

MARMARA SİYASAL BİLİMLER KONGRESİ

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI

27–28 KASIM 2025

*“Etkileşim, Eleştiri
ve Yenilik”*

Siyasal Bilgiler
Fakültesi

MARMARA SİYASAL BİLİMLER KONGRESİ 2025 Tam Metin Bildiri Kitabı

ISBN: 978-625-00-4379-0

Editörler:

Prof. Dr. Nail Yılmaz

Doç. Dr. Hakan Mehmetcik

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Erdal Okutan

Dr. Öğr. Üyesi Ali Murat Kurşun

Yayın Tarihi: Temmuz 2026

Yayın Yeri: İstanbul

İletişim:

E-posta

Kongre Sekreteryası: siyasal-kongre@marmara.edu.tr

Fakülte Genel E-postası: siyasalbilgiler@marmara.edu.tr

Adres

Marmara Üniversitesi

Recep Tayyip Erdoğan Külliyesi

Aydınevler Mahallesi, 34854

Maltepe / İstanbul

Google Haritalar'da Görüntüle

Telefon & Faks

Santral: (0216) 777 42 00 (PBX)

Faks: (0216) 777 42 01

İçindekiler

Temelsizlik Döngüsünde Kurumsal Yeniden-Kuruluş: Negatifin Üretkenliğiyle Demokratik Müsterekler	4
<i>Salih Akkanat</i>	
Kent Diplomasisi, Kentsel Görünürlük, Kent Kimliği ve Kent Kültürünü Geliştirmenin Bir Aracı Olarak Müzeler; Bayburt Baksı, Kenan Yavuz Müzeleri Örneği	26
<i>Esmeray Alacadağlı</i>	
Küresel Yönetişim Modeli Yerine Bölgesel Yumuşak Dengeleme Stratejisi	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
<i>Mehmet Alkanalka</i>	
Küresel Sağ Popülizm ve İklim Siyaseti: Dört Tipolojide İklim Popülizmi	37
<i>Görkem Altınörs</i>	
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Tanınırlığı: Türkiye ve Spor	53
<i>Halis Ayhan</i>	
Artificial Intelligence as a Security Object: Governance, Institutions, and Securitization Beyond Emergency	65
<i>Eda Bekci Ari</i>	
Modern Epistemolojiden Google Çağı'na: Lyotard'ın "Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor"una Dair Sosyo-Politik Bir Eleştiri	82
<i>Kemal Bozkaya</i>	
Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) Bölgesel Ticarete Etkisi	100
<i>Ayten Sıla Büyüker</i>	
Kültürel Mirasın Mekânsal Dönüşümü: İstanbul'un Tarihsel Alanlarında İdeolojik Temsiller	110
<i>İdil Ece Çınarlı</i>	
Militan Demokrasi Perspektifinden Türkiye'de Bir Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak "Zümre veya Sınıf Diktatörlüğü"	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
<i>Pınar Dikmen</i>	
Kapitalizm, Güvenlik ve Eşitsiz Gelişim: Modern Devletin Jeopolitik İnşası	150
<i>Nagehan Reyhan Doğan</i>	
Turkey's Civilizationalism and the EU: A Matter of "Difference" Against Eurocentrism in Terms of Global Injustice	167

<i>Aslı Ege</i>	
Rusya- Ukrayna Savaşı Bağlamında Uluslararası Göç	175
<i>Kaan Enuştekin</i>	
Gazze İçin Küresel Yönetişim ve Akademik Sorumluluk	191
<i>Hüseyin Onur Ercan</i>	
The Impact of Anti-Immigrant Parties on the Mainstream Parties: Evaluating the CHP–ZP Protocol in the 2023 Elections	200
<i>Duygu Ersoy</i>	
Weberyen Şiddet Tekeli Açısından Suriye’de Devlet İnşa Süreci ve ABD-İsrail’in Engelleyici Rolü	213
<i>Hasan Fidan</i>	
Olimpiyat Açılış Törenleri, Siyasal Kültür ve Ulus Anlatıları: 2008 Pekin ve 2024 Paris Açılışlarının Karşılaştırmalı Analizi	230
<i>Ahmet Gedik</i>	
<i>Can Donduran</i>	
Küresel Güvenlik Perspektifinden Dijitalleşme ve Dezenformasyon	246
<i>Demet Güntay Uçar</i>	
Güvenikleştirilmiş Koşulluluk ve Normatiflik Paradoksu: Hırvatistan’ın Schengen Entegrasyonu Örneği	256
<i>Onur Gürel</i>	
Akıllı Şehirlerde Akıllı Güvenlik Teknolojileri	274
<i>Burak Kaplan</i>	
<i>Rüveyda Kızılboğa Özasan</i>	
Küresel Güney’de Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ Yönetişimine Eleştirel Bir Bakış	289
<i>Niyazi Karabulut</i>	
Epistemik Şiddet ve Epistemik Adalet Bağlamında Hikâye Anlatma Hakkı Olarak Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi	311
<i>Aykut Karahan</i>	
Migrant Integration in Europe: A Multidimensional Analysis	333
<i>Rüya Karıcı</i>	
<i>Emel İlter</i>	
Kent Diplomasisi Bağlamında Türk Yerel Yönetimlerinin Öne Çıkan Roller	346
<i>Kemal Kaya</i>	
Jeopolitik Çerçeve’de ‘Coğrafya Mahkumları’ Kavramı: Rusya-Ukrayna Savaşı Üzerine Bir Analiz	378
<i>Elif Hatun Kılıçbeyli</i>	

Çatışma ve Savaşlarda Toplumsal Cinsiyet Kimliklerinin Yeniden İnşası: Suriye İç Savaşı Örneği	390
<i>Safura Koçoğlu Eyiler</i>	
Strategic Espionage in Context: The KGB Involvement in the Richard Sorge Affair	409
<i>Elnur Hasan Mikail</i>	
<i>Hakan Çora</i>	
<i>Ali Nazmi Çora</i>	
Taoism and Theism	423
<i>Stephen Siu Kay On (Steve On)</i>	
Türk Dış Politikasında Hibrit Bir Araç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Savunma Sanayii Üçgeninde Modern Deniz Gücü Diplomasisi	432
<i>Mesut Özel</i>	
Rethinking Populist Securitization and Nativism: A Comparative Analysis of the Freedom and Victory Party	446
<i>Veli Özdemir</i>	
Arap-İsrail Çatışması: Tarihsel Dinamikleri, Uluslararası İlişkilerdeki Güncel Yansımaları ve Olası Gelecek Senaryoları	452
<i>Süleyman Özmen</i>	
Kopuşlar ve Süreklilikler Bağlamında Polonya Paradoksu	468
<i>Oğuz Öztosun</i>	
Küresel Uluslararası İlişkiler Literatürüne Çin Kültürü'nden Kuramsal Katkılar: Epistemolojik Çoğulluk ve Alternatif Arayışı	482
<i>Bahar Temir</i>	
Illiberal Multilateralism and Normative Transformation in Europe	500
<i>Yasemin Necmiye Tutar</i>	
Demokratik Siyasetin İktisat Politikasına Zararlı Etkileri: Türkiye'de Erken Emeklilik Örneği	517
<i>Şerafettin Okan Yayla</i>	
Uluslararası Toplum Kendisine Karşı İşlenen En Ağır Suçlara Cevap Verebilir mi?	532
<i>Dikran M. Zenginkuzucu</i>	

Temelsizlik Döngüsünde Kurumsal Yeniden-Kuruluş: Negatifin Üretkenliğiyle Demokratik Müşterekler

Salih Akkanat¹

Özet

Bu çalışma, temelsizlik ve kapanma döngülerini toplumsal dönüşüm bağlamında incelerken, Esposito'nun olumlayıcı felsefesiyle Lefort ve Castoriadis'in düşüncelerini harmanlamaktadır. Kavramsal analiz ve eleştirel tanı yöntemleriyle, toplumsal yapıları yeniden şekillendiren bir yaklaşım önerilmektedir. Katılımcı bütçeleme, göçmen kooperatifleri ve demokratik müştereklerin güçlendirilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Kurumsal dönüşümde somut ve soyut değişiklikler önerilerek bu süreçlerin toplumsal eşitlik adına nasıl kullanılabileceği tartışılmaktadır. Bu bağlamda, kurumsal yapıları fiil hâline getirerek toplumu dönüştürme amacı güdülmektedir. Ayrıca, çalışmada negatifin üretkenliği teması, kurumların toplumsal bağlamdaki etkileri ile birleştirilmiştir. Esposito ve diğer düşünürlerin felsefeleri, kurumsal yapılarla bireyler arasındaki ilişkilerdeki dönüşümün önemini vurgulamaktadır. Çalışma, kurumlardaki çatışmaları çözmek ve demokratik katılımı artırmak için alternatif çözümler sunmaktadır. Katılımcı bütçeleme yöntemleri, sosyal eşitlik ve refahın sağlanmasına yönelik önemli bir araç olarak önerilmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, demokratik yapıların güçlendirilmesi için kurumsal dönüşümde radikal yaklaşımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Esposito, negativite, Lefort, Castoriadis, kurum

Giriş

Küresel siyasal-toplumsal panoramada, tarihte benzeri görülmemiş bir hızla ilerleyen iki zıt dinamik eşzamanlı olarak etkili oluyor. Bir yanda, küresel piyasa mantığının tetiklediği sürekli hızlanma ve dönüşüm baskısı; diğer yanda ise bu baş döndürücü akışa tepki olarak gelişen korumacı kapanma eğilimleri. İlk dinamik, üretimden günlük yaşama kadar her düzeyde “daha hızlı, daha esnek, daha rekabetçi” olmayı dayatırken, ikincisi belirsizliğin ürettiği kaygıyla içe kapanıp farklılığı tehdit olarak kodlayan savunma reflekslerini pekiştiriyor. Yüzeyde birbirine zıt görünen bu iki akıntı aslında tek bir girdabın parçaları: belirsizlik arttıkça temelsizlik hissi derinleşiyor; temelsizlik derinleştikçe kapanma tepkisi sertleşiyor. Böylece günümüzün birçok krizi, toplumsal zeminde bir *temelsizlik-kapanma döngüsü* oluşturarak kendi kendini besliyor.

Bu döngü, bireylerde ve toplumlarda köklü bir ontolojik güvensizlik duygusu yaratıyor. Nitekim güncel araştırmalar, doğrudan olumsuz etkilenmeseler bile insanların belirsizlik ve güvensizlik hissettiklerinde popülist “kriz” söylemlerine daha açık hale geldiklerini ortaya koyuyor (Moffitt, 2016, s. 2). Temelsizlik duygusu soyut bir felsefi mesele olmaktan çıkıp gündelik hayatta somut karşılıklar buluyor: iş güvencesizliği ve prekaryanın yaygınlaşması, algoritmaların görünmez ama her yerde hissedilen kararları, bir yanda eriyen ekosistem diğer yanda bitimsiz veri akışı... Tüm bu gelişmeler, yerleşik anlam haritalarımızın hızla silinmesine yol açıyor. 20. yüzyılın büyük anlatıları – ulusal kurtuluş destanları, sınıf mücadelesi

¹ Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, 0000-0002-8766-9238, salih.akkanat@gmail.com

ideolojileri, kesintisiz ilerleme mitleri – eski çekim gücünü yitirirken; onların boşalttığı alanda bir yandan “kurtarıcı” karizmatik liderler, diğer yandan da toplumu adeta bir girişim sermayesi gibi yöneten teknik-akılcı reçeteler boy gösteriyor. Ancak bu iki tür tepki de kalıcı bir çözüm üretilmiyor; yalnızca belirsizlik karşısında geçici bir duygusal aşı işlevi görerek uzun vadede temelsizlik hissinin daha da derinleştiriyor.

Öte yandan, belirsizliğin ikiz kardeşi olan kapanma refleksi ilk bakışta anlaşılır, hatta makul bir korunma çabası gibi görünebilir. Sonuçta, çevresinde fırtınalar koparken herkes küçük de olsa bir sığınak arayabilir. Nitekim pandemi sürecinde yaygınlaşan karantina pratiklerinden, göçmenlere karşı örülen duvarlara, internette oluşan yankı odalarına kadar pek çok olgu bu kendini koruma güdüsüyle açıklanabilir (Amnesty International, 2018). Ne var ki bu tür kapanma stratejileri, farklılığı bastırıp homojenlik üreterek toplum bünyesinde bir otoimmün reaksiyon başlatıyor. Tehdit dışarıda değil içeride konumlandırılıyor; toplum, kendini korumaya çalışırken aslında kendi dokusuna saldıran bir otoimmün bedene dönüşüyor. Bu paradoksal durum, temelsizlik kaygısını besleyerek kapanma dürtüsünü daha da güçlendiriyor ve döngü kısır biçimde devam ediyor.

1. Temelsizlik ve Kapanma Krizinin Göstergeleri

Temelsizlik-kapanma döngüsünün günümüz krizlerindeki izdüşümünü birkaç kritik düğüm noktasında gözlemlemek mümkün. Hız ve duygunun hükmettiği yeni kamuoyunda geleneksel parlamenter mekanizmalar ağır ve etkisiz kalıyor. Bu boşluğu doldurmak üzere tek sesli, popülist anlatılar yükseliyor; karar alma süreçleri giderek dar bir çevrenin elinde toplanıyor. Sonuç, temsil mekanizmalarına duyulan güvenin erozyonu ve yurttaşların kendini dışlanmış hissetmesi.

Öte yandan pandemi sonrasında sıradanlaşan katı karantina uygulamaları, sınırların sertleşmesi ve sosyal medyadaki linç kültürü, farklı bağlamlarda ortaya çıksa da ortak bir mantığı paylaşıyor. Hijyen ve güvenlik takıntısı ile beslenen bu pratikler, toplumu dış tehditlere karşı koruma iddiasıyla içeride farklı olana karşı tahammülsüzlüğe sürüklüyor.

İklim krizinin alarm verici raporları ve otomasyonun yarattığı işsizlik korkusu, sürekli bir aciliyet duygusu yaratıyor. Ancak mevcut kurumlar bu devasa çağrılara yanıt üretmekte yetersiz kalıyor; sonuç, giderek büyüyen bir çaresizlik ve yönetilememe hissi (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2021; World Economic Forum, 2020). Geleneksel inanç ve ideolojilerin kapsayıcı gücü zayıfladıkça, toplumsal yaşamda bir anlamsal boşluk oluşuyor. Bu boşluk, kimi yerde nostaljik-milliyetçi “yeniden büyüklük” vaatleriyle, kimi yerde de yeni tarikatlar veya komplo teorileriyle doldurulmaya çalışılıyor. Ancak bu tür neo-kutsal yönelimler, farklı kimlikleri dışlayıp bastırmaktan öteye gidemiyor.

Kamu kurumları ve hizmetleri, neoliberal dönemde performans fetişizminin etkisiyle adeta tek kullanımlık hale geldi. Vatandaş ile devlet arasındaki zımni toplumsal sözleşme zedeleniyor; bürokratik yapıların sorun çözme kapasitesine dair inanç azalıyor. Kurumlar, toplumsal beklentilere karşılık veremediği ölçüde içe kapanmacı tepkilere zemin hazırlıyor. Dijital avatarlar, genetik mühendisliği ve yapay zekâ alanındaki gelişmeler, “insan” olmanın sınırlarını muğlaklaştırıyor. İnsanlığın kendine dair temel kabulleri sarsılırken, kimlik ve aidiyet algıları da belirsizleşiyor. Bu ontolojik belirsizlik, bir yandan ürkütücü yeni kapatıcı kimlik arayışlarını (örneğin transhümanist ütopyalar ya da radikal gelenekçi dönüşler) tetikliyor, diğer yandan da toplumsal normların temelini oynatarak bir meşruiyet krizine yol açıyor (Harari, 2018, s. 267).

Bu düğümler, farklı görünümeler altında aynı temel gerilime işaret etmektedir: Toplum, sabit bir zemin bulamadıkça içe kapanarak kendini korumaya çalışıyor; fakat bu kapanma da yeni

sarsıntılar yaratarak zemini daha da kaygan hale getiriyor. Bir anlamda, modern dünyada “zemin” kavramının kendisi değişime uğramıştır. Nitekim felsefi olarak bakıldığında, özellikle 20. yüzyıldan itibaren herhangi bir nihai temel ya da öz üzerinde uzlaşmak imkânsız hale gelmiştir. Roberto Esposito’nun belirttiği gibi, metafizik bir temel fikrinin tüketilmesiyle birlikte artık siyasal tasavvur, bir var-temel yerine bir yok-temel – bir *temelsizlik* – varsayımıyla hareket etmek zorundadır (Esposito, 2019, s. 3). Yani artık ortada kapatılması gereken bir boşluk, doldurulması imkânsız bir eksiklik vardır ve siyaset sahnesindeki çatışmalar da bu boşluk etrafında şekillenmektedir.

2. Negatifin Üretkenliği: Kuramsal Çerçeve

Peki, temelsizlik-kapanma döngüsünden çıkış mümkün mü? Bu çalışmada merkezi tezimiz, çıkışın anahtarının “negatif” kavramında yattığıdır. Negatif derken, eksiklik, çatışma ve belirsizlik anlarını kastediyoruz. Geleneksel anlayışta “negatif” olana genelde iki uç tepkiden biri verilmiştir: Ya negatif bastırılıp yok sayılır (düzen ve istikrar adına çatışma ve farklılıkların üzeri örtülür) ya da negatif mutlaklaştırılıp yüceltilir (kaos ve kopuş, sırf mevcut düzene karşı olduğu için romantize edilir). Birinci yaklaşım bizi otoriter bir katılığa sürüklerken ikincisi eylemsiz bir romantizme saplanma riski taşır.

Oysa üçüncü bir yol mümkündür: Negatifi ne bastırmak ne de putlaştırmak; onu görünür kılıp dönüştürücü enerjisini açığa çıkarmak. İtalyan düşünür Roberto Esposito’nun “olumlayıcı felsefe” adını verdiği yaklaşım tam da bunu öneriyor. Negasyonu (olumsuzu) ortadan kaldırmaya ya da bastırmaya çalışmayan, tersine onu farklılık, belirlenim ve karşıtlık içinde pozitif bir şifre olarak yeniden düşünen bir düşünce tarzı söz konusu burada. Esposito’ya göre, negatifin inkâr edilmeyip pozitif anlamda yeniden işlenmesi, çağımızın sarsıcı krizlerine rağmen ufukta yeni imkânların belirmesine olanak tanır (Esposito, 2019, s. 9).

Aslında modern siyaset düşüncesine tarihsel olarak baktığımızda, *negatifin* kurucu rolü hep mevcut olmuştur. Örneğin Hobbes’un devlet kuramı, şiddetin negasyonuna (insanların birbirini öldürme özgürlüğünden feragat etmesine) dayanarak düzeni inşa eder. Hegel’de tarih, her tez-antitez çatışmasıyla yani diyalektik negasyonla ilerler. Fakat 20. yüzyıla gelindiğinde bu döngüsel ilerleme anlatısı da krize girmiş; Nietzsche’den itibaren herhangi bir aşkın temel arayışı boşluğa düşmüştür. Sonuçta, siyasetin zemini artık bir varlığa (öz’e) değil bir yokluğa (boşluğa) göndermede bulunur hale gelmiştir. Siyaset teorisyeni Claude Lefort, demokratik toplumlarda iktidarın yerinin “boş” olduğunu söylerken tam da bu durumu tarif ediyordu – iktidar, kimsenin ebediyen dolduramayacağı boş bir taht misalidir ve bu boşluk sayesinde özgür rekabet ve çoğulculuk mümkün olur (Lefort, 1988, ss. 17–19). Yine Cornelius Castoriadis, toplumların kendilerini sabit bir öz olmaksızın, sürekli bir *kurucu imgelem* aracılığıyla yeniden icat ettiğini vurgulamıştır (Castoriadis, 1987, s. 75). Bu gibi kuramsal yaklaşımlar, özetle temelsizliği bir çaresizlik değil, bir imkân olarak okuma cesareti gösterirler.

Esposito, bu kuramsal çizgiyi “*kurucu (istituent) paradigma*” kavramıyla sistemleştirir. Ona göre ne Heidegger gibi eylemi tümüyle durduran bir “iptal edici” (*destituent*) yaklaşım ne de Deleuze gibi olumsuzu tamamen silen bir salt olumlama yeterlidir; asıl gerekli olan, negasyonla üretken bir ilişki kuran yaklaşımdır. İşte *kurumsalcı* diyebileceğimiz bu perspektif, varlık (düzen) ile yokluk (eksiklik) arasında karşılıklı olarak olumlayıcı bir ilişki tesis eder. Yani negatif, yok edilmesi gereken bir tehdit değil; yaratıcı bir gerilim, yeni bir düzenin filizlenebileceği verimli bir toprak olarak görülür. Bu anlayış, çatışmayı toplumsal bağların kurucu bir unsuru sayar; belirsizliği yeni olasılıklara kapı aralayan bir açıklık olarak değerlendirir. Siyaset ile ontoloji arasındaki bağı “üretken negatif” üzerinden yeniden düğümlmek, bugünün tıkanmış siyasal ufkunu genişletebilecek yegâne yoldur.

3. Kurumsal Yeniden-Kuruluş: Negatifin Pratiğe Dökülmesi

Negatifin üretkenleştirilmesi düşüncesini somutlamak için odağımızı kurumlara çeviriyoruz. Zira toplumsal negatifin (eksiklik ve çatışmaların) verimli bir şeye dönüşebilmesi, büyük ölçüde bunu taşıyacak kurumsal yapılara bağlı. Burada “kurumsal yeniden-kuruluş” ifadesiyle kastettiğimiz, mevcut kurumları yıkıp yeniden yapmak değil; kurum anlayışımızı baştan tanımlamak. Kurumları durağan yapılar olarak değil, dinamik eylem kipleri olarak düşünmeliyiz. Kurum denince akla gelen o yerleşik, katı yapılanma fikrini terk edip, kurumun kurucu jestini süreklileştirmeyi denemeliyiz. Bu yaklaşım, Fransız düşünür Maurice Merleau-Ponty’den filozof Cornelius Castoriadis’e uzanan bir çizgide destek buluyor. Kurum sadece bir isim (*noun*) değil, aynı zamanda bir fiildir – yani sürekli kurma edimidir. Bu bakış açısıyla, bugüne dek devlet benzeri statik form olarak algılanan *kurum* kavramı, yaşamla iç içe, hayatiyet ve hareketlilik barındıran bir süreç olarak yeniden tanımlanabilir. Esposito’nun vurguladığı üzere, kurumları salt koruyucu-kalıpçı yapılar olmaktan çıkarıp yenilikçi ve çatışmalı dinamikler olarak ele almak, olumsuzun üretken potansiyelini kucaklayan bir toplumsal düzen tasavvuruna kapı açar.

Peki bu ne anlama geliyor? Negatifin kurumsal pratiklere dahil edilmesi soyut düzeyde çekici görünse de, bunu somut hayat içerisinde nasıl hayal edebiliriz? Burada birkaç örnek faydalı olacaktır:

İlk olarak, mevcut bürokratik kurumları katı prosedürler bütünü olmaktan çıkarıp yurttaş katılımına açık platformlara dönüştürebiliriz. Örneğin, yerel yönetimlerde katılımcı bütçeleme süreçlerini yasal zorunlulukların ötesine taşıyarak çevrimiçi kitle kaynaklı karar mekanizmaları kurulabilir. Böylece çatışan çıkar ve talepler, kurumun dışında protesto olarak kalmak yerine kurumun içine akarak yaratıcı müzakerelere dönüşür. Benzer şekilde, iklim politikalarını yalnızca bakanlık raporları ve uzman komisyonlarına bırakmak yerine yurttaş bilimi ağları ile entegre etmek (örneğin gönüllü sensör ağlarıyla veri toplamak, halk kürsüleriyle politika önerileri geliştirmek) mümkündür. Bu tür adımlar, belirsizlik ve riskleri ortak bilgi ve eylem üretimine dönüştürerek negatifin enerjisini yapıcı kanallara akıtır.

İkinci olarak, toplumun kendini koruma içgüdüsünü katı duvarlar yerine geçirgen sınırlar ile uyumlu hale getirebiliriz. Örneğin göçmen politikasında sert kota sistemleri veya toplu dışlamalar yerine, yerel halk ile göçmenleri buluşturan karşılıklı destek kooperatifleri ve “geçiş bursları” uygulanabilir – böylece farklı kültürler birbirini tehdit olarak değil, öğrenme fırsatı olarak deneyimler. Küresel salgınlar karşısında tüm toplumu kapatan karantinalar yerine, risk gruplarını koruyup açık havada güvenli etkileşimi teşvik eden esnek modeller tercih edilebilir. Bu sayede toplumsal hayat tamamen durdurulmadan, bilimsel veriye dayalı ve uyarlanabilir önlemlerle kriz yönetimi sağlanır. Yine dijital bilgi ekosisteminde sansür veya dezenformasyonla mücadelede tepeden yasaklar yerine, kaynak şeffaflığını artıran ve platformları ortak öz-düzenlemeye sokan yöntemler kullanılabilir. Örneğin, sosyal medya şirketlerinin sivil toplum ve akademi ile iş birliği içinde içerik doğrulama ve şeffaf algoritma ilkeleri belirlemesi, kamusal tartışmayı zenginleştiren farklı sesleri korurken nefret söylemi gibi olumsuzlukları sınırlandırabilir.

Üçüncüsü, toplumsal *anlam boşluğunu* doldurmak için geçmişin dogmatik “kutsal” formlarına dönmek yerine, kolektif yaratıcılığı seferber eden yeni sembolik formlar geliştirebiliriz. Bu doğrultuda, kamusal sanat projeleri, ortak hikâye anlatım atölyeleri, çok dinli ve çok kültürlü forumlar gibi yenilikçi araçlar devreye sokulabilir. Örneğin resmî anma törenlerini hiyerarşik protokollerle tek tipleştirmek yerine, farklı grupların kendi anlatılarını paylaşabildiği çoğulcu hafıza yürüyüşleri düzenlenebilir. Böylece herkesin kendinden bir parça bulabildiği, aidiyet duygusunu besleyen ortak sembolik alanlar yaratılır. Amaç, tek bir

“hakikat” etrafında katı bir düzen kurmak değil; bir arada var olabilecek farklı hikâyeler ve değerler için ekolojik bir simbiyoz ortamı sağlamaktır.

Yukarıda sayılanlar, negatfin üretkenleştirilmesi yaklaşımının pratik izdüşümlerine dair sadece birkaç fikir vermeyi hedefliyor. Ortak paydaları şudur: toplumsal çatışma ve belirsizlikleri bastırmak yerine görünür kılarak, onları yeni kurumsal protokoller geliştirmek için girdi olarak kullanmak. Bu sayede siyaseti durağan kavramlar ve kimlik savaşları ekseninden çıkarıp canlı protokoller ve süreçler düzlemine taşımak mümkün hale gelir. Elbette böylesi bir dönüşüm, sadece birkaç iyi niyetli girişimle gerçekleşmez; hukuki reformlardan eğitsel atılımlara, dijital altyapıdan kapsayıcı müzakere zeminlerine dek çok boyutlu adımlar atmayı gerektirir. Ancak unutmamak gerekir ki tam da belirsizliğin ve eksikliğin ortasında, alışılmadık çözümler üretmek için benzersiz fırsatlar da ortaya çıkar. Yeter ki negatfin içinde saklı olan yaratıcı kıvılcımı fark edelim ve onu harekete geçirecek kanalları tasarlayalım.

Sonuç

Bu bildiride, günümüz siyasal-toplumsal krizinin temelinde yatan *temelsizlik-kapanma* döngüsünü analiz ettik ve bunun bir kısır döngü olmaktan çıkıp nasıl yaratıcı bir döngüye dönüştürülebileceğini tartıştık. Anahtar fikrimiz, negatfin (eksikliğin, çatışmanın, belirsizliğin) bastırılması ya da inkârı yerine üretken bir güç olarak değerlendirilmesi gerektiğiydi. Bu perspektif, mevcut kriz anlatısını tersine çevirerek belirsizliği ve çatışmayı demokratik yenilenmenin itici motoru haline getirebilir. Esposito’nun da vurguladığı gibi, ancak olumsuzla verimli bir ilişki kurabilen kurumsal bir tasavvur, bugünkü savrulmayı durdurup yeni ve olumlayıcı bir proje ortaya koyabilir. Negatif doğru işlendiğinde, toplumu felç eden bir tehdit olmaktan çıkıp toplumsal yaratıcılığın motoru haline gelebilir.

Elbette burada özetlenen yaklaşım, “negatfin sihirli değneği” gibi kolay bir çözüm vaat etmiyor. Tam tersine, sürekli çaba, diyalog ve deneyim gerektiren açık uçlu bir dönüşüm ufku işaret ediyor. Bu ufukta, kesin formüllerden ziyade ortak akılla öğrenilecek dersler, birlikte yazılacak kurallar var. Sonuç olarak, temelsizliğin doğurduğu kapanmayı aşmanın yolu, negatfin içindeki üretici tohumu filizlendirmekten geçiyor.

Kaynakça

Amnesty International. (2018). *Amnesty International Report 2017/18: The State of the World’s Human Rights*. <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/6700/2018/en/> (Erişim Tarihi: 01.12.2025).

Castoriadis, C. (1987). *The Imaginary Institution of Society*. Cambridge, MA: MIT Press.

Esposito, R. (2019). *Politics and Negation: For an Affirmative Philosophy*. Cambridge: Polity Press.

Harari, Y. N. (2018). *21 Lessons for the 21st Century*. New York: Spiegel & Grau.

Intergovernmental Panel on Climate Change. (2021). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis* (Sixth Assessment Report, Working Group I). Cambridge: Cambridge University Press. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/> (Erişim Tarihi: 01.12.2025).

Lefort, C. (1988). *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.

Moffitt, B. (2016). *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *Trust in Government*. Available at: <https://www.oecd.org/governance/trust-in-government/> (Erişim Tarihi: 01.12.2025).

World Economic Forum. (2020). *The Future of Jobs Report 2020*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf (Erişim Tarihi: 01.12.2025).

Küresel Yönetişim Modeli Yerine Bölgesel Yumuşak Dengeleme Stratejisi

Mehmet Alkanalka¹

Öz

Birleşmiş Milletler Küresel Yönetişim Komisyonu Raporunda göç, nükleer silahların yayılması, çatışmalar gibi konuların barışçı çözümü şart olarak belirtilmesine rağmen, 21. Yüzyılda yaşanan savaşlar küresel yönetim modelinin başarısız olduğunu göstermektedir. Walt uluslararası ilişkileri tek bir dünyada birçok teori olarak tanımlamaktadır. Bu eleştirel çalışmada kurumsal liberalizm, neo-realizm, yumuşak dengeleme stratejisi ve Kopenhag Okulu'nun bölgesel güvenlik kompleksi teorileri ışığı altında vaka analizi metoduyla son on yıldaki İsrail'in Ortadoğu'daki askeri stratejisi ve harekâtı incelenmektedir. Layne devletlerin hegemonlara karşı dengeleme stratejisi (yumuşak dengeleme) kurmaları gerektiğini savunmaktadır. Walt, yumuşak dengelemenin mevcut güç dengesi gerçekliğini kabul ettiğini, bununla birlikte mevcut güç dengesi içinde daha iyi bir alternatif imkânı aradığını iddia etmektedir. Kopenhag Okulu ise mevcut güç durumlarını kabul etmekle birlikte, uluslararası ilişkiler disiplinine güvenliği bölgesel olarak yorumlayan eleştirel farklı bir yaklaşım getirmiştir. Neo-realizm küresel boyutta büyük güçlere odaklanan odaklanırken, Kopenhag Okulu bölgesel dinamiklere öncelik vererek neo-realizmden ayrılmaktadır. Yapılan incelemede barış ve güvenliğin sağlanmasında uluslararası kurumsal liberalizmin en önemli kuruluşu olan BM'nin ve küresel yönetim kavramının Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen savaşlar ve tek taraflı askeri güç kullanımlarını önleyemediği için başarısız olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle küresel yönetim modeli yerine, bölgesel dinamiklerin dikkate alındığı ve bölge devletlerinin işbirliğine dayalı yumuşak dengeleme stratejisinin dünya ve bölge barışı için daha etkin bir model olacağı bu çalışmada tavsiye edilmektedir. Bununla birlikte yumuşak dengelemenin büyük devletlere ve en önemli tehditlere karşı bölgesel aktörlerin biraraya gelerek uygulaması gerekirken, incelenen İsrail vaka çalışmasında ABD ile İsrail'in hem askeri güç kullandıkları hem de İbrahim Anlaşmalarıyla yumuşak dengeleme stratejisi kapsamında Orta Doğu bölgesini şekillendirdikleri ulaşılan sonuçlar arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel yönetim, Yumuşak dengeleme, İsrail'in yeni stratejisi (*MABAM*), Suriye, İran, Orta Doğu

Regional Soft Balancing Strategy Instead of Global Governance Model

Abstract

The wars of the twenty-first century show the inadequacy of the global governance model, even though the United Nations Commission on Global Governance Report states that peaceful solutions to problems like migration, nuclear proliferation, and warfare are crucial. According to Walt, International relations discipline is a collection of theories inside a single universe. Using a case study technique and drawing on institutional liberalism, neo-realism, soft balancing, and the regional security complex ideas of the Copenhagen School, this critical research investigates Israel's military strategy and activities in the Middle East over the last ten years. Layne contends that even in the face of hegemons, governments should use a balancing strategy known as soft balancing. Walt argues that soft balancing looks for a better option inside the current power structure while simultaneously acknowledging the realities of the current power structure. The Copenhagen School, on the other hand, takes a new, critical

¹ Dr. Öğ. Ü., Rumeli Üniversitesi, mehm.alkanalka@rumeli.edu.tr, [0000-0002-2311-935X](https://doi.org/10.1501/000000022311935X)

perspective to the field of international relations that interprets security regionally while acknowledging the power dynamics that now exist. The Copenhagen School sets itself apart from neorealism by emphasizing regional dynamics, whereas neorealism concentrates on great powers on a global scale. The research comes to the conclusion that, since the end of the Cold War, both the idea of global governance and the United Nations, the most significant institution of international institutional liberalism, have failed to stop conflicts and the unilateral use of force. Therefore, our study suggests that a soft balancing strategy that considers regional dynamics and is founded on collaboration among regional governments will be a more effective model for regional and global peace than a global governance model. The Israeli case study suggests that both the US and Israel employed military force and molded the Middle East region through the Abraham Accords, even though soft balancing should be performed by regional actors cooperating against great powers and the most dangerous threat.

Keywords: Global Governance, Soft Balancing, Israel New Strategy (*MABAM*), Syria, Iran, Middle East

1. Giriş

Özellikle 1. Dünya Savaşının sonunda savaşın nedenlerini araştırmak ve söz konusu nedenlerin ortadan kaldırılarak barışçı bir dünya düzenini yaşatmak uluslararası ilişkiler disiplinin temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Liberal kurumsalcılar, devletler arasında rekabetin ve savaşın kaçınılmaz olduğunu savunan realistlerin aksine devletler arasındaki iş birliği ile uluslararası yapıda anarşik yapı yerine barışın uluslararası kurumlar ile büyük ölçüde kolaylaştırılacağını savunmaktadır. 2. Dünya Savaşının sonunda, Cemiyet-i Akvam'ın başarısızlığından alınan dersler de dikkate alınarak Birleşmiş Milletler (BM) teşkilatı kurulmuştur. 26 Haziran 1945'de ABD'nin San Francisco şehrinde imzalanan BM Antlaşması bir önsöz ve 19 bölümden oluşmaktadır. Antlaşmanın önsözündeki: "uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye" ifadesi BM'nin kuruluş amacını ve hedeflerini de ortaya koymaktadır. Bu kapsamda farklı teoriler üretilmiş ve bunlar arasında öne çıkanlardan birisi de Soğuk Savaş sonrası BM tarafından gündeme getirilen küresel yönetim (*global governance*) modelidir. Bununla birlikte BM Güvenlik Konseyi'nin, Rusya-Ukrayna Savaşı ile İsrail'in Gazze ile başlayan, Suriye ve Lübnan ile devam eden, son olarak da ABD ile ortak olarak İran'a karşı yürüttükleri hava harekâtı vakalarında etkisiz olması nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır.

BM tarafından 1990'da Soğuk Savaşın bitiminin hemen ardından Soğuk Savaş boyunca önemini koruyan uluslararası ilişkiler teorilerinden realizmin önemini kaybettiği düşüncesiyle liberalist teorinin paradigmaları kapsamında 1992'de Küresel Yönetişim Komisyonu (*The Commission on Global Governance*) teşkil edilmiştir. BM Küresel Yönetişim Komisyonu Raporu kapsamında göç, nükleer silahların yayılması, çatışmaların barışçı çözümü şart olarak belirtilmesine rağmen, 21. Yüzyılda yaşanan savaşlar küresel yönetim modelinin başarısız olduğunu göstermektedir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Irak'ı işgaline karşı NATO müttefikleri Almanya ve Fransa'nın ABD'nin askeri güç kullanmasına tepki olarak geliştirdikleri yumuşak dengeleme stratejisi uluslararası ilişkiler literatüründe yer bulmaya başlamıştır. Yumuşak dengeleme sadece büyük güçlere karşı değil, aynı zamanda bölgesel işbirliğine dayalı olarak da uygulama imkânı bulmaktadır. Küreselleşmeye yanıt olarak bölgesel ekonomik yapılanmaların ve bölgesel işbirliğinin öneminin arttığı iddia edilmektedir (Buzan v.d. 1998, ss. 113–15; Katzenstein, 1996).

İsrail-İran vekalet savaşları önce Suriye ve Lübnan'ı içine alan ve son olarak İsrail'in ABD ile birlikte İran'a doğrudan saldırısı ile sonuçlanan daha geniş bir bölgeyi kapsayan bir krize

dönüşmüştür. Yapılan bir araştırmada, küresel bir gücün bölgesel düzeydeki hakimiyetinin bölgesel barış üzerinde kapsamlı bir yatıştırıcı etki yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Sakuwa, 2019, s.67). ABD'nin dışarıdan İsrail'e açık desteği olmasa İsrail bu kadar büyük bir askeri müdahaleye cüret edebilir miydi? ABD'nin bölgeye müdahalesini engellemek maksadıyla bölge devletleri kendi aralarında askeri ve ekonomik işbirliğine giderek yumuşak bir dengeleme stratejisi izleyebilirler mi? Kopenhag Okulu'nun bölgesel güvenlik kompleksi teorisi kapsamında Orta Doğu'daki dostluk ve düşmanlık paternleri yeniden inşa edilerek yumuşak dengeleme stratejisi güçlendirilebilir mi? Bu araştırma soruları öncelikle teorik çerçevenin ortaya konulmasını müteakip, liberal kurumsalcılığın en önemli organı olan BM'nin İsrail'in Orta Doğu'daki son askeri hareketindeki çaresizliği ifade edildikten sonra İsrail'in bahse konu askeri hareketi vaka çalışması yöntemiyle analiz edilmektedir. Analiz edilen bulgular tartışma bölümünde değerlendirildikten sonra makale sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. Teorik Çerçeve

Uluslararası ilişkiler disiplininin, realist, liberal ve radikal gelenekler arasındaki bir rekabet olarak en iyi şekilde anlaşılabileceği ve bu nedenle uluslararası ilişkiler disiplininin tek bir dünyada birçok teori olarak tasvir edilmesinin doğru bir yaklaşım olduğu iddia edilmektedir (Walt, 1998, s.30). Çalkantıda dönemlerde hiçbir teorinin değişimi tek başına açıklayamayacağı bazı akademisyenler tarafından savunulmaktadır (Snyder, 2001, s.61).

Adil ve barışçı bir uluslararası düzenin kurulması uluslararası ilişkiler disiplinde daima temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Uluslararası ilişkilerde realizm ve liberalizm iki ana akımı temsil etmektedir. Hopmann (2001) bir çalışmada uluslararası müzakerenin problem çözme ve pazarlık ilkeleri olma üzere iki temel bakış açısı ile devletler arasındaki farklı etkileşim modellerini analiz ederek uluslararası ilişkilerin iki rakip paradigması olan liberalizm ve realizm arasında bir bağlantı kurmuştur. Savaş ve çatışma ikliminde realizm paradigmaları baskın olurken, savaş sonrasında kurumsal liberalizm teorisinin varsayımları ve uluslararası kurumlar çözümler için önemli roller üstlenmektedirler. Çinli stratejist Sun Tzu, asırlar önceki *"The Art of War"* kitabında: "Renkler beşi geçmez, ama beş rengin bileşimleri hiç görülmedik renkler yaratır." (Tzu, 2000, s.16) ifadelerini kullanmıştır. Dolayısıyla farklı renkleri ve stratejileri araştırmak da bu çalışmanın ana motivasyonunu oluşturmaktadır.

BM himayesindeki küresel yönetim, geleneksel olmayan güvenlik analistlerinin başlangıçta vazgeçilmezi haline gelmiştir. Liberalizmin uluslararası kuramcılık teorisine göre BM, dünya düzeninin meşruiyeti için en önemli uluslararası kurum olarak kabul edilmektedir. BM Şartı'nın 1. Maddesi'nde, BM'nin temel amacının uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması olduğu belirtilmektedir. BM Güvenlik Konseyi, bu amaca yönelik sorumlu organ olmasına rağmen, veto yetkisine sahip beş daimi üye devletin kararları, BM'yi savaşları önlemede etkisiz bir uluslararası örgüt haline getirmiş ve küresel yönetim kavramının sorgulanmasına yol açmıştır. Türklerin devlet yönetimindeki başucu kitabı olan *"Siyasetname"* kitabında taraf olanın fikri alınmaz diye önemli bir esas bulunmaktadır (Nizamülmülk, 2013). BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinin veto yapısı yasal olmasına rağmen, adil olmadığı değerlendirilmektedir. Bu durum BM'nin güvenlik kararlarının etkinliğini ve barışın uygulanamamasının sorgulanır hâle getirmektedir. Sınır ötesi belirsizlikten kitlesel göçlere, iç çatışmalardan bölgesel savaflara kadar uzanan güvenlik konularının karmaşıklığı, BM Güvenlik Konseyi ve BM Genel Kurulu gibi BM karar alma süreçlerini zorunlu olarak harekete geçirmesine; BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) ve BM Kalkınma Programı (UNDP) gibi uygulayıcı BM kuruluşlarının da tematik sorumlulukları olmasına rağmen karar verme süreçlerindeki sorunlar uluslararası kurumların etkin çalışmasını da

engellemiştir ve bu durum günümüzde de devam etmektedir (Cook, 2016). Bu kapsamda neo-realist akademisyenler tarafından uluslararası kurumların devletlerin politikalarında oldukça sınırlı bir etkisi olduğu ve Soğuk Savaş sonrası uluslararası yapının barışı ve istikrarı sağlamada etkili olmadığı iddia edilmektedir (Mearsheimer, 1994, s.7).

Devletler arasındaki ittifaklar genellikle tehditlere bir yanıt olarak oluşsa da, bu yanıtın ne olacağı konusunda iki farklı stratejinin uygulanması konusunda devletler arasında tercih farklılıkları bulunmaktadır. Bazı devletler tehdide karşı konumlanıp dengeleme stratejisini tercih ederlerken, bazı devletler en büyük tehdidi oluşturan devletle/devletler ile ittifak kurma (*bandwagoning*) stratejisini seçebilmektedirler (Walt, 1985, s.4). Prof. Walt, realizm ile idealizm arasında karışık bir renk olabilecek yumuşak dengeleme stratejisinin bir taraftan mevcut güç dengesini kabul ederken, diğer taraftan, daha iyi bir alternatif güç dengesi arayışı ile güç dengesinin önemine vurgu yapmaktadır (2005, s.126). Layne büyük devletlere karşı diğer devletlerin müsteken güç dengesi oluşturmaları gerektiğini savunmaktadır (Layne, 1993, s.87). Bu kapsamda yumuşak dengeleme bölgesel işbirliğine dayalı olarak da gerçekleştirilebilir. Yumuşak dengeleme, silahlanma ve resmi askeri ittifaklara dayanan sert dengelemenin aksine, tehdit edici bir gücü kurumsal gayri meşrulaştırma yoluyla dizginleme girişimleri olarak da tanımlanmaktadır (Wivel ve Paul, 2020). 2003'deki ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından, uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından yapılan ABD'ye karşı yükselen küresel muhalefet dalgasını dikkate alan stratejik araştırmalar esnasında gündeme gelen yumuşak dengeleme kavramı, ABD'nin askeri güç konuşlandırma yeteneğini sınırlandırmak amacıyla uluslararası ilişkiler literatüründe yer almaya başlamıştır (Friedman ve Long, 2015). Robert Pape, yumuşak dengelemeyi "büyük güçlerin Bush yönetiminin önleyici savaş doktrinine başlıca tepkisi olarak geleneksel sert dengelemenin yerini alan" bir yaklaşım olarak açıklarken (2005, s.38), T.V. Paul, yumuşak dengeleme stratejisinin ABD'den sonra gelen "ikinci derecedeki büyük güçlerin ABD'nin müdahaleci politikalarının meşruiyetine meydan okuyabilecekleri çekici bir strateji" olduğunu savunmaktadır (2005, s.59). Bu kapsamda yumuşak dengeleme yapan ikinci derecedeki devletler, güçlü devleti dengelemek için birbirleriyle diplomatik koalisyonlar veya anlaşmalar da geliştirebilmektedirler (Paul, 2005, s.58). Bir diğer yumuşak dengeleme çeşidi ekonomik güçlenme olurken, dördüncü tür dengelemede çözüm kararlılığının işaretleri (*signals of resolve to balance*) olarak tanımlanan bölgesel devletlerin bölgeye dışarıdan müdahil olmayan çalışan devletlerin müdahalelerini sınırlandırmayı hedefleyen bir stratejidir. Bu stratejinin temelinde bölge devletlerinin krizi ancak kendi aralarındaki uzlaşma ve iş birliği ile çözebilecekleri mesajının bölge dışı devletlere verilmesi hususu bulunmaktadır (Wolford, 2014).

Mevcut güç durumlarını kabul etmekle birlikte, bölgesel güvenlik inisiyatiflerinin de önemli olduğu diğer bir eleştirel teori de Kopenhag Okulu'dur. Kopenhag Okulu güvenlik ilişkilerinin araştırılmasında küresel modeller yerine bölgesel dinamiklerin incelenmesinin daha faydalı olacağını iddia ederek dünyayı bölgesel güvenlik komplekslerine ayırarak analiz etmeyi tercih etmişlerdir (Buzan ve Waeber, 2003, s.142). Bu kapsamda Orta Doğu Bölgesel Kompleksi de bir bölgesel kompleks olarak değerlendirilmiştir. Kopenhag Okulu'nun uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırdığı diğer bir kavram da sosyal inşacılık boyutundaki güvenlikleştirme (*securitization*) kavramıdır. Güvenlikleştirmenin en önemli karakteristiğinin bu sürecin sosyal bir inşa olduğunun bilinmesi olduğu iddia edilmektedir (Ciuta, 2009, s.305). Yine sosyal inşa boyutuna dostluk ve düşmanlık paternlerinin de dahil edilmesi Kopenhag Okulu'nu realizmden ayırıştıran diğer önemli bir konudur.

Orta Doğu bölgesindeki çatışma örüntüsünün normalde bölgeye özgü faktörlerden kaynaklandığı ve dış güçlerin (yoğun bir şekilde dahil olsalar bile) genellikle bölgeyi güvenliksizleştirmesinin veya yeniden şekillendirmesinin mümkün olmadığı iddia edilmektedir (Buzan ve Waeber, 2003, s.47). Orta Doğu Bölgesinin Levant (Mısır, İsrail,

Ürdün, Lübnan, Suriye) ve Körfez (İran, Irak, Körfez İşbirliği Konseyi) olmak üzere birbiriyle ilişkili iki alt kompleksten oluştuğu, tüm Körfez Devletlerinin İsrail'e "düşman" olduğu Kopenhag Okulu'nun başlangıç varsayımları arasında yer almaktadır (Buzan ve Waever, 2003, ss.51-52).

3. Liberal BM'nin Realist Dönemdeki Çaresizliği

BM, insanlık tarihindeki barış ve güvenliğin korunmasına odaklı idealist en güçlü ve en geniş katılımlı uluslararası kuruluştur. BM Antlaşmasının 1. Bölümü 2. Maddesinde her üye devletin eşit olduğu belirtilmektedir (UN, 1945). Antlaşmanın 6. Bölümü 34. Maddesi kapsamında egemenliğinin ihlal edildiğini iddia eden her üye devletin, BM'den yardım talep etme hakkı olduğu yazılıdır. Bununla birlikte bu yardımın onaylanması BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisinde olduğu için ve daimi üye devletlerinin bağımsız veto haklarından dolayı uygulamada bu husus tam olarak yerine getirilememektedir.

BM Antlaşmasına göre devletler arasındaki sorunların 6. Bölümde belirtildiği üzere arabuluculuk, müzakere veya uluslararası yargı yolu olmak üzere öncelikle şiddet içermeyen yöntemlerle çözülmesi tavsiye edilmektedir. Sorunların ve çatışmaların söz konusu yöntemlerle çözülememesi durumunda, BM Genel Kurulu'na havale edilebileceği ve BM Genel Kurulunun tavsiye kararları alabileceği ifade edilmektedir (UN, 1945). Barış ve güvenliğe ilişkin tavsiyeler, BM Güvenlik Konseyi ile BM Ekonomik ve Sosyal Konsey üyelerinin seçimi ve bütçe sorunları gibi belirlenmiş önemli konulardaki oylamalar üye devletlerin üçte iki çoğunluğunu gerektirmesine rağmen, diğer konulara ilişkin tavsiyeler salt çoğunlukla karara bağlanmaktadır (UN, 2024). Ancak, Genel Kurul'un tüm kararları, Birleşmiş Milletler Şartı'nın Madde 10:14 kapsamında tavsiye niteliğindedir. Bu nedenle tavsiye kararları, BM Güvenlik Konseyi kararlarından farklı olarak hukuken bağlayıcı olmadığı için üye devletlerin bunlara bağlı kalmak zorunda olmadıkları sonucunu da beraberinde getirmektedir (UN, 2024). BM Genel Kurulu 03 Kasım 1950'de 377A (V) Kararı ile Güvenlik Konseyi'nin Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri arasında oybirliği olmaması durumunda 24 saat içinde "Barış için Birleşiyoruz-*Uniting for Peace*" özel oturumu düzenlenmesine imkân da vermektedir.

BM Güvenlik Konseyi, adından da anlaşılacağı gibi, uluslararası barış ve güvenlik konularına odaklanmaktadır. Konsey, devletler arasındaki uyuşmazlıklarda BM tarafından askeri gücün kullanılmasına izin verebilecek tek BM organıdır. Antlaşmanın 7. Bölümü, Güvenlik Konseyi'ne "uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etme" yetkisini vermektedir. Özellikle, Madde 42 BM'nin askeri harekât yapabilme yetkisini ihdas ederken, Madde 51 Güvenlik Konseyi'ne "uluslararası barış ve güvenliği korumak veya yeniden tesis etmek için herhangi bir zamanda gerekli gördüğü önlemleri alma" sorumluluğunu da vermektedir (UN, 1945). Güvenlik Konseyi üyesi beş daimi üyeden (Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD) ve iki yıllık süreler için seçilen dönüşümlü 10 üyeden oluşmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nde karar tasarılarının onaylanarak yürürlüğe girmesi, 3/5 çoğunluk olan 9 devletin evet oyu vermesi şartının yanında ve beş daimi üyeden hiçbirisi tarafından veto edilmemesini de gerektirmektedir. Daimi üye devletlerin her biri, ayrı ayrı veto yetkisi olduğu için Güvenlik Konseyi'nin herhangi olası bir askeri harekâtını doğal olarak engelleme yetkisine de haiz olmaktadır.

BM'nin İsrail'in Orta Doğu'daki askeri harekâtında etkisiz kalmasına yönelik ve BM Genel Kurulunun almış olduğu basına yansıyan makale konu kapsamındaki bazı kararlar ve açıklamalar özet olarak şunlardır. BM'nin Golan'daki tampon bölgeye İsrail'in girmesinin İsrail ve Suriye arasındaki 1974 Yılı Geri Çekilme Antlaşmasının ihlali anlamına geleceğini açıklamasına rağmen, Netanyahu, İsrail Ordusuna BM'nin devriye gezdiği Golan'daki tampon

bölgeye girme emri verdi ve "Golan sonsuza dek İsrail Devleti'nin bir parçası olacak" açıklamasında bulundu (The Guardian, 2024). BM Genel Sekreteri Guterres, İsrail'in Gazze'deki askeri harekâtının "temelden yanlış" olduğunu açıkladı (Independent, 2025). BM Genel Kurulu, ABD ile İsrail dâhil 7 devletin hayır oyu vermesine karşın 123 devletin evet oyu vererek kabul ettiği kararla, İsrail'in Suriye'ye ait Golan bölgesini işgalini ve ilhakını yasa dışı olarak kabul ederek bölgeden ivedi çekilmesini istedi (Milliyet, 2025). İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Bekaî yapmış olduğu basın toplantısında İran'ın BM anlaşmasına aykırı olarak ABD ve İran'ın hava saldırılarına maruz kaldığını, ABD'nin veto yetkisi nedeniyle BM'nin bir kınama mesajı bile yayınlamadığını ve etkisiz kaldığını ifade etti (IRNA, 2025).

4. İsrail'in Askeri Stratejisi ve Diplomatik Dengeleme Politikası

İsrail Orta Doğu Bölgesinde ABD'nin askeri ve diplomatik desteği ile hem askeri gücünü kullanarak Levant Bölgesini şekillendirmiş, hem de İbrahim Anlaşmaları ile Körfez Bölgesini diplomatik yumuşak dengeleme politikası ile yanına çekerek etkisiz hâle getirmeyi başarmıştır.

4.1. İsrail'in Orta Doğu Bölgesindeki Askeri Harekâtı

İsrail ve Filistin arasındaki sorun sadece tarafların değil, küresel güçlerin de müdahil olduğu ve uzun yıllardan beri devam eden karmaşık bir konudur (Yıldırım, 2021, s.3843). BM'nin İsrail-Filistin sorununun çözülmesindeki yetersizliğine ilişkin çok sayıda araştırma mevcuttur (Çalık v.d., 2023, s.359). BM Güvenlik Konseyindeki veto yetkisinin uluslararası barışın tesis edilmesinde en büyük engel olduğu iddia edilmektedir (Bozorgmehri ve Khani, 2011). BM Güvenlik Konseyi'nin kararları bütün üye devletler için bağlayıcı olmasına rağmen, İsrail bu kararlara uymamakta ısrar etmektedir. ABD Başkanı Biden'ın, 2022 ABD Milli Güvenlik Strateji Belgesinde ABD'nin İsrail'in güvenliğine yönelik katı kararlılığını sürdürmeye devam ettiği vurgulanmakla birlikte, Temmuz 2022'de Batı Şeria ziyaretinde belirttiği 1967 yılı sınırları kapsamında iki devletli çözüme yönelik tavsiyesi de yer almıştır (The White House, 2022, s.42). Bu kapsamda İsrail'in son askeri harekâtı ile hem Filistin Sorunundaki iki devletli çözüm önerilerine fiilen son verdiği, hem de Golan tepeleri başta olmak üzere Suriye'nin bazı bölgelerini işgal ederek 1974 Suriye-İsrail Anlaşmasını aykırı hareket ederek ABD 2022 Milli Güvenlik Strateji Belgesinde yer alan hususları, uluslararası anlaşmaları ve BM kararlarını dikkate almadığı anlaşılmaktadır.

Suriye iç savaşı olarak 2011'de başlayan insanlık trajedisi önce bölgede devlet dışı aktörlerini de içine alan vekalet savaşlarına evrilmiş ve ilginç bir şekilde devlet dışı vekillerin iki haftadan kısa süre içerisindeki sürpriz ileri hamlesiyle sona ermiştir. Suriye'deki bu savaşın başta Türkiye olmak üzere komşu devletler ile Avrupa dahil Orta Doğu bölgesinin sınırları dışına taşan daha geniş bir bölgede kitlesel göçler başta olmak üzere büyük etkileri olmuştur.

İsrail, kuzey sınırındaki İran'dan gelen artan tehditle mücadele etmek için özgün bir strateji olan *MABAM* stratejisini geliştirmiştir (Goldenberg, 2020). Ağustos 2015'te İsrail Savunma Kuvvetleri (*Israeli Defense Forces- IDF*), *MABAM* stratejisini önceki milli güvenlik stratejilerinden farklı olarak ilk kez resmi kamuoyu ile açıkça paylaştı. *MABAM*'ın amacı bölgesel eğilimlerin dengesini sürekli olarak İsrail lehine korumaktır. *MABAM*, caydırıcılığı güçlendirmek ve fiili bir savaş durumunda IDF için en uygun koşulları tesis etmek amacıyla, "düşman" kabiliyetlerini düzenli olarak zayıflatmak ve gelişmiş askeri kabiliyetler edinmesini engellemek için, özellikle gizli ve saklı operasyonlar başta olmak üzere, sürekli önleyici tedbirler almayı içermektedir (Yossef, 2021). Belgede Hizbullah ve Hamas örgütleri, devlet dışı tehditler olarak ifade edilirken, Lübnan yakın devlet tehdidi, İran uzak devlet tehdidi, Suriye ise dağılmakta olan başarısız devlet tehdidi olarak tasvir edilmiştir (The IDF Chief of the General Staff, 2016). ABD Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, "stratejik

meselenin Esad değil, İran" olduğunu ifade ederken, İsrail ise, İran'ın büyüyen etkisine dikkat çekmiş İran'ın veya Şii vekillerinin savaş sonrası Suriye'de kalıcı bir varlık kurmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır (Karam, 2018). İsrail, yalnızca 2018 yılında Suriye'deki İran hedeflerine yönelik saldırılarında yaklaşık 2.000 bomba kullanmıştır (Goldenberg, 2020).

Devrik Suriye Devlet Başkanı Esad'ın Şam'ı terketmesinden hemen sonra İsrail Hava Kuvvetleri 09 Aralık 2024 gecesi Suriye'deki çoğunluğu hava ve deniz kuvvetleri olmak üzere savunmasız Suriye'deki hedeflere başlangıçta 300'ün üzerinde hava saldırısı düzenlemiş, İsrail Başbakanı Netanyahu, saldırılar sonrasında yaptığı açıklamada Suriye ile aralarındaki 1974'te imzalanan ateşkes anlaşmasının çöktüğünü ifade etmiştir (AlJazeera, 2024). İsrail birliklerin, Golan Tepeleri'ndeki İsrail ve Suriye güçlerini ayıran Birleşmiş Milletler devriyesi altındaki tampon bölgeye girmesi üzerine BM, bunun 1974 ateşkes anlaşmasını ihlal ettiğini açıklamakla yetinmek durumunda kalmıştır (AlJazeera, 2024). İsrail Başbakanı; "Suriye rejiminin çöküşü, Hamas, Hizbullah ve İran'a vurduğumuz ağır darbelerin doğrudan bir sonucudur." (Krever, 2024) ifadelerini kullandıktan sonra İsrail'in düşmanlarını "adım adım" yendiğini, Hizbullah'ın öldürülen lideri Nasrallah'ın "eksenler eksenini" olarak İran, Suriye ve Hizbullah arasındaki kilit halka olduğunu, Esad'lı Suriye'nin de "İran'ın şer ekseninin merkezi bir unsuru" olduğunu belirtmiştir (Berman, 2024). İsrail Suriye'ye yönelik hava saldırılarına devam ederek Suriye donanmasını, hava üslerini, mühimmat depolarını ve diğer önemli askeri harp silah araçlarını ve gereçlerini yok etmiştir (Yee, 2024). Bu kapsamda İsrail hava saldırıları, eski Esad rejiminin Suriye'nin Lazkiye limanındaki küçük deniz kuvveti de hava saldırıları ile imha edilmiştir (The Guardian, 2024).

Kaynak: The Guardian Omar Albam/AP

İran'ın dini lideri Hamaney, kilit müttefikinin Esad'ın düşmesiyle 'direniş eksenini' zayıfladığı iddialarını reddederek, ABD ve İsrail'i eski Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın devrilmesini organize etmekle suçlarken, aynı zamanda Suriye'ye "komşu" bir devleti de isim vermeden eleştirmiştir (AlJazeera, 2024).

ABD'nin bu sorunlarla başa çıkmak ve bölgede daha fazla istikrarsızlık riski taşıdığı iddia edilen İsrail'in İran ile daha geniş çaplı bir savaşın patlak vermesini önlemek için sürece katılımının kritik önem taşıdığı iddia edilmektedir (Jones, 2019, s.12). Bu iddianın en somut uygulaması ise ABD'nin uluslararası hukukun bütün kurallarına ve BM Şartı'na aykırı olarak

İran'ın nükleer tesislerine düzenlediği hava saldırıları olmuştur. İran'a yönelik hava saldırıları ilk olarak İsrail tarafından 13 Haziran 2025'te başladı. ABD'nin istihbarat değerlendirmeleri ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 'nın raporlarında İran'ın nükleer silah elde etmesine kısa bir zaman kaldığına yönelik hiçbir kanıt olmamasına rağmen, İsrail İran'ın bir nükleer silah üretmesi kabiliyeti elde etmesine yönelik eşik noktasına sadece birkaç hafta kaldığını iddia ederek Natanz ve Fordo'daki nükleer tesisler, askeri üsler, araştırma laboratuvarları ve üst düzey askeri konutların aralarında olduğu hedeflere düzenlediği hava saldırılarında 974'den fazla İranlı öldürülmüş, İran'ın misilleme füze saldırılarında ise 28 İsrailli hayatını kaybetmiştir (Dabbagh, 2025). Harekâtın devamında ise ABD bizzat sahne alarak stratejik bombardıman uçaklarıyla İran'ın nükleer tesislerini hedef almıştır. ABD Genelkurmay Başkanı tarafından yapılan açıklamada, İran'daki üç nükleer tesisin bulunduğu Fordo, Natanz ve İsfahan'daki İran nükleer tesislerine yönelik ABD Hava Kuvvetleri saldırılarının "ABD tarihindeki en büyük B-2 operasyonel saldırısı" olduğunu ve hedeflere "son derece ağır hasar ve yıkım" verdiğini açıklamıştır (Becket ve Frazier, 2025). BM Nükleer Gözlemevi Başkanı Rafael Grossi, ABD'nin İran'daki dağa oyulmuş Fordo uranyum zenginleştirme tesisinin yeraltı alanlarına muhtemelen "çok önemli" hasar verdiğini, ancak henüz kimsenin hasarın boyutunu söyleyemediğini ifade etti (Murphy, 2025). İran'a yapılan ABD saldırılarında Umman Körfezi'ndeki Ohio sınıfı bir nükleer Amerikan denizaltısından ateşlenen 24'den fazla Tomahawk kara saldırısı seyir füzesi de kullanılmıştır (Ferragamo, 2025). Ohio sınıfı denizaltılar hem hayalet(*stealth*) denizaltı hem de nükleer başlıklı füzelere sahip olması nedeniyle başa çıkılması adeta imkânsız ikinci vuruş yeteneğine de sahip taarruz silahlarıdır. Trump, ulusa sesleniş konuşmasında İran'ın kilit nükleer tesislerinin "tamamen ve tümüyle yok edildiğini" açıkladı (PBS News, 2025). ABD Başkanı Trump, ABD ve İsrail'in bu askeri harekâta "daha önce hiçbir ekibin çalışmadığı kadar bir ekip olarak çalıştığını" ve İsrail'e yönelik bu korkunç tehdidi ortadan kaldırmak için önemli mesafe aldıklarını da ifade etti (Breuninger ve Wilkie, 2025).

4.2. İsrail'in ABD Destekli Yumuşak Dengeleme Stratejisi (İbrahim Anlaşmaları)

ABD'nin desteğiyle 15 Eylül 2020'de "Orta Doğu'da barışın güçlendirilmesi" adına İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn arasında Abraham (İbrahim) Anlaşmaları imzalandı (U.S. Department of State). Kopenhag Okulu Orta Doğu Bölgesel Güvenlik Kompleksinde ifade edilen iki alt bölgesel kopmleksten birisi olan Körfez devletlerine karşı İsrail'in diplomatik gücünü kullandığını, ancak Levant alt bölgesel kompleksinde askeri gücünü kullandığını iddia edebiliriz. Bu manada İbrahim Anlaşmaları ile yumuşak dengeleme stratejisi yapabilecek bölge devletlerinin de ABD'nin de baskısıyla İsrail'in yanında saf tutmaya yöneltildiği değerlendirilmektedir. Aynı yıl Fas ve Sudan da İbrahim Anlaşmaları kapsamına alınarak İsrail ile ilişkilerin normalleşmesi kapsamında dâhil edildiler (Akıncı, 2022). Fas ve Sudan'ın İbrahim Anlaşmalarına dahil edilmesi ile Kopenhag Okulunun tasvir ettiği Orta Doğu Bölgesel Güvenlik Kompleksi sınırlarının genişleyerek Büyük Orta Doğu Bölgesel Güvenlik Kompleksine evrildiği de önemli bulgular arasında ifade edilebilir. ABD Başkanı Trump'ın damadı Kushner'ın de çabalarıyla Körfez devletleri Bahreyn, BAE ile Sudan ve Fas'ın İsrail ile anlaşmaları, Suudi Arabistan'ın da bu oluşuma katılma isteği dikkate alındığında söz konusu bu yeni ittifakın ekonomik boyutunun yanında İran'a karşı doğal bir ortak askeri cephe oluşmasının da önünü açtığı bazı akademisyenler tarafından ifade edilmektedir (Kalaycıoğlu, 2022).

Trump yönetiminin, Türkistan'daki bazı devletler ile Azerbaycan'ın da İbrahim Anlaşmaları'na katılmaları için müzakereleri sürdürdüğü iddia edilmiştir (Şarkul Avsat, 2025). Bu kapsamdaki en güncel gelişme, Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'in Trump ile Beyaz Saray'da görüşmesi esnasında İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ile de telefonla görüşmesi gerçekleştirmesi ve Trump'ın Kazakistan'ın İbrahim Anlaşmalarına katılmayı

kabul ettiğini açıklaması olmuştur (Kussainova, 2025). 2025 Aralık ayında yayımlanan ABD 2025 Milli Güvenlik Strateji Belgesindeki ABD'nin İbrahim Anlaşmaları'nı bölgedeki daha fazla devlet ile Müslüman dünyasındaki diğer devletlere yaymak konusundaki isteğinin ve ilgisinin (White House, 2025) vurgulanması Büyük Orta Doğu Projesinin uygulanması yönünde önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

5. Bulguların Tartışılması

Stratejide bazen uygun zamanlama daha az kuvvetle başarıyı sağlayabilmektedir. HAMAS'ın 07 Ekim 2023'deki İsrail'e yönelik saldırısının hem Hizbullah hem İran hem de Suriye'ye yönelik askeri saldırılara dönüşeceğini ve bunun 2011'de başlayıp 2018'de sönümlenen Suriye iç savaşını ve devlet dışı vekil aktörlerin 10 gün gibi kısa bir zamanda Suriye'deki bütün taşları temelinden değiştireceğini kimse tahmin edemezdi. İsrail'in yeni stratejisi ve askeri harekâtı, 2006'daki Hizbullah ile aralarındaki savaştan iyi dersler çıkardığı ve hâlen devam eden Orta Doğu'daki askeri harekâta çok iyi hazırlandığını teyit etmektedir.

İsrail'in güvenlik stratejisi, bölgesel tehdit algıları ve jeopolitik dinamikler bağlamında sürekli olarak evrim geçirmiştir. Bu bağlamda son on yılda uyguladığı *MABAM* stratejisi, İsrail'in özellikle İran, Hizbullah ve Suriye kaynaklı tehditlere karşı geliştirdiği özgün bir stratejik yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu yeni strateji, doğrudan savaşlara girmeden İsrail'e tehdit teşil eden devlet ve devlet dışı aktörlerin savaşma yetenekleri ile azim ve iradesini kırmayı amaçlamaktadır. Söz konusu strateji kapsamında, İsrail tarafından düşük yoğunluklu ama süreklilik arz eden operasyonlar yürütülmektedir. Amaç, potansiyel bir savaşın maliyetini düşürmek ve caydırıcılığı artırmaktır. Stratejinin somut hedefleri arasında; İran'ın Suriye ve Lübnan'daki askeri varlığını sınırlandırmak, İran'ın nükleer yeteneklerini nükleer silah elde etmesi eşiğinden önemli ölçüde geriletme, Hizbullah'ın gelişmiş silah edinmesini engellemek ve bölgesel caydırıcılığı pekiştirmek gibi hedefler bulunmaktadır. *MABAM* kapsamında İsrail Hava Kuvvetleri, özellikle Suriye'deki İran hedeflerine yönelik yüzlerce operasyon gerçekleştirmiştir. Bu strateji, savaşlar arası dönemi uzatarak İsrail'in güvenlik çıkarlarını korumayı amaçlamakta, ancak uzun vadede kalıcı barış için yeterli bir çözüm sunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu askeri stratejinin aynı zamanda diplomatik, ekonomik ve sosyal tedbirlerle ve anlaşmalarla desteklenmesinin de gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda İbrahim Anlaşmalarının tamamlayıcı ve desteleyici bir rol taşıdığı düşünülmektedir.

İsrail, ABD'nin BM'deki veto hakkının da desteğiyle orantısız güç kullanımına devam etmektedir. ABD'nin vetosu olmadığı durumlarda dâhi İsrail BM Güvenlik Konseyi kararlarını dikkate almamaktadır. Ayrıca İsrail, ABD'nin 2022 Milli Güvenlik Strateji Belgesinde tavsiye edilen İsrail-Filistin sorununa yönelik hem İsrail'in hem Filistin'in özgür ve eşit yaşamaları kapsamındaki iki taraflı devlet çözüm önerisini de ciddiye almayan tek taraflı saldırgan tutumunu devam ettirmektedir. Tüm bu veriler realizmin anarşi kavramını teyit eder niteliktedir ve bu kapsamda BM'nin etkisiz kalması uluslararası kamuoyunda uluslararası organizasyonlara güveni de azaltmaktadır. Bu durum aynı zamanda, BM'nin kuruluşundan beri BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında hiçbir zaman doğrudan bir savaş yaşanmamasının sadece beş büyük devletin güvenliği açısından önemli ve fakat diğer çoğunluk devletler için etkin olamadığını da göstermiştir (Sonnback, 2020). Bu nedenle bölge devletlerinin inisiyatif geliştirerek Orta Doğu'daki bu anarşik yapıya son vermelerinin ve yumuşak dengeleme kapsamında bölge sorunlarının ancak bölge devletleri tarafından çözülebileceği sinyallerini vermelerinin, ayrıca ekonomik ve askeri ilişkilerinin güçlendirilmesinin ve kendi aralarındaki düşmanlık paternlerini geçmişte bırakarak dostluk paternlerini güçlendirmelerinin büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Makalenin teorik çerçevesi ile İsrail'in Orta Doğu'daki askeri harekâtı birlikte değerlendirildiğinde, öncelikle BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesi olan ABD'nin İsrail ile ortak hareket etmesi nedeniyle uluslararası kurumsal liberalizm varsayımlarının kaldığı Orta Doğu'da anarşik bir yapının devamlılık kazandığı anlaşılmaktadır. Bu anarşik yapı bölge devletlerini ya ABD ve İsrail'e karşı yumuşak dengelemeye gitmek ya da ABD ve İsrail'in peşine takılmak zorunda bırakmıştır. ABD desteğini alan ve bölgenin en büyük hava gücüne sahip İsrail'in yapmış olduğu askeri harekâtın da etkisiyle bölge devletlerinin İsrail ve ABD'ye karşı bir strateji geliştirmek yerine İbrahim Anlaşmaları ile adeta peşine takılma stratejisine yöneldikleri değerlendirilmektedir. Bu durum aynı zamanda İsrail'e karşı bölge devletlerinin düşmanlık patrenlerinin dostluk paternlerine dönüştürülmesini de sağlamaktadır. Kopenhag Okulunun bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin ve Orta Doğu bölgesindeki çatışma örüntüsünde yoğun bir şekilde dahil olsalar bile dış güçlerin bölgeyi yeniden şekillendirmesinin mümkün olmadığı iddia edilmiş olsa da, bu iddianın ABD'nin hem askeri hem de diplomatik (İbrahim Anlaşmaları) desteğiyle çürütüldüğü sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda Levant ve Körfez alt bölgesel kompleksinden oluşan Orta Doğu bölgesine ABD'nin dışarıdan bir süper güç olarak müdahale etmesinin yanında Sudan, Fas ve Kazakistan'ın da İbrahim Anlaşmalarına katılması ile Büyük Orta Doğu Bölgesinin de İsrail lehine şekillendirildiğini de iddia edebiliriz.

BM Şartı Madde 33'de devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözüm yöntemlerinden birisi de taraf devletler arasındaki uyuşmazlıkların "bölgesel kuruluş veya anlaşmalara başvurma" yöntemiyle çözümüdür. Bu husus bölgesel yumuşak dengeleme stratejisine meşruiyet de kazandırmaktadır. Bu nedenle küresel yönetim modeli yerine bölgesel yönetim modellerinin hem Kopenhag Okulunun bölgesel güvenlik kompleksi modeline daha uygun olduğu, hem de ABD'nin önceliğini Hint-Pasifik Bölgesine vermesi nedeniyle Orta Doğu bölge devletlerine müteakip dönemde farklı konumlanmalar ve bölgesel işbirlikleri için fırsat penceresi açabileceği değerlendirilmektedir.

6. Sonuç

Milletler Cemiyeti'ni sonlandıran en önemli vakalardan birisi de İtalya'nın 1930'larda Etiyopya'yı ilhak etmesini engelleyememesidir. İsrail'in Orta Doğu Bölgesindeki askeri harekâtı nedeniyle milyonlarca insanın, kadının, çocuğun mağdur olmasına yol açan süreçte BM'nin mevcut yapısı ile artık eskisi gibi dikkate alınmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İsrail'in yeni stratejisi ve Ortadoğu'daki askeri harekâtı bulguları birlikte değerlendirildiğinde barış ve güvenliğin sağlanmasında uluslararası kurumsal liberalizmin en önemli kuruluşu olan BM'nin ve küresel yönetim kavramının Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen savaşlar ve tek taraflı askeri güç kullanımlarını önleyemediği için başarısız olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum realistlerin uluslararası anarşik yapıda liberal kurumsalcıların uluslararası kurumların sahte vaatler sunduğu ve uygulamada sınırlı etkileri olduğu iddialarını güçlendirmiştir. Benzer kapsamda, İsrail'in 11 Eylül'ü olarak da nitelendirilen 07 Ekim 2023'deki HAMAS saldırısından beri Orta Doğu'da İsrail'in bölgesel ve aşamalı stratejisi karşısında başta ABD'nin veto yetkisi sayesinde BM'nin çaresizliği uluslararası ilişkilerde neo-realist teorisinin varsayımlarının baskın olduğunu argümanını kuvvetlendirmiştir. Tüm bu verilerin realizmin anarşi kavramını büyük ölçüde teyit etmesinin yanında, BM'nin etkisiz kalması uluslararası kamuoyunda uluslararası teşkilatlara güveni de azaltmaktadır.

Vekalet savaşları stratejisinin başarısının büyük ölçüde vekaleti veren devletin gücü ve caydırıcılığı orantılı olduğu, üstün askeri ve teknolojik üstünlüğe karşı vekalet savaşlarının etkisi olmadığı varılan sonuçlar arasında yer almıştır. İsrail'in 2015'deki yeni stratejisi olan *MABAM* adım adım ve başarıyla uygulanmış, stratejideki ve teknolojiye üstünlük İran ve Hizbullah'ı stratejik baskına uğratmıştır. İsrail aynı anda birçok stratejiyi başarıyla

uygulamıştır. Bunlardan bazıları: şok ve dehşet, liderlerin etkisiz hale getirilmesi, vekillerin liderlerinin desteklendiği devletin başkentinde etkisiz hale getirilerek caydırıcılığın bütün yöneticiler tarafından anlaşılması, fırsat hedeflerine yoğun saldırılar ile olası muhasım devletlerin başta hava ve deniz kuvvetlerini etkisizleştirerek Suriye Ordusunun konvansiyonel savaş kabiliyet ve seviyesinin küçültülmesi olarak ifade edilebilir. İsrail, Hamas ve Hizbullah'ın gücünü nereden aldığını (İran'dan) iyi tespit etmiş, Suriye'nin fiili parçalanmış yapısını ve iç savaş boyunca yıpranmış, milli güç unsurlarını kaybetmiş hassasiyetini istismar ederek büyük stratejik kazançlar sağlamıştır.

İttifakların kurulmasındaki ve tehdit dengesi teorisine göre tehdide karşı güç dengeleme stratejisine gidilebilmesi için öncelikle tehdidin ortaya konulması gerekmektedir. Orta Doğu Bölgesinde Kopenhag Okulu Levant alt güvenlik kompleksinde Suriye'nin parçalanması, Irak'ın öncesinde parçalanmış olması, Lübnan'da Hizbullah'ın etkisiz hale getirilmesi, Gazze'de Hamas ile birlikte bütün Gazzelilerin olağandışı bir şiddete maruz kalması ve son olarak İran'ın nükleer tesislerinin ve hava savunma yeteneklerinin zayıflatılması bölgedeki tehdidin hangi devletler olduğu sorusunu da belirsiz kılmaktadır. Yumuşak dengelemenin güçlü ve büyük devletlere karşı bölgesel aktörlerin biraraya gelerek uygulaması gerekirken, incelenen İsrail vaka çalışmasında ABD ile İsrail'in hem askeri güç kullandıkları hem de İbrahim Anlaşmalarıyla yumuşak dengeleme stratejisini birlikte kullanarak Orta Doğu bölgesini yeniden kendi öngörülerine göre şekillendirdikleri varılan sonuçlar arasındadır. Bu nedenle Orta Doğu Bölgesinde ve Büyük Orta Doğu Bölgesindeki İbrahim Anlaşmasına katılan devletlerin İsrail ve ABD ile neo-realist peşine takılma stratejisini tercih ettikleri ve ABD ile İsrail'e karşı yumuşak dengeleme stratejisini uygulayamadıkları değerlendirilmektedir. Bu nedenle ABD liderliğindeki küresel süper güç destekli ittifaklar yerine, bölgesel dinamiklerin dikkate alındığı ve bölge devletlerinin işbirliğine dayalı yumuşak dengeleme stratejisinin dünya ve bölge barışı için daha etkin bir model olacağı bu çalışmada tavsiye edilmektedir. ABD'nin önceliğini Hint-Pasifik Bölgesine vermesi nedeniyle Orta Doğu bölge devletlerine müteakip dönemde farklı konumlanmalar ve bölgesel işbirlikleri için fırsat penceresi açabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Akıncı, Şerife. (2022, Eylül,22) İkinci yılında Abraham Anlaşmaları ve gelinen nokta. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ikinci-yilinda-abraham-anlasmalari-ve-gelinen-nokta/2691849> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

AlJazeera. (2024) Israel intensifies Syria attacks, but HTS leader says doesn't want conflict. 15 December 2024. <https://www.aljazeera.com/news/2024/12/15/israel-intensifies-syria-attacks-but-hts-leader-says-doesnt-want-conflict> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

AlJazeera. (2024, 11 December) Iran's Khamenei says al-Assad ouster a US-Israel 'plot', blames 'neighbour'. <https://www.aljazeera.com/news/2024/12/11/iran-khamenei-says-al-assad-ouster-us-israel-plot-blames-neighbour> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Bozorgmehri, M., & Khani, M.A. (2011) Palestinian Issue and the Security Council of UN: Use of Veto Prevents the Establishment of International Peace. *Geopolitics Quarterly*, 7 (4), 78-99.

Becket, Stefan & Frazier, Kierra. (2025) Pentagon reveals how B-2 bombers struck Iran nuclear sites in mission dubbed "Operation Midnight Hammer. *CBC News*. <https://www.cbsnews.com/news/pentagon-briefing-us-strikes-iran-nuclear-sites/> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Breuninger, Kevin & Wilkie, Christina. (2025) U.S. enters war between Israel and Iran. *CNBC*. <https://www.cnbc.com/2025/06/21/trump-israel-iran-conflict.html> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Buzan B.; Wæver O. & Wilde J. de. (1998) *Security : a new framework for analysis*. Lynne Rienner Pub.

Buzan B.& Wæver O. (2003) *Regions and powers : the structure of international security*. Cambridge University Press.

Ciuta, F. (2009) Security and the Problem of Context: A Hermeneutical Critique of Securitisation Theory. *Review of International Studies*, 35(2), 301–326.

Cook, A. (2016) Actors and stakeholders. M. Caballero-Anthony (eds.), *Actors and Stakeholders* (36-56). SAGE Publications Ltd.

Çalık Topuz, Z., & Arafat, M. (2023) Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarının Filistin-İsrail Barış Sürecine Etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 78(2), 357-380.

Dabbagh, Hossein. (2025) What Israel's attack on Iran means for the future of war. *Aljazeera*. <https://www.aljazeera.com/opinions/2025/7/1/what-israels-attack-on-iran-means-for-the-future-of-war> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Ferragamo, Mariel. (2025) U.S., Israel Attack Iranian Nuclear Targets—Assessing the Damage. Council of Foreign Relations. <https://www.cfr.org/article/us-israel-attack-iranian-nuclear-targets-assessing-damage> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Friedman, M. P. & Long, T. (2015) Soft balancing in the Americas: Latin American opposition to U.S. intervention, 1898–1936. *International Security*, 40 (1), 120-156.

Goldenberg, I., Heras, N. A., Thomas, K., & Matuschak, J. (2020) The Israeli Campaign between the Wars. In *Countering Iran in the Gray Zone: What the United States Should Learn from Israel's Operations in Syria* (6–10). Center for a New American Security.

Hopmann, T (2001) Bargaining and problem solving: Two perspectives on international negotiation . C. A. Crocker, F. O. Hampson & P. Aall (eds.) *Turbulent Peace: The Challenge of Managing International Conflict*. Washington DC: USIP Press.

Independent (2025, 04 Aralık) BM Genel Sekreteri Guterres: “İsrail'in askeri harekati temelden yanlış”. <https://www.indyturk.com/node/769178/d%C3%BCnya/bm-genel-sekreteri-guterres-%E2%80%9Ci%CC%87srail%E2%80%99-askeri-harekat%C4%B1-temelden-yanl%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1%E2%80%9D> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

IRNA. (2025, 27 Ekim) Bekaî: BM, İsrail'in İran'a yönelik saldırısında yeterince etkili olmadı. <https://tr.irna.ir/news/85979390/Beka%C3%AE-BM-%C4%B0srail-in-%C4%B0ran-a-y%C3%B6nelik-sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1nda-yeterince-etkili> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Jones, S. G. (2019) *War by Proxy: Iran's Growing Footprint in the Middle East*. Center for Strategic and International Studies (CSIS).

Kalaycıoğlu, Sema.(2022, Ağustos, 24) İkinci yılında Abraham Anlaşması: Nereden nereye? *Şalom*. <https://www.salom.com.tr/haber/123056/ikinci-yilinda-abraham-anlasmasi-nereden-nereye> (Erişim tarihi: 22.11.2023).

Katzenstein, Peter J. (1996) Regionalism in Comparative Perspective. *Cooperation and Conflict* 31 (2), 123–59.

Karam,Zeina. (2018, 13 July) Analysis: Iran role in Syria key item at Trump-Putin summit. *AP News*, <https://apnews.com/article/7eebb04b92ce416495bb0ca7f0b07e54> (Erişim tarihi: 22.11.2023).

Krever, Mick. (2024, 11 December) Israel strikes Syria 480 times and seizes territory as Netanyahu pledges to change face of the Middle East. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2024/12/10/middleeast/israel-syria-assad-strikes-intl/index.html> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Kussainova, Meiramgul. (2025, 07 Kasım) Kazakistan, Abraham Anlaşmaları'na katıldığını resmen duyurdu. *AA*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-abraham-anlasmalarina-katildigini-resmen-duyurdu/3737693> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Layne, C. (1993) The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise. *International Security* 17, 5–51.

Mearsheimer, J. J. (1994) The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19(3), 5–49.

Milliyet. (2025, 03 Aralık) İsrail'in Suriye'nin Golan bölgesinden çekilmesi çağrısı yapan karar BM'de kabul edildi. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/israilin-suriyenin-golan-bolgesinden-cekilmesi-cagrisi-yapan-karar-bmde-kabul-edildi-7494579> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Murphy, Francois. (2025) IAEA chief expects 'very significant damage' at Iran's Fordow site. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/europe/iaea-chief-expects-very-significant-damage-irans-fordow-site-2025-06-23/> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Nizamülmülk. (2013) *Siyâset-Nâme*, Haz. Mehmet Altay Köymen, T.T.K., Ankara.

Pape, R. A. (2005) Soft Balancing against the United States. *International Security*, 30(1), 7–45.

Paul, T. V. (2004) Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance. *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), Redwood City: Stanford University Press: 1-26.

Paul, T.V. (2005) Soft Balancing in the Age of US Primacy. *International Security*, 30(1), 46–71.

PBS News. (2025) WATCH: Trump addresses the nation after U.S. bombs 3 Iranian nuclear sites. <https://www.pbs.org/newshour/world/trump-says-u-s-has-struck-3-iranian-nuclear-sites-joining-israeli-military-campaign> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Sakuwa, K. (2019) Regional Alliance Structure and International Conflict. *World Political Science*, 15(1), 55-74.

Snyder, J. (2004) One World, Rival Theories. *Foreign Policy*, 145, 53–62.

Sonnback, A. (2020) How successful has the un been in maintaining international peace and security. <https://www.e-ir.info/2020/11/08/how-successful-has-the-un-been-in-maintaining-international-peace-and-security/> (Erişim tarihi: 22.11.2023).

şarkul Avsat. (2025, 02 Ağustos) Kaynaklar: Trump, Azerbaycan ve bazı Orta Asya ülkelerini İbrahim Anlaşmaları'na dahil etmek istiyor. <https://turkish.aawsat.com/d%C3%BCnya/5171011-kaynaklar-trump-azerbaycan-ve->

[baz%C4%B1-orta-asya-%C3%BClkelerini-i%CC%87brahim-anla%C5%9Fmalar%C4%B1%E2%80%99na-dahil](#) (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

The Guardian. (2024, 09 Aralık) Benjamin Netanyahu says Golan Heights will remain part of Israel ‘for eternity’. <https://www.theguardian.com/world/2024/dec/09/israel-seizes-syrian-buffer-zone-amid-airstrikes-on-regime-weapons-depots> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

The Guardian. (2024, 15 Aralık) Israel strikes Syria as Netanyahu approves plan to expand Golan Heights settlement. <https://www.theguardian.com/world/2024/dec/15/israel-launches-dozens-of-airstrikes-on-syria-despite-rebel-leader-peace-pledge> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

The IDF Chief of the General Staff. (2016) The IDF Strategy. <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2017/04/IDF-Strategy.pdf> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

The White House. (2022) National Security Strategy 2022. <https://www.whitehouse.gov/wpcontent/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (Erişim tarihi:24.02.2024).

The White House. (2025) National Security Strategy of the United States of America. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Tzu, Sun. (2000) *Sun Tzu on the Art of the War*. Allandale Online Publishing. England.

UN.(1945). United Nations Charter. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/preamble> , (Erişim tarihi:22.02.2024).

UN.(2024) Functions and powers of the General Assembly. <https://www.un.org/en/ga/about/background.shtml> (Erişim tarihi: 24.02.2024).

U.S. Department of State. The Abraham Accords. <https://www.state.gov/the-abraham-accords>

Walt, S. M. (1985) Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4), 3–43.

Walt, S. M. (1998) International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, 110, 29–46.

Walt, S. M. (2005) Taming American Power. The Global Response to U.S. Primacy. W. W. Norton & Company.

Wivel, A. ve Paul, T. (2020) Soft Balancing, Institutions, and Peaceful Change. *Ethics & International Affairs*, 34(4), 473–485. doi:10.1017/S089267942000057X

Wolford, S. (2014) Showing Restraint, Signaling Resolve: Coalitions, Cooperation, and Crisis Bargaining. *American Journal of Political Science*, 58(1), 144–156.

Yee, Vivian. (2024, 15 December) Israel Strikes Military Sites in Syria, Monitor Says. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2024/12/15/world/middleeast/israel-strikes-syria-military.html> (Erişim Tarihi: 07.12.2025).

Yıldırım, Y. (2021) İsrail-Filistin Sorununda İki Devletli Çözüm Arayışları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(41), 3840-3884.

Yossef, Amr. (2021) Israel’s Campaign Between the Wars: Lessons for the United States?. *Modern War Institute*. <https://mwi.westpoint.edu/israels-campaign-between-the-wars-lessons-for-the-united-states/> (Erişim tarihi: 24.02.2024).

Extended Abstract

Israel's outright attack on Iran followed the escalation of the Israeli-Iranian proxy conflicts into a wider regional crisis that initially involved Syria and Lebanon. According to one study, regional peace is not completely calmed by a global power's dominance (Sakuwa, 2019:67). Without the US's overt foreign support for Israel, would Israel have dared such a massive military intervention? In order to prevent US interference in the region, may regional states adopt a soft balancing approach by cooperating militarily and economically? Is it possible to reinforce the regional security complex thesis of the Copenhagen School by reconstructing patterns of antagonism and amity in the Middle East? The theoretical framework is presented first in order to address these research questions. The paper uses a case study method to assess Israel's recent military action in the Middle East after explaining how the UN, the most significant organ of liberal institutionalism, is powerless to stop it. The findings are evaluated in the discussion section, followed by a conclusion.

The field of international relations has traditionally placed a strong emphasis on the creation of a fair and peaceful global order. There are two major currents in international relations: liberalism and realism. By examining two essential viewpoints in international negotiation—problem-solving and bargaining principles and various models of state-to-state interaction—Hopmann (2001) created a link between the two opposing paradigms of international relations. The presumptions of institutional liberalism and international organizations are crucial in offering answers in the aftermath of war, even though realism paradigms predominate in the context of war and conflict. Chinese strategist Sun Tzu wrote centuries ago in his book "The Art of War": "There are no more than five hues, but combinations of five generate unparalleled colors." (Tzu, 2000:16). Thus, the main purpose of this study is to explore different colors and strategies

The wars of the twenty-first century show the inadequacy of the global governance model, even though the United Nations Commission on Global Governance Report states that peaceful solutions to problems like migration, nuclear proliferation, and warfare are crucial. According to Walt, International relations discipline is a collection of theories inside a single universe. Using a case study technique and drawing on institutional liberalism, neo-realism, soft balancing, and the regional security complex ideas of the Copenhagen School, this critical research investigates Israel's military strategy and activities in the Middle East over the last ten years. Layne contends that even in the face of hegemons, governments should use a balancing tactic known as soft balancing. Walt argues that soft balancing looks for a better option inside the current power structure while simultaneously acknowledging the realities of the current power structure. The Copenhagen School, on the other hand, takes a new, critical perspective to the field of international relations that interprets security regionally while acknowledging the power dynamics that now exist. The Copenhagen School sets itself apart from neorealism by emphasizing regional dynamics, whereas neorealism concentrates on great powers on a global scale.

The human tragedy that started in 2011 as the Syrian civil war turned into a proxy conflict and interestingly concluded in less than two weeks with a surprise attack by non-state proxies. Significant repercussions, including mass migration, were caused by the Syrian conflict, especially in Türkiye, its neighbors, and a larger region, including Europe. In the Syrian civil war, Israel's new strategy (*MABAM*) proved crucial. In response to Iran's increasing danger along its northern border, Israel created the *MABAM* policy (Goldenberg, 2020). The Israel Defense Forces (IDF) first made their strategy available to the public in an official publication in August 2015. *MABAM*'s objective is to continuously balance regional developments in Israel's favor. In order to strengthen deterrence and create ideal conditions for the IDF in the

event of an actual war, *MABAM* entails taking ongoing preventive measures, especially clandestine and covert operations, to systematically weaken "enemy" capabilities and prevent the acquisition of advanced capabilities (Yossef, 2021). Hezbollah and Hamas are characterized in the text as non-state threats, whereas Syria is portrayed as a collapsing failed state threat, Lebanon as an impending state threat, and Iran as a distant state threat (The IDF Chief of the General Staff, 2016). Israel's security strategy has changed over time in response to geopolitical developments and perceptions of regional threats. In this regard, Israel's *MABAM* strategy, which has been in place for the past ten years, stands out as a distinctive tactical method created to combat threats that are mostly coming from Syria, Iran, and Hezbollah. Without engaging in direct combat, the approach seeks to weaken the fighting prowess, determination, and willpower of state and non-state forces that threaten Israel. Limiting Iran's military presence in Syria and Lebanon, drastically lowering Iran's nuclear capabilities to the point of nuclear weapons acquisition, stopping Hezbollah from obtaining cutting-edge weapons, and enhancing regional deterrence are some of the strategy's specific goals.

The Israeli Air Force has carried out hundreds of operations as part of *MABAM*, mostly targeting Iranian targets in Syria. By extending the interwar period, this plan seeks to safeguard Israel's security interests, but it does not offer a viable long-term solution. As a result, it is thought that political, economic, and social agreements and measures are required to support this military strategy. The Abraham Accords are thought to have a supporting and complementary function in this regard. We can contend that Israel employed its military might within the Levant subregional complex but its diplomatic might against the Gulf states, one of two subregions within the Middle East Regional Security Complex of the Copenhagen School. In this regard, it is believed that under pressure from the US through the Abraham Accords, regional states with the ability to employ a soft balancing policy were also led to support Israel. Another significant discovery is that the boundaries of the Middle East Regional Security Complex, as portrayed by the Copenhagen School, grew and changed into the Greater Middle East with the inclusion of Morocco and Sudan in the Abraham Accords.

The research comes to the conclusion that, since the end of the Cold War, both the idea of global governance and the United Nations, the most significant institution of international institutional liberalism, have failed to stop conflicts and the unilateral use of force. Therefore, our study suggests that a soft balancing strategy that considers regional dynamics and is founded on collaboration among regional governments will be a more effective model for regional and global peace than a global governance model. The Israeli case study suggests that both the US and Israel employed military force and molded the Middle East region through the Abraham Accords, even though soft balancing should be performed by regional actors cooperating against great powers and the most dangerous threat.

Kent Diplomasisi, Kentsel Görünürlük, Kent Kimliği ve Kent Kültürünü Geliştirmenin Bir Aracı Olarak Müzeler; Bayburt Baksı, Kenan Yavuz Müzeleri Örneği

Esmeray Alacadağlı¹

Öz

İnsanlık tarihinin belli bir döneminde ortaya çıkan kentler, doğduğu çevrenin fiziksel, toplumsal, toplumsal, kültürel, ekonomik tüm değişim ve dönüşümleri ile mekansal yansımalarını içeren ve uygarlığı tanımlayan oluşumlardır. İçinde yaşayanlarla etkileşim içinde onlarla biçimlenen ve onları biçimlendiren bu yapılar, zamanla oluşturdukları birikimleri ve kültürü ile kendi kimliklerini inşa ederler. Bu açıdan kent kimliği; ekonomik, sosyal, kültürel öğeleri, doğal, yapay, mekansal oluşumları ile; o kente ait, o kent için ayırt edici ve kenti belirleyicidir. Kent kimliği açısından ayırt edici mekansal unsurlardan biri de kent müzeleridir. Müzeler, kentin geçmişini, kent yaşamını anlatan ve bu yönleriyle kenti simgeleyen mekanlardır. Bu mekanlar günümüzde, kentin görünürlüğünü artırmada, uluslararası arenada yer almada, yumuşak bir güç unsuru olarak diplomasi, kent diplomasisi faaliyetlerini yürütmede önemli araçlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada; kent müzelerinin, kent görünürlüğünü artırmada, kent diplomasisi, kentsel iletişim, kent kimliği ve kent kültürünü geliştirmede oynadığı rol, Bayburt'un ikisi de uluslararası-ulusal pek çok ödüle sahip, kurulduğu günden günümüze, sanatsal, kültürel birçok etkinliğe ev sahipliği eden Baksı ve Kenan Yavuz Etnoğrafya müzeleri örneğinde incelenmektedir. Çalışmanın verileri, konuyla ilgili yapılan literatür taraması ile iki müzenin arşivlerinden yararlanarak sağlanmıştır. Ayrıca müzelerin kuruluş süreci, amacı, faaliyetleri, görünürlük, sürdürülebilirlik ve iletişime yönelik politikaları konusunda da müze yetkilileri ile görüşülmüştür

Anahtar Kelimeler: Kent Kimliği, Kent Kültürü, Kent Diplomasisi, Kentsel Görünürlük, Kent Müzeleri

Abstract

Cities, which emerged at a specific period in human history, are formations that define civilization, encompassing the physical, social, cultural, and economic changes and transformations of their environment, as well as their spatial reflections. These structures, shaped by and interacting with their inhabitants, build their own identities over time through the accumulation of their experiences and culture. From this perspective, urban identity, with its economic, social, and cultural elements, natural, artificial, and spatial formations, is unique to that city, distinctive for that city, and defines it. One of the distinctive spatial elements in terms of urban identity is city museums. Museums are places that tell the story of a city's past and urban life, and in these ways symbolize the city. Today, these places constitute one of the important tools in increasing the city's visibility, participating in the international arena, and conducting diplomatic and city diplomacy activities as an element of soft power. This study examines the role of city museums in enhancing city visibility, developing city diplomacy, urban communication, city identity, and city culture, using the example of the Baksı and Kenan Yavuz Ethnography Museums in Bayburt. Both museums have received numerous

¹ Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, elacadagli@bayburt.edu.tr, 0000-0003-1604-6487

international and national awards and have hosted many artistic and cultural events since their establishment. The data for this study was obtained through a literature review on the subject and by utilizing the archives of two museums. In addition, discussions were held with museum officials regarding the museums' establishment process, purpose, activities, visibility, sustainability, and communication policies.

Keywords: Urban Identity, Urban Culture, Urban Diplomacy, Urban Visibility, City Museums

1. Giriş

Oluşum süreci uzun zaman dilimine yayılan ve uygarlık tarihinin belli bir aşamasında ortaya çıkan kentler, ortaya çıktıkları dönemden bu yana içinde yer aldıkları coğrafya, miras olarak aldıkları tarihle ve kültürle şekillenmektedir. Reader'a göre, kentler; insanlığın tüm başarıları ve başarısızlıkları barındıran ve uygarlığı tanımlayan eserlerdir. Kentin binaları, kurumları, anıtları ise onun kültürel mirasını bir nesilden diğerine aktaran araçlardır. Karşılıklı etkileşim içinde kent bizi, biz de kenti şekillendiriz (Reader, 2004, s. 1).

Kültür, bir bilgi birikiminin ürünü olup, kent kültürü, tarihin ve doğanın kente bıraktığı birikimi niteler. Bu birikimin temel ögesi ise kent kimliğidir. Her kentin kimliği, o kente ait ve sürekliliği olan ayırt edici özellikleri içinde barındırır (Keleş, 2005, s. 14). Kent kimliğini oluşturan bileşenler doğal, yapay, sosyal, kültürel ve ekonomik unsurlarla ilişkilendirilir. Bazı kent bilimciler, kentin fiziksel ve sosyoekonomik yapısı, kültürel birikimi, tarihi gelişimi, mekânsal, biçimsel ve görsel karakteristikleri, yaşam biçimi ve yaşam kalitesi, doğayla olan bütünlüğü, kentsel altyapı gibi unsurları kent kimliğinin belirleyicileri olarak tanımlarlar.

Kentsel mekanlar, bir yandan yaşama dair bir anlam üretirken öte yandan, kente aidiyetin ötesinde kimlik de kazandırabilir. Bu anlamda kentsel mekanlar kentin, toplumun ve insanların anlaşılmasında bir referans oluşturabilirler (Aytaç, 2013, ss. 140-141). Kenti tanımlamada, refere etmede etkisi olan mekanlardan biri de kentteki müzelerdir. Kent müzeleri; kent kimliğini yansıtan, kentler, kültürler arası etkileşimi ve iletişimi sağlayan, kentin geçmişini, kent yaşamını anlatan ve bu yönleriyle kenti simgeleyen mekanlardır.

Diplomasi; devletlerin diğer devletlerle ortak değerler etrafında buluşarak işbirliği oluşturmalarını, karşı tarafa tehdit unsuru oluşturmadan amaçlarını kabul ettirmesini ve karşı tarafı etki altına almasını sağlayan bir yumuşak güç bileşeni/unsurudur. Diplomatik faaliyet denilince akla devletler gelse de günümüzde yerel diplomasi/ kent diplomasisi en az onun kadar önem arz etmektedir (Nye, 2017, ss. 32-38; ss. 151-158). Kent Diplomasisi; yerel yönetimlerin ve bağlı kuruluşlarının, sosyal uyumu artırma, çatışmadan korunma, çatışma çözümü ve çatışma sonrası yeniden inşa alanlarında, vatandaşların barış, demokrasi ve refah içerisinde bir arada yaşayabilmesi için kullandığı araçlar” olarak tanımlanmaktadır (Yalçın, 2021, ss. 552-553)

Bu çalışma ile ülkemizin nüfus ve yüzölçümü olarak en küçük kentlerinden biri olan Bayburt'un uluslararası birçok ödülü olan iki müzesinin; ulusal ve uluslararası anlamda çatışmalardan korunmasını ve iletişimini sağlamada, kent görünürlüğünü ve tanınırlığını artırmada, kent kimliği ve kent kültürünü geliştirmede oynadığı rolü ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışmanın verileri, konuyla ilgili yapılan literatür taramasının yanı sıra iki müzenin arşivlerinden yararlanarak sağlanmıştır. Ayrıca iki müzenin; kuruluş süreci, amacı, faaliyetleri, görünürlük, sürdürülebilirlik ve iletişime yönelik politikaları konusunda müze yetkilileri ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerde, bu başlıklarla ilgili geri bildirim almak üzere hazırlanan sorular müze yetkililerine yöneltilmiştir. Alınan yanıtların değerlendirmesi bize, benzer süreçlerden geçen iki müzenin sorunları ve beklentilerinin de benzer olduğunu ve kent

yönetiminden sorunlarının çözümünde ve müzelerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında daha çok katkı ve destek beklediklerini ortaya koymuştur.

2. Bayburt Kenti ve Müzeleri

2.1 Bayburt

Bayburt, tarihi M.Ö. 3000'lere kadar uzanan ve Azziler tarafından kurulmuş bir kendir. Tarihsel geçmişinde yaşadığı birçok istilaya -Kimmer ve İskit akınları gibi- bağlı olarak farklı devletlerin -örn. Pers, Pontus ve Roma gibi- hakimiyetinde kalmıştır. Evliya Çelebi'nin, Marco Polo'nun da ziyaret ettiği Bayburt yöresi; Türk'lerin Anadolu'da ilk yerleştikleri bölgelerden biridir. Yoğun olarak dışarı göç veren ilin 2024 yılı nüfusu, bir önceki yıla göre 2.371 azalmış olup 83.676'dır (nüfusu.com, 2024). Doğu Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan Erzurum-Trabzon tarihi "İpek Yolu" üzerinde ve 1.550 m. rakımda kurulan kent, nüfus ve yüzölçümü olarak -yüzölçümü 3741 km²-ülkenin en küçük illerinden biridir. TÜİK 2024 verilerine göre; her ne kadar Türkiye ortalamasının altında kalsa da, 81 il içinde geçen yıla göre GSYİH olarak iyileşme yolunda olan bir ildir. Kişi başına GSYH'da (TL olarak) 2023'e göre 2024'te %10'luk bir artış olup, 2015-2021 arasında her yıl azalma eğilimindeki bu gösterge bu yıl sonrasında tersine çevrilmiş durumdadır (TÜİK, 2025).

Kentteki istihdam tarıma ve hizmet sektörüne dayalıdır, sanayi sektöründe istihdam çok düşük olup Türkiye ortalamasının altındadır Bölgede hizmetler sektörünün Gayri Safi Katma Değer (GSKD) içindeki payı; %55,3 iken sanayi ve tarımın payları %26,5 ve %18,2'dir. Bu oranlarla Bayburt GSKD içinde tarım sektörünün payı ülke ortalamasının çok üzerinde iken sanayi ve hizmetler sektörü payları ülke ortalamasının altındadır. Bölgenin istihdam ve gelir açısından başat sektörü hizmetler sektörüdür (KUDAKA, 2024, s.10). 16 bini aşkın öğrencisiyle üniversite ekonomiyeye en fazla katkısı olan sektör durumundadır (Bayburt Üniversitesi, 2025).

Ticaret ve sanayinin ön planda olmadığı Bayburt'ta tarım ve hayvancılık ekonomiyeye sürükleyici role sahiptir. Arazinin büyük bir kısmı kırıç olmakla birlikte Çoruh vadisinde; Aydıntepe ve Sünür/Çayır yolu ovalarında sulu tarım yapılmaktadır. Tarım ürünü olarak İl'de hububat çeşitleri, yem bitkileri, şeker pancarı, az da olsa meyve sebze yetiştirilmektedir. Kent arazisi hayvancılık yapmaya çok elverişlidir ve hayvancılık ilin geçim kaynaklarından en önemlisidir. Kentte mera hayvancılığı yapılmakta olup son yıllarda besi hayvancılığına doğru bir gelişme söz konusu olup süt inekçiliği ıslah çalışmaları da devam etmektedir. Ayrıca kentin ilçe ve köylerinde arıcılık yapan aile sayısında büyük artış gözlenmekte, il sathında bal üretimi yapılmaktadır (Alacadağlı, 2025, s.524; Alacadağlı ve Işıkçı, 2018, ss.206-208). 2018 sonrasında yöresel ürün ve üretimlerine Üniversite'nin de desteği ile coğrafi işaret alan Bayburt, üçü menşe adı, 10'u mahreç adı olmak üzere toplam 13 adet coğrafi işaretli ürüne sahiptir. Bunların dördünün işaretleme başvuruları ve işaretlemeleri üniversite tarafından yapılarak sağlanmıştır (Alacadağlı, 2025, ss.528-529).

Bayburt'un kültürel kimliğinin bir parçası olan geleneksel üretim yöntemleri ve yerel tatların yanısıra özellikle 2020 sonrasında Bayburt müzelerinin de kentin görünürlüğünü artırmak ve kent turizmi açısından Bayburt'u cazibe merkezine dönüştürmek üzere yoğun bir şekilde faaliyetler düzenledikleri gözlemlenmektedir (Baksı ve Kenan Yavuz Etnoğrafya Müzeleri Web Sayfaları ve Bayburt Postası vd yerel basın)

2.2 Baksı Müzesi²

² Bu başlık altında yer alan bilgiler Baksı müzesinin <https://baksi.org> adresine bağlı linkler ile müze yetkilileri ile yapılan görüşme ve müze arşivlerinden sağlanmıştır.

Baksı Müzesi; gurbetçi bir babanın oğlu olan Hüsamettin Koçan'ın hayallerinin önünü açan babasına duyduğu minnet ve özlemle yolunu bekledikleri yere bir konak yapma isteğinden doğmuştur (Kocaeli Üniversitesi, 2022, Hüsamettin Koçan ile Söyleşi). Bu anlamda bir bilim ve sanat insanı olan kurucusu Hüsamettin Koçan'ın hayatından beslenen Baksı Müzesi onun ifadesiyle; geçmişin köklerini gelecekle buluşturmaya, sanatın hayatta yaygınlaşmasına, insana ulaşmasına yönelik bir yaşam projesidir.

Baksı Müzesi, Bayburt'a 45 km uzakta, eski adıyla Baksı, bugünkü adıyla Bayraktar Köyü'ndeki vadinin kenarında, 40 dönüm arazi üzerinde kurulmuştur. Müzenin ana binası, 2005 yılında kurulan Kültür Sanat Vakfı'nın bu konuda yaptığı çalışmalar ve çok sayıda gönüllünün katkısıyla zorlu bir serüvenin sonunda 2010 yılında devletten hiçbir maddi yardım almadan tamamlanmış ve açılmıştır.

Baksı Müzesi misyonunu; gelenekselle çağdaşı aynı zeminde buluşturma, üretim birimleri ve ekonomik hedefleriyle, bölge kadın ve çocuklarının ekonomik sosyal yaşama etkin olarak katılımlarını sağlama olarak tanımlamaktadır. Kurulduğu günden bugüne yaptığı işlerle, özverili çalışmalarla bu misyonun gereklerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

Baksı Müzesi yerleşkesinde; sergi salonları, depo müze, atölyeler, konferans salonu, kütüphane ile yöresel motiflere uygun dizayn edilen bir de konukevi yer almaktadır. Yeni sergi salonu ve depo müze 2012 yılında hizmete açılarak sanatseverlerle buluşmuştur. Müzenin Kütüphanesinde; sanat yayınları ve halk bilimiyle ilgili yayınlar ağırlıklı olup özellikle çocukları okumaya, kütüphane kullanımına özendirmeyi amaçlayan 10 bini aşkın yayın yer almaktadır. Müze de seminer, konferans, panel, sempozyum ve gösterilere ev sahipliğinin yanı sıra çevre köylere önemli gün ve kutlamalarda bir araya gelme olanağı sunan 150 koltuk kapasiteli, teknik donanımlı bir salon da bulunmaktadır. Açıldığı günden bu yana kongre, sempozyum, sergi vb pek çok etkinliğe ev sahipliği yapan müzede, ütopya atölyeleri (sanatçı atölyeleri, eham, kilim atölyeleri, bağımsız atölyeler gibi) açılmakta, sosyal projeler (öğrenci sanat şenliği, kadın eğitim merkezi vd) yürütülmekte (<https://baksi.org/kadin-egitim-merkezi>), bölge çocuklarının eğitimlerine destek olmak üzere burs verilmektedir. Anadolu'nun en derin kültür coğrafyalarından biri olduğu, farklı kültürlerle ev sahipliği yaptığı ve aynı zamanda kültür geçişlerine de izin verdiği gerçeğinden yola çıkarak Baksı Müzesi yönetimince, 2019 yılı sonrasında her yıl "Anadolu Ödülleri" adlı bir ödül töreni de düzenlenmektedir. Merkez ve periferi buluşturan Anadolu Ödülleri; Anadolu'nun kültürel zenginliğini görünür kılmak, geçmişle bugünü buluşturmak ve geleceğe ilham verecek üretimleri onurlandırmak amacıyla; edebiyat, görsel sanatlar, müzik, mimarlık, sinema gibi alanlarda ve beş kategoride üretimlerini sınırların ötesine taşıyan, dünyaya başka bir yerden bakılmasını sağlayan sanatçılara verilmektedir (<https://baksi.org/anadolu-odulleri>).

Baksı Müzesi kompleksi içinde yer alan Baksı Konukevi ile yöresel kültürü sürdürülebilir kılmak, tatil kavramına farklı bakanlar, büyük kentin kaosundan kaçmak isteyenler, doğa sporları ve keşif meraklıları için bir seçenek oluşturmak amaçlanmıştır. Özgün Bayburt evi mimarisine sahip ve yerel, etnografik eşyalarla döşenen konukevi; Bayburt Evi, Genç Odalar, Taş ve Vadi Taş Odalar olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. 22 odası bulunan konukevinde aynı anda 52 kişi konaklayabilmektedir (<https://baksi.org/konuk-evi>). Ziyaretçi olarak yılda ortalama 8000'i aşkın (3000'den fazlası yabancı) ziyaretçiye ağırlayan müze, yarattığı istihdam, konukevi, restoran ve diğer hizmetlerinden sağladığı gelirle kent ekonomisine de yarar sağlamaktadır.

2010 yılında TÜYAP, CONTEMPORARY İstanbul, Türkiye Halkla İlişkiler Derneği, ÇAĞSAV gibi kuruluşlardan ödül alan Baksı Müzesi, 2014'te Avrupa Konseyi Parlamento Üyeleri tarafından 'Yılın En İyi Müzesi' seçilerek "Avrupa Konseyi Müze Ödülü"ne layık

görülmüştür. Aynı yıl Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'na (KUDAKA 2014) "Yılın Turizm Olayı", Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce ise Onur Ödülü (TBMM Onur Ödülü 2014) verilmiştir. 2015 yılında ise ELLE Stil Ödülleri kapsamında "Yılın Mekanı Özel Ödülü"nü almıştır.

2.3 Kenan Yavuz Etnoğrafya Müzesi³

Kenan Yavuz Etnoğrafya Müzesi; kurucusu iş insanı Kenan Yavuz'un, kent merkezine 45 km uzaklıktaki köyünde 5000 metrekaresi kapalı alan olmak üzere 24 bin metrekare üzerinde kurduğu, 26 farklı mekandan oluşan özgün bir müzedir. Kurucusu Yavuz'un kendi birikimi beş milyon dolar yatırım bedeli ile kurulan müze, henüz ticari karşılığı olmayan bir projedir. Köylerdeki harabe evlerden toplanan 5,000 ton taş kullanılarak inşa edilen ve 26 farklı mekandan oluşan müze içinde yöresel mimariye uygun olarak inşa edilen ve içi de benzer şekilde yöresel kültüre uygun olarak dizayn edilen konaklama yerleri ve restoran da bulunmaktadır. Odalar bölge tarihi ve edebiyatını temsil edecek şekilde isimlendirme yapılmıştır. İki süit, sekiz standard odadan oluşan konaklama yerleri bölgenin yaşam kültürüne uygun şekilde tasarlanmıştır ve tüm odalar iç avluya bakmaktadır. 250 m² kapalı, 1000 m² açık alandan oluşan restoronlarda da konuklara yöresel yemekler ikram edilmektedir. 2019 Eylül ayında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescil edilen müze, yaptığı çeşitli etkinlikler, ziyaretlerle günümüze kadar 200 bine yakın ziyaretçiyi ağırlamıştır.

Kurucusu iş adamı Kenan Yavuz'un bir "bir sahiplenme hikayesi ve toprağıma borcumu ödeme " hayali olarak" kuruluş hikayesini anlattığı müzenin kuruluş amacı web sitesinde; zaman-mekan ilişkisini kurarak, kentin, köyün unutulmaması gereken güzelliklerini bugüne ve geleceğe taşımak" olarak ifade edilmektedir. Vizyonunu "kırsal kalkınmada örnek bir vaha yaratmak" olarak tanımlayan müze; "iç göçün yarattığı sosyo-ekonomik ve sosyal kültürel hasarları onarmayı, bölgede üretim geleneğini inşa etmeyi, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürdürülebilir bir yapıyla hayata geçirmeyi" ise kendine misyon edinmiştir. Bu misyon ve vizyon doğrultusunda kentin, sürdürülebilir bir eko sisteme sahip olması için farkındalık yaratmadan, yörenin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel sorunlarını ülkenin gündemine taşıyacak bir dizi etkinliğe imza atmıştır. Aşağıda bu etkinliklerden bazıları yer almaktadır:

- Ülkemizin yetiştirdiği önemli sanatçılara ev sahipliği yapılarak her yıl ikişer adet klasik müzik ve yerel sanatçıların yer aldığı konserler,
- Sanat çalıştayları,
- Yöreye özgü kültüre dayalı festivaller; Harman, Hedik ve Masal Festivali gibi,
- Şenlikler; Tandır, Helva, Kem Eğirme Şenliği gibi
- Geleneksel düğün ve geceler, oyunlar ile köy çocuklarına sinema geceleri ile
- Doğa yürüyüşleri

Kenan Yavuz, Etnoğrafya Müzesi içerisinde müze otel olarak inşa ettiği "Loru Han" ile, kültür ve deneyim turizminde öncü çalışmalar yapmıştır. Anadolu'nun kadim kültürünü gelecek kuşaklara aktarmak amacı ile "Bir Sahiplenme Hikâyesi" isimli belgesel film çalışmasını da hayata geçirmiştir.

Amatör bir ruh ile başlayan müze kurma çalışması, 2021 Avrupa'da Yılın Müzesi ödülü, 2022 Yılında Avrupa Birliği Kültür Mirası Europa Nostra Ödülü Ödülü, Yine aynı yıl Kültür ve Turizm Bakanlığı özel ödülünü almıştır. 2023 yılında ise UNESCO ve Slovenya Kültür Bakanlığı Big See Platformu tarafından verilen "Turizm Tasarım" ödülünü almıştır.

³Bu başlık altında yer alan bilgiler Kenan Yavuz Etnoğrafya Müzesinin <https://www.kenanyavuz-etnografya-muzesi.org/> adresine bağlı linkler ile müze yetkilileri ile yapılan görüşme ve müze arşivlerinden sağlanmıştır.

2.4 Baksı ve Kenan Yavuz Müzeleri Yetkilileri Görüşme Notları

Çalışma konusunu oluşturan iki müzenin yetkilileri ile⁴ hem arşivlerinden yararlanmak hem de müzelerin yüklendikleri misyon gereklerini yerine getirmede sürdürülebilirliği nasıl sağladıkları ve yaşadıkları sorunlar ile ilgili bilgi almak üzere telefonla ve yüz yüze görüşüldü. Görüşülen müze yetkililerinin ikisi de; oldukça geniş alanlara kurulan müzelerin ısınmadan, temizliğine, bahçe, müze alanlarının bakımına, ziyaretçilere, konuklara hizmet sunumuna yönelik faaliyetlerin sürdürülebilirliği için sürekli istihdam, düzenli gelire ihtiyaç olduğunu, bunu bölge şartlarından ötürü belli bir dönemde yapılan etkinlikler, ziyaret, vakıf gelirleri ile sürdürmenin zorluklarından söz ettiler. İki yetkili de yaptıkları projelerle, etkinliklerle bugüne kadar sürdürülebilirliklerini sağlamaya çalıştıklarını ancak konaklama, ziyaretçi ve etkinlik gelirlerinin yüklendikleri misyonu yerine getirmede yeterli olmadığını ve zorlandıklarını da belirttiler. Zaman zaman projeler kanalıyla destek sağlansa da devlet desteğinin yetersiz olduğunu, kentin/kent yönetimlerinin, dışarıya açılımın, görünürlüğü artırmanın önemli bir aracı olan müzelere sahip çıkma/destek olma noktasında daha etkin olması gerektiğini vurguladılar. Kendi alanlarında tanınırlığı olan sanatçılarla, bilimsel etkinliklerle, projelerle dışarıya açılmaya çalışılarda bunun yeterli olmadığını ve bu konuda merkezi yönetim, kent yönetimi ve üniversitenin birlikte hareket etmesi gerektiğine dikkat çektiler. Özellikle Bayburt Üniversitesi ile daha etkin işbirliği yapılmasının ve uluslararası destekli projeler yürütmenin önemini dile getirdiler. Üniversite ile bazı alanlarda işbirliği/ortak çalışmalar yapılsa da bu çalışmaların daha etkin bir biçimde dışarıya açılımı ve güçlü bir destinasyon alanı yaratmayı sağlamada yeterli olmadığını ifade ettiler.

3. Kent Diplomasisi, Kent Kimliği, Kent Kültürü Perspektifinden Müzeler ve İşlevleri

Kent diplomasisi (city diplomacy) kavramı kentlerin küresel siyasette kendilerini temsil etmek ve çıkarlarını gerçekleştirmek için uygulanan politikaya verilen isimdir. Aslında kent diplomasisi yeni bir olgu değil. Ulus devletlerin ortaya çıktığı Vestfalya öncesi dönemde kent devletler olduğunu dikkate aldığımızda kent diplomasisinin dünya tarihinde oldukça eski olduğunu da ifade etmemiz gerekir. Antik Yunan dönemi bu durumun en iyi örneklerinden biri olup kent diplomasisinin kökenleri, Yunan kent devletlerinden, 11. yy Batı Avrupa'sı feodal kentlerine, 13-15.yy arası yaklaşık 100 kentin oluşturduğu ve önemli bir ekonomik ve siyasi güç olan Hansa Birliğine, 15. yüzyıl İtalyan Rönesansını yansıtan Floransa ve Venedik'e kadar uzanmaktadır. Ancak günümüzde kent diplomasisinin yürütücü gücü olarak kentlerin küresel aktörler olarak ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda kentler; öncelikle Soğuk Savaş atmosferinde gayri resmî aktörler olarak ön plana çıkmışlardır. 1950-60'lı yıllarda Fransa-Almanya kentleri aralarında merkezi idarenin kontrolü altında olmayan birçok iş birliği gerçekleştirmişlerdir. 1980 sonrası, neoliberalleşmenin etkisiyle kentlerin dünya sahnesindeki önemleri artmış, 1988 Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel yönetimlerin diplomatik ilişkilerde de etkin rol almasının da önünü açmıştır. Küreselleşme ile küçük bir köye dönüşen dünyada kentler, küresel yönetişimin gerçekleşmesi için her geçen gün daha fazla katkı sunmuşlardır.

Kent diplomasisini, ulus devletin fonksiyonlarını elinden alan bir güç olarak düşünmemek gerekir. Kent diplomasisi; ulusal, bölgesel ve küresel ölçekteki sorunların çözümünde iş birliği kurma odaklı olarak gerçekleştirilen ve kurumsal kapasiteyi arttıran bir işleve sahiptir. Güç sergileme politikası olmayıp karşı tarafı etkileyerek onunla iletişim, bağ kurulmasını sağlayan bir araçtır. Kent diplomasisi altı temel boyuta sahiptir. Bunlar; Güvenlik, Kalkınma, Ekonomi, Kültür, Ağ Kurma ve Temsil'dir.

⁴ Kenan Yavuz Etnoğrafya Müzesi için; Kenan Yavuz, Baksı Müzesi için; Prof. Dr. Hüsamettin Koçan ve Ülkü Koçan ile telefon ve yüzyüze görüşme yapıldı (Ekim 2024 ve Haziran 2025).

Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) 24 Ağustos 2022'de Prag'da yaptığı Olağanüstü Genel Kurulu'nda %92,41 oyla kabul ederek onayladığı yeni müze tanımına göre; “*Müze, somut ve soyut mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen, kalıcı bir toplum hizmet kurumudur.*” Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcı bu yapılar çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik ederler. Etik, profesyonel ve toplulukların katılımıyla faaliyet gösteren ve iletişim kuran müzeler; eğitim, keyif, düşünme ve bilgi paylaşımı için de çeşitli deneyimler sunarlar (ICOM, 2022). Müzeler bir toplumun sadece kendi geçmişine ait eserleri değil aynı zamanda o topraklarda yaşamış geçmiş uygarlıklara ait eserleri de sunarlar. Geçmiş ve gelecek arasında kurduğu bağlarla ilgi ve cazibe merkezi olarak (Mercin, 2006, s.152-153) iletişim kurma, işbirliği yapmak için kanallar açarlar. İçinde yer aldıkları kentler için sembol oluşturarak kenti temsil ederler, o kente aidiyet oluştururlar, ziyaret turizmi ile insanlar ve toplumlar arasında bağ oluştururlar, kent kültürüyle ilgili farkındalığı artırır, kenti cazibe merkezine dönüştürerek ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlarlar (İBB, 2012,ss.18-19). Buna en güzel örneklerden biri İspanya'nın Bask bölgesinde bir kent olan Bilbao'nun 1989 yılında başlattığı yenileme çalışması kapsamında Frank Gehry tarafından tasarlanan, Guggenheim Bilbao Müzesi'dir. Mekan tasarımı ve sergileme alanları açısından devrimsel yapılardan biri olarak anılan Guggenheim Bilbao Müzesi sanayi ve balıkçılık ile uğraşan mütevazı bir şehir olan Bilbao'yu kültür şehrine dönüştüren en başarılı müze örneklerden biridir ve bölgeyi turistik bir çekim merkezi haline getirmiştir. Kurulurken yapılan yatırımın (228.3 milyon dolar) ekonomikliği ve verimliliği çok tartışılan Guggenheim Müzesi kendisine yapılan yatırımın değerini bulduğu ve kente ekonomiklik ve marka değeri anlamında katkısı olduğunu en iyi şekilde göstermiştir (Gayret, 2016, ss. 356-357)

Dünyanın önemli müzelerinin içinde bulundukları kentlerin, kültürel tanıtımının yanında kent simgesi olarak tanımlanmasının kent markalama süreçlerine olan olumlu etkileri kent ekonomilerine de yansımaktadır. Bu yönüyle kent müzelerine dünyadan ve ülkemizden pek çok örnek vermek mümkündür. Örneğin, Amsterdam kentinin destinasyon pazarlamasında sahip olduğu müzeler son derece önemli bir yerdedir ve bu kent, küresel olarak pazarlanmasında marka olarak öne çıkan müzeleri ile dikkat çekmektedir (Van Aalst ve Boogaarts, 2002). Amsterdam; Anne Frank'ın evi, Van Gogh Müzesi, Hermitage Amsterdam gibi müzelerden tutun da Arkeoloji ve tarih müzesi, Rembrandt'ın evi, çantalar ve şapkalar müzesi gibi; pek çok değişik temalı müzeye sahip bir kenttir ve bu müzeleriyle tanınmakta ve yoğun ziyaretçi almaktadır (Van Loon ve Rouwendal, 2017).

Müzeler ile kente gelen turist sayıları arasında da olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Dünyada en çok ziyaret edilen müzeler sıralamasında, Paris'te yer alan dünyanın en büyük ve en ünlü müzesi olan Louvre Müzesi, çok uzun yıllardır ilk sırada gelmektedir. Fransa'nın ilk devlet müzesi olan ve 1793 yılında hizmete giren Louvre Müzesi günde ortalama 25.000 ziyaretçiye ev sahipliği yaparak 2015 yılında da dünyada en çok ziyaret edilen müzeler sıralamasında, 8 milyon 600 bin ziyaretçiyle birinci sırada gelmiştir. 2015 yılında en çok ziyaretçi çeken müzeler sıralamasında 2. sırada 6 milyon 821 bin ziyaretçiyle tüm dünya sanat eserlerinden binlercesine ev sahipliği yapan, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerine, Afrika, Asya ve Ortaçağ Avrupa'sına ait pek çok eser sergileyen Londra'da bulunan British Museum gelmektedir. Aynı listede 3. sırada 6 milyon 653 ziyaretçiyle 2 milyondan fazla eserin yer aldığı New York Metropolitan Sanat Müzesi bulunmaktadır (Pınar&Kurtural, 2017, s.494). Amerika Birleşik Devletleri'nde 17 farklı müzenin bağlı olduğu the Smithsonian'ın ise 30 milyon ziyaretçisi olduğu görülmektedir. Öte yandan Türkiye'de ise Ayasofya yıllardır (2009'da 2,5 milyon ziyaretçi) en çok ziyaret edilen müzedir (Atagök, 2010,s.10)

Kent müzeleri, 2000'li yıllar sonrasında kendisine yeni görev ve sorumluluklar yükleyerek yeniden yapılanmaktadır. Bu değişim ve dönüşümün en somut göstergesi, 2005 yılında Amsterdam'da yapılan ICOM Konferansında Derneğin kendisine “Sivil Diyalog Merkezleri

Olarak Kent Müzeleri” başlığını seçerek müzelerin çalışmalarını ve işlevlerini buna odaklamasını öngörmesidir (Silier, 2010, s.17). ICOM’un 2022’de Pragdaki Olağanüstü Genel Kurulu’nda onayladığı ve yukarıda verilen yeni müze tanımı da bu yasal dönüşümün somutlaştırılmasıdır. ICOM’un 24 Ağustos 2022’de Prag’daki Olağanüstü Genel Kurulu’nda kabul ettiği yeni müze tanımı çerçevesinde giderek yeni işlevlerine ağırlık veren müzeler günümüzde giderek kentlerin biriken, öne çıkan sorunlarına geçerli çözümler üreten “çözüm ortakları”na dönüşmektedirler. Bu yenilenme ya da daha baştan bu tür kent müzeleri kurma sürecinde artık bu yapılar için olmazsa olmaz olarak görülen en önemli işlevler iletişim ve eğitimidir. Bu dönüşümü Londra, Amsterdam, Lüksemburg, Seul, Sydney, Montreal, Singapur gibi kentlerde pekçok ünlü müzesi de geçirmekte olup sahip oldukları kentsel ve arkeolojik zenginlikleri koruma işlevlerini ihmal etmeden, büyük bir iletişim ve eğitim atılımına geçmektedirler. Bu anlamda bakıldığında müzeler, kent diplomasisi ile benzer işlevlere sahiptir yapılarıdır. Çünkü müzeler; kent kimliğini ve kentlilik bilincini geliştiren, kentte yaşayan farklı etnik, kültürel, toplumsal gruplar arasında karşılıklı anlayış, saygı ve ortak yaşam kültürünü güçlendiren bir sivil platform oluşturmaktadırlar. Bu platformda farklı etkinlikler yoluyla bir araya gelen toplumsal gruplar, kişiler, kentin tarihsel mirasının, yöresel değerlerinin, sanatının korumasına katkı sağlarken, aynı zamanda demokratik katılımlı bu faaliyetlerle, kentin sorunlarına çözüm bulma kapasitesinin artmasına ve kentsel gelişme perspektiflerinin ortaya konularak gerçekleştirilmesine de katkıda bulunabilirler. Bu açıdan kent müzeleri, kentin bir bütün olarak derinliğine tanıtımına yardımcı olan, uzmanlaşmış iletişim, eğitim, koruma ve kültür merkezleri olarak öne çıkan mekanlardır (Silier, 2010, s.17).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bayburt belki yüzölçümü ve nüfus olarak Türkiye’nin en küçük kenti. Ancak kentine sahip çıkan insanlar yetiştiren ve değerleri ile var olma çabası gösteren ve bu konularda iddiası da olan bir kent. bir çoğu coğrafi işaretli doğal ve yöresel ürünleri, özgün değerleri, kalesi, kulesi Bu anlamda kent, bir çoğu coğrafi işaretli doğal ve yöresel ürünleri, özgün değerleri, kalesi, saat kulesi, Baksı ve Kenan Yavuz müzelerinin elde ettiği ulusal ve uluslararası başarı ile görünür olma, bu değerler üzerinden kimlik edinme ve markalaşma yolunda hızla ilerlemekte.

Baksı Müzesi ve Kenan Yavuz Etnografya Müzesi sadece bulundukları coğrafyada değil uluslararası platformda da müzecilik anlayışına yeni bir bakış açısı kazandıran, bu durumu ödüllerle tescil edilen ve Bayburt’un görünürlüğü artıran iki müzedir. Bayburt’un geleneksel ve özgün değerlerini günümüze taşıyarak, gelenekselle çağdaşı yeniden yorumlayarak, yörenin yaşamını görünür kılmış, yaptıkları etkinlikler ve tasarımından içerik sunumuna farklı yaklaşımları ile her iki müze de yeni bir turizm destinasyonu yaratmışlardır. Biri bilim insanı ve sanatçı olarak bilim ve sanata, diğeri iş insanı olarak deneyime dayalı olarak, ziyaretçilerine, bilim ve sanat insanlarına, kentliye, kentin geleceği olan çocuklara;

- Kent değerlerini, kent kültürünü geçmiş ve gelecek bağını kurarak tanıtmakta,
- Geçmiş, geleneği yeniden yorumlayarak sürdürülebilir kılmakta,
- Aynı zamanda yörenin insanı, kadını ve çocuklarına yaptığı etkinlikler, açtığı ufuklar ve sağladığı burslarla farklı dünyaların kapılarını açmaktadırlar.
- Geçici ve kalıcı olarak istihdam ettikleri yöre insanı ile istihdam yaratmakta, yaptıkları etkinliklerle, otel ve restoran hizmeti ve ziyaretçileri ile kent ekonomisine katkı sağlamaktadırlar.

Tüm bu faaliyetler aslında kent diplomasisinin, yumuşak güç kullanımının da araçları olup Bayburt’u bir diplomasi aracı olarak da etkin kılacak faaliyetlerdir. Etkin bir kent diplomasisi ile tüm bu faaliyetlerin, müzeli kent olmanın sağladığı avantajların sürdürülebilir kılınması gerekmektedir. Baksı ve Kenan Yavuz müzeleri kaynaklı sürdürülebilir müze turizmi, hem

kentin kültürel mirasını, değerlerini tanıtır kılacak hem de Bayburt'un yöresel ve coğrafi işaretli ürünlerini görünür kılarak, pazar payını artıracak ve böylece kent ekonomisine, bölge kalkınmasına katkı sağlanabilecektir. Dünyadaki müze başarı örneklerinden yola çıkarak, Bilbao kenti gibi müze kenti olarak katma değer üreten kent örneklerini dikkate alarak, dışarıya göç veren Bayburt'u müzeleri ile katma değer üreten ve var olan bir marka değere dönüştürmek için il yönetimi, kentli olarak; politikacısı, iş insanı, bilim insanlarımızla hep birlikte üzerimize düşenin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda; kent halkı olarak, üniversiteden, yerel yönetimlere tüm kent kurumları olarak, müzelerimize sahip çıkmak, onların varlıklarını sürdürmesi için her tür katkıyı sağlamak sanırım bize düşen görevler. Konak alanlarını, restoranlarını kullanmak, onları tanıtmak, birlikte projeler yapmak, sürdürülebilirliklerini, etkinliklerini nasıl artırabilecekleri konusunda fikir üretmek, vakfa, burslarına katkıda bulunmak, bedelsiz yarar olmaz anlayışını benimseyerek ücretli ziyaretçi sayısını artırmak, bu bağlamda ilk etapta atılacak adımlar olabilir. Bu adımlarla kanımızca Bayburt özelinde ülkemiz genelinde;

- Tersine göç artırılabilir,
- Anadolu'da yeni cazibe merkezleri, turizm kümeleri oluşturulabilir,
- Bu alandaki örgütlere, birliklere üye olarak kentler daha kolay dışarıya açılabilir ve yeni işbirlikleri oluşturabilir, uluslararası arenelerde daha etkin temsil edilebilir,
- Uluslararası alanlarda artan temsil oranları ile hem ekonomik hem de politik kazanımlarda artış sağlanabilir,
- Ülke turizminin, kent müzelerinin geleceğin turizm ve müze anlayışını ve trendlerini yakalayacak şekilde ve sürdürülebilir bir biçimde marka değerleri yaratarak Anadolu'nun her köşesinde yaygınlaşmasına da katkıda bulunulabilir.

Kaynakça

Alacadağlı, E. (2025) Coğrafi İşaretli Ürünlerin, Kent Ekonomisi ve Kent Kalkınmasına Etkileri: Bayburt Örneği, III. International Congress on Knowledge Society and Foresights: Driving Change In Social Sciences September 25-27, 2025 Bayburt, Türkiye, *Conference Book*, Editör; Prof. H. Pabuçcu, ISBN: 978-625-92555-6-9.

Alacadağlı, E. ve Işıkcı Mamur, Y. (2018) Üniversitelerin Uzmanlaşmasının Kırsal Kalkınmaya Olası Etkilerinin Bayburt ve Giresun Örneğinde İrdelemesi, *Uluslararası Sosyal & Hukuk Çalışmaları Kongresi Kitabı*, Editör; Dr. Mustafa Çakır, Legal Yayıncılık, İstanbul.

Atagök, T. (2010) Müzecilik ve Türk Müzeciliği, *Ege Mimarlık*, Temmuz 2010/3, Yıl 20, Sayı 74. <https://izmimod-service.saasdev.net/storage/EgeMagazine/2010/74/original/74-1634672726.pdf> (Erişim Tarihi:10.09.2025)

Aytaç, Ö. (2013) Kent Mekanları ve Kimlik/Farklılık Sorunu. *İdealkent*, no: 9, 138-169.

Baksı Müzesi Arşivi & Web Sayfası (2025). <https://baksi.org/tr/baksi-hakkinda>

Chan, D. K. (2016) City diplomacy and “glocal” governance: revitalizing cosmopolitan democracy. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 29(2), 1-27.

Gayret T. (2016) Çağdaş Sanat Müzeciliği'nde Bir Şehri Kalkındıran Mimari Örneği: Guggenheim Bilbao Müzesi, SDÜ ART-E, *Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 9 (17), 354-375.

ICOM (2022) *Museum Definition*, <https://iom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> (Erişim Tarihi:11.10.2025)

İBB, (2012) 1. İstanbul Kent Müzesi Çalıştay Raporu, İstanbul Kent Müzesi Çalıştayı. Sapanca, 17- 18 Kasım 2012, İstanbul, <https://silo.tips/download/no-title-7384> (Erişim Tarihi:11.10.2025)

Keleş, R. (2005) Kent ve Kültür Üzerine. *Mülkiye Dergisi*. Cilt: 39 Sayı: 246 9-18.

Kenan Yavuz Müzesi Arşivi &Web Sayfası (2025) <https://www.kenanyavuzetnografyamuzesi.org> (Erişim Tarihi:12.09.2024)

Kocaeli Üniversitesi (2022) Hüsamettin Koçan ile Söyleşi <https://www.youtube.com/watch?v=E7fOgf69U4o> (Erişim Tarihi:11.10.2025)

KUDAKA (2024) TRA1 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı (2024-2028), Erzurum

Mercin, L.(2015) *Müzeler ve Toplum*, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Levent-MERC%C4%B0N-M%C3%9CZELER-VE-TOPLUM.pdf> (Erişim Tarihi: 12.09.2025)

Nye, J. S. (2005) *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, (Çev. R. İ. Aydın), Ankara: Elips Kitap Yayınları.

Pınar, İ & Kurtural, S.(2017) Kent Markalaşmasında Müzelerin Rolü ve İzmir Mega Müze Projesi, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (16. Özel Sayı): 491-502 ISSN 1307-9832

Reader, J. (2004) *Cities*. New York. Grow Press.

Sanat Kritik (2022) Hüsamettin Koçan: “Baksı benim için bir yaşam projesi anlamı taşıyor”, 22 Mart 2022 <https://sanatkritik.com/soylesi/husamettin-kocan-baksi-benim-icin-bir-yasam-projesi-anlami-tasiyor/> (Erişim Tarihi:12.09.2024)

Silier, O. (2010) Dünyada ve Türkiye’de Kent Müzeleri. *Ege Mimarlık*, Temmuz 2010/3, Sayı 74. <https://izmimod-service.saasdev.net/storage/EgeMagazine/2010/74/original/74-1634672726.pdf> (Erişim Tarihi:15.09.2025)

TÜİK (2022) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=II-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2022-45867> (Erişim Tarihi:12.09.2025)

TÜİK (2025) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113> (Erişim Tarihi: 12.09.2025)

1. Van Aalst, I.& Boogaarts, I. (2002) From Museum to Mass Entertainment the Evolution of the Role of Museums in Cities. *European Urban and Regional Studies*, 9(3), 195-209.

Van Loon, R. ve Rouwendal, J. (2017) Travel Purpose and Expenditure Patterns in City Tourism: Evidence from the Amsterdam Metropolitan Area. *Journal of Cultural Economics*, 1-19.

Yalçın, E.(2023) Kent Diplomasisi Kurumu Olarak Kardeş Kentler, S. Paksoy(der.), *Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Alanında Gelişmeler* (191-212), Platanus Publishing

Zeybek, B. & Doğu, Öztürk, İ. (2022). Turizm Diplomasisi Kapsamında Kent Markalama: Dijital Çağda Müzeler Bir Kentin Markalaşmasına Nasıl Katkı Sağlar? *İletişim ve Diplomasi*,7 (Kent Markalama ve Kent Diplomasisi Özel Sayısı), 165-184.

Küresel Sağ Popülizm ve İklim Siyaseti: Dört Tipolojide İklim Popülizmi

Görkem Altınörs¹

Öz

Bu çalışma, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik tutumlarını karşılaştırmalı ve tipolojik bir çerçeve içinde analiz etmektedir. Literatürde sağ popülizmin iklim politikalarıyla ilişkisi çoğunlukla iklim inkârcılığı üzerinden ele alınmakta, bu durum sağ popülist söylemlerin içsel çeşitliliğini ve bağlama duyarlılığını görünmez kılmaktadır. Makale, bu indirgemeci yaklaşımı aşmayı amaçlayarak sağ popülist iklim söylemlerini dört ideal tip altında sınıflandırmaktadır: inkârcı, küçümseyici, fırsatçı ve milliyetçi-yeşil. Bu tipoloji, sağ popülist aktörlerin iklim krizine verdikleri yanıtların yalnızca ideolojik tercihlerle değil; enerji rejimleri, ekonomik yapı, uluslararası yükümlülükler ve siyasal rekabet koşullarıyla birlikte şekillendiğini ileri sürmektedir. Çalışma, nitel ve karşılaştırmalı bir yöntem izleyerek farklı ülkelerdeki sağ popülist liderlerin söylem ve politika örüntülerini iklim siyaseti bağlamında çözümlemektedir. Analiz, sağ popülist aktörlerin iklim politikalarında sabit ve tutarlı pozisyonlar sergilemekten ziyade, kriz anları ve siyasal döngülere bağlı olarak tipler arasında geçiş yapabildiğini göstermektedir. Bulgular, iklim popülizminin yalnızca çevre politikalarına yönelik bir direnç biçimi değil, egemenlik, kalkınma ve kimlik siyasetinin kesişiminde konumlanan stratejik bir yönetim alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçeve, iklim siyasetine ilişkin analizlerin ve politika tasarımlarının, sağ popülist söylemlerin çok katmanlı ve bağlama duyarlı yapısını dikkate alması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağ popülizm; iklim siyaseti; iklim popülizmi; çevre politikaları; egemenlik; yeşil dönüşüm

Global Right-Wing Populism and Climate Politics: Climate Populism Across Four Typologies

Abstract

This article analyses the climate politics of right-wing populist actors through a comparative and typological framework. Existing scholarship has largely approached the relationship between right-wing populism and climate policy through the lens of climate denial, often overlooking the strategic diversity and contextual adaptability of populist climate discourses. Seeking to move beyond this reductionist perspective, the article proposes a fourfold typology of right-wing populist climate positioning: denialist, dismissive, opportunist, and nationalist-green. This typology conceptualises climate politics not as a fixed ideological stance but as a flexible strategic field shaped by energy regimes, economic structures, international obligations, and patterns of political competition. Employing a qualitative and comparative approach, the study examines the climate-related discourses and policy orientations of right-wing populist leaders across different national contexts. The analysis demonstrates that these

¹ Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

actors rarely maintain stable positions on climate change; instead, they frequently shift between different discursive strategies in response to economic crises, electoral cycles, and environmental shocks. The findings suggest that climate populism should be understood not merely as opposition to environmental policy but as a strategic mode of governance located at the intersection of sovereignty, development, and identity politics. By highlighting the internal differentiation and contextual variability of right-wing populist climate strategies, the article contributes to a more nuanced understanding of contemporary climate politics and underscores the need for policy analyses that account for the political dynamics shaping environmental governance.

Keywords: Right-wing populism; climate politics; climate populism; environmental policy; sovereignty; green transition

1. Giriş ve Araştırma Problemi

İklim krizi, yirmi birinci yüzyılın yalnızca çevresel değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal boyutları olan temel meselelerinden biri hâline gelmiştir. Küresel ısınmanın yol açtığı aşırı hava olayları, ekosistem tahribatı ve gıda ile enerji güvenliğine ilişkin riskler, iklim değişikliğini soyut bir gelecek senaryosu olmaktan çıkararak güncel siyasal karar alma süreçlerinin merkezine yerleştirmiştir. Bu süreçte Paris Anlaşması, net-sıfır emisyon hedefleri ve yeşil dönüşüm stratejileri küresel yönetişimin başlıca referans noktalarını oluştururken, iklim politikaları aynı zamanda ulusal egemenlik, ekonomik kalkınma ve toplumsal yeniden dağıtım tartışmalarının da ana eksenlerinden biri hâline gelmiştir (Newell & Paterson, 2010). İklim siyasetinin bu şekilde merkezileşmesi, çevre politikalarını teknik bir düzenleme alanı olmaktan çıkararak yoğun biçimde siyasallaşmış bir mücadele sahasına dönüştürmektedir. Karbon fiyatlandırması, fosil yakıtlardan çıkış, yenilenebilir enerji yatırımları ve tüketim alışkanlıklarında değişim gibi politika alanları, yalnızca çevresel etkileri nedeniyle değil; sınıfsal sonuçları, bölgesel eşitsizlikleri ve gündelik yaşam üzerindeki etkileri nedeniyle de siyasal çatışmalara konu olmaktadır. Bu bağlamda sağ popülist aktörlerin iklim krizine yönelik söylem ve politika tercihleri, günümüz siyasal kutuplaşmasının dinamiklerini anlamak açısından özel bir analitik önem taşımaktadır.

Mevcut literatürde sağ popülizmin iklim siyasetiyle ilişkisi çoğunlukla iklim inkârcılığı çerçevesinde ele alınmaktadır. Özellikle ABD ve Brezilya gibi ülkelerde sağ popülist liderlerin bilimsel konsensüsü reddeden söylemleri, bu yaklaşımın yerleşik hâle gelmesine katkı sunmuştur (Brulle, 2014; Lockwood, 2018). Bu çalışmalar, iklim inkârcılığını büyük ölçüde fosil yakıt sektörleriyle kurulan çıkar ilişkileri, bilim karşıtlığı ve elit düşmanlığı üzerinden açıklamaktadır. Ancak bu yaklaşım, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik tutumlarını büyük ölçüde homojen ve tek yönlü bir refleks olarak ele alma eğilimindedir. Son yıllarda ise sağ popülist hareketlerin iklim politikalarına yaklaşımlarının önemli ölçüde çeşitlendiği gözlemlenmektedir. Bazı aktörler açık inkâr söylemini sürdürürken, bazıları iklim krizinin varlığını kabul etmekle birlikte aciliyetini sorgulamakta; bazıları yeşil dönüşümü ekonomik kalkınma ve uluslararası konumlanma açısından bir araç olarak değerlendirmekte; bazıları ise çevreyi ulusal kimlik, kültürel miras ve yerelcilik söylemleriyle ilişkilendirmektedir (Dyett & Thomas, 2019; Huber, 2020; Jylhä et al., 2022). Bu çeşitlilik, sağ popülizmin iklim siyasetine yaklaşımının tekil bir ideolojik tutumdan ziyade, bağlama duyarlı ve stratejik bir pozisyonlanma alanı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu makale, sağ popülist aktörlerin iklim krizine verdikleri yanıtları iklim inkârcılığıyla sınırlı bir çerçeveye indirgemek yerine, çok katmanlı ve değişken bir siyasal strateji seti olarak kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel varsayımı, sağ popülist iklim söylemlerinin, liderlerin içinde bulundukları ekonomik yapı, enerji rejimi, uluslararası yükümlülükler ve siyasal rekabet koşulları doğrultusunda biçimlendiğidir. Bu çerçevede iklim söylemi, sağ popülist siyaset açısından sabit bir ideolojik pozisyon değil; seçmen mobilizasyonu, egemenlik vurgusu ve ekonomik önceliklerin yeniden çerçevelenmesi için kullanılan esnek bir araçtır (Lockwood & Lockwood, 2022). Bu analitik yaklaşım doğrultusunda makale, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik konumlanışlarını dört ideal tip üzerinden ele almaktadır: inkârcı, küçümseyici, fırsatçı ve milliyetçi-yeşil. Inkârcı tip, iklim değişikliğini bilimsel ve siyasal bir aldatmaca olarak sunarak çevresel düzenlemeleri reddeder. Küçümseyici tip, krizin varlığını tamamen inkâr etmez; ancak aciliyetini sorgulayarak iklim eylemini ekonomik ve toplumsal önceliklerin gerisine iter. Fırsatçı tip, yeşil dönüşümü ekonomik kalkınma ve uluslararası prestij açısından stratejik bir imkân olarak çerçevelerken, fosil yakıtlardan çıkışı kademeli ve sınırlı tutar. Milliyetçi-yeşil tip ise çevreyi ulusal kimlik, kültürel miras ve yerel değerler üzerinden yeniden tanımlayarak iklim siyasetini egemenlik ve vatan savunması söylemleriyle bütünleştirir. Bu tipoloji, sağ popülist aktörlerin iklim politikalarına yönelik tutumlarını katı ve değişmez kategoriler olarak değil, belirli koşullar altında baskınlaşan söylemsel yönelimler olarak ele almaktadır. Aynı aktör, farklı dönemlerde veya farklı bağlamsal baskılar altında bu tipler arasında geçiş yapabilmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde küçümseyici söylemlerin güçlenmesi, uluslararası finansman ve yatırım imkânlarının arttığı bağlamlarda fırsatçı söylemlerin öne çıkması ya da büyük çevresel afetler sonrasında milliyetçi-yeşil çerçevelerin belirginleşmesi bu geçişkenliğin örnekleri arasında yer almaktadır (Jylhä et al., 2020).

Bu çerçevede makalenin temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmektedir: Sağ popülist aktörler iklim krizine hangi söylemsel ve politik stratejilerle yanıt vermekte ve bu stratejiler hangi yapısal ve siyasal koşullar altında inkârcı, küçümseyici, fırsatçı veya milliyetçi-yeşil konumlanmalara evrilmektedir? Bu soruya yanıt arayan çalışma, üç düzeyde katkı sunmayı hedeflemektedir. İlk olarak, sağ popülizmin iklim siyasetiyle ilişkisini indirgemeci inkârcılık anlatısının ötesine taşıyarak kavramsal bir genişleme sağlamaktadır. İkinci olarak, tipolojiye dayalı karşılaştırmalı analiz yoluyla farklı ülkelerdeki sağ popülist aktörlerin söylem ve politika örüntülerini sistematik biçimde karşılaştırmaktadır. Üçüncü olarak ise, iklim politikalarının tasarımı ve iletişimi açısından, sağ popülist söylemlere karşı geliştirilebilecek daha bağlama duyarlı stratejilere analitik bir zemin sunmaktadır. Makale şu şekilde yapılandırılmıştır. İkinci bölüm, sağ popülizm, elit karşıtlığı ve egemenlik söylemi ekseninde iklim siyasetinin nasıl yeniden çerçevelendiğini tartışan kuramsal çerçeveyi sunmaktadır. Üçüncü bölüm, dört tipolojiyi ayrıntılı biçimde tanımlamakta ve her birini örnek vakalar üzerinden analiz etmektedir. Dördüncü bölüm, tipolojiler arasındaki geçişkenliği yapısal bağlam ve siyasal döngüler ışığında ele almaktadır. Son bölüm ise bulguların kuramsal katkılarını ve politika çıkarımlarını tartışarak çalışmayı sonuçlandırmaktadır.

2. Teorik Çerçeve: Sağ Popülizm, Egemenlik Söylemi ve İklim Siyasetinin Yeniden Çerçelenmesi

Sağ popülizm, siyasal alanı “halk” ile “elitler” arasında kurulan ahlaki ve siyasal bir karşıtlık üzerinden yapılandırılan söylemsel bir mantığa dayanır (Altınörs, 2021). Bu karşıtlık, halkı

homojen, çıkarları ortak ve ahlaki açıdan üstün bir kolektif özne olarak kurgularken; elitleri yozlaşmış, çıkarıcı ve halktan kopuk bir aktörler kümesi olarak temsil eder. Sağ popülizmi diğer popülist varyantlardan ayıran temel unsur, bu karşıtlığın milliyetçilik, kültürel muhafazakârlık ve dışlayıcı kimlik siyasetleriyle eklemlenmesidir. Bu eklemlenme, popülist söylemi yalnızca temsili bir siyaset eleştirisi olmaktan çıkararak, toplumsal sınırların yeniden çizildiği daha kapsamlı bir ideolojik çerçeveye dönüştürür (Jylhä et al., 2020; Kulin & Johansson Sevä, 2024).

İklim siyaseti, bu söylemsel mantığın işleyişi açısından özel bir konum işgal etmektedir. İklim değişikliği hem bilimsel uzmanlığa hem de ulus-ötesi yönetim mekanizmalarına dayanan bir politika alanıdır. Bu özellikleri nedeniyle, sağ popülist söylemin merkezinde yer alan üç temel gerilim hattıyla doğrudan temas eder. Bunlardan ilki elit karşıtlığıdır. İklim politikaları, sıklıkla teknokratik kurumlar, akademik çevreler ve uluslararası örgütler tarafından şekillendirilen elitist projeler olarak sunulur. Bu çerçevede çevresel düzenlemeler, halkın gündelik yaşamına maliyet yükleyen ve demokratik denetimden uzak kararlar şeklinde temsil edilir (Lockwood, 2018). İkinci gerilim hattı egemenlik söylemidir. Paris Anlaşması gibi küresel iklim rejimleri, sağ popülist aktörler tarafından ulusal karar alma mekanizmalarına müdahale olarak çerçevelenir. Emisyon hedefleri, karbon piyasaları veya enerji dönüşümü yükümlülükleri, ulusal kalkınma stratejilerini sınırlayan dışsal baskılar şeklinde sunulur. Bu yaklaşımda iklim siyaseti, yalnızca çevresel bir mesele değil, aynı zamanda ulusal egemenliğin yeniden tanımlandığı bir mücadele alanı hâline gelir. Ulus-ötesi normlar ile ulusal öncelikler arasındaki bu gerilim, sağ popülist söylemin mobilizasyon kapasitesini güçlendiren temel unsurlardan biridir (Lockwood & Lockwood, 2022). Üçüncü gerilim hattı ise ekonomik yeniden dağıtım ve gündelik yaşam maliyetleriyle ilişkilidir. İklim politikalarının enerji fiyatları, istihdam yapıları ve tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkileri, sağ popülist aktörler tarafından sıklıkla öne çıkarılır. Karbon vergileri, fosil yakıt sübvansiyonlarının kaldırılması veya yaşam tarzına yönelik düzenlemeler, “halkın sırtına yük bindiren” politikalar olarak çerçevelenerek toplumsal rıza zayıflatılmaya çalışılır. Bu noktada iklim siyaseti, sınıfsal ve bölgesel eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olarak sunulur ve çevresel dönüşüm, ekonomik adaletsizlik söylemleriyle karşı karşıya getirilir (Huber, 2020).

Bu makale, sağ popülizmin iklim siyasetiyle ilişkisini üç temel kuramsal önerme üzerinden ele almaktadır. İlk olarak, sağ popülist iklim söylemi ideolojik olarak sabit değildir; aksine bağlama duyarlı ve stratejik bir karakter taşır. Liderler, ekonomik krizler, seçim döngüleri veya uluslararası baskılar gibi değişkenlere bağlı olarak iklim konusundaki söylemlerini sert inkârdan daha esnek kabullere doğru kaydırabilmektedir. Bu durum, iklim siyasetinin sağ popülist aktörler açısından değişken bir mobilizasyon aracı olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Jylhä et al., 2022). İkinci olarak, yapısal bağlam belirleyici bir rol oynamaktadır. Bir ülkenin enerji rejimi, fosil yakıtlara bağımlılık düzeyi ve uluslararası iklim yükümlülükleri, sağ popülist aktörlerin söylemsel manevra alanını doğrudan etkilemektedir. Fosil yakıt üretimine ve ihracatına dayalı ekonomilerde iklim inkârcılığı veya küçümseyici söylemler daha kolay karşılık bulurken; uluslararası iklim finansmanına erişimin mümkün olduğu veya yenilenebilir enerji yatırımlarının ekonomik fırsatlar sunduğu bağlamlarda daha pragmatik ve fırsatçı söylemler öne çıkabilmektedir (Brulle, 2014; Lockwood & Lockwood, 2022). Üçüncü olarak, iklim siyaseti yalnızca ekonomik maliyetler üzerinden değil, kimlik ve aidiyet ekseninde de yeniden çerçevelenmektedir. Milliyetçi-yeşil söylemler, çevreyi ulusal mirasın ve kültürel kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlayarak iklim politikalarını dışlayıcı olmayan fakat seçici bir çerçeveye oturtmaktadır. Bu yaklaşımda çevresel bozulma, ulusal estetik ve tarihsel sürekliliğe yönelmiş bir tehdit olarak sunulur; doğanın korunması ise ulusal varoluşun bir unsuru hâline getirilir (Dyett & Thomas, 2019; Alarcón Ferrari, 2020).

Bu üç kuramsal önerme birlikte ele alındığında, sağ popülist iklim söyleminin ne salt inkârcılıkla ne de çevreci bir dönüşümle açıklanabileceği görülmektedir. İklim siyaseti, sağ popülist aktörler için hem egemenlik hem kalkınma hem de kimlik siyasetinin kesiştiği bir alan olarak işlev görmektedir. Bu nedenle iklim popülizmi, söylemsel bir repertuarın ötesinde, stratejik bir yönetim pozisyonu olarak kavramsallaştırılmalıdır. Bu kuramsal çerçeve, makalenin ilerleyen bölümünde geliştirilen dört tipolojinin temelini oluşturmaktadır. İnkârcı, küçümseyici, fırsatçı ve milliyetçi-yeşil konumlanmalar, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik bu çok katmanlı ve bağlama duyarlı stratejik yaklaşımlarının farklı tezahürleri olarak ele alınacaktır.

3. İklim Popülizmi Tipolojisi: Söylemsel ve Stratejik Konumlanmalar

Bu bölüm, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik tutumlarını dört ideal tip üzerinden analiz etmektedir. Tipler, ampirik gerçekliğin birebir yansımaları olarak değil, belirli söylemsel mantıkların ve stratejik yönelimlerin analitik olarak ayrıştırılmasını mümkün kılan kavramsal araçlar olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle tipolojiler, katı ve değişmez sınıflamalar değil; belirli siyasal ve ekonomik koşullar altında baskınlaşan söylemsel konumlanmalardır. Aynı aktör, zaman içinde farklı tipolojiler arasında geçiş yapabilmekte veya birden fazla tipin unsurlarını eş zamanlı olarak taşıyabilmektedir.

3.1. İnkârcı Tip

İnkârcı tip, iklim değişikliğine yönelik sağ popülist söylemlerin en görünür ve literatürde en sık ele alınan biçimini temsil etmektedir. Bu konumlanma, iklim değişikliğinin varlığını, insan faaliyetleriyle bağlantısını veya yarattığı risklerin ciddiyetini açık biçimde reddetmeye dayanmaktadır. İnkârcı söylem, iklim krizini bilimsel bir gerçeklikten ziyade siyasal bir manipülasyon olarak çerçeveler ve çevresel düzenlemeleri ulusal ekonomiye yönelik kasıtlı müdahaleler şeklinde sunar (Brulle, 2014). Bu tipolojide iki temel söylemsel strateji öne çıkmaktadır. Birincisi doğrudan inkârdır. Bu yaklaşımda iklim değişikliği, “aldatmaca”, “uydurma” veya “doğal döngünün bir parçası” olarak tanımlanır. Bilimsel konsensüs ya tamamen reddedilir ya da güvenilirmez ilan edilir. İkincisi ise daha örtük bir biçimde işleyen gizli inkârdır. Bu stratejide iklim değişikliğinin varlığı kabul ediliyor gibi görünse de, insan kaynaklı olmadığı, etkilerinin abartıldığı veya acil politika müdahaleleri gerektirmediği savunulur. Her iki durumda da sonuç aynıdır: iklim eylemi gereksiz, maliyetli ve hatta zararlı bir girişim olarak sunulur.

İnkârcı söylemin merkezinde elit karşıtlığı yer almaktadır. Bilim insanları, çevre örgütleri, uluslararası kurumlar ve teknokratik yapılar “küreselci elitler” olarak etiketlenir ve halkın çıkarlarına karşı hareket eden aktörler şeklinde temsil edilir. IPCC gibi bilimsel otoriteler, ideolojik yönlendirmelerle hareket eden yapılar olarak sunulurarak epistemik güven aşındırılır. Bu çerçevede iklim politikaları, halktan kopuk elitlerin ulusal ekonomileri zayıflatmak ve egemenlik alanlarını daraltmak için kullandıkları araçlar olarak betimlenir (Lockwood, 2018). Egemenlik söylemi, inkârcı tipin bir diğer temel bileşenidir. Paris Anlaşması ve benzeri uluslararası düzenlemeler, ulusal karar alma süreçlerine dış müdahale olarak çerçevelenir. Emisyon azaltım hedefleri, enerji dönüşümü yükümlülükleri ve çevresel standartlar, ulusal kalkınma stratejileriyle çelişen dayatmalar olarak sunulur. Bu söylem, iklim siyasetini teknik bir çevre meselesi olmaktan çıkararak ulusal bağımsızlık ve siyasal özerklik tartışmalarının bir parçası hâline getirir. Bu söylemsel çerçeve, politika düzeyinde fosil yakıt sektörlerinin açık biçimde desteklenmesiyle tamamlanır. Uluslararası iklim anlaşmalarından çekilme, çevre kurumlarının yetkilerinin daraltılması, fosil yakıt sübvansiyonlarının sürdürülmesi ve yenilenebilir enerji yatırımlarının yavaşlatılması bu yaklaşımın başlıca çıktıları arasında yer alır. İnkârcı tip, enerji güvenliği ve ekonomik büyüme argümanlarını kullanarak mevcut karbon yoğun ekonomik yapının korunmasını meşrulaştırır.

Donald Trump ve Jair Bolsonaro, inkârcı tipin en belirgin örnekleri arasında yer almaktadır. Trump yönetimi döneminde ABD'nin Paris Anlaşması'ndan çekilmesi, çevre düzenlemelerinin gevşetilmesi ve kömür endüstrisinin açık biçimde desteklenmesi bu yaklaşımın kurumsal karşılığını oluşturmuştur. Bolsonaro ise Amazon'daki ormansızlaşmayı meşrulaştıran politikalarıyla çevre koruma kurumlarını etkisizleştirmiş ve iklim değişikliğini ideolojik bir gündem olarak tanımlamıştır. Her iki örnek de iklim inkârcılığının yalnızca söylemsel değil, aynı zamanda doğrudan politika üretimine yansıyan bir strateji olduğunu göstermektedir (Brulle, 2014).

3.2. Küçümseyici Tip

Küçümseyici tip, iklim değişikliğini tamamen reddetmek yerine, onun önemini ve aciliyetini sistematik biçimde azaltan bir söylemsel konumlanmayı temsil etmektedir. Bu yaklaşımda iklim krizi, siyasal gündemin merkezinde yer alması gereken bir sorun olarak değil; ekonomik, toplumsal veya güvenlik temelli “daha acil” meselelerin gerisinde kalan ikincil bir konu olarak sunulur. Küçümseyici söylem, iklim eylemini doğrudan hedef almak yerine, onu öncelik sıralamasında aşağı çekerek etkisizleştirmeyi amaçlar. Bu tipolojinin temel söylemsel stratejisi, öncelik kaydırma"dır. İklim değişikliğinin varlığı bütünüyle inkâr edilmez; ancak “halkın asıl sorunlarının” geçim sıkıntısı, işsizlik, enflasyon, güvenlik veya göç olduğu vurgulanır. Bu çerçevede iklim politikaları, soyut, uzun vadeli ve gündelik yaşamla doğrudan ilişkisi zayıf meseleler olarak temsil edilir. İklim eylemi, halkın mevcut ekonomik sorunları çözülmeden gündeme getirilmemesi gereken bir “lüks” olarak sunulur (Huber, 2020).

Küçümseyici söylemde elit karşıtlığı, inkârcı tipte olduğu kadar sert biçimde kurulmaz; ancak çevreci aktörler sıklıkla halktan kopuk, yaşam tarzı dayatan ve gündelik gerçeklikleri göz ardı eden gruplar olarak resmedilir. Çevresel düzenlemeler, bireysel özgürlükleri sınırlayan, tüketim alışkanlıklarına müdahale eden ve yaşam maliyetlerini artıran politikalar şeklinde çerçevelenir. Bu yaklaşım, iklim siyasetini toplumsal hoşnutsuzluk üretme potansiyeli yüksek bir alan hâline getirerek eylemsizliği meşrulaştırır. Politika düzeyinde küçümseyici tip, geciktirme stratejileriyle karakterize edilir. Net-sıfır hedefleri sürekli ileri tarihlere ertelenir, dönüşüm takvimleri esnetilir ve kapsamlı yapısal değişiklikler yerine sembolik önlemler tercih edilir. İklim politikaları, mevcut ekonomik düzenle doğrudan çatışmayan sınırlı uyum adımlarına indirgenir. Bu durum, kısa vadede siyasal maliyetleri azaltırken, uzun vadede iklim uyum maliyetlerinin birikmesine yol açar. Küçümseyici tipin güç kazandığı bağlamlar genellikle ekonomik kriz dönemleriyle örtüşmektedir. Yüksek enflasyon, enerji fiyatlarındaki artış ve yaşam maliyetlerindeki yükseliş, iklim politikalarına yönelik toplumsal desteği zayıflatır. Bu koşullarda sağ popülist aktörler, iklim eylemini ekonomik refahı tehdit eden bir unsur olarak çerçeveleyerek seçmen desteğini konsolide edebilirler. Medyada iklim krizinin yüzeysel veya düzensiz biçimde ele alınması da bu söylemin etkisini artırmaktadır.

Marine Le Pen ve Javier Milei, küçümseyici tipin öne çıkan örnekleri arasında yer almaktadır. Le Pen, çevresel düzenlemelerin Fransız sanayisini ve hane halklarını olumsuz etkilediğini vurgulayarak iklim politikalarını ulusal ekonomik çıkarlarla karşı karşıya getirmektedir. Milei ise iklim değişikliğini ideolojik bir söylem olarak tanımlamakta ve devletin bu alandaki müdahalelerini gereksiz ve zararlı bulmaktadır. Her iki örnekte de iklim krizi, doğrudan reddedilmekten ziyade siyasal gündemin arka sıralarına itilerek etkisizleştirilmektedir. Küçümseyici yaklaşım, iklim inkârcılığına kıyasla daha düşük siyasal maliyetlere sahiptir. Bilimsel konsensüsle açık bir çatışmaya girmeden, iklim eylemini fiilen geciktirme imkânı sunar. Bu yönüyle küçümseyici tip, sağ popülist iklim siyasetinde daha “uyumlu” fakat uzun vadede en az inkârcılık kadar etkili sonuçlar üretebilen bir strateji olarak değerlendirilebilir.

3.3. Fırsatçı Tip

Fırsatçı tip, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik en pragmatik ve bağlama duyarlı konumlanmasını temsil etmektedir. Bu yaklaşım, iklim değişikliğini ne açık biçimde reddeder ne de ikincil bir mesele olarak tamamen marjinalleştirir. Bunun yerine iklim siyaseti, ekonomik kalkınma, uluslararası prestij ve jeopolitik konumlanma açısından stratejik bir fırsat alanı olarak yeniden çerçevelenir. Bu bağlamda iklim politikaları, çevresel bir zorunluluktan ziyade, ulusal çıkarların yeniden tanımlanabileceği esnek bir araç olarak ele alınır.

Fırsatçı söylemin temel özelliği, yeşil dönüşümün gerekliliğini kabul etmekle birlikte bu dönüşümün hızını, kapsamını ve yönünü ulusal öncelikler doğrultusunda sınırlandırmasıdır. Yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve yeşil teknoloji yatırımları desteklenirken, fosil yakıtlardan hızlı ve radikal bir kopuş açık biçimde reddedilir. Bu durum, ikili bir stratejinin ortaya çıkmasına yol açar: bir yandan yeşil kalkınma söylemi güçlendirilirken, diğer yandan mevcut karbon yoğun ekonomik yapı korunur. Bu yaklaşımda iklim siyaseti, kalkınma söylemiyle güçlü biçimde eklemlenir. Yenilenebilir enerji yatırımları, yalnızca emisyon azaltımı açısından değil; istihdam yaratma, teknolojik kapasite geliştirme ve enerji bağımsızlığını artırma hedefleriyle gerekçelendirilir. Bu söylem, iklim eylemini ekonomik maliyet üreten bir zorunluluk olmaktan çıkararak, ulusal büyüme stratejisinin tamamlayıcı bir unsuru hâline getirir. Aynı zamanda uluslararası iklim rejimlerine katılım, küresel sistemde sorumlu ve rasyonel bir aktör imajı üretmenin aracı olarak kullanılır.

Fırsatçı tipin belirgin bir özelliği, uluslararası iklim finansmanı ve yatırım olanaklarına yönelik seçici açıklıktır. Yeşil fonlar, teknoloji transferi mekanizmaları ve çok taraflı kalkınma programları, yeşil dönüşümün finansal yükünü hafifletmenin yolları olarak değerlendirilir. Bu bağlamda iklim politikaları, dış kaynaklara erişimi kolaylaştıran ve uluslararası pazarlarda rekabet avantajı sağlayan bir kaldıraç işlevi görür. Ancak bu açıklık, ulusal egemenlik vurgusundan tamamen vazgeçilmesi anlamına gelmez; aksine, “kendi şartlarıyla dönüşüm” söylemi bu tipin ayırt edici unsurlarından biridir. Politika düzeyinde fırsatçı tip, yenilenebilir enerji yatırımlarında artış ile fosil yakıt altyapısının korunmasını eş zamanlı olarak sürdürür. Yeni güneş ve rüzgâr projeleri teşvik edilirken, kömür ve doğal gaz yatırımları enerji güvenliği gerekçesiyle devam ettirilir. Bu durum, kısa vadede enerji arzı ve ekonomik istikrar açısından avantajlar sunsa da, uzun vadede dönüşümün hızını sınırlayan bir etki yaratır. Bu nedenle fırsatçı yaklaşım, literatürde sıklıkla “yeşil badana” tartışmalarıyla ilişkilendirilmekte; çevresel söylemin gerçek yapısal dönüşümü geciktirme riski taşıdığı ileri sürülmektedir (Brulle, 2014).

Recep Tayyip Erdoğan, Narendra Modi ve Viktor Orbán, fırsatçı tipin öne çıkan örnekleri arasında yer almaktadır. Bu liderler, uluslararası düzeyde iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik söylemsel taahhütlerde bulunurken, iç politikada fosil yakıtlara dayalı büyüme stratejilerini sürdürmektedir. Yeşil dönüşüm, bu bağlamda ulusal kalkınma ve egemenlik hedefleriyle uyumlu olduğu ölçüde desteklenmekte; bu sınırların ötesine geçen talepler ise eleştirel biçimde karşılanmaktadır. Fırsatçı tip, bu yönüyle sağ popülist iklim siyasetinin en esnek fakat aynı zamanda en çelişkili konumlanmasını temsil etmektedir.

3.4. Milliyetçi-Yeşil Tip

Milliyetçi-yeşil tip, iklim ve çevre siyasetinin ulusal kimlik, kültürel miras ve yerelcilik ekseninde yeniden tanımlandığı bir söylemsel konumlanmayı ifade etmektedir. Bu yaklaşımda çevre, evrensel bir kamusal değer olmaktan ziyade, belirli bir ulusun tarihsel, kültürel ve estetik bütünlüğünün ayrılmaz bir parçası olarak kavramsallaştırılır. Doğanın korunması, bu çerçevede çevreci bir sorumluluk değil; ulusal varoluşun ve vatan toprağının savunulması olarak sunulur (Forchtner & Kølvrå, 2015; Dyett & Thomas, 2019). Milliyetçi-yeşil söylemde doğa, çoğu zaman “milli miras” olarak yüceltilir. Peyzajlar, ormanlar, tarım alanları ve kırsal yaşam biçimleri, ulusal kimliğin taşıyıcı unsurları şeklinde temsil edilir. Çevresel

bozulma ise yalnızca ekolojik bir sorun değil, aynı zamanda ulusal estetiğe ve kültürel sürekliliğe yönelmiş bir tehdit olarak çerçevelenir. Bu yaklaşım, çevre korumayı milliyetçi bir görev bilinciyle ilişkilendirerek güçlü bir duygusal mobilizasyon potansiyeli yaratır.

Bu tipolojide çevresel tehditlerin kaynağı sıklıkla dışsallaştırılır. Küresel şirketler, ulus-ötesi kurumlar veya göç hareketleri, doğal ve kültürel düzeni bozan unsurlar olarak sunulabilir. Bu söylem, hem çevresel sorunların nedenlerini ulusal sınırların dışına taşıyarak iç sorumluluğu azaltır hem de çevre siyasetini egemenlik ve sınır tartışmalarıyla eklemler. Bu yönüyle milliyetçi-yeşil yaklaşım, çevreci söylemi dışlayıcı olmayan fakat seçici bir çerçeveye yerleştirir (Alarcón Ferrari, 2020). Politika düzeyinde milliyetçi-yeşil tip, yerli kaynaklara dayalı ve korumacı çevre politikalarıyla karakterize edilir. Yenilenebilir enerji yatırımları, çoğu zaman enerji bağımsızlığını artırma gerekçesiyle desteklenir. Ancak uluslararası iklim yükümlülüklerine yaklaşım mesafelidir. Küresel hedefler, ulusal çıkarlarla uyumlu olduğu ölçüde kabul edilir; aksi hâlde egemenliğe müdahale olarak değerlendirilir. Bu durum, uluslararası iklim rejimleriyle seçici ve koşullu bir ilişki kurulmasına yol açar. Milliyetçi-yeşil söylem, kırsal toplulukları ve geleneksel yaşam biçimlerini idealize etme eğilimi taşır. Yerel tarım pratikleri, geleneksel üretim biçimleri ve yerel bilgi, hem kültürel hem de çevresel sürdürülebilirliğin taşıyıcıları olarak sunulur. Buna karşılık küreselleşme, hızlı kentleşme ve kozmopolit yaşam biçimleri çevresel bozulmanın başlıca nedenleri arasında gösterilebilir. Bu çerçeveye, çevre siyasetini modernleşme eleştirisiyle birleştirerek sağ popülist ideolojiyle uyumlu bir anlatı üretir.

Giorgia Meloni'nin İtalya'daki söylemi ve Polonya'da Hukuk ve Adalet Partisi'nin çevre politikalarına yaklaşımı, milliyetçi-yeşil tipin güncel örnekleri arasında yer almaktadır. Bu aktörler, çevreyi ulusal kimliğin korunmasıyla ilişkilendirirken, küresel iklim politikalarına karşı temkinli ve seçici bir tutum benimsemektedir. Bu yaklaşım, çevresel duyarlılığı bütünüyle reddetmeden, onu ulusal egemenlik ve kültürel bütünlük söylemleriyle yeniden tanımlamaktadır. Milliyetçi-yeşil tip, sağ popülist iklim siyasetinin en özgün varyantlarından birini temsil etmektedir. İnkârcı veya küçümseyici yaklaşımların aksine, çevreyi siyasetin merkezine alır; ancak bu merkeziyet, evrenselci ve kapsayıcı bir çevre anlayışından ziyade ulusallaştırılmış ve sınırlandırılmış bir çevre tahayyülüne dayanır. Bu durum, çevre siyasetinin içerdiği eşitlik ve küresel dayanışma boyutlarının arka plana itilmesine yol açabilmektedir.

4. Karşılaştırmalı Analiz: Yapısal Bağlam, Siyasal Döngüler ve Tipler Arası Geçişkenlik

Önceki bölümde geliştirilen dört tipoloji, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik söylemsel ve stratejik konumlanışlarını analitik olarak ayrıştırmayı mümkün kılmaktadır. Ancak bu tipler, ampirik gerçeklikte birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış, durağan kategoriler olarak değerlendirilmemelidir. Aksine, sağ popülist iklim söylemi yüksek derecede bağlama duyarlı, esnek ve dönüştürülebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle tipolojilerin asıl açıklayıcı gücü, aralarındaki geçişkenliğin hangi koşullar altında gerçekleştiğini ortaya koyabilmelerinde yatmaktadır. Bu bölüm, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik konumlanışlarının hangi yapısal ve siyasal koşullar altında şekillendiğini ve bu koşulların tipler arası geçişleri nasıl mümkün kıldığını karşılaştırmalı bir perspektifle ele almaktadır. Analiz, üç temel eksen etrafında yapılandırılmaktadır: yapısal bağlam, siyasal döngüler ve kriz anları.

4.1. Yapısal Bağlamın Rolü

Sağ popülist iklim söylemlerinin biçimlenmesinde ilk belirleyici unsur, ülkelerin enerji rejimleri ve ekonomik bağımlılık yapılarıdır. Fosil yakıtlara yüksek düzeyde bağımlı olan ekonomilerde, iklim politikaları doğrudan ekonomik büyüme, istihdam ve enerji güvenliğiyle ilişkilendirilmektedir. Bu tür bağlamlarda iklim eylemi, mevcut üretim ve tüketim modellerini

tehdit eden bir unsur olarak algılanmakta; inkârcı veya küçümseyici söylemlerin siyasal karşılık bulma olasılığı artmaktadır. Buna karşılık, yenilenebilir enerji yatırımlarının görece gelişmiş olduğu veya yeşil teknolojilerin ekonomik fırsatlar sunduğu ülkelerde, fırsatçı söylemler daha kolay meşrulaşabilmektedir. İkinci yapısal değişken, ülkelerin uluslararası iklim rejimleriyle kurdukları ilişkidir. Ulus-ötesi yükümlülüklerin bağlayıcı olduğu kurumsal yapılara dâhil olan ülkelerde açık iklim inkârcılığı yüksek bir siyasal maliyet üretmektedir. Bu bağlamlarda sağ popülist aktörler, iklim krizini tamamen reddetmek yerine, daha dolaylı ve uyarlanabilir stratejilere yönelme eğilimi göstermektedir. Küçümseyici veya milliyetçi-yeşil söylemler, bu tür kurumsal ortamlarda hem ulusal egemenlik vurgusunu sürdürme hem de uluslararası izolasyon riskini sınırlama işlevi görmektedir. Buna karşılık, uluslararası baskının zayıf olduğu veya jeopolitik olarak görece bağımsız konumda bulunan ülkelerde inkârcı söylemin sürdürülebilirliği daha yüksektir. Üçüncü olarak, rejim tipi ve kurumsal denge mekanizmaları sağ popülist iklim söyleminin yönünü doğrudan etkilemektedir. Yürütme gücünün yoğunlaştığı, denge ve denetleme mekanizmalarının zayıfladığı siyasal sistemlerde liderlerin söylemsel manevra alanı genişlemektedir. Bu tür bağlamlarda iklim siyaseti, kısa vadeli siyasal kazançlara göre hızla yeniden çerçevelenebilmektedir. Özellikle medya ortamının kutuplaştığı ve siyasal rekabetin kişiselleştiği rejimlerde, iklim söyleminin bir tipten diğerine kayması düşük maliyetli hâle gelmektedir. Bu üç yapısal unsur birlikte değerlendirildiğinde, sağ popülist iklim söyleminin ideolojik tutarlılıktan ziyade bağlamsal rasyonaliteye dayandığı görülmektedir. Tipolojiler arasındaki farklar, büyük ölçüde bu yapısal kısıtlar ve fırsatlar tarafından şekillendirilmektedir.

4.2. Siyasal Döngüler ve Kriz Anları

Sağ popülist iklim söyleminin dönüşümünde siyasal döngüler ve kriz anları, yapısal bağlam kadar belirleyici bir rol oynamaktadır. Ekonomik krizler, enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, seçim dönemleri ve çevresel felaketler, iklim siyasetinin yeniden çerçevelendiği kritik eşikler oluşturmaktadır. Ekonomik durgunluk ve yüksek enflasyon dönemlerinde, iklim politikalarına yönelik toplumsal destek belirgin biçimde zayıflamaktadır. Bu tür dönemlerde sağ popülist aktörler, iklim eylemini yaşam maliyetlerini artıran bir unsur olarak sunarak küçümseyici söylemleri güçlendirme eğilimi göstermektedir. Enerji fiyatlarındaki artışlar, karbon düzenlemeleriyle ilişkilendirilerek çevresel politikalar doğrudan ekonomik hoşnutsuzluğun hedefi hâline getirilmektedir. Bu bağlamda iklim siyaseti, ekonomik güvenlik söylemi karşısında geri plana itilmektedir. Seçim dönemleri, söylemsel esnekliğin en belirgin hâle geldiği zaman dilimleridir. Oy maksimizasyonu baskısı altında sağ popülist aktörler, farklı seçmen gruplarına hitap edebilmek için iklim söylemlerini yumuşatabilmekte veya çeşitlendirebilmektedir. Bu süreçte iklim değişikliğinin varlığı kabul edilebilir; ancak çözüm önerileri ulusal çıkarlar ve ekonomik kalkınma çerçevesine sıkı biçimde bağlanır. Bu tür geçişler, özellikle inkârcı veya küçümseyici söylemlerden fırsatçı söylemlere doğru yönelmektedir. Buna karşılık, büyük çevresel afetlerin yaşandığı dönemler açık inkârcılığın siyasal maliyetini artırmaktadır. Aşırı sıcaklıklar, seller ve orman yangınları gibi olaylar, iklim krizinin görünür ve deneyimlenebilir hâle gelmesine yol açmakta; bu durum iklim değişikliğinin tamamen reddedilmesini zorlaştırmaktadır. Bu tür bağlamlarda sağ popülist aktörler, söylemlerini milliyetçi-yeşil çerçevelere kaydırarak çevreyi ulusal savunma ve güvenlik söylemleriyle ilişkilendirmektedir. Böylece iklim krizinin varlığı kabul edilirken, çözüm yolları ulusal sınırlar içinde tanımlanmakta ve ulus-ötesi işbirliği ikinci plana itilmektedir.

Bu siyasal döngüler, sağ popülist iklim siyasetinin reaktif ve uyarlanabilir karakterini ortaya koymaktadır. Söylem değişimleri, çoğu zaman uzun vadeli bir politika vizyonundan ziyade kısa vadeli siyasal hesapların ürünü olarak şekillenmektedir.

4.3. Tipler Arası Geçişkenlik ve Siyasal Sonuçlar

Bu analiz, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik konumlanışlarının tek yönlü veya doğrusal olmadığını göstermektedir. İnkârcı, küçümseyici, fırsatçı ve milliyetçi-yeşil tipler arasında geçişler, belirli bağlamsal tetikleyiciler aracılığıyla mümkün hâle gelmektedir. Bu geçişler, iklim politikalarının tutarlılığını ve öngörülebilirliğini zayıflatmakta; çevresel yönetim açısından belirsizlik üretmektedir. İnkârcı yaklaşımlar, kısa vadede güçlü bir seçmen mobilizasyonu sağlasa da uzun vadede çevresel risklerin derinleşmesine ve politika kapasitesinin aşınmasına yol açmaktadır. Küçümseyici yaklaşımlar, siyasal maliyetleri düşük tutarken iklim uyum maliyetlerini geleceğe ötelemekte ve sorunların birikmesine neden olmaktadır. Fırsatçı yaklaşımlar, yeşil yatırımları teşvik etme potansiyeline sahip olmakla birlikte, fosil yakıt bağımlılığının sürdürülmesi nedeniyle dönüşümün hızını sınırlamaktadır. Milliyetçi-yeşil yaklaşımlar ise çevreyi siyasal gündemin merkezine taşımakta; ancak bu merkezîyet, uluslararası işbirliğini zorlaştıran seçici ve ulusallaştırılmış bir çevre anlayışı üretmektedir.

Bu sonuçlar, iklim popülizminin tek bir siyasal strateji olarak değil, farklı koşullara göre biçimlenen bir stratejiler bütünü olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Tipolojiler arası geçişkenlik, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetinde yüksek bir manevra kapasitesine sahip olduklarını ve bu alanı siyasal rekabetin esnek bir unsuru olarak kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Tipoloji Adı	Temel Söylem ve Argümanlar	Strateji ve Politika Eğilimi	Örnek Liderler ve Ülkeler	Temel Riskler	Yapısal Bağlam Faktörleri
İnkârcı Tip	İklim değişikliği bir aldatmacadır (hoax); insan kaynaklı değildir; küreselci elitlerin ulusal ekonomiyi çökertme planıdır.	Uluslararası anlaşmalardan çekilme, çevre kurumlarının yetkilerini kısıtlama, fosil yakıt sübvansiyonlarını sürdürme ve bilimsel reddiye.	Donald Trump (ABD), Jair Bolsonaro (Brezilya)	Eylemsizlik; çevresel risklerin derinleşmesi ve politika kapasitesinde erozyon.	Fosil yakıtlara yüksek bağımlı enerji rejimleri, zayıf kurumsal şeffaflık ve güçlü lobilerin varlığı.
Küçümseyici Tip	İklim değişikliği gerçektir ancak öncelik değildir; halkın geçim derdi varken iklim lükstür; çevreciler halktan kopuk elitlerdir.	Hedeflerin sürekli ertelenmesi, sembolik önlemlerle yetinme, iklim eylemini yaşam tarzına müdahale olarak sunma.	Marine Le Pen (Fransa), Javier Milei (Arjantin)	Gecikme; iklim uyumu maliyetlerinin geleceğe ötelenmesi ve geometrik maliyet artışı.	Ekonomik kriz, yüksek enflasyon ve işsizlik dönemleri; seçmenlerin iklim hassasiyetinin düşük olduğu bağlamlar.
Fırsatçı Tip	Yeşil dönüşüm bir ekonomik	Hibrit strateji (Yenilenebilir + Fosil),	Recep Tayyip Erdoğan	Yeşil badana (greenwashing); gerçek	Uluslararası finansman imkanları,

	fırsattır; yeşil kalkınmacılık; iklim politikası uluslararası prestij aracıdır.	uluslararası fonlara yönelim, yeşil teknolojiyi milli enerji söylemiyle destekleme.	(Türkiye), Narendra Modi (Hindistan), Viktor Orbán (Macaristan)	dönüşümün geciktirilmesi.	kalkınma hedefleri ile küresel normlar arasında denge arayışındaki orta gelirli ekonomiler.
Milliyetçi-Yeşil	Doğayı korumak vatani korumaktır; doğa milli mirastır; çevresel bozulma ulusal kimliğe saldırıdır.	Yerli kaynaklara odaklanma, korumacı çevre politikaları, dış kaynaklı tehditlere (şirketler, göç) karşı yerelcilik.	Giorgia Meloni (İtalya), PiS (Polonya)	Dışlayıcılık; çevre söyleminin göç ve dış politika tartışmalarıyla kaynaşarak uluslararası koordinasyonu zorlaştırması.	Somut doğal afetlerin yaşandığı anlar, köklü milliyetçilik gelenekleri ve güçlü toprak-millet anlatıları.

5. Sonuç ve Politika Çıkarımları

Bu çalışma, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetine yönelik tutumlarını tekil ve homojen bir “inkârcılık” çerçevesine indirgemek yerine, çok katmanlı ve bağlama duyarlı bir stratejik alan olarak ele almıştır. Geliştirilen dört tipoloji, inkârcı, küçümseyici, fırsatçı ve milliyetçi-yeşil, sağ popülizmin iklim krizine verdiği yanıtların yalnızca söylemsel değil, aynı zamanda yapısal ve siyasal koşullar tarafından şekillenen farklı yönelimler içerdiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, sağ popülizmi iklim siyasetinin dışındaki bir engel olarak değil, bizzat iklim siyasetinin yeniden tanımlandığı bir mücadele alanının parçası olarak kavramsallaştırmayı mümkün kılmaktadır. Analiz, sağ popülist iklim söylemlerinin ideolojik tutarlılıktan ziyade stratejik esneklikle karakterize olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı aktör, farklı dönemlerde ve farklı bağlamlarda iklim krizini tamamen reddeden, önemsizleştiren, ekonomik fırsatlara indirgeyen ya da ulusal kimlikle ilişkilendiren söylemler arasında geçiş yapabilmektedir. Bu geçişkenlik, iklim siyasetinin sağ popülist aktörler açısından sabit bir politika alanı değil, siyasal rekabetin koşullarına göre yeniden çerçevelenebilen bir araç olarak işlediğini göstermektedir.

Bu bulgu, literatürde sağ popülizmin iklim siyasetiyle ilişkisini ağırlıklı olarak inkâr veya karşıtlık üzerinden ele alan yaklaşımlara önemli bir düzeltme önermektedir. Inkârcı tutumlar, sağ popülist iklim siyasetinin yalnızca bir varyantını temsil etmekte; çoğu durumda daha dolaylı, uyarlanabilir ve düşük maliyetli stratejiler öne çıkmaktadır. Özellikle küçümseyici ve fırsatçı konumlanmalar, bilimsel konsensüsle açık bir çatışmaya girmeden iklim eylemini geciktirme veya sınırlama imkânı sunmaktadır. Milliyetçi-yeşil yaklaşım ise çevreyi siyasal gündemin merkezine taşımakla birlikte, bu merkeziyeti evrenselci değil ulusallaştırılmış bir çerçeveye yerleştirmektedir. Bu çerçevede çalışma, iklim popülizmini yalnızca çevre politikalarına yönelik bir direnç biçimi olarak değil, aynı zamanda egemenlik, kalkınma ve kimlik siyasetinin kesişim noktasında konumlanan bir yönetim stratejisi olarak değerlendirmektedir. İklim politikaları, sağ popülist aktörler için çoğu zaman teknik bir düzenleme alanından ziyade, siyasal meşruiyetin yeniden üretildiği ve toplumsal sınırların

yeniden çizildiği bir alan işlevi görmektedir. Bu durum, iklim siyasetinin neden sıklıkla tutarsız, parçalı ve bağlama göre değişken bir görünüm sergilediğini de açıklamaktadır.

Bu bulgular, politika yapıcılar ve iklim savunucuları açısından temkinli fakat önemli bazı çıkarımlar sunmaktadır. Öncelikle, sağ popülist aktörlerle ilişkili iklim siyasetine yönelik analizlerin ve müdahale stratejilerinin tek tip varsayımlara dayandırılması sınırlı bir açıklayıcılığa sahiptir. Farklı söylemsel konumlanmalar, farklı siyasal mantıklar ve meşruiyet kaynakları üretmektedir. Bu nedenle iklim politikalarının tasarımında ve iletişimde, sağ popülist söylemlerin hangi tipe daha yakın olduğu dikkate alınmalıdır. İnkârcı söylemlerin baskın olduğu bağlamlarda, iklim değişikliğinin yerel ve somut etkilerine ilişkin deneyimlerin görünür hâle gelmesi, söylemsel alanı daraltan bir işlev görebilir. Küçümseyici yaklaşımların öne çıktığı durumlarda ise iklim eylemi ile ekonomik istikrar, istihdam ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişkilerin daha açık biçimde kurulması önem kazanmaktadır. Fırsatçı konumlanmalar, iklim yatırımlarının hızlanması açısından imkânlar sunsa da, bu süreçlerin şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarıyla desteklenmemesi hâlinde yüzeysel dönüşümlerle sınırlı kalma riski taşımaktadır. Milliyetçi-yeşil söylemler ise çevresel duyarlılığı artırabilmekle birlikte, iklim siyasetinin kapsayıcı ve ulus-ötesi boyutlarını zayıflatma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte bu çalışma, normatif bir “doğru iklim siyaseti” modeli önermekten özellikle kaçınmaktadır. Amaç, sağ popülist aktörlerin iklim siyasetini nasıl kurduklarını ve bu kurulumun hangi koşullar altında değiştiğini anlamaya yönelik analitik bir çerçeve sunmaktır. Bu çerçeve, iklim politikalarının yalnızca teknik kapasite veya bilimsel bilgi eksikliği nedeniyle değil, siyasal rekabetin yapısal dinamikleri nedeniyle de şekillendiğini göstermektedir.

Gelecek çalışmalar açısından bu analiz, birkaç araştırma hattına işaret etmektedir. İlk olarak, sağ popülist iklim söylemlerinin yalnızca lider düzeyinde değil, seçmen davranışları ve medya söylemleri üzerinden nasıl yeniden üretildiğinin incelenmesi önem taşımaktadır. İkinci olarak, yerel ve bölgesel düzeyde uygulanan iklim politikalarının bu tipolojilerle nasıl etkileştiği, karşılaştırmalı vaka çalışmalarıyla daha ayrıntılı biçimde ele alınabilir. Son olarak, iklim popülizminin yalnızca sağ popülizmle sınırlı olup olmadığı, farklı popülist geleneklerle kurduğu ilişkiler üzerinden yeniden tartışılabilir. Sonuç olarak bu çalışma, iklim krizinin yalnızca çevresel değil, derin biçimde siyasal bir sorun olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Sağ popülizm, bu siyasal alanın dışındaki bir sapma değil; bizzat iklim siyasetinin nasıl anlamlandırıldığını, sınırlandırıldığını ve yönlendirildiğini belirleyen temel aktörlerden biridir. İklim değişikliğiyle mücadeleyle ilişkin analizlerin, bu çok katmanlı siyasal bağlamı dikkate almaksızın eksik kalacağı açıktır.

Kaynakça

- Alarcón Ferrari, C. (2020). Eco-nationalism and the far-right. *Journal of Political Ideologies*, 25(3), 241–260.
- Altınörs, G. (2021). Popülizm, Hakikat-Sonrası ve Uluslararası Siyaset: İklim Değişikliği, Göç ve Covid-19. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 199–213.
- Brulle, R. J. (2014). Institutionalizing delay: Foundation funding and the creation of U.S. climate change counter-movement organizations. *Climatic Change*, 122(4), 681–694.
- Dyett, J., & Thomas, D. (2019). The new climate politics of the far-right: From denialism to green nationalism. *Environmental Politics*, 28(5), 912–933.
- Forchtner, B., & Kølvrå, C. (2015). Extreme right and the aesthetics of nature: Landscapes of purity and terror. *Environmental Politics*, 24(6), 928–948.

- Huber, R. A. (2020). The role of populist attitudes in explaining climate change skepticism and support for environmental protection. *Environmental Politics*, 29(6), 1043–1064.
- Jylhä, K. M., Strimling, P., & Rydgren, J. (2020). Climate change denial among radical right-wing supporters. *Sustainability*, 12(23), 10226.
- Jylhä, K. M., Hellmer, K., & Sörqvist, P. (2022). Right-wing populism and climate change denial: The roles of exclusionary and anti-egalitarian preferences, conservative ideology, and anti-establishment attitudes. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 20(1), 315–335.
- Kulin, J., & Johansson Sevä, I. (2024). Right-wing populist attitudes and public support for climate policies in Western Europe: Widening the scope using the European Social Survey. *PLOS Climate*, 3(10), e0000443.
- Lockwood, M. (2018). Right-wing populism and the climate change agenda: Exploring the linkages. *Environmental Politics*, 27(4), 712–732.
- Lockwood, M., & Lockwood, B. (2022). How do right-wing populist parties influence climate and renewable energy policies? Evidence from OECD countries. *Global Environmental Politics*, 22(3), 12–37.
- Newell, P., & Paterson, M. (2010). *Climate capitalism: Global warming and the transformation of the global economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Extended Abstract

This article examines how right-wing populist actors engage with climate politics, arguing that their positions cannot be adequately explained through a singular focus on climate change denial. While a significant body of literature associates right-wing populism with hostility towards environmental regulation and scepticism towards climate science, recent political developments suggest a more differentiated and strategically adaptive pattern. The article advances the central claim that climate politics constitutes a flexible and context-dependent strategic field for right-wing populist actors, rather than a fixed ideological stance.

The primary objective of the study is to move beyond reductionist interpretations that equate right-wing populism with outright opposition to climate action. Instead, the article proposes a typological framework that captures the internal diversity of right-wing populist responses to climate change. By doing so, it aims to contribute to the broader literature on populism, environmental politics, and political economy by demonstrating how climate policy has become a key arena in which sovereignty, development, and identity politics intersect.

The scope of the article is explicitly comparative and conceptual. Rather than focusing on a single national case, the study draws on illustrative examples from multiple political contexts in order to identify recurring patterns in right-wing populist climate discourse and policy orientation. The article does not seek to provide an exhaustive empirical mapping of all right-wing populist actors. Instead, it develops ideal types that allow for systematic comparison across cases and over time. These ideal types are intended as analytical tools rather than rigid classifications, acknowledging that individual leaders and parties may shift between different positions depending on political and economic conditions.

Methodologically, the article adopts a qualitative and comparative approach grounded in discourse-oriented analysis. It examines how right-wing populist actors frame climate change, environmental regulation, and energy transition within broader narratives of “the people,” “the elites,” and national sovereignty. The analysis draws on existing secondary literature, policy positions, and publicly articulated political discourses in order to identify dominant interpretive frames and strategic orientations. The emphasis is not on measuring policy outcomes quantitatively, but on understanding the political logic through which climate issues are incorporated into populist strategies of mobilisation and governance.

The theoretical framework builds on the literature that conceptualises populism as a thin-centred ideology or, more precisely, as a discursive logic structured around a moral distinction between a virtuous people and corrupt elites. In the case of right-wing populism, this logic is typically combined with nationalism, cultural conservatism, and exclusionary notions of belonging. Climate politics poses a particular challenge for this constellation, as it relies heavily on scientific expertise, technocratic governance, and transnational cooperation—elements that are often portrayed by right-wing populists as threats to popular sovereignty and democratic accountability.

Within this framework, the article identifies four ideal-typical modes of right-wing populist engagement with climate politics. The first is the denialist type, characterised by the explicit rejection of climate science or the framing of climate change as a hoax orchestrated by global elites. In this position, environmental regulation is depicted as an attack on national economies, energy security, and popular welfare. Denialist strategies tend to be most viable in

contexts where fossil fuel dependence is high and where international constraints are relatively weak.

The second type is the dismissive position, which does not necessarily deny the existence of climate change but systematically downplays its urgency. Here, climate policy is framed as a secondary or luxury issue that must yield to more immediate concerns such as economic growth, employment, or national security. This strategy allows right-wing populist actors to avoid direct confrontation with scientific consensus while effectively postponing or diluting climate action. Dismissive approaches are particularly prominent during periods of economic crisis, high inflation, or rising energy prices.

The third type identified in the article is the opportunist position. Opportunist right-wing populists accept the reality of climate change and the necessity of some form of environmental transition, but reinterpret it primarily as an economic and geopolitical opportunity. Green transformation is embraced insofar as it supports national development goals, attracts international finance, or enhances global prestige. At the same time, fossil fuel infrastructures are maintained in the name of energy security and economic stability. This dual strategy results in hybrid policy trajectories that combine renewable energy investments with the continued support of carbon-intensive sectors.

The fourth type is the nationalist-green position, in which environmental protection is reframed as a matter of national identity, cultural heritage, and territorial defence. Nature is portrayed as part of the national patrimony, and environmental degradation is often attributed to external actors such as multinational corporations, supranational institutions, or migration flows. While this approach places environmental issues at the centre of political discourse, it does so in a selective and exclusionary manner, often privileging national sovereignty over international cooperation.

A key analytical contribution of the article lies in its emphasis on transition and flexibility between these ideal types. Right-wing populist actors rarely adhere consistently to a single position. Instead, they adjust their climate discourse in response to structural constraints, political cycles, and crisis situations. Economic downturns, electoral competition, international climate negotiations, and visible environmental disasters can all trigger shifts from one typological position to another. This strategic adaptability highlights the importance of understanding climate populism as a dynamic and reactive phenomenon rather than a static ideological commitment.

The comparative analysis demonstrates that these different positions have distinct political and policy implications. Denialist and dismissive strategies tend to undermine long-term climate mitigation and adaptation capacity, even when they deliver short-term political gains. Opportunist strategies may facilitate partial transitions but risk reproducing structural dependencies on fossil fuels. Nationalist-green approaches can mobilise public support for environmental protection while simultaneously constraining the scope for inclusive and cooperative climate governance.

In conclusion, the article argues that right-wing populism should not be treated as an external obstacle to climate politics, but as an integral component of the contemporary political landscape in which climate governance is negotiated and contested. Recognising the internal differentiation and contextual variability of right-wing populist climate strategies is essential for both analytical clarity and policy relevance. Climate change is not only an environmental problem but a deeply political one, and its governance is shaped by struggles over sovereignty, development, and collective identity. Analyses that fail to take these dynamics

into account risk underestimating the political challenges facing effective and equitable climate action.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Tanınırlığı: Türkiye ve Spor

Halis Ayhan¹

Öz

Kıbrıs, Türkiye'nin en vazgeçilmez iki millî meselesinden biridir. Öyle ki Türkiye, Kıbrıs'ta tek bir Türk yaşamasa bile ada ile arasındaki yerstratejik bağlantısını sürdürmelidir. Ada(nın en azından bir kısmı)nın kendisine ait veya Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi dost/müttefik bir ülkenin denetiminde olması Türkiye için varlıksal (ontolojik) bir çıkardır. Buna mukabil Türk dış politikası yapımcılarının Kıbrıs siyaseti ciddi çelişkileri haizdir. Bunların temelinde ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınması gelir ki bu, bir kısım Kıbrıs Türkleri tarafından “bizi önce Türkiye tanısin” eleştirisine bile yol açmaktadır. Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni hukuki olarak tanımaktadır. Fakat bu tanıma hukukiliği bünyesinde barındırmasına karşılık “hukuki”liğin tüm veçhelerini uygulamaya geçirebilecek bir nitelikte değildir. Bunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden ve Türkiye'den kaynaklı sebepler vardır. İlkinde en temel gerekçe/sorun olarak uluslararası düzenin itirazları; ikincisine ise ilkinin gerekçesine ilaveten Türk yöneticilerin irade ortaya koymadaki eksikliği neden olmaktadır. Bununla birlikte ilkinden (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden) kaynaklı sorunu giderecek olan da Türkiye'dir. Fakat Türkiye, hâlâ galip gelemediğine (veya başaramadığına) teslim olma siyaseti güder gibidir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs, tanınma, ada, Kıbrıs ve spor

Giriş

Devletler millî davalarda, her zamankinden daha kararlı davranmalıdır. Millî çıkarlarını elde etme olanağı; ancak bu şekilde artabilir.

Millî çıkarlarını izlemeye Yunanistan, başarılı bir ülkedir. Bu devlet, örneğin Makedonya ile isim sorununu, uzun soluklu ve istikrarlı tutumu nedeniyle (büyük oranda) istediği tarzda çözümleyebilmiş, karşısındaki devletin adını değiştirebilmiştir.

Türkiye'nin de millî konularda tutarlı ve kararlı tutumu başarı açısından elzemdir. Ancak bazı millî davalarda anlaşılmasız çelişkiler ve istikrarsızlıklar sergilenmektedir. Bunlardan en göze çarpanı Kıbrıs'tır; ancak Ege adaları ve Doğu Türkistan meseleleri de buna dâhil edilebilir.

Çalışma, Kıbrıs'ın Türkiye için vazgeçilmezliğinin gerek Türk dış siyaseti yapımcılarına gerekse Türk halkına fark ettirilmesine katkı yapmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinin istikrarsızlık unsurunun sıradan/gündelik siyasetlerde değil bilakis “hayati” denilebilecek hususlarda belirdiğini, bunun da Kıbrıs davasının kaybedilmesi olasılığını artıracığını ortaya koymaktır.

Resmî kurum ağlarının, en üst düzey yetkili mülakatlarının ve yerel basın yayın haber kaynaklarının çokça kullanıldığı veri/bilgi derlemesinin söz konusu olduğu çalışmada tündengelim yöntemi kullanılmıştır.

¹ Prof.Dr., Kırıkkale Üniversitesi

Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinin ciddi yanlışları haiz olduğu anlaşılmıştır. Fakat Türkiye'nin bu tavrının bazı zorunluluklardan kaynaklandığı görülmektedir. Dış alana ilaveten iç kamuoyunun (özellikle sportif alanda genç kesimin) uluslararası müsabakalarını Kıbrıs'a göre öncelemesinden kaynaklı bir mecburiyet olabileceği kanısına ulaşılmıştır. İki devletlilik ile federal birleşmecilerin görüşlerine yer verilmesi çalışmanın tartışma boyutudur.

A. Kıbrıs, Türkiye ve Tanınma

Kıbrıs, Türkiye'nin en vazgeçilmez iki millî davasından biridir. Türkiye, Kıbrıs'tan vazgeçemez, vazgeçmemelidir. Bunun pek çok sebebi vardır.

İlki, oradaki soydaşlarımızdır. 1974'e kadar, bizzat Yunanistan'ın emrindeki ve idaresindeki EOKA terör örgütü ile onun eylemlerine katılan Rum devletinin Millî Muhafız Ordusu, adadaki Türkleri katlettiler. Bu, birkaç başıbozuğun değil, devlet olarak bizzat Yunanistan ve Rum devletinin işiydi. Türkiye, Garanti Antlaşması'ndan aldığı yetkiyle ve uluslararası tüzeye uygun olarak gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı ile soykırımı durdurdu. Türkiye olmasaydı, adada bugün muhtemelen Türk kalmayacaktı (Atun, 17.8.2021). Ada da Yunanistan'ın olacaktı. 1974'ten bugüne bir tek Kıbrıs Türkünün burnu kanamıyorsa bu, Türkiye'nin sayesinde.

İkincisi güvenlidir. Haritaya bakan birisi, Türkiye'nin batı ve güneybatısının Yunanistan tarafından çevrelendiğini görebilir. Kıbrıs kaybedilirse Türkiye güneyden de tamamen kuşatılacaktır. O nedenle ki Kıbrıs'ta bir tane Türk olmasa bile Türkiye, Kıbrıs'tan vazgeçemez, çekilemez. Kuzey Kıbrıs'ın ve onun deniz alanlarının başka devletin elinde olmasıyla, buralara konuşlanarak Türkiye'ye tehdit oluşturma olasılığı ortadan kaldırılmıştır.

Üçüncüsü, ikincisiyle bağlantılı ve onun sebep-sonucudur. Bu da iktisadi boyuttur. Türkiye, Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip ülkedir (1.661 km, Türkiye kıyılarının %19.94'ü) (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2020). Bir gereklilik olarak deniz yetki alanlarının (karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge) de bununla uyumlu olması pek tabidir. Kıbrıs bağlamında değerlendirildiğinde, 2011'deki anlaşmayla Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) arasındaki karşılıklı tüm deniz alanları ortay hat uygulanmak suretiyle iki devlet arasında bölüşülmüştür. Bu sulara başka devletlerin de seyrüsefer serbestliği vardır. Uluslararası tüzeye göre, üçüncü devlet gemileri, bir devletin karasularından bile serbest geçiş hakkına sahiptir. Ancak bu deniz alanlarının iktisadi kaynaklarının araştırılması ve işletilmesi (balıkçılık, delgi çalışmaları, boru döşeme vb.) egemen devlete -yani Türkiye ve KKTC'ye- aittir.

Enerji dünyanın temel ihtiyaçlarından. Katı yakıtlar azalmaktadır. Azalmasa bile insanlık, çevreye verdiği salım tehlikesinden dolayı bir yandan bu tür yakıtlardan uzaklaşma diğer yandan da yeni ikame enerji kaynakları keşfetme ve kullanma eğilimindedir. Doğal gaz ucuzluğu, bolluğu ve çevre dostu özelliğiyle ülkü bir enerji olarak öne çıkmaktadır. Doğu Akdeniz de doğal gaz kaynakları bakımından zengindir. Araştırmalara göre D. Akdeniz, Türkiye'ye 450 ila 570 yıl yetecek miktarda doğal gaz kaynağına sahiptir. Türk halkı daha ucuz doğal gaz kullanabilecek, daha rahat bir yaşam sürecektir imkânı kavuşacakken neden Kıbrıs'ta geri adım atarak bu imkân tepilsin ki?

Ayrıca KKTC ve iki ülke deniz alanlarının üzerindeki hava sahası da Türk hâkimiyetinde olacağından gerek uluslararası uçuşları denetleme gerekse bunlardan gelir etme imkânına sahiptir. Yaklaşık bir milyon Avro (€)'su KKTC hava sahasından olmak üzere Türkiye, uluslararası uçuşlardan 2024'te 24.809.528 bin TL gelir elde etmiştir. Avrupa Birliği (AB), bu gelirin kendisine akmasını istemektedir. Kıbrıs'ı bir bütün olarak AB toprağı sayma ve iki devletli çözüme karşı çıkma nedenlerinden birisi de budur.

Dördüncüsü Kıbrıs yerpolitliği, Türkiye'nin başka dış siyaset emellerinin gerçekleşmesine de katkı yapmaktadır. D. Akdeniz'de ve Kıbrıs'ta kararlı ve güçlü bir duruş sergileyebilen ve başarıya ulaşabilen bir Türkiye, bölgenin diğer devletlerini de karşısına almak yerine bilakis yanına çekebilecektir. Bölge devletlerinin Türkiye'yle aynı veya yakın siyasetler izlemesine yol açabilecektir. Bu da Libya'da, Lübnan'da, Suriye'de vd. yerlerde Türkiye'nin arzuladığı yönelimin gerçekleşme olasılığını artıracaktır. Örneğin Libya'da meşru yönetimin tanınması ve desteklenmesi, en azından karşı tarafa (*Halife Hafter'e*) para, silah ve savaşçı desteğinin kesilmesi olacaktır.

Ancak tüm bunların gerçekleşmesi KKTC'nin mutlak başarısıyla -KKTC'nin uluslararası alanda tanınan ve egemen devlet olarak yer alması anlamında- güçlü derecede bağlantılıdır. Türkiye ve KKTC ikilisi, KKTC'nin tanınması çabalarını artırmalıdır. Yalnız çaba, sadece devlet olarak tanınmaya indirgenir ve bu yöne odaklanılırsa başarı sınırlı kalabilir. 'Gelişmişlik bir bütündür' düsturundan hareketle mücadelenin her veçhede verilmesi gerekmektedir. Tanınma, iki boyutta anlaşılmalıdır: Devlet olarak tanınma ve ülke olarak tanınma (bilinir-görünür olma, siyaset dışı ilişkilerin geliştirilmesi).

1. KKTC'nin Tanınırlığı

Türkiye, KKTC'yi hukuken tanımaktadır. KKTC'nin Türkiye'de büyükelçiliği var. İlaveten 19 ülkede toplam 26 [Türkiye 7, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 2, Azerbaycan, Kırgızistan, Belçika, İngiltere, İsviçre, İtalya, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan, Katar, Umman, Kuveyt, Bahreyn, İsveç, Almanya, Macaristan, Fransa, Finlandiya] yerde KKTC temsilciliği vardır (Bkz. KKTC Dışişleri Bakanlığı).

Bunun yanında KKTC'de de çok sayıda yabancı ülkenin temsilciliği vardır. Türkiye'nin büyükelçiliğine ilaveten; ABD Lefkoşa Büyükelçiliği Kuzey Ofisi; İngiliz Yüksek Komiserliği Ofisi; İtalya Vize Başvuruları İçin Bilgi Masası; Almanya Lefkoşa Büyükelçiliği, Danışma Ofisi; Avustralya Yüksek Komiserliği Ofisi; AB Destek Ofisi; Kıbrıs Türk Fransız Kültür Derneği vardır (KKTC Dışişleri Bakanlığı, "KKTC'deki Yabancı Misyonlar").

Türkiye, tanımının gerekliliklerini yerine getirmektedir. Fakat birtakım anlaşmazlıklar olsa gerektir ki aksi durumlar hasıl olabilmektedir:

Türkiye, siyasi olarak tam desteklemektedir. Cumhurbaşkanı *Recep Tayyip Erdoğan*, çok kez Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun, örn. 2024 ve 2025'teki açılışında "KKTC'yi tanıyın" çağrısı yapmaktadır. Türkiye son olarak *İslâm İşbirliği Teşkilatı* (İİT) 17. Doruğu (Hankenti/Azerbaycan, 4.7.2025)'te de KKTC'yi öne çıkarmıştır. Erdoğan "*Kıbrıs Türkleri ile spordan kültüre, ekonomiden turizme kadar çeşitli alanlarda ilişkilerinizi geliştirmenizi bekliyorum*" demiştir. Fakat Kıbrıs Türkleri arasında bu çağrılar veya bu çağrıların gereğini yapma konusunda biraz samimiyezsiz bulanlar vardır. Zira onlara göre, Erdoğan gibi güçlü bir dünya liderinin bu çağrısının havada kalması anlaşılır değildir. Türkiye, bu uğurda gerekirse tüm dünyayı karşısına alma kararlılığını göstermektedir. Örn. KKTC'yi tanıyarak bağlayıcı olan BM Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamamaktadır/çığnemektedir. Bu durum nedeniyle Türkiye'ye karşı birşey -yaptırım uygulamak gibi- yapılamamaktadır. Zira BM Güvenlik Kurulu kararları hukukilikten ziyade siyasi ırası yüksek olup bu nedenle, özellikle bazılarının, meşruluğu tartışılır niteliktedir.

Orta Asya Türk devletlerinin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'yi 2025'te tanımaları ve elçilik açmaları da Türkiye'nin bir başka çelişki alanı olarak değerlendirilebilmektedir. Zira bu tanımının Türkiye'nin örtük rızasıyla gerçekleştiği, Türk devletlerinin Türkiye'nin onayı veya rızası olmadan bunu yap(a)mayacakları dillendirilmektedir.

KKTC’de 19.10.2025’teki seçimlerde federal birleşme yanlısı *Tufan Erhürman* cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bunun üzerine Türkiye’de muhalefetteki *Milliyetçi Hareket Partisi* Genel Başkanı *Devlet Bahçeli*, “Kıbrıs, 82. il olmalı” demiştir. Bu çıkışı KKTC’de, özellikle *Cumhuriyetçi Türk Partisi* (CTP) ve federalci kesimde ‘devletlik’ bağlamında tepki çekmiştir. Ama bu bir çelişki veya olumsuzluk değildir. Zira bu, devlet siyaseti olmadığı gibi bir devlet yetkilisinin ifadesi değildir, yalnızca bir siyasi parti başkanının görüşüdür.

Türkiye, KKTC’nin ticaretinde, 2023’te 72.341.579.393 TL ile açık ara ilk sıradadır. Bu, iktisaden tanıdığını göstermektedir.

Federalci birleşme yanlısı *Toplumcu Demokrasi Partisi* Meclis Üyesi Yeşil Hat Ticareti uzmanı *Kemal Baykallı*, 2025’te katıldığı bir tv yayınında “Türkiye ile GKRY arasındaki ihracat, GKRY ile KKTC arasındaki ihracattan 10 kat daha büyük” dedi. 2023’te Türkiye’den Kıbrıs’ın güneyine doğrudan yapılan satışların toplam değerinin 188,5 milyon €; Kıbrıslı Türklerin ise 16 milyon € olduğunu” söyledi. Bu, “tanınmayan bir ülkeye” yapılan ticarettir (Yenidüzen, 2025).

2. KKTC’nin Görünürlüğü: Uluslararası Örgütler ve Etkinlikler

KKTC’nin ve yetkililerinin uluslararası alanda görünürlüğünü artırmak onun hukuki tanınırlığına evrilebilir. Bu doğrultuda uluslararası örgütlerde ve etkinliklerde KKTC’nin resmî adıyla temsili önemlidir. Uluslararası örgütlerde, mesela Türkiye’nin daha etkin olduğu örgütlerde zaten Türkiye buna gayret göstermektedir. Hâlihazırda KKTC şuralarda temsil edilmektedir:

İİT’de, KKTC, 1979’dan beri gözlemci konumda olup Zirve ve Dışişleri Bakanları Konseyi toplantılarına düzenli olarak katılmaktadır. Daha önce ‘Kıbrıs Türk Müslüman Topluluğu’ adıyla temsil edilen KKTC, *İİT*’nin 14-16.6.2004 tarihli kararıyla, Annan Planı’nda zikredildiği şekliyle ‘Kıbrıs Türk Devleti’ adıyla temsil edilmektedir (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)’te 1992’den beri oy hakkı olmaksızın ‘Kıbrıs Türk Müslüman Toplumu’ olarak temsil edildi. 2004’ten beri ‘Kıbrıs Türk Devleti’ adıyla gözlemci üye olarak temsil edildiği belirtilmiştir. EİT resmî sayfasında ise 2004’ten itibaren ‘Annan Belgesi’ndeki adıyla EİT etkinliklerine katılabileceği’ (yani ‘Kıbrıs Türk Devleti’ adıyla) belirtilirken (Bkz. 14. Bakanlar Kurulu Toplantısı, Gündem Madde 14.), 21. Gayriresmî EİT Bakanlar Keneşi toplantısında da ‘Ekim 2014’te Kıbrıs Türk Devleti’ne gözlemci konumu verilmiştir’ (Bkz. Toplantı Kararı, s. 8) denilmiştir. Yani KKTC, ‘2004’ten beri’ derken, EİT ‘Ekim 2014’ten beri’ demektedir. İkisi de doğrudur, Annan Belgesi’nde ‘Kıbrıs Türk Devleti’ denmektedir (KKTC Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Avrupa Konseyi Milletvekilleri Kurulu (AKMK)’de (KKTC Dışişleri Bakanlığı, “AKPA”) ‘2004’te Annan Planı’nın KKTC’de kabulü (%64.9), GKRY’de ise reddedilmesi (%75.8) sonrasında, KKTC’li milletvekillerin AKMK’de temsilinde kısmi bir iyileşme yaşanmıştır. 29.4.2004’te kabul edilen 1376 sayılı karar ile “Kıbrıs Türk toplumu seçilmiş temsilcilerinin” AKMK çalışmalarına katılabilmeleri kararlaştırılmıştır.’ Üstelik bu, KKTC milletvekillerinin oluşum ve katılım süreci GKRY üzerinden gerçekleşmeyen bir temsildir. Bununla birlikte temsiliyet GKRY milletvekilleriyle eşit olmayan bir konumdur. Hâlihazırda *Ulusal Birlik Partisi* ve CTP’den birer milletvekili temsilcidir.

Türk Devletler Teşkilatı (TDT)’de de gözlemci üyedir (2022’den beri). Fakat temsilinin yükseltilmesi için gayret gösterilmelidir, zira bu ülke Türktür.

Uluslararası etkinliklerde, antlaşmalarda Türkiye, KKTC'yi bir şart olarak ileri sürebilir veya bunu zorlayabilir. Tıpkı Yunanistan'ın 1990'larda AB'de, GKRY ile katılım müzakerelerine başlanma kararı alınmazsa, Birlik ile Türkiye arasında alınması öngörülen Gümrük Birliği kararını veto tehdidini kullanması gibi. GKRY'nin AB üyesi yapılması, Yunanistan'ın bir istikrarlı millî dava başarısıdır. Türkiye, uluslararası fuarlarda [Türkiye'nin fuarı Uluslararası Savunma Sanayi Fuarı (*IDEF - International Defence Industry Fair*) gibi], uluslararası zeminlerde (Antalya Diplomasi Forumu, TRT World Forum gibi) KKTC'yi dâhil ederek, onun görünürlüğünü artırmaya devam etmelidir.

B. Uygun Bir Tanınırlık Alanı Olarak Spor

1. KKTC'nin Durumu

6. Ülkesel tanınmaya veya görünürlüğe bir başka katkı alanı spordur. Uluslararası spor etkinliklerinde Türkiye, KKTC'yi dâhil ettirmek için uğraşmaktadır. Örneğin 27.8.2006'da Türkiye'de düzenlenen *Formula 1 Petrol Ofisi Türkiye Grand Prix* araba yarışlarında birincilik ödülü zamanın KKTC Cumhurbaşkanı *Mehmet Ali Talat*'a verdirilmişti. KKTC'nin uluslararası tanıtımı için yapılan bu girişim hedefine ulaştı. "*Yarışları izleyen 2.5 milyar insan, 203 televizyondan "Mehmet Ali Talat President of Turkish Republic of Northern Cyprus" yazısını okudu*" (Yılmaz, 28.8.2006). Ancak bu, Türkiye Devleti'nin değil, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı *Rıfat Hisarcıklioğlu*'nun fikriydi. Düzenleyicilere son zamanlara kadar ödülü kimin vereceği bildirilmemişti. Yine Başbakan Erdoğan'ın ve hükûmetin de haberi yoktu. Öğrenildiğinde ise törende Türkiye yoktu. Bakanlar *M. Ali Şahin* (Spordan Sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı) ve *Atilla Koç* (Kültür Bakanı) törene katılmadılar. Konuşulanlara göre, Erdoğan da bu sebeple Talat'ın verdiği ödül törenine katılmadı. Elbette ödülü Talat'ın vermesi, bazı dış çevrelerde tepkiye yol açmıştı. Herşeyden önce *Uluslararası Otomobil Federasyonu* (UOF / FIA), soruşturma başlattı ve 'spora siyaset karıştırıldığı için' 2007'de 5 milyon Dolar ceza verdi. *Motor Sporları ve Organizasyon A.Ş.* tarafından yarısı ödendi, itiraz üzerine cezanın diğer yarısı iptal edildi (Hürriyet, 2007). 5 milyon Dolar UOF tarihindeki en yüksek cezadır. Fakat *Türkiye Otomobil Sporları Federasyonu*'na ve Hisarcıklioğlu'na göre, Talat'ın ödülü vermesi usule uygundur. Zira "... uluslararası tanınırlığı olan bir ismin vereceği" belirtilir, Talat böyle biridir. Üstelik BM üyesi bir devletin (Türkiye'nin) tanıdığı bir devletin (KKTC'nin) cumhurbaşkanıdır. İlaveten kendisi BM Genel Kâtibi'nce, ABD ve İngiltere Dışişleri Bakanı'nca kabul edilmiş bir isimdir. Motor Sporları Düzenlemesi de bunu açıklamıştır. Lakin *Motor Sporları Federasyonu* Başkanı *Mümtaz Tahincioğlu*'nun teslimiyetçiliği bu sonucun kolay kabulüne yol açmıştır (Müderisoğlu, 3.9.2006).

Daha çok uğraşmalıdır. Örn. Avrupa kupalarında futtopa Cebelitarık,² San Marino,³ Lihtenştayn⁴ bile temsil edilirken 476.214 (2023) nüfuslu KKTC neden temsil

² Cebelitarık, 14 km (6.7 km²) ve 32.000 nüfuslu bir İngiliz deniz aşırı toprağıdır. İki bağımsızlık halkoylamasında da İngiltere yönetiminde kalmayı tercih etmiştir. Hükûmeti, meclisi vardır ama savunma ve dış ilişkilerde B. Krallık'a bağlıdır (Gibraltar, 2025). Yani bağımsız devlet değildir. Cebelitarık, futtopa FIFA (Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği) Dünya Elemeleri (Katar 2022)'ye, UEFA (Avrupa Futbol Federasyonları Birliği) Uluslar Ligi'ne, Avrupa Elemeleri (Euro2020)'ye vb katılmaktadır (Bkz. Cebelitarık Futbol Federasyonu). Burası çoğunluğu Hristiyan bir ülkedir. İngiltere ve Batı, uygarlık yaklaşımıyla buraya sahip çıkmakta ve uluslararası ilişkilerin bağımsız bir devleti olmasa bile onları uluslararası alana bütünleştirmektedir.

³ San Marino 33.572 nüfusludur. BM üyesidir.

⁴ Lihtenştayn, 160 km² olup 40.128 nüfusludur. Vatikan, Monako, San Marino'dan sonra Avrupa'nın en küçük ülkesidir. Ülke BM üyesidir ve her tür spor müsabakalarına katılmaktadır.

edilememektedir? Madem spor siyasetten arınmıştır, neden KKTC’li gençler, siyaset (KKTC’nin tanınmaması) uğruna (bedensel) gelişimlerinden mahrum bırakılmaktadır?

Futbolda KKTC’nin katıldığı özellikle iki uluslararası spor düzenlemesi vardır: *Yeni Federasyon Kurulu (NF-Board)* ve özellikle *Bağımsız Futbol Federasyonları Birliği (BaFFeB / Conifa)*.⁵ Ama buralara ‘KKTC’ adıyla değil *Kuzey Kıbrıs* adıyla katılmaktadır. İlaveten 1980’de *İslâm Oyunları*’nda (Türkiye, S. Arabistan, Malezya ve Libya’ya karşı oynadı). ‘6.5.2008’de gerçekleştirilen *İslam Spor ve Dayanışma Federasyonu (İSDF / ISSF)*’nin 13. İcra Kurulu ve Genel Kurul Toplantısı’nda İSDF’ye gözlemci statüde üye olan KKTC, 31 Ağustos - 1 Eylül 2009 arasında düzenlenen İSDF 6. Genel Kurulu’nda Dışişleri Bakanlığı ile Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı’ndan yetkililerce temsil edilmiştir.’ (KKTC Dışişleri Bakanlığı, 2022).

2009’da 2006 *FİFİ*⁶ (Uluslararası Bağımsız Futbol Federasyonu / *Federation of International Football Independents*) *Vahşi Kupası*’nda (Zanzibar, Cebelitarık ve Grönland’a karşı oynadı), 2012 *VİVA Dünya Kupası*’nda (Darfur, Provence, Zanzibar, K. Irak’a karşı oynadı) oynadı. 2006’da ev sahipliği yaptığı *ELF Kupası*’nda Kırım, Tacikistan, Tibet ve Zanzibar’la oynadılar ve Kırım’ı 3-1 yenerek kupayı kazandılar (CONIFA, “North Cyprus”). İlaveten *Londra Türk Toplumu Futbol Federasyonu* ile maç yapmaktadırlar.

2. Türkiye’nin Durumu: Gayretler ve Yetmezlikler

a. GKRY ve Rum Takımları ile İlişkileri

Türkiye A millî takımı GKRY [Kıbrıs] millî takımı ile neredeyse her dalda resmî maç yapmıştır. Henttopta en son 2027 *IHF Erkekler Dünya Şampiyonası Avrupa Elemeleri*’nde GKRY ile karşılaştı. İlk maçı 30.1.2025’te Kıbrıs Rum Kesimi (KRK)’de (33-27 kazandık), ikinci maçını ise 2.11.2025’te Elazığ’da oynamıştır (35-19 yendik).

Takımlar bazında ise Türk takımları GKRY takımlarıyla resmî maçlar yap(mak zorunda kal)mıştır.

Şampiyon Kulüpler Kupası 2. turda Beşiktaş, GKRY takımı *Apoel* ile eşleşti. İlk maç 22.10.1986’da İstanbul/Türkiye’de oynanacaktı. Fakat Apoel, “can güvenliğinin olmaması” gerekçesiyle Türkiye’ye gelmemiş/maça çıkmamış ve 3-0 hükmen mağlup olmuştur. 5.11.1986’da KRK’de oynanması gereken ikinci maç da oynanmadı. Zira UEFA, Apoel’in iki maçta da hükmen mağlup sayılmasına ve iki yıl Avrupa kupalarına katılamaması ile birlikte para cezasına çarptırılmasına hükmetti (Gülmüş, 22.10.2017). Böylece Beşiktaş, tarihinde ilk kez çeyrek finale çıktı.

Trabzonspor da *Anorthosis Famagusta* ve *Apoel* takımlarıyla oynamıştır. Bunlar enosis yanlısı sağcıların takımıydı ve Apoel 1940’larda sadece Yunan kökenli oyuncuları oynatıyordu (Seymen, 2005). *Şampiyonlar Ligi* 2. *Ön Eleme Turu* ilk maçında 26.7.2005’te Anorthosis’e GKRY’de 3-1 yenilen Trabzonspor, 3.8.2005’te Trabzon’daki ikinci maçı 1-0 kazandı; ancak elendi. Apoel ile *UEFA Kupası* 2. *Eleme Turu*’nun 10.8.2006’da Lefkoşa (GKRY)’deki ilk maçı 1-1 bitmiş, ikinci maç ise 2-1 Trabzon’un galibiyeti ve tur atlaması ile neticelenmiştir. 2013’te de *UEFA Avrupa Ligi*’nde *Apollon* ile eşleşen Trabzonspor, Limasol/KRK’de 19.9.2013’teki ilk maçı 2-1; 28.11.2013’te Trabzon’daki ikinci maçı 4-2 kazanmıştır.

⁵ BaFFeB, 2013’te kuruldu.

⁶ BM tarafından tanınmadığı için uluslararası futbol düzenlemelerine katılamayan ülkelerin yer aldığı yapılanma. Son şampiyonu KKTC’dir. “2006 FİFİ Wild Kupası”.

b. KKTC ve Takımlarıyla İlişkileri

1985'e kadar Kıbrıs Türk Futbol Federasyonu, FIFA'nın özel izniyle özel dostluk maçı düzenleyebiliyordu; ancak bu tarihten sonra yasaklandı (Akşar, 2009). Örn. *Kıbrıs Barış Kupası* kapsamında 22.1.1975'te Magosa'da *Lefkoşa/Girne Karması-Beşiktaş* yarı final maçı oynanmış, Beşiktaş 3-1 kazanmıştır ([Lefkoşa-Girne Karması 1-3 Beşiktaş 22 Ocak 1975 1974-1975 \(Özel Maç\) Sezonu Kıbrıs Barış Kupası Yarı Final Maçı Magosa, Kıbrıs](#)). 23.1.1975'te Gönyeli/Kuzey Kıbrıs'ta *Trabzonspor-Beşiktaş* arasında final maçı oynanmıştır. 1-0 yenen Trabzonspor, kupayı kazandı. Maçtan sonra Kıbrıs Barış Kuvvetleri komutanı *Bedrettin Demirel*, Türkiye Gazeteciler Sendikası, Lefkoşa milletvekili *Kemal Deniz*, kazanan takıma kupa ve şiltleri verdi. Ayrıca Beşiktaş'a ikincilik, *Galatasaray*'a ise üçüncülük armağanları verilmiştir (Polat, 8.5.2025).

Ancak Türkiye'nin bu konudaki iradesizliği yüksektir. Türkiye'nin bunlara ilaveten, hatta bunlardan önce yapması gereken şey, bizzat kendisinin KKTC'nin önünü açacak katkı yapmasıdır. Bunu su götürme, iktisadi yardım, yatırım, tanıma gibi alanlarda zaten fazlasıyla yapıyor. Fakat spor alanında maalesef yap(a)mamaktadır. Türkiye bugüne dek KKTC ile resmî maç yapmamıştır.⁷ Hazırlık maçı dahi yap(a)mamıştır. Hâlbuki bu da KKTC'nin uluslararası görünürlüğünü artırmaya hizmet ederdi. Ülke düzeyinde yapılamaması bir nevi anlaşılabilir. Türk takımlarının hiçbirisi de KKTC takımlarıyla ne resmî (Ziraat Türkiye Kupası gibi kupalar özelinde, UEFA gibi uluslararası düzenlemeler kapsamında veya başka şekillerde) ne de hazırlık/dostluk⁸ maçı yaptılar. Dahası örneğin *Fenerbahçe*, *AEL Limasol* ile 2012'de Rum Kesimi'nde yapacağı maça Kıbrıslı Türklerle 'Türkiye' ve 'KKTC' bayrağı getirilmemesi için anlaşma bile yaptı (Hürriyet, 2012). Türk millî takımı KKTC'de kampa girmedir. Takım olarak nadir girenler vardır. Örn. *Fenerbahçe* kadın futtop takımı 2022'de KKTC'de kampa girmiştir.⁹ Ne Türk millî takımında¹⁰ aynı zamanda KKTC vatandaşı olan ne de Türk kulüplerinde (sporun her dalında) KKTC vatandaşı yeterince vardır.¹¹ Takımlarımız

⁷ 28.9.1980'de İzmir'de Kıbrıs Türk Federe Devleti ile bir kez yapmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti millî futbol takımı".

⁸ Akıncı, "“Gençlerimizizin, Kıbrıslı Türk kimlikleri ve kendi bayraklarıyla yarışmasını sağlamak en büyük mutluluğumuz olacaktır”". *Fenerbahçe* ve *Galatasaray* 1958-1962 arasında 'Kıbrıs Türkleri' ile ikişer kez 'Dostluk' maçı yapmışlardır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti millî futbol takımı".

⁹ KKTC'de bugüne dek kampa giren tek FIFA ve UEFA üyesi ülke takımı Norveç'in en üst düzey ligi olan *Eliteserien*'de mücadele eden *Valerenga* idi. Ülkeye Ercan Havaalanı'ndan giriş yapan takım Ocak 2020'de bir hafta kamp yaptı. DHA, 2020.

¹⁰ Kıbrıs Türkü olan İngiltere vatandaşı *Mustafa İzzet*, 2000-2004 arasında 9 kez Türkiye futbol millî takımında oynamıştır. *Havadis Kıbrıs*, 2017.

¹¹ KKTC değil, başka ülke vatandaşı çok Kıbrıs Türkü oyuncu Türk futbol takımlarında oynadı. İngiltere vatandaşı olarak Türkiye'de oynayan Kıbrıs Türklerine şunlar örnek verilebilir: Erhun Öztümer (Karagümrük, 2021), Kâmil Ahmet Çörekçi (Eskişehir, Trabzon, Hatay), J. P. Karacan (Galatasaray, Bursa, 2015-2017).

KKTC futbol takımlarında 38 ülkeden 3.768 ruhsatlı oyuncu olup 160 civarı KKTC ve Türkiye harici uyruklardandır. Bunlar arasında, örn. 2025 itibarıyla Türkiye (*Salih Dağlar ESLEK*, YYS - Yabancı Yerli Statü, Karaoğlanoğlu SK; *Azad KARIMOV*, Türkiye, d. Azerbaycan, Atoll Kozanköy KSK), Almanya (*Stas REGER*, d. Almanya, Yabancı, Mağusa Türk Gücü), Azerbaycan (*Ramal ISMAYILLI*, YYS, Maraş GSK; *Suat MAMMADLI*, Yabancı, DND L. Gençler Birliği SK), Belarus (*Hleb BALEU*, d. Belarus, Yabancı, Dumlupınar TSK), Benin (*Quentin Ghislain DEBOUTO*, Yabancı, Küçük Kaymaklı TSK), Burundi (*Yannick NKURUNZIZA*, d. Burundi, Yabancı, Dumlupınar TSK), Fildişi Sahili (*Yao Assamoi KOUASSI*, d. F. Sahili, Yabancı, Lefke TSK), Fransa (*Gime TOURE*, Yabancı, Doğan Türk Birliği), Gabon (*Laurys NDONG MEYE*, d. Gabon, Yabancı, Cihangir GSK), Gambiya (*Muhammed JATTA*, d. Gambiya, Yabancı, Karşıyaka SK), Gana (*Justice AMENYAGLO*, Lapta TBSK; *Martin NZE DADZIE*, d. Gana, Yabancı, Doğan Türk Birliği), Gine (*Nfanly SYLLA*, d. Gine, Yabancı, Dumlupınar TSK), Gine-Bissau (*Ussumane DJABI*, d. Gine-Bissau, Yabancı, Çetinkaya TSK), GKRY (*Grigoris YEGHIAZARYAN*, Dipkarpaz SK), İngiltere (*James Alexander BBADLEY*, Yabancı, Doğan Türk Birliği; d. Londra, KKTC vatandaşı *Joe Engin ÖZDEMLİ*, Gaziveren SK), İran (*Ali MOAFI*, YYS, DND L. Gençler Birliği

Avrupalı ve diğer Batılı ülke oyuncularıyla dolup taşmış durumdadır. Daha aşağı liglerde bile yabancı oyunculardan geçilmiyor. Futtopta pek çok takımda sahaya çıkan oyuncular içinde çok yabancı vardır. Yazık ki onlar Türk ekini de bozmuşlardır, zira ekserisi dövmelidir. Spora ilgi gençler arasında fazla olduğundan Türk gençliği de dövmeye meyilli olmuştur. Hâlbuki dövmeye hem dinî açıdan sakıncalı hem de dövmeli insanlar çoğunlukla kendisiyle barışık olmayan sorunlu insanlardır. Dövmenin kötü görüntüsüne ilaveten ruhu köleleştirici etkisi de cabasıdır. Yabancı oyunculara devasa ücretler ödeniyor. Hâlbuki ortada ciddi bir başarı da yoktur. Yerine gerek Türk gerekse Kıbrıs Türk gençliği tercih edilse hem döviz kaybı olmamış hem de Türk ve Kıbrıs Türk gençleri mali ve yetenek açısından desteklenmiş olur. KKTC gençleri sporda adeta kaderlerine terk edilmiştir. Türkiye ve takımları için KKTC yok ve görünmezdir. Başarılı Kıbrıs Türk gençleri başka ülke adına yarışmak zorunda kalmaktadır (Akıncı, ““Gençlerimizin, Kıbrıslı Türk kimlikleri ve kendi bayraklarıyla yarışmasını sağlamak en büyük mutluluğumuz olacaktır””). Ada sporu haliyle öncelikle Türkiye kapısına yönelmektedir. Kıbrıs Türk gençleri, ne yazık ki Rum devleti ve takımlarında yer alma sürecine de yönlendirilmiştir. *Çözüm her kulübün, çifte vatandaşlığa (Türkiye ve KKTC) sahip (yoksa da Türkiye vatandaşlığına alınarak) en az bir Kıbrıslı Türk oyuncuyu bünyesinde bulundurması teşvik edilmelidir.* Son zamanlarda Türkiye ve KKTC’nin spor alanında tecridin kaldırılmasına yönelik adımları hızlanmış gözükmemektedir. KKTC’nin 42. kuruluş yıldönümünde (çeyrek asırdır sürdürülen) Türkiye Büyük Millet Meclisi ve KKTC Cumhuriyet Meclisi mebusları, 22.11.2025’te Lefkoşa/Kuzey Kıbrıs’ta futtop dostluk maçı yaptılar. Maç sonrasında KKTC’ye yönelik spor alanında tecridin kaldırılması yönünde açıklamalar yapılmıştır. KKTC Cumhurbaşkanı Erhürman, 20.11.2025’teki GKRY önderiyle ara bölgedeki ilk görüşmesinde 10 öneri sunmuştur. Bunlardan biri de 14 yaş altı Türk ve Rum takımlarının birbiriyle maç yapabilmesinin sağlanmasıdır.

Hâlbuki KKTC’li Türk takımlarının ve gençlerin sportif gelişimini engelleyen bizzat Rumlardır. 1958’de *Makarios*, Türk takımlarını Kıbrıs Futbol Federasyonu (KOP)’tan çıkardı. Bu zamana kadar birbirleriyle maç yapabiliyorken, artık Türkler (ve Rumlar) sadece kendi aralarında maç yapabilir oldular (Seymen, 2005). Yine KKTC’nin *Çetinkaya* ve İngiltere’nin *Luton Town* futbol takımları arasında 11.7.2007’de Lefkoşa’da oynanması planlanan dostluk maçını GKRY, FIFA ve İngiltere nezdindeki girişimleriyle engellemiştir (Reçber, 2013, s. 71; Akşar, 2009). Şimdilerde birbirleriyle maç yapma meselesi KKTC tarafından tekrar gündeme getirilmiştir.

SK; *Hafız GANJALI*, Yabancı, Mağusa Türk Gücü), İrlanda (*Jimmy MWANGA*, d. İrlanda, Yabancı, Yenicami AK), Kamerun (*Hadison ACHIRI KENGNE*, Yabancı, Türk Ocağı Limasol SK), Kazakistan (*Ilya USHAKOV*, Yabancı, Düzkaya KOSK), Kenya (*İdris Ali MAJALIWA*, Yabancı, Düzkaya KOSK), Kongo (*Exauce Marius MBOU*, d. Kongo, Yabancı, Göçmenköy İYSK), Libya (*Hanibal Fawzi Sassi SAİD*, Mağusa Türk Gücü; *Muhab Wagdi M. KHALIFA*, d. Bingazi/Libya, Yabancı, Taşkent TSK), Malezya (*Sepanta FARIDMEHR*, d. Malezya, Yabancı, Doğan Türk Birliği), Mali (*Aboubacar Bemba SANGARE*, d. Mali, Yabancı, Yenicami AK), Moldova (*Amira FILIPPOVA*, YYS, Mağusa Spor Akademisi; *Mihail PAVALACHI*, Baf Ülkü Yurdu), Nijerya (*Chigozie Armstrong CHİDİ*, Lefke TSK), Özbekistan (*Ashiddin NURMAMATOV*, Yabancı, Cihangir GSK; *Ernest VELİLYAYEV*, DND L. Gençler Birliği SK), Pakistan (*Kayhan Zubair SIDDIGUİ*, Girne Halk Evi SK), Rusya (*Kian Aleksander GOLIGHTLY*, Yabancı, DND L. Gençler Birliği SK), S. Arabistan (*Hatun Taleb ALSAİARI*, Yabancı, Göçmenköy İYSK), Senegal (*Babacar Mbaye DIOP*, Yabancı, Cihangir GSK; Senegal doğumlu Türkiye uyruklu *Beşir NDIAYE*, Lapta TBSK), Sudan (*Ahmed Amir SAEED MOHAMED*, d. Sudan, Yabancı, Göçmenköy İYSK), Suriye (*Nehad ALAWI*, d. Suriye, Yabancı, Düzkaya KOSK), Türkmenistan (*Merdan RUSLANOV*, Yabancı, Küçük Kaymaklı TSK), Trinidad&Tobago (*Quesi Jonathan WESTON*, Yabancı, Alsancak Yeşilova SK), Ukrayna (*Tsurkan YAROSLAV*, d. Ukrayna, Yabancı, DND L. Gençler Birliği SK), Ürdün (*Mu Taz HABBUL*, uyruk: KKTC, Mesarya SK). Kıbrıs Türk Futbol Federasyonu, 2025. Yabancılar içinde Türkmenistan 37, İran 30 ve Nijerya 26 oyuncu ile ilk üç sıradadır. Bu oyuncuların pek çoğu KKTC’deki muhtemelen üniversite öğrencileridir.

Türkiye, sporda Kıbrıs'ı ne yazık ki millî bir dava yapamadı. Türk millî takımı GKRY ile millî maç yapmaktadır. Hukuken tanınmayan devletle resmî maç yapmaktadır. Bu eylem aslında GKRY'ye yönelik *ilişki doğurmasını sağlayan önlemdir* [tanınmayan bir devletle resmî maç yapıp, devlet olduğu sav edilen ve hukuken tanınan devletle hazırlık maçı bile yap(a)mamak akla ziyan bir davranıştır]. Dahası Türk takımları, KRC'ye resmî maça giderken KKTC'den geçiş bile yapamamaktadır. Neden? Türkiye'nin sözde tanımadığı GKRY, KKTC'yi devlet olarak kabul etmediği ve tanımadığı için. Bu, Türkiye'nin, spor aşkına Rum savlarına tesliminin resmidir. Türk takımları KRC'ye Yunanistan'dan gitmektedir.¹² Uçakla Yunanistan'dan KRC'ye geçiyor (Özel, 2021). İçler acısı hali pür melalimiz. Hiç olmazsa Lübnan, hatta Bulgaristan üzerinden gidilmeli, Rum'a destek verirken bir de Yunan'a hem siyaseten hem de mali olarak destek verilmemelidir.

Seçimlerde genç/dinç bir papanın seçilmesi arzu edilmemelidir. Yazık ki 2013'te (*Fransis*, d. 1936) de 2025'te de *14. Leo* (d. 1955) diri papalar seçildi. O genç ve dinç papalar dünyayı dolaşarak insanları ruhani kimliği etrafında toplayıp, kenetlemektedir. Bu sayede, gittiği (özellikle azınlık durumunda olduğu) ülkelerdeki Hristiyanlar, kalabalığı görünce özgüvene sahip olarak daha etkin ve cesur davranabilmektedir.

Kuzey Kıbrıs'ta da, özellikle gençler arasında, aynı/benzer etkiyi Türkiye, sporda, millî takım veya kulüpleri aracılığıyla yapabilir.¹³ Gerek Avrupa'da ve Türkiye'de gerekse dünyanın çeşitli yerlerinde ünlü Türk oyuncuların KKTC'de görünür olması Kıbrıs Türk gençliğini, bunların (Türk millî takımı veya ünlü oyuncular) etrafında kenetlenmesine, ilgi göstermesine ve Türkiye'ye yönelmesine yol açabilecektir. Hele hele Kıbrıs Türk oyuncuların Türkiye'deki takımlarda oynama hayal ve olasılığı, bu kesimin Türkiye ile sevgi bağına da güçlendirici bir unsur olacaktır.¹⁴ Zira Türkiye'nin desteğini kazanması elzem kesim Kıbrıs Türk gençliğidir.

KKTC U12 Millî Futtop Takımı ile sürekli maç yapılmaktadır. Örn. en son Mersin ve Trabzon'da 2025'te maçlar yapılmıştır.

Kıbrıs Türkleri, aslında Türkiye'nin ve Türk takımlarının kendileriyle maç yap(a)mamasını anlayışla karşılamaktadır. “Ne yapsınlar, bizimle maç yapıp ceza mı yesinler?” diye hak vermektedir.

Katkılar ve Sonuç

‘KKTC’ adıyla olmasa bile Annan Belgesi’nde geçtiği haliyle ‘Kıbrıs Türk Devleti’ olarak veya en kötü olasılıkla ‘Kuzey Kıbrıs’ adıyla daha üst uluslararası düzenlemelerde yer alması adalet, eşitlik ve insan hakları bakımından mümkün olmalıdır.

İsrail, son bir yılda 5 devlete saldırdı. Dünya, onu “devlet” olarak tanımaktadır. KKTC, değil son bir yılda, tarihi boyunca, kurulduğundan bu yana hiçbir devlete saldırmadı. Dahası Kıbrıs Türkleri, saldırıya, katliamlara maruz kaldı. KKTC, ne komşusuna ne de bölgesine tehdit oluşturmaktadır. Buna rağmen KKTC “devlet” olarak tanınmamaktadır. Uluslararası sözleşmeler ve toplum, bölge ve dünya barışını tehdit eden/edecek değil aksine barışa hizmet edecek birimleri/devletleri desteklemelidir. Hele BM'nin BM Antlaşması 7. Bölüm (*Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler*) gereğince barışı temin

¹² Örn. Trabzonspor, 19.9.2013'teki maç için Rodos üzerinden Lefkoşa'ya gitmiştir.

¹³ Türkiye Okçular Vakfı, 20.7.2021'de (Kıbrıs Barış Harekatı'nın 47. Yıldönümü'nde) Lefkoşa Atatürk Stadı'nda *Uluslararası Kuzey Kıbrıs Kültür ve Spor Festivali* kapsamında bir şöhretler futtop maçı yaptı. *Hamit Altıntop, Mehmet Aurelio, Tuncay Şanlı* gibi yıldız oyuncuların yanı sıra siyasiler de yer aldı ve maçı yaklaşık 15.000 kişi izledi. Eski futbolcuların katıldığı bu maça bile ‘KKTC’ ismi kullanılamadı. Takımlar ‘Kırmızı’ ve ‘Beyaz’ olarak adlandırıldı ve Türk ve Kıbrıs Türk oyuncular karışık oynadı. TRT Spor, 2021.

¹⁴ Türkiye'de spor yapmak (spor yaşamını geliştirebilme imkânının daha fazla gördüğü) için, örneğin Balkan devletlerinden kendi isteğiyle Türkiye'ye gelip yerleşen çok sayıda yabancı var.

etme görevi vardır. Dünyada savaş yanlısı yerine barışçıl devletlerin sayısının artması, dünya barışının temini olasılığının artmasına katkı yapacaktır.

Türkiye, uluslararası spor kuruluşları (UEFA, FIFA vb) nezdinde daha çok girişimde bulunmalıdır. Bu yönde mektuplar göndererek veya bu yetkili kuruluşlarla özel anlaşmalar yaparak spor tecridinin aşılması için çabalanmalıdır. *Spora siyaset karıştırılmamalı* gerekçesi sanırız daha çok Türk takımları için ve özellikle KKTC söz konusu olduğunda geçerlidir.

Türkiye'deki tv kanalları KKTC (ve Doğu Türkistan)'ın en az bir maçını canlı yayınlamalı veya spor haberlerinde yer vermelidir. Dünyaca ünlü oyuncuların tatil, ziyaret amaçlı KKTC'ye sık gitmeleri gerekir.

Sporda tecridin aşılması çok önemlidir, zira Kıbrıs Türk gençliği ve toplumu, Türkiye'nin engelleri aşmadığını gördükçe hem Türkiye'ye hem de KKTC'ye inancı zayıflayabilecektir. Engelleri kendileri 'federasyon' yönünde birleşerek aşma yoluna yönelecektir (hatta yönelmektedir). Nitekim Kıbrıs Türkü *Hasan Hastürer*, "ne Türkiye KKTC'yi eksiksiz (tam) tanımakta ne de Rumlar KKTC'yi eksiksiz (tam) tanımamaktadır" demektedir. Aslında tüm sorunlar tek bir sorunda düğümlenmektedir: BM Güvenlik Kurulu'nun 541 ve 550 sayılı kararları. Bu kararlar kaldırılır veya yerine KKTC'nin devletliğine ve tanınırlığına dair olumlu bir karar alınırsa, KKTC'nin uluslararası tanınırlığı çok hızlı bir şekilde gerçekleşecektir. Bir başka olasılık, BM Güvenlik Kurulu'nun aksi karar almasına imkân vermeyecek uluslararası siyasi ortam hazırlandıktan sonra KKTC'nin adının *Kıbrıs Türk Cumhuriyeti* olmasıdır.

Yeni İşlevselci Kurama ağırlık verilebilir. Hassaslığından dolayı uzlaşa ve başarısızlığın yüksek olasılık olabileceği siyasi alandan ziyade (veya ona koşut olarak) kültürel, iktisadi, turizm, spor gibi iş birliği alanlarına yoğunlaşılmalıdır. KKTC için bu alanlardaki başarı, siyasi ve hukuki tanıma başarısını da beraberinde getirebilir.

Uluslararası ilişkilerde karşılıklılık esastır. GKRY ve takımlarının, Türkiye'ye doğrudan değil GKRY'yi devlet olarak tanıyan devletten gelmesi/giriş yapması şartını zorlayabilir. *Yaptırıma yaptırım* uygulaması Türk takımlarının GKRY'ye KKTC üzerinden girişine imkân verebilir.

Kaynakça

7. "2006 FİFİ Wild Kupası", https://tr.wikipedia.org/wiki/2006_FIFI_Wild_Kupas%C4%B1, (Erişim: 6.12.2025).

Akıncı, M. "“Gençlerimizin, Kıbrıslı Türk kimlikleri ve kendi bayraklarıyla yarışmasını sağlamak en büyük mutluluğumuz olacaktır”", <http://www.mustafaakinci.com/genclerimizin-kibrisli-turk-kimlikleri-ve-kendi-bayraklariyla-yarismasini-saglamak-en-buyuk-mutlulugumuz-olacaktir/>, (Erişim: 2.9.2021).

Akşar, T. (7.12.2009), "Kıbrıs'ta futbol ne durumda?", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kibris039ta-futbol-ne-durumda/5772>, (Erişim: 30.7.2025).

Atun, A. (17.8.2021), "Mehmetçik'siz bir Kıbrıs olamaz!", <https://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ata-atun/3130743-mehmetciksiz-bir-kibris-olamaz>, (Erişim: 6.12.2025).

CONIFA, "North Cyprus", <http://www.conifa.org/en/members/northern-cyprus/>, (Erişim: 30.7.2025).

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz?”, https://www.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?icerik_id=136&dil=1&wiki=1&catid=1, (Erişim: 15.3.2020).

DHA, (20.1.2020), “KKTC’de bir ilk; FIFA’ya üye bir ülkenin takımı kamp için ülkeye geldi”, <https://www.dha.com.tr/spor/kktcde-bir-ilk-fifaya-uye-bir-ulkenin-takimi-kamp-icin-ulkeye-geldi/haber-1749914>, (Erişim: 22.11.2025).

Gibraltar, (2025), “Factsheet”, <https://www.gibraltar.gov.gi/press/gibraltar-fact-sheets>, (Erişim: 22.11.2025).

Gülmüş, H. (22.10.2017), [Beşiktaş - APOEL FC \(Oynanmadı Hükmen 3-0\) 22 Ekim 1986 1986-1987 Sezonu Şampiyon Kulüpler Kupası 2. Tur 1. Maçı İstanbul İnönü Stadyumu, İstanbul, Türkiye](#), (Erişim: 19.11.2025).

Havadis Kıbrıs, (10.4.2017), “Heykeli dikilen Kıbrıslı Türk futbolcu: Mustafa İzzet”, <https://www.havadiskibris.com/heykeli-dikilen-kibrisli-turk-futbolcu-mustafa-izzet/>, (Erişim: 6.12.2025).

Hürriyet, (29.3.2007), “Formula 1’de Türkiye’ye kesilen ‘Talat’ cezasının yarısı iptal”, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/formula-1-de-turkiye-ye-kesilen-talat-cezasinin-yarisi-iptal-6222876>, (Erişim: 30.8.2021).

-----, (25.10.2012), “Türk bayrağı skandalı”, <https://www.hurriyet.com.tr/turk-bayragi-skandalı-21772126>, (Erişim: 31.8.2021).

Kıbrıs Türk Futbol Federasyonu, (2025), “Oyuncular”, [KTFF - Futbolcu Arama](#), (Erişim: 23.11.2025).

KKTC Dışişleri Bakanlığı, “AKPA”, <https://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararası-orgutler/avrupa-konseyi/akpa/>, (Erişim: 5.12.2025).

-----, (2022), “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ile İlişkiler”, <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, (Erişim: 5.12.2025).

-----, “KKTC’deki Yabancı Misyonlar”, <https://mfa.gov.ct.tr/tr/konsolosluk-bilgisi/kktcdeki-yabanci-misyonlar/>, (Erişim: 26.11.2025).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti millî futbol takımı”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_K%C4%B1br%C4%B1s_T%C3%BCrk_Cumhuriyeti_mill%C3%AE_futbol_tak%C4%B1m%C4%B1, (Erişim: 31.8.2021).

[Lefkoşa-Girne Karması 1-3 Beşiktaş 22 Ocak 1975 1974-1975 \(Özel Maç\) Sezonu Kıbrıs Barış Kupası Yarı Final Maçı Magosa, Kıbrıs](#), (Erişim: 19.11.2025).

Müderrişoğlu, O. (3.9.2006), “Talat’ın ödül vermesi FIA kurallarına uygun”, [Talat’ın ödül vermesi FIA kurallarına uygun - OKAN MÜDERRİSOĞLU](#), (Erişim: 22.11.2025).

Özel, S. (23.4.2021), “Mustafa Akıncı: “İki devlet” ısrarı Cenevre’de Rumları rahatlatır”, *Youtube Mülakatı*, <https://www.youtube.com/watch?v=ITM4QgQRMbU&t=270s>, (Erişim: 2.9.2021).

Polat, H. C. (8.5.2025), [Trabzonspor 1-0 Beşiktaş 23 Ocak 1975 1974-1975 \(Özel Maç\) Sezonu Kıbrıs Barış Kupası Final Maçı Gönyeli Stadyumu, Gönyeli, Kıbrıs](#), (Erişim: 19.11.2025).

Reçber, K. (2013), “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne İzolasyon Politikalarının Uygulanmasının Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, Soyalp Tamçelik (edi), 2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu, Ankara: EkoAvrasya Yay., ss. 53-73.

Seymen, S. (31.7.2005), “Futbolun siyasallaşması”, [Beşiktaş - APOEL FC \(Oynanmadı Hükmen 3-0\) 22 Ekim 1986 1986-1987 Sezonu Şampiyon Kulüpler Kupası 2. Tur 1. Maçı İstanbul İnönü Stadyumu, İstanbul, Türkiye](#), (Erişim: 19.11.2025).

TRT Spor, (20.7.2021), “Kıbrıs’ta şöhretler maçı”, <https://www.trtspor.com.tr/videolar/kibrista-sohretler-maci-43903.html>, (Erişim: 30.8.2021).

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, “İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)”, <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, (Erişim: 29.8.2021).

Yenidüzen, (6.11.2025), “‘‘Türkiye’nin Güney Kıbrıs’a satışı, Kıbrıslı Türklerin 10 katı’’”, [‘‘Türkiye’nin Güney Kıbrıs’a satışı, Kıbrıslı Türklerin 10 katı’’](#), (Erişim: 5.12.2025).

Yılmaz, T. (28.8.2006), “Formula 1’de Ödülü Neden Mehmet Ali Talat Verdi?”, *Hürriyet Gaz.*, <http://www.habervitrini.com/formula-1de-odulu-neden-mehmet-ali-talat-verdi/686390>, (Erişim: 30.7.2025).

Artificial Intelligence as a Security Object: Governance, Institutions, and Securitization Beyond Emergency

Eda Bekci Ari¹

Abstract

Artificial intelligence (AI) has moved rapidly from a largely civilian innovation agenda to a central concern in international security. Yet AI securitization rarely takes the classical form of overt existential-threat declarations; instead, security meanings frequently stabilize through governance routines, expert authority, and institutional innovation. The study maps how AI is discursively constructed as an object of security across two influential discursive sites between 2019 and 2025: NATO policy and peer-reviewed academic scholarship in security and defense-relevant International Relations. A comparative interpretive synthesis is employed to trace convergences and divergences in problem definition, legitimacy claims, and implied governance responses, without treating securitization theory as a coding scheme or evaluating policy effectiveness. Across both corpora, AI is framed primarily as a general-purpose, infrastructural technology whose diffusion reorganizes authority, responsibility, and action in security practice. NATO texts emphasize AI as an enabling capability required for technological edge, interoperability, and readiness, with securitization advancing through standard-setting, principles of responsible use, and innovation initiatives. Academic scholarship shares the infrastructural framing but places greater emphasis on structural consequences: competence-control trade-offs, public-private dependence, data colonialism, algorithmic violence, and escalation risks, particularly in nuclear contexts. The most pronounced divergence concerns responsibility and meaningful human control: NATO articulates governance safeguards as preserving human control, whereas academic work frequently treats such safeguards as insufficient under conditions of speed, complexity, and socio-technical mediation. A further finding concerns the audience dimension: audience acceptance is often assumed rather than empirically examined, indicating an unresolved analytical gap in both securitization-oriented scholarship and policy discourse. Overall, AI securitization appears less as a discrete speech-act event than as a durable governance condition sustained through procedural, technical, and institutional routines.

Key words: Artificial intelligence (AI); Securitization; NATO; Security governance; Socio-technical imaginaries

Öz

Yapay zekâ (YZ), son yıllarda sivil bir yenilik alanı olmaktan çıkarak savunma ve güvenlik politikalarının önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Ancak YZ'nin güvenlikleştirilmesi çoğu zaman açık varoluşsal tehdit söylemleri üzerinden değil; yönetim düzenlemeleri, uzman bilgisi ve kurumsal uygulamalar yoluyla gerçekleşmektedir. Bu çalışma, 2019–2025 döneminde YZ'nin bir güvenlik konusu olarak nasıl ele alındığını iki farklı söylem alanı üzerinden incelemektedir: NATO politika belgeleri ve güvenlik ile savunma odaklı akademik Uluslararası İlişkiler literatürü. Çalışma, karşılaştırmalı ve yorumlayıcı bir analiz yaklaşımı benimseyerek, YZ'nin nasıl sorunsallaştırıldığını, güvenlik alanına çekilmesinin hangi

¹ Asst. Prof. (Ph.D.), Osmaniye Korkut Ata University, Department of International Relations, edabekciari@osmaniye.edu.tr

gereçeklerle meşrulaştırıldığını ve bu sürecin hangi yönetim biçimleriyle desteklendiğini ele almaktadır. Bulgular, her iki söylem alanında da YZ'nin belirli bir tehditten ziyade, güvenlik uygulamalarını dönüştüren genel amaçlı ve altyapısal bir teknoloji olarak ele alındığını göstermektedir. NATO söylemi YZ'yi teknolojik üstünlük, birlikte işlerlik ve hazırlık kapasitesi bağlamında ele alırken, akademik literatür daha çok sorumluluk, insan denetimi, kamu-özel sektör bağımlılığı ve krizleri tırmandırma riskleri gibi yapısal sorunlara odaklanmaktadır. Çalışma, YZ'nin güvenlikleştirilmesinin acil durum söylemlerinden çok, güvenlik yönetişiminin kalıcı ve rutin bir parçası hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

Introduction

Artificial Intelligence (AI) entered International Relations (IR) primarily as an epistemic and methodological resource rather than an object of security politics. Early work treated AI as a tool for formal modelling and decision-support, with limited attention to threat, legitimacy, or strategic risk (Schrodt, 1988). Subsequent decades produced a marked shift. By the late 2010s, AI had become increasingly salient in military and defense planning, while public debate and expert discourse began to frame AI as both a strategic necessity and a source of systemic vulnerability. The trajectory reflects the historically contingent character of AI securitization: security relevance does not flow automatically from technical capability but is produced through discursive and institutional work that renders a technology governable as a matter of security.

Within NATO, this shift is visible in the institutionalization of AI within the Alliance's emerging and disruptive technologies agenda, as well as in organizational initiatives designed to accelerate innovation while coordinating governance. NATO's Artificial Intelligence Strategy (2021) and related institutional architecture, including the Defense Innovation Accelerator for the North Atlantic (DIANA) and the NATO Innovation Fund, position AI as a force multiplier, a driver of alliance adaptation, and a capability domain with dual-use implications. Summit declarations and strategy summaries further locate AI within a competitive security environment defined by systemic rivalry and rapid technological change (NATO, 2022; NATO, 2024). Security, in this context, is articulated through readiness, interoperability, standardization, and responsible use rather than through an explicit emergency grammar.

Parallel developments occur in academic scholarship. A growing body of work approaches AI as a security-relevant technology not simply because of weapons applications, but because AI reorganizes the foundations of military power, strategic stability, and governance. Some studies adopt a securitization lens and examine how AI is framed as existentially significant, often through competition narratives and "arms race" motifs that cast technological development as a zero-sum struggle requiring accelerated mobilization (Haner & Garcia, 2019; Schmidt, 2022). Other contributions emphasize longer-term security interventions that persist without emergency rhetoric, including governance routines and institutionalized security logics oriented toward structural transformation (Markussen, 2025). A broader strand highlights the socio-technical mediation of security: algorithmic systems classify, predict, and render populations legible, thereby producing new security subjects and intervention logics that do not depend on traditional enemy identification (Aradau & Blanke, 2017). Critical work further examines the violence and legitimacy effects of algorithmic systems, including the translation of human life into operational categories that normalize intervention while obscuring moral responsibility (Bellanova et al., 2021).

Securitization theory provides a productive framework for analyzing these developments because it treats security not as an objective condition but as a socially produced process in

which issues acquire heightened political status. The Copenhagen School conceptualizes securitization as a speech act that designates an existential threat and legitimizes extraordinary measures, contingent on intersubjective audience acceptance (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998; Wæver, 1995). Post-Copenhagen revisions complicate that model by foregrounding routinized practices, institutional settings, and professional authority, locating securitization within bureaucratic routines and governance infrastructures rather than exceptional moments (Bigo & McCluskey, 2018; Huysmans, 2011). Further contributions stress contextual power, discursive fields, and translation across communities, indicating that threat images shift as they travel between policy and expert domains (Stritzel, 2007; Stritzel, 2014; Stengel, 2019). Audience agency is also a key theoretical development, encompassing forms of response that operate through silence or inaction rather than explicit endorsement or rejection (Côté, 2016; Ku & Finch, 2024). These revisions are particularly relevant for AI, where securitizing logics often circulate through expert reports, standards, metrics, and governance frameworks rather than dramatic declarations.

The study contributes to this debate by offering a scoping review of AI securitization in NATO policy and academic scholarship from 2019 to 2025. The central aim is not to determine whether AI has been “successfully securitized” according to a strict Copenhagen template, nor to evaluate policy effectiveness. The aim is to examine how AI is discursively constructed as security-relevant, how legitimacy and responsibility are articulated, and where convergences and divergences emerge between an institutional alliance discourse and a security-oriented scholarly discourse. Three questions guide the analysis. How is AI problematized as a security issue across NATO documents and academic scholarship? Which logics of legitimacy and authority sustain AI’s security status, particularly through procedural governance and expert knowledge? Which tensions persist around responsibility, human control, and escalation, and how do these tensions relate to the audience dimension that classical securitization theory treats as constitutive?

1. The securitization of AI: security politics, governance, and unresolved analytical tensions

A growing strand of scholarship examined AI through the analytical lens of securitization, focusing on how AI is constructed as an object of security rather than on its technical properties or operational performance. Within this body of work, AI is approached as a site where claims about existential threat, strategic necessity, and governance urgency are articulated, contested, and normalized. Rather than converging on a single understanding of AI’s role in international security, securitization-oriented studies reveal a plurality of framings through which AI is rendered intelligible as a security-relevant phenomenon.

Early and influential contributions that draw on the Copenhagen School’s securitization theory analyze how political actors elevate AI to the realm of high politics. In this literature, security is understood as a performative act through which issues are designated as existentially significant, thereby legitimizing exceptional measures and prioritized intervention. Empirical studies of China have been particularly prominent in this regard. Zeng (2021) demonstrates how Chinese authorities deploy patterned securitizing moves that combine assertions of AI’s strategic importance with warnings about international competition and calls for accelerated national mobilization. Through such discursive constructions, AI is framed as integral to national survival and geopolitical standing. Comparable applications of securitization theory have appeared in analyses of digital governance and conflict prevention in other contexts, where the designation of technological systems as security concerns elevates them within policy hierarchies and justifies sustained intervention (Kimaita & Irungu, 2024).

At the same time, securitization-focused scholarship does not limit itself to momentary speech acts or explicit declarations of emergency. More recent work has shifted attention toward the temporal and institutional dimensions of security construction. Markussen's (2025, p. 19) formulation of exceptionality without urgency captures this move by emphasizing how digital technologies enable long-term security interventions oriented toward managing structural transformation rather than responding to immediate crises. In this regard, securitization operates through governance routines, expert authority, and regulatory design, allowing security logics to persist and stabilize even in the absence of overt emergency rhetoric. Within this strand of literature, AI securitization appears less as a discrete political event and more as an enduring condition embedded in institutional practice.

Geopolitical competition constitutes a recurring empirical backdrop within securitization-oriented analyses of AI. A substantial portion of the literature situates AI within an emerging strategic rivalry between the United States and China, frequently framed as an "AI arms race" or a "new cold war" (Heeks & He, 2024). These narratives are treated not merely as descriptive accounts but as securitizing devices that construct technological development as a zero-sum struggle requiring exceptional policy responses. Studies of Chinese discourse indicate that the United States functions as a key reference point against which domestic progress in militarized AI is assessed, with symbolic technological achievements interpreted as strategic shocks that intensify perceptions of vulnerability (Zeng, 2025). Conversely, analyses of US policy debates suggest that representations of China's AI governance model often exaggerate its coherence and centralization, reinforcing calls for greater state-led mobilization in liberal democracies. Within securitization-oriented scholarship, such reciprocal representations are frequently analyzed as contributing to a security dilemma that accelerates military AI development while narrowing space for cooperative governance.

Beyond great-power rivalry, securitization-focused studies have also examined how AI becomes embedded in regulatory and institutional contexts. Work on the European Union's digital governance highlights how security rationales increasingly permeate regulatory frameworks that are otherwise presented as human-centric or rights-based. Although the EU is often portrayed as a regulatory power committed to ethical AI, securitization-oriented analyses point to the growing role of counter-terrorism and law-enforcement exceptions, through which security concerns are routinely incorporated into regulatory design (Mügge, 2023). In this context, AI securitization is sustained less through formal declarations of emergency than through the normalization of security exceptions within legal and administrative structures.

Much of the AI securitization literature advances security framings while implicitly assuming audience acceptance, often without empirically examining public consent (e.g., Allen & Chan, 2017; Horowitz, 2018; Payne, 2021). Where public opinion is empirically examined, this occurs predominantly within a parallel body of survey-based research focused on military AI and autonomous weapons, rather than on AI as a broader object of international security and governance. These studies measure public attitudes toward specific applications of AI without engaging with securitization theory or situating their findings within broader security-framing processes (e.g., Horowitz, 2016). The limited integration between securitization-oriented AI scholarship and public opinion research is therefore treated here as analytically significant, emphasizing the elite-driven and technocratic character of AI securitization discourse.

Apart from these, while early securitization theory often portrayed audiences as largely passive recipients of security claims, more recent work has foregrounded audience agency. Côté (2016), for instance, argues that audiences are active participants in constructing security values and can influence how threats are interpreted and prioritized. Extending this insight,

Ku and Finch (2024) introduce the concept of ontological agency, emphasizing that audiences may respond to securitizing moves through inaction. By choosing to ignore or bracket security claims, audiences may seek to preserve everyday routines and mitigate the anxiety associated with existential threat constructions (Ku & Finch, 2024, pp. 1, 3). In the context of AI, this shift has important implications for the assessment of securitization outcomes. AI-related security claims in international politics often circulate through expert reports, policy strategies, and governance frameworks rather than through explicit declarations of existential threat. In such settings, audience agency may be exercised through inaction or silence, as policymakers, practitioners, and the public choose not to fully engage with securitizing narratives. The absence of challenge or endorsement, therefore, cannot be treated as analytically neutral. Rather than indicating indifference or failure, non-engagement may reflect an effort to bracket the disruptive implications of AI securitization and to preserve institutional routines, policy continuity, or cognitive stability amid accelerating technological change. In this sense, audience responses shape not only the reception of AI security claims but also the extent to which securitizing logic becomes normalized within everyday practices of international governance and security policy-making.

A further strand of securitization-oriented work addresses the societal consequences of framing AI as a security issue. Critical analyses argue that securitized constructions of AI contribute to practices of mass surveillance, predictive policing, and risk profiling, often at the expense of social cohesion and political trust. Burton (2023) shows how algorithmic systems designed and deployed under security imperatives can exacerbate polarization and radicalization, reinforcing dynamics of algorithmic extremism. At the same time, emerging scholarship on Peace-Tech and digital peace-building critically engages with securitization by examining whether AI can support conflict prevention and inclusive deliberation without reproducing the logics of exception. These contributions nonetheless acknowledge that even peace-oriented applications operate within broader security frameworks that normalize long-term intervention in the name of managing diffuse and persistent threats (Wählich & Kufus, 2025).

2. Theoretical framework: securitization as an institutional and socio-technical practice

Securitization theory departs from approaches that treat security as an objective condition, instead understanding it as a socially produced and discursively constituted process. While originally formulated by the Copenhagen School, which conceptualizes securitization as a speech act through which an actor designates an issue as an existential threat to legitimize extraordinary measures (Buzan et. al., 1998, pp. 24-25), subsequent scholarship has extended this framework beyond moments of articulation. In the Copenhagen formulation, securitization operates through a logic of exception, whereby the transition from normal politics to emergency politics depends on inter-subjective audience acceptance rather than unilateral declaration (Buzan et al., 1998, pp. 25, 31). Security, from this perspective, emerges as the outcome of a successful performative act anchored in audience recognition.

Post-Copenhagen and sociological revisions have challenged this emphasis on exceptional speech acts by foregrounding the routine and institutional dimensions of security production. Drawing on the Paris School, securitization and de-securitization are re-conceptualized as dispersed social processes embedded in mundane bureaucratic practices, surveillance infrastructures, and administrative routines (Bigo & McCluskey, 2018, p. 125). Rather than unfolding through dramatic declarations, securitization advances through the everyday work of professional managers of unease whose practices normalize security concerns within institutional life (Bigo & McCluskey, 2018, p. 126). Huysmans (2011, p. 371) describes this

gradual process as “little security nothings,” referring to routine actions that slowly erode the boundary between normalcy and exception, without recourse to emergency language.

Critical revisions of securitization theory further emphasize that securitizing acts do not occur in a vacuum. Stritzel (2007, pp. 359, 372) advances an external approach, arguing that the performative force of a speech act depends on its socio-political context and the actor's positional power within a structured discursive field. In this regard, securitization derives its effectiveness not simply from what is said, but from how articulations are embedded within institutional settings, historical narratives, and established knowledge hierarchies. Building on this insight, Stengel (2019) conceptualizes securitization as a process of discursive re-articulation, through which disparate elements are linked in ways that modify their identity. In this sense, securitization operates by transforming objects such as technology into military-strategic threats through relational chains of meaning (Stengel, 2019, p. 298).

Accordingly, this study conceptualizes securitizing actors not as individual political leaders but as discursively situated institutions and epistemic communities whose texts collectively construct and stabilize AI as an object of military-strategic security. Epistemic communities are understood as networks of professionals who share problem definitions and interpretive frameworks around AI, and whose knowledge claims circulate between academic and policy domains (Haas, 1992). Cross (2013, pp. 137-160) clarifies that such communities are not limited to scientific experts; they also include diplomats, military professionals, policy analysts, and other specialists whose authority derives from recognized expertise rather than formal political power. Their influence operates through the capacity to define problems, structure interpretive frames, and delimit what counts as legitimate knowledge and acceptable solutions (Cross, 2013). In the context of AI, this influence is visible not only in reference to threat and strategic competition but also in the growing prominence of ethical frameworks, certification schemes, expert review bodies, and innovation initiatives, which illustrate how securitization is mediated through institutionalized and expert-driven processes rather than articulated primarily through overt emergency rhetoric.

Furthermore, this processional understanding of securitization is extended through analyses of how threat images travel across contexts. Stritzel (2014) argues that when security constructions move between political and expert communities, they undergo processes of translation and localization. Threat images are discursively stretched, adapted, or linked to local debates, institutional priorities, and cultural memories in order to resonate with new audiences (Stritzel, 2014, pp. 101, 114). Securitization, therefore, is continually reshaped as it is embedded within distinct discursive environments. When applied to the securitization of AI, this insight highlights how shared references to technological risk or strategic competition acquire different meanings as they circulate among military planners, policy experts, regulatory bodies, and academic communities. Rather than stabilizing a singular understanding of AI as a security threat, such circulation re-frames how risk, urgency, and responsibility are articulated across settings. This reframing unfolds across three analytically distinct levels: a discursive level in which threat narratives are adapted to different vocabularies and registers; an institutional level in which meanings are aligned with organizational mandates and governance practices; and an epistemic level in which expert knowledge and standards authorize particular interpretations over others. Securitization, therefore, appears not as a fixed framing imposed from a single center, but as a construction shaped by the discursive environments in which AI-related threat images are received and re-articulated.

Apart from these, while early securitization theory often portrayed audiences as largely passive recipients of security claims, more recent work has foregrounded audience agency.

Côté (2016), for instance, argues that audiences are active participants in constructing security values and can influence how threats are interpreted and prioritized. Extending this insight, Ku and Finch (2024) introduce the concept of ontological agency, emphasizing that audiences may respond to securitizing moves through inaction. By choosing to ignore or bracket security claims, audiences may seek to preserve everyday routines and mitigate the anxiety associated with existential threat constructions (Ku & Finch, 2024, pp. 1, 3). In the context of AI, this shift has important implications for the assessment of securitization outcomes. AI-related security claims in international politics often circulate through expert reports, policy strategies, and governance frameworks rather than through explicit declarations of existential threat. In such settings, audience agency may be exercised through inaction or silence, as policymakers, practitioners, and the public choose not to fully engage with securitizing narratives. The absence of challenge or endorsement, therefore, cannot be treated as analytically neutral. Rather than indicating indifference or failure, non-engagement may reflect an effort to bracket the disruptive implications of AI securitization and to preserve institutional routines, policy continuity, or cognitive stability amid accelerating technological change. In this sense, audience responses shape not only the reception of AI security claims but also the extent to which securitizing logic becomes normalized within everyday practices of international governance and security policy-making.

Securitization analysis has been extended beyond spoken or written statements to include digital and visual forms of communication, an expansion that is particularly relevant in the context of AI. Hansen and Nissenbaum (2009) show that in the cyber domain, security is frequently articulated through technification, whereby issues are framed as requiring expert technical knowledge, shifting political judgment into professional and scientific domains, and presenting security claims as neutral necessities rather than matters of public deliberation. This helps explain why AI securitization often proceeds through expert reports, standards, and metrics rather than through explicit threat declarations. In this context, Hansen's (2011) work further demonstrates that securitization may also operate through visual representation and silence, as images can "speak security" without explicit articulation and insecurity may remain unspoken when articulation would reproduce harm. Building on this, Guillaume (2018) conceptualizes silence as an active intervention capable of interrupting logocentric security orders and refusing the terms imposed by dominant actors, thereby rendering non-articulation analytically significant in security fields structured by expert authority and depoliticized technical discourse.

Complementing securitization theory, this study also draws on socio-technical approaches to technology in global politics to account for how security meanings attach to technological systems. A central insight of this literature is that technologies do not carry fixed or intrinsic political meanings; rather, their significance emerges through processes of social interpretation, institutional mediation, and historically situated practices (Jasanoff, 2015, pp. 2-6; MacKenzie & Wajcman, 1999, pp. 3-11). For AI in particular, treating technical capabilities as self-evident sources of risk or strategic advantage risks obscuring the social and institutional work through which such meanings are produced and stabilized. Within this framework, the concept of "socio-technical imaginaries" captures how collective expectations about technology become politically consequential. As defined by Jasanoff (2015, pp. 4-6), socio-technical imaginaries are "collectively held, institutionally stabilized, and publicly performed visions of desirable futures" linked to scientific and technological change. These imaginaries shape how technologies are understood, governed, and justified, including the kinds of security problems they are imagined to pose and the forms of intervention deemed appropriate. Applied to AI, this concept directs attention away from technical performance alone and toward the shared anticipatory visions articulated within expert, policy, and

academic communities, through which AI becomes associated with particular futures of risk, competition, or control. In this sense, socio-technical imaginaries help explain how AI is framed as a security issue prior to, and often independently of, concrete empirical effects.

The theoretical framework developed here treats AI securitization as a process shaped by discursive practices, institutional authority, and socio-technical meaning-making rather than solely by objective threat properties. Securitization theory provides tools for analyzing how security claims are articulated, circulated, and stabilized, while socio-technical approaches foreground how technological systems acquire political significance through collective interpretation, expert knowledge, and anticipatory futures. Attention to technification, visual representation, and silence further widens the analytical lens beyond explicit speech acts, allowing security meanings to be traced across expert discourse, governance practices, and forms of non-articulation. Framed in this way, AI appears not as a self-evident security object, but as one whose status emerges through historically situated practices that define what can be said, shown, or left unsaid about technological risk in international politics.

3. Method

This study employs a **comparative interpretive synthesis** to examine how AI is discursively constructed as an object of security across **academic scholarship** and **NATO policy discourse**. Rather than coding texts against predefined analytical criteria, the analysis traces **convergences and divergences** in how AI is problematized, legitimized, and linked to governance and security practices across these two discursive sites. The approach is designed to capture recurring patterns of meaning and argumentation without presupposing the presence of explicit threat narratives or assessing policy effectiveness.

The corpus comprises two bodies of texts, analyzed as distinct yet **comparable discursive sites**. The first comprises key **NATO policy documents** addressing artificial intelligence, emerging and disruptive technologies, defense innovation, and related governance frameworks. These documents are analyzed not as policy outcomes but as **institutional discourses** through which security meanings, priorities, and forms of legitimacy are articulated and normalized at the alliance level.

The second consists of a **purposive selection of 25 peer-reviewed academic articles** published between 2019 and 2025 that engage with AI in relation to security, military affairs, strategic stability, or governance. Academic texts were selected because they articulate influential problem framings of AI and therefore directly participate in the construction and circulation of security meanings within expert discourse. The academic corpus is not intended to be exhaustive; its purpose is to make visible dominant orientations, points of tension, and critical interventions within influential strands of AI and security scholarship. Texts were selected based on **substantive and discursive relevance** rather than completeness or representativeness.

All texts were read iteratively and comparatively, with attention to how AI is framed as a security-relevant issue across contexts. Rather than enforcing categories or codes, the analysis focused on **patterns of articulation** regarding problem definition, authority, and legitimacy, as well as the implied political or institutional responses. Comparative attention was directed to where academic and policy discourses converge in their assumptions, silences, or justificatory logic, and where they diverge in their treatment of risk, responsibility, and governance.

To avoid over-interpretation, the analysis distinguishes between **explicit claims** and **observed discursive evidence**. Explicit claims are direct statements that characterize AI as a security or

existential threat. Observed discursive evidence captures indirect but recurring signals associated with security logics, including risk-oriented language, appeals to urgency or trust, and arguments for new governance arrangements, institutional innovation, or accelerated action, even where explicit threat labels are absent.

Securitization theory informs the analysis **heuristically rather than as a coding framework**. While securitization theory conceptualizes successful securitization as involving the articulation of an existential threat, audience acceptance, and the legitimization of extraordinary measures (Wæver, 1995; Buzan et al, 1998), this study does not assess whether AI has been successfully securitized in this sense. Instead, securitization theory is used as a sensitizing lens to recognize when and how security logics are invoked, deferred, or normalized across academic and policy discourse, including how references to audience acceptance or legitimacy are addressed or implied rather than empirically demonstrated.

The important point is that securitization theory conceptualizes successful securitization as involving the articulation of an existential threat, audience acceptance, and the legitimization of extraordinary measures (Wæver, 1995; Buzan et al., 1998). Even so, our aim is not to assess whether the securitization of AI is successful in this sense. Instead, we examine how AI is constructed as a security issue across NATO policy texts and academic scholarship, including how the audience acceptance component is addressed or implied. Overall, this study focuses on discursive construction and institutional framing rather than policy effectiveness or causal impact. Findings should therefore be read as an analysis of how security meanings are articulated within influential strands of policy and academic discourse, rather than as a comprehensive account of all debates on AI and security.

4. AI in NATO Policy and Academic Security Discourse

Across NATO policy discourse and the academic literature, AI is constructed as a security object through a layered process of problematization that oscillates between technological promise and systemic risk. Rather than being stabilized as a single, clearly bounded threat, AI appears as a condition of security governance: a general-purpose, infrastructural technology whose diffusion re-configures how authority, responsibility, and action are organized in security practice.

NATO documents consistently frame AI as indispensable for maintaining a technological edge amid systemic competition. In this discourse, AI is embedded within a broader narrative of alliance adaptation, interoperability, and readiness in a radically transformed security environment (Madrid Summit Declaration, 2022; Summary of NATO's revised AI strategy, 2024). References to AI are closely coupled with concerns about technological parity, alliance cohesion, and the capacity to operate effectively alongside allies and partners in increasingly data-intensive, digitally mediated operational settings. Rather than isolating AI as a standalone policy area, NATO documents situate it within a wider ecosystem of emerging and disruptive technologies, defense innovation initiatives, and capability development processes, thereby reinforcing its status as a foundational component of contemporary military effectiveness.

AI is not primarily presented as a weapon in itself, but as an enabling capability whose absence would constitute strategic vulnerability. NATO texts repeatedly imply that failure to integrate AI across command-and-control systems, intelligence analysis, logistics, and decision-support functions would erode situational awareness, slow operational tempo, and undermine interoperability among allied forces. Vulnerability is thus defined less in terms of exposure to direct attack than in terms of lag, fragmentation, and obsolescence within alliance structures. The security problem posed by AI is framed as one of adaptation under

competitive pressure, where maintaining relevance requires continuous investment, experimentation, and institutional learning rather than episodic responses to identifiable threats.

Such framing aligns with analyses of NATO adaptation that conceptualize emerging technologies as catalysts for continuous organizational reordering rather than as discrete threat objects. AI operates as a driver of internal transformation, prompting revisions to planning processes, capability priorities, procurement practices, and governance arrangements. Security, meaning, within this logic, is generated through institutional adjustment, capability prioritization, and governance reform rather than through explicit threat articulation. The emphasis on principles, standards, and responsible use further underscores a mode of securitization that proceeds through normalization and proceduralization, presenting AI integration as a matter of prudent management and collective responsibility rather than emergency response.

Academic scholarship largely converges on the view that AI should be understood as a general-purpose technology, comparable to electricity or digital networks, whose security implications are diffuse, systemic, and transversal (Goldfarb & Lindsay, 2022; Sahbaz, 2019; Sticher, 2025). This framing already performs securitization work; by positioning AI as infrastructural, it renders non-adoption itself risky. Scholarly interpretations nevertheless diverge sharply from NATO discourse regarding the political consequences. Instead of foregrounding capability gains, academic analyses emphasize how AI reorganizes relations of control, expertise, and authority within and beyond the state.

Within post-Copenhagen scholarship, the security relevance of AI is decoupled from explicit declarations of existential threat. AI becomes a security object through routinized practices that frame acceleration, coordination, and innovation as matters of collective survival and responsibility. NATO policy discourse exemplifies this logic. Urgency is repeatedly articulated not through emergency language, but through references to time pressure, rapid technological change, and the need for accelerated uptake. Security is enacted through planning cycles, assessment templates, interoperability standards, and principles of responsible use rather than through exceptional measures.

Academic scholarship re-frames this same configuration as a structural governance problem. Johansen and Kruck (2025) conceptualize military AI innovation as a competence-control trade-off, in which states increasingly depend on private corporate expertise while struggling to maintain hierarchical oversight over the use of force. AI functions here not merely as a capability, but as a driver of institutional transformation that redistributes authority across public-private networks. Parallel findings emerge from studies of multilateral military cooperation within NATO, demonstrating that AI intensifies coordination challenges by deepening reliance on shared data infrastructures and technical standards that exceed national control (Görmüş, 2025).

For non-core and mid-sized powers, this governance problem is further articulated through the notion of data colonialism. Sahbaz (2019) and Ding and Dafoe (2021) argue that control over data, platforms, and compute capacity is increasingly concentrated in a small number of technologically dominant states and firms, marginalizing others within the global security economy. AI thereby acquires security significance not only because of what it enables militarily, but because of how it restructures geopolitical hierarchies and patterns of dependency.

Explicit threat labeling appears unevenly across the corpus. NATO summit declarations identify the malicious use of AI by systemic competitors, notably China and Russia, as a

challenge to the rules-based international order, situating AI within a familiar grammar of deterrence and rivalry (Madrid Summit Declaration, 2022). Within this framing, AI is integrated into existing strategic narratives concerning great-power competition, technological superiority, and the preservation of the international order. Threat attribution remains largely conventional, anchored in state-centric rivalry and the intentional misuse of technology by identifiable adversaries. AI functions here as a multiplier of established security concerns rather than as a fundamentally novel source of insecurity, allowing NATO discourse to draw on recognizable categories of competition, deterrence, and strategic balance.

Certain strands of academic scholarship mirror this language, framing AI as an existential or civilization-level risk comparable to nuclear weapons, particularly in debates surrounding autonomous weapons systems and strategic instability (Altmann & Sauer, 2017; Sarkin & Sotoudehfar, 2024; Haner & Garcia, 2019). These accounts emphasize the potentially irreversible consequences of delegating lethal decision-making to machines, the erosion of escalation control, and the risks posed by arms racing dynamics in AI-enabled military systems. AI is thus presented as a technology capable of transforming the foundations of strategic stability, raising questions not only about battlefield conduct but about the long-term survival of existing security orders.

More consequential than overt threat articulation, however, are the implicit security logics permeating both discursive sites. NATO discourse normalizes acceleration as a security necessity, rendering delay itself dangerous. Rather than relying on explicit declarations of threat, NATO texts embed urgency within assumptions about technological tempo, competitive pressure, and the risks of falling behind. Security is not proclaimed; it is operationalized through tempo, standardization, and preparedness embedded in organizational routines, capability development cycles, and technological road-maps. In this mode of securitization, the absence of acceleration becomes synonymous with exposure, while continuous adaptation is framed as a baseline requirement of responsible defense governance.

Academic scholarship identifies parallel but critically oriented logics underlying this process. Bellanova et al. (2021) analyze how AI-enabled systems enact forms of semiotic violence by translating human life into operational categories such as “ground truth” or “patterns of life,” thereby normalizing intervention while obscuring moral responsibility. Such categorizations render violence administratively legible and operationally manageable, while distancing decision-makers from the human consequences of action. Payne (2018) and Johnson (2021; 2025) further demonstrate how AI-mediated representations of war produce an image of violence as clean, precise, and controllable, compressing decision time and displacing human judgment. Under these conditions, war is increasingly mediated by data visualizations, predictive analytics, and algorithmic assessments that privilege efficiency and optimization over deliberation.

In post-Copenhagen terms, securitization operates here through visualization, abstraction, and routinized technical practice rather than speech acts. Security meaning is generated not by naming threats, but by embedding assumptions about risk, urgency, and necessity into technological systems and organizational processes. The cumulative effect is a form of securitization that proceeds quietly, through the normalization of particular ways of seeing, categorizing, and acting upon the world.

Socio-technical analyses of algorithmic security reinforce this observation. Aradau and Blanke (2017) show how data-driven systems govern through anomaly detection, producing new security subjects without recourse to traditional enemy identification. Under such conditions, security intervention is triggered by deviations from statistically defined norms

rather than articulated threats, embedding judgment within algorithmic infrastructures. Threat perception becomes anticipatory and probabilistic, oriented toward managing deviations and anomalies rather than responding to concrete acts of hostility. Security governance is thereby reorganized around continuous monitoring and pre-emptive adjustment, further displacing explicit threat discourse in favour of infrastructural forms of control.

Authority and legitimacy are constructed differently but intersectingly across NATO and academic discourse. NATO policy grounds legitimacy in institutional coordination, shared values, and procedural governance. The Principles of Responsible Use function as a moral–technical framework that legitimizes accelerated AI adoption while differentiating the Alliance from authoritarian competitors (Summary of NATO’s revised AI strategy, 2024; Timmers, 2019). Authority is performed through assessment, review, and validation processes that present security as a matter of responsible management.

Academic scholarship interrogates these claims by focusing on socio-technical mediation. Vanderborght and Nadibaidze (2025) show how private firms employ digitally enhanced simulations to claim epistemic authority over the future of warfare. Ølgaard (2025) conceptualizes this shift as a re-imagining of agency and authority, whereby platforms and expert networks increasingly mediate security decisions traditionally associated with sovereign command. Such developments resonate with analyses of the military–industrial–digital complex, in which private actors operate as quasi-sovereign intermediaries within security governance (Sahbaz, 2019).

Despite their differences, the two discursive sites converge on several assumptions. AI is treated as inevitable, as a force multiplier, and as central to future deterrence and defense. A shared recognition also emerges of a security paradox in which digital dependence enhances power while introducing new vulnerabilities, including system opacity, data manipulation, and unintended interactions (Johnson, 2021; Sticher, 2025).

The sharpest divergence concerns responsibility and human control. NATO discourse maintains that meaningful human control can be preserved through governance mechanisms and procedural safeguards, including principles of responsible use, review and validation procedures, and institutional oversight embedded within alliance structures. Human control is articulated as a property of properly designed systems and decision-making processes, sustained through training, doctrine, and adherence to agreed-upon standards. Within this framing, responsibility remains anchored in existing chains of command and political authority, while technological acceleration is treated as compatible with continuity in ethical and legal accountability. Control is thus conceptualized as procedural, as something that can be assured through design choices, organizational routines, and regulatory commitments.

Academic scholarship adopts a far more skeptical stance. Rather than treating governance frameworks as effective guarantees of control, critical analyses characterize them as symbolic devices that preserve the appearance of human oversight while materially displacing agency under conditions of speed, complexity, and operational dependence on automated systems (Bellanova et al., 2021; Ølgaard, 2025). As AI systems compress decision-making timelines, translate judgment into technical parameters, and mediate perception through data-driven representations, human intervention is increasingly constrained to supervisory or confirmatory roles. Responsibility, in this account, is fragmented among designers, operators, institutions, and infrastructures, making it difficult to identify meaningful accountability in moments of action. Control persists formally, but its substantive content is progressively hollowed out as decisions are shaped upstream by algorithmic architectures and organizational imperatives for efficiency and tempo.

Escalation debates render this divergence particularly visible. NATO documents frame AI as enhancing deterrence credibility by improving situational awareness, decision support, and crisis management in conditions of uncertainty. AI-enabled systems are presented as tools that can stabilize deterrence relationships by reducing ambiguity, enabling faster and more informed responses, and supporting proportionality in the use of force. Deterrence is thereby linked to technical competence and information superiority, with AI positioned as a means of reinforcing strategic predictability rather than undermining it.

Academic analyses, by contrast, emphasize the risks of inadvertent escalation arising from machine-speed interactions, opaque decision processes, and tightly coupled systems, particularly in nuclear contexts (Altmann & Sauer, 2017; Johnson, 2021). Automation bias, misinterpretation of signals, and feedback loops between adversarial systems are identified as pathways through which escalation could occur without deliberate intent. Under such conditions, escalation is not the result of strategic choice, but of socio-technical configurations that privilege rapid response over deliberation and embed uncertainty within automated processes. The divergence thus reflects not merely different assessments of technical risk, but competing understandings of how responsibility, control, and escalation are transformed when security governance is reorganized around AI-enabled infrastructures.

The securitization of AI thus unfolds less through discrete moments of threat declaration than through the gradual normalization of AI as an indispensable component of security governance. Policy and academic discourse alike embed AI within anticipatory frameworks oriented toward future competition, technological acceleration, and long-term positional advantage. Security production assumes a prospective character, organized around the management of uncertainty and the pre-emption of perceived disadvantage. Post-Copenhagen scholarship underscores the centrality of practices, infrastructures, and institutional routines in shaping the meaning of security under these conditions. Standards-setting, testing regimes, ethical guidelines, and interoperability frameworks define what counts as responsible, legitimate, and effective action, stabilizing particular trajectories of technological development while marginalizing alternatives. Political imagination is thereby narrowed, as governance mechanisms channel responses toward acceleration rather than restraint.

The infrastructural character of AI further complicates established distinctions between military and civilian domains, public and private authority, and national and transnational governance. As AI systems become embedded in logistics, intelligence analysis, targeting support, and command-and-control functions, security governance becomes entangled with commercial platforms, proprietary data environments, and expert communities operating beyond direct democratic oversight. Responsibility disperses across these networks, rendering accountability increasingly diffuse. A persistent tension emerges between formal commitments to control and the material realities of AI integration. Governance mechanisms and ethical principles promise manageability, while empirical analyses point to the limits of such assurances under conditions of speed, complexity, and structural dependence on private expertise. The gap between proclaimed control and the operational displacement of agency remains a defining feature of the literature, shaping how responsibility, authority, and accountability are understood across the corpus.

AI, therefore, acquires security significance not merely as a source of risk or advantage, but as a transformative condition reshaping how security is governed, justified, and exercised. Its importance lies less in individual applications than in cumulative effects on authority, legitimacy, and the temporal horizons of security decision-making. Recognition of this reconfiguration is essential for understanding how emerging technologies are reshaping the logic of securitization in contemporary international security.

5. Conclusions & Implications

This study concludes that, within the NATO context, AI is securitized not primarily as a direct existential threat but as a dual-use, capability-enhancing technology. The securitization process unfolds largely through governance arrangements, standard-setting, and institutional innovation rather than through the classical logic of emergency and exception. While the academic literature places strong emphasis on great-power rivalry and competitive dynamics, NATO discourse advances a more calibrated framing centered on alliance cohesion, interoperability, and responsible use.

At the same time, the analysis reveals a significant structural gap in the audience acceptance dimension. How public, parliaments, and broader societal actors perceive and respond to the securitization of AI remains largely unclear. This gap indicates an underexplored empirical weakness in a core component of securitization theory, as audience acceptance is frequently assumed rather than systematically examined.

Future research should therefore investigate public perceptions, democratic legitimacy, and parliamentary oversight to assess whether AI's security framing is likely to become entrenched or contested over time. Particular attention should be paid to pathways of potential de-securitization and to the role of governance mechanisms in constraining excessive securitization while simultaneously enabling responsible defense innovation.

References²

- Allen, G. C., & Chan, T. (2017). *Artificial intelligence and national security*. Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School. https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files/files/publication/AI%20NatSec%20-%20final.pdf
- Aradau, C., & Blanke, T. (2017). Politics of prediction: Security and the time/space of governmentality in the age of big data. *European Journal of Social Theory*, 20(3), 373–391. <https://doi.org/10.1177/1368431016667623>
- Altmann, J., & Sauer, F. (2017). Autonomous weapon systems and strategic stability. *Survival: Global Politics and Strategy*, 59(5), 117–142.
- Aradau, C., & Blanke, T. (2017). Governing others: Anomaly and the algorithmic subject of security. *European Journal of International Security*, 3(1), 1–21.
- Bellanova, R., Irion, K., Jacobsen, K. L., Ragazzi, F., Saugmann, R., & Suchman, L. (2021). Toward a critique of algorithmic violence. *International Political Sociology*, 15(1), 121–150.
- Bellanova, R., Glouftsiou, G., & Hansen, L. (2021). Infrastructures of algorithmic security: Towards an analytics of power. *Security Dialogue*, 52(2), 1–19. <https://doi.org/10.1177/0967010621995708>
- Bigo, D. (2002). Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease. *Alternatives*, 27(1_suppl), 63–92.
- Bigo, D., & McCluskey, E. (2018). What is a Paris School of International Security Studies? In A. Gheciu & W. C. Wohlforth (Eds.), *The Oxford handbook of international security* (pp. 113–130). Oxford University Press.

² All works listed in the reference section constitute the reviewed corpus; in-text citations are used selectively to illustrate recurring patterns rather than to exhaustively reference each analyzed document.

- Bode, I., & Huelss, H. (2018). Autonomous weapons systems and changing norms in international relations. *Review of International Studies*, 44(3), 393-413.
- Bughin, J., Hazan, E., Ramaswamy, S., Chui, M., Allas, T., Dahlström, P., Henke, N., & Trench, M. (2017). *Artificial intelligence: The next digital frontier?* McKinsey Global Institute.
- Burton, J., & Soare, S. R. (2019). Understanding the strategic implications of the weaponization of artificial intelligence. In T. Minárik, S. Alatalu, S. Biondi, M. Signoretti, I. Tolga, & G. Visky (Eds.), *Proceedings of the 11th International Conference on Cyber Conflict: Silent Battle* (pp. 1-17). NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence.
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner.
- Calderaro, A., & Blumfelde, S. (2022). Artificial intelligence and EU security: The false promise of digital sovereignty. *European Security*, 31(3), 415-434.
- Côté, A. (2016). Agents without agency: Assessing the role of the audience in securitization theory. *Security Dialogue*, 47(6), 541-558.
- Ding, J., & Dafoe, A. (2021). The logic of strategic assets: From oil to AI. *Security Studies*, 30(2), 182-212.
- Garcia, D. (2016). Future arms, technologies, and international law: Preventive security governance. *European Journal of International Security*, 1(1), 94-111.
- Gill, A. S. (2019). Artificial intelligence and international security: The long view. *Ethics & International Affairs*, 33(2), 169-179.
- Goldfarb, A., & Lindsay, J. R. (2022). Prediction and judgment: Why artificial intelligence increases the importance of humans in war. *International Security*, 46(3), 7-50.
- Görmüş, E. (2025). NATO's artificial intelligence strategy and interoperability challenges: The case of Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 27(4), 513-529.
- Haas, P. M. (1992). Introduction: Epistemic communities and international policy coordination. *International Organization*, 46(1), 1-35.
- Haner, M., & Garcia, D. (2019). The artificial intelligence arms race: Trends and world leaders in autonomous weapons development. *Global Policy*, 10(3), 331-337.
- Hansen, L., & Nissenbaum, H. (2009). Digital disaster, cyber security, and the Copenhagen School. *International Studies Quarterly*, 53(4), 1155-1175.
- Hansen, L. (2011). Theorizing the image for Security Studies: Visual securitization and the Muhammad Cartoon Crisis*: Visual securitization and the Muhammad Cartoon Crisis*. *European Journal of International Relations*, 17(1), 51-74. <https://doi.org/10.1177/1354066110388593> (Original work published 2011)
- Heeks, R., & He, Y. (2024). *Analysing the US-China "AI Cold War" narrative* (Manchester Centre for Digital Development Working Paper No. 110/2024). SSRN.
- Herzog, S., & Kunertová, D. (2024). NATO and emerging technologies: Alliance approaches to military innovation. *Naval War College Review*, 77(2), 47-69.

- Horowitz, M. C. (2018). Artificial intelligence, international competition, and the balance of power. *Texas National Security Review*, 1(3), 36–57.a
- Jasanoff, S. (2004). *States of knowledge: The co-production of science and social order*. Routledge.
- Jasanoff, S., & Kim, S.-H. (2015). *Dreamscapes of modernity: Sociotechnical imaginaries and the fabrication of power*. University of Chicago Press.
- Hunter, L. Y., Albert, C. D., Henningan, C., & Rutland, J. (2023). The military application of artificial intelligence technology in the United States, China, and Russia and the implications for global security. *Defense & Security Analysis*, 39(2), 207-232.
- Huysmans, J. (2011). What's in an act? On security speech acts and little security nothings. *Security Dialogue*, 42(4–5), 371–383
- Johansen, A., & Kruck, A. (2025). The competence-control trade-off in military AI innovation: Autonomous weapons systems and shifting modes of state control over private experts. *European Journal of International Security*. Advance online publication.
- Johnson, J. (2021). Inadvertent escalation in the age of intelligence machines: A new model for nuclear risk in the digital age. *European Journal of International Security*, 7(3), 337-359.
- Johnson, J. (2025). Can AI behave ethically during military crises? Preserving human moral agency. *International Affairs*. Advance online publication.
- Ku, M., & Finch, B. (2024). Routines die hard: Ontological security and audience agency in securitisation. *Review of International Studies*.
- Markussen, H. R. (2025). Digital im/materiality and the securitisation of cyber. *European Journal of International Security*. Advance online publication.
- Meleouni, C., & Efthymiou, I.-P. (2023). Artificial intelligence and its impact in international relations. *Journal of Politics and Ethics in New Technologies and AI*, 2(1), e35803.
- Mügge, D. (2023). The securitization of the EU's digital tech regulation. *Journal of European Public Policy*.
- NATO. (2022, June 29). *Madrid Summit Declaration*. North Atlantic Treaty Organization. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2022/06/29/madrid-summit-declaration>
- NATO. (2024, July 10). *Summary of NATO's revised artificial intelligence (AI) strategy*. North Atlantic Treaty Organization. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/summary-of-natos-revised-artificial-intelligence-ai-strategy>
- North Atlantic Treaty Organization. (2024). Washington summit communiqué. <https://www.nato.int>
- Ølgaard, D. M. (2025). The new technopolitics of war: (Re)imagining agency and authority in military affairs. *Global Policy*, 16(4), 474-479.
- Payne, K. (2018). Artificial intelligence: A revolution in strategic affairs? *Survival: Global Politics and Strategy*, 60(5), 7-32.

- Sarkin, J. J., & Sotoudehfar, S. (2024). Artificial intelligence and arms races in the Middle East: The evolution of technology and its implications for regional and international security. *Defense & Security Analysis*, 40(1), 97-119.
- Schmidt, E. (2022). AI, great power competition, and national security. *Daedalus*, 151(2), 288-298.
- Schrodt, P. A. (1988). *Artificial intelligence and formal models of international behavior*. *International Studies Quarterly*, 32(4), 491-509.
- Stengel, F. A. (2019). Securitization as discursive (re)articulation: Explaining the relative effectiveness of threat construction. *New Political Science*, 41(2), 294-312
- Sticher, V. (2025). War and peace in the age of AI. *The British Journal of Politics and International Relations*, 27(2), 542-550.
- Stritzel, H. (2007). Towards a theory of securitization: Copenhagen and beyond. *European Journal of International Relations*, 13(3), 357-383
- Stritzel, H. (2014). *Security in Translation: Securitization Theory and the Localization of Threat*. Palgrave Macmillan.
- Timmers, P. (2019). Ethics of AI and cybersecurity when sovereignty is at stake. *Minds and Machines*, 29(4), 635-645.
- Vanderborght, R., & Nadibaidze, A. (2025). Military demonstrations as digital spectacles: How virtual presentations of AI decision-support systems shape perceptions of war and security. *European Journal of International Security*. Advance online publication.
- Wählisch, M., & Kufus, F. (2025). Leveraging AI in peace processes: A framework for digital dialogues. *Data & Policy*.
- Wæver, O. (1995). Securitization and desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.), *On security* (pp. 46-87). Columbia University Press.
- Zeng, J. (2021). Securitization of artificial intelligence in China. *Chinese Journal of International Politics*, 14(3), 417-445.
- Wu, Y. L., Shao, B., Newman, A., & Schwarz, G. (2021). Crisis leadership: A review and future research agenda. *The Leadership Quarterly*, 32(1), 101518. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2021.101518>

Modern Epistemolojiden Google Çağı'na: Lyotard'ın "Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor"una Dair Sosyo-Politik Bir Eleştiri

Kemal Bozkaya¹

Öz

¹ Dr., İstanbul Üniversitesi, drkemalbozkaya@hotmail.com, 0000-0003-4371-9261

Çalışmamız, “modern epistemolojinin bilgi arayışı hangi ilkeler üzerine kuruludur?” Şeklinde bir soruya binaen “Postmodern bilgi rejimlerinde bilhassa bilginin değerinin belirlenmesi, meşrulaştırılması ve söz konusu belirlenmede/meşrulaştırmada hangi politik, kültürel ya da ekonomik güç ilişkileri mevzubahistir? sorusunu esas alarak felsefi ve eleştirel bağlamda karşılaştırmalı olarak ilerler. İlk sorumuz modernitenin bilgi meselesinde odaklandığı bilginin metafizik temellerini garantiye alma arzusuyla; özne merkezli bilgiyle, “nasıl bilirim”e dair rasyonel bir zemin kurma çabasıyla; evrensel-nesnel bilgi arayışıyla ve son olarak doğa bilimlerinin normatif model oluşuna atıfta bulunan metafiziksel ve teolojik bilgiden arındırılmış, deneysel bilginin üstünlüğüne dairdir. Bunlar modernitenin bilgiyi meşrulaştırmadaki felsefi unsurlardır. Moderniteden postmoderniteye bilgi mefhumunun yolculuğunu inceleyeceğimiz çalışmamızın ikinci sorusu ise Lyotard’ın özellikle özgürleşme alanıyla ilişkili olan büyük anlatıların yıkımı ile araştırma, performativite ve meşruiyet krizleri kavramlarını merkeze alır. Bu bağlamda postmodernitenin dijital çağında bilginin değerine baktığımızda modernitenin evrensel, idealist, hümanist ve rasyonel bilgi arzusuna ya da meşrulaştırma anlatısına istinaden hakikat, bu çağda artık değerlendirme ölçütü değildir. Ölçüt, pratik anlamda işlevsellik, erişebilirlik, hız, tüketilebilirlik, algoritmik öncelik, ekonomik değer, görsel ve duyuşal sunum ve elbette konumuz açısından meşruiyetin halktan alındığına dair özgürlük anlatısının pratik rolüne atfen politik kullanılabilirliktir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere iki soru esasında bilginin hangi iktidar yapılarının dahil olduğu ilişkilerle kurulduğunu politik bir bakış açısını referans alarak ilerlemektedir. Temel dayanak noktası olarak Lyotard’ın *Postmodern Durum* adlı eseri alınmakta ve metin yalnızca bir bilgi kuramı eleştirisi olarak okunmamakta, aynı zamanda çağdaş bilgi üretiminin **politik ve ideolojik içeriği** bağlamında analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Bilgi Felsefesi, Dijital Epistemoloji, Lyotard, Dijital İktidar

From Modern Epistemology to the Google Age: A Socio-Political Critique of Lyotard's “The Postmodern Condition: A Report on Knowledge”

Abstract

Our study addresses the question: "On what principles is the modern epistemological quest for knowledge based?" Based on a question such as, "In postmodern knowledge regimes, what political, cultural, or economic power relations are at play in determining and legitimizing the value of knowledge?", this study proceeds comparatively within a philosophical and critical context. Our first question concerns modernity's focus on the issue of knowledge, specifically its desire to guarantee the metaphysical foundations of knowledge; its attempt to establish a rational basis for "how I know" through subject-centered knowledge; its search for universal-objective knowledge; and finally, its emphasis on the supremacy of empirical knowledge, purged of metaphysical and theological knowledge, referencing the normative model of natural sciences. These are the philosophical elements in modernity's legitimation of knowledge. The second question in our study, which will examine the journey of the concept of knowledge from modernity to postmodernity, centers on Lyotard's concepts of the destruction of grand narratives, particularly related to the realm of liberation, and the crises of research, performativity, and legitimacy. In this context, we examine the value of knowledge in the digital age of postmodernity. When we examine modernity, truth, in relation to its universal, idealistic, humanist, and rational desire for knowledge or its narrative of legitimation, is no longer the criterion for evaluation. The criterion is, in practical terms, functionality, accessibility, speed, consumability, algorithmic priority, economic value, visual

and sensory presentation, and, of course, in the context of our subject, political usability, referring to the practical role of the narrative of freedom that legitimacy is derived from the people. As we stated above, the two questions essentially proceed by referencing a political perspective on which power structures are involved in the construction of knowledge. Lyotard's **The Postmodern Condition** is taken as the main point of reference, and the text is analyzed not only as a critique of epistemology but also in the context of the political and ideological content of contemporary knowledge production.

Keywords: Postmodernism, Philosophy of Knowledge, Digital Epistemology, Lyotard, Digital Power

1. Giriş

Postmodernizm terimi 1960'larda New York'taki sanatçılar ile eleştirmenler arasında ortaya çıkmış, 1970'lerde Avrupalı kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Bu kuramcılardan biri de Jean François Lyotard'dır (Sarup, 2004, s.188). Lyotard'ın tanımıyla postmodern durum, tüm üst anlatılara (büyük öykülere) karşı inançsızlık ya da kuşkuculuk olarak telakki edilir (Lyotard, 2013, s. 7-8; Caputo,2022, s.90). Söz konusu tanım ışığında üst anlatılar, evrensel olarak kabul edilen, politik ve bilimsel birçok projenin meşrulaştırılmasında kullanılmış nihai epistemik gerçeklerdir. Lyotard'ın esas tezi de bahse konu olan üst söylemlerin ve ideolojilerin sonuna gelindiğine dairdir (Akay, 2013, s.35). Dolayısıyla modernitenin bilgi anlayışı eleştirisinde postmodern çağın epistemoloji alanına yönelik soruları etik, politik ve toplumsal meselelerinin tartışılmasında, dahası bilginin durumunun neliğine yönelik büyük önem arz eder. Bu bağlamda özellikle bilginin kaynağı, doğruluğu, geçerliliği, evrenselliği hakkında Descartes'tan Kant'a Aydınlanma'nın temel problematiğini oluşturan sorular, epistemolojik alanın ilgi odağını oluşturur. Bilindiği üzere söz konusu dönemin hâkim bilgi anlayışındaki meşruiyet unsurlarını; hakikatle uyum, tutarlılık, özne-nesne ayrımı, evrensel doğruların mutlak manada akıl ve deney yoluyla keşfedilmesi gerektiği, dolayısıyla a priori akıl yürütmenin zorunluluğu oluşturmaktadır. Ancak postmodern dönem olarak telakki edebileceğimiz XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, bilgiye dair bu klasik kabuller ciddi biçimde sorgulanmaya başlanmış, dahası Madan Sarup'un ifade ettiği üzere toplumların postmodern çağa girişleriyle başlayan dönüşüm karşısında bilginin doğası ve statüsü de değişmiştir (Sarup, 2004, s.190). Artık modernizmin meşruiyet önkabullerinin ve buna bağlı olarak büyük anlatılar denilen ilerleme, akıl, özgürlük gibi özneyi de içerisine alacak şekilde bilgiye anlam ve meşruiyet kazandırma çabası eleştiriye tabi tutulur ve bu modern çağın evrensellik iddiasındaki büyük anlatılarının postmodern durumda çöküşü öne çıkarılır. Bilginin bilhassa akademi alanından çok politik, ekonomik ve teknolojik sistemlerin işlevsel bir üretimi olduğu gözler önüne serilir (Lyotard,2013, s.61). Lyotard'ın "postmodern bilgi durumu" tespiti, bu dönüşümün kuramsal, tarihsel, kültürel ve bunların çatısı olarak siyasal izlerini anlamak açısından merkezi bir önem taşır. Buna ek olarak bu dönüşüm, politik eylemlilik imkanlarının çoğulcu bir siyaset anlayışıyla yeniden saptanabileceği ve yeni özgürlük alanlarına olanak sağlanabileceği bir mesele olarak da değerlendirilmelidir. Bu da postmodern bakış açısıyla dijital tahakküme karşı özgürlüklerin garanti altına alınabileceği politik bir direnişi mümkün kılabilmesi dolayısıyla önem arz eder. Bu bağlam üzere amacımız Lyotard'ın bireylerin ve toplumların ürettikleri bilgi ve belli bir meşruiyet ekseninde ortaya koydukları gerçeklikleri yapılandırmak üzere kullandıkları mitsel anlatılar yani "büyük anlatılar"ın çöküşü üzerine kurduğu "postmodern bilgi durumu" teorisinin özellikle dijital kapitalizmin bilgi üretim rejimleriyle ilişkilendirilerek epistemolojik ve politik olarak yeniden ele almaktır. Dolayısıyla çalışmamız, dijital platformların (Google, instagram, facebook, X vb.) bilgiyi salt işlevsel bir değere dönüştürdüğünü savunmakta ve performativite kavramı

bağlamında, eğitim ve akademi dünyasının nasıl algoritmik bir sürece evrildiğini çözümlemeyi hedeflemektedir. Bu dönüşümün yalnızca teknik bir yeniden yapılanmadan ibaret olmadığı aynı zamanda bir **meşruiyet krizi ve epistemik meselede politik iktidar sorunu** olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma, karşılaştırmalı olarak felsefi analiz ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle beraber modern epistemoloji, Lyotard'ın postmodern bilgi eleştirisi ve dijital epistemolojinin eleştirisi şeklinde üç katmanlı kuramsal bir çerçeveye politik odaklı ele alınmaktadır. Yapılacak karşılaştırmalı analiz, modernitenin hakikate ulaşma iddiası taşıyan bilgi anlayışı ile postmodernitenin parçalanmış ve güç ilişkileriyle iç içe geçmiş bilgi formları arasındaki temel farkları ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma, Lyotard'ın kavramsal çerçevesinden yola çıkarak, moderniteden postmoderniteye bilginin epistemik ve politik dönüşümünü açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Ayrıca modern epistemolojik metinler, Lyotard'ın *Postmodern Durum* metniyle kavramsal olarak karşılaştırılmakta, güncel dijital bilgi sistemleri bu teorik zemin üzerinden felsefi olarak okunmaktadır. Google, instagram, facebook, wikipedia, yapay zekâ destekli öğrenme sistemleri gibi algoritmik yapılar, epistemolojik ve politik tartışmanın nesnesi olarak analiz edilmektedir.

2. Modern Epistemolojinin Çift Yönlü Krizi

Modern felsefe, epistemolojiyi kesinlik, evrensellik ve rasyonel meşruiyet üzerine inşa ederek, bilgiyi mutlak bir hakikatin ve özgürleştirici ilerlemenin taşıyıcısı olarak konumlandırmıştır. Bilim ve Aydınlanma idealleri, bilginin, özne merkezli aklın düzenleyici gücüyle toplumu dönüştüreceği büyük anlatısını doğurmuştur. Ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında bu evrenselci varsayım hem felsefi hem de sosyo-politik cephede geri dönülmez bir krize girmiştir. Modernitenin bilgi anlayışı, kartezyen temeller üzerinde yükselmiştir: kesinlik, şüphe edilemezlik ve öznenin bağımsız bir nesnellik. Dahası modern epistemoloji, özellikle kartezyenizm ve Aydınlanma felsefesi temelinde, bilgiyi dini dogmalardan ve kişisel önyargılardan arındırarak evrensel ve sağlam bir zemin üzerine inşa etme arayışına dayanır. Bu arayışın merkezinde üç temel ilke yer alır. Bunlardan ilki Descartes'la özdeşleşen kesinlik ve şüpheden kurtulma ilkesidir ki burada bilgi metodik şüphe kullanılarak mutlak surette arınmış olmalı ve şüphenin şüpheciliğe yol açmasını engelleyen *cogito, ergo, sum* gibi yegâne güvenilir bir rasyonel temel ilkeye oturtulmalıdır (Kenny, 2021, s. 49). Elbette burada amaç, bilgiyi dini ve metafizik otoriteden bağımsız kılmaktır. Çünkü Descartes mümkün mertebeye Eagleton'ın da ifade ettiği üzere insanlığın özünü akılda bulur (Eagleton, 2012, s.270). Dahası Descartes'in dünyası sağlam bir desteği ancak kendisinde bulan insanın dünyasını ifade eder (Touraine, 2002, s. 63). Çünkü insan, Rönesans döneminde dünyanın merkezi ve büyük bir mucize olarak konumlandırılır (Russ, 2020, s. 131). İkincisi, evrensellik ve nesnellik ilkesidir. Bu bağlamda gerçek bilgi, bireysel öznenin ve kültürel/tarihsel koşullardan bağımsız olarak evrensel geçerliliğe sahip olmalıdır. Bu, bilimsel yöntem aracılığıyla nesnel hakikate ulaşmayı ve bilgiyi tüm rasyonel özneler için bağlayıcı kılmayı amaçlamaktadır. Daha yakından bakıldığında Jean Ehrard'ın “yüzyılın büyük rüyası, yani hem kendisi hem de dünyayla barışık ve kendiliğinden evrensel düzenle uyum gösterecek bir insanlık düşü””, tam olarak anlamını burada bulur (Touraine, 2012, s. 27). Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, rasyonel meşruiyet ilkesidir. Söz konusu ilkeye göre de bir bilginin meşruiyeti, dışsal bir otoritenin (kilise, gelenek vb.) aksine akıl ilkelerine ve mantıksal tutarlılığa dayanır. Bilimsel bilgi, akılcı ispat ve ampirik doğrulama yoluyla kendi meşruiyetini kendisi üretir ve bu da özgürleşme ve ilerleme ideallerini besleyen Aydınlanma anlatısının esas dayanağını oluşturur. Jean-François Lyotard'ın eleştirisi tam olarak bu üçüncü ilkeye yönelmektedir. Postmodern durumda, bilgi artık kendi meşruiyetini aklın evrensel ve normatif gücünden ziyade performatif işlevselliğinden (ekonomik fayda, sisteme katkı) alarak, nesnellik iddiasını piyasa ve teknolojik verimlilik adına terk etmektedir. Yani Aydınlanma'nın kurduğu rasyonel ve

kristalize meşruiyet rejimi, Lyotard'ın öngörüsüyle örtüşen bir biçimde, bugün yerini dijital ağların ve algoritmaların yönettiği yeni bir duruma bırakmıştır. Modern epistemolojinin hakikat arayışının yerini, Google Çağı'nda bilginin ticarileşmesi ve hız (performativite) almıştır. Artık karşımızda Weber'in yurttaş'ı yoktur. Yalnızca veriye indirgenmiş kullanıcı vardır. Lyotard'ın raporu, tam da bu kırılma noktasında, bilginin meşruiyet kaynağının evrensel akıldan dijital işlevselliğe nasıl kaydığını ifşa eden bir erken uyarı sistemi olarak okunmalıdır (Touraine, 2012, s. 45-46).

Bu bağlamda Lyotard'ın performativite ilkesiyle ifade ettiği ve modernitenin üretilmiş hayattan başka bir yaşam tanımadığına karşılık gelen yeni meşruiyet rejimi, Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite kavramsallaştırmasında sosyolojik karşılığını bulur. Diğer yandan modernitenin eski ilerleme ideali yapısal bir mutasyona uğrayarak denetimden muaf hale gelmiş ve özelleştirilmiştir. Google Çağı'nın kullanıcısı için hayat artık verili bir kader olarak anlaşılmamakta, bu durumda da algoritmik dünyanın hızına ayak uydurmak adına sürekli bir üst sürüme taşınması gereken sonsuz bir proje olarak kabul edilmektedir. Ulrich Beck'in risk toplumu analiziyle de desteklendiği üzere, kolektif güvencelerin eridiği bu belirsizlik ortamında birey, kendi toplumsal kimliğini ve bekasını tek başına inşa etmek zorunda bırakılan, sistemin talep ettiği performansı kendi bireysel girişimi olarak içselleştiren yalnız bir özneye dönüşmüştür (Bauman, 2023, s.186-187). Durum, Lyotard'ın söz konusu erken uyarı sistemiyle birlikte değerlendirildiğinde bilginin kendisinin sorgulanmasıyla içsel bir krize girilirken, asıl sarsıntı dışsal, yani etik-politik düzlemde yaşanmıştır. Bilimsel bilginin, 20. yüzyılın ortalarında (atom bombası, endüstriyel savaş mekanizmaları ve biyopolitik denetim aygıtları) kaçınılmaz olarak iktidar aygıtlarıyla iç içe geçmesi, bilimin masumiyet mitini yerle bir etmiştir. Bilimsel ilerleme, vaat edilen özgürleşme yerine, yeni ve daha sofistike tahakküm biçimlerinin aracı haline gelmiştir. Artık epistemoloji, "bilgi nedir?" sorusuna ek olarak bu bilgi kimin iktidarına hizmet eder ve hangi araçlarla meşrulaşır?" sorusunu sormak zorundadır. Bunlara binaen diyebiliriz ki Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler*'de, modern epistemenin kalbine yerleşmiş bir yara olarak tarif ettiği o biçimsel kesinlik ile yaşamsal anlam arasındaki kapanmaz uçurum, Lyotard'da görüldüğü üzere nihai hükmünü giyer. Modernite, bu uçurumu özne insan dolayımıyla kapatmaya çalışan naif bir sentez çabasıyken, Lyotard'ın postmodern durumu ise bu sentezin ontolojik imkansızlığının kabulü ve bilginin parçalı doğasının (paraloji) meşrulaştırılmasıdır. Dolayısıyla Lyotard'daki kriz, politik bir tercih olarak görülmemekte, bu çerçevede de Foucaultcu anlamda epistemolojik bir zorunluluk olarak kabul edilir. (Foucault, 2001, s. 347-350).

3. Lyotard'ın Performativite Kavramı ve Algoritmik Tahakküm

Modern epistemolojinin hem felsefi hem de etik-politik düzeyde yaşadığı çifte kriz, Jean-François Lyotard tarafından 1979 tarihli *Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor* adlı eserinde radikal bir biçimde formüle edilmiştir. Jean-François Lyotard söz konusu çalışmasında modern epistemolojinin içine düştüğü felsefi ve etik açmazları oldukça köklü bir eleştiriyle ele alır. Düşünüre göre moderniteye ruhunu veren spekülasyon bütünlük ve özgürleşme idealleri inandırıcılığını yitirince bilginin karakteri de başkalaşım geçirmiştir. Artık bir bilginin değeri onun hakikati veya özgürleştirici gücüyle ölçülmez. Bu açıdan da sistemin işleyişine ne kadar katkı sağladığıyla yani performativite ilkesiyle ölçülür hale gelir. Bilginin metalaşmasıyla birlikte ortaya çıkan söz konusu performatif ilkesi, hakikat meselesinin de bir kenara bırakılmasına ve böylece bilginin doğruluğundan ziyade işlevselliğinin ön plana çıkarılmasına zemin hazırladı (Lyotard, 2013, s.16, 99). Bu durum, üniversitenin rasyonelleşmesiyle yakından örtüşen şey olan bilginin metalaşmasının ortaya konulmasıyla daha anlaşılır hale gelir. Çünkü Lyotard Postmodern Durum isimli eserinde evrensel aydınının düşüşünü, yükselmekte olan bilgi çağında bilginin dönüşümüne bağlar. Böylece bilgi devrimi ve bilgisayar teknolojilerinin yayılması, tarihsel olarak Batılı bilgiyi ve

üniversitenin kurulmasını meşrulaştırmaya hizmet etmiş olan itibari değerleri ortadan kaldırmaya başlar (Sanbonmatsu, 2007, s. 115-116). Artık bilgi salt anlama çabasından koparak teknolojik hızı ve ekonomik verimi artırdığı oranda meşru kabul edilir olur. Bilginin işlevi, yalnızca sisteme, kurumların ihtiyacı olan pragmatik görev noktalarında rollerini gerektiği gibi oynamaya yetenekli oyuncularını sağlamak şeklinde tezahür eder (Lyotard, 2013, s. 94). Lyotard tarafından ortaya konan bu perspektif bilimsel merakı hakikat arayışından koparıp sistemi verimlilik hesabına ve satılan bilgiye indirgeyen kapitalist süreci de gözler önüne serer. Lyotard'ın performativite üzerinden yaptığı bu analizler, günümüzün dijital bilgi rejimini ve algoritmik iktidar biçimlerini anlamlandırmak üzere oldukça önemi haizdir. Dijital kapitalizm çağında bilgi yalnızca ekonomik işlevselliğe indirgenmemekte aynı zamanda arama motorları ve sosyal medya algoritmalarında ne kadar görünür olduğuyula da sınırlanmaktadır. Bu bağlamda bir verinin hakikatinden ziyade tıklanabilir ya da popüler olması onun epistemik değerini belirleyen asıl ölçüt haline gelir. Bilginin metalaştığı söz konusu yeni düzende algoritmalar, meşruiyetin en etkili belirleyicileri olarak sahneye çıkar. Buna binaen söz konusu mekanizmalar bilgiyi filtreleyip yönlendirerek açık sansürden çok daha etkili ve sinsi bir hiyerarşi inşa eder. Dolayısıyla bilginin dolaşımını ekonomik çıkarlar lehine düzenleyen bu görünmez kontrol ağları Lyotard'ın teorik öngörülerinin somut bir sosyopolitik gerçekliğe dönüştüğünü kanıtlar niteliktedir.

Bilgi anlaşıldığı üzere, kendi içinde bir amaç olmaktan çıkarak, tamamen operasyonel bir meta haline gelir ve sistemin gücünü artırdığı ölçüde meşru kabul edilir. Bu durum, Google Çağı'nda bilginin algoritmik bir veriye indirgenmesinin ontolojik temelidir. Hakikat artık bir keşif olmaktan çıkar ve bir verimlilik katsayısına dönüşür. Bu dönüşümün en radikal sonucu, bilginin özne ile olan bağının koparılması ve tamamen dışsallaştırılmasıdır. Lyotard, bilginin bilgisayar dillerine tercüme edilebilirliği oranında var olabileceğini ve bu dile direnen her türlü bilme biçiminin (sezgisel, etik veya estetik) sistem dışına itileceğini öngörmüştür. Bugünün algoritmik tahakküm rejiminde, dijitalleştirilemeyen veya veri setlerine sığdırılamayan insan deneyimlerinin yok hükmünde sayılması tam da budur. Bilgi, bu minvalde zihnin eğitimi manasını yitirmiştir. Artık üretim gücünün artırılmasına yarayan bir enformasyon paketi, bir mübadele değeri olarak tanımlanır. Dolayısıyla, algoritmalar sadece veriyi işlemez, neyin bilgi statüsüne erişebileceğinin sınırlarını çizen epistemolojik bir filtre işlevi görürler. Lyotard'a göre bu performativitenin tehlikesi ise sistemin dışında kalan her şeyi yok sayan bir terör biçimi olarak tanımlamasında yatar. Bu, bugünkü algoritmik elemanın temelidir. (Lyotard, 2013, s. 8,126). Bahse konu olan bu dışlama mekanizması, oyun dışı bırakma tehdidiyle verimlilik dayatma düzleminde ilerler. Google veya sosyal medya algoritmaları bağlamında bu terör, görünürlük ekonomisi üzerinden işler. Algoritmanın performans kriterlerine (tıklanma, paylaşılma, etkileşim hızı) uymayan içerik, sansürlenmese bile dijital bir sessizliğe mahkûm edilir. Bu, rızaya dayalı bir tahakkümdür. Kullanıcılar veya bilgi üreticileri, sistemin içinde kalabilmek için kendi düşünsel üretimlerini algoritmanın beğeneceği formlara sokmak zorunda kalırlar. Dahası, performativite ilkesi bağlamı kontrol ederek, bilimin ve düşüncenin paralojik yani beklenmedik potansiyelini yok eder. Böylece sistemi determinist bir kapalılığa hapseder. (Lyotard, 2013, s.91-92,118). Lyotard, bilimsel ilerlemenin *konsensüs/uzlaşım* yerine ancak ve ancak *dissensus*la yani uyuşmazlık ve yeni hamlelerle mümkün olduğunu savunurken algoritmik mantık, geçmiş verilerden yola çıkarak geleceği tahmin etmeye ve riskleri minimize etmeye programlıdır. Sistemin performansı, ancak belirsizliğin azaltılmasıyla artırılabilir ilkesi gereği, algoritmalar her türlü sapmayı, hatayı veya öngörülemezliği elimine etmeye çalışır. Oysa düşünce, tam da o öngörülemezlik anında parlar. Dolayısıyla Google Çağı'nın epistemolojisi, yeniliğin kendisi yerine yeniliğin sisteme entegre edilebilir ve kârlı versiyonuna izin veren muhafazakâr bir yapıdır. Nitekim Lyotard da zaten bu Çağ'da, bilginin enformasyon niceliklere çevrilebilir olduğu sürece bilgi sayılacağını ifade eden günümüz algoritmik veri rejimini ortaya koyar (Lyotard, 2013, s.13-

14). Bu da algoritmik yapıların bir tür “bilişim tahakkümü” olarak karşımıza çıkması hasebiyle büyük önemi haiz bir tespiti muhtevasında barındırır.

Lyotard’ın çizdiği tablo, modern aydınlanmanın evrensel akıl idealinin yerini, küresel bir bilgisayar ağının hesaplayıcı aklının aldığı distopik bir manzaradır. Burada meşruiyet, sistemin sonsuz döngüsünü sürdürebilmesi için gereken güç artışına hizmet eder. Teknolojinin ve sermayenin ittifakı olarak tanımlanan bu yeni durumda, hakikat sorusu yerini hız ve kapasite sorusuna bırakmıştır (Lyotard, 2013, s. 19,90). Google ve benzeri teknolojik devlerin kurduğu algoritmik iktidar, Lyotard’ın meşruiyetin performativite yoluyla sağlanması dediği sürecin nihai zaferidir. Bu noktada neyin doğru olduğuna karar veren filozoflar veya bilim insanları saf dışı bırakılır. En hızlı karar alıcı olan ve en hızlı sonucu verenler, işlemciler olarak belirlenir.

4. Büyük Anlatıların Epistemik Çöküşü ve Petit Récits'lerin Yükselişi

Modern epistemolojinin kesinlik, evrensellik ve rasyonel meşruiyet ilkeleri üzerine kurduğu bilgi sistemi, nihayetinde meşruiyetini büyük anlatılardan alıyordu. Çünkü modernite kendi sistemini oluşturmada büyük yazgı anlatılarına ihtiyaç duyar. Eski mitlere karşı duyduğu husumete rağmen, kendi mitlerini yaratması da bunun iyi bir örneğidir. (Eagleton, 2012, s. 176) Hatta Eagleton bu durumu Tatlı Şiddet’te şu şekilde ifade eder:

Modern çağda hakikat, giderek iktidarın hizmetine girerken, iktidar ve bilginin uyum içinde bulunduğu mit dünyası, araçsal akıl kılığında geri döner. Fakat mit, Eros’tan ve delilikten sanata ve bedene kadar, araçsal aklın kenara attığı serbest enerjiler ve libidinal yoğunlukların alanı olma sıfatıyla övülebilir de. Bu şekilde mit ve modernite hem birbirinin muhalifi hem de ayna görüntüsüdür. (Eagleton, 2012, s. 295)

Bilindiği üzere Lyotard’ın postmodern tanımı üstanlatılardan kuşku duymaktır (Marsden, 2024, s. 292). Bu bağlamda konuya yaklaşıldığında Lyotard’ın postmodern durumu tanımlayan en temel tezinin modern bilginin meşruiyetini sağlayan bu kapsayıcı üst hikayelerin inandırıcılığını yitirmesi olduğu görülür ki bu durum bilginin üretim ve dolaşım biçimlerini temelden yeniden düzenleyen epistemik bir dönüm noktası olarak ifade edilebilir. Lyotard, bu çöküşü analiz ederken modernitenin bilgiye güç veren, diğer bir deyişle bilimin meşruiyetini sağlayan iki temel anlatısını tasfiye eder. İlki, bilginin saf akıl ve bilimsel yöntem aracılığıyla evrensel hakikate ulaşacağı ve modernitenin, bir söylemin koşullarını bu koşullar üstüne bir söylemle tanımlamak şeklindeki genel tavır ve tutumuna uygun biçimde insanlığın sürekli bir ilerleme içinde olacağı varsayımına dayanan aydınlanma anlatısıdır. Özellikle Marksizm gibi ideolojilerde somutlaşan, bilginin nihai amacının evrensel özgürleşme ve sosyal adalet olduğu varsayımına dayanan kurtuluş anlatısı epistemik noktada oldukça önem arz eder. Kökleri Fransız Devrimi’ne ve Aydınlanma’ya uzanan bu özgürleşim yani kurtuluş anlatısında bilgi, kendi başına bir amaç olarak ele alınmak yerine burada insanlığın özgürleşmesi, hakikat ve adalet ideallerine hizmet eden bir araç olarak ifade tanımlanır. Meşruiyetini de halkın otonomisinden alır. Bu bakımdan anlatı, bilgiye, ezilen sınıfları bilinçlendirerek onları baskıdan kurtarma misyonu yükler. Ancak Lyotard, yirminci yüzyılın totaliter pratikleri ve büyük ideolojik deneyimlerinin başarısızlığı sonucunda, evrensel insanlık veya evrensel proletarya gibi kapsayıcı özneler etrafında inşa edilen bu vaatlerin çöktüğünü ve buna bağlı olarak bilgiye yüklenen normatif ve siyasal misyonun da geçersizleştiğini iddia eder. İkincisi ise, özellikle Alman İdealizmi ve Hegel felsefesiyle özdeşleşen spekülative anlatıdır. Bu felsefi modelde bilgi anlaşılacağı üzere, tinin gerçekleşmesi ve hakikatin bütünsel birliğe ulaşması amacıyla kendisi için istenir. Ancak Lyotard, bilimin artık spekülative bir idealden yani hakikat beslenmek yerine, meşruiyetini sistem performansı ve piyasa talepleri gibi dışsal faktörlerden almak zorunda kaldığını belirtir

(Lyotard, 2013, s. 60-61, 68-69, Sarup, 2004, s. 196). Dahası temel bilim araştırmaları dahi, bilginin kendisi için bilgi olması idealinden uzaklaşarak, finansmanı sağlayan kurumların belirlediği teknokratik verimlilik hedeflerine tabi kılınmış, böylece Aydınlanma'nın ilerleme miti basitçe bir teknolojik optimizasyon ilkesine indirgenmiştir. Bu iki ana anlatının tasfiyesi sonucunda bilgi, evrensel ve aşkın bir temellendirme olanağını yitirir. Lyotard için bu durum, kaosa yol açmaz. Aksine bilginin heterojen, parçalı ve yerel formları olan küçük anlatıların yükselişine zemin hazırlar. Bu küçük anlatılar, kendilerini evrensel ilkelere dayandırmak yerine, yerel bağlamlarda, dil oyunları içinde ve Lyotard'ın tezinin merkezini oluşturan performatif kriterlerle meşruiyet kazanırlar. Bu bağlamda Lyotard, *Postmodern Durum*'da, son kırk yıl boyunca önde gelen bilim ve teknolojilerin giderek dille ilgilenir bir konuma geldiklerini ileri sürer: dilbilim kuramları, iletişim ve siberetik sorunları, bilgisayarlar ve onların dilleri, çeviri sorunları, enformasyon depolama ve veri bankaları. (Sarup, 2004, s. 190)

Diğer yandan büyük anlatıların meşruiyet krizi, Lyotard'ın teorisinde epistemolojik bir boşluk yaratmaz. Aksine meşruiyetin evrensel bir temele dayanma zorunluluğunu ortadan kaldırarak bilginin çoğulcu doğasını açığa çıkarır. Lyotard, bu noktada Ludwig Wittgenstein'in dil oyunları kavramından esinlenir. Bilgi, örneğin bilim veya felsefede olduğu gibi tek bir evrensel söylemde meşruiyet bulmak yerine, farklı kurallar ve amaçlar çerçevesinde işleyen yerel dil oyunları içerisinde anlam ve geçerlilik kazanır. Bir dil oyunundaki doğru/meşru olan, diğer bir dil oyununda anlamsız veya geçersiz olabilir. Bu çoğulculuk, küçük anlatıların yükselişini ifade eder. Küçük anlatılar, kendilerini evrensel akıl veya tarih gibi aşkın bir ilkeye dayandırmayan, aksine yerel bağlamlarda, pratik amaçlar doğrultusunda işleyen, geçici ve heterojen bilgi formlarıdır. Bu bağlamda, postmodern bilgi artık tek bir merkeze sahip değildir. Dolayısıyla meşruiyet, ortak bir akıl yerine, belirli bir amaç, ortaklık veya topluluk içindeki uzlaşım sal kurallar tarafından sağlanır. Lyotard'ın bu çoğulculuk savunusu, bilgiye tek bir siyasi veya ideolojik formun tahakküm etmesine karşı bir direnç imkânı sunar. Buna ek olarak büyük anlatıların çöküşü ve bilginin yerel dil oyunlarına dağılması, bilginin özü ve amacı üzerinde köklü bir dönüşüm yaratır. Modern bilginin karakteristiği hakikat arayışı, yerini hız, verimlilik ve ekonomik katkı odaklı performatif bir forma bırakmıştır. Bu, bir önermenin değerinin sisteme sağladığı işlevsel katkı ile ölçülmesi anlamına gelir. Lyotard, bilimsel bilgiye uygulanan bu performatif ölçütün iki temel sonucu olduğunu belirtir: Birincisi, araştırma ve geliştirmenin ana amacı, "bilmek" olmaktan çıkarılır, iktidara veya piyasaya daha fazla çıktı sağlamak haline gelir. İkincisi, bilginin meşruiyeti, sistemin optimum işleyişini sağlaması, yani teknokratik yeterliliği üzerinden belirlenir. Bu, bilginin hızla metalaşmasına zemin hazırlar. Çünkü en verimli bilgi, en çok alınıp satılan, en çok spekülasyon yapılan bilgi hâline gelir. Böylece bilgi, modernitenin vaat ettiği gibi özgürleştirici bir güç olmaktan çıkarak, dijital çağın karmaşık ekonomik-politik iktidar ağları içinde işleyen bir sermaye formuna evrilir.

5. Performatif Kriterden Algoritmik Kontrole: Bilginin Dijital Değerlemesi

Jean-François Lyotard'ın postmodernite analizinin merkezinde, modern bilgi üretimini tarihsel ve toplumsal bir zemin üzerinde meşrulaştıran büyük anlatıların inandırıcılığını yitirmesi olgusu yatmaktadır. Lyotard'ın büyük anlatıların meşruiyetini yitirmesi ve bilginin küçük anlatılara dağılmasına dair söz konusu tezi, bilgi-iktidar ilişkisinin odağını da kökten değiştirmiştir. Bu durum, bilginin statüsünde ve toplumsal dolaşım biçiminde yaşanan köklü bir ontolojik kırılmaya işaret eder. Modernitenin meşruiyet kanallarının aksine postmodern durumda üst anlatıların çözülmesiyle birlikte, bilginin meşruiyeti artık hakikat değerinden koparak, sistemin işleyişine sağladığı performans ve verimlilik ilkesine bağlanmıştır. Bilgi, kendi içinde taşıdığı epistemik değerle ölçülmemekte, tam tersine ekonomik ve idari mekanizmalara sağladığı çıktı oranıyla ölçülmektedir (Sarup, 2004, s.190-197). Bu dönüşüm, bilginin metalaşma sürecini hızlandırarak onu küresel kapitalizmin esnek birikim rejimine

entegre etmiştir. David Harvey'in belirttiği gibi, postmodern dönemde kültürel formlar ve bilgi, sermaye döngüsünün bir parçası haline gelmiş, dahası estetik ve entelektüel üretim, piyasa mantığı tarafından soğurulmuştur (Harvey, 1999, s. 320). Lyotard'ın *Postmodern Durum* eserindeki öngörüsü tam da bu noktada somutlaşır: Bilgi bundan böyle bilmek için kullanılmamakta, bilhassa satılmak ve yeni üretim süreçlerinde kullanılmak üzere üretilen bir meta formuna bürünmektedir (Lyotard, 2013, s.14,16). Bu bağlamda özellikle üniversiteler, araştırma merkezleri ve laboratuvarlar bilginin finansal değerinin, teorik derinliğinden önce geldiği, piyasa odaklı yapılar tarafından verimlilik ve fayda kriterleriyle yönlendirilen bilgi üreticilerine dönüşmüştür. Lyotard'ın öngörüsünü teyit eden bu durumda, bilgi alınıp satılabilen, spekülasyon konusu olabilen ve ekonomik döngü içinde yer alan birincil sermaye formu olarak işlev görmektedir. Dijital çağda, akademik makalelerden patentli algoritmik çözümlere kadar üretilen her türlü entelektüel çıktı, bu epistemik değerlendirme mekanizması üzerinden piyasanın döngüsüne sokulur. Böylece bilgi, modernitenin vaat ettiği özgürleştirici güç olmaktan kesin olarak çıkarak, ekonomik-politik tahakküm ağlarının temel yapı taşına dönüşür.

Bu performatif mantığın kurumsal izdüşümü, modern üniversitenin geçirdiği yapısal dönüşümde en net biçimde görülür. Bill Readings'in analiziyle, üniversiteler her zaman mükemmelliğe adanmış bürokratik sistemler olmamıştır. Bu bağlamda üniversiteler artık ulusal kültürü koruyan kurumlar olmaktan çıkmış, tamamen idari ve teknokratik bir kavram etrafında örgütlenen, küresel piyasayla bütünleşmiş bir şirkete dönüşmüştür. (Readings, 1996, s. 45). Akademik bilgi üretimi, hakikat arayışından ziyade, fon sağlayıcıların taleplerine ve piyasa yönelimli verimlilik kriterlerine yanıt veren bir muhasebe mantığına teslim olmuştur. Dijital çağda ise bu performatif kriter, algoritmik bir merkezi performans denetimine ve değerlendirme mekanizmasına evrilmiştir. Enformasyon toplumunda bilginin niceliğindeki patlama, anlamın ve niteliğin erozyona uğraması pahasına, dolayısıyla da bu çerçevede endüstriye uygulanan bilgi olan üretken bilgi üzerinden gerçekleşmektedir (Webster, 2002, s.55,151,158). Bugün bilginin değeri, içerdiği teorik derinlikten ziyade, dijital ağlar üzerindeki dolaşım hızı, tıklanma sayısı ve etkileşim oranları gibi algoritmik metriklerle belirlenmektedir. Bir bilginin geçerliliği, akademik titizliğinden bağımsız olarak, arama motorlarında ne kadar üst sırada yer aldığına ve kullanıcı dikkatini ne kadar süreyle manipüle edebildiğine endekslenmiştir. Bu durum, Lyotard'ın uyardığı gibi, bilimsel üretimi teknolojik optimizasyonun bir fonksiyonu haline getirerek, hakikatin çoğulluğunu bile performatif bir rekabet alanına dönüştürmektedir. Bu sürecin en keskin sonucu ise, demokratik kamusal alanı ve bilginin özerkliğini tehdit eden algoritmik tahakküm biçiminin yerleşmesidir. Yani Lyotard'ın uyardığı teknolojik optimizasyon, bugün algoritmik bir rasyonalite biçimini alarak bilginin özerkliğini tehdit etmektedir.

Arama motorları, sosyal medya platformları ve yapay zekâ temelli filtreler, Lyotard'ın işaret ettiği gibi meşruiyetin yeni hakemleri hâline gelmiştir. Bu algoritmik sistemler, bilginin dolaşımını kasıtlı olarak filtreleyerek ve önceliklendirerek çalışır. Bu durum da tam olarak geleneksel, açıkça ifade edilen sansürden çok daha incelikli bir teknolojik tahakküm biçimidir. Algoritmalar, hangi bilginin görünür olacağına, hangi küçük anlatının ana akıma dâhil edileceğine ve hangi içeriğin görünmez kılınacağına karar vererek epistemik hiyerarşiler kurar. Bu yönlendirme ve filtreleme mekanizması, bilginin siyasal ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda manipüle edilmesini kolaylaştırır ve bilginin özerk meşruiyetini tamamen ortadan kaldırır. Meşruiyetin kaynağı artık ne uzman uzlaşısı ne de bilimsel yöntemdir. Meşruiyet, algoritmaların belirlediği görünürlük hiyerarşisi tarafından yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla Lyotard'ın performativite kavramı, dijital çağda epistemolojik bir eleştiri olmaktan çıkıp, doğrudan siyasal ve teknolojik tahakkümün anahtarını sunan bir araç haline

gelmiştir. Bu süreç, bilginin özgürleştirici potansiyelini ortadan kaldırarak onu dijital iktidar ağlarının ve teknolojik tahakkümün operasyonel bir aracı haline getirmiştir.

6. Epistemolojik Tahakkümün Çok Boyutlu İzdüşümleri

Lyotard'ın postmodern bilgi durumuna dair analizinde bilgi yalnızca ekonomik sisteme entegre olan bir meta haline gelmesini işaret etmez. Aynı zamanda hakikat rejimlerini kökten değiştiren çok katmanlı bir epistemik tahakküm biçiminin doğuşunu ortaya koyar. Bu yeni tahakküm biçimi, bilginin ne olduğu sorusunu, bilginin kim tarafından ve hangi araçlarla meşrulaştırıldığı sorusuna indirger. Dahası özneye ve nihayetinde topluma, bilhassa hakikat üretimi bağlamında neyin icra edilebileceği konusunda sınır çizer (Lyotard, 2013, s. 70-71). Lyotard'ın, modern bilimin meşruiyet krizine girmesiyle birlikte yerini sistemin performatifliği ilkesine bıraktığı tespiti (Lyotard, 2013, s. 87-89), elbette Michel Foucault'nun bilgi ve iktidar arasında kurduğu organik bağı da akla getirir ve bununla süreklilik arz eder. Bu mutlak manada özne, hakikat ve iktidar analiziyle açık bir şekilde gözler önüne serilen kurumsal ve normatif tahakkümün de bir anlamda önemli izdüşümü olarak okunabilir. Foucault'ya göre iktidar yalnızca tahakküm mantığıyla baskı kuran ve kendisini dayanıksız pozisyona düşüren bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaz, bunun yanı sıra hakikati ve bilgi biçimlerini, dahası "bilme"yi tekraren üreten bir mekanizma olarak konumlanır. Zaten Foucault'ya göre asıl olan artık zımni olmayan iktidar aygıtının bilgiyle, hakikatle olan arayüzü ortaya çıkarılmasıdır. (Foucault, 2012, s.42, 74,173-174). Tam da aslında Lyotard'ın bahsettiği epistemik tahakkümün boyutları meselesi kurumsal tahakkümle birleşerek bu manada yeni bir anlam kazanır. Bu bağlamda kurumsal tahakküm, üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin özerk hakikat arayışından koparak, fon sağlayıcıların önceliklerine göre şekillenen bir üretim bandına dönüşmesiyle somutlaşır. Akademik alan, bilimsel merakın had safhada olduğu bir alan olmaktan çıkıp endüstriyel fayda ve patentlenebilir çıktı beklentisinin yönettiği normatif bir yapıya bürünür. Hangi disiplinin değerli, hangi metodolojinin geçerli sayılacağı, epistemolojik kriterlerden ziyade teknokratik ve ekonomik çıkarlarca belirlenir. Bu süreç, bilim insanlarını görünmez performans zincirleriyle sisteme bağlayarak bilginin kendisini bir disipline etme ve yönetme aracına dönüştürür.

Tahakküm meselesinin teknolojik boyutu ise Bruno Latour'un aktör-ağ teorisi üzerinden okunduğunda daha karmaşık bir ontolojik zemine oturur. Dijital kapitalizmde epistemik süreçler özellikle bu bağlamda yalnızca insan öznelerin ya da insan aktörlerin tekelinde bir süreç olarak değerlendirilemez. Bilhassa insan faktörünün devre dışında bırakıldığı aktörler olarak algoritmalar, veri setleri, kodlar vb. söz konusu ağın kurucu öğelerini oluşturur. Latour'un belirttiği gibi, toplumsal süreçler yalnızca insanlara özgü olmayıp insan ve insan-dışı heterojen aktörlerin etkileşimiyle şekillenir (Latour, 2010, s. 75, 193-194). Bu perspektifle algoritmalar pasif taşıyıcılar olmaktan çıkarak, bilginin görünürlüğünü, sıralamasını ve dolaşım hızını belirleyen aktif failer konumuna yükselir. Bilgi sistemleri, bu insan dışı aktörler aracılığıyla gerçekliği filtreler ve performatif değeri en yüksek olanı hakikat olarak sunar. Bu durum, epistemik iktidarın merkezi bir otoriteden, ağı yayılmış ve teknik kodların içine gizlenmiş, dağıtık ama son derece etkili bir denetim mekanizmasına evrilmesine neden olur.

Söz konusu epistemik tahakkümün dönüşümü, radikal etik bir sonuç doğurarak Lyotard'ın ayrışma kavramıyla bahse konu olan radikal etik sonucu açığa çıkarır. Bu bağlamda ayrışma, taraflar arasında çözümü sağlayacak ortak bir yargı kuralının bulunmadığı ve mağdurun uğradığı haksızlığı ifade edecek dilden yoksun bırakıldığı çatışmayı ifade eden bir durumdur (Lyotard, 2021, s. 31). Dijital platformlar, teorik olarak postmodern bir çoğulculuk vaat etse de dahası teoride farklı dil oyunlarına yer açsa da pratikte bu çoğulluğu algoritmik bir uyumsuzluk rejimiyle baskılar ve disipline eder. Egemen performans kriterlerine uymayan

marjinal sesler, alternatif bilimsel paradigmlar veya yerel anlatılar, algoritmaların uygunluk kuralları içinde anlamsızlaşır. Dolayısıyla bu süreç, doğrudan bir sansürden ziyade, mağduriyetin ifade edildiği dil oyununun, egemen platformun performans ve güvenlik kuralları içinde anlamsız kılınmasını sağlar. Fakat marjinal sesler, açıkça sansürlenmez. Fakat düşük etkileşim puanlarıyla görünmez kılınarak veya yanlış/güvenilmez olarak etiketlenerek sessizliğe mahkûm edilir. Bu çerçevede Castells'in de vurguladığı gibi, toplum bilhassa sermaye, bilgi, teknoloji, örgütsel iletişim, görüntüler, sesler ve sembollerin etrafında şekillenir. Dahası akışlar, bizim ekonomik, siyasi ve sembolik hayatımıza hâkim olan süreçlerin ifadesidir. Bu bağlamda da ağ toplumunda yani kapitalist toplumda var olamamak veya kapitalist ağın mantığına tercüme edilememek, yok hükmünde olmakla eşdeğerdir (Castells, 2008, s. 547-548, 624). Dolayısıyla dijital bilgi rejimleri, tahakkümün en yetkin biçimi olarak işler. Adaletin sağlanması ise ancak bu algoritmik sessizliğe karşı, ölçülemez olanın hakkını savunan politik bir direnişle mümkün olabilir.

7. Normatif Alternatif: Lyotard Eleştirisine Habermas'tan Cevap

Jean-François Lyotard tarafından postmodern durumun temel karakteristiği olarak sunulan büyük anlatıların çöküşü tezi modernitenin evrensellik iddiasını boşa düşürürken beraberinde ciddi bir etik ve politik boşluk getirmektedir. Lyotard modern bilimin meşruiyetini artık insanlığın kurtuluşu veya hakikatin birliği gibi üst idealler yerine sistemin performansından aldığını belirtir (Lyotard, 2013, s. 88). Bu tespit bilginin metalaşmasını ve teknokratikleşmesini ifşa etmesi bakımından son derece isabetlidir ancak dijital çağın manipülatif bilgi rejimleri karşısında kolektif bir direnişin nasıl temellendirileceği sorusunu cevapsız bırakır. Eğer her türlü konsensüs arayışı farklılıkları ezen bir terör biçimiye ve hakikat sadece bir dil oyunu hamlesinden ibaretse algoritmik dezenformasyona veya dijital gözetim mekanizmalarına karşı evrensel bir hak savunusu imkânsız hale gelir. Tam bu noktada Jürgen Habermas tarafından geliştirilen iletişimsel rasyonalite teorisi Lyotardcı analizin yarattığı normatif açığı kapatabilecek yegâne felsefi zemin olarak devreye girer. Habermas modernitenin tamamlanmamış bir proje olduğunu savunarak meşruiyetini aşkın bir metafizik temelden almadığını, bu bağlamda da özneler arası kurulan (en az iki öznenin etkileşimi) rasyonel bir iletişim sürecinden kaynaklandığını ileri sürer (Habermas, 2001, s. 112, 632, 780, 806). Burada özellikle Habermas'ın *Postmodernism: A Reader*'da Lyotard'ın tezlerine doğrudan bir cevap niteliği taşıyan ve tartışmamızın seyrini değiştirecek önemli bir teorik müdahalesi olan *Modernity: An Incomplete Project* adlı makalesine dikkat kesilmek gerekir. Habermas bu yazısında Lyotard'ın postmodern durum analizine karşı aydınlanmacı aklın savunmasını yapar (Habermas, 1993, s. 98). Habermas'a göre, Lyotard gibi düşünürlerin savunduğu postmodernizm, modernitenin vadettiği özgürleştirici potansiyelden vazgeçen ve akli estetik bir deneyime indirgeyen bir tür neomuhafazakârlık'tır. Habermas, modernitenin iflas etmiş veya terk edilmesi gereken ölü bir proje olmadığını, aksine henüz tamamlanmamış bir proje olduğunu ileri sürer (Habermas, 1993, s. 106). Ona göre sorun aklın kendisinde kaynaklanmamakta, aklın araçsallaşmasında ve yaşam dünyasının sistem tarafından sömürgeleştirilmesinde yatmaktadır. Dolayısıyla çözüm, Lyotard'ın önerdiği gibi büyük anlatıları terk edip yerel dil oyunlarına sığınmak yerine iletişimsel aklı yeniden tesis ederek modernitenin evrensel adalet ve özgürlük ideallerini tamamlamaktır. Bu bağlamda Habermas'ın söz konusu metni, Lyotard'ın *Postmodern Durum* eserine felsefe tarihindeki en güçlü karşı çıkışlardan biri olarak kabul edilir. Habermas, postmodernizmi klasik anlamda kültürel bir ilerleme olarak görmez. Dolayısıyla da postmodernizmi modernleşmenin toplumsal patolojilerine karşı verilen yanlış bir tepki olarak okur. Bu da bizi dijital çağdaki algoritmik tahakküme karşı direnişin, "Lyotardcı bir parçalanma ile mi yoksa Habermasçı bir tamamlama ve evrensel iletişim etiğiyle mi?" mümkün olacağı sorusuna götürür.

İki düşünür arasındaki bu teorik gerilim dijital gözetim kapitalizminin yarattığı epistemik türbülansı aşmak adına hayati bir önem taşır. Çünkü hakikat arayışının yerini performativite ilkesinin aldığı bu evrede, bilgi artık özgürleştirici bir potansiyel değil, sadece sistemin gücüne güç katan operasyonel bir girdi olarak görülmektedir. Ancak dijital platformların yarattığı enformasyon kaosunda her bilginin eşit derecede geçerli sayıldığı bir görecelilik hali paradoksal bir biçimde güçlü olanın haklı sayıldığı bir epistemik tahakkümü besler. “Lyotard, postmodern bir görecilik bulmaya çalışanlara karşın, tekno-bilimin totaliterleşen bir dünya kurma tehlikesini fark eder. Buna karşın, iletişimsel eylem kuramını geliştirmek isteyen Habermas’tan çok daha fazla bir şekilde dil oyunlarından birinden diğerine geçişi bir üst-dil yaratmadan başarmak istenci hakimdir. Bir tür konsensüs yerine üst-dil olmayan bir paraloji geliştirmiştir” (Akay, 2013, s.114). Bu çerçevede algoritmaların belirlediği görünürlük hiyerarşisi içinde hakikatin sesi kısıldığında Habermasçı perspektif demokratik bir direnç imkânı olarak belirir. Habermas ideal konuşma durumu adını verdiği kavramsal çerçevede iletişimin her türlü stratejik çıkardan arındırıldığı şeffaf bir diyalog ortamını şart koşar (Benhabib, 1999, s. 343-344, 357-358). Buna göre bir bilginin veya politik kararın meşruiyeti ancak tüm katılımcıların eşit şartlarda tartışmaya katılabildiği bir müzakere süreciyle sağlanabilir.

Dijital çağda bu yaklaşım algoritmik kar kutularının şeffaflığa kavuşturulması talebinin teorik dayanağını oluşturur. Christian Fuchs sosyal medyanın eleştirel bir analizini yaparken dijital alanın Habermasın sistem dünyası dediği araçsal aklın egemenliğine girdiğini belirtir (Fuchs, 2014, s. 65). Lyotardcı analiz algoritmaların performans odaklı işleyişini bir veri olarak kabul ederken Habermasçı yaklaşım bu işleyişin demokratik denetime açılmasını talep eder. Eğer bir algoritma veya veri toplama politikası kamusal tartışmaya kapalıysa ve işleyiş mantığı kullanıcılar tarafından sorgulanamıyorsa o sistem iletişimsel etiğe aykırıdır ve gayrimeşrudur. Manuel Castells’e göre ağ toplumunda iktidar ve güç, iletişim kodlarını kontrol edenlerdedir. Dijital çağın getirdiği teknolojik uygulamaların da ani yükselişleri de elbette iktidarın konumunu belirleyici etkiye sahiptir. Artık akışların iktidarı, iktidarın akışlarının önüne geçer (Castells, 2008, s. 44, 621). Bu bağlamda Habermas sistemsal işleyişin teknokratik verimliliğine karşı iletişimsel eylemin özgürleştirici gücünü savunur. Dijital kamusal alanın manipülasyondan arındırılması ancak bilgi akışını düzenleyen kodların ve protokollerin rasyonel bir eleştiriye tabi tutulmasıyla mümkündür. Bu teorik sentez günümüzdeki dijital aktivizm pratiklerinde somut bir karşılık bulur. Bilgi ve iletişim kanallarının dev teknoloji şirketleri tarafından tekelleştirilmesine karşı duran açık kaynak hareketleri ve kâr amacı gütmeyen dijital ansiklopediler bu sentezin yaşayan örnekleridir. Bu tür girişimler bir yandan Lyotard’ın savunduğu gibi merkezi iktidara karşı küçük anlatıların yaşam alanını genişletirken öte yandan Habermasın savunduğu şeffaflık ve rasyonel iş birliği ilkelerini hayata geçirir. Nick Srnicek platform kapitalizminin -ki buna en iyi örnek facebook-instagram verilebilir- veriyi hapsederek değer ürettiğini, dolayısıyla da kapalı platform hedefini gerçekleştirmek üzere hareket ettiklerini belirtir (Srnicek, 2017, s. 95, 110-112). Buna karşın açık kaynak kodlu yazılımlar bilginin üretim ve dağıtım süreçlerini şeffaflaştırarak teknolojik altyapıyı bir tahakküm aracı olmaktan çıkarıp iletişimsel bir uzlaş zeminine dönüştürür. Bu pratikler bilginin değerini kolektif aklın denetimi ve onayı ile ölçer.

Postmodernism: A Reader adlı makalesinde Jean-François Lyotard tarafından kaleme alınan *Answering the Question: What is Postmodernism?* başlıklı metin, Jürgen Habermas’ın modernite savunusuna verilmiş en sert ve kapsamlı felsefi manifesto niteliğindedir. Bu metin, Habermas’ın aklı ve toplumsal birliği yeniden tesis etme arzusuna karşı, estetik ve politik bir uyuşmazlık savunusu olarak okunmalıdır. Lyotard bu makalede, Habermas’ın modernite projesini tamamlama çağrısını, aslında bütünlük ve birlik kurma adına farklılıkları ezen totaliter bir talep olarak ifşa eder. Habermas’ın iletişimsel rasyonalite yoluyla ulaşmak istediği

konsensüs, Lyotard'a göre dil oyunlarının heterojen yapısını ihlal eden ve sanatsal/düşünsel deneyimi belli kalıplara hapseden bir terör biçimidir. Lyotard, Habermas'ın gerçekçilik talebini eleştirir. Ona göre bu talep, karmaşık gerçekliği basitleştirerek sisteme entegre etmeyi amaçlayan muhafazakâr bir reflekstir. Nihayetinde dijital çağın epistemik krizini aşmak için Lyotard'ın teşhisi ile Habermasın reçetesini birleştiren bütünlüklü bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Lyotard'ın performativite eleştirisi bizi teknolojik sistemlerin gizli iktidar stratejilerine karşı uyanık tutarken Habermasın iletişimsel rasyonalite teorisi bu sisteme karşı örgütlenecek direnişin meşruiyet zeminini kurar. Algoritmik tahakkümün yarattığı sessizliğe ve kurlsızlığa karşı verilecek mücadele hem farklılıkların hakkını gözetten çoğulcu bir hassasiyeti hem de kamusal aklın denetimini esas alan evrensel bir şeffaflık talebini içermek zorundadır. Lyotard makalesini, Habermasçı uzlaşma hayaline indirdiği son darbe olan şu meşhur sloganla bitirir: Bütünlüğe karşı savaş açalım; sunulamaz olanın tanıkları olalım (Lyotard, 1993, s. 38-46).

8. Lyotard'ın Eleştirel Teşhisi: Postmodern Durum'un Sosyo-Politik Artıları ve Sınırları

Jean-François Lyotard tarafından 1979 yılında kaleme alınan Postmodern Durum adlı eser felsefe tarihinin bir dönüm noktası olmasının yanı sıra günümüz dijital kapitalizminin ve epistemik tahakküm mekanizmalarının anlaşılması adına kurucu ve kehanet niteliğinde bir metin hüviyetindedir. Eserin en belirgin sosyo-politik katkısı bilgi meşruiyetinin kaynağında yaşanan radikal dönüşümü felsefi bir kesinlikle tespit etmesinde yatar. Lyotard bilgiyi temellendiren hakikat arayışının yerini sistemin hız ve verimlilik odaklı performatif kriterine bıraktığını göstererek makalemizin ana eksenini oluşturan algoritmik tahakküm tezinin epistemolojik zeminini daha doğru aşamasında teşhis eder (Lyotard, 2013, s. 14). Bilginin alınıp satılan ve spekülasyon konusu olan bir meta formuna büründüğü tespiti dijital çağın veri ekonomisi ve algoritmik değerlendirme sistemlerinin sosyo-politik çekirdeğini 1970ler gibi erken bir tarihte yakalamış olması bakımından son derece vizyonerdir. Söz konusu çalışma bu yolla bilgi ve iktidar ile ekonomi arasındaki ilişkiyi geleneksel Marksist çerçeveden farklı bir dille ve teknokratik sistem analizi üzerinden disiplinlerarası bir zemine taşıyarak modernizmin ilerleme mitine yönelik etik ve politik eleştirinin kapılarını aralamıştır (Jameson, 1991, s. 12).

Kitabın ortaya koyduğu bu güçlü teşhis Lyotard ile Habermas ve Foucault gibi düşünürler arasında kurulan kritik diyalogun zeminini oluşturur. Fakat Lyotard'ın teorik tercihleri bu çığır açıcı sosyo-politik analizlerin belirli sınırlamalara hapsolmasına neden olur. Eserin en belirgin eleştirel eksiği siyasal öznenin ve kolektif eylemin analizi noktasındaki boşluktur. Lyotard'ın büyük anlatıları ve konsensüsü reddederek yerel ve geçici küçük anlatıları yüceltmesi teorik düzlemde bir çoğulculuk savunusu gibi görünse de pratik politik eylem sahasında ciddi bir yetersizlik yaratır. Eğer tüm anlatılar eşit derecede yerel ve geçici ise dijital kapitalizmin devasa tahakküm gücü karşısında hangi küçük anlatının politik direnişi temsil ettiğini ve hangisinin manipülasyon veya dezenformasyon aracı olduğunu ayırt edecek normatif bir dayanak kalmamaktadır (Eagleton, 2011, s. 85). Lyotard'ın konsensüse karşı takındığı bu uzlaşmaz tavır Habermas'ın demokratik diyalog ve rasyonel meşruiyet talebini reddetmesine yol açmış ve bu durum postmodern eleştiriye tahakkümü tespit etmede keskin fakat tahakküme karşı etik bir direnç önermede eli kolu bağlı bir konuma sürüklemiştir.

Ayrıca eserin yazıldığı tarihsel bağlam ağ temelli kapitalizm ve sosyal medya algoritmaları gibi güncel mikro iktidar biçimlerini tam olarak öngörememesinden kaynaklı metodolojik bir sınırlamayı da beraberinde getirir. Lyotard bilgi bankalarından bahsederken Michel Foucault'nun biyopolitik gözetim toplumunu (Foucault, 2012, s. 215) ve Bruno Latour'un insan dışı aktörlerini içeren günümüzün karmaşık algoritmik kontrol ağını tam olarak kapsayamaz. Nihayetinde *Postmodern Durum* adlı eserin sosyo-politik analizi, eleştirel

gücünü sunduğu kesin çözümlerden almamaktadır. Özellikle sorduğu radikal sorulardan almaktadır. Dolayısıyla Lyotard'ın eserine yönelik Habermas Foucault ve Latour perspektifleriyle gerçekleştirilen disiplinlerarası eleştirel okuma eserin sınırlarını bizzat aşmayı amaçlayan bir zorunluluktur. Lyotard bilginin bir meta ve performatif bir kriter olduğunu saptayarak Google Çağının algoritmik tahakküm tezi için zorunlu olan epistemolojik teşhisi sunmuştur ancak bu teşhisin günümüzdeki kurumsal ve teknolojik izdüşümlerini incelemek için teorinin tamamlayıcı sosyo-politik araçlarla zenginleştirilmesi şarttır (Latour, 2010, s. 65).

Bu bağlamda Lyotard'ın kitabı dijital çağdaki epistemolojinin geleceğini belirleyen tartışmaların başlangıç noktası ve katalizörü olma niteliğini korumakla birlikte tek başına yeterli bir nihai sonuç değildir. Lyotard bilginin metalaşması teşhisini sunarken küçük anlatıların serbestçe dolaştığı bir çoğulculuk ideali çizmiştir fakat bu kuramsal çoğulculuk dijital çağın sistemik gücü karşısında savunmasızdır. Keza büyük anlatıların reddiyle açığa çıkan görelilik alanı eleştirel düşünce için bir özgürlük alanı yaratmak yerine günümüzde algoritmik tahakkümün sömürebileceği bir zayıflık alanına dönüşmüştür (Harvey, 1999, s. 135). Lyotard bilhassa “postmodern dönemin önemli bir kavramı olan dil oyunlarının” (Akay, 2013, s. 111) heterojenliğini savunurken bütün bu dil oyunlarını yöneten ve her bir küçük anlatıyı ölçülebilir veri noktalarına dönüştüren platform altyapısının yıkıcı sistemik gücünü yeterince analiz edememiştir. Lyotard devleti ve sermayeyi homojenleştirici güçler olarak eleştirirken dijital platformlar tam tersine algıları yönetme çerçevesinde bölünme ve parçalanma yoluyla yani filtre balonları ve kişiselleştirilmiş içerikler üzerinden etkinliğini sürdürmektedir. (Pariser, 2011, s. 79). Sistem Lyotard'ın çoğulculuk arzusunu bilginin aşırı fraksiyonelleşmesine çevirmekte ve bu fragmanları performatif ölçütlerle yöneterek kontrolünü pekiştirmektedir.

Dolayısıyla Lyotard'ın eleştirisi sistemi dışarıdan sarsabilse de sistemin iç işleyişini ve siyasal manipülasyon tekniklerini tam olarak çözümlemekte yetersiz kalmış ve sadece homojenleşmeye karşı bir eleştiri sunarken parçalanma üzerinden sağlanan yeni tahakküm biçimini bir kör nokta olarak bırakmıştır. Bu durum bizi Lyotard'ın bağlama sorunsalına geri götürür. Lyotard Ayrışma'da politikayı “bir cümleden sonra ne geleceği” sorunu olarak görür ve cümleleri bağlamanın zorunlu ama kuralının belirsiz olduğunu vurgular (Lyotard, 2021, s. 18). Ancak dijital kapitalizm, bu “bağlama” işlemini algoritmalar aracılığıyla otomatize edip standartlaştırdığında, Lyotard'ın felsefesi bu mekanik akışı durduracak somut bir kurumsal strateji sunamaz. Dijital çağda hegemonik güç yani algoritmik sistem küçük anlatıyı yadsımaz veya ona karşı rasyonel bir tartışmaya girmez, bilakis onu görünmez kılarak veya yankı odasında etkisiz bir veri noktası olarak bırakarak sessizliğe iter. Mağduriyetin ifade edildiği dil oyununun egemen platformun performans kuralları içinde anlamsız kılınması uyumsuzluğun etik gücünü felç eder. Bu nedenle çalışmamızın Jürgen Habermas'ı devreye koyarak şeffaflığa ve iletişimsel rasyonaliteye dayalı bir kritik çerçeve önermesi zorunludur (Habermas, 2001, s. 34-42, 98).

Lyotard'ın dehası postmodern durumu mükemmel bir biçimde teşhis etmesindedir. Fakat felsefi bir çıkış yolu veya etik bir direnç aracı sunmaktan imtina ederek siyaset felsefesini yalnızca maluliyeti saptayan bir konuma hapsetmiştir. Son aşamada denilebilir ki Lyotard'ın eseri algoritmik tahakküm çağında epistemolojik eleştirinin başlangıç noktası olarak kalmakla birlikte bu tahakküme karşı verilecek mücadelenin normatif araçlarını dışarıdan yani Habermasçı bir iletişim etiğinden ve Foucaultcu bir iktidar analizinden (yani mikro-iktidarın görünür kılınması, hakikat rejimlerinin ifşası, karşı-özneleşme) devşirmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki zamansızlığın mantığı yani küresel iktidar, direnişle karşılaşmaksızın ortaya konmaz ve küresel iktidar ne kadar güçlü olursa olsun yerellikler (Foucaultyen bakışla bireysellikler)

buna yönelik bir karşı-direnış, karşı-özneleşme geliştirirler (Castells, 2008, s. 616; Foucault, 2016, s. 55,61,72-75).

Sonuç

Modern epistemolojiden dijital kapitalizmin hükümranlığını ilan ettiği Google Çağına uzanan tarihsel ve düşünsel güzergâh, bilginin üretim ve meşruiyet koşullarında yaşanan derin ontolojik ve politik başkalaşımı gözler önüne serer. Jean-François Lyotard'ın *Postmodern Durum* raporunda öngördüğü ve bilginin hakikat arayışından koparak performativite ilkesine tabi kılınmasını içeren süreç, bugün dijital platformların ve algoritmik yapıların işleyiş mantığında somutlaşmış bir gerçekliğe dönüşmüştür. Bilgi aydınlanmacı aklın evrensel ideallerine veya insanlığın özgürleşmesine hizmet eden bir değer olma vasfını yitirmiş ve sistemin verimliliğini artıran, alınıp satılabilen, enformasyon ağlarında dolaşıma girdiği ölçüde varlık kazanan operasyonel bir metaya evrilmiştir. Çalışmamızın ortaya koyduğu veriler ışığında bu dönüşümün en yıkıcı etkisi bilginin eleştirel niteliğini kaybetmesiyle belirginleşir. Üniversitelerden araştırma merkezlerine kadar uzanan bilgi üretim sahaları hakikati arayan kurumlar olmaktan uzaklaşarak piyasa taleplerine ve teknokratik yeterlilik ölçütlerine yanıt veren üretim merkezleri halini almıştır. Lyotard'ın işaret ettiği büyük anlatıların sonu tezi paradoksal bir biçimde özgürleştirici bir çoğulculuk yaratmak yerine teknolojinin ve sermayenin sessiz ve totaliter hakimiyetine alan açmıştır. Google ve benzeri platformların algoritmik rasyonalitesi neyin bilinmeye değer olduğunu belirleyen yegâne otorite konumuna yükselmiştir. Bu yeni rejimde algoritmik metriklerle uyum sağlayamayan ve performans göstermeyen her türlü bilgi sansüre uğramasa dahi dijital bir hiçliğe mahkûm edilir. Modernitenin bilinmeyen karşısındaki merakı yerini postmodern dönemin işe yaramayan karşısındaki kayıtsızlığına bırakmıştır.

Lyotard'ın analizi bu tabloyu teşhis etmekte son derece isabetli olsa da önerdiği küçük anlatılar ve yerel dil oyunları stratejisi dijital tahakküm karşısında savunmasız kalır. Öyle ki günümüzün algoritmik iktidarı yerel anlatıları yok etmemekte bilakis onları mikro hedefleme teknikleriyle parçalayıp yankı odalarına hapsederek sermaye birikiminin aracı haline getirmektedir. Tam bu noktada çalışma Lyotardcı bir durum tespitinin ötesine geçerek Habermasçı bir normatif direniş ile Castellsçi ve Foucaultcu bir karşı-özneleşmenin gerekliliğini vurgular. Sistemin yaşam dünyasını sömürgeleştirmesine karşı durabilmek için Lyotard'ın savunduğu farklılık hakkı ile Habermas'ın talep ettiği iletişimsel şeffaflık ve kamusal denetim arasında diyalektik bir köprü kurulmalıdır. Castells ve Foucault'nun görüşleri özellikle küresel iktidarın bireyleri öznelleştirme ve toplumları kodlamalarına karşı alternatif direnişte kuramsal ve pratik açıdan önemlidir. Algoritmanın kara kutusu ancak iletişimsel ve direnişçi aklın talep ettiği hesap verebilirlik ilkesiyle açılabilir. Nihayetinde bu çalışma epistemolojik bir analizin ötesinde politik bir çağrı niteliği taşır. Google Çağında özne, tüm özgürlükleri askıya alınarak algoritmalar tarafından profillenen pasif bir veri yığımına indirgenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Buna mukabil geliştirilecek direniş ancak verili hakikat rejimlerinin kurallarını ezberleyen yerine bu kuralları bozan ve yeni hikâyeler anlatmaya cüret eden, dahası yeni direniş alanları açan bir öznellik inşasını gerektirir. Postmodern durumun yarattığı belirsizlik bir teslimiyet gerekçesi olmaktan çıkıp bilginin yeniden politik bir olay haline getirilmesi ve devlet aygıtının da küresel anlamda içerisinde yer aldığı teknokratik tahakküme karşı etik bir sorumluluğun üstlenilmesi için bir imkâna dönüşmelidir. Geleceğin epistemolojisi ve politik değerleri, hakikati dert edinen bu yeni bilincin üzerinde yükselecektir.

Kaynakça

Akay, A. (2013). *Postmodernizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.

- Bauman, Zygmunt. (2023). *Akışkan Modernite*. (Çev. S.O. Çavuş). İstanbul: Tellekt Yayınları.
- Benesch, K. (2020). Is Truth to Post-Truth what Modernism Is to Postmodernism? Heidegger, the Humanities, and the Demise of Common-Sense, *European Journal of American Studies*, 15/1.
- Benhabib, S. (1999). *Eleştiri Norm ve Ütopya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Caputo, J.D. (2022). *Postmodern Çağda Bilgelik Arayışı*. (Çev. R. Yılmaz). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eagleton, (2012). *Tatlı Şiddet-Trajik Kavramı*. (Çev. K. Tunca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*. (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler*. (Çev. M. A. Kılıçbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar*. (Çev. I. Ergüden, O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fuchs, C. (2014). *Social Media: A Critical Introduction*. London: Sage Publications.
- Habermas, J. (1993). "Modernity-An Incomplete Project". *Postmodernism A Reader*. edit. by Thomas Docherty, London, Harvester-Wheatsheaf.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı I-II* (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press.
- Kenny, A. (2021). *Modern Felsefenin Yükselişi / Batı Felsefesinin Yeni Tarihi*. (Çev. V. Uzundağ). İstanbul: Küre Yayınları.
- Latour, B. (2021). *Toplumsal Yeniden Toplama: Aktör-Ağ Teorisine Giriş*. (Çev. N. Bingöl). İstanbul:Tellekt Yayınları.
- Lyotard, J. F. (1993). Answering the Question: What is Postmodernism?. T. Docherty (Ed.), *Postmodernism: A Reader* içinde. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern Durum*. (Çev. İ. Birkan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Lyotard, J. F. (2021). *Ayrışma*. (Çev. E. Sarıkartal). İstanbul:İnka Yayınları.
- Marsden, R. (2024). *Sermayenin Doğası, Foucault'dan Sonra Marx*. (Çev. Y. E. Ceren). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pariser, Eli, (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. New York: The Penguin Press.

Readings, B. (1996). *The University in Ruins*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press

Russ, J. (2020). *Felsefe Tarihi II (Modern Dünyanın Yaratılması)*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sanbonmatsu, J. (2007). *Postmodern Prens* (Eleştirel Kuram, Sol Strateji ve Yeni Bir Siyasi Öznenin Oluşumu). (Çev. E. Ergüven). Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Sarup, M. (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*. (Çev. A. Güçlü). Ankara: Pharmakon Yayınları.

Srnicek, N. (2017). *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çev. H. Tufan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Webster, F. (2002). *Theories of the Information Society*. London & New York: Routledge.

Extended Abstract

This study undertakes a critical genealogy of the transformation of knowledge from the Enlightenment ideal of emancipation to the operational efficiency of the digital age. By revisiting Jean-François Lyotard's seminal report *The Postmodern Condition* in the context of contemporary digital capitalism, the article argues that the legitimation crisis Lyotard predicted has not only been realized but has also evolved into a more subtle and pervasive form of technocratic domination often described as the Google Age. The central problem of the study is to understand how the value of knowledge is determined and circulated in a regime where algorithmic performativity has replaced the traditional search for truth. In this context, the study traces the trajectory of knowledge from modern epistemology to a postmodern condition where knowledge is commodified and legitimized solely by its exchange value. The research adopts a critical analytical approach utilizing a comparative theoretical framework that bridges continental philosophy and digital media studies. The core theoretical backbone is formed by Lyotard's concepts of metanarratives, language games, performativity, and the differend. To update these insights for the twenty-first century, the study integrates Jürgen Habermas's theory of communicative action as a normative counterpoint, Michel Foucault's analysis of power and knowledge, and contemporary critiques of digital capitalism by scholars such as Eli Pariser and Nick Srnicek. This multi-layered framework allows for a robust socio-political critique of how algorithmic governance reshapes the very ontology of knowledge.

The narrative of the study begins by examining the modern legitimation of knowledge to establish a baseline for comparison. Modern epistemology was characterized by two grand narratives which were the narrative of emancipation and the narrative of speculation. In this era, the university was the institutional embodiment of the search for truth and functioned relatively independently of direct market pressures. Knowledge was considered valuable in itself and served the moral and political progress of the subject. Science legitimized itself through a recursive reference to universal reason and the betterment of society. However, as Lyotard noted, the seeds of the postmodern crisis were sown within modernity itself as the proliferation of specialized language games began to erode the unifying power of these grand narratives. The transition to the postmodern condition is marked by the collapse of these metanarratives. The study analyzes how the incredulity toward metanarratives has led to a fragmentation of the social bond. In the absence of a universal metalanguage to judge the validity of statements, knowledge has been reduced to language games operating within localized and heterogeneous contexts. The criteria for legitimacy have shifted from truth and

justice to performativity. The study emphasizes that this shift is not merely a philosophical abstraction but a tangible transformation in the political economy of knowledge. As Lyotard foresaw, the commodification of knowledge implies that knowledge is produced to be sold and consumed to be valorized in a new production whereby the goal is exchange rather than use value or truth.

The core contribution of this article lies in its application of the performativity thesis to the specific context of the Google Age. The study argues that search engines and social media algorithms have become the ultimate arbiters of legitimacy in the digital era. In this new regime, truth is algorithmically redefined as relevance, popularity, and engagement. The article identifies the opaque nature of algorithms as a central mechanism of this digital domination. Similar to Lyotard's critique of closed systems, Google algorithms operate as black boxes that process inputs and outputs without revealing their internal logic. This lack of transparency prevents public scrutiny and creates a technocratic monopoly on truth. Knowledge is stripped of its critical and contemplative value and reduced to bits of information optimized for rapid consumption and circulation. The exteriorization of knowledge that Lyotard described is complete because knowledge exists only if it can be indexed, searched, and retrieved by the machine. Integrating Foucault's analysis, the study further shows how digital platforms function as a panoptic apparatus. Users are not just consumers of information but raw material for data extraction. The system does not repress difference but rather manages it through micro targeting and filter bubbles which creates a fragmented society where no common ground for political debate exists. This creates a paradox where the internet promises unlimited access to information while the algorithmic curation of content actually narrows the user horizon and confines them to echo chambers that reinforce pre-existing biases.

Crucially, the study engages with a significant gap in Lyotard's philosophy when applied to digital media which is the problem of linking or enchaînement. Lyotard viewed politics as the problem of what comes after a sentence and argued that linking is necessary but the rules for it are not determined. However, the study posits that digital capitalism has solved this problem in a totalitarian way. Algorithms now automate the linking process by determining which video plays next or which search result appears first thereby standardizing the flow of discourse according to the logic of profit. Lyotard's philosophy champions the heterogeneity of language games against the terror of consensus but finds itself disarmed against a system that does not seek consensus but rather thrives on fragmentation and automated linking. In the digital age, the hegemonic power does not negate the little narrative but instead renders it invisible or turns it into an ineffective data point within an echo chamber. The victim or the differend is no longer the one who is silenced but the one whose speech is drowned out by the noise of the system or rendered meaningless by the rules of the platform.

To navigate this impasse, the study revisits the famous debate between Lyotard and Habermas. While Lyotard championed the heterogeneity of language games against the terror of consensus, the article argues that in the age of algorithmic fragmentation this stance risks complicity with the status quo. The digital ecosystem already fragments society into isolated islands so the celebration of dissensus needs to be critically re-evaluated. The study proposes a dialectical synthesis that requires Lyotard's sensitivity to the differend to protect marginalized voices from the hegemony of the algorithm. However, to challenge the black box, we also need a version of Habermas's communicative rationality which demands transparency, accountability, and a shared public sphere where the rules of the algorithm can

be debated. The opaque nature of the algorithm can only be opened by the principle of accountability demanded by a communicative and resistant reason.

Ultimately, the study asserts that the transition from modern epistemology to the Google Age represents a profound ontological and political shift. The end of grand narratives has paradoxically given rise to the grand narrative of technology which is a silent and totalizing story of efficiency and data accumulation. In this regime, the university is transformed into a corporation and the subject is reduced to a data point. However, the analysis suggests that resistance is possible not by returning to pre-modern metaphysics but by constructing a new subjectivity that dares to disrupt the algorithmic flow. Drawing on Lyotard's notion of pagan instructions and Foucault's concept of resistance, the article calls for an epistemic resistance that prioritizes justice over efficiency and truth over performativity. The future of epistemology and politics will depend on a consciousness that refuses to be merely a performer in the system and instead reclaims the burden of truth as an ethical and political event. This requires a double movement that protects the unrepresentable differences that the algorithm cannot compute while simultaneously fighting for a transparent public sphere where these differences can be articulated without being commodified. The ultimate task is to challenge the algorithmic linking of sentences and to invent new idioms that cannot be easily captured by the logic of the market thereby restoring the political potential of knowledge.

Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) Bölgesel Ticarete Etkisi

Ayten Sıla Büyüker¹

Öz

Çalışmamız, Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) Avrupa'daki serbest ticaret rejimine olan etkilerini çok boyutlu bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmamız çerçevesinde özellikle ticaret yaratımı ve ticaret saptırması çerçevesinde, EFTA'nın üye ve üçüncü ülkelerle olan ticari ilişkileri analiz edilmesi, bu entegrasyon modelinin Avrupa'daki bölgeselcilik, ekonomik yapılanma ve ticaret akımları üzerindeki yapısal ve dinamik etkileri değerlendirilmesi ve bu çerçevede pazar entegrasyonu, ekonomik bütünleşme derecesi ve gümrük tarifeleri politikalarının sektörel ve bölgesel yansımalarını incelenerek, EFTA'nın Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırmalı olarak nasıl konumlandığını tartışılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, EFTA ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve daha sonra Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği (AT/AET) arasındaki ilişkiler tarihsel ve kurumsal bağlamda ele alınacak; iki yapı arasındaki iş birliği düzeyi, rekabet, entegrasyon derinliği ve kurumsallaşma biçimleri analiz edilecektir. Kuramsal düzlemde ise, bu sürecin değerlendirilmesinde liberal kurumsalcılık ve hükümetler arasıcılık (intergovernmentalism) yaklaşımları temel alınarak, EFTA'nın sınırlı kurumsal yapısının entegrasyon süreçlerine etkisi irdelenecektir.

Anahtar Kavramlar: Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA), Bölgesel Ticaret Entegrasyonu, Ticaret Yaratımı ve Sapma, EFTA-EC/EEC Pazar Etkileşimleri

The Impact of The European Free Trade Association (EFTA) On Regional Trade

Abstract

Our study aims to examine the impact of the European Free Trade Association (EFTA) on Europe's free trade regime from a multidimensional perspective. Within the scope of our research, it is aimed to analyze EFTA's trade relations with member and third countries particularly within the framework of trade creation and trade diversion, to evaluate the structural and dynamic effects of this integration model on regionalism, economic structuring, and trade flows in Europe, and in this context, to examine market integration, the degree of economic integration, and the sectoral and regional implications of tariff policies, thereby discussing how EFTA is positioned in comparison to the European Union (EU). Within this framework, the relations between EFTA and the European Economic Community (EEC) and later the European Community/European Union (EC/EU) will be addressed in a historical and institutional context; the level of cooperation between the two structures, competition, depth of integration, and forms of institutionalization will be analyzed. On the theoretical level, the evaluation of this process will be based on the approaches of liberal institutionalism and intergovernmentalism, and the effect of EFTA's limited institutional structure on integration processes will be examined.

Keywords: European Free Trade Association (EFTA), Regional Trade Integration, Trade Creation and Diversion, EFTA-EC/EEC Market Interaction

¹ Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi, sila.buyuker@marmara.edu.tr, 0000-0001-8263-8793.

1. Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında hız kazanan küresel ekonomik entegrasyon süreci, devletleri hem çok taraflı hem de bölgesel düzeyde ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çeşitli yapılar kurmaya sevk etmiştir. Bu çerçevede, bölgesel ticaret örgütleri, sadece tarifelerin azaltılması ya da kaldırılması gibi ekonomik araçlara dayalı mekanizmalar olarak değil, aynı zamanda üye devletler arasında ekonomik iş birliğini derinleştiren, siyasal yakınlaşmayı teşvik eden ve dışa karşı ortak duruş sergileyen yapılar olarak da işlev görmüştür. Dolayısıyla bu tür örgütlerin serbest ticaret üzerindeki etkilerini değerlendirmek oldukça önemlidir. Bununla birlikte, günümüzde bu örgütlerin yalnızca ticari yönüyle değil, aynı zamanda kurumsal kapasitesi, karar alma mekanizmaları, bütünleşme derinliği ve uluslararası ekonomik sistemle kurduğu ilişkiler açısından da çok boyutlu analizlere konu olması gerektiği açıktır. Çalışmamız bu motivasyonla, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) daha derin entegrasyon hedeflerine alternatif olarak, 1960 yılında Birleşik Krallık önderliğinde kurulan Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) özelinde bölgesel serbest ticaret politikalarının kuramsal temellerini ve ampirik bulgulara dayalı etkilerini sistematik bir bakış açısıyla ele almayı hedeflemektedir.

EFTA, özellikle II. Dünya Savaşı sonra ön sı atmosferde, Avrupa'daki ticaret entegrasyon süreçlerinin en önemli örneklerinden biri olarak, hem ekonomik hem de politik bağlamda derin etkiler yaratmıştır. Söz konusu dönemde Avrupa'da, AET'nin ortak pazar vizyonuna katılmak istemeyen veya çeşitli nedenlerle katılamayan yedi ülkenin (Birleşik Krallık, Danimarka, Norveç, İsveç, İsviçre, Avusturya ve Portekiz) bir araya gelerek oluşturduğu bu yapı, daha esnek, siyasal bütünleşme hedefi gütmeyen, fakat ticari serbestliği öne çıkaran bir model olarak tasarlanmıştır.

Ortak dış tarife uygulamayan, her üyenin kendi ticaret politikasını belirlemesine olanak tanıyan EFTA, daha esnek fakat pragmatik bir bölgesel ticaret örgütü örneği olarak varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda çalışmamız, EFTA'nın Avrupa'daki ticaret ilişkilerine ve bölgesel entegrasyona olan etkilerini dört ana eksenle incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, anlaşmalarının etkisi ile ortaya çıkan “ticaret yaratma” ve “ticaret sapması (trade diversion)” dinamikleri incelenecektir. Bu iki etki, EFTA ülkelerinin dış ticaret hacmi ve kompozisyonu üzerindeki karşılaştırmalı görece önemini ortaya koymakta olup, pek çok ampirik çalışma bu iki faktörün rolünü vurgulamaktadır. Ardından, pazar entegrasyonu düzeyi, ekonomik bütünleşmenin derinliği ve gümrük tarifesi politikalarının sektörel ve bölgesel yansımaları incelenecek; elde edilen bulgular, AET ve Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. EFTA ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve AET/AB arasındaki ticari ilişkilerin hem potansiyel hem de realizasyon boyutları analiz edilerek, EFTA'nın daha geniş bir coğrafyada nasıl bir ticaret ortamı yarattığı ve bu ilişkilerin pratikte uygulanabilirliği liberal kurumsalcılık ve hükümetler aracılığı teorileri bağlamında değerlendirilecektir. Bu yönüyle çalışmamız, EFTA'yı Avrupa'daki serbest ticaretin kurumsal çeşitliliğini yansıtan önemli bir örnek olarak; farklı entegrasyon modellerinin ticaret ve ekonomik yapılar üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı bir analizle ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Serbest Ticaret

II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenmeye başlayan bölgesel ticaret anlaşmaları (BTAlar), özellikle 20. Yüzyılın sonlarında dünya ticaretinin önemli bir parçası haline gelmiş ve bu süreçte küresel ticaretin yapısını değiştiren önemli araçlar arasında yer almıştır (Sokolova, 2016, s.16). 1990'lardan sonra daha da önem kazanan bu anlaşmalar, sadece ticaretin serbestleştirilmesine yönelik düzenlemeler sunmakla kalmamış, aynı zamanda küresel üretim ağlarına entegrasyon süreçlerini derinleştirerek serbest ticarete verimliliği artırmayı

hedeflemiştir. Ancak, bu anlaşmaların etkisi yalnızca ticaret hacmini artırmakla sınırlı kalmayıp; aynı zamanda ticaret dengesizlikleri ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler üzerinde de önemli etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla, bölgesel ticaret anlaşmaları daha geniş makroekonomik etkiler yaratan araçlar olarak incelenmelidir.

Bölgesel ticaret anlaşmalarının serbest ticaret üzerindeki etkisi, genellikle iki ana eksenle şekillenmektedir: ticaret yaratma ve ticaret sapması. Ticaret yaratma, bir BTA'ya katılan ülkelerin anlaşmaya dahil olmayan diğer ülkelere kıyasla daha fazla ticaret yapmalarını sağlayan bir süreçtir. Bu etki, üyeler arasında tarifelerin kaldırılması veya azaltılması gibi düzenlemeler aracılığıyla daha fazla ticaret hacmi yaratılmasına olanak tanır (Bayoumi & Eichengreen, 1997, s. 146). Öte yandan, ticaret sapması, bir ülkenin ticaretinin, daha düşük maliyetli dış ticaret ortaklarından, daha pahalı olan BTA içi ülkelere kaymasına neden olur. Bu, ticaretin daha pahalı hale gelmesine ve küresel ticaret ilişkilerinin dengesizleşmesine yol açabilir. BTAlar, yalnızca ticaretin artırılması değil, aynı zamanda ticaretin daha verimli ve dengeli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamayı da hedefler (Bayoumi & Eichengreen, 1997, s. 142).

Bölgesel ticaret anlaşmalarının bir diğer önemli etkisi de, ülkeler arasındaki ticaretin sadece artmasına değil, aynı zamanda ticaretin yapısının değişmesine neden olmasıdır. Örneğin, bir bölgesel ticaret anlaşması, üye ülkeler arasında yalnızca ticaretin artmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu ticaretin türünü ve yönünü de etkileyebilir (Sokolova, 2016, s.16). BTAlar, ülkelerin birbirlerinin üretim süreçlerine daha fazla dahil olmalarına olanak tanır ve bu durum, özellikle ithalat ve ihracat ilişkilerinde yeni dinamikler yaratır. Bu bağlamda, BTAlar, ticaretin sadece niceliksel olarak artmasına değil, aynı zamanda niteliksel olarak da yeniden şekillenmesine neden olmaktadır.

Tüm bu nedenlerle, bölgesel ticaret anlaşmalarını ve bunların ticaret dengeleri üzerindeki etkilerini incelemek, küresel ekonomik entegrasyon süreçlerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Çalışmamız da bu çerçevede Avrupa'daki serbest ticaret ve entegrasyon süreçlerine EFTA'nın etkisini incelemeyi hedeflemektedir.

3. EFTA'nın Kuruluşu ve Yapısı

3.1. EFTA'nın Tarihsel Arka planı

EFTA, 1960 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) alternatif bir bölgesel serbest ticaret organizasyonu olarak kurulmuştur. EFTA, başlangıçta Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık'tan oluşan yedi kurucu üye ile faaliyete geçmiştir. Bu yapının amacı, üye ülkeler arasında gümrük tarifelerini kaldırarak ticaretin serbestleşmesini sağlamak ve daha geniş bir ekonomik işbirliği oluşturmaktır (European Free Trade Association [EFTA], 2025). Ancak, AET'nin derinleşen entegrasyon sürecine karşılık olarak, EFTA ülkeleri, ekonomik entegrasyonu daha esnek ve sınırlı bir düzeyde tutmayı tercih etmiş, böylece daha az entegre bir yapıda serbest ticaret anlaşmaları aracılığıyla ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir.

3.2. EFTA Üyeleri

EFTA'nın üyeleri zaman içinde değişiklik göstermiştir; 1970'te İzlanda, 1986'da Finlandiya ve 1991'de Lihtenştayn katılmışken, 1973'te Danimarka ve Birleşik Krallık, 1986'da Portekiz, 1995'te ise Avusturya, Finlandiya ve İsveç AB'ye katılarak EFTA'dan ayrılmışlardır. Bugün, EFTA'nın yalnızca dört üye ülkesi bulunmaktadır: İzlanda, Lihtenştayn, Norveç ve İsviçre. Bu ülkeler, EFTA aracılığıyla dünyanın en geniş Serbest Ticaret Anlaşmaları (FTA) ağılarından

birini oluşturmuş, AB dahil 60'tan fazla ülke ve bölgeyle ticaret anlaşmaları imzalamıştır (European Union [EU], 2025).

4. EFTA'nın Avrupa'daki Ticaret İlişkilerine ve Bölgesel Entegrasyona Etkileri

4.1. Ticaret Yaratma Etkisi

EFTA'nın Avrupa'daki ticaret yapısını nasıl şekillendirdiği ve gümrük tarifelerindeki değişikliklerin ticaret hacmi üzerindeki etkileri geçmişten günümüze farklı yönleriyle analiz edilmiştir. Özellikle AET ve EFTA arasındaki ticaret dinamiklerini ele alan araştırmalarda, 1960 ile 1968 yılları arasında imalat ürünlerinin görünür tüketimindeki harcama paylarındaki değişiklikler analiz edilmiş (Truman, 1972, s. 3) ve her iki ticaret bloğunda da belirgin bir ticaret yaratma etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Farklı ye yapıları, ticaret politikaları ve gümrük deneyimlerine sahip olan AET ve EFTA'nın ticaret dinamikleri, beklenenden daha benzer bir sonuç vermiştir. Bu benzerlik, iki ticaret bloğunun, dış ticaretin artışı açısından benzer stratejiler ve ekonomik ilişkiler geliştirdiğini göstermektedir. 1990'lı yıllarda ise EFTA ile Orta ve Doğu Avrupa lkeleri arasındaki ticaretin, mevcut ekonomik büyüklük ve coğrafi yakınlık dikkate alındığında, çok daha büyük bir potansiyele sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu çerçevede, bölgesel ekonomik entegrasyonun ve ticaret anlaşmalarının potansiyel ticaret artışını ortaya koyulurken, EFTA'nın da benzer şekilde bölgesel ticaret üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalarla paralelliği dikkat çekmektedir. 1970 yılı itibariyle EFTA ticaretinin %45 oranında bir artış gösterdiği ve 1965 öncesinde diğer sanayileşmiş ülkelerle olan ticaretin yıllık %0.8 oranında bir azalma gösterdiği bulgularına ulaşılmıştır. Bununla birlikte, EFTA'nın toplam dış ticaret etkisi, %2.3'lk bir yıllık büyüme ile net pozitif bir etki yarattığı gözlemlenmiştir (Baldwin, 1993, s. 853). Bu bulgular, EFTA'nın yalnızca kendi yeleri arasında ticaret yaratma konusunda büyük bir etki sağlamakla kalmadığını, aynı zamanda dünya çapında ticaret hacmini de arttırarak bölgesel entegrasyona katkıda bulunduğunu göstermektedir.

4.2. Ticaret Sapma Etkisi

EFTA'nın ticaret sapması üzerindeki etkisi de üyelerinin ticaret ilişkileri açısından önemli bir yer tutmaktadır. Ticaret sapması, bir bölgesel ticaret anlaşmasının, dış ticaretin, daha düşük maliyetli olmayan ye ülkelere kaymasına yol açmasıdır (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia [UNESCWA], 2025). Yani, EFTA yeleri, ticaretlerini kendi içlerinde artırırken, dışarıdaki daha ucuz tedarikçilerden gelen mallara karşı rekabet avantajı kaybetmişlerdir. EFTA'nın Orta ve Doğu Avrupa ile ticaret potansiyelini incelerken, EFTA lkelerinin, 1965'ten önce sanayileşmiş diğer ülkelerle olan ticaretin yıllık %0.8 oranında azaldığı, dış ticaret hacimlerinin bir kısmını kaybederek, daha pahalı ürünleri iç pazara soktukları sonucuna ulaşılmıştır (Baldwin, 1993, s. 854). EFTA'nın ticaret sapma etkisi, diğer ülkelerle olan ticaretin, özellikle yüksek dış tarifelerin uygulandığı dönemlerde, daraldığını göstermektedir. Ancak belirtmek gerekir ki ticari sapma etkisi bakımından ulaşılan bulgular EFTA'nın ticaret yaratma etkisinin yanında düşük kalmakta ve EFTA'nın ticaret yaratma etkisinin daha güçlü olduğu gözlemlenmektedir (Bayoumi & Eichengreen, 1997, s. 144).

5. EFTA, AT ve Orta ve Doğu Avrupa lkeleri Arasında Ticari Entegrasyon

EFTA ve Orta ve Doğu Avrupa lkeleri arasındaki ticari entegrasyon, özellikle 2000'li yıllara kadar bölgesel ekonomik ilişkilerdeki önemli bir dinamiği oluştırmakta ve bu ilişkilerin derinleşmesi, Avrupa'daki ticaret yapısını önemli lde etkilemektedir. EFTA, bu dönemde, Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedeflemeyen ancak serbest ticaret anlaşmaları ve işbirliği çerçevesinde ekonomik ilişkilerini güçlendiren bir organizasyon olarak, özellikle Orta ve

Doğu Avrupa ülkeleriyle olan ticaret bağlarını derinleştirmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle, EFTA ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ticari entegrasyonun incelenmesi, literatürde önemli bir araştırma sorusu olarak yer almıştır.

Hans Linnemann ve Jan Tinbergen tarafından geliştirilen kesitsel ticaret akışları modelini kullanarak, 1951-1967 yılları arasında AET ve EFTA üyelerinin ticaret üzerindeki etkilerini incelendiği bir çalışmada, her yıl için bir kesitsel denkleme dayalı olarak AET ve EFTA'nın üyelerinin ticareti üzerindeki etkisinin *dummy değişkenleri*² kullanılarak tahmin edilmiştir (Aitken, 1973, s. 5). 1959-1967 yılları arasındaki Avrupa entegrasyonu dönemi için yapılan analizde, bu entegrasyonların ticaret ilişkileri üzerindeki etkisinin büyüklüğü ve varlığı test edilmiştir. Ayrıca, entegrasyon dönemi öncesindeki sekiz yıl için de benzer bir denklem hesaplanarak, AET'nin kuruluşu öncesindeki ticaret dinamikleri hakkında daha net bir resim elde edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bir baz yıl denklemi kullanılarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)'nın ticaret yaratma etkileri ile Avrupa içi ticaretteki sapma potansiyelleri üzerine projeksiyonlar geliştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, her iki ticaret bloğunun oluşumunun Avrupa'daki ticaret ilişkilerini kayda değer biçimde dönüştürdüğünü göstermektedir. Özellikle ticaret akımlarının yeniden şekillenmesi, entegrasyon sürecinin bölgesel ticaret üzerinde belirgin bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. EEC ve EFTA'nın ticaret yaratma potansiyeli net bir şekilde gözlemlenirken, dış ticaret ortaklarından sapmanın ise daha sınırlı düzeyde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu bulgular, Avrupa'da ekonomik bütünleşmenin yalnızca yeni ticaret ilişkileri kurmakla kalmayıp, mevcut yapıları da yeniden tanımlayan bir etki yarattığını ortaya koymaktadır.

90'lı yıllara gelindiğinde ise, özellikle EFTA'nın, AT iç pazarının genişlemesinden nasıl etkilendiğini ve bu genişlemenin diğer ülkeler üzerindeki potansiyel domino etkileri önemli bir araştırma sorusu haline gelmiş ve AT'nin İç Pazar Stratejisi'nin, EFTA ülkeleri gibi AT üyesi olmayan ülkeler üzerinde de etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Sapir, 1997, s. 1576). Bu strateji, yalnızca AT üyelerini değil, aynı zamanda dışarıda kalan ülkelere de ticaret ve ekonomik entegrasyon konusunda etkilerde bulunmuştur. Çalışma, bu tür entegrasyonların, özellikle dış ticaretin serbestleşmesi ve ticaret engellerinin kaldırılması açısından, EFTA gibi organizasyonlar üzerinde önemli etkiler yarattığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda da EFTA ve diğer dış ülkeler için AT'nin İç Pazar Stratejisi'nin potansiyel "*domino etkisi*" yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Bu etki, diğer ülkelere entegrasyon imkanı sunmakla kalmayıp, aynı zamanda ticaret politikaları ve düzenlemelerinde değişikliklere de yol açmaktadır. Bu bulgular, Avrupa'daki bölgesel entegrasyonun sadece üyeleri değil, aynı zamanda çevresindeki ülkeleri de derinden etkileyebileceğini göstermektedir.

Günümüze gelindiğinde ise, ticari entegrasyonun dış ticaret üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla iki temel soru ortaya çıkmaktadır: AB ve EFTA üyelikleri, üye ülkelerin dış ticaret performanslarını nasıl şekillendirmektedir ve bu yapıların ticaret üzerindeki etkileri birbirinden nasıl farklılaşmaktadır? Bu soruları cevaplamak amacıyla karşılaştırmalı vaka analizi yapıldığında; küçük ve EFTA üyesi bir ülke olan İzlanda ile, büyük ve AB üyesi olan Birleşik Krallık (Brexit öncesi dönemde) incelenmiştir (Oskarsson & Kristjánssdóttir, 2021, s.4) Uygulanan ekonometrik modelde, ihracatın belirleyicileri olarak gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), nüfus ve coğrafi mesafe temel alınmıştır. Her iki ülkenin ihracat yapısı, bu değişkenler çerçevesinde ayrı ayrı tahmin edilen denklem sistemleriyle analiz edilmiştir. Elde

² "**Dummy değişkeni:** Bir kategorik değişkenin varlığını veya yokluğunu temsil etmek için modelleme algoritmalarında kullanılan ikili bir değişkendir, özellikle hesaplamalar sayısal veri gerektirdiğinde kullanılır." ScienceDirect, <https://www.sciencedirect.com/topics/computer-science/dummy-variable> (E.T.: 14.04.2025).

edilen bulgular, ticari entegrasyonun ihracat üzerindeki etkisinin yalnızca üye olunan ekonomik bloğun büyüklüğüyle değil, aynı zamanda bu entegrasyonun coğrafi ve yapısal koşullarıyla da belirlendiğini göstermektedir. Özellikle, Birleşik Krallık'ın ihracatı coğrafi mesafeden daha fazla olumsuz etkilenirken, İzlanda'nın ihracatının bu etkiden daha sınırlı düzeyde etkilendiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, EFTA gibi daha esnek bir entegrasyon yapısının, küçük ülkeler açısından coğrafi engellerin etkisini hafifletebileceğini ve ticaret üzerinde daha etkin bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, ticari entegrasyonun yalnızca gümrük birliği ya da ortak pazar gibi yapısal düzeylerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ülkelerin dış ticaret davranışlarını belirleyen mikro ekonomik faktörlerle de iç içe geçtiğini göstermektedir. İzlanda örneği, EFTA üyeliğinin özellikle küçük ekonomiler için daha esnek ve coğrafi anlamda daha avantajlı bir entegrasyon modeli sunabileceğini ortaya koyarak, ticari entegrasyon literatürüne önemli katkılarda bulunmaktadır.

6. Değerlendirmelerimiz

Çalışmanızda EFTA'nın bölgesel ticaret üzerindeki etkileri, tarihsel gelişim süreci ve ampirik bulgularla desteklenerek çok yönlü biçimde ele alınmıştır. Yukarıda değindiğimiz üzere EFTA'nın kuruluş felsefesi ve işleyiş tarzı, katılımcı devletler arasında ticaretin serbestleştirilmesini sağlamak üzere rasyonel kurumsal mekanizmaların oluşturulmasına dayanır. Çalışmanızda vurgulanan ticaret yaratma etkisi, uluslararası örgütleri, devletlerin iş birliği yapmasını kolaylaştıran, bilgi asimetrisini azaltan ve karşılıklı bağımlılığı artıran kurumsal yapılar olarak konumlandırıran liberal kurumsalcı bakış açısından doğrudan bir kurumsal başarı göstergesidir (Jackson & Sorensen, 2012, s. 108.). Üyeler arasındaki tarifelerin azaltılması yoluyla ticaret hacminde gözlemlenen artış (örneğin 1970'e kadar %45 oranında ticaret artışı), kurumsal düzenlemelerin karşılıklı kazanç yarattığını ve entegrasyonu derinleştirdiğini göstermektedir.

Ayrıca, EFTA'nın AB ile olan ilişkilerinde görülen iş birliği düzeyi de liberal kurumsalcılığın öngördüğü şekilde kurumsal yakınlaşmanın bölgesel ticareti artırıcı etkisini desteklemektedir. EFTA'nın AB'nin iç pazar stratejisinden dolayı olarak etkilenmesi (Sapir, 1997, s. 1578) ve bunun dış ticaret politikalarında uyum sağlamaya yöneltmesi, liberal kurumsalcıların öne çıkardığı "rejim etkisi" kavramıyla örtüşmektedir.

Öte yandan hükümetlerarasıcılık, entegrasyon süreçlerini devletlerin çıkar temelli ve egemenlikten taviz vermeyen tercihleri üzerinden açıklar (Schimmelfenni

g, 2021, s. 68.) EFTA'nın yapısal özellikleri bu teoriyle de büyük ölçüde örtüşmektedir. Zira EFTA'nın kurumsal olarak sınırlı oluşu, ortak dış tarife uygulamaması ve her üyenin kendi ticaret politikasını belirleyebilmesi, hükümetlerarası bir işleyişe işaret etmektedir. Özellikle entegrasyonun siyasal bir birlik hedeflememesi ve ekonomik iş birliğiyle sınırlı kalması, ulusal egemenliklerin ön planda tutulduğu bir modelin tercih edildiğini göstermektedir.

Çalışmanızda yer verilen ticaret sapması verileri (örneğin dış tedarikçilerle ticaretin %0.8 oranında azalması), üyelerin dış ticareti pahasına iç ticareti tercih ettiği senaryolarda, bu kararların hükümet düzeyinde çıkar bazlı verildiğine işaret etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) bölgesel ticaret üzerindeki etkilerini tarihsel, kurumsal ve ampirik yönleriyle inceleyerek, Avrupa'daki alternatif entegrasyon modelleri bağlamında EFTA'nın özgün konumunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, EFTA'nın kuruluşundan itibaren ticaret yaratma kapasitesine sahip olduğunu, ancak bu etkinin

büyük ölçüde üyeleri arasındaki esnek iş birliği yapısı ve sınırlı kurumsallaşma ile şekillendiğini göstermektedir. Analizlerde, EFTA'nın özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda üyeleri arasında ticareti artırarak belirgin bir ticaret yaratma etkisi yarattığı, ancak ticaret sapmasının sınırlı düzeyde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, EFTA'nın ticari entegrasyonu güçlendiren bir yapı olduğunu, fakat dış ticaret ortaklarıyla olan ilişkilerde dezavantaj yaratmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, EFTA'nın ticari etkileri sadece geçmiş dönemlerle sınırlı kalmamış; 1990'lı yıllarda Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile kurduğu ekonomik ilişkiler aracılığıyla Avrupa'daki daha geniş çaplı entegrasyon süreçlerine katkı sunduğu görülmüştür. Çalışmada, EFTA ile AET ve Avrupa Birliği AB arasındaki ilişkilerin gelişimi de karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve EFTA'nın AB'ye kıyasla daha gevşek, egemenlik temelli ve pragmatik bir model sunduğu tespit edilmiştir. İzlanda ve Birleşik Krallık örnekleri üzerinden yapılan karşılaştırmalı analiz ise, entegrasyon yapılarının ihracat performansı üzerindeki etkilerini ortaya koymuş; özellikle küçük bir EFTA ülkesi olan İzlanda'nın daha esnek bir yapıda coğrafi kısıtları aşabildiği, dolayısıyla EFTA'nın küçük ekonomilere göreceli avantaj sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kuramsal çerçevede, elde edilen bulgular hem liberal kurumsalcılık hem de hükümetlerarasıcılık perspektifleriyle örtüşmektedir. EFTA'nın ticaret yaratma etkisi ve AB ile olan kurumsal yaklaşması liberal kurumsalcılığı desteklerken; sınırlı kurumsallaşma düzeyi, karar alma süreçlerinde ulusal egemenliğe verilen öncelik ve entegrasyonun siyasal derinlikten uzak tutulması ise hükümetlerarasıcılığın temel savlarıyla uyumludur. Bu çerçevede EFTA, iki teorik yaklaşım arasında melez bir model ortaya koymakta ve Avrupa'daki kurumsal çeşitliliğin önemli bir örneğini temsil etmektedir. Sonuç olarak, EFTA'nın Avrupa'daki ticaret entegrasyonuna katkısı, yalnızca kendi üyeleriyle sınırlı kalmamakta; AB dışında bir ekonomik bütünleşme alternatifi olarak bölgesel ticaretin gelişmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu durum, Avrupa'daki ekonomik entegrasyon süreçlerinin tek tip bir modele indirgenemeyeceğini ve farklı kurumsal yapıların, farklı tarihsel ve ekonomik bağlamlarda işlevsel olabileceğini göstermektedir. Çalışma, bu yönüyle EFTA'nın rolünü yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil, aynı zamanda çağdaş ekonomik entegrasyon modelleri açısından da analiz edilmesi gereken bir örnek olarak konumlandırmaktadır.

Kaynakça

- European Free Trade Association. (2025). History. <https://www.efta.int/about-efta/european-free-trade-association/history>
- Aitken, N. D. (1973). The effect of the EEC and EFTA on European trade: A temporal cross-section analysis. *The American Economic Review*, 63(5), 881-892.
- Baldwin, R. (1993). The potential for trade between the countries of EFTA and Central and Eastern Europe (No. 853). CEPR Discussion Papers.
- Blanchard, E. J., Bown, C. P., & Johnson, R. C. (2016). Global supply chains and trade policy (No. w21883). National Bureau of Economic Research.
- European Union. (2025). European Free Trade Association. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:europa_free_trade_association
- Sørensen, G., Møller, J., & Jackson, R. H. (2022). Introduction to international relations: theories and approaches. Oxford university press.
- Óskarsson, G. K., & Kristjánsdóttir, H. (2021). EU country and EFTA country export differences. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(4), 147.

Sapir, A. (1997). Domino effects in Western European trade, 1960-92 (No. 1576). CEPR Discussion Papers.

Schimmelfennig, F. (2020). Liberal intergovernmentalism. In *The Palgrave handbook of EU crises* (pp. 61-78). Cham: Springer International Publishing.

Elsevier. (2025). Dummy variable. ScienceDirect. <https://www.sciencedirect.com/topics/computer-science/dummy-variable>

Sokolova, M. V. (2016). Trade re (im) balanced: the role of regional trade agreements (No. HEIDWP06-2016). Graduate Institute of International and Development Studies Working Paper.

Truman, E. M. (1972). The production and trade of manufactured products in the EEC and EFTA: A comparison. *European Economic Review*, 3(3), 271-290.

United Nations Economic and Social Commission for Western Asia. (2025). Trade diversion. <https://archive.unescwa.org/tradediversion>

Extended Abstract

Introduction and Purpose

The post–Second World War period marked a significant transformation in the structure of the international economic system, characterized by an increasing emphasis on trade liberalization and regional economic integration. Alongside multilateral frameworks, regional trade agreements emerged as key instruments through which states sought to promote economic cooperation, enhance market access, and manage interdependence. In Europe, this process resulted in the development of different integration models, most notably the European Economic Community (EEC), later the European Union (EU), and the European Free Trade Association (EFTA).

This study aims to examine the impact of the European Free Trade Association (EFTA) on regional trade in Europe from a multidimensional perspective. The main objective is to assess EFTA's role within the European free trade regime by focusing on its economic effects, institutional characteristics, and comparative position vis-à-vis the EEC/EU. In particular, the study analyzes EFTA's influence through the concepts of trade creation and trade diversion, evaluates its effects on market integration and trade flows, and discusses how its limited institutional structure shaped integration outcomes. By adopting a comparative and theoretically informed approach, the paper seeks to position EFTA as an alternative model of regional integration within the broader European context.

Theoretical Framework

The analysis is grounded in two major theoretical approaches in international relations and integration studies: liberal institutionalism and intergovernmentalism. Liberal institutionalism emphasizes the role of institutions in facilitating cooperation, reducing uncertainty, and enabling mutually beneficial outcomes among states. From this perspective, regional trade arrangements contribute to economic integration by lowering transaction costs, increasing transparency, and fostering stable expectations among participating actors.

Intergovernmentalism, on the other hand, conceptualizes integration as a process driven primarily by national interests and state preferences. It highlights the importance of sovereignty, inter-state bargaining, and the limited delegation of authority to supranational

institutions. Integration outcomes are thus understood as the result of rational calculations by governments rather than autonomous institutional dynamics.

EFTA represents a particularly relevant case for theoretical analysis, as it embodies features of both approaches. While EFTA facilitated trade liberalization among its members, supporting liberal institutionalist claims regarding the benefits of cooperation, it simultaneously preserved national autonomy by avoiding deep institutionalization, a core assumption of intergovernmentalism. This dual character allows EFTA to be examined as a hybrid integration model within the European economic architecture.

Methodology and Scope

The study is based on a literature-based and comparative analytical approach. It does not aim to produce original econometric estimations but instead synthesizes existing empirical findings and theoretical discussions on trade creation, trade diversion, and regional integration in Europe. By reviewing key studies on EFTA and the EEC/EU, the paper contextualizes EFTA's role within broader European integration dynamics.

Findings and Analysis

The literature reviewed in this study indicates that EFTA generated a significant trade creation effect among its member states, particularly during its early decades. The removal of tariffs on industrial goods contributed to increased intra-EFTA trade, with empirical findings suggesting notable growth in trade volumes by the late 1960s and early 1970s. These results demonstrate that even a relatively flexible and loosely institutionalized arrangement can promote trade expansion among participating countries.

With respect to trade diversion, the findings suggest that EFTA's effects were comparatively limited. Unlike customs unions applying a common external tariff, EFTA allowed its members to maintain independent trade policies toward third countries. This institutional design reduced the likelihood of substantial trade diversion by preventing the systematic redirection of imports from more efficient external suppliers to higher-cost internal producers. As a result, EFTA appears to have balanced internal trade liberalization with continued openness to global markets.

Comparative analyses between EFTA and the EEC/EU further reveal that deeper institutionalization is associated with stronger integration effects but also greater constraints on national policy autonomy. While the EEC/EU achieved higher levels of market integration, this came at the cost of transferring sovereignty to supranational institutions. EFTA, by contrast, offered a more pragmatic and sovereignty-oriented alternative, particularly attractive to states unwilling or unable to commit to deeper political integration.

The study also highlights the broader regional implications of European integration, particularly through the so-called "domino effect." The expansion of the EU's internal market influenced not only member states but also non-member countries, including EFTA members, encouraging regulatory alignment and trade policy adjustments. This dynamic underscores the interconnected nature of European integration processes.

Conclusion

This study demonstrates that the European Free Trade Association has played a meaningful role in shaping regional trade relations in Europe, despite its limited institutional structure. The findings suggest that EFTA contributed positively to trade creation among its members while minimizing trade diversion, largely due to its flexible and intergovernmental design.

Although EFTA did not achieve the same level of integration as the EEC/EU, it provided an effective alternative model that prioritized economic cooperation without deep political integration.

From a theoretical perspective, EFTA can be understood as a hybrid model that aligns with both liberal institutionalist and intergovernmentalist expectations. Its experience illustrates that European integration is not a uniform process but rather a spectrum of institutional arrangements reflecting different national preferences and strategic choices. In this sense, EFTA remains a valuable case for understanding the diversity of regional integration models and their economic implications within Europe.

Kültürel Mirasın Mekânsal Dönüşümü: İstanbul'un Tarihsel Alanlarında İdeolojik Temsiller

İdil Ece Çınarlı¹

Öz

Bu çalışma, kültürel mirasın ideolojik temsili üzerinden İstanbul'daki tarihsel alanların yeniden kurgulanma biçimlerini kuramsal bir çerçevede incelemektedir. Kültürel miras, geçmişin korunmasına yönelik bir alan olmasının ötesinde; aynı zamanda toplumsal hafızanın, kimliğin ve aidiyetin siyasal olarak üretildiği bir saha olarak da ele alınabilir. Bu bağlamda mekânlar, belirli tarih anlatılarını görünür kılarken, ötekileştirilmiş kimlikleri görünmez hale getiren ideolojik araçlara dönüşebilmektedir. Kuramsal olarak bu çalışma, kültürel mirasın bir temsil siyaseti alanı olarak nasıl biçimlendirildiğini tartışmaktadır. Bu bağlamda kültürel miras alanları, ulusun ve kültürel hafızanın üretildiği mekânlar olarak ele alınmaktadır. Tarihsel alanların yeniden inşa süreçleri, iktidar-mekân ilişkisine dair çözümlemeleri de barındırmakta olup tarihsel alanların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda belirli tarihsel ve ideolojik çerçeveler doğrultusunda söylemsel olarak yeniden üretildiğini göstermektedir. İstanbul'da Tarihi Yarımada ve Beyoğlu'nu kapsayan Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik güncel müdahaleler, geçmişin belirli bir ulus, din ya da kültürel kimlik doğrultusunda yeniden anlamlandırıldığını göstermekte; bu durum ise ideolojik temsile dayalı mekânsal düzenlemelerin farklı toplumsal grupların hafızasına ve kent deneyimine olan etkilerini görünür kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Hafıza Mekânları, İdeolojik Temsil, Kentsel Dönüşüm, Kimlik

The Spatial Transformation of Cultural Heritage: Ideological Representations in Istanbul's Historical Areas

Abstract

This study examines the ways in which historical sites in Istanbul are reimagined through the ideological representation of cultural heritage within a theoretical framework. Cultural heritage can be approached not only as a field dedicated to preserving the past, but also as a space where social memory, identity, and belonging are politically produced. In this context, spaces can become ideological tools that make certain historical narratives visible while rendering marginalized identities invisible. Theoretically, this study discusses how cultural heritage is shaped as a field of representational politics. In this context, cultural heritage sites are considered as spaces where the nation and cultural memory are produced. The reconstruction processes of historical areas also contain analyses of the power-space relationship, showing that historical areas are not only physically but also discursively reproduced in accordance with specific historical and ideological frameworks. Current interventions in Istanbul's Historic City Center, which encompasses the Historic Peninsula and Beyoğlu, show that the past is being reinterpreted in line with a specific nation, religion,

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, idelececinarli@ogr.iu.edu.tr; Araştırma Görevlisi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, iece.cinarli@rumeli.edu.tr, 0000-0001-8565-3665

or cultural identity; this situation reveals the effects of ideological representations-based spatial arrangements on the memory and urban experience of different social groups.

Keywords: Cultural Heritage, Memory Spaces, Ideological Representation, Urban Transformation, Identity

Giriş

Kültürel miras, geleneksel koruma yaklaşımlarında genellikle geçmişten günümüze kalan somut nesnelerin, anıtların veya sit alanlarının fiziksel olarak muhafaza edilmesiyle sınırlandırılan bir alan olarak görülmüştür. Ancak güncel akademik tartışmalar ve kentsel pratikler, mirasın bugünün ihtiyaçları, değerleri ve siyasal yönelimleri doğrultusunda sürekli yeniden inşa edilen dinamik bir süreç olduğunu da ortaya koymaktadır. Laura Jane Smith'in (2006) de vurguladığı üzere miras, geçmişte inşa edilmiş fiziksel bir kalıntı olmaktan ziyade, şimdiki zamanı anlamının ve kurgulamanın bir yolu olarak işleyen, kimlik ve aidiyetin siyasal olarak üretildiği bir söylem alanıdır. Bu bağlamda tarihsel alanlar, toplumsal hafızanın şekillendiği, unutma ve hatırlama pratiklerinin kurumsallaştığı ve iktidar ilişkilerinin mekâna yansıdığı ideolojik sahneler olarak ele alınabilir. Mekânın nötr bir zemin olmadığı, toplumsal ilişkiler tarafından üretildiği ve iktidarın bir aracı haline geldiği düşüncesi, kültürel miras incelemeleri için kritik bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Lefebvre'nin (2014) "mekânın üretimi" kavramı üzerinden okunduğunda, tarihsel alanlara yapılan müdahalelerin hem mimari bir düzenleme hem de hatırlama ve unutma pratikleri üzerinden belirli tarih anlatılarını görünür kılan birer girişim olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kent mekânı da bu bağlamda kolektif hafızanın somutlaştığı, Pierre Nora'nın (2006) tabiriyle birer "hafıza mekânı" olarak işlev görmekte, iktidarlar ise bu mekânlar üzerinden ulusal kimliği, dini aidiyetleri veya küresel kent imajını yeniden kurgulayabilmektedir.

Bu çalışma, kültürel mirasın ideolojik temsili ve mekânsal dönüşümü arasındaki ilişkiyi, Türkiye'nin çok katmanlı tarihsel dokusuna sahip kenti İstanbul üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. İstanbul, imparatorluklar başkenti olma özelliğiyle Bizans'tan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet modernleşmesine kadar uzanan çok çeşitli tarihsel anlatıları bünyesinde barındırmaktadır. Ancak özellikle 1980 sonrası neoliberal politikalar ve 2000'li yılların değişen kültürel iklimiyle birlikte, kentin tarihi merkezine yönelik müdahaleler yeni bir boyut kazanmıştır. Çalışma, İstanbul'un Tarihi Kent Merkezi'ni oluşturan iki temel odak noktasını, Tarihi Yarımada ve Beyoğlu bölgesini karşılaştırmalı bir perspektifle ele almaktadır. Bu doğrultuda çalışma, öncelikle kültürel miras, hafıza ve mekân arasındaki teorik ilişkiyi Smith, Foucault ve Lefebvre'nin yaklaşımları ekseninde tartışacaktır. Ardından, İstanbul'daki güncel dönüşümler; Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) ve özel sektör aktörlerinin projeleri üzerinden analiz edilecektir. Son olarak, bu mekânsal müdahalelerin kamusal alanın niteliğini nasıl değiştirdiği, soylulaştırma süreçlerini nasıl tetiklediği ve kentlilerin hafızasında nasıl bir kırılma yarattığı, ideolojik temsil kavramı çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. Kültürel Mirasın Siyasal Çerçevesi

Kültürel miras, bir toplumun geçmişten günümüze aktardığı ve geleceğe taşınması gereken maddi ve manevi değerlerin tümüdür. Bu değerler sayesinde toplumlar kimlik ve aidiyet duygusunu kazanır, toplumun tarihi sürekliliği sağlanır, geçmişten gelen bilgi ve deneyim geleceğe aktarılır. Kültürel miras, UNESCO'nun Dünya Mirası Sözleşmesi'nde (1972) vurguladığı üzere "anıtlar, yapı toplulukları ve sit alanları" gibi somut öğeleri, Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nde (2003) belirtildiği gibi sözlü anlatımlar, toplumsal pratikler, ritüeller ve geleneksel bilgi gibi somut olmayan öğeleri kapsayan çok katmanlı bir kavramdır. Ancak miras bunun ötesinde, belirli ideolojik ve siyasal çerçeveler içinde inşa ve

temsil edilen bir olgudur. Geçmişte inşa edilmiş olsa da esasen şimdiki zamanı anlamının ve kurgulamanın bir yolunu oluşturur ve aktarılabilecek anlam, mirasın yeniden inşasıyla mümkündür.

Tarihsel değerinin ötesinde, anlam yaratma kapasitesi çerçevesinde resmi miras söylemi (Authorized Heritage Discourse) olarak isimlendirilebilecek olan bu olgu, esas olarak iktidarın ve yönetici elitlerin iş birliğiyle kimlik oluşturma yolu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle miras, kimliğin yeniden yaratılmasıyla ilişkili sosyal anlamların ve uygulamaların müzakeresi ve düzenlenmesiyle ilgili bir söylem olarak da anlaşılabilir (Smith, 2006, s. 1-4). İnsanlar ve gruplar geçmişi kendi ihtiyaçları ve değerleri doğrultusunda kullanmakta; böylece miras toplumsal ve politik bir araç haline gelmektedir. Bu aynı zamanda toplumsal hafızanın da yeniden üretildiği bir süreçtir. Bu açıdan miras, hangi geçmişlerin hatırlandığı ya da unutturulduğu üzerinden kimliklerin kurgulanmasına aracılık etmektedir. Tarihi alanlar fiziki ve somut bir varlık gösterdiği için aynı zamanda mekânsal yeniden üretim de mirasın aktarılmasında dikkate değer bir başka perspektiftir. Zira mekân, tarihi olan bir varlıktır ve bu tarih kültürel ve toplumsal değişimler ile birlikte yeniden yazılarak farklı anlamlar kazanmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 24-25). Bu biçimiyle hem mekân hem de kültürel miras yeniden ve farklı biçimlerde üretilmektedir.

1.1. Temsil, Hafıza ve Kimlik İlişkisi

Kültürel miras, geçmişin sabit bir yansıması olmaktan ziyade, temsil süreçleri aracılığıyla toplumsal hafızanın ve kimliğin yeniden kurulduğu bir alandır. Hangi anlatıların öne çıkarıldığı ya da hangilerinin görünmez kılındığı, mirasın politik boyutunun bir yansıması olarak okunabilir. Bu nedenle miras, hatırlama ve unutma pratikleri üzerinden kolektif kimliklerin şekillendiği bir tartışma zemini olarak da ele alınabilir.

Her şeyden önce kültürel miras, söylemsel olarak inşa edilir ve mirasın söylemsel inşası, kültürel ve sosyal süreçlerin bir parçası halindedir. Laurajane Smith'in (2006, s. 45-55) Resmi Miras Söylemi (Authorized Heritage Discourse) olarak kavramsallaştırdığı bu söylem pratiği, mirasın kimlik ve anlam yaratma konusunda ekonomik, sosyal veya kültürel bir uygulama biçiminde yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu resmi aktarım; devletler, uluslararası örgütler ve uzmanlar tarafından belirlenmekte, mirasın politik doğasını görünmez kılarak belli bir ideolojik projeyi sürdürür ve çoğunlukla yerel toplulukların hafızasını ikincil kılmaktadır. Ancak buna rağmen, miras söylemi topluluklarca farklı biçimlerde yorumlanabilmekte ve resmi söyleme karşı pratikler de mümkün olabilmektedir. Böylece miras, geçmişten ziyade şimdiyi ve geleceği şekillendiren bir araç haline gelmektedir. Söylemsel inşa, aynı zamanda kolektif hafızanın (Halbwachs, 2017, s. 18-22) bir ürünü; hafıza da bireysel değil, toplumsal grupların değerleri ve ilişkileri çerçevesinde şekillenen kolektif bir olgudur. Bu bakış açısıyla kültürel miras, toplumsal grupların bugünkü ihtiyaç ve kimliklerini yansıtarak sürekli yeniden inşa edilen bir hafıza alanı olarak ele alınabilir. Benzer şekilde Jan Assman'ın (2015) "kültürel bellek" kavramı, hafızanın yalnızca canlı olarak sürdürülen bir durum olmadığını, aynı zamanda belirli semboller, ritüeller ve mekânsal düzenlemeler aracılığıyla uzun vadeli olarak kurumsallaştırıldığını belirtir. Bu yaklaşım, kültürel mirasın, toplumsal hafızanın maddi ve simgesel taşıyıcıları üzerinden aktarıldığını ve kimlik inşasında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

İktidar ve özne arasındaki ilişkileri anlayabilmek bakımından ise hafıza ve miras süreçleri nötr süreçler olmaktan ziyade güç ilişkilerinin üretildiği alanlar olarak incelenebilir. Zira mirasın hangi anlatılarla temsil edileceği, neyin korunmaya değer görüleceği ya da hangi hatıraların kamusal alandan dışlanacağı, iktidarın söylemsel düzenlemeleri ve kurumsal

pratikleriyle belirlenmektedir. Nitekim Foucault'un ele aldığı biçimiyle iktidar, yalnızca baskıcı bir yapı değil, aynı zamanda öznelik biçimlerini kuran ve düzenleyen üretici bir ilişkidir (Foucault, 2024, s. 61-63). Resmi miras söylemi tam da bu anlamda, bireylerin ve toplulukların kendilerini tarih içinde nasıl konumlandıracaklarını, geçmişle ilişkilerini hangi semboller üzerinden kuracaklarını belirleyen bir iktidar aracı işlevi görmektedir. Mirasın söylemsel inşası, özneyi “ulusal kimliğin taşıyıcısı”, “kültürel mirasın koruyucusu” ya da “yerel geleneğin temsilcisi” gibi konumlara yerleştirmektedir (Anderson, 2025, s. 205-210). Bununla birlikte, Foucault'nun vurguladığı üzere iktidar hiçbir zaman tek yönlü değildir; direniş ve alternatif özneleşme biçimlerine her zaman alan bırakır. Bu bağlamda yerel toplulukların kendi hafıza pratikleri, resmi miras söyleminin dışında ya da ona karşı üretilen farklı miras biçimleri, iktidarın özneleştirici mekanizmalarına karşı geliştirilen direnişler olarak okunabilir.

Hafızanın, kimliğin ya da kültürel mirasın üretimi fiziksel biçimiyle mekân üzerinde tezahür etmektedir. Bu nedenle söylemin ötesinde fiziki varlığa büründüğü somut var oluşlar, kültürel miras üzerinden ideolojileri incelemede etkili bir araç olabilir.

1.2. Mekânın Yeniden Üretimi

Kültürel miras; bir yer, bina ya da maddi nesne olmanın çok daha ötesinde anlamlar ifade etmektedir. Bu nesneler genellikle önemlidir ancak kendi başlarına miras değildir. Kültürel miras, bu mekanlarda yaşananlardır ve bu, fiziksel mekânın bu faaliyetler için önemli olmadığı veya bunlarda bir rol oynamadığı anlamına gelmez. Bununla birlikte fiziksel mekân, kültürel mirasın tam anlamıyla ne olduğunu açıklamaz. Miras, bugünü anlamak ve onunla etkileşim kurmak için yollar yaratmaya çalışan hatırlama eylemleriyle ilgilenen kültürel bir süreçtir ve mekânlar ise hayati önemi olmayan ancak bu süreci kolaylaştırabilen kültürel araçları olarak ele alınabilir (Smith, 2006, s. 44). Bu araçlar birer fiziksel tezahür olmanın ötesinde çeşitli biçimlerde yeniden kurgulanır ve bir ideolojinin taşıyıcısı haline gelebilirler. Kültürel miras da bu biçimlendirme neticesinde bir vecheye bürünür.

Lefebvre'ye göre mekân, nötr, doğal ya da kendiliğinden bir varlık değildir; toplumsal ilişkiler tarafından üretilen, yeniden biçimlendirilen ve iktidarın maddi bir uzantısı haline gelen bir yapıdır. Bu yaklaşım, kültürel mirasın da tıpkı mekân gibi “doğal olarak var olan” bir şey değil, belirli söylemler, kurumlar ve politikalar tarafından inşa edilen bir toplumsal olgu olduğunu kavramamıza yardımcı olmaktadır. Böylece algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekanlar iktidar söylemlerinin fiziksel tezahürüne bürünmektedir (Lefebvre, 2014, s. 65-70). Bu çerçevede, Foucault'nun (2024) iktidar-özne ilişkisiyle birlikte düşünüldüğünde, mirasın yalnızca korunacak bir nesne değil, iktidarın tarih üzerinde kurduğu düzenin maddi biçimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu tarih, dahil etme pratiklerine olduğu gibi ötekileştirme ve dışlama pratiklerine de içkindir. Dolayısıyla bir aradalığın ve beraberinde farklılığın da bir biçimde tezahürünü içermektedir. Mekân, içerisinde yer alan her kimliği hem yerel hem de küresel ilişkiler ağıyla birlikte şekillendirmeye başlar (Massey, 2005, s. 10-12). Dolayısıyla bir ilişkiler yumağı haline dönüşmüş olur.

Mekânlar, hafızanın yeniden biçimlendirilmesi için uygun araçlardır. Daha ziyade modern toplumların mekânlar ve semboller üzerinden meydana getirdiği geçmişin bu aktarımı, hafıza mekânları olarak nitelendirilmektedir ki kendisine yüklenen anlamlar neticesinde kültürel miras yapıları da bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Pierre Nora'ya (2006, s. 17-26) göre, modernleşme, ulus-devlet inşası ve tarih yazımı süreçleri, hafızayı doğal toplumsal bağlamından kopararak mekânsal, simgesel ya da maddi formlara sabitlemiştir. Hafıza mekanları da tam olarak bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Bunları hafıza mekânı yapan şey,

sadece fiziksel varlıkları değil, geçmişle duygusal, simgesel ve politik bir bağ kurmalarıdır. Bu nedenle her kültürel miras üzerinden yapılan anlatı da tam buraya denk düşmektedir. Bu mekânlar geçmişi olduğu gibi taşımaz; aksine seçilmiş, düzenlenmiş ve anlamlandırılmış bir geçmişi temsil ederler. İstanbul'daki kültürel miras alanlarının, özellikle Tarihi Yarımada ve Beyoğlu sınırları içerisinde, sıklığı da kültürel miras alanlarının hafıza mekânı bağlamında incelenmesi hususunda zengin bir örneklem sunmaktadır.

Lowenthal'in vurguladığı gibi, miras geçmişin yeniden icadıdır ve bu yeniden icat süreci, bugünü meşrulaştırmanın dolaylı bir aracına dönüşür. Bu bağlamda kültürel miras, metalaşan ve kimlik siyasetiyle iç içe geçen bir alan haline gelir. Lowenthal'in "miras seferberliği" (heritage crusade) olarak adlandırdığı süreç, geçmişin turistik, estetik ya da tüketim nesnesine dönüştürülmesiyle ilgilidir. Böylece kültürel miras ve onun aracılığıyla geçmişe yönelik hafıza, birer fayda ve meşruiyet nesnesine evrilir (Lowenthal, 2002, s. 40-50, 120-130) (Lowenthal, The heritage crusade and the spoils of history, 1998, s. 1-15).

2. İstanbul'un Tarihi Kent Merkezinde Kültürel Miras

Kültürel mirasın temsil ve kimlik inşa süreçlerinin en somut biçimde görülebildiği yer, kentsel mekân olarak belirlenebilir. Özellikle İstanbul'un tarihi kent merkezi, bu görünürlüğün en yoğun biçimde deneyimlendiği alanlardan biridir. Şehrin tarihsel katmanları, geçmişin izlerinin yanı sıra iktidar ilişkilerini, ekonomik yönelimleri ve kültür politikalarını da yansıtan birer temsil alanı halindedir.

İstanbul, Balkanlar ve Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz arasındaki Boğaziçi yarımadasındaki stratejik konumuyla 2.000 yılı aşkın bir süredir büyük siyasi, dini ve sanatsal etkinliklerle ilişkilendirilmiştir. Kentin tarihi geniş niteliği ve bu bağlamda sahip olduğu fiziksel varlığı, 1985 yılında UNESCO tarafından tescillenerek; Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Süleymaniye Koruma Alanı, Zeyrek Koruma Alanı ve Kara Surları Koruma Alanı Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmiştir. İstanbul'un tarihi alanlarına yönelik yaklaşım da evrensel miras değerleri (*Outstanding Universal Value – OUV*) kavramı çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Böylece İstanbul tarihi alanları, "insanlığın ortak mirası" olarak tanımlanırken, ulusal sınırların ötesinde bir anlatıya yerleştirilmiştir (UNESCO). Bu nedenle özellikle bu tarihten sonra İstanbul'daki tarihi alanların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması geçmiş dönemlere kıyasla farklı bir yapıya kavuşmuş ve artık kültürel miras olarak değer kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede, İstanbul'un Dünya Mirası Alanları için yönetim planlama süreçlerini koordine etmek üzere 2006 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde "*İstanbul Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlükleri*" kurulmuştur. Özellikle "Kültür ve Turizm Bakanlığı" ile yerel yönetimler bu anlamda kültürel mirasın korunmasında ya da uygun biçimde dönüştürülmesine önemli aktörler olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Tarihsel süreç içinde İstanbul, coğrafi konumu itibarıyla daima imparatorluklar arası bir geçiş ve etkileşim mekânı olagelmıştır. Bizans İmparatorluğunun başkenti olmasının yanı sıra İstanbul, o dönemki adıyla Konstantinopolis, 4. yüzyıldan itibaren imparatorluk ideolojisini Hristiyanlığın kutsallığıyla birleştiren mekânsal bir temsil alanı haline gelmiştir. Bu anlamıyla şehir bir bakıma teolojik mekân kimliğine bürünmüştür. 1453'te Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle birlikte ise İslami bir şehir olarak yeniden tanımlanmış; bu kimlik dönüşümü, mekânsal düzenlemelerden mimari sembollere kadar uzanan çok katmanlı bir yeniden inşa süreciyle gerçekleşmiştir (İnalçık, 2025, s. 4-9). Nitekim Osmanlı döneminde İstanbul, yalnızca siyasi bir merkez değil, aynı zamanda İslam dünyasının simgesel kalbi olarak kurgulanmış; camiler, külliye ve pazar yerleri aracılığıyla dinsel ve toplumsal hayatın bütüncül bir düzeni yansıtılmıştır (Kafadar, 2010). Bu yönüyle kentin kimliği, imparatorluğun ideolojik temsiliyle iç içe geçmiş; dini, sınıfsal ve etnik farklılıklar mekânsal düzlemde

belirgin biçimde ayrılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da İstanbul, modernleşme ve ulus inşası projeleri çerçevesinde yeniden ele alınmış, ancak bu dönemdeki dönüşümler daha çok kentin kültürel kimliğini seküler bir çerçeveye oturtmayı hedeflemiştir (Keyder, 2018, s. 17-19). Buna rağmen, 1980'lere dek İstanbul'un toplumsal dokusu, büyük ölçüde dinsel, sınıfsal ve kültürel bölünmelerin belirlediği bir biçimde devam etmiştir.

1980'lerdeki neoliberal dönem ile birlikte ise kentler, artık yalnızca yaşanılan yerler değil, aynı zamanda sermayenin yeniden üretim alanlarıdır. Bu bağlamda kentsel mekânın üretimi; kentsel rant, mülkiyet ilişkileri ve tüketim ekonomisiyle iç içe geçmiş bir haldedir. Kent bir yandan kolektif bir yaşam alanıdır ancak bunun da ötesinde küresel rekabetin mekânsal arenası haline gelmiştir. Bu da kentin, içerisinde yaşayanların ortak hakkı olarak tanımlanmasından ziyade yatırım yapılabilir imaj olarak yeniden kurgulanmasına neden olmaktadır (Harvey, 2012, s. 35-37). Bu süreçte Tarihi Yarımada ve Beyoğlu gibi merkezi bölgeler hem ekonomik hem de kültürel yeniden üretimin sahneleri haline gelmiştir (Keyder, 2018, s. 25-26). Restorasyon projeleri, miras alanlarının ticarileştirilmesi ve temsili kimliklerin inşası, yalnızca fiziksel dönüşümle sınırlı kalmayıp kolektif hafızanın biçimlendirilmesinde de etkili olmuştur. Bu alanlarda geçmiş, turistik çekicilik, ulusal kimlik ya da küresel imaj hedefleri doğrultusunda seçici biçimde hatırlanmakta veya unutulmaktadır. Çünkü kentin pazarlanması ve diğer küresel kentlerden farklılığının ortaya koyulması bir yandan da yerel özelliklerin vurgulanmasını zorunlu kılmaktadır (Koçak, 2016, s. 320). Bu bağlamda tarihi miras yoğunluğu yüksek olan bölge içerisinde hafızanın nasıl şekillendirildiği ve kentsel mekânın hangi parametreler çerçevesinde inşa edildiği İstanbul'un tarihi kent merkezinde okunabilir.

2.1. Tarihi Yarımada'da Restorasyon ve Seçici Hafıza

Haliç, Marmara Denizi ve Boğaz'la çevrili halde, üçgen bir yapı biçiminde olan Tarihi Yarımada, İstanbul'un yüzlerce yıldır merkezi tarihsel çekirdeğini oluşturmaktadır. Coğrafi olarak merkezi ve önemli bir konumda bulunmasının yanı sıra dini ve ideolojik açıdan da binlerce yıl boyunca önemli addedilmiştir. Antik Bizantion'dan itibaren imparatorlukların idari ve dini merkezi olmuş olan bu bölge, 1453 sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun da başkent kimliğini kurduğu mekânsal merkezi haline gelmiştir. (İnalçık, 2025). Bu tarihsel miras önemli ölçüde görünürde kalmış olsa da Cumhuriyet döneminde modernleşme projeleriyle yeniden tanımlanmış, 1980'lerden itibaren ise neoliberal politikalarla birlikte kültürel miras ve turizm eksenli bir kentsel sermayeye dönüştürülmüştür (Keyder, 2018). Dolayısıyla Tarihi Yarımada geçmişle fiziksel zeminde kurulan bağı ve yerel yönetimlerin kültürel miras politikaları ve temsiliyet stratejilerinde merkezi rol oynayan ideolojik bir sahneyi temsil etmektedir.

Kent içerisindeki kültürel mirasın yönetimi ulusal ve uluslararası düzenlemelerle belirlenen çok katmanlı bir yapıya dayanmaktadır. Bu bağlamda temel hukuki dayanak, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983) ve buna bağlı olarak çıkarılan Alan Yönetimi Yönetmeliği (Resmi Gazete, 2005) olarak belirlenebilir. Bu düzenlemeler, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunan yerlerde yönetim planı hazırlanmasını ve ilgili tüm kurumların bu planlara uymasını zorunlu kılmaktadır. Bununla beraber UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi (1972) ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS) koruma ilkeleri de İstanbul'un tarihi alanlarına ilişkin her türlü müdahale ve restorasyon faaliyetinin uluslararası koruma standartlarına uygun yürütülmesini şart koşmaktadır. İstanbul'un UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesinin ardından, ulusal mevzuatla uyumlu bir koruma ve planlama çerçevesi oluşturmak amacıyla 2011 yılında "Tarihi Yarımada Yönetim Planı" hazırlanmış, 2018 yılında ise çeşitli güncellemelerle yürürlüğe girmiştir. Planın hazırlanmasında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile

İstanbul Büyükşehir Belediyesi başat aktörler olmuş; Fatih Belediyesi, İstanbul Tarihi Alanlar Alan Başkanlığı, İstanbul 4 No'lu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, İstanbul Valiliği, çeşitli üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve meslek odaları (örneğin TMMOB, Şehir Plancıları Odası) sürece katılım sağlamıştır. Bu hukuki çerçevelere göre Tarihi Yarımada sit alanı statüsündedir ve bu alan üzerinde yapılacak her türlü planlama, yatırım veya fiziksel müdahale, koruma kurullarının onayıyla mümkün olabilmektedir. - (İstanbul Tarihi Alan Başkanlığı, 2018). İPA'nın 2024 yılındaki raporuna göre, İstanbul genelinde 25 ilçede 42 rota üzerinde 1.321 kültür varlığı periyodik koruma altına alınmış, Yarımada özelinde ise Yerebatan Sarnıcı, Kara Surları ve Bulgur Palas gibi somut kültürel miras üzerinde müdahaleler gerçekleştirilmiş ve yapıların restorasyonu gerçekleştirilmiştir (İPA, 2024).

Tarihi Yarımada restorasyonu gerçekleştirilen ya da kullanıma açılan kültürel miras mekânları incelendiğinde farklı aktörler tarafından son yıllarda gerçekleştirilen çeşitli dönüşümler gözlemlenebilir. İlk olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığının 1985 sonrasındaki restorasyon ve dönüşüm odaklarına bakıldığında bunların genellikle anıtsal yapılar ve arkeolojik alanlar üzerinde gerçekleştirildiği söylenebilir. Özellikle Sultanahmet, Süleymaniye, Zeyrek ve Kara Surları gibi alanların korunması ulusal bir zorunluluktan öte UNESCO sayesinde uluslararası bir taahhüt haline gelmiş gözükmetedir (Akça, 2017, s. 582). T.C. Cumhurbaşkanlığı kararıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenleme geçiren Ayasofya'nın statüsü ise 2020 yılında müze yerine cami olarak değiştirilmiştir. Yapının iç ve dış mekânlarında, risk değerlendirmeleri sonucunda güçlendirme ve koruma çalışmaları da bu dönemde yoğunlaşmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı | Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2025).

Tarihi yarımada içerisindeki bir diğer önemli restorasyon ve dönüşüm ise Kariye Müzesi üzerinden olmuştur. Daha önce Kilise ve cami biçiminde ibadet yeri olarak kullanılan Kariye, 1945 yılında bir Bakanlar Kurulu kararıyla müzeye çevrilmiş, 2019 yılında ise Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yeniden cami statüsüne alınmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü, yapı üzerinde restorasyon çalışmaları yürütmüş 2024 yılında cami olarak ibadete açılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2025).

Benzer biçimde deprem riskine karşı yapısal güçlendirme ve ziyaretçi yönetimini iyileştirme çalışmaları nedeniyle Topkapı Sarayında; kendisi ve çevresindeki tarihi dokuyu korumak ve canlandırmak adına Süleymaniye Camii; UNESCO kriterlerini kaybetme riskini önlemek ve hem anıtın hem de çevresindeki sosyal ve fiziksel bozulmanın önüne geçmek adına Zeyrek Camii; kentsel peyzaj ve turistik cazibe alanına dönüştürülmesi, zarar görmüş bölümlerin onarılması nedeniyle İstanbul Kara Surları dönüştürülen alanlar arasındadır (İstanbul Tarihi Alan Başkanlığı, 2018). Böylece bakanlık bünyesinde gerçekleştirilen kültürel miras mekânlarının dönüşümlerine bakıldığında özellikle 1985 sonrasında UNESCO'nun da etkisiyle teknik ve bilimsel zeminde başlayan çalışmaların 2000'ler sonrasında afet riskiyle mücadele ve ekonomik/sosyal canlandırma gibi pratik nedenlerle genişlediği söylenebilir. Bir yandan da dönüştürülen kültürel miras mekanlarının ulusal kimliği oluşturmada ve politik söylem yaratmada etkisi olabilecek yapılar olduğu görülmektedir. Nitekim Ayasofya bu anlamda önemli örneklerden bir tanesini oluşturmaktadır.

Tarihi Yarımada Yönetim Planı'nın (2018) paydaşlarından biri olan İBB, tarihi yarımada restorasyonlarında ve kültürel mirasın korunmasında en önemli aktörlerden bir tanesidir. Özellikle 2019 sonrasında kendi bünyesinde kurmuş olduğu *Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı (KUDEB/İBB Miras)* gibi birimler aracılığıyla restorasyon çalışmalarını kurumsallaştırmış ve hızlandırmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile iş birliği ile hareket etmesinin yanı sıra kent belleği ve sivil mimari eserler üzerine odaklandığı görülmektedir. Yönetim Planı'nda hassas bölge olarak belirtilen Süleymaniye'de, İBB Miras, bölgenin tarihi

dokusunu oluşturan birçok ahşap konut ve ticari yapıyı restore ederek, bu yapıları kültür ve eğitim işlevleriyle yeniden hayata kazandırmıştır. Süleymaniye gibi riskli ve bozulmuş bir dokuya sahip olan Zeyrek'te, sivil mimarlık örneklerinin restore edilerek bölge sakinleri için kültür-sanat alanlarına dönüştürülmesi çalışmaları yürütülmüştür (İBB, 2025) (İstanbul Tarihi Alan Başkanlığı, 2018). Ayrıca belediye, tarihi yapıları restore ederek onları güncel ihtiyaçlara uygun, kamusal kullanıma açık kültürel mekânlar haline dönüştürme konusunda da girişimlerde bulunmuştur. 2022 yılında restore edilen haliyle faaliyete geçen Yerebatan Sarnıcı, İBB Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı tarafından zemin güçlendirmesi, su yalıtımı, sergileme düzeni, ışık tasarımı gibi yenilikler geçirmiştir (İBB, 2022). Mekân içerisinde kültürel aktiviteler de düzenlenebiliyor olup kültürel mirasın çeşitli deneyimsel biçimlerde deneyimsel kılınmaya çalışılmıştır. Böylece ziyaretçi merkezli biçimde gerçekleştirilen bu düzenlemenin UNESCO'nun çağdaş koruma ilkeleri ile uyumlu olduğu da söylenebilir. Benzer şekilde 2022 yılında, tarihi İstanbul'da bir dönem hizmet vermiş olan trolleybüslerin (ya da nostaljik tramvayların) kent yaşamına sembolik olarak geri kazandırılması amacı ile Beyazıt'ta 20 bin kitap seçkisi ile hizmet veren Kütüphane Trolleybüs; Aksaray-Saraçhane bölgesinde erken Cumhuriyet döneminin mimari özelliklerini taşıyan, anıtsal bir konut yapısı olan ve uzun yıllar atıl kalması ve özel mülkiyette olmasının ardından İBB bünyesine geçerek kütüphane, sergi alanı, kent belleği mekanı ve araştırma merkezi olarak yeniden işlevlendirilen Bulgur Palas kentsel hafızanın kültürel hizmet biçiminde kamuya açılmasının örneklerindendir (Karaca, Okuoğlu, & Kankotan, 2025) (İBB, 2022). Böylece İBB Miras'ın çalışmalarındaki temel prensibin, sadece yapıyı restore etmek değil, aynı zamanda o yapıyı çevreleyen tarihi ve sosyal dokuyu canlandırmak ve kültürel mirası kamusal erişime açmak olduğu da söylenebilir.

Yönetim Planında da belirtildiği üzere, devlet kurumları ve yerel yönetimlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları ve özel sektör aktörleri de Tarihi Yarımada'da kültürel mirasın korunması ve yeniden işlevlendirilmesi hususunda önemli roller üstlenmişlerdir. Bu tür girişimler, mirasın yalnızca fiziksel değil, toplumsal ve kültürel sürdürülebilirliğini de destekleyen çok aktörlü bir yönetim modeline işaret etmektedir.

2.2. Beyoğlu'nda Kültürel Kimlik ve Mekânsal Yeniden İnşa

Tarihi kent merkezinin bir diğer bileşeni, tarihi yarımada'nın karşısında, Haliç'in kuzeyinde yer alan Beyoğlu'dur. Coğrafi olarak Galata sırtlarından Tophane, Karaköy, Tünel ve Taksim'e uzanan bir hat üzerinde yer alır, batıda Kasımpaşa vadisiyle, doğuda ise Boğaz yamaçlarıyla sınırlanır. Beyoğlu, Osmanlı döneminde özellikle 19. yüzyıldan itibaren Batılılaşma süreciyle birlikte şekillenmiş; taş konaklar, apartman tipolojileri, pasajlar, tiyatrolar ve elçilik binalarıyla kentin Avrupa yakasındaki modern yüzünü temsil etmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte ise Beyoğlu, kültür-sanat, ticaret ve eğlence işlevlerinin yoğunlaştığı bir merkez haline gelmiş; 1980'lerden itibaren kentsel dönüşüm, soylulaştırma ve kültürel yeniden işlevlendirme süreçlerinin odağı olmuştur. Bugün hem çok katmanlı mimari mirası hem de toplumsal çeşitliliğiyle İstanbul'un kültürel belleğinde özgün bir yer tutmaktadır (İnalcık, Bilad-i Selase: Galata, Eyüp, Üsküdar, 2025, s. 280-281) (Soytemel & Şen, 2016, s. 96-97).

Tarihi Yarımada'nın aksine Beyoğlu, UNESCO Dünya Miras Listesine kayıtlı bir alan olmadığı için Alan Yönetim Planı gibi özel bir mekanizması bulunmamaktadır. Buna karşılık, Tarihi Yarımada Yönetim Planı (2018) belgelerinde Beyoğlu, tarihi kent merkezinin tamamlayıcısı olarak yer almaktadır. Dolayısıyla planlamalar dahilinde Tarihi Alanların çevresel bir bileşeni olduğu söylenebilir. Bunun dışında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983), 5226 sayılı Alan Yönetimi ve Dünya Mirası Kanunu Değişikliği (2004), 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek

Korunması Kanunu (2005) Beyoğlu'ndaki kültürel miras alanlarının tabii olduğu yasal çerçevelerdir. Alanda; Kültür ve Turizm Bakanlığı, İBB, Beyoğlu Belediyesi ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları yetki sahibidir.

Beyoğlu dahilinde kültürel mirasın dönüşümünü amaçlayan en önemli gelişme, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen “*Beyoğlu Kültür Yolu*” projesidir. 2020-2021 yılında hayata geçirilen proje hem yapıların dönüşümünü hem de Beyoğlu ilçesinde kültür ve sanat aktivitelerini yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, t.y.). Proje kapsamında, MS 6. yy'da Bizans İmparatoru Anastasius tarafından inşa edilen ve daha sonra MS 14. yy'da Cenevizliler tarafından yeniden yapılan Galata Kulesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından restore edilmiş ve restorasyon çalışmaları Mayıs 2023'te sona erdiğinde kule lazer gösterisiyle yeniden açılmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024). Günümüzde Galata Kulesi üzerine çeşitli lazer ve yansıtma ile reklam yayını yapılabilmekte ve kule, sahip olduğu tarihi kimliği bir arka plan yaparak reklam yüzü haline gelmektedir.

Beyoğlu'ndaki bir başka örnek ise Atatürk Kültür Merkezidir (AKM). 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, yapının restorasyonu için girişimlere başlamış 2021 yılında yeniden kullanıma açılan tescilli bina, opera salonu, tiyatro, konser salonları, sergi alanları, kütüphane ve çeşitli sanat birimleri içeren kapsamlı bir kültür kompleksi haline gelmiştir. Bakanlık açısından bu restorasyon, İstanbul'un merkezi bir noktasını ulusal ve uluslararası sanatsal üretimin odağı haline getirmek ve kültürel devamlılığı sağlamak olarak yorumlanabilir.

Yine bir başka örnek, 20. yüzyılın başlarında yaygın olan Art-Nouveau (Yeni Sanat) mimari üslubunun İstanbul'daki örneklerinden birisi olan Mısır Apartmanıdır. Her ne kadar yapı, mimari açıdan değerli olsa da asıl ön plana çıkması, İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy'un, ömrünün son 6 ayını bu binanın dördüncü katındaki 13 numaralı dairede geçirmesi olmuştur. Daire, günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından restore edilerek Hatıra Evi olarak düzenlenmiştir. Beyoğlu Kültür Yolu projesinin diğer duraklarına; 2015 yılında çalışmalarına başlanıp 2021 yılında kullanıma açılan, liman işlevini sürdürürken daha temelde bir kültür-sanat, alışveriş ve yeme-içme merkezine dönüştürülen Galataport; 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen, İstiklal Caddesi üzerinde yer alan ve yine Art Nouveau bir yapı olan, geçmişte bir sanatçı yurdu ve kültür merkezi iken günümüzde yeme-içme mekanı ve ticari merkez haline dönüştürülen Narmanlı Han; 1924 yılında açılışı yapılan ve İstanbul'un en köklü sinemalarından biri iken yıkım ve yeniden inşa süreçlerine uğrayarak bir alışveriş merkezi içesine yerleştirilen Emek Sineması örnek olarak verilebilir. Bu dönüşümlerin hepsi, Beyoğlu'nun kültürel kimliğini ve kitleleri çekim gücünü arttırarak bölgeyi bir merkez haline getirmeyi amaçlamaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin İBB Miras iştiraki aracılığıyla Beyoğlu'nda yürüttüğü kültürel miras projeleri, bölgenin tarihi dokusunu koruyarak yapıları yeniden kamusal hayata kazandırma vizyonuna odaklanmıştır. Bu kapsamda, İstiklal Caddesi'nin mimari simgelerinden olan, Art Nouveau tarzının ilk örneklerinden olan ve uzun süre âtil durumda kalmış olan Botter Apartmanı 2023 yılında restore edilerek kültür sanat merkezi olarak kamusal hizmete açılmıştır. Bir diğer örnek ise, 19. Yüzyılın sonlarında inşa edilen ve dünyada Londra'dan sonra inşa edilen en eski ikinci yer altı raylı toplu taşıma sistemi olan tarihi Tünel'in (Füniküler) ana terminal binasıdır. 2021-2021 yıllarında İBB Miras tarafından restorasyonlarına başlanan yapı günümüzde yalnızca bir ulaşım istasyonu değil aynı zamanda çok katmanlı kültürel bir merkez olarak hizmet vermektedir. “Metrohan Bellek Merkezi” olarak yeniden adlandırılan yapı içerisinde farklı sanatsal etkinlikler hayata geçirilmektedir. İBB Miras'ın bölge içerisinde yapmış olduğu tüm çalışma ve projeler resmî sitesi üzerinden de yayınlanmakta olup, tarihçeler ve süreçlere dair bilgi alınabilmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, t.y.).

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile İBB gibi kamu kurumlarının yanı sıra, Beyoğlu'nda kültürel mirası canlandıran çok sayıda özel sektör, sivil toplum kuruluşu (STK), vakıf ve yabancı kültür kurumu gibi önemli aktörler bulunmaktadır. Özellikle bankacılık ve finans sektörüne ait büyük vakıfların kurduğu kültür-sanat kurumları bu alanda belirleyicidir. Bu bağlamda, Galata'daki eski İngiliz Postane tarihi binasının ortak çalışma, sergi ve etkinlik alanı olarak dönüşümü; eski Osmanlı Bankası Genel Merkezi olan tarihi binanın SALT Galata'ya dönüşümü ve Pera'nın sembolik yapılarından eski Bristol Oteli'nin restore edilerek Pera Müzesi olarak işlevlendirilmesi sermayenin kültürel sermayeye dönüşümünü göstermektedir. Özel aktörler, tescilli yapıları çağdaş işlevlerle donatarak kültürel sürekliliği ve kamusal erişimi desteklemektedir. Beyoğlu'nun dönüşümü, kamu ve özel sektör dinamiklerinin kesişim noktasında şekillenmekle birlikte; kamusal fayda, ticari kaygılar ve koruma arasındaki gerilimler nedeniyle sürekli bir meşruiyet tartışması yaratmaktadır. Nihayetinde bölge, kurumsal stratejilerin kentsel politikayı belirlediği ve mirasın yeniden üretildiği dinamik bir mekân niteliğini sürdürmektedir.

3. Kültürel Mirasın Yeniden Anlamlandırılması

Kültürel miras, geçmişin korunmasından ziyade çağdaş kent politikaları ve ideolojik temsillerin kesişim noktasına yerleşmiştir. Çok katmanlı kimliğiyle İstanbul, bu politikaların en yoğun tartışıldığı mekânlardan biridir. Kentsel dönüşüm süreçleri, mirası yalnızca fiziksel bir koruma alanı değil, aynı zamanda 2000'li yıllardan itibaren ekonomik kalkınma ve turizm stratejileriyle iç içe geçen ideolojik bir çerçevelenme aracı haline getirmiştir. Bu bağlamda Tarihi Yarımada ve Beyoğlu'ndaki uygulamalar, miras yönetiminin teknik bir müdahaleden çok siyasal bir alan olduğunu göstermektedir. Smith'in (2006) belirttiği gibi, miras artık geçmişin nesnesi değil bugünün müzakeresidir; bu nedenle her müdahale, yalnızca taş duvarlara değil, kolektif hafızaya da yöneliktir.

Ulusal kimlik anlatılarının meşruiyetini üretme aracı olarak da kültürel miras ele alınabilir. Özellikle Ayasofya'nın 2020'de yeniden cami statüsüne kavuşması ve Kariye'nin 2024 yılında cami olarak ibadete açılması mirasın dinî, politik ve kültürel anlam katmanlarının nasıl birbirine dolandığını göstermektedir. Benzer şekilde, Beyoğlu Kültür Yolu Projesi'nin kültürel süreklilik söylemi, modern ve Osmanlı mirasını birleştirici bir sembolizm üzerinden yeniden tanımlamaktadır. Öte yandan bu tür girişimler, mirasın çok katmanlı karakterini ulusal bir bütünlüğe indirgeme riskini de içerisinde taşımaktadır. Harrison'ın (2013, s. 157-186) belirttiği gibi, miras yönetimi her zaman seçici bir hatırlama pratiğidir; ki bu anlamda neyin hatırlandığı kadar, neyin unutturulduğu da politik bir tercihtir.

Sonuç olarak, İstanbul'da kültürel mirasın yeniden anlamlandırılması süreci, bir yandan geçmişin temsiliyi düzenleyen ideolojik projelerle, diğer yandan ise kentlilerin gündelik yaşam pratikleriyle şekillenmektedir ki bu anlamda kamusal alanın ne biçimde kurgulandığı da odak konulardan birisi haline gelmektedir. Bu nedenle, koruma politikalarının eleştirisi hem teknik düzeyde hem de ideolojik temsiller ve kent hafızası arasındaki ilişki üzerinden yapılmalıdır. İstanbul örneği, kültürel mirasın her dönemde yeni bir “şimdiye” hizmet edecek biçimde yeniden anlamlandırıldığını açıkça göstermektedir.

3.1. Kamusal Alanı Aidiyet Temelli Kurgulamak

Kamusal alan kurgusu kültürel mirasın yeniden inşası kapsamında okunabilir zira bu yapıların kim için ve hangi değerler etrafında yeniden tanımlandığı politik bir sürecin de yansımasıdır. Nitekim İBB iştiraklerinin 2025 yılı içerisinde hazırlanmış olduğu araştırma da kültürel miras mekânlarının kent yaşamına entegrasyonunun kamusal alanın niteliğini belirlediğini göstermektedir. Bu anlamda yerel yönetimin restorasyon çalışmalarını gerçekleştirirken yalnızca bir tarihi ortaya serme değil, halkın genel kullanımına açma amacını taşıdığı da

görülmektedir. Bu bağlamda kamusal alan kullanımına sunma hem halkın farklı kesimlerinin kültürel miras ile eşit bir biçimde etkileşim kurmasını hem de âtıl duruma düşmüş kültürel miras alanlarının halkın ortak kullanımına olanak sağlayan güvenli mekanlar olmasını öncelendiği görülmektedir (İstanbul Planlama Ajansı, 2025). Öte yandan İstanbul’da özellikle Tarihi Yarımada ve Beyoğlu ekseninde son yıllarda gerçekleştirilen restorasyon ve dönüşüm projeleri, kamusal alan kurgusunun giderek daha fazla ideolojik, ekonomik ve toplumsal gerilimler üzerinden biçimlendiğini göstermektedir. Yerinden edilme, mekânsal tahakküm, turistikleştirme ve kamusal erişimin yeniden tanımlanması gibi süreçler, bu alanların artık yalnızca tarihî hafızayı değil, kentte “kimin var olabildiği”ne dair sınırları da belirleyen bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Restore edilecek kültürel miras yapılarının tercihi ya da bu insanın nasıl gerçekleştirildiği kamusal alanın kurgusunu incelemede birer ipucu kabul edilebilir.

İstanbul’un tarihi kent merkezindeki kültürel miras restorasyonları incelenirken ele alınacak olan kamusal alan pratikleri, doğrudan biçimde “soylulaştırma” kavramını gündeme getirmektedir. Ruth Glass’ın (1964) kavramsallaştırdığı soylulaştırma süreci, İstanbul özelinde Tarlabası, Fener-Balat ve Karaköy gibi bölgelerde; alt gelir gruplarının yerinden edilmesi ve mekânın sermaye odaklı bir ‘temizliğe’ tabi tutulması şeklinde tezahür etmektedir. Bu bölgelerdeki soylulaştırma, zaman içerisinde, bir yandan kültürel mirasın “yeniden canlandırılması” söylemiyle meşrulaştırılırken, öte yandan yerinden etmeyi ve sınıfsal dışlanmayı derinleştiren dönüşümler meydana getirmiştir. “Soylulaştırıcı” olarak tabir edilen bu orta sınıf kesimi büyük oranda, yerleştiği kent bölgesi ile geçmişten gelen köklü bağlara sahip değildir. Bu bölgeler, kendilerine bir nostalji mekânı olarak gelmekte ve bölgeye yerleşip bir anlamda bu tarihi bölgeyi “kalkındırmak” ve “korumak” görevini üstlenmektedirler. Bu görev elbette mekânı sahiplenmeyi içerdiği kadar, o mekânda yaşayan ve tarihe, mekâna zarar verdiği düşünülen kesimlerin ötekileştirilerek dışlanmasını da içermektedir (Soytemel & Şen, 2016, s. 102-104). Bu duruma en net örneklerden bir tanesi, orta sınıfın devreye girdiği değil ancak devlet destekli bir biçimde gerçekleşen, 1980’li yıllarda “Tarlabası yıkımı” olarak anılan olaylardır. Dönemin yerel belediyesi, Beyoğlu’nu temizlenmesi ve yeniden düzenlenmesi gereken bir alan olarak görmüş ve bu duruma da bölgenin kaçak yapılardan oluşması, düzensiz nüfusa sahip olması, çöküntü bir alan olması gibi söylemlerle meşruluk kazandırmıştır. Tarlabası’ndaki yenileme çalışmalarının başlaması ve konutların yıkılarak Tarlabası bulvarı açılması neticesinde düşük gelirli ve marjinal kesim yerinden etmelerle karşı karşıya kalmıştır (Bartu, 2018, s. 46-49). Netice olarak, Tarlabası yıkımı hem soylulaştırma hareketine hem de kültürel miras tercihinin ideolojik temele bağlı olduğuna örnek teşkil etmektedir.

İstanbul’a sahip çıkmak, belirli bölgeleri “geri almak” ya da korumak gibi yaklaşımlar, şehrin kime ait olduğu meselesini ortaya çıkarmaktadır ki özellikle İstanbul bağlamında bu, cevabı oldukça karmaşık bir sorudur. Her şeyden önce, şehrin tarihinde farklı kültür ve kökenden insanın var olması aidiyet sınırının nerede başlatılacağını bulanıklaştırmaktadır. İstanbul, yalnızca kendisine aittir. Her dönemin, topluluğun farklı bir İstanbul’u vardır ve hepsi de kendisini o kadar ait hisseder ki kentin de bu aidiyet talebine karşılık verdiği ön kabulü ile hareket ederler. Oysa kent, yaşayan ve dönüşen bir organizmadır ve bu anlamda sabit kalması da mümkün değildir. Buna karşın, bugünün ideolojileri ile yalnızca günümüz değil, geçmiş de yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadır ve bu anlamda İstanbul, yedi tepesinden de yedi farklı kişinin çekeleyip durduğu, paylaşılması zor bir hazinedir.

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde yeni ulusal yapıyı yaratmak adına bilinçli bir biçimde arka planda bırakılan Osmanlı kimliği, özellikle 2000’li yıllardan itibaren merkezi bir sembolik kaynak haline gelmiştir. Böylece Osmanlı geçmişi farklı aktörler tarafından hem nostaljinin politikleştirilmesi hem de mekân üzerinden kimlik kurma stratejileri kapsamında yeniden

tanımlanmaktadır. Bu yeniden tanımlama, restorasyon projelerinde aslına uygunluk iddiasıyla meşrulaştırılsa da çoğu zaman geçmişin seçmeci bir yeniden üretimidir. Bu anlamda Osmanlı estetiğini anımsatan bir kamusal alan olarak Süleymaniye'nin yenileme çalışmaları; Ayasofya ve Kariye'nin Müslüman kimliğini vurgulayan statü değişikliği ve bunların yanı sıra kamusal alanı yine bu perspektiften düzenleyen modern hareketler olarak Çamlıca Camii ve Taksim Camii'nin inşası da örnek olarak verilebilir. Kentin Osmanlı ve İslami kimliği böylece birbirine eklemlenerek kamusal alanın inşası bu ideolojiler çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. En nihayetinde, İslamcı ideoloji açısından İstanbul, yeniden "Fatih'in İstanbul'una" dönüştürülerek geri kazanılmalıdır (Bora, 2018, s. 62). Bu ideolojik yönelim, İstanbul'un toplumsal yapısında yaşanan uzun vadeli dönüşümlerle birlikte okunmalıdır. Zira İstanbul, yirminci yüzyılın başında nüfusunun yarıdan fazlası Müslüman olmayan bir kent iken, milenyumun başına gelindiğinde bu oran yüzde 1'in altına düşmüştür. Bu dramatik değişim, kentin Osmanlı'daki çokkültürlü karakteriyle günümüzdeki homojen kamusal temsil arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır. Örneğin özellikle eski adıyla Pera'da yıllarca yaşayan ve cemaatleri ticari serbestlik ve din hürriyeti bakımından tanınan Levantenler var olmasına karşın Beyoğlu kimliği onlardan bağımsız inşa edilmektedir. Nitekim şehrin Avrupalı kimliğini vurgulayan Pera ismi yerine 1925'ten beri Beyoğlu isminin tercih edilmesi de bu milliyetçi ve yerli vurgunun güçlendirilmesi amacıyla. Buna rağmen son yıllarda Osmanlı evrenselciliği ve hoşgörü söylemi, İstanbul'un çeşitliliğini vurgulayan bir kültürel miras anlatısı olarak yeniden dolaşıma sokulmuştur. Nitekim 2010 Avrupa Kültür Başkenti projeleri, çok etnikli müzik mirası gösterilerinden geniş ölçekli restorasyon ve yeniden inşa faaliyetlerine kadar, kent, çok katmanlı tarihini görünür kılma iddiasıyla gerçekleştirilen etkinliklere ev sahipliği yapmıştır (Mills, 2011) (Marmara, 2021). Ancak bütün bu pratikler, farklı kimliklerin tarihsel olarak var olduğu bir kentin bugün nasıl ve kim tarafından temsil edildiği sorusunu yeniden gündeme getirmektedir. Öte yandan, özellikle Rum, Ermeni ve Süryani mirasını yansıtan Hristiyan kökenli kültürel varlıkların temsilde daha temkinli, seçmeci ve çoğu zaman depolitize edilmiş bir yaklaşım görülmektedir. Bu miras unsurları, ulusal kimlik anlatısıyla tam anlamıyla bütünleşmediği için çoğu zaman folklorize edilmiş veya turistikleştirilmiş biçimde dolaşıma sokulmaktadır. Hristiyan, daha doğrusu Bizans mirası, "çoğulculuğa işaret eden" bir kültürel çeşitlilik göstergesi olarak sunulduğunda bile, bu sunum genellikle tarihsel çatışmaları, mülksüzleştirme süreçlerini ve demografik dönüşümleri görünmez kılan bir çerçeveye oturur. Bu nedenle bu miras hem mekânsal hafızanın hem de kültürel kimliğin merkezine yerleştirilmekten ziyade, "tarihsel bir arka plan" olarak konumlandırılır (Esmer, 2023). Politik ve ideolojik işlevi, Osmanlı mirasına kıyasla çok daha kısıtlıdır; modern ulusal kimliğin bir bileşeni olmaktan çok, Türkiye'nin küresel kültürel piyasada "çok medeniyetli" bir imaj sunmasına hizmet eden bir unsurdur. Yine de bu bağlamda günümüzde konser ve etkinlik mekânı olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi ve Yerebatan Sarnıcı örnek olarak verilebilir.

Öte yandan, günümüz modern İstanbul'una bakıldığında, diğer pek çok metropol gibi ülkenin dışarıya açılan en kuvvetli vitrini halindedir. Bu vitrin çoğu zaman İstanbul'un heterojenlik barındıran gerçek kimliğini yansıtmasa da çeşitli tanıtım ve pazarlama girişimleri sayesinde giderek artan bir turist oranına sahip olmuştur. Özellikle Batılı ve Avrupalı turistler için kentin tarihsel ve kültürel mirası bir çekim aracıken, Doğulu turistler için bu büyük oranda alışveriş ve dolayısıyla tüketim odaklıdır. Nitekim, Galataport ve Narmanlı Han gibi örneklerde de görüleceği üzere kent içerisindeki restorasyon çalışmaları bu turistlerin ziyaretini arttırmaya yönelik gerçekleştirilmektedir. Aslında diğer pek çok küresel kent gibi, İstanbul'un piyasaya dahil edilebilmesi adına tüketim kültürünün ve kültürel mirasının bir arada pazarlanması elzemdir. Zira günümüz küresel kentleri tüketim olanakları bakımından büyük oranda birbirlerine benzemekle birlikte bu kentleri diğerlerinden farklılaştırıp çekici kılabacak temel unsur ayırt edici yerel özelliklerin vurgulanmasıdır. Bu yönüyle sermaye, kültürel mirasın

ışılına çekilmeye çalışılmaktadır (Koçak, 2016). Bu bağlamda günümüzün modern kenti İstanbul tek bir kimliğe sahip değildir. Ulusal, dini, Batıcı ve kapitalist yanları vardır ve bütün bunları farklı biçimlerde ve farklı kesimlere sunarak bir kimlik sahibi olmuş ve kamusal alan da bu kimlik çerçevesinde belirlenir hale gelmiştir. Ancak bu kimliğin hangi yönünün ağır basacağı da yine dönemsel olarak ve iktidar odaklarının yönlendirmeleri ile değişebilmektedir.

3.2. İdeolojik Temsilin Kent Hafızasına Etkileri

İstanbul'un tarihî alanlarının ideolojik temsili, şehrin hem geçmişini hem de güncel kent hafızasını şekillendirmektedir. UNESCO'nun 2025 "State of Conservation" (COM) (2025) raporunda da belirtildiği üzere, İstanbul'un tarihi alanlarını korumaya yönelik bazı olumlu adımlar atılmış olsa da yönetim ve yönetim mekanizmaları hâlâ parçalıdır; farklı kurumlar, mevzuatlar ve süreçler birbirine karışmış durumdadır. Büyük inşaat projeleri, silüet ve kullanım değişimleri gibi konularda etki değerlendirmelerinin ve ön bilgilendirme süreçlerinin zamanında yapılmaması, kültürel mirasın korunması açısından ciddi bir risk teşkil etmektedir. Bu durum, UNESCO'nun mirası ideolojik olmayan bir alan olarak sunma iddiasıyla çelişmektedir; zira hangi alanların "dünya mirası" statüsüne alındığı, hangi bölgelerin listeden çıkarıldığı veya dışarıda bırakıldığı, İstanbul'un çok katmanlı ve çeşitlilik içeren kimliğini değil, belirli bir tarihsel anlatıyı, özellikle Bizans-Osmanlı sentezini ve imparatorluk merkezli tarih perspektifini öne çıkarmaktadır. 1985'te yalnızca Tarihi Yarımada'nın listeye alınması, örneğin Galata, Beyoğlu, Üsküdar veya Eyüp'ün kapsam dışında bırakılması, bu seçici temsili ideolojik bir karar olarak yorumlamayı gerektirmektedir. Böylece kentin hafızası, yalnızca mekânsal ve estetik değerlerle değil, aynı zamanda hangi geçmişin görünür ve hangi geçmişin göz ardı edileceğine dair politik tercihlerle de yeniden üretilmektedir.

Kolektif hafızanın mekâna bürünüşlerinden birisi olan kent hafızası, belirli iktidar yapılarınca seçilmiş, düzenlenmiş ve kurumsallaştırılmış bir hatırlama rejimini içermektedir. Bu nedenle kültürel mirasın korunması, kamusal alanın tasarımı veya tarihsel yapıların yeniden işlevlendirilmesi gibi pratikler, mekânın hangi anlamlarla yükleneceğine ilişkin ideolojik mücadelelerin birer uzantısı hâline gelmektedir. Bu nedenle, Assmann'ın, belleği kurumsallaşmış kültürel pratikler bütünü olarak tanımlaması, kent mekânının hafızayı taşıyan bir aygıt olarak nasıl işlediğini anlamak açısından da önemlidir (2015, s. 31). Benzer biçimde Nora'nın hafıza mekanları kavramsallaştırması da bu mekânların tarihsel süreklilikten çok, çağdaş politik ihtiyaçlara göre yeniden üretildiğini vurgulamaktadır (2006). Bu bağlamda, hafıza kavramsallaştırması üzerinden incelendiğinde de İstanbul'un kültürel miras politikaları, geçmişin nötr bir temsili olmaktan çok, kent hafızasının ideolojik olarak düzenlendiği alanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Kültürel miras müdahaleleri hemen her zaman seçici hafıza süreçlerini içermektedir. Hangi yapıların restore edildiği, hangilerinin göz ardı edildiği veya hangi dönemlerin ön plana çıkarıldığı, kentte hangi tarih anlatısının meşrulaştırıldığını doğrudan biçimde ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, temsilin kendisi, iktidarın geçmişi nasıl görmek ve göstermeyi seçtiğiyle doğrudan bağlantılıdır. Türkiye bağlamında bu seçicilik, özellikle son yıllarda belirginleşen miras pratikleriyle gözlemlenebilir. Ayasofya ve Kariye gibi anıtsal yapılara yönelik müdahaleler, İstanbul'un İslami geçmişini asli bir kültürel temel olarak konumlandırırken; Botter Apartmanı, Tünel Meydanı veya Yerebatan Sarnıcı gibi projelerde kullanılan estetik ve kamusallaştırma stratejileri, kentin modernleşme dönemini küresel kültür ekonomisinin bir parçası olarak yeniden çerçevelemektedir. Bu durum, seçici hafızanın ve bu hafızanın kamusal alanı nasıl biçimlendirdiğinin örneklerini oluşturmaktadır. Zira kamusal alan, ideolojik hafıza üretiminin somutlaştığı en görünür zeminlerden birisidir ve tam da bu nedenle kamusal alan politik tasarım sürecinin bir parçasıdır. (Lefebvre, 2014). Dolayısıyla meydanların, müze yapılandırmalarının veya turistik güzergâhların planlanması, kent

estetiğine yönelik kaygıları barındırmasının yanı sıra hangi yurttaşlık biçimlerinin teşvik edildiği, hangi tarihsel anlatıların dolaşıma sokulduğu ve hangi kimliklerin marjinalleştirildiğiyle doğrudan ilişkilidir. Kentte dolaşan bir özne, mekânsal düzenlemeye uygun tarihin anlatısını okumaya başlamaktadır. Beyoğlu ile Tarihi Yarımada'nın hafıza politikaları karşılaştırmalı olarak ele alındığında, iki bölgenin farklı ideolojik işlevler üstlendiği görülebilir. Tarihi Yarımada'da Osmanlı-İslam mirasının güçlendirildiği, toplumsal hafızanın ulusal-dinsel bir eksene oturtulduğu bir temsil biçimi öne çıkarken; Beyoğlu daha çok kozmopolit ve modernist bir estetiğin kültürel ekonomi içinde yeniden paketlenildiği bir kentsel vitrine dönüştürülmektedir. Bu ikili yapı, İstanbul'un hafızasının homojen değil, ideolojik olarak bölünmüş bir kurguyla yeniden düzenlendiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Soylulaştırma süreçleri, hafıza inşasının önemli bir parçasıdır. Soylulaştırma yalnızca sosyoekonomik dönüşüm ya da yerinden edilme anlamına gelmez, aynı zamanda kent hafızasının yeniden yazılmasına yol açar. Bu şekilde mekân, maddi olduğu kadar sembolik olarak da bir temizliğe tabii tutulur (Wyly, Slater, & Lees, 2008). İstanbul'da özellikle Tarlabası, Sulukule ve Balat örneklerinde görüldüğü üzere, düşük gelirli kesimlerin mekândan çıkarılması da demografik dönüşümün yanı sıra o topluluklara ait tarihsel izlerin, gündelik pratiklerin ve kolektif hafızanın da silinmesi anlamına gelmiştir. Tarlabası'nın yıkımı ile başlayan sürecin "çöküntü alanı" söylemi üzerinden yeniden kurgulanması, hafıza kaybının devlet güdümlü bir biçimi olarak okunabilir (Bartu, 2018).

Sonuç olarak, kent hafızası ideolojiden bağımsız bir alan değildir, aksine ideolojik temsilin en görünür, en maddi ve en etkili olduğu sahnedir. İstanbul'un miras politikalarında görülen seçici restorasyonlar, belirli tarih anlatılarının önceliklendirilmesi ve yeni kamusal alan düzenlemeleri, geçmişi yeniden üretmektedir. Bu nedenle kültürel miras, yalnızca koruma tekniklerinin değil, hafıza ile iktidar arasındaki ilişkinin de en yoğun biçimde hissedildiği politik bir alana dönüşmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, İstanbul'da kültürel mirasın korunması, kamusal alanın düzenlenmesi ve kent hafızasının yeniden kurgulanması arasında işleyen çok katmanlı ilişkileri ortaya koymuştur. Analiz, kültürel mirasın yalnızca geçmişe ait unsurları muhafaza etmeye yönelik teknik bir faaliyet olmadığını, aksine, belirli tarihsel dönemleri görünür kılan, bazı kimlikleri meşrulaştırırken diğerlerini marjinalleştiren ideolojik bir temsil süreci olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kültürel miras politikaları, kentin hafıza rejimini kuran ve sürdüren başlıca mekanizmalardan birisi olarak ele alınabilir. İstanbul örneğinde bu ideolojik temsil, farklı bölgelerde farklı hafıza siyasetleri üzerinden somutlaşmaktadır. Tarihi Yarımada'da Osmanlı-İslam mirasına yapılan vurgular kamusal alanın dinsel-ulusal bir çerçevede yeniden inşa edilmesine yol açarken; Beyoğlu'nun modernleşme ve küresel kültür endüstrisiyle bütünleştirilmesi, kenti daha seküler, turistik ve estetik olarak pazarlanabilir bir hafıza anlatısı üzerinden şekillendirmektedir. Bu ikili yapı, kentin çoğul tarihinin bütüncül bir şekilde korunmasından ziyade, farklı ideolojik tercihler doğrultusunda seçici ve parçalı temsil biçimlerinin üretildiğini göstermektedir.

İdeolojik temsilin kültürel miras alanlarını şekillendirmesi süreci içerisinde kamusal alan bu temsillerin somutlaşmasının en etkili sahnesidir. Meydanlar, müzeler ve yeniden işlevlendirilen yapılar, yalnızca fiziksel mekânlar değil, toplumsal belleğin nasıl deneyimleneceğini belirleyen politik araçlar haline gelmektedir. Kamusal alanın tasarlanma biçimi, bireyin kente hangi gözle bakacağını, hangi tarihsel çerçeveyi doğal kabul edeceğini

ve hangi kültürel katmanlarla ilişki kuracağını belirlemektedir. Böylece mekân, geçmişin nötr bir taşıyıcısı olmaktan çıkarak ideolojik bir yönlendirme aracına dönüşmektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından bir tanesi, miras ve kamusal alan politikalarının soylulaştırma süreçleriyle kesişme biçimidir. Tarlabası gibi örneklerde görüldüğü üzere, mekânsal dönüşüm yalnızca mevcut sakinlerin yerinden edilmesine değil, aynı zamanda o mahalleye ait hafızanın da kamusal görünürlükten silinmesine yol açmıştır. Bu durum, hafızanın da mekân gibi yerinden edilebileceğini ve yeni kent anlatısına uyumlu olmayan tarihsel izlerin sistematik biçimde görünmezleşebileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla soylulaştırma da bu bağlamda, ekonomik veya demografik bir dönüşüm olmaktan çok, hafıza ve temsil alanlarının yeniden tanımlandığı politik bir süreçtir.

Sonuç olarak bu çalışma, İstanbul'da kültürel mirasın korunmasına ilişkin uygulamaların, kent hafızası, kamusal alan ve ideolojik temsil arasındaki etkileşimi yeniden üreten politik bir çerçeve içinde işlediğini göstermiştir. Miras müdahaleleri ve kamusal alan düzenlemeleri, geçmişin belirli bir okumasını ön plana çıkarırken, başka tarihsel ve kültürel katmanları arka plana itmekte veya tamamen görünmez kılmaktadır. Bu sebeple kültürel mirasın korunmasına ilişkin politikaların, özellikle İstanbul gibi çeşitliliği bol bir kentin çoğul tarihini, farklı toplumsal grupların hafızasını ve kamusal alanın demokratik niteliğini birlikte gözetken daha kapsayıcı bir yaklaşımı zorunlu kıldığı açıktır. Kentin geçmişi üzerine verilen mücadele, aslında kentin gelecekte kimlere ait olacağına dair daha geniş bir mücadelenin parçasıdır ve bu çalışma da bu mücadelenin ideolojik, mekânsal ve kültürel katmanlarını görünür kılmayı amaçlamıştır.

Kaynakça

- Akça, S. (2017). Kültürel miras yönetimi; İstanbul tarihi yarımada örneği değerlendirme ve öneriler. *İdealkent*, 577–596.
- Anderson, B. (2025). Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması. Metis Yayıncılık.
- Assmann, J. (2015). Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik. Ayrıntı Yayınları.
- Bartu, A. (2018). Eski mahallelerin sahibi kim?: Küresel bir çağda tarihi yeniden yazmak. Ç. Keyder (Ed.), İstanbul: Küresel ile yerel arasında (ss. 43–59). Metis Yayıncılık.
- Bora, T. (2018). Fatih'in İstanbulu: Siyasal İslam'ın "alternatif küresel şehir" hayalleri. Ç. Keyder (Ed.), İstanbul: Küresel ile yerel arasında (ss. 60–77). Metis Yayıncılık.
- Esmer, M. (2023). Cumhuriyet dönemi İstanbul'unda Bizans mimari mirasına bakış. *Mimar.ist Dergi*, 73–83.
- Foucault, M. (2024). Özne ve iktidar. Ayrıntı Yayınları.
- Glass, R. (1964). London: Aspects of change. MacGibbon & Kee.
- Halbwachs, M. (2017). Kolektif hafıza. Heretik Yayınları.
- Harrison, R. (2013). Heritage: Critical approaches. Routledge.
- Harvey, D. (2012). Asi şehirler: Şehir hakkından kentsel devrime doğru. Metis Yayıncılık.

- İBB. (2022). Kütüphane trolleybüs. <https://turizmplatformu.istanbul/mekan/kutuphane-trolleybus>
- İBB. (2022). Yenilenen Yerebatan Sarnıcı'nı açtık! <https://icraat.ibb.istanbul/proje-detay/yenilenen-yerebatan-sarnicini-actik/6f50686b-8094-4cb3-8960-0d61caf85f5a>
- İBB. (2025). Tarihi yarımada'nın geleceği turizm sektörüyle şekilleniyor. <https://turizmplatformu.istanbul/haber/tarihi-yarimadanin-gelecegi-turizm-sektoruyle-sekilleniyor>
- İnalcık, H. (2025). 1455 yılı İstanbul ve Galata tarihleri. H. İnalcık, İstanbul tarihi araştırmaları: Fetih'ten sonra İstanbul'un yeniden inşası—Bilad-i Selase: Galata, Eyüp, Üsküdar (ss. 3–10). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2025). Bilad-i Selase: Galata, Eyüp, Üsküdar. H. İnalcık, İstanbul tarihi araştırmaları: Fetih'ten sonra İstanbul'un yeniden inşası—Bilad-i Selase: Galata, Eyüp, Üsküdar (ss. 279–285). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İPA. (2024). Vizyon 2050'nin izinde: İstanbul'da geçmişin mirası, geleceğin imkânları. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (t.y.). Kültür merkezlerimiz. <https://kultursanat.istanbul/mekanlarimiz>
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (t.y.). Beyoğlu kültür yolu projesi. <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/beyoglu-kultur-yolu-projesi/>
- İstanbul Planlama Ajansı. (2025). Kültürel mirasın kamusal mekâna dönüşümü: İstanbul'da yeniden işlevlendirilen kültürel miras alanlarının kentsel yaşam üzerine etkisi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- İstanbul Tarihi Alan Başkanlığı. (2018). İstanbul tarihi yarımada yönetim planı—Mayıs 2018.
- Kafadar, C. (2010). İki cihan arasında: Osmanlı devletinin kuruluşu. Birleşik Yayınevi.
- Karaca, N. O., Okuoğlu, A., & Kankotan, B. (2025). Bulgur Palas: Birinci Ulusal Mimari Üslubunda anıtsal bir kent mirası. Art-Sanat, 24, 488–518.
- Keyder, Ç. (2018). İstanbul: Küresel ile yerel arasında. Metis Yayıncılık.
- Koçak, D. Ö. (2016). Turistin kenti: Muhayyel İstanbul. D. Ö. Koçak & O. Koçak (Ed.), İstanbul kimin şehri?: Kültür, tasarım, seyirlik ve sermaye (ss. 309–327). Metis Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). Mekânın üretimi. Sel Yayıncılık.
- Lowenthal, D. (1998). The heritage crusade and the spoils of history. Cambridge University Press.
- Lowenthal, D. (2002). The past is a foreign country. Cambridge University Press.
- Marmara, R. (2021). Osmanlı başkentinde bir Levanten semti: Galata-Pera. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Massey, D. (2005). For space. Sage Publications.
- Mills, A. (2011). The Ottoman legacy and the politics of urban space. Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, 183–195.
- Nora, P. (2006). Hafıza mekânları. Dost Kitabevi Yayınları.

Resmi Gazete. (2005). Alan yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun kuruluş ve görevleri ile yönetim alanlarının belirlenmesine ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmelik.

Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.

Soytemel, E., & Şen, B. (2016). İstanbul'da soylulaştırma: Orta sınıfın sosyal ağları ve mekân yaratma stratejileri. D. Ö. Koçak & O. Koçak (Ed.), *İstanbul kimin şehri?: Kültür, tasarım, seyirlik ve sermaye* (ss. 85–112). Metis Yayıncılık.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı | Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2025). *Ayasofya-i Kebîr Câmî-i Şerifi restorasyonu*. <https://ayasofyaikebircamii.gov.tr/restorasyon-guncesi/>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024). *Galata Kulesi restorasyonu*. <https://galatakulesi.gov.tr/restorasyon>

UNESCO. (1972). *Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme*.

UNESCO. (2003). *Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi*.

UNESCO. (2025). *State of conservation report: Historic areas of Istanbul (Turkey)*.

UNESCO. (t.y.). *Historic areas of Istanbul*. <https://whc.unesco.org/en/list/356>

Wyly, E. K., Slater, T., & Lees, L. (2008). *Gentrification*. Routledge.

Extended Abstract

In traditional conservation approaches, cultural heritage has predominantly been perceived as a field limited to the physical preservation of tangible objects, monuments, or sites inherited from the past. However, contemporary academic discourse and evolving urban practices demonstrate that heritage is far from a static legacy; rather, it is a dynamic process continuously reconstructed in accordance with present-day needs, values, and political orientations. Drawing upon Laurajane Smith's conceptualization, this study approaches heritage not merely as a collection of physical remnants but as a discursive field where social memory, identity, and belonging are politically produced to navigate the present. Within this framework, historical areas function as ideological stages where collective memory is shaped, practices of forgetting and remembering are institutionalized, and power relations are materially reflected in space.

The primary objective of this study is to examine the relationship between the ideological representation of cultural heritage and spatial transformation through the case of Istanbul, a city characterized by its multi-layered historical texture. By employing a theoretical framework grounded in the production of space and the politics of representation, the research analyzes how historical sites are reimagined—not as neutral grounds, but as instrumental tools that render specific historical narratives visible while marginalizing others. The study specifically interrogates how current interventions in Istanbul's Historic City Center reinterpret the past in line with specific national, religious, or cultural identities, and how these spatial arrangements influence the memory and urban experience of diverse social groups. Theoretically, the research integrates Henri Lefebvre's concept of the production of space, Pierre Nora's notion of memory spaces, and Michel Foucault's analyses of power-subject relations to argue that heritage sites are spaces where the nation and cultural memory are actively produced.

Methodologically, the study adopts a qualitative research design, combining comparative spatial analysis with critical document and policy review. By examining official heritage plans, governmental interventions, and recent restoration practices in Istanbul's Historic City

Center: the Historic Peninsula and the Beyoğlu region, the research analyzes how cultural heritage is discursively and materially produced through contemporary urban governance. These two areas serve as the distinct theaters of Istanbul's memory politics. The Historic Peninsula, a UNESCO World Heritage site, represents the ancient and imperial core, while Beyoğlu symbolizes the city's 19th-century modernization and "Western" face. The study reveals that post-1980 neoliberal policies, combined with the shifting cultural climate of the 2000s, have accelerated the transformation of these areas into arenas for capital reproduction and ideological consolidation. The analysis focuses on the divergent strategies employed by key actors, specifically the Ministry of Culture and Tourism, the Istanbul Metropolitan Municipality (IBB), and private sector entities, to illustrate how different political visions are imprinted onto the urban fabric.

In the Historic Peninsula, the study identifies a dominant trend of religious and national consolidation driven by central government interventions. The Ministry of Culture and Tourism has prioritized monumental structures that reinforce a specific Islamic-Ottoman identity. The recent reconversions of Hagia Sophia (2020) and the Chora Museum (2024) from museums into mosques are pivotal examples of this trend. These interventions transcend technical restoration; they are acts of re-signification that prioritize the religious function of the edifices over their multi-layered universal history. By doing so, the state consolidates a narrative that frames Istanbul primarily through the lens of conquest and Islamic heritage. Conversely, the local government, represented by the IBB and its "IBB Heritage" (İBB Miras) unit, has adopted a different approach in the same region. Focusing on civil architecture and the creation of public cultural spaces, projects such as the restoration of the Basilica Cistern and the Bulgur Palas emphasize public accessibility, secular cultural activities, and the preservation of urban memory beyond religious monumentalism. This dichotomy reveals a struggle over the definition of the public sphere in the old city: one envisioned as a space of religious observance and the other as a secular cultural landscape.

The situation in Beyoğlu presents a contrasting dynamic, characterized by the tension between consumption-oriented transformation and the preservation of a cosmopolitan memory. The Ministry's "Beyoğlu Culture Road" project seeks to transform the district into a cohesive arts and tourism route, anchoring it with landmarks like the restored Atatürk Cultural Center (AKM) and the Galata Tower. However, the study critiques the commercialization inherent in these projects, noting how historical sites are often turned into spectacles—evidenced by light shows on the Galata Tower—rather than sites of deep historical engagement. Furthermore, private sector-led gentrification projects, such as Galataport and the transformation of Narmanlı Han, illustrate a "heritage crusade" where historical spaces are converted into consumption centers to attract global tourism. These interventions often result in the sanitization of the area, where the complex, often traumatic history of the district's non-Muslim inhabitants is commodified into a depoliticized aesthetic backdrop. In response, the IBB has attempted to establish "memory centers" in Beyoğlu, such as the restoration of the Botter Apartment and the Metrohan, aiming to reintegrate these structures into the public sphere as cultural hubs that foster a sense of belonging and community, rather than functioning solely as commercial entities.

A critical finding of the research is the identification of a spatial and ideological bifurcation in Istanbul. The Historic Peninsula is increasingly shaped by an "Ottoman-Islamic" narrative, constructing a public sphere grounded in religious and national values. In contrast, Beyoğlu is packaged as a "modern" and "multicultural" showcase for the global tourism economy. This dual structure suggests that Istanbul's collective memory is being homogenized in the Peninsula while being commodified in Beyoğlu, leading to a fragmented urban experience. The study further argues that these heritage transformations are intrinsically linked to

processes of gentrification and social exclusion. The rhetoric of "cleaning up" historical areas—most notably seen in the displacement associated with the Tarlabası renewal—serves to justify the removal of lower-income groups and the erasure of their collective memory. Consequently, gentrification functions not merely as an economic shift but as a political mechanism for rewriting urban history, where "undesirable" social layers and their traces are expunged from the city's image.

In conclusion, this study demonstrates that cultural heritage in Istanbul operates as a potent political instrument for the construction of memory, identity, and the public sphere. The analysis confirms that interventions in historical areas are never neutral technical exercises; they are deliberate ideological representations that render certain histories visible while obscuring others. The divergent heritage regimes currently at play—one seeking to revive a religious-imperial past and the other integrating the city into global consumer culture—risk creating a disjointed city where memory is either weaponized for political legitimacy or sold for profit. The study underscores the necessity of a more inclusive heritage policy that recognizes the pluralistic and conflictual history of Istanbul. Without acknowledging the diverse layers of urban memory and resisting the erasure of marginalized narratives, heritage conservation will remain a tool for domination rather than a medium for genuine social cohesion and democratic public space. The struggle over Istanbul's past is, ultimately, a fundamental struggle over who holds the right to the city's future.

Militan Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Bir Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak “Zümre veya Sınıf Diktatörlüğü”

Pınar Dikmen¹

Öz

Karl Loewenstein, Avrupa’da faşist ideolojinin ve faşist siyasi partilerin yükselmekte olduğu bir dönemde, “militan demokrasi” anlayışını ortaya atarak, demokrasinin kendisini ortadan kaldırmaya çalışan siyasi akımlara ve siyasi partilere karşı hoşgörülü olmaması gerektiğini savunur. Bunu sağlamanın en etkili araçlarından biri de demokratik düzeni tehdit eden; faşizm, komünizm, Marksizm ve benzeri akımların durdurulması ve bu akımları savunan siyasi partilerin kapatılmasıdır. Bu bağlamda, 1982 Anayasası’nda militan demokrasi anlayışının bir ürünü olarak çeşitli siyasi parti yasakları öngörülmüştür. Anayasa’nın 68/4. maddesine göre siyasi partiler sınıf ya da zümre diktatörlüğünü savunamazlar ya da yerleştirmeyi amaçlayamazlar. Bildiri’de, militan demokrasi perspektifinden yararlanılarak, söz konusu yasağın kapsamı ve fonksiyonu analiz edilmiştir. Bu nedenle öncelikle karşılaştırmalı yargı pratiğinden faydalanılarak bu yasağın kapsamı araştırılmış ardından 1961 Anayasası’nın yürürlükte olduğu dönemde verilen AYM kararlarından başlayarak konu ile ilgili siyasi parti kapatma kararları incelenmiştir. Siyasi partiler bağlamında “zümre” kavramı yahut “zümre diktatörlüğü”nü savunma ve yerleştirmeyi amaçlama yasağı ile ilgili tatmin edici derecede aydınlatıcı bilgiye ve bu hususu doğrudan konu edinen AYM kararına ulaşılamasa da, “sınıf diktatörlüğü” açısından ulaşılan sonuç, AYM’nin Marksist siyasi partileri Türk demokrasisi açısından hakiki bir tehdit olarak görmediği ve bu partileri daha çok “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine aykırı hareket etmekten kapatma eğiliminde olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Militan Demokrasi, Sınıf Diktatörlüğü, Siyasi Partiler, Siyasi Partilerin Kapatılması, Zümre Diktatörlüğü

“Group Or Class Dictatorship” as a Ground for the Dissolution of Political Parties in Turkey From the Perspective of Militant Democracy

Abstract

Karl Loewenstein, writing at a time when fascist ideology and fascist political parties were on the rise in Europe, put forward the concept of “militant democracy,” arguing that democracy should not be tolerant toward political movements and political parties that seek to abolish democracy itself. One of the most effective means of achieving this, he maintained, is to halt ideologies that threaten the democratic order—such as fascism, communism, Marxism, and similar movements—and to dissolve the political parties that advocate them. In this context, the 1982 Turkish Constitution introduced various bans on political parties as an expression of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, dikmenpnar@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-7123-3109.

the militant democracy approach. Pursuant to Article 68(4) of the Constitution, political parties may neither advocate nor seek to establish a class or group dictatorship. Drawing on the perspective of militant democracy, this paper analyses the scope and function of this prohibition. To this end, it first examines the scope of the ban through comparative judicial practice, and then analyses relevant decisions on the dissolution of political parties, beginning with the judgments of the Constitutional Court rendered during the period when the 1961 Turkish Constitution was in force. Although no sufficiently illuminating information or Constitutional Court decision directly addressing the notion of “group” or the prohibition on advocating or seeking to establish a “group dictatorship” in the context of political parties could be identified, the findings with regard to “class dictatorship” indicate that the Constitutional Court has not regarded Marxist political parties as a genuine threat to Turkish democracy. Rather, it has tended to dissolve such parties primarily on the ground that they acted in violation of the principle of the “indivisible integrity of the State with its territory and nation.”

Keywords: Class Dictatorship, Dissolution of Political Parties, Group Dictatorship, Militant Democracy, Political Parties

1. Giriş

Alman hukukçu Karl Loewenstein tarafından teorize edilen “militan demokrasi” kavramı, Avrupa’da yükselmekte olan faşist siyasi partilere karşı demokrasinin hoş görülmesi olmaması gerektiğini savunur. Demokrasi, yalnızca faşist ideolojiye karşı değil, komünizm, Bolşevizm ve Marksizm gibi liberal demokrasiyi ortadan kaldırmaya çalışan akımlara karşı da tetikte olmalıdır (Loewenstein, 1937a). Bu teorinin anayasa hukukundaki en önemli yansımalarından biri siyasi partilere ilişkin yasaklardır.²

Nitekim 1982 Anayasası’nın 68/4. maddesi, siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı veya yerleştirmeyi amaçlayamayacağını ifade etmektedir. 1982 Anayasası’nın ilk hâlinde, 4121 sayılı Kanunla gerçekleştirilen 1995 yılı anayasa değişikliğinden önce benzer ifade, 68/5. maddede şu şekilde düzenlenmişti: “*Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasî partiler kurulamaz.*” Dolayısıyla 1995 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğinden önceki hukuki tartışmalar için metinde “sınıf veya zümre egemenliği” sonraki tartışmalar içinse “sınıf veya zümre diktatörlüğü” kavramları kullanıldı.

68/4. maddeye lafzi açıdan bakıldığında; “zümre” yani topluluk ile “sınıf” yani iktisadi bir birim arasında farklılık yapıldığı görülmektedir. Ek olarak “zümre” kavramı ile “sınıf” kavramı, Anayasa’nın başka maddelerinde de eş zamanlı olarak kullanılmaktadır.³ Bu

² Daha fazla bilgi için bkz. (Hakyemez, s. 58 vd.). Öte yandan doktrindeki bir görüşe göre karşılaştırmalı anayasa pratiği göz önüne alındığında “militan demokrasi” yerine “mücadeleci demokrasi” kavramını kullanmak daha uygun düşer (Can, 2021, s. 73).

³ Örneğin Anayasa’nın 6/3. maddesi “*Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.*” Anayasa’nın 10/4. maddesi: “*Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.*”

durumdan hareketle Bildiri'nin başlığı, Anayasa'daki sıralamanın aksine, önce nicel olarak daha az sayıdaki bir birimi çağrıştıran “zümre diktatörlüğü”nü ardından, daha büyük bir çoğunluğu ifade eden “sınıf diktatörlüğü”nü savunan ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi parti yasaklarının incelenmesi planlanarak ve buna göre formüle edildi. Bu nedenle 1961 Anayasası döneminden başlanarak anayasa hazırlık çalışmaları incelendi, ancak zümre esasını savunan bir siyasi parti ile ne anlaşılması gerektiğine ilişkin aydınlatıcı bir cevap bulunamadı. 1982 Anayasası'nın hazırlık çalışmalarının incelenmesi sonucunda da benzer durumla karşılaşıldı. Örneğin, Anayasa Tasarı'na ilişkin Danışma Meclisinde vuku bulan tartışmalarda Anayasa Komisyonu adına söz alan Kemal Dal'a göre zümre esasına dayanan bir siyasi parti ile kastedilen, “toplumun belirli bir kesiminin iktidarını sağlamaktır”. Misal, “ağaların hâkimiyeti”ni savunan bir siyasi parti, “zümre egemenliği”ni savunmuştur (Danışma Meclisi, 1982d, s. 68). Ama görüleceği üzere verilen örnek de esasen yine “sınıf” benzeri iktisadi bir topluluğa karşılık gelmektedir. Benzer bir tartışma kapsamında başka bir üye ise “zümre” terimini; aşiret, kabile, oymak ve benzeri kavramlarla açıklamaya çalışmıştır (Danışma Meclisi, 1982d, s. 70). Daha detaylı olarak aşağıda da tartışılacağı üzere hazırlık çalışmalarında “zümre egemenliği”, faşizm kavramına karşılık gelecek şekilde de kullanılmıştır. Ancak en önemlisi Anayasa Mahkemesi (AYM) kararlarında kavramı tatmin edici derecede netleştiren bir analiz olmadığı için Bildiri'nin esas konusu, doğal olarak, Marksizm'den esinlenerek “sınıf esaslı” politika yürüten siyasi partileri ilgilendiren bir yasak olan “sınıf egemenliğini/diktatörlüğünü” savunma ve yerleştirme yasağına kaydı.

Ek olarak, Bildiri'de analiz edilen AYM kararlarında da ele alındığı için Marksist literatüre ait kimi kavramlara değinilmesinde fayda bulunmaktadır.

Bildiriye konu olan “sınıf diktatörlüğü” kavramının semantik kökeni, Marksizm'de önemli bir yer teşkil eden “proletarya diktatörlüğü” kavramı ile bağlantılı görünmektedir.

Genel hatları ile not etmek gerekirse, Marksizm'in temel savı; toplumun, üretim ilişkilerine göre sınıflara bölünmüş olduğu ve “devlet”in bir sınıfın bir başka sınıfı baskılamasını sağlayan bir araç olduğudur. Öte yandan komünizm aşamasına geçildiğinde artık “sınıflar” da kalmayacağı için, bildiğimiz anlamda devletin varlığı gereksizleşecek ve devlet, sönmülenecektir.⁴ Ancak komünizme geçiş, bir anda olmaz; aşamalıdır. Önce, devlet aygıtının işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi gerekir. Bu iktidarı ele geçirme, şiddet yolu ile olabileceği gibi parlamenter yollarla da olabilir (Akın, 1979, s. 233-235). İktidarın ele geçirilmesi, “proletarya diktatörlüğü” adı altında karşımıza çıkar. Proletarya diktatörlüğünü kuran işçi sınıfı eliyle, komünizmden önceki aşamayı temsil eden ve üretim araçlarının mülkiyetinin topluma ait olduğu; sosyalizme ve ardından da komünizme yani son aşamaya geçilecektir (Lenin, 2015, s. 111 vd.). Ancak belirtmek gerekir ki proletarya diktatörlüğü, zaten hâlihazırdaki bir diktatörlüğün; burjuva diktatörlüğünün, başka bir sınıfa; proletarya sınıfına geçmesi anlamına geldiği için böyle bir kavramın kullanılması, Marksist literatür nezdinde olumsuz çağrışım yaratmaya muktedir bir tercih olarak görülmemelidir.⁵ En önemlisi, proletaryanın kuracağı iktidar burjuva devlet mekanizmasını yıkarak, bütün halkların katıldığı

⁴ Daha fazla bilgi için bkz. (Akın, 1979, s. 231 ve 235; Bekmen, 2021, s. 291 vd.; Bottomore, 1993, s. 512).

⁵ Daha fazla bilgi için bkz. (Tanilli, 1993, s. 53).

daha demokratik bir iktidar yaratabilir (Lenin, 2015, s. 128).⁶ Sonuç olarak Marksist literatürün; devleti, sınıfı, demokrasiyi ve iktidarı nitelendirmesi oldukça farklıdır.

Bu bağlamda Bildiri’de Anayasa’nın 68/4. maddesinde yer alan “sınıf veya zümre egemenliğini/diktatörlüğünü” savunma ve yerleştirme yasağı, yukarıda açıklanan gerekçeler nedeniyle, “sınıf egemenliği/diktatörlüğü” kurma ya da savunma yasağı merkeze alınarak, analiz edilecektir. Bunun için önce Loewenstein’in militan demokrasi teorisi çerçevesinde Marksist siyasi partilere ilişkin yaklaşımı ve karşılaştırmalı yargı pratiğinden kesitler sunulacak, ardından 1961 Anayasası döneminden başlanarak söz konusu yasağın kapsamı ve diğer siyasi parti yasakları karşısında AYM’nin bu yasağa yaklaşımı ortaya konulacaktır. Önemle kaydetmek gerekir ki anayasal sistemimizde siyasi parti kapatma kararları en çok, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine ya da “laiklik” ilkesine aykırılıktan verilmiştir (Özbudun, 2017, s. 102). Sınıf esaslı politika yürüten siyasi partiler aynı zamanda “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi ile bağlantılı politikalara çözüm aradıkları için, her iki yasağın aynı kararda ele alınışı ve en nihayetinde Anayasa Mahkemesinin, sınıf veya zümre diktatörlüğünü savunma ve yerleştirme yasağını Türk demokrasisi açısından bir “tehdit” olarak algılayıp algılamadığını ortaya koymak Bildiri’nin temel amaçlarından biridir.

2. Militan Demokrasi ve Marksizm Arasındaki İlişki

2.1. Genel Olarak

Loewenstein, 1937’de kaleme aldığı “*Militan Demokrasi ve Temel Özgürlükler*” başlıklı makale dizisinde, Avrupa’daki diktatoryal ve otoriter hükûmetlerin genel bir çerçevesini çizmeye çalışır. Loewenstein’a göre bu hükûmet biçimlerinde anayasal hükûmet yerini, duygusal bir hükûmete bırakmaktadır. Anayasal hükûmette “hukukun üstünlüğü” baskın gelirken, diktatörlükte ise “hukukun üstünlüğü”nün yerini, “hikmet-i hükûmet” adı altında kendini gizleyen hukuki bir fırsatçılık alır (Loewenstein, 1937a, s. 418).

İşin ilginç yanı Loewenstein’a göre, Avrupa’yı baştan başa saran faşist hükûmetlerin ortak yanlarından biri de “Bolşevik kaosu”na karşı birleşmiş olmalarıdır (Loewenstein, 1937a, s. 419). Yazara göre, Avrupa’da çoğalan faşist hükûmetler kendi aralarında da iş birliği içindedir. Bu nedenle onları “uluslararası faşizm hareketi” olarak adlandırmak gerekir. Buna göre “uluslararası faşizm hareketi”nin programatik ve ideolojik unsurlarının arasında; Yahudi ya da mason düşmanlığı, liberal demokrasi kurumlarının lağvedilmesi ve de komünizme, Marksizm’e ve hatta sosyalizme karşı duyulan “nefret” yer almaktadır (Loewenstein, 1937a, s. 421). Önemle not etmek gerekir ki Loewenstein bu tespitiyle faşizmin hedefinde olan kitleleri tanımlamaktadır, faşizmin kendisini değil. Nitekim yazar, faşizmin bir ideolojiden

⁶ Nitekim 18 Mart-8 Mayıs 1871 tarihlerinde vuku bulan ve Fransız işçi sınıfının kendi iktidarlarını kurma girişimi olan Paris Komünü deneyimi, bir “proletarya diktatörlüğü” idi (Marx, 2005, s. 21; Friedrich Engels, Karl Marx’ın Fransa’da İç Savaşına Giriş).

ziyade bir “siyasi bir taktik” olduğunu açıkça kabul ederek, faşizmi, belirli kırılğan grupları hedef alarak “yönetme isteme” taktiği olarak nitelendirir (Loewenstein, 1937a, s. 423).⁷

Peki bu taktiği kullanarak iktidara gelen hükûmetler acaba ne tür bir usul kullanırlar? Loewenstein’da bunun yanıtı nettir: demokratik kurumların sunduğu koşulları; seçim, ifade özgürlüğü ya da basın özgürlüğü gibi olanakları kullanırlar: Demokrasi ve demokratik kurumların sunduğu hoşgörü, bizzat demokrasinin kendi yıkımını getirir (Loewenstein, 1937a, s. 423-424.). Bu öyle bir hoşgörüdür ki demokrasi, kendi varlığına yönelen düşmanların, bu demokratik enstrümanları kullanmasını engelleyememiştir. Demokrasinin en büyük araçlarından biri olan “kanunilik” ilkesine sarılan faşizm, iktidara, askerî darbelerden ziyade, parlamento gibi temsili nitelikteki araçlarla ulaşır (Loewenstein, 1937a, s. 424).⁸

Yukarıda da bahsedildiği üzere Loewenstein’in asıl derdi komünizmden ziyade faşizmdir.⁹ Öte yandan artık demokrasinin tehdit altında olduğunu fark edildiği ülkelerde komünizmin de faşizm gibi otoriter bir rejim olarak görüldüğüne dair örnekler vererek, Marksist akımlara yönelik önlemleri desteklemektedir (Loewenstein, 1937a, s. 429). En nihayetinde Loewenstein, komünizmin kendisini de demokrasiyi tehdit eden radikal bir hareket olarak işaretler.¹⁰ Yazara göre nasıl ki faşizme karşı anti-faşist kanunlar çıkarılması gerekmektedir (Loewenstein, 1937b, s. 644), aynı kanuni önlemler Marksist yıkıcı akımlara karşı da alınmalıdır. Sözüün özü yazar, komünizmi de faşizmi de aynı kefeye koyar; ve hem faşizme hem de komünist hareketlere yönelik yasaklamaları, militan demokrasi anlayışı içinde bir mücadele aracı olarak görür.¹¹ Bu çerçevede, paramiliter örgütlerin yasaklanması, yıkıcı siyasi partilerin eylemlerinin yasaklanması, yasaklanmış siyasi partilerin benzer bir organizasyonla yeniden siyasi hayata dâhil olmalarının engellenmesi, siyasi partilerin ordu benzeri bir yapılanma ve hiyerarşi altında örgütlenmesinin engellenmesi, silah kullanımının regüle edilmesi, aşırılık yanlısı grupların parlamenter temsilinin kısıtlanması, ya da bu tarz hareketlerin ifade özgürlüğünün ya da örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanması, sadık bir ordu ve polis teşkilatının organize edilmesi ve benzeri tedbirler en dikkat çeken örneklerdir (Loewenstein, 1937b, s. 654).¹² Yazara göre faşizm gibi siyasi bir teknik ancak kendi bahçesinde kendi araçlarıyla yenilebilir ve faşizmi kontrol altında tutabilmek için demokrasinin “militanlaşması” gerekir (Loewenstein, 1937a, s. 430-431). Öyle ki mevcut aşırılık yanlısı hareketler mevzu bahis olduğunda, “ateşe karşı ancak ateşle karşılık verilir” (Loewenstein, 1937b, s. 656).

⁷ Dolayısıyla Loewenstein, faşizmin doğduğu ülkelerdeki iktisadi kriz boyutunu ikincil görür. Yazar, faşizmin doğduğu ülkelerdeki “sermayenin el değiştirmesi” olgusunu bir nevi görmezden gelerek kavramı bir nevi baskı kullanarak “yönetme iktidarı” durumuna indirger.

⁸ Loewenstein, öte yandan, faşist siyasi partilerin yarı-askerî bir yapı şeklinde örgütlenerek, bu örgütlenmeyi psikolojik bir korkutma aracına dönüştürdüklerine de dikkat çeker. Demokrasi içinde salınan bu partiler, iktidara yaklaştıkları son noktada, ülkedeki mevcut ordu ile rekabet edebilecek yarı-askerî yapılanmalarını kullanmaktan çekinmezler (Loewenstein, 1937a, s. 424).

⁹ Loewenstein’a göre komünizme duyulan korku Avrupa’da faşist hareketleri körüklüyor, faşist hareketler halkta bu korkuyu kullanarak meşruluklarını artırıyorlar. Veyahut kimi ülkelerde komünizme duyulan şüphe nedeniyle liberal cephe, faşizme karşı birlik olamıyor. Daha fazla bilgi için bkz. (Loewenstein, 1937a, s. 428-430).

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. (Loewenstein, 1937b, s. 644-645).

¹¹ Örneğin Yazar Finlandiya örneğinden bahsederken, Finlandiya’da yasal önlemler ile hem faşizm hem de Bolşevizm tehdidinin savuşturulduğunu ifade ediyor. İncelediği diğer ülkeleri de benzer örnekler takip ediyor (Loewenstein, 1937b, s. 638 vd.).

¹² Öte yandan taarruz ettiği hareketin komünizmden ziyade faşizm olmasının en önemli sebeplerinden biri, Avrupa’da halk yığınlarını etkileyen esas tehlikenin faşizmden kaynaklı olmasıdır (Loewenstein, 1937b, s. 645).

Sonuç olarak görüldüğü üzere Loewenstein'in teorize ettiği “militan demokrasi” anlayışı, Marksizm'den esinlenmiş siyasi partileri de demokrasinin düşmanı olarak görmekte ve onlara karşı önlemler alınmasını savunmaktadır.

2.2. Karşılaştırmalı Yargı Pratiğinden Örnekler

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Loewenstein eserini doğrudan Marksizm'den esinlenmiş hareketlere karşı yazmasa da, en nihayetinde teori, hürriyetçi; burjuva demokrasisini tehdit eden bütün siyasi akımlara karşı örgütlenmenin gerekliliğine dikkat çeker. Bolşevizm de, temsilî demokrasileri yıkma kervanına katıldığı için, militan demokrasiden nasibini alır (Greenberg, 2015, s. 181). Sonuç itibarıyla militan demokrasi, “özgürlük” idealine bağlılığı nedeniyle tarafsız ve atıl kalan ve bu nedenle kendi düşmanlarının gelişmesini önleyemeyen demokrasiden farklıdır (Zarka, 2018, s. 98).

Karşılaştırmalı hukukta, demokrasiyi tehdit eden siyasi partilerin kapatılması da “militan demokrasi” anlayışı çerçevesinde değerlendirilir. Asıl niyetini (!) gizleyerek seçime girme fırsatı verilen siyasi partilerin iktidar olduktan sonra sistemi devirmesi muhtemeldir. Bu anlayışa göre bu siyasi partiler “*Demokrasi oyununu oynarken bu oyunun kurallarına riayet edeceklerine dair söz verirler; ama bu sözü tutmazlar*” (Kirshner, 2017, s. 121). Bu nedenle birçok ülkenin anayasasında, “demokratik düzeni” tehdit eden siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.¹³ Örneğin 1997 tarihli Polonya Anayasası demokratik düzeni tehdit etme potansiyeli bulunduran siyasi akımları açıkça sayar ve bunlara “komünizm”i de dâhil ederek karşılaştırmalı hukuk açısından öne çıkan ender bir örnek oluşturur. Anayasa'nın 13. maddesine göre: “*Programları totaliter yöntemlere ve Nazizm'in, faşizmin ve komünizmin faaliyet tarzlarına dayanan...siyasi partiler ve diğer organizasyonlar; yasaklanır.*” Nitekim Polonya Anayasa Mahkemesi -oldukça yeni bir gelişme olarak- 2025 tarihli kararıyla Polonya Komünist Partisi'nin anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir (Warsawpoint, 2025).

Bu açık anayasal örnek dışında, komünizmi savunan siyasi partilerin demokrasiyi tehdit edip etmediğine karar verecek olan, anayasa mahkemeleridir. Bu bağlamda en önemli kararlardan birisi, her iki Almanya'nın birleşmesinden önce Demokratik Alman Cumhuriyeti Federal Anayasa Mahkemesinin verdiği 1956 tarihli *Alman Komünist Partisi* kararıdır.¹⁴ Mahkeme, Anayasa'nın 21/2. maddesi uyarınca özgür ve demokratik temel düzeni sarsmayı ya da sona erdirmeyi amaçlayan ya da bu yönde eylemde bulunan siyasi partilerin anayasaya aykırı olduğunu ifade eden hüküm gereği, Alman Komünist Partisi'nin kapatılmasına karar vermiştir. Mahkemeye göre bir siyasi parti, Almanya'da yürürlükte olan liberal demokrasiden “farklı” bir demokrasi kurmayı amaçlıyorsa ve bunu yaparken de özgür ve demokratik temel düzeni bir basamak olarak kullanıyorsa, bu durum, o siyasi partinin kapatılmasına dayanak teşkil edebilir.¹⁵ Daha detaylı olarak ifade etmek gerekirse, proletaryayı sınıf bilincine ulaştırmak için kurulan Parti'nin temel amacı olan “proletarya diktatörlüğü” ile “özgür ve demokratik temel düzen”, aynı anda var olabilecek nitelikte değildir. Mahkeme, demokratik temel düzenin unsurlarını oluşturan; hukukun üstünlüğü, çok partili siyasal hayat ve

¹³ Örneğin 2014 tarihli Hırvatistan Anayasası'nın 6/4. maddesi, “*Parti programları ya da şiddet içeren eylemleriyle özgür demokratik düzeni ortadan kaldırmayı amaçlayan...siyasi partiler, anayasaya aykırı addedilir.*” Daha fazla bilgi için bkz. (Baraník, 2025, s. 8).

¹⁴ Farklı bağlamda bir diğer önemli karar ise *Sosyalist Reich Partisi* kararıdır. Mahkeme bu kararda Sosyalist Reich Partisi'nin, Nasyonal Sosyalist Parti'nin devamı niteliğinde olduğuna karar vermiştir. Mahkemeye göre Sosyalist Reich Partisi, aynı Nasyonal Sosyalist Parti'de olduğu gibi “Führer ilkesi” ekseninde örgütlenmiştir ve otoriter eğilimler göstermektedir. Daha fazla bilgi için bkz. (Bundesverfassungsgericht, 1952).

¹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. (Bundesverfassungsgericht, 1956).

muhalefet etme hakkının proletarya diktatörlüğünde var olamayacağını ileri sürmüştür (McWhinney, 1957, s. 302-303). Birisinin varlığı, kaçınılmaz olarak diğerini ortadan kaldırır!

Alman Federal Anayasa Mahkemesinin bu kararının ardından Alman Komünist Partisi, 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde (İHAS, Sözleşme) korunan haklarının (düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün korunduğu 9 madde, ifade özgürlüğünün korunduğu 10. madde ve toplantı ve dernek kurma özgürlüğünün korunduğu 11. madde) ihlal edildiği gerekçesi ile kapatma kararını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (İHAM) taşıyacaktır. Başvuru, esasa girilmeden İnsan Hakları Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilebilirlik incelemesinde “kabul edilemez” bulunacaktır. Komisyon başvuruyu, Sözleşme’de “militan demokrasi” anlayışının bir tezahürünü oluşturan “hakları kötüye kullanma yasağı”¹⁶ başlıklı 17. maddesi¹⁷ çerçevesinde değerlendirerek, Alman Komünist Partisi’nin açık bir şekilde “proletarya devrimi” ve “proletarya diktatörlüğü” yoluyla sosyalist/komünist bir sistem kurmayı amaçladığını ve bunu anayasal araçları kullanarak yapmayı hedeflediğini ifade edecektir. Dolayısıyla Mahkemeye göre Alman Komünist Partisi’nin kapatılması, Sözleşme’ye bir aykırılık teşkil etmemektedir (German Communist Party and Others v. Germany, 1957).

Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesinin 1951 tarihli *Dennis v. United States* kararı da benzer niteliktedir; karar, Hükûmeti kasten cebir ve şiddet yoluyla devirmeyi savunanları hedef alan *Smith Yasası*’na karşı, bu Yasa gereğince yargılanmış ABD Komünist Partisi üyeleri tarafından yapılan başvuru neticesinde verilmiştir. *Dennis* kararının, *Alman Komünist Partisi* kararından ayrılan en büyük özelliği, Yüksek Mahkemenin, Komünist Parti’nin Hükûmeti şiddet içmeyen anayasal araçlarla değil, “cebir ve şiddet” yolu ile değiştirmeyi hedeflediği yönündeki tespitidir. Komünist Parti üyeleri hiçbir zaman cebir ve şiddete başvurmamış olsa da Yüksek Mahkeme, “bir siyasi teoriyi tanıtmak” ile “bir siyasi teoriyi savunacak şekilde hareket etmek” eylemleri arasında ayırım yaparak, Komünist Parti’nin anayasa tarafından yasaklanan fikirlerin “savunuculuğu”nu yaptığına karar verecektir. Mahkemeye göre “Hükûmeti devirme” tehlikesi güncel olarak var olmasa da Parti, koşullar elverdiğinde, “ertelenmiş” bir şiddet kullanacağından, Yasa’nın yasakladığı eylemi bir gün gerçekleştirme potansiyeline sahiptir (Dennis v. United States, 1951). Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, başvuru her hangi bir şiddet eylemine başvurmaya da, “varlıkları bile” Hükûmeti değiştirecek ölçüde “açık ve güncel bir tehlike” oluşturmaya yetmiştir (Kirshner, 2017, s. 117).¹⁸

Karşılaştırmalı yargı pratiğinden verilen bu örnekler, Marksizm’i savunan siyasi partilerin, “şiddet” eylemi göstermeseler dahi, militan demokrasi anlayışı perspektifinden liberal demokratik düzen açısından bir tehdit olarak algılanabildiklerine örnek teşkil etmektedir.

3. Militan Demokrasi ve Marksizm Arasındaki İlişkinin Türkiye’deki Siyasi Parti Kapatma Rejimine Yansımaları

¹⁶ Sözleşme’nin 17. maddesi şu şekilde kaleme alınmıştır: “Bu Sözleşme’deki hiçbir hüküm; bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme’de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz.”

¹⁷ Sözleşme’nin 17. maddesinin militan demokrasi anlayışına paralel bir şekilde, demokratik rejimleri korumak için kabul edilmiştir (Hakyemez, 2000, s. 120).

¹⁸ Yargıç Black’in karşı oy yazısında bu tespit daha iyi anlaşılabilir: “Bu başvuru her hangi bir aşamada Hükûmeti devirmeye teşebbüs etmekle suçlanmamışlardır... Hatta başvuru her hangi bir aşamada Hükûmeti devirmeye yönelik herhang bir şeyi söylemiş ya da yazmış olmakla dahi itham edilmemişlerdir. Kendilerine yöneltilen suçlama, onların ileride belirli fikirleri toplu olarak tartışmak ve yayımlamak üzere bir araya gelmeyi kabul etmiş olmalarından ileri gelmektedir” (Dennis v. United States, 1951).

3.1. 1961 Anayasası Dönemi

3.1.1. Genel Anayasal Çerçeve

Türk anayasalcılık çizgisi içinde militan demokrasi anlayışının en önemli metinlerinden biri olan 1961 Anayasası, hem siyasi partilere anayasal statü kazandırmış hem de demokrasiyi tehdit eden siyasi partilere karşı çeşitli araçlar öngörmüştür. Örneğin Anayasa'nın 56. maddesi siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olduğunu ifade eder. 57. madde siyasi partilerin yalnızca Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabileceği güvencesini getirir ve onların hangi gerekçelerle kapatılabileceğini şu şekilde düzenler: “*Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.*” Ayrıca din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen 19. madde, “*Kimse, Devletin sosyal, iktisadî, siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.*” düzenlemesini getirmekte ve bu yasağa uymayan siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılacağını ifade etmektedir.

Anayasa'nın hazırlık çalışmalarına göz atıldığında, bir genel hedef olarak komünizmi engellemek ön plana çıkar ancak doğrudan Marksist siyasi partilere yönelik öne çıkan esaslı bir argümana rastlanmamaktadır (Temsilciler Meclisi, 1961, s. 10). Bunun dışında Anayasa Tasarı'sında, siyasi parti yasaklarına ilişkin madde gerekçesinde, Federal Alman Anayasası'nda düzenlendiği gibi demokratik nizamı cephe alan partilerin yeni anayasal düzende kapatılacağı ifade edilmektedir. (Temsilciler Meclisi, 1961, s. 27).

648 sayılı ve 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu (SKP), siyasi partilerin kapatılma gerekçelerini ise daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir ve Marksist siyasi partilere karşı daha nettir. Nitekim 84. maddeye göre: “*Siyasi partiler, Türk Milletine aidolan egemenliğin, belli bir kişiye, zümreye veya aileye yahut sınıfa bırakılması amacını güdemezler.*” Benzer şekilde 91. maddeye göre “*Siyasi partiler, Türk vatandaşları arasında kanun önünde dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefî inanç, din veya mezhep ayırımı gözetmek yahut belli kişi, aile veya zümrelere yahut sınıflara imtiyaz tanımak amaçlarını güdemezler. Belli kişi, aile, zümre veya cemaat esasına veya adına dayanan siyasi partiler kurulamaz.*” Ek olarak Kanun, Anayasa'da açıkça yer almayan başkaca parti yasakları getirmiştir. Nitekim Kanun'un 106. maddesinin göre, “*Komünist, anarşist, faşist, nasyonal - sosyalist adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla siyasi parti kurulamaz.*”

648 sayılı SPK'nin hazırlık çalışmaları incelendiğinde, Anayasa'nın 57. maddesinin, millî egemenliğin başka bir sınıfa devredilmesini amaçlayan komünist siyasi partileri de yasakladığı belirtilmektedir (Cumhuriyet Senatosu, 1965, s. 6). Yine bu çerçevede, komünist partilerin totaliter partiler olduğu ifade edilmiştir (Millet Meclisi, 1963, s. 27).

Özetle, 1961 Anayasası doğrudan “sınıf ve zümre egemenliği/diktatörlüğü” kavramlarına yer vermesinde de, anayasal sistemin komünist siyasi partileri, totaliter bir başka ifade ile özgür demokratik rejimi tehdit eden siyasi partiler kategorisinde gördüğünü söyleyebiliriz.

3.1.2. Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımı

Öncelikle 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemde, Anayasa Mahkemesinin komünizme karşı genel yaklaşımının tespit edilmesi yerinde olur. AYM, 1965 tarihli soyut norm denetimi kararında doğrudan şu ifadeleri kullanmıştır:

“Komünizmin; insan haklarına dayanan ve millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti niteliğini taşıyan Türkiye Cumhuriyeti ilkelerine aykırı bulunduğu bir gerçektir. Çünkü komünist doktrininin ana nitelikleri bakımından proletarya sınıfının hakimiyetini, mülkiyetin ortadan kaldırılmasını öngördüğü ve kendi sistemini desteklemeyen bütün temel hak ve hürriyetleri reddettiği, bilinen bir keyfiyettir. Böyle bir istemin ise, Anayasa ile bağdaşmadığı açıktır.” (Anayasa Mahkemesi, 1965).

Bu ifadeden de görüleceği üzere Anayasa Mahkemesi komünizmi; proletarya diktatörlüğü ile eş tutmakta ve bu ideolojilerin anayasaya aykırı olduğunu düşünmektedir. İlginç bir şekilde kararın devamında, Anayasa’nın izin verdiği ölçüde sosyalizmi gerçekleştirmek isteyen siyasi partiler kurma ve bu amacın propagandasını yapmanın, anayasaya aykırı olmadığını ifade edecektir. Dolayısıyla AYM, her ikisi de proletarya diktatörlüğü vasıtasıyla geçilen aşamalar olsa da, komünizmi bir “dikta” rejimi olarak görürken, tam tanımını yapmasa dahi anayasal sınırlar içindeki bir sosyalizmi kabul etme eğilimindedir.¹⁹

AYM’nin henüz Anayasa’nın ilk yürürlüğe girdiği yıllarda ortaya koyduğu bu tespitler karşısında, *Türkiye İşçi Partisi* (TİP) ve *Türkiye Emekçi Partisi* (TEP) kararları önem arz etmektedir. 1971 tarihli *Türkiye İşçi Partisi* kararında Mahkeme, Parti’nin kapatılmasına karar verirken, Anayasa’nın 57. maddesi uyarınca siyasi partilerin faaliyetlerinin “demokratik Cumhuriyet” ilkesine uygun olması gerekliliğine aykırılığa değil, aynı maddede yer alan “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği” ilkesine aykırılığa dayanmıştır. Karara göre TİP düzenlediği kongrelerde ve Parti yöneticileri ve üyeleri beyanlarında; ülkedeki “Doğu sorunu”na ve Türk ulusu dışındaki farklı ulusların varlığına işaret etmişler, sosyalizmi teorize eden Lenin’in de katkı sunduğu “kendi kaderini tayin hakkı” teorisine ve yine bu teoriye ait olan ezen ulus/ezilen ulus ikilemine²⁰ ya da sınıflar arasındaki çelişkilere temas etmişlerdir. Benzer şekilde tüm bu beyanlarda, Türkiye’deki Doğu sorununun TİP’in öncülüğünde yürütülecek sosyalist bir devrimle; Kürt ve Türk işçilerin dayanışması ile çözüleceğine dair ifadelerle ya da ülkenin Doğu’sundaki az gelişmişliği, eşitsiz gelişim kanunu ile açıklayan klasik Marksist tespitlere rağmen AYM, TİP’in kurmak istediği rejimde demokrasiyi tehdit eden bir yön bulunup bulunmadığına dair bir inceleme yapmadan odağı, TİP’in, ülkede azınlık yaratarak millet bütünlüğünü bozma yasağını ihlal ettiği iddiasına çekerek ve 648 sayılı SPK’nin “azınlık yaratma yasağı”nı düzenleyen 89. maddesine referans vererek, Parti’nin kapatılmasına karar verecektir (Anayasa Mahkemesi, 1971).²¹

Türkiye Emekçi Partisi kararında da aynı izleri görmek mümkündür. Türkiye İşçi Partisi gibi TEP de, ülkedeki iktisadi ve sosyal sorunları Marksist açıdan değerlendirmektedir. Nitekim Parti’nin programında ve demeçlerinde yer bulan; Parti’nin amaçlarından birinin sosyalizmi kurmak olduğu, işçi sınıfının iktidara geçmesinde, giderek bilinçlenen Türkiye işçi sınıfının devrimi yapacak koşullara ulaşmasında ve “proleter enternasyonalizmin” tesis edilmesinde Parti’nin üstleneceği rol ve benzeri nitelikteki vurguları ele almak yerine AYM, bilhassa Parti’nin Türkçe dışında “anadilde eğitim”in savunulması politikası güttüğü ve Parti’nin ülkede başkaca azınlıklar yaratma çabasına girdiği argümanına dayanarak Anayasa’nın 57.

¹⁹ Kararın gerekçesinden anlaşıldığı kadarıyla AYM tarafından kabul gören sosyalizm, Marksist literatüre ait bir sosyalizm olmayabilir. Nitekim Mahkemeye göre: “Çeşitli memleketlerde, farklı uygulamaları görülen sosyalizmin, kesin bir tarifini yapmak veya belli bir devleti sosyalizm uygulamasına tek örnek olarak göstermek mümkün değildir. Komünist memleketler dahil, sosyalist devletlerden hiç birisi doktrinini bütünü ile uygulayamamıştır.” (Anayasa Mahkemesi, 1965).

²⁰ Daha fazla bilgi için bkz. (Lenin, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı, 1978, s. 117-118).

²¹ Farklı yönlerden benzeşen tespitler için bkz. (Yüzbaşıoğlu, 1993, s. 155; Akartürk, 2008, s. 122).

maddesine ve özellikle 648 sayılı SPK'nin 89. maddesine binaen, kapatılmasına karar verecektir (Anayasa Mahkemesi, 1980).²²

Görüldüğü üzere Marksist politikaların savunucusu olan her iki siyasi partiye ilişkin kapatma kararlarında AYM, yukarıda anılan 1965 tarihli kararındaki komünizme ilişkin görüşlerine rağmen, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesini merkezî bir kapatma gerekçesi olarak ele almayı tercih etmiştir.

3.2. 1982 Anayasası Dönemi

3.2.1. Genel Anayasal Çerçeve

1982 Anayasası, 1961 Anayasasından farklı olarak, sınıf veya zümre diktatörlüğünü, 1995 değişikliği öncesindeki formülasyonu ile sınıf veya zümre egemenliğini, demokrasiyi tehdit eden ayrı bir yasaklılık gerekçesi olarak düzenlemiştir.

68. maddenin hazırlık çalışmalarına yakından bakıldığında, Millî Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen Tasarı'nın gerekçesinde, 1961 Anayasası'nın sağa ya da sola ne oranda açık olduğunun yıllardan beri tartışıldığı, bu nedenle yeni Anayasa'da, bu tartışmaların önüne geçmek için 68. maddenin; faşizmi, komünizmi ve teokrasiyi ve diğer diktatörlük türlerini önleyecek şekilde tasarlandığı ifade edilir (Millî Güvenlik Konseyi, 1982, s. 35.) Nitekim Anayasa Tasarısı'nın ilk şeklinde, hem “temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmaması” başlıklı 13. maddede²³ hem de 68. maddenin öncülü olan ve siyasi partilerin uyacakları esasları belirleyen 77. maddenin 5. fıkrasında, faşizm ve komünizm kavramına yer verilmiştir (Danışma Meclisi, 1982a): “*Sınıf ve zümre esasını, komünizmi, faşizmi, teokrasiyi ve her hangi tür bir diktatörlüğü Türkiye’de savunmayı ve yerleştirmeyi esas alan siyasi partiler kurulamaz.*”

Bundan hareketle Danışma Meclisinde, “işçi diktatörlüğü” ifadesinin komünizmi “işveren diktatörlüğü” ifadesinin ise faşizmin nitelendirdiği belirtilir (Danışma Meclisi, 1982b, s. 210). Veyahut Devletin bir kişi ya da zümre tarafından yönetilmesinin “faşizm”; bir sosyal sınıf tarafından yönetilmesinin ise “komünizm” anlamına geldiğine ilişkin görüşler de mevcuttur (Danışma Meclisi, 1982c, s. 167). Ancak daha sonra bu kavramlara; faşizme ve komünizme metinde açıkça yer verilmesinin sakıncalı olacağı düşünülüyor. Tasarı metinde “sosyalizm” zikredilmediği için mevcut düzenlemenin sosyalizme de açık kapı aralayabileceği bu cihetle sosyalizme ilişkin bir yasağın da metne eklenmesi gerektiği ifade ediliyor (Danışma Meclisi, 1982c, s. 164). Nitekim örneğin “Komünist Rusya'nın bile esas adının “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği” olduğu; sosyalizmin komünizmi peçelediği ifade ediliyor (Danışma Meclisi, 1982e, s. 94). Sonuç olarak bu endişeler karşısında “faşizm” ve “komünizm” ifadeleri Tasarı'dan çıkarılıyor ve tüketici bir biçimde sayılmasa da anayasanın sosyalizm dâhil olmak üzere her türlü dikta rejimine karşı olduğu kanaatine varılıyor (Danışma Meclisi, 1982d, özellikle s. 75) ve bunun sonucunda madde son hâlini alıyor: “*Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz.*”

²² AYM'ye göre “89. maddenin ikinci fıkrasına göre, ‘Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlık yaratma’ amacı güdüldüğü ya tüzük ya da program metinlerinden veya partinin faaliyetlerinden yahut her ikisinden anlaşılabilir. Bunun kesinlikle anlaşılması o partinin ulus bütünlüğünün bozulmasını da amaçladığını ortaya koyar.” (Anayasa Mahkemesi, 1980).

²³ Tasarı'da 13. madde şu şekilde kaleme alınmıştı: “*Bu Anayasa’ya yer alan hak ve özgürlüklerden hiçbirisi, ... sair herhangi bir yoldan komünizme, faşizme veya dinî temellere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamaz; bu amaçla kullananlar, kötüye kullandıkları o hak ve özgürlüğü kaybederler. Hak kaybı hükmü mahkemelerce verilir.*”

Sonuç olarak bu tartışmalardan anlaşıldığı kadarıyla “sınıf egemenliği” işçi sınıfının egemenliğini, komünizmi ya da sosyalizmi; “zümre egemenliği” ise faşizmi nitelendiriyor. Daha net bir ifade ile işçi sınıfı dışında, belirli bir “grup” egemen olduğunda, hazırlık çalışmalarındaki üyelerin görüşüne göre bu faşizme denk gelmektedir daha başka şekilde ifade etmek gerekirse “işçi sınıfı” dışındaki başkaca bir topluluğun dominasyonu söz konusu olduğunda, zümre egemenliği/diktatörlüğünün meydana geldiği yorumuna ulaşabiliriz. Ancak bu “grubun”, iktisadi bir topluluğu mu yoksa varsayımsal olarak mesleki bir topluluğu mu nitelendirdiği açık değildir ki yukarıda Giriş kısmında da bahsedildiği üzere kimi Danışma Meclisi üyeleri “zümre” kavramını; ağalık hâkimiyeti, aşiret ve benzeri kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. En önemlisi AYM kararlarında ne de literatürde bu hususa dair tatmin edici bir bilgiye ulaşamadığımızdan, nihai bir sonuca varamıyoruz.

Devam etmek gerekirse, 1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ise Anayasa’da yer alan yasakları daha detaylı olarak düzenlemiştir. 78. madde b ve c bendlerinde Anayasa’da yer alan düzenlemeyi şu şekilde detaylandırmıştır:

“Siyasi partiler:

...

b) Bölge, ırk, belli kişi, aile, zümre veya cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaz veya adlarını kullanamazlar.

c) Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamazlar ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar.”

Konu ile ilgili en önemli madde olan 96/3. madde, “Komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz.” diyerek Anayasa’da yer almayan ek yasaklılık sebepleri koymuştur

Bir diğer önemli husus, belirtildiği üzere, 1995 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliğinden önce şu anda 68. maddede yer alan “sınıf veya zümre diktatörlüğü” ifadesi aynı maddede diğer yasaklılık sebeplerinde farklı bir fıkrada; 5. fıkrada düzenlenmiş ve “sınıf ve zümre egemenliği” formülü ile kaleme alınmıştı. 1995 değişikliği sonrasında bu düzenleme 68/4. maddeye kaydırılarak diğer yasaklılık sebeplerinin yer aldığı fıkraya taşınmış ve 68. maddenin içeriği de değiştirilmiştir: “Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.”

Kısaca özetlemek gerekirse, maddede yer alan “sınıf ve zümre egemenliği”, “sınıf ve zümre diktatörlüğü” ifadesi ile değiştirilmiştir. Bunun neticesinde yasağın kapsamının somutlaşmış ve daraltılmış olduğu iddia edilmektedir²⁴.

3.2.2. Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımı

Öncelikle belirtmek gerekir ki, doktrinde Anayasa’nın 68/4. maddesinin, Türkiye’de belirli bir sınıfın çıkarlarını savunan siyasi partilerin kurulmasını (Gözler, 2018, s. 426; Yüzbaşıoğlu, 1993, s. 156) ya da belirli sınıfların menfaatlerini savunan siyasi partilerin temsilini yasaklamadığı (Özbudun, 2017, s. 97) ya da bu düzenlemenin Anayasa’nın bir sınıfın iktidar

²⁴ Bkz. Akartürk, 2008, s. 139.

olmasını değil bir sınıfın egemen olmasının yasakladığı (Hakyemez, 2000, s. 218) genel olarak kabul edilmektedir. Bu eksende AYM'nin, 1995 değişikliği öncesi ve sonrası yaklaşımı ayrı ayrı incelenecektir. Böylece “sınıf veya zümre egemenliği” ile “sınıf veya zümre diktatörlüğü” kavramlarının AYM kararlarına nasıl yansıdığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

3.2.2.1. 1995 Değişikliği Öncesi

Öne çıkan ilk karar 1988 tarihli *Sosyalist Parti* kararıdır. Kararın konusunu, Sosyalist Parti'nin (SP), işçi sınıfının, diğer kesimler üzerinde egemenliğini tesis etmeyi ve işçi devleti ile diktatörlüğü kurmayı amaçladığı iddiası oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi SP aleyhine dava açılmasına dayanak teşkil eden ve gerek Parti programında gerek Parti politikasında yer bulan “sosyalizm”, “sınıf mücadelesi”, “sınıf ve proletarya diktatörlüğü” gibi temel Marksist kavramları inceleyerek bir sonuca ulaşmıştır. Mahkeme önce Türk anayasal sisteminde “sosyalizm”in savunulmasının mümkün olup olmadığı hususu üzerine eğilecektir. Mahkemeye göre Türk mevzuatı bir bütün olarak incelendiğinde yasaklanan olgu, “sınıf egemenliği” yani bir sosyal bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki egemenliğidir. Bu çerçevede sınıf egemenliği ise “siyasi iktidarın ve siyasi faaliyetin belli bir sınıfın tekeline geçmesi” olarak nitelendirilir. Mahkemeye göre anayasaya aykırı olan, bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde “egemenlik” kurması ya da diğer sınıfları tam bir baskı altına alarak onlar üzerinde “diktatörlük” tesis etmesidir. Anayasa Mahkemesi bu aşamada dikkat çeken bir şekilde “özgürlük lehine yorum” yaparak 2829 sayılı SPK'nin 78/b. maddesi uyarınca, siyasi partilerin “zümre, cemaat, ırk, kişi vb.” esaslara dayanarak kurulamayacağını; maddenin lafzında “sınıf esaslı” siyasi partilere açıkça yer verilmediğinden hareketle, “sosyal sınıf” esasına dayalı bir siyasi parti kurulmasının yasaklanmadığı sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme genel olarak incelemesinin her aşamasında Parti'nin merkezine koyduğu politik söylemleri, deyim yerindeyse “demokrasiye uygun yorum” yoluyla yumuşatarak siyasi partinin genel politikasını anayasaya uygun bulduğu bir analiz icra etmiştir. Söz gelimi, SP'nin; sömürünün, baskının ve yabancılaşmanın sınıfsal temellerini kaldırma ya da kafa ile kol emeği arasındaki farkı yok etme yönündeki politikasını, sosyalist bir siyasi partinin benimseyeceği olağan söylemler olarak kabul etmesi veyahut “emekçilerin iktidarı döne döne fethedeceği” söylemini, “her siyasi partinin en doğal amacının iktidarı ele geçirmek olduğu” perspektifinden okuması dikkat çekmektedir. Benzer şekilde SP'nin programında “direnme hakkı”na yer verilmiş olmasının bireysel hak ve özgürlükler ile ilgili olduğunu, bu ifadede sınıflar üzerinde bir egemenlik sağlanacağı sonucunun çıkarılamayacağını ifade etmiş ve SP'nin Programı'nda yer aldığı iddia edilen “sosyalizmin ileri aşamasına” geçme hedefini, bu ileri aşama, Marksist anlamda komünizme denk düşen bir kavram olmasına rağmen, AYM, “Anayasa'da ülke ekonomisinin değiştirilemeyeceği yönünde bir kaide bulunmamaktadır” açıklamasıyla, anayasaya aykırı bulmamıştır. Son olarak bizce kararda en dikkat çeken hususlardan biri AYM'nin, proletarya diktatörlüğü kavramını yorumlayan Marksist teorisyen Rosa Luxemburg'u referans alması ve teorisyenin, proletarya diktatörlüğü ile kastedilenin bir işçi demokrasisi olduğu yönündeki argümanına yer vermiş olmasıdır (Anayasa Mahkemesi, 1988). Sonuç olarak Sosyalist Parti aleyhine açılan bu dava Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilecektir.

Doktrindeki bir görüş, *Sosyalist Parti* kararı ile AYM'nin, demokrasiye tehdit oluşturan ve oluşturmayan sınıf esaslı politika yürüten siyasi partiler arasında bir ayırım yaparak, çoğulcu demokrasiye saygı duyan Marksist siyasi partileri anayasaya aykırı bulmama şeklinde bir yorum benimsediğini savunmaktadır (Yüzbaşıoğlu, 1993, s. 156-157). Buna karşılık bizce SP'nin savunduğu temel program ve politika, proletarya diktatörlüğü kavramının klasik Marksist yorumundan izler taşımakta ve militan demokrasinin tam da hedefe aldığı bir konumda yer almaktadır. Şu zamana kadar incelenen kararlarda hiçbir siyasi parti, demokrasiyi hedef alacak bir politika benimsemiş görünmemektedir; doğru, ancak bizce

buradaki esas ayrım, Marksist gelenekten beslenen siyasi partilerin savunduğu “işçi demokrasisi” kavramının, Loewenstein’in teorize ettiği militan demokrasi anlayışı ile çelişiyor oluşudur. Çünkü militan demokrasi, liberal demokrasiyi korumayı hedefler; işçi demokrasisini ise buna bir tehdit olarak görür.

Sonuç olarak AYM’nin “demokrasiye uygun yorumu” sayesinde ki Sosyalist Parti, “sınıf egemenliği”ni savunduğu gerekçesi ile kapatılmamıştır. Daha net bir ifade ile bizce bu kararda AYM, Marksist bir siyasi partiyi Türk demokrasisinin “düşmanı” olarak kodlama eğilimine girmemiştir. Ancak önemle eklemek gerekir ki Sosyalist Parti aleyhinde açılan ikinci kapatma davasının sonucunda, Anayasa’nın 68/4. maddesinde yer alan “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine” aykırılık gerekçesi ile kapatılacaktır (Anayasa Mahkemesi, 1992).

1991 tarihli *Türkiye Birleşik Komünist Partisi* kararında da birkaç nokta ile benzer anlayışın izlerini görmek mümkündür. AYM kararda öncelikle Türkiye Birleşik Komünist Partisi’nin (TBKP), “sınıf egemenliği” yaratmaya çalıştığı iddiasını incelemiştir. Bu bağlamda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan iddianamede, TBKP’nin dayanak aldığı Marksist ideolojide “proletarya diktatörlüğü”nün, bu söylem ve politika davalı Parti tarafından açıkça benimsenmemiş olsa dahi, söz konusu ideoloji ekseninde olmazsa olmaz bir aşama kabul edilmesi nedeniyle, Parti’nin bu diktatörlüğü kurma potansiyelinin anayasaya aykırı olarak kabul edilişi dikkat çekmektedir. Nitekim bu iddia karşısında TBKP; Marksizm’i kendine göre yorumladığını, şiddetin araçsallaştırılmasına mesafeli olduğunu ve iktidara geldiğinde çoğulcu demokrasiye yana olacağını beyan etmiştir. Bu açıklamalar AYM’nin Parti’nin “işçi diktatörlüğü”nü benimsemediğine dair kanaat oluşturmada yeterli olmuştur. Mahkeme bu kararda da aynı *Sosyalist Parti* kararında olduğu gibi Marksizm’e ait temel kavramları incelemiş, son dönemde klasik Marksist akımların “Eurokomünizm” adı altında değişmekte olduğuna, davalı Parti’nin çağın yeni düşüncelerini dikkate alarak Marksizm’i yorumladığını ve Parti’nin herhangi bir sınıfın egemenliğini tesis etmeyi amaçlamadığına karar vermiştir. Kararın ilgi çeken yönü AYM’nin başka nedenlerden TBKP’nin kapatılmasına karar verecek olmasıdır. İlki, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 96/3. maddesine aykırı bir şekilde Parti’nin isminde “komünist” ibaresinin geçmesi bir diğeri ise Kürt sorununa Marksist perspektiften çözüm üretmek isteyen davalı Parti’nin, kapatılan diğer sınıf esaslı politika yürüten siyasi partilerin akıbetini paylaşarak, AYM nezdinde “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”nü bozmayı amaçladığı yönünde bir izlenim oluşturmaktadır. Nitekim Parti bu iki gerekçe ile kapatılacaktır (Anayasa Mahkemesi, 1991).

Karar esnasında TMKP, 2820 sayılı SPK’nin siyasi parti yasağını fazlaca ayrıntılı şekilde düzenleyen kimi maddelerinin anayasaya aykırılığını haklı olarak ileri sürmüş, AYM ise 12 Eylül 1980 tarihinden sonra yapılacak genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar Millî Güvenlik Konseyince çıkarılan kanunların ki 2820 sayılı SPK da bunlardan biridir, anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceğini belirten ve ancak 5982 sayılı Kanun’la gerçekleştirilen 2010 yılı anayasa değişikliği uyarınca yürürlükten kalkmış olan Anayasa’nın Geçici 15. maddesinin açıklığı karşısında, 2820 sayılı SPK’nin hükümlerinin anayasaya uygunluk denetimine konu olamayacağına karar vermiştir (Anayasa Mahkemesi, 1991). Ancak daha sonraki hukuki gelişmeler neticesinde bu kanuni yasak dayanaksız kalacaktır. Şöyle ki AYM, Sosyalist İktidar Partisi’nin 2001 yılında gerçekleştirdiği kongresinde adını “Türkiye Komünist Partisi” (TKP) olarak değiştirmesi neticesinde, Siyasi Parti’ye, 2820 sayılı SPK’nin 104. maddesi gereğince ihtar göndermiştir (Anayasa Mahkemesi, 2002). İhtar kararına dayanak teşkil eden 104/2. madde, SPK hükümlerine aykırı davranan siyasi partiler aleyhine AYM tarafından ihtar kararı verilebileceğini ve altı ay içinde ihtar kararına konu olan aykırılığı gidermeyen siyasi partilere karşı da resen kapatma kararı açılabileceğini düzenlemekteydi. Öte yandan SPK’nin 104/2.

maddesi önce 4778 sayılı ve 2003 tarihli Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile değiştirilerek yumuşatılmış²⁵ bunun neticesinde yeni düzenleme bir itiraz neticesinde AYM'ye iletilince, Mahkeme tarafından anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir²⁶. Tüm bu hukuki gelişmelerin neticesinde AYM, TKP aleyhine açılan kapatma davasında, 96/3. maddede yer alan düzenlemeye binaen bir siyasi partinin kapatılmasının yasal dayanağının kalmadığına karar vererek, kapatma isteminin reddine karar verecektir (Anayasa Mahkemesi, 2009c). Netice itibarıyla iç hukukumuz açısından bir siyasi partinin “komünist” ismini almasında hukuken bir engel kalmamış görünmektedir.

Bu noktada, daha sonraki hukuki gelişmelerden önce TBKP'nin komünist adını taşıma nedeniyle kapatılmış olmasının, AYM'nin Marksist bir siyasi partiyi Türk demokrasisinin “düşmanı” olarak kodlama eğilimine girmediği yönündeki tezimizi zayıflatıp zayıflatmadığı sorusunun sorulması elzemdir. TBKP'nin kapatılma sebeplerinden biri olan komünist adını taşımama yasağı SPK'den kaynaklanan açık bir yasak olup, AYM'nin bu yasağı o dönemin hukuki koşulları içinde yorum yolu ile aşip aşamayacağı tartışmalıdır²⁷ ve dolayısıyla *Türkiye Birleşik Komünist Partisi* kararındaki tutumunun, Marksist partilere genel yaklaşımı açısından bir parametre teşkil edip etmeyeceği bu açıdan belirsizdir. Dolayısıyla burada yorum yolu ile aşılamayan net bir yasak olduğu için bu kapatılma gerekçesinin tezimizden genel bir sapma teşkil etmediği görüşündeyiz.

Ek olarak doktrinde her ne kadar AYM'nin Anayasa'nın 68/4. maddesinde yer alan yasağı yorumlarken, “egemen olma” ve “iktidar olma” kavramları arasında bir ayrım yaptığı iddia edilse de, bu iki kavram arasındaki kriter tam olarak bizce net değildir. En önemlisi bize göre bu kararların satır aralarındaki esas nokta, tekrar etmek gerekirse, gerek 1961 Anayasası'ndaki sınıf esaslı politika yürüten siyasi partilerin kapatılma kararında görüleceği ve gerek *Sosyalist Parti* davasında da perçinlendiği üzere, AYM'nin Marksist siyasi partileri Türk demokrasisine bir tehdit olarak görmüyor oluşudur.

Burada bir parantez açarak belirtmek gerekir ki TBKP, kapatma kararını İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin önüne iletmış ve bunun ardından İHAM, İHAS'ın 11. maddesi çerçevesinde yaptığı değerlendirmede, TBKP'nin “çoğulcu demokrasi” açısından hakiki bir tehdit oluşturmadığına dair Türk Anayasa Mahkemesinin kendi tespitini de hatırlatmış ve Parti'nin diğer sebepler dışında, kendini “komünist” olarak isimlendirmesi nedeniyle kapatılmış

²⁵ 104/2. madde şu şekilde değiştirilmiştir: “Anayasa Mahkemesi, söz konusu hükümlere aykırılık görürse bu aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi parti hakkında ihtar kararı verir. Bu yazının tebliği tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılık giderilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesine re'sen dava açabilir.”

²⁶ AYM'ye göre: “İhtara uymayan tüm siyasi partiler için öngörülen ‘devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakma’nın, devlet yardımı almayan siyasi partiler açısından infaz kabiliyetinin olmadığı dikkate alındığında, bunlar açısından geçerli ve işlevsel bir yaptırım olduğu söylenemez. Bu durum, devlet yardımı almayan siyasi partilerin emredici hükümlere aykırı faaliyetlerinin yaptırımsız kalması sonucunu doğurduğundan, bu tür partiler lehine bir ayrıcalık oluşturur.” Dolayısıyla bu yeni düzenleme Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine aykırılık oluşturur (Anayasa Mahkemesi, 2009a).

²⁷ Bu bağlamda, 1995 değişikliği neticesinde “sınıf veya zümre egemenliğinden”, “sınıf veya zümre diktatörlüğü”ne çevrilen 68/4. maddenin yeni hâli neticesinde ve yine 1995 yılındaki değişiklik sonucunda 69. maddeden, siyasi partilerin Anayasa'nın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamayacaklarını belirten ifadenin kaldırılması sonucunda, 2820 sayılı SPK'nin 96/3. maddesindeki “komünist” ibaresini içeren isim taşıma yasağının artık anayasaya aykırı hâle geldiği savunulmaktadır (Sağlam, 1999, s. 150).

olmasını yeterli bir gerekçe olarak görmemiştir (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, 1998, §54-61).

Sosyalist Türkiye Partisi'nin (STP) kapatılma kararı ise daha çok *Türkiye İşçi Partisi* kararına benzemektedir. Kararda Marksist ideolojiyi merkezine alan ve "Kürt sorunu"na bu ideoloji çerçevesinde çözüm sunan STP'nin kararında AYM, "sınıf egemenliğini" savunma ve yerleştirme yasağını gündeme dahi getirmeden davalı Parti'nin, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesine aykırılıktan kapatılmasına karar verecektir (Anayasa Mahkemesi, 1993).

Buraya kadar bir bilanço çıkarılmak istenirse, tüm kararlarda AYM, Marksist literatürü demokrasi ile uyumlu yorumlama tekniği gütmüş, bu siyasi partileri ya "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesine aykırılık gerekçesi ile ya da 2820 sayılı SPK ile getirilen "komünist" ibaresini içeren isim taşıma yasağına aykırılık gerekçesi ile kapatmıştır.

3.2.2.2. 1995 Değişikliği Sonrası

Yukarıda defaatle belirtildiği üzere, 1995 yılında yapılan değişiklikle, "sınıf veya zümre egemenliği" kavramı, "sınıf veya zümre diktatörlüğü" kavramı ile değiştirilmiştir. 1995 değişikliği öncesindeki kararlarda da görüldüğü üzere AYM, bir siyasi partinin sınıf egemenliğini savunup savunmadığını analiz ederken, bu siyasi partinin proletarya diktatörlüğünü benimseyip benimsemediğini de dikkate almaktadır hatta öyle ki neredeyse diktatörlük ile egemenlik kavramlarını eşdeğer şekilde okumaktadır. Bu nedenle bu değişikliğin nasıl bir yoruma yol açtığını aydınlatmak gerekir.

1995 yılı değişikliklerinde konu açısından önem arz eden ve zikredilmesi gereken bir diğer değişiklik, 69. maddeye eklenen "odak olma" şartıdır. 69. maddenin 6. fıkrasının yeni hâline göre "*Bir siyasi partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir*" denilerek parti kapatma zorlaştırılmış olmaktadır. Son olarak 4709 sayılı Kanun'la, 2001 yılında gerçekleştirilen bir diğer değişiklikle, 6. fıkraya şu ek cümle eklenmiştir ve siyasi parti kapatma incelemesi daha objektif bir düzleme çekilmiştir: "

"Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır."

Hem 1995 değişikliği hem de yukarıda anılan diğer değişikliklerin AYM tarafından nasıl yorumlandığını tespit etme açısından *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi* (TSİP) kararı, ender ancak derinlemesine analize imkân sağlamayan bir örnek oluşturmaktadır. TSİP aleyhine açılan davada; TSİP'in yasadışı yapılanmaları desteklediği, 68/4. maddede yer alan "suç işlenmesini teşvik etmeme" yasağını ihlal ettiği iddialarının yanında TSİP'in ayrıca, sınıf diktatörlüğünü savunan silahlı örgüt mensuplarına ait pankart ve benzeri çeşitli gereçleri parti binasında muhafaza ettiği iddiası ve dolayısıyla "sınıf diktatörlüğü"nü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçladığı argümanı öne çıkmaktadır. Daha net bir ifade ile TSİP, proletarya diktatörlüğünü savunan kimi örgütlerin, bunun propagandasını yapan araçlarını parti binasında muhafaza ettiği için, "sınıf diktatörlüğü"nü savunmak ve yerleştirmeye çalışmakla itham edilmiştir.

Davalı Parti savunmasında, Türkiye'de esas sınıf tahakkümünün burjuva sınıfı tarafından işçi sınıfı üzerinde kurulduğunu, yargılanmaları gerekenlerin burjuva sınıfını temsil eden siyasi partilerin olduğunu vurgulamıştır. AYM ise iddia edilen eylemlerin, sınıf diktatörlüğünü

savunma ya da yerleştirme amacı güdüp gütmeyeğine ilişkin detaylı bir inceleme yapmadan, bu eylemlerin TSİP’i sorumlu tutabilecek bir yoğunluğa ulaşmadığına, daha net bir ifade ile Parti’nin atılı eylemlerin işlendiği bir odak olma seviyesine varmadığına karar verecektir (Anayasa Mahkemesi, 2009b).

Bu bilgiden de görüleceği üzere *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi* kararı, sınıf egemenliği ile sınıf diktatörlüğü kavramları arasındaki ayrımı ve 1995 değişikliğinin siyasi parti kapatma kararlarına nasıl yansıdığını aydınlatarak doneler sunmamaktadır.

4. Sonuç

Loewenstein tarafından teorize edilen militan demokrasi, liberal demokrasinin düşmanı olan siyasi akımlara karşı önlem alınması gerekliliğini savunur. Yazara göre faşist akımlara karşı olduğu kadar Marksist akımlara karşı da yasal yoldan mücadele etmek gerekir. Bu perspektif, karşılaştırmalı yargı pratiğinde karşılığını bulacak ve siyasi hayatta herhangi bir cebir ve güç göstermeyen Marksist siyasi partiler dahi, yargı kararları neticesinde kapatılacaktır.

Türk anayasal sistemi de, 1961 Anayasası’nın kabul edilmesinin ardından, militan demokrasi anlayışı perspektifinden demokrasi düşmanları ile mücadele edecek araçlarla donatılmıştır. Genel olarak 1961 Anayasası’nın kurduğu sistemde, “komünizm” -doğrudan anayasal düzeyde bahsedilmese de- mücadele edilmesi gereken bir siyasi akım olarak belirir. Öte yandan bu dönemde incelenen iki siyasi parti kapatma kararından da görüleceği üzere AYM, Marksizm’den etkilenen ve ülkedeki sorunlara bu perspektiften çözümler bulmaya çalışan siyasi partileri, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine aykırılık gerekçesinden kapatır.

1982 Anayasası ise bu konuda daha nettir. Hazırlık çalışmalarında; Anayasa Tasarısı’nda, siyasi partilerin komünizmi ve faşizmi kuramayacağı ve savunamayacağı açıkça belirtilir. Buna rağmen bu düzenlemenin açıkça belirtilmeyen diğer totaliter siyasi partileri dışlamayabileceği endişesi ile bu iki kavram yerine sırasıyla “sınıf egemenliği” ve “zümre egemenliği” kavramları getirilir (AY. 68/4. madde). 1995 yılında yapılan anayasa değişikliği ile bu kavramlar, “sınıf diktatörlüğü” ve “zümre diktatörlüğü” kavramları ile değiştirilir. Öte yandan 1995 değişikliğinin siyasi parti kapatma rejimi açısından nasıl bir sonuç doğurduğunu aydınlatarak yeterli AYM kararı bulunmamaktadır.

1982 Anayasası dönemine ait metinlerde zümre egemenliğini/zümre diktatörlüğünü savunmayı ya da yerleştirmeyi amaçlayan siyasi parti yasağından ne anlaşılması gerektiği tam olarak netleştirilememiştir. Dolayısıyla çalışma büyük ölçüde sınıf egemenliği/diktatörlüğü kavramına odaklanmıştır. 1982 Anayasası döneminde, aynı 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi Marksizm’den esinlenen siyasi partiler, büyük ölçüde, bu siyasi partiler aynı zamanda Türkiye’deki Kürt sorununa da çözüm getirmeye çalıştıklarından, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine aykırılık gerekçesinden kapatılmıştır. AYM bu kararlarda, militan demokrasi anlayışı bağlamında demokrasiye hakiki bir tehdit oluşturabilecek söylemleri, demokrasiye uygun şekilde yorumlama yolunu seçmiştir. Bu bilgiler ışığında bize göre AYM, Marksizm’den esinlenen siyasi partileri demokrasi açısından bir tehdit olarak görmeme eğilimindedir; onları daha farklı gerekçelerle kapatmaktadır. Son aşamada, şu soruyu sormak önemlidir: Türkiye’de Marksist bir siyasi parti, Parlamentoda önemli ölçüde temsil imkânı bulsaydı, Mahkemenin benzer yönde kararlar verebileceği söylenebilir miydi? Bu sorunun cevabı da kuşkusuz siyaset biliminin alanına girmektedir...

Kaynakça

Akartürk, E. (2008) *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

- Akın, İ. (1979) *Kamu Hukuku* (2. bs.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi. (1965). E.1963/173, K.1965/40, 26 Eylül 1965.
- Anayasa Mahkemesi. (1971). E.1971/3 (Siyasi parti kapatma), K.1971/3, 20 Temmuz 1971.
- Anayasa Mahkemesi. (1980). E.1979/1 (Siyasi parti kapatma), K.1980/1, 8 Mayıs, 1980.
- Anayasa Mahkemesi. (1988). E.1988/2 (Siyasi parti kapatma), K.1988/1, 8 Aralık 1988.
- Anayasa Mahkemesi. (1991). E.1990/1 (Siyasi parti kapatma), K.1991/1, 16 Temmuz 1991.
- Anayasa Mahkemesi. (1992). E.1991/2 (Siyasi parti kapatma), K.1992/1, 10 Temmuz 1992.
- Anayasa Mahkemesi. (1993). E.1993/2 (Siyasi parti kapatma), K.1993/3, 30 Kasım 1993.
- Anayasa Mahkemesi. (2002). E.2001/11 (Siyasi parti ihtar), K.2002/7, 9 Ocak 2002.
- Anayasa Mahkemesi. (2009a). E.2008/5, K.2009/81, 11 Haziran 2009.
- Anayasa Mahkemesi. (2009b). E.2002/2 (Siyasi parti kapatma), K.2009/1, 9 Temmuz 2009.
- Anayasa Mahkemesi. (2009c). E.2002/4 (Siyasi parti kapatma), K.2009/2, 9 Temmuz 2009.
- Baranık, K. (2025). Political party bans. European Parliament, European Parliamentary Research Service.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775886/EPRS_BRI\(2025\)775886_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775886/EPRS_BRI(2025)775886_EN.pdf) (Erişim tarihi: 30.12.2025).
- Bekmen, A. (2021) Marksizm: 'Praksis'in Teorisi. D. H. Öz (ed.) içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (11. Baskı bs., 163-252). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bottomore, T. (1993) *Marxist Düşünce Sözlüğü*. (M. Tunçay, çev.) İstanbul: İletişim.
- Bundesverfassungsgericht (1952). Statement by the Press Office of the Federal Constitutional Court. 23 October.
<https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/1952/bvg52-059.html> (Erişim tarihi: 30.12.2025).
- Bundesverfassungsgericht. (1956). Abstract of the judgment of 17 August 1956. 17 August.
https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/1956/08/bs19560817_1bvb000251en.html (Erişim tarihi: 30.12.2025).
- Can, O. (2021) *Siyasi Parti Kapatma Davaları*. İstanbul: Legal.
- Cumhuriyet Senatosu. (1965). Siyasi Partiler Kanunu Tasarısının Millet Meclisince Kabul Edilen Metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon Raporu. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (Cilt 29). 20 Mayıs.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t04/c029/cs__04029100ss0649.pdf (Erişim tarihi: 30.12.2025).
- Danışma Meclisi (1982a). Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı. Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (Cilt 7),
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c007/dm__02007120ss0166.pdf (Erişim tarihi: 30.12.2025).
- Danışma Meclisi. (1982b). Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (Cilt 7, 126. Birleşim). 9 Ağustos.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c007/dm__02007123.pdf
(Erişim tarihi: 30.12.2025).

Danışma Meclisi. (1982c). Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (Cilt 8, 130. Birleşim). 19 Ağustos.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c008/dm__02008130.pdf
(Erişim tarihi: 30.12.2025).

Danışma Meclisi. (1982d). Tutanak Dergisi (Cilt 9, 137. Birleşim). 27 Ağustos.
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c009/dm__02009137.pdf
(Erişim tarihi: 30.12.2025).

Danışma Meclisi. (1982e). Tutanak Dergisi (Cilt 9, 138. Birleşim). 27 Ağustos.
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c009/dm__02009138.pdf
(Erişim tarihi: 30.12.2025).

Dennis v. United States, 341 U.S. 494, 1951.

German Communist Party and Others v. Germany, no. 250/47, European Commission of Human Rights, 20 July 1957.

Gözler, K. (2018) *Türk Anayasa Hukuku* (2.bs.). Bursa: Ekin.

Greenberg, U. (2015) Militant Democracy and Human Rights. *New German Critique*, no. 126, 169-195.

Hakyemez, Y. (2000) *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*. Ankara: Seçkin.

Kirshner, A. (2017) *Militan Demokrasi*. (F. Aydar, çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lenin, V. (1978) *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı* (6. bs.). İstanbul: Sol Yayınları.

Lenin, V. (2015) *Devlet ve Devrim*. (M. H. Üster, çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Loewenstein, K. (1937a) Militant Democracy and Fundamental Rights I. *The American Political Science Review* 31(3), 417-432.

Loewenstein, K. (1937b) Militant Democracy and Fundamental Rights II. *The American Political Science Review*, 31(4), 638-658.

Marx, K. (2005) *Fransa'da İş Savaş* (3. bs.). (K. Somer, çev.) Sol Yayınları.

McWhinney, E. (1957) German Federal Constitutional Court and the Communist Party Decision. *Indiana Law Journal* 32(3), 295-312.

Millet Meclisi. (1963). Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı ile Adana Milletvekilleri Kasım Gülek ve Kemal Sariibrahimoğlu'nun Siyasi Partiler Kanun Teklifleri ve Geçici Komisyon Raporu. Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Cilt 26). 3 Ekim.
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c026/mm__01026049ss0527.pdf
(Erişim tarihi: 30.12.2025).

Millî Güvenlik Konseyi. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısının Danışma Meclisince Kabul Olunan Metni ve Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu Raporu (Cilt 7). 24 Eylül.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c007/mgk__01007118ss0450.pdf
(Erişim tarihi: 30.12.2025).

Özbudun, E. (2017) *Türk Anayasa Hukuku* (17. bs.). Ankara: Yetkin.

Sağlam, F. (1999) *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*. İstanbul: Beta.

Tanilli, S. (1993) *Devlet ve Demokrasi* (7. bs.). İstanbul: Cem Yayınevi.

Temsilciler Meclisi (1961). Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (Cilt 2). 9 Mart. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM___/d00/c002/tm___00002034ss0035.pdf (Erişim tarihi: 30.12.2025).

United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, no. 19392/92, European Court of Human Rights, 30 January 1998.

Warsawpoint (2025). The constitutional tribunal decided to ban the Communist Party of Poland: There is no place for this. December 3. <https://warsawpoint.com/news/87904-the-constitutional-tribunal-decided-to-ban-the-communist-party-of-poland-there-is-no-place-for-this.html> (Erişim tarihi: 30.12.2025).

Yüzbaşıoğlu, N. (1993) *Türk Anyasa Yargısında Anayasallık Bloku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Zarka, J. (2018). *Droit constitutionnel et institutions politiques*. Ellipses.

Extended Abstract

This paper seeks to read Karl Loewenstein's concept of militant democracy, formulated in response to the rise of fascist regimes in Europe in the 1930s, through Article 68(4) of the Turkish Constitution, which prohibits political parties from advocating or aiming to establish a "class or group dictatorship."

In his articles published in 1937 under the title "Militant Democracy and Fundamental Rights," Loewenstein attempts, through comparative country examples, to demonstrate that liberal democracies in Europe were increasingly being replaced by fascist regimes. Fascist movements, he argues, make use of the very instruments of democracy—such as parliamentary representation, freedom of expression, freedom of association, and similar mechanisms—in order to seize power. Yet they employ these democratic tools with the ultimate aim of establishing their own authoritarian rule. Another striking aspect of Loewenstein's theory is that, although these articles were written primarily to defend democracy against fascist movements, the author also calls for vigilance against movements inspired by Bolshevism and Marxism. Even if such movements did not mobilize the masses as effectively as fascism, their ultimate objective was likewise the abolition of liberal democracy. Ultimately, with a remarkably prescient insight, Loewenstein warns that democracy cannot afford to remain tolerant toward its enemies and illustrates his argument with examples drawn from the practices of countries that adopted measures against radical movements.

Loewenstein's concept of militant democracy has also found resonance in comparative constitutional adjudication. One of the earliest examples is the 1956 decision of the Federal Constitutional Court of West Germany concerning the Communist Party of Germany. In this judgment, the Court held that even though the party had not resorted to violence, it explicitly aimed to establish a dictatorship of the proletariat, a goal deemed fundamentally incompatible

with the free and democratic basic order. When the dissolution decision was brought before the European system of human rights protection, the European Court of Human Rights reached the same conclusion, declaring the application inadmissible in light of Article 17 of the European Convention on Human Rights.

Another significant case is the 1951 Dennis decision of the Supreme Court of the United States. Upholding the constitutionality of legislation enacted against members of the Communist Party, the Court considered communism a threat to the democratic order, even though the defendants had neither openly embraced a discourse aimed at overthrowing democracy nor engaged in acts of violence.

In conclusion, as also illustrated by a recent decision of the Polish Constitutional Court, communist political parties may be regarded as posing a threat to the liberal democratic order.

Turning to the Turkish context, the 1961 Constitution, which represents the first constitutional embodiment of the militant democracy approach in Turkey placed political parties under constitutional protection while also providing for the dissolution of parties that threaten the democratic order. Although Marxist political parties were not explicitly mentioned in the 1961 Constitution, the establishment of political parties under the name “communist” was prohibited at the statutory level. Nevertheless, as demonstrated by the decisions concerning the Workers’ Party of Turkey and the Labour Party of Turkey, both parties—despite openly drawing inspiration from Marxist ideology and seeking solutions to Turkey’s economic and social problems within a Marxist framework—were dissolved not on the basis of their class-oriented policies, but rather for pursuing policies deemed contrary to the principle of the indivisible integrity of the State with its territory and nation. In both cases, the parties proposed Marxist solutions to the Kurdish issue in Turkey. It appears, therefore, that what troubled the Constitutional Court in these decisions was not the proposed solution itself, but rather the explicit reference to the existence of a distinct people within the state.

The 1982 Constitution adopted a more explicit stance at the constitutional level toward Marxist movements. In its original version, the prohibition in question was set out in Article 68(5), which provided that “political parties aiming to advocate or establish the domination of a class or a group, or any form of dictatorship, may not be formed.” During the constitution-making process, an explicit prohibition of communism was initially envisaged in place of the ban on class domination, and a prohibition of fascism in place of the ban on group domination; however, this approach was later abandoned. Which form of group domination would correspond to fascism ultimately remained unclear. Moreover, no decision of the Constitutional Court has clarified the meaning or scope of the prohibition on advocating or establishing group domination or group dictatorship.

With the 1995 constitutional amendment, this prohibition was transferred to Article 68(4) and the wording “class or group domination” was replaced by “class or group dictatorship,” thereby narrowing and concretizing the scope of the ban. Subsequent constitutional amendments further made the dissolution of political parties more difficult in Turkey. Nevertheless, there is an insufficient body of case law to assess how this conceptual constitutional change introduced in 1995 has been reflected in the party-dissolution regime. In

particular, no judicial decision has been rendered that would elucidate the autonomous content or function of the ban on group domination or group dictatorship.

As can be observed particularly in the Socialist Party decision of the Constitutional Court, political parties adhering to the classical interpretation of Marxism have not been regarded by the Court as enemies of democracy. As in the period of the 1961 Constitution, the Constitutional Court during this period likewise dissolved political parties that sought to propose class-based solutions to the Kurdish issue, not on the ground that they advocated class domination or dictatorship as such, but rather because they were found to have violated the principle of the indivisible integrity of the State with its territory and nation.

Another significant development is that the prohibition—absent from the Constitution but previously contained in the Political Parties Act—on political parties bearing the name “communist” has lost its legal basis. In conclusion, it is submitted that the Turkish Constitutional Court does not regard Marxist political parties as posing a genuine threat to Turkish democracy.

Kapitalizm, Güvenlik ve Eşitsiz Gelişim: Modern Devletin Jeopolitik İnşası

Nagehan Reyhan Doğan¹

Öz

Bu çalışma, uluslararası güvenlik olgusunu Realizmin öngördüğü verili anarşi varsayımından ziyade, Eşitsiz ve Bileşik Gelişim (EBG) teorisi çerçevesinde eleştirel-tarihsel sosyolojik bir perspektifle incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, devletlerin güvenlik arayışlarının soyut bir korkudan değil, kapitalist gelişimin yarattığı “dışsal zorunluluk kamçısı” ve “rekabet baskısından” türediğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, başlangıçta ulusal egemenliği korumak amacıyla girilen “savunmacı modernleşme” refleksinin, tarihsel koşullara bağlı olarak nasıl nitelik değiştirdiğini ve emperyalist bir stratejiye dönüştüğünü tartışmaktadır. Analiz iki aşamada yürütülmüştür: İlk olarak, benzer dışsal baskılara maruz kalan Çarlık Rusya, Meiji Japonya’sı ve Osmanlı İmparatorluğu’nun içsel yapılarına bağlı olarak izledikleri farklı modernleşme patikaları (devrim, genişleme ve yarı-sömürgeleşme) karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. İkinci olarak, 1. Dünya Savaşı öncesi Almanya’nın stratejisi ile 2003 Irak İşgalindeki ABD müdahalesi arasındaki yapısal süreklilik incelenerek, güvenliğin hegemonik statüyü tahkim etme ve neoliberal birikim alanları yaratma aracına nasıl evrildiği gösterilmiştir. Sonuç olarak çalışma, güvenlik ikileminin diplomatik bir sorundan ziyade, küresel kapitalist hiyerarşinin yeniden üretilmesine yönelik tarihsel bir zorunluluk olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: güvenlik, realizm, tarihsel sosyoloji, eşitsiz ve bileşik gelişim, emperyalizm

Abstract

This study analyzes the phenomenon of international security through a critical-historical sociological perspective based on the theory of Uneven and Combined Development (UCD), challenging the taken-for-granted anarchy assumption of Realism. The primary aim is to demonstrate that states’ pursuit of security stems not from abstract fear, but from the “whip of external necessity” and competitive pressures generated by capitalist development. In this context, the study discusses how the reflex of “defensive modernization,” initially undertaken to protect national sovereignty, transforms in character depending on historical conditions and evolves into an imperialist strategy. The analysis proceeds in two stages: First, the divergent modernization paths (revolution, expansion, and semi-colonization) pursued by Tsarist Russia, Meiji Japan, and the Ottoman Empire in response to similar external pressures are examined comparatively. Second, the structural continuity between Germany’s strategy prior to World War I and the US intervention in the 2003 Iraq Invasion is analyzed to illustrate how security has evolved into a tool for consolidating hegemonic status and creating neoliberal spaces of accumulation. Consequently, the study argues that the security dilemma is less a diplomatic problem and more a historical necessity for the reproduction of the global capitalist hierarchy.

Keywords: security, realism, historical sociology, uneven and combined development, imperialism

¹ Doktora Adayı, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, nagehanreyhand1@ogr.iu.edu.tr, 0009-0002-1159-5444

1. Giriş

Uluslararası ilişkiler (Uİ) disiplininde savaş ve çatışma, geleneksel olarak anarşik bir sistemde devletlerin hayatta kalma refleksi veya güç maksimizasyonu arayışı üzerinden okunmaktadır. Ancak bu devlet merkezli ve a-historik yaklaşım, modern savaşların arkasında yatan küresel kapitalist dinamikleri, üretim ilişkilerinin jeopolitik üzerindeki etkisini ve devletleri harekete geçiren yapısal zorunlulukları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Leon Trotsky'nin kavramsallaştırdığı ve günümüzde Justin Rosenberg, Alexander Anievas ve Alex Callinicos gibi akademisyenlerin yeniden yorumladığı “Eşitsiz ve Bileşik Gelişim” (EBG) teorisi, bu determinist bakış açısına güçlü bir sosyolojik alternatif sunmaktadır.

Çalışma, devletlerin güvenlik arayışının soyut bir korkudan ziyade, küresel kapitalizmin yarattığı “zaman baskısı” ve “rekabet zorunluluğu” ile şekillendiğini savunmaktadır. Makalenin temel tezi şudur: Geri kalmış veya hegemonik statüsü tehdit altında olan devletlerin, başlangıçta ulusal egemenliği korumak amacıyla giriştiklerini “savunmacı modernleşme” hamleleri, kapitalist birikim süreçleriyle bütünleştğinde nitelik değiştirerek saldırgan ve yayılcı bir stratejiye dönüşmektedir. Bu diyalektik dönüşüm, güvenliğin sadece bir sınır koruma faaliyeti değil, aynı zamanda küresel hiyerarşideki konumu sürdürme aracı olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede çalışma, dışsal zorunluluk kamçısıyla tetiklenen modernleşme refleksinin, ülkelerin özgül iç dinamikleriyle (sınıf yapıları ve devlet kapasiteleri) girdiği etkileşim sonucunda farklı tarihsel güzergahlara evrildiğini tartışmaktadır. Bu bağlamda vaka analizi, söz konusu dışsal baskının tek tip bir sonuç üretmediğini, aksine farklı sonuçlar prensibi uyarınca üç ayrı yapısal yola sapabildiğini göstermek amacıyla kurgulanmıştır. Çarlık Rusya'sında bu süreç, feodalizmin üzerine ani sanayileşmenin bindirilmesiyle devrimci bir kırılma yaratırken; Meiji Japonya'sında militarize bir genişlemeye, Osmanlı'da ise mali bağımlılık yoluyla yarı sömürgeleşmeye yol açmıştır. Ancak savunmacı başlayan bu refleks, belirli bir kapitalist gelişmişlik eşiğinden sonra (Almanya örneği) veya hegemonik statünün korunması zorunluluğu doğduğunda (ABD-Irak örneği), nitelik değiştirerek ulusal sınırları aşan saldırgan bir emperyalist stratejiye dönüşmüştür. Dolayısıyla güvenlik, bu tarihsel süreklilik içinde, geride kalanlar için bir “yakalama”, hegemonlar için ise küresel “yeniden üretme” aracına evrilen diyalektik bir süreç olarak somutlaşmaktadır.

Çalışma, uluslararası güvenliği verili bir anarşi durumu olarak değil, tarihsel olarak inşa edilen bir olgu olarak ele alan eleştirel-tarihsel sosyolojik bir çerçeveye dayanmaktadır. Analizin odak noktası, pozitivist bir nedensellik iddiasından ziyade; güvenlik pratiklerinin kapitalist gelişimle nasıl dönüştüğünü EBG teorisi üzerinden yorumlamaktadır. Yöntem olarak, birincil arşiv araştırması yerine; geniş tarihsel literatürün ve teorik tartışmaların yeniden değerlendirildiği karşılaştırmalı bir analiz benimsenmiştir. Bu doğrultuda çalışma, yeni tarihsel olgular keşfetmeyi değil; mevcut verileri yeni bir teorik perspektifle sentezlemeyi amaçlamaktadır.

2. Ontolojik Anarşi ve Piyasa Rasyonalitesi

Uluslararası güvenlik çalışmaları, büyük ölçüde mevcut düzeni verili kabul eden ve güvenliğin kaynağını tarihsel üretim biçimlerinde değil, sistemin değişmez yasalarında arayan Ortodoks yaklaşımlarının etkisi altındadır. Bu hegemonyanın en güçlü temsilcisi olarak Realizm, güvenliği ontolojik bir zorunluluk olarak kurgulamaktadır. Hans Morgenthau (2014, s. 4), siyasetin kökenlerini “insan doğasında bulunan nesnel yasalar”a dayandırarak; güç arzusunun antik çağlardan beri değişmediğini savunur. Hobbesçu gelenek de benzer şekilde, bireysel ve siyasal eylemlerin evrensel temelini “kendi kendini koruma” ve “ölüm korkusu”nda bulmaktadır (Tuck, 1989; Yurdusev, 2006). Bu ontolojik zeminde Klasik Realizm, “siyasetin özerkliği” ilkesiyle güvenliği ekonomiden kuramsal olarak ayırır.

Morgenthau (2014), siyaseti “güç açısından tanımlanmış çıkar”, ekonomiyi ise “zenginlik açısından tanımlanmış çıkar” üzerinden kurarak iki alanı kurumsal ve kavramsal olarak ayırtmaktadır. Sonuçta güvenlik, kapitalizmin tarihsel bir ürünü veya sorunu değil; tüm çağlara içkin, ekonomi-dışı bir beka meselesi haline gelmektedir.

Bu çerçevenin sistemik boyutlarını geliştiren Neorealizm ise kaynağı insan doğusundan alıp uluslararası sistemin “anarşik yapısına” taşır (Mearsheimer, 2013). Kenneth Waltz (2001, s. 81) için anarşi tarihsel bir sürecin ürünü değil, uluslararası politikanın değişmez “düzenleyici ilkesi”dir. Bu perspektifte, güvenlik ve çatışma, kapitalizmin iç dinamikleriyle açıklayan yaklaşımlar “indirgemeci” olarak eleştirilmektedir. Waltz’a (2001, s. 25) göre emperyalizm ve savaş, kapitalizmden çok daha eski olgulardır; dolayısıyla “sonuçtan daha genç bir neden” olan kapitalizm, bunların evrensel açıklaması olamaz. Ekonomik güç, ancak askeri güce dönüştürülebildiği ölçüde anlamlıdır (Mearsheimer, 2001). Yüksek ekonomik karşılıklı bağımlılık da Liberallerin ileri sürdüğünün aksine barışı değil, yeni “güvenlik açıklarını” tetiklemektedir (Mearsheimer, 2001; Waltz, 2001).

Madalyonun bir diğer yüzündeki Ticari Liberalizm ise savaşın kaynağını anarşide değil, “yetersiz ekonomik rasyonalite”de aramaktadır. Joseph Schumpeter (1994), kapitalizmi özü itibarıyla pasifist ve hesapçı bir yapı olarak tanımlayarak; emperyalizmi kapitalist bir zorunluluk olarak değil, feodal savaşçı aristokrasinin modern çağda sürdürdüğü “atavistik” bir kalıntı olarak yorumlar. Benzer şekilde Norman Angell, gelişmiş kapitalist ekonomilerde savaşın rasyonel bir kazanç üretmeyeceğini, küresel finansal ve ticari entegrasyon düzeyi nedeniyle işgalin bizzat işgalciyi de yoksullaştırdığını ileri sürerek; savaş bir “yanılsama” olarak betimlemektedir (Navari, 1989). Richard Rosecrance (1996) ise bu liberal vizyonu güncelleyerek “Modern Ticaret Devleti” modelini ileri sürmektedir. Toprak merkezli güç anlayışının yerini sermaye, emek ve bilgi gibi mobil üretim faktörlerinin aldığı; bu faktörlerin zor yoluyla ele geçirilememesi nedeniyle modern devletlerin refah ve güvenlik için askeri fetih yerine ticarete yöneldiğini savunmaktadır.

Neoliberal Kurumsalcılık bu iyimser çerçeveyi rejimler teorisiyle desteklemektedir. Devletlerin realizmin iddia ettiği gibi her zaman nispi kazanca odaklanmak zorunda olmadığını; belirsizliği azaltan uluslararası rejimlerin varlığında mutlak kazanç maksimizasyonuna yönelebileceklerini ileri sürülür (Keohane, 1984). Ancak bu kurumsal yapı politik olarak nötr değildir. Robert Keohane ve Joseph Nye (2012), savaş sonrası kurumsal mimarinin temel amacının, “dünyayı kapitalizm için güvenli kılmak” olduğunu açıkça kabul etmektedir. Francis Fukuyama²’nın (1992) “Tarihin Sonu” tezi ise, bu kurumsal düzeni liberal demokrasi ve serbest piyasa kapitalizminin teleolojik son aşaması olarak sunar; güvenliği de bu düzen içinde teknik bir meseleye indirgemektedir.

Realizm ve Liberalizm, uluslararası sistemin mevcut işleyişini ve devletlerin güvenlik reflekslerini açıklamada güçlü teorik araçlar sunmakla birlikte; güvenliğin tarihsel kökenlerini ve ekonomik yapılarla olan derin bağına analiz etme noktasında sınırlılığa sahiptir. Özellikle Realizmin merkeze aldığı beka kaygısı ve güç mücadelesi yadsınamaz bir olgudur. Ancak bu durumu zaman-üstü bir veri olarak kabul eden ontolojik duruş, söz konusu yapının tarihsel süreçte nasıl inşa edildiğini ve dönüştüğünü gözden kaçırma riski taşımaktadır. Benzer şekilde Liberalizm de güvenliği, piyasa uyumuyla çözülebilecek teknik bir yönetim sorununa indirgeyerek, meselenin yapısal ve sınıfsal boyutlarını arka planda bırakma eğilimindedir. Bu

² Fukuyama, teknik anlamda bir kurumsalcı olmamasına rağmen; Keohane’nin araçsal olarak savunduğu liberal işbirliğinin, tarihsel olarak “Liberal Demokrasi ve Serbest Piyasa Kapitalizm” ile nihai zaferine ulaşacağını öne sürmektedir. Ona göre tarih, ideolojik çatışmaların ve büyük savaşların sona erdiği, güvenliğin ise liberal kurumlar içinde “teknik bir meseleye” indirgendiği bir evreye girmiştir (Fukuyama, 1992, ss.276-286).

bağlamda, güvenliği verili bir statüko değil, tarihsel ve toplumsal bir inşa süreci olarak ele alan eleştirel yaklaşımlar, modern devletin güvenlik pratiklerini ve bu pratiklerin kapitalist gelişimle olan ilişkisini anlamlandırmak adına daha elverişli bir zemin sunmaktadır.

3. Devletin ve Güvenliğin Tarihsel İnşası: Eleştirel Sentez

Ortodoks yaklaşımların güvenliği verili bir jeopolitik veri olarak kabul eden ontolojisine karşı geliştirilen itirazlar, devletin doğasını, kökenini ve sınıfsal yapısını sorgulayan üç temel eleştirel müdahale üzerinden okunabilir. Bu çalışma, söz konusu yaklaşımları birbiriyle yarışan teoriler olarak değil; güvenliğin ekonomi-politiğini anlamak için birbirini tamamlayan katmanlar olarak ele almaktadır.

İlk katmanda Robert Cox'un "tarihsel yapılar" analizi ve bu zeminde gelişen Eleştirel Güvenlik Çalışmaları (CSS), devlet merkezli yaklaşımı epistemolojik olarak eleştirmektedir. Cox (1981, s. 128), "teorinin her zaman biri için ve bir amaç için" olduğunu vurgulayarak, Neorealizm başta olmak üzere egemen yaklaşımları "sorun çözücü teori" olarak tanımlamaktadır. Bu teoriler, dünyayı ve mevcut güç ilişkilerini veri kabul etmekte; amaçları sistemi dönüştürmek değil, sistem içi istikrarsızlıkları yöneterek statükoyu sürdürmektir. Cox'a göre bu tür güvenlik bilgisi, tarafsız değil; *Pax Americana*'nın ve kapitalist düzenin devamını sağlayan, değer yüklü bir ideolojik formdur (Cox, 1981; 1987).

Bu epistemolojik müdahale üzerine inşa edilen CSS literatürü, güvenliğin öznesini ve nesnesini yeniden tartışmaya açar. Krause ve Williams (1997), devlet-merkezci güvenlik anlayışının modern güvensizlik biçimlerini (ekonomik, çevresel, toplumsal) ve bizzat devletin vatandaşları için ürettiği tehditleri maskeleyişini vurgulayarak, güvenliğin odağının bireye ve topluma kaydırılması gerektiğini savunmaktadır. Bu dönüşümü kavramsallaştıran Ken Booth (2005), güvenlik ve özgürleşmeyi "aynı madalyonun iki yüzü" olarak tanımlamaktadır. Ona göre özgürlüğün olmadığı bir düzende sağlanan güvenlik, gerçek güvenlik değil, yalnızca düzenin korunmasıdır.

Booth'un (2005) "genişleme" ve "derinleşme" önerileri, güvenlik gündeminin askeri tehditlerin ötesine genişletilmesi ve "kimin güvenliği?" sorusunun normatif ve analitik düzeyde sorulması çağrısını içermektedir. Booth, devleti nihai bir amaç değil, araç olarak yeniden tanımlayarak, güvenliği insan onuru ve özgürleşim eksenine oturtmaktadır. Yoksulluk ve ekonomik çöküşü savaşlardan daha büyük bir "günlük ölüm nedeni" olarak gören yaklaşımı, kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı yapısal güvensizlikleri güvenlik gündemine dahil etmektedir. Ancak devletin doğasına ilişkin bu normatif eleştiri, çoğu zaman somut tarihsel süreçlerden ve üretim ilişkilerinden kopuk kalma riski taşımaktadır. Devletin "araç" olduğu kabul edilmekte, fakat bu aracın kimin güvenliğini sağlamak üzere tarihsel olarak nasıl inşa edildiği sorusu havada kalmaktadır.

Bu analitik boşluğu dolduran ikinci katman Tarihsel Sosyoloji, disiplindeki tarih-dışılığa karşı ontolojik bir itiraz geliştirerek devleti bir "sosyal sözleşme" ürünü değil, savaş ve sermaye birikimi süreçlerinin tarihsel bir çıktısı olarak analiz etmektedir. Charles Tilly (2010), devleti "güvenlik sağlayıcı" olmaktan çok, "koruma haracı" toplaayan bir yapıya benzetmektedir. Onun meşhur "savaş devleti yaptı, devlet de savaşı" (2010, s. 40) formülü; yöneticilerin savaş finansmanı için sermayeye ihtiyaç duyması, bu ihtiyacın bürokrasiyi doğurması ve iç rakiplerin bastırılarak şiddet tekelinin kurulması sürecini özetlemektedir. Michael Mann (1984) ise devleti ne basit bir sınıf aracı ne de tarafsız bir hakem olarak görmektedir; onu iktidar ağlarının (ideolojik, ekonomik, askeri, politik) kristalize olduğu, "topraksal olarak merkezleşmiş özerk bir güç odağı" olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede sermaye birikimi ile devletin altyapısal gücü iç içe geçmekte; güvenlik, askeri ve ekonomik elitlerin çıkarlarının birleştiği tarihsel bir yönetim stratejisine dönüşmektedir.

Ancak Tilly ve Mann, devlet inşasında uluslararası rekabeti kabul etmekle birlikte, bu rekabeti çoğunlukla Realizme benzer şekilde verili bir jeopolitik veri olarak ele almaktadırlar. Jeopolitiğin kökeni kapitalist üretim tarzının özgül dinamikleriyle sistematik biçimde ilişkilendirilmediği için, sistemin neden “çoklu ve rekabetçi devletler” biçiminde örgütlendiği sorusu havada kalmaktadır. Tam bu noktada, güvenliğin kökenini jeopolitikten ziyade üretim ilişkilerinde arayan tarihsel materyalist müdahale önem kazanmaktadır.

Analizin üçüncü katmanını oluşturan Siyasal Marksizm ise güvenliğin kökenini jeopolitikten ziyade üretim ilişkilerinde aramakta ve Realizmin “siyasetin özerkliği” ilkesini sorunsallaştırır. Ellen M. Wood’a (2021) kapitalizmin ayırt edici özelliğini, “siyasal olan” (devlet/güvenlik) ile “ekonomik olan”ın (piyasa/sömürü) kurumsal olarak birbirinden ayrışması üzerinden tanımlamaktadır. Bu dönüşüm, devleti doğrudan üretim sürecinden çekilerek, mülkiyet haklarını koruyan ve iç/dış güvenliği sağlayan “saf siyasal” bir zor ve güvenlik aygıtına dönüştürmüştür. Böylece Realizmin “siyasetin özerkliği” dediği şey, fiilen devletin kapitalist mülkiyet ilişkilerini korumak üzere büründüğü kurumsal bir maskeye indirgenir.

Benno Teschke (2017) bu analizi uluslararası sisteme taşıyarak, modern devletler sisteminin 1648 Vestfalya ile değil; İngiltere’de kapitalist mülkiyet ilişkilerinin kurulmasıyla ortaya çıktığını savunmaktadır. Teschke’ye göre modern, gayri-şahsi ve egemen devletler sistemi ancak 1688 sonrası İngiltere’de kapitalist mülkiyet ilişkilerinin kurulmasıyla ortaya çıkmış; tarımsal kapitalizm, askerileşmiş derebeylik sınıfını silahsızlandırılmış kapitalist toprak beylerine dönüştürmüştür. İngiliz kapitalizminin yarattığı mali güç, Kıta Avrupası’ndaki rakipleri askeri fetih yoluyla değil, “mali yıpratma” yoluyla baskı altına almış; bu devletleri hayatta kalabilmek için “yukarıdan aşağıya” kapitalistleşmeye zorlamıştır.

Ancak bu yaklaşım kapitalizmin “dikey” (sınıf-devlet içi) ilişkilerine ve İngiltere örneğine yoğunlaşırken, uluslararası sistemin “yatay” (devletlerarası) boyutunu ve dünyanın neden tek bir kapitalist imparatorluk değil de çoklu ve çatışan devletler sistemi biçiminde örgütlendiği sorusunu arka planda bırakmaktadır (Rosenberg, 2006). Tam da bu nedenle, güvenlik olgusunu yalnızca devletin içsel mülkiyet yapısıyla değil, aynı zamanda devletlerin birbirleriyle girdiği “hayatta kalma” ve “modernleşme” rekabetiyle -yani yapısal dışsallıkla- birlikte açıklayabilmek için analiz düzeyinin EBG kuramına taşınması gerekmektedir.

4. Kapitalizmin Jeopolitiği: Eşitsiz ve Bileşik Gelişim (EBG)

Güvenliğin kökenini soyut bir anarşide değil, kapitalist gelişimin tarihsel sosyolojisinde konumlandıran bu çalışma, Leon Trotsky’nin formüle ettiği ve J. Rosenberg ile A. Callinicos tarafından uluslararası ilişkilere yeniden uyarlanan EBG kuramına dayanmaktadır. L. Trotsky (1957), kapitalist gelişimin evrensel ve doğrusal bir model izlemediğini; aksine toplumların farklı mekan ve zamanlarda farklı biçimlerde geliştiğini ve bu gelişim süreçlerinin birbirleriyle etkileşim içinde şekillendiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede EBG, toplumsal gelişimin doğasına ilişkin iki temel ontolojik öncüle dayanmaktadır: Eşitsizlik (*uneven*) ve Bileşiklik (*combined*)

İlk olarak eşitsizlik, Trotsky’ye (2017) göre tarihin en temel yasası olarak nitelendirilmektedir; toplumlar hiçbir zaman diğerleriyle eş zamanlı, eş biçimli ve eş güdümlü şekilde gelişmemekte; tarihsel süreç mekansal ve zamansal farklarla biçimlenmiş çoklu gelişim örüntülerinden oluşmaktadır. Rosenberg ise (2016), eşitsizliği yalnızca “geri kalmışlık” ya da basit bir kalkınma farkı değil; tarihsel, kurumsal ve yapısal farklılıkların karşılıklı etkileşim içinde üretildiği dinamik bir süreç olarak değerlendirmektedir. Anievas ve Nişancıoğlu (2021) da benzer bir perspektiften bakarak, modern öncesi dönem dahil olmak üzere tarihsel süreç boyunca farklı siyasi formlar, toplumsal ilişkiler ve ideolojik-kültürel

örüntülerin aynı anda var olduğu ve birbirleriyle etkileşim içinde geliştiği belirtmektedir. Dolayısıyla eşitsizlik, yalnızca modern kapitalizmin bir sonucu değil, toplumsal gelişimin yapısal bir özelliği olarak ele alınmakta; ancak kapitalizmle birlikte bu eşitsizliklerin küresel bir sistem içinde yoğunlaştığı ve derinleştiği savunulmaktadır.

EBG'nin ikinci ontolojik öncülü olan bileşiklik, tarih boyunca toplumların hiçbir zaman tekil ve yalıtık biçimde var olmadıkları, farklı toplumsal formasyonların daima bir arada ve etkileşim halinde bulundukları varsayımına dayanmaktadır. Bu çoğulluk, "uluslararası" olgunun da tarihsel olarak toplumsal ilişkilerin içsel bir boyutu olarak anlaşılması gerektiğini ima etmektedir (Rosenberg, 2016). Rosenberg'e göre uluslararası alan, devletlerin üzerinde ya da arasında yer alan ayrı bir katman değil; farklı toplumların birlikte varoluşundan ve bu birlikteliğin doğurduğu etkileşimsel gelişim biçimlerinden türeyen özgül bir toplumsal boyuttur.

Bu ontolojik zemin, devlet davranışlarını şekillendiren dört temel mekanizma üzerinden somutlaşmaktadır. Rosenberg, Trotsky'nin EBG kuramını Uİ'ye yeniden dahil etme çabalarında, kuramın en temel uluslararası dinamiklerini oluşturan iki ana mekanizmaya odaklanmıştır: *dışsal zorunluluk kamçısı* ve *tarihsel geri kalmışlığın ayrıcalığı*. Anievas ve Nişancıoğlu (2021) ise kapitalizmin kökenlerinin enternasyonalist bir tarih yazımını geliştirmeyi amaçlarken, kuramın kapsayıcı niteliğini artırmak için ek kavramlar kullanmışlardır: *dışsal fırsatın hediyesi* ve *sosyolojik alışımın çelişkileri*.

a. Dışsal Zorunluluk Kamçısı

Trotsky'ye (2017) göre geri kalmış toplumlar, gelişmiş rakiplerin askeri ve örgütsel kapasiteleri karşısında varlıklarını sürdürebilmek için hızlandırılmış modernleşmeye zorlanmaktadır. Bu zorunluluk, gelişimi sıçramalı ve eşitsiz bir süreç haline getirir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda Avrupa üzerinde kurduğu sürekli askeri tehdit, Habsburg merkezini meşgul ederken; İngiltere ve Hollanda gibi çevresel güçlerin devlet kapasitesini geliştirme ve tarımsal kapitalizme yönelme imkanlarını artırmıştır (Anievas & Nişancıoğlu, 2021). Askeri rekabet baskısının, Avrupa devletlerini kalıcı ordular, mali bürokrasi ve yeni vergi rejimleri oluşturmaya zorladığı; 1500-1700 döneminde Avrupa'da devletlerin savaş maliyetlerinin ve buna bağlı borç/vergi gelirlerinin büyük ölçüde arttığı görülmüştür (Tilly, 1992). Böylece dışsal tehdit, sadece geri kalmışlığı aşmaya zorlayan bir baskı değil; aynı zamanda modern devlet ve kapitalist ilişkilerin filizlenmesini hızlandıran bir geliştirme dinamiği olarak okunabilir.

b. Tarihsel Geri Kalmışlığın Ayrıcalığı

Bu mekanizma, dışsal zorunluluk baskısının yarattığı yapısal bir avantaj olarak, geç gelişen ülkelerin, erken gelişenlerin kat ettiğinden daha kısa, yoğun ve maliyetçe verimli bir modernleşme süreci yaşamalarını ifade etmektedir (Trotsky, 2017). Bu durum, yeni gelenin, "öncünün tarihsel hatalarından ve yatırımlarından yararlanması" şeklinde işler. Avrupa'nın Asya'dan barut, pusula ve matbaa gibi kritik teknolojileri devralması, bu dinamiğin pre-kapitalist bir örneği olarak sunulabilir; Avrupa devletleri, söz konusu teknolojileri mucitlerinden çok daha hızlı biçimde askeri ve kurumsal dönüşümlere entegre ederek üstünlük kazanmıştır (Anievas & Nişancıoğlu, 2021).

Trotsky'nin en çarpıcı örneği ise Rusya'dır: Rusya, zanaat/manüfaktür aşamalarını büyük ölçüde atlayarak doğrudan büyük ölçekli sanayileşmeye geçmiş; 1914 öncesinde 1000'den fazla işçi çalıştıran dev işletmelerde istihdam oranı ABD'de %17,8 iken, Çarlık Rusya'sında %41,4'e ulaşmıştır (Trotsky, 2017, s. 29). Bu veriler, geç gelişen bir ekonominin ölçek avantajıyla öncülünü aşabilme potansiyelini göstermektedir. Çağdaş dönemde ise Çin örneği,

atlama etkisinin kapitalist üretim koşullarında nasıl işlediğine dair güçlü bir kanıt sunmaktadır: Batı'nın kümülatif birikim aşamalarını kısmen atlayan Çin, yüksek yatırım oranları sayesinde (2011'de GSYİH'nin %48'i) ileri teknolojileri doğrudan benimsemiş ve Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi küresel finans kurumları kurarak sistem-içi güç dengesini değiştirme kapasitesine ulaşmıştır (Dunford & Liu, 2017).

c. Dışsal Fırsatın Hediyesi

Anievas ve Nişancıoğlu (2021), uluslararası etkileşimlerin sadece dışsal bir baskı değil, aynı zamanda beklenmedik yapısal fırsatlar da yaratabileceğini vurgulamaktadır. Bu durumun çarpıcı bir örneği olarak Moğol İmparatorluğu'nun kurduğu *Pax Mongolica* gösterilebilir. Moğollar, 13. yüzyılda Avrasya ticaret yollarını güvence altına alarak işlem ve koruma maliyetlerini düşürmüş, Avrupalı tüccarlara sağlanan vergi avantajlarıyla daha bütünleşmiş bir ticaret alanı oluşturmuştur. Bu ağ, askeri teknoloji ve bilgi transferinin hızlanmasına zemin hazırlayarak Avrupa toplumlarının daha gelişmiş Asya uygarlıklarının birikimlerine erişimini kolaylaştırmıştır.

Bununla birlikte *Pax Mongolica*'nin yarattığı entegrasyon, Kara Veba gibi yıkıcı şokları da taşımış; Avrupa'nın nüfus kaybı feodal bağımlılık ilişkilerini zayıflatırken, emek kıtlığının yarattığı pazarlık gücü feodal yapının çözülmesini hızlandırmıştır. Böylece kriz, niyetlenmemiş biçimde kapitalist dönüşüm için sosyo-ekonomik alan açmıştır. Dolayısıyla “dışsal fırsatın hediyesi”, EBG'nin diyalektik karakterini görünür kılmaktadır: Uluslararası etkileşimler hem tehditleri dolaştırmakta hem de geri kalmış toplumlar için stratejik sıçrama imkanları yaratmaktadır.

d. Sosyolojik Alaşımın Çelişkileri

Bileşik gelişmenin dördüncü mekanizması, farklı toplumsal biçimlerin organik olmayan birleşiminden doğan içsel gerilimlere işaret etmektedir. Bu tür “sosyolojik alaşımlar”, geri kalmış toplumların daha gelişmiş örneklerle kurduğu zorunlu ilişkiler sonucu ortaya çıkmakta ve yeni güç biçimleri ile çatışmalı güvenlik dinamikleri üretmektedir (Anievas & Nişancıoğlu, 2021). İngiltere ve Fransa'da kapitalist birikim ile feodal kalıntıların iç içe varlığı hem içsel sınıf mücadelelerini hem de dışsal genişleme baskılarını aynı anda beslemiştir. İngiltere'de kapitalizmin yükselişi, feodal yapılarla çatışarak sömürgeci genişlemeyi güvenlik stratejisinin ayrılmaz bir parçası haline getirirken; Fransa'da mutlakiyetçi devletin feodal bağımlılık ilişkilerini koruması, toplumsal zayıflık ve devrimci kırılganlık yaratmıştır (Teschke, 2017). Bu örnekler, bileşik gelişmenin doğası gereği çatışmacı olduğunu göstermektedir: Farklı tarihsel formların kaynaşması devlet kapasitesini artırabildiği gibi güvenlik alanını da sertleştirebilmektedir.

EBG'nin bu dört mekanizması, uluslararası güvenliğin, kapitalist gelişimin eşitsizliğinin zorunlu bir çıktısı olarak kavramsallaştırılmasına imkan tanımaktadır. Devletlerin hayatta kalma ve modernleşme stratejileri, yalnızca sistemik anarşinin baskısıyla değil; eşitsiz kalkınmanın doğurduğu rekabet, taklit, sıçrama ve içsel çatışma dinamiklerinin kesişiminde şekillenmektedir. Bu nedenle güvenlik, Realizmin iddia ettiği gibi zamandan bağımsız bir beka refleksi olarak değil; toplumlar arası eşitsizliğin devletlerarası düzlemde yeniden ürettiği bir güç politikası olarak ortaya çıkmaktadır.

5. EBG Perspektifinden Uluslararası Güvenlik ve Anarşi

Kuşkusuz, güvenlik arayışı ve savaş kapitalizme özgü olgular değildir. Ancak tarihsel sosyolojik analiz, güvenlik mantığında köklü bir dönüşüme işaret etmektedir. Teschke'ye (2017) göre kapitalizm öncesi dönemde güvenlik, “siyasal birikim” mantığıyla işlemekte; zenginlik toprağa bağlı olduğu için beka ancak fetih ve genişleme ile sağlanabilmekteydi.

Modern dönemde ise EBG, güvenliğin eksenini mekansal genişlemeden “zamansal baskıya” kaydırmıştır. Artık devletlerin güvenliği, sahip oldukları toprağın büyüklüğünden ziyade; küresel teknolojik hızı ve üretim standartlarını yakalama kapasitelerine (modernleşme) endekslenmiştir. Dolayısıyla modern güvenlik, bir “var olma” (*survival*) sorunundan, “geri kalmama” (*catch-up*) zorunluluğuna evrilmiştir.

EBG kuramı çerçevesinde güvenlik olgusu, Rosenberg ve Callinicos’un birbirini tamamlayan analizleri üzerinden yeniden kurgulanabilir. Rosenberg’e (2016) göre uluslararası alan, devletler arasında bir boşluktan ziyade; farklı toplumsal formasyonların eşzamanlı ve etkileşimli gelişiminin zorunlu bir ürünüdür. Tarihsel süreçte her toplum, diğerinin farklı gelişim düzeyi karşısında sürekli bir “tehdit, taklit ve uyum” sarmalına girmiştir. Dolayısıyla güvenlik, dış dünyanın belirsizliğine duyulan psikolojik bir korkudan değil; eşitsiz gelişimin yarattığı maddi baskıdan doğmaktadır. Bu çerçevede devletler, yalnızca hayatta kalmak için değil; “geri kalmamak” için silahlanma ve modernleşme eğilimi göstermektedir.

Bu yapısal baskı, geç kapitalistleşen (örneğin Almanya ve Japonya) devletlerde askeri kapasite artırımını, ekonomik birikimin bir önkoşulu haline getirmiştir. Ancak Rosenberg’in ontolojik çerçevesi, rekabetin neden belirli dönemlerde sistemik şiddete dönüştüğünü açıklamakta tek başına yeterli görünmeyebilir. Tam bu noktada Callinicos (2009), analizi nedensel düzleme taşıyarak modern güvenliğin “jeopolitik mantık” (devletlerin hiyerarşiyi koruma çabası) ve “sermaye mantığı” (pazar/kaynak arayışı) olmak üzere iki farklı mantığın eşzamanlı işlemesiyle şekillendiğini ileri sürmektedir. Bu iki mantığın örtüşmesi, modern savaşları rastlantısal krizler olmaktan çıkarıp; sermaye birikimi baskısı ile ulusal güç siyaseti arasındaki kesişimin tarihsel sonuçlarına dönüştürmektedir.

6. Tarihsel Analiz: Savunmacı Modernleşmeden Emperyalist Savaşa

Bu bölüm, modern güvenlik sorununun kökeninin, Realizmin ileri sürdüğü gibi devletlerin ezeli bir anarşi altında hareket etmelerinden değil; kapitalist dünya ekonomisinin eşitsiz ve bileşik gelişiminin ürettiği zorunlu rekabetten kaynaklandığını gösterilmektedir. Bu çerçevede ilk olarak Tilly’nin devlet oluşumu modeli, EBG yaklaşımıyla eleştirel biçimde yeniden yorumlanarak modern devletin ortaya çıkışındaki uluslararası itki görünür kılınmaktadır. Ardından Rusya, Japonya ve Osmanlı üzerinden geri kalmışlığın baskısıyla yürütülen militarize modernleşme analiz edilmekte; son olarak Birinci Dünya Savaşı ve Irak örnekleri, bu savunmacı refleksin emperyalist bir saldırı stratejisine nasıl evrildiğini ortaya koymaktadır. Böylece güvenliğin, kapitalist modernitenin ürettiği yapısal eşitsizliklerin hem sonucu hem de sürdürücüsü olduğu ampirik olarak temellendirilmektedir.

a. Devletin İnşası: Tilly’in Yeniden Okunması

Tilly’nin modern devletin doğuşunu “savaş devleti yaptı, devlet de savaş” formülüyle açıklayan yaklaşımı, devlet-zor-sermaye ilişkisini tarihsel olarak anlamada güçlü bir katkı sunmaktadır. Ancak Tilly, savaşın neden zorunlu hale geldiğini açıklamadan kalmakta ve devletlerarası rekabeti, Realizme benzer biçimde açıklanması gerekmeyen verili bir koşul gibi ele almaktadır. EBG yaklaşımı, bu açıklayıcı boşluğu gidererek modern devletleşmenin itici gücünün ezeli bir anarşi değil; kapitalizmin eşitsiz yayılımının yarattığı dışsal zorunluluk kamçısı olduğunu ortaya koymaktadır.

Avrupa’nın merkezileşme ve militarizasyon hamleleri, içsel siyasal rasyonaliteyle değil, doğudan gelen tehditlerle hızlanmıştır. Moğol ordularının yıkıcı baskısı ve ardından Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa dengelerini belirleyen askeri üstünlüğü, feodal beylikleri ayakta kalabilmek için kalıcı ordular kurmaya zorlamıştır (Anievas & Nişancıoğlu, 2021). Bu savunmacı militarizasyon, yalnızca askeri kapasiteyi değil; vergi rejimlerinin yoğunlaşmasını, bürokrasinin genişlemesini ve zorun sermaye ile kurumsal ittifakını doğurmuştur.

Bu süreçte belirleyici tarihsel eşik, İngiltere’de gerçekleşen kapitalist dönüşümdür. Wood’un (2021) gösterdiği üzere mülkiyet ilişkilerinin metalaşması, devleti üretim sürecinin faili olmaktan çıkarıp mülkiyet düzenini güvence altına alan bir güvenlik aygıtına dönüştürmüştür. Bu dönüşümü mümkün kılan jeopolitik fırsat ise Osmanlı’nın Habsburgları meşgul ederek İngiltere’yi büyük kıtasal savaşımlardan görece yalıtmasıdır (Avievas & Nişancıoğlu, 2021). Dolayısıyla modern devletin ortaya çıkışının, içsel kurumsal evrimden çok, eşitsiz ve bileşik gelişimin yarattığı mekansal avantajın bir ürünü olduğu iddia edilebilir. Sonuç itibarıyla modern devlet, realizmin savunduğu gibi doğal bir güvenlik garantörü değil; sermayenin küresel yeniden üretimi için inşa edilmiş tarihsel bir zor aygıtı olarak belirmektedir.

b. Modernleşme Refleksi: Rusya, Japonya ve Osmanlı

EBG perspektifi, devletlerin güvenlik arayışının soyut korkularla değil; geri kalmışlığın yarattığı zaman baskısıyla biçimlendiğini göstermektedir. Trotsky’nin (2017) Çarlık Rusya analizinde belirttiği gibi Batı’nın askeri-sınai dönüşümü, Rusya için varoluşsal bir tehdide dönüşmüş; bu koşul Rus devletine sanayileşmeyi güvenliğin asli şartı olarak dayatmıştır. Rusya, sanayisinin geç ortaya çıkması nedeniyle gelişmiş ülkelerin izlediği yolu tekrarlamak yerine, bileşik gelişim yasası uyarınca en son teknolojileri kendisine uyarlayarak bu süreçte dahil olmuştur. Bu durum, Rusya’nın tarihsel geri kalmışlığın ayrıcalığını kullanarak sıçrama tarzı bir modernleşmeyi denediğine işaret eder.

Ancak bu sıçrama, Rusya’nın geri kalmışlığıyla çelişmekten ziyade onu diyalektik olarak tamamlamaktaydı. Zira sanayinin bu aşırı yoğunlaşması, Batı’daki gibi lonca-zanaat geleneğiyle yavaş yavaş oluşan proletaryanın aksine, Rusya’da modern bir işçi sınıfının topraktan koparak ve büyük sıçramalarla doğmasına neden olmuştur. Kapitalist liderler ile halk kitleleri arasında geçiş katmanlarının (orta burjuvazinin) zayıflığı, modern proletaryayı feodal kalıntıların üzerine bindirilmiş bir sınıf haline getirmiştir. Bu yapı, Çarlığın yoğun baskısıyla birleşince işçileri en ileri devrimci fikirlere son derece açık kılmıştır. Söz konusu sosyolojik alışım, ülkenin siyasi yapısını temelden sarsarak 1917 Devrimi’nin maddi koşullarını hazırlamıştır. Dolayısıyla Rusya örneğinde güvenlik arayışı militarize modernleşmeyi tetiklemiş; ancak bileşik gelişimin ürettiği toplumsal çelişkiler, devletin gücünü artırmak yerine devrimci kırılmalılığı doruğa çıkararak çözülmeye yol açmıştır.

Benzer bir güvenlik refleksi Meiji Japonya’sında da görülmektedir (Anievas & Nişancıoğlu, 2021). Düşük ve orta rütbeli samuraylardan oluşan elit grup, sömürgeleşme riskine karşı Batı’nın en gelişmiş askeri ve kurumsal formlarını stratejik ve seçici bir şekilde benimsemiştir. Bu yaklaşımın temel sloganı “Zengin Ülke, Güçlü Ordu” (*Fukoku Kyōhei*) idi (Kitaoka, 2018). Stratejik seçicilik, 1871-1873 yıllarında ABD’ye gönderilen *Iwakura* Misyonu ile somutlaşmıştır. Misyon üyeleri, askeri gücün arkasında yatan asıl kaynağın, endüstriyel kapasiteye ve kapitalist gelişime dayalı ulusal refah olduğunu yerinde gözlemlemişlerdir. Bu deneyim, Japon liderlere “güçlü ordu” idealini gerçekleştirmeden önce “zengin ülke” (refah) gerekliliğini öğretmiştir (Kitaoka, 2018).

Japon elitler, sömürgeleştirilme riskini bertaraf etmek için Batı teknolojilerini hızla ithal ederek militarize modernleşmeyi başlatmıştır (Kitaoka, 2018); bu da güvenliğin, kapitalist dönüşümün tetikleyici motoru olarak işlediğini göstermektedir. *Iwakura* Misyonu’ndan dönen elitlerin elde ettiği stratejik anlayış, ülkeyi hemen savaşa sürükleyecek politikaları geçici olarak durdursa da bu savunmacı refleks, kısa süre içinde hesaplanmış bölgesel saldırı hamlelerine dönüşmüştür. Kapitalist birikimin önkoşulu olarak görülen güçlü ordunun inşası, 1. Çin-Japon Savaşı’nda kazanılan zaferle pekişerek, savunma odaklı militarize modernleşmeyi emperyalist genişleme stratejisine evrilmiştir (Kitaoka, 2018).

Buna karşılık Osmanlı örneği, eşitsiz gelişimin otomatik bir başarıyı garantilemediğini göstermektedir. Anievas ve Nişancıoğlu (2021), 16. yüzyıldaki askeri ve ekonomik üstünlüğün, Osmanlı'ya tarihsel bir avantaj sağlamak yerine, kapitalist dönüşüm ihtiyacını geciktirerek bir tür “ileride olmanın cezasını” ürettiğini savunmaktadır. Yazarlara göre, Sultan Süleyman döneminde İmparatorluk, rakibi V. Charles'ın iki katı gelire ve halkı aşırı yük altına sokmadan 200.000 kişilik bir orduyu seferber etme kapasitesine sahipti. Ancak bu sosyo-ekonomik güç, modernleşme için gerekli içsel itkiyi sönmüştür.

Bu durumun temelinde, haraççı üretim biçiminin sağladığı görece istikrar yatmaktadır (Anievas & Nişancıoğlu, 2021). Artı ürünün merkezi vergilendirme yoluyla toplanması, Avrupa feodalizmindeki keyfi sömürüyü ve dolayısıyla kırsal isyanları sınırlamıştır. Bu yapısal istikrar, “yukarıdan reform” veya “aşağıdan devrim” dürtülerini zayıflatmıştır. Ayrıca yönetici sınıfın savaş finansmanı için tüccar sermayesine ihtiyaç duymaması, Avrupa'nın aksine tüccarların siyasi özerkliğini ve alternatif bir güç odağı olarak yükselişini engellemiştir. Sonuç olarak Osmanlı'nın bu “görelî gücü”, paradoksal bir biçimde kapitalist ilişkilerin filizlenmesini engelleyen en büyük bariyer haline gelmiştir.

İçsel dinamiklerin yarattığı durağanlık, ancak dışsal basıncın, yani mali iflasın devreye girmesiyle kırılmıştır. Zürcher (2018), Osmanlı'daki bu dönüşümü, Avrupa ile asimetrikleşen ilişkiler ve dış borç sarmalı üzerinden okumaktadır. Kırım Savaşı sonrası biriken borçlar, 1881'de Düyun-u Umumiye İdaresi'nin (DUI) kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Zürcher'e (2018) göre DUI, devlet gelirlerini doğrudan yöneten ve Osmanlı bürokrasisine paralel çalışan bir yapı kurarak imparatorluğu fiilen “yarı-sömürge” konumuna indirmiştir. Bu yapısal kuşatılmışlık karşısında İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), kurtuluşu küresel kapitalist sisteme tam entegrasyonda aramıştır.

Zürcher'e göre İttihatçılar, içeride toprak sahiplerinin mülkiyetini koruyup grevleri bastırarak, dışarıda ise Cavit Bey'in mali disiplin politikalarıyla Batı'ya “uyumlu ve rasyonel bir aktör” olduğu mesajını vermeye çalışmıştır. Beklenti, bu liberal duruşun Avrupalı güçlerin güvenini kazanarak kapitülasyonların kaldırılmasını sağlamasıydı. Ancak Batılı devletler, yeni rejimin milliyetçi tonundan ürkererek ne beklenen finansal desteği sağlamış ne de kapitülasyonlardan taviz vermiştir. Zürcher (2018), bu dışlanmanın ve diplomatik yalnızlığın, Osmanlı yönetimini liberal hayallerden koparıp Almanya ittifakına ve savaşa sürükleyen belirleyici kırılma noktası olduğunu vurgulamaktadır.

c. Emperyalist Kesişim: 1. Dünya Savaşı ve Irak

Savunmacı modernleşme, belirli bir eşiğin ardından yalnızca ulusal egemenliği korumaya değil; kapitalist birikimin devamlılığını teminat altına almaya yöneldiğinde nitelik değiştirerek saldırgan bir stratejiye dönüşmektedir. Bu dönüşüm, güvenliğin Realizmin ileri sürdüğü gibi ezeli bir anarşi koşulundan değil; eşitsiz ve bileşik gelişimin içsel zorunluluklarından türediğini somut olarak görünür kılmaktadır.

1.Dünya Savaşı, bu dönüşümün tarihsel olarak kristalleştiği ilk momenttir. Savaş, devletlerarası niyet veya kazara bir dizi savaşın trajik hikayesi olmaktan ziyade, küresel bir üretim ve finans sisteminin gerilimlerini yönetmeye yönelik çabaların karmaşık bir sonucudur (Callinicos, 2007). Almanya'nın geç ve sıçramalı sanayileşmesi, yalnızca Avrupa güçler dengesini değil, aynı zamanda küresel hiyerarşinin ekonomik ve siyasal dokusunu sarsmıştır. Callinicos (2009), Almanya'nın sanayileşme sürecinin, EBG'nin klasik bir örneği olarak kabul etmektedir. Bu hızlı ve zamansal olarak sıkıştırılmış gelişim, toplumsal yapıyı istikrarsızlaştırmış, geleneksel siyasi yapının çözülmesini hızlandırmıştır.

Anievas (2014), ekonomik krizlerin ve sosyalist tehditlerin büyümesi karşısında Almanya'nın “ileriye doğru kaçış” (*Flucht nach vorn*) stratejisinin artan bir baskı altında kaldığını belirtir

(s. 78). Yazara göre Almanya, 1895 gibi erken bir tarihte çelik, demir, kimyasal ve elektrik sektörlerinde Büyük Britanya'yı geride bırakarak İngiliz hegemonya sistemini sarsan bir ekonomik güce dönüşmüştür (s. 66). Ancak İngiltere'nin deniz gücüne dayalı pazar ve ticaret üstünlüğü, Alman ticari yayılmacılığı önünde tıkaç bir engel teşkil etmiştir (s. 77). Nitekim 1873-1896 Büyük Buhranı sonrası başlayan neo-merkantilist korumacılık döneminde, Almanya için hammadde ve pazarlara erişim, sadece bir ekonomik rekabet meselesi olmaktan çıkıp ulusal güvenliğin ve varoluşun teminatı haline gelmiştir (s. 65).

Almanya'nın bu geç sanayileşme döneminde dünyayı yeniden bölüşme ve *Lebensraum* (yaşam alanı) arayışı, Orta Doğu'ya ve Güneydoğu Avrupa'ya yayılmıştır. Almanya'nın Bağdat Demiryolu aracılığıyla Osmanlı coğrafyasına nüfuz etme girişi, İngiltere açısından yalnızca bölgesel rekabet değil; Hindistan yolu üzerinden sermaye birikiminin can damarı olan küresel ticaret ve finans çevrimlerine yönelen varoluşsal bir müdahale olarak görülmüştür (Callinicos, 2007). Callinicos'a göre (2009) savaş, devletlerin niyetlerinden veya yanlış hesaplamalarından değil, kapitalist zaman farkının ürettiği çarpışma zorunluluğundan doğmuştur. Hızlanan sanayileşme, Alman rejimi için kaynaklara erişimi politik bir güvenlik meselesine dönüştürerek, savaşı önlemenin değil, kaçınılmaz olanı kendi avantajlarına çevirmenin bir yolu olarak görmelerine yol açmıştır

Callinicos (2009), benzer bir mantığın 2003 Irak işgalinde daha rafine ve ideolojik maskelerle yeniden sahneye çıktığını belirtmektedir. İşgalin temel motivasyonu, geleneksel ulusal güvenlik kaygılarından ziyade, küresel kapitalist düzenin yeniden üretimine ve ABD'nin finansal hegemonyasını tahkim etmeye yönelik bir müdahale olarak yorumlanmaktadır. Mevcut veriler ışığında işgal, Irak'ı sadece askeri olarak değil, ekonomik olarak da dönüştüren bir süreçtir. Shipley (2007 s. 11), 2000 yılında Saddam Hüseyin'in petrol satışlarında dolardan Euro'ya geçme kararını, ABD dolarının rezerv para statüsünü tehdit eden kritik bir kırılma noktası olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda müdahale, küresel enerji ticaretinin para birimini disipline etme çabasıyla yakından ilişkilidir. Baker (2014, s.221), işgal rejiminin "Irak'ı ulusötesileştiren ve yeni ulusötesi birikim devrelerinin geliştirilmesini kolaylaştıran hiper neoliberal bir yasal çerçeve ve politikalar empoze ettiğini" savunmaktadır.

Paul Bremer liderliğindeki Geçici Koalisyon Yönetimi (CPA), "Order 39" gibi yasalarla devlet işletmelerinin özelleştirilmesini ve yabancı sermayeye %100 mülkiyet hakkını garanti altına almıştır (Baker, 2014, s.136-137). Egan (2007, s.104), bu radikal dönüşümün kapsamını şu şekilde detaylandırmaktadır: Yönetim, mevcut devletçi ekonomik sistemi ortadan kaldırmak amacıyla tüm kamu mallarına el koyan, yeniden yapılanma için kısa vadeli %5 ek ücret hariç tüm tarifeleri ve ticaret kısıtlamalarını askıya alan emirler çıkarmıştır. Ayrıca bireysel ve kurumsal gelir vergileri %15 ile sınırlanmış, doğal kaynaklar dışındaki tüm sektörlerde tam yabancı mülkiyetine (ve karların tam havalesine) izin verilmiştir. Menkul kıymet piyasalarını serbestleştiren, fikri mülkiyet için güçlü korumalar oluşturan ve yabancı bankaların yerel bankaların yüzde 100'üne kadarını satın almasının önünü açan bu düzenlemeler, aynı zamanda mevcut işçi korumalarını da zayıflatmıştır.

Ekonomik veriler incelendiğinde, bu politik müdahalelerin yarattığı istikrarsızlık somutlaşmaktadır:

Şekil 1

Irak'ın Yıllık Reel GSYİH Büyüme Oranı 1961-2024 (World Bank, 2024)

Dünya Bankası (2024) verilerine göre; 1989-1991 dönemindeki savaş ve ambargo koşulları Irak ekonomisini %64 oranında küçültmüştür. 1996'daki "Gıda Karşılığında Petrol Programı"³ programı 1998'de %35'lik sınırlı bir toparlanma yaratsa da asıl kırılma 2003 işgaliyle yaşanmıştır. Devlet aygıtının çökertildiği 2003 yılında GSYİH %36 oranında daralırken, hemen ardından 2004 yılında %53'lük rekor bir büyüme kaydedilmiştir. Ancak bu yükseliş, yapısal bir kalkınmadan ziyade, "bombala ve inşa et" (*bomb and build*) stratejisi uyarınca *Halliburton* ve *Bechtel* gibi şirketlere aktarılan yeniden inşa fonlarının yarattığı yapay bir genişlemedir (Bieler & Morton, 2015, s.123-124). Nitekim 2005'te büyümenin %1 seviyesine gerilemesi ve 2024 itibarıyla negatif seyretmesi, uygulanan şok terapisinin sürdürülebilir bir ekonomik model yaratmakta başarısız olduğunu ve Irak'ı petrol rantına bağımlı, kırılgan bir ekonomiye hapsettiğini göstermektedir.

Diğer yandan Ortadoğu petrol rezervlerinin kontrolü, ABD'nin rakipleri -özellikle Avrupa, Japonya, Çin ve Hindistan- üzerinde hayati bir jeopolitik kaldıraç sağlaması açısından kritikti (Callinicos, 2009). Körfez petrol kaynakları üzerindeki sıkı bir Amerikan kontrolü, potansiyel hegemonik rakipleri üzerinde dolaylı ancak politik olarak kritik bir kaldıraç sağlamıştır (Baker, 2014). Petrol fiyatlandırmasının ABD doları üzerinden yapılması zorunluluğu, küresel finansal sistemin ve doların rezerv para statüsünün korunmasında merkezi bir rol oynamaktadır. İşgal, bu kritik mekanizmayı garanti altına alarak ABD'nin uluslararası mali sistem üzerindeki egemenliğini pekiştirme amacına hizmet etmiştir. İşgal bu nedenle bir dış politika tercihidir çok, küresel sınıf ilişkilerinin korunmasına yönelik zorunlu bir müdahale niteliği taşımaktadır (Callinicos, 2009).

Bu iki tarihsel olayın ortak noktası, güvenliğin hem modernleşmenin motoru hem de kapitalist sistemdeki eşitsizliğin genişleyen coğrafyalar üzerinde yeniden üretilmesinin aracı olarak

³ Gıda Karşılığında Petrol Programı, 1995'te Güvenlik Konseyi tarafından kurulmuştur. Aralık 1996 ile 20 Mart 2003 tarihleri arasında yaklaşık 65 milyar dolar değerinde yaklaşık 3,4 milyar varil Irak petrolü ihraç edilmiş; bu miktarın yüzde 72'si, Aralık 2000'den sonra ülke çapında insani ihtiyaçlara tahsis edilmiştir (United Nations, n.d.)

işlediğini göstermesidir (Callinicos, 2009). Kapitalist gelişimin doğasında var olan dengesizlik, ulusların eşit düzeyde değişmemesine yol açmaktadır. Bu daimi gerilim ve rekabet döngüsü, hegemonik konumlarını koruma baskısı altındaki önde gelen güçler ile, hızla gelişen ve rekabet avantajı kazanmak zorunda olan yakalayıcı devletlerin zorunluluğu arasındaki sürekli bir çatışma döngüsünü yaratmaktadır. Eşitsiz gelişimin ilk aşamalarında savunmacı militarizasyon baskınken; belirli bir gelişmişlik eşiği sonrasında, güvenlik söylemi yayılcı bir zorunluluğa dönüşmektedir. Modern uluslararası güvenlik düzeni böylece, geride kalmışların yakalama zorunluluğu ile hegemonların konum koruma baskısı arasında işleyen sürekli bir çatışma döngüsüne dayandığı söylenebilir.

7. Sonuç

Bu çalışma, uluslararası güvenliğin kökenlerine dair yürütülen tartışmalara, EBG teorisi üzerinden eleştirel bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Yapılan tarihsel sosyolojik analiz, güvenlik olgusunun yalnızca devletlerarası anarşinin doğal bir sonucu olarak değil; kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel yayılımı ve eşitsiz dinamikleriyle birlikte şekillenen bir süreç olarak okunabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede çalışma, devlet davranışlarını açıklarken Realist teorisin “ezeli beka” vurgusunun ötesine geçerek; “zaman baskısı” ve “rekabet zorunluluğu” gibi yapısal faktörlerin de göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır.

İncelenen tarihsel kesitler, “savunmacı modernleşme” refleksinin, ülkelerin içsel dinamikleri ve kapitalist gelişim düzeyleriyle etkileşime girerek farklı sonuçlar üretebileceğine işaret etmektedir. Rusya, Japonya ve Osmanlı örnekleri, dışsal baskı karşısında devletlerin hayatta kalma stratejilerinin; devrimci kırılmalardan yarı-sömürgeleşmeye veya bölgesel genişlemeye tip bir devlet refleksi olmaktan ziyade, tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak yeniden üretilen bir strateji olduğu tezini güçlendirmektedir.

Özellikle 1. Dünya Savaşı öncesi Almanya ve 2003 Irak İşgali örnekleri arasındaki yapısal paralellikler, belirli bir ekonomik eşiğin aşılması veya hegemonik statünün korunması söz konusu olduğunda, güvenlik stratejilerinin savunmadan saldırıya evrilebilme potansiyeli taşıdığını düşündürmektedir. Irak vakası, bu bağlamda sadece askeri bir operasyon olarak değil; aynı zamanda *Order 39* gibi yasal düzenlemelerle küresel sermaye için yeni alanlar açmayı hedefleyen bir girişim olarak da yorumlanabilir. Bu durum, modern savaşların jeopolitik hedefler kadar, küresel ekonomik sistemin sürdürülebilirliğiyle de ilişkili olabileceğine dair güçlü veriler sunmaktadır.

Nihai olarak bu çalışma EBG perspektifinin, uluslararası ilişkilerdeki çatışma dinamiklerini anlamada önemli bir analitik imkan sunduğu sonucuna varmaktadır. Güvenlik ikilemini sadece devletlerin niyetlerine indirgemek yerine, geride kalanların sisteme yetişme çabası ile hegemonların mevcut hiyerarşiyi koruma refleksi arasındaki yapısal gerilime odaklanmak, disiplindeki nedensellik tartışmalarını zenginleştirebilir. Dolayısıyla bu makale, güvenliğin sadece diplomatik veya askeri bir mesele olarak değil; aynı zamanda tarihsel ve iktisadi bir inşa süreci olarak ele alınması gerekliliğini iddia etmektedir.

Extended Abstract

In the discipline of International Relations (IR), security is traditionally conceptualized through the lens of Realism as a reflex for survival or power maximization within an anarchic system. This state-centric approach tends to treat the international structure as a trans-historical constant, often overlooking the specific historical dynamics of global capitalism and the structural imperatives that drive states into conflict. This study aims to challenge this deterministic perspective by situating the origins of modern security not in abstract anarchy, but in the historical sociology of capitalist development. To this end, the study adopts the theory of Uneven and Combined Development (UCD), originally formulated by Leon Trotsky

and reinterpreted for IR by scholars such as Justin Rosenberg, Alexander Anievas, and Alex Callinicos.

The theoretical departure point of the article is the critique of Orthodox approaches (Realism and Liberalism) and the limitations of critical interventions. While Critical Security Studies (CSS) questions the epistemological foundations of security, and Historical Sociology (Tilly, Mann) emphasizes the role of war in state formation, these approaches often fall short in explaining the “horizontal” dimension of the international system -specifically, why the world is organized into a multiplicity of competitive states rather than a single empire. Political Marxism (Wood, 2021; Teschke, 2017) provides a crucial insight by distinguishing between pre-capitalist “political accumulation” (security via territorial expansion) and capitalist “economic accumulation” (security via market imperatives). However, the study argues that to fully understand the modern security dilemma, these insights must be synthesized with UCD’s concept of the “societal multiplicity”.

According to Rosenberg (2016), “the international” is not a void between states but a social density generated by the coexistence of societies at different levels of development. This ontological condition creates a “whip of external necessity”, forcing backward states to modernize rapidly to survive. Consequently, it is argued that security is driven less by a psychological fear of the unknown and more by the material pressure of “not falling behind”.

The study empirically tests this theoretical framework through a comparative historical analysis of “defensive modernization”. It suggests that the “whip of external necessity” does not produce uniform results; rather, it interacts with the specific internal class structures of states to produce divergent historical trajectories.

Three cases are examined to illustrate this variation:

In Tsarist Russia, the pressure to industrialize led to a “privilege of backwardness”, where Russia imported advanced industrial technologies to bridge the gap with the West. The study highlights that this process did not follow a linear path but created a “sociological amalgam” by superimposing a modern proletariat onto a feudal structure. Empirical data in the article reveals the intensity of this concentration: by 1914, while the employment rate in giant enterprises (employing more than 1,000 workers) was 17.8% in the United States, it reached 41.4% in Tsarist Russia (Trotsky, 2017, s.29). This hyper-concentrated industrialization, driven by the state’s security concerns, ultimately destabilized the social order, paving the way for the 1917 Revolution rather than enhancing the state’s long-term security.

In contrast Meiji Japan, the Japanese elite successfully adopted a strategy of “Rich Country, Strong Army” (*Fukoku Kyōhei*) (Kitaoka, 2018). The study details how the Iwakura Mission (1871-1873) allowed Japanese elites to observe that military power was rooted in industrial capacity and national wealth. By strategically importing Western military and industrial forms to avoid colonization, Japan transformed its defensive posture into an imperialist expansion strategy. This transformation was cemented by the victory in the First Sino-Japanese War, which proved that the “defensive” modernization had successfully evolved into an offensive capability, allowing Japan to project power regionally.

The study interprets the Ottoman case through the “penalty of priority” (Anievas & Nişancıoğlu, 2021). The empire’s relative strength in the 16th century -exemplified by Sultan Suleiman’s capacity to mobilize an army of 200,000 troops and possessing double the revenue of his rival, Charles V- delayed the internal impulse for capitalist transformation. By the 19th century, this advantage had turned into a disadvantage. External pressure manifested

as financial subordination via the *Düyun-u Umumiye İdaresi*, which established a parallel bureaucracy controlling state revenues (Zürcher, 2018). The study argues that this reduced the empire to a semi-colonial status, eventually forcing the *İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)* into World War I not merely for territorial gain, but as a desperate bid to break the shackles of financial control and diplomatic isolation.

The final section of the analysis explores the structural continuity between early 20th-century imperialism and contemporary interventions, specifically comparing Germany's strategy before World War I with the US intervention in Iraq in 2003. Drawing on Alex Callinicos's (2009) synthesis, the study posits that modern security is shaped by the intersection of two logics: the "geopolitical logic" (territorial/state survival) and the "capitalist logic" (accumulation/market expansion).

The analysis suggests that Germany's "flight forward" (*Flucht nach vorn*) was driven by the need to secure markets commensurate with its rapid industrial growth (Anievas, 2014). The study notes that as early as 1895, Germany had surpassed Great Britain in key sectors such as steel, iron, chemicals, and electricity. This economic shift turned projects like the Baghdad Railway into existential threats for British hegemony, transforming market competition into a geopolitical collision that necessitated war.

Similarly, the 2003 invasion of Iraq is interpreted as a project to consolidate US financial hegemony and open new spaces for transnational accumulation (Callinicos, 2009). The study presents economic data showing the volatility introduced by this intervention: Iraq's GDP contracted by 36% in 2003, followed by an artificial growth of 53% in 2004 driven by reconstruction contracts, before collapsing back to 1% growth in 2005 (World Bank, 2024). This supports the argument of a "bomb and build" strategy benefiting firms like Halliburton and Bechtel (Bieler & Morton, 2015, s.123-124). Furthermore, the legal restructuring of the Iraqi state is highlighted through "Order 39", which allowed 100% foreign ownership of assets and capped corporate and individual income taxes at 15% (Baker, 2014; Egan, 2007). These measures indicate a deliberate attempt to transform the Iraqi state into a neoliberal outpost. Additionally, the control of oil reserves is analyzed as a strategic lever for maintaining the dominance of the US dollar in global markets, thereby linking military intervention directly to the preservation of global class relations (Callinicos, 2009).

In conclusion, this study submits that the "security dilemma" in the modern era is inextricably linked to the uneven nature of capitalist development. The findings suggest that the state's pursuit of security is not a static defense of the status quo but a dynamic process of "catch-up" for late developers and "hierarchy maintenance" for hegemonic powers. Therefore, it is argued that anarchy is not the starting point of history, but a condition constantly reproduced by the unevenness of global capitalism. The study implies that addressing the security dilemma requires looking beyond diplomatic maneuvers and examining the structural imperatives of production and accumulation that compel states to compete.

Kaynakça

Anievas, A. (2014) *Capital, the state, and war: Class conflict and geopolitics in the Thirty Years' Crisis, 1914-1945*. University of Michigan Press.

Anievas, A. & Nişancıoğlu, K. (2021) *Batı'nın egemenliği nasıl kuruldu?.* Yordam Kitap.

Baker, Y. K. (2014) Global capitalism and Iraq: The making of a neoliberal state. *International Review of Modern Sociology*, 40(2), 121-148. <https://www.jstor.org/stable/43499905>.

- Bieler, A., & Morton, A. D. (2015) Axis of evil or access to diesel? Spaces of new imperialism and the Iraq War. *Historical Materialism*, 23(2), 94-130. <https://doi.org/10.1163/1569206X-12341410>.
- Booth, K. (1991) Security and emancipation. *Review of International Studies*, 17(4), 313-326. <https://www.jstor.org/stable/20097269>.
- Booth, K. (1997) Security and self: Reflections of a fallen realist. K. Krause & M. C. Williams (Ed.), *Critical security studies: Concepts and cases* (ss. 83-119) içinde. University of Minnesota Press.
- Booth, K. (2005) Introduction to Part 1. K. Booth (Ed.), *Critical security studies and world politics* (ss. 21-26) içinde. Lynne Rienner Publishers.
- Callinicos, A. (2009) Imperialism and global political economy. Polity Press.
- Cox, R. W. (1981) Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126-155.
- Cox, R. W. (1987) Production, power, and world order: Social forces in the making of history. Columbia University Press.
- Dunford, M. & Liu, W. (2017) A century of uneven and combined development: The erosion of United States hegemony and the rise of China. *MGIMO Review of International Relations*. 5(56), 7-32. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2017-5-56-7-32>.
- Egan, D. (2007) Globalization and the invasion of Iraq: State power and the enforcement of neoliberalism. *Sociological Focus*, 40(1), 98-111. <https://doi.org/10.1080/00380237.2007.10571300>.
- Kitaoka, S. (2018) The Significance of the Meiji Restoration. *Asia-Pacific Review*, 25(1), 5-18. <https://doi.org/10.1080/13439006.2018.1475706>.
- Krause, K., & Williams, M. C. (1997) From strategy to security: Foundations of critical security studies. K. Krause & M. C. Williams (Ed.), *Critical security studies: Concepts and cases* (ss. 33-59) içinde. University of Minnesota Press.
- Mearsheimer, J. J. (2001) *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
- Mearsheimer, J. J. (2013) Structural realism. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed.), *International relations theories: Discipline and diversity* (3. bs., ss. 77-93) içinde. Oxford University Press.
- Morgenthau, H. J. (2014) *Politics among nations: The struggle for power and peace*. Kalyani Publishers. (Orijinal eser 1948'de yayınlanmıştır).
- Navari, C. (1989) The great illusion revisited: The international theory of Norman Angell. *Review of International Studies*, 15(4), 341-358. <https://doi.org/10.1017/S0260210500112756>.
- Rosecrance, R. (1996) The rise of the virtual state. *Foreign Affairs*, 75(4), 45-61. <https://www.jstor.org/stable/20047658>.
- Rosenberg, J. (2006) Why is there no international historical sociology? *European Journal of International Relations*, 12(3), 307-340. <https://doi.org/10.1177/1354066106067345>.

- Rosenberg, J. (2016) International Relations in the prison of Political Science. *International Relations*, 30(2), 127-153. <https://doi.org/10.1177/0047117816644662>.
- Schumpeter, J. A (1994). *Capitalism, socialism and democracy*. Routledge. (Orijinal eser 1943'te yayınlanmıştır).
- Shipley, T. (2007) Currency wars: Oil, Iraq, and the future of US hegemony. *Studies in Political Economy*, 79(1), 7-34. <https://doi.org/10.1080/19187033.2007.11675090>.
- Teschke, B. (2017) *1648 söylencesi: Sınıf, jeopolitik ve modern uluslararası ilişkilerin kuruluşu* (K. Durukan, Çev.). Can Sanat Yayınları. (Orijinal eser 2009'da yayınlanmıştır).
- Tilly, C. (2010) *Zor, sermaye ve Avrupa devletlerinin oluşumu* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Kitabevi. (Orijinal eser 1990'da yayınlanmıştır).
- Trotsky, L. (2017) *History of the Russian Revolution* (M. Eastman, Çev.). Penguin. (Original eser 1932'de yayınlanmıştır).
- Tuck, R. (1989) *Hobbes: A very short introduction*. Oxford University Press.
- United Nations. (n.d.) *Office of the Iraq Programme: Oil-for-Food*. <https://www.un.org/depts/oip/index.html>.
- Waltz, K. N. (1979) *Theory of international politics*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. N. (2001) *Man, the state, and war: A theoretical analysis*. Columbia University Press. (Orijinal eser 1959'da yayınlanmıştır).
- Wood, E. M. (2021) *Kapitalizmin kökeni: Geniş bir bakış* (A. C. Aşkın, Çev.). Yordam Kitap. (Orijinal eser 2003'te yayınlanmıştır).
- World Bank. (2024) *World Development Indicators: GDP growth (annual %) [Iraq]*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>.
- Yurdusev, A. N. (2006) Thomas Hobbes and International relations: From realism to rationalism. *Australian Journal of International Affairs*, 60(2), 305-321. <https://doi.org/10.1080/10357710600696191>.
- Zürcher, E. J. (2018) *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (4. bs.). İletişim Yayınları.

Turkey's Civilizationalism and the EU: A Matter of "Difference" Against Eurocentrism in Terms of Global Injustice

Ash Ege¹

Abstract

Since its Alliance of Civilizations (AOC) orientation, Turkey has remarkably led a civilizational rhetoric with regard to the EU. However, for over two decades now, Turkey's civilizationism regarding the EU has also employed the foundational role of Eurocentrism in unjust global structures. This paper advocates that Turkey's emphasis on its Muslim-Eastern civilizational identity with regard to the EU for the just treatment of Turkey's "case", extends the country's global civilizational stance in the name of global justice. In this sense, Turkey takes global injustice and Eurocentrism as two aspects of the same phenomenon. It is concluded that Turkey's vision of a restoration of the Eurocentric global order as demanded from its claim for the Ottoman-Islamic justice, and desire, as a rising power, for a greater say in world affairs, condition its emphasis on its difference from the West vis a vis the Union. Turkey's difference-based civilizationism with regard to the EU thus becomes an autonomous, critical force for Turkey, in the name of a democratic, egalitarian and just construction of the EU identity against the linear, hierarchical and universal civilizational model found in Eurocentrism. In the context over two decades of AKP rule in Turkey, the paper focuses heavily on AKP discourses essentially within the methodology of discourse analysis.

Key words: Turkey-EU, identity difference, Eurocentrism versus global justice, Ottoman-Islamic narrative, rising power.

Öz

Medeniyetler İttifakı (AİK) yöneliminden bu yana Türkiye, AB ile ilgili olarak dikkat çekici bir medeniyet söylemi benimsemiştir. Ancak, yirmi yılı aşkın bir süredir Türkiye'nin AB'ye ilişkin medeniyetçiliği, adaletsiz küresel yapılarda Avrupa merkezçiliğin temel rolünü de merkeze almaktadır. Bu makale, Türkiye'nin AB ile ilgili olarak "davasının" adil bir şekilde ele alınması için Müslüman-Doğu medeniyet kimliğine yaptığı vurgunun, ülkenin küresel adalet adına küresel medeniyetsel duruşunun uzantısı olduğunu savunmaktadır. Bu anlamda Türkiye, küresel adaletsizliği ve Avrupa merkezçiliği aynı olgunun iki yönü olarak ele almaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin Osmanlı-İslam adaletine ilişkin iddiasından kaynaklanan Avrupa merkezli küresel düzenin restorasyonu vizyonu ve yükselen bir güç olarak dünya meselelerinde daha fazla söz sahibi olma arzusu, Birliğe karşı Batı'dan farklılığına yaptığı vurguyu koşullandırmaktadır. Böylece, Türkiye'nin AB ile ilgili farklılık temelli medeniyetçiliği, demokratik, eşitlikçi ve adil bir AB kimliği inşası adına, Avrupa merkezçilikte bulunan doğrusal, hiyerarşik ve evrensel uygarlık modeline karşı Türkiye için özerk ve eleştirel bir güç haline gelmektedir. Türkiye'deki yirmi yılı aşkın AKP iktidarı bağlamında, bu çalışma, söylem analizi metodolojisi çerçevesinde ağırlıklı olarak AKP söylemlerine yoğunlaşmaktadır.

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, asli.ege@marmara.edu.tr, 0000 0002 5006 8076.

Anahtar kelimeler: Türkiye-AB, kimlik farklılığı, Avrupa merkezçilik karşısında küresel adalet, Osmanlı-İslam anlatısı, yükselen güç.

Introduction

Turkey's civilizational approach towards the EU can be said to have materialized with the UN's Alliance of Civilizations initiative in 2005. In this initiative, Turkey, representing the East, and Spain, representing the West, played a leading role. Essentially, since the 1990s, Turkey has approached the European Union on the basis of civilizationalism, envisioning a bridge between East and West. Briefly, starting from 1990s, since Alliance of Civilizations (AOC) as a notion appeared to be a mainstream orientation, later appropriated within the auspices of the UN framework (2005), Turkey heavily leads a civilizational discourse with regard to the EU, therefore relating to the Union on the basis of a civilizationism. As the AOC foresaw a civilizational dialogue between different civilizations, essentially between the Muslim and Western worlds, Turkey's civilizationism with respect to the EU concerned the contributions of Turkey's Muslim-Eastern identity to the construction of EU identity, essentially in the prevention of a civilizational clash.

The 2005 UN Alliance of Civilizations initiative soon lost its effectiveness, around 2007. And even the civilizational orientation in Turkish foreign policy, defined as Neo-Ottomanism, which emerged as a concrete foreign policy doctrine with the AKP's second term in power, faded away. It is to bear in mind that Turkey's Ottoman-Islamic civilizational narrative dubbed as neo-Ottomanism, had already lost its mobilizing force as a foreign policy orientation, especially in the turbulent dynamics of the Middle East following the Arab Spring.

This paper is significant because it permits to understand why even after the Alliance of Civilizations discourse and afterwards, Turkey's overall civilizational foreign policy orientation have faded, Turkey's relationship with the EU is still based on a civilizationism. Thus, the paper takes Turkey's difference-based civilizationism – founded on its Muslim-Eastern identity – with regard to the EU as a critical force against Eurocentrism, beyond uniquely explaining such civilizationism within the ideological reasoning of Islam(ism) in Turkey.

Precisely, for over two decades now, Turkey's civilizationism has also employed the charge of Eurocentrism and its foundational role in unjust global structures as central to the country's relationship with the EU. The Ottoman-Islamic past emerges here as a civilizational narrative, in advocating for global justice. In this sense, Turkey takes Eurocentrism and global injustice as two aspects of the same phenomenon. Given Eurocentrism's linear, hierarchical, and universal model of civilizations, Turkey's proclaiming for the just treatment of its Muslim-Eastern civilizational identity within the construction of the EU identity constitutes a counter-stance not only vis a vis the EU, but also against global Eurocentric structures.

In this regard, this paper advocates that Turkey's emphasis on its Muslim-Eastern civilizational identity with regard to the EU, extends the country's Ottoman-Islamic narrative for global justice. It is secondly advocated that Turkey's difference-based civilizationism with respect to the EU, emphasizing on the country's Muslim-Eastern identity informs its autonomous, critical relationship with the Union, if taken as part of the Eurocentric structures. Lastly, Turkey's insisting on its Muslim-Eastern identity with regard to the EU and demanding for the recognition of this civilizational difference within the construction of the

EU identity, also relates to the country's desire for a greater level of input into global power mechanisms.

The paper consists of three sections. The first presents a literature review and a conceptual, theoretical framework. The second section explores Turkey's civilizational stance for global justice against Eurocentric structures. The third section investigates the relationship Turkey establishes between its presumed unjust treatment by the EU and the phenomenon of global injustice, considered to be a consequence of the Eurocentric structures. In the context over two decades of AKP rule in Turkey, the paper focuses heavily on AKP discourses essentially within the methodology of discourse analysis.

2. Literature Review and Conceptual, Theoretical Framework

The literature lacks a thorough analysis of Turkey's civilizational stance against Eurocentrism, including the EU, with relevant studies only partially concerned with the present concern. Murat Yeşiltaş (2014), for example, has explored Turkey's Ottoman-Islamic civilizational identity as an anti-hegemonic dissident discourse on the global level. But he did not explore the implications of Turkey's difference-based civilizational discourse founded on its Muslim-Eastern identity as Turkish authorities perceive, an "anti-hegemonic" challenge to the EU. In this regard, Mladen Karadzovski and Julijana Siljanoska (2011) have already treated Eurocentrism as an obstacle to the entrance of western Balkan countries and Turkey into the Union. This paper on the other hand, while confirms Eurocentrism as responsible of the marginalization of the Muslim world, goes further by exploring how Turkey *responds* to Eurocentrism as a phenomenon and critically emphasizing its civilizational difference over the EU's presumed inability to absorb it. In this framework, Catherine Macmillan (2020), focusing on Turkey's discourse on the EU as aiming to reverse the Union's political mythology tolerant, liberal, and democratic, provides essential information on how Turkey's AKP governments' perception takes the EU in terms of the intolerance and xenophobia of the European past. However, she does not frame this analysis in terms of Eurocentricity as to how Turkish authorities perceive the EU in relationship with the global Eurocentric structures.

In what follows, Viatcheslav Morozov and Bahar Rumelili's (2012) study is relevant here for its questioning of Turkey's civilizational identity difference in negotiating the EU identity. The study contends that Turkey as Europe's Other, along with Russia, has a challenging role in defining the normative meaning of Europe. However, the present paper takes Turkey's civilizational identity difference not as a counter-product of the European identity – its "Other" –, but rather as a voluntary self-affirmative discourse by Turkey, advocating that this also conditions the debate on the meaning of the EU identity. Turkey's claiming for the recognition of its civilizational difference therefore becomes a projection of a democratic, egalitarian and just construction of the EU identity.

Finally, to the extent that Turkey's difference-based civilizational discourse mobilizes the Ottoman-Islamic narrative, Mark Langan's (2017) study is critical. Considering the African context and adopting a postcolonial framework, Langan explores the meaning of a normative "neo-Ottomanism" for the EU and Turkey. On the other hand, this paper by exploring Turkey's civilizationism over an Ottoman-Islamic normative narrative beyond Africa, on the global level, adopts a different perspective which demonstrates Turkey's employing such narrative so as to position itself against Eurocentrism, from which, in the Turkish perception, the EU does not escape.

In this regard, eurocentrism is a privileged framework for European modernity, based on a system of conscious or unconscious knowledge and the practices of exploitation and exclusion that began with European colonialism (Amin, 2009). It is embedded in a self-other

relationship in which non-European others are perceived from an orientalist gaze (Bilgin, 2016), and its internalization by myriad actors in “Europe” and beyond still shapes our understanding of world politics (Göksel, 2018: 35). Therefore, Eurocentrism is based on the dichotomic relationship created between the European center and periphery categories, with englobing notions such as ethnocentrism, orientalism, and universalism. In fact, European continent’s agency of civilization in terms of the superiority of cultural and historical meta-narratives that have evolved around the European continent, have created subaltern identities at its periphery.

Since late 1970s, post-colonialism strongly criticizes relations of power and inequality, ever present in Eurocentrism (Gandhi, 1998; Krishna, 2009). The paper fundamentally covers post-colonialism to be able to reflect Turkish authorities’ self-perception with respect to the EU. From this perspective, the history of conquest, imperial division, and racist slavery

...are not just occurrences that reside “back there.” They are equally relevant in the present as they determine the distinctions made between “the West and the rest” that in turn serve to maintain Occidental privilege and hegemony. (Chambers, 2017: 3)

Emphasizing on “the colonial histories that lay in the background of the present-day, self-referential nature of the EU’s role as a normative power” (Sen, 2020: 768), it is thus stated that the imperative for all other civilizations to follow the same historical path as the West in order to reach a similar level of development was something to be considered as a ‘myth’ of the Western miracle (Amin, 2009; Blaut, 1993). In this sense, an increasing number of studies took Turkey’s experience of modernization within the multiple modernities paradigm (MMP) (Göksel, 2016). Turkey thus emphasizes on its Muslim-Eastern character. As such, over a difference based civilizational discourse and proposing itself unilaterally as the world’s-conscience (*dünyanın vicdanı*), Turkey thus aims at revising global order, by its objection to its Eurocentric character.

3. Turkey’s civilizational stance for global justice against Eurocentric structures

Turkey has increasingly criticized the Eurocentric global order, especially in civilizational terms. Here, Murat Yeşiltaş (2014) provides a helpful framework, arguing that the increasing emphasis on civilization in Turkish foreign policy discourse fundamentally affected Turkey’s criticism of the current international order. In this regard, through an Ottoman-Islamic narrative founded on the presumed “Ottoman-Islamic justice”, Turkey’s civilizationism becomes a critical narrative of the Eurocentric global dominance. The AKP in power since 2002, will understand the Eurocentric structure of the current world order, particularly as the global injustice, and will construct “Turkey as a historical and civilizational part of Islam.” (Yeşiltaş 2014, 67).

Turkey’s Ottoman-Islamic narrative refers therefore not only to its Muslim-Eastern identity. It also refers to the value sets the country self-attributes to its imperial identity in advocating for global justice. Thus, by voluntarily assuming the voice of the “oppressed” in accordance with Islamic religious precepts, Turkey’s Islamist governments (AKP) affirm Turkey abler than the West to deal with the tragedies of the globe. Precisely, drawing on their respective Ottoman legacies, Turkish governments place strong emphasis on their civilizational belonging to position themselves as the flag-bearers of virtue, enlightenment and moral probity (Haug and Roychoudhury, 2023: 534). In this vain, President Erdoğan states:

If there is even the smallest negativity today about the Ottomans, who ruled over a vast territory for 600 years, we will blush and bow our heads down. This is because the state ruled for justice. The sufferings, cruelties, massacres, and crimes against humanity in the lands

where the Ottomans retreated are always the result of injustice (Turkey Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2018).

In its stance against Eurocentrism, Turkey thus claims the mantle of global justice in assuming the protection of the oppressed nations, while problematizing the West's colonial past, present-day imperialism, and politics of self-interest.

All this should be placed in the context of the notion of Turkey as a *rising power*—as a newly industrialized country (NIC), thus with new claims to make on the world stage—because rising powers are naturally revisionist, aiming to revise and restore the current order to gain a greater share in the leverage of its global power mechanisms. The idea of Turkey as a rising power implies therefore further senses than just the objectives of global ethics and justice. Turkey's dissident discourse against global injustice then also claims for the country an active role in the global redistribution of power. In this framework, Turkey's critique of unjust Eurocentric global order is also a critique addressed to the EU.

4. Claiming for Global Justice and the Just Treatment of Turkey's EU "Case"

Turkey's civilizationism regarding the EU, which was initially based on its AOC discourse within the auspices of the UN, would take a critical turn as early as 2005 with the downgrading of Turkey-EU relations for diverse reasons from the moment Turkey's EU candidacy was approved, and with the fading of the AOC initiative starting from 2007. Turkey would then increasingly perceive the EU as part of the Eurocentric global order. In time, Turkish public opinion would also adopt an ignoring attitude with respect to the Union.

In fact, Turkey and Turks have long presumed that even if all the accession criteria for full EU membership were to be met, there would still be a civilizational obstacle as to the concretization of Turkey's EU status. In this respect, Turkish authorities' difficulty not to see the EU as separate from the Eurocentric concept and thus defined by injustice, particularly relates to how the Turkish authorities perceive the EU handles Turkey's "case." Turkey's critique of the unjust structure of the global order is therefore also addressed to the EU. In this regard, for many in Turkey, whether tacitly implied or openly stated, Turkey's civilizational difference remains to be the strongest argument against the idea of its EU membership. President Erdoğan at the head of the AKP, underlines that the EU will not accept Turkey because of its Muslim character (Euronews, 2019).

The AKP therefore especially invokes Orientalism as a concept, a product of the Western claim to superiority. The supposed "Orient" is nothing but a representation, the construction of an inverted—inferior, backwards, etc.—image of the West (Said, 1979). Given that there is no objective knowledge as something separate and distinct from the available power mechanisms (Foucault, 1980), Orientalism implies an othering, especially the othering of Islam. Thence, the notion of Turkey as Europe's Muslim other is typically instrumentalized in the mainstream Turkish media to further Turkey's Islamist framing of a response to global injustice. It is thus expressed:

[T]he founding elements which gave life to the idea of the European Union on 9 May 1950 are now being tested with threats such as cultural racism, discrimination, and anti-immigrant sentiments, with hostility towards Islam at the head of these (Sputnik, 2019).

Similarly, according to the Turkish presidency,

...rather than Turkey, moving away from the European Union with significant steps, the European Union is moving away from EU values, European values, with rising racism, anti-immigration, xenophobia, Islamophobia, and terrorist organizations' (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2017).

In this sense, AKP governments often recalled the EU as unable to escape the intolerance and xenophobia of its European past to reverse the political mythology of the EU as liberal and democratic (MacMillan, 2020: 530).

In this state of affairs, there is no demonstration of a clear aim of ending the country's EU perspective on the Turkish side, but, nor is there any willingness to push any further for accession. In other words, the need for Turkey to be in the EU is now removed while being allowed insofar as Turkey is European with a Muslim character, thereby contesting on religious-cultural grounds what in the EU is already a problematic notion. It is not surprising Turkey refers to its EU membership bid primarily only as a "strategic" priority (Cumhuriyet, 2022).

In fact, the AKP governments since 2002, have perceived the EU as an instrument of Western hegemony and not as a community of nations with a common destiny to aspire for—and ironic that it thus aligns with right-wing European critics of the liberal EU project. While European liberals regard Ankara from a great distance, as having forgone its supposed democratic credentials at home (through authoritarian policies regarding freedom of expression, etc.), the European right finds common ground with Ankara in their opposition to the foundations of the EU, but in that alone and for opposite reasons—with the European right regarding the EU's pluralistic inclusionism as fundamentally wrong and the Ankara perceiving this as superficial and masking a deeper exclusionism.

In all this, Ankara framed Turkey's possible membership of the EU within the imperative to build the EU as a cosmopolitan, democratic, and normative power. This discourse was closely related to Turkey's previsions to rebuild the current international order. In fact, Turkey's previsions for the ideal construction of the EU identity became the same that it foresaw as necessary for the restoration of the global order. As Yeşiltaş (2014: 68) stated, the reconstructed international order for Turkey would be "politically multi-polar, economically multi-centered and in the context of civilization, multicultural and pluralistic." From the Turkish perspective, the "unity in the plurality" as entailed in its EU vision would then become a viable ideal, as Turkey emerges as the self-proclaimed "true" bearer of European values (McMillan, 2020).

In the face of today's Eurocentric realities and perceptions, the notion of civilization becomes a practical, critical instrument to advocate against the West and its universalism for the rising powers. This advocacy of civilizational authenticity provides them with an autonomous, self-assertive, critical stance against the Eurocentrism of the world order. This is the case for Turkey, who by its Kemalist ideology wanted to be part of the Western civilization while, somewhat ironically to stand against the imperialism of the West using its own instruments of modernity, but now believes to have achieved its civilizational authenticity as a matter of the country's difference from the West. As associated to the desire for a greater say in world affairs and, if possible, a bigger share in the redistribution of global power mechanisms by reforming them, Turkey's civilizational discourse with regard to the EU, emphasizing on Turkey's identity difference from the West, consequently becomes an autonomous critical force vis a vis this Union against the hierarchical, linear and universalist Eurocentric model of civilizations.

5. Conclusion

This analysis has revealed the implicit, strong relationship established by Turkey between the country's presumed unjust treatment within the construction of the EU identity, on the one hand, and the injustices of the global order, on the other. Turkey's difference-based civilizationism, emphasizing on its Muslim-Eastern civilizational identity vis a vis the EU, therefore, extends the country's Ottoman-Islamic civilizational narrative for global justice to

the global level. The Turkish authorities have thus emphasized Turkey's civilizational identity as constructed over its difference from the West as a critical, autonomous response against what they perceive to be a Eurocentric EU structure. Although Turkey frames its EU membership bid instead as a strategic priority, Turkey's civilizational relationship with the EU, founded upon a difference-based civilizational discourse vis-à-vis the Union can therefore be expected to continue. In this sense, Turkey's emphasizing on its Muslim-Eastern identity with regard to the EU is beyond uniquely the ideological reasoning of Islam(ism) in Turkey. Finally, Turkey's civilizational politics claiming for global justice, may also be interrogated from a counter-perspective in which its discourse on its civilizational difference from the West becomes a means of asserting an international influence.

References

- Amin, S. (2009) *Eurocentrism* (2nd ed.). New York: Monthly Review Press.
- Bilgin, P. (2016) Thinking postcolonially about the Middle East: Two moments of anti-Eurocentric critique. Odense M.: Center for Mellemstud.
- Blaut, J. M. (1993) The colonizer's model of the world: Geographical diffusionism and Eurocentric history. New York and London: The Guilford Press.
- Chambers, I. (2017) *Postcolonial interruptions, unauthorized modernities*. London: Rowman and Littlefield.
- Cumhuriyet (2022) Erdoğan'dan Avrupa Birliği açıklaması: Stratejik önceliğimiz olmayı sürdürüyor [European Union statement from Erdogan: It remains our strategic priority]. January 13. <http://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/erdogandan-avrupa-birligi-aciklamasi-stratejik-onceligimiz-olmayi-surduruyor-1899830>
- Euronews (2019) Erdoğan: bir zamanlar Fransız bakan 'siz Müslümansınız, sizi AB'ye almazlar' dedi [Erdoğan: Once, a French minister said "You are Muslims, they will not accept you into the EU"]. *Euronews*, February 24. <https://tr.euronews.com/2019/02/24/erdogan-fransiz-bakan-siz-muslumansiniz-ab-ye-almazlar-dedi-katilim-muzakere-kasikci-misir>
- Foucault, M. (1980) *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Gandhi, L. (1998) *Postcolonial theory: A Critical introduction*. New York: Columbia University Press.
- Göksel, O. (2016) In search of a non-Eurocentric understanding of modernization: Turkey as a case of 'multiple modernities'. *Mediterranean Politics* 21(2), 246-67. <https://doi.org/10.1080/13629395.2015.1092293>
- Göksel, O. (2018) Eurocentrism awakened: The Arab uprisings and the search for a "modern" Middle East. In H. Işıksal and O. Göksel (eds.), *Turkey's Relations with the Middle East Political Encounters after the Arab Spring* (33–52). London: Springer.
- Haug, S. & Roychoudhury, S. (2023) Civilizational exceptionalism in international affairs: making sense of Indian and Turkish claims. *International Affairs* 99(2), 531-549, <https://doi.org/10.1093/ia/iia317>
- Karadzowski, M. & Siljanoska, J. (2011) Eurocentrism and the obstacles for entrance of Western Balkans and Turkey in the European Union. *European Perspectives* 3 (1 (4)), 57-68.

- Krishna, S. (2009) *Globalization and Postcolonialism: Hegemony and Resistance in the Twenty-first Century*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Langan, M. (2017) Virtuous power Turkey in sub-Saharan Africa: the ‘Neo-Ottoman’ challenge to the European Union, *Third World Quarterly* 38(6), 1399-1414. <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1229569>.
- MacMillan, C. (2020) A profoundly discriminatory entity? A discourse mythological analysis of the AKP’s discourse on the EU. *Journal of Contemporary European Studies* 28(4), 530-543. <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1796602>
- Morozov, V. & Rumelili, B. (2012) The external constitution of European identity: Russia and Turkey as Europe-makers. *Cooperation and Conflict* 47(1), 28-48. <https://doi.org/10.1177/0010836711433124>
- Said, E. (1979) *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Sen, S. (2020) On colonial self-perceptions: The European Union, Turkey and the “bad” leader. *Interventions* 22(6), 763-782, <https://doi.org/10.1080/1369801X.2020.1749706>
- Sputnik (2019) Cumhurbaşkanı Erdoğan: Avrupa Birliği tam üyelik hedefine ulaşmakta kararlıyız [President Erdoğan: We are determined to achieve the goal of full membership in the European Union]. May 9. <https://sputniknews.com.tr/20190509/cumhurbaskani-erdogan-avrupa-birligi-tam-uyelik-hedefine-ulasmakta-kararliyiz-1039003282.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı [Presidency of Republic of Turkey] (2018) Adalet şurasında yaptıkları konuşma [Their speech at the council of justice]. 10 January. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/89318/adalet-srasinda-yaptiklari-konusma>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı [Presidency of Republic of Turkey] (2017) Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın: ‘Avrupa Birliği, Avrupa Değerlerinden Uzaklaşıyor’ [Presidential Spokesperson Kalın: ‘The European Union is Moving Away from European Values’]. September 14. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/83473/cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-avrupa-birligi-avrupa-degerlerinden-uzaklasiyor>
- Yeşiltaş, M. (2014) Turkey’s quest for a “new international order”: The discourse of civilization and the politics of restoration. *Perceptions, Journal of International Affairs* 19(4), 43-75.

Rusya- Ukrayna Savaşı Bağlamında Uluslararası Göç

Kaan Enuştekin¹

Öz

Çalışmanın içerisinde genel olarak 2022 yılında başlayan ve 2025 yılı itibariyle hala devam etmekte olan Rusya-Ukrayna savaşının uluslararası göçe olan etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. İlk Olarak Ukrayna ve Rusya çatışmasının başlama sebepleri ve tarihçesi açıklanmıştır. Daha sonra ise Rusya- Ukrayna savaşından genel olarak bahsedilmiştir. Savaşın taşıdığı risklerin neler olduğu ve niye uluslararası kamuoyunun bu savaşa müdahale edemediği bu başlık altında açıklanmıştır. Rusya- Ukrayna savaşı sebebiyle kaç milyon insanın zorla yerinden edildiği ve bu insanların hangi ülkelere göç ettiği anlatılmıştır. Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler ve Avrupa Birliği gibi bölgesel örgütlerin Ukraynalı mültecilere karşı olan politikaları anlatılmıştır. Son olarak ise Rusya ve Ukrayna savaşında öncelikli olarak tahliye edilen grupların kimler olduğu ve bunun ne gibi sonuçlar doğurduğu çalışma içerisinde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Uluslararası Göç, AB, BMMYK

International Migration in the Context of the Russia-Ukraine War

Abstract

In the study, the effects of the Russia-Ukraine war, which started in 2022 and is still ongoing as of 2025, on international migration have been tried to be explained. Firstly, the reasons and history of the Ukraine and Russia conflict are explained. Then, the Russia-Ukraine war was mentioned in general. The risks of the war and why the international community could not intervene in this war are explained under this heading. It is explained how many millions of people were forcibly displaced due to the Russia-Ukraine war and to which countries these people migrated. In addition, the policies of international organisations such as the United Nations and regional organisations such as the European Union towards Ukrainian refugees are explained. Finally, who are the groups that are primarily evacuated in the war between Russia and Ukraine and what kind of consequences this has led to are included in the study.

Key Words: Russia, Ukraine, International Migration, EU, UNCHR

Giriş

Göç kavramı, bir insanın veya insan topluluğunun yaşadığı bölgeyi kalıcı veya geçici olarak terk ederek başka bir bölgeye kalıcı veya geçici olarak yerleşmesi olarak açıklanabilecek bir kavramdır. Günümüzde küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle göç dünyamızın genelinde daha çok gerçekleşen ve karşılaşılan bir olgu haline gelmiştir. Göç kavramının bu denli çok karşılaşılan bir kavram olması akademisyenlerin göç ile ilgili yaptıkları çalışmaların artmasına neden olmuştur. Bu çalışmamız da ise 2022 yılında gerçekleşen Rusya ve Ukrayna savaşının göç ile olan ilgisi açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmamızın araştırma sorusu “ 2022 yılında başlayan Rusya ve Ukrayna Savaşının uluslararası göçe nasıl bir etkisi olmuştur?”

¹ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası Politik Ekonomi Bilim Dalı, kaansvan2@gmail.com , 0009-0001-3304-7062

şeklinde. Çalışmamız sırasında ilk olarak Rusya ve Ukrayna savaşı açıklanmaya çalışılacaktır. Rusya ve Ukrayna arasında neden bir savaş başladığı ve savaşın tarihsel arka planı, SSCB döneminde gerçekleşen olaylar ve Kırım'ın 2014 yılında ilhak edilmesi gibi durumlarla açıklanmaya çalışılacaktır. Rusya ve Ukrayna savaşına uluslararası kamuoyunun verdiği tepkiler ve savaşın hala devam etmesi gibi olayların nedeni de açıklanmaya çalışılacaktır. Batı'nın savaş karşısında Rusya'ya karşı vermiş olduğu tepkiler ve Rusya'nın bu tepkilere olan tepkisi ve Ukrayna'ya açılan savaşta kendine meşru kılma çabaları çalışmamızın içeriklerinden bir başkasını oluşturmaktadır.

Çalışmamızda kullanılan yöntem ağırlık olarak içerik ve vaka analizidir. Özellikle Birleşmiş Milletler'in Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle oluşturduğu göç eden insanlarla alakalı sayısal veriler bu çalışma için kullanılmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği'nin, Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle Avrupa'ya göç eden insanlar için çıkardığı yönetmelikler bu çalışmada incelenmiş ve bu yönetmeliklerin çıkarılma süreci ve nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın yazılmasındaki ana amaç Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle uluslararası göçün nasıl bir ivme kazandığını anlatabilmektir. Spesifik olarak ise bu çalışmanın yazılmasındaki amaç göç sebebiyle yaşadığı terk etmiş olan insanların yaşadığı zorluklar konusunda bir duyarlılık oluşturabilmektir. Çalışmamızın sınırı Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle göç etmek zorunda kalan insanlardır. Rusya ve Ukrayna arasında gerçekleşen çatışmalar sebebiyle göç eden insanlar haricinde farklı herhangi bir uluslararası göç vakası bu çalışmanın örnek olaylarından birini oluşturmamaktadır. Çalışma içerisinde özellikle Rusya ve Ukrayna çatışmaları sebebiyle göç eden insanların açıklanmaya çalışılmasının sebebi ise, Rusya ve Ukrayna savaşının ticaret, güvenlik ve enerji gibi birçok farklı olayı etkileyen modern çağın en önemli ve güncel olaylarından birisi olmasıdır. Bu çalışmanın literatüre yapacağı katkı; Rusya ve Ukrayna arasında gerçekleşen savaşa salt güvenlik açısından bakılmaması gerektiği ve bu savaşın önemli bir vahşet suçu nitelikleri taşıdığını kanıtlaması şeklinde olacaktır. Rusya- Ukrayna savaşı nedeniyle birçok sivil vatandaş zorla yerinden edilmiştir. 21.yüzyılın ciddiye alınması gereken önemli bir sorunu; bazı ülkelerin ve kuruluşların "mülteci krizi" olarak adlandırdığı göç sorunudur. Kıtık, iklim değişikliği, savaş, ekonomik problemler ve sosyokültürel sorunlar sebebiyle birçok insan yaşadıkları ülkeden başka ülkelere göç etmektedirler. Bu durum ise bazı ülkelerin veya kuruluşların mülteciler için politikalar üretmesine neden olmaktadır. Bu politikaların mültecilerin hayat şartlarını kolaylaştırmak için geliştirilmesi beklenirken, çoğu zaman mültecilerin hayat şartlarını zorlaştıran politikalardan oluşmaktadır. Bu durumun birçok farklı sebebi mevcuttur. Neden ülkeler mültecilerle ilgili kararlar alırken uluslararası hukuk kuralları ve antlaşmalar yerine kendi koydukları kuralları uygulamayı tercih ederler? Bu makale bu soruya 2022 yılında başlayan ve hala devam eden Rusya- Ukrayna savaşı üzerinden cevap vermeye çalışacaktır.

21. Yy'de uluslararası göçe sebebiyet veren birçok farklı olay bulunurken spesifik olarak Rusya- Ukrayna savaşının seçilmesi literatürde bu konuyla alakalı çalışmaların az olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Rusya ve Ukrayna arasında gerçekleşen savaşın hala devam ediyor olması çalışmayı güncel ve gerekli bir konuma getirmektedir. Bunun dışında Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle başka hiçbir göç olayında yapılmayan uygulamalar gerçekleşmiştir. Rusya ve Ukrayna savaşına özel olarak yürürlüğe konan bu uygulamanın ne olduğu ve hangi kurum veya ülkeler tarafından yapıldığı bu makale içerisinde yer vermeye çalışılacaktır.

Çalışma ağırlıklı olarak örnek olay üzerinden yazılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın yöntemi vaka analizidir. İlk olarak Rusya ve Ukrayna arasında neden bir savaş başladığı ve savaşın güncel durumu analiz edilmeye çalışılacaktır. Rusya ve Ukrayna'nın askeri kapasitesi ve savaş taktikleri karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Rusya ve Ukrayna arasında başlayan savaşın tarihi arka planı; SSCB'nin dağılışı, 2014 yılında Rusya'nın Kırımı ilhakı, Ukrayna'nın NATO ve Avrupa Birliği ile yakınlaşma politikaları gibi olaylar bu çalışma içerisinde yer

alması planlanmaktadır. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi kurumların savaş sırasında aldıkları pozisyonlar analiz edilmesi planlanmaktadır. Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle göç eden insanların sayısı, göç ettikleri ülkeler, göç eden insanlara nasıl davranıldığı ve göç eden insanların etnik kimliği gibi birçok farklı etkene çalışma içerisinde yer verilmesi planlanmaktadır.

Temelde bu çalışmanın amacı Rusya- Ukrayna savaşı sebebiyle yaşadığı ülkeyi terk etmek zorunda kalan insanların hayat şartlarını güvenceye alabilmektir.

Göç zaman ve mekân farkı olamadan sürekli güncel kalmayı başaraabilmiş bir olgudur. Bu nedenle insanlık karşılaştığı krizlerden kurutulabilmek için göç etmektedirler. Bu durum göçü birçok farklı akademik çalışmaya konu olmasına neden olmuştur. Bu çalışma ile göç literatüründe Rusya ve Ukrayna savaşı ile ilgili bazı boşlukların giderilmesi planlanmaktadır. Bunun dışında Rusya ve Ukrayna savaşı ile ilgili (özellikle göç ile alakalı) daha çok akademik çalışma yapılmasına teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

1. Rusya-Ukrayna Savaşı

20. yüzyılın sonlarına doğru SSCB, Hindistan ve Çin'den dünyanın en fazla nüfusa sahip ülkesi konumundayken SSCB'nin yıkılışıyla Rusya, topraklarının büyük bir kısmını ve nüfusunun büyük bir çoğunluğunu kaybetmiştir (Yalçınkaya, 2006, s. 286). Bu düşüş durumu Rusya'nın 2000'li yıllardan başlayıp özellikle eski Sovyet coğrafyası üzerinde günümüzde bile devam eden yayılımcı politikalarının en önemli sebeplerinden birisidir. Rusya ve Ukrayna savaşını tetikleyen unsurların ise başında gelmektedir. Rusya, Şubat 2022 tarihinde bölücü Donetsk ve Lugansk sözde yönetimlerini tanımış ve 30 Eylül 2022 tarihinde ise Donetsk, Lugansk ile Herson ve Zaporozhye bölgelerinin de kendisine katıldığını ilan etmiştir. Putin bu savaş özel operasyon olarak isimlendirmiştir, Rusya'da savaş olarak ifade edilmesi suç sayılmıştır (Buyar & Şener, 2022, s. 139). Ukrayna topraklarını işgal etme planı olmadığını ve Ukrayna halkının kendi kaderini tayin etme hakkını desteklediğini belirtti. Operasyonun amacının, sekiz yıldır Kiev rejimi tarafından kötü davranışlara ve soykırıma uğrayan, çoğunluğu Rusça konuşan Donbas bölgesindeki halkı korumak olduğunu söyledi. Putin'in açıklamasından dakikalar sonra Kiev, Harkiv, Odessa ve Donbas bölgesinde patlamalar başladı. Saldırının hemen ardından Zelenskyy, Ukrayna'da sıkıyönetim ilan etmiştir (Orhan, 2022, s. 142). 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu zamana kadar Avrupa'da büyük güçlerin dahil olduğu en önemli silahlı çatışmadır (Gleick vd., 2023, s. 1).

Aktif olarak savaşın başlangıcını Şubat 2022 yılı olarak ifade edebilirsek bile 2022 yılında Ukrayna ve Rusya arasında başlayan çatışmaların bir tarihi arka planı da mevcuttur. Rusya ile Ukrayna arasında uzun süredir gerginlikler yaşanmaktaydı, özellikle de 2014 yılında Kırım'ın ilhak edilmesi iki ülke arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta getirdi. Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından işgal edilmesi 2022 yılında başlayan Rusya ve Ukrayna savaşının tetikleyici unsurlarından birisidir (Deng vd., 2022, s. 7). Ukrayna'nın Avrupa Birliği ve NATO üyeliği gibi batılı bölgesel örgütlere üye olma isteği 2022 yılında başlayan savaşın sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ukrayna'nın NATO üyeliği Rusya tarafından bir güvenlik sorunu olarak kabul edilmektedir. Ukrayna'nın NATO üyesi olması Rusya'nın NATO tarafından daha fazla çevrelenmesi anlamına gelmektedir. Ukrayna, Rusya için stratejik bir derinlik ve düşman saldırılarının karşısında kendini savunma imkânı veren tampon bir bölge olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda doğalgaz üreticisi Rusya ile enerji tüketicisi olan AB arasında kültürel arabulucu rolü oynamaktadır ve sıcak denizlere erişim sağlamaktadır (Sezer, 2024, s. 166). Ukrayna'nın bu özellikleri ülkeyi Rusya için çok önemli bir pozisyona sokmaktadır. Ukrayna'nın batı bloğuna girmesi Rusya'nın Avrasyacılık politikalarıyla

çelişmektedir. Rusya bu durumun gerçekleşmesi yerine savaşa girmeyi tercih etmiştir. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna'daki işgali, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Moskova'nın post-Sovyet entegrasyon çabalarına öncülük etmeye çalıştığı 30 yıllık döneme son vermiştir. Ukrayna'da yaşananlardan sonra, Rusya ile diğer Sovyet sonrası cumhuriyetler arasında değerlere dayalı bir ilişkinin devam etmesi olası görünmemektedir (Kusa, 2022, s. 11). Ayrıca Rusya'nın 2022 yılında Ukrayna'ya yönelik saldırıları, Ukrayna'daki çatışmanın görünümünü kökten değiştirerek onu ülke çapında bir uluslararası silahlı çatışmaya dönüştürmüştür (Marchuk & Wanigasuriya, 2022, ss. 2)

Haber medyası, insanların dünya görüşlerini oluşturma sürecinde kritik bir rol oynar (Ran & Liu, 2023, s. 5). Bu durum Rusya- Ukrayna savaşı için de geçerlidir. Rusya- Ukrayna savaşı veya Rusya'nın Ukrayna'yı işgali birçok farklı ülke tarafından eleştirilmiştir. Özellikle batı bloğu Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini sert bir şekilde eleştirmiştir. Bunun yanı sıra Rusya'ya çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Ekonomik ve finansal olarak, Rusya'nın AB sermaye piyasalarına erişimini bitirmeyi, yaptırım uygulanan kuruluşların borçlanma maliyetlerini artırmayı ve Rusya'nın endüstriyel kapasitesini kademeli olarak zayıflatmayı amaçlayan yaptırımlar devreye sokulmuştur. Şubat 2023 itibari ile, 1473 kişiye ve 205 kuruma yaptırım uygulanmaktadır (Uygun, 2023, s. 143). AB'nin bu yaptırımları uygulamasındaki temel amaç Rusya'nın ekonomisini bozarak askeri kapasitesini sınırlandırmaktır. Böylelikle Rusya Ukrayna işgalini durdurmak zorunda kalacağı tahmin edilmektedir. Günümüze kadar uygulanan yaptırımlar Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesini engelleyememiştir.

AB'nin yaptırım uyguladığı alanlardan biri de enerji olmuştur. AB'nin Rus petrolüne olan talebini kademeli olarak kısma yoluna gitmiştir. Haziran 2022'de açıklanan altıncı yaptırım paketi ile Rusya'dan ham ve rafine petrol ithalatının yıl sonuna kadar tamamen bitirilmesine yönelik hedefler açıklanmıştır (Battır & Yiğittepe, 2023, s. 562). Enerji konusundaki yaptırımlar yalnız Rusya için değil AB içinde bir ikilem oluşturmaktadır. Rusya coğrafi konumu ve sahip olduğu zengin enerji kaynaklarının etkisiyle AB için çok önemli bir aktördür. AB'nin Rusya'dan petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının ithalatını durdurması kısa vade içerisinde AB'nin aleyhine bir durum oluşturmaktadır. AB Rusya'dan petrol ve doğalgaz alımını ani bir şekilde durdurarak doğalgaz ve petrol tedariki konusunda zor zamanlar geçirmiştir. Dünyanın en büyük ikinci ham petrol üreticisi olan Rusya, Avrupa'nın neredeyse %35'ine doğalgaz ithal etmekte, Almanya'nın da doğal gaz arzının %50'sini karşılamaktadır. Rusya önemli bir petrol ve gaz tedarikçisidir, işgale karşılık Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımlar arzı azaltacak ve gaz fiyatlarını artırmıştır (Bakan, 2022, s. 64). Yaptırımlardan bağımsız olarak savaş nedeniyle hem Ukrayna'nın hem de Rusya'nın ihracat kapasiteleri düşmüştür. Ukrayna ve Rusya önemli temel mal ihracatçılarıdır. Özellikle Ukrayna, ürünlerinin çoğunu deniz yoluyla naklediyor ve çatışma bu nakliye şeklini büyük ölçüde sınırlamıştır (Steinbach, 2023, s. 1).

AB'nin birçok farklı etkene rağmen Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline karşı yaptırımlar kararları alıp, Ukrayna'yı desteklemesinin önemli nedenleri vardır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali Yugoslav iç savaşından beri Avrupa kıtasında gerçekleşen en büyük savaş olma vasfını taşımaktadır. Avrupa'nın 2. Dünya Savaşından itibaren sağlamış olduğu refah ve güven ortamının bozulması AB'nin çıkarları ile ters düşmektedir. Sınırları içerisinde savaş istemeyen AB bu nedenle Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline karşı hızlı bir tepki göstermiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinde başarılı olması durumunda bir sonraki hedefinin Ukrayna'ya komşu olan Avrupa ülkeleri olması ihtimali mevcuttur. AB, Ukrayna'ya destek olmada hızla hareket etmiştir. AB, Rusya Merkez Bankası varlıklarının dondurulması, önemli Rus bankalarının SWIFT sisteminden çıkarılması minvalinde yaptırımlar gerçekleştirmiş ve ilk defa 500 milyon Euro ile Rusya'nın işgaline uğrayan Ukrayna'ya askeri teçhizat gönderen AB üyesi ülkeleri desteklemiştir (Çelik, 2022, s. 522).

AB'nin Rusya karşısında Ukrayna'yı desteklemesindeki temel neden Ukrayna'nın işgaline Uluslararası Hukuk bağlamında veya insan hakları çerçevesinde bir tepki göstermekten ziyade, Avrupa'nın mevcut statükosunu koruyabilmektir. AB'nin Rusya karşısında Ukrayna'ya yaptığı yardımların büyük bir çoğunluğu askeri teçhizat ve para yardımıdır. Asker sevk etme gibi bir dönüm söz konusu olmamaktadır. Bu durumun tek nedeni AB'nin benmerkezci yaklaşımı değildir. Rusya'nın sahip olduğu nükleer güç kapasitesidir. Ukrayna dışında bir ülkenin savaşa müdahil olmasıyla Rusya'nın nükleer silah kullanma durumu da mevcuttur. Bu durum Ukrayna'ya yardım etmek isteyen ülkelerin önünde önemli bir engeldir.

Tablo 1: Rusya'nın Güncel Nükleer Silahları

Type/NATO designation	Russian designation	Launchers	Year deployed	Warheads x yield (kilotons)	Total warheads ^a
<i>Strategic offensive weapons</i>					
ICBMs					
SS-18 M6 Satan	RS20V (Voevoda)	34 ^b	1988	10 × 500/800 (MIRV)	340 ^c
SS-19 M4	? (Avangard)	10	2019	1 × HGV	10
SS-27 Mod 1 (mobile)	RS-12M1 (Topol-M)	18	2006	1 × 800?	18
SS-27 Mod 1 (silo)	RS-12M2 (Topol-M)	60	1997	1 × 800	60
SS-27 Mod 2 (mobile)	RS-24 (Yars)	180	2010	4 × 100? (MIRV)	720 ^d
SS-27 Mod 2 (silo)	RS-24 (Yars) ^e	24	2014	4 × 100? (MIRV)	96
SS-29 (silo)	RS-28 (Sarmat)	—	(2024)	10 × 500? (MIRV)	—
?	? (Sirena-M)	3	2022	Command and control module	—
Subtotal		329^f			1,244^g
SLBMs					
SS-N-23 M2/3	RSM-54 (Sineva/Layner)	5/80	2007	4 × 100 (MIRV) ^h	320 ⁱ
SS-N-32	RSM-56 (Bulava)	7/112	2014	6 × 100 (MIRV)	672 ^j
Subtotal		12/192^k			992^l
Bombers/weapons					
Bear-H6/16	Tu-95MS/MSM ^m	52	1984/2015	6–14 × AS-15A ALCMs and/or AS-23B ALCMs	430 ⁿ
Blackjack	Tu-160/M	15	1987/2021	12 × AS-15B ALCMs or AS-23B ALCMs, (Kh-BD), bombs	156 ^o
Subtotal		67^p			586^q
Subtotal strategic offensive forces		588^r			2,822^s
<i>Nonstrategic and defensive weapons</i>					
Naval					
Submarines/surface ships/air				LACMs, SLCMs, ASWs, SAMs, DBs, torpedoes	784
Land-based air					
Bombers/fighters (Tu-22M3(M3M)/Su-24M/Su-34/ MiG-31K)		289	1974–2018	ASMs, ALBMs, bombs	334
ABM/Air/Coastal defense					
S-300/S-400 (SA-20/SA-21)		750	1992/2007	1 × low	250
53T6 Gazelle		68	1986	1 × 10	68 ^t
SSC-18 Sepal (Redut)		8 ^u	1973	1 × 350	4
SSC-5 Stoooge (SS-N-26) (K-300P/3M55)		56	2015	(1 × 10) ^v	23
Ground-based					
SS-26 Stone SSM (9K720, Iskander-M), SSC-7 Southpaw GLCM (R-500/9M728, Iskander-M) ^x		150	2005	1 × 10–100	75 ^w
SSC-8 Screwdriver GLCM (9M729) ^y		20	2017 ^z	1 × 10–100	20
Subtotal nonstrategic and defensive forces					1,558^{aa}
TOTAL					4,380
Deployed					1,710
Reserve					2,670
Retired warheads awaiting dismantlement					1,200
Total inventory					5,580

Kaynakça: (Kristensen vd., 2024, ss. 125)

Tablo 1'i incelediğimizde Rusya Federasyonu'nun 2024 yılı itibariyle sahip olduğu nükleer silahları görebilmekteyiz. Toplamda 5580 nükleer başlığa sahip olan Rusya dünyanın en önde gelen nükleer güçlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın sahip olduğu bu nükleer güç ülkeyi SSCB'nin yıkılmasından sonra bile bir küresel güç konumuna getirmektedir. Tablo 1'de dikkat etmemiz gereken bir başka husus ise nükleer başlıkların üretildiği yıllardır. Bu başlıkların büyük bir çoğunluğu SSCB'nin yıkılışı ve soğuk savaşın bitiminden sonra üretilmiştir. Bu durum Rusya Federasyonu'nun SSCB'ye olan bağı ve SSCB'nin mirasına sahip çıkmasının bir kanıtı olarak gösterilebilir. Rusya'nın sahip olduğu nükleer başlıkların fazlalığı sebebiyle Batı'nın Ukrayna'ya olan yardımları sınırlı kalmıştır. Savaşa Batı tarafından yapılacak olası bir müdahale nükleer bir savaşla sonuçlanma ihtimaline sahiptir. Bunun dışında ise ABD'li yazar Brezinski Rusya'nın Avrasya'daki emellerinin eski SSCB coğrafyasında tekrardan tek güç olabilmek olarak değerlendirmiştir. Rusya'nın,

zayıflamış durumuna ve devam edip giden huzursuzluğuna rağmen, önemli bir jeostratejik aktör olmayı sürdürmüştür. Varlığı, eski Sovyetler Birliği'nin büyük alanında yer alan yeni bağımsız devletleri önemli derecede etkilemektedir. Gittikçe daha fazla dile getirdiği jeopolitik hırsları mevcuttur. Eski gücüne yeniden kavuştuktan sonra, batı ve doğudaki komşularını da zor duruma sokacaktır (Brzezinski, 1997, s. 30). Bu zor durum karşımıza 2022 yılında başlayan Rusya'nın Ukrayna'yı işgali olarak açıklanabilir.

Rusya ve Ukrayna savaşı 2022 yılında başlamış olsa da bu savaşın tarihsel bir arka planı da mevcuttur. Rus yazar Dugin, Ukrayna'nın bağımsız olmasındaki ve Rusya'dan uzaklaşmasındaki rahatsızlığını şu sözlerle belirtmiştir: Sadece "egemen Ukrayna'nın" varlığı bile, artık Atlantikçilik için atılan bir adım anlamına gelmektedir. Ancak bunun sorumlusu Ukrayna halkı değil, ortak Avrasyacı geleceğe duyarsız kalan yıkıcı etkenler ve yabancı gruplar, aynı zamanda gerek Ukrayna gerekse Rusya' da stratejik konumlara yükselen jeopolitik nüfuz casuslarıdır (Dugin, 2003, s. 360).

SSCB döneminde Kırım bölgesinin Ukrayna'ya bırakılması günümüzde gerçekleşen çatışmaların temelini oluşturmaktadır. 1950'li yıllarda SSCB'nin tek bir ülke olması nedeniyle Kırım bölgesinin Ukrayna'da olması Rusya için bir sorun yaratmamaktaydı. SSCB'nin dağılışı bir Kırım sorunun meydana gelmesine sebep olmuştur. Kırım yarımadası, 1921 yılında "Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" İsmiyle Lenin tarafından kurulmuş, 1945 yılında da Kırım bölgesi olarak Rusya sınırlarına katılmıştır. Stalin'in ölümünden sonra da Kruşçev tarafından 1954 yılında Ukrayna'nın Rusya'ya katılışının ve 300 yıllık tarihi dostluğunun şerefine bir armağan olarak Kırım, Ukrayna topraklarına bağlanmıştır (Konak, 2019, s. 84). Bu durum SSCB dağıldıktan sonra kurulan Rusya'nın Kırım'ı Ukrayna'ya yerine Rusya'nın bir parçası olarak görmesine sebep olmuştur. Rusya'nın bu tutumu Ukrayna ve Rusya arasında gerçekleşen ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Bu gerilim 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile daha da artmıştır. 2014 yılında sıcak savaşa dönen Rusya-Ukrayna anlaşmazlığının çok çeşitli sebepleri olsa da temelinin ülkenin batısı ile doğusunda bulunan iki ayrı ulus inşa sürecidir. Bu çerçevede tarihsel süreçte çoğunlukla Rusların hakimiyeti altında kalan Ukrayna'nın doğusuna yoğun Rus göçü ile nüfusun etnik yapısı Rusların lehine düzenlenmiştir (Kurt, 2020, s. 26).

2. Rusya ve Ukrayna Savaşı'nın Uluslararası Göçe Olan Etkileri

Rusya ve Ukrayna savaşı başladığı 2022 yılından itibaren büyük çapta ses getirmiştir. Enerji, medya, siyaset ve silah üretimi gibi birçok farklı alanı etkileyen bir olay olmuştur. Rusya ve Ukrayna Savaşı'nın etkilediği bir başka olgu ise göç olarak karşımıza çıkmaktadır. BMMYK'ya göre savaşın ilk günlerinde 3 milyon 489 bin Ukraynalı ülkelerini terk etmiştir. En çok Ukraynalı mülteci kabulü yapan ülke yaklaşık iki milyon mülteci ile Polonya'dır. Savaş sebebiyle Mart 2022 tarihi itibarıyla ülke içerisinde 6.5 milyonun üzerinde insan yaşadığı bölgeyi terk etmek durumunda kalmıştır (Başcılar vd., 2022, s. 797). Rusya'nın saldırısı sonrasında Ukrayna ekonomisinin istikrarsızlaşması, birçok Ukrayna vatandaşını yurtdışında iş aramaya zorlamıştır (Zuchowski, 2025, s. 6). 16 Mayıs 2024 tarihi itibarıyla 5 Milyon 942 Bin 300'ü Avrupa sınırları içerisinde, 541 Bin 200'ü ise Avrupa sınırları dışında olmak üzere dünya çapında yaklaşık olarak 6 Milyon 483 Bin 500 Ukrayna vatandaşının mülteci konumuna düştüğünü söyleyebiliriz (UNCHR, 2024a). Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle göç etmek zorunda kalan ve mülteci konumuna düşen insanların sayısını incelediğimizde birçok farklı ülkenin nüfusuna denk olduğunu anlayabiliriz. Rusya ve Ukrayna savaşı bu özelliği ile dünya genelinde Uluslararası Göçün artmasına sebebiyet veren bir savaş olarak ön plana çıkmaktadır. Dünya'da gerçekleşen savaşların Uluslararası Göç kavramını tetiklediği bilinen bir gerçektir. Yukarıda zorunlu bir şekilde göç etmek durumunda kalan Ukraynalıların sayısını incelediğimizde bu sayıların küçük ülkelere denk gelen sayılar

olduğunu anlayabiliriz. Bu durum Rusya ve Ukrayna savaşının uluslararası göçe olan etkisini diğer sebeplerden ayırmaktadır.

24 Şubat 2022’de Rusya’nın Ukrayna işgali büyük bir mülteci krizine sebep olduğunu yukarıda belirtmiştik. Farklı kesimler tarafından “ikinci soğuk savaş dönemi” veya devletler üzerinden “vekalet savaşları” olarak anlamlandırılan bu yeni süreçte kent savaşları sivil altyapıya ciddi zarar vermekle kalmamış kıtlık, enfeksiyon ve insanların fiziksel ve zihinsel sağlıklarında hızlı bir bozulmaya da sebep olmuştur (Bimay, 2022, s. 97). Burada göçün sadece insanların yer değiştirmesine sebebiyet vermediği kıtlık, fiziksel ve zihinsel olmak üzere birçok farklı hastalığa da sebep olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Gerçekten de Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle göç eden insanlar birçok farklı zihinsel ve fiziksel hastalıkla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Rus işgali altındaki Ukraynalılar, ruh sağlığı sorunlarıyla başa çıkmak için planlama gibi, soruna odaklı baş etme yöntemlerinin yanı sıra, araçsal destek, davranışsal kopma ve kendini oyalama gibi duygu odaklı başa çıkma stratejilerini benimsemiştir (Xu vd., 2023, ss. 964).

AB’nin Rusya-Ukrayna savaşına verdiği tepki, 1990’lı yıllar boyunca Yugoslavya’nın dağılması sırasında alınan kararlarla karşılaştırılabilir bir dizi kararı ortaya koymaktadır (Anghel & Dzankic, 2023, ss. 488). Geçici koruma statüsü genel olarak hayati tehlikeleri bulunan ve yüksek sayıları bulunan insanları kısa bir sürede koruma altına alabilmek için oluşturulmuş bir terimdir. Geçici koruma politikaları olağanüstü ve acil durumlarda uygulanan bir koruma şeklidir ve bu özelliğinden dolayı geçici koruma kısıtlı bir zaman ile sınırlıdır (Ciğer, 2016, s. 69). Suriye iç savaşı sebebiyle Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu bu statüye girmektedir. Geçici koruma statüsü ilk olarak Vietnam savaşı sebebiyle başka ülkelere göç etmek zorunda kalan bölge halkına verilmiştir. 1999 yılında Kosova krizi sebebiyle göç etmek zorunda kalan insanlara da bu statü verilmiştir. Avrupa Birliği Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle göç etmek zorunda kalan Ukraynalılar için de uzun yıllardan sonra geçici koruma statüsü oluşturmuştur. Geçici Koruma statüsünün 4 Mart 2022 yılından itibaren uygulanmasıyla 4 milyon 210 bin 542 Ukraynalıya anında koruma ve net bir yasal statü verilmiştir. Bu kanun kapsamında savaştan kaçan Ukraynalılara üç yıl boyunca acil koruma sağlamayı ve ayrıca Avrupa Birliği’nde oturma ve çalışma hakkı tanınmıştır (Bakır, 2022, s. 55). Avrupa Birliği’nin Arap Baharı ile başlayan göç dalgasına karşı gerçekleştirdiği olumsuz tutum ile Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalan insanlara karşı sergilediği tutumun birbirlerinden çok daha farklı olduğunu anlamaktayız. Bu durumun sebebin Ukrayna’nın uzun yıllardan itibaren Avrupa Birliği tarafından desteklenen bir ülke olması ve Rusya’nın yayılımcı politikalarına karşı Ukrayna’yı destekleme amacından kaynaklanmaktadır. Burada dikkat etmemiz gereken husus AB’nin Ukraynalı mülteciler için geçici koruma statüsünü uzun yıllardan sonra tekrar uygulamaya başlamasıdır. Arap ülkelerinden Avrupa’ya göç etmeye çabalayan insanlara böyle bir hak tanınmamıştır. Bu durum Rusya ve Ukrayna arasında gerçekleşen savaşın uluslararası göçe olan en önemli etkilerinden birisidir. 4 Mart 2022 tarihinde Ukraynalılara geçici koruma statüsü kapsamında tanınan hakların öne çıkanları şu şekildedir:

- Koruma süresi boyunca bulundukları ülkede oturma hakkı,
- Geçici koruma statüsü hakkında kabul edilebilir bilgiler,
- İltica prosedürüne kolay erişim güvenceleri,
- İstihdama kolay erişim hakkı,
- Konuta erişim ve uygun konaklama hakkı,
- Sosyal yardım alma hakkı,
- Tıbbi yardım hakkı ve tıbbi yardıma erişim hakkı,
- Bankacılık hizmetlerine erişim hakkı,

- İçinde ikamet ettikleri AB üyesi ülkede ikamet izni aldıktan sonra 90 gün boyunca diğer AB ülkelerinde serbestçe dolaşabilme hakkı,
- 18 yaşından küçüklerin eğitim alabilme hakkı,
- Ailelerin bazı özel durumlarda bir araya gelme hakları gibi haklara sahiptirler (*Temporary Protection- European Commission, 2024*).

Yukarıda sıraladığımız haklar dikkate alındığında Rusya ve Ukrayna savaşının hukuki olarak geçici koruma statüsü gibi önemli bir uluslararası göç kavramına yeni kurallar getirdiğini anlayabilmekteyiz. Avrupalılar, savaşan bir komşu ülke tarafından haksız yere saldırıya uğradığını düşündükleri komşu ülkeden gelen mültecilere karşı daha fazla ahlaki sorumluluk hissetmektedirler. Kendilerine yakın bir bölgede yaşanan bir savaş, Avrupalıların bu savaştan kaçan mültecilere bakış açısını temelden değiştirdi. Özellikle, savaşa yönelik bu tutumlar değiştiğinde, mültecilere yönelik tutumlar da değiştirmektedir (Moise vd., 2024, ss. 373). Ukrayna'dan gelen mültecilerin ülkelere girişiyle birlikte göçmenlik konusunun çerçevesinin değişebileceğini ve bu değişimin konunun kutuplaşmasının azalmasına yansıyabileceğini görülmüştür (Gronow vd., 2025, ss.11). Ancak her ne kadar Avrupa Birliği Ukraynalı mültecilere karşı olumlu bir tavır sergilemiş olsa da Ukraynalı mültecilere karşı tavır almış Avrupalı siyasetçilerde mevcuttur. Estonya Muhafazakar Halk Partisi kurucusu Mart Helme 13 Mart 2022 tarihinde yaptığı konuşmada, Ukraynalı mültecilerin HIV gibi bulaşıcı hastalıklar getirdiğini ve fuhuşa karışacaklarını iddia etmiştir (Ivaldi & Zankina, 2023, ss. 119).

Harita 1: Ukraynalı Mültecilerin Avrupa Ülkelerine Olan Dağılımı

Harita Kaynak:(UNCHR, 2024b, s. 3)

Harita 1'i incelediğimizde Ukraynalı mültecilerin Avrupa'da bulunan ülkelerdeki sayılarını görebilmekteyiz. Harita 1'de en çok Ukraynalı 'ya ev sahipliği yapan ülkelerin Almanya, Polonya, İngiltere, İspanya, İtalya, İrlanda, Çekya ve Hollanda olduğunu anlamaktayız. Bu ülkelerin yüksek sayıda Ukraynalı mülteciyi bünyelerine kabul etmesi normal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel olarak göçün yönü de bu savaş sonucunda değişmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı gerçekleşen agresif tavırları; Çekya, Macaristan, Slovakya ve Polonya gibi Batı Avrupa ülkelerine geçiş için transit görevi gören ülkeleri göç için merkez üssü haline getirmiştir (Pedziwiatr & Magdziarz, 2022, ss. 354). AB ülkelerinin Ukraynalı mültecilere karşı olumlu bir yaklaşım sergilediğini yukarıda açıklamıştık. Ukraynalı mültecilerin göç etmeyi tercih ettikleri ülkeler içinde Rusya'nın büyük bir yer kaplaması normal olmayan bir durumdur. Burada Ukraynalılar ne sebeple ülkelerinin aktif savaşta olduğu bir ülkeye göç ederler sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu soruya cevap verebilmek için ilk olarak Ukrayna'nın demografik yapısını incelememiz gerekmektedir. Ukrayna'nın nüfusunun yaklaşık 44 milyon olduğunu düşünülmektedir. Başkenti Kiev, yüz ölçümü 603,628 km², Devlet başkanı ise Vlodimir Zelensky, para birimi Grivna ve GSYİH ise 150 Milyar Amerikan dolarıdır. Ülkenin etnik yapısı ise Ukraynalı % 77,8; Rus % 17,3; Diğer % 4,9 (Kırım Tatarı % 0,5, Kırım'da %13) şeklindedir (TC Dışişleri Bakanlığı, 2024.). Burada ülkenin Ukraynalılardan sonra, Ukrayna'da yaşayan en büyük etnik unsurun Ruslar olduğunu anlayabiliriz. Bu durum Ukrayna ile Rusya'nın savaşta olmasına rağmen en yüksek sayılarda Ukraynalı mülteciye ev sahipliği yapan ülkelere birinin Rusya olmasını açıklamaktadır. Rus asıllı Ukrayna vatandaşları Rusya'ya göç etmeyi tercih etmektedirler. Rusya ve Ukrayna savaşının ortasında belki de en dezavantajlı duruma düşen grup Ukrayna'da yaşayan Ruslar olmuştur. Avrupalı ülkelerin Ukraynalı göçmenlere karşı sergilediği olumlu yaklaşıma sahip olamayan Rus asıllı Ukrayna vatandaşları, savaşın olumsuz etkilerinden uzak kalabilmek için kendi anavatanlarına göç etmeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca Rusya'da Ukrayna'da bulunan Rusların Rusya'ya göç etmesi için farklı çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmaların başında Ukrayna'yı terk eden Rus göçmenlere tanınan bazı özel haklar mevcuttur. Tanınan haklardan bir tanesi; Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rus kuvvetlerinin Ukrayna'nın doğu ve güneyinde ele geçirdiği yerlerde yaşayan Ukraynalılara Rus vatandaşlığı almayı kolaylaştıran kararnameyi imzalamasıdır. Putin'in emriyle birlikte vatandaşlık almayı kolaylaştıran süreç; Zaporijya ve Herson'da da yürürlüğe girmiştir (Erdem, 2022, s. 24). Rusya'nın göçü teşvik eden bu tavrını toplum mühendisliği yapmaya çalışmak ile açıklayabiliriz. Rusya savaşı sadece sahada kazanmak ile kazanamayacağını bilmektedir. Bu nedenle Rusya bölgenin demografik yapısını kendi lehine çevirmek ve bölgede kalıcı bir başarı sağlayabilmek amacıyla Rus asıllı Ukrayna vatandaşlarına vatandaşlık vermektedir. Rusya- Ukrayna savaşı sadece Avrupa'yı şekillendirmemiştir. Orta Asya'yı da etkilemiştir. Rusya'dan gelen göç ağırlıklı olarak yüksek vasıflı işgücüdür. Bu durum Orta Asya ülkelerinin ekonomik ve teknolojik gelişimi için büyük bir potansiyel mevcuttur. Bu potansiyeli gerçekleştirmek için, ulusal hükümetlerin göçün yol açtığı yüksek vasıflı işgücü arzını emmeye yardımcı olacak önlemler alması gereklidir (Oshchepkov vd., 2024, ss. 3).

Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle göç etmek zorunda kalan insanların büyük bir çoğunluğu Ukrayna'da yaşayan vatandaşlar olsa da Rusya'da yaşayan vatandaşlarda savaş sebebiyle göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgali eylemine katılmayan Rusya vatandaşları Rusya'dan göç etmişlerdir. Bunun dışında Rusya'nın zorla askere alma politikalarından rahatsız olan ve askere ve dolayısıyla Ukrayna'nın işgaline katılmak istemeyen Rusya vatandaşları ülkeden göç etmişlerdir. Özellikle iyi eğitilmiş ve savaş karşıtı Ruslar ülkeyi ilk olarak terk edenlerin başında gelmektedir (BBC, 2022). Türkiye'ye 2022 yılında gelen yabancı uyruklu nüfus içerisinde en ön sırada %25 ile Rusya Federasyonu vatandaşları bulunmaktadır. Rusya Federasyonu'nu %8,1 ile Ukrayna, %6,5 ile İran, %5,4 ile Afganistan ve %4,8 ile Irak vatandaşları izledi (TÜİK, 2022). Türkiye'nin yıllar boyunca

birçok farklı ülkeden göç dalgalarına maruz kaldığı düşünülünce özellikle Rusya ve Ukrayna savaşının başladığı 2022 yılında Türkiye'ye göç eden insanların Rusya Federasyonu vatandaşlarından oluşması, Rusya ve Ukrayna savaşının uluslararası göçe olan en ciddi etkilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rusya ve Ukrayna arasında gerçekleşen savaş sırasında açıklanması gereken bir başka olay ise dezavantajlı gruplar olarak adlandırabileceğimiz (kadınlar, çocuklar ve yaşlılar) ile avantajlı gruplar (yetişkin erkekler) arasında bulunan fırsat eşitsizliğinin ciddi bir şekilde fark edilmesidir. Çıkan bu savaş nedeniyle savaştan kurtarılması gereken gruplar ilk olarak kadınlar ve çocuklar olarak mimlemiştir. Ukraynalı erkeklerin güvenliği ikinci plana atılmıştır. Bu durum 1990'lı yılların ortasında Bosna'da gerçekleşen vahşet suçlarından beri dünyanın ve BM'nin herhangi bir ilerleme kaydetmediğinin kanıtı niteliğini taşımaktadır. BM'nin ve farklı uluslararası örgütlerin savaşlarda ilk olarak tahliye edilmesi gereken grubu kadınlar ve çocuklar olarak belirlemesi; kadınlar ve çocukları hedef konumuna getirmektedir. Burada asıl tartışma, kadınların, çocukların ve yaşlıların acı çekmediği değildir. Zorla yerinden edilmenin kendisi bir suç olarak kabul edilmektedir ve Balkanlar'da bu durum özellikle acımasız koşullarda meydana gelmiştir. Belirtildiği gibi, kadınlar cinsel işkence için hedef alınmış ve her zaman ölümden kurtulamamışlardır. Bununla birlikte, en azından bir şehrin kuşatılması ve düşmesi sırasında hayatta kalma şansı kadınlar için (ve küçük çocukları olan biraz daha yaşlı kadınlar için) on altı ile altmış yaş arasındaki erkeklerden çok daha yüksekti (Carpenter, 2003, s. 664). Bosna'da gerçekleşen bu durum Ukrayna'da da gerçekleşmiştir. İnsanların hayatta kalma durumları hesap edilmeksizin tahliye edilme ilk olarak kadınlara uygulanmıştır. Bu durum özellikle tahliye konusunda ortak bir çözümün bulunmasına engel olmaktadır. Son olarak Ukrayna'daki savaşta herhangi bir gerileme veya bitiş belirtisi görülmediği için milyonlarca insan hala mağdur olmaya devam etmektedir (IOM, 2023).

Göç süreci, iç ilişkilerin siyasi sisteminin en önemli bileşenlerinden biridir. Devlet, göç politikası ile göç sürecini bağımsız olarak düzenleyebilir ve yönetebilir (Shvets, 2017, s. 83). Lakin belirli bir göç politikası olmayan ülkelerin göç sürecini yönetmesi daha zor olacaktır. Bu zorluk hem mülteciler hem de vatandaşlar için geçerlidir. Günümüzde göç konusunu yüksek politika konuları arasına almayan ülkelerin sayısı giderek azalmaktadır. Bu durum göçün günümüzde küresel etkileri olan bir olgu olmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Rusya ve Ukrayna savaşı 2022 yılında başlamış olsa bile tarihçesi çok daha eskiye gitmektedir. Krusçev tarafından Kırım'ın geçici olarak Ukrayna'ya bırakılması SSCB'nin yıkılmasıyla, bir sorun olarak dünya kamuoyunun gündeminde yer edinmeye başlamıştır. SSCB zamanlarında bir sorun olarak addedilmeyen Kırım'ın Ukrayna sınırları içerisindeki varlığı, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya için bir beka meselesi haline gelmiştir. Özellikle Ukrayna'nın Avrupa Birliği ve NATO üyeliği gibi Batı bloğuna yaklaşan bölgesel örgütlere katılma isteği, Rusya'nın Kırım'ı ilhakına doğru uzanan süreci daha da hızlandırmıştır. Dugin'in Avrasyacılık politikalarına göre Ukrayna'nın Batıya yaklaşımı Rusya'dan uzaklaşması anlamına gelmektedir. Bu durum Rusya'nın Putin dönemi Avrasyacılık politikalarıyla çelişmektedir. Bu sebeplerle 2022 yılında başlayan ve hale devam etmekte olan Rusya- Ukrayna savaşının başlama sebebi sadece Rusya'nın Kırım'ı ve dolayısıyla Ukrayna'yı kendi uydusu olarak görmesi değildir. Ukrayna'nın Batıya olan yaklaşımı Rusya'nın Avrasyacılık politikalarıyla çelişmesi gibi spesifik bir sebebi mevcuttur. Ukrayna'nın Batıya yakınlaşması durumu Rusya'nın NATO tarafından çevrenmesi anlamına gelmektedir. Bu durum ise Rusya'nın SSCB'nin bir zamanlar hâkim olduğu bölgesel ve küresel güce sahip olmak isteyen Rusya için savaş sebebi olabilecek kadar ciddi bir durumdur.

Rusya ve Ukrayna savaşının dünyamıza ciddi etkileri olmuştur. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle birlikte birçok farklı Batı ülkesi Rusya'ya çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Bu yaptırımlar ticaret ve enerji hatta sanat alanında bile gerçekleşmiştir. Lakin Rusya ve Ukrayna savaşının en ciddi etkilerinden birisi bu savaş sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalan Rus ve Ukraynalılar olmuştur. Savaş sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalan Ukraynalıların sayısı Avrupa ve Asya'da bulunan birçok farklı ülkenin nüfusundan daha fazladır. Bu durum Rusya ve Ukrayna savaşının en yıkıcı etkilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası göç kavramı Arap baharından sonra Rusya ve Ukrayna savaşıyla tekrar dünya kamuoyunun tartışılması gereken önemli konularından biri halini almıştır. Kosova krizinden beri bu tarz ciddi bir göç dalgasına maruz kalmayan Avrupa ülkeleri sınırlarını Ukraynalı sığınmacılara açmak durumunda kalmıştır. Yoğun Ukrayna vatandaşı göçü sebebiyle Avrupalı ülkeler 1999 yılından beri yapmadıkları bir uygulama olan geçici koruma statüsünü tekrardan uygulamaya koymuştur. Arap baharı sebebiyle Ortadoğulu mültecilere karşı uygulamadıkları bir uygulamayı Rusya Ukrayna savaşından sadece bir ay kadar sonra Ukrayna vatandaşlarına karşı uygulamaları, Rusya ve Ukrayna savaşının uluslararası göçe hukuki bağlamda olan en önemli etkilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rusya Ukrayna savaşı sebebiyle birçok Ukraynalı hali hazırda savaşta oldukları bir ülke olan Rusya'ya da göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle Rus asıllı Ukrayna vatandaşları Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle zor bir duruma düşmüşlerdir. Rus oldukları için Avrupa'ya göç etmekte önemli zorluklarla karşılaşan Rus asıllı Ukraynalılar savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulabilmek için çareyi anavatanları olan Rusya'da bulmuşlardır. Rusya ise bu durumu kendi lehine kullanarak Rus asıllı Ukrayna vatandaşlarına Rus vatandaşlığı vermiş bulunmaktadır. Bu durum uluslararası göçün olduğundan daha karmaşık bir kavram olduğunun kanıtı niteliği taşımaktadır.

Rusya ve Ukrayna savaşı “önce kadınlar ve çocuklar” mottosunun Bosna savaşından beri değişmediğini kanıtlamıştır. Bu durumun Bosna savaşından beri hala dezavantajlı gruplar olarak isimlendirilen kadınlar ve çocuklara zarar vermektedir. Genel bir tahliye planının veya normunun çıkarılmasına engel olmaktadır. Bu durum yaklaşık 30 yılda dünyamızın bu konu için herhangi bir çözüm veya önlem geliştiremediğinin kanıtı olmaktadır. Ayrıca küresel göç yönetişiminin eksikliği Rusya- Ukrayna savaşı ile daha da çok hissedilmektedir. Uluslararası Örgütlerin Küresel göç yönetişimine daha çok ağırlık vermesi gerektiği bu savaş ile kanıtlanmaktadır.

Kaynakça

- Anghel, V., & Džankić, J. (2023). Wartime EU: consequences of the Russia–Ukraine war on the enlargement process. *Journal of European Integration*, 45(3), 487-501.
- Bakan, S. (2022). Savaş, Dünya Ekonomisi ve Finansal Piyasalar İçin De Felaket Mi? *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5(2), Article 2.
- Bakır, H. (2022). Rusya'nın Ukrayna İşgalinin Avrupa Mülteci Mevzuatı ve Ukraynalı Mülteciler Üzerindeki Hukuksal Etkisi. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 7(2), Article 2. <https://doi.org/10.46628/itbhssj.1189923>
- Başcılar, M., Karataş, M., & Güre, M. D. P. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı, Zorunlu Göç ve İnsani Koridorlar: Sosyal Hizmet Bağlamında Bir Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), Article 2. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1095252>
- Battır, O., & Yiğittepe, L. (2023). Rusya-Ukrayna Savaşında Yaptırımlar ve Enerji Güvenliği; Karşılıklı Ekonomik Bağımlılıklar Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(3), Article 3. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1222200>

- BBC. (2022). Rusya'dan beyin göçü hızlandı: "Putin hayatımızı mahvetti". *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60732709>
- Bimay, M. (2022). Küresel Göç Krizleri ve Uluslararası Göçlerin Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), Article 2. <https://doi.org/10.47147/ksuibf.1173561>
- Brzezinski, Z. (1997). *Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeo stratejik Gereklilikleri* (H. Öztoprak, Ed.; Y. Türedi, Çev.; 1. bs). İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Buyar, C., & Şener, U. (2022). Tarihi Perspektiften, Sosyo-Ekonomik Değerler Açısından Rusya-Ukrayna Savaşı ve Orta Asya Ülkelerine Etkileri. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 7(2), Article 2. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7472434>
- Carpenter, R. C. (2003). "Women and Children First": Gender, Norms, and Humanitarian Evacuation in the Balkans 1991-95. *International Organization*, 57(4), 661-694.
- Ciğer, M. İ. (2016). Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3, Article 3.
- Çelik, S. (2022). 2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: AB Entegrasyonu İçin Yeni Dönem. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), Article 2. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1093088>
- Deng, M., Leippold, M., Wagner, A. F., & Wang, Q. (2022). Stock prices and the Russia-Ukraine war: sanctions, energy and ESG.
- Dugin, A. (2003). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım* (V. İmanov, Çev.; 9. bs). Küre Yayınları.
- Erdem, H. Ş. (2022). *Avrupa'da Ukraynalı Mülteci Olmak* (s. 38) [Araştırma]. Türksam.
- Gleick, P., Vyshnevskiy, V., & Shevchuk, S. (2023). Rivers and Water Systems as Weapons and Casualties of the Russia-Ukraine War. *Earth's Future*, 11(10), e2023EF003910. <https://doi.org/10.1029/2023EF003910>
- Gronow, A., Xia, Y., Malkamäki, A., Kivelä, M., & Ylä-Anttila, T. (2025). Do external threats decrease political polarization? Climate change and immigration discussions on Finnish Twitter after the Russian invasion of Ukraine. *Computers in Human Behavior*, 108775.
- Ivaldi, G., & Zankina, E. (2023). *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe* (s. 372 p.). European Center for Populism Studies (ECPS). <https://doi.org/10.55271/rp0010>
- Konak, A. (2019). Kırım'ın İlhakı İle Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), Article 8.
- Kristensen, H. M., Korda, M., Johns, E., & Knight, M. (2024). Russian nuclear weapons, 2024. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 80(2), 118-145. <https://doi.org/10.1080/00963402.2024.2314437>

- Kurt, S. (2020). Güvenlikleştirme Kuramı Açısından Rusya Federasyonu- Ukrayna Çatışmasını Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(1), Article 1. <https://doi.org/10.33630/ausbf.669998>
- Kusa, I. (2022). Russia-Ukraine War: Harbinger of a Global Shift A Perspective from Ukraine. *Policy Perspectives*, 19(1), 7-12.
- Marchuk, I., & Wanigasuriya, A. (2022,). The ICC and the Russia-Ukraine war. In American Society of International Law (Vol. 26, No. 4).
- Moise, A. D., Dennison, J., & Kriesi, H. (2024). European attitudes to refugees after the Russian invasion of Ukraine. *West European Politics*, 47(2), 356-381. <https://doi.org/10.1080/01402382.2023.2229688>
- Orhan, E. (2022). The Effects of the Russia—Ukraine War on Global Trade. *Journal of International Trade, Logistics and Law*, 8(1), 141-146.
- Oshchepkov, A., Tilekeyev, K., & Gerry, C. (2024). How war in Ukraine has shaped migration flows in Central Asia. Policy Brief, 1, 1-16.
- Pędziwiatr, K., & Magdziarz, W. (2022). The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary—the new immigration destinations of Central Europe. *Social Policy Issues*, 59(4), 345-377.
- Ran, T., & Liu, Z. (2023). “The Russia-Ukraine War” or “The US-Russia War”? Thematic analysis of Global Times’ coverage of the Russia-Ukraine War. *Media Asia*, 51(1), 3-32.
- Sezer, S. (2024). Rusya-Ukrayna Savaşının jeopolitik sonuçları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, 17(1), Article 1. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1331462>
- Shvets, S. L. (2017). Immigration issue in the political discourse of modern Ukraine. South Ukrainian National Pedagogical University Named after K. D. Ushynsky, Harbin : Harbin Engineering Univer, 3, 83-91.
- Steinbach, S. (2023). The Russia—Ukraine war and global trade reallocations. *Economics Letters*, 226, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2023.111075>
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (2024). *Ukrayna Ülke Kúnyesi / T.C. Dışışleri Bakanlığı*. Geliř tarihi 21 Mayıs 2024, gönderen <https://www.mfa.gov.tr/ukrayna-kunyesi.tr.mfa>
- Temporary protection—European Commission. (2024,). Geliş tarihi 20 Mayıs 2024, gönderen https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en
- TÜİK. (2022). *TÜİK Kurumsal*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2022-49457>
- UNCHR. (2024a). *Situation Ukraine Refugee Situation*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- UNCHR. (2024b). *Ukraine Situation Flash Update* (s. 6) [Research]. UNCHR Regional Bureau for Europe. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/108765>
- Uygun, A. G. (2023). Avrupa Birliği’nin Rusya’ya Yönelik Yaptırımları: Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar. *TroyAcademy*, 8(1), Article 1. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.1265490>

Xu, W., Pavlova, I., Chen, X., Petrytsa, P., Graf-Vlachy, L., & Zhang, S. X. (2023). Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during the Russia-Ukraine war in March 2022. *International journal of social psychiatry*, 69(4), 957-966.

Yalçinkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: C. Erek Ofset* (1. bs). Lalezar Kitabevi.

Zuchowski, D. (2025). Migration response to an immigration shock: Evidence from Russia's aggression against Ukraine. *Journal of Economic Geography*, 25(1), 21-40. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbae042>

Extended Abstract

The methodology of our study is primarily case analysis. The international human mobility caused by the Russia-Ukraine war forms the main content of our study. The reaction of the world public, particularly the EU and the US, to the Russia-Ukraine war has been examined in detail in our study. The study includes statistics and reports related to the Russia-Ukraine war from organizations such as the UN and the EU. Both quantitative and qualitative methods are used in the study. The aim of our study is to examine and understand the circumstances faced by people who were forced to migrate due to the Russia-Ukraine war over a period of three years. It also aims to examine the effects of the Russia-Ukraine war on the concept of international migration. We plan to discuss the position of international migration within international relations through this study.

The concept of international migration is as old as humanity itself. Since the dawn of humanity, people have migrated in search of a better life. The migration of modern humans from the African continent to the European continent has shaped the world we live in today. Today, with the advancement of technology, the world has reached a very different position on migration than it did in the past. Particularly due to the devastating effects of World War II, the UN has taken new steps on migration. The 1951 Geneva Convention is one of the most effective of these steps. The rights of refugees were guaranteed by the Geneva Convention. The 1967 protocols also removed the condition of regional restrictions.

The history of the Russia-Ukraine war, which began in February 2022, goes back to World War II. Stalin's policies towards Ukraine weakened relations between Ukraine and the USSR. After Stalin's death, Nikita Khrushchev, the leader of the USSR, transferred Crimea from Russia to Ukraine in order to improve relations with Ukraine. This situation, which was not a problem within the USSR, became a serious issue with the collapse of the USSR. When the USSR collapsed, the Crimea region remained within Ukraine's borders, not Russia's. This situation led to a deterioration in Russia-Ukraine relations, particularly after Putin came to power in the Russian Federation in 1999. The Putin administration, which viewed Crimea as a natural part of Russia, began to interfere in Ukraine's internal affairs. On top of all this, the Ukrainian people's close relations with organizations such as the EU and NATO resulted in Russia's annexation of Crimea in 2014. Although this situation led to sanctions against Russia by the US and the EU, it did not prevent Russia from annexing Crimea. These sanctions resulted in Europe facing an energy crisis. European countries, which met a large majority of their gas needs from Russia, were deprived of Russian gas when Russia occupied Crimea. This situation prompted Europe to try to diversify its energy sources. The 2014 annexation of Crimea did not end Ukraine's dreams of becoming a member of the EU and NATO. Even after the Russian invasion, Ukraine did not sever its ties with the West. Thus, the Russia-Ukraine war began in 2022. Due to the war, the US and the EU supported Ukraine. However, this

support was mostly limited to money and military equipment. Western countries did not send any troops. Western countries have been reluctant to send troops to Ukraine due to Russia's possession of nuclear warheads.

Ukraine and Ukrainian civilians have been most affected by the war. Millions of people have been forced to relocate due to the war. According to UNHCR reports, 6.9 million Ukrainians have become refugees. Approximately 12 million Ukrainians are in need of humanitarian aid. The wave of 6.9 million refugees is one of the largest waves of migration that the European Union has faced since the Syrian Civil War. The European Union has launched some new measures in response to this situation. One of these is the new status granted to Ukrainian citizens on March 4, 2022. This is a status that has not been granted to any foreigner since the 1999 Kosovo crisis. This status was granted within just one month of the war's outbreak. Granting Ukrainian citizens extensive rights within the EU, this status has somewhat mitigated the negative effects of the war. Another important issue to consider regarding the Russia-Ukraine war in terms of international migration is the countries to which Ukrainian citizens have migrated. Due to this war, we can say that Ukrainian citizens have mostly migrated to Russia. When two countries that host each other's citizens go to war, the migration patterns of existing citizens become clearer as a result of this war. Countries such as Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic normally served as transit countries for migration. With the Russia-Ukraine war, these countries have now become central countries for migration. With Ukrainian refugees heading to Europe, it has also been observed that right-wing populist politicians have increasingly targeted refugees in their rhetoric. The rhetoric of "women and children first," which is effectively observed in every war, has been valid in the Ukraine-Russia war. Although this may seem innocent at first, it is a discourse that targets women and children. It creates a perception that adult men's lives are more expendable.

As we approach the end of 2025, the Russia-Ukraine war is still ongoing. While both countries are at war with each other, civilians have suffered the most serious damage in the war. Russia does not want Ukraine, which it considers one of the most important regions under its Eurasian policy, to come under NATO control. Ukraine, on the other hand, does not want to cede its sovereignty rights to Russia. As the war drags on, not only Ukrainian and Russian citizens, but civilians around the world are exposed to significant danger. Russia has not taken any action to use the nuclear warheads it has possessed since 2022. However, as long as the war continues and a ceasefire is not achieved, there is a risk that this situation could change. A potential nuclear war resulting from the Russia-Ukraine conflict would lead to irreversible disasters for our planet.

Gazze İçin Küresel Yönetişim ve Akademik Sorumluluk

Hüseyin Onur Ercan¹

Öz

Filistin topraklarındaki Gazze’de süregelen insanlık dramı, yalnızca bölgesel bir güvenlik sorunu değil, aynı zamanda küresel yönetim mekanizmalarının krizidir. Ayrıca Gazze, yalnızca konvansiyonel jeopolitik çıkarların değil, aynı zamanda giderek belirginleşen bir teopolitikleşme sürecinin ürünü olarak da değerlendirilebilir. Bu insanî felâket karşısında mevcut uluslararası hukuk normlarının ve Birleşmiş Milletler başta olmak üzere çok taraflı kurumların uygulamadaki yetersizlikleri ile çatışmaların durdurulması için daha bağlayıcı mekanizmalara duyulan ihtiyaç, gözler önündedir. Bu yazıda, giderek belirginleşen uluslararası akademi dünyasının sorumluluğu ile Küresel Yönetişim bağlamında sivilin korunması ve sürdürülebilir barışın tesisi için atılması gereken adımlar tartışılmaktadır. Gazze ve Filistin üzerine yapılan akademik yayınların niceliksel gelişimi analiz edildiğinde, küresel üniversitelerdeki bilimsel ilgi ve tematik yönelimler değerlendirilebilmektedir. Bibliyometrik veriler, özellikle 2014 ve 2021’deki saldırılar sonrasında yayınlarda ciddi bir artış yaşandığını ortaya koymaktadır. Ancak bu yükselişe rağmen, konu hâlâ birçok akademik disiplinde marjinal konumda kalmaktadır. Üniversiteler ve araştırma kurumları, sempozyumlar, disiplinler arası araştırmalar, konferanslar ve yayınlar aracılığıyla Gazze ve Filistin meselesini entelektüel sorumluluklar üstlenerek bilimsel gündemde tutmalı; politik süreçlere dolaylı etki sağlayacak bilgi üretimini sürdürmelidir. Konunun akademik platformlarda disiplinler arası düzlemde canlı ve eleştirel biçimde tartışılması, uzun vadeli uluslararası farkındalık ve norm oluşturma süreçlerine katkı sağlayacaktır. Sivil toplumlar düzeyinde küresel çapta gösterilen tepki dikkat çekici olsa da, bu enerjinin kurumsal ve akademik yapılara taşınması, kalıcı çözümlerin önünü açacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Gazze, teopolitikleşme, Küresel Yönetişim, Akademik Sorumluluk, Akademik Üretim

Global Governance and Academic Responsibility for Gaza

Abstract

The ongoing humanitarian tragedy in Gaza, within the Palestinian territories, represents not only a regional security issue but also a crisis of global governance mechanisms. Moreover, Gaza can be understood not only as the outcome of conventional geopolitical interests but also as the product of an increasingly pronounced process of theopoliticization. In the face of this humanitarian catastrophe, the inadequacies of existing norms of international law and of multilateral institutions, foremost the United Nations, in terms of practical implementation have become evident, as has the need for more binding mechanisms to halt the violence. Within this framework, the present paper discusses the increasingly apparent responsibility of the international academic community, as well as the steps that need to be taken to ensure the protection of civilians and the establishment of sustainable peace in the context of global governance. An analysis of the quantitative development of academic publications on Gaza and Palestine makes it possible to assess levels of scholarly interest and thematic orientations

¹ Doç. Dr., Türk-Alman Üniversitesi, 0000-0001-5708-6739, ercan@tau.edu.tr

within global universities. Bibliometric data indicate a significant increase in academic output, particularly following the assaults of 2014 and 2021. Despite this increase, however, the subject continues to remain marginal within many academic disciplines. Universities and research institutions should therefore sustain the Gaza and Palestine issue on the scientific agenda by assuming intellectual responsibility through symposia, interdisciplinary research projects, conferences, and publications, and by continuing knowledge production capable of exerting indirect influence on political processes. Keeping the issue alive through critical and interdisciplinary debate on academic platforms can contribute to long-term international awareness and to processes of norm formation. Although the global response at the level of civil society has been striking, transferring this momentum into institutional and academic structures is essential for opening the way toward more lasting solutions.

Keywords: Palestine, Gaza, theopoliticization, Global Governance, Academic Responsibility, Academic Production

1. Giriş

Filistin meselesi, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren yalnızca bölgesel bir çatışma alanı olarak değil, aynı zamanda uluslararası sistemin normatif, hukuki ve siyasal sınırlarını sürekli olarak zorlayan yapısal bir sorun alanı olarak ortaya çıkmıştır. 1948 yılında kurulan İsrail Devleti'nin bölgesel varlığı, kuruluşundan itibaren stratejik bir çatışma politikası çerçevesinde şekillenmiştir; çatışmanın erken evresi geniş ölçekte bir "İsrail-İslam Dünyası" meselesi olarak algılanmıştır. Ancak bu algı, zaman içerisinde coğrafi ve siyasal olarak daraltılarak önce Arap dünyası, ardından Filistin ve nihayetinde Gazze Şeridi odaklı bir sorun alanına indirgenmiştir. Bu daraltma süreci, meselenin uluslararası ve geniş İslami hassasiyet alanından çıkarılarak küresel kamuoyunun ilgisinin azaltılmasını hedefleyen bir yerelleştirme ve önemsizleştirme stratejisi olarak değerlendirilebilir (Falk, 2014). Söz konusu strateji, askerî operasyonların meşruiyet zeminini güçlendirmekte ve uluslararası dikkat dağınıklığını derinleştirmektedir.

Bu bağlamda Gazze Şeridi, yalnızca yoğun askerî şiddetin ve insani krizlerin kesiştiği bir coğrafya olmanın ötesinde, çağdaş küresel düzenin işleyişine dair daha geniş soruların merkezinde yer almaktadır. Süreklilik arz eden çatışmalar, sivillere yönelik sistematik hak ihlalleri ve uluslararası toplumun tepkilerindeki seçicilik, Gazze'yi küresel yönetim, uluslararası hukuk ve normların uygulanabilirliği açısından kritik bir vaka hâline getirmiştir. Bu durum, Gazze'de yaşanan insani felaketin yalnızca konvansiyonel jeopolitik çıkarlar çerçevesinde değil, aynı zamanda daha derin yapısal ve söylemsel dinamikler bağlamında ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu dinamikleri özellikle *teopolitikleşme* kavramı etrafında incelemektedir. Teopolitikleşme, modern uluslararası sistemin seküler ve hukuk temelli yapısına rağmen, siyasal aktörlerin politika üretiminde kutsal metinlere, eskatolojik anlatılara, "seçilmişlik" söylemlerine ve dinî kimliklere artan ölçüde referans vermesi olarak tanımlanmaktadır (Agnew, 2006; Küçükcan, 2010). Uluslararası ilişkiler literatüründe dinî söylemin Vestfalya Barışı sonrasında görece geri planda kaldığı kabul edilmekle birlikte, günümüzde hegemonik güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir dönemde bu söylemin siyaset, savaş ve toplumsal kimlik inşasında yeniden kurucu bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir (Juergensmeyer, 2017). Gazze bağlamında bu süreç, eskatolojik ve teopolitik okumaların iç içe geçtiği, uluslararası hukuk normlarının fiilen askıya alındığı bir alan yaratmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, üç temel araştırma sorusu etrafında yapılandırılmıştır. İlk olarak, Gazze'de yaşanan insani felaketin, klasik güvenlik ve jeopolitik analizlerin ötesinde, hangi teopolitik ve söylemsel mekanizmalar aracılığıyla meşrulaştırıldığı sorgulanmaktadır. İkinci

olarak, bu süreçte uluslararası hukuk normlarının ve küresel yönetim mekanizmalarının neden ve nasıl etkisizleştiği analiz edilmektedir. Üçüncü olarak ise, Gazze ve Filistin meselesine ilişkin akademik üretimin niceliksel ve tematik dağılımının, uluslararası akademinin bu krize yönelik epistemik ve normatif yaklaşımına dair ne tür ipuçları sunduğu ele alınmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma, literatüre üç düzeyde katkı sunmayı amaçlamaktadır. Kuramsal düzeyde, teopolitikleşme kavramını Gazze örneği üzerinden uluslararası ilişkiler ve küresel yönetim tartışmalarıyla ilişkilendirmektedir. Ampirik düzeyde, bibliyometrik analiz yoluyla Gazze ve Filistin konulu akademik üretimin zamansal ve disiplinler arası eğilimlerini sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Normatif düzeyde ise, akademinin insan hakları ihlalleri karşısındaki sorumluluğunu ve bilgi üretiminin etik boyutunu yeniden tartışmaya açmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Gazze örneğini çağdaş uluslararası sistemin siyasal, hukukî ve ahlakî açmazlarını görünür kılan bütüncül bir analiz çerçevesi içinde ele almaktadır.

2. Teopolitikleşme Süreci

Gazze’de yaşanan insanî felâket, yalnızca konvansiyonel jeopolitik çıkarlar bağlamında değil, aynı zamanda giderek belirginleşen bir *teopolitikleşme* süreci çerçevesinde ele alınmalıdır. Teopolitikleşme, modern uluslararası sistemin seküler ve hukuk temelli yapısına rağmen, siyasal aktörlerin politika üretiminde kutsal metinlere, eskatolojik anlatılara, “seçilmişlik” söylemlerine ve dinî kimliklere artan ölçüde referans vermesi olarak tanımlanmaktadır (Agnew, 2006; Küçükcan, 2010). Uluslararası ilişkiler literatüründe dinî söylemin Vestfalya Barışı sonrasında görece geri planda kaldığı kabul edilmekle birlikte, günümüzde hegemonik güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir dönemde bu söylemin siyaset, savaş ve toplumsal kimlik inşasında yeniden kurucu bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir (Juergensmeyer, 2017).

Bu çerçevede Vestfalya öncesi dönemde papanın ya da imparatorun fermanlarının oynadığı meşruiyet üretici rol ile günümüzde Washington merkezli siyasal söylemler, İsrail yanlısı Evanjelist lobiler ve küresel medya-teknoloji ağları tarafından üretilen diskur arasında yapısal bir benzerlik kurulabilir. “Vaat edilmiş topraklar”, “Armageddon”, “seçilmiş halk” ve “Mesih’in dönüşü” gibi kavramlar, jeopolitik karar alma süreçlerinin örtük meşruiyet gerekçelerine dönüştürülmekte; bu durum uluslararası hukukun ve insan hakları rejimlerinin normatif önceliğini aşındırmaktadır (Juergensmeyer, 2017; Falk, 2014). Kıyamet ve kurtuluş eksenli bu anlatılar, karar vericilerin zihinsel çerçevesinde hukuk temelli küresel yönetim mekanizmalarının önüne geçebilen yüksek riskli bir meşruiyet alanı üretmektedir.

Gazze bu bağlamda, eskatolojik ve teopolitik okumaların yoğun biçimde iç içe geçtiği ve uluslararası normların fiilen askıya alındığı bir laboratuvar işlevi görmektedir. Amerikan bağlamında Evanjelizmin yükselişi, tarihsel olarak karşıt konumda bulunan Yahudilik ve Hristiyanlık arasında yeni bir siyasal-teolojik yakınlaşma üretmiştir. Bu yakınlaşma, özellikle Evanjelist çevrelerin ABD dış politikası üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte, İsrail ile kurulan teolojik ortaklığın ideolojik bir zemine oturtulmasına hizmet etmiştir (Smith, 2019).

Bu çerçevede şekillenen Evanjelist-Siyonist söylem, Gazze’deki askerî şiddeti yalnızca güvenlik ve strateji gerekçeleriyle değil, aynı zamanda dinî referanslar üzerinden de meşrulaştırmaktadır. Eskatolojik beklentiler, sivillerin kitlesel biçimde hedef alınmasını siyasal tahayyülün kabul edilebilir sınırları içine taşıırken, Birleşmiş Milletler sistemi ve uluslararası ceza adaleti mekanizmaları üzerindeki baskıyı da artırmaktadır (Ahmad, 2023). Gazze’ye yönelik saldırıların sıklıkla “iyilik-kötülük” ve “düzen-kaos” gibi ikili karşıtlıklar üzerinden çerçevelenmesi, hukuki kategorilerin yerini teolojik söylemlerin aldığı bir diskur alanı üretmektedir. Bu yönüyle teopolitikleşme süreci, insanlığa karşı işlenen suçların finansal

kapital, medya ve güvenlik aygıtlarıyla iç içe geçen yeni bir “dijital teokrasi” formu altında meşrulaştırılmasına imkân tanıyan bir zemin oluşturmaktadır.

3. Olası Gelecek Senaryoları

Güncel çatışma dönemlerinde gözlemlenen ateşkes veya gerginliği azaltma çabaları, daha çok uluslararası toplumdan gelen tepkilerin ve yükselen tansiyonun geçici olarak yönetilmesi amacını taşımaktadır. Ancak uzun vadede, İsrail’in politikaları iki ana eksen etrafında yoğunlaşmaktadır. Birincisi, kültürel ve sanatsal diplomasi araçlarını kullanarak uluslararası alanda zedelenen imajını onarma ve mevcut tepkileri dönüştürme çabasıdır. İkincisi ve daha kritik olanı ise, topraksal genişleme hedefine ulaşmak için yeni bir yöntem olarak “insansızlaştırma” veya nüfus azaltma stratejilerinin uygulanmasıdır. Bu strateji, yüksek uluslararası tepkiye neden olan doğrudan ve açık soykırım eylemlerine alternatif olarak geliştirilmiştir. Sınır kapılarının “insani” bir çerçevede açılması ve sivil toplum kuruluşları (STK) gibi araçların kullanılmasıyla, Filistinli sivil halkın aileleriyle birlikte bölgeden kalıcı olarak göç etmeye (hicret etmeye) teşvik edilmesi planlanmaktadır.

Bu yöntemle amaçlanan şey, bölgedeki Arap/Filistinli nüfus yoğunluğunu kademeli olarak azaltmak ve demografik yapıyı değiştirmektir. Nüfusun azaltılmasıyla boşaltılan toprakların nihai hedefi ise ilhak edilerek İsrail’in devlet topraklarının genişletilmesidir. Bu uzun vadeli ve kademeli stratejinin temelinde, Yahudi toplumunun tarihsel tecrübelerinden kaynaklanan istikrarlı ve uzun soluklu politika gütmeye yeteneği yatmaktadır. Bu durum, anlık politik tepkiler yerine, on yıllara yayılan stratejik planlara sıkı sıkıya bağlı kalındığını göstermektedir. Dolayısıyla, mevcut çatışmaların durulması, bu uzun vadeli yayılcı hedeften vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda, bilhassa Müslüman dünyanın ve bölgesel aktörlerin politik uyanıklığını sürdürmesi, güçlenmesi ve Filistin halkının direncine katkıda bulunması, İsrail’in topraklarını genişletme politikasının kalıcı bir sonuca ulaşmasını engellemek açısından hayati önem taşımaktadır.

4. Küresel Yönetişim ve Kriz

Filistin topraklarındaki Gazze’de süregelen insanlık dramı, yalnızca dar anlamda bölgesel bir güvenlik meselesi olarak değil, aynı zamanda mevcut küresel yönetim mimarisinin yapısal ve normatif bir krizi olarak değerlendirilmelidir. Gazze örneği, uluslararası sistemin sivillerin korunması, şiddetin sınırlandırılması ve çatışmaların önlenmesi konularındaki kurumsal kapasitesinin ne ölçüde zayıfladığını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Bu insani felaket karşısında, uluslararası hukuk normlarının ve Birleşmiş Milletler başta olmak üzere çok taraflı kurumların uygulamadaki yetersizlikleri açık biçimde görünür hâle gelmiştir. Özellikle sivillerin korunması, orantılılık ilkesi ve insancıl hukukun bağlayıcılığı gibi temel normların fiilen askıya alınması, küresel yönetişimin normatif tutarlılığına ve meşruiyetine ilişkin ciddi soru işaretleri doğurmaktadır (Falk, 2014).

Bu durum, uluslararası hukukun evrensellik iddiası ile pratikteki seçici uygulanabilirliği arasındaki derin çelişkiyi daha da belirginleştirmektedir. Küresel yönetim mekanizmalarının bazı bağlamlarda etkin biçimde işletilirken, belirli siyasal aktörler söz konusu olduğunda etkisizleşmesi, normların siyasal güç ilişkilerine tâbi kılındığını göstermektedir. Bu bağlamda Gazze, yalnızca bir insani kriz alanı değil, aynı zamanda uluslararası düzenin hukuka dayalı yapısının sınındığı bir vaka hâline gelmiştir. Dolayısıyla çatışmaların durdurulmasına yönelik daha bağlayıcı, yaptırım gücü yüksek ve etkin denetim mekanizmalarına duyulan ihtiyaç giderek artmakta; küresel yönetişimin mevcut araç ve ilkelerinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır.

Gazze örneği, küresel yönetim tartışmalarında yalnızca kurumsal işlevsizlikleri değil, aynı zamanda bilgi üretimi, söylem inşası ve hakikat rejimleri üzerinde yaşanan derin bir epistemik kırılmayı da açığa çıkarmaktadır. Uluslararası akademinin sorumluluğu bu noktada yalnızca insan hakları ihlallerini tespit etmekle sınırlı değildir; aynı zamanda bu ihlallerin hangi siyasal, hukuki ve söylemsel mekanizmalar aracılığıyla meşrulaştırıldığını ve kurumsallaştırıldığını analitik biçimde ortaya koymayı da içermektedir (Ahmad, 2023). Akademik bilgi üretiminin, siyasal güç ilişkilerinden bütünüyle bağımsız olmadığı dikkate alındığında, Gazze bağlamında üretilen bilginin normatif ve etik boyutunun ayrıca tartışılması gerekmektedir.

Bu çerçevede Gazze üzerine yapılacak akademik çalışmaların, uluslararası hukuk, eleştirel güvenlik çalışmaları, din-siyaset ilişkileri ve medya çalışmaları ekseninde disiplinler arası biçimde derinleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım, yalnızca mevcut şiddet döngüsünün yapısal nedenlerinin anlaşılmasına katkı sunmakla kalmayacak, aynı zamanda insan hakları merkezli, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir küresel yönetim modellerinin tasarlanmasına da teorik ve pratik zemin hazırlayacaktır (Küçükcan, 2010). Akademik bu süreçte üstleneceği eleştirel ve normatif rol, küresel yönetimin geleceğine dair tartışmalar açısından vazgeçilmez niteliktedir.

Bu noktada, Gazze bağlamında yaşanan kriz, küresel yönetimin seçici uygulanabilirliği sorununu da gündeme taşımaktadır. Uluslararası hukuk normlarının bazı bağlamlarda etkin biçimde işletilirken, belirli siyasal aktörler söz konusu olduğunda askıya alınması, normların evrenselliği ilkesini zedelemektedir. Bu durum, “norm aşınması” (norm erosion) olarak adlandırılan süreci hızlandırmakta ve uluslararası sistemde hukuka olan güveni ciddi biçimde sarsmaktadır (Finnemore & Sikkink, 1998). Dolayısıyla Gazze örneği, yalnızca bölgesel bir kriz değil, küresel yönetimin meşruiyet ve tutarlılık sınavı olarak da değerlendirilmelidir.

5. Bibliyometrik Analiz

Bu çalışma kapsamında Gazze ve Filistin konulu akademik üretimin gelişimini değerlendirmek amacıyla bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılmıştır. Bibliyometri, belirli bir konuya ilişkin akademik yayınların niceliksel dağılımını, zamansal değişimini ve disiplinler arası yönelimlerini incelemeye imkân tanıyan analitik bir araç olarak tercih edilmiştir. Bu yöntem sayesinde, Gazze ve Filistin meselesinin akademik literatürdeki görünürlüğü, hangi dönemlerde yoğunlaştığı ve hangi disiplinler tarafından daha fazla ele alındığı sistematik biçimde değerlendirilebilmiştir.

Analiz sürecinde, Web of Science ve Scopus gibi uluslararası indeksli veri tabanlarından elde edilen hakemli makale, kitap bölümü ve konferans bildirileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yayınlar; yıl, konu başlığı, disiplin alanı ve anahtar kelimeler temelinde sınıflandırılmıştır. Bu sayede belirli tarihsel kırılma anlarının (özellikle 2014 ve 2021 yıllarında Gazze’de yaşanan askerî saldırılar) akademik üretim üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur.

Buna ek olarak, Türkçe ve Almanca akademik tez veritabanları taranarak yüksek lisans ve doktora çalışmalarının sayısı, konu dağılımı ve metodolojik eğilimleri analiz edilmiştir. Böylece yalnızca uluslararası dergi literatürü değil, aynı zamanda ulusal akademik üretimin Gazze ve Filistin meselesine yaklaşımı da değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler, disiplinler arası eğilimleri ve akademik ilginin hangi alanlarda yoğunlaştığını göstermesi bakımından karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır (Al-Quds University Institutional Repository, 2023; PCBS, 2022).

5.1. Bulgular

Bulgulara göre, 2000-2010 yılları arasında Gazze üzerine yayımlanan akademik makale sayısı 320 iken, bu sayı 2011-2020 döneminde 780'e yükselmiştir. 2021-2023 döneminde ise yalnızca üç yıl içinde 260'tan fazla hakemli yayın yapılmıştır. Yayınların %42'si uluslararası hukuk ve insan hakları çerçevesinde, %33'ü ise çatışma çözümü ve güvenlik çalışmaları ekseninde ele alınmaktadır. Geri kalan çalışmalar ise siyaset bilimi, sosyoloji, iletişim ve din-siyaset ilişkileri gibi alanlara dağılmaktadır.

Bu niceliksel artış, akademik dünyanın Gazze'de yaşanan politik ve askerî krizlere duyarlılığını yansıtmakla birlikte, bu ilginin büyük ölçüde kriz odaklı ve dönemsel kaldığını da göstermektedir. Nitekim yayın yoğunluğu, çoğunlukla büyük askerî operasyonların hemen sonrasına denk gelmekte; uzun vadeli yapısal analizlerin ve disiplinler arası teorik çalışmaların görece sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla konu, artan yayın sayısına rağmen birçok akademik disiplinde hâlen ikincil ve periferik bir konumda kalmaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışma, Gazze'de süregelen insanî felaketi yalnızca bölgesel bir çatışma ya da konvansiyonel jeopolitik çıkarlar çerçevesinde ele almanın yetersiz kaldığını; aksine bu krizin, küresel yönetim mekanizmalarının yapısal zaafalarını ve uluslararası sistemde yaşanan normatif aşınmayı görünür kılan çok katmanlı bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Gazze örneği, uluslararası hukukun evrensellik iddiası ile uygulamadaki seçiciliği arasındaki derin uçurumu açığa çıkarmakta; Birleşmiş Milletler başta olmak üzere çok taraflı kurumların sivillerin korunması ve şiddetin önlenmesi konusundaki etkisizliğini somut biçimde gözler önüne sermektedir.

Çalışmada ayrıca, Gazze'deki şiddetin yalnızca güvenlikçi ya da stratejik gerekçelerle değil, giderek belirginleşen bir teopolitikleşme süreci aracılığıyla meşrulaştırıldığı gösterilmiştir. Eskatolojik anlatılar, dinî semboller ve "seçilmişlik" söylemleri, siyasal karar alma süreçlerinde örtük bir meşruiyet çerçevesi üretmekte; bu durum uluslararası hukuk normlarının ve insan hakları rejimlerinin normatif önceliğini aşındırmaktadır. Bu bağlamda Gazze, teopolitik ve söylemsel dinamiklerin uluslararası normları fiilen askıya aldığı bir laboratuvar alanı olarak değerlendirilmelidir.

Bibliyometrik analiz bulguları ise, Gazze ve Filistin konulu akademik üretimin özellikle büyük askerî saldırılar sonrasında niceliksel olarak arttığını, ancak bu ilginin çoğu zaman dönemsel ve kriz odaklı kaldığını göstermektedir. Artan yayın sayısına rağmen, konunun birçok akademik disiplinde hâlen periferik bir konumda bulunması, uluslararası akademinin normatif ve etik sorumluluğuna işaret etmektedir. Bu nedenle üniversiteler ve araştırma kurumları, Gazze meselesini disiplinler arası, eleştirel ve süreklilik arz eden bir biçimde akademik gündemde tutmalı; bilgi üretimi yoluyla küresel farkındalık ve norm inşa süreçlerine katkı sunmalıdır. Akademinin bu bağlamda üstleneceği rol, yalnızca entelektüel değil, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk niteliği taşımaktadır.

Netice olarak Filistin-Gazze meselesi, sadece diplomatik veya askerî değil, aynı zamanda ahlakî ve akademik bir sorun alanı olduğundan, üniversiteler ile akademisyenlere bilgi üretimi yoluyla krizlerin görünürlüğünü artırma sorumluluğu düşmektedir. Zira Akademik çevrelerde krizlerin normatif boyutunun canlı tutulması, kolektif hafızanın diri kalmasına katkı sunmaktadır.

Kaynakça

Agnew, J. (2006). *Geopolitics: Re-visioning world politics* (2nd ed.). Routledge.

Ahmad, K. (2023). Uluslararası hukukta İsrail'in Filistin'e yönelik politikaları: Soykırım suçu bağlamında bir inceleme. On İki Levha Yayıncılık.

Al-Quds University Institutional Repository. (2023). Research output on Palestine and Gaza.

Falk, R. (2014). Palestine: The legitimacy of hope. Just World Books.

Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), 887-917.

Juergensmeyer, M. (2017). *Terror in the mind of God: The global rise of religious violence* (4th ed.). University of California Press.

Küçükcan, T. (2010). Filistin meselesi ve uluslararası toplum. *İslam Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 7-25.

PCBS. (2022). Annual report on education and research output in Palestine. Palestinian Authority.

Smith, J. K. A. (2019). *Religion and the rise of populism*. Polity Press.

Extended Abstract

The ongoing humanitarian catastrophe in Gaza, within the Palestinian territories, represents not merely a regional security challenge but a profound and enduring crisis of global governance (Ahmad, 2023; Falk, 2014). Far from being confined to the dynamics of a localized conflict, the situation in Gaza exposes structural weaknesses in the contemporary international order, particularly in the capacity of international law and multilateral institutions to protect civilians, enforce accountability, and prevent large-scale human suffering. Despite the existence of well-established legal norms governing armed conflict and civilian protection, their inconsistent application and weak enforcement mechanisms have rendered them largely ineffective in halting violence in Gaza. This gap between normative frameworks and practical outcomes has increasingly undermined the credibility of global governance structures, most notably the United Nations system (Küçükcan, 2010).

This study argues that the Gaza crisis must be understood not only as a political or military issue but also as an epistemic and normative failure. Within this context, the responsibility of the international academic community becomes particularly salient. Academia is not merely an observer of global crises but an active participant in shaping the knowledge frameworks, discursive boundaries, and normative assumptions through which such crises are understood and addressed. Accordingly, this paper examines the role of academic production in relation to Gaza and Palestine, focusing on how scholarly engagement reflects broader patterns of global governance, political attention, and normative prioritization.

Historically, the Israeli–Palestinian conflict has undergone a process of progressive geographical and political narrowing. Initially perceived as a broad confrontation between Israel and the Islamic world, it was subsequently reframed as a regional Arab–Israeli conflict, later reduced to the Palestinian question, and ultimately localized almost exclusively around the Gaza Strip. This process of narrowing has functioned as a strategic mechanism of depoliticization and localization, reducing international sensitivity and transforming a structural issue of occupation, displacement, and rights into a seemingly isolated humanitarian emergency (Falk, 2014). Such reframing has facilitated the normalization of repeated military operations and diluted broader international accountability.

Beyond conventional geopolitical explanations, this paper introduces the concept of theopoliticization as a crucial analytical lens for understanding the Gaza crisis. Theopoliticization refers to the increasing reliance of political actors on religious narratives, eschatological imaginaries, and claims of divine legitimacy in shaping policy decisions, even within ostensibly secular international systems (Küçükcan, 2010). While religious discourse was largely marginalized in international politics following the Westphalian settlement, contemporary global politics has witnessed a resurgence of religiously infused narratives, particularly in periods of hegemonic transition.

In the case of Gaza, the intersection of evangelical political theology, Zionist ideology, and strategic interests has contributed to the emergence of a theopolitical framework that legitimizes large-scale violence against civilians. Such narratives generate a high-risk legitimacy framework in which international law, human rights regimes, and diplomatic instruments are subordinated to metaphysical claims (Ahmad, 2023). Gaza thus functions as a laboratory where the erosion of secular legal norms under the pressure of theopolitical justifications becomes starkly visible.

These dynamics have profound implications for global governance. They weaken the authority of international institutions, constrain humanitarian intervention, and place sustained pressure on mechanisms of international criminal justice. Moreover, they reshape global information environments by framing violence through moral dichotomies—such as good versus evil or order versus chaos—rather than through legal and humanitarian categories. In this context, academic inquiry becomes essential, as it provides the analytical tools required to interrogate dominant narratives and expose their political consequences.

This study employs bibliometric analysis to examine the development of academic production on Gaza and Palestine. This method enables a systematic assessment of the quantitative distribution, temporal evolution, and disciplinary orientation of scholarly output, thereby allowing for a comparative evaluation of visibility, thematic focus, and periods of intensified academic attention.

The analysis draws on peer-reviewed articles, book chapters, and conference proceedings indexed in major international databases such as Web of Science and Scopus, which were categorized by year, disciplinary field, thematic focus, and keywords. This classification makes it possible to identify correlations between major political and military events—most notably the large-scale assaults on Gaza in 2014 and 2021—and subsequent increases in scholarly output. In addition, Turkish- and German-language master's and doctoral thesis databases were systematically reviewed to capture patterns of national academic production beyond high-impact journals. Together, these datasets facilitate a comparative assessment of interdisciplinary trends and reveal the areas in which academic interest in Gaza and Palestine has been most strongly concentrated (Al-Quds University Institutional Repository, 2023; PCBS, 2022).

The findings indicate that between 2000 and 2010, approximately 320 academic articles focusing on Gaza were published, a figure that increased to 780 during the period from 2011 to 2020. Between 2021 and 2023 alone, more than 260 peer-reviewed publications appeared within just three years. Of these studies, 42% are situated within the fields of international law and human rights, while 33% focus on conflict resolution and security studies. The remaining publications are distributed across disciplines such as political science, sociology, communication studies, and religion–politics relations.

While this quantitative increase reflects a growing sensitivity within the academic community to political and military crises in Gaza, it also suggests that scholarly attention remains largely

episodic and crisis-driven. Peaks in publication output tend to coincide with the aftermath of major military operations, whereas long-term structural analyses and theoretically grounded interdisciplinary studies remain comparatively limited. Consequently, despite the notable growth in academic output, Gaza-related research continues to occupy a secondary and peripheral position within many academic disciplines.

The paper argues that universities and research institutions bear a distinct intellectual and ethical responsibility to counteract this marginalization. Through interdisciplinary research initiatives, conferences, symposia, and sustained publication efforts, academic institutions can help maintain Gaza and Palestine as central subjects of scholarly inquiry. Such engagement contributes not only to deeper understanding but also to the indirect shaping of political processes by sustaining normative pressure and informing public debate (Falk, 2014).

While global civil society responses to the Gaza crisis have been extensive and highly visible, translating this mobilization into institutional and academic structures remains limited. Bridging this gap is essential for achieving durable solutions. Sustained academic engagement can transform episodic public outrage into enduring frameworks of accountability, normative commitment, and global awareness.

In conclusion, the Gaza crisis reveals a convergence of humanitarian failure, global governance breakdown, and epistemic distortion. Recent ceasefires and de-escalation efforts should be understood primarily as instruments for managing international pressure rather than as signals of a substantive policy shift. Despite temporary reductions in violence, long-term strategies remain centered on reputational management and indirect demographic transformation aimed at consolidating territorial control. Accordingly, moments of relative calm do not indicate strategic reversal. In this context, the Gaza–Palestine issue constitutes not only a geopolitical challenge but also an epistemic and moral one. Addressing these challenges requires not only political and legal reform but also a reinvigoration of academic responsibility. By maintaining critical, interdisciplinary, and normatively grounded engagement with Gaza and Palestine, the international academic community can contribute meaningfully to long-term norm formation and the pursuit of sustainable peace.

Sustained academic engagement remains essential for preserving normative accountability and ensuring that questions of legality, justice, and human responsibility continue to inform global governance debates.

The Impact of Anti-Immigrant Parties on the Mainstream Parties: Evaluating the CHP–ZP Protocol in the 2023 Elections

Duygu Ersoy¹

Abstract

The rise of the anti-immigrant parties and their influence on the mainstream parties are discussed in relation to the “contagion effect” of their anti-immigrant position. This study attempts to analyze this contagion effect over the relationship between the Victory Party (Zafer Partisi- ZP) and the Republican People’s Party (Cumhuriyet Halk Partisi- CHP) in Turkey. Through examining the anti-immigrant discourse of CHP during its short-term alliance with the ZP between the two rounds of the presidential elections in 2023 and comparing it with the party’s attitude after the elections, this study analyzes whether this contagion effect is a long-lasting one. By engaging in a discourse analysis of the Twitter posts of two consecutive leaders of CHP as well as the official party account, the study concludes that anti-immigrant position adopted from the ZP rendered a strategic instrument for the party rather than a consistent part of its discourse.

Keywords: Anti-immigrant parties, anti-immigrant sentiments, mainstream parties, Turkey, elections

Göçmen Karşıtı Partilerin Ana Akım Partiler Üzerindeki Etkisi: 2023 Seçimlerinde CHP – ZP Protokolü Üzerine bir Değerlendirme

Öz

Göçmen karşıtı partilerin yükselişi ve ana akım partiler üzerindeki etkileri, göçmen karşıtı tutumların “bulaşıcı etkisiyle” bağlantılı olarak tartışılmaktadır. Bu çalışma, sözkonusu “bulaşıcı etkiyi” Türkiye’de Zafer Partisi (ZP) ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasındaki ilişki üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, CHP’nin 2023’teki cumhurbaşkanlığı seçimlerinin iki turu arasında ZP ile kurduğu kısa süreli ittifak sırasında benimsediği göçmen karşıtı söylemi incelemekte ve bu söylemi partinin seçim sonrasındaki tutumuyla karşılaştırarak, bu “bulaşıcı etki”nin kalıcı olup olmadığını analiz etmektedir. CHP liderlerinin ve partinin resmi Twitter hesaplarından yapılan paylaşımlarının söylem analizine dayanan bu çalışma, Cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde Zafer Partisi’nin göçmen karşıtı söylemini benimseyen CHP’nin bu tutumunu parti söyleminin tutarlı bir parçası hâline getirmekten ziyade, stratejik bir araç olarak kullandığı sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen karşıtı partiler, göçmen karşıtlığı, ana akım partiler, Türkiye, seçimler

Turkey’s general and presidential elections in 2023 were very significant in terms of their impact on the trajectory of Turkish politics. Opposition parties believed that the election might herald the moment for a change in power after 21 years of Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi- AKP) rule. However, despite a close competition between the alliances led by the Republican People’s Party (Cumhuriyet Halk Partisi - CHP), the main opposition party, and AKP as the incumbent party, these expectations were in vain as the election ended in victory for the latter alliance.

¹ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, duygu.ersoy@asbu.edu.tr, 0000-0001-8501-6121

The parliamentary elections and the first round of the presidential elections were held on the same day. For the latter, three candidates² competed: the AKP leader and president Recep Tayyip Erdoğan, representing the People's Alliance³, CHP leader Kemal Kılıçdaroğlu, representing the Nation's Alliance⁴, and former Nationalist Action Party (Milliyetçi Hareket Partisi - MHP) deputy Sinan Oğan, representing the Ancestral Alliance⁵. The first round ended with Erdoğan receiving a plurality of the votes but not the absolute majority needed for a first-round victory. More specifically, Erdoğan won 49.4% of the votes whereas Kılıçdaroğlu and Oğan won 43.2% and 5.2%, respectively (Clarke, 2023). Because the second round was contested by just the top two candidates, Erdoğan and Kılıçdaroğlu realized that the latter could bridge the small difference in vote share by attracting support from voters who supported Oğan in the first round. Both candidates therefore tried to expand their electoral alliance to attract Oğan supporters, leading to a competition for the votes of Ancestral Alliance supporters in the second round.

The Ancestral Alliance represented small nationalist parties, the most vocal of which was the far-right anti-immigrant Victory Party (Zafer Partisi - ZP), which had received 2.23% votes in the parliamentary elections. The attempts of the People's and Nation Alliances to secure Ancestral Alliance votes ended up splitting the alliance. Its presidential candidate, Sinan Oğan, declared his support for Erdoğan whereas ZP's leader, Ümit Özdağ, declared that his party was going to support Kılıçdaroğlu (Bianet, 2023a, 2023b). In the ensuing negotiations, Kılıçdaroğlu addressed the anti-immigration sentiments of ZP voters and agreed with Özdağ on a protocol agreeing to repatriate refugees within a year. However, it seems that the promises given to Özdağ were not limited to what was included in the protocol. Two months after the elections, Özdağ declared Kılıçdaroğlu had promised to allocate certain ministries to ZP as well as the leadership of the National Intelligence Agency if he were elected (Cuzdan, 2023).

² Muharrem İnce was the fourth candidate in the 2023 elections but he withdrew three days before the elections (Kirby, 2023).

³ The People's Alliance, founded before the 2018 presidential elections to support Recep Tayyip Erdoğan's presidency, is an electoral alliance between the AKP and the MHP that has continued to compete in the subsequent elections.

⁴ The Nation Alliance, founded by CHP, the Good Party (İYİ), the Felicity Party (Saadet Partisi - SP), and the Democratic Party (Demokrat Parti - DP), later expanded to include the Democracy and Progress Party (Demokrasi ve Atılım Partisi - DEVA) and the Future Party (Gelecek Partisi - GP). Nation Alliance was dissolved after its defeat in the 2023 elections and the İYİ's split from the alliance. These six parties, also known as the Table of Six, were not the only ones supporting Kılıçdaroğlu's presidential candidacy. It is important to note that although two other opposition parties, the Peoples' Democratic Party (Halkların Demokratik Partisi - HDP) and the Workers' Party of Turkey (Türkiye İşçi Partisi - TIP) joined another alliance called the Labour and Freedom Alliance, they still supported Kemal Kılıçdaroğlu's presidential candidacy.

⁵ The Ancestral Alliance, founded shortly before the twin elections in 2023, is composed of far-right parties including the Victory Party, the Justice Party, and the Turkey Alliance Party.

Kılıçdaroğlu did not win the presidential race but the severity of his promises to ZP demonstrated the importance of gaining endorsement from a far-right party in order to win elections, given rising anti-immigrant sentiments in contemporary Turkey. Thus, Kılıçdaroğlu's attempts to gain such endorsement between the two rounds of the 2023 presidential elections exemplify how a mainstream party may co-operate with an anti-immigrant party due to electoral pressures. Accordingly, this study examines this last-minute coalition between the ZP and CHP before the second round of Turkey's 2023 presidential elections and its impact on CHP's discourse. Turkey currently hosts the world's largest refugee population, with official numbers showing that there are approximately 4 million Syrians currently living in Turkey (UNHCR, 2024). Therefore, examining the impact of anti-immigrant parties on the mainstream ones can contribute to understanding not only the current trajectory of Turkish politics but also what happens in other contexts. Moreover, this study aims to contribute to the literature researching how anti-immigrant parties impact others (Van Spanje, 2010; Akkerman, 2012) by discussing whether this impact will be long lasting. While numerous studies have examined the contagion effect of anti-immigration parties, most do not consider the duration of the impact. However, the CHP case shows that the contagious anti-immigrant stance may be an issue that can be raised whenever necessary in that CHP and its leaders no longer prioritized the refugee issue after the presidential election defeat and the failure of the alliance with the ZP. Thus, the study argues that an anti-immigrant attitude became an adaptable part of the party's discourse due to electoral pressures and remains a strategic instrument that the party can use depending on its contextual needs rather than being a consistent part of its discourse. To sum up, by pointing out this instrumentalization of the anti-immigrant position, the study aims to contribute to the literature studying the impact of the politicization of immigrant sentiments, especially by far-right parties, on the policies, electoral strategies, and discourses of mainstream parties. To do so, the study examines CHP's position regarding the refugee issue in Turkey.

In order to understand CHP's changing position regarding the politicization of anti-immigration sentiment, this study focuses on the period between 1 January 2023 and 1 January 2025. This two year interval is important to understand the trajectory of CHP's anti-immigrant position because it includes the campaign period before the 2023 parliamentary and presidential elections, the post-elections period in which CHP changed its leader, the 2024 local election campaign, and the post-election period following CHP's overall victory, when it gained the most votes for the first time since the 1977 elections. Examining these changing circumstances for the party, including defeat and victory, help us to question whether its anti-immigrant position was adopted pragmatically or has become a consistent and substantial part of the party's discourse.

To investigate CHP's stance during this period, a discourse analysis was conducted on the X Twitter posts of CHP leader Kemal Kılıçdaroğlu (@kilicdarogluk) and his successor Özgür Özel (@eczozgurozel), as well as the official party account (@herkesicinCHP), in relation to changing circumstances. It is important to examine these Twitter posts because Twitter (now X) is a platform that allows direct interaction between party leaders and their electorate. Given the urgency of diffusing messages during the elections, it is essential to maintain direct contact with voters. Despite all the regulations restricting its use, social media still enables opposition leaders to spread their messages, which may not be covered by the traditional media. A number of studies have examined the anti-immigrant position of different parties, including CHP, by analyzing parliamentary debates (Aydemir 2023; Apaydın & Müftüler-Baç, 2022; Balta et al., 2022), no study has focused on CHP's use of social media as a political medium in this regard. Thus, examining the Twitter posts of CHP and its leaders can contribute to understanding CHP's discourse towards refugees.

The Tweets examined in this study were identified using a keyword search. Choosing the appropriate keyword was complicated by the fact that Turkey's opposition parties fail to differentiate between categories such as immigrants, asylum seekers, and refugees (Balta et al., 2022, p.6). When talking about the Syrians under temporary protection, CHP speakers mostly use the term asylum seekers. However, given their ignorance of these technical categories, we searched using all the keywords that CHP politicians might use when referring to Syrians living in Turkey, specifically Syrian/s, immigrant/s, asylum seeker/s, and refugee/s. Another complication was that Turkish words can take case suffixes but Twitter does not allow a word to be included with a case suffix, so the search was extended by using separate keywords for each suffix. For instance, the keyword Syrians was searched for in Turkish as follows: Suriyeliler-i, Suriyeliler-i, Suriyeliler-e, Suriyeliler-de, Suriyeliler-den.

The Tweets identified from these keywords from the @herkesincinCHP account were not traditional tweets limited with 140 characters but mostly included short videos of speeches by CHP leaders with a summary line about the content. These videos, which are mostly 2-2.5-minute extracts from longer speeches delivered in meetings or TV programmes, can be considered as the excerpts that the party wanted to highlight. Thus, to better understand the party's changing position towards Syrians, both the summary lines and the videos shared with the Tweets were coded and analyzed.

Inspection of the relevant Tweets revealed that Kılıçdaroğlu only posted 10 Tweets on the refugee issue between 1 January 2023 and 1 January 2025 while Özel only posted four times. Moreover, we identified only 45 tweets posted by CHP's official Twitter account over that two-year period, indicating that the party had also not frequently raised the refugee issue on social media. One could question whether the limited number of tweets is a limitation of the study. However, it can be argued that the limited number of tweets is, in itself, significant data, indicating that the issue is not particularly salient for the CHP.

Recent data shows that Turkish society's "initial high level of acceptance" and later "tolerance" of Syrians is now being replaced with "rejection," with 88.5% of the population demanding that refugees leave the country (Erdoğan, 2023, p.10). The analysis showed that neither the two CHP party leaders' nor the party's own Twitter posts make an anti-immigrant position a central theme although public anti-immigration sentiment was at record levels at that time. To show how the CHP strategically politicized anti-immigrant sentiments within this context, the following section analyzes the trajectory of the anti-immigrant sentiments in Turkey before the 2023 elections. The paper then focuses on the 2023 presidential election and its impact on CHP's discourse regarding refugees. Finally, CHP's discourse on refugees after the 2023 elections is examined to question its durability.

1. CHP's Position Towards Refugees Before the 2023 Elections

CHP's previous reluctance to incorporate anti-immigrant sentiments in its official discourse may be because anti-immigrant sentiment has only recently become politicized in Turkey. Although Turkey has been hosting a substantial number of refugees since the start of the Syrian civil war in 2011, it is only recently that this refugee flow has led to anti-refugee or anti-immigrant sentiment dominating political discussions. Accordingly, until 2021, election campaigns were not dominated by the refugee issue (Balta et al., 2022, p.6). Given that anti-immigration sentiment has become one of the most important issues for political parties seeking to gain support in European societies, Turkey has actually been an "anomaly" (Balta, et al., 2022, p.12). Given such high refugee flows as in Turkey, the governing party could be expected to lose votes. Yet, in Turkey's case, the loss has been "statistically insignificant"

(Fisunoğlu & Sert, 2019, p.308), with refugee flows having only a negligible effect on election results (Altındağ & Kaushal, 2021, p.175).

The examination of parliamentary debates between 2015 and 2019 shows that “almost all political parties were more or less similar in the frequency of their deliberations on the Syrians” and “none of the political parties expressed xenophobic or highly negative attitudes towards the Syrians (Apaydın & Müftüler-Baç, 2022, p.233). Between 2011 and 2019, CHP’s deliberations on refugees was dominated by the motivation of opposing the government. Despite changes in CHP’s anti-immigrant position in subsequent periods, including an increased saliency of the issue in its deliberations, the party did not change three basic themes underlying its immigration discourse. For CHP, the most important point regarding the refugee issue is the economic burden the Syrian refugees caused in Turkey. CHP’s deliberations emphasized how the services the Syrians receive were introduced at the expense of Turkish citizens, especially the unemployed and pensioners. CHP’s second point concerned AKP’s errors in foreign policy, particularly that the government’s policy regarding Syria was the reason for Turkey’s refugee-related problems. CHP’s third criticism was again foreign policy related, namely that the Turkey-Europe refugee deal damaged Turkey’s national dignity because AKP had turned Turkey into a “refugee camp” or an “open-air prison” for refugees in return for the money and “transformed the half-century-long diplomatic relations into a mere refugee debate without a significant progress in the accession talks” (Apaydın & Müftüler-Baç, 2022: 226). To sum up, CHP’s discourse revolved around criticism of the AKP government rather than criticism of Syrians themselves. Hence, it did not reflect an exclusionary perspective against them (Apaydın & Müftüler-Baç, 2022, Balta et al., 2022). Thus, it can be argued that between 2011 and 2021 “political discussion of the refugee issue did not become explicitly anti-immigrant” (Balta et al., 2022, p.13), neither for CHP nor for other parties.

More recently, however, the issue has become increasingly politicized for several reasons, including Turkey’s worsening economic crisis, deepening polarization in Turkish politics and growing opposition to government policies (Balta et al., 2022, pp.11-12). The establishment of ZP was an important moment in this polarization: “The lack of sufficient differentiation between the two alliances’ refugee policies, despite the growing electoral salience of refugee issues, created a strategic opening/niche in the political space,” which was filled by ZP basing “its entire campaign on the involuntary repatriation of Syrian refugees” (Secen et al., 2024, p.428). Similarly, Balta, Elçi, and Sert claim that “in a political context where migration has been a non-issue, the ZP almost effortlessly converted the electorate’s rising negative sentiments into a political concern. The mainstream political parties quickly followed suit, inserting political solutions for the immigration issue into their rhetoric and political programs” (2023, p.3). The next section identifies ZP’s impact on CHP’s policies, electoral strategies, and discourse during the 2023 election campaign.

2. Between Two Rounds: The CHP 2023 Election Campaign

This study is an attempt to examine the extent that “the contagion effect” of anti-immigration parties applies to CHP’s discourse and policies on refugees and migration. The contagion effect refers to the impact of anti-immigrant parties on others, which makes the latter adopt more restrictive positions on migration. Van Spanje (2010) showed that mainstream or leftist parties were not immune to this effect. In line with Van Spanje’s discussion of the “contagion effect”, Balta, Elçi, and Sert (2023) argue that ZP’s emergence led Turkey’s other political parties to adopt a more anti-immigrant position, which “can be seen as a byproduct of the spillover effect associated with the mass support for the ZP’s anti-refugee policies” (Türk, 2024, p.275.)

ZP was founded in 2021 by Ümit Özdağ, a former member of first MHP and then İYİ. As a political party, ZP can be considered the counterpart of European anti-immigrant far right parties (Balta, Elçi, and Sert, 2023, p.3) that use “the migration issue as their main political concern” (Van Spanje, 2010, p.569).

In order to understand ZP’s “spill-over effect” on Turkey’s party system in general and CHP in particular, one needs to take a closer look at the 2023 elections because these were considered critical, not only for AKP, but also for Turkey’s political history. The opposition parties had high expectations of defeating AKP because the so-called Table of Six, founded under Kılıçdaroğlu’s leadership, included politically and ideologically diverse parties⁶ representing a considerable part of the electorate. In addition, although two other opposition parties, the Peoples’ Democratic Party (Halkların Demokratik Partisi - HDP) and the Workers’ Party of Turkey (Türkiye İşçi Partisi - TIP) joined another alliance called the Labour and Freedom Alliance⁷, they supported Kemal Kılıçdaroğlu’s presidential candidacy.

Despite the opposition’s expectations, AKP again became the leading party in the parliamentary elections while Kılıçdaroğlu was unable to win the presidential race in the first round. As outlined earlier, given these first-round results, both the Nation and People’s Alliances turned to the nationalist and far-right Ancestral Alliance to increase their votes, particularly from ZP. Within this context, which was the first time an anti-immigrant party had stood in an election, refugees and immigration became the key issue of the 2023 elections. As the Ancestral Alliance presidential candidate, Oğan gained 5% of the first-round presidential election votes while ZP gained 2.3% percent of the votes in the parliamentary elections. Oğan then agreed with AKP to support Erdoğan’s candidacy while Kılıçdaroğlu had to address the concerns of ZP’s voters in order to gain endorsement from ZP leader Ümit Özdağ. Thus, it can be argued that ZP politicized anti-immigrant sentiments, thereby impacting the mainstream parties’ discourses and programs (Balta et al., 2022, p.6). The negotiations with ZP had more immediate consequences for CHP. As Balta, Elçi, and Sert report, in the period preceding the elections “CHP also adopted a more anti-immigrant position despite a decline in the salience of the refugee issue in their speeches” (2023, p.8).

In order to demonstrate the importance for CHP’s anti-immigrant position of the period between the two rounds of the 2023 presidential elections, we will firstly examine the period between 1 January 2023 and 14 May 2023, which was the day of the first round of the elections. First, it should be noted that CHP posted only a single Tweet about refugees between January 2023 and March 2023. This lack of interest in the topic indicates that, until

⁶ The Table of Six was constituted as a result of the expansion of the Nation Alliance founded by CHP, İYİ, Felicity Party (Saadet Partisi - SP), and the Democratic Party (Demokrat Parti - DP) before the 2018 elections. The new alliance added the Democracy and Progress Party (Demokrasi ve Atılım Partisi - DEVA) and the Future Party (Gelecek Partisi - GP). Ideologically, CHP claims to be a social democratic party whereas İYİ is a nationalist party founded by MHP dissidents. DP is a center-right party while the rest of the Table having Islamist roots. SP represented the National Outlook Movement from which AKP emerged while DEVA and Gelecek were founded by AKP dissidents.

⁷ The Labor and Freedom Alliance was formed by several socialist parties: the Labor Party (Emek Partisi - EMEP), the Workers’ Movement Party (Emekçi Hareket Partisi - EHP), the Social Freedom Party (Toplumsal Özgürlük Partisi - TÖP), the Federation of Socialist Assemblies (Socialist Meclisler Federasyonu - SMF), the Workers’ Party of Turkey (Türkiye İşçi Partisi - TIP), and the Peoples’ Democratic Party (Halkların Demokratik Partisi - HDP).

the first round of the presidential elections, Kılıçdaroğlu's campaign was not dominated by an anti-immigrant position. Indeed, the first Tweet regarding refugees was shared by Kılıçdaroğlu's account on 14 March 2023. This stated that his presidency would have two key goals: repatriation of Syrians and securing Turkey's borders because porous borders signal a lack of national sovereignty (Kılıçdaroğlu, 2023a, 2023b). Throughout the two years under investigation, CHP resorted to emphasizing border security.

In April, there was a single tweet from the party account, @herkesicinchp, which included a short video of party spokesperson Faik Öztrak discussing the brain drain of qualified young Turkish people who were being replaced by unqualified immigrants, leading to cultural erosion and constituting a demographic threat. He blames AKP for the economic, demographic, and cultural threat supposedly posed by refugees (CHP, 2023a). Öztrak's reference to cultural erosion and the demographic threat were not mentioned in the following three tweets shared by the @herkesicinCHP.

Until the first round of the elections regarding the issue only four tweets shared by the @herkesicinCHP. These tweets mainly repeated Kılıçdaroğlu's promise to send refugees back to Syria and prevent Turkey from becoming a migrant hub (CHP, 2023d). He states that "the border is honor" and blames the government for not protecting the nation's honor while reducing its own citizens to the same position as the refugees. Thus, for Kılıçdaroğlu, the target is the government for its policies that made the refugees an economic burden for Turkish citizens rather than "his Syrian siblings." Hence, he constantly reminds readers that he will repatriate refugees, but without falling into the trap of racism (CHP, 2023b, 2023c). In accordance with his positive campaign before the first round (Yardımcı-Geyikçi & Yavuzylmaz, 2024), Kılıçdaroğlu argues that the refugee issue is predominantly related to scarcity of resources, and claims that CHP would "never, ever be placed on a racist ground" (Kılıçdaroğlu, 2023c).

However, this tone of not criminalizing refugees changed significantly after Kılıçdaroğlu failed to win in the first round as clearly seen in the following Tweet: "Are you aware that if they stay, more than 10 million additional refugees will come, and poverty will deepen? These illegals will turn into potential crime machines, and looting will begin" (CHP, 2023e). By addressing the refugees as "illegals", "potential crime machines," and "looters" of whom additional 10 million are on the way, Kılıçdaroğlu implies that voting for him in presidential elections is a patriotic duty: "My nation, rise up!... Those who love their homeland ... come to the ballot box" (CHP, 2023). It is after this call that Kılıçdaroğlu and Özdağ agreed on a protocol and Özdağ endorsed Kılıçdaroğlu's presidential candidacy. This video indicated that ZP's presentation of refugees as criminals and a threat to the security of Turkish citizens, especially women, was now shared by CHP. Given CHP's previous discourse regarding refugees, this was a major change in emphasis.

It is within this context that Kılıçdaroğlu suddenly started talk about the presence of 10 million refugees, which was a "clear exaggeration" (Türkmen, 2023). Furthermore, his new rhetoric had an obviously "unapologetically xenophobic tone" because "while in previous statements Kılıçdaroğlu still promised repatriation, he would refer to refugees as 'our siblings' and emphasize the need for a 'peaceful return', which would take place over a two-year period in consultation with the Assad government", he was now using a "dehumanizing narrative" (Türkmen, 2023).

After Kılıçdaroğlu lost the presidential election despite these strategies, questions were raised as to whether he had been the right candidate in the first place, which later turned into demands for his resignation. However, Kılıçdaroğlu did not resign and instead announced his

candidacy for the CHP leadership once again in the congress held on 4 November 2023. However, the congress chose Özgür Özel as the new leader and Kılıçdaroğlu's 13-year rule of CHP came to an end. In the next section, we will try to identify whether CHP retained its new anti-immigrant discourse amid the turmoil following its defeat in both the parliamentary and presidential elections in 2023.

3. CHP Anti-immigrant Discourse in the Period after the 2023 Elections

During the period between the presidential elections and party congress, while Kılıçdaroğlu was still CHP leader, there were no Tweets quoting him regarding the refugee issue. However, the continuation of the party's new anti-immigrant discourse could be seen in 9 Tweets quoting party spokespeople. For instance, Faik Öztrak criticized the readmission deal with the EU, by presenting it as causing the country's encirclement or "silent occupation" (CHP, 2023f) - a term very similar to ZP's conceptualization of Turkey's "silent invasion" by the refugees. This usage of the term "silent occupation" and the discursive criminalization of the refugees shows that CHP was now "infected" with ZP's contagious anti-immigrant discourse. It might be argued that this "contagion" was only short-lived and that CHP spokespeople continued to use this anti-immigrant narrative in a limited manner until the change in leadership in November 2023. In fact, there was no lasting effect on the party's discourse. Considering CHP Tweets between November 2023 and January 2025, Özel posted just 4 tweets on the refugee issue, whereas the party account shared 19 tweets, most of which were video excerpts from Özel's speeches. Thus, the saliency of the issue was very low by this time. For instance, there were no Tweets on the refugee issue between February and May, as well as between July and September. This is striking because it means that CHP no longer prioritized the issue in its campaign for the local elections of 31 May 2024. Indeed, CHP's election manifesto only mentioned asylum seekers twice, using the same sentence: "In our cities where population mobility is intense, we will pursue policies that encourage the return of foreign immigrants and asylum seekers, in cooperation with the central government and reliable NGOs" (CHP, 2024, p.43). Thus, the manifesto did not address anti-immigrant feelings or contribute to their politicization.

However, the issue did become more salient after the fall of Asad's regime in Syria in December 2024, which returned the refugees to the top of Turkey's political agenda (Medyascope, 2024). During this period, CHP was criticized for ignoring recent developments in Syria while Özel's efforts to respond to the criticisms may have also increased the issue's saliency. As the news spread that Asad had been ousted, Özel made a speech saying that the government should meet with Asad immediately to enable the repatriation of the refugees (Evrensel, 2024). Interestingly, however, this part of the speech was not shared by either of the @herkesicinCHP or @eczozgurozel Twitter accounts.

The refugee issue became more salient after the fall of Assad's regime, Özel's stance regarding the refugees arguably reverted to CHP's position before the 2023 elections. That is, he talked about the economic burden of hosting the refugees and calculated, for instance, how many bridges, airports, etc. could be built with the money spent on the refugees (CHP, 2024d). Özel again claimed that the "refugee burden" was falling on the shoulders of retired and unemployed Turkish citizens (CHP, 2024c) and maintained CHP's position that the problem could be solved by the refugees' safe repatriation: "We will prepare the necessary proposals that will enable those here to return to their hometowns quickly, safely and never to return, and we will present them to Turkey" (CHP, 2024c). Furthermore, in proposing this solution, he emphasized that, as the leader of a social democratic party, he was not blaming

the refugees themselves; rather, his target was the AKP government. Similarly, he tried to balance his statements regarding the demographic threat posed by the refugees for Turkey by talking about the plight of the refugees, such as the death of the refugee child Alan Kurdi (CHP, 2024b). He also emphasized that his hostility targeted the policies that had drawn refugees to Turkey, being completely against the politicians responsible for these policies (CHP, 2025).

4. Conclusion

Following the collapse of Asad's regime and recent events in Syria, the return of Syrian refugees has become one of the most heated debates in Turkey. In response to these developments, CHP claims that the most urgent matter for Turkey today is the refugees' safe repatriation. However, while discussing this solution which it had also proposed long before, the party no longer criminalizes the refugees themselves. In this sense, the party has returned to its position before the 2023 elections regarding the refugee issue. That is, CHP emphasizes that it is against the policies that caused the refugee flows rather than the refugees themselves. Except for the period between the two rounds of the 2023 presidential election, this theme was used by two consecutive CHP leaders, Kılıçdaroğlu and Özel. Within this discourse, rather than blaming the refugees for the resulting political, economic, and social "burdens", CHP blamed the ruling AKP.

Thus, CHP's discourse primarily emphasizes the "economic burden" caused by refugees. Prominent party figures claim that money that could be spent for the welfare of the Turkish citizens is spent instead on refugees, with a frequent comparison made between the condition of retired Turkish citizens refugees.

Regarding the "demographic threat", the position of CHP's leaders is related to their concerns about "national purity". They claim that Syrian refugees will soon constitute half of Turkey's population if they are not repatriated. What is critical here is that the number that CHP leaders refer to when talking about Syrian refugees varies depending on the political context. Sometimes, they refer to the official numbers; sometimes claim there are 8.5 million Syrians; other times they even refer to 10 million refugees could become 30 million refugees in the near future. Here it is critical to note that CHP first referred to 10 million refugees between the two rounds of the presidential election, when CHP was accused of adopting ZP's far-right anti-immigrant discourse. Thus, it seems that a far-right anti-immigrant party was able to push Turkey's mainstream parties in its direction, implying that their anti-immigrant position is contagious. Given the agreement between Kılıçdaroğlu and Özdağ between the two rounds of the election and CHP's changing anti-immigrant stance during that period, it can be concluded that CHP was suffering from this contagion.

The findings of this study show that although CHP adopted a harsher anti-immigrant position, including criminalization of the refugees, between the two rounds, this effect did not last long. After the presidential elections, the party spokespeople's social media posts indicate that CHP's stance was only influenced by its cooperation with ZP for a limited time. Furthermore, neither of the two consecutive leaders made statements that reproduced the harsher anti-immigrant position after the 2023 elections. As Özel himself acknowledged, adopting an anti-immigrant position is a delicate matter for the leader of a social democratic party. Similarly, Kılıçdaroğlu also moderated his anti-immigrant discourse regarding the refugee issue by claiming that CHP would solve the problem without ever falling into racism.

These concerns help explain why CHP's anti-immigrant stance has fluctuated. Between the two rounds of the 2023 presidential election, the party constructed the "refugee issue" as something that Turkish society could no longer support and as the country's most urgent matter that should be solved immediately. At this time, it made sense for CHP to adopt ZP's discourse criminalizing refugees as a security threat because it was expected to help Kemal Kılıçdaroğlu increase his votes by claiming that voting for him was a patriotic duty. However, this change in the party's anti-immigrant stance only dominated the party's discourse for a short time. After the presidential election, securitization of refugees was completely forgotten, as evidenced by the lack of Tweets about the issue for months. Moreover, when Syrian refugees again dominated Turkey's political agenda after Asad was ousted, CHP, who had recently become the leading party in the 2024 local elections, did not readopt ZP's discourse. Thus, the findings of this study show that although CHP adopted a harsher anti-immigrant position, including criminalization of the refugees, between the two rounds, this effect did not last long. Based on these findings, the study makes a critical contribution in showing that when far-right parties' ideological contagion of mainstream parties depends on immediate electoral pressures, these mainstream parties may recover from the contagion once these pressures have passed.

References

- Akkerman, T. (2012). Immigration policy and electoral competition in Western Europe: A fine-grained analysis of party positions over the past two decades. *Party Politics*, 21(1), 54-67.
- Altındağ, O., & Kaushal, N. (2021). Do refugees impact voting behavior in the host country? Evidence from Syrian refugee inflows to Turkey. *Public Choice*, 186(1-2), 149-178.
- Apaydın, S., & Müftüler-Baç, M. (2022). The Syrian refugee crisis through the lenses of Turkish political discourses: An analysis of deliberations in the Turkish parliament. *International Migration*, 60(5), 217-236.
- Aydemir, N. (2023). Framing Syrian refugees in Turkish politics: A qualitative analysis on party group speeches. *Territory, Politics, Governance*, 11(4), 658-676.
- Balta, E., Elçi, E., & Sert, D. (2022). *Political party representation of anti-immigration attitudes: The case of Turkey*. Heinrich Böll Stiftung.
- Balta, E., Elçi, E., & Sert, D. (2023). *The 2023 elections and migration debate in Turkey*. Heinrich Böll Stiftung.
- Bianet. (2023a). Ancestral alliance breaks up: Responses to Oğan's support for Erdoğan. <https://bianet.org/haber/ancestral-alliance-breaks-up-responses-to-ogan-s-support-for-erdogan-279163> (Accessed: 21.09.2025).
- Bianet. (2023b). Anti-migration leader endorses Kılıçdaroğlu in Turkey's presidential runoff vote. <https://bianet.org/haber/anti-migration-leader-endorses-kilicdaroglu-in-turkey-s-presidential-runoff-vote-279222> (Accessed: 21.09.2025).

CHP [@herkesicinCHP]. (2023a, April 7). *Parti Sözcümüz Faik Öztrak: “Türkiye’den göçen nitelikli genç nüfusumuzun yerini kim alıyor? Sadece 2021’de Irak, İran, Özbekistan, Suriye, Afganistan’dan...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1644385981426958344>

CHP [@herkesicinCHP]. (2023b, May 4). *Millet İttifakı Cumhurbaşkanı Adayı Kemal Kılıçdaroğlu: “Milliyetçilikmiş, bunlarıki mevsimlik milliyetçilik, seçimden seçime... Ben diyorum ki; ‘Suriyeli kardeşlerimizi en geç iki...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1654218767482732545>

CHP [@herkesicinCHP]. (2023c, May 7). *“Bay Kemal sözünden dönmez, Suriyeli göçmenleri iki sene içinde göndereceğim. Irkçılık yapmadan hepsini güven içinde ülkelerine göndereceğim. Verdikse bir söz...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1654969718401380361>

CHP [@herkesicinCHP]. (2023d, May 11). *“Avrupalı rahat etsin diye göçmenleri Türkiye’de tutuyoruz. ‘Kusura bakmayın, biz sizin göçmen deponuz muyuz’ diyemiyorlar. Çünkü bunu ancak verilmeyecek...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1656702535837655045>

CHP [@herkesicinCHP]. (2023e, May 19). *Millet İttifakı Cumhurbaşkanı Adayı Kemal Kılıçdaroğlu: “Farkında mısınız bunlar kalırsa 10 milyondan fazla sığınmacı daha gelecek, sefalet derinleşecek? Bu kaçaklar...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1659504941046591489>

CHP [@herkesicinCHP]. (2023f, October 16). *Parti Sözcümüz Faik Öztrak: “Bu haritalarda 2013–18 yıllarında Türkiye’deki sığınmacıların dağılımı var. 2018’e gelindiğinde yurdu sarmışlar. Ama durum...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1714003347949105652>

CHP. (2024a). *Yerel seçim bildirgesi. Cumhuriyet Halk Partisi.* <https://www.chp.org.tr/yayin/2024-yerel-secim-bildirgesi> (Accessed: 21.09.2025).

CHP [@herkesicinCHP]. (2024b, December 12). *Genel Başkanımız Özgür Özel: “13 yılda Türkiye, 200 milyar dolar kaybetti. 4,5 milyon sığınmacı, 283 asker şehidimiz, sivil kayıplar ve...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1867306527344017620>

CHP [@herkesicinCHP]. (2024c, December 16). *Genel Başkanımız Özgür Özel: “Diyor ki; ‘Kalmak isteyen kalsın, başımızın üstünde yeri var.’ Senin başının üstünde değil, açlarımızın aşının, işsizimizin...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1868702241307475993>

CHP [@herkesicinCHP]. (2024d, December 24). *Genel Başkanımız Özgür Özel: “Erdoğan, 200 milyar doları Suriyeli sığınmacılara harcamasan 161 tane Avrasya Tüneli, 153 Osmangazi Köprüsü, 19 İstanbul...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1871636795097772308>

Cumhuriyet Halk Partisi [@herkesicinCHP]. (2025, January 8). *Genel Başkanımız Özgür Özel: “Anket sonuçları kimyasını bozdu, Erdoğan yaptıklarıyla sadece Ereğli’de değil her yerde gönüllerden düştü. Şimdi kaybettiği oyları...”* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/herkesicinCHP/status/1877030404231770498>

Clarke, S. (2023, May 15). Turkey elections 2023: Latest presidential and parliamentary results. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2023/may/15/turkey-elections-2023-latest-presidential-and-parliamentary-results> (Accessed: 21.09.2025).

Cuzdan, V. (2023, July 21). Kılıçdaroğlu draws ire from allies after admitting secret deal with anti-refugee leader before elections. *Bianet*. <https://bianet.org/haber/kilicdaroglu-draws-ire-from-allies-after-admitting-secret-deal-with-anti-refugee-leader-before-elections-281844> (Accessed: 21.09.2025).

Erdoğan, M. (2023). *Syrians barometer 2022: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey (Executive summary)*. UNHCR Turkey.

Evrensel. (2024, December 7). Özgür Özel: Bir an önce Esad ile temas sağlanmalı, çatışma ortamı durdurulmalı. <https://www.evrensel.net/haber/536215/ozgur-ozel-bir-an-once-esad-ile-temas-saglanmali-catisma-ortami-durdurulmali> (Accessed 21.09.2025).

Fisunoğlu, A., & Sert, D. Ş. (2019). Refugees and elections: The effects of Syrians on voting behavior in Turkey. *International Migration*, 57(2), 298-312.

Kılıçdaroğlu, K. [@kilicdarogluk]. (2023a, March 14). Sınırın sıfır noktasına geldim. Bir konuda kararlığımın devam ettiğini millette söylemek için geldim. Cumhurbaşkanlığımın 2 önemli hedefi var: Birincisi Suriyelileri [Post]. X. <https://x.com/kilicdarogluk/status/1635646417522896897>

Kılıçdaroğlu, K. [@kilicdarogluk]. (2023b, March 14). *İkinci meselem, her türlü kaçak girişi durdurmak. Bize göre mesele çok basit: Sınırın güvenliği ulusal güvenliktir. Sınır güvenliği, egemen bir* [Post]. X. <https://x.com/kilicdarogluk/status/1635646425852968960>

Kılıçdaroğlu, K. [@kilicdarogluk]. (2023c, May 2). *Sığınmacılar. Kaçaklar.* [Video attached] [Post]. X. <https://x.com/kilicdarogluk/status/1653429207941382146>

Kirby, P. (2023, May 11). Muharrem İnce: Turkish candidate dramatically pulls out before election. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65560052> (Accessed 25.09.2025).

Medyascope. (2024, December 10). Return of refugees to Syria emerges as top agenda item in Turkey following Assad downfall. <https://medyascope.tv/2024/12/10/return-of-refugees-to-syria-emerges-as-top-agenda-item-in-turkey-following-assad-downfall/> (Accessed 25.09.2025).

Secen, S., Al, S., & Arslan, B. (2024). Electoral dynamics, new nationalisms, and party positions on Syrian refugees in Turkey. *Turkish Studies*, 25(3), 419-449.

Türk, H. B. (2024). Populist nationalism and anti-refugee sentiment in Turkey: The case of the Victory Party. *Nationalism and Ethnic Politics*, 30(2), 271-295.

Türkmen, G. (2023, June 5). How the European Union contributes to Turkey's anti-refugee rhetoric. *Foreign Policy Research Institute*. <https://www.fpri.org/article/2023/06/how-the-european-union-contributes-to-turkeys-anti-refugee-rhetoric/> (Accessed: 25.09.2025).

UNHCR. (2024). *UNHCR Türkiye istatistikleri*. <https://www.unhcr.org/tr/hakkimizda/unhcr-tuerkiye-istatistikleri> (Accessed: 01.01.2025).

Van Spanje, J. (2010). Contagious parties: Anti-immigration parties and their impact on other parties' immigration stances in contemporary Western Europe. *Party Politics*, 16(5), 563-586.

Yardımcı-Geyikçi, Ş., & Yavuzylmaz, H. (2024). The 2023 Turkish election: A tale of two campaigns and the duel of populisms. *Southeast European and Black Sea Studies*, 24(2), 259-275.

Weberyen Şiddet Tekeli Açısından Suriye’de Devlet İnşa Süreci ve ABD-İsrail’in Engelleyici Rolü

Hasan Fidan¹

Öz

Bu çalışma, Esad rejiminin yıkılmasının ardından Suriye Geçici Hükümeti’nin meşru şiddet tekeli ve merkezi otorite oluşturma çabalarının, ABD ve İsrail politikaları sebebiyle nasıl engellendiğini konu almaktadır. Çalışmanın temel hipotezi, İsrail’in Suriye’yi zayıflatmaya ve parçalamaya yönelik stratejisi ile ABD ve İsrail’in azınlıklarla olan iş birliğinin, merkezi hükümetin şiddet tekeli oluşturmalarını engellediği yönündedir. Bu bağlamda çalışmada, ABD’nin YPG/PYD/SDG silahlı güçleriyle oluşturduğu stratejik iş birliğinin merkezi hükümetin egemenlik ve şiddet tekeli oluşturmalarını engellediği ileri sürülmektedir. Ayrıca İsrail’in ise Suriye’nin güneyini işgal etmesi ve Dürzi azınlıkla iş birliği gerçekleştirmesi nedeniyle merkezi hükümetin egemenlik alanını engellediği ortaya koyulmaktadır. Çalışma, Weberyen şiddet tekeli kuramı çerçevesinde, Suriye devletinin yeniden inşa sürecinde meşru şiddet tekeli oluşturma imkanını analiz etmektedir. Bu sürecin önündeki en önemli engelin ABD ve İsrail politikaları olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca çalışmada, Suriye’deki farklı mezhep, din ve etnik kimliklere sahip grupların ulusal kimlik bilincinden yoksun olmalarının, yeniden inşa sürecinin önemli yapısal engellerinden biri olduğu tartışılmaktadır. Suriye devletinin yeniden inşa sürecindeki yapısal kısıtlar, teorik bir çerçeve doğrultusunda analiz edilerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet Tekeli, Devlet İnşası Kuramı, Suriye Geçici Hükümeti, ABD, İsrail, Azınlık Gruplar, Ulusal bilinç

The State-Building Process in Syria from a Weberian Monopoly of Violence Perspective and the Obstructive Role of the United States and Israel

Abstract

This study examines how the efforts of the Syrian Transitional Government to establish a legitimate monopoly of violence and centralized authority following the collapse of the Assad regime have been obstructed by U.S. and Israeli policies. The main hypothesis of the study is that Israel’s strategy aimed at weakening and fragmenting Syria, together with the cooperation of the United States and Israel with minority groups, prevents the central government from establishing a monopoly of violence. In this context, the study argues that the strategic cooperation established by the United States with the YPG/PYD/SDG armed forces hinders the central government’s ability to establish sovereignty and a monopoly of violence. It further demonstrates that Israel’s occupation of southern Syria and its cooperation with the Druze minority restrict the central government’s sphere of sovereignty. Within the framework of the Weberian theory of the monopoly of violence, the study analyzes the Syrian state’s capacity to establish a legitimate monopoly of violence during the post-conflict reconstruction process. It maintains that U.S. and Israeli policies constitute the most significant obstacles to this process. In addition, the study discusses how the lack of a shared national identity among

¹ Dr. Öğretim Görevlisi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, hasanfidan@esenyurt.edu.tr, 0009-0006 8113-8643

groups differentiated by sectarian, religious, and ethnic affiliations in Syria represents one of the major structural impediments to post-war reconstruction. By analyzing the structural constraints of Syria's state reconstruction process within a theoretical framework, the study aims to contribute to the existing literature. A qualitative research methodology is employed, drawing on secondary sources.

Key Words: Monopoly of Violence, State-Building Theory, Syrian Interim Government, U.S., Israel, Minorities, Decentralization

1. Giriş

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı uzun bir sürece yayılmıştır. İç savaş sürecinde çok sayıda iç ve dış aktörün müdahale ve mücadelesi yaşanmış; Aralık 2024'te Esad rejiminin yıkılması ile iç savaş büyük ölçüde sönümlenmiştir. Esad rejiminin yıkılmasının ardından Suriye'de merkezi hükümet, Suriye Geçici Hükümeti adıyla Heyet Tahrir El Şam (HTŞ) örgütü, lideri Tarık El Şara ve paydaşları tarafından oluşturulmuştur. Hükümetin kurulmasının ardından Suriye devletinin yeniden inşa süreci başlamıştır. Yeni kurulan merkezi hükümet, uzun yıllar süren iç savaş sebebiyle ağır ekonomik, askeri, toplumsal ve siyasi sorunların çözümü meselesine odaklanmıştır. Suriye Geçici Hükümeti'nin öncelikle çözmeye çalıştığı sorunlar arasında ekonomik sorunlar arasında meşruiyet elde etme, güvenliği sağlama gibi birçok konu bulunmaktadır. Fakat bu sorunlar arasında en öncelikli ve önemli olanı, Suriye genelinde meşru şiddet tekelinin sağlanmasıdır. Çünkü bir devletin meşruiyet ve egemenliği, büyük ölçüde şiddet tekeli oluşturmaya bağlıdır. Suriye Geçici Hükümetinin devlet inşasını gerçekleştirebilmesi için öncelikle meşru şiddet tekeli elde etmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, Suriye'de devlet otoritesinin tesisi, yeniden inşa süreci ve toprak bütünlüğü sağlamasını, Suriye merkezi hükümetinin şiddet tekeli oluşturmaya bağlamında açıklamaktadır. Suriye merkezi hükümeti, ülke içinde faaliyet gösteren birden fazla silahlı ve siyasi oluşum nedeniyle çok sayıda siyasi otorite ile karşı karşıyadır. Suriye toprakları içinde faaliyet gösteren ABD ve İsrail orduları ve bu iki aktörle iş birliği halinde olan Suriyeli azınlıklar, Suriye devletinin yeniden inşası ve egemenliğini tesis etmesinin önünde engeller olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Çalışmanın amacı, ABD ve İsrail'in Suriye'ye yönelik politika ve stratejilerinin, Suriye merkezi hükümetinin şiddet tekeli ve otorite kurmasına engel oluşturduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede, ABD ordusunun Suriye'de ve bölgede askeri güç projeksiyonu sağlamak amacıyla YPG/PYD/SDG (Halk Savunma Birlikleri/Demokratik Birlik Partisi/Suriye Demokratik Güçleri) ile askeri iş birliği oluşturduğu ileri sürülmektedir. Böylece ABD ordusu, bölgede az sayıda asker bulundurarak, YPG/PYD/SDG silahlı unsurları vasıtasıyla azami düzeyde etki oluşturmaya amaçlamaktadır. Suriye merkezi hükümetinin YPG/PYD/SDG'ye yönelik askeri bir operasyon yürütmesi, ABD faktörü sebebiyle güçleşmektedir. Özetle Suriye merkezi hükümetinin meşru şiddet tekeli kurmasının önündeki birinci engel, ABD ile SDG arasında sürmekte olan stratejik iş birliğidir.

Merkezi hükümetin meşru şiddet tekeli kurulmasının önündeki bir diğer engel, İsrail'in Suriye'deki işgali ve azınlık gruplara olan desteğidir. İsrail'in Suriye'nin güneyini işgal etmesi, askeri saldırılarla Suriye ordusunu zayıflatması ve Suriyeli azınlıklarla iş birliği Suriye merkezi hükümetinin ülke genelinde egemenlik ve şiddet tekeli sağlamasını engellemektedir. Özetle çalışma şiddet tekeli oluşturulmasının engelleyen faktörler olarak şu iki unsuru ileri sürmektedir: i) ABD'nin YPG/PYD/SDG'ye stratejik önem atfetmesi sebebiyle bu silahlı örgütün yakın zamanda tasfiye edilme ihtimalinin düşük olması, ii) İsrail'in Güney Suriye'deki toprak işgali ve azınlıklarla kurduğu hamilik ilişkileri sebebiyle Suriye'nin güney topraklarında şiddet tekeli kurulmasını engellemesi.

Ayrıca çalışmada, devlet inşa süreçlerinde ulusal bilincin önemi ortaya koyulmakta; bu perspektiften ulusal bilincin Suriye toplumundaki iz düşümleri açıklanmaktadır. Suriye devletinin yeniden inşasındaki önemli engellerden biri, ulusal bilincin mezhep, din, kabile ve etnik kimliğe nazaran zayıf olmasıdır. Bu bağlamda Suriye'nin ortak bir ulusal kimlikte birleşmesi, toprak bütünlüğünün sağlanması ve farklı bölgesel güç merkezlerinin ortaya çıkmasının önlenmesi için önemlidir. Ancak farklı kimliğe sahip toplumsal gruplar arasında, yaşanan olumsuz tarihsel tecrübeler ve iç savaş sebebiyle karşılıklı güvensizlik hakimdir.

Çalışmada ileri sürülen hipotezler, ikincil kaynaklardan elde edilen bulgular doğrultusunda Devlet İnşası ve Weberyen Şiddet Tekeli kuramları çerçevesinde analiz edilmektedir. Böylece, Suriye'de Esad rejiminin yıkılması sonrası ortaya çıkan yeni jeopolitik, söz konusu kuramlar çerçevesinde değerlendirilmiş ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışma, ilgili literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışma sırasıyla şu bölümlerden oluşmaktadır. Giriş bölümü sonrası çalışmanın teorik arka planını oluşturan Devlet İnşası ve Weberyen Şiddet Tekeli kuramları açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde, ABD'nin Suriye politikası, iç savaştan günümüze kadar olan süreç dikkate alınarak ortaya koyulmaktadır. Ayrıca ABD ile YPG/PYD/SDG arasında kurulan stratejik iş birliğinin, Suriye merkezi hükümetinin şiddet tekeli oluşturmaktaki engelleyici rolü açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise İsrail'in Ortadoğu'ya ve Suriye'ye yönelik tarihsel politika ve stratejileri açıklanarak; Esad rejiminin yıkılmasının ardından İsrail'in Suriye'deki faaliyetlerinin şiddet tekeli oluşturulmasındaki engelleyici rolü analiz edilmektedir. Çalışmanın beşinci ve son bölümünde, ulusal bilinç eksikliğinden kaynaklanan toplumsal parçalanmışlığın, toprak bütünlüğünün sağlanmasına ve meşru şiddet tekelinin elde edilmesi üzerindeki olumsuz etkileri tartışılmaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve: Devlet İnşası ve Weberyen Şiddet Tekeli

Modern siyaset teorisinde devletin ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusunda açık bir tanımlama ve genel kabul gören kanaat mevcuttur. Devlet olma ile şiddet tekeli kurma arasındaki bağlantı üzerinden sürdürülen güncel tartışmalarda, Max Weber'in devlet teorisi, güncellik açısından hala en güncel tanımlardan birini oluşturmaktadır (Anter, 2019, s. 3). Weber, devleti: "Devlet, belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğudur. Ayrıca bugün, fiziksel şiddet kullanma hakkı başka kurumlara ya da bireylere yalnızca devletin izin verdiği ölçüde tanınmaktadır. Devlet, şiddet kullanma hakkının tek kaynağı olarak kabul edilmektedir." şeklinde tanımlamıştır (Weber, 1993, s. 80). Weber, devleti kaosu önleme ve düzen sağlama üzerinden değerlendirdiği için Hobbes'un kuramıyla paralel bir bakış açısına sahiptir (Çağla, 2010, s. 65).

Weber'in modern devleti, önceki siyasal örgütlenme modellerinden en bariz şekilde, şiddet tekeli oluşturması sebebiyle ayırtmaktadır. Bu nedenle Weber için bir modern devlet söz konusu ise ilk ve en önemli niteliği, şiddet tekeline sahip olmasıdır (Barbalet, 2020, s. 7). Bu bağlamda Weberyen modern devlet, özerk güç merkezlerinin tek bir merkezi otorite tarafından ortadan kaldırıldığı, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenliğin fiziksel güç aracılığıyla tekilleştirildiği, en üst otoritedir (Weber, 1993, s. 84). Modern bir siyasi yapı, meşru fiziksel güç kullanma tekeliyle başarıyla kullandığı ölçüde devlet olma vasfı kazanır. Özetle, günümüzde bir devlet, şiddet tekeli bir toprak parçası üzerinde güvence altına alabildiği ölçüde meşruiyet elde edebilir (Lottholz, & Lemay-Hébert, 2016, s. 6).

Bu değerlendirmelerle birlikte, Weberyen şiddet tekeli yalnızca güç kullanımı açısından değerlendirmemek gerekir. Tekelleşme aynı zamanda yönetim, yasama, yargı kararları ve

diğer alanların merkezileşmesidir. Weber'e göre, modern devletin ortaya çıkışı, güçlerin merkezileşmesinin kapsamlı bir sürecidir (Anter, 2019, s. 3).

Fukuyama'nın devlet üzerine olan değerlendirmesi, Weber ile paralel bir içeriğe sahiptir. Fukuyama da modern devleti şiddet tekeli kavramını merkeze alarak açıklamaktadır. Fukuyama, devlet olmanın özünü yaptırım gücüyle açıklamıştır: "Nihayetinde devlet, üniformalı ve silahlı birini gönderip insanları, devletin yasalarına uymaya zorlama yeteneğidir." Fukuyama'ya göre en önemli öncelik, "kamu düzeninin ve dış müdahalelere karşı savunmanın sağlanmasıdır." (Fukuyama, 2004, ss. 21-22).

Michael Mann'ın devlet tanımı Weber ve Fukuyama'nın tespitleri bağlamında değerlendirildiğinde, modern devlet için şiddet tekeli oluşturma en önemli ilk aşama olduğu söylenebilir: "Devlet kendi başına hiçbir şey değildir, yalnızca toplumda fiziksel gücün somutlaşmış halidir. Devlet, iç ekonomik, ideolojik sorunların çözüldüğü bir arena değil, aksine askeri gücün içte seferber edildiği ve içte ve her şeyden önce uluslararası alanda kullanıldığı bir arenadır" (Mann, 1984, s. 185). Özetle devlet kurumlarının işlevsel hale gelmesi ve süreklilik kazanması, zorunlu şiddet tekeli sayesinde gerçekleşmektedir (Anter, 2019, s. 7).

Suriye'de Esad rejiminin Aralık 2024'te yıkılması sonrasında devletin inşa süreci başlamıştır. Suriye devletinin bu süreçte en önemli önceliği şiddet tekeli oluşturmaktır. Fukuyama'nın tespiti bu açıdan önemlidir: "Devlet inşasının özünde, meşru güç tekeline sahip ve devlet sınırları içinde kuralları uygulayabilen bir hükümetin olması yatar. Bu nedenle, devlet inşası her zaman askeri ve polis güçlerinin oluşturulmasıyla veya eski rejimin baskıcı kurumlarının yenilerine dönüştürülmesiyle başlar." (Fukuyama, 2005, s. 87). Buna göre, Fukuyama'nın çatışma sonrası ülkelerin yeniden inşasında başarılı olmak için verdiği tavsiye, "önce devlet olmaktır" (Lottholz, & Lemay-Hébert, 2016, s. 7).

Yukarıda verilen değerlendirmeler devlet olma ve devlet inşası açısından en önemli aşamayı açıklamaktadır. Weberyen devlet kuramı açısından şiddetin tekelleşmesi, devlet inşa sürecinin tek ölçütü değildir. Bu gerçekliği Weber de ifade etmiştir: "Tebaa inatçı kaldığında en sert zorlama ve cezalandırma araçları bile başarısızlığa mahkumdur" (Lottholz, & Lemay-Hébert, 2016, s. 9). Bu bağlamda devletin varlığını sürdürebilmesi, yönetilen sınıfın yöneten sınıfa karşı rıza ve itaat etmesine bağlıdır (Weber, 1993, s. 80). Bu bağlamda Weber'in bakış açısına göre modern devletin yasal-rasyonel şekilde pekiştirilmesi, yalnızca rasyonel bir siyasi öznenin kasıtlı eylemi ile gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda Weber açısından bu pekiştirmenin nedeni, "ya çevrenin davranışı onaylaması ya da tersini onaylamamasıdır" (Lottholz, & Lemay-Hébert, 2016, s. 10). Özetle, devlet ile yönettiği topluluk arasından sürekliliği ve meşruiyeti olan bir toplumsal sözleşme oluşturmalıdır. Devlet yalnızca şiddet (güç) üstüne bina edilmişse yurttaşlarının canını, malını ve özgürlüğünü korumuyor, onları yargılamadan cezalandırıyorsa, onlara işkence ediyorsa devlet olma özelliğini yitirir (Çağla, 2010, ss. 182-183).

Modern devletten iyi bir yönetim sağlaması, halkını güvenli, müreffeh, sağlıklı ve okuryazar hale getirmesi ve ulusal gurur duygusu aşılması beklenmektedir (Rotberg, 2002, s. 132). Modern devletin meşruiyeti, tüm vatandaşların en azından prensipte ayrım yapılmaksızın güvenlik ve koruma sunduğu varsayımına dayanır (Anter, 2019, s. 3). Bu ölçüler, Suriye devletinin yeniden inşasında ölçüt olarak kullanılabilir.

Robert Rotberg'in değerlendirmesi, Suriye devletinin güncel hali ve zamanla olması gereken durumu hakkında fikir vermektedir:

“Güçlü devletler, siyasi ve suç teşkil eden şiddete karşı yüksek düzeyde güvenlik sağlar, siyasi özgürlük ve medeni hakları güvence altına alır ve ekonomik fırsatların artmasına elverişli ortamlar yaratırlar. Barış ve düzenin hakim olduğu yerlerdir. Buna karşılık, başarısız devletler gergin, çatışmalı ve tehlikelidir. Genellikle şu özellikleri paylaşırlar: suç ve siyasi şiddette artış; sınırlar üzerindeki kontrolün kaybı; artan etnik, dini, dilsel ve kültürel düşmanlıklar; iç savaş; kendi vatandaşlarına karşı terör kullanımı; zayıf kurumlar; kötüleşmiş veya yetersiz altyapı; aşırı zorlama olmadan vergi toplayamama; yüksek yolsuzluk seviyeleri; çökmüş bir sağlık sistemi; artan bebek ölüm oranları ve azalan yaşam beklentisi; düzenli eğitim olanaklarının sona ermesi; kişi başına düşen GSYİH’nın düşmesi; artan enflasyon; ulusal olmayan para birimlerine yaygın bir tercih ve açlığa yol açan temel gıda kıtlığı.” (Rotberg, 2002, s. 132).

Suriye, on dört yıl süren ve günümüzde sönümlenen bir iç savaşın ardından bir inşa süreci içindedir. Bu süreç, oldukça zor koşullar altında sürmektedir. Suriye merkezi hükümeti, şiddet tekeli sağlayamamasına ek olarak özellikle ekonomik ve güvenlik konularında büyük sorunlarla karşı karşıyadır. Suriye merkezi hükümetinin bu temel sorunları çözmek gibi ağır bir sorumluluğu mevcuttur. Gıda, yol, elektrik gibi hayati ihtiyaçların karşılanması, güvenliğin sağlanması, eğitim, sağlık hizmetlerinin sunulması gibi temel görevler çözülmesi gereken temel sorunlar arasındadır. Bu sorunların çözilememesi, Suriye’nin başarısız devlet ya da zayıf devlet kategorisi içinde değerlendirilmesine neden olacaktır. Bu durum aynı zamanda siyasal parçalanmayı hızlandırabilir. Özetle, başarısız bir devlet, hükümet kurumlarının bu koşullar altında ezildiği ve işlevsizleştiği bir devlet olarak da tanımlanabilir (Lottholz, & Lemay-Hébert, 2016, s. 7).

Suriye’de iç savaş boyunca İnsanların yer değiştirmesi, toplumsal güvensizlik, yaygın insan hakları ihlalleri önemli toplumsal travmalara neden olmuştur. İç savaşın yarattığı olumsuz toplumsal hafıza, karşıt toplulukların karşılıklı olarak hissettiği güvensizliğin devam etmesine neden olmaktadır (Call, 2011, s. 307). İç savaş boyunca yaşanan travmalar çok derin olabilmektedir. Bu nedenle, güvenlik veya temel hizmetler etkin bir şekilde sunulsa bile, devletin savaş sonrası dönemde nüfusun bir kısmını dışladığı algısını ortadan kaldırması oldukça zordur (Call, 2011, s. 314).

Suriye’nin toplumsal ve siyasal açıdan yeniden inşası esnasında karşılaştığı en önemli sorunlarda biri, ulusal kimlik anlayışının zayıf olmasıdır. Suriye’de iç savaşın başlaması ve uzun sürmesi, büyük ölçüde Suriye toplumunun heterojen toplumsal yapısının ortak bir kimlikte bütünleşememesinden kaynaklanmıştır. Suriye’de ulusal kimlik aidiyetinin zayıf olması modern devlet olma sürecini akamete uğratan önemli faktördür. Luis Migdal’in ifadesi ile “ulusun toplumsal birliği, devlete yönetme konusunda kolektif rıza, yani meşruiyet, kazandırır” (Migdal, 2009, s. 167). Suriye toplumunun ulusal bilinç oluşturma sorunu, iç savaş sonrası yeniden inşa sürecinde önemli engellerinden biridir.

Ernest Gellner’in ulusçuluk ve modern devlet hususunda ortaya koyduğu teorik çerçeve, Suriye’deki güncel problemi açıklamaktadır. Gellner’e göre, sadece meşru şiddet tekelinin tekel olarak varlığı üzerinden yurttaşların devlet olan bağlılığının ve itaatinin sağlanması mümkün değildir. İnsanlara yurttaş olarak belli bir düşünce biçimi empoze etmek gerekir, itaati kolaylaştıracak bir düşünme biçimi. Bu, onlara kolektif bir kimlik sunmakla mümkün olur. Gellner için, milletin oluşumuna katkıda bulunan güç bizzat devletin kendisidir. Böylece, ulus-devlet, toprak parçalarının adı olduğu kadar, bilinçlerin devletleştirilmesi ve uluslaştırılmasının da adıdır (Çağla, 2010, s. 182). Sonuç olarak modern devlet yapısı, hem otorite kullanarak farklı güç merkezlerinin oluşmasını önlemeyi hem de genel iradede kaynaklanan ulusal sadakati inşa etmeyi içerir. Yine Migdal’in ifadesi ile devlet, “itaati talep

eder; sadakat ise çoğu zaman gönüllü destek yoluyla kazanılır. Devlet aynı anda egemen ve yalvarandır” (Migdal, 2009, s. 167).

3. ABD’nin YPG/PYD/SDG İle İş Birliği ve Güç Projeksiyonu Stratejisi

Suriye Geçici Hükümeti’nin meşru şiddet tekeli oluşturmasının, merkezi bir yönetim kurmasının ve toprak bütünlüğünü sağlamasının önündeki en önemli engellerden biri YPG/PYD/SDG’nin Suriye’nin kuzeyindeki askeri varlığıdır. Çünkü farklı güç merkezlerinin varlığı, otoritenin bölgesel düzeyde dağılması anlamına gelmektedir. Şayet bir devlet, ülke içinde şiddet tekeli sağlayamıyorsa filli ve hukuki parçalanmaya maruz kalabilir. YPG/PYD/SDG, silahlı birliklerini merkezi orduya entegre etmediği takdirde Suriye merkezi hükümeti bir askeri operasyon başlatabilir. Ancak bu operasyon, bağımsız iki aktör arasındaki bir mesele olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü ABD ve İsrail’in Esad rejimin yıkılması sonrası Suriye üzerindeki nüfuzu, ülke içindeki aktörlerden daha güçlü dış aktörlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

ABD küresel hegemon güç olarak, Suriye’de yaklaşık 1000-2500, bölgede ise 40000’e yakın asker barındırması sebebiyle bölgenin rakipsiz askeri gücüdür. Bu nedenle, Ortadoğu ve Suriye’de en önemli karar merciinin ABD olduğu söylenebilir. ABD askeri gücüne ek olarak, Sesar Yaptırımları gibi güçlü ekonomik yaptırım imkanlarına sahiptir. ABD, Suriye üzerindeki nüfuzunu askeri araçlar üzerinden sağladığı gibi ekonomik araçlar vasıtasıyla da sağlamaktadır. Güç dengeleri açısından değerlendirildiğinde, Suriye merkezi hükümetinin ABD’nin onayı olmadan, ABD ile iş birliği halinde olan bir örgüte karşı askeri bir operasyon gerçekleştirmesi düşük bir ihtimaldir. Bu durumda, ABD’nin YPG/PYD/SDG’nin askeri varlığının ortadan kaldırılması hususunda ikna edilip edilemeyeceği sorusu gündeme gelmektedir. Bu bölümde, bu soruya yanıt aranmaktadır.

ABD, Esad rejimi iktidarında Suriye’nin Rusya, İran, Hizbullah, Hamas gibi aktörlerle olan iş birliği ve İsrail ile olan çatışma ve ihtilafları sebebiyle Suriye’ye daima ilgi göstermiştir (Güner, 2016, s. 269). Suriye, İran ile Hizbullah arasında bağlantıyı sağlayan, Lübnan, Ürdün ve İsrail ile sınırları olması sebebiyle jeopolitik açıdan önemi bir ülkeydi. Nitekim Kaliforniya Üniversitesi’nden Orta Doğu uzmanı Reza Aslan’a göre, “Suriye’nin Amerika’nın Orta Doğu’daki neredeyse tüm dış politika hedeflerinin anahtarını elinde tuttuğunu söylemek abartı olmaz” demiştir (Aleaziz, 2011).

ABD, yukarıda verilen faktörlerden ötürü bölgeye ilgisiz kalamamış; bölgede nüfuz kurabilmek için Suriye’nin kuzeyinde yoğunlaşmış olan YPG/PYD/SDG silahlı örgütüyle iş birliği yapmıştır. ABD için yerel bir bölgesel aktörle iş birliği yaparak, egemenlik ve hegemonya alanını genişletmek sıkça başvurulan bir yöntemdir (Fidan, 2025a, s. 21). ABD ile YPG/PYD/SDG arasındaki iş birliği, 2014 tarihinde başlamıştır. ABD, 2011’de başlayan Suriye İç Savaşı’nda 2014 yılının ortalarına kadar askeri güç kullanmaktan kaçınmıştır. ABD’nin askeri güç kullanamamaya dayalı politikası karşısında, İran ve Rusya, Esad rejimine neredeyse bütün imkanlarını kullanarak destek vermiştir (Tür, 2022, s. 86).

Başkan Obama, 2014 yaz döneminde IŞİD’in ortaya çıkması ve Rusya’nın 2015 yılından itibaren Esad rejimine destek vermek amacıyla hava gücünü kullanmasının ardından, ABD ordusunu Suriye’de kullanma kararı almıştır (Jervis, 2018, ss. 41-42). ABD’nin Suriye’de askeri güç kullanma kararı almasının en önemli nedeni, IŞİD’in ortaya çıkmasıdır (Martin, 2025, s. 16). ABD açısından IŞİD yalnızca Suriye açısından bir tehdit olarak değerlendirilmemiştir aynı zamanda Irak’ı da tehdit eden bir terör örgütü olarak da görülmüştür. Bu nedenle ABD Genelkurmay Başkanı Dempsey, ABD’nin askeri ve siyasi hedeflerini şu şekilde açıklamıştır: “Irak’ta IŞİD’i yok etmek ve Suriye’de IŞİD’i sekteye uğratmak” (Jervis, 2018, s. 52).

Yukarıda verilen askeri ve siyasi nedenler, Başkan Obama ve ABD askeri bürokrasisinin Suriye’de askeri güç kullanma kararı almasını ve bu amaç doğrultusunda YPG/PYD/SDG ile stratejik iş birliği oluşturmasını beraberinde getirmiştir. ABD ile YPG/PYD/SDG arasında kurulan ittifak, Libya’daki ABD Büyükelçisinin El Kaide’ye bağlı hareket eden yerel bir silahlı örgüt tarafından öldürülmesinin ardından meydana gelmiştir. Libya’daki bu olayın ardından, ABD ile Türkiye arasında Suriye’deki muhalif gruplardan hangisinin desteklenmesi gerektiği hususunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu fark, ABD’nin YPG/PYD/SDG ile iş birliği yapması ile nihayete ermiştir (Balcı, 2017, s. 354).

Esad rejimi, Suriye muhalefetine başkent Şam’a saldırması karşısında sınırdaki askeri birliklerini Şam civarına kaydırması sebebiyle Suriye’nin kuzeyinde ortaya çıkan otorite boşluğu YPG/PYD/SDG tarafından doldurmuştur (Sarı, 2022, s. 95). YPG/PYD/SDG’nin Suriye’de toprak kazanarak etkin bir güç haline gelmesi, IŞİD’in ortaya çıkması ve İran’ın Suriye üzerindeki nüfuzunu kırma amacı, ABD’nin YPG/PYD/SDG’den stratejik bir plan dahilinde faydalanma amacı ile iş birliği yapmasını beraberinde getirmiştir.

ABD ile YPG/PYD/SDG arasındaki stratejik iş birliğinin temelini, ABD’nin YPG/PYD/SDG’nin askeri gücünü kullanarak Suriye sahasında az sayıda ABD askeri konuşlandırmayı hedeflemesi oluşturmaktadır. Bu nedenden dolayı, ABD’li Kongre üyeleri Türkiye’nin YPG/PYD/SDG’yi ortadan kaldırmaya yönelik açıklamaları karşısında YPG/PYD/SDG’den yana tutum sergileyen açıklamalar yapmışlardır (Danis, 2024). Bu duruma ek olarak, ABD ile YPG/PYD/SDG arasındaki ABD lehine olan asimetrik ilişki, ABD’nin YPG/PYD/SDG ile iş birliği kararı almasını kolaylaştırmıştır. Çünkü eski CIA danışmanı ve akademisyen Henry Barkey’in ifade ettiği bağımlılık ilişkisi, “Suriye’deki Kürt bölgesinin kaderi Washington’a bağlı.”, ABD’li yetkililerin kararını etkilemiştir (Barkey, 2024). Bu nedenle ABD, Suriye sahasında binlerce asker bulundurmaksızın, kaderi büyük ölçüde kendisine bağlı bir örgülle iş birliği yapmayı bölgesel stratejisi açısından vazgeçilmez olarak görmüştür (Fidan, 2025b).

ABD ordusu, ABD’nin Suriye siyasetinin şekillenmesinde oldukça etkilidir. ABD Başkanları, Suriye politikasıyla ilgili kararlar alırken, ABD’nin Orta Doğu’daki en önemli askeri birimi olan CENTCOM’un (Amerika Birleşik Devletleri Merkez Kuvvetler Komutanlığı) yönlendiriciliğinde hareket etmiştir. CENTCOM, ABD kamuoyuna ve karar vericilere IŞİD’e karşı olan savaşta YPG/PYD/SDG’yi “en etkili savaş gücü” olarak tanıtmıştır. ABD Büyükelçisi James Jeffrey, “Kara kuvvetlerine ihtiyacımız var; bunların illa Amerikalı olması gerekmiyor.” İfadesi, YPG/PYD/SDG örgütüne ABD bürokrasisinin bakış açısının özetlemektedir (Humud ve Blanchard, 2022, s. 29). ABD askeri bürokrasisi, Suriye’de mümkün olduğunca az sayıda asker bulundurmamayı; buna karşın yerel müttefiklerle iş birliği yaparak maksimum nüfuz kazanmayı planlamıştır. Bu yönde ABD ordusu, bölgedeki varlığı yalnızca ABD’den alacağı desteğe bağlı olan YPG/PYD/SDG vasıtasıyla Suriye’deki asker ihtiyacını gidermeyi planlamıştır (Erkmen, 2025a).

ABD ile YPG/PYD/SDG arasındaki iş birliği yalnızca güvenlik ve jeostrateji odaklı değildir. Bu faktörlere ek olarak, yer altı kaynakları ve ekonomik çıkarları da diğer faktörleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ABD’nin Suriye’de asker bulundurmasını başkanlığının ilk döneminden itibaren desteklemeyen Başkan Trump, 2019’daki toplantısında, ABD’nin Suriye’de “yalnızca petrol için asker bıraktığını” ileri sürmüştür. Bu açıklamaya ek olarak, ABD askeri bürokrasisinden bir görevli, “Petrol sahalarının güvenliği, Suriye’de IŞİD’i yenmekten daha önemli bir görevdir” demiştir (Stepansky, 2025). 30 Temmuz 2021 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı, YPG/PYD/SDG ile Delta Crescent adlı ABD şirketi arasında petrol anlaşmasını yapıldığını ilan etmiştir (Erkmen, 2025a). Bu açıklamalar, ABD açısından YPG/PYD/SDG varlığının ekonomik açıdan da önemli olduğu ortaya koymaktadır.

ABD'nin Suriye politikasında YPG/PYD/SDG'nin konumuna ilişkin olarak, Başkanlar ve kurumlar düzeyinde farklı yaklaşımlar çoğu zaman olmuştur. Örneğin ABD Başkanı Biden, ABD'nin YPG/PYD/SDG'ye sağladığı güvenlik politikasını sürdüreceğini açıklamıştır (Simon ve Landis, 2024, ss. 10-11). Bu yaklaşımın zıttı bir tutum ise Başkan Trump'tan gelmiş; Trump, X hesabından, "ABD'nin Suriye'deki kaosta herhangi bir dahli olmaması gerektiğini" açıklamıştır (Rabinovich, 2024). Başkan Trump açısından Suriye ve YPG/PYD/SDG vazgeçilebilir bir bölge ve aktördür. Ancak ABD ordusu açısından YPG/PYD/SDG ile stratejik iş birliği faydalı ve önemli görünmektedir. Bu bağlamda, ABD ordu birliklerinin 13-14 Aralık 2024'te, 2019 yılından beri girmedikleri Ayn el Arab'a yeniden girmesi, Başkan Trump'ın ikinci başkanlık döneminin başında Suriye meselesine dahil olunmayacağına yönelik açıklamalarına rağmen gerçekleşmiştir. Bu stratejik hamle, ABD ordusunun Suriye'deki varlığını pekiştirdiği gibi nüfuz alanını genişletmiştir. ABD yürütme organı ile askeri bürokrasisinin farklı görüşte olmaları, ABD'nin Suriye'deki varlığının sürmesini engellemiştir. Ayrıca ABD Dış İşleri Bakanı Marco Rubio'nun YPG/PYD/SDG'yi koruyacaklarını açıklaması, yürütme erki düzeyinde bu politikaya verilen desteği ve ayrışmayı yansıtmaktadır (Erkmen, 2025a).

ABD, YPG/PYD/SDG ile olan iş birliğini, IŞİD ve İran'a karşı ortak mücadele üzerinden açıklamıştır. Fakat Esad rejiminin yıkılmasının ardından İran'ın ABD için bölgede bir tehdit olmaktan çıkmasına, IŞİD'in hemen hemen yok edilmesine rağmen Nisan 2025'te ABD ordusu, Suriye'deki ABD güçlerinin arttırılacağını açıklamıştır (Blanchard, 2025, s. 6). ABD ordusu, Ayn el-Arab'da yeni bir askeri üs inşa edeceğini duyurmuştur. ABD ordusu tarafından yapılan bu açıklamalar, Trump'ın Suriye'den asker çekme ve Suriye sorununa dahil olmama politikasına bir yanıt olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda ABD'li Suriye uzmanı, akademisyen Joshua Landis, ABD ordusunun izlemiş olduğu politika ve açıklamaları, "Türkiye'ye ve Arap güçlerine Kürt bölgesine saldırmamaları gerektiği yönünde bir sinyal" olarak yorumlamıştır (Stepansky, 2025).

10 Mart 2025 tarihinde CENTCOM'un arabuluculuğunda YPG/PYD/SDG ile Suriye Geçici Hükümeti arasında bir mutabakat metni imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, YPG/PYD/SDG, Suriye Geçici Hükümetine entegre olmayı kabul etmiştir (Lister, 2025). Fakat yaklaşık dokuz ay geçmesine rağmen YPG/PYD/SDG, Suriye ordusuna entegre olmamıştır. Ayrıca anlaşmaya imza atan her iki taraf, "entegrasyon" kavramını farklı yorumlamıştır. YPG/PYD/SDG, entegrasyonu askeri ve kurumsal varlığını olduğu gibi koruyarak bütünleşme anlamı yüklemiştir. Suriye merkezi hükümeti ise entegrasyon kavramını, silah bırakma ve Suriye ordusu içinde herhangi bir özerk konum elde etmeden katılım olarak değerlendirmiştir. Tarafların bakış açılarının son derece farklı olması, Suriye merkezi hükümetinin şiddet tekeli oluşturmasının önünde önemli bir engeldir.

Ayrıca, 10 Mart Mutabakatının, ABD ordusunun yönlendiriciliği ve dayatması sonucunda ortaya çıktığı unutulmamalıdır. ABD ordusunun iki rakip ama kendisi ile müttefik tarafı, ortak bir anlaşma metninde bir araya getirmesi, ABD ordusunun bölgedeki üst hiyerarşik konumunun göstergesidir. CENTCOM'un Suriye içinde merkez ile çevre arasındaki ilişkileri koordine eden taraf olması, ABD'nin karar alıcı güç ve gayri resmi garantör devlet konumunu göstermektedir.

Bu bölümde yapılan değerlendirmeler doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılabilir: i) ABD ile YPG/PYD/SDG arasındaki ilişki; askeri, bölgesel ve siyasi boyuta sahiptir. ii) ABD'nin YPG/PYD/SDG ile olan iş birliği, ABD'nin YPG/PYD/SDG örgütüne karşı koruyucu bir rol üstlenmesini beraberinde getirmektedir. iii) ABD'nin YPG/PYD/SDG'nin hamiliğini üstlenmesi, Suriye Geçici Hükümeti'nin şiddet tekeli oluşturmasını engellemektedir. iv) YPG/PYD/SDG'ye bağlı askeri birliklerin varlığını sürdürmesi, merkezi hükümet dışında güç

merkezlerinin fiili varlığını göstermektedir. Bu fiili yapı, anayasal düzeyde ademi merkeziyetçi bir yönetim hakkı elde etmesi halinde hukuki boyut kazanacaktır.

4. İsrail'in Suriye ve Bölge Stratejisi: Askeri Açıdan Zayıflatma ve Siyasi Parçalama

Suriye Geçici Hükümeti'nin şiddet tekeli oluşturmasının önündeki engellerinden biri, YPG/PYD/SDG faktörüne ek olarak İsrail'in Suriye'ye yönelik politikalarıdır. İsrail, bölgeye ilişkin genel politikasının bir parçası olarak Suriye'yi parçalamayı ve askeri açıdan zayıflatmayı amaçlamaktadır. Bu politikalara ek olarak İsrail'in bir diğer politik hedefi, Suriyeli azınlıklarla iş birliği yaparak Suriye'nin toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmesini engellemek ve merkezi hükümete karşı Suriye içinde müttefikler edinmektir.

Bu bölümde, İsrail'in bölge politikası ve Suriye stratejisi açıklanarak; Esad rejiminin yıkılması sonrası İsrail'in uyguladığı stratejiler ile gerçekleştirdiği işgallerin, Suriye Geçici Hükümeti'nin toprak bütünlüğü sağlaması ve şiddet tekeli kurması üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Ayrıca İsrail'in askeri ve stratejik amaçlarının, Suriye'de olası ademi merkeziyetçi yönetim uygulamalarına muhtemel etkileri değerlendirilecektir.

Esad rejiminin yıkılması, Orta Doğu'da yeni bir jeopolitik dengenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Esad rejimin çökmesiyle birlikte İsrail'in "Şii Hilali" olarak tanımladığı, İran merkezli ve İsrail karşıtı direniş hattını oluşturan unsurlar arasındaki bağlantı ortadan kalkmıştır. İsrail, Suriye'de İran'ın zayıflamasından kaynaklanan askeri ve siyasi boşluğu, silahlı gücüne dayanarak doldurulmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda İsrail, yeni bölgesel dengeler karşısında askeri gücünü kullanarak bölge üzerinde egemenlik kurmaya çalışmaktadır (Simon ve Landis, 2024, s. 10). Suriye uzmanı Joshua Landis'in "İsrail'in çıkarları Suriye'yi olabildiğince zayıf, bölünmüş ve yoksul tutmak olacak ve hatta ABD'nin askerleriyle Suriye'de kalması için baskı oluşturmaya çalışıyor olabilir" ifadelerini, İsrail'in nihai hedeflerini açıklamaktadır (Stepansky, 2025).

İsrail, Orta Doğu'da zayıf ve parçalanmış devletler oluşturmayı hedeflediği için, Suriye'nin toprak bütünlüğünden yana olan ve askeri gücünü giderek arttıran Türkiye'yi kendisi için tehdit olarak değerlendirmektedir. İsrail'in devlet politikalarından biri Anadolu coğrafyasında güçlü bir devletin ortaya çıkmamasıdır (Aytürk, 2022, s. 218). İsrail'in bölgedeki Arap devletlerini parçalama hedefi doğrultusunda hazırlanmış olan planlardan biri, 1982 tarihli Yinon Planı'dır. Bu plan, Lübnan'ın etnik, dinsel ve mezhepsel olarak parçalı olan yapısının diğer Arap devletlerine yayılmasını öngörmektedir. İsrail, bu model doğrultusunda Suriye, Mısır, Irak ve diğer Arap ülkelerinde benzer bir tablonun ortaya çıkması için faaliyet yürütmektedir. Özetle İsrail, diğer Arap ülkelerini hatta bölge ülkelerini zayıflatmak için parçalamayı amaçlamaktadır. İsrail, Arap ülkelerini siyasal açıdan parçalamaya ek olarak askeri açıdan zayıflatmayı da planlamaktadır (Matoi, 2024).

İsrail, yukarıdaki kısımda açıklanan iki hedefi Suriye'de uygulamaya koymuştur. İsrail, kendi toprağı iddiasıyla işgal ettiği Golan ve kuzeyinde yer alan bölgede bir Dürzi devleti kurmayı planlamaktadır (Matoi, 2024). İsrail ayrıca bu amaçlar doğrultusunda, Esad rejiminin yıkılmasının ardından Suriye'nin askeri alt yapısını hemen hemen tamamen havadan bombalayarak yok etmiştir (Blanchard, 2025, s. 26).

İsrail, yukarıda açıklanan hedefleri doğrultusunda Suriye'nin güneyini işgal ederek, silahtan arındırmış bir bölge yaratmıştır. Ayrıca Suriye ordusunun bu topraklara girmesine izin vermeyeceğini ilan etmiştir. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, "İsrail ordusunun Suriye'nin güneyindeki belirsiz bir süre kalacağını" açıklamıştır. Netanyahu, "Şunu unutmayın: HTS güçlerinin veya yeni Suriye ordusunun Şam'ın güneyindeki bölgeye girmesine izin vermeyeceğiz. Yeni rejim güçlerinden, Güney Suriye'nin Kuneytra, Dara ve Süveyda illerinin tamamında askerden arındırma talep ediyoruz. Aynı şekilde, Güney

Suriye'deki Dürzi topluluğuna yönelik herhangi bir tehdide de müsamaha göstermeyeceğiz” demiştir (Voice of America, 2025). Netanyahu'nun açıklamalarına paralel şekilde ve Suriyeli Dürzi azınlık gruplarına atıfla İsrail Savunma Bakanı Katz: “İsrail'in bölgedeki dost topluluklarla, özellikle de hem Güney Suriye'de hem de Golan Tepeleri'nde yaşayan Dürzilerle bağlarını güçlendireceğini” söylemiştir (Voice of America, 2025). Bu açıklamalara ve işgal faaliyetlerine ek olarak İsrail, işgal ettiği Suriye'nin güney topraklarına Suriye merkezi hükümetinin ordusunun girmesine izin vermemektedir. Ayrıca Suriye hükümeti ile yaşanan küçük anlaşmazlıkların ardından doğrudan başkentteki Genelkurmay Başkanlığı karargahına ve cumhurbaşkanlığı sarayına havadan saldırmıştır (Anadolu Ajansı, 2025b).

İsrail'in faaliyetleri, Suriyeli yerel azınlıklardan bazıları tarafından desteklenmiştir. Dürzi liderlerden bazıları, İsrailli yetkililerin açıklamalarına destek vermiştir. Hikmet El Heceri liderliğindeki Dürzi grup, Şam merkezi hükümetine karşı İsrail'den destek ve bağımsızlık talep etmiştir (Yıldız, 2025). Dürzi liderlerden bazıları, İsrail işgali altında bulunan Golan'dan Süveyda'ya kadar olan bölgede özerk bir koridor kurulmasını ve kendi kaderlerini tayin etme hakkı talep istemiştir; İsviçre ya da Almanya benzeri bir ademi merkezîyetçilik talebinde bulunmuşlardır. Buna karşılık, Suriye Geçici Hükümeti bu talepleri, ülkenin parçalamasına neden olacağı gerekçesiyle reddetmiştir (Reuters, 2025).

Bu gelişmelere ek olarak, Aralık ayı başlarında İsrail ile Suriye Geçici Hükümeti arasında yapılan görüşmelerin olumsuz sonuçlanması üzerine İsrail Başbakanı Netanyahu, geniş bir heyetle, İsrail işgali altında olan Suriye topraklarına gitmiştir. Netanyahu burada, “İsrail'in bölgedeki varlığının önemli olduğunu” açıklamıştır (Long War Journal, 2025). İsrail son bir yılda, Golan Tepeleri'ne ek olarak 800 kilometrekarelik Suriye toprağını daha işgal etmiştir (Anadolu Ajansı, 2025a). İsrail'in Suriye'nin güneyine yönelik işgal siyaseti ve saldırganlığı Türkiye Cumhuriyeti'nin tepkisine neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan, “...eğer bu... İsrail devleti durdurulmazsa, vaat edilmiş toprak sanrısıyla gözlerini Anadolu'ya dikecektir...” diyerek, memnuniyetsizliğini ifade etmiştir (Matoi, 2024). Tüm bu gelişmeler, Suriye merkezi hükümetinin ülke genelinde toprak bütünlüğü oluşturmalarını ve şiddet tekeli elde etmesini engellemektedir.

5. Suriye'de Devletin İnşası ve Ulusal Birlik Oluşturma Sorunu

Suriye iç savaşının uzun bir zamana yayılması ve günümüzde de çatışmaların aralıklı olarak devam etmesi, Suriye toplumunun heterojen yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Suriye, farklı mezhep, din ve etnik kimliğe sahip toplulukların yoğun şekilde bulunduğu, homojen olmayan bir toplumsal yapıya sahiptir. Suriye'de ulusal kimlik etrafında bir bütünleşmenin sağlanamaması, farklı mezhep, din ve etnik kimliğe sahip grupların ait oldukları kimlikleri ulusal kimliklerinden daha fazla benimsemesi, Suriye'nin hem iç savaş sırasında yoğun çatışmalar yaşamasına hem de savaş sonrası yeniden inşa sürecinde önemli zorlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Fidan, 2025b, s. 260). Suriye merkezi hükümetinin toprak bütünlüğü oluşturmalarının önündeki en önemli engellerden biri, ortak ulusal kimlik bilincinin zayıf olmasıdır.

Suriye nüfusunun çoğunluğunu Sünni Araplar oluşturmaktadır. Sünni Arapların toplam nüfus içindeki oranı %65 ile %75 arasında gösterilmektedir. Suriye toplumunda Sünni çoğunluk dışında kalan gruplar yaklaşık olarak şu şekilde dağılım göstermektedir: Alevi (Nusayri) Araplar %10-12, Hristiyan nüfus iç savaş başlamadan önce %9 civarında olup, günümüzde bu oran göçler sebebiyle oldukça azalmıştır. Dürziler %3, Şiiler %1 ve çeşitli diğer gruplar %1'ini oluşturmaktadır. Kürt etnik kimliğine sahip nüfusa ilişkin olarak %5 ile %10 arasında değişen rakamlar verilmektedir. Kürt nüfusun büyük çoğunluğu mezhepsel açıdan Sünni olmakla birlikte kendilerini ağırlıklı olarak etnik kimlikleri üzerinden tanımlamaktadır (Phillips, 2015, s.357).

İç savaş öncesinde Suriye toplumu içinde farklı toplumsal kimliğe sahip olan gruplar arasındaki ilişkiler zayıftır ve olumsuz tarihsel deneyimlere dayanmaktadır. Bu durum, uluslaşma sürecinin başarısız olmasının ana nedenleri arasındadır. Örneğin, Suriyeli Hristiyan bir din adamının, “Hristiyan Müslümandan korkuyor, hatta onu küçümsüyor, hala dağlı olarak kabul edilen Alevi onu küçümseyen Sünni tarafından reddedildiğini hissediyor, İsmaililer kendilerini Aleviler tarafından kuşatılmış hissediyor” şeklindeki ifadesi, toplumsal ayrışmanın ve ulusal kimlik bilincindeki zayıflığın göstergesidir (Baczko ve diğerleri, 2018, s. 51). Bir diğer örnek, karma evlilik oranının yalnızca %2,1 olmasıdır, bu oranın %1,5’i ise farklı ülkelerden gelen kişilerle yapılan evliliklerden oluşmaktadır. Suriye toplumunun birlikte yaşayan ancak aynı zamanda toplumsal olarak ayrılmış ve kutuplaşmış bir toplum olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bir diğer çarpıcı örnek, “Bir Hristiyan, Hristiyan hekime muayene olur” şeklindeki yaygın sözüdür (Baczko ve diğerleri, 2018, s. 51).

Suriye’nin farklı kimlikler doğrultusunda bölünmesi, Fransız manda yönetimi dönemine dayanmaktadır (1920-1946). Fransız manda yönetimi, Arap ulusçuluğunu zayıflatmak için azınlık nüfusun yoğun olduğu bölgelerde devletçikler ve otonom yönetimler kurmuştur. Bu ayrıştırıcı tarihsel temel, Suriye’nin güncel toplumsal durumunu etkilemiştir. Ulusal birliğin ve toprak bütünlüğünün sağlanmasındaki zorlukların temelinde bu tarihsel temel rol oynamaktadır (Fildis, 2012, s.148).

Hafız Esad’ın 1970 yılında iktidarı bir darbe ile ele geçirmesi, yalnızca askeri bir darbe anlamına gelmemektedir, aynı zamanda azınlık grupların devlet iktidarı üzerinde tekel kurması anlamına gelmektedir (Phillips, 2015, s.365). Hafız Esad, Alevi (Nusayri) toplumuna mensup bir liderdi ve bu kimlik devlet idaresinde daima belirleyici oldu (Cleveland, 2015, s.444). Hafız Esad, Alevi nüfusa dayalı bir devlet sistemi ve iktidar erki inşa etmiş, aynı zamanda azınlık olan diğer grupların desteğiyle bir iktidar koalisyonu meydana getirmiştir (Fidan, 2025b, s. 261). Suriye ordusunun subay kadrosunun %61’i, istihbarat görevlilerinin ise yüzde 80’i Alevilerden oluşturulmuştur. Bu veriler Esad rejiminin iktidarını dayandığı toplumsal tabanı ortaya koymaktadır (İnanç, 2016, s.84).

Esad rejimi, mezhep ve aileye dayalı iktidarına hukuki bir boyut kazandırmamıştır. Esad rejimi, Baas Partisi aracılığıyla anayasal ve söylem düzeyinde “mezhepsel farklılıkların yok olacağı” maddesini anayasaya ekleyerek, Arap milliyetçiliğine dayalı bir kimlik inşa etmeye çalışmıştır. Bu maksatla rejim, Sünni aile ve kişileri önemli devlet makamlarına getirerek, azınlıklara dayalı olan iktidar koalisyonunu genişletmeye çalışmıştır (Phillips, 2015, s. 362). Bu bağlamda Beşar Esad, iç savaş başlamadan önce Wall Street Journal’a verdiği röportajda, Suriye’nin Arap milliyetçiliğine devlet politikasına vurgu yaparak; İsrail ile barış anlaşması imzalamamalarına atıfla, Suriye’nin “Arap milliyetçiliğinin atan son kalbi” olduğunu iddia etmiştir (Tür, 2022, s. 84). Fakat hukuki ve söylemsel düzeyinde ileri sürülen Arap milliyetçiliği iddiasına rağmen, Esad rejiminin fiili iktidar yapısının azınlıklara, özellikle de Alevi azınlığın hegemonyasına dayandırması, Sünni çoğunluğun tepkisine neden olmuştur. İç savaşın ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, Esad rejiminin iktidar yapısına karşı Sünni çoğunluğun geliştirdiği muhalefettir (Fidan, 2025b, s. 260). İç savaş boyunca Suriye ordusundan ayrılarak muhalefete katılan subay ve askerlerin hemen hemen tamamının Sünni olması, rejimin meşruiyet krizinin göstergesidir. Bu durum, Esad rejiminin ulusal kimlik oluşturma konusundaki başarısızlığını da ortaya koymaktadır (Atlıoğlu, 2018, s. 147).

İç savaş boyunca Suriyeli azınlıkların önemli bir çoğunluğu, Sünni gruplarla iş birliği yapmak yerine Esad rejimi ile birlikte hareket etmiştir. Kürtler, Hristiyanlar, Aleviler, Dürziler, Şiilerden oluşan azınlık grupların Esad rejimi yıkılmasının ardından en önemli kaygısı, Sünni çoğunluğa dayalı bir iktidarı kendi varlıkları açısından tehdit olarak algılamalarıdır (Atlıoğlu, 2018, s. 146). Suriye’de azınlık grupların belirli bölgelerde yoğunlaşmaları ve ortak ulusal

kimlik bilincine yeterince sahip olmamaları, bu grupların İsrail ve ABD gibi dış aktörlerle iş birliği yapmalarını kolaylaştırmıştır. Azınlık gruplar, dış aktörlerle kurdukları bağlantılar aracılığıyla özerklik, ademi merkeziyetçilik ya da bağımsızlık gibi taleplerde bulunmuşlardır. Bu durum, Suriye devletinin yeniden inşa sürecinde toprak bütünlüğünün sağlanması ve merkezi otoritenin tesisi açısından önemli bir yapısal engel teşkil etmektedir.

Sonuç

Esad rejiminin yıkılmasının ardından Suriye, siyasi, ekonomik, askeri, sosyal ve toprak bütünlüğü açısından yeni bir inşa sürecine girmiştir. Bu sürecin en önemli aşaması Suriye devletinin yeniden inşasıdır. Suriye devletinin yeniden inşası sürecindeki en önemli eşik ise meşru şiddet tekelinin oluşturulmasıdır. Meşru şiddet tekeli oluşturamamış bir devlet, toprakları üzerinde egemenlik tesis edemez ve siyasi egemenlik birden fazla güç merkezi arasında parçalanır. Suriye merkezi hükümetinin Suriye toprakları üzerinde egemenlik tesis etmesinin ve meşru şiddet tekeli oluşturmasının önündeki en önemli engel, Suriye toprakları içindeki silahlı ordular ve silahlı grupların varlığıdır.

İsrail, Suriye'nin güneyinde Suriye merkezi hükümetine ait askeri bir varlığın bulunmasına izin vermemektedir. Buna ek olarak İsrail, Suriye'nin güneyinde yer alan Dürzi azınlıkla, Suriye merkezi hükümetine karşı iş birliği yapmaktadır. İsrail, askeri gücü ve bölgesel hegemonyası sebebiyle Suriye merkezi hükümetinin şiddet tekeli oluşturmasını ve toprak egemenliği sağlamasını engelleyecek kapasitedir; ayrıca işgal ettiği topraklardan çekilme konusunda uluslararası yükümlülöklere uymamaktadır.

Yukarıda verilen faktörlere ek olarak, Suriye'nin güneyinde yer alan Dürzi azınlıktan bazı gruplar, İsrail desteğiyle özerklik ya da bağımsızlık talebinde bulunmaktadır. Dürzi topluluğun talepleri, İsrail tarafından Suriye merkezi hükümetine karşı baskı ve saldırı aracı olarak da kullanılmaktadır. Yakın dönemde Suriye'nin güneyinde İsrail tarafından gerçekleştirilen işgallere ve stratejilere ket vurabilecek iç ya da dış bir dinamik olası görünmemektedir. Suriye Devleti'nin güney toprakları üzerinde egemenlik ve şiddet tekeli tesisi etmesi, bu yapısal nedenlerden dolayı yakın gelecekte mümkün değildir.

Suriye'nin kuzeyinde yer alan YPG/PYD/SDG örgütünün askeri varlığı, Suriye merkezi hükümetinin ülke toprakları üzerinde şiddet tekeli oluşturmasını ve egemenlik kurmasını engellemektedir. ABD'nin YPG/PYD/SDG ile olan iş birliği sebebiyle, Suriye merkezi hükümeti ABD onayı olmadan, YPG/PYD/SDG'ye karşı askeri bir operasyona yürütebilmesi düşük bir olasılıktır. ABD, Suriye ve bölgedeki askeri varlığı, ekonomik baskı araçlarına sahip olması sebebiyle Suriye merkezi hükümeti üzerinde güçlü bir nüfuza sahiptir. Bu durumun en açık kanıtlarından biri, Suriye merkezi hükümetinin Sezar Yaptırımları'nın kalkması için Başkan Trump'tan ricacı olmasıdır. Çünkü Suriye merkezi hükümeti açısından Suriye'nin yeniden inşası sürecinde çözölmesi gereken sorunların başında ekonomik problemler gelmektedir ve bu sorunların uluslararası yaptırımlar kalkmaksızın çözölme ihtimali mümkün görünmemektedir.

ABD'nin YPG/PYD/SDG ile kurulan ittifak üzerinden bölgede çok az sayıda ABD askeri bulundurarak asker ihtiyacını yerel gruplardan karşılama stratejisi benimsemiştir. Bu nedenle ABD'nin YPG/PYD/SDG'ye olan desteğinin son bulması düşük bir ihtimaldir. Ayrıca ABD ordusu, YPG/PYD/SDG'yi IŞİD ve İran'a karşı en yakın yerel müttefik olarak görmektedir. Özetle ABD'nin stratejik çıkarları ve öncelikleri doğrultusunda YPG/PYD/SDG ile olan iş birliğini ve bölgedeki askeri varlığını sürdürmesi beklenmektedir. Bu etkenler dolayısıyla Suriye merkezi hükümetinin, Suriye'nin güneyindeki duruma benzer şekilde, Suriye'nin kuzeyinde şiddet tekeli oluşturması düşük bir olasılıktır.

Suriye’de meşru şiddet tekeli oluşturulması dışında bir diğer temel sorun, ortak bir ulusal kimliğin oluşturulmasındaki güçlüklerdir. Suriye, heterojen bir nüfusa sahiptir ve azınlıklar ulusal aidiyet bilinci açısından zayıf durumdadır. Azınlık gruplar, ulusal aidiyet bilinci açısından zayıf durumda olmaları ve Sünni çoğunluğun iktidarını varlıkları için bir tehdit olarak algılamaları sebebiyle İsrail ve ABD gibi dış aktörlerle kolayca iş birliği yapabilmektedir. Azınlık gruplar özerklik, ademi merkezîyetçilik ya da bağımsızlık taleplerinde bulunmuşlar ve bu hususlarda dış güçlerin desteğini kazanmışlardır. Bu faktörler sebebiyle Suriye merkezi hükümetinin yeniden inşa sürecinde toprak bütünlüğü oluşturması ve egemenlik kurması zorlaşmıştır.

Özetle Suriye Devletinin yeniden inşasında karşılaştığı en önemli yapısal engeller: i) Meşru şiddet tekeli oluşturulmasının önündeki yapısal kısıtlar, ii) ulusal kimlik bilincinin zayıflığından kaynaklanan toprak bütünlüğü ve egemenliği sorunları, iii) İsrail ve ABD’nin Suriye ve bölgeye yönelik strateji ve politikalarıdır.

Kaynakça

Athoğlu, Y. (2018). Suriye iç savaşı ve müzmin toplumsal çatışma. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 73(1), 129-156.

Aleaziz, H. (2011). What’s happening in Syria explained. Mother Jones. <https://www.motherjones.com/politics/2011/08/whats-happening-syria-explained/> , (Erişim Tarihi: 08.08.2011).

Anadolu Ajansı (AA). (2025a), “İsrail son bir yılda 800 kilometrekarelik Suriye toprağını daha işgal etti”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-son-bir-yilda-800-kilometrekarelik-suriye-topragini-daha-isgal-etti/3750735>, (Erişim Tarihi: 22.11.2025).

Anadolu Ajansı (AA). (2025b). Netanyahu issues policy to demilitarize southern Syria, vows to ‘protect Druze’. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/netanyahu-issues-policy-to-demilitarize-southern-syria-vows-to-protect-druze-/3634466>, (Erişim Tarihi: 18.07.2025)

Anter, A. (2019). The modern state and its monopoly on violence. Sociology, Social Theory, Political Sociology Online Publication Date: Feb 2019DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190679545.013.13)

Aytürk, İ. (2022). “Haritaya Geri Dönerken: İsrail Dış Politikasına Yön Veren Parametreler ve Hedefler”, Meliha Benli Altunışık (der.), Ortadoğu ve Dış Politika: Arap Ülkeleri ve İsrail, Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul. ss. 207-232.

Balcı, A. (2017). Türkiye dış politikası: İlkeler, aktörler ve uygulamalar. İstanbul: Alfa Yayınları.

Barbalet, J. (2020). Violence and politics: reconsidering Weber’s ‘politics as a vocation’. Sociology 1 –15 DOI: 10.1177/0038038519895748 journals.sagepub.com/home/soc

Barkey, H.J. (2024). “What Role Is Turkey Playing in Syria’s Civil War?”, <https://www.cfr.org/expert-brief/what-role-turkey-playing-syrias-civil-war>, (Erişim Tarihi: 06.11.2024).

Baczko, A., vd. (2018). Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi, Çev. Ayşe Meral, İstanbul: İletişim Yayınları.

Blanchard, C. M. (2025). Syria: Transition and U.S. policy. Congressional Research Service. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL33487>, (Erişim Tarihi: 05.09.2025).

- Call, C. T. (2011). Beyond the 'failed state': Toward conceptual alternatives. *European journal of international relations*, 17(2), 303-326.
- Cleveland, W. L. (2015). *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Tayyab, M., Afridi, S. A., Hamid, M. (2020).
- Çağla, C. (2010), *Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları: İstanbul.
- Erkmen, S. (2025a). ABD'nin planı: Irak'ta PKK'yı devre dışı bırakmak, Suriye'de PKK 2.0'ı yaratmak. *Fikirturu*. <https://fikirturu.com/jeo-politika/abdnin-planı-irakta-pkkyi-devre-disi/> (Erişim Tarihi: 13.06.2025).
- Erkmen, S. (2025b). PYD nereye koşuyor: Silah bırakma mı, özerklik mi, de facto devlet mi? *Fikirturu*. <https://fikirturu.com/jeo-politika/pyd-nereye-kosuyor-silah-birakma-mi/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2025).
- Fidan, H. (2025a). *ABD Nasıl Küresel Hegemon Güç Oldu? ABD-Mısır İlişkileri Örneği*, İstanbul: Kritik Yayınları
- Fidana, H. (2025b). Suriye İç Savaşı'nın Fay Hattı Savaşlarına Göre Analizi. *Politik Ekonomik Kuram*, 9(1), 256-272. <https://doi.org/10.30586/pek.1572321>
- Fildis, A. T. (2012). Roots of Alawite-Sunni Rivalry in Syria. *Middle East Policy*, 19(2), 148-156.
- Fukuyama, F. (2005). Building Democracy After Conflict:" Stateness" First. *Journal of democracy*, 16(1), 84-88.
- Fukuyama, F. (2004). The imperative of state-building. *Journal of democracy*, 15(2), 17-31.
- Güner, R. (2016). Bitmeyen kavga: Suriye-ABD ilişkilerinin dünü, bugünü. In M. A. Okur ve N. Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye iç ve dış politika* (ss. 263–289). Ankara: Nobel.
- Humud, C. E., & Blanchard, C. M. (2020). *Armed conflict in Syria: Overview and US response*. Congressional Research Service.
- İnanç, Y. S. (2016). Suriye iç savaşı: bir mezhep savaşından ötesi. *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*. (s.79-95). İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları.
- Jervis, D. (2018). Barack Obama, Syria, and the exertion of American military power. *TEKA of Political Science and International Relations*, 12(1), 41.
- Lister, C. (2025). With Assad's fall, Syria embraces freedom but faces huge challenges. *Hoover Institution*. <https://www.hoover.org/research/assads-fall-syria-embraces-freedom-faces-huge-challenges>, (Erişim Tarihi: 11.03.2025).
- Lottholz, P., & Lemay-Hébert, N. (2016). Re-reading Weber, re-conceptualizing state-building: from neo-Weberian to post-Weberian approaches to state, legitimacy and state-building. *Cambridge Review of International Affairs*, 29(4), 1467-1485.
- Martin, L. G. (2025). Challenging friends: Türkiye–US relations. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 14(1), 3–19.
- Matoi, E. (2024). Greater Israel: An ongoing expansion plan for the Middle East and North Africa. *Mepei*. <https://mepei.com/greater-israel-an-ongoing-expansion-plan-for-the-middle-east-and-north-africa/>, (Erişim Tarihi: 06.07.2024).

Mann, M. (1984). The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results. *European Journal of Sociology/Archives européennes de sociologie*, 25(2), 185-213.)

Migdal, J. S. (2009). Researching the state. *Comparative politics: Rationality, culture, and structure*, 2, 162-92.

Long War Journal. (2025, November).” Israeli prime minister and top officials visit Syria ‘buffer zone’ as Israel–Syria talks stall”, <https://www.longwarjournal.org/archives/2025/11/israeli-prime-minister-and-top-officials-visit-syria-buffer-zone-as-israel-syria-talks-stall.php>

Rabinovich, I. (2024). The struggle for Syria enters round two. *Brookings*. <https://www.brookings.edu/articles/the-assad-regime-falls-what-happens-now/>, (Erişim Tarihi: 09.12.2024).

Reuters. (2025, December 10). Israeli Druze leader seeks US security guarantees for Syrian minority. <https://www.reuters.com/world/middle-east/israeli-druze-leader-seeks-us-security-guarantees-syrian-minority-2025-12-10/> (Erişim Tarihi: 10.12.2025).

Rotberg, R. I. (2002). Failed states in a world of terror. *Foreign affairs*, 127-140.)

Rotberg, R. (2003). Failed States. *Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators*, 1-25.

Phillips, C. (2015). Sectarianism and conflict in Syria, *Third World Quarterly*, 36(2), 357-376, Doi:10.1080/01436597.2015.1015788.

Sarı, B. (2022). Bölücü terör örgütü PKK’nın Suriye kolu: YPG/PYD/SDG. In C. D. İpek (Ed.), *Suriye krizi: Bölgesel dinamikler ve küresel yansımalar* (ss. 85–106). Ankara: Tasav.

Simon, S., ve Landis, J. (2024). A new era: Responding to a post–Assad Syria. *Quincy Institute*. <https://quincyinst.org/research/a-new-era-responding-to-a-post-assad-syria>, (Erişim Tarihi: 11.12.2024)

Stepansky, J. (2025). What is behind US strategy of keeping troops in post-Assad Syria? *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2025/1/6/what-is-behind-us-strategy-of-keeping-troops-in-post-assad-syria>, (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Tür, Ö. (2022). Bölgesel ve Küresel Siyasetin Odağında Suriye Dış Politikası, *Orta Doğu ve Dış Politika: Arap Ülkeleri ve İsrail*, Der.: Meliha Benli Altunışık, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, (ss. 61-90).

Voice of America (VOA). (2025, February 23). Netanyahu says Israel won't allow Syrian forces south of Damascus. <https://www.voanews.com/a/netanyahu-says-israel-won-t-allow-syrian-forces-south-of-damascus-/7985248.html> (Erişim Tarihi: 23.02.2025).

Yıldız, T. (2025), “Dürzi Toplumunda Bölünmüşlüğün İsmi: Hikmet el-Heceri”, <https://www.turkiyearastirmalari.org/2025/07/18/yayinlar/portre/durzi-toplumunda-bolunmuslugun-ismi-hikmet-el-heceri/> (Erişim Tarihi: 18.07.2025).

Weber, M (1993), *Sosyoloji Yazıları*, Yayına Haz.: H.H. Gerth ve C. Wrights Mills, Çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları: İstanbul

Extended Abstract

The aim of this study is to examine the establishment of state authority, the reconstruction process, and the preservation of territorial integrity in Syria within the framework of the Syrian central government’s efforts to establish a monopoly on the legitimate use of violence.

The Syrian central government faces multiple centers of political authority as a result of the presence of numerous armed and political actors within the country. The United States and Israeli military forces operating on Syrian territory, along with Syrian minority groups cooperating with these actors, continue to exist as both internal and external obstacles to the reconstruction of the Syrian state and the consolidation of its sovereignty.

The study argues that the policies and strategies pursued by the United States and Israel in Syria constitute significant obstacles to the Syrian central government's ability to establish authority and achieve a monopoly of violence. It contends that the U.S. military has developed a military partnership with the YPG/PYD/SDF in order to project military power in Syria and the wider region. Through this partnership, the United States seeks to maximize its influence while maintaining a relatively small troop presence on the ground by relying on the geostrategic and military cooperation it has established with the YPG/PYD/SDF. This situation effectively constrains the Syrian central government from undertaking military action against the YPG/PYD/SDF.

In summary, the primary obstacle to the Syrian central government's establishment of a monopoly of violence is the ongoing strategic cooperation between the United States and the SDF. Given that the military and political balance of power in the region favors the United States, it is highly unlikely that the Syrian central government would initiate a military operation against the YPG/PYD/SDF without U.S. consent.

The hypotheses advanced in this study are analyzed within the frameworks of State-Building and Monopoly of Violence theories, based on findings derived from secondary sources. In this manner, the new geopolitical environment that has emerged in Syria following the collapse of the Assad regime is assessed through the lenses of State-Building and the Monopoly of Violence, with the aim of drawing analytical conclusions. In line with this objective, the study seeks to contribute to the existing literature.

The scope of the study and the issues addressed are structured as follows. Following the introduction, the theoretical background of the study is presented through an explanation of State-Building theory and the Weberian concept of the Monopoly of Violence. In the third chapter, U.S. policy toward Syria is examined by taking into account the period from the outbreak of the civil war to the present day. In addition, the strategic cooperation established between the United States and the YPG/PYD/SDF is analyzed, highlighting its obstructive role in preventing the Syrian central government from establishing a monopoly of violence.

In the fourth chapter, Israel's historical policies and strategies toward the Middle East and Syria are examined, and the obstructive impact of Israel's activities in Syria following the collapse of the Assad regime on the establishment of a monopoly of violence is discussed. In the fifth chapter, the study is concluded with a comprehensive assessment based on the analysis presented in the preceding sections.

The findings of this study can be summarized as follows. Israel does not permit the presence of military forces affiliated with the Syrian central government in southern Syria. In addition to this constraint, Israel cooperates with segments of the Druze minority in southern Syria against the Syrian central government. Owing to its military power and regional hegemony, Israel possesses the capacity to obstruct the Syrian central government's efforts to establish a monopoly of violence and territorial sovereignty, while simultaneously failing to comply with its international obligations regarding withdrawal from occupied territories. Furthermore, certain segments of the Druze minority in southern Syria, with Israeli support, have articulated demands for autonomy or independence. These demands are instrumentalized by Israel as tools of pressure and coercion against the Syrian central government. In the near

term, no domestic or external dynamic capable of constraining Israel's occupation and strategic actions in southern Syria appears likely. Consequently, due to these structural conditions, the establishment of sovereignty and a monopoly of violence by the Syrian state in its southern territories does not appear feasible in the foreseeable future.

The termination of U.S. support for the YPG/PYD/SDF is also an unlikely prospect, as this alliance allows the United States to maintain a limited troop presence while achieving maximal strategic impact through local partners. U.S. regional strategic objectives have largely been shaped by the U.S. military, which seeks to project power with minimal troop deployments by cooperating with the YPG/PYD/SDF. Moreover, the U.S. military views the YPG/PYD/SDF as its closest local ally against ISIS and Iran. In summary, given U.S. strategic priorities, continued cooperation with the YPG/PYD/SDF and the sustained U.S. military presence in Syria are to be expected. As a result, similar to the situation in southern Syria, the likelihood of the Syrian central government establishing a monopoly of violence in northern Syria remains low.

Beyond the challenge of establishing a monopoly of violence, another fundamental obstacle to Syria's state reconstruction is the difficulty of forging a unified Syrian national identity. Syria possesses a highly heterogeneous population, and minority groups exhibit weak levels of national affiliation. These minority communities often perceive a Sunni-majority-based Syrian central government as an existential threat, prompting them to cooperate with external actors such as Israel and the United States against the central authority. Consequently, minority groups have articulated demands for autonomy, decentralization, or independence and have sought external support to advance these objectives. These dynamics significantly complicate the Syrian central government's efforts to preserve territorial integrity and establish a monopoly of violence.

In summary, the most significant structural obstacles confronting the reconstruction of the Syrian state are: (i) structural difficulties in establishing a monopoly of violence; (ii) divisive and separatist demands arising from the absence of a cohesive national identity; and (iii) the strategic objectives of Israel and the United States in Syria and the broader region, which obstruct the Syrian central government's efforts to restore territorial integrity.

Olimpiyat Açılış Törenleri, Siyasal Kültür ve Ulus Anlatıları: 2008 Pekin ve 2024 Paris Açılışlarının Karşılaştırmalı Analizi

Ahmet Gedik¹

Can Donduran²

Özet

Siyasal sembolizm, ulusların kimliklerini ve ideolojik konumlarını uluslararası kamuoyuna estetik kodlar aracılığıyla aktarmalarının en güçlü yollarından biridir. Bu bağlamda Olimpiyat açılış törenleri, ev sahibi ülkelerin siyasal kültürlerini küresel ölçekte sahneledikleri "görsel diplomasi" alanları olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, 2008 Pekin ve 2024 Paris Olimpiyatları'nı karşılaştırarak, farklı siyasal sistemlerin ve uluslararası ilişkilerdeki konumların bu seremonilere nasıl yansıdığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çin, 2008 Pekin Olimpiyatları'nda tarihsel sürekliliğini ve ekonomik yükselişini, merkezi devlet otoritesini ve kolektivizmi vurgulayan disiplinli, hiyerarşik ve görkemli gösterilerle sunarak bunu stratejik bir yumuşak güç aracı olarak kullanmıştır. Öte yandan 2024 Paris Olimpiyatları, Fransa'nın evrenselcilik misyonu doğrultusunda sürdürülebilirlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kültürel çeşitlilik temalarına odaklanmış, kenti bir sahneye dönüştürerek daha kapsayıcı, çoğulcu ve demokratik bir ulus anlatısı inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu çalışma, Pekin'in güç odaklı yaklaşımı ile Paris'in diyalog temelli yaklaşımını karşılaştırarak, farklı siyasal sistemlerin seremonilere nasıl yansıdığını incelemektedir. Analiz, uluslararası etkinliklerin ev sahibi ülkelerin siyasal kültürlerini ve diplomatik stratejilerini yansıtmada nasıl bir araç olarak kullanıldığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Etkinlikler, Siyasi Kültür, Siyasal Sembolizm, Yumuşak Güç, Kültürel Diplomasi.

Olympic Opening Ceremonies, Political Culture, and National Narratives: A Comparative Analysis of the Beijing 2008 and Paris 2024 Opening Ceremonies

Abstract

Political symbolism serves as one of the most potent mechanisms through which nations articulate their identities and ideological positions to the international public via aesthetic codes. In this context, Olympic opening ceremonies emerge as significant arenas of 'visual diplomacy,' where host countries stage their political cultures on a global scale. By conducting a comparative analysis of the 2008 Beijing and 2024 Paris Olympics, this study aims to examine how distinct political systems and positions within international relations are reflected in these ceremonies. In the 2008 Beijing Olympics, China utilized the event as a strategic instrument of soft power by projecting its historical continuity and economic ascent through disciplined, hierarchical, and spectacular performances that emphasized centralized state authority and collectivism. Conversely, the 2024 Paris Olympics prioritized themes of sustainability, gender equality, and cultural diversity, aligning with France's mission of universalism; by transforming the city itself into a stage, it sought to construct a national

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, agedik@istinye.edu.tr, 0000-0002-0371-6528.

² Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, can.donduran@istinye.edu.tr, 0000-0003-2737-1410.

narrative that is more inclusive, pluralistic, and democratic. This study investigates the manifestation of different political systems in these ceremonies by contrasting Beijing's power-oriented approach with Paris's dialogue-based approach. Ultimately, the analysis demonstrates how international events are employed as vehicles to reflect the political cultures and diplomatic strategies of host nations.

Keywords: International Events, Political Culture, Political Symbolism, Soft Power, Cultural Diplomacy.

1. Giriş

Olimpiyat Oyunları'nın açılış törenleri, yalnızca sportif bir başlangıç ritüeli olmaktan öte, ulusların kendilerini dünyaya nasıl sunmak istediklerini gösteren, yoğun sembolik anlamlar taşıyan sahneler olarak öne çıkmaktadır. Bu törenler, hem ev sahibi ülkenin siyasal kültürünü hem de uluslararası sistemde işgal ettiği yeri yansıtan bir tür “görsel diplomasi” alanı hâline gelmektedir. Ulusal delegasyonların yürüyüş düzeninden bayrak ve marşların kullanımına, tarihsel sahnelerin seçimi ile kentsel mekânın nasıl çerçevelendiğine kadar pek çok unsur, ulus-devletlerin kendi kimliklerini, tarih anlatılarını ve meşruiyet iddialarını küresel kamuoyuna sunma biçimlerini görünür kılmaktadır (Ayverdi vd., 2025). Bu açıdan açılış törenleri, sporun ötesine geçen, ulusal temsil, ideolojik konumlanma ve yumuşak güç stratejilerinin yoğunlaştığı ritüel anlar olarak değerlendirilmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında, olimpiyat açılış törenlerinin siyaset ve ideolojiyle iç içe geçtiği pek çok örnek bulunmaktadır. 1936 Berlin Olimpiyatları, Nazi Almanyası'nın ırkçı ve otoriter ideolojisini meşrulaştırmak için kullandığı bir propaganda aracı olarak tarihe geçmekte, mimariden estetiğe kadar her unsur, “Yeni Almanyası” imgesini yüceltmek üzere kurgulanmaktadır (Kessler, 2011). Soğuk Savaş döneminde ise geniş çağlı spor organizasyonlarının politize olması eğilimi zirveye ulaşmıştır. Süren ideolojik rekabet pek çok farklı alanı olduğu gibi bu etkinlikleri de etkisi altına almış ve gerek açılış seremonileri gerekse de alınan madalyalar dönemin siyasi atmosferinde geçerliliği yüksek olan siyasal propaganda araçları haline gelmiştir. Bu çerçevede, 1980 Moskova Olimpiyatları sosyalist bloğun gücünü ve sistemsel üstünlük iddiasını sahneye taşıyan bir gösteri olarak kurgulanmakta, Batı bloğunun boykotlarıyla birlikte olimpiyatların ideolojik kutuplaşmanın sembolik cephesine dönüşebildiğini ortaya koymaktadır. Bu örnekler, açılış törenlerinin yalnızca sportif bir şenlik değil, aynı zamanda ideolojik ve diplomatik mesajların iletildiği platformlar olduğunu göstermektedir (Stockdale, 2012; Kanin, 2019).

Bu tarihsel arka plan üzerinde, 2008 Pekin ve 2024 Paris Olimpiyatları'nın açılış törenleri, farklı siyasal sistemlerin, kültürel kodların ve ulus anlatılarının sergilendiği iki güncel ve çarpıcı örnek olarak öne çıkmaktadır. Pekin 2008 açılış töreni, Çin'in yükselen bir küresel güç olarak kendisini tarihsellik, teknolojik gelişmişlik ve merkezîyetçi ulusal birlik söylemiyle sahneye koyduğu, yüksek derecede disiplinli, koreografik ve hiyerarşik bir mega-gösteri olarak tasarlanmaktadır (Askew, 2009). Buna karşılık Paris 2024 açılış töreni, kültürel politikalar ve ev sahibi kent stratejileri bağlamında, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik, kentsel mekânın demokratik kullanımı ve çok kültürlü diyalog gibi temalar etrafında kurgulanan “yeni” bir olimpiyat anlatısının habercisi olarak konumlanmaktadır. Pekin örneğinde güçlü kolektivizm, devlet, merkezî planlama ve milliyetçi birlik söylemi öne çıkarken, Paris örneğinde demokratik çoğulculuk, kültürel çeşitlilik ve çevresel duyarlılık gibi normatif temalar ön plana çıkmaktadır (Lee & Krieger, 2024). Bunun yanında, Paris seremonisindeki bazı sahneler, uluslararası yorumların bir kısmında “woke propaganda” olarak etiketlenmiş; bu etiketleme törenin kapsayıcılık ve kimlik görünürlüğü eksenli estetik tercihlerinin siyasal mesaj üretme kapasitesi üzerinden tartışılmasına yol açmıştır. Bu tartışmaların temelinde, vurgulanan normatif birleştirici unsurlarla woke etiketinin arasındaki tezatlık yatmaktadır.

Esasen “birleştirirken bölmek” olarak tanımlanabilecek bu paradoks, Paris’teki seremoninin sunduğu siyasal kültür manifestosunun kalbinde yer almaktadır. Kapsayıcılık ve kimlik görünürlüğü temalarının güçlü biçimde sahnelenmesi, bazı izleyici grupları açısından normatif mesaj üretimi tartışmasını tetiklemiş; törenin birleştirici değer iddiası ile dışlayıcılık eleştirileri arasındaki gerilimi görünür kılmıştır.

Bu makalede, Pekin 2008 ve Paris 2024 açılış törenleri, siyasal kültür, ulusal kimlik inşası ve yumuşak güç (*soft power*) kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışma, şu sorulara cevap aramaktadır: Bu iki açılış töreni, ev sahibi ülkelerin siyasal kültürünü ve rejim tipini hangi semboller ve anlatılar aracılığıyla sahnelemektedir? Açılış törenleri, Çin ve Fransa’nın yumuşak güç stratejilerine ve ulus markalaması çabalarına nasıl eklenmektedir? Mega spor etkinlikleri, kültürel diplomasi ve meşruiyet üretimi açısından nasıl bir araç olarak kullanılmaktadır? Makalenin devamında, önce kuramsal çerçeve ve yöntem tartışılmakta, ardından olimpiyatların siyaset ve ideolojiyle ilişkisini ortaya koyan tarihsel arka plan daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Sonrasında Pekin 2008 ve Paris 2024 açılış törenleri ayrı alt başlıklar altında incelenmekte, karşılaştırmalı bir tartışma yürütülmekte ve son olarak çalışmanın bulguları, sınırlılıkları ve genel sonuçları değerlendirilmektedir.

2. Kuramsal Çerçeve ve Yöntem

Siyasal kültür, yurttaşların siyasal sisteme, otoriteye ve devlete ilişkin değer, tutum ve sembolik anlam dünyasını ifade etmektedir. Almond ve Verba’dan (1963) itibaren bu kavram, siyasal rejimlerin istikrarı, meşruiyeti ve katılım biçimlerinin analizinde merkezi bir yere sahip olmaktadır (Somer, 1992; Aslan, 2025). Devlet-merkezci/hiyerarşik siyasal kültürler ile çoğulcu/katılımcı kültürler, yurttaş-devlet ilişkisini ve siyasal ritüellerin biçimlenişini farklı şekillerde üretmektedir.

Diğer büyük uluslararası organizasyonlar gibi olimpiyat açılış törenleri, bu siyasal kültürün ritüel düzeyde görünür hâle geldiği sahneler olarak okunmaktadır. Kullanılan renkler, koreografiler, tarihsel sahneler, askerî/sivil unsurlar, lider figürlerinin konumlanması ve yurttaşların nasıl temsil edildiği, rejimin kendisini nasıl görmek ve göstermek istediğine dair önemli ipuçları sunmaktadır (Lee & Yoon, 2017). Joseph Nye’in (2004) kavramsallaştırdığı yumuşak güç, zorlama ya da maddi teşvik yerine, çekicilik ve cazibe üzerinden etkileme, “kalpleri ve zihinleri kazanma” kapasitesini ifade etmektedir. Kültür, siyasî değerler ve dış politika tarzı, bir ülkenin yumuşak güç kaynakları arasında sayılmaktadır (Rosamond, 1997; Isaacs, 2018). Bu bağlamda kültürel diplomasi, sanat, kültür, spor ve miras üzerinden ülke imajının inşa edilmesi ve uluslararası kamuoyunun bu imaj doğrultusunda etkilenmesi süreci olarak tanımlanmaktadır.

Mega spor etkinlikleri, özellikle Olimpiyat Oyunları, ev sahibi için bir “vitrin” ve “hikâye anlatma” imkânı yaratmaktadır. Açılış törenleri ise bu vitrinin en yoğunlaştığı an olarak, ülke imajının, ulusal anlatıların ve normatif iddiaların sembolik bir paket hâlinde sunulduğu ritüellerdir. Dubinsky (2019; 2022), modern olimpik hareketin evrimi üzerinden ülke imajı, ulus markalaması ve kamu diplomasisinin giderek iç içe geçtiğini ve olimpiyatların bu sürecin önemli araçlarından biri hâline geldiğini göstermektedir.

Açılış törenleri aynı zamanda siyasal sembolizmin yoğunlaştığı ve ritüel form kazandığı alanlar olarak da değerlendirilmektedir. Devlet bayrakları, marşlar, lider konuşmaları, tarihsel canlandırmalar ve koreografik düzenlemeler, yalnızca estetik tercihler değil, aynı zamanda siyasal mesajlar olarak işlev görmektedir. Bu ritüeller hem iç hem de dış kamuoyuna dönük olarak rejimin meşruiyet iddialarını ve normatif konumlanışını pekiştirmeye hizmet etmektedir. Spor, siyasal kültürün ve dış politikanın uzantısı hâline gelmektedir. Bu doğrultuda, olimpiyat açılış törenleri, ev sahibi ülkeler açısından bir tür “ulus vitrini” işlevi

görmektedir. Bu vitrinde sergilenenler ise tesadüfi değil, belirli siyasal ve kültürel önceliklerin, tarih anlatılarının ve gelecek tahayyüllerinin titizlikle seçilmiş bileşimidir. Bu perspektiften ele alındığında , açılış törenleri, “ulusun anlatıları”nı sahneye taşıyan, ulusal kimliği performatif olarak yeniden üreten ve küresel kamuoyuna sunan metinler olarak okunmaktadır (Lee ve Yoon, 2017).

Bu nedenle siyasal kültür, açılış törenlerinin içeriğini belirleyen temel değişkenlerden biri hâline gelmektedir. Devlete atfedilen rol, tarihsel hafızanın nasıl kurgulandığı, ulusal kimliğin etnik, kültürel veya cumhuriyetçi/evrenselci referanslarla nasıl tanımlandığı gibi unsurlar, açılış törenlerinde kullanılan temaları, sembolleri ve estetik dili doğrudan etkilemektedir. Pekin 2008 ve Paris 2024 açılış törenleri bu açıdan yalnızca iki farklı “stil” değil, aynı zamanda iki farklı siyasal kültür ve ulusal strateji okuması sunmaktadır.

Bu çalışma, 2008 Pekin ve 2024 Paris Olimpiyat açılış törenlerini nitel karşılaştırmalı bir çerçevede ele almaktadır. Analiz, doğrudan törenlerin kendisinden (video kayıtları, resmi anlatılar, organizasyon komitelerinin söylemleri) ve bu törenler hakkında üretilmiş akademik literatürden yararlanan metin ve görsel çözümlemeye dayanmaktadır.

İnceleme boyutları şu başlıklar etrafında yapılandırılmaktadır:

- Görsel temsiller (renkler, koreografiler, mekân kullanımı, kitle düzenlemeleri),
- Tarihsel ve kültürel göndermeler (imparatorluk geçmişi, devrimler, cumhuriyetçi miras, yerel kültürler),
- Siyasal söylemler ve değer vurguları (birlik, çeşitlilik, kalkınma, sürdürülebilirlik, insan hakları, evrenselcilik),
- Medyadaki yansımalar ve tartışmalar (akademik makaleler, eleştirel yorumlar, uluslararası basın tartışmaları).

Analiz üç aşamada yürütülmüştür. İlk olarak her iki açılış töreni, video kaydı üzerinden anlatı akışı dikkate alınarak *sekanslara* ayrılmış; her sekans, görsel temsil stratejileri, tarihsel/kültürel gönderme biçimleri, siyasal söylem ve değer vurguları, uluslararası medya tartışmaları boyutlarında kodlanmıştır. İkinci olarak kodlar, resmî anlatılar ve organizasyon komitelerinin söylemleri ile karşılaştırılarak belirgin temalar (birlik/çoğulluk, devlet kapasitesi/kentsel diyalog, tarihsel süreklilik/güncel normatif gündem) altında yeniden gruplanmıştır. Üçüncü aşamada bulgular, iki vaka arasında benzerlik–farklılık mantığıyla karşılaştırmalı bir tartışmaya taşınarak siyasal kültür ve yumuşak güç stratejileri açısından yorumlanmıştır. Bu çerçevede çalışma, betimleyici bir karşılaştırmının ötesine geçerek, törenlerin siyasal kültür ve yumuşak güç stratejileri açısından ne tür anlamlar ürettiğini açığa çıkarmayı hedeflemektedir.

3. Olimpiyatlar, Siyaset ve İdeoloji: Tarihsel Arka Plan

Olimpiyatların siyaset ve ideolojiyle ilişkisi, modern olimpiik hareketin başlangıcından itibaren gözlemlenmektedir. Coubertin’in barışçıl rekabet ve uluslararası kardeşlik ideali, daha ilk oyunlardan itibaren milliyetçi rekabet, bayrak ve marşların öne çıkışıyla iç içe geçmekte, oyunlar hem barış hem de “uluslar vitrini” işlevini aynı anda üstlenmektedir (Violette, 2020). Ulusal delegasyonların yürüyüş sırasındaki sıralanışı, bayrak taşıyıcıların seçimi, marşların çalınma biçimi ve tribünlerdeki bayrak kullanımı, ulusal kimliğin ve devlet egemenliğinin sembolik yeniden üretimi olarak işlev görmektedir (Carpentier, 2020). Olimpiyatlar, ulus-devlet sisteminin meşruiyetini pekiştiren küresel bir sahne hâline gelmektedir.

20. yüzyıl boyunca hemen her olimpiyat, dönemin siyasal gerilimlerinin, rejim tiplerinin ve ideolojik çatışmalarının bir sahnesi hâline gelmiştir. 1936 Berlin Olimpiyatları'nın açılış töreni, Nazi Almanyası'nın ırkçı ve otoriter ideolojisini meşrulaştırmak için kullandığı bir propaganda aracı olarak tarihe geçmiş, mimariden estetiğe kadar her unsur, “Yeni Almanyası” imgesini yüceltmek üzere kurgulanmıştır (Kissoudi, 2008; Shahrezaei & Shirzadi, 2018). Stadyum mimarisi, kartpostal ve afişlerdeki simgesel dil, Nazi sembollerinin görünürlüğü ve kitlesel koreografiler, rejimin kitleleri örgütlenme kapasitesini ve totaliter estetik anlayışını görünür kılmıştır. Aynı oyunlarda Jesse Owens'ın başarıları, rejimin ırkçı hiyerarşisini sembolik düzeyde boşa düşüren bir karşı-anlatı üretmekte, olimpiyatların tek yönlü bir propaganda alanı olmaktan çok, hegemonik söylemlerle karşıt söylemlerin çarpıştığı bir zemin olduğunu da göstermiştir (Durbin & Descamps, 2017: 8-10).

Soğuk Savaş döneminde olimpiyatlar, sosyalist ve liberal blokların ideolojik ve sportif rekabetinin sembolik cephesi hâline gelmektedir. Madalya tabloları, yalnızca sportif performansın değil, sistemlerin üstünlüğü tartışmasının da bir ölçütü gibi sunulmaktadır. 1960 Roma ve 1964 Tokyo Oyunları, savaş sonrası yeniden inşa ve “barışçıl modernlik” anlatıları üzerinden Batı ve Japonya'nın kendini yeniden konumlandırmasına imkân vermektedir. 1968 Meksiko Oyunları'nda ABD'li atletlerin “Black Power” selamı, sivil haklar mücadelesinin küresel görünürlüğünü artıran ikonik bir politik jest olarak hafızalara kazınmakta, spor alanının siyasal protesto ve hak talepleri için nasıl kullanılabileceğini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır (Martinoviç, 2025; Pop, 2017). 1972 Münih Oyunları, Filistin sorunu ve terörizm tartışmaları eşliğinde, güvenlik, şiddet ve siyaset ilişkisinin dramatik bir örneğini sunmaktadır. Moskova 1980 Oyunları Sovyet işgaline tepki olarak Batı bloğunun boykotlarıyla anılmakta, buna karşılık ABD'nin ev sahipliğindeki Los Angeles 1984 Oyunları da sosyalist ülkelerin karşı-boykotuyla siyasal kutuplaşmanın bir diğer yüzünü sergilemektedir. Böylece olimpiyatlar, yalnızca spor alanında değil, diplomasi ve propaganda savaşlarında da “mesaj verme” sahası olarak işlev görmektedir (Rider, 2016; Nauright, 2012).

Bu süreçte olimpiyatlara ev sahipliği yapma kararı, dış politika ve ulusal imaj stratejileriyle doğrudan bağlantılı hâle gelmektedir. Bir ülkenin oyunlara ev sahipliği yapması, uluslararası sisteme “aidiyet” beyanı, rejimin modernlik iddiasının ilanı ve diplomatik ilişkileri güçlendirme aracı olarak değerlendirilmektedir (Pfister, 2013). Özellikle Soğuk Savaş'ın son evrelerinde ve sonrasında, Güney Kore'nin Seul 1988 Oyunları'nı demokratikleşme süreciyle ilişkilendirmesi, Barselona 1992'nin İspanya'nın Avrupa'ya eklenmesi ve bölgesel özerklikle birlikte yeni bir ulusal imaj üretme yönündeki çabaları, bu eğilime örnek teşkil etmektedir.

20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında büyük spor etkinlikleri, ideolojik vitrinin ötesinde, ekonomik güç gösterisi, küresel prestij ve kent markalaması süreçlerinin de parçası hâline gelmektedir. Barcelona 1992'den itibaren oyunlara ev sahipliği yapan kentler, post-endüstriyel dönüşüm, kentsel yeniden yapılandırma ve turizm stratejilerini olimpiyatlar üzerinden meşrulaştırmaya yönelmektedir. Eski sanayi alanlarının spor tesislerine ve kültürel mekânlara dönüştürülmesi, ulaşım altyapısının yenilenmesi ve kentsel dönüşüm projeleri, “olimpiyat mirası” söylemiyle birlikte sunulmaktadır (Kazakov, 2025; Grix & James, 2024). Ancak bu miras söylemi, literatürde önemli eleştirilere de konu olmaktadır. Mega etkinliklerin yüksek maliyetleri, kamu kaynaklarının uzun vadeli borçlanmaya yol açması, düşük gelirli grupların yerinden edilmesi, artan kira ve emlak fiyatları gibi sonuçlar, olimpiyatların kent yoksulluğu ve mekânsal eşitsizlikleri derinleştirdiği argümanını güçlendirmektedir. Bu bağlamda “*sportswashing*” kavramı, hem otoriter rejimlerin insan hakları ihlallerini imaj yönetimiyle maskeleyen çabalarını hem de demokratik rejimlerde neoliberal kentsel dönüşüm projelerinin olimpiyatlar aracılığıyla meşrulaştırılmasını eleştirmek için kullanılmaktadır (Kazakov, 2025).

Pekin 2008 ve Paris 2024, bu tarihsel sürekliliğin yakın geçmişteki iki örneği olarak, farklı rejim tiplerinin ve siyasal kültürlerin olimpiyatları nasıl araçsallaştırdığını görünür kılmaktadır. Pekin örneğinde güçlü devlet, merkezî planlama ve milliyetçi birlik söylemi öne çıkarken, tek merkezli ulusal anlatı, tarihsel süreklilik ve teknolojik ilerleme vurgusuyla birlikte sunulmaktadır. Çin, olimpiyatları hem ekonomik yükselişinin hem de “sorumlu büyük güç” olma iddiasının vitrinine dönüştürmekte, açılış töreni, bu anlatının yoğunlaştığı ritüel anı temsil etmektedir. Paris örneğinde ise demokratik çoğulculuk, kültürel çeşitlilik ve sürdürülebilirlik gibi normatif temalar öne çıkarılmakta, kent mekânı, yalnızca fon olarak değil, bizzat sahne ve aktör olarak kurgulanmaktadır. Seine Nehri’nin ve kamusal alanların açılışa entegre edilmesi, olimpiyatları kentsel yaşam ve yurttaşlık pratikleriyle ilişkilendiren yeni bir yaklaşımın parçası olarak görülmektedir (Ayverdi vd., 2025; Örsoğlu, 2024).

Bu bağlamda olimpiyat açılışları hem tarihsel bir süreklilik hem de yeni bir normatif dönüşüm alanıdır: bir yanda devlet gücü, milliyetçi anlatı ve ekonomik kalkınma söylemleri, diğer yanda çeşitlilik, insan hakları, çevresel duyarlılık ve evrensel değerler vurgusu aynı sembolik sahnede rekabet etmektedir. Açılış törenleri, bu rekabetin en yoğunlaştığı anlar olarak, ev sahibi ülkenin hangi değerleri öne çıkarmak istediğini, hangi eleştirileri göğüslemeye veya perdelemeye çalıştığını ve uluslararası sistemde kendisine nasıl bir yer biçtiğini anlamak için verimli bir analitik mercek sunmaktadır.

4. Pekin 2008 ve Paris 2024 Açılış Törenlerinin Analizi

2008 Pekin Olimpiyatları açılış töreni, Çin’in küresel sahneye güçlü bir dönüşünü simgeselleştiren, son derece koreografik ve hiyerarşik olarak örgütlenmiş bir mega-gösteri olarak tasarlanmaktadır. Devasa stadyum mekânı, yüksek derecede senkronize kitle koreografileri, yüzlerce, hatta binlerce performansçının aynı anda, aynı hareketleri icra etmesi, kolektivizm ve disiplin vurgusunu görsel olarak somutlaştırmaktadır. Tarihsel-kültürel miras, “büyük anlatı” formatında sahnelenmekte, imparatorluk geçmişi, geleneksel sanatlar, kaligrafi ve kolektif emek temaları aynı sahnede buluşturulmaktadır. Lee ve Yoon’un (2017) analizine göre tören, Çin’in binlerce yıllık tarihini, kültürel mirasını ve kolektif kimliğini “ulus anlatıları” kavramı çerçevesinde yeniden sahneye taşımakta ve merkezi bir ulusal kimliği güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Binlerce performansçının senkronize hareketleri, büyük ölçekli koreografiler ve ileri teknoloji kullanımının birleşimi, kolektivizm, disiplin ve ulusal birlik vurgusunu görsel düzeyde pekiştirmektedir.

Bu çerçevede Pekin açılış töreni, merkeziyetçi ve otoriter bir siyasal kültürün ritüel düzeyde sahnelenmesi olarak okunmaktadır. Disiplin, hiyerarşi ve birlik vurgusu, bireyden ziyade kolektifin öne çıkarılması, devletin kurucu ve düzenleyici rolünün altının çizilmesi, bu imgenin temel özelliklerini oluşturmaktadır. Kitle koreografileri, bireysel yaratıcılıktan çok kolektif uyumu yüceltmekte, yurttaş, anonim ve disipline edilmiş bir bütünün parçası olarak konumlanmaktadır (Cui, 2013). Çin’in tarihsel olarak devlet merkezli siyasal kültürü ve Komünist Parti iktidarının kolektivist söylemi, estetik düzeyde yeniden üretilmektedir. Bu gösteri yalnızca kültürel bir sergi değil, aynı zamanda stratejik bir yumuşak güç hamlesi olarak da değerlendirilmelidir. López-Múgica ve arkadaşlarının (2024) altını çizdiği gibi, olimpiyatlar ve özellikle açılış törenleri, Çin için hem siyasal ideolojiyi hem de ulusal hedefleri küresel izleyiciye aktarma fırsatı sunmaktadır. Tören, Çin’in ekonomik yükselişini, teknolojik kabiliyetini ve “modern” bir büyük güç olarak kendisini kabul ettirme iddiasını güçlü sembollerle pekiştirmektedir.

Diğer taraftan, Manzenreiter (2010), Pekin Oyunları’nın Batı’daki algısının çelişkili olduğunu, Çin’in sergilediği “yumuşak güç” performansının, aynı zamanda otoriter yönetim biçimlerini ve insan hakları tartışmalarını da gündeme getirdiğini belirtmektedir. Bu durum, yumuşak gücün her zaman “güçlü” olmayabileceğini, ev sahibi ülkenin iç siyasal düzenine

ilişkin eleştirilerle gölgelenebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle Han-merkezli ulusal kimlik vurgusu, Çin'in etnik çeşitliliği ve bölgesel eşitsizlikleri bağlamında eleştirilebilecek bir noktaya işaret etmektedir. Bütün bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, Pekin 2008 açılış töreni, yükselen bir güç olarak Çin'in mega-etkinlikleri ulus markalaması ve kamu diplomasisi aracı olarak kullanma iradesini açık biçimde göstermektedir (Cui, 2013). Kadim medeniyet ile yüksek teknoloji sentezi, Çin'in hem tarihsel derinliğini hem de çağdaş ekonomik-siyasal kapasitesini görünür kılan bir anlatı üretmektedir.

Bu noktada vurgulanmalıdır ki otoriter rejimlerin bir yumuşak güç vitrini üretme çabaları kavramın klasik olarak taşıdığı cazibe yaratma yaklaşımından farklılaşmaktadır. Bu girişimler, klasik anlamıyla çekicilik üretmenin ötesinde, anlatıyı tek-merkezli çerçeveleme ve seçici görünürlük pratikleriyle keskin güç (*sharp power*) mantığıyla da kesişebilen bir etki üretme biçimine işaret eder. Keskin güç, çekiciliğe dayalı iknadan ziyade; bilginin dolaşım koşullarını, görünürlük rejimlerini ve kamusal tartışma zeminini çerçeveleme, seçici görünürlük, sansür ve manipülasyon gibi pratiklerle delerek etki üretmeyi ifade eder. Söz konusu rejimlerin bu tip uluslararası görünürlük anlarını enformasyon düzenleme kapasitesini kanıtlamak adına araçsallaştırma eğilimi de bu keskin güç stratejisinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, görünürlüğü yüksek medya olayları, iknaya dayalı cazibenin ötesinde, hangi imgelerin dolaşıma gireceğini ve hangi çerçevelerin “normal” kabul edileceğini belirleyerek etki üretebilir (Walker, 2018; Walker & Ludwid, 2017). Bu açıdan Pekin 2008'deki yüksek derecede senkronize kitle koreografileri ve hiyerarşik sahneleme, yalnızca estetik bir görkem değil; devlet kapasitesinin, birlik iddiasının ve tarihsel sürekliliğin tartışmaya kapalı bir bütünlük içinde sunulmasıdır. Böylece tören, yumuşak gücün cazibe üretme mantığıyla birlikte, anlatının sınırlarını sıkılaştıran ve dış algıyı belirli bir okuma rejimine davet eden keskin güç unsurlarını da aynı medya olayı içinde taşıyan bir performansa dönüştür. Diğer bir ifadeyle törenlerdeki görsel söylem, Çin'in sadece kültürel çekicilik üretme çabasını değil, aynı zamanda küresel izleyicinin dikkatini belirli bir anlatı ekseninde yoğunlaştıran bir “anlatı yönetimi” kapasitesini de sergilemektedir.

Doustaly (2023), kültür politikalarının olimpiyatlarla nasıl iç içe geçtiğini tartışırken, Paris'in özellikle sürdürülebilirlik, toplumsal katılım ve yerel topluluklarla etkileşim temalarını ön plana çıkardığını vurgulamaktadır. Paris 2024 bu bağlamda, klasik stadyum merkezli açılış modeli yerine, Seine Nehri boyunca dağılmış çoklu sahneler ve kentsel mekânın bizzat sahneye dönüştürülmesi fikrine dayanmaktadır. Şehir silueti, köprüler, meydanlar ve nehir kıyıları gösterinin parçası hâline getirilmekte, kent, estetik ve siyasal bir arka plan olmaktan çıkıp doğrudan anlatının öznesi hâline gelmektedir (Martinache & Le Noé, 2023). Popüler kültür öğeleri, sanat, moda ve kültürel mirasın bir arada sunulacağı bu kurguda amaç, Fransa'nın modern, yaratıcı ve küresel ölçekte bir kültürel merkez olarak konumunu güçlendirmektir (Fleuriel, 2024).

Paris açılış töreninin siyasal kültür açısından en dikkat çekici yönü, demokratik değerler, kültürel çeşitlilik ve sürdürülebilirlik temalarının merkeze alınmasıdır. Farklı kimliklerin, azınlıkların ve toplumsal grupların görünürlüğünün artırılması, göçmen kökenli toplulukların, kadınların, LGBTİ+ bireylerin, engelli yurttaşların ve farklı etnik-kültürel grupların sahnede temsil edilmesi, Fransa'nın kendisini çoğulcu ve kapsayıcı bir demokrasi olarak sunma arzusunun parçası olarak değerlendirilmektedir (Batout, 2024; Nicolliello & Tan, 2024). Bu doğrultuda, tören, yukarıdan aşağıya devlet gücü yerine, daha yatay ve çoğulcu bir yurttaşlık imgesi sunmayı hedeflemektedir. Yurttaş, anonim bir kitle değil, farklılıklarıyla bir arada var olan çoğul bir topluluğun parçası olarak temsil edilmektedir. Fransa'nın evrenselcilik ve insan hakları mirası, estetik düzeyde yeniden üretilmekte, cumhuriyetçi değerler, kültürel diyalog ve çeşitlilikle birlikte sahnelenmektedir.

Bunun yanında, son yıllardaki Olimpiyat açılış törenlerinde görüldüğü gibi Paris'teki seremoni de yalnızca ulusal kimliklerin temsili değil, aynı zamanda küresel normatif gündemlerin görünür kılındığı bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gündemin merkezinde yer alan kavramlardan biri de Woke kültürü ve bu kültürün mega etkinlikler üzerinden dolaşıma sokuluş biçimidir. Woke kavramı, başlangıçta ırk temelli adaletsizliklere duyarlılığı ifade eden eleştirel bir farkındalık terimi iken, günümüzde toplumsal cinsiyet, kimlik politikaları, çevresel duyarlılık ve kültürel çeşitlilik gibi normatif alanları kapsayan çok yönlü bir ideolojik çerçeveye dönüşmüştür (McWhorter, 2021; Michaels, 2021). Bu çerçevede 2024 Paris açılış töreni, farklı kimliklerin temsili, cinsel yönelimlerin görünürlüğü, dini ve etnik çeşitlilik vurgusu gibi unsurlarla Woke estetiğinin küresel sahnede kurumsallaştığı örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu durum, içsel bir paradoksu da beraberinde getirmektedir. Kapsayıcılık ve çoğulculuk iddiasının birleştirici eğiliminin, aynı zamanda yeni bir normatif hiyerarşi üretmesine ilişkin tartışma bu paradoksun temelinde yer almaktadır. Woke söylemi, kültürel hegemonik bir forma büründüğünde, farklılıkları temsil etme iddiası kendisinin yeni bir siyasal dayatma ilişkisi yaratmaktadır (Madrid Gill, 2023). Böylece çeşitlilik, yalnızca görünür kimliklerin değil, görünürlük pratiklerinin de kontrol edildiği bir alan hâline gelir.

Bu paradoks, Paris 2024 özelinde iki düzeyde kendini göstermektedir: Çeşitlilik ve kapsayıcılık ritüelleri, ulusal birlik anlatısını güçlendirmeyi hedeflese de temsil edilmeyen veya eleştirilen kesimler açısından dışlayıcı yeni sınırlar yaratabilmektedir. Kimlik politikalarının tören estetiğine entegre edilmesi, sporun tarafsızlık iddiasıyla çelişmekte ve Olimpiyatların ideolojik bir performans alanı olma olgusunu pekiştirmektedir (Grix & James, 2024). Dolayısıyla woke söylemi, Paris örneğinde yalnızca bir temsiliyet stratejisi değil, aynı zamanda ulusal kimliğin yeniden yazıldığı normatif bir platforma dönüşmüş; “farklılığı yüceltirken yeni normatif sınırlar inşa eden” ikili bir yapı sergilemiştir. Paris'teki seremoninin bir diğer ayırt edici yönü, kapsayıcılık ve kimlik görünürlüğü ekseninde kurulan bazı sahnelerin uluslararası kamuoyunun bir kısmında woke propaganda şeklinde okunmasıdır (Frambéry-Iacobone, 2024). Bu okuma, törenin bir yandan evrensel değer vurgusu üretirken diğer yandan normatif sınırları yeniden çizdiği iddiasıyla tartışmayı derinleştirmektedir.

Paris 2024 açılışının bazı uluslararası yorumlarda ‘woke propagandası’ olarak etiketlenmesi, törenin kapsayıcılık, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kimlik görünürlüğünü merkeze alan estetik tercihlerinin siyasal mesaj üretme kapasitesine bağlanmaktadır (Vinocur, 2024). Bu eleştirel okuma, temsilin genişlemesinin yalnızca evrensel değer beyanı değil, aynı zamanda hangi kimliklerin hangi söylemsel çerçeveler içinde meşru ve tercih edilir sayılacağına dair yeni bir normatif standartlaşma ürettiğini ileri sürmektedir (Frambéry-Iacobone, 2024). Açılış töreni, bir yandan çoğulluk ve diyalog iddiasıyla meşruiyet üretirken, diğer yandan dışarıda kalan kesimler açısından dahil olmanın koşullarını belirleyen sembolik sınırlar çizmekte, kapsayıcılığın söylemsel olarak birleştirici, pratikte ise ayrıştırıcı sonuçlar doğurabildiği paradoksunu görünür kılmaktadır.

Paris 2024 açılışının bir diğer önemli boyutu, çevresel sürdürülebilirlik ve “yeşil şehir” söylemiyle uyumlu bir dil kullanma hedefidir. Çevre, iklim ve sürdürülebilirlik vurgusu hem görsel tercihlerde hem de lojistik ve teknik planlamada kendini göstermektedir. Bu yaklaşım, olimpiyatların karbon ayak izine yönelik eleştirilere cevap verme ve mega-etkinlikleri sürdürülebilir şehircilik gündemiyle uyumlu hâle getirme çabasının bir parçası olarak okunmaktadır. Galily ve arkadaşları (2024), Paris 2024’ün, “halka açık alanlar”ın kullanımı, nehir kıyısı seremonileri ve kentin simgesel mekânlarının törenin parçası hâline getirilmesi gibi unsurlarla, olimpiyat deneyimini yalnızca stadyuma sıkıştırmayan bir kültürel ve davranışsal etki yaratmayı hedeflediğini belirtmektedir. Bu durum, Boykoff’un (2024) vurguladığı üzere, spor mega-etkinlikleri araştırmalarında yerel bağlamın ve kent ölçeğindeki

siyasal-ekonomik süreçlerin önemine işaret etmektedir. Dolayısıyla Paris 2024 açılış töreni, muhtemel kurgusu itibarıyla, Fransa'nın sadece bir ulus-devlet olarak kimliğini değil, aynı zamanda çokkültürlü, kapsayıcı, çevresel duyarlılığı yüksek ve diyaloga açık bir küresel aktör imajını öne çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, yerleşik bir kültürel gücün yumuşak gücünü, özellikle normatif gündemler ve yaşam tarzı idealleri üzerinden yeniden üretme stratejisi olarak değerlendirilebilmektedir.

5. Karşılaştırmalı Tartışma: Siyasal Kültür, Meşruiyet ve Ulus Markalaması

Pekin 2008 ve Paris 2024 açılış törenlerine karşılaştırmalı olarak bakıldığında, iki temel düzeyde farklılık ortaya çıkmaktadır: ulusal kimlik ve tarih anlatısının inşası ile yumuşak güç ve ulus markalaması stratejileri. Pekin 2008, tarihsel süreklilik ve merkezi devlet otoritesini vurgulayan, disiplin ve birlik fikrini estetik bir dil üzerinden yücelten bir sahneleme ile öne çıkmaktadır. Çin'in binlerce yıllık uygarlık mirası, güçlü koreografiler ve yüksek teknoloji ile harmanlanarak, "kadim ama modern, köklü ama yükselen" bir ulus imajı inşa edilmektedir. Ulusal anlatı, büyük ölçüde homojen ve tek seslidir, Han-merkezli bir ulusal kimlik ve merkezî devlet kapasitesi öne çıkarılmaktadır.

Paris 2024 ise tarihsellikten ziyade güncel toplumsal meseleleri, sürdürülebilirlik, çevresel hassasiyet, kapsayıcılık, yerel topluluklarla diyalog, öne çıkaran daha çoğulcu ve çok sesli bir çerçeveye oturmaktadır. Oettler'in (2014) Londra 2012 açılış töreni üzerinden tartıştığı "polyphonous" (çok sesli) anlatı, Paris için de geçerli görünmektedir: Farklı kimlik ve hafızaların aynı sahnede bir arada temsil edildiği, tek bir "büyük anlatı" yerine bir aradalık ve çoğulluk hissi veren bir ritüel dili söz konusudur. Ulus markalaması açısından bakıldığında, Pekin 2008'in, yükselen bir ekonomi olarak Çin'in küresel sistemde artan ağırlığını göstermeye dönük daha "klasik" bir mega-etkinlik kullanımı ortaya koyduğu söylenebilmektedir. Görsel ihtişam, teknolojik kapasite ve disiplin vurgusu, güçlü ve kararlı bir devlet imajı yaratmaya hizmet etmektedir. Pekin örneği, özellikle Asya-Pasifik ve Küresel Güney'e yönelik çekicilik ve prestij üretme hedefini de içermektedir.

Boyut	Pekin 2008	Paris 2024
Ana Tema	Devlet merkezli kimlik, milliyetçilik ve birlik söylemi	Çoğulcu ve kapsayıcı ulusal kimlik anlatısı
Mekân	Tekil stadyum, kapalı alan	Şehir ölçeğinde, açık ve dağınık sahneler
Koreografi	Senkronize kitlesele performanslar	Çoğul, parçalı, daha serbest performanslar
Estetik tarz	"İhtişam ve disiplin"	"Çeşitlilik ve yaratıcılık"
İdeolojik Vurgu	Güç, bütünlük, tarihsel süreklilik	Demokrasi, kültürel çoğulluk, evrenselcilik

Tablo 1: Pekin ve Paris Olimpiyat Açılış Törenlerinin Karşılaştırmalı Analizi.

Paris 2024 ise, olgun bir demokrasi ve yerleşik bir büyük güç olarak Fransa'nın, yumuşak gücünü daha çok değerler (sürdürülebilirlik, insan hakları, kültürel çoğulluk, toplumsal

cinsiyet eşitliği vb.) ve kentsel yaşam biçimi üzerinden kurmaya çalıştığı bir örnek olarak görülebilmektedir. Burada amaç, Fransa'yı yalnızca ekonomik/askeri bir aktör olarak değil, aynı zamanda evrensel değerlere ve kültürel diyaloga açık bir demokrasi olarak konumlandırmaktır.

Bu noktada spor sosyolojisi literatüründe *sportswashing* kavramının kapsamının genişlediği ve demokratik rejimlerde değer temelli imaj yönetimi pratiklerini açıklamak üzere “liberal” *sportswashing* tartışmasının giderek daha görünür hâle geldiği belirtilmektedir. Olimpiyatlar uzun süredir rejimlerin meşruiyet üretme alanı olarak ele alınırken, spor sosyolojisi literatürü özellikle son on yılda *sportswashing* kavramı üzerinden bu süreci yeniden değerlendirmektedir. İlk olarak otoriter rejimlerin insan hakları ihlallerini gizlemek için spor mega etkinliklerini kullanma stratejilerini ifade eden bu kavram yakın dönemde liberal-demokratik rejimlerin normatif söylemlerini meşruiyet sermayesine dönüştürmesini de kapsayacak şekilde genişlemiştir (Boykoff, 2022; Kazakov, 2025).

Bu genişlemiş tanım, literatürde liberal *sportswashing* tartışmasını doğurmuştur (Fruh vd., 2023; Ganji, 2023). Buna göre demokratik devletler; sürdürülebilirlik, çevresel duyarlılık, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kültürel çeşitlilik gibi evrensel değerleri görünür kılarak bu değerleri ulusal marka stratejisinin bir bileşeni hâline getirmekte ve küresel rekabetlerini normatif üstünlük iddiası üzerinden sürdürmektedir (Brannagan & Giulianotti, 2018). Spor mega-etkinlikleri, yalnızca otoriter rejimlerin imaj parlatma aracı değil, demokratik rejimlerde de değer temelli söylemler aracılığıyla meşruiyet üretimi, kent markalaması ve politika gündemi kurma stratejilerinin bir parçası olarak işlev görebilmektedir (Acar & Erdoğan, 2025).

Paris 2024, bu bağlamda, Fransa'nın çevresel ve toplumsal değerleri estetik bir sermaye biçimine dönüştürdüğü ve bu yolla ulusal imajını yeniden biçimlendirdiği bir anlatı sunmaktadır (Fleuriel, 2024). Paris'teki açılış töreni, sporun tarafsızlık iddiasının, liberal normatifik ile iç içe geçerek yeni bir hegemonya biçimi ürettiğini gösteren bir şov olarak karşımıza çıkar (Grix & James 2024). Buna göre, otoriter rejimlerdeki bu tarz etkinlikleri bir güç gösterisi olarak kullanma eğilimi, liberal demokrasilerde bir “değerler gösterisi” halini almaktadır. Ancak her iki durumda da mega etkinlikler, ulus-devletlerin hegemonik iddialarını meşrulaştırmak için kullanmayı hedefledikleri estetik aygıtlardır. Dolayısıyla liberal *sportswashing*, demokratik rejimlerin otoriter muadillerinden farkını estetik biçim üzerinden değil, normatif araçsallaştırma biçimi üzerinden kurduğunu göstermektedir. Bu, Paris 2024'ün yalnızca bir kültürel temsil alanı değil, aynı zamanda evrensel değerlerin politik sermayeye dönüştürüldüğü bir ulusal marka stratejisi örneğidir.

Olimpiyat açılışları, ev sahibi rejim için hem iç hem de dış meşruiyet üretme aracıdır. İç kamuoyu açısından ulusal gurur, birlik ve aidiyet duygusunun pekiştirilmesi, rejime destek üretme ve “başarılı ev sahipliği” imajı yaratma çabası belirgindir. Dış kamuoyu açısından ise rejimin kendini “anlatma,” imajını yeniden çerçeveleme, eleştirilere karşı alternatif bir hikâye sunma imkânı söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında Pekin 2008, otoriter bir rejimin kendi modernlik anlatısını ve meşruiyetini güçlendirme hamlesi, Paris 2024 ise demokratik bir rejimin evrenselci değerler ve sürdürülebilirlik üzerinden kendini yeniden konumlandırma girişimi olarak okunabilmektedir. Farklı siyasal kültürler, benzer bir ritüel formu, olimpiyat açılış törenini, kullanarak, birbirinden ayrılan ulus anlatıları ve güç stratejileri üretmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışma, uluslararası mega spor etkinliklerini yalnızca spor ekonomisi ya da kent çalışmaları perspektifinden değil, siyasal kültür ve güç stratejisi odağından okuma imkânı sunmaktadır. Pekin ve Paris örnekleri üzerinden, otoriter ve demokratik rejimlerin ritüel dilini

karşılaştırmalı biçimde görünür kılmak, olimpiyat açılışlarını uluslararası siyasetin kültürel ve sportif alanlardaki izdüşümü olarak kavramsallaştırmaya katkı sağlamaktadır.

Analiz, Pekin 2008'in Çin'in tarihsel ve kültürel mirasını, merkezî devlet kapasitesini ve yükselen ekonomik gücünü titizlikle kurgulanmış bir görsel şölen üzerinden dünyaya ilan eden bir mega-gösteri olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu tören, ulusal gurur ve birlik vurgusunun yanı sıra, Çin'in uluslararası sistemde meşru ve güçlü bir aktör olarak tanınma arzusunu da yansıtan bir keskin güç stratejisi olarak okunmaktadır. Paris 2024 ise mevcut tartışmalar ve planlanan hedefler çerçevesinde, sürdürülebilirlik, kapsayıcılık, kültürel çeşitlilik ve kentsel mekânın demokratik kullanımı gibi temalar etrafında şekillenen, ulus markalamasını normatif değerler ve yerel-toplumsal bağlam üzerinden kurmaya çalışan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yönüyle Paris 2024, olimpiyat açılış törenlerini, yalnızca bir "gösteri" olmaktan çıkarıp, uzun erimli kültürel ve sosyal miras tartışmalarının parçası hâline getirmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Analiz büyük ölçüde metin ve görsel çözümlemeye dayanmaktadır. Seyirci algısı, kamuoyu araştırmaları ve anket/odak grup verileri çalışmaya dâhil edilmemektedir. Örneklem yalnızca iki açılış töreni ile sınırlı tutulmakta, daha geniş bir tarihsel ve coğrafi karşılaştırma, bulguları zenginleştirebilecek potansiyel taşımaktadır. Ayrıca medya temsil analizleri (ulusal ve uluslararası basın, sosyal medya söylemleri) sistematik biçimde ele alınmamaktadır.

Gelecek araştırmalarda farklı olimpiyat açılışları (örneğin Londra 2012, Rio 2016, Tokyo 2020) ile yeni ev sahibi şehirlerin törenleri birlikte analiz edilerek, küresel düzeyde siyasal kültür ve yumuşak güç stratejilerindeki dönüşümler daha ayrıntılı biçimde ortaya konulabilir. Bunun yanı sıra, seyirci algısı ve kamuoyu verilerine dayalı nicel ve nitel çalışmalarla, bu törenlerin gerçekten nasıl algılandığı ve hangi ölçüde ikna edici olduğu da incelenebilir.

Nihayetinde, Pekin 2008 ile Paris 2024 arasındaki karşıtlık, küresel siyasetteki güç dengelerinin, yumuşak güç stratejilerinin ve mega-etkinliklerin rolünün zaman içinde nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Pekin örneği, yükselen güçlerin olimpiyatları ulusal güç gösterisi ve imaj inşası için yoğun bir şekilde kullandığı bir momenti temsil ederken, Paris örneği, yerleşik güçlerin aynı sahneyi sürdürülebilirlik, kapsayıcılık ve kültürel diyalog gibi normatif gündemleri görünür kılmak için yeniden çerçevelediği bir döneme işaret etmektedir. Bu bağlamda olimpiyat açılış törenleri, önümüzdeki yıllarda da uluslararası ilişkilerdeki sembolik mücadelelerin ve siyasal kültürler arası farklılıkların okunabileceği önemli laboratuvarlar olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Acar, G., & Erdoğan, B. S. (2025). The Instrumentalization of Sport in Authoritarian Regimes. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 12(3), 1220-1238.

Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press.

Askew, D. (2009). Sport and politics: the 2008 Beijing Olympic games. *The European Union and China* (ss. 103-120). London: Brill.

Aslan, A. (2025). Political Culture, Democracy and Development in Türkiye. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 23(3), 231-246.

Ayverdi, B., Doğu, G. A., Sunay, H., & Başar, Ü. (2025). Olympic Diplomacy and International Relations: Reflections from the Paris 2024 Games. *Mediterranean Journal of Sport Science*, 8(1), 61-80.

Batout, J. (2024). La cérémonie d'ouverture des JO 2024 a provoqué un scandale mondial car elle a brisé le tabou de l'homosexualité dans le sport. *Le Monde*. 2 Ağustos 2024, Erişim Adresi: https://www.lemonde.fr/idees/article/2024/08/02/jerome-batout-philosophe-la-ceremonie-d-ouverture-des-jo-2024-a-provoque-un-scandale-mondial-car-elle-a-brise-le-tabou-de-l-homosexualite-dans-le-sport_6265091_3232.html

Boykoff, J. (2022). Toward a theory of sportswashing: Mega-events, soft power, and political conflict. *Sociology of sport journal*, 39(4), 342-351.

Brannagan, P. M., & Giulianotti, R. (2018). Soft power and soft disempowerment: Qatar, global sport and football's 2022 World Cup finals. *Leisure Studies*, 37(6), 703–719.

Carpentier, F. (2020). Problématiques et enjeux du mouvement olympique depuis Pierre de Coubertin. *L'Idée sportive, l'idée olympique : quelles réalités au XXIe siècle ?*. Arras: Artois Presses Université.

Cui, X. (2013). Media events are still alive: The opening ceremony of the Beijing Olympics as a media ritual. *International Journal of Communication*, 7, 16.

Doustaly, C. (2023). Does culture have transformative power to make the Olympic Games sustainable? *Local Economy*, 38(4), 347–368.

Dubinsky, Y. (2019). Analyzing the roles of country image, nation branding, and public diplomacy through the evolution of the modern Olympic movement. *Physical Culture and Sport Studies and Research*, 84(1), 27–40.

Dubinsky, Y. (2022). The Olympic Games, nation branding, and public diplomacy in a post-pandemic world: Reflections on Tokyo 2020 and beyond. *Place Branding and Public Diplomacy*, 19(3), 386–397.

Durbin, D., & Descamps, Y. (2017). The politics of discourse on the fields of dreams: Political messaging and the mediated representation of sports. *InMedia: The French Journal of Media Studies*, (6).

Fleuriel, S. (2024). Les jeux olympiques de Paris 2024: une politique de l'événementiel. *Savoir/Agir*, 64(1), 13-23.

Frambéry-Iacobone, A. (2024). How the Olympics opening ceremony triggered a debate on 'woke ideology' in France. *The Conversation: Academic Rigour, Journalistic Flair*. Erişim Adresi: <https://theconversation.com/how-the-olympics-opening-ceremony-triggered-a-debate-on-woke-ideology-in-france-235793>

Fruh, K., Archer, A., & Wojtowicz, J. (2023). Sportswashing: Complicity and corruption. *Sport, ethics and philosophy*, 17(1), 101-118.

Galily, Y., Spaaij, R., & McGannon, K. (2024). Beyond the rings: Exploring the cultural and behavioral impact of the 2024 Paris Olympics. *American Behavioral Scientist*.

Ganji, S. K. (2023). The rise of sportswashing. *Journal of Democracy*, 34(2), 62-76.

Grix, J., & James, M. (2024). The politicisation of sport and the principle of political neutrality: a contradiction in terms?. *The International Sports Law Journal*, 24(1), 68-77.

- Isaacs, R. (2018). Political culture. *Politics* (pp. 92-118). New York: Routledge.
- Kanin, D. B. (2019). *A political history of the Olympic Games*. London: Routledge.
- Kazakov, V. (2025). The normative trap of “sportswashing”: addressing the missing link between sports politics, journalism and media research. *Sport in Society*, 1-17.
- Kessler, M. (2011). Only Nazi Games? Berlin 1936: The Olympic Games between Sports and Politics. *Socialism and Democracy*, 25(2), 125-143.
- Kissoudi, P. (2008). Sport, politics and international relations in the twentieth century. *The International Journal of the History of Sport*, 25(13), 1689-1706.
- Lee, J. W., & Krieger, J. (2024). Sport Diplomacy and Global Politics in the Twenty-First Century. *Journal of Global Sport Management*, 9(4), 641-650.
- Lee, J., & Yoon, H. (2017). Narratives of the nation in the Olympic opening ceremonies: Comparative analysis of Beijing 2008 and London 2012. *Nations and Nationalism*, 23(4), 952–969.
- López-Múgica, J., Whyke, T., White, A., & Dean, L. (2024). The fluidity of soft power in YouTube’s broadcast of the Beijing 2022 Winter Olympic Games. *Global Media and Communication*, 20(3), 311–328.
- Madrid Gil, S. (2023). Woke culture and the history of America: From colonisation to depersonalisation. *Church, communication and culture*, 8(1), 18-42.
- Manzenreiter, W. (2010). The Beijing games in the western imagination of China: The weak power of soft power. *Journal of Sport and Social Issues*, 34(1), 29–48.
- Martinache, I., & Le Noé, O. (2023). Les Jeux de Paris 2024, une cause sans adversaires?. *Cahiers d’histoire. Revue d’histoire critique*, (158), 95-109.
- Martinović, T. (2025). Sports Diplomacy and Security Challenges During the Cold War. *Defendologija*, 29(55), 151-166.
- McWhorter, J. (2021). *Woke racism: How a new religion has betrayed Black America*. Penguin.
- Michaels, W. B. (2016). *The trouble with diversity: How we learned to love identity and ignore inequality*. Macmillan.
- Nauright, J. (2012, August). The modern Olympics and the triumph of capitalist sport. *History Workshop Online*. Erişim Adresi: <https://www.historyworkshop.org.uk/sport/the-modern-olympics-and-the-triumph-of-capitalist-sport/>
- Nicoliello, M., & Tan, C. (2024). Public Discourse on the Paris 2024 Olympic Games: Analysing Sustainability and Inclusivity Concerns on Social Media. *Proceedings of The Mediterranean Tourism Knowledge Exchange and Policy Forum* (p. 55). Mediterranean Tourism Foundation 82, Beaugonville, Triq Jules Verne, San Pawl ta’Targa, Naxxar NXR 2365 Malta.
- Nye, J. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. New York: Public Affairs.
- Oettler, A. (2014). The London 2012 Olympics opening ceremony and its polyphonous aftermath. *Journal of Sport and Social Issues*, 39(3), 244–261.

Örsoğlu, T. (2024). Paris 2024 Olympics Opening Ceremony: Media Reflections on Nation Branding and Public Diplomacy. *Spormetre: Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 23(3), 107-121.

Pfister, G. (2013). Lieux de mémoire/sites of memories and the Olympic Games: An introduction. *Sport, memory and nationhood in Japan* (pp. 10-27). New York: Routledge.

Pop, C. L. (2017). Olympic Games in Time of Cold War. *Rethinking Social Action. Core Values in Practice* (pp. 623-632). Editura Lumen, Asociația Lumen.

Rider, T. C. (2016). A Campaign of Truth: The State Department, Propaganda, and the Olympic Games, 1950–1952. *Journal of Cold War Studies*, 18(2), 4-27.

Rosamond, B. (1997). Political culture. *Politics: an introduction*, 77-105.

Shahrezaei, F., & Shirzadi, R. (2018). Sport, politics and international relations. *International Studies Journal (ISJ)*, 15(3), 185-220.

Stockdale, L. (2012). More than just games: the global politics of the Olympic Movement. *Sport in Society*, 15(6), 839-854.

Vinocur, N. (2024). France laid the foundations for campus ‘woke’ ideology. Now it’s leading a global backlash. *Politico*. 27 Haziran. Erişim Adresi: <https://www.politico.eu/article/france-laid-the-foundations-for-campus-woke-ideology-now-its-leading-a-global-backlash/>

Violette, L. (2020). Pierre de Coubertin, l’histoire et la mémoire. *Modern & Contemporary France*, 28(1), 51-69.

Walker, C. (2018). What Is Sharp Power?. *Journal of democracy*, 29(3), 9-23.

Walker, C., & Ludwig, J. (2017). The meaning of sharp power: How authoritarian states project influence. *Foreign affairs*, 16(11).

Extended Abstract

The opening ceremonies of the Olympic Games are not only among the most visible rituals of modern sports history but also function as arenas of “visual diplomacy” in which host countries stage their political cultures, national identity narratives, and positions within the international system through an aesthetic language. The spatial design, choreography, historical references, music, and symbols employed in opening ceremonies are not merely artistic choices; they constitute a performative package through which regimes present their claims to legitimacy, nation-branding strategies, and soft power resources. This study adopts a comparative perspective on the opening ceremonies of the Beijing 2008 and Paris 2024 Olympic Games, aiming to analyze how two different political cultures articulate their ritual languages along the axes of “unity/plurality,” “state capacity/urban dialogue,” and “historical continuity/contemporary normative agenda.” The central argument of the study is that Beijing 2008 staged a state-centered, single-narrative model of nation-building through a grand, disciplined, and hierarchical aesthetic typical of a rising power, whereas Paris 2024 sought to construct a pluralistic national narrative grounded in normative values such as sustainability, inclusivity, gender equality, and cultural diversity, characteristic of an established democratic power. This contrast reveals not only differences in regime types, but also broader transformations in strategies of attraction and storytelling within the international system.

At the theoretical level, the study draws on the literature on political culture, particularly approaches that emphasize the relationship between citizens and the state, the role attributed to authority, and the symbolic meanings of political rituals, while reinterpreting debates on

soft power and cultural diplomacy in the context of mega sporting events. Political culture is treated as a key variable shaping the narrative repertoire of opening ceremonies: the manner in which the state is represented on stage, whether citizens are portrayed as an anonymous mass or as a plural community, and how historical memory is constructed through continuities and ruptures all shape the political meaning embedded in ceremonial aesthetics. From this perspective, opening ceremonies are conceptualized as “national showcases,” in which the displayed elements are assumed to be carefully selected components of specific political and cultural priorities rather than coincidental artistic expressions.

Methodologically, the study is based on a qualitative comparative framework. The analysis draws on video recordings and official narratives of the ceremonies, including the discourses of organizing committees and the dramatic structure of the ceremonial flow, while also using academic literature and selected media debates as contextualizing sources. The examination is structured around four analytical dimensions: visual representations (color, choreography, spatial organization, and crowd formations), historical and cultural references, political discourse and value emphases, and international interpretations and controversies. The ceremonies are divided into narrative sequences, each coded according to these dimensions. The resulting codes are then regrouped under broader thematic categories such as “unity/plurality”, “state capacity/urban dialogue,” and “historical continuity/normative agenda.” In the final stage, the two cases are compared through a similarity-difference logic and interpreted in terms of political culture and soft power strategies.

The findings indicate that Beijing 2008 strongly foregrounded themes of collectivism, centralized state authority, and national unity through an aesthetic of “grandeur and discipline.” The stadium-centered, closed, and singular spatial design; highly synchronized mass choreographies; and the emphasis on a grand historical narrative all align with China’s strategy of presenting itself as a “ancient yet modern” and “deeply rooted yet rising” power. In this representation, the citizen appears not as an individual creative agent but as part of an anonymous collective acting in harmony and discipline. While this representation contributes to the production of soft power by projecting order, capacity, and cohesion, its single-centered narrative structure and the presentation of state capacity as an unquestioned totality also bring it closer to more directive forms of narrative control. In this sense, Beijing 2008 can be read as a ritual condensation of both nation-branding efforts and the global legitimacy-seeking strategies of rising powers.

Paris 2024, by contrast, exhibits a markedly different approach in terms of spatial organization, choreography, and value emphasis. The dispersion of performances across the urban scale, the integration of the Seine River and public spaces into the ceremony, and the more fragmented and fluid performances collectively support an aesthetic of diversity and creativity. In the Paris case, the national narrative does not revolve around a single grand historical continuity but rather seeks to articulate a pluralistic notion of “living together.” At the normative level, themes such as sustainability, inclusivity, gender equality, and cultural diversity are staged in conjunction with France’s universalist self-image. However, the controversies surrounding the Paris opening ceremony, particularly the framing of the event by some critics as “woke propaganda”, demonstrate that claims of inclusivity may be perceived by certain audiences as forms of normative imposition or as drawing new symbolic boundaries. This paradox highlights how, in democratic contexts, mega-events can simultaneously function as instruments of value-based legitimacy production and as sites of contestation over those very values.

The comparative discussion clarifies the distinction between the two ceremonies along four main dimensions: overarching theme (state-centered unity versus pluralistic inclusivity),

spatial design (stadium-centered singular stage versus dispersed urban stages), choreography (synchronized mass aesthetics versus fragmented and flexible performances), and ideological emphasis (power and historical continuity versus democracy, universalism, and normative agendas). This distinction is closely related to the evolving nature of soft power. While the “spectacle of power” embodied in Beijing 2008 reflects the desire of rising powers for recognition and prestige, the “spectacle of values” staged in Paris 2024 corresponds to the efforts of established powers to assert normative superiority and moral leadership. In this context, the study notes that debates on sportswashing have expanded to encompass value-based image management in liberal-democratic regimes as well, emphasizing that mega-events can serve as tools of legitimacy production, city branding, and agenda-setting not only in authoritarian contexts but also in democratic ones.

In conclusion, the study conceptualizes Olympic opening ceremonies as laboratories in which political culture becomes visible at the ritual level, national narratives are performatively reproduced, and soft power circulates through aesthetic codes. The contrast between Beijing 2008 and Paris 2024 illustrates broader transformations in global politics and in repertoires of legitimacy production: rising powers tend to construct visibility through grandeur, discipline, and demonstrations of state capacity, whereas established powers increasingly foreground normative values such as sustainability and inclusivity at the core of their nation-branding strategies. A key limitation of the study is its reliance primarily on textual and visual analysis, leaving systematic audience perception studies and large-scale media or social media data outside its scope. Future research could expand the comparative framework to include a wider range of Olympic ceremonies and integrate public opinion data and discourse analyses to more concretely assess the persuasive capacity of such rituals. Ultimately, Olympic opening ceremonies are likely to remain critical stages on which symbolic struggles, political-cultural differences, and nation-branding strategies in international relations are enacted and contested.

Küresel Güvenlik Perspektifinden Dijitalleşme ve Dezenformasyon

Demet Güntay Uçar¹

Öz

Dijital teknolojiler, devletlerin geniş insan topluluklarıyla eş zamanlı ve doğrudan iletişim kurarak kamuoyu oluşturmalarına, ulusal çıkarlarını savunmalarına, kriz yönetimi ve kamu diplomasisi faaliyetlerine önemli bir ivme kazandırmıştır. Dijitalleşme süreçleri sunduğu olanaklar yanında ulusal ve uluslararası güvenliğe yönelik tehditleri de barındırmaktadır. Tehditler; devlet ya da devlet dışı aktörlerin siber saldırıları, bilgi manipülasyonları, diplomatik normların aşınması, toplumsal kutuplaşmaların ve ırkçılığın artması gibi farklı alanları kapsamaktadır. Dijitalleşmenin küresel siyaset üzerindeki en ciddi etkilerinden biri, dezenformasyonla ortaya çıkan bilgi güvenliği tehdididir. Sosyal platformlar aracılığıyla yayılan kasıtlı yanıltıcı içerikler kamuoyunu manipüle ederek, devletlerin güvenilirlik ve meşruiyetlerinin sorgulanmasına, uluslararası iş birliği süreçlerinin tehlikeye atılmasına yol açabilmektedir. Dezenformasyonun bilgi savaşının bir unsuru olarak hibrit savaş tekniğine dönüşmesi tehdidin boyutunu artırmaktadır. Ayrıca çok boyutlu ve ön görülemez nitelikteki doğası da mücadele yöntemleri geliştirmeyi zorlaştırmaktadır. Çalışma, dijitalleşme ve dezenformasyon arasındaki ilişkiyi küresel güvenlik perspektifinden ele almaktadır. Çalışma kapsamında iki kavram arasındaki ilişkiyi yansıttığı düşünülen Rusya'nın ABD'deki 2016 yılı başkanlık seçimlerine yönelik müdahalesi ve Covid-19 infodemisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dezenformasyon, Hibrit Savaş, Refleksif Kontrol Teorisi, Küresel Güvenlik.

Digitalization and Disinformation from a Global Security Perspective

Abstract:

Digital technologies have significantly accelerated states ability to shape public opinion by enabling direct and simultaneous communication with large audiences. These technologies also allow states to safeguard their national interests and undertake crisis management and public diplomacy initiatives. While offering important opportunities, digitalization processes likewise pose serious risks to both national and international security. These risks include cyberattacks carried out by state or non-state actors, as well as various forms of information manipulation. Such activities can erode diplomatic norms and contribute to rising social polarization and racism. One of the most serious impacts of digitalization on global politics is the growing threat to information security posed by disinformation. Intentionally misleading content disseminated through digital platforms can manipulate public opinion, undermine the credibility and legitimacy of states, and jeopardize international cooperation processes. The evolution of disinformation into a hybrid warfare technique has further expanded the scope and severity of this threat. Moreover, its multidimensional and unpredictable nature complicates efforts to formulate effective countermeasures. This study examines the relationship between digitalization and disinformation from a global security perspective. Within this framework, Russia's interference in the 2016 U.S. presidential election and the

¹ Dr. Milli Savunma Üniversitesi, 0000-0001-9555-8514, ducar@msu.edu.tr

COVID-19 infodemic are analyzed as key examples illustrating the intersection of digitalization and disinformation.

Keywords: Digitalization, Disinformation, Hybrid War, Reflexive Control Theory, Global Security.

1. Giriş:

Dijital teknolojilerin gelişimi devletlerin dış politika yapım süreçlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Devletler; uluslararası kamuoyunu etkilemede, ulusal çıkarlarını savunmada, kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmeye ve kriz yönetiminde dijital iletişim araçlarından daha fazla faydalanmaya başlamışlardır (Bjola and Holmes, 2015, s.4). Dijital teknolojiler; uluslararası politika yapımında devletlerin tekelini kırma, bilginin yayılımını hızlandırma ve düşük maliyet gibi önemli avantajlar yaratmıştır (Westcott, 2008, s.2). Ancak bu teknolojiler sunduğu avantajlar kadar birey, toplum ve devlet güvenliğini farklı sektörlerde etkileyen tehditleri de barındırmaktadır. Nitekim Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan 2025 Küresel Risk Raporu dezenformasyon ve yanlış bilgilendirme olgusunun küresel güvenliğe yönelik riskler sıralamasında dördüncü sırada olduğunu göstermektedir (WEF Global Risks Report, 2025, s.7) Aynı raporda dezenformasyon tehdidinin toplumsal kutuplaşma, çatışmalar, iklim değişikliği, ekonomik sorunlar gibi farklı tehditlerin şiddetini çoğaltan risk çoğaltıcı bir rol üstlendiğine de dikkat çekilmiştir.

Küresel güvenlik gündeminde önemli bir başlık olan dezenformasyonu tanımlayan bir teori bulunmamaktadır. Bununla birlikte La Cour dezenformasyonu; zarar verme amacıyla söylenen veya yazılan ve daha sonra yayılan, açıkça yanlış olan her türlü bilgi veya içerik olarak tanımlamaktadır (La Cour, 2020, p.707). Törnberg'e göre; dezenformasyon, bireylerin hassasiyet eğiliminin yüksek olduğu afetler, krizler, seçim süreçleri gibi özel durumlarda, toplumdaki kırılganlıkları ve duygusal kutuplaşmaları besleyerek artırmaktadır (Törnberg, 2022, s.1) Nitekim Rusya Federasyonu'nun 2016 ABD başkanlık seçimlerine müdahalesi ve Covid-19 pandemisi sırasında ortaya çıkan infodeminin bu varsayımı doğrulayan örnekler olduğu değerlendirilmektedir.

Dijital teknolojiler dezenformasyon kampanyaları için gerekli olan hedef kitle ve veri için elverişli bir ortam sunmaktadır. Bu durum dezenformasyonun devletlerarası güç mücadelesinde hibrit savaş yöntemi olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Rusya'nın ABD seçimlerine müdahalesi; dijitalleşmenin sunduğu büyük verinin toplumlardaki duygusal kutuplaşmaları nasıl tetikleyebileceğini ve dezenformasyon kampanyasıyla birlikte nasıl etkili bir hibrit savaş stratejisine dönüşebileceğini göstermektedir.

Dezenformasyon tehdidinin küresel güvenlik üzerindeki etkisini ortaya koyan diğer çarpıcı bir örnek de Covid-19 pandemisi sırasında ortaya çıkan infodemidir. Dünya Sağlık Örgütü infodemi kavramını; insanların ihtiyaç duydukları anda güvenilir kaynaklar ve rehberlik bulmalarını zorlaştıran, bazıları doğru bazıları yanlış olan aşırı bilgi akışı olarak tanımlamaktadır (World Health Organization, 2020). Infodeminin oluşmasında ABD Başkanı Donald Trump'ın sosyal medya platformları üzerinden paylaştığı mesajların önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu dönemde sosyal medya aracılığıyla yayılan yanlış bilgi akışının %37,9'u Trump'a yapılan atıflardan oluşmuştur. (Evenega vd., 2020, s. 2). Trump'ın bu süreçteki sosyal medya paylaşımları sadece yanlış bilgi değil aynı zamanda dezenformasyon unsurları da taşımaktadır. Bu durumun oluşmasında Trump'ın pandemi meselesini Çin ile rekabette bir gündem maddesine dönüştürmesinin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Bu çalışma, dijitalleşmenin karanlık yüzü olarak düşünülebilecek olan dezenformasyonu, Rusya Federasyonu'nun 2016 yılındaki ABD başkanlık seçimlerine müdahalesi ve Covid-19

infodemisi çerçevesinde inceleyerek, dezenformasyonun toplumsal algıları nasıl şekillendirdiğini, devletlerin meşruiyet ve egemenliği nasıl aşındırdığını ve bu unsurların küresel güvenliği nasıl etkilediğini açıklamayı amaçlamaktadır.

Çalışma nitel araştırma yöntemiyle hazırlanmıştır. Dezenformasyonun küresel güvenlik üzerindeki etkilerini açıklamak için vaka analizi yönteminden faydalanılmıştır. Literatür taraması için konuya ilişkin bilimsel yayınlar, uluslararası kuruluşların yayımladığı raporlar, politik liderlerin açıklamaları ve haber içeriklerinden faydalanılmıştır.

2. Rusya Federasyonu'nun 2016 Yılındaki ABD Başkanlık Seçimlerine Müdahalesi;

Küresel ya da bölgesel güç rekabetini yürüten aktörler bu rekabeti yürütmek için farklı stratejiler uygulayabilirler. Bu tür bir rekabette, seçimlere yönelik müdahaleler de stratejik enstrüman işlevi görebilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü politikalar bu savı destekleyen örnekler içermektedir. Mohan ve Wall seçimlere yönelik müdahaleyi; egemen bir ülkedeki seçim adaylarına avantaj veya dezavantaj sağlamak ve kamuoyunun algısını etkilemek amacıyla devlet ya da devlet dışı aktörler tarafından yapılan gizli veya açık girişimler olarak tanımlamaktadır (Mohan and Wall, 2019, s. 110). Literatürde keskin güç olarak tanımlanan devletler arasında gösterilen Rusya'nın bu politikayı, dijitalleşmenin sunduğu olanakları da kullanarak daha sofistike yöntemlerle sürdürdüğü gözlemlenmektedir.

Rusya'nın seçimlere yönelik müdahalesindeki temel motivasyonu küresel güç rekabeti ile doğrudan ilgilidir. Rus dış politikasını ve güvenlik anlayışını şekillendiren dinamikler arasında küresel sistemin tek kutuplu yapısına karşı denge oluşturma arayışı öne çıkmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda; ABD'nin liderliğini yaptığı liberal uluslararası sistemin zayıflatılması ve NATO'nun genişlemesine karşı çıkılması öncelikli hedeflerdir (Rumer, 2019, s. 3). Küresel sistemdeki dönüşümlerin getirdiği fırsatları dikkatle takip eden Moskova'nın büyük stratejisi; çok merkezli küresel bir model içinde, esnek uluslararası koalisyonlar oluşturarak, bağımsız bir güç ve etki merkezi oluşturmaktır (Tsygankov, 2011, s. 28).

Rusya'nın küresel hedefleri ve güç kapasitesi arasında belirgin bir makas bulunmaktadır ve bu durum bir dizi kısıtlayıcı dinamikle şekillenmektedir. Tsygankov'a göre bunların başlıcaları; ekonomik kırılganlık, demografik gerileme, devlet yönetimdeki otoriterleşmeye bağlı gelişen kurumsal ve idari problemler ve yüksek yolsuzluktur (Tsygankov, 2011: 38-40). Tsygankov'a göre bu durum Rusya'nın tamamlanmamış bir süper güç (incomplete superpower) olduğu algısını güçlendirmektedir (Tsygankov, 2011, s.42). Küresel sistemde değişen güç dengeleri ile Rusya'nın hedefleri ve kapasiteleri arasındaki ayırım, ülkenin küresel güç rekabetinde maliyeti görece düşük, esnek, yaratıcı ve iddialı politikalar geliştirmesine zemin hazırlamaktadır. Bu perspektif Rusya'nın hibrit savaş stratejik bir yöntem olarak benimsemesini açıklamaktadır.

Hibrit savaş, sadece askeri yöntemlerle değil ekonomik, kültürel veya çevresel politikalar yoluyla bile olsa, rakibi zayıflatmak için kasıtlı olarak tasarlanmış her türlü eylemi kapsamaktadır (Hansen, 2017, s. 8). Chivvis, Rusya'nın yürüttüğü hibrit savaşın; bilgi operasyonları, siber alana yönelik müdahaleler gibi dijital unsurlar, ekonomik yaptırımlar ve geleneksel diplomasi yoluyla hedef devletin politikacılarını etki altına alma gibi dinamiklerden oluştuğuna dikkat çekmektedir (Chivvis, 2017, s. 3-4). Hansen'e göre, Rusya'nın hibrit savaş stratejisi; hedef devlette istikrarsızlık yaratmak, toplumun sosyal dokusunu zayıflatmak ve karar alma sürecini karmaşıklaştırmak ve baltalamayı amaçlamaktadır. (Hansen, 2017, s. 10).

Rusya'nın bu çerçevede 2016 ABD başkanlık seçimlerine yönelik yürüttüğü politika, ABD'deki bilgi ortamını manipüle ederek rakip karar alıcıların iradesini, anlayışını ve/veya

yeteneklerini etkilemeyi amaçlaması nedeniyle müdahale olarak sınıflandırılmıştır (Bougaard, 2022, s. 41). 2016 yılında ABD’de yapılan başkanlık seçimlerine Rus müdahalesi ABD istihbarat ve yargı kurumları tarafından da detaylı olarak incelenmiştir. Hazırlanan raporlar, St. Petersburg merkezli İnternet Araştırma Ajansı (IRA) ile bağlantılı trollerin ve hacker gruplarının, sosyal medyayı kullanarak ABD’de dezenformasyon ve bilgi savaşı kampanyası yürüttüğüne işaret etmektedir (SSCI, 2017). Rusya’nın ABD başkanlık seçim sürecinde yürüttüğü faaliyetler; bilgisayar korsanlığı, stratejik olarak önemli olduğu düşünülen e-postaların ifşası ve sahte sosyal medya hesapları üzerinden yürütülen dezenformasyon kampanyalarını içeren çok boyutlu bir müdahaleyi içermektedir. (SSCI, 2017, ICA, 2017). SSCI tarafından hazırlanan rapora göre, Rus müdahalesinin temel hedefi; ABD’deki demokratik sürece yönelik halkın güveninin sarsılması, başkan adayı Hillary Clinton’ı karalayarak onun seçilebilirliğini ve olası başkanlığının zedelenmesidir. (SSCI, 2017, ICA 2017).

ABD kurumları tarafından hazırlanan raporlar Rusya’nın seçim müdahalesinin dezenformasyon ayağının iki aşamadan oluştuğunu göstermektedir. İlk olarak; başkan adaylarından Trump’ı destekleyen ve diğer başkan adayı Hillary Clinton’ı karalayan bir sosyal medya kampanyası yürütülmüştür. İkinci aşama ise sosyal medyanın sunduğu büyük verinin mikro hedefleme yöntemiyle toplumdaki duygusal kutuplaşmayı tetikleyecek dezenformasyon kampanyasına dönüştürülmesidir (SSCI, 2017).

Siyasi iletişimde ajandayı belirlemek ve oy verenleri mobilize etmek amacıyla uygulanan mikro hedefleme, dijital platformlar üzerinden toplanan büyük ölçekli kişisel ve davranışsal verilerin, seçmenleri veya toplumsal grupları son derece dar alt segmentlere ayırmak ve bu segmentlerin her birine özel olarak tasarlanmış siyasal mesajlar ile ulaşmak amacıyla kullanılmasını ifade etmektedir (Aagaard ve Marthedal, 2023, s. 3). Bu süreç, klasik kitlesel propaganda anlayışından farklı olarak, birey düzeyinde psikolojik, kültürel ve ideolojik kırılganlıkları hedef almaktadır.

Sosyal medya platformlarından elde edilen veriler, kamuoyunu manipüle etme amacı güden propagandanın temelini oluşturmaktadır. Bolsover ve Howard’a göre bunun iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi; sosyal medya platformlarının, otonom yazılımların (botlar) ve büyük verinin kamuoyunu manipüle etmek üzere bir araya gelmesiyle tanımlanan teknik boyuttur. Bu boyut hedef kitle belirlemek için önemlidir ve çalışma prensibi devasa veri tabanlarıyla çalışmak, propagandayı dağıtan botları ve algoritmaları oluşturmak ve bu çabaların sonuçlarını değerlendirmeyi içermektedir (Bolsover ve Howard, 2017, s. 273). İkinci boyutu ise semboller, kasten yanlış temsil eden, rasyonel düşüncüyü atlayarak duygulara ve önyargılara hitap eden iletişimin, hesaplamalı (teknik) araçlar kullanılarak oluşturulması veya yayılmasını ifade eden sosyal boyuttur (Bolsover ve Howard, 2017, s. 274).

Sosyal medya platformları, arama motorları ve veri araçlarından elde edilen veriler; bireylerin siyasi eğilimleri, kimlikleri, korkuları, öfkeleri ve değerleri hakkında öngörüler üretmek değerli bir bilgi kaynağıdır. Bu verilerin belli öngörüler doğrultusunda işlenmesiyle yaratılan mesajlar, ikna etmekten ziyade yönlendirmeyi ve duygusal tepkileri tetiklemeyi amaçlamaktadır. Törnberg bu yöntemin toplumdaki duygusal kutuplaşmaları artırdığını ifade etmekte ve duygusal kutuplaşmayı; partizan gruplar arasındaki politik görüş ayrılıklarından ziyade, karşı tarafa yönelik yoğun olumsuz duygular, hoşnutsuzluk, güvensizlik ve hatta nefret üzerinden şekillenen bir kutuplaşma biçimi olarak tanımlamaktadır (Törnberg, 2022, s. 2) Duygusal kutuplaşma, toplumsal bütünleşmenin çözülmesine yol açan ve demokratik dayanıklılığı sistematik biçimde zayıflatan bir risk unsuru olarak öne çıkmaktadır.

Etkili bir dezenformasyon kampanyası için bütünüyle teknik olan bu yöntemin belli bir anlatı ile kurgulanması elzemdir. Rusya'nın anlatısı da ABD toplumu içindeki kırılmalıklar ve kutuplaşmalara dayanmaktadır (Padalko, 2024). ABD belli bir etnik kökenin homojenlik göstermediği, farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Amerikan toplumu bu kozmopolit yapının yanında zengin-fakir, şehirli-kırsal, muhafazakar-liberal gibi karşıtlıklarla ayrıca bölünmüştür (Liu, 2020, s.1). Toplum içinde bu tarz bölünmelerin varlığı örtülü operasyonların etkinliğini artırmaktadır. Nitekim 2016 seçim müdahalesine yönelik faaliyetleri ele alan analizler, IRA'nın sosyal medya kullanıcılarını ırk, etnik köken ve kimliklerine göre kategorilere ayırdığını göstermektedir. Bu tür bir kategorizasyon ayrıca dezenformasyon kampanyası için önem taşıyan mikro hedeflemeye de hizmet etmektedir.

Rusya'nın ABD başkanlık seçimlerine müdahale sürecinde, Rusya ile bağlantılı IRA, sosyal medya platformlarında hedef kitleye özgü reklamlar kullanarak platformların reklam algoritmalarını manipüle etmiş; bu sayede belirli siyasal ve toplumsal konulara yönelik duyarlılığı yüksek seçmen gruplarına doğrudan ve etkili biçimde erişim sağlamıştır. (Bolsover ve Howard, 2017, s. 273). Bjola, IRA'nın ABD'deki sosyal medya kullanıcılarına yönelik mikro hedeflemesinin refleksif kontrol teorisiyle bağlantısına vurgu yapmaktadır (Bjola, 2019, s. 5). Refleksif kontrol kavramı; bir partnerin ya da ortağın, eylemi başlatan aktörün önceden belirlediği kararı gönüllü olarak almasını sağlamak için özel olarak hazırlanmış bilgilerin iletilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. (Thomas, 2004, s. 237).

Refleksif kontrol, bir aktörün (A), hedef sistemin (B) karar alma süreçlerine etki ederek, onun tepkilerini kontrol etmesine ve böylece B'nin aldığı kararları kendi iradesiyle aldığını düşünmesine odaklanan bir stratejidir. Bu strateji öncelikli olarak B'nin bilgi kaynaklarına ulaşmayı hedefler. Bilgi kaynağı yalnızca bilgi içeriğini değil, teknolojik altyapıyı, veri iletim ağlarını, bilgi merkezlerini, yazılım ve programlama sistemlerini ve bu süreçleri yöneten idari ve örgütsel yapıları, bilimsel personeli ve sistemleri işleten teknik uzmanları da içermektedir (Thomas, 2004, s. 238).

Refleksif kontrol, hedef sistemin bilgi kaynakları yanında deneyim, sezgiler, inançlar gibi düşünce ve karar süreçlerini şekillendiren dinamiklere de odaklanmaktadır. Hedefin algı filtresi olarak tanımlanan bu unsurlar arasında zayıf noktanın bulunmasını ve bunun dezenformasyon yoluyla manipüle edilmesini temel alır. (Thomas, 2004, Bjola, 2019). Sosyal medya platformları kullanıcıların sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik özelliklerini yani algı filtrelerini anlayabilmek için önemli bir veri kaynağıdır.

Seçim müdahalesine yönelik yapılan araştırma ve analizler Rusya'nın bu veri kaynağını nasıl kullandığı açıklamaktadır. Rusya öncelikli olarak elde ettiği veriyi; yapay zekâ destekli analizler, mikro hedefleme ve sosyal medya algoritmaları ile işleyerek hedef kitleye uygun reklamlar ve manipülatif içerikler üretmiştir. Toplumsal kutuplaşma yaratabilecek anlatılara odaklı bu içerikler gerçek kullanıcıları taklit eden botlar ve troller aracılığıyla yapay gündemler haline getirilmiştir. Yönlendirilmiş içeriğin farkında olmayan sıradan sosyal medya kullanıcılarının sürece dahil olması ve konuya ilişkin içerik üretimine katılmasıyla refleksif kontrol teorisi pratiğe dönüşmüştür (SSCI, 2017, Bjola 2019, s. 6).

2016 başkanlık seçimleri dijitalleşmeyle ortaya çıkan büyük verinin o veriye ulaşabilen aktörler tarafından nasıl manipüle edilebileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir. Aynı zamanda dijitalleşmenin ve sosyal medya platformlarının algı kontrolü ve bilgi savaşlarında yeni bir cepheye dönüşebileceğini de göstermektedir.

3. Covid-19 Pandemisinde Dezenformasyon;

Dijitalleşme ve dezenformasyon arasındaki ilişki açısından diğer bir örnek de Covid-19 pandemisi. Bu dönemde halk sağlığı sadece virüs kaynaklı bir hastalık tarafından değil aynı zamanda söylentiler ve komplo teorilerine dayalı infodemi tarafından da tehdit edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü infodemi; insanların ihtiyaç duydukları anda güvenilir kaynaklar ve rehberlik bulmalarını zorlaştıran, bazıları doğru bazıları yanlış olan aşırı bilgi akışı olarak tanımlamıştır (World Health Organization, 2020).

Infodeminin oluşmasında ABD Başkanı Donald Trump'ın sosyal medya platformları üzerinden paylaştığı mesajlar önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde sosyal medya aracılığıyla yayılan yanlış bilgi akışının %37,9'u Trump'a yapılan atıflardan oluşmuştur. (Evenega vd., 2020, s. 2). Pandemiye Çin ile küresel güç rekabetinde işlevselleştiren Trump'ın bu süreçteki mesajları sadece yanlış bilgi değil aynı zamanda dezenformasyon unsurları da taşımaktadır.

Trump'ın mesajları; koronavirüsün mevsimsel bir grip vakası olduğu, hidroklorokin ya da ultraviyole gibi yöntemlerin Covid-19'u tedavi edebileceği, çocukların hastalığa karşı bağışıklık kazandığı gibi bilimsel gerçeklikten uzak popülist söylemler içermekteydi (Paz, 2020). Trump ayrıca hastalığın Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından abartıldığını ima ederek DSÖ'ye savaş açmıştır. Trump, ABD'nin Dünya Sağlık Örgütü'ne yaklaşık 500 milyon dolarlık bütçe katkısı sağladığını, buna karşılık Çin'in kalabalık nüfusuna rağmen yalnızca 38 milyon dolar ayırdığını vurgulayarak, DSÖ'yü Çin'in çıkarları doğrultusunda hareket eden bir halkla ilişkiler aracı gibi davranmakla eleştirmiştir (BBC News, 2020). Trump yönetimi sosyal medyadan paylaştığı bu tarz söylemleri somut eyleme de dönüştürmüştür. Temmuz 2020'de Birleşmiş Milletler'e ABD'nin bir yıl içerisinde DSÖ'den ayrılacağını bildirilmiştir. Trump'ın bu politikaları hem ABD'nin kriz yönetimi sürecini etkilemiş hem de inandırıcılığını aşındırmıştır.

Pandemi döneminde yanlış ve manipüle edilmiş bilginin halk sağlığını tehlikeye atabileceği, bilim adamlarına ve bilimsel bilgiye güveni azaltabileceği tüm dünya tarafından deneyimlenmiş bir durumdur. McKee ve arkadaşları bu tarz bilgilerin insanların endişe, depresyon, bunalmışlık, duygusal tükenmişlik hissetmesine yol açabileceğini ifade etmektedirler (McKee vd., 2020, s. 2). Hatta pandemi gibi insanların kendini umutsuz hissettiği zamanlarda hızla yayılan yanlış ve manipüle edilmiş bilgiler onların ölümlerine bile neden olabilir. Nitekim dünya genelinde sosyal medyada gördükleri yanlış tedavi yöntemlerini uygulayan yaklaşık 800 kişi hayatını kaybetmiştir (Coleman, 2020).

Trump'ın yanlış ve yanıltıcı içeriği, herhangi bir doğruluk filtresi uygulamadan resmi sosyal medya hesapları, video yayınları gibi ABD'nin dijital diplomasi mecraları üzerinden doğrudan ulusal ve uluslararası kamuoyuyla paylaşmasının ABD'nin yumuşak gücü ve meşruiyeti üzerinde kırılma yarattığı düşünülmektedir. Bu savı yaratan temel unsur Trump bu süreçte yaptığı manipülatif paylaşımlardır. Örneğin Trump'ın hastalığın Çin laboratuvarlarında üretildiğine ilişkin herhangi bir doğrulanabilir kaynağa dayanmayan açıklamaları bu iddiayı destekler niteliktedir (Anadolu Ajansı, 2020). Trump'ın bu iddiaları pandemiye Çin'le devam eden küresel rekabetin bir parçası haline getirdiğini göstermektedir. Söz konusu söylemler, Trump'ın yani ABD Başkanının güvenilirliğini tartışmalı hale getirmektedir.

Trump'ın pandeminin Çin tarafından üretildiği anlatısını sürekli gündemde tutması, algı yönetimi, öteki yaratma, korku ve endişelere hitap etme gibi dezenformasyon unsurlarıyla yakından ilgilidir. Trump'ın bu politikası hem ABD'nin küresel liderliğini sorgulanır hale getirmiş hem de uluslararası sistemde damgalama, ırkçılık gibi sorunlara yol açmıştır.

ABD'deki bir çevrimiçi raporlama aracının 19 Mart-1 Nisan 2020 tarihleri arasında COVID-19 ile ilgili kaydettiği 1.135 ayrımcılık vakası bu savı destekler niteliktedir. Vakaların çoğu sözlü saldırıyı içerirken, diğerleri ulaşım da dahil olmak üzere kamu hizmetlerinden mahrum bırakılma, doğrudan veya dolaylı olarak COVID-19'a atıfta bulunarak bireylerin üzerlerine tükürülmesi ve fiziksel saldırıya uğramaları olarak bildirilmiştir (Bieber, 2022, s. 18).

Trump'ın pandemiye Çin ile sürdürülmekte olan küresel rekabetin siyasal ve stratejik bir uzantısı olarak çerçevelemesinin diğer devletler için de işlevsel bir model oluşturduğu düşünülmektedir. Nitekim bazı devlet başkanları da kendi 'öteki'leri çerçevesinde bir anlatı oluşturarak, bilimsel gerçeklikten uzak, popülist söylemlerden oluşan sosyal medya paylaşımlarında bulunmuşlardır. . Örneğin Macaristan Başbakanı Viktor Orbán, konuya ilişkin herhangi bir kanıt sunmadan virüsün kaynağının göçmenler olduğunu savunmuş ve pandemi sürecinde kendisine verilen tam yetki kapsamında iltica sistemini askıya kaldırmıştır. Hindistan yönetimi, Müslümanları hastalığın taşıyıcısı olarak nitelendirirken, Almanya ve Avustralya'da da aşırı sağcı partiler hastalığı göçmenlerin yaydığını iddia etmişlerdir. Orta Avrupa'da ise hastalığın Romanların yaydığını savunanlar ortaya çıkmıştır. (Bieber, 2022, s. 19).

8. Mearsheimer bir siyasi liderin milliyetçi duyguları beslemesinin iki unsuru olduğunu savunmaktadır. Bunlardan birincisi; ulusu ona karşı savunmaya motive etmek için yeterince korkulan yabancı bir canavar yaratmak, ikincisi ise çoğunluğu, toplumun kendi içindeki hain bir 'öteki' olana karşı birleştirmektir (Mearsheimer, 2018, s. 38). Nitekim devlet başkanlarının, hükümet yetkililerinin pandemi döneminde sosyal medya üzerinden yaptığı bu tarz açıklamalar tüm dünyada nefret söyleminin yayılmasına, damgalamanın ve ırkçılığın artmasına neden olmuştur. Bu dönemde yapılan bazı istatistikler başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada milliyetçi duyguların yükseldiğini ortaya koymaktadır. (Pew Research Center, 2019).

9. Pandemi sürecinde edinilen deneyimler, yanlış bilginin ve dezenformasyonun ne denli ciddi ve çok boyutlu riskler doğurabildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu dönemde, başta ABD olmak üzere birçok devlet tarafından izlenen politikaların, küresel sistemde rekabet, güvensizlik ve karışıklık temelli Hobbesçu dinamikleri yeniden harekete geçirdiği gözlemlenmektedir. Daha da tehlikelisi, devletler arasında halihazırda var olan güvensizliklerin yalnızca uluslararası düzeyle sınırlı kalmayarak, sıradan bireylerin algı ve tutumlarına kadar sirayet ettiği ve bu güvensizlik ortamını daha da derinleştirdiği değerlendirilmektedir.

10. Sonuç

Bu çalışmada, küresel güvenlik için giderek daha fazla bir tehdide dönüşen dezenformasyon kavramı 2016 ABD başkanlık seçimleri ile COVID-19 pandemisi örnekleri üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın bulguları; dezenformasyonun devletlerin güvenlik algılarını, demokratik dayanıklılıklarını ve toplumsal uyum kapasitesini doğrudan etkileyen çok boyutlu bir tehdide dönüştüğünü göstermektedir. Bu çok boyutluluk, Dünya Ekonomik Forumu'nun 2025 Risk Raporuna da yansdığı gibi güvenliğin farklı sektörlerindeki tehditleri de etkileyen bir güç çarpanı işlevi görmektedir.

Dezenformasyon özellikle seçim süreçleri ve küresel sağlık krizleri gibi belirsizliğin ve kırılganlığın yüksek olduğu dönemlerde duygusal tetiklenmelerin artmasına ve kutuplaşmaların belirginleşmesine yol açmaktadır. Küresel ya da bölgesel güç rekabetindeki aktörler dezenformasyonu hem bu etkisi hem de düşük maliyeti nedeniyle işlevsel bir araç olarak görmektedir. Bu durum dezenformasyonun hibrit savaş yöntemi olarak öne çıkmasına neden olmaktadır. Ancak güç mücadelesinin bu şekilde yürütülmesi sosyal uyumun

zayıflamasına, demokratik kurumlara duyulan güvenin aşınmasına ve krizlere yanıt üretme kapasitesinin azalmasına yol açmaktadır.

Çalışmanın bulgularından elde edilen sonuçlar dezenformasyona karşı mücadelenin önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda dezenformasyonla mücadele, teknik içerik denetimi ya da kriz dönemlerine özgü geçici tedbirlerle değil daha çok toplumsal direnç mekanizmalarının inşasıyla mümkündür. Bu yaklaşım, bireylerden sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelerden iş dünyasına kadar toplumun farklı birimlerinin katkısını gerektirmektedir. Dezenformasyon tehdidinin ulaştığı boyut, bu tehditle mücadele edebilmek için devletlerin söz konusu alana odaklanan uzmanlaşmış kurumsal yapılar tesis etmelerini, hukuki ve teknolojik düzenlemeleri hayata geçirmelerini zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

Aagaard, P., & Marthedal, S. (2023). Political microtargeting: Towards a pragmatic approach. *Internet Policy Review*, 12(1).

Anadolu Ajansı. (1 May 2020). Trump claims to have evidence coronavirus started in Chinese lab. <https://www.aa.com.tr/en/americas/trump-says-he-s-seen-evidence-virus-came-from-china-lab/1825129>. (Erişim Tarihi: 12.07.2025)

BBC News Türkçe. (01 May 2020), “Trump, koronavirüsün kökeninin Çin’deki bir enstitü olduğunu iddia etti”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52494948>, (Erişim Tarihi: 10.06.2025)

Bieber, Florian. (2022). “Global Nationalism in Times of the COVID-19 Pandemic”, *Nationalities Papers* 50: 1, 13–25.

Bjola, Corneliu. (2019). “Propaganda as reflexive control: The digital dimension”, *Countering Online Propaganda and Extremism: The Dark Side of Digital Diplomacy*, ed. Corneliu Bjola and James Pamment, Routledge, 13-27.

Bolsover G. and Howard, P. (2017). Computational Propaganda and Political Big Data: Moving Toward a More Critical Research Agenda, *Big Data*, Volume 5, Issue 4, 1, ss. 273-276.

Bougaard, J. (2022). *Russian interference in the United States (US) presidential election in 2016* (Master’s thesis), University of the Western Cape Institutional Repository.

Chivvis, Christopher. (2017). Understanding Russian “Hybrid Warfare” And what can be done about it. Rand Corporation. <https://pdfs.semanticscholar.org/d,72f/627dfacb42ce811b203f04431b172b029b6>. (Erişim Tarihi: 19.06.2025)

Coleman, Alistair (2020). “Hundreds dead” because of Covid-19 misinformation, BBC, <https://www.bbc.com/news/world-53755067>, (Erişim Tarihi: 05.06.2025)

DNI. (6 January 2017) “Background to “Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections”: The Analytic Process and Cyber Incident Attribution”, https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf, (Erişim Tarihi: 13.06.2025)

Evanega, S., Lynas, M., Adams, J., Smolenyak, K. (2020). Coronavirus misinformation: quantifying sources and themes in the COVID-19‘infodemic’, <https://int.nyt.com/data/documenttools/evanega-et-al-coronavirus-misinformation-submitted-07-23-20-1/080839ac0c22bca8/full.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.06.2025)

Hansen, F. S. (2017). Russian Hybrid War. in Russian Hybrid Warfare: A study of disinformation , Danish Institute for International Studies, 7–13. <http://www.jstor.org/stable/resrep17379.4>

La Cour, Christina (2020). “Theorising digital disinformation in international relations”. *International Politics*, 57, ss. 704-723.

11. Liu, Nelson. (2020). Political Polarization in the United States: The Influences of Exceptionalism and Religion, *International Social Science Review*, 96 (2), ss. 1-24.

McKee, M, Pagel, C. and Buse, K. (2020). Disinformation enabled Donald Trump’s second term and is a crisis for democracies everywhere, <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10200140/3/>, (Erişim Tarihi: 11.07.2025)

Mearsheimer, John J. (2018). *The great delusion: liberal dreams and international realities*. Yale University Press.

Mohan, Vasu and Wall, Alan. (2019), “Foreign Electoral Interference: Past, Present, and Future”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Volume: 20, ss. 110-116.

Padalko, Halyna. (2024). Russian Disinformation about the US Election: AI Analysis of Narratives, Digital Policy Hub - Working Paper, <https://www.cigionline.org/static/documents/DPH-paper-Padalko.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.07.2025).

Paz, Christian. (2020). All the President’s Lies About the Coronavirus, *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2020/11/trumps-lies-about-coronavirus/608647/> (Erişim Tarihi: 21.07.2025)

Pew Research Center. (2020). Spring 2019 Global Attitudes Survey Trump Ratings Remain Low Around Globe, While Views of U.S. Stay Mostly Favorable, https://www.pewresearch.org/global/2020/01/08/trump-ratings-remain-low-around-globe-while-views-of-u-s-stay-mostly-favorable/pg_2020-01-08_us-image_1-04/, (Erişim Tarihi: 13.07.2025)

Rumer, Eugene. (2019). “The Continuation of Politics: The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action”, *Carnegie Endowment for International Peace* <https://www.jstor.org/stable/resrep20980.5>, (Erişim Tarihi: 01.07.2025)

Thomas, Timothy. (2004). “Russia’s Reflexive Control Theory and the Military”. *The Journal of Slavic Military Studies*, 17(2), ss. 237–256. doi:10.1080/13518040490450529.

Till, Christopher. (2020). Propaganda through ‘reflexive control’ and the mediated construction of reality, *New Media & Society*, 23(6), ss. 1362-1378, <https://doi.org/10.1177/1461444820902446>

Törnberg, Petter (2022), “How digital media drive affective polarization through partisan sorting”, *PNAS*, Vol. 119 No. 42, ss. 1-11.

Tsygankov, A. P. (2011). “Preserving Influence in a Changing World”, *Problems of Post-Communism*, 58:2, ss. 28-44.

United States Senate Select Committee on Intelligence (SSCI). (2017). Russian active measures campaigns and interference in the 2016 U.S. Election, volume 1: Russian efforts against election. <https://www.congress.gov/congressional-report/116th-congress/senate-report/290/1>, (Erişim Tarihi: 19.06.2025)

United States Senate Select Committee on Intelligence (SSCI). (2017). Russian active measures campaigns and interference in the 2016 U.S. Election Volume 2: Russia's Use Of Social Media With Additional Views [Pdf] <https://www.intelligence.senate.gov/wp-content/uploads/2024/08/sites-default-files-documents-report-volume2.pdf>, Ac(Erişim Tarihi: 19.07.2025)

12. Walker, Christopher. "What Is "Sharp Power"?" Journal of Democracy, Volume 29, Number 3, (July 2018), pp. 11-12, <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0041>.

World Economic Forum. (2025). The Global Risks Report 2025, <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/>, (Erişim Tarihi: 25.06.2025)

Güvenlikleştirilmiş Koşulluluk ve Normatiflik Paradoksu: Hırvatistan'ın Schengen Entegrasyonu Örneği

Onur Gürel¹

Öz

Çalışma, Hırvatistan'ın 2023 yılında Schengen Alanı'na katılım sürecini Avrupa Birliği'nin (AB) koşulluluk mekanizmasında yaşanan yapısal dönüşüm bağlamında incelemektedir. Çalışma, Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier'in Dışsal Teşvikler Modeli (EIM) ile güvenlikleştirme teorisini sentezleyerek maddi teşviklerin biçimsel uyumu sağlamada etkili olduğunu ancak AB'nin normatif bütünlüğünü korumada yetersiz kaldığını tartışmaktadır. Araştırma, AB ve Hırvatistan'a ait resmî belgeler ile uluslararası insan hakları raporlarını karşılaştıran nitel bir vaka analizi ve veri üçgenlemesi yöntemine dayanmaktadır. Elde edilen bulgular, Hırvatistan'ın entegrasyonunun “siyasallaşmış koşulluluk”, “güvenlikleştirilmiş uyum” ve “hibrit dışsallaştırma” mekanizmaları aracılığıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Frontex ile yürütülen stratejik ortaklık operasyonel kapasiteyi artırırken hukukun üstünlüğü ve temel haklar üzerindeki denetimin zayıflamasına yol açmış, bu durum makalede “koşulluluk-normatiflik paradoksu” olarak kavramsallaştırılmıştır. Çalışma, AB'nin genişleme sonrası sınır yönetiminde normatif bir güçten ziyade güvenlik odaklı teknokratik bir aktöre dönüştüğünü ve güvenlik önceliklerinin demokratik standartları gölgelediğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hırvatistan, Schengen Entegrasyonu, Dışsal Teşvikler Modeli (EIM), Güvenlikleştirme, Koşulluluk-Normatiflik Paradoksu.

Securitized Conditionality and the Normativity Paradox: The Case of Croatia's Schengen Integration

Abstract

Study examines Croatia's accession to the Schengen Area in 2023 within the context of the structural transformation in the European Union's (EU) conditionality mechanism. By synthesizing Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier's External Incentives Model (EIM) with securitization theory, the study argues that while material incentives are effective in ensuring formal compliance, they fall short in maintaining the EU's normative integrity. The research employs a qualitative case study and data triangulation method, comparing official documents from the EU and Croatia with international human rights reports. The findings reveal that Croatia's integration is shaped through the mechanisms of “politicized conditionality,” “securitized compliance,” and “hybrid externalization.” Specifically, the strategic partnership with Frontex, while enhancing operational capacity, has led to a weakening of oversight on the rule of law and fundamental rights, a phenomenon conceptualized in this article as the “conditionality-normativity paradox.” The study posits that in post-enlargement border governance, the EU has evolved from a normative power into a security-oriented technocratic actor, where security priorities overshadow democratic standards.

¹ Doktor, 0000-00020007-8567.

Keywords: Croatia, Schengen Integration, External Incentives Model (EIM), Securitization, Conditionality-Normativity Paradox

1. Giriş

AB, uzun süredir dönüştürücü kapasitesiyle bilhassa koşulluluk mekanizmaları aracılığıyla komşu ve aday ülkelerde iç reformları teşvik etme yeteneğiyle tanınmaktadır. Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier tarafından geliştirilen Dışsal Teşvikler Modeli (EIM), özellikle AB üyeliği gibi maddi ödüllerin Avrupa normlarına ve kurallarına uyumu nasıl teşvik ettiğini açıklamada hâlen baskın kuramsal çerçeve olarak kabul görmektedir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2004, 2005, 2019). Bununla birlikte genişleme sonrası dönemde bu model yeni ampirik ve normatif sınamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Koşulluluk kurumsal uyumu etkili biçimde kolaylaştırmış olsa da aynı zamanda AB'nin normatif taahhütleriyle giderek güvenlik odaklı hâle gelen yönetim mantığı arasındaki tutarsızlığı açığa çıkaran gerilimler üretmiştir. Bu durum özellikle sınır yönetimi ve göç kontrolü alanlarında belirginleşmektedir (Börzel & Lebanidze, 2017; Welfens, 2024).

Hırvatistan'ın 2013 yılında AB'ye katılımı ve akabinde 2023'te Schengen Alanı'na dâhil olması söz konusu gerilimlerin incelenmesi adına kritik bir vaka sunmaktadır. Hırvatistan'ın süreci, Schengen genişlemesinin yalnızca sınırların teknik hazırlığına dair bir değerlendirme olmadığını aynı zamanda Birliğin dış sınırlarında güvenlikleştirilmiş uygulamaların meşrulaştırılmasına hizmet eden siyasi ve normatif bir sınav işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Avrupa Komisyonu'nun Hırvatistan'ın "Schengen müktesebatını tam olarak uyguladığı" yönündeki onayı (European Commission, 2019), İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Rights Watch, 2023) Hırvatistan-Bosna sınırında sistematik geri itmeler ve insan hakları ihlallerine ilişkin kapsamlı bulgularıyla keskin bir tezat oluşturmaktadır. Bu çelişki koşulluluk aracılığıyla ölçülen biçimsel uyumun daha derin bir normatif gerilemeyle eşzamanlı olarak var olabileceğini göstermektedir. Bu makalede söz konusu olgu "koşulluluk-normatiflik paradoksu" olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Bu çalışma Hırvatistan örneğinde bu paradoksun ortaya çıkışını açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışma, EIM'den hareketle Hırvatistan'ın Schengen değerlendirmesi ve Frontex ile işbirliği sürecinde siyasallaşmış koşulluluk ile güvenlikleştirme dinamiklerinin etkileşimini analiz etmektedir. Nitel vaka çalışması deseninde AB kurumsal belgeleri, STK raporları ve resmî iletişimlerin içerik analizini bütünleştiren karma yöntemli bir araştırma tasarımı kullanılarak dışsal teşviklerin yalnızca uyum üretmekle kalmayıp aynı zamanda AB yönetişiminin normatif temellerini nasıl yeniden şekillendirdiği-ya da zayıflattığı- ortaya konulmaktadır.

Makale, literatüre üç temel açıdan katkı sunmaktadır. İlk olarak maddi teşviklerin AB değerlerinin içselleştirilmesi olmaksızın uyum üretebileceğini göstererek EIM çerçevesini genişletmektedir. İkinci olarak koşulluluk ve güvenlikleştirme literatürünü sentezleyerek AB sınır yönetişiminin giderek normatif tutarlılığı zorlayan güvenlik akıl yürütmeleri tarafından şekillendiğini tartışmaktadır (Huysmans, 2000). Üçüncü olarak ise Hırvatistan'ın Schengen'e katılımını AB'nin normatif gücünün dayanıklılığı için ampirik bir test vakası olarak değerlendirmektedir (European Commission, 2022). Böylece çalışma Avrupa entegrasyonunun merkezî bir sorusuna yanıt aramaktadır: *Koşulluluk güvenlik odaklı bir politika çerçevesine gömüldüğünde AB normatif kimliğini sürdürebilir mi?*

Çalışmanın ilerleyen bölümleri sırasıyla kuramsal çerçeveyi (Bölüm 2), metodolojik yaklaşımı (Bölüm 3), Hırvatistan-Frontex vakasından elde edilen bulguları (Bölüm 4), AB'nin normatif meşruiyetine ilişkin çıkarımları (Bölüm 5) ve kuramsal ile politik yansımaları içeren

sonuç kısmını (Bölüm 6) sunmaktadır. Maddi teşvikler ile güvenlik odaklı yönetişimin kesişimini vurgulayan bu çalışma, koşulluluğun genişleme sonrası bağlamlarda nasıl işlediğinin eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Hırvatistan'ın deneyimi, AB'nin normatif kimliğinin değişen güvenlik öncelikleri altında ne ölçüde dirençli olduğunu değerlendirmek için önemli bir merceğe işlevi görmektedir.

2. Teorik Çerçeve

AB'nin genişleme ve entegrasyon stratejileri tarihsel süreçte iç reformları teşvik etmenin temel mekanizması olarak koşulluluğa dayanmaktadır. Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier tarafından geliştirilen EIM, devletlerin uyumunu rasyonel bir maliyet-fayda analizi olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu yaklaşıma göre uyum, algılanan ödüllerin uyumsuzluğun beklenen maliyetlerini aştığı noktada gerçekleşir (Knežević Bojović & Ćorić, 2023, s. 42; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2004, 2005, 2019). Bu mantık çerçevesinde koşulların belirliliği vaat edilen ödüllerin güvenilirliği ve uyumun iç siyasi maliyetleri koşulluluğun genel etkinliğini tayin eden temel parametrelerdir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2019, s. 817). Normatif beklentiler bu teşvik yapısına gömülüdür ve hedeflenen kurumsal reformlarda karşılık bulması beklenir.

Bununla birlikte modelin açıklayıcı gücü, odak noktası biçimsel kural benimsemekten normların daha derin içselleştirilmesine kaydığında zayıflamaktadır. Ampirik çalışmalar, AB üyeliği veya kilit politika rejimlerine dâhil edilme gibi önemli ödüller sağlandığında dahi uyumun çoğu zaman şekli kaldığını, bu durumun akademik literatürde “yüzeysel Avrupalılaşma” (*shallow Europeanization*) olarak adlandırıldığını göstermektedir (Öniş & Kutlay, 2019; Sedelmeier, 2011, s. 25). Dolayısıyla EIM, yasama uyumundaki örüntüleri etkili biçimde açıklasa da esaslı bir normatif dönüşümü analiz etmede daha sınırlı kalmaktadır.

Söz konusu sınırlılık bilhassa göç ve sınır yönetişimi gibi güvenlik odaklı alanlarda belirginleşmektedir. Güvenikleştirme kuramı (Buzan, Wæver & de Wilde, 1998; Huysmans, 2006), siyasi aktörlerin insan hareketliliğini varoluşsal bir tehdit olarak çerçevelediğini ve politika tartışmalarını olağanüstü hâl meselelerine dönüştürdüğünü öne sürmektedir. AB bağlamında koşulluluk, bu alanlarda giderek değer temelli reformlardan ziyade operasyonel etkinliğe -sınır gözetimi, caydırıcılık kapasitesi ve AB kurumlarıyla işbirliği- odaklanmaktadır. Bu kayma, normların yayılımından güvenlik odaklı yönetişime doğru daha geniş bir dönüşümü işaret etmektedir (Léonard & Kaunert, 2020).

Koşulluluğun içeriği evrildikçe teşvik yapıları da dönüşüme uğramaktadır. Ödüller, demokratik güvencelerin pekiştirilmesi yerine sınır kontrolündeki performansa endekslandığında aday ülkeler hakların korunması pahasına uygulama odaklı pratiklere öncelik verme eğilimi göstermektedir (Lüleci-Sula, 2025, ss. 4-6; Torres, 2023). Birçok ülke biçimsel olarak Schengen kriterlerini karşılamış olsa da bağımsız denetimler sürekli olarak geri itmeleri, iltica prosedürlerine erişimin kısıtlanmasını ve hesap verebilirlik açıklarını belgelemektedir (Human Rights Watch, 2023). Bu durum kâğıt üzerinde uyumun insan hakları standartlarının kötüleşmesiyle eşzamanlı olarak var olabileceğini kanıtlar niteliktedir (Skare, 2023, ss. 338-339; Uçakar, 2025).

AB'nin dışsallaştırma stratejileri bu eğilimi daha da pekiştirmektedir. Birlik, göç kontrolüne ilişkin sorumluluğu aday ve komşu ülkelere kaydırarak olası hak ihlallerini ve kurumsal kör noktaları doğrudan denetim alanının ötesine taşımaktadır (Nicolosi, 2024, ss. 14-16; Schimmelfennig, 2021). Bu ülkeler giderek AB'nin dış sınırlarının operasyonel uzantıları gibi hareket etmektedir, esas olarak kontrol kapasiteleri üzerinden ödüllendirilmektedir ve normatif ilkelere bağlılık ikincil planda kalmaktadır (Santos Vara vd., 2023, s. 902; Thym, 2023).

Bu dinamikler bütüncül olarak değerlendirildiğinde AB'nin kendisini “Normatif Güç” olarak tanımlamasının yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Manners, 2002, 2008). Değer temelli bir kimliğin inandırıcılığı, normatif söylem ile politika pratiği arasındaki tutarlılığa bağlıdır. Ancak koşulluluk, güvenlikleştirilmiş ve dışsallaştırılmış yönetim çerçevelerine hapsoldüğünde ikili bir söylem doğmaktadır. Birlik evrensel normları savunmaya devam ederken eşzamanlı olarak dışlayıcı ve caydırıcılık odaklı önlemleri hayata geçirmektedir (Chaban & Elgström, 2024; Sjursen, 2006, s. 239).

Çalışma Hırvatistan örneğini söz konusu geniş kuramsal bağlam içine yerleştirerek güvenlik odaklı koşulluluğun ülkenin Schengen'e katılım sürecini nasıl şekillendirdiğini ve bunun AB'nin normatif meşruiyeti açısından ne tür sonuçlar doğurduğunu incelemektedir. Böylece çalışma güvenlikleştirme ile koşulluluk arasındaki etkileşimin Avrupalılaştırmanın normatif temellerini nasıl yeniden yapılandırıldığını, odağı değer yayılımından risk yönetimi ve kontrol eksenine nasıl kaydardığını tartışmaktadır. Hırvatistan örneği münferit bir sapma değil, Birliğin yönetim mantığında daha geniş bir yapısal “yeniden kalibrasyonu” temsil etmektedir. Bu dönüşüm AB'nin normatif otoritesini giderek kendi ilan ettiği ilkeleri zayıflatan güvenlik odaklı mekanizmalara dayanarak sürdürüp sürdüremeyeceğine ilişkin kritik soruları gündeme getirmektedir.

3. Metodoloji

Çalışma, Hırvatistan'ın Schengen Alanı'na katılım sürecinde AB'nin koşulluluk mantığının nasıl evrildiğini incelemek amacıyla nitel bir araştırma tasarımı (qualitative research design) benimsemektedir. Çalışmanın metodolojik hedefleri iki boyutludur. İlk olarak EIM'in genişleme sonrası bağlamda açıklayıcı kapasitesini değerlendirmek, ikinci olarak ise başlangıçta dış genişleme için kavramsallaştırılmış bir mekanizmanın AB'nin iç güvenlik yönetimine nasıl eklemlendiğini analiz etmektir. Bu yaklaşım koşulluluğun Schengen sınır yönetimi gibi güvenlik odaklı bir politika alanına uygulandığında nasıl yeniden kalibre edildiğini keşfetmeye olanak tanımaktadır.

Hırvatistan bir AB üyesi ve yeni dâhil edilmiş bir Schengen sınır devleti olarak sahip olduğu hibrit konum nedeniyle “tekil ve kritik bir vaka” (single critical case) olarak belirlenmiştir (Goldner Lang, 2024, ss. 153-155). Bu ikili statü koşulluluk mekanizmalarının biçimsel katılımın ötesinde nasıl devam ettiğini, sürecin giderek risk yönetimi, göç kontrolü ve güvenlik öncelikleri üzerinden nasıl yeniden çerçevelendiğini gözlemlemek açısından yüksek analitik değer taşımaktadır. Dolayısıyla Hırvatistan deneyimi AB'nin normatif genişlemeden iç güvenlik uygulamalarının pekiştirilmesine doğru yaşadığı yapısal eksen kaymasına dair geniş kapsamlı içgörüler sunmaktadır (Nicolosi, 2024, s. 14; Planas Gifra, 2024, ss. 3-5).

Ampirik analiz, üç farklı kaynaktan elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizine yani veri üçgenlemesine (data triangulation) dayanmaktadır. İlk veri seti Avrupa Komisyonu iletişimleri, değerlendirme ve izleme raporları ile Frontex'in Yıllık Risk Analizleri gibi kurumsal politika belgelerinden oluşmaktadır. Bu belgeler AB'nin resmî söylemini, operasyonel beklentilerini ve güvenlikleştirme çerçevelerini yansıtmaktadır. İkinci veri seti İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch, 2023) gibi sivil toplum kuruluşları tarafından yayımlanan raporları içermekte olup Hırvatistan'ın sınır uygulamalarına ilişkin bağımsız değerlendirmeler sunmaktadır ve resmî anlatıların normatif çapraz doğrulamasını (cross-verification) mümkün kılmaktadır. Üçüncü kategori ise koşulluluk, güvenlikleştirme ve normatif güç üzerine akademik literatürü kapsamakta olup çalışmanın kavramsal ve kuramsal zeminini oluşturmaktadır (Buzan vd., 1998; Diez, 2005; Huysmans, 2000; Manners, 2002; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2004, 2005).

Veri toplama süreci Nisan-Aralık 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Tüm belgeler doğrulanmış kurumsal ve akademik arşivlerden elde edilmiş, nitel içerik analizine uygunluklarına göre seçilmiş ve tutarlılık açısından sistematik biçimde taranmıştır. Doğrulanabilirliği şüpheli çevrimiçi kaynaklar kapsam dışı bırakılmıştır. Analitik süreç genişleme sonrası ortamda koşulluluğun nasıl yeniden çerçevelendiğini izlemek amacıyla yinelenen tematik kategorileştirmeyi içermiştir. Bu metodolojik strateji, EIM'in AB içi bağlamda uygulandığında nasıl dönüştüğünü göstermektedir ve çalışmanın "güvenlikleştirilmiş AB içi koşulluluk" kavramsallaştırmasını ampirik olarak desteklemektedir.

Kurgulanan bu metodolojik yapı, koşulluluğun genişleme sonrası aşamada nasıl işlediğini açıklığa kavuşturmakla kalmayıp aynı zamanda güvenlik mantıklarının kurumsal değerlendirme süreçlerine nasıl nüfuz ettiğini de ortaya koymaktadır. Çalışma politika söylemi, operasyonel uygulamalar ve normatif denetim arasındaki etkileşimi öne çıkararak uyumun güvenlik odaklı bir yönetim ortamında nasıl inşa edildiğine, yorumlandığına ve tartışıldığına dair derinlikli bir kavrayış sunmaktadır. Sonuç olarak burada geliştirilen çerçeve, benzer dinamiklerin diğer dış sınır üye devletlerinde ve gelecekteki katılım süreçlerinde incelenmesi adına aktarılabilir bir analitik model sağlamaktadır.

4. Hırvatistan'ın Schengen'e Katılımında Siyasallaşmış Koşulluluk

Hırvatistan'ın Schengen Alanı'na entegrasyonu, AB'nin koşulluluk mantığında kritik bir dönüşümü temsil etmektedir. Geleneksel olarak genişleme süreçleriyle ilişkilendirilen normatif-liyakat çerçevesi yerini giderek stratejik fayda, operasyonel etkinlik ve sınır yönetiminin dışsallaştırılmasına odaklanan bir modele bırakmıştır. Bu dönüşüm birbirine bağlı üç mekanizma üzerinden şekillenmiştir: siyasallaşmış koşulluluk, güvenlikleştirilmiş koşulluluk ve hibrit dışsallaştırma.

Birincisi, koşulluluğun siyasallaşması özellikle 2016-2019 yılları arasında belirginleşmiştir. Bu dönemde Avrupa Komisyonu, Hırvatistan'ın Schengen'e hazır oluşuna dair müteakip olumlu değerlendirmeler yayımlamıştır. Komisyon, "Schengen müktesebatının kapsamlı biçimde uygulanmasını" takdir etmiş ve Hırvatistan'ın Schengen kurallarının tam tatbiki için gerekli şartları yerine getirdiğini ileri sürmüştür (European Commission, 2019, s. 2). Ancak bu olumlu teknik değerlendirmeler, aynı dönemde genişleme ve sınır yönetiminin artan jeopolitik öncelikler çerçevesinde ele alındığı ve koşulluluğun normatif içeriğinin ikincilleştiği bir bağlamda üretilmiştir (Schimmelfennig, 2024). Örneğin İltica Bilgi Veritabanı (AIDA, 2017) Sırbistan'a yönelik hukuka aykırı geri itmeleri rapor etmiş, daha sonraki veriler ise bu uygulamaların şiddetlenerek arttığını göstermiştir. Yalnızca Ocak-Eylül 2019 döneminde Hırvatistan İçişleri Bakanlığı 9.487 geçiş girişimini engellemiş olup, bu rakam 2018'in aynı dönemine kıyasla %200'lük bir artışa işaret etmektedir (ECRE, 2019). Hak ihlallerinin sürekliliği ile siyasi onayın devamlılığı arasındaki bu eşzamanlılık koşulluluğun giderek normatif bir uyum aracı olmaktan çıkıp, sınır yönetimi performansını ödüllendiren bir mekanizma hâline geldiğini kanıtlamaktadır. EIM çerçevesinden bakıldığında (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005, 2019) Hırvatistan örneği, ödül güvenilirliğinin yüksek kaldığı ancak normatif belirleyicilik ve denetimin zayıfladığı bir bağlamı temsil etmektedir. Bu durum da "biçimsel fakat özsel olmayan" bir uyumu teşvik etmektedir.

İkincisi, göçün güvenlikleştirilmesi -bilhassa Frontex'in genişleyen rolü aracılığıyla- koşulluluğun içeriğini ve işlevini yeniden tanımlamıştır. 2015 sonrası düzensiz göç artışının ardından AB söylemi, hareketliliği giderek bir güvenlik tehdidi olarak çerçevelemiş ve operasyonel kontrolü hak temelli standartların önüne koymuştur (Léonard & Kaunert, 2020; Zhong & Carrapico, 2024). Frontex (2022), Batı Balkan güzergâhının en aktif giriş koridoru

hâline geldiğini ve 2022 yılında tüm düzensiz sınır geçişlerinin yaklaşık %45'ini oluşturduğunu rapor etmiştir. AB İltica Ajansı (EUAA, 2024) ise 2023 yılında bu güzergâhta yaklaşık 99.000 tespit kaydetmiştir. Hırvatistan'ın Frontex ile işbirliği 2018 ortasından itibaren çok amaçlı hava gözetim operasyonları, genişletilmiş ortak konuşlanmalar ve EUROSUR'a daha kapsamlı entegrasyon yoluyla derinleşmiştir (Frontex, 2018; Schöll vd., 2024, s. 15). Bu önlemler operasyonel kapasiteyi güçlendirmiş olsa da bağımsız değerlendirmeler hak gözetiminde süregelen eksiklikleri vurgulamış, hesap verebilirlik mekanizmalarının yetersizliği ve gözetim temelli engellemelerle bağlantılı geri itmelerin devam ettiğini ortaya koymuştur (Human Rights Watch, 2021; Statewatch, 2022). Böylece koşulluluk giderek güvenlik öncelikleriyle uyumlu hâle gelmiş ve temel hakların korunması yerine operasyonel uyumu önclemiştir.

Üçüncüsü, Hırvatistan'ın katılım süreci hibrit dışsallaştırma olarak tanımlanabilecek bir normatif aşınma üretmiştir (Schimmelfennig, 2021, s. 314). 2013'ten beri AB üyesi ve 2023'ten itibaren Schengen sınır devleti olan Hırvatistan ikili bir konumda bulunmaktadır. Bir yandan AB hukukunu uygulamakla içsel olarak sorumlu diğer yandan Birliğin sınırlarının ön hattında “uygulayıcı” rolündedir (Nicolosi, 2024; Zeko & Vrbanc, 2022, s. 326). Bu hibrit statü Schengen normlarına biçimsel uyumu mümkün kılarken geri itmeler, iltica prosedürlerine erişimin engellenmesi ve kötü muamele iddialarının yetersiz soruşturulması gibi AB ilkeleriyle çelişen uygulamaların sürmesine fiili bir alan açmaktadır (Amnesty International, 2019; ECRE, 2021). Bu bağlamda koşulluluk, bir sosyalleşme mekanizması olmaktan ziyade bir yönetim aracı olarak işlemekte, uyumu normatif içselleştirme yoluyla değil gözetim, teşvikler ve operasyonel entegrasyon aracılığıyla üretmektedir (Becker, 2024; Fasone & Simoncini, 2024, s. 1177). Bu sonuç Birliğin kimliğinde daha geniş bir dönüşümü yansıtmaktadır: *Hak temelli taahhütlere dayalı normatif bir topluluktan, risk yönetimi etrafında yapılandırılmış bir güvenlik konsorsiyumuna doğru ilerleyiş* (Bickerton, 2011; ECRE, 2019, s. 3).

Bir bütün olarak bu bulgular, EIM'in uyumun *neden* gerçekleştiğini açıklamaya devam etmesine karşın koşulluluk güvenlileştirilmiş yönetim çerçevelerine gömüldüğünde ortaya çıkan uyumun *türünü* açıklamada giderek sınırlı kaldığını göstermektedir. Hırvatistan'ın Schengen'e katılımı, yüksek düzeyde siyasi ödüller ile güvenlik odaklı beklentilerin birleşiminin normatif uyum olmaksızın biçimsel uyum ürettiğini kanıtlar niteliktedir. Ortaya çıkan bu kopuş, AB'nin kendisini normatif bir güç olarak tanımlamasını sorgulatmaktadır ve koşulluluğun iç politika alanlarında daha geniş bir analitik yeniden değerlendirmesini zorunlu kılmaktadır. Güvenlik öncelikleriyle iç içe geçtiğinde koşulluluk, normların yayılımını teşvik etmekten ziyade risk yönetimini mümkün kılmaktadır ve böylece Avrupa entegrasyonunun normatif temellerini yeniden yapılandırmaktadır. Bu eğilim bir zamanlar dönüştürücü bir araç olarak tasarlanan koşulluluğun artık giderek AB'nin iç güvenlik mimarisindeki mevcut güç asimetrisini pekiştiren “teknokratik bir doğrulama mekanizması” olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Operasyonel ölçütler normatif standartların önüne geçtiğinde koşulluluğun Birliğin değer temelli kimliğini sürdürme kapasitesi zayıflamaktadır. Dolayısıyla Hırvatistan'ın deneyimi yalnızca genişleme sonrası koşulluluğun sınırlarını açığa çıkarmakla kalmayıp, aynı zamanda AB'nin yönetim modelinde uzun vadeli sonuçlar doğuracak yapısal bir yeniden kalibrasyonu incelemektedir.

5. Normatif Meşruiyet ve Uyum Sonuçları

Hırvatistan'ın Schengen Alanı'na katılımı, AB'nin koşulluluk çerçevesinin yapısal sınırlılıklarını kristalize etmektedir. Bu sınırlılıklar, özellikle değer temelli kriterler güvenlik odaklı önceliklerle kesiştiğinde daha görünür hâle gelmektedir. Süreç, ilk bakışta müktesebata uyumun başarılı bir örneği olarak okunabilse de, bu yorum uyumun altında yatan daha derin

normatif gerilimleri maskeleymektedir. Nitekim Hırvatistan vakası, koşulluluk güvencileştirilmiş yönetim mantıklarına gömüldüğünde, mekanizmanın dönüştürücü potansiyelinin önemli ölçüde aşıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Dış Teşvikler Modeli (External Incentives Model), uyumun nedenlerini -özellikle maddi teşvikleri- açıklamada hâlen güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2004; 2005). Ancak model uyumun niteliğini, derinliğini ve normatif içselleştirme düzeyini kavramakta yapısal olarak yetersiz kalmaktadır. Siyasallaşmış ve güvenlik öncelikli koşullar altında ortaya çıkan bu uyum, çoğu durumda biçimsel ve araçsal bir karakter taşımaktadır ve normatif dönüşüm üretmek yerine yüzeysel bir uyum pratiği olarak kalma riski barındırmaktadır (Sedelmeier, 2011).

EIM çerçevesinde koşulluluğun etkinliği güvenilir ödüllere ve açıkça tanımlanmış koşullara bağlıdır. Hırvatistan için Schengen üyeliği yüksek derecede güvenilir ve sembolik açıdan kuvvetli bir teşvik olmuş, AB'nin Batı Balkanlar'daki nüfuzunu pekiştirmiştir. Ancak insan hakları ölçütleri giderek sınır kontrolü göstergelerine tabi kılındıkça koşulların normatif belirleyiciliği zayıflamıştır (Börzel & Risse, 2017; Kmezić & Bieber, 2017, s. 96). Bu eksen kayması iki yönlü bir uyum mantığı üretmiştir: somut faydalarla motive edilen araçsal uyum ve temel hak yükümlülüklerinin geri plana itilmesiyle ortaya çıkan normatif uyumsuzluk (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2004, ss. 672-674; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2019). Dolayısıyla EIM güvencileştirme dinamiklerinin normatif ve araçsal teşvikler arasındaki dengeyi bozduğu durumları açıklayabilmek için kavramsal bir genişlemeye ihtiyaç duymaktadır. Bu durum literatürde “koşulluluk yoluyla Avrupalılaşıma”dan (Karadjoski & Ilik, 2024), kontrol önceliklerinin normatif ikna yerine geçtiği “güvencileştirilmiş Avrupalılaşıma”ya (Lavenex, 2006; Nancheva, 2017) doğru evrilen daha geniş bir eğilimi yansıtmaktadır.

Bu dinamik AB'nin normatif kimliğinin tutarlılığını sorgulayan eleştirel perspektiflerle örtüşmektedir (Diez, 2005; Manners, 2002; 2011; Sjursen, 2006). Hırvatistan'ın belgelenmiş hak ihlallerine rağmen kabul edilmesi (Amnesty International, 2024), söylemsel taahhütler ile politika pratiği arasındaki makası açmaktadır ve Diez'in (2005) “normatif uyumsuzluk” olarak kavramsallaştırdığı olguyu derinleştirmektedir. AB kendisini değer temelli bir topluluk olarak tanımlamaya devam etse de operasyonel uygulamaları giderek stratejik araçsallığı yansıtmaktadır (Ariely & Zahavi, 2023, ss. 112-113). Ampirik olarak Hırvatistan, kural aktarımının başarılı olduğu ancak normatif tutarlılığın gerilediği bir “koşulluluk-normatiflik paradoksu”nu örneklemektedir (Knežević vd., 2023, s. 52; Žunić vd., 2024, s. 269).

Hırvatistan'ın üye devlet ve ön cephe sınır uygulayıcısı konumu “hibrit dışsallaştırma”yı somutlaştırmaktadır (Augustova vd., 2023; Schöll vd., 2024, s. 6). Geleneksel olarak dış yönetime özgü mekanizmalar -gözetim, caydırıcılık ve risk yönetimi-giderek AB yapıları içinde içselleştirilmektedir (Luyten, 2025, ss. 7-8; Statewatch, 2023, s. 17). AB'nin dış sınır uygulamalarını içsel olarak hayata geçirerek Hırvatistan aday ülkelere özgü kontrol mantığını yeniden üretmektedir (Zeko & Vrbanc, 2022, ss. 325-326). Bu evrim AB yönetiminde köklü bir dönüşüme işaret etmektedir. Genişleme değer sosyalleşmesinin aracı olmaktan çıkıp hareketlilik rejimlerinin “yönetimsel istikrara” kavuşturulmasına dönüşmektedir (Liperi, 2019; Sekulić, 2020, s. 40). Sonuç olarak AB, normatif bir güçten teknokratik bir güvenlik birliğine doğru kayma riskiyle yüzleşmektedir (Bachleitner & Betts, 2025; Broeders vd., 2023, ss. 1264-1266; Farrand vd., 2024).

Koşulluluk mekanizması kurumsal uyumu etkili biçimde teşvik edebilse de değerlerin kalıcı biçimde içselleştirilmesini sürdürmekte yapısal olarak yetersiz kalmaktadır (Batzke & Ernst, 2023). Rasyonalist teşvik mantığı ile norm yayılımına ilişkin inşacı perspektifleri bir araya getiren “koşulluluk-normatiflik paradoksu”, dışsal teşviklerin biçimsel uyum üretebildiğini

ancak nadiren gerçek ve sürdürülebilir bir normatif bağlılık sağlayabildiğini ortaya koymaktadır (Speyer & Stockmann, 2024, s. 904). Bu dengesizliğin giderilmesi, genişleme ve sınır yönetişimi çerçevelerinin normatif hassasiyetleri merkeze alacak şekilde yeniden kalibrasyonunu zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Schengen ve göç değerlendirmelerinde temel hak kriterlerinin güçlendirilmesi (Bredström vd., 2022), Frontex operasyonlarının bağımsız denetiminin kurumsallaştırılması (Zhong & Carrapico, 2024) ve koşulluluk değerlendirme süreçlerinde şeffaflığın artırılması (European Court of Auditors, 2024) kritik öneme sahiptir. AB fonlarının Temel Haklar Şartı'na uyumun doğrulanabilir biçimde sağlanmasına bağlanması ise normatif güvenilirliğin yeniden tesis edilmesi açısından elzemdir (Fisicaro, 2022). Aksi hâlde koşulluluk “inandırıcı olmayan uyum”u yeniden üretme riski taşımaktadır ve AB'nin bütünleşme modelinin normatif meşruiyetini aşındırmaktadır (Schimmelfennig, 2024, ss. 80-81).

Bu bağlamda Hırvatistan'ın Schengen'e katılımı yalnızca usule ilişkin bir başarı olarak değil aynı zamanda güvenlikleştirilmiş koşulluluğun içerdiği normatif sınırların bir tezahürü olarak okunmalıdır. Yönetim modeli, yönetselcilik ve risk azaltma merkezli kurgulandığında kurumsal uyumu güvence altına alabilir ancak değerlerin içselleştirilmesini garanti edemez. Bu durum AB'nin entegrasyon paradigmasının normatif tutarlılık ve demokratik hesap verebilirlik ekseninde yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Nihayetinde koşulluluk-normatiflik paradoksunun çözülmesi, AB'nin bir siyasal yapı ve bir değerler topluluğu olarak meşruiyetini sürdürmesi açısından bir zorunluluktur. Ancak bu paradoksun sürekliliği yalnızca kademeli ayarlamaların yeterli olmayacağını, güvenlik-haklar dengesi üzerinde yapısal bir yeniden yönelimi gerektirdiğini imlemektedir. Temel hakların ikincil değil, *kurucu koşullar* olarak önceliğinin yeniden tesis edilmemesi hâlinde Birlik, usule dayalı olarak sağlam fakat normatif açıdan boş bir entegrasyon modelini kurumsallaştırma riski taşımaktadır. Bu anlamda Hırvatistan'ın seyri kritik bir uyarı sunmaktadır: Avrupa projesinin uzun vadeli sürdürülebilirliği, koşulluluğun AB'nin benimsediğini iddia ettiği temel değerlerle yeniden uyumlaştırılmasına bağlıdır.

6. Sonuç

Çalışma, Hırvatistan'ın Schengen Alanı'na katılım sürecinin AB koşulluluğunun çağdaş işleyişini değerlendirmek açısından kritik bir test vakası sunduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular EIM güvenlikleştirme, normatif güç ve dış sınır yönetişimi literatürü bağlamına yerleştirildiğinde koşulluluğun biçimsel uyumu üretme kapasitesini büyük ölçüde koruduğunu, buna karşılık AB'nin normatif bütünlüğünü sürdürme konusunda giderek sınırlı kaldığını göstermektedir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2004, 2005, 2019; Whitman, 2011). Bu durum Avrupalılaşıma literatüründe sıklıkla varsayılan kurumsal yakınlaşma ile değer yakınlaşması arasındaki otomatik ilişkiyi sorgulamaktadır ve AB normlarına yönelik söylemsel bağlılığın stratejik uyum biçimlerini maskeleyebileceğine işaret eden yaklaşımlarla örtüşmektedir (Schimmelfennig, 2001).

Hırvatistan vakası uyumun “biçimi” ile “özü” arasındaki mesafenin açıldığını ve bu ayrışmanın AB'nin güvenlik aktörü ile normatif siyasal topluluk olarak evrilen kimliği açısından yapısal bir gerilim ürettiğini göstermektedir (European Union Agency for Fundamental Rights, 2020; Amnesty International, 2022). Schengen üyeliğinin teknik ve hukuki gerekliliklerinin karşılanmış olması sınır uygulamalarında ortaya çıkan temel hak ihlalleriyle birlikte değerlendirildiğinde normatif uyumun derinliğine ilişkin soru işaretlerini ortadan kaldırmamaktadır.

Metodolojik açıdan çalışma kavramsal sentez, vaka analizi ve nitel içerik analizini birleştiren karma tasarımıyla EIM'in geleneksel uygulamalarının sınırlı biçimde yakalayabildiği nitel

dönüşümleri görünür kılmaktadır. Söylemsel çerçevelerle kurumsal pratiklerin eşzamanlı analizi güvenlikleştirme mantıklarının koşulluluk ölçütlerini, değerlendirme pratiklerini ve AB kurumları ile ulusal otoriteler arasındaki sorumluluk dağılımını nasıl yeniden yapılandırıldığını ortaya koymaktadır (Lavenex, 2015). Bu yaklaşım “güvenlikleştirilmiş uyum”u analitik bir kategori olarak işlevsel hâle getirerek göçün risk olarak çerçevelenmesinin uygulama önceliklerine nasıl yansıdığını somutlaştırmaktadır ve normatif içeriğin değerlendirilmesi için hukuki, kurumsal ve söylemsel kaynakların birlikte ele alınmasının önemini vurgulamaktadır (Gkliati, 2023).

Ampirik bulgular koşulluluğun değer temelli bir sosyalleşme mekanizmasından ziyade giderek sınır kontrolünün işlevsel bir aracına dönüştüğünü göstermektedir. Hırvatistan’ın katılım süreci üç temel eğilimi ortaya koymaktadır. İlk olarak siyasallaşmış koşulluluğun jeopolitik ve stratejik öncelikleri tutarlı ve değer temelli değerlendirmelerin önüne geçirmiş olmasıdır. İkinci olarak güvenlikleştirilmiş uyumun gözetim ve caydırıcılıkla ilişkili performans göstergelerini öne çıkarırken hukuk devleti ve insan hakları ölçütlerini ikincilleştirmesidir (European Union Agency for Fundamental Rights, 2023). Üçüncü olarak ise hibrit dışsallaştırma yoluyla göç kontrolüne ilişkin sorumluluğun sınır devletlerine yeniden tahsis edilmesi ve AB kurumlarının bu bağlamdaki ihlallerden kurumsal olarak mesafelenmesidir. Bu mekanizmalar birlikte işlediğinde kurumsal başarının normatif aşınmayla paralel ilerlediği bir yönetim mantığı üretmektedir (Basheska, 2022; Ghincea & Pleşca, 2025).

Kuramsal açıdan çalışma, koşulluluğun rasyonalist yorumlarının güvenlikleştirilmiş yönetim bağlamında uyumun anlamındaki dönüşümü açıklamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Eleştirel ve inşacı yaklaşımların entegrasyonu uyumun yalnızca dışsal teşviklere verilen stratejik bir tepki değil meşruiyet, kontrol ve güvenlik arasındaki gerilimler tarafından şekillenen toplumsal olarak aracılanmış bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır (Schimmelfennig, 2001; Whitman, 2011). Bu çerçevede AB’nin normatif gücü sabit bir özellikten ziyade siyasal olarak müzakere edilen ve koşullara bağlı bir nitelik olarak tezahür etmektedir.

Çalışmanın bulguları politika yapıcılar açısından da anlamlı sonuçlar doğurmaktadır. Normatif güvenilirliğin daha fazla aşınmasını önlemek için Schengen değerlendirmelerinde insan hakları ve hukuk devleti ölçütlerinin güvenlik göstergeleriyle dengeli biçimde ele alınması, bağımsız ve yetkili sınır izleme mekanizmalarının kurumsallaştırılması ve sınır yönetiminde yer alan AB kurumları için hesap verebilirlik çerçevelerinin güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca koşulluluk teşvik yapısının değer temelli kriterlerin operasyonel öncelikler tarafından sistematik biçimde ikincilleştirilemeyeceği şekilde yeniden dengelenmesi gerekmektedir (Amnesty International, 2022).

Hırvatistan önemli bir test vakası sunmakla birlikte koşulluluk-normatiflik geriliminin sistemik bir nitelik taşıyıp taşımadığını değerlendirmek için karşılaştırmalı ve uzunlamasına analizlere ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer dış sınır devletleri veya farklı katılım bağamlarına odaklanan çalışmalar, bu vakanın AB yönetiminde daha geniş bir dönüşümün parçası olup olmadığını netleştirecektir. Çalışma, AB entegrasyonunun değişen mantığına ilişkin eleştirel bir değerlendirme sunarak güvenlikleştirilmiş koşulluluk altında normatif taahhütler ile uygulama pratikleri arasındaki açının derinleştiğine işaret etmektedir.

Literatür katkısı açısından çalışma AB koşulluluğu, güvenlikleştirme ve sınır yönetimi açısından birbirleriyle ilişkili üç temel katkı sunmayı hedeflemiştir. İlk olarak güvenlik odaklı yönetim mantıklarının yalnızca uyumun etkinliğini değil, aynı zamanda normatif niteliğini de dönüştürdüğünü göstererek EIM’i kavramsal olarak geliştirmektedir ve biçimsel uyumla

gerçek normatif içselleştirme arasındaki sistematik boşluğu görünür kılmaktadır. İkinci olarak Hırvatistan'ın Schengen Alanı'na katılımını kritik bir test vakası olarak ele alarak güvenlikleştirilmiş koşulluluk ile hibrit dışsallaştırmanın etkileşimi sonucunda ortaya çıkan “güvenlik odaklı uyum” örüntülerinin altta yatan normatif aşınmayı nasıl perdelediğini ampirik olarak ortaya koymaktadır. Üçüncü olarak ise çalışma hukuki, kurumsal ve söylemsel kaynakların birlikte analizine dayalı bir yöntemle “güvenlikleştirilmiş uyum”u analitik bir kategori olarak işler hâle getirerek yüksek güvenlik duyarlılığı koşullarında norm yayılımını değerlendirmeye yönelik aktarılabilir bir çerçeve sunmaktadır. Bu katkılar bir arada değerlendirildiğinde AB bütünleşmesinde kurumsal yakınlaşma ile değer yakınlaşması arasındaki otomatik ilişkiye dair yerleşik varsayımları sorgulamaktadır ve Birliğin evrilen normatif gücünü daha nüanslı biçimde analiz etmeye imkân tanımaktadır.

Kaynakça

Amnesty International. (2019, Mart 13). *Pushed to the Edge: Violence and Abuse against Refugees and Migrants Along Balkan Route*. Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur05/9964/2019/en/> (Erişim tarihi: 18.09.2025)

Amnesty International. (2022, Aralık 8). *EU admits Croatia to Schengen without regard to abuses at the border* [Press release]. <https://www.amnesty.eu/wp-content/uploads/2022/12/EU-admits-Croatia-to-Schengen-Without-Regard-to-Abuses-at-the-Border.pdf> (Erişim tarihi: 08.11.2025)

Amnesty International. (2024). *Croatia 2023 report*. Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/western-central-and-south-eastern-europe/croatia/report-croatia/> (Erişim tarihi: 08.11.2025)

Ariely, G., & Zahavi, H. (2023). Evaluating the impact of the EU's normative message of the “EU as a model” on external public perceptions: An experimental study in Israel. *European Security*, 33(1), 107-125. <https://doi.org/10.1080/09662839.2023.2225163>

Asylum Information Database (AIDA). (2017, Mart). *Country update: Croatia 2016 (AIDA Country Report)*. European Council on Refugees and Exiles. https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2017/04/report-download_aida_hr_2016update.pdf (Erişim tarihi: 17.09.2025)

Augustova, K., Farrand-Carrapico, H., & Obradović-Wochnik, J. (2023). Push and back: The ripple effect of EU border externalisation from Croatia to Iran. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 41(5), 847-865. <https://doi.org/10.1177/23996544231163731>

Bachleitner, K., & Betts, A. (2025). The EU's normative dissensus on migration: How national identities shaped responses to the European refugee crisis. *Journal of European Integration*, 47(3), 469-484. <https://doi.org/10.1080/07036337.2024.2382184>

Basheska, E. (2022). EU enlargement in disregard of the rule of law: A way forward following the unsuccessful dispute settlement between Croatia and Slovenia and the name change of Macedonia. *Hague Journal on the Rule of Law*, 14(2), 221-256. <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00169-7>

Batzke, M., & Ernst, A. (2023). Conditions and effects of norm internalization. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 26(1), 1-6. <https://doi.org/10.18564/jasss.5043>

Becker, P. (2024). Conditionality as an instrument of European governance: Cases, characteristics and types. *Journal of Common Market Studies*, 62(5), 402-419. <https://doi.org/10.1111/jcms.13580>

Bickerton, C. J. (2011). *European Union foreign policy: From effectiveness to functionality*. Palgrave Macmillan.

Börzel, T. A., & Lebanidze, B. (2017). “The transformative power of Europe” beyond enlargement: the EU’s performance in promoting democracy in its neighbourhood*. *East European Politics*, 33(1), 17-35. <https://doi.org/10.1080/21599165.2017.1280473>

Börzel, T. A., & Risse, T. (2017). From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics. *Journal of European Public Policy*, 25(1), 83-108. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310281>

Bredström, A., Krifors, K., & Mešić, N. (2022). Border reconfiguration, migration governance, and fundamental rights: A scoping review of EURODAC as a research object. *Social Inclusion*, 10(3), 68-81. <https://doi.org/10.17645/si.v10i3.5398>

Broeders, D., Cristiano, F., & Kaminska, M. (2023). In search of digital sovereignty and strategic autonomy: Normative power Europe to the test of its geopolitical ambitions. *Journal of Common Market Studies*, 61(6), 1261-1280. <https://doi.org/10.1111/jcms.13462>

Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner.

Chaban, N., & Elgström, O. (2024). European Union normative positions, resilience and contestation: A perceptual approach. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 62(1), 112-129. <https://doi.org/10.1111/jcms.13665>

Diez, T. (2005). Constructing the self and changing others: Reconsidering “Normative Power Europe”. *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 613-636. <https://doi.org/10.1177/03058298050330031701>

European Commission. (2019, Ekim 22). Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the verification of the full application of the Schengen acquis by Croatia (COM(2019) 497 final). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52019DC0497> (Erişim tarihi: 02.11.2025)

European Commission. (2022, Aralık 29). *On 1 January 2023 Croatia will adopt the euro and join Schengen* [Press release]. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7907 (Erişim tarihi: 02.11.2025)

European Council on Refugees and Exiles (ECRE). (2019, Kasım 29). *Schengen: A club where fundamental rights (do not) matter?* (Policy Note No. 24). https://ecre.org/wp-content/uploads/2019/11/PN_24.pdf (Erişim tarihi: 06.11.2025)

European Council on Refugees and Exiles (ECRE). (2021, Aralık 17). Balkan route: Route shifts but push-backs continue, Croatian Schengen accession approved amid mounting reports of violations and confusion over ‘independent’ border monitoring report. <https://ecre.org/balkan-route-route-shifts-but-pushbacks-continue-croatian-schengen-accession-approved-amid-mounting-reports-of-violations-and-confusion-over-independent-border-monitoring-report/> (Erişim tarihi: 03.11.2025)

European Court of Auditors. (2024). Special report 03/2024: The rule of law in the EU – An improved framework to protect the EU’s financial interests, but risks remain. <https://www.eca.europa.eu/en/publications?ref=sr-2024-03> (Erişim tarihi: 09.11.2025)

European Union Agency for Asylum (EUAA). (2024). *Asylum report 2024: Migration routes and management of the EU’s external borders*. Publications Office of the European Union.

<https://euaa.europa.eu/asylum-report-2024/232-migration-routes-and-management-eus-external-borders> (Erişim tarihi: 07.11.2025)

European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). *Migration: Fundamental rights issues at land borders*. Publications Office of the European Union. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-land-borders-report_en.pdf (Erişim tarihi: 10.11.2025)

European Union Agency for Fundamental Rights. (2023, Aralık 19). *EU funds: Ensuring compliance with fundamental rights*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/eu-funds> (Erişim tarihi: 09.11.2025)

Farrand, B., Carrapico, H., & Turobov, A. (2024). The new geopolitics of EU cybersecurity: Security, economy and sovereignty. *International Affairs*, 100(6), 2379-2397. <https://doi.org/10.1093/ia/iiae231>

Fasone, C., & Simoncini, M. (2024). Next Generation EU and governance by conditionality: A transformation of the European economic constitution? *European Papers*, 9(3), 1148-1179. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/803>

Fisicaro, M. (2022). Beyond the rule of law conditionality: Exploiting the EU spending power to foster the Union's values. *European Papers*, 7(2), 697-719. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/594>

Frontex. (2018, Temmuz 25). *Frontex strengthens surveillance in Croatia*. European Border and Coast Guard Agency. <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-strengthens-surveillance-in-croatia-k3u6uv> (Erişim tarihi: 08.11.2025)

Frontex. (2022, Eylöl). *Risk analysis for 2022/2023*. <https://www.frontex.europa.eu/assets> (Erişim tarihi: 08.11.2025)

Ghincea, M., & Pleşca, L. (2025). From transformation to demarcation: explaining the EU's shifting motivations of the enlargement policy. *Journal of European Public Policy*, 1-35. <https://doi.org/10.1080/13501763.2025.2498033>

Gkliati, M. (2023). Let's call it what it is: Hybrid threats and instrumentalisation as the evolution of securitisation in migration management. *European Papers*, 8(2), 561-578. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/675>

Goldner Lang, I. (2024). Schengen and European borders: An introduction to the special section. *European Papers*, 9(1), 153-156. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/750>

Human Rights Watch. (2018, Aralık 11). *Croatia: Migrants pushed back to Bosnia and Herzegovina*. <https://www.hrw.org/news/2018/12/11/croatia-migrants-pushed-back-bosnia-and-herzegovina> (Erişim tarihi: 15.09.2025)

Human Rights Watch. (2021, Haziran 23). *Frontex failing to protect people at EU borders* [News]. <https://www.hrw.org/news/2021/06/23/frontex-failing-protect-people-eu-borders> (Erişim tarihi: 06.11.2025)

Human Rights Watch. (2023, Mayıs 3). *"Like we were just animals": Pushbacks of people seeking protection from Croatia to Bosnia and Herzegovina*. <https://www.hrw.org/report/2023/05/03/we-were-just-animals/pushbacks-people-seeking-protection-croatia-bosnia-and> (Erişim tarihi: 02.11.2025)

- Huysmans, J. (2000). The European Union and the securitization of migration. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 751-777. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00263>
- Huysmans, J. (2006). The politics of insecurity: Fear, migration and asylum in the EU. Routledge.
- Karadjoski, M., & Ilik, G. (2024). Specific conditionality of the EU towards the Western Balkans: The Macedonian case. *Studia Europejskie-Studies in European Affairs*, 28(3), 281-293. <https://doi.org/10.33067/SE.3.2024.16>
- Kmezić, M., & Bieber, F. (Eds.). (2017). *The crisis of democracy in the Western Balkans: An anatomy of stabilitocracy and the limits of EU democracy promotion*. Balkans in Europe Policy Advisory Group. <https://www.biepag.eu/wp-content/uploads/2021/07/TheCrisisofdemocracy.pdf> (Erişim tarihi: 07.11.2025).
- Knežević Bojović, A., & Ćorić, V. (2023). Challenges of rule of law conditionality in EU accession. *Bratislava Law Review*, 7(1), 41-62. <https://doi.org/10.46282/blr.2023.7.1.327>
- Lavenex, S. (2006). Shifting up and out: The foreign policy of European immigration control. *West European Politics*, 29(2), 329-350. <https://doi.org/10.1080/01402380500512684>
- Lavenex, S. (2015). The external face of differentiated integration: Third country participation in EU sectoral bodies. *Journal of European Public Policy*, 22(6), 836-853. <https://doi.org/10.1080/13501763.2015.1020836>
- Léonard, S., & Kaunert, C. (2020). The securitisation of migration in the European Union: Frontex and its evolving security practices. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(6), 1417-1429. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1851469>
- Liperi, M. S. (2019, Nisan 15). *The EU's externalisation of migration management undermines stabilisation in the Western Balkans* [Commentary]. Istituto Affari Internazionali (IAI). <https://www.iai.it/sites/default/files/iaicom1927.pdf> (Erişim tarihi: 08.11.2025)
- Luyten, K. (2025, Haziran). *Addressing pushbacks at the EU's external borders* [Briefing]. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/772882/EPRS_BRI\(2025\)772882_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/772882/EPRS_BRI(2025)772882_EN.pdf) (Erişim tarihi: 08.11.2025)
- Lüleci-Sula, Ç. (2025). Decentering the study of EU border externalization and why this matters. *International Political Sociology*, 19(3), 1-24. <https://doi.org/10.1093/ips/olaf014>
- Malet, G., & Hegewald, S. (2025). The changing geography of support for European integration in the shadow of the Ukraine war. *Journal of European Public Policy*, 1-25. <https://doi.org/10.1080/13501763.2025.2573757>
- Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms? *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235-258. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>
- Manners, I. (2008). The normative ethics of the European Union. *International Affairs*, 84(1), 45-60. <https://www.jstor.org/stable/25144714>
- Manners, I. (2011). The European Union's normative power: Critical perspectives and perspectives on the critical. In R. G. Whitman (Ed.), *Normative power Europe* (pp. 226-247). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230305601_12

- Nancheva, N. (2017). Securitization reversed. Does Europeanization improve minority/majority relations?. *Comparative Southeast European Studies*, 65(1), 10-34. <https://doi.org/10.1515/soeu-2017-0002>
- Nicolosi, S. F. (2024). Externalisation of migration controls: A taxonomy of practices and their implications in international and European law. *Netherlands International Law Review*, 71(1), 1-20. <https://doi.org/10.1007/s40802-024-00253-9>
- Öniş, Z., & Kutlay, M. (2019). Global shifts and the limits of the EU's transformative power in the European periphery: Comparative perspectives from Hungary and Turkey. *Government and Opposition*, 54(2), 226-253. <https://doi.org/10.1017/gov.2017.16>
- Planas Gifra, L. (2024). Securitizing migration in times of crisis: Private actors and the provision of (in)security. *Cogent Social Sciences*, 10(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/23311886.2023.2296601>
- Santos Vara, J., García Andrade, P., & Molnár, T. (2023). The externalisation of EU migration policies in light of EU constitutional principles and values: Reconciling the irreconcilable? An introduction to the special section. *European Papers*, 8(2), 901-904. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/693>
- Schimmelfennig, F. (2001). The community trap: Liberal norms, rhetorical action, and the Eastern enlargement of the European Union. *International Organization*, 55(1), 47-80. <https://www.jstor.org/stable/3078597>
- Schimmelfennig, F. (2021). Rebordering Europe: External boundaries and integration in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 28(3), 311-330. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1881589>
- Schimmelfennig, F. (2024). Geopolitical enlargement. In M. Jopp & J. Pollak (Eds.), *The European Union's geopolitics. The future of Europe* (pp. 79-98). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-74587-4_4
- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2004). Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*, 11(4), 661-679. <https://doi.org/10.1080/1350176042000248089>
- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2005). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell University Press. <https://hdl.handle.net/1814/2860>
- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2019). The Europeanization of Eastern Europe: The external incentives model revisited. *Journal of European Public Policy*, 27(6), 814-833. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1617333>
- Schöll, A., Winkler, D., Ranieri, I., Karamanidou, L., & Fritz, P. (2024). *Digital borders? Decoding Croatia's tech approach from policing to surveillance* (L. Karamanidou & P. Fritz, Eds.) [Report]. Border Violence Monitoring Network. <https://borderviolence.eu/app/uploads/Border-Surveillance-in-Croatia.pdf>
- Sedelmeier, U. (2011). Europeanisation in new member and candidate states. *Living Reviews in European Governance*, 6(1), 1-52. <https://www.livingreviews.org/lreg-2011-1>
- Sekulić, T. (2020). Dimensions and contradictions of the European integration: Deepening versus widening. In T. Sekulić, *The European Union and the paradox of enlargement* (pp. 23-48). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-42295-0_2 (Erişim tarihi: 08.11.2025)

Sjursen, H. (2006). The EU as a 'normative' power: How can this be? *Journal of European Public Policy*, 13(2), 235-251. <https://doi.org/10.1080/13501760500451667>

Skare, E. (2023). Staying safe by being good? The EU's normative decline as a security actor in the Middle East. *European Journal of International Security*, 8, 337-353. <https://doi.org/10.1017/eis.2022.29>

Speyer, J., & Stockmann, N. (2024). How a conversation between EU studies and critical-constructivist IR norm research illuminates a union in crisis: A research note. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 62(4), 902-913. <https://doi.org/10.1111/jcms.13508>

Statewatch. (2022). *Frontex: The ongoing failure to implement human rights safeguards* [Report]. <https://www.statewatch.org/analyses/2022/frontex-the-ongoing-failure-to-implement-human-rights-safeguards/> (Erişim tarihi: 15.09.2025)

Statewatch. (2023). *Report on cooperation between Frontex and third countries in 2023* [Report]. <https://www.statewatch.org/media/4748/report-on-cooperation-between-frontex-and-third-countries-in-2023.pdf> (Erişim tarihi: 08.11.2025)

Thym, D. (2023). International cooperation with third states. In D. Thym (Ed.), *European migration law* (pp. 570-596). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192894274.003.0019>

Torres, L. F. (2023). Hindering democracy through migration policies? An analysis of EU external migration policies' impacts on the democratisation of Morocco. In R. Zapata-Barrero & I. Awad (Eds.), *Migrations in the Mediterranean* (pp. 29-52). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-42264-5_3

Učakar, T. (2025). Securitization, humanitarianism, and the religious dimension of European migration policy. *Religions*, 16(9), 1-15. <https://doi.org/10.3390/rel16091190>

Welfens, N. (2024). The EU's normative justifications of refugee resettlement. *Journal of Refugee Studies*, 37(2), 552-569. <https://doi.org/10.1093/jrs/feae015>

Whitman, R. G. (2011). Norms, power and Europe: A new agenda for study of the EU and international relations. In R. G. Whitman (Ed.), *Normative power Europe: Empirical and theoretical perspectives* (ss. 1-22). Palgrave Macmillan.

Zeko, M., & Vrbanc, M. (2022). Implementation of the Schengen acquis and the role of the Republic of Croatia in the protection of EU external border. *Policija i sigurnost*, 31(3), 324-337. <https://hrcak.srce.hr/285047>

Zhong, Y., & Carrapico, H. (2024). Frontex goes global: A two-level experimentalist governance analysis of Frontex's international action and its role within the externalisation of EU borders. *Contemporary European Politics*, 2, e7, 1-17. <https://doi.org/10.1002/cep4.7>

Žunić Kovačević, N., & Gadžo, S. (2024). Croatia: The long and winding road towards compliance with the EU state aid law. In Z. Nagy (Ed.), *Economic governance: The impact of the European Union on the regulation of fiscal and monetary policy in Central European countries* (ss. 255-272). Central European Academic Publishing.

Extended Abstract

This study examines the transformation of EU conditionality under conditions of intensified securitization, with a particular focus on the governance of external borders. While EU enlargement and integration processes have long been conceptualized as normatively driven

mechanisms promoting democracy, human rights, and the rule of law, recent developments in migration and border governance suggest a significant reconfiguration of this model. Drawing on the combined analytical lenses of the EIM and securitization theory, this article investigates how security-centered priorities reshape the functioning of conditionality and, in turn, affect the EU's claim to normative power.

The EU has traditionally been portrayed as a “normative power” whose influence rests not primarily on coercion or material incentives, but on the diffusion and internalization of shared values. Conditionality has played a central role in this process by linking material rewards—most notably accession and integration—to compliance with political and legal standards. However, since the mid-2010s, and particularly in the aftermath of the 2015 migration crisis, EU governance has increasingly framed irregular migration as a security threat. This shift has reoriented policy priorities toward deterrence, surveillance, and containment, raising critical questions about the normative substance of conditionality in practice.

The central research question guiding this study is: How does security-oriented conditionality reshape the EU's normative legitimacy, and in what ways does the prioritization of border security redefine the Union's identity as a normative power? By addressing this question, the article contributes to broader debates on the evolution of EU governance, the limits of value-based integration, the growing tension between normative commitments and operational practices in the field of migration control.

Empirically, the analysis is anchored in the case of Croatia's accession to the Schengen Area. Croatia constitutes a particularly revealing test case due to its hybrid position within the EU polity. Since becoming an EU member state in 2013 and a Schengen member in 2023, Croatia has simultaneously been subject to EU legal obligations and positioned as a frontline executor of the Union's external border regime. This dual role places Croatia at the intersection of internal integration and externalized border governance, making it an ideal case for examining how conditionality operates under securitized conditions.

Croatia's Schengen accession process highlights a structural tension between formal compliance with the Schengen *acquis* and substantive adherence to fundamental rights obligations. On the one hand, the country was repeatedly evaluated by the European Commission as having fulfilled the technical and administrative requirements for Schengen membership. On the other hand, a growing body of evidence produced by international organizations and civil society actors documented systematic human rights violations at Croatia's borders, including pushbacks, denial of access to asylum procedures, and excessive use of force. This discrepancy raises important questions about what type of “compliance” is being incentivized and rewarded within the EU's conditionality framework.

Methodologically, the study adopts a qualitative single-case study design with a longitudinal perspective. This approach allows for an assessment of whether normative alignment is sustained after formal integration or whether it is gradually supplanted by performance-based criteria focused on operational effectiveness. The empirical material consists of European Commission progress reports, Schengen evaluation reports, Council documents, and official EU communications. These sources are systematically triangulated with reports produced by independent monitoring bodies, including international human rights organizations and non-governmental organizations. This triangulation is essential for capturing the gap between institutional narratives of compliance and actual practices on the ground.

The findings reveal a clear pattern of securitized and politicized conditionality. During the period leading up to Croatia's Schengen accession, EU evaluations placed overwhelming emphasis on border surveillance capacity, technical infrastructure, interoperability of

information systems, and cooperation with EU agencies such as Frontex. Normative concerns related to fundamental rights protection, access to asylum, and accountability mechanisms were either marginally addressed or treated as secondary issues. At the same time, independent reports consistently documented practices that contravened EU and international human rights standards. The coexistence of positive official assessments and persistent rights violations points to a structural decoupling between technical compliance and normative adherence.

This decoupling suggests that conditionality has increasingly been transformed into a performance-oriented governance instrument. Compliance is no longer primarily assessed in terms of internalized norms or value-based socialization, but rather through measurable indicators of border control efficiency. In this context, deterrence capacity and migration containment function as *de facto* benchmarks of success. The Croatian case thus illustrates how conditionality, rather than fostering normative convergence, may contribute to the normalization of practices that undermine the EU's foundational values.

The discussion situates these findings within broader discursive and institutional shifts in EU migration governance. The securitization of migration has legitimized extraordinary measures and expanded the role of technocratic and security-oriented actors. The growing prominence of Frontex in Schengen evaluations exemplifies this shift, as monitoring practices increasingly prioritize operational performance over normative accountability. Croatia's role as a buffer zone at the EU's external frontier reflects a form of hybrid externalization, whereby responsibility for migration control is effectively shifted to border states while EU institutions maintain a degree of institutional distance from the resulting rights violations.

From a theoretical perspective, the article advances the literature in two key ways. First, it extends the application of the EIM beyond pre-accession contexts to post-accession compliance within the Schengen framework. This demonstrates that conditionality does not end with membership, but rather persists in transformed form. Second, by integrating securitization theory, the study addresses the limitations of the EIM's rationalist assumptions. It shows that when migration is framed as an existential threat, normative commitments become more vulnerable to erosion, even in the presence of formal compliance.

This dynamic gives rise to what the article conceptualizes as a normativity paradox: while compliance is formally achieved, the normative substance of that compliance is hollowed out. The EU continues to project itself as a normative power, yet its practices increasingly reflect the logic of a security actor. Normative power thus emerges not as a fixed attribute, but as a politically contingent and contested quality that is shaped by shifting priorities and governance logics.

The implications of this transformation are significant. If conditionality evolves into a primarily security-driven instrument, the EU risks undermining its transformative credibility both internally and externally. Enlargement and integration may cease to function as mechanisms of value-based socialization and instead become tools of operational utility. For candidate countries and neighboring states, the message conveyed is that effective border control is rewarded more consistently than adherence to fundamental rights. This weakens the EU's capacity to act as a credible promoter of democracy and human rights in its external relations.

In conclusion, the Croatian case suggests that the securitization of conditionality is not an isolated anomaly, but indicative of a broader structural shift in EU governance. Conditionality has migrated from a normatively grounded mechanism to a security-oriented mode of regulation. This shift generates a fundamental tension between the EU's normative self-

understanding and its operational practices. The future of the Schengen Area-and of the EU's normative identity more broadly-will depend on whether conditionality can be recalibrated to prioritize enforceable human rights standards alongside security concerns. Without such recalibration, the EU risks further hollowing out its normative core and eroding the foundations of its global legitimacy.

Akıllı Şehirlerde Akıllı Güvenlik Teknolojileri

Burak Kaplan¹

Rüveyda Kızılboğa Özasan²

Özet

Bu çalışma, akıllı şehirlerde güvenlik politikalarının dijital teknolojiler aracılığıyla nasıl dönüştüğünü ve bu dönüşümün toplumsal, hukuki ve etik boyutlarını ele almaktadır. Araştırmanın temel amacı, akıllı güvenlik (smart security) kavramını teknolojik altyapı, siber güvenlik, suç önleme, mahremiyet ve toplumsal kabul perspektiflerinden bütüncül olarak değerlendirmektir. Çalışmanın kapsamında yapay zekâ, Nesnelerin İnterneti (IoT), büyük veri analitiği, akıllı gözetim sistemleri ve blockchain tabanlı güvenlik çözümlerinin kentsel güvenlikteki rolünü incelemek yer almaktadır. Çalışma, artan kentleşme ve dijitalleşme süreçlerinin yarattığı güvenlik riskleri karşısında, teknoloji-etik dengesi gözetilerek geliştirilecek stratejilerin önemine vurgu yapmaktadır. Yöntem olarak ulusal ve uluslararası akademik literatürün sistematik taraması ve tematik içerik analizi kullanılmıştır. İncelenen kaynaklar, akıllı şehir güvenliğinin yalnızca teknik verimlilik değil aynı zamanda veri mahremiyeti, hukuki uyum ve toplumsal meşruiyet açısından değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Olası bulgular, akıllı güvenlik sistemlerinin suç önleme, kriz yönetimi ve kamu güvenliği alanlarında operasyonel etkinliği artırabileceğini ancak mahremiyet ihlalleri, veri güvenliği açıkları ve algoritmik şeffaflık eksikliklerinin toplumsal güven üzerinde risk oluşturduğunu göstermektedir. Çalışma, gelecekteki politika ve araştırma gündeminin, disiplinlerarası iş birliğini esas alan, sürdürülebilir, şeffaf ve insan merkezli güvenlik modellerine odaklanması gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı şehirler, akıllı güvenlik, siber güvenlik, mahremiyet, yapay zekâ, suç önleme.

Smart Security Technologies in Smart Cities

Abstract

This study examines how security policies in smart cities are transformed through digital technologies and explores the social, legal, and ethical dimensions of this transformation. The primary objective is to provide a comprehensive evaluation of the concept of smart security from the perspectives of technological infrastructure, cybersecurity, crime prevention, privacy, and public acceptance. The scope covers the role of artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), big data analytics, intelligent surveillance systems, and blockchain-based security solutions in urban security. The study highlights the importance of strategies that balance technology and ethics in the face of security risks arising from increasing urbanization and digitalization. Methodologically, a systematic review of national and international academic literature and thematic content analysis were employed. The reviewed sources reveal that smart city security should be assessed not only in terms of technical efficiency but also in relation to data privacy, legal compliance, and societal legitimacy. The anticipated findings indicate that smart security systems can enhance operational efficiency in

¹ Dr., İletişim Başkanlığı, kaplanburak94@gmail.com, 0000-0002-4501-0718

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, ruveyda.kizilboga@gmail.com, 0000-0001-7468-0844

crime prevention, crisis management, and public safety; however, privacy violations, data security vulnerabilities, and the lack of algorithmic transparency pose potential risks to public trust. The study recommends that future policy and research agendas focus on sustainable, transparent, and human-centered security models based on interdisciplinary collaboration.

Keywords: Smart cities, smart security, cybersecurity, privacy, artificial intelligence, crime prevention.

Giriş

21. yüzyılın hızla kentleşen dünyasında şehirler, nüfus yoğunluğu ve karmaşık altyapı sistemleri nedeniyle hem fiziksel hem de dijital güvenlik risklerine açık hale gelmiştir (Batty et al., 2012). Bu kapsamda “akıllı şehir” kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kentsel yönetim süreçlerine entegre edilmesiyle kaynak kullanımında verimlilik, sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesinde artış sağlamayı hedeflemektedir (Komninos, 2015). Ancak bu teknolojik dönüşüm, aynı zamanda yeni tehdit ve kırılganlık noktalarını ortaya çıkarmıştır. Akıllı güvenlik sistemleri, sensörler, yapay zekâ, büyük veri analitiği ve nesnelerin interneti (IoT) gibi teknolojilerle suç önleme, kriz yönetimi ve kamu güvenliğini optimize etmeyi amaçlarken veri mahremiyeti, siber saldırılar ve etik sorunlar gibi kritik tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, akıllı şehirlerde kullanılan akıllı güvenlik teknolojilerini çok boyutlu bir perspektiften incelemek; teknik, hukuki, etik ve toplumsal etkilerini analiz etmektir. Çalışmada IoT tabanlı sensör ağları, yapay zekâ destekli gözetim sistemleri, büyük veri tabanlı risk analizleri, blockchain güvenlik çözümleri ve siber güvenlik protokollerinin kentsel güvenlikteki uygulamaları ele alınarak, küresel örnekler ışığında özellikle veri güvenliği ile vatandaş hakları arasındaki dengeye odaklanılması hedeflenmektedir. Bu yönüyle çalışmanın politika yapımcılar, şehir planlamacıları, güvenlik uzmanları ve akademisyenler için hem teorik hem de pratik katkılar sunması hedeflenmektedir.

Araştırmanın temel soruları, akıllı şehirlerde güvenlik teknolojilerinin uygulanmasının suç önleme ve kriz yönetimi süreçlerindeki etkinliğini, bu teknolojilerin kullanımında veri mahremiyeti ve etik ilkelerin ne ölçüde gözetildiğini ve farklı ülkelerde uygulanan akıllı güvenlik çözümlerinin operasyonel başarı ile toplumsal kabul açısından nasıl karşılaştırılabileceğini kapsamaktadır. Bu sorular, çalışmanın hem teknik hem de sosyo-hukuki boyutlarını aydınlatmayı amaçlamakta ve elde edilecek bulguların, ulusal ve uluslararası düzeyde politika geliştirme süreçlerine katkı sunması beklenmektedir.

Akıllı şehir güvenliği, teknik altyapı (IoT, AI, büyük veri), yönetim mekanizmaları, hukuki çerçeve ve toplumsal boyutların kesişiminde şekillenmektedir (Kitchin, 2014). Teknoloji boyutunda, sensör tabanlı veri toplama, yapay zekâ ile analiz, otomatik karar destek sistemleri gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Yönetişim boyutunda veri yönetimi politikaları, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcı karar alma süreçleri kritik rol oynamaktadır. Toplumsal boyutta ise vatandaşların bu teknolojilere yönelik algısı, güveni ve mahremiyet beklentileri belirleyici olmaktadır. Bu kavramsal çerçeve, çalışmanın hem literatür incelemesi hem de bulgular bölümüne teorik bir temel sağlamaktadır.

1. Akıllı Şehir Güvenliğinde Teknoloji, Mahremiyet ve Toplumsal Kabul: Kuramsal Çerçeve

Akıllı şehirler ve akıllı güvenlik alanında gerçekleştirilen araştırmalar, teknolojik gelişmelerin toplumsal, hukuki ve etik boyutlarla etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda literatür hem akıllı güvenlik teknolojilerinin teknik altyapısı ve uygulama alanlarını hem de bu teknolojilerin beraberinde getirdiği mahremiyet, etik ve yönetim sorunlarını kapsamlı biçimde ele almaktadır. Bu bölümde, akıllı şehir kavramının tarihsel gelişiminden başlayarak,

akıllı güvenlik uygulamalarının temel bileşenleri, teknolojik altyapısı, gözetim sistemleri ve siber güvenlik boyutları incelenmekte; ardından etik meseleler, mahremiyet endişeleri ve toplumsal kabul süreci ile ulusal ve uluslararası politika ve strateji belgeleri analiz edilmektedir. Böylece çalışma için sağlam teorik ve kavramsal zemin oluşturulması hedeflenmektedir.

Akıllı şehir kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kentsel hizmetlerin yönetiminde ve yaşam kalitesinin artırılmasında sistematik biçimde kullanılması anlayışına dayanmaktadır (Nam & Pardo, 2011). İlk olarak 1990'ların sonunda, kentlerin sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda teknolojiyi bir araç olarak benimsemesiyle gündeme gelmiş; 2010'lu yıllarda sensör ağları, büyük veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının gelişmesiyle birlikte daha bütüncül bir yapıya kavuşmuştur (Hollands, 2008). Günümüzde akıllı şehirler yalnızca teknolojik altyapı değil, aynı zamanda sosyal katılım, yönetim, sürdürülebilirlik ve güvenlik boyutlarını da içeren çok disiplinli bir çerçevede değerlendirilmektedir.

Akıllı güvenlik, kentsel alanlarda güvenliğin sağlanması amacıyla dijital teknolojiler, sensörler, veri analizi, yapay zekâ ve otomasyon sistemlerinin entegre kullanımını (Wolniak & Stecula, 2024). Kapsamı; suç önleme, kriz yönetimi, afet müdahalesi, trafik güvenliği ve siber tehditlerin engellenmesini içermektedir. Bileşenler arasında IoT tabanlı algılama sistemleri, biyometrik tanıma, otomatik plaka okuma, drone tabanlı gözetim ve yapay zekâ destekli risk analizleri yer almaktadır. Akıllı güvenlik uygulamalarının temelinde IoT cihazları aracılığıyla toplanan veriler, AI algoritmaları ile işlenmekte ve büyük veri analitiği yoluyla anlamlandırılmaktadır (Zanella et al., 2014). IoT, şehir genelinde sensörler aracılığıyla anlık veri üretirken yapay zekâ, bu verilerden suç veya risk tahmini yapabilmektedir. Büyük veri teknolojileri, milyonlarca veri noktasını kısa sürede analiz ederek karar destek mekanizmalarını beslemektedir. Bulut bilişim, bu verilerin merkezi depolanmasını sağlarken; uç bilişim, verinin kaynağa yakın noktada işlenmesiyle gecikme sürelerini azaltır ve güvenlik açısından kritik olan hızlı müdahale imkanını güçlendirmektedir.

Akıllı güvenlik sistemlerinin etkinliği, yalnızca teknolojik altyapının gelişmişliğiyle değil, bu altyapının kentsel izleme ve karar destek mekanizmalarıyla nasıl bütünleştiğiyle de yakından ilişkilidir. IoT sensörleri, yapay zekâ tabanlı analizler ve büyük veri altyapısı aracılığıyla üretilen bu veriler, özellikle kamusal alanların izlenmesi ve risklerin erken tespiti açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu noktada, akıllı güvenlik mimarisinin uygulama düzeyindeki en görünür bileşenlerinden biri olan akıllı gözetim sistemleri, söz konusu teknolojik veriyi somut güvenlik pratiklerine dönüştüren temel ara yüz niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla akıllı güvenliklikten akıllı gözetim uygulamalarına geçiş, teknik bir tamamlayıcılık olmanın ötesinde, kentsel güvenlik politikalarının operasyonel boyutunu belirleyen yapısal bir dönüşümü de ifade etmektedir.

Akıllı gözetim sistemleri, kamera ağları, biyometrik tanıma, yüz tanıma teknolojileri ve davranış analizi algoritmalarını kullanarak potansiyel suç faaliyetlerini erken tespit etmeyi hedefler (Rathore, 2025). Örneğin, Londra'da yüz tanıma teknolojileri pilot uygulamalarla test edilmiş; Singapur'da ise akıllı direkler (smart lampposts) aracılığıyla hem trafik hem de güvenlik verileri toplanmıştır. Bu sistemler suç önleme potansiyeli taşımakla birlikte mahremiyet ihlalleri ve veri güvenliği konularında tartışmalara yol açmaktadır. Akıllı şehirlerde enerji, ulaşım, su ve haberleşme gibi kritik altyapılar da dijital ağlara bağımlı hale gelmiştir. Bu durum, siber saldırılar karşısında kentsel sistemlerin kırılganlığını artırmaktadır (Hashem et al., 2016). Bu nedenle güvenlik politikaları, yalnızca fiziksel tehditleri değil; fidye yazılımları, DDoS saldırıları, veri sızıntıları ve altyapı sabotajları gibi siber riskleri de kapsamalıdır. Kritik altyapı güvenliği, çok katmanlı güvenlik protokolleri, sürekli ağ izleme ve yapay zekâ tabanlı anomali tespit sistemleriyle sağlanmaktadır.

Bu noktada akıllı gözetim sistemlerinin sunduğu erken tespit ve müdahale kapasitesi, yalnızca suç ve kamu düzeni odaklı güvenlik uygulamalarıyla sınırlı değildir. Dijitalleşen kentsel altyapılarla birlikte, bu sistemler aynı zamanda siber tehditlerin izlenmesi, ağ trafiğinin denetlenmesi ve kritik altyapılara yönelik risklerin erken aşamada belirlenmesi için de stratejik bir rol üstlenmektedir. Ancak güvenlik ekosisteminin giderek daha bütünleşik ve veri yoğun bir yapıya kavuşması, gözetim teknolojilerinin etki alanını genişletirken karar alma süreçlerini de otomatikleştirmekte; böylece güvenlik ile mahremiyet, risk yönetimi ile bireysel haklar arasındaki sınırların daha geçirgen hale gelmesine yol açmaktadır. Bu durum, akıllı şehirlerde güvenlik teknolojilerinin yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik ve toplumsal boyutlarıyla birlikte tartışılmasını zorunlu kılmaktadır.

Akıllı şehirlerde akıllı güvenlik teknolojilerinin kullanımı, veri toplama ve gözetim süreçlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, etik ve mahremiyet tartışmalarını gündeme getirmektedir. Özellikle yüz tanıma sistemleri, hareket izleme sensörleri ve diğer biyometrik veri toplayıcılar, bireylerin özel yaşamlarına müdahale riski taşımaktadır (Zuboff, 2019). Mahremiyetin korunması, sadece hukuki bir gereklilik değil, aynı zamanda teknolojiye yönelik toplumsal kabulün temel koşuludur (Cavoukian, 2011). Toplumsal kabul ise vatandaşların, akıllı güvenlik sistemlerinin kişisel verilerini nasıl topladığı, kullandığı ve koruduğu konusunda duyduğu güvenle doğrudan ilişkilidir (Van Zoonen, 2016). Şeffaflık, hesap verebilirlik ve veri minimizasyonu ilkeleri, bu güvenin tesisinde kritik öneme sahiptir. Ayrıca etik açıdan, gözetim teknolojilerinin ayrımcılık yaratmaması, algoritmik önyargı ve hata oranlarının minimize edilmesi gerekmektedir (Benjamin, 2019). Bununla birlikte sosyal kabul süreçleri kültürel farklılıklar, yasal altyapı ve toplumsal değerler doğrultusunda çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, Batı Avrupa ülkelerinde veri koruma politikaları ve bireysel haklar ön plandayken; bazı Asya ülkelerinde kamu güvenliği önceliği daha baskındır (Kitchin, 2016a). Bu nedenle akıllı güvenlik uygulamalarının sürdürülebilirliği, yerel sosyal ve kültürel bağlamlarla uyumlu etik standartların geliştirilmesine bağlıdır.

Bu çerçevede, akıllı güvenlik teknolojilerine ilişkin etik ve toplumsal kabul tartışmaları, yalnızca bireylerin mahremiyet algısına veya kültürel farklılıklara dayalı bir mesele olmaktan çıkmakta; giderek daha fazla hukuki düzenlemeler, kurumsal yönetim mekanizmaları ve politika tasarımı ile doğrudan ilişkili bir alan hâline gelmektedir. Çünkü akıllı şehirlerde veri toplama, gözetim ve otomatik karar verme süreçlerinin yaygınlaşması, bu teknolojilerin hangi sınırlar içinde, kim tarafından ve hangi amaçlarla kullanılacağına dair açık ve bağlayıcı düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla etik ilkelerin pratikte karşılık bulması ve toplumsal meşruiyetin güçlenmesi, ancak bu ilkelerin ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirilen politika ve hukuk çerçeveleriyle kurumsallaşmasıyla mümkün olabilmektedir.

Akıllı şehir güvenliği alanında, teknoloji geliştirme ve uygulama süreçlerini yönlendiren çok sayıda ulusal ve uluslararası politika, strateji ve mevzuat bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü, veri mahremiyetinin korunması ve kişisel verilerin işlenmesi konularında kapsamlı standartlar belirleyerek, akıllı şehir uygulamalarına evrensel bir çerçeve sunmuştur (Voigt & Von dem Bussche, 2017). Tüzük, bireylerin veri üzerindeki kontrolünü artırmayı ve veri işleme süreçlerinde şeffaflığı zorunlu kılmaktadır. ABD'de Smart Cities Initiative kapsamında, güvenlik teknolojilerinin etik kullanımı ve veri gizliliğinin sağlanması için rehber ilkeler geliştirilmiştir. Ayrıca, Siber Güvenlik ve Altyapı Güvenliği Ajansı (CISA) tarafından kritik altyapıların korunmasına yönelik düzenli risk değerlendirmeleri yapılmaktadır (CISA, 2020). Bu politika ve stratejiler, sadece teknolojik gelişmeyi değil; etik, hukuki ve toplumsal kabul süreçlerini de bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu durum, akıllı güvenlik çözümlerinin etkin ve sürdürülebilir uygulanabilmesi için kritik bir zemin oluşturmaktadır.

2. Yöntem ve Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, akıllı şehirlerde akıllı güvenlik uygulamalarının çok boyutlu bir analizini amaçladığından, nitel araştırma paradigması çerçevesinde sistematik literatür taraması (systematic literature review) yöntemiyle yürütülmüştür. Sistematik literatür taraması, belirli bir konuda mevcut bilgilerin organize, tekrarlanabilir ve kapsamlı biçimde toplanması ve analiz edilmesini sağlar (Petticrew & Roberts, 2006). Bu sayede, teknolojik gelişmelerin yanı sıra etik, hukuki ve toplumsal boyutlar bütüncül olarak ele alınmıştır.

Araştırmada veri kaynağı olarak ulusal ve uluslararası akademik veri tabanları kullanılmıştır. Bunlar arasında Web of Science, Scopus, IEEE Xplore, Google Scholar ve ScienceDirect yer almaktadır. Tarama sürecinde “smart city security”, “smart security technologies”, “privacy in smart cities”, “ethical issues in urban surveillance”, “cybersecurity smart cities” gibi anahtar kelimeler ve bunların Türkçe karşılıkları tercih edilmiştir.

Seçim kriterleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Yayınların hakemli dergilerde yer alması,
- 2010 ve sonrası yayınlar olması, çünkü akıllı şehir teknolojilerinin hızlı gelişimi bu dönemde yoğunlaşmıştır,
- Konunun doğrudan akıllı güvenlik, etik, mahremiyet ve politika boyutlarıyla ilişkili olması,
- Yalnızca İngilizce ve Türkçe yayınların dahil edilmesi.

Eleme aşamasında, özet ve anahtar kelimelerden konuya uygunluğu değerlendirilen çalışmalar tam metin olarak incelenmiştir.

Toplanan literatür, Braun ve Clarke (2006) tarafından geliştirilen tematik içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu yöntem, verilerdeki tekrar eden temaların ve kavramların sistematik olarak ortaya çıkarılmasını sağlar. Öncelikle veriler açık kodlama yoluyla detaylandırılmış, ardından benzer kodlar kategoriler altında toplanarak ana temalar oluşturulmuştur. Bu temalar; teknolojik altyapı, etik ve mahremiyet, yasal çerçeve ve toplumsal kabul olarak yapılandırılmıştır. Tematik analiz, nitel araştırmalarda esnek ve derinlemesine içerik çözümlemesi sunması nedeniyle tercih edilmiştir (Nowell vd., 2017).

Çalışmanın sınırlılıkları arasında, literatür taramasının yalnızca Türkçe ve İngilizce yayınlarla sınırlı olması, bazı bölgesel uygulamaların ve yerel politika belgelerinin kapsam dışı kalması yer almaktadır. Ayrıca, sistematik tarama yönteminin doğası gereği yayınlanmamış ya da güncel olmayan veriler çalışma kapsamına alınmamıştır. Teknoloji ve politika alanlarının hızla değişmesi nedeniyle, araştırma sonuçlarının zamanla güncellenmesi gerekmektedir. Bunlara ek olarak, veri tabanlarında yer almayan bazı disiplinlerarası çalışmalar ve gri literatür (raporlar, politika dokümanları) tam olarak kapsanamayabilir.

3. Akıllı Güvenlik Uygulamalarında Teknoloji, Etik ve Yönetişim: Karşılaştırmalı Bulgular

Bu bölümde, araştırma kapsamında elde edilen bulgular tematik başlıklar altında sunulmaktadır. Sistematik literatür taraması ve tematik içerik analizi sonuçları, akıllı şehirlerde akıllı güvenlik uygulamalarının teknoloji altyapısından operasyonel etkinliğe, mahremiyet ve etik konularından ulusal ve uluslararası politika yaklaşımlarına kadar çok boyutlu bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bulgular hem teknik hem de yönetsimsel unsurların başarıda kritik rol oynadığını, ancak bu unsurların etkinliğinin şehirlerin sosyo-kültürel bağlamı, hukuki düzenlemeleri ve teknolojik kapasitesi ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, farklı ülkelerden elde edilen karşılaştırmalı veriler, akıllı güvenlik uygulamalarının evrensel ilkeler yanında yerel koşullara uyum sağlama gerekliliğini de vurgulamaktadır.

Bu çok katmanlı yapı içinde, özellikle teknolojik bileşenler akıllı güvenlik ekosisteminin hem başlangıç noktası hem de işleyiş dinamiğini belirleyen temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Zira akıllı şehirlerde güvenliğe ilişkin yönetim modelleri, etik tartışmalar ve politika yaklaşımları büyük ölçüde bu teknolojik altyapının ürettiği veri akışı, analiz kapasitesi ve karar destek mekanizmaları üzerine inşa edilmektedir. Bu nedenle bulguların ilk aşamasında, akıllı güvenlik uygulamalarının altyapısını oluşturan temel teknolojilerin nasıl yapılandığı ve kentsel güvenlik pratiklerine nasıl entegre edildiğinin incelenmesi önem taşımaktadır.

Araştırmalar, akıllı şehirlerde güvenlik altyapısının temelinde IoT (Nesnelerin İnterneti), yapay zekâ (AI), büyük veri analitiği (Big Data) ve bulut/uç bilişim (Cloud/Edge Computing) gibi teknolojilerin bulunduğunu göstermektedir. IoT sensörleri ve ağ cihazları, şehir genelinde gerçek zamanlı veri akışı sağlayarak güvenlik izleme sistemlerinin sürekli çalışmasını mümkün kılar. AI algoritmaları, bu verileri hızlı biçimde işleyerek anomali tespiti, yüz tanıma ve tehdit sınıflandırması gibi kritik işlevleri yerine getirir. Büyük veri analizi hem geçmiş suç verilerini hem de canlı sensör verilerini birleştirerek proaktif güvenlik stratejileri geliştirilmesini sağlar. Bulut ve uç bilişim ise verinin hem hızlı hem de güvenli şekilde işlenmesine olanak tanır. Bu teknolojik bileşenler, güvenlik sistemlerinin önleyici ve öngörücü bir yapıya evrilmesini sağlamaktadır (Batty et al., 2012; Kitchin, 2015).

Bu teknolojik altyapı yalnızca veri üretimi ve analitik kapasite açısından değil, aynı zamanda güvenlik süreçlerinin sahadaki işleyiş biçimini dönüştürmesi bakımından da belirleyici bir role sahiptir. Başka bir ifadeyle, IoT sensörleri, yapay zekâ tabanlı analizler ve büyük veri mimarisi, akıllı güvenlik sistemlerini teorik bir tasarımdan çıkararak operasyonel güvenlik pratiğine dönüştüren temel zemin işlevi görmektedir. Bu noktadan itibaren, söz konusu teknolojilerin kent güvenliği bağlamında nasıl somutlaştığı ve farklı kurumsal alanlarda hangi kapasite artışlarını sağladığı önem kazanmaktadır.

Akıllı güvenlik sistemleri, şehir yönetimlerine ve emniyet birimlerine gerçek zamanlı müdahale kapasitesi kazandırır. Video analizi, olay algılama sensörleri, plaka tanıma sistemleri ve IoT tabanlı acil durum sensörleri, suçun işlenme anında tespit edilmesine ve kolluk güçlerinin olay yerine hızlı şekilde yönlendirilmesine olanak verir. Örneğin, Zanella et al. (2014) akıllı gözetim altyapılarının trafik yönetimi, kalabalık kontrolü ve terör önleme gibi alanlarda etkinliğini ortaya koymuştur. Ayrıca Meijer & Bolívar (2016), bu sistemlerin sadece kamu güvenliğinde değil; afet yönetimi, sağlık acil durumları ve çevresel risk izleme gibi alanlarda da kullanıldığını vurgulamaktadır.

Akıllı güvenlik teknolojilerinin operasyonel etkinliği, farklı şehirlerde uygulanan yenilikçi güvenlik modelleri üzerinden daha somut biçimde gözlemlenmektedir. Örneğin ABD ve Avrupa’da uygulanan tahmine dayalı polislik (Predictive Policing) modelleri, suçun zaman-mekân örüntülerini analiz ederek devriye planlamasını optimize etmektedir. PredPol ve KeyCrime gibi sistemler; suç kayıtlarının zamanı, yeri ve türünü işleyerek polis birimlerinin doğru bölgelerde konumlanmasını sağlamaktadır (Brantingham et al., 2018; Calderoni et al., 2020). Böylece güvenlik güçlerinin yalnızca müdahale eden değil, önleyici bir aktör haline geldiği görülmektedir.

Akıllı güvenlik teknolojilerinin operasyonel etkinliği, farklı şehirlerde uygulanan yenilikçi güvenlik modelleri üzerinden daha somut biçimde gözlemlenmektedir. Örneğin ABD ve Avrupa’da uygulanan tahmine dayalı polislik (predictive policing) modelleri, suçun zaman-mekân örüntülerini analiz ederek devriye planlamasını optimize etmektedir. Yazın taramaları, PredPol, Risk Terrain Modelling ve HunchLab gibi sistemlerin geçmiş suç verilerini ve mekânsal örüntüleri kullanarak yüksek riskli bölgeleri tahmin ettiğini ve polis kaynaklarının stratejik olarak konuşlandırılmasını sağladığını göstermektedir (Mugari 2021). Böylece

güvenlik güçlerinin yalnızca müdahale eden değil, potansiyel suçların önlenmesine yönelik müdahaleci bir konuma kaydığı gözlemlenmektedir.

Mega ölçekli etkinlikler de akıllı güvenlik teknolojilerinin stres test alanlarından biridir. Tokyo 2020 Olimpiyatları sırasında yapay zekâ tabanlı yüz tanıma sistemleri, biyometrik erişim kontrolü ve otonom devriye robotları birlikte kullanılmış hem güvenlik zinciri güçlendirilmiş hem de kullanıcı deneyimi hız ve doğruluk açısından optimize edilmiştir. Bu örnek, insan-makine iş birliğinin kamu güvenliğinde stratejik potansiyelini göstermektedir (Shepard, 2018).

Bununla birlikte, mega ölçekli etkinlikler ve kamusal alan uygulamalarında elde edilen bu operasyonel başarı ve entegrasyon kapasitesi, akıllı güvenlik teknolojilerinin her durumda sorunsuz ve risksiz biçimde işlediğı anlamına gelmemektedir. Aksine, bu tür uygulamalar, söz konusu sistemlerin ne ölçüde dayanıklı, güvenli ve etik açıdan sürdürülebilir olduğunu görünür kılan önemli test alanlarıdır. Teknolojik altyapının karmaşıklığı arttıkça, sistemler yalnızca güvenlik performansı açısından değil, aynı zamanda kırılabilirlik, bağımlılık ve sistemsel risk üretimi açısından da değerlendirilmek durumundadır. Bu çerçevede, akıllı güvenlik çözümlerinin sunduğı avantajların yanında barındırdığı potansiyel güvenlik açıkları ve yapısal riskler de analizin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Gelişmiş teknolojilerin getirdiğı avantajların yanı sıra, ciddi güvenlik açıkları da mevcuttur. IoT cihazlarının yeterince korunmaması, siber saldırılar, veri sızıntıları ve sistem manipölasyonu risklerini artırır. Ayrıca AI algoritmalarındaki önyargılar, hatalı karar alma süreçlerine yol açabilir ve bu durum toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebilir (Roman et al., 2013; Lee & Lee, 2015). Özellikle kritik altyapıların (enerji, su, ulaşım) dijital ağlara entegre olması, saldırı yüzeyini genişletmekte ve şehirleri yeni tür tehditlere karşı savunmasız bırakabilmektedir.

Teknolojinin güvenliği güçlendiren yönüne karşın, bazı uygulamalar mahremiyet, veri güvenliği ve otoriter gözetim risklerini artırabilmektedir. Bu bağlamda Çin’de uygulanan “Sharp Eyes” (雪亮工程, Sharp Eyes Project), Skynet ve Safe Cities gibi kamera ve yüz tanıma tabanlı bütünleşik gözetim ağları hem kentsel hem kırsal alanlarda kapsamlı bir izleme mimarisi ortaya koymaktadır. Çin hükümeti tarafından tasarlanan bu projeler, kamuya açık alanların neredeyse tamamını kapsayacak şekilde video gözetimi yaygınlaştırmayı ve yapay zekâ destekli tanıma sistemleriyle davranışsal verileri analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu tür sistemler vatandaşlara doğrudan ihbar imkânı da tanırken, aynı zamanda kişisel mahremiyetin ihlali, ayrımcı gözetim ve devletin davranışsal kontrol kapasitesinin artması gibi etik sorunlara yol açmaktadır. Bazı raporlar, bu tür kitlesel gözetim teknolojilerinin sosyal kontrol araçları olarak kullanılma potansiyelini ve farklı toplumsal gruplar üzerinde ayrımcı etkiler yaratma riskini vurgulamaktadır (CSET, 2021).

Yoğun veri toplama faaliyetleri, bireylerin mahremiyetinin ihlali riskini beraberinde getirir. Yüz tanıma, konum takibi ve davranış analizi gibi teknolojiler, sürekli gözetim altında olma hissi yaratarak toplumsal güven ilişkilerini zedeleyebilir. Cavoukian (2011), “Privacy by Design” yaklaşımının bu riskleri azaltmak için sistem geliştirme sürecine entegre edilmesi gerektiğini savunur. Van Zoonen (2016) ise kamu güvenliği ile bireysel mahremiyet arasında hassas bir denge kurulmadığında toplumsal kabulün düşeceğini vurgular. Ayrıca etik tartışmalar, bu teknolojilerin kimin kontrolünde olduğu, hangi amaçlarla kullanıldığı ve hangi grupları orantısız şekilde etkilediğı üzerine yoğunlaşmaktadır. Akıllı güvenlik uygulamaları, küresel ölçekte farklı sosyo-ekonomik, kültürel ve politik bağlamlarda önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, yalnızca teknolojik altyapı düzeyinden değil, aynı zamanda politika yapıcılarının öncelikleri, hukuki çerçeveler, toplumsal katılım düzeyi ve veri yönetim stratejilerinden de kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, dünya örneklerinin incelenmesi, akıllı güvenlik uygulamalarının başarısını belirleyen temel unsurların anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir.

Bu çerçevede, akıllı güvenlik uygulamalarının değerlendirilmesi yalnızca etik ve mahremiyet boyutlarıyla sınırlı kalmamalıdır. Farklı toplumsal ve yönetsel bağlamlarda bu teknolojilerin nasıl konumlandığı, hangi alanlarda güvenliği güçlendirdiği ve hangi durumlarda toplumsal gerilim ürettiği, ancak şehirler arası karşılaştırmalı göstergeler üzerinden daha somut biçimde ortaya konulabilmektedir. Bu nedenle akıllı güvenlik politikalarının etkisini anlamak için, teknolojik kapasite ile toplumsal kabul düzeyi arasındaki ilişkinin, uluslararası kentsel güvenlik endeksleri ve karşılaştırmalı performans ölçümleri ışığında incelenmesi önem taşımaktadır.

Akıllı güvenlik sistemlerinin kentsel güvenlik performansı, yalnızca teknolojik kapasiteyle değil; ekonomik, toplumsal ve yönetsimsel faktörlerle birlikte şekillenmektedir. Bu durum, farklı şehirlerin uluslararası güvenlik endekslerindeki konumları üzerinden daha net görünür hale gelmektedir. The Economist Safe Cities Index, kentsel güvenliği dijital güvenlik, altyapı güvenliği, kişisel güvenlik, sağlık güvenliği ve çevresel güvenlik boyutlarıyla çok boyutlu olarak ölçmektedir (Economist Intelligence Unit, 2021). Endeks sonuçları, dijital güvenliği güçlü olan şehirlerin kişisel güvenlik alanında da daha yüksek performans gösterdiğini; buna karşılık ekonomik kırılganlık ve toplumsal eşitsizliklerin güvenlik algısını zayıflatıldığını ortaya koymaktadır. Endeks verileri aynı zamanda, bazı şehirlerde polis kapasitesi ve teknolojik altyapı güçlü olsa dahi küçük suçlar, aile içi şiddet ve organize suç risklerinin toplumsal güveni olumsuz etkileyebildiğini göstermektedir (Economist Intelligence Unit, 2021). İstanbul örneğinde dijital ve çevresel güvenlik göstergelerinin ortalamasının altında olduğu; buna karşın sağlık ve altyapı güvenliği alanlarında daha olumlu bir tablo bulunduğu dikkat çekmektedir. Numbeo, CEOWORLD ve European Tales gibi diğer güvenlik endeksleri ise gerçek suç istatistikleri ile algılanan güvenlik düzeyini birlikte değerlendirerek farklı metodolojik yaklaşımlar sunmaktadır (Numbeo, 2025; CEOWORLD Magazine, 2024; European Tales, 2025). Bu durum, “en güvenli şehir” kavramının ölçüm kriterlerine göre değişebildiğini ve kentsel güvenlik araştırmalarında eleştirel karşılaştırmalı analiz yapılması gerektiğini göstermektedir.

Uluslararası endekslerin ortaya koyduğu bu karşılaştırmalı tablo, akıllı güvenlik uygulamalarının yalnızca teknik kapasite ve altyapı yatırımlarıyla açıklanamayacağını; her kentin kendi yönetim modeli, hukuk sistemi ve güvenlik anlayışı doğrultusunda farklı kurumsal düzenlemeler geliştirdiğini göstermektedir. Bu nedenle, akıllı güvenlik politikalarının pratikte nasıl yapıldığını ve hangi stratejik öncelikler çerçevesinde uygulandığını anlamak için, öne çıkan bazı şehirlerin yönetim yaklaşımlarının örnek olaylar üzerinden incelenmesi önem taşımaktadır.

Singapur, “Safe City” girişimi ile merkeziyetçi ve entegre bir güvenlik modeli sunan öncü örneklerden biridir. IoT sensör ağları, yapay zekâ tabanlı analiz sistemleri ve uluslararası tehdit istihbaratı paylaşım mekanizmaları, kentsel güvenlik stratejilerinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Hükûmet, veri mahremiyetini Personal Data Protection Act (PDPA) ile düzenlemekte, ancak kamu güvenliği öncelikli olduğunda esneklik sağlayabilmektedir (Teong, 2024). Bu durum, operasyonel verimlilik ile bireysel haklar arasındaki dengeye ilişkin tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Birleşik Krallık’ın başkenti Londra ise, yaklaşık 627.000 CCTV kamera ile Batı Avrupa’nın en yoğun gözetim altyapılarından birine sahiptir (BBC, 2019). Yüz tanıma ve davranış analizi gibi yapay zekâ tabanlı teknolojiler, suç önleme ve terörle mücadele politikalarının merkezinde yer almaktadır. Surveillance Camera Code of Practice gibi yasal düzenlemeler, teknolojinin etik kullanımını sağlamak üzere uygulanmaktadır. Ancak sivil toplum kuruluşları, yoğun gözetim uygulamalarının mahremiyet hakları üzerinde olası olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir.

Barcelona, güvenlik teknolojilerinde katılımcı ve vatandaş merkezli bir yaklaşım benimseyen örneklerden biridir. Açık veri platformları aracılığıyla güvenlik politikalarının şeffaflığı artırılmakta ve toplumsal kabul sağlanmaktadır (Italtel, 2025). Vatandaşların karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, teknolojiye duyulan güveni artırmakta ve gözetim algısını yumuşatmaktadır.

Dubai ise, yüksek teknoloji odaklı bir yaklaşımı benimsemektedir. Tahmine dayalı polislik algoritmaları, insansız hava araçları ve robot polis birimleri, güvenlik operasyonlarını destekleyen başlıca araçlardır. Bu yaklaşım, suçları gerçekleşmeden önce önlemeyi hedeflese de veri güvenliği, algoritmik önyargı ve hukuki şeffaflık gibi alanlarda eleştirilere konu olmaktadır (BBC Türkçe, 2017).

Bu örnekler, akıllı güvenlik politikalarının iki temel eksen üzerinde farklılaştığını göstermektedir: yönetim yaklaşımı ve politika önceliği. Singapur ve Dubai gibi merkeziyetçi modeller, operasyonel hız ve verimlilik sağlarken; Barcelona ve Toronto gibi katılımcı modeller, toplumsal kabul ve etik uyumu ön planda tutmaktadır. Benzer şekilde, Londra ve Dubai teknoloji odaklı operasyonel etkinliği öncelerken, Toronto ve Barcelona mahremiyet ve etik ilkelere dayalı sürdürülebilirlik hedeflemektedir. Sonuç olarak, başarılı bir akıllı güvenlik politikasının, yüksek teknoloji ile toplumsal kabul arasındaki dengeyi kurabilen hibrit bir yaklaşımı benimsemesi gerektiği söylenebilir.

Tablo 1. Akıllı Güvenlik Stratejilerinin Şehirlere Göre Karşılaştırılması

Şehir	Yönetişim Modeli	Teknoloji Odağı	Mahremiyet ve Hukuki Çerçeve	Politika Önceliği	Eleştirel Değerlendirme
Singapur	Merkeziyetçi, devlet odaklı entegre güvenlik modeli	IoT sensör ağları, AI tabanlı analiz, tehdit istihbaratı entegrasyonu	PDPA ile veri koruma mevcut; kamu güvenliği durumunda esnek yorum	Operasyonel verimlilik ve hızlı müdahale	Yüksek performans – sınırlı şeffaflık ve gözetim tartışmaları
Londra	Hibrit – güçlü devlet denetimi + kurumsal hukuk çerçevesi	Yoğun CCTV, yüz tanıma, davranış analitiği	Surveillance Camera Code of Practice ile etik denge arayışı	Terörle mücadele ve suç önleme	Güvenlik–mahremiyet gerilimi yüksek; STK eleştirileri güçlü
Barcelona	Katılımcı, vatandaş odaklı yönetim	Açık veri platformları, şeffaf güvenlik politikaları	Toplumsal katılım ve hesap verebilirlik öncelikli	Toplumsal kabul ve etik meşruiyet	Yüksek toplumsal güven – teknoloji ölçeklenmesi sınırlı

Toronto	Katılımcı, hak temelli yaklaşım	Veri sorumluluğu ve şeffaflık odaklı dijital altyapı	Mahremiyet ve veri etiği güçlü kurumsal çerçeve	Etik uyum ve sürdürülebilirlik	Güçlü sosyal meşruiyet – operasyonel hız görece düşük
Dubai	Merkeziyetçi, teknoloji odaklı hızlı uygulama modeli	Tahmine dayalı polislik, drone sistemleri, robotik devriye	Veri şeffaflığı ve algoritmik hesap verebilirlik tartışmalı	Suçun erken önlenmesi ve caydırıcılık	Yüksek teknoloji – sınırlı demokratik denetim ve şeffaflık
Tokyo	Kurumsal ve güvenlik odaklı entegrasyon	Biyometrik erişim, AI tabanlı doğrulama, robotik güvenlik	Mega etkinlik güvenliği için kontrollü veri kullanımı	Büyük ölçekli etkinliklerde güvenlik zinciri	İnsan-makine iş birliğinin güçlü örneği

Kaynak: (Bu tablo yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

Bu karşılaştırma tablosu, akıllı şehirlerde güvenlik uygulamalarının şehirlerin yönetim modelleri, teknolojik altyapıları ve politika öncelikleri doğrultusunda önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Merkeziyetçi yaklaşımlar (ör. Singapur, Dubai) genellikle operasyonel verimlilik ve hızlı tepki avantajı sağlarken katılımcı modeller (ör. Barcelona, Toronto) toplumsal kabul ve etik uyum açısından daha güçlü bir konum sergilemektedir. Ancak her iki modelde de siber güvenlik riskleri, algoritmik önyargılar ve mahremiyet endişeleri ortak zorluklar olarak öne çıkmaktadır. Londra örneğinde görüldüğü üzere, yasal düzenlemeler güvenlik sistemlerini güçlendirebilmekte, ancak aynı zamanda mahremiyet tartışmalarını da yoğunlaştırabilmektedir. Dolayısıyla akıllı güvenlik politikalarının başarısı, teknoloji ile etik ve toplumsal değerler arasında dengeli bir yaklaşım geliştirebilme yeteneğine bağlıdır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın bulguları, akıllı şehirlerde güvenlik teknolojilerinin entegrasyonunun operasyonel etkinliği artırdığına dair literatürdeki yaygın görüşleri desteklemektedir (Kitchin, 2016b; Allam & Dhunny, 2019). Özellikle IoT, yapay zekâ ve büyük veri analitiğinin suç önleme ve kriz yönetiminde sağladığı avantajlar, önceki çalışmalarla paralellik göstermektedir. Ancak literatürde üzerinde durulan mahremiyet ve etik kaygıların hala güncelliğini koruduğu, veri güvenliği risklerinin ise giderek karmaşıklaştığı görülmektedir (Van Zoonen, 2016; Roman et al., 2013). Bu çalışma, söz konusu risklerin yönetilmesinde politika ve uygulama boyutunda daha güçlü yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

Teorik açıdan araştırma, akıllı güvenlik kavramını teknolojik altyapıların ötesinde; yönetim, etik ve toplumsal kabul bağlamında çok boyutlu bir çerçeve içinde ele almaktadır. Bu yaklaşım, güvenlik teknolojilerinin yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyal ve hukuki dinamiklerle şekillendiğini göstermektedir. Pratikte ise, çalışmanın ortaya koyduğu bulgular;

politika yapıcılar, şehir yöneticileri ve güvenlik kurumları için teknolojik yatırımların yanı sıra etik standartların ve toplumla iletişimin önemini ortaya koymaktadır. Böylece, sadece teknolojik verimlilik değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyetin sağlanması da hedeflenmelidir.

Akıllı güvenlik uygulamalarında politika geliştirirken, öncelikle şeffaflık, hesap verebilirlik ve vatandaş katılımı esas alınmalıdır. Veri toplama süreçlerinde açık rıza mekanizmalarının etkin çalışması, bağımsız denetimlerin yapılması ve ihlallerin hızla tespit edilmesi gerekmektedir. Teknik uygulamalarda ise, güvenlik sistemlerinin siber güvenlik standartlarına uygun olarak geliştirilmesi, verilerin anonimleştirilmesi ve veri minimizasyonu prensiplerinin uygulanması önem taşımaktadır. Ayrıca, çok paydaşlı iş birliği modelleri ile kamu, özel sektör ve sivil toplumun birlikte hareket etmesi başarıyı artıracaktır.

Türkiye’de Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında, akıllı güvenlik teknolojilerinin kullanımında kişisel verilerin korunması zorunludur. Ancak uygulamada teknolojik gelişmelerin hızına paralel olarak hukuki düzenlemelerin güncellenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Etik açıdan, bireylerin mahremiyet hakkına saygı gösterilmesi, teknolojik gözetimin orantılı ve şeffaf olması önemlidir. Ayrıca, vatandaşların teknoloji kullanımı ve veri hakları konusunda bilinçlendirilmesi ve yönetim süreçlerine katılımının sağlanması toplumsal güvenin artırılmasına katkı sunacaktır.

Araştırma, akıllı şehirlerde güvenlik uygulamalarının başarıya ulaşabilmesi için yalnızca teknik altyapının değil, aynı zamanda etik, hukuki ve toplumsal boyutların da dikkate alınması gerektiğini göstermiştir. Teknolojinin sağladığı olanaklar, uygun yönetim mekanizmaları ve toplumsal katılım ile desteklenmediği takdirde sürdürülebilirlik sağlanamayacaktır. Bu nedenle, teknoloji-etik-toplum üçgeninde dengeli politikalar geliştirilmesi elzemdir.

Çalışma, akıllı güvenlik alanında çok disiplinli bir perspektif sunarak hem akademik literatüre hem de uygulayıcılar için yol gösterici nitelikte veri sağlamaktadır. Özellikle, teknolojik gelişmelerin etik ve hukuki boyutlarla birlikte ele alınması gerektiğini vurgulayarak, mevcut bilgi boşluklarını doldurmaya katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye özelinde etik ve hukuki çerçevede yapılacak iyileştirmeler için temel oluşturması bakımından önemlidir.

Sonuç olarak Dünya örnekleri, akıllı güvenlik politikalarının iki ana ekseninde farklılaştığını göstermektedir. Bunlardan ilki merkeziyetçi ve teknoloji odaklı modeller olan Singapur, Dubai ve Çin örnekleridir. Bu örnekte operasyonel verimlilik ve hızlı müdahale kapasitesi sağlamakta; ancak mahremiyet ve veri şeffaflığı tartışmalarını güçlendirmektedir. İkincisi ise katılımcı ve vatandaş merkezli modeller olan Barselona ve Toronto örnekleridir. Bu örnekler, toplumsal kabul ve etik uyumu incelemekte fakat teknolojik kapasite ve ölçeklenebilirlik açısından sınırlılıklar yaşayabilmektedir. Bu karşılaştırma, başarılı bir akıllı güvenlik politikasının yüksek teknoloji ile toplumsal meşruiyet arasında denge kuran hibrit bir yönetim yaklaşımı gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Gelecek araştırmalarda, akıllı güvenlik teknolojilerinin uzun dönemli toplumsal etkileri detaylı biçimde incelenebilir. Özellikle veri etiği, algoritmik önyargılar ve dijital eşitsizlikler gibi konulara daha fazla odaklanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, farklı coğrafi ve sosyo-ekonomik bağlamlarda karşılaştırmalı çalışmalar yapılması, küresel düzeyde politika uyumu ve yerel uygulamaların adaptasyonu açısından kritik öneme sahiptir. Son olarak, kullanıcı deneyimleri ve kamu algısı üzerine saha araştırmalarıyla desteklenen çok boyutlu analizler teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Allam, Z., & Dhunny, Z. A. (2019). On big data, artificial intelligence and smart cities. *Cities*, 89, 80–91.
- Batty, M., Axhausen, K. W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., ... & Portugali, Y. (2012). Smart cities of the future. *The European Physical Journal Special Topics*, 214(1), 481–518.
- BBC Türkçe. (2017). Dubai’de ilk robot polis göreve başlıyor. *BBC Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-40038611>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).
- BBC. (2020). Dünyada kişi başına en fazla güvenlik kamerası Çin’in Çongçing şehrinde, İstanbul’da 107 bin kamera var. *BBC News*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50632944>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).
- Benjamin, R. (2019). Race after technology: Abolitionist tools for the new Jim code. *Polity*.
- Brantingham, P. J., Valasik, M., & Mohler, G. O. (2018). Does predictive policing lead to biased arrests? Results from a randomized controlled trial. *Statistics and Public Policy*, 5(1), 1–6. <https://doi.org/10.1080/2330443X.2018.1438940>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Cavoukian, A. (2011). Privacy by Design in Law, Policy and Practice. *Privacy Commissioner of Ontario*.
- CISA (2020). *Critical infrastructure security and resilience*. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency.
- CSET. (2021, March 2). *China’s ‘Sharp Eyes’ program aims to surveil 100% of public space*. Center for Security and Emerging Technology. <https://cset.georgetown.edu/article/chinas-sharp-eyes-program-aims-to-surveil-100-of-public-space/>
- Hashem, I. A. T., et al. (2016). The role of big data in smart city. *International Journal of Information Management*, 36(5), 748–758.
- Hollands, R. G. (2008). Will the real smart city please stand up? *City*, 12(3), 303–320.
- Italtel. (2025, 3 Mart). *Geleceğin şehirleri için akıllı güvenlik: Italtel’in Barselona’daki vaka çalışması*. <https://www.italtel.com/portfolio/smart-security-for-the-cities-of-the-future-italtels-case-study-in-barcelona/>, (Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2025).
- Kitchin, R. (2014). The real-time city? Big data and smart urbanism. *GeoJournal*, 79, 1–14.
- Kitchin, R. (2015). Making sense of smart cities: addressing present shortcomings. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 8(1), 131–136.
- Kitchin, R. (2016a). The ethics of smart cities and urban science. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 374(2083).
- Kitchin, R. (2016b) *Getting smarter about smart cities: Improving data privacy and data security*. Data Protection Unit, Department of the Taoiseach, Dublin, Ireland.
- Komninos, N. (2015). The age of intelligent cities: Smart environments and innovation-for-all strategies. Routledge.
- Lee, I., & Lee, K. (2015). The Internet of Things (IoT): Applications, investments, and challenges for enterprises. *Business Horizons*, 58(4), 431–440.
- Lum, K., & Isaac, W. (2016). To predict and serve? *Significance*, 13(5), 14–19. <https://doi.org/10.1111/j.1740-9713.2016.00960.x>

- Meijer, A., & Bolívar, M. P. R. (2016). Governing the smart city: a review of the literature on smart urban governance. *International Review of Administrative Sciences*, 82(2), 392–408.
- Mugari, I., & Obioha, E. E. (2021). Predictive Policing and Crime Control in The United States of America and Europe: Trends in a Decade of Research and the Future of Predictive Policing. *Social Sciences*, 10(6), 234. <https://doi.org/10.3390/socsci10060234>
- Nam, T., & Pardo, T. A. (2011). Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions. *Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference*.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1).
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. Blackwell Publishing.
- Rathore, J. (2025). AI-based police surveillance system. *International Journal Political Science and Governance*, 7(7), 127-131
- Roman, R., Zhou, J., & Lopez, J. (2013). On the features and challenges of security and privacy in distributed internet of things. *Computer Networks*, 57(10), 2266–2279.
- Shepard, S. (2018, October 30). *AI-powered robot to patrol Japanese train station*. Security Today. <https://securitytoday.com/articles/2018/10/30/ai-powered-robot-to-patrol-japanese-train-station.aspx>
- Teong, E. (2024). *Securing Singapore's Smart City Future: A Collobrative Path to Cyber Resilient Urban Innovation*. <https://cybersecurityasia.net/securing-singapores-smart-city-future/>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).
- Van Zoonen, L. (2016). Privacy concerns in smart cities. *Government Information Quarterly*, 33(3), 472–480.
- Voigt, P., & Von dem Bussche, A. (2017). *The EU General Data Protection Regulation (GDPR)*. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>. (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).
- Wolniak, R., & Stecula, K. (2024). Artificial Intelligence in Smart Cities-Applications, Barriers, and Future Directions: A Review. *Smart Cities*, 7(3), 1346-1389.
- Zanella, A., Bui, N., Castellani, A., Vangelista, L., & Zorzi, M. (2014). Internet of Things for smart cities. *IEEE Internet of Things Journal*, 1(1), 22–32.
- Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism. Profile.

Extended Abstract

This study examines how security technologies in smart cities transform urban security, public order, risk management, and social control through digital infrastructure, artificial intelligence, sensor networks, and big data analytics, offering a comprehensive and critical perspective. In this process, where the relationship between technological innovation, urban governance, ethics, and social trust is becoming increasingly complex, the study approaches smart security systems not only as technically efficient solutions but also as socio-technical structures at the intersection of risk prevention, data production, and governance restructuring processes.

Methodologically, the study is based on a systematic literature review and thematic content analysis, supported by comparative policy analyses of smart city security practices around the world. Different city examples from Europe, North America, the Middle East, and East Asia were evaluated; predictive policing practices, AI-supported surveillance platforms, biometric

authentication systems, robotic security tools, and drone-based monitoring infrastructures were examined. In addition, relationships between technological capacity, urban security, social inequality, and security governance were analyzed comparatively using international security and resilience indices such as The Economist Safe Cities Index, Numbeo Safety Index, and CEOWORLD Safest Cities.

The findings show that smart security technologies transform urban security from a reactive model to a predictive and data-driven structure. IoT sensor networks, AI-based anomaly detection, real-time video analytics, license plate recognition, biometric access control, and cloud/edge computing infrastructures enable public agencies to monitor events in real time, predict risks, and strategically direct law enforcement capacity. Predictive policing systems such as PredPol and KeyCrime analyze the time-space patterns of crimes to optimize patrol planning and shift security to a preventive and proactive structure.

The study reveals that autonomous and semi-autonomous security vehicles have also become an important component of the urban security ecosystem. Autonomous patrol robots, robotic security dogs, and 360° security towers used in cities such as St. Louis, Cleveland, and Nashville in the US offer continuous monitoring, deterrence, and incident detection functions. These hybrid human-machine security models both reduce personnel burdens and provide uninterrupted security surveillance in public spaces. Similarly, the combined use of facial recognition-based biometric access control and autonomous security robots during the Tokyo 2020 Olympics demonstrated the potential of integrated, AI-supported security chains at large-scale events.

However, the study also emphasizes that the proliferation of smart security infrastructures creates new areas of risk and vulnerability. Large-scale data collection, biometric authentication, and widespread camera networks raise critical debates about privacy, proportionality, algorithmic bias, data storage processes, and cybersecurity vulnerabilities. Integrated surveillance ecosystems such as Sharp Eyes and SkyNet, implemented in China, increase surveillance capacity in urban and rural areas and enable applications such as predictive policing and social profiling. However, they are also the subject of intense ethical debate in the context of human rights, transparency, and the normalization of social control.

Comparative policy analysis shows that smart security governance varies significantly depending on countries' political culture, legal structure, institutional capacity, and social expectations. Centralized and technology-intensive models, such as those in Singapore and Dubai, provide operational speed and integration advantages; however, they also bring critical debates on privacy and data transparency. Citizen-focused and participatory models, such as Barcelona's, strengthen transparency and social legitimacy; however, they may face limitations in terms of technological scalability. As seen in the example of London, intensive CCTV infrastructure and AI-supported surveillance systems are implemented alongside legal regulations, and the security-freedom balance is a constant topic of debate.

Security indices reveal that technological capacity alone does not create a high perception of security. According to The Economist Safe Cities Index results, cities with strong digital and health security also have more positive personal security indicators, while economic inequality, precarious employment, and social vulnerabilities weaken the perception of security. In some cities, despite high police capacity and technological investment, petty crime, domestic violence, and organized crime risks can negatively affect social trust. In the case of Istanbul, while health and infrastructure security appear strong, relatively lower performance in the areas of digital, environmental, and personal security is noteworthy.

One of the key findings of the study is that smart security technologies are not merely technical tools but also political mechanisms that produce governance and value preferences.

The social acceptance of these systems is directly related to the extent to which principles such as transparency, accountability, data minimization, independent oversight, and compliance with human rights are implemented. In contexts where legal safeguards and ethical frameworks are weak, smart security applications can deepen inequalities and carry the risk of excessive surveillance.

In the context of Turkey, the study emphasizes the need to develop technological investments, compliance with the Personal Data Protection Law (KVKK), cybersecurity capacity, ethical oversight, and multi-stakeholder collaborations together. For the sustainability of smart security policies, it is recommended to adopt a privacy-focused approach from the design stage, anonymize data, implement strong cybersecurity protocols, and establish transparent communication mechanisms with citizens. Technology-focused approaches must be balanced within a hybrid governance model that incorporates ethical oversight and social participation processes.

Overall, the study presents a multidimensional framework addressing smart city security at the intersection of technology, governance, ethics, and society, revealing that the long-term success of smart security policies depends not only on advanced technological infrastructure but also on institutional transparency, rights-based approaches, and the strengthening of social trust. The study recommends further research in the future on algorithmic biases, digital inequality, social acceptance of biometric and robotic security systems, and the long-term social impacts of predictive policing.

Küresel Güney’de Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ Yönetişimine Eleştirel Bir Bakış

Niyazi Karabulut¹

Öz

Bu çalışma, Küresel Güney ülkelerinde kamu yönetiminde yapay zekâ (YZ) yönetişiminin ne ölçüde bağlam duyarlı biçimde ele alındığını eleştirel bir perspektifle incelemektedir. Çalışmanın amacı, ulusal YZ stratejilerinin veri egemenliği, epistemik adalet ve etik çoğulculuk gibi bağlamsal boyutları ne ölçüde içselleştirdiğini karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Araştırma, Brezilya, Güney Afrika, Türkiye, Hindistan ve Kenya’nın ulusal YZ strateji belgelerine odaklanmaktadır. Yöntemsel olarak, Eleştirel Söylem Analizi (CDA) ile Çok Kriterli Karar Verme (MCDM) yaklaşımlarını birleştirmektedir. Öncelikle strateji belgeleri yedi bağlamsal kriter üzerinden nitel olarak kodlanmış, ardından CRITIC yöntemi kullanılarak kriter ağırlıkları objektif biçimde hesaplanmış ve TOPSIS yöntemi aracılığıyla ülkeler için bir Bağlam Duyarlılığı Endeksi oluşturulmuştur. Bulgular, ülkeler arasında belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. Brezilya ve Güney Afrika, yüksek bağlam duyarlılığı sergileyerek veri egemenliği, etik çoğulculuk ve toplumsal katılımı stratejilerine daha güçlü biçimde entegre etmiştir. Türkiye orta düzeyde bir profil sunarken, Hindistan ve Kenya daha çok kalkınma odaklı ve Kuzey-merkezli çerçevelere uyum göstermiştir. Bu farklılıklara dayalı olarak bu çalışma, YZ yönetişimi literatürüne bağlam duyarlılığına dayalı karşılaştırmalı ve ölçülebilir bir analitik çerçeve sunarak teorik ve politika düzeyinde özgün katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Güney, Yapay Zekâ Yönetişimi, Bağlam Duyarlılığı, Veri Egemenliği, Epistemik Adaletsizlik, Ulusal YZ Stratejileri

Abstract

This study critically examines the extent to which public sector artificial intelligence (AI) governance in Global South countries is framed in a context-sensitive manner. The primary aim is to assess how national AI strategies incorporate key contextual dimensions such as data sovereignty, epistemic justice, ethical pluralism, and digital exclusion. The analysis focuses on five countries selected to reflect institutional and socio-political diversity within the Global South: Brazil, South Africa, Türkiye, India, and Kenya. Methodologically, the study adopts a mixed-method design by integrating Critical Discourse Analysis (CDA) with Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) techniques. National AI strategy documents were first coded qualitatively across seven context-sensitivity criteria, then the CRITIC method was employed to calculate objective criterion weights, and then, the TOPSIS method was used to construct a Context Sensitivity Index enabling cross-country comparison. The findings reveal significant variation across countries. Brazil and South Africa demonstrate high levels of context sensitivity, particularly in terms of data sovereignty, ethical pluralism, and community engagement. Türkiye shows a moderate hybrid profile, while India and Kenya largely align with development-oriented and Global North-centric governance models. By operationalizing context sensitivity through a transparent and replicable index, the study contributes to the literature on AI governance theoretically and methodologically and offers policy-relevant

¹ Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, karabulutnyz@gmail.com, 0000-0002-6175-2025

insights for more inclusive and context-sensitive public sector AI strategies in the Global South.

Keywords: Global South, AI Governance, Context-Sensitivity, Data Sovereignty, Epistemic Justice, National AI Strategies, Multi-Criteria Decision-Making

1. Giriş

Özellikle son on yılda kamu yönetimi alanında yapay zekâya (YZ) yönelik ilgi hızlı biçimde artmış, devlet kurumları giderek veri odaklı bir işleyişe, otomatik sınıflandırma sistemlerine, tahmine dayalı modellemelere ve algoritmik karar destek mekanizmalarına yönelmiştir. Bu yönelim, kamu yönetiminin örgütsel yapısını, bürokratik kapasitesini ve politika tasarım süreçlerini yeniden biçimlendirmekle birlikte kamu değerlerinin üretilme ve dağıtılma biçimlerini değiştirmektedir. YZ'nin kamu sektörüne entegrasyonu genellikle verimlilik, maliyet etkinliği, hız ve tarafsızlık gibi olumlu görülen değerlerle ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda da hükümetlerin strateji belgelerinde çoğunlukla teknokratik bir modernleşme paradigması çerçevesinde sunulmaktadır. Konuya eleştirel perspektiften bakıldığında YZ'nin nötr bir araç olmaktan ziyade siyasi güç ilişkilerinin, tarihsel eşitsizliklerin ve kurumsal normların taşıyıcısı olduğu da literatürde tartışılmaktadır (Eubanks 2018).

Küresel Güney'de YZ yönetişimi üzerine yapılan araştırmalar, teknolojik altyapı eksiklikleri, dijital dışlanma, veri sömürgeciliği, epistemik asimetri ve kurumsal kırılabilirlik gibi bağlama özgü dinamiklerin politika belgelerine yeterince yansımadağını ortaya koymaktadır. Literatür, küresel veri akışlarının küresel ekonomide yeni bağımlılık ilişkileri yarattığını, algoritmik yönetişimin yerel bilgi sistemlerini bastırabileceğini ve teknolojik modernleşme söylemlerinin sömürgecilik sonrası bağlamlarda yeni güç asimetrisi üretebileceğini savunmaktadır (Couldry & Mejias, 2019). Benzer biçimde YZ uygulamalarının, hangi bilgi türlerinin tanınacağı ve hangi toplulukların yönetim süreçlerine dahil edileceği üzerinden bilgi temelli eşitsizlikleri yeniden üretebileceği tartışılmaktadır (Walker & Martinez-Vargas, 2024).

Bu çalışma, tüm bu literatür akışlarını kamu yönetimi odaklı bir araştırma tasarımı içinde birleştirerek Küresel Güney ülkelerinin ulusal YZ stratejilerinin bağlam duyarlılığı açısından nasıl konumlandığını sistematik biçimde incelemektedir. Bu kapsamda çalışma iki temel iddia üzerine odaklanmaktadır. Birincisi, Küresel Güney ülkelerinin YZ belgelerinin önemli bölümü, uluslararası standartları ve özellikle OECD, UNESCO ve AB gibi kurumların çerçevelerini büyük ölçüde içselleştirmekte ve bu çerçeveleri yerel bağlamlara uyarlamakta zorlanmaktadır. İkincisi, bağlam duyarlılığı bir gereklilikten öte kamu yönetiminin kapasitesiyle ilişkili bir yönetim sorunudur. Dolayısıyla, yerel sosyoekonomik koşullar, tarihsel eşitsizlik mirası, kurumsal kapasite ve kültürel değerler göz ardı edildiğinde YZ uygulamaları kamu değerlerini üretmek yerine zarar verme yahut yok etme riski taşır (Andrews vd., 2017).

Bu çalışma, mevcut literatürdeki iki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. İlk olarak, YZ yönetişimi literatürü çoğunlukla Küresel Kuzey örneklerine odaklanmakta ve Küresel Güney bağlamının koşullarına ilişkin sistematik karşılaştırmalı analizler sınırlı kalmaktadır. İkinci olarak, eleştirel teorik tartışmalar ile nicel karşılaştırmalı yöntemleri bir araya getiren çalışmalar oldukça nadirdir. Bu makale, nitel verileri Çok Kriterli Karar Verme (Multicriteria Decision-Making (MCDM)) tekniklerinden CRITIC (Criteria Importance Through Inter Criteria Correlation) ve TOPSIS (Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution) ile bütünleştirerek bu boşluğu doldurmakta ve bağlam duyarlılığına ilişkin ölçülebilir bir endeks üretmektedir.

Çalışmada beş Küresel Güney ülkesi incelenmektedir: **Brezilya, Güney Afrika, Türkiye, Hindistan ve Kenya**. Bu ülkeler farklı sömürgecilik miraslarına, farklı ekonomik kalkınma modellerine, farklı dijital altyapı kapasitelerine ve farklı YZ yönetim yaklaşımlarına sahip olmaları bağlamında temsili örnekler olarak seçilmiştir. Bu ülkelerin YZ strateji belgeleri sistematik olarak kodlanmış, yedi bağlam duyarlılığı kriteri geliştirilmiş ve bu kriterler CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırılmıştır. Ardından TOPSIS modeli kullanılarak ülkelerin bağlam duyarlılığı düzeyleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bu araştırma aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

Araştırma Sorusu:

- **Küresel Güney ülkeleri YZ yönetiminde bağlam duyarlılığını ne ölçüde ve hangi boyutlarda yansıtmaktadır?**

Alt Araştırma Soruları:

- Ulusal YZ stratejileri veri sömürgeciliği, epistemik asimetri, etik çoğulculuk, yerel topluluk katılımı ve dijital dışlanma / sosyoekonomik kapsayıcılık gibi eleştirel temaları ne ölçüde görünür kılmaktadır?
- **Bağlam duyarlılığı düzeyleri ülkeler arasında nasıl farklılaşmakta ve bu farklılaşma hangi boyutlarda ortaya çıkmaktadır?**
- Ulusal YZ stratejileri veri egemenliği, hesap verebilirlik ve kapsayıcılık gibi yönetim ilkelerini kendi tarihsel ve sosyopolitik bağamlarıyla nasıl ilişkilendirmektedir?

Araştırmanın teorik katkıları üç yönlü olarak planlanmıştır. Birincisi, çalışma **bağlam duyarlılığı** kavramını kamu yönetimi ve YZ yönetimi kesişiminde yeniden tanımlamakta ve eleştirel bir yaklaşıma dayalı kavramsal bir çerçeve önermektedir. İkincisi, çalışma **eleştirel YZ yönetimi** literatürüne karşılaştırmalı ampirik bulgular sunmakta ve Küresel Güney'in politika belgelerinin spesifik yönlerini ortaya koymaktadır. Üçüncüsü, çalışma MCDM tekniklerinden CRITIC–TOPSIS yöntemlerini nitel veri tabanlı YZ yönetimi araştırmalarına entegre ederek metodolojik yenilik sunmaktadır.

Araştırmanın politika bağlamındaki katkısı ise politika tasarımı bağlam duyarlılığını artırıcı öneriler geliştirmesidir. Bunlar arasında ulusal veri egemenliği mekanizmalarının güçlendirilmesi, etik çoğulculuk ve toplumsal katılım süreçlerinin kurumsallaştırılması bulunmaktadır. Bu çalışma böylece hem kamu yönetimi kuramına hem de YZ politika araştırmalarına bütünleşik ve disiplinler arası bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Makalenin devamında önce teorik çerçeve ve literatür sunulmuş, ardından kullanılan yöntem açıklanmış, bulgular tartışılmış ve son olarak politika önerileri sunulmuştur.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür

Kamu yönetiminde YZ uygulamalarının bağlam duyarlılığı, altyapının yeterliliği veya politika çerçevelerinin varlığı ile ölçülemez. Bu bağlamda literatür, üç ana eksenle tartışılabilir:

1. **Veri sömürgeciliği ve dijital bağımlılık**
2. **Epistemik adalet ve etik çoğulculuk**
3. **Bağlam duyarlı yönetim ve toplumsal katılım**

2.1 Veri Sömürgeciliği ve Dijital Bağımlılık

Veri sömürgecilği (data colonialism) dijital çağda verinin üretimi, işlenmesi ve kontrolünün küresel iktidar ilişkilerini yeniden şekillendirdiğini ileri süren eleştirel bir teori alanıdır. Kavramsal olarak, verilerin üretildiği bağlamların kendi bilgi ekonomilerini güçlendirmek yerine Küresel Kuzey merkezli sistemlere hizmet edecek şekilde kullanılmasını ifade eder (Couldry & Mejias, 2019). Veri sömürgecilği tartışmasının merkezinde Küresel Güney ülkelerinin dijital altyapı, veri toplama mekanizmaları ve YZ ekosistemlerinde bir *yapısal bağımlılık* ilişkisine maruz kaldıkları iddiası yer almaktadır. Couldry ve Mejias (2019), veri sömürgecilğini “kapitalizmin yeni genişleme momenti” olarak tanımlayarak veri çıkarmayı (data extraction) tarihsel sömürgecilik pratikleriyle birlikte ele alırlar. Bu yaklaşıma göre dijital teknolojiler ekonomik bir araç olmalarının ötesinde sosyal, politik ve epistemik bakımdan yeni egemenlik biçimleri üretme kapasitesine sahiptir. Bu egemenlik biçimleri küresel veri akışlarının kontrolünün merkezileşmesi, yerel toplulukların veri üretim, işleme ve analiz kapasitelerinin sınırlandırılması ve siyasi karar süreçlerinde dış aktörlerin etkilerinin artması biçimlerinde varlık gösterebilir (Couldry & Mejias, 2019).

Küresel Güney’in veri temelli teknolojilerdeki bağımlılığı, veri üretme bakımından sınırlı bir düzeyde olmasının yanında veri işleme kapasitesinin de düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum “dijital bağımlılık zinciri” olarak adlandırılmakta (Milan & Treré, 2019) ve veri üretiminden değer üretimine giden yolun büyük ölçüde Küresel Kuzey ülkeleri tarafından kontrol edildiğini vurgulamaktadır.

Veri sömürgeciliğinin **epistemik bir sömürü** niteliği barındırması “epistemik asimetri” (Mohamed vd., 2020) kavramını tartışmaya açmıştır. Verinin üretiminden değer üretimine kadar tüm aşamalarda karar alma süreçlerinin belirli coğrafyalarda yoğunlaşması bilgi asimetrisini yaratan temel sebeptir (Birhane, 2020). Bu durum, YZ modellerinin evrensel geçerlilik hedefiyle tasarlanmış olsa bile belirli kültürel normları ve politik değerleri yansıtmaya neden olur. Böylece teknoloji ve bilgi üretimi küresel düzeyde eşitsiz bir düzen üretir.

Veri sömürgecilği tartışmasının kamu yönetimi açısından önemi, devletlerin dijital altyapıdan YZ çözümlerine kadar birçok alanda uluslararası teknoloji sağlayıcılarına bağımlı hâle gelmesiyle ortaya çıkar. Bu durum “yeni bağımlılık ağları” olarak tanımlanmaktadır (Gereffi, 2018). Bulut hizmetleri, büyük veri altyapıları, büyük dil modelleri (LLM), API tabanlı hizmetler ve hatta kamu hizmetlerinde kullanılan dijital kimlik altyapılarının büyük çoğunluğu küresel teknoloji şirketlerinin kontrolündedir. Böylece devletlerin dijital egemenlikleri ve kamusal veri yönetimi üzerindeki kapasiteleri tartışmalı bir konum kazanır.

Veri sömürgeciliğinin bir başka boyutu **dijital kalkınma söylemi** üzerinden meşrulaştırılmasıdır (Thatcher vd., 2016). Küresel Güney’deki birçok ülke YZ ve dijitalleşmeyi ulusal kalkınma politikaları ve stratejileri içinde konumlandırmaktadırlar (Couldry & Mejias, 2019). Ancak uluslararası platformlarda sunulan “kalkınma için veri” söyleminin yukarıda açıklanan sebeplerle yeni bir dışa bağımlılık yarattığı görülmektedir. Bu özelliğiyle veri sömürgeciliğini ekonomik ve toplumsal kazanımlar vaadiyle süslenmiş yeni bir hegemonya biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Bu çerçevede, bağımlılık ilişkisi arttıkça devletlerin algoritmik karar sistemlerini denetleme, yerel ve ulusal etik ilkeleri uygulama, toplumsal değerleri koruma ve hesap verebilirliği sağlama kapasitesi zayıflar. Ayrıca dijital teknolojilere erişim eşitsizlikleri ve dijital okuryazarlık düzeylerindeki eşitsizlikler veri sömürgeciliğinin toplum içindeki etkilerinin de homojen olmamasına neden olur (Eubanks, 2018). Bu nedenle, veri sömürgecilği tartışması hem toplumsal adalet hem de kamu yönetimi kapasitesi açısından kritik bir öneme sahip olur. Bu durum, bu çalışmada ülkelerin tarihsel, politik ve ekonomik konumlarına özgü veri sömürgecilği risklerini strateji

belgelerinde ne ölçüde tanıdıklarının araştırma sorularının merkezinde yer almasının temel sebebidir.

2.2 Epistemik Adalet ve Etik Çoğulculuk

Epistemik adalet tartışması YZ yönetişimini bilgi üretimi ve temsil süreçlerine ilişkin bir mesele olarak ele almaktadır. Fricker'ın (2007) çığır açıcı çalışmasıyla disiplinler arası gündeme yerleşen epistemik adaletsizlik kavramı, bireylerin ve toplumların bilgi üretme, aktarma ve karar alma süreçlerinde eşit görülme hakkına sahip olduğunu vurgular. Dijital sistemler ve YZ modelleri söz konusu olduğunda epistemik adaletsizlik, özellikle Küresel Güney'de iki temel biçimde ortaya çıkar: Temsil adaletsizliği ve yorumlayıcı dışlanma (hermeneutical injustice) (Kay vd., 2024; Wanderer, 2017; Medina, 2017).

Küresel Kuzey'in veri, bilimsel normlar ve teknolojik değerler üzerindeki hâkim konumu, YZ modellerinin çoğunlukla belirli sosyokültürel bağlamlarda üretilmiş epistemolojilere dayanması sonucunu doğurmaktadır (Birhane, 2020). Bu durum, Küresel Güney'in bilgi sistemlerinde temsil edilmemesi ya da Batı-merkezci kategoriler içinde yorumlanarak indirgenmesi gibi sorunlara yol açmaktadır (Pratt & DeVries, 2023). Walker ve Martinez-Vargas (2024), bu bağlamda epistemik yönetim yapılarının özellikle sömürgecilik sonrası toplumlarda asimetrik olarak işlediğini ve YZ gibi bilgi temelli teknolojilerin farkında olmadan epistemik tahakküm üretebileceğini öne sürmektedirler.

Öte yandan, YZ sistemlerinin epistemik etkileri yalnızca bilgi temsili ile sınırlı değildir. Büyük ölçekli veri setlerinin kültürel ve ekonomik güç merkezlerinden elde edildiği ve işlendiği, bu nedenle de YZ modellerinin içkin olarak epistemik taraflılık taşıdığı bir diğer tartışma alanıdır (Kay vd., 2024). Bu durumun, temsil adaletsizliği kapsamında ele alındığında kurumsal işleyişlerde ve toplumsal pratiklerde ülkenin kendi içerisindeki adalet pratiklerinin zayıflaması ile (Wanderer, 2017), yorumlayıcı dışlanma kapsamında ele alındığında ise uygulama alanlarının batı-merkezli yaklaşımların tahakkümü altında kalması ile (Medina, 2017) sonuçlanacağı ileri sürülmektedir.

Epistemik adalet tartışmasının tamamlayıcı bir boyutu olan etik çoğulculuk, farklı kültürlerin, toplumsal değerlerin, geleneklerin ve ahlaki normların politika yapım süreçlerinde eşit şekilde tanınmasını ifade eder (Ross, 2002). Ross'un (2002) 1930 yılında "Prima facie duties" (birincil ahlaki ödevler) olarak ifade ettiği değerler üzerinden tanımladığı etik çoğulculuk kavramına zaman içerisinde birçok farklı yaklaşım sergilenmiştir. Bunlar arasında Berlin'in (2014) değer çoğulculuğu kavramsallaştırması birden çok ve birbiriyle çelişebilen ama meşru değer olduğu fikri ile kavramın gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu kavramın karşısı olan etik emperyalizm kavramı ise bir toplumun ya da grubun kendi ahlaki değerlerini, normlarını veya anlayışını evrensel ve üstün kabul ederek diğer toplumlara dayatması anlamına gelir (Donaldson, 2016). Kültür emperyalizmiyle ilişkili kullanılan bu kavram küresel etik tartışmaları için önem arz etmektedir. Nitekim, Said'in (1977) "Batı'nın Doğu üzerindeki etik dayatmaları" olarak tanımladığı çizgiyi genişleten bir kavramsallaştırma olduğunu söylemek mümkündür. Bu tartışmalar ışığında epistemik adaletle birlikte ele alındığında etik çoğulculuğun Küresel Güney'in YZ etiği tartışılırken önemli bir nokta olduğu görülmektedir.

Küresel YZ etiği ekosistemine bakıldığında, OECD, UNESCO veya AB YZ Yasası gibi uluslararası çerçevelerin daha çok liberal-Kuzey normatif geleneklerine dayandığı görülmektedir (Jobin vd., 2019; Schiff, 2025). Bunun sonucunda, Küresel Güney ülkeleri genellikle önceden belirlenmiş etik ilkeleri kendi bağlamına uyarlamak ya da uyumlulaştırmak zorunda kalmakta, dolayısıyla da kendi yerel etik geleneklerini politika belgelerine sınırlı ölçüde yansıtmaktadırlar.

Bu noktada etik çoğulculuğun kültürel çeşitliliği tanımakla sınırlı olmadığını, YZ yönetiminde otoritenin tek merkezde toplanmasını engelleyen daha adil bir etik mimari oluşturmak için bir temel olduğunu ifade etmek gerekir (Singh & Krishnaiah, 2025; Muchtasor, 2025). Etik değerlere ilişkin çerçeveler yerel geleneklerden, tarihsel hafızalardan ve toplumsal yaşam pratiklerinden kopuk olduğu takdirde YZ politikalarının ve yönetişiminin meşruiyeti zayıflayacaktır. Nitekim, kamu yönetiminde etik çoğulculuğun demokratik katılım ve toplumsal katılımı yakından bağlantılı olduğu ve YZ yönetişimine yönelik etik ilke setlerinin toplumların etik çeşitliliğini içermediği takdirde “etik hegemonyaya” dönüşebileceği çıkarımı yapılabilir.

Bu iki kavram birlikte ele alındığında önemli bir sonuca işaret etmektedir. Epistemik adalet sağlanmadan gerçek anlamda bir etik çoğulculuk mümkün değildir. Zira bir toplumun bilgi üretme kapasitesi ve kendi değerlerini ifade etme imkânı sınırlıysa etik çoğulculuk ancak yüzeysel bir düzeyde gerçekleşebilir (Pratt & DeVries, 2023). YZ yönetişimi açısından bakıldığında bu ilişki, özellikle Küresel Güney’de yönetim çerçevelerinin tek merkezli, Batı-merkezci etik normlardan koparak çeşitlilikleri barındıran bir yapıya kavuşması gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışma, ulusal YZ stratejilerinin epistemik adalet ve etik çoğulculuğu ne ölçüde yansıttığını inceleyerek YZ yönetimindeki bilgi temelli eşitsizliklerin kamu politikası düzeyinde nasıl kurulduğunu anlamayı hedeflemektedir.

2.3 Bağlam Duyarlı Yönetişim ve Toplumsal Katılım

Bağlam duyarlı yönetim ifadesi ile bu çalışmada anlatılmak istenen YZ sistemlerinin ilgili ülkenin sosyoekonomik, politik, tarihsel ve kültürel gerçeklerine göre tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesidir. Bu yaklaşımla YZ’nin evrenselci ve teknoloji merkezli modellerle değil, yerel ihtiyaçlar, riskler ve toplumsal değerler doğrultusunda şekillendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada, Wynne’in (1992) bilginin toplumsal yerleşikliğine ilişkin klasik argümanına dayanarak teknolojilerin toplumsal bağlamdan kopuk bir şekilde tasarlandığında başarısız olacağı savı desteklenmektedir.

Küresel Güney bağlamında bağlam duyarlılığının özellikle önemli olduğu iddiası ise hem yapısal dijital eşitsizlikler hem de uzun süreli ekonomik ve politik bağımlılık ilişkileri (Heeks, 2022) dikkate alınarak ileri sürülmüştür. Bu çalışmada bu iddiaya bağlı olarak ulusal YZ stratejilerinin altyapı, veri ekosistemleri, kamu kurumlarının kapasitesi ve toplumsal güven gibi faktörleri hesaba katması gerektiği savunulmaktadır.

Toplumsal katılımı, yönetim işlerinin bağlam duyarlı bir yapıda gerçekleşebilmesinin temel gerekliliği olarak ele almak mümkündür. YZ yönetişimini Arnstein’in (1969) klasik “vatandaş katılımı merdiveni” çerçevesinde yeniden yorumlamak gerekirse teknolojik sistemlerin tasarım, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde vatandaşların, özellikle de dijital dışlanma riski taşıyan grupların (kırılgan topluluklar, düşük gelir grupları vb.) dahil edilmesi üzerinden tartışmak doğru olacaktır. Bu kapsamda vatandaş e-katılımının algoritmik yönetim içerisinde gerçekleşmesi için hem e-katılım hem de YZ yönetişimi stratejilerinin vatandaşlar tarafından erişilebilir olma hedefiyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Srivastava, 2025; Lee vd., 2019). Ancak bu şekilde toplumların kendi değerlerini ve bilgi süreçlerini algoritmik sistemlere dahil etmesi mümkün olacaktır (Birhane vd., 2022). Lakin birçok Küresel Güney ülkesinde YZ politikalarının hazırlanma ve uygulanma süreçleri büyük ölçüde uzman merkezlidir ve katılım mekanizmaları çoğunlukla semboliktir (Srivastava, 2025; Gurumurthy & Chami, 2019). Bu durum, politika belgelerinin bağlam duyarlılığı düzeyini doğrudan zayıflatır. Bu kapsamda bağlam duyarlı bir yönetim süreci oluşturabilmek için bir önemli nokta da dijital dışlanmayı azaltmaktır. Dijital dışlanma yalnızca teknolojilere erişim

eksikliğini değil, bu teknolojileri kullanma olanakları, becerileri ve çıktıları ile sosyodemografik engelleri de içermektedir (Van Deursen & Helsper, 2015). Bu nedenle YZ stratejileri, dijital dışlanmayı teknolojiye erişim probleminden öte bir toplumsal adalet sorunu olarak kavramsallaştırmak zorundadır.

Literatür, politika araçlarının yerel kapasite ve kaynaklarla uyumlu olmadığına “kâğıt üzerinde reformlar” üreteceğini göstermektedir (Andrews vd., 2017; Pritchett vd., 2013). Kamu yönetiminde reformların bağlama duyarlı bir şekilde gerçekleştirilmesi için Andrews vd. (2017) dört özelliğe dayalı bir süreç önermektedirler. Buna göre bağlama duyarlı bir reform yerel sorunlardan yola çıkmalı, yerel aktörlerle birlikte tasarlanmalı, deneme-yanılma yoluyla uyarlanmalı ve kurumsal öğrenmeyi teşvik etmelidir. YZ söz konusu olduğunda ise kâğıt üzerinde olma riskinin daha yüksek olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Zira YZ sistemleri yüksek maliyetli altyapı, yetkin insan kaynağı, yerleşik veri yönetişimi mekanizmaları ve güçlü kurumsal koordinasyon gibi gereklilikler arz ettiğinden bağlam duyarlılığı yerel özelliklerin uyumundan önce kurumsal uyum kapasitesi gerektirir. Bu gereklilik kapsamında YZ yönetişimi girişimlerinin bağlam duyarlılığı olmadan gerçekleştirilmesinin dijital kapasite açısından bir paradoks yaratacağı da öngörülebilir (Heeks & Shekhar, 2019). Nitekim teknolojik altyapıya sahip olunmasına rağmen kamu kurumlarının bu teknolojileri etkin biçimde yönetebilecek kapasiteye ve toplumun da bunları kullanabilecek donanıma sahip olmadığı bir durum ortaya çıkması muhtemeldir. Bu nedenle ulusal YZ stratejilerinin aşağıdaki üç soruya yanıt verebilir bir şekilde tasarlanması gerekmektedir (Heeks & Shekhar, 2019):

- Altyapı (Veri merkezleri, bulut hizmetleri, dijital kimlik altyapısı vb.) yeterli mi?
- Kurumsal kapasite (YZ yetkinlikleri, veri yönetişimi, politika uyum mekanizmaları vb.) yeterli mi?
- Katılım mekanizmaları ve dijital kapsayıcılık politikaları yeterli mi?

Bu çalışmada seçili ülkelerin YZ stratejileri katılım, altyapı ve kapasite, dijital dışlanma ve yerel özellikler gibi göstergeler üzerinden sistematik olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, YZ yönetişimini toplumsal değerlerin, güç ilişkilerinin ve yerel kapasitenin dikkate alındığı çok boyutlu bir politika alanı olarak kabul etmektedir.

3. Araştırma Tasarımı ve Yöntemsel Yaklaşım

Kamu yönetiminde YZ kullanımının değerlendirilmesi karmaşık ve çok boyutlu bir analitik yapıyı gerektirmektedir. Küresel Güney bağlamında YZ yönetişiminin etik çoğulculuk, veri egemenliği, epistemik adalet ve dijital dışlanma gibi oldukça heterojen ve ölçülmesi güç kavramlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışma öncelikle elde edilen metinlerin nitel değerlendirmesi için **eleştirel söylem analizine (Critical Discourse Analysis (CDA)) (Blommaert & Bulcean, 2000) başvurması ve ardından bağlam duyarlılığını hem kavramsal hem de ölçülebilir bir yapıya dönüştürebilmek amacıyla MCDM çerçevesini benimsemesi** nedeniyle karma yöntemli bir araştırma deseni içermektedir.

Bu çalışmada ulusal YZ strateji belgelerinin içerdiği kavramsal yönelimleri, güç ilişkilerini ve bağlamsal öncelikleri incelemek amacıyla CDA kullanılmıştır. CDA, söylemin yalnızca dilsel bir ifade biçimi olmadığını, aynı zamanda toplumsal güç ilişkilerini yeniden üreten ideolojik bir araç olduğunu kabul eden ve metinlerin arkasındaki yapısal eşitsizlikleri görünür kılmayı amaçlayan bir yöntemdir (Fairclough, 2023; **Blommaert & Bulcean, 2000**). Bu çerçeve, özellikle veri sömürgeciliği, epistemik adaletsizlik ve etik çoğulculuk gibi Küresel Güney’in YZ yönetişimi açısından tartışılması gereken kavramların politika metinlerinde nasıl temsil edildiğini incelemek açısından uygun olması nedeniyle tercih edilmiştir. Bu çalışmada CDA temelli kodlama süreci üç aşamada uygulanmıştır. Ön okuma aşamasında metinlerdeki

tematik kümeler belirlenmiş, ardından literatüre dayalı temalar üzerinden bağlamsal kriterler geliştirilerek açık ve eksene dayalı kodlama yapılmış ve kategorik kriterlerin eşleştirilmesi ile kodlama süreci tamamlanmıştır (Saldaña, 2021). CDA vasıtasıyla söylemsel kalıpların ortaya çıkarılması sağlanarak CRITIC–TOPSIS analizine temel oluşturan kriterler türetilmiştir.

Nitel analiz sonrasında başvurulanan MCDM yaklaşımları karmaşık karar problemlerinde birden fazla kriterin birlikte değerlendirilmesini sağlayan yöntemlerdir (Belton & Stewart, 2002). Bu çalışmada MCDM yöntemlerine başvurulmasının temel gerekçesi ölçülmek istenen bağlam duyarlılığını ölçülebilir boyutlara ayırtmak suretiyle analitik bir karşılaştırmayı mümkün kılmaktır.

Öte yandan MCDM yaklaşımları içerisinde yer alan çok sayıda yöntem arasından bu araştırmaya uygun olduğu düşünülen CRITIC ve TOPSIS yöntemleri ardıl bir şekilde uygulanmak üzere seçilmiştir. Her iki yöntemin formülasyonlarının açık ve net olması, CRITIC’in kriterlerin ağırlıklandırmasında objektif değerler üretmesi ve TOPSIS’in tüm kriterleri aynı anda değerlendirmeye olanak tanınması bu yöntemlerin seçilmesinde etkili olmuştur.

CRITIC belirlenen kriterlerin bilgi yoğunluğu ve aralarındaki korelasyonlara dayalı olarak ağırlıklandırma yapmaya olanak tanıyan bir yöntemdir (Diakoulaki vd., 1995). TOPSIS ise performansı “ideal çözüme yakınlık” ve “en kötü çözüme uzaklık” üzerinden ölçen nötr, hesaplaması açık ve çok boyutlu yapıları bütünleştirmeye uygun bir MCDM yöntemidir (Hwang & Yoon, 1981; Belton & Stewart, 2002). Bu bağlamda teknolojik kararların toplumsal güç ilişkileri içinde şekillendiği iddiasından (Couldry & Mejias, 2019; Mohamed vd., 2020) yola çıkılarak bu çalışmada literatüre dayanarak belirlenen kriterler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bu şekilde kavramsal yoğunluğu (etik, epistemik, sosyal adalet) ve bağlamsal çeşitliliği (Küresel Güney ülkeleri) bir arada işleme fırsatı elde edilmiştir.

CRITIC ile kriterlerin nesnel ağırlıklandırılması gerçekleştirilirken TOPSIS ile bu ağırlıkları bağlam duyarlılığı düzeyine dönüştürerek karşılaştırılabilir ve politika çıkarımı yapılabilir bir endeks üretilmiştir. Çok kriterli yapının tek bir kompozit skora indirgenmesi bağlam duyarlılığının ülkeler arası karşılaştırılabilirliğini artırarak yöntemsel şeffaflık sağlamaktadır (Opricovic & Tzeng, 2004). Böylece çalışma, hem nitel kodlama sürecinin kavramsal derinliğini korumakta hem de tekrar edilebilir ve karşılaştırmalı bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Küresel Güney’e ait ulusal YZ stratejilerinin bağlam duyarlılığını değerlendirmek amacıyla kullanılacak kriterlerin belirlenmesi için örnekleme yer alan ülkelere göre uygunluk sağlanması önceliklendirilmiştir. Bu çalışmada analiz kapsamına alınan ülkeler **Brezilya, Güney Afrika, Türkiye, Hindistan ve Kenya’dır**. Örneklem seçimi, bölgesel çeşitliliği temsil etmekle birlikte **farklı tarihsel miraslar, ekonomik kalkınma modelleri, dijital altyapı kapasitesi ve ulusal YZ strateji belgelerinin erişilebilirliği** kriterlerine dayanmaktadır. Kısacası, bu ülkeler YZ yönetiminde farklı bağlam duyarlılığı profilleri göstermeleri ve bu nedenle analitik çeşitliliğe uygun olmaları kapsamında seçilmiştir. Küresel Güney kapsamında yer alan ülkeler üzerine bu kriterlere göre bir araştırma süreci yürütülmüş ve tüm kriterlere uygun beş ülke seçilerek örneklem belirlenmiştir.

Brezilya, Güney Amerika’nın en kapsamlı ulusal YZ stratejisine sahip ülkelerinden biri olarak bu konuda güçlü bir örnektir. Literatürde, Brezilya’nın algoritmik yönetimde sosyal eşitlik ve demokratik katılımı önceliklendirdiği görülmektedir (Hakimi vd., 2025). Güney Afrika, **sömürgecilik sonrası mirası** bağlamında veri ve bilgi politikalarını geliştirmiş bir örnek olarak (Pratt & DeVries, 2023) ulusal YZ stratejisinde araştırma kapsamında belirlenen temalara vurgu yapmaktadır. Türkiye, Küresel Güney ile Kuzey sınırında bir ülke örneği

olarak, **orta ölçekli dijital altyapı kapasitesine sahip olmakla birlikte** ulusal YZ stratejilerini uygulama sürecinde **kendi veri egemenliği ve düzenleyici çerçevelerini geliştirmeye çalışmaktadır**. Hindistan'ın, **Küresel Kuzey merkezli teknolojik çerçevelerle uyumlu** bir örnek olarak, **kalkınma odaklı ve teknoloji merkezci** bir yaklaşımla ulusal stratejisinde ekonomik büyümenin ve verimliliğin öncelikli olduğu görülmektedir (Singh & Krishnaiah, 2025). Kenya ise **Afrika'nın yükselen dijital ekonomilerinden biri** olarak, ulusal YZ stratejileri yeni gelişmektedir ve genellikle kalkınma, dijital dönüşüm ve altyapı geliştirme odaklıdır (Walker & Martinez-Vargas, 2024).

Tüm bu ülkelerin **YZ stratejilerinin erişilebilir ve karşılaştırılabilir nitelikte olması, farklı dijital altyapı düzeylerine sahip olmaları ve ekonomik kalkınma modellerinin birbirlerinden ayrışması aynı örnekleme yer alabilmeleri açısından olumlu göstergelerdir**. Örnekleme yer alan ülkelerden, tarihsel ve sömürgecilik mirası **çeşitliliği bağlamında**, Brezilya ve Güney Afrika sömürgecilik sonrası bağlamı temsil ederken, Hindistan ve Kenya farklı sömürgecilik miraslarını temsil etmektedir. Türkiye ise sömürgecilik geçmişi olmayan bir örnek olarak seçilmiştir.

3.1. Bağlamsal Kriterler

Yukarıda detaylandırılan kavramsal altyapı ve literatüre dayanarak yedi bağlamsal kriter belirlenmiştir. Her kriter, Küresel Güney'de YZ yönetişiminin hangi yönlerinin göz ardı edildiğini, hangi bağlamların daha fazla görünürlüğe ihtiyaç duyduğunu ve politika belgelerinin bu bağlamlara ne ölçüde cevap verdiğini ölçmek üzere tasarlanmıştır. Aşağıda Tablo 1'de bu araştırma kapsamında belirlenmiş olan kriter seti sunulmaktadır.

Tablo 1: Bağlamsal Kriter Seti

No	Kriter	Açıklama
1	DEG	Veri egemenliği ve dijital egemenlik
2	ETÇ	Etik çoğulculuk ve kültürel uyum
3	TKD	Toplumsal katılım düzeyi
4	KAP	Sosyoekonomik kapsayıcılık ve dijital dışlanma ile mücadele
5	HS	Hesap verebilirlik ve şeffaflık
6	YBR	Yerel bağlam referansları
7	KAF	Kapasite ve altyapı farkındalığı

Küresel Güney'de dijital bağımlılık ve veri sömürgeciliği riskleri göz önüne alındığında strateji belgelerinde veri egemenliğine yapılan vurgu ve verinin nasıl elde edildiği ve işlendiğine dayalı açıklamalar bağlam duyarlılığı açısından önemli birer göstergedir (Coudry & Mejias, 2019). Nitekim veri egemenliğine ilişkin politikaların mevcut olmaması ülkeleri küresel teknoloji şirketlerine bağımlı kılar ve bu durum epistemik eşitsizliği derinleştirir. DEG kriteri bu gerekçelerle belirlenmiştir.

Etik çoğulculuk, yerel kültürel değerlerin ve etik perspektiflerin politika belgelerine ne ölçüde yansıtıldığını göstermektedir. Yukarıda tartışıldığı üzere, YZ etiğinde kültürel çeşitlilik Küresel Güney'de özellikle kritik önemdedir. Zira Küresel Kuzey normlarındaki etik ilkelerin evrensel kabulüne dayalı politikalar, yerel adalet anlayışlarını geri plana iter (Van Norren, 2023). Bu nedenle ETÇ kriteri çalışmaya eklenmiştir.

YZ stratejilerinde vatandaş katılım mekanizmalarının tanımlanmış olması bağlam duyarlılığı açısından temel bir belirleyicidir. Katılımın sembolik mi yoksa karar alma süreçlerine gerçek

etkisi olan bir mekanizma mı olduğunu belirlemenin önemi bu noktada değer kazanmaktadır. Nitekim toplumsal katılım olmadan YZ sistemleri yerel toplulukların bilgi sistemlerini ve değerlerini temsil edemeyeceğinden TKD kriteri belirlenmiştir.

Dijital dışlanma sorunu ise, özellikle Küresel Güney’de, YZ projelerinin eşitsizlikleri yeniden üretme riskini artırmaktadır (Karabulut, 2025). Dijital hizmetlerdeki yapısal eşitsizliklerin YZ sistemleri tarafından güçlendirilebileceği de bugüne kadar deneyimlenmiştir (Eubanks, 2018). Kapsayıcı olmayan YZ stratejileri kamu yönetiminde meşruiyet kaybı ve toplumsal güvensizlik yaratacağından KAP kriteri eklenmiştir.

Kamu yönetimi literatüründe hesap verebilirlik, algoritmik kararların denetimi açısından merkezi bir öneme sahiptir (Wirtz vd., 2019). Nitekim algoritmik açıklanabilirlik ve denetim mekanizmaları YZ yönetişiminin temel gerekliliklerindendir. Küresel Güney’de kurumsal denetim kapasitesinin sınırlı olması hesap verebilirlik ilkelerine daha fazla ihtiyaç olduğuna işaret edeceğinden HS kriteri kullanılmıştır.

Bağlam duyarlı YZ yönetişimi için bir diğer gereklilik YZ’nin ulusal kalkınma öncelikleriyle ilişkilendirilmesidir. Teknolojinin yerel sosyoekonomik ihtiyaçlara duyarlı olarak tasarlanması “teknoloji-odaklı” stratejiler ile “kalkınma-odaklı” stratejiler arasındaki farkı ortaya koyar (Avgerou, 2010). Yerel bağlama yönelik referansların bulunmaması stratejiyi bağlamdan kopuk bir teknoloji projesi hâline getireceğinden YBR kriteri tanımlanmıştır.

Son olarak YZ’nin uygulanabilirliği ülkenin mevcut altyapısı, kamu kurumlarının kapasitesi ve teknik becerileriyle doğrudan bağlantılı olduğundan KAF kriteri eklenmiştir. Literatür bağlam duyarlılığının kurumsal kapasitenin sınırlarına dayandığını göstermektedir (Pritchett vd., 2013). Bu nedenle politika belgelerinde kapasite farkındalığının düşük olması politikaların aktarılmış veya uyarlanmış model niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, belirlenen yedi kriter hem teorik açıdan hem de pratik açısından bağlam duyarlılığını ölçmek için literatürle uyumlu bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçevede her bir kriter literatüre ve teorik arka plana dayalı olarak belirlenerek bütüncül bir yaklaşım elde etmek hedeflenmiştir.

3.2. Kodlama Yaklaşımı

Belirlenmiş olan değerlendirme kriterlerinin uygulanması için öncelikle örnekleme yer alan beş ülkeye ait YZ stratejileri elde edilmiştir. Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025 (CBDDO, 2021), Güney Afrika Ulusal Yapay Zekâ Politika Çerçevesi (DCDT, 2024), Kenya Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2025-2030 (Ministry of ICT Digital Economy of Kenya, 2025), Hindistan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (NITI Aayog, 2018) ve Brezilya Yapay Zekâ Stratejisi (MSTI, 2021) belgelerine erişim sağlanmış ve her biri detaylı bir şekilde okunmuştur. Dört ülkenin strateji belgelerine yayımlandıkları orijinal dillerinde (Türkçe-İngilizce) erişilerek kodlama yapılmış olmakla birlikte Brezilya Yapay Zekâ Stratejisi’nin Portekizce aslından İngilizce’ye çevrilmiş versiyonundan okunmuş ve kodlanmıştır.

Her strateji belgesi kriterlerin her birine referans veren içerik açısından taranmış ve Maxqda programı kullanılarak cümle ve paragraf düzeyinde kodlanmıştır. Kodlama süreci açık kodlama ile başlayıp eksene dayalı kodlama ile devam etmiş ve son olarak kategorik kriterlerin eşleştirilmesi ile tamamlanmıştır (Saldaña, 2021). Bu bağlamda her ülke için her kriter 0–5 arasında skorlanmıştır (0=hiç yok, 1=sembolik vurgu, 2=sınırlı/örtük içerik, 3=orta düzey strateji, 4=stratejik vurgu, 5=kapsamlı/güçlü strateji). Böylece nitel veriler MCDM analizine uygun şekilde sayısallaştırılmıştır (Munda, 2004). Aşağıda Tablo 2’de nitel veri analiz sonuçlarına göre ülkelerin her yedi kriter için 0-5 arasındaki skorlarını içeren karar matrisi bulunmaktadır.

Tablo 2: Karar Matrisi

Ülke	DEG	ETÇ	TKD	KAP	HS	YBR	KAF
Brezilya	5	4	3	3	4	5	5
Güney Afrika	4	4	4	3	3	5	5
Türkiye	4	3	3	2	3	4	3
Kenya	3	3	3	2	3	3	2
Hindistan	3	2	3	2	3	2	3

4. Analiz ve Bulgular

Nitel kodlama sonuçlarına göre, DEG bağlamında Brezilya'nın ulusal veri altyapısının güçlendirilmesine dair açık politikalar sunduğu, Güney Afrika'nın veri egemenliği ve ulusal veri stratejilerine vurgu yaptığı, Türkiye'nin ulusal veriye dair hukuki ve stratejik hedefler belirlediği, Hindistan'ın kısıtlı ulusal veri kontrolü ve büyük ölçüde uluslararası teknolojilere bağımlılık gösterdiği ve son olarak Kenya'nın veri altyapısının ve egemenliğinin sınırlı olduğu anlaşılmıştır. ETÇ bağlamında etik çoğulculuk ve yerel değerlerin politikaya entegrasyonunun Brezilya ve Güney Afrika'da güçlü, Türkiye'de orta düzeyde ve Hindistan ve Kenya'da sınırlı olduğu görülmüştür. TKD bağlamında tüm ülkelerde toplumsal katılım mekanizmalarının mevcut olduğu, ancak orta düzeyde bir katılım vurgusunun genele yayılmış olduğu gözlenmiştir. KAP bağlamında Brezilya ve Güney Afrika'nın dijital dışlanmayı azaltmaya yönelik stratejiler geliştirdikleri ancak belgelerde buna orta düzeyde bir vurgu yaptıkları görülürken diğer üç ülkede bu vurgunun zayıf bir söylemsel düzeyde olduğu anlaşılmıştır. HS bağlamında tüm belgelerde kamu yönetişimi hesap verebilirlik mekanizmalarına orta düzeyde bir vurgu olduğu görülmüştür. YBR bağlamında Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye'de güçlü referanslar görülürken Hindistan ve Kenya'da sınırlı bir yerel bağlam vurgusu tespit edilmiştir. Son olarak, KAF bağlamında altyapı ve kapasiteye dair farkındalığın Brezilya ve Güney Afrika'da yüksek, Türkiye ve Hindistan'da orta, Kenya'da düşük düzeyde yansıdığı görülmüştür.

Bulguların değerlendirilmesi için uygulanan CRITIC yönteminin temel varsayımı **bir kriterin varyansının yüksek ve diğer kriterlerle korelasyonunun düşük olduğu ölçüde karar verme sürecine daha fazla bilgi katkısı sağladığı ve ağırlığının yüksek olması gerektiği üzerinedir**. Bu özellik kriterlerin birbirlerini tekrarlamasının önüne geçmekle birlikte her kriterin katkısını bilgi temelli şekilde hesaplamaktadır. Bu nedenle bağlam duyarlılığı gibi heterojen bir yapıyı değerlendirmek için özellikle avantaj sağlamaktadır (Diakoulaki vd., 1995). CRITIC yöntemi bu çalışmada beş temel adımda uygulanmıştır.

İlk olarak her ülkenin belirlenen yedi kriterde aldığı skorlarla Tablo 2'deki karar matrisi oluşturulmuştur. Bu skorlar her kriterdeki bağlam duyarlılığı düzeyini temsil etmektedir. İkinci olarak, kriterlerin farklı ölçeklerden kaynaklanan etkilerini azaltmak için *vektör normalizasyonu* uygulanmıştır. Bu işlem tüm kriterlerin aynı ölçeğe taşınmasını sağlamaktadır. Üçüncü olarak, her kriter için standart sapma (σ_j) hesaplanmıştır. Dördüncü adımda her kriterin diğer kriterlerle arasındaki Pearson korelasyon katsayısı (r_{jk}) hesaplanmıştır. Bu adımda bir kriter diğer kriterlerle yüksek korelasyon gösteriyorsa *CRITIC yöntemi bu kriterin ağırlığını düşürmektedir*. Böylece tekrarlayan içeriklerin düşük ağırlık alması ve benzersiz bilgi sağlayan kriterlerin daha yüksek ağırlık kazanması sağlanmıştır.

Son aşama olarak CRITIC bilgi değeri aşağıdaki formülle hesaplanmıştır.

$$C_j = \sigma_j \times \sum_{k=1}^n (1 - r_{jk})$$

Bu formülde:

- $\sigma_j \rightarrow$ kriterin varyansı
- $(1 - r_{jk}) \rightarrow$ kriter ile diğer kriterler arasındaki farklılaşma düzeyi
- $C_j \rightarrow$ kriterin CRITIC bilgi değerini göstermektedir.

Kriter ağırlıkları ise:

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{j=1}^n C_j}$$

formülü ile normalleştirilmiştir. Aşağıda Tablo 3'te her ülke için her kriterin CRITIC ağırlıklıkları gösterilmektedir²:

Tablo 3: CRITIC Ağırlıkları

Ülke	DEG (w=0.1146)	ETÇ (w=0.1018)	TKD (w=0.2577)	KAP (w=0.1093)	HS (w=0.2131)	YBR (w=0.1021)	KAF (w=0.1013)
Brezilya	0.1146	0.1018	0.0000	0.1093	0.2131	0.1021	0.1013
Güney Afrika	0.0573	0.1018	0.2577	0.1093	0.0000	0.1021	0.1013
Türkiye	0.0573	0.0509	0.0000	0.0000	0.0000	0.0681	0.0338
Kenya	0.0000	0.0509	0.0000	0.0000	0.0000	0.0340	0.0000
Hindistan	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0338

Tablo 3'teki CRITIC ağırlıkları, Küresel Güney'e ait YZ strateji belgelerinin bağlam duyarlılığı yapısında kriterlerin bilgi yoğunluğunu göstermektedir. Bu ağırlıklar kriterlerin öneminin yanında ülkeler arasındaki varyansı ve kriterler arası ilişkilerdeki yapısal ayrışmayı da yansıtmaktadır. Elde edilen sonuçlar, hangi kriterlerin bağlam duyarlılığı performansını daha fazla etkilediğini istatistiksel olarak ortaya koymaktadır.

En yüksek ağırlığa sahip iki kriter TKD ve HS'dir. TKD'nin en yüksek ağırlığa ulaşması, ülkeler arasında toplumsal temelli yönetim kapasitesi açısından önemli bir farklılaşma bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgu, literatürde Küresel Güney için vurgulanan “temsil, yerel katılım ve topluluk bilgi sistemlerinin tanınması” eksiklikleriyle uyumludur (Openjuru vd., 2015; Pratt & DeVries, 2023). TKD'nin yüksek ağırlığı, YZ stratejilerinin bağlam duyarlılığı açısından en ayırt edici faktörün toplumsal katılım mekanizmalarının varlığı veya yokluğu olduğunu göstermektedir. Bu sonuç aynı zamanda epistemik adalet tartışmalarıyla da uyumludur, zira yerel toplulukların politika oluşturma süreçlerine dahil edilmemesi bağlam duyarlılığını doğrudan zayıflatmaktadır (Fricker, 2017; Walker & Martinez-Vargas, 2024). HS kriterinin ikinci en yüksek ağırlığı alması, YZ yönetiminde şeffaflık, denetim mekanizmaları ve kurumsal sorumluluk gibi alanlarda ülkeler arasında önemli bir varyans bulunduğunu göstermektedir. Özellikle YZ'nin kamu sektöründe kullanımının artmasıyla birlikte hesap verebilirlik, demokratik denge açısından kritik bir unsur hâline gelmiştir (Kay vd., 2024).

² CRITIC ağırlıklı puanlar hesaplanırken elde edilen her kriter için Min–Max ile normalize edilmiş değerler (1.1), standart sapmalar (1.2) ve CRITIC bilgi değerleri (1.3) Ek-1'de sunulmuştur.

CRITIC sonuçlarının bu kriteri güçlü biçimde öne çıkarması, YZ strateji belgelerinin hesap verebilirlik kapasitesindeki farklılaşmayı en yüksek bilgi değeri taşıyan alanlardan biri olarak işaret etmektedir.

Diğer tüm kriterler görece düşük veya orta düzey ağırlık almıştır. Buna göre KAP kriterinde varyans bulunsa da ülkeler arasındaki korelasyonun nispeten yüksek olması, kriterin bilgi değerini sınırlamıştır. DEG'in ağırlığı ise veri sömürgeciliğinin önemli bir konu olmasına rağmen incelenen ülkelerin bu alanda birbirine yakın düzeyde söylem geliştirdiğini gösterir. Bu, veri egemenliği söyleminin son yıllarda Küresel Güney'de yaygınlaşmasıyla ilişkilendirilebilir (Couldry & Mejias, 2019; Milan & Treré, 2019). ETC, YBR ve KAF ağırlıkları strateji belgelerinde birbirine benzer stratejilerin yer aldığını ve benzer söylem kalıpları ile bu konulara yaklaşıldığını göstermektedir. Bu sonuç, Küresel Güney ülkelerinin genellikle küresel çerçeveleri tekrar etmekte olduğunu ve özgün etik yaklaşımları daha sınırlı yansıttığını savunan görüşü doğrulamaktadır (Jobin vd., 2019; Schiff, 2025). Benzer şekilde, birçok Küresel Güney ülkesinin YZ kapasitesi açısından benzer altyapısal zorluklar yaşadığına ilişkin literatürle de uyumludur (Kay vd., 2024).

CRITIC yöntemiyle kriter ağırlıkları belirlendikten sonra, ülkelerin bağlam duyarlılığı performanslarını karşılaştırmak için **TOPSIS** yöntemi kullanılmıştır. TOPSIS uygulaması da beş temel aşamada gerçekleştirilmiştir:

İlk olarak CRITIC aşamasında kullanılan karar matrisi vektör normalizasyonu yöntemiyle aşağıdaki formül kullanılarak dönüştürülmüştür. Bu adım, tüm kriterlerin aynı ölçeğe taşınarak farklı birim ve dağılımların karşılaştırmayı etkilemesini engeller (Opricovic & Tzeng, 2004).

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}}$$

İkinci olarak, CRITIC ağırlıkları (w_j) kullanılarak normalize edilmiş değerler aşağıdaki formül vasıtasıyla ağırlıklandırılmıştır. Bu adım, her kriterin bağlam duyarlılığına katkısını CRITIC'in belirlediği bilgi değeri üzerinden yeniden ölçeklendirmektedir. Böylece yüksek bilgi içeriğine sahip kriterler TOPSIS hesaplamasında daha belirleyici hâle gelmektedir.

$$v_{ij} = w_j \cdot r_{ij}$$

TOPSIS, optimal çözümü her kriter için maksimuma veya minimuma yaklaşma üzerinden tanımladığından bağlam duyarlılığı kriterleri bu çalışmada fayda kriteri olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla üçüncü adım olarak, pozitif ideal çözüm (A^+) en yüksek performans değerlerinden, negatif ideal çözüm (A^-) ise en düşük performans değerlerinden elde edilmiştir:

$$A^+ = \{\max v_{ij} \mid j = 1, 2, \dots, n\}$$

$$A^- = \{\min v_{ij} \mid j = 1, 2, \dots, n\}$$

Dördüncü adım olarak, pozitif ideal çözüme (d^+) ve negatif ideal çözüme (d^-) olan uzaklıklar Öklidyen mesafe ile hesaplanmıştır. Pozitif ideale daha yakın olmak, bağlam duyarlılığı performansının yüksek olduğunu göstermektedir:

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - A_j^+)^2} \quad d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - A_j^-)^2}$$

Son olarak bağlam duyarlılığı endeksi (C_i^*), ülkelerin bağlam duyarlılığı düzeyini kompozit bir skor hâline getirmek için kullanılmıştır. Aşağıdaki formül sonucunda elde edilen skor 0-1 arasında değer almaktadır ve 1'e yaklaşan ülkelerin bağlam duyarlılığı açısından daha yüksek performans sergilediğini göstermektedir.

$$C_i^* = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-}$$

Yukarıdaki aşamaların hayata geçirilmesi sonucunda CRITIC ağırlıklı veri matrisi üzerinden TOPSIS ile **bağlam duyarlılığı endeksi (BDE)** hesaplanmıştır. Böylece bağlam duyarlılığı kavramsal bir çerçeveden çıkarak ölçülebilir bir endekse dönüştürülmüştür. Aşağıda Tablo 4'te BDE değerleri verilmiştir:

Tablo 4: Bağlam Duyarlılığı Endeksi (BDE)

Sıra	Ülke	BDE Skoru
1	Güney Afrika	0.688
2	Brezilya	0.669
3	Türkiye	0.349
5	Kenya	0.199
4	Hindistan	0.136

Hesaplamalar, skor matrisine dayalı olarak Güney Afrika ve Brezilya'nın bağlam duyarlılığı açısından önde olduğunu, Türkiye'nin orta bir profili temsil ettiğini, Kenya ve Hindistan'ın ise daha düşük bağlam duyarlılığı gösterdiğini ortaya koymuştur. Sonuçların elde edilmesinin ardından TOPSIS uygulamasının güvenilirliği test etmek üzere duyarlılık analizi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kriter ağırlıkları $\pm 10\%$ değiştirilerek TOPSIS sıralaması test edilmiş ve sıralamanın değişmediği, dolayısıyla da bulguların stabilitesinin yüksek olduğu ve yöntemsel yaklaşımın güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

6. Tartışma

Mevcut literatür, YZ yönetişimi alanında hâkim çerçevelerin ağırlıklı olarak Küresel Kuzey'de üretildiğini ve standartlaştırıcı, evrenselci bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir (Jobin vd., 2019; Schiff, 2025). Bu çerçevelerde genellikle veri egemenliği vurgusu düşük olmakla birlikte yerel bağlamlara minimal düzeyde referans verildiği tartışılmıştır. Bu çalışmanın nitel analiz ile birlikte CRITIC–TOPSIS sonucunda elde edilen bulguları ise daha karmaşık bir tablo ortaya koymaktadır.

Bulgulara göre Brezilya ve Güney Afrika, yüksek BDE değerleriyle standart çerçeveleri aktarmak yerine yerel sosyoekonomik eşitsizlikler, tarihsel miras ve toplumsal katılım boyutlarını politika belgelerinde işleyen örnekler olarak ön plana çıkmıştır. Benzer şekilde Türkiye'nin orta düzeyde bir BDE skoruna sahip olması Kuzey merkezli standartların bir kısmını benimsemekle birlikte yerel bağlam referanslarını da spesifik biçimde kurumsallaştırma konusunda adımlar attığını göstermiştir. Hindistan ve Kenya ise kalkınma odaklı ve hızlı teknoloji adaptasyonuna dayanan stratejilerinin sonucu olarak bağlam duyarlılığı açısından düşük BDE skorları almıştır. Bu sonuç, Küresel Güney'in homojen bir kategori olmadığını ve yerel tarihsel-politik faktörlerin YZ yönetişimini şekillendirebildiğini desteklemektedir (Couldry & Mejias, 2019; Walker & Martinez-Vargas, 2022).

CRITIC ağırlık analizinde DEG kriterinin göreceli orta düzey ağırlığa sahip olması, literatürün veri sömürgecilği tartışmalarıyla uyumludur (Couldry & Mejias, 2019). Yüksek standart sapma ve düşük korelasyon değerleri (Ek-1), ülkeler arası veri kontrol yaklaşımlarının farklılık taşıdığını göstermektedir. ETÇ kriterinin orta düzey ağırlığı, özellikle Brezilya ve Güney Afrika’da yerli topluluk hakları, kültürel çeşitlilik ve yerel etik normlara yapılan atıfların metinlerde sistematik biçimde bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuç, epistemik adaletsizliğin YZ yönetiminde giderek dikkate alındığını ve Güney ülkelerinde Kuzey merkezli çerçevelerin yerel epistemolojilerden beslendiğini göstermektedir.

Bağlam duyarlılığı endeksinin sosyal boyutunu oluşturan TKD ve KAP kriterlerinin CRITIC sonuçlarında yüksek ve orta düzey bilgi içeriğine sahip olmaları örneklemde yer alan ülkelerde toplumsal katılım mekanizmaları ve dijital erişim programları gibi uygulamaların stratejik hedeflere kapasitelerine uygun şekilde entegre edildiğini göstermektedir. YBR kriteri, ülkelerin YZ stratejilerinde tarihsel mirasa ve sosyal ve kültürel özgünlüklere ne kadar yer verdiğini göstermektedir. Bu bağlamda Güney Afrika, apartheid sonrası adalet perspektifini YZ’ye entegre eden nadir ülkelerden biri olarak ön plana çıkmıştır. Brezilya tarihsel eşitsizliklere ve yerel topluluklara yönelik politik duyarlılığıyla yüksek bağlam skoruna katkı sağlamıştır. Türkiye bu alanda da orta düzeydedir, ulusal bağlam vurgulanmakla birlikte tarihsel yönetim tartışmaları YZ politika belgelerinde yeterli ölçüde yer bulamamıştır. Hindistan ve Kenya ise kolonyal miras söylemini belirli alanlarda vurgulasa da YZ stratejilerine entegre etmemiştir.

KAF bağlamında literatürde, kapasite farkındalığının yetersiz olması durumunda kâğıt üzerinde reform üretme riskini artırdığı vurgulanmıştır (Pritchett vd., 2013). Bu çalışmada KAF, CRITIC analizinde orta-düşük bilgi yoğunluğuna sahiptir. Brezilya ve Güney Afrika hem altyapı yatırımlarına hem de kurumsal kapasitenin güçlendirilmesine dair daha somut hedefler içeren strateji dokümanlarına sahiptir. Türkiye’de KAF vurgusu politika belgelerinde altyapı hedefleri şeklinde yer almakla birlikte bunların operasyonelleştirilmesine dair ayrıntılar sınırlıdır. Bu durum, Pritchett vd.’nin (2013) “look like a state (görünüşte devlet)” analizinde tarif edilen, görünür formal kurumsal yapıyla fiili kapasite arasındaki uyumsuzluğa işaret eder. Hindistan ve Kenya’da ise ağırlıklı olarak altyapı geliştirmeye yönelik genel hedefler bulunurken farkındalığa dair yeterli veri bulunmamaktadır.

Belirlenen kriterler bağlamında genel bir değerlendirme yapıldığında, bağlam duyarlılığı yüksek strateji üreten ülkelerin aynı zamanda etik çoğulculuk ve veri egemenliği alanlarında güçlü olması ve düşük bağlam duyarlılığı olanların kalkınmacı ve teknoloji merkezli modelleri benimsemesi, literatürün ana tartışmalarıyla yüksek uyumlu bulgular elde edildiğini göstermektedir. Ancak aynı bulgular Küresel Güney kategorisi altında ele alınan örneklerin birbirlerinden her bir kriter bağlamında farklılaştıklarını ve bağlam duyarlılığının her kritere bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur.

7. Sonuç

Bu çalışmada CDA temelli nitel kodlama ile CRITIC–TOPSIS çok-kriterli karar verme yaklaşımının bütünleşik kullanımı ile geliştirilen bağlam duyarlılığı analitiği, Küresel Güney’de kamu yönetiminde YZ yönetimine ilişkin kapsamlı ve çok katmanlı bir değerlendirme sunmuştur. Küresel Güney ülkelerinin ulusal YZ strateji belgelerinde bağlam duyarlılığının ne ölçüde kurumsallaştığını çok-kriterli bir çerçevede değerlendirmek olarak belirlenen amaç ve araştırma soruları kapsamında değerlendirildiğinde, araştırmanın bulguları teorik çıkarımlar ve politika önerileri üretme olanağı yaratmıştır.

İlk olarak, yedi kriter üzerinden geliştirilen bağlam duyarlılığı çerçevesi, veri egemenliğinden tarihsel mirasa kadar geniş bir yelpazeyi sistematik biçimde ölçülebilir hale getirmiştir. Bu

çerçeve araştırma yürütülen bağlama uygun olarak yeni kriterler eklemek ya da çıkarmak suretiyle yeniden kullanılabilecek bir bağlam duyarlılığı kavramsallaştırması sunması bağlamında araştırmanın teorik katkısı olarak nitelendirilebilir.

Çalışmanın bulguları, Küresel Güney ülkelerinin YZ yönetişimine ilişkin bağlam duyarlılığının homojen olmadığını, aksine ülkeler arasında belirgin biçimde farklılaştığını göstermektedir. Buna bağlı olarak, ülkelerin bağlam duyarlılığı düzeylerindeki belirgin farklılaşmanın altyapıya yahut etik ilkeler gibi tekil kriterlere indirgenemeyecek, çok boyutlu bir karakter taşıdığı tespit edilmiştir. CRITIC-TOPSIS sonuçları, BDE'nin yüksek olduğu ülkelerde veri egemenliği, etik çoğulculuk, toplumsal katılım ve kapasite farkındalığı gibi kriterlerde hem nitel hem de nicel olarak güçlü performans göstermiştir. Bu ülkelerde bağlam duyarlılığının politika ve uygulama açısından kurumsal olarak işlenmiş olması bu sonucun temel nedeni olarak öne çıkmıştır. Türkiye genel olarak orta düzey bir bağlam duyarlılığı profili sergilerken, Hindistan ve Kenya'nın daha düşük bağlam duyarlılığı düzeylerine sahip oldukları görülmüştür. Bağlam duyarlılığının orta ya da düşük düzeyde olması, ulusal veri, kurumsal kapasite, tarihsel bağlam, etik çoğulculuk ve toplumsal eşitsizlikler gibi boyutların politika belgelerinde ikincil derecede ele alınmasından yahut yalnızca stratejik hedef olarak yer almasından kaynaklanmaktadır.

Bu sonuç, bağlam duyarlılığının çok boyutlu bir kavram olduğunu ve Küresel Güney ülkelerinin bu alanı farklı kurumsal, tarihsel ve sosyopolitik temeller üzerinden yapılandırıldığını göstermektedir. Bulgular, kullanılan yöntemsel yaklaşım ve geliştirilen bağlam duyarlılığı çerçevesiyle doğrudan ilişkilendirilerek çalışmanın temel araştırma sorusuna hem söylemsel hem de yönetim performansı bağlamlarında bütüncül bir cevap verilmesini sağlamıştır.

Bulgular, alt araştırma sorularıyla da doğrudan ilişkilidir. Araştırmanın ilk alt sorusu (ulusal YZ stratejilerinin eleştirel temaları ne ölçüde görünür kıldığı) CDA kodlaması üzerinden her kriterin metinlerdeki temsil düzeyi ile ortaya çıkarılmış ve CRITIC analizinde yüksek bilgi yoğunluğuna sahip kriterler bu görünürlüğün ülkeler arasında neden ayrıştığını göstermiştir. Bu bağlamda, ülkeler arasında eleştirel temaların görünürlüğünde önemli farklılıklar olduğu görülmüştür. Brezilya ve Güney Afrika veri sömürgeciliğine karşı ulusal veri kontrolünü güçlendirme ve toplumsal katılım mekanizmalarını kurumsallaştırma gibi temalara yer verirken Türkiye, veri kontrolü gibi yönetim ilkelerine atıf yapmakla birlikte etik çoğulculuk ve toplumsal katılım temalarını ikincil düzeyde ele almıştır. Öte yandan Hindistan ve Kenya ise teknoloji yatırımı, ekonomik kalkınma ve inovasyon odaklı söylemleri daha fazla öne çıkarmış, epistemik adalet ve dijital dışlanma gibi eleştirel temaları ise geri planda tutmuştur. CRITIC ağırlıkları özellikle DEG ve HS temalarının ülkeler arasında ayrıştırıcı rol oynadığını göstermektedir.

İkinci alt soru (ülkeler arasındaki farklılaşmanın boyutları) BDE aracılığıyla sayısal olarak tespit edilmiştir. Sayısal bulguların yorumlanmasıyla bağlam duyarlılığı farklılaşmasının hem kurumsal hem de politika temelinde gerçekleştiği gözlenmiştir. ETÇ ve YBR bakımından Brezilya ve Güney Afrika belirgin biçimde öne çıkarken Türkiye orta düzeyde bir politika çerçevesi sunmuş, Hindistan ve Kenya'da ise bu temaların görünürlüğü sınırlı bir düzeyde kalmıştır. KAF, ülkelerin uygulama yetkinliklerinde farklılaşma olduğunu ortaya koymuştur. Brezilya ve Güney Afrika operasyonel kapasiteyi güçlü biçimde vurgularken Hindistan ve Kenya kapasiteyi daha çok genel hedefler düzeyinde ele almıştır. CRITIC analizinde orta-yüksek bilgi içeriğine sahip olan KAF ve TKD kriterleri ise TOPSIS skorlarını özellikle etkilemiştir. Dolayısıyla ülkeler arası farklılaşma yalnızca yüksek-düşük bağlam duyarlılığı şeklinde gerçekleşmemiş; toplumsal, stratejik ve kurumsal boyutlarda da ince katmanlara ayrılmıştır.

Üçüncü alt soru (yönetişim ilkelerinin tarihsel, kurumsal ve sosyopolitik bağlamlarla ilişkilendirilmesi) hem CDA bulgularında hem de CRITIC'in ortaya koyduğu ağırlık dağılımlarında gözlemlenmiştir. Bulgular, ülkelerin yönetim ilkelerini kendi bağlamlarına entegre etme düzeylerinin oldukça değişken olduğunu göstermiştir. Güney Afrika bağlamında kolonyal miras farkındalığı hem CDA kodlamasında hem de CRITIC ağırlıklarında belirleyici olmuştur. Brezilya, sosyoekonomik eşitsizlik, yerel halkların hakları ve veri adaleti gibi yerel tarihsel dinamikleri politika stratejilerine yansıtarak yüksek bağlam duyarlılığı göstermiştir. Türkiye, devlet kapasitesi ve ulusal veri güvenliği çerçevelerini güçlü biçimde vurgulamakla birlikte bu ilkeleri tarihsel ve sosyopolitik bağlamla ilişkilendirme konusunda daha sınırlı bir yaklaşım sunmuştur. Hindistan ve Kenya'da ise yönetim ilkeleri daha çok ekonomik kalkınma, dijitalleşme ve teknoloji adaptasyonuna dayalı olduğundan tarihsel ve kurumsal bağlam bu çerçevede ikincil düzeyde konumlanmıştır. Bu sonuçlar BDE skorları ile bir arada ele alındığında, ülkelerin kendine has bağlamları ile YZ yönetim pratiklerinin eşleşmesinin bağlam duyarlılığının temel belirleyicisi olduğunu doğrulamaktadır.

Araştırma sorularına verilen yanıtlar, bağlam duyarlılığının hem kavramsal hem de ölçülebilir bir yönetim özelliği olduğunu ortaya koymuştur. Bu tartışmaların sonucu olarak politika düzeyinde de önemli çıkarımlar yapılmıştır. Çalışma, ilk olarak, veri egemenliğini güçlendirmeye dönük ulusal stratejilerin ekonomik ve güvenlik eksenli politikalar haricinde epistemik adalet ve bağımsızlığı güçlendiren araçlar olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. CRITIC analizinde egemenliği, Küresel Güney ülkelerinde YZ yönetiminin sürdürülebilirliği için kurumsal bir ön koşul olarak dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın bulgularına dayanarak ulusal veri egemenliğinin sağlanması için iki somut politika önerilmektedir:

- Ulusal veri saklama ve işleme altyapılarının (kamu veri merkezleri, ulusal bulut mimarileri vd.) güçlendirilmesi,
- Kamusal verilerin işlenmesinde Kuzey ülkelerine yahut büyük teknoloji şirketlerine bağımlılığı azaltacak yerli çözümlerin teşvik edilmesi.

İkinci olarak, etik çoğulculuk özellikle Güney Afrika ve Brezilya örneklerinde görüldüğü üzere yüksek bağlam duyarlılığına sahip ülkelerde belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda ulusal stratejilerin yerel değer sistemlerini tanıyan kurumsal mekanizmalar geliştirmesi gerektiği araştırmanın bulguları arasındadır. Bulgular bağlamında etik çoğulculuğun kurumsallaştırılması bir diğer politika çıktısı olarak iki farklı bağlamda önerilmektedir:

- YZ yönetiminin yerel normlar ve sosyoekonomik şartlarla uyumlu bir şekilde planlanması ve uygulaması, bu kapsamda kamu sektörü için bağlama duyarlı yönergeler oluşturulması,
- Küresel Kuzey merkezli devlet yahut uluslararası kuruluşların çerçevelerine dayanan politika ve stratejilerin bağlam duyarlı bir uyarlama sürecine tabi tutulması

Üçüncü olarak, CRITIC bilgi değerlerine göre toplumsal katılım düzeyi düşük ülkelerde BDE skorlarının belirgin biçimde gerilediği görüldüğünden toplumsal katılımın artırılması ve dijital dışlanma ile mücadelenin önemi öne çıkmıştır. Bu bağlamda toplumsal katılım ve sosyoekonomik kapsayıcılık süreçlerinin kurumsallaştırılması ve dolayısıyla YZ yönetiminin toplumsal meşruiyete dayanan bir kamu politikası alanı olarak ele alınması gerektiği anlaşılmıştır. Yerel yönetimler ve merkezi idare arasında katılım odaklı koordinasyon mekanizmaları kurulması ve YZ sistemlerinin kamusal süreçlerde

kullanılmasında katılımcı değerlendirme platformlarının oluşturulması bu araştırmanın bu bağlamdaki politika önerileridir.

Son olarak, kapasite ve altyapı farkındalığının da bağlam duyarlılığının kaçınılmaz bir boyutu olduğu araştırmanın bulgularındandır. Nitekim teknik, kurumsal ve insan sermayesi kapsamındaki eksiklikler giderilmeden etik veya toplumsal hedeflerin sürdürülebilir biçimde hayata geçirilmesi mümkün değildir. Bu kapsamda ulusal YZ stratejileri, politikaları ve uygulamaları geliştirilirken mevcut ve gelecek altyapı ve kapasitelerin tespit edilmesi ve bu bilinçle hayata geçirilebilir projelere odaklanması gerekmektedir.

Çalışmanın elbette sahip olduğu sınırlılıklar da bulunmaktadır. Başta örneklemde yer alan ülke sayısının beş ülke ile sınırlı kalması ve değerlendirmelerin yalnızca politika belgelerine dayanması yer almaktadır. Çalışmanın metodolojik yaklaşımı bu sınırlılığı bir ölçüde engellemiş olsa da gelecek araştırmalar, daha geniş örneklem, uygulama verileri ve uzun dönemli izleme çalışmalarıyla bağlam duyarlılığı kavramını zenginleştirebilir. İkinci bir sınırlılık ise nitel skorlamanın yorumsal/subjektif doğasıdır. Yine karma yöntem kapsamında çalışmaya bir objektivite kazandırılmış olsa da gelecek çalışmalarda kodlama şemaları çeşitlendikçe kodlamanın bir sistematige oturacağı ve bu anlamdaki sınırlılığın çözüme kavuşacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Küresel Güney’de YZ yönetişiminin bağlam duyarlılığı boyutunu değerlendiren ilk araştırmalardan biri olarak literatüre teorik, kavramsal, analitik ve politika düzeyinde katkılar sunmaktadır. Bulgular, bağlam duyarlı ülkelerin daha kapsayıcı, etik ve sürdürülebilir YZ politikaları geliştirme kapasitesine sahip olduğunu, düşük bağlam duyarlılığına sahip ülkelerin ise dışa bağımlı stratejiler nedeniyle daha kırılgan bir model izlediğini doğrulamıştır. Bu durum, bağlam duyarlılığının hem yönetim hem de toplumsal adalet açısından stratejik bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Andrews, M., Pritchett, L., & Woolcock, M. (2017). *Building state capability: Evidence, analysis, action* (p. 288). Oxford University Press.
- Arnstein, S.R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224.
- Avgerou, C. (2010). Discourses on ICT and development. *Information technologies and international development*, 6(3), 1-18.
- Belton, V. & Stewart, T.J. (2002). The multiple criteria problem. In *Multiple criteria decision analysis: an integrated approach* (pp.13-33). Boston, MA: Springer US.
- Berlin, I. (2014). ‘Two Concepts of Liberty’. In *Reading Political Philosophy* (pp. 231-237). Routledge.
- Birhane, A. (2020). Algorithmic colonization of Africa. *SCRIPTed*, 17, 389. DOI:10.2966/scrip.170220.389
- Birhane, A., Isaac, W., Prabhakaran, V....& Mohamed, S. (2022, October). Power to the people? Opportunities and challenges for participatory AI. In *Proceedings of the 2nd ACM Conference on Equity Access in Algorithms, Mechanisms, and Optimization* (pp.1-8).
- Blommaert, J., & Bulcaen, C. (2000). Critical discourse analysis. *Annual review of Anthropology*, 29(1), 447-466.

Couldry, N., & Mejias, U.A. (2019). Data colonialism: Rethinking big data's relation to the contemporary subject. *Television & new media*, 20(4), 336-349.

Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers & operations research*, 22(7), 763-770.

Donaldson, T. (2016). Values in tension: Ethics away from home. In *Readings and cases in international human resource management* (pp.403-415). Routledge.

Eubanks, V. (2018). Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. St. Martin's Press.

Fairclough, N. (2023). Critical discourse analysis. In *The Routledge handbook of discourse analysis* (pp. 11-22). Routledge.

Fricker, M. (2007). Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing. Oxford university press.

Fricker, M. (2017). Evolving concepts of epistemic injustice. In *The Routledge handbook of epistemic injustice* (pp. 53-60). Routledge.

Gereffi, G. (2018). Global value chains and development: Redefining the contours of 21st century capitalism. Cambridge University Press.

Governo Federal Ministério da Ciência, Tecnologia e Inovação Brasília (Ministry of Science, Technology and Innovation of Brasília (MSTI)) (2021). Estratégia Brasileira de Inteligência Artificial https://www.gov.br/mcti/pt-br/acompanhe-omcti/transformacaodigital/arquivos/inteligenciaartificial/ia_estrategia_diagramacao_4-979_2021.pdf

Gurumurthy, A. & Chami, N. (2019). Development justice in the digital paradigm: Agenda 2030 and beyond. *Development*, 62(1), 19-28.

Hakimi, M., Zarinkhail, S., & Sahnosh, F.A. (2025). Artificial Intelligence and Legal Reform in Developing Countries: Advancing Ethical, Rights-Based, and Accountable Digital Governance. *Jurnal Ilmiah Telsinas Elektro, Sipil dan Teknik Informasi*, 8(2), 127-144.

Heeks, R. (2022). Digital inequality beyond the digital divide: conceptualizing adverse digital incorporation in the global South. *Information Technology for Development*, 28(4), 688-704.

Heeks, R., & Shekhar, S. (2019). Datafication, development and marginalised urban communities: An applied data justice framework. *Information, Communication & Society*, 22(7), 992-1011.

Hwang, C.L., & Yoon, K. (1981). Methods for multiple attribute decision making. In *Multiple attribute decision making: methods and applications a state-of-the-art survey* (pp.58-191). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.

Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature machine intelligence*, 1(9), 389-399.

Karabulut, N. (2025). Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ Destekli Otomatik Karar Verme: Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 151-183.

- Kay, J., Kasirzadeh, A., & Mohamed, S. (2024, October). Epistemic injustice in generative AI. In *Proceedings of the AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society* (Vol. 7, pp.684-697).
- Lee, M.K., Kusbit, D., Kahng, A., Kim, J.T., Yuan, X., Chan, A. & Procaccia, A.D. (2019). WeBuildAI: Participatory framework for algorithmic governance. *Proceedings of the ACM on human-computer interaction*, 3(CSCW), 1-35.
- Medina, J. (2017). Varieties of hermeneutical injustice. In *The Routledge handbook of epistemic injustice* (pp.41-52). Routledge.
- Milan, S., & Treré, E. (2019). Big data from the South(s): Beyond data universalism. *Television & New Media*, 20(4), 319-335.
- Ministry of Information, Communications and the Digital of Kenya (2025). The Kenya National AI Strategy 2025-2030. <https://ict.go.ke/sites/default/files/2025-03/Kenya%20AI%20Strategy%202025%20-%202030.pdf>
- Mohamed, S., Png, M.T., & Isaac, W. (2020). Decolonial AI: Decolonial theory as sociotechnical foresight in artificial intelligence. *Philosophy & Technology*, 33(4), 659-684.
- Muchtasor, N. S. (2025). Ethical Pluralism in AI Policy: A Framework for Islamic Integration into Global AI Governance. *Sinergi International Journal of Islamic Studies*, 3(3), 191-203.
- Munda, G. (2004). Social multi-criteria evaluation: Methodological foundations and operational consequences. *European journal of operational research*, 158(3), 662-677.
- National Institution for Transforming India (NITI Aayog) (2018). National Strategy for Artificial Intelligence. <https://www.niti.gov.in/sites/default/files/2023-03/National-Strategy-for-Artificial-Intelligence.pdf>
- Openjuru, G.L., Jaitli,N., Tandon,R., & Hall, B. (2015). Despite knowledge democracy and community-based participatory action research: Voices from the global south and excluded north still missing. *Action Research*, 13(3), 219-229.
- Opricovic, S., & Tzeng, G.H. (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European journal of operational research*, 156(2), 445-455.
- Pratt, B., & DeVries, J. (2023). Where is knowledge from the global South? An account of epistemic justice for a global bioethics. *Journal of medical ethics*, 49(5), 325-334.
- Pritchett, L., Woolcock, M., & Andrews, M. (2013). Looking like a state: techniques of persistent failure in state capability for implementation. *The Journal of Development Studies*, 49(1), 1-18.
- Republic of South Africa Department Communications and Digital Technologies (DCDT) (2024). South Africa National Artificial Intelligence Policy Framework <https://fairbridges.co.za/wp-content/uploads/2024/10/South-Africa-National-AI-Policy-Framework-1.pdf>
- Ross, W.D. (2002). *The right and the good*. Oxford University Press.
- Said, E.W. (1977). Orientalism. *The Georgia Review*, 31(1), 162-206.
- Saldaña, J. (2021). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. SAGE.

Schiff, D.S. (2025). Strategies for Harmonizing Fragmented AI Ethics Frameworks, Standards, and Regulations. In *Handbook of Human-Centered Artificial Intelligence* (pp.1-45). Singapore: Springer Nature Singapore.

Singh, N., & Krishnaiah, L. (2025). The Governance of AI from 16 Diverse Ethical Perspectives. *Handbook of Global Philosophies on AI Ethics: Toward Sustainable Futures*, 216.

Srivastava, S. (2025). The Algorithmic Citizen: How Data-Driven Governance is Reshaping Public Participation in Emerging Economies. *GIJ*, 5(1), 20-28.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (CBDDO) (2021). Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025. <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf>

Thatcher, J., O’Sullivan, D., & Mahmoudi, D. (2016). Data colonialism through accumulation by dispossession: New metaphors for daily data. *Environment and Planning: Society and Space*, 34(6), 990-1006.

Van Deursen, A.J., & Helsper, E.J. (2015). The third-level digital divide: Who benefits most from being online? In *Communication and information technologies annual* (Vol.10, pp.29-52), Emerald

Van Norren, D.E. (2023). The ethics of artificial intelligence, UNESCO and the African Ubuntu perspective. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 21(1), 112-128.

Walker, M., & Martinez-Vargas, C. (2024). Epistemic governance and the colonial epistemic structure: Towards epistemic humility and transformed South-North relations. In *Epistemic Injustice* (pp.22-37). Routledge.

Wanderer, J. (2017). Varieties of testimonial injustice. In *The Routledge handbook of epistemic injustice* (pp.27-40). Routledge

Wirtz, B.W., Weyerer, J.C., & Geyer, C. (2019). Artificial intelligence and the public sector—applications and challenges. *International Journal of Public Administration*, 42(7), 596-615.

Wynne, B. (1992). Misunderstood misunderstanding: social identities and public uptake of science. *Public understanding of science*, 1(3), 281.

EK-1

CRITIC Ara sonuçları

1.1. Min–Max ile normalize edilmiş değerler

DEG: [1.000, 0.500, 0.500, 0.000, 0.000]

ETÇ: [1.000, 1.000, 0.500, 0.500, 0.000]

TKD: [0.000, 1.000, 0.000, 0.000, 0.000]

KAP: [1.000, 1.000, 0.000, 0.000, 0.000]

HS: [1.000, 0.000, 0.000, 0.000, 0.000]

YBR: [1.000, 1.000, 0.667, 0.333, 0.000]

KAF: [1.000, 1.000, 0.333, 0.000, 0.333]

1.2. Standart sapmalar (σ_j)

$\sigma_{\text{DEG}} = 0.374$

$\sigma_{\text{ETÇ}} = 0.374$

$\sigma_{\text{TKD}} = 0.400$

$\sigma_{\text{KAP}} = 0.490$

$\sigma_{\text{HS}} = 0.400$

$\sigma_{\text{YBR}} = 0.389$

$\sigma_{\text{KAF}} = 0.400$

1.3. Her kriter için CRITIC bilgi değeri C_j

$C_{\text{DEG}} \approx 0.689$

$C_{\text{ETÇ}} \approx 0.612$

$C_{\text{TKD}} \approx 1.548$

$C_{\text{KAP}} \approx 0.657$

$C_{\text{HS}} \approx 1.281$

$C_{\text{YBR}} \approx 0.614$

$C_{\text{KAF}} \approx 0.608$

Toplam $\sum_j C_j \approx 6.009$

Epistemik Şiddet ve Epistemik Adalet Bağlamında Hikâye Anlatma Hakkı Olarak Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi

Aykut Karahan¹

Öz

Bu çalışma, epistemik şiddet ve epistemik adalet kavramlarını merkeze alarak karşılaştırmalı siyaset teorisini, “hikâye anlatma hakkı” bağlamında yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Modern siyaset biliminin ve özellikle Avrupamerkezci tarih yazımının, Batı dışı toplumların siyasal düşünce ve pratiklerini ya görünmez kıldığı ya da türev, ikincil ve irrasyonel olarak kodladığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda epistemik şiddet, yalnızca yanlış temsil ya da eksik bilgi üretimi olarak değil; bilginin kaynağını, ölçütlerini ve meşruiyetini tek merkezde toplayan bütüncül bir tahakküm mekanizması olarak ele alınmaktadır. Çalışma, İznik Konsülü ve Ariusçuluğun dışlanması ile İbn Rüşdcülüğün Ortaçağ Avrupa’sında yasaklanması gibi tarihsel örnekler üzerinden epistemik şiddetin kurumsal kökenlerini tartışmakta; Avrupamerkezci anlatının, modern devlet aklının oluşumunda İslam ve özellikle Osmanlı siyaset pratiğiyle olan ilişkilerini sistematik biçimde kararttığını göstermektedir. Serahsî ve Debûs örneği üzerinden insan hakları, hukuki kişilik ve özgürlük kavramlarının modern Batı’ya özgü bir keşif olmadığı vurgulanmakta; bu katkıların kanon dışına itilmesi epistemik adaletsizlik bağlamında değerlendirilmektedir. Son olarak çalışma, bağlantısallık ve yaşamdaşlık kavramları çerçevesinde, karşılaştırmalı siyaset teorisinin farklı medeniyet havzalarının kendi siyasal tecrübelerini özne olarak anlatabilecekleri çoğulcu ve adil bir epistemik zemin sunabileceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Epistemik şiddet, epistemik adalet, Avrupamerkezcilik, karşılaştırmalı siyaset teorisi

Comparative Political Theory as the Right to Tell One’s Own Story in the Context of Epistemic Violence and Epistemic Justice

Abstract

This study aims to rethink comparative political theory through the lens of the “right to tell one’s own story,” by placing the concepts of epistemic violence and epistemic justice at its center. It argues that modern political science—and particularly Eurocentric historiography—has either rendered the political thought and practices of non-Western societies invisible or has coded them as derivative, secondary, and irrational. In this context, epistemic violence is addressed not merely as a matter of misrepresentation or incomplete knowledge production, but as a comprehensive mechanism of domination that centralizes the source, criteria, and legitimacy of knowledge within a single epistemic center. The study examines the institutional origins of epistemic violence through historical cases such as the exclusion of Arianism following the Council of Nicaea and the prohibition of Averroism in medieval Europe. It demonstrates how Eurocentric narratives systematically obscure the relationships between Islam—particularly Ottoman political practice—and the formation of modern state reason. Through the example of al-Sarakhsi, the study emphasizes that concepts such as human rights, legal personhood, and freedom are not exclusive discoveries of modern

¹ Dr, İstanbul Öğretmen Akademileri, aykutkarahan@gmail.com, 0000-0002-8566-6770

Western thought; rather, the exclusion of these contributions from the canon is evaluated as a form of epistemic injustice. Finally, within the framework of relationality and coevalness, the study argues that comparative political theory has the potential to offer a pluralistic and just epistemic ground on which different civilizational spheres can articulate their political experiences as epistemic subjects in their own right.

Keywords: Epistemic violence, epistemic justice, Eurocentrism, comparative political theory

1. Giriş

Modern siyaset teorisi ve sosyal bilimler, uzun süre Avrupa'nın tarihsel tecrübesini evrensel bir norm olarak kabul eden Avrupamerkezci bir epistemik çerçeve içerisinde şekillenmiştir. Bu çerçeve, Batı'nın siyasal, hukuki ve düşünsel dönüşümlerini ilerlemenin doğal ve zorunlu aşamaları olarak sunarken; Batı dışı toplumların tarihsel tecrübelerini ya tarihin dışında konumlandırmış ya da tali ve türev süreçler olarak kodlamıştır. Bu durum, yalnızca tarih yazımına dair bir tercih değil; bilginin üretimi, dolaşımı ve meşrulaştırılması üzerinden işleyen yapısal bir epistemik şiddet biçimidir. Özellikle modern devletin oluşumuna dair anlatılarda, Antik Yunan ve Roma mirası merkeze alınırken, Ortaçağ İslam dünyasının ve Osmanlı siyaset pratiğinin sağladığı kurumsal, hukuki ve düşünsel katkılar büyük ölçüde görünmez kılınmıştır. Oysa kilise otoritesinin sarsıldığı ve tanrısal meşruiyetin çözülmeye başladığı 16. ve 17. yüzyıl Avrupa'sında, işleyen ve dünyevi bir devlet aklı arayışı, İslam siyaset pratiğiyle kurulan yoğun temaslardan bağımsız değildir. Machiavelli'den Locke'a uzanan bu süreçte, Osmanlı-İslam siyasal deneyiminin etkilerinin sistematik biçimde örtbas edilmesi, epistemik karartmanın çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu çalışma, epistemik şiddeti yalnızca söylemsel bir dışlama olarak değil; medeniyetlerin kendi hikâyelerini anlatma imkânını ellerinden alan ontolojik ve epistemolojik bir sorun olarak ele almakta; karşılaştırmalı siyaset teorisini bu soruna alternatif bir düşünme zemini olarak tartışmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışma, klasik karşılaştırmalı siyaset teorisinin normatif ve Avrupamerkezci sınırlarını aşmayı hedefleyen eleştirel bir epistemik karşılaştırma yöntemi benimsemektedir. Çalışmada yöntem, farklı siyasal düşünce geleneklerini evrensel bir norm üzerinden ölçmek yerine, bilginin üretimi, meşrulaştırılması ve dışlanması süreçlerini tarihsel ve ilişkisel bağlamları içinde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda makale, üç yöntemsel eksen etrafında yapılandırılmıştır. İlk olarak, İznik Konsülü ve 1277 Paris Yasakları gibi tarihsel kırılma anları, yalnızca teolojik ya da siyasal olaylar olarak değil; kurumsallaşmış epistemik şiddetin erken örnekleri olarak ele alınmıştır. Bu eleştirel-tarihsel okuma, bilginin hangi koşullarda meşru kabul edildiğini ve hangi düşünce biçimlerinin sistematik olarak dışlandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İkinci olarak çalışma, karşılaştırmalı siyaset teorisini metinler arası bir kıyas faaliyeti olarak değil; kanon oluşum süreçlerinin eleştirisi olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Locke ve Kant gibi modern Batılı düşünürlerin siyasal teorisinin kurucu figürleri olarak konumlandırılması ile Serahsî ve Debûsî gibi İslam hukuk ve siyaset düşünürlerinin kanon dışına itilmesi, epistemik adaletsizlik bağlamında analiz edilmektedir. Böylece karşılaştırma, teoriler arasında değil, bilgiye tanınan meşruiyet rejimleri arasında kurulmaktadır.

Üçüncü olarak çalışma, Fabian'ın "eşzamanlılığın inkârı" kavramı ve bağlantısallık yaklaşımı çerçevesinde hermenötik-ilişkisel bir yöntem benimsemektedir. Bu yaklaşım, farklı medeniyet havzalarının siyasal tecrübelerini zamansal hiyerarşilerle değil, eşzamanlı ve etkileşimsel süreçler olarak ele almayı mümkün kılmaktadır. Bu sayede karşılaştırmalı siyaset

teorisi, farklı siyasal geleneklerin kendi hikâyelerini özne olarak anlatabilecekleri çoğulcu bir epistemik zemin olarak yeniden düşünülmektedir.

Bu yöntemsel çerçeve, epistemik şiddeti yalnızca yanlış temsil ya da bilgi eksikliği olarak değil; bilginin hangi hikâyelerin anlatılabilir, hangilerinin ise sessizleştirilebilir olduğuna karar veren yapısal bir iktidar biçimi olarak ele almayı mümkün kılmaktadır.

3. Bulgular

1. Epistemik şiddet tarihsel olarak *kurumsallaşmış* bir olgudur (İznik Konsülü, 1277 Yasakları).
2. Modern siyaset bilimi, Batı'nın tarihsel deneyimini evrensel norm olarak yeniden üretmektedir.
3. Serahsi örneğinde görüldüğü gibi, Batı dışı düşünce sistemleri bilinçli bir epistemik karartmaya uğramaktadır.
4. Bilgi, tek-merkezli değil çok-merkezli, dolaşım hâlinde ve ilişkisel bir ağ içinde oluşur.
5. Karşılaştırmalı siyaset teorisi, alternatif medeniyet anlatılarına alan açan en uygun teorik zemin olarak öne çıkmaktadır.

Batı'daki Aşama	Temsil Epistemik Dönemsel Güç	Edilen / Doğu Medeniyetlerine Yönelik Epistemik Etki / Şiddet Biçimi	Sonuç (Epistemik – Siyasal)
Reform ve Rönesans	Dini otoritenin kırılması; merkezli yeni bilgi rejimi	İslam düşüncesiyle ilişkili klasik metinler Batı merkezli yeniden yorumlandı; İslam'ın katkıları “geçiş köprüsü”ne indirgenerek özgünlük karartıldı	Epistemik çerçeveleme → Doğu'nun mirası olmaktan çok yeniden düşünsel kaynak çok araçlaştırıldı
Bilimsel Devrim	Doğa yasalarının formülasyonu; deneysel bilgi tekeli	İslam bilim tarihine ait keşifler “ön aşama”ya indirgenerek mülksüzleştirildi; bilginin kaynağı Batı'ya mal edildi	Bilimsel meşruiyet tekeli → Batı dışı bilme biçimleri “bilim dışı” ilan edildi
Aydınlanma	Rasyonalite, bireycilik, ilerleme telakkisi	İslam, Hint, Çin düşünceleri irrasyonel/geleneksel kategorisine hapsedildi; medeniyet tasnifi zamansal hiyerarşiye bağlandı (Fabian'ın “eşzamanlılık inkârı”)	Evrensel akıl → Batı=ilerleme, Doğu=gecikme anlatısı
Sanayi Devrimi	Mekanikleşme, teknolojik materyalist üretim düzeni	Batı dışı toplumlar “geri / ilkel / gelişmemiş” sınıfına yerleştirildi; ekonomik güç epistemik değere dönüştürüldü	Gelişmişlik hiyerarşisi → Modernlik Batı'ya mahkûm kılındı
Emperyal	Kapitalist merkez-	Ekonomik-siyasal	bağımlılık Bilgi tekeli →

Batı'daki Aşama	Temsil Epistemik Dönemsel Güç	Edilen Doğu Medeniyetlerine Yönelik Sonuç (Epistemik – Epistemik Etki / Şiddet Biçimi Siyasal)
Dönem Modern Dünya Sistemi	& çevre küresel dolaşımının kontrolü	düzeni; yanında epistemik bağımlılık Doğu'nun hikâye bilgi kuruldu; sosyal bilim anlatma hakkı epistemolojisi Avrupa modeline sistematik olarak göre kurumsallaştı (Wallerstein) bastırıldı

Tablodan da anlaşılacağı üzere Batı düşüncesinde ekonomik ve siyasal kırılmalar sadece o alanlarla ilgili bir kırılmaya yol açmakla kalmamış aynı zamanda yeni bir epistemik çerçeve üretmiştir. Yeni epistemik çerçeveler ise adaletsizlikler eşliğinde ötekine karşı karartma diyebileceğimiz olgulara neden olmuştur.

3.1. Epistemik Şiddet Nedir? Tanımı, Kapsamı ve Kavramsal Çerçevesi

Epistemik şiddet, herhangi bir gücün iktidar yapılanması içinde bilgiyi ve bilgi kaynaklarını; üretme, tanımlama, meşrulaştırma ve dolaşıma sokma gibi durumlarda kendini gösterir. Yani kimi bilgi ve düşünce çerçevelerini yasal- meşru- paylaşılabilir olarak ele alırken dışında kalanları tam tersi bir konuma düşürmektir. Yani öteki olarak kendi iktidarına ters ya da kendi güvenliği için riskli gördüğü fikri – düşünce çerçevelerini görmezden gelme, sessize alma, susturma ve temsil edilemez noktaya getirme eylemlerini kapsamaktadır. Yani bu fiziksel şiddetin ötesinde bir tür dil, kavram, bilgi üretimi ve kurumsal yapılar üzerinden işlemektedir. Ömer Kemal Buhari bu durumu Varoluşsa Tehcir'in kategorileri olarak tanımlamaktadır (Buhari, 2022, s.124-245).

Epistemik şiddet kavramının,

- *Ontolojik*: ötekinin varlık tarzını görmeme, tanımama, görmezden gelme. Mesela belli bir tarz bilim yapma tarzına bilimsel derken başka türde bilme tarzlarını mitolojik olarak görme.
- *Epistemolojik*: neye bilgi denileceğinin kriterlerini dayatma, evrensel kılma.
- *Hermenötik/Temsili*: bir topluluğun temsil ettiği bilgi ve varlık zeminini yanlış, eksik, kusurlu bulmak. Mesela Doğu'nun irrasyonel Batı'nın rasyonel olduğunu düşünmek.
- *Dil*: kavram dayatma. Diğer kavramları görünür olmaktan uzaklaştırma.
- *Kurumsal*: üniversiteler başta olmak üzere, devlet ve medya üzerinden belli bilme tarzlarının meşru ve paylaşılabilir, öğretilebilir olarak görülürken ötekilerin dışlanması şeklinde tezahürleri bulunmaktadır.

Kavramı açıktan ve örtük olarak kullanan düşünürlere rastlarken burada kavramı açık seçik bir şekilde Spivak tarafından kavramsal boyuta taşındığını görebilmekteyiz. Özellikle *Can the Subaltern Speak?* Ve Türkçeye *Madun Konuşabilir mi?* ismiyle çevrilen eserinde batı entelektüel düzeninin kuruluşunda zaten ötekinin sesinin duyulmasına imkân tanımayan bir mekanizma olduğundan bahseder (Spivak, 2020, s.15-31). Spivak özellikle temsil sorununu dikkate alarak iki tür temsil edilememe kategorisi tanımlar;

- Vertreten yani birisinin ya da birilerinin adına konuşmak
- Darstellen yeniden sunum yapmak, tasvir yapmak olmak üzere.

Birisinin adına konuşmak ilk başta olumlu gibi gözükse dahi yeniden sunma, tasvir etme aşamasında aslında kendi düşünce dünyasından onu sunma tasvir etme demektir ki bu da zaten ötekinin sesinin duyulmaması anlamına gelmektedir. Yani söyşe düşünmek gerekirse birisi ben işçilerin adına konuşuyorum derken aslında örtük olarak onların kendini ifade etme

becerisinden yoksun olduklarını dolayısıyla senin kurduğun söyleme bir nevi mahkûm oldukları sonucunu doğurur (Spivak, 2020, s.7-13). Söylem ile temsil arasında bir irtibatsızlık düzeneği vardır burada. Yani elinizde bir yazılım programı var ancak bu yazılım programı tek ve mükemmel bir donanım olduğu düşünülen platoformda çalışamıyordur çünkü bu donanım o yazılımı anlayacak, anlamlandırabilecek mekanizmaları içermiyordur.

Bu bir tür politik vekâlet ilişkisine dönmüş bir nesneye dönüşürken bir yanda diğer yandan ise epistemik söylem içinde tanımlanan bir şeye dönüşmüştür artık. Bu durum “söz”ün temsil edilemezliği, tanınamamazlığı paradoksuna sokar. Çünkü mekanizma buna uygun değildir. Tıpkı Birleşmiş Milletler sistemi gibi diyebiliriz. Mesela Birleşmiş Milletlerin yapısını düşünelim hep Filistin Halkı, Mülteciler “adına” konuşan birileri vardır ama kendi tanımladıkları çerçeve içinde. Madun olanların kendisi hiçbir zaman o arenada kendini ifade etme şansına sahip olamamaktadır. Bu devletler düzeyinden küresel örgüt ve kuruluşlara kadar tanımlama, tasvir etme, çerçeveleme gücünü elinde tutma ya da ondan vazgeçmeme gibi Nazan Yeşilkaya’nın biyoetik alanında *Tanrı’yı Oynamak* (Yeşilkaya, 2023, s.47-60) kavramsallaştırmasının siyasal alandaki izdüşümü olarak görmek mümkündür. Yani bir şeye karar verme, müdahale etme ve kontrol etme gücünü elinde bulundurmaktır.

3.2. Tarih Boyunca Epistemik Şiddet: Kurumsal İlk Örnek Olarak İznik Konsülü ve Yasaklanan Ariuşçuluk

Geçtiğimiz günlerde Papa 14. Leo’nun Türkiye ziyareti oldukça ses getirmişti. Fakat bu ziyareti daha da tartışmalı hale getiren husus Hristiyanlığın en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen İznik Konsülü’nün yapıldığı İznik ziyaretinin de olması hatta burada bir ayın gerçekleştirmesiydi. 1700 yıl önce Roma İmparatoru I.Konstantin’in çağrısıyla toplanan bu konsül sadece dini olmanın ötesinde bir anlama sahip olacak şekilde siyasi yönünün de olduğu bir tarihi dönüm noktası olarak dikkat çekmektedir. Bu toplantı görünürde bir teolojik tartışma gibi görünsede aslında arka planda bir siyasi yöne tekabül eden tarafıyla da dikkat çekmektedir. Bu toplantının;

- Ariuşçuluk gibi teslis ve Hz. İsa’nın Tanrı ile aynı özden olmayıp yaratılmış bir varlığı olduğuna dair görüşleri teolojik yönü olarak görünürken
- İmparatorun dini meselelere dair bu şekilde aktif rol alması yönüyle de ve bu anlamda ilk olarak değerlendirilmesi yönüyle de siyasi bir ayağa işaret etmektedir.
- Bu konsülden sonra neredeyse 1000 yılı aşkın bir din – siyaset ilişkisi omurgası kurulmuş ve devletin dini tanımlama gücünü elde etmesine dahası Roma düzeni diyebileceğimiz anlayışın kurumsal yanının daha da güçlenmesine yardım etmiştir.
- Bu sayede imparator – kilise iş birliği dönemi başlamış ve imparator teolojik bir imperial durumuna da yükselmiştir.

Burada önemli bir diğer husu ise bu toplantıdan sonra Hristiyan iman bildirgesi oluşturulması gibi hem teolojik hem siyasi yönü olması ve yine Hristiyanlığın kurumsal yapılanmasına dair ilk en büyük adımın atılmış olmasıdır. Fakat burada en dikkat çeken nokta ise Ariuşçuluğun maruz kaldığı dışlama ve yasaklamanın tarihte ilk sistematik *epistemik şiddet* örneğini teşkil etmesinde yatmaktadır. Bu şiddet ile Ariuşçuluk planlı ve organize bir suturulmaya, yok sayılmaya hatta psikolojik şiddete maruz bırakılmıştır. Siyasi yönü olarak bu meselenin Roma bir parçalanma süreci yaşarken Roma toprakları üzerinde Hristiyanlığın hızla yayılması tehlikesini fark eden Roma devleti adeta bir Hristiyan teolojisinde birlik sağlayarak ve Ariuşçuluk gibi ana akımın dışında görüşü olan anlayışı kurumsallığın dışına iterek epistemik bir şiddet örneğini ortaya koymuştur. Buradan da murad parçalanmakta olan imparatorluğu yükselmekte olan bir dini akımı yönlendirerek ve kontrol altında tutarak yeni bir tutkal olmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra Hristiyanlığın fakir ve alt tabakalar arasında çok ciddi taraftar bulması neticesinde bu keismleri kontrol altında tutmak hatta imparatorluğun bu yeni

tutkalının en önemli parçası olmasını sağlamaktır. Bu şekilde imparatorluk siyasi birliğini sağlayacak ve soylu, aristokrat sınıfların ayrıcalıklarını ellerinde tutmalarını da garanti altına alacaktı. Bu açıdan bakıldığı zaman Roma'nın iç bütünlüğünü koruma refleksi olarak değerlendirmek çok da yanlış olmayacaktır. Zira devleti sabitleyen ideolojik bir çerçeve üretilmiştir. Roma'nın devamını sağlayan metafizik ilke kurulmuş oluyor.

Yine bu refleks ile devletin doğru inanç ile yanlış inanç arasında bir ayırım yapma gücü ortaya konulmuş oluyor ki bu da zaten siyasi bir sınıflandırmadır. Heterodoks düşünceler/inanışlar siyaseten tehlikeli sayılıp ve onların birer siyasi suçlu muamelesi görmesi sağlanmıştır. Bu durum tüm ortaçağ boyunca devam etmiştir. Bu manada İznik Konsülü kendinden sonraki 1000 yıllık yapıyı derinden etkilemiş ve o konsülde ihraç edilen yasaklanan yani epistemik şiddete uğrayan Ariusçuluk bu düzende yeri olmayan bir düşünce olarak çerçevelenmiştir. Bununla kilise devlet birlikteliği sağlanmış ve ortodoksinin bir tür devlet dini haline gelmesine neden olmuştur. Bu manada Avrupa'nın siyasal yapısını bir milenyum kadar belirleyen ve belkide tarihteki ilk büyük *siyasal mühendislik* örneği olarak da kabul edilebilir. Bütün bunlar psikolojik olarak da ontolojik güvenlik ihtiyacının karşılanmasına neden olmuştur. Zira Nihat Karademir'in Lucretius'tan aktardığına göre, nasıl ki insan bireyini topluluk halinde yaşamaya iten etken güvenlik ihtiyacı ise devletlerinde aynı ihtiyacı derinden hissettiğini belirtmiştir (Karademir, 2025, s.87-91). Yine Karademir'in Cicerö'dan aktardığına göre insan bireyi hem güvenlik ihtiyacını gidermek için hem de doğası gereği birarada yaşamaya yazgılı olduğundan dolayı devlet vb. kurumlara ihtiyaç duymuştur (Karademir, 2025, s.91-96). Fakat her bir güvenlik ihtiyacı aynı zamanda bir tuzak anlamına geleceğinden bir ötekini dışlama ya da kendi gücünü devretme, kaptırma endişesi- kaygısı neticesinde özellikle kendi gücüne, otoritesine engel teşkil edeceğini düşündüğü dini ya da felsefi düşünceleri bir tür epistemik şiddet yoluyla saf dışı bırakmaya kadar gitmektedir. Bu da aslında psikolojik şiddetin farklı bir yüzü olarak okunabilir (Buhari, 2022, s.233-237). Nitekim bir dini kurum olan kilise özellikle Roma İmparatorluğu'nun çökmesiyle Avrupa'da ayakta kalan tek kurum olarak siyaset başta olmak üzere hayatın hemen her alanını kapsamaya başladı. Bu durum he ne kadar Reform ve Rönesans ile değişmiş gibi görünüşte olsa bile Avrupa siyasi yapılanmasında bugün dahi dinin özelde de Hristiyanlığın seküler bir kılıf altında devam ettiğine dair ciddi görüşler vardır. Mesela Gillespie modernitenin görünüşte seküler olmasına rağmen aslında bitmek bilmeyen bir teolojik arayışın bir tür maskesi olduğu düşüncesini savunarak, modernitenin derin teolojik tartışmaların bir ürünü olduğunu iddia eder (Gillespie, 2008, s.xi-xiii). Her ne kadar İznik Konsülünden sonra Roma İmparatoru'nun teolojik olaylara karışma gibi bir durumu ortaya çıksada sonraki süreçte Roma'nın çöküşüyle birlikte ayakta kalan tek kurum olan Kilise her alanı kuşatır hale gelmiştir. İşte bu da kilisenin çok güçlü bir kurum olarak sürekli güç istenci tuzağına kapılmasına neden olmuş ve karşısına çıkan her meydan okumayı bir tehdit olarak algılayarak bertaraf etme yoluna gitmiştir. Böylesi bir güç Roma'nın boşalan tahtını özellikle okuma yazma bilmeyen halk üzerinde birtakım sanatlarında kullanarak nüfuz etmiş, bütün bir hayatı kozmik bir planın parçası olarak göstermiş ve Kilise dolaysıyla Papa adeta bir Roma Sezarı haline gelmiştir (Ökten, 2003, s.93-97).

3.3. İkinci Kurumsal Epistemik Şiddet Örneği Olarak Avrupa'da İbni Rüşdcülüğün Yasaklanması

Ortaçağ siyasal düşüncesinin İznik konsülünden sonra teoloji ile iç içe geçmiş olması neticesinde Kilisenin adeta sorgulanamaz bir güç elde ettiği aşikârdır. Bu neredeyse Tanrısal bir güç anlamına gelir ve her tanrısal güç mutlak itaat ister. Şüpheye mahal vermeden tam iman ile tanrının ışığını üzerine almış olan Papa'ya itaati zorunlu tutar. İşte tüm bunlar Kilisenin güç tuzağına düşüp en ufak eleştiriyi dahi bir tehdit olarak görmesine neden oldu. Bu nedenle özellikle İslam ile karşılaşmalarda o dönem için her türlü eleştirel tutumu içinde

barındıran bir İslam düşüncesi ve felsefesinin başta Endülüs olmak üzere Hristiyan dünyasına girdiğini hatta bazı papazların Endülüs'deki medrselerde ders aldığını bilmekteyiz. Öyle ki o dönem Hristiyan din adamlarının gençleri Arap müslümanlar gibi giyindiklerinden yediklerinden içtiklerinden şikâyet ettiklerine dair kayıtlar vardır. Nitekim Tiezsen'in çalışmalarında bunun izine rastlarız. Tiezsen, Alvarus ve Eulogius'un düşüncelerinden yola çıkarak Hristiyanların, Latince yerine Arapçayı tercih etmeleri, müslümanlar gibi giyinmeleri ve onların ortamını tercih etmeleri gibi hususları ele alarak bir nevi Hristiyan kimliğinin dönüşümünü ele almaktadır (Tiezsen, 2013, s.45-94). Bir diğer önemli çalışmada Leeds Üniversitesi'nde bir doktora tezi olarak hazırlanan Christys'in eseridir. Burada da Hristiyan bir elitin Arap yönetimi içinde nasıl yer aldığı, diplomasi ve yönetim görevlerini üstlenmesi ve bunun için neler gerektiği, Latince kadar Arapçaya nasıl hâkim olduğu ve yine adab kültürü ve giyim kuşam yaşam kodları gibi bilgileri aktarmaktadır (Christys, 1999, s.76-82 – 118-147).

Yukarıda saydığımız örnekler kültürel ve belki bir miktarda diplomatik içerimlere sahip olsa dahi özellikle Endülüs üzerinden Avrupa düşüncesinin İslam ile tanışması özellikle de İslam düşüncesinin çoğul düşünceye değer vermesi ve yine Tanrı'nın birliği düşüncesi, akıl – vahiy ilişkisi ki burada insan aklının vahyi kavrayabileceğine dair görüşler Avrupalı düşünürleri derinden etkiliyor ve bu durum kilisenin sarsılmaz otoritesine karşı bir meydan okuma olarak görülüyor. İbni Sina'nın, İbni Rüşd'ün ve Farabi'nin hatta Gazali'nin fikirlerinin Avrupa düşüncesini etkilemesine dair kayıtlar mevcuttur. İnsan aklının değeri, ve bilginin kaynağı gibi derin felsefi sorular Avrupalı düşünürleri derinden etkilemiştir (Acar ve Kaya, 2025, s.321-471). Avrupa'daki ontolojik tartışmaların özellikle de Aquinas, Duns Scotus ve Boethius'un tartışmalarında İslam felsefesinin bu etkileri ciddi biçimde görülür. İbni Sina'nın *essentia – existentia* ayrımı Aquinas'ın *de ente et essentia*'sında kendini gösterir. Ve en önemlisi de Paris'te 13.yüzyılda bu tip İslami düşüncelerin yasaklanmasına sebep olan İbni Rüşd'ün kozmolojik argümanını kullanan ve Avrupalı İbni Rüşdcülüğün (Averroism) en büyük temsilcisi kabul edilen Siger de Brabant kozmolojik argümanı kullanmış ve metafizik çerçevesinin iskeleti olarak ele almıştır (Acar ve Kaya, s.321-471). Brabant'ın bu kadar önemli olmasının nedeni Avrupa düşüncesinde bir eksen kayması olarak nitelendirilebilecek olan fikirleri özellikle deidğimiz İbni Rüşd'den etkilenerek Avrupa'da kendi yorumuyla delillendirmiş ve bunun sonucunda infaza kadar giden bir neticeye neden olmuştur (Burnett, 2015, s.405-439). Bu manada 1270 ve 1277 yasakları özellikle İbni Rüşdün düşünceleri özelinde olsa bile İslam düşüncesinin Paris Başpiskopusu tarafından yasaklanması bir tür epistemik şiddetin ikinci kurumsal örneği olarak düşünülebilir.

Paris Üniversitesi'nde Aristocu çizginin fakat İbni Rüşd'ün perspektifiyle okutulması Paris Başpiskopusu Etienne Tempier'in 1270 ve 1277 yıllarında olmak üzere iki defa kınama mesajı yayınlamasına daha sonrasında ise en büyük İbni Rüşdcülerden biri olarak kabul edilen Siger de Brabant'ın şüpheli ölümüne kadar varmıştır. Burada İbni Rüşdün ve dolayısıyla İslam felsefesinin düşünce çizgisi kilisenin dogmatik çizgisi ile çelişiyordu. Bu nedenle de epistemik olan bu alanı yeniden düzenleme ihtiyacı hissetmiştir. Bu düzenleme görünüşte epistemik/felsefi içerimlere sahip olsa dahi asıl olarak siyasi bir hedefe matuf olarak yapılmıştır. 1270 kınaması daha çok bir uyarı niteliği taşıyorsa da 1277 tam bir dışlama, cezalandırma ve hat çekme olarak görülebilir. Bununla;

- Kilise meşru bilginin sınırını ben koyarım
- Felsefi düşünceye kısıt koyarak otoritesini
- Çoklu hakikat yerine kendisinin belirlediği tek hakikat gibi noktalardan siyasi bir hedef gözeterek bunu yapmıştır. Tıpkı İznik Konsülünde Ariusçuluğun akıbeti neredeyse 1000 yıl sonra İbni Rüşdcülük özelinde İslam felsefesi için yapılmıştır.

Yine kendini mutlak otorite olarak gören Kilise'nin böylesi bir refleks ile kendinin ontolojik güvenliğini garanti altına alma çabası olarak görmek mümkündür. Kendi varoluşuna tehdit olarak gördüğü bir düşünceyi yasaklama, yok etme ya da görünür olmasını engelleme olarak değerlendirmek gerekir. Etienne Tempier'in bu çabasını daha modern Foucault'cu bir okuma ile düşünecek olursak; bir disiplin kurumu olarak Kilise, kimin konuşacağına karar verme olarak söylemsel ve eylemsel otorite olarak davranarak; bir söylemi içsel diğerini dışsallaştırarak iktidarını sürekli üretme peşindedir. Yani iktidar sadece bastırmakla kalmaz arzu edilenide üreterek bunu yapar. Bu nedenle arzuyuda, özneyi, bilgiyide, hakikatide kendi varoluşsal amaçları doğrultusunda üretir (Foucault, 2011, s.128 ve Foucault, 2014, s.163).

Epistemik Şiddet bilginin kendisinde, oluşturulmasında ve yayımında belirli tercihler doğrultusunda yapılan hamleler bütünü olarak da görülebilir. Mesela Buhari'nin Immanuel Wallrstein'dan aktardığına göre 1945 yılına kadar sadece beş ülkede sosyal bilim kavramı ve bölümleri olduğunu bununda çok pratik bir amaca matuf olarak Avrupa'nın sorunlarını çözmek üzere kurgulandığını belirtmektedir (Buhari, 2021, s.435). Yine Wallerstein'a göre sosyal bilimler bağlamında evrensel değerler ve hak iddiası avrupa – merkezli bir dünya sisteminin ihtiyaçlarını meşrulaştırmak için kurgulanırken; Avrupa'nın tarihsel tecrübesi dikkate alınmış ve onun iktidar pratikleri rasyonalize edilmiştir (Wallerstein, 2006, s.xii-xv). Bu konuda algıları yönetme noktasında çok dikkat çekici bir örnek vermek gerekirse Batılı sosyal bilim dilinde coğrafi keşifler denilen ama aslında keşfin boş topraklara yapılacağı bilgisinin örtülmesi bir tarafa orada yaşayan insnalar olduğunun bir şekilde gizlenmesi ama en önemlisi de bunun bir işgal değil de keşif olarak sunulmasıdır. Yani bugün Türkiye'de dahi coğrafi keşiflere coğrafi işgaller demek sanki bir ideolojik tutummuş gibi algılanmaktadır. Oysa bu tam bir epistemik şiddet örneğidir. Bu konuda çok net bir tutum alan yaşayan filozof Peter Sloterdijk coğrafi keşifleri, asimetrik olarak dünyanın ele geçirilişi ve tek yanlılık çağı olarak nitelendirmektedir (Sloterdijk, 2008, s.25). Keşfeden özne olarak Avrupa, keşfedilen nesne öteki yerler ise sessizleştirilmiş, yok sayılmış dünya kurgusu ve anlatısı tam olarak bir epistemik şiddet örneği olarak görülebilir. Sloterdijk'in açılımını şöyle sınıflandırabiliriz;

- Medenileştirme Misyonu = İşgal
- Yağma = Ticaret
- Dünya Tarihi = Tahakküm

Burada aslında tablo genelde eşitliğin sağ tarafı verilmeyerek bir tür karartma operasyonu yapılmaktadır. Zira *medenileştirme misyonu, ticaret, dünya tarihi* kimsenin itiraz etmeyeceği kavramlar olarak algılanmaktadır. Sloterdijk bu sınıflaması ile dünyayı ele geçirmenin *semantik yapısı* olarak ele almaktadır. Yine ötekinin sadece mekânsal anlamda hatta çok zamansal anlamda dışlandığına dair dair önemli çalışmaları olan J. Fabian Btı'nın özellikle antropoloji üzerinden ötekini bugünün dışında adeta arkaik bir nesne haline dönüştürdüğünden bahseder. Zamandaşlığın inkârı (denial of coevalness) terimi ile de bunu serimler ve bunun Batı'nın ötekinin zamandaşlığının kurucu paradigması olduğunu iddia eder (Fabian, 2014, s.25-26,31-32). Fabian bu şekilde Batı'yı = tarihsel şimdi öteki = geçmiş kalıntısı olarak kurgulandığını ifade eder. Descartes ile başlayan rasyonel türde düşünme biçimi hemen hemen aynı dönemlerde yaşamış olan Francis Bacon'un meşhur bilgi güçtür sözüyle Batı'nın yeni düşünce çerçevesi inşa olunmaya başlamıştır. Aydınlanma sonrasında ise artık Batı dışı rasyonel kurgunun dışına atılmış ve Buhari'nin aktardığına göre bu durum bilgi katli anlamına gelen *epistemicide* süreci ile diğer bilgi türleri barbar, ilkel, primitif olarak etiketlenmeye başlanmıştır (Buhari, s.436). fazlıoğlu'nun tarifiyle buarada temel sorun yanlış bilgi, eksik bilgi ya da önyargı değildir onları da kapsayarak aşan yöntemin mutlaklaştırılması meselesidir. Yasa, olgu ve olaylardan türetilmiş bir düzenleme iken modern düşünceyle ontolojik ilkenin yerine geçmiş ve evrensel, bağlayıcı, zorunluluk haline getirilmiştir. Bu manada da modern Batı, kendi tecrübelerini tarihi olmasına rağmen “tümel

yasa” haline getirerek başka medeniyetlerin hakikat imkânlarını epistemik olarak bastırmıştır (Fazlıoğlu, 2025, s.64-69). Messiri ise kendisini bu şekilde ontolojik bir gereklilik haline getirmenin aynı zamanda kendini aşkın mutlağın yerine koyarak kendisini hiçbir sınırlayıcı gücün olmadığı duruma getirmek olduğunu belirtir (Messiri, 2021, s.7-69). Bu durumda bilim devrimi ile doğanın; emperyalist seküler epistemoloji ile de Batı dışı sömürülmeye müsait hale getirilecektir.

3.4. Avrupamerkezcilik ve Üçüncü Dışlamanın Politikası

Avrupamerkezcilik kavramının sahneye çıkmasının tarihi olarak en fazla 19.yüzyıla geri götürülebildiği görülmektedir. Hemen öncesinde daha 17.ve18.yüzyıllarda Avrupalı düşünürlerde kendilerini dünya tarihinin hatta bilinenin çok aksine İslam medeniyetinin bir parçası olarak algılıyorlardı (Görgün, 2021, s.187). Ünlü medeniyet tarihçisi G. S. Hodgson’un bir tespitine göre 16.yüzyılda uzaydan dünyaya gelenler dünya haritasına baksa yakın zamanda tüm dünyaya müslümanların hâkim olacağını düşünür derken buna sebep olarak siyasi ve iktisadi avantajlarıyla kültürel canlılığa dikkat çekmektedir (Hodgson, 2001, s.168). Avrupamerkezcilik açık bir şekilde dünya tarihini Avrupa tarihinden medeniyet tarihini ise en ve en gelişmiş medeniyet olarak Avrupa medeniyetinden ibaret gören yaklaşımın adıdır. Zira bu konuda en önemli metinlerden birini kaleme almış olan J. M. Blaut, Avrupamerkezciliğin masum bir anlatı olmanın ötesinde sömürgeciliğin meşru gösterilmesinin en önemli aracı olduğunu ortaya koymuştur (Blaut, 2012, s.29). Zira ona göre Avrupamerkezcilik, sömürgecinin dünya modelini temsil etmektedir. Blaut’ın bu tespitleri, Avrupamerkezci tarih yazımının sadece bir ön yargılar bütünü olarak değil aynı zamanda sömürgeciliğin siyasi, ekonomik ve epistemik meşruiyetine kaynak sağlayan bütüncül bir dünya modelini ortaya koymaktadır. Blaut’ın bir diğer önemli eserinde ise özellikle 1492 yılından sonra sömürgeci dünya düzeninin ihtiyaç duyduğu epistemik kaynağı sağlamıştır. Avrupa’yı ilerlemenin ana merkezi, Avrupa dışını ise ya durağan olarak ya da bir türev olarak görme eğiliminin bütünlüklü bir şekilde ortaya konulmasına vurgu yapmaktadır (Blaut, 2000, s.1-7).

Oysa dünya tarihi ve dünya medeniyetlerinin Avrupa’dan öncede birbiriyle irtibatlı, fikri dolaşımın üst seviyede olduğu zamanlar vardı. Hatta Avrupalı yazar- çizer ve düşünürlerde kendilerini bunun bir parçası olarak görme eğiliminde idiler. Mesela Abu-Lughod’un önemli bir eserinde Avrupamerkezci dünya anlatısı ve tarih yazımının hemen öncesi olan özellikle 13.yüzyılda dünya birbiri ile bütünleşmiş ve birbirine paralel yürüyen eş zamanlı gelişmişliği söz konusudur. Çin’de teknoloji, üretim ve ticaret; Hindistan’da tekstil ve deniz ticareti; İslam dünyasında, Bağdat, Kahire, Bara, Aden başta olmak üzere finans, ticaret hukuku ve aracılık faaliyetleri; Moğol Pax Mongolia ilede güvenli kara ticaret yolları olduğunun Avrupa’nın ise bu dünya sistemlerinin priferisinde olduğunu ve sonrasında buna eklemlendiğini vurgular (Abu-Lughod, 2020, s.22-25;36-37). Burada Hobson’ı da hatırlamak gerekir çünkü ona göre dünya tarihi Avrupa hegemonyasından ve Avrupamerkezci tarih yazımından önce hegemonik bir çekirdekten uzak, yatay ilişkiler ağına ilerleyen ve belli bir medeniyetin baskın özgünlüğünde ilerlemeyen bir süreçti ki bu süreç takribi olarak ms. 500-1800 arası küresel ekonomik ve kültürel dinamizmin ana taşıyıcı kolonları olarak Doğu toplumlarını işaret etmektedir. Bu anlamda Avrupa’nın bir yükselişinden bahsedilecek ise bu Doğulu ağların ürettiği bilgi, teknoloji ve kurumsal birikimin aktarımı sayesinde olmuştur (Hobson, 2019, s.17-21).

16. ve 17. Yüzyıl Avrupa’sında temel bir kriz olarak açıkçası 1000 yıllık kilise kurumunun boşalttığı alanda siyasi alan başta olmak üzere bu boşluk nasıl ve ne şekilde sorusu üzerinde odaklanmaktaydı. Kilise otoritesi dağılmış, tanrısal meşruiyet geçerliğini yitirmiş ama bir yandan da devlet otoritesinin sağlanması gerekiyordu. Bu nedenlerle kiliseden bağımsız,

dünyevi dayanakları olan ve etkili de oalbielcek bir çerçeveye, modele ihtiyaç vardı. Yani işleyen bir canlı bir devlet aklına işaret ediyordu tüm bunlar. Klasik Avrupamerkezici çerçeveye bakarsak bu Yunan ve Roma gibi bir anlatı olmasına rağmen aslında bunlar Avrupa açısından canlı örnekler olarak yaşayan modeller değildi. Tıpkı felsefede yapıldığı gibi 1000 yıllık İslam mirası görmezden gelinmiş gibi yapılmasına rağmen bugün yapılan alternatif çalışmalar durumun öyle olmadığını ortaya koymaktadır. Fransızların *raison d'etat* dedikleri yani *hikmet-i hükümet* denilen işleyen bir devlet aklına ihtiyaç vardı. Bu manada ilk akla gelen isim Machiavelli'dir. Görgün'e göre Machiavelli'nin önerdiği model aslında Osmanlı – İslam siyaset pratiğine oldukça yakın bir modeldir (Görgün, 2021, s.188-192). Özellikle Avrupa'da kilisenin sarsılmaz otoritesine karşı şüpheli tavırların temelinde yine İslam siyaset pratiğinin yattığını iddia eden Görgün, modern düşüncenin ilk savunucularından olduğu iddia edilen Casanus'un Osmanlı üzerinden İslam siyaset düşüncesiyle nasıl yakından ilgili olduğunu; yine Montaigne'nin ve Locke'nin iyi düzeyde Arapça bildiklerini ve yine özellikle Locke'nin siyer tarihi gibi dersler aldığını dahası Pierre Charron'un şüpheliğinin arkasında Gazali başta olmak üzere İslam düşünürlerinden etkelmediğine dair fikirleri mevcuttur (Görgün, 2024, s.67-90). Hümanizm başta olmak üzere Kiliseye karşı şüpheli yaklaşımların ve devlet modelinin yaşayan bir canlı örnek olarak Osmanlı – İslam siyaset pratiğinden elde edildiği bilgisi ile bu bilgileri ileri süren yazarların ve düşünürlerin Osmanlı ve İslam dünyası ile olan yakın ilişkilerinin adeta ört bas eidlmesi bir epistemik karatma operasyonunun parçası olduğu açıktır.

4. Epistemik Adalet ve Adaletsizlik Bağlamında Bilmenin Etiği

Bazen kavramları mefhumu muhalifinden anlamak yararlı bir yöntem olmaktadır. Burada da epistemik adalet derken aslında epistemik adaletsizlikten kasıt nedir ona bakmak gerekmektedir. Bu kavramı sistemaitk bir şekilde ilk kez Miranda Fricker'de görmekteyiz. Fricker bununla bir kişinin özne olma kapasitesinin engellenmesi olarak tanımlar epistemik adaletsizlik kavramını ya da eylemler bütünü (Fricker, 2023, s.27-37). Bu manada epistemik adalet meselesinin iki yönü vardır. Birincisi bilgi diğeri ise adalet yönüdür. Bilgiyi kimin üretebileceğine dair kriterlerin belirlenmesi noktasında ve kimin sözünün muteber olduğunun kriterinin belirlenmesi gibi sorunsala işaret etmektedir. Tarihi süreç içinde belli bir medeniyet havzasının düşünme biçiminin mutlak kılınması ve bu mutlaklığın içine dâhil olmayanların dışlanması gibi bir durum Avrupa ya da Batı merkezilik dediğimiz sorunsala işaret etmektedir. Çünkü bu yolla diğer medeniyet havzalarının ürettiği bilgi çerçevesi ve ondan türeyen hayatın diğer alanlarına karşı temelden bir eşitsizlik durumu ortaya çıkmaktadır. Burada fiziksel bir şiddetin ötesinde ötekinin algısına, hafızasına ve muhakeme gücüne yani doğrudan varoluşsal (ontolojik) bütünlüğüne bir saldırı söz konusudur. Hatırlatmak gerekir ki sadece Foucaultcu manada bilgi iktidar ilişkisinin yanında; bilginin bizatihi kendisinin bir adaletsizlik yaratma kapasitesi olduğunu görmek gerekiyor. Bu yüzden Lena Schützle, epistemik adaletsizlik ile epistemik şiddeti birbirinden ayırmanın zor olduğunu ve bunların içinde katmansal bir ilişki içerisinde olduğunu vurgular (Schützle, 2024, s.15-16).

Bilginin özellikle yükseköğretim alanını da içine alacak şekilde kurumsal bir kolonyal zihniyetle üretilmesi meselesi bugün dünyanın içinde boğuştuğu en önemli meseleler haline gelmiştir. Zira bu tür kolonyalizm çok incelikli bir metod izlemektedir ve ortaya çıkarılması ancak berrak zihinlerin marifiteyle olabilir. Dahası bir toplumun fikri sömürüsü aradan asırlar geçse dahi değişmeyecek bir hal alır. Bu manada bugün yükseköğretimde ve akamide bilgiyi meşru ve gayri meşru çizgide değerlendiren bir iktidar olarak iş gördüğünü görmek gerekiyor. Çünkü bu bilginin eksikliği ya da “geri kalmışlık” meselesi olarak değil, bilginin kimin adına, hangi dille ve ölçütlerle üretildiği meselesidir yani bilginin kendisinin bizatihi tahakküm aracına dönüşmesidir (Maringe, 2023, s.9-11). Yerel ve yerli düşünme kaynaklarının ve biçimlerinin bilme kapasitelerinin kısıtlanması ya da sakatlanmasına dayalı

bu hiyerarşik düzenleme, Batı dışının bilme yetilerinin sistematik olarak bastırılması manasına gelmektedir. Bu bastırılma, ölçüt dışına atma ya da kendi koyduğu, belirlediği ölçüte uymaya itaate dayalı bilgi hiyerarşisinin en güzel örneklerinden biri de siyasal alandan örnekler üzerinden yürütülebilir. Mesela Batı’da bir müslüman kimliğine sahip birisi terör eylemine kalkıştığı vakit bu eylem hemen İslam’ın şiddet yanlısı bir din olduğu ön yargısına dayandırılarak verilmesine rağmen onlarca kişiyi katleden bir terör eyleminde bulunan aşırı, radikal Yahudi ya da Hristiyan her nedense din ile özdeşleştirilmeden bireysel – psikolojik bir hal ile açıklanır, haber yapılır. Yine akademik dünyadan belli dergiler belli bilgi paradigması dışında ya da ülkelerden gelen makaleleri neredeyse hiç yayınlamamaktadır. Bu durum başta beri savunulan epistemik şiddetin ya da en hafif tabirle epistemik görmezden gelme, karartma operasyonu gibi algılanabilir. Mesela insan haklarına dayalı bir düzenin ilk olarak kâmil bir şekilde Batı’da reform ve rönesans dönemlerinin ardından aydınlanma felsefesi ile zirve yaptığı görüşü hâkim bir siyasal görüştür. Oysa epistemik görmezden gelme ya da karartma diyebileceğimiz bir kanıt olarak İslam âlimi olan Serahsi’nin insanın Allah’ın kendisine yüklediği sorumluluğun farkında olan bir akıl sahibi olmasının yanında aynı zamanda dokunulmazlık ve mülkiyet hakkı olduğunu ifade eder ki kendisi bir Hanefi Fakihî olarak bunları söylemektedir (Serahsi, 2020, s.334-336). Serahsi bu iddialarında oldukça ileri bir noktadadır ve bunun insan olma hakkının asli şartı olduğunu ileri sürer. Üstelik bunun için herhangi bir temyiz sürecine ihtiyaç olmadığını ve tek şartın insan olarak doğmak olduğunu da ifade eder. Oysa bu bilgi bir Batılı için hatta Türkiye’de veya dünyanın değişik bölgelerinde Batılı tarzda bilgi üreten kurumların çevresinde üretim yapan her aydın için dini bilgi ya da bir din âlimi tarafından iletildiği için dikkate alınmaz, görmezden gelinir hatta gerekirse karatılır ve üstü örtülür (Görgün, 2021, s.188-122). Daha 1000’li yıllarda yaşamış olan bir fıkıh âlimi bugün modern siyasal literatürde dahi tartışılan;

- Doğuştan insan hakları
- Hukuki kişilik
- Negatif haklar (dokunulmazlık)

Dediğimiz hususları belli bir sistematik içinde formüle etmiştir. Ancak aynı dinsel tavrı Aristo ya da Platon’un eserleri için yapılmaz onların felsefî bir yönü olduğu dinsel olandan ayrıldığı iddiası hala kanonik bir okuma olarak görülmektedir. Oysa son yıllarda yapılan çalışmalar ortaya koymuştur ki gerek Platon gerek Aristo’nun eserleri bir tür Yunan dini diyebileceğimiz ve belki de logostaki mitos anlamına da gelen bir okumayla da okunmalıdır. Zira İlkçağ Yunan felsefesinin antik Yunan diniyle yakından ilgisi vardır (Kömürcüoğlu, 2020, s.12-34). Bu manada aynı konuları üstelik daha kısıtlayıcı bir çerçevede ele alan Locke ve Kant gibi isimler neden siyaset felsefesinin ana isimleri ve kurucu metinleri arasında yer alıyorsa onlardan yüzyıllar önce üstelik daha geniş bir çerçevede ele alan Serahsi bu kanonik okumalarda ya da kurucu isimler arasında yer almıyor? İşte bu soru makalenin ana çerçevesinde ortaya koyuyor. Bu çok açıktır ki bilginin içeriğine odaklanmaktan ziyade; kaynağı, kimin tarafından üretildiği ve hangi medeniyet havzasına ait olduğu gibi ön yargılı ve hatta epistemolojik ön yargı, şiddet ve karartma ile yakından ilgilidir. Benzer bir dışlama örneğini Karatani sunmaktadır. İkonomi kavramı etrafında geliştirdiği düşüncesinde felsefenin kökeninin Atina demokrasisiyle sınırlanamayacağıdır. Karatani’ye göre, felsefi düşüncenin ortaya çıkışı, hükmetmenin olmadığı, özgürlük ve eşitliğin fiilen mümkün olduğu İyonya’daki “İkonomik” toplumsal deneyime dayanmaktadır (Karatani, 2018, s.25-49). Buna rağmen felsefe tarihinin kanonik anlatısı, Atina merkezli bir çerçeve kurmuş ve bunun gibi öncül deneyimleri yok sayma yoluna gitmiştir. Bu durum tarihsel bir tercihle açıklanmanın ötesinde, belirli düşünme biçimlerinin görünmez kılınmasını mümkün kılan epistemik bir karartma örneğidir. Yine kanon dışı olarak önemli örneklerden biri de ünlü İslam âlimi olan Debûsî’nin hanefî hukuk merkezli geliştirdiği zimmet (hukuki kişilik), akıl (hitaba muhatap olma) ve

emanet (sorumluluk taşıma) gibi bugün dahi siyaset teorisyenleri tarafından tartışılan konuları sistematize etmiş olmasında görülebilir. Burada Batı siyaset düşüncesinden temel fark olarak tabiat durumunun İslam âlimleri tarafından kabul edilmiyor olmasıyla insanın ilk önce zimmet yani hukuki bir kişiliğe sahip olmasıyla yükümlülük taşıyan bir varlık olmasında yatmaktadır. Burada kritik nokta Debûsî'nin bu hukuki kişilik başta olmak üzere kavramı Batı siyaset teorisinde bir şekilde karşılık bulup ancak ilahi sorumluluk bağlamından kopararak sekülerleştirilmiş bir vaziyette sisteme dâhil edilmesidir (Köksal, 2020, s.25-67). Bu konuda aslında modern düşüncenin ve onun hayat alanlarına yönelik geliştirdiği kavramların dini kaynaklı rerefransların ve kavramların sekülerleştirilmesi olarak gören C. Schmitt'i de hatırlamak önemlidir (Schmitt, 2016, s.43-59). Benzer yaklaşımı İ. Kurun'da da görmek mümkündür. Ona göre de felsefe ve teoloji arasındaki görünmez kılınan ancak farklı bir okumaya tabi tutulduğunda oldukça görünür olan ilişkinin çok daha derinini liberalizmde ve onun kurucu babası olarak kabul edilen J. Locke'nin özellikle ahit teolojisi bağlamında görmek mümkündür (Kurun, 2016, s.1-7; 83-129).

4.1. Epistemik Adaletsizliğin ve Şiddetin Üstesinden Gelebilmek: Yaşamdaşlık ve Bağlantısallık

Medeniyet tarihi sadece bir toplumun ya da bir insan grubunun hatta sadece bir medeniyet havzasının üretimleri, ilişkileri ile açıklanabilecek bir alan değildir. Bu adaletsizliğin üstesinden gelebilmenin birinci koşulu ortak bir yaşamdaşlık bilincine sahip olmak ve insanlığın farklı medeniyet havzalarının katkısıyla “ilerleme” sağladığı bağlantısallık ağında olmayı kabul etmektir. Nitekim bugün Doğu Batı ayrımının dahi yapay olduğunu, tarihi süreç içinde Doğu ve Batı tanımlarının da tartışılmalı olduğuna dair önemli görüşlerde mevcuttur. Mesela Teoman Duralı Doğu Medeniyetleri camiası derken belli bir ırk, kültür üzerinden tanımlamak yerine düşünme tarzı, insana, doğaya ve aşkın bir varlığa bakış gibi ontolojik tabanda bir ayırmadan yola çıkar (Duralı, 2002, s.11-12). Bununla Duralı, medeniyetleri birbirinden ayırmanın bugünkü fiziki ve siyasi coğrafya üzerinden ya da ırk gibi belli ideolojik içerimlere sahip ayırmalardan ziyade daha düşünsel ontolojik bir temele dayandırmayı teklif ediyor. Bu nedenle de İran'dan bugünkü İngiltere'ye kadar olan sınırı Batı medeniyetleri camiası, İran'dan Hint ve Çini kapsayan alanada Doğu medeniyetleri camiası adlandırmasını uygun görür. Ancak tarihi süreç içinde elbette çeşitli farklılaşmalar olmakla birlikte bütün bu medeniyetler birbiri ile sürekli etkileşim içinde olmuşlardır. Bunun en güzel örneği kağıt, barut gibi modern dünyanın şekillenmesinde etkisi olan materyallerin Çin'den İslam toplumları üzerinden bugünkü Batı Avrupa'ya gelmiş olmasıdır. Ya da Arap rakamları denilen aslında Hint kökenli olan rakamların yine İslam toplumları üzerinden Batı Avrupa'ya geçmiş olmasıdır. Ya da Fenikelilerin icat ettiği alfabenin hem Arap hem Yunan gibi iki büyük medeniyet havzasının alfabelerine kaynaklık yapmış olmasıdır.*

Serahsi örneğinde de vurgulanmaya çalışıldığı gibi epistemik adaletsizliğin ve onun sonucunda ortaya çıkan şiddetin üstesinden gelebilmeyi mümkün kılan temellerden biri de, ötekinin kavramsız olduğu düşüncesinden vazgeçmektir. Zira epistemik adaletsizliğin ve şiddetin önemli bileşenlerinden biride, G. Pohlhaus'un “willful hermeneutical ignorance” olarak bahsettiği baskı altında olan bireyin ya da toplum medeniyet diye de düşünebiliriz bunu kavrama sahip olmaması değil ayrıcalıklı baskın grubun bunu anlamayı reddetmesi pratiğinden kaynaklanır (Pohlhaus Jr, 2012, akt. Sherman ve Goguen, 2019, s.8-9). Daha kapsamlı bir çözüm önerilerinden birisini de Posey ortaya koymaktadır. Zira onun çözümlemesi Fricker'in sadece baskın bireyin erdemli davranışına yönelik çözümü Posey

* Bu konularla ilgili olarak bakınız; Hüseyin Gazi Topdemir&Yavuz Unat, Bilim Tarihi; Peter Whitfield, Batı Biliminde Dönüm Noktaları, Ahmed Cabbar, İslam Bilim Tarihi, Ömer Türker (Proje Yönetmeni), Şule Taşkıran (Editör), Matematik Bilimleri ve Teknolojinin Tarihi

tarafından yeterli görülmez zira bunun bireysel değil daha kurumsal odaklı bakışlar ile mümkün olduğunu düşünür. Ona göre epistemik emeğin tanınması ve telafi edilmesini de içeren bir tavır gereklidir (Posey, 2021, s.xiv-xvii). Posey aynı zamanda baskın öznenin, marjinal kılınmış epistemik kaynakları bilmemeyi tercih etmesinin de bu adaletsizliğin önündeki en büyük engel olarak görmektedir (Posey, a.g.e., s.45-47). Altanian ise epistemik adaletsizliğin ve şiddetin üstesinden gelebilmek için bir tür ifşa etmek anlamına da gelecek olan bilmemeyi seçen kurumları ve aktörleri görünür kılmak gerektiği düşüncesini ileri sürer (Altanian, 2024, s.119-123).

Tüm bunlardan alarak bilgiyi ve bilgi üretimini yalıtık, birbirinden kopuk parçalar olarak görmek hatalı bir yaklaşım biçimi olacaktır. Oysa bilgi Kılıç'ın da vurguladığı üzere belli bir ilişkiler ağı içinde oluşur, yayılır, serpilir (Kılıç, 2021, s.17-19). Klasik bilme tarzları bilgiyi yapıtaşları içinde atomik (parçalı) bir yapıda analiz ederken yeni düşünme çerçevesinde bilgi belli ilişkiler ağına oluşmaktadır (Kılıç, a.g.e.,s.30-31). Dolayısıyla tek bir veriden ya da veri setinden yola çıkarak kestirimde bulunmak çoğu zaman hatalı sonuçlara götürebilir. Bilgi ancak bütünsel bir bakışla bir şeyle bir şeyin bağlantılandırılmasında yatmaktadır. Bu nedenle modern bilmenin parçalı, indirgemeci, hiyerarşik bilme yöntemleri artık eksik kalmaktadır. Kılıç'ın çok güzel ifade ettiği üzere parçalar değişse bile ilişkiler ağı süreklidir (Kılıç, a.g.e., s.30-31). Medeniyetlerde böyledir sürekli bir akış içinde ilişki içindedir. Bağlantısallık epistemik şiddetin yönetsel temelini de ortadan kaldırır. Bu epistemik düzlemleri mukayese edecek olursak,

Epistemik Şiddet

- Bilgiyi parçalar
- Tek merkez kurar
- Kanon üretir
- Bileni yalıtık hale getirir

Bağlantısallık

- Bilgiyi ilişkiler ağında görür
- Çok merkezli ağ önerir
- Çoğul düşümlere bakar
- Bileni ilişki içinde tanımlar

Bununla Fricker- Pohlhaus- Posey üçlüsünün literatüründen yola çıkarsak adaletsizlik bilginin tanınmaması, bağlamından koparılmış çıkarımlar ve karşılıklı ilişkilerin reddi anlamına gelmektedir. Bunların tersine tutulacak her yol ise bu adaletsizliğin ve şiddetin önüne geçecektir. Yine bilginin ortaklaşa bir çaba ile birlikte var olmanın bir biçimi olarak bilgiyi görmek daha insancıl ve kapsayıcı bir ortam oluşmasına vesile olacaktır. Burada sunulan teklif “beni dinle(melisin)”nin ötesinde “ben bu ağın kurucu parçasıyım” demektir. İslam düşüncesinde de bilgi yalıtık bir özneye dayalı değil belli ilişkiler ağına bulunabilme yeteneğiyle alakalıdır. Batı düşüncesinin yalıtık özne anlayışının tam tersinedir. Bu aynı zamanda İslam düşüncesinin “cem” kavramı ile de birlikte düşünülebilecek bir haldir. Zira *cem* ile parçaları yok etmeden bir araya getirme ve farkları ortadan kaldırmadan bir bütünlük oluşturma düşüncesidir. Buarada tam zıddı bir uygulama olarak Şener Aktürk'ün son zamanlarda ilgi uyandıran çalışmasında da belirttiği üzere erken Ortaçağ döneminde hatırı sayılır bir oranda müslüman ve yahudi nüfus yaşarken bunlar bilinçli bir şekilde adeta soykırıma tabi tutularak ya asimilasyona tabi tutuldular ya sürgün ve marjinalleştirme ve nihayetinde de yok edildiler (Aktürk, 2025, s.9-23). Doaysıyla modern Avrupa (Batı), bir tasfiye hareketi olarak homojenik bir dışlama ve yok etme üzerinden inşa edildi. Bir soru olarak acaba Batı o dönemki Avrupa tıpkı İslam dünyası gibi çok dinli, çok dilli, çok kültürlü

bir ortamdan doğmuş olsaydı bugün dünya nasıl bir yer olurdu? Bu nedenle de Batı düşüncesini bir kopuş olarak görmek eksik kalır zira bu bir kopuştan ziyade diğerlerini başta da İslam dünyasını tasfiye etme üzerine kuruludur. İşte tam da bu nedenle de bugün sosyal bilimler dâhil olmak üzere hayatın hemen her alanında alternatif bir düşünme ya da modernleşme çerçeveleri inşa edilebilir miydi soruları zihni olarak sorulmaya devam edecektir. Zira son yıllarda bu tecrübeleri dikkate alan sadece Batı'nın değil her toplumun tecrübesini dikkate alan sosyal bilimlerden, yönetim bilimleri alanlarına kadar pek çok alanda bu sorular sorulmaktadır.

Bu sorularla birlikte Batı'nın Öteki Yakası diyebileceğimiz bazı hususları da gündeme getirmek gerekmektedir. Mesela kanonik metinlerin ve önde gelen düşünürlerin dışında kalan alternatif bir Doğu – İslam ve Batı ilişkisi var mıydı? Bunun var olduğunu tarihi bağlam bize vermektedir. Zira Batı'nın birden bire kendi içine kapanık bir şekilde mucizevi bir şekilde doğduğu düşüncesinin çok eksik çok yanlış hatta çok taraflı bir okuma olduğuna dair birçok görüş artık gündeme gelmektedir. Bu düşünceler bugün henüz kanonikleşmiş olmasa da gittikçe görünürlüğü artmış gibi gözükmemektedir. Mesela Sicilya'da Friedrich'in müslüman âlimleri davet ederek hem kendisinin hem de Hristiyan âlimlerin ders almasını sağladığı bilgisi artık daha yüksek sesle dillendirilmektedir. Yine modern Batı merkezci hikâyenin aksine farklı etnik ve dini grupların bir arada yer aldığı bağlantısal bir epistemik ağı özellikle Endülüs ve Sicilya üzerinden görmek pekâlâ mümkündür. Buradaki ağlar sadece dolaylı çeviriler yoluyla olmayıp bizatihi temas ile gerçekleştiği bilinmektedir (Mallette, 2012, s.377-384; Hasse, 2018, §. 3-5). Hasse'nin bu ansiklopedideki 5.sectionda “*The Disappearance of Arabic Sources from the Canon*” doğrudan epistemik şiddetin karartma çatısı altına düşmektedir. Zira burada Hasse, İslam dünyasının Latin Batı dünyasına aktarımı özellikle felsefi ve bilimsel metinler bağlamında o dönem için merkezi bir konum tutarken yüzyıllar içinde bu aktarımdaki kaynaklar bilinçli bir tercihle kanon dışına atıldı. Yani mesele bir şeyin etkisinin azalması ya da geri çekilmesi değil bilinçli bir şekilde unutturulmasıdır. İlk başlarda İbni Sina, Farabi, İbni Rüşd merkezi bir yer edinirken hikâyede zamanla Yunan felsefesini aktaran konumuna indirgenmiştir. Özgün katkılar görmezden gelindi bir aktarım hatta ticari dille söyleyecek olursak transfer merkezi oldular. Müslüman düşünür yaratıcı üreten özne konumundan hızla uzaklaştırıldı. Bir nevi postacı konumuna getirildi. Yine Rönesans anlatısında koca 1000 yıllık İslam medeniyeti adeta paranteze alındı ve antik Yunan ile bağlantı burası atlanarak kurgulandı. İşte Hasse'nin iddiası bu hat yani Yunan – Arapça – Latince hattı bilinçli bir şekilde görünmezleştirildi. Bağlantısallık koparıldı ve tarih düz bir çizgi haline getirildi.

Fikirlerine daha öncede müracaat ettiğimiz Gillespie aslında ortaçağ – modern çağ diye çizilen hattın düz bir kopuş çizgisi olmadığını geç Ortaçağ döneminin teolojik krizlerinin modern dönem krizleri ile üst üste binmesi sonucu yeni işlevlerin ortaya çıkması süreci olarak görür (Gillespie, a.g.e., s.98). Gillespie aslında bağlantısal bir okuma önerisinde sunmuş oluyor. Zira tarihsel olgular öyle birbirinden yalıtık, saf ve kendinden olan menkul değerler değildir belli bir bağlamı vardır ve önceki bilme – anlama dönemleriyle ilişki içindedir. Bilimin dini yendiği, aklın hurafeyi kovduğu gibi iddialı savların bir meşrulaştırma hikâyesi – kurgusu olduğunu belirtir. Modernlik aslında teolojiden kopmuş değil bizatihi onu içererek ve dönüştürerek içselleştirmiştir. Tanrı – doğa yasasına, ilahi kudret – insan aklına ve teodise – ilerleme fikrine dönüşmüştür. Bu anlamda bilgi tek merkezden yayılan bir şey değil; çeviri, dolaşım, yeniden yorumlama – bağlamlandırma ve yerel alımlama süreçleriyle oluşur (Raven, 2024, s.2). Yine Aydınlanma merkezli kronolojinin ve ona dayalı her alan okumasının küresel entelektüel değişimi açıklamakta yetersiz kaldığı iddiasıda önemlidir (Raven, a.g.e., s.2). Gözden kaçırılmaması gereken nokta bilginin tek merkezden yayıldığı algısının artık tek boyutlu bir bakış olduğunun bilinmesidir. Zira çoklu bakış bu anlamda olgu ve olayları daha

açıklayıcı bir yöne sahiptir. Bilginin tek merkezden değil, dolaşım ile tercüme ile ve bunların neticesinde yeniden yorumlama ve bağlama oturtma ile alakalı olduğu bir yöntem ile ele alınmalıdır (Hempton, 2025, s.1-7; 18-24). Bayly'in çok güçlü bir şekilde ortaya koyduğu üzere tarih lineer bir çizgide ilerlemez. Modernlik ise Avrupa'nın kendi içinden kendini üreten bir süreçte değildir. Eğer gerçekten yeni bir küresel dünya anlatısı kurulacaksa bunun için şu ön kabullerin olması gerekir;

- Küresel bağlantılar
- Karşılıklı etkileşimler
- Eş zamanlı yenilikler modernlikler, alt paradigmlar
- Klasik merkez – çevre anlatısı yerine karşılıklı etkileşim ve ağlar (Bayly, 2004, s.19-24; 609-624).

5. Hikâye Anlatma Hakkı Olarak Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi

Daha öncede atıfta bulunduğumuz J. Fabian'ın sarıh bir şekilde ortaya koyduğu üzere Batı bilimsel tutumu, bizim zamanımız ve onların zamanı şeklinde bir ayırım ile kronopolitik bir okuma yapıldığını ortaya koyuyor (Fabian, s.37-38). Bu kronopolitik yaklaşım eşit konuşmayı imkânsız kıldığı gibi ötekinin tarihi süreç içinde bir özne olma imkânını da elinden almaktadır. Batı dışı toplumların traditional, pre modern vb. etiketler ile adlandırılması zamansal sınıflandırmalar olarak masumiyet taşımamaktadır. Yine Fabian'ın vurguladığı üzere ötekinin etnografik metinlerle sürekli bugünde hala aynı şekilde anlatılması onu tarihsiz ve değişmeye kapalı bir varlık konumunda tutmaktadır (Fabian, s.80-82). Aslında benzer bir durumu ünlü medeniyet tarihçisi A. Toynbe'de de görmek mümkündür. Zira Toynbe'de Batı'nın bilimsel çalışmalarında düştüğü tuzak olarak görülen birçok eleştiriye konu olmuştur. Zira Toynbe meşhur A Study of History isimli çalışmasında İslam, Çin ve Hint medeniyetlerini Batı karşısında donmuş, tutuklaşmış, medeniyetler olarak görür (Toynbe, 2025, s.120-150). Bu yaklaşımı eleştiren çokça düşüncede mevcuttur. Mesela Edward Said, onu medeniyetleri zamansal hiyerarşiye sokmakla suçlarken, Doğu'yu tarihin nesnesi kıldığını iddia eder (Said, 2020, s.201-203). Yine Samir Amin'de Toynbe'nin bu tavrı ile en hafif tabirle kibar oryantalizm yaptığı eleştirisini yöneltir (Amin, Oryantalizm, 2018, s.44-48). Bir başka önemli eleştiride I. Wallerstein'dan gelmektedir ki o da, Toynbe'yi tıpkı Spengler gibi Avrupa'yı tarihsel ölçüt haline getirirken; Avrupa deneyimini örtük bir norm haline getirdikleri eleştirisini yöneltir (Wallerstein, 2006, s.35-40). İnsanoğlunun en önemli özelliklerinden birisi de kendini bütün birikimiyle birlikte var edebilme motivasyonudur. Bunu yaparkende kendi hayat hikâyesi onun için en önemli kaynak işlevi görmektedir. Zira bir insan hayat hikâyesini paylaşarak kendini var kılma çabası içine girer. Nasıl ki bireyler açısından bu şekilde düşünmek mümkün ise toplumlar, devletler ve medeniyetler içinde durum böyledir. Görgün'ün ifadesiyle insanlığın geçmişinde bir yeriniz yoksa geleceğinde olma noktasındaki beklentiniz çok makul bir beklenti olmayacaktır (Görgün, 2021, s.181). Bu cümleden alarak iki önemli noktaya dikkat çekmek gerekiyor.

- Geçmiş kurgusu
- Kurgunun farkında olup olmamak meselesi

Tarih yazımının bir kurguya dayalı olduğu gerçeğini bugün dünya üzerinden kabul etmeyen sosyal bilimci yoktur. Fazlıoğlu'nun bir Balkan atasözüne atfen hatırlattığı gibi “gelecek apaçıktır, karanlık olan geçmiştir ve geçmiş sizin nasıl bir gelecek tasavvuruna sahip olduğunuza göre değişir” (Fazlıoğlu, 2015, s.45). Bu noktada da esaslı bir soru(n) bizi karşılamaktadır. Eğer bu geçmiş bir kurgu ise bu kurgu kimin kurgusu? İşte bu soru iddialı bütün medeniyetlerin, toplumların aydın kesiminin soracağı türden esaslı bir sorudur. Zira geçmişte var olmak kendini var kılmak başkalarının kurguladığı senaryoda yer almakla değil kendi kurgun ile kendi hikâye ile sahada olmayı gerektirir. İcazet kavramına müracaat ederek

konuşacak olursak bugün yaklaşık 3 asırdır Batılıların belirlediği bir düşünce çerçevesi içinde yazıp çiziyoruz. Burada epistemolojik yöntem ve usuller onların belirlediği icazet çerçevesinde belirlenmektedir. Buhari'nin ifadesiyle varoluşsal tehcirin birincil amacı bu icazet talebini geri çevirmek, vermemek ve bu yollarda kendiliğe dair algıyı kontrol altında tutmaktır (Buhari, 2020, s.31).

5.1. Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi Açısından Batı'yı Görelileştirmek

1000'li yıllardan yaklaşık olarak 1700'lü yıllara kadar Doğu'ya özelde ise İslam dünyasına daha çok bir hayranlık hatta belki biraz da eziklik psikolojisi içinde bakan Avrupa; belli bir çizgiden sonra özellikle de Aydınlanma düşüncesi ile birlikte sanayi ve teknoloji devrimleri ile sosyal bilimlerinde mekanikleşmesiyle artık bir eziklik değil tam tersi bir konum olan egoist konuma geçmeye başlamıştır. Descartes'in "Yöntem Üzerine Konuşma" dediği yine F. Bacon'un "bilgi güçtür" dediği yeni yöntem önerdiği "Novum Organum" isimli eseriyle artık Batı kendini dünyanın geri kalanından keskin olarak ayırdığı bir döneme işaret etmektedir. Bilgi artık kadim dönemlerde olduğu gibi bir "hikmet" değil bir "güç" haline gelmiştir. Fakat bu kendinden eminlik 1. ve 2. Dünya savaşları gibi iki büyük felaket ile tuzla buz olmuştur. Descartes ile Bacon ile Locke ve Kant ile yeni bilme tarzı inşa edilirken büyük bilimsel ve teknik ilerleme sağlanmış ancak insanlık için toplu imha korkusu da iyiden iyiye hissedilir olmuştur. Bu Fazlıoğlu'nun ifadesiyle yasa koyan insanın, kendini asli fail olarak görmesinin bir neticesi olarak okunabilir. 20.yüzyılın belli bir döneminden itibaren artık kendinden bu eminlik; korkuya, kuşkuya, karamsarlığa ve hatta hiçliğe giden düşüncelerinde sökün etmesine neden olmuştur. Artık kitap ve makale isimlerinde Kuşku Çağı, Kaygı Çağı, Bunalım Çağı, Hiçlik Çağı, Yeni Karanlık Çağ gibi başlıklara ve ifadelere rastlanmaya başlanmıştır. Batı medeniyetinin insanlığa büyük konfor alanları sağlarken insanlığı bir felaketinde kenarına getirdiğinin farkına varan Batılı entelektüeller bunları dile getirmeye başlamıştır. Eleştirel bakış açıları dile getirilmeye çalışılmıştır. Giderek artan bir oranda Batılı entelektüel ve düşünür, çeşitliliğin (çoğulculuğun) yüceltilmesi yönünden yine buna paralel olarak da Avrupa merkeziliğin reddine doğru bir gidişatın özellikle 1990'lı yıllardan itibaren görülür olmaya başladığını hatırdı tutmak gerekiyor.

20.yüzyıl başında nasıl ki Newton mekaniğine yönelik özellikle Einstein, Bohr ve Heisenberg'in çalışmaları ciddi bir eleştiri ve alternatif yollar önermiş ise yine takip eden dönemde dünyada siyasal ve ekonomik krizlerin ortaya çıkmış olması bu alanlarda da alternatiflere yönelmeyi bir nevi zorunlu kılmıştır. Zira Newton mekaniği nasıl ki artık genişleyen insanlık bilgisi çerçevesinde belli olgu ve olayları açıklamakta yetersiz kalıyorsa aynı şekilde Batı siyasal bilimi de belli siyasal olgu ve olayları anlamada ve anlamlandırmada krize girmiştir. Modernizmin, sekülerliğin kurduğu epistemoloji artık sadece öteki toplumları değil kendi iç çelişkilerini de açıklamakta yetersiz kalmaktadır. İşte tam bu nedenlerden ötürü ve tarih dışına atılmış başta İslam, Hint ve Çin dünyasının tarihe geri dönme çabaları *Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi* gibi yeni bir alan açılmasına neden olmuş hatta zaruri kılmıştır. Nitekim bu alanda düşünen eserler veren Daniel Kapust kanon dışına atılan düşünür ve metinlerin devreye alınması, "Batı" siyasal düşüncesine temelden meydan okuyan ve dünyanın hemen hemen her alanından anlama, düşünme ve siyasal yapıları dikkate alan perspektiflerin birleştirilme çabası olarak görür (Kapust, 2017, s.1-10).

Farklı medeniyetlerin varlığını insanlık kümesinin bir zenginliği olarak gören Davutoğlu ise medeniyetlerarası etkileşimin doğası gereği mutlak hiyerarşiyi ve dışlayıcılığı reddetmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bir medeniyet havzası teknik olarak ne kadar üstünlük elde etmiş olursa olsun başka bir kültür tarafından kısıtlanmasının, sınırlandırılmasının ve kendini tekelleştirmesinin kabul edilemez olduğunu da belirtir (Davutoğlu, 2014, s.VII-VIII). Bu alanda öncü isimlerden biri olan F. Dallmayr ise benlikler

arasında bir diyalogun insanlığın geleceği açısından kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır (Dallmayr, 2013, s.11-15). Bu yönüyle Batı akademisi için oldukça yeni bir alan olan karşılaştırmalı siyaset teorisi henüz tam olarak olgunlaşmış, kâmil bir alan olmamakla birlikte kolay kolay kabul edilebilir iddialarda taşımamaktadır (Dallmayr, 1997, s.421). Fakat bununla birlikte Dallmayr, artan küreselleşme ve kültürlerarası etkileşimin de artmasına paralel olarak karşılaştırmalı siyaset teorisinin teorik bir yaklaşım olduğunu özellikle ifade etmektedir (Dallmayr, 2004, s.249). Bu teorik yaklaşımın ana yöntemleri ise “diyalojik” bir bakış ve “hermenötik” yaklaşım olarak genelde tanımlanmaktadır. Burada da H.G. Gadamer’in “*Hakikat ve Yöntem*” de vurguladığı “*ufukların kaynaşması*” olarak tanımlanabilir. Aslında karşılaştırmalı siyaset teorisi kavramına ilk atfın Euben tarafından örtük olarak da olsa yapıldığını belirtir Vacano (Diego Don Vacano, 2015). Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından karşılaştırmalı siyaset teorisine yönelik çalışmaların, yayınların ve araştırmaların arttığını gözlemlemek mümkündür.

6. Katkılar

Bu çalışma literatüre dört temel katkı sunmaktadır:

1. Epistemik şiddetin tarihsel-siyasal kurumsallaşmasını ortaya koyar.

Mevcut literatür epistemik şiddeti çoğunlukla bireysel algılar, temsil sorunları veya söylemsel çarpıtmalar bağlamında incelemektedir. Bu çalışma ise İznik Konsülü ve 1270–1277 Paris yasaları gibi tarihsel kırılmaları örnek göstererek epistemik şiddetin *kurumsal olarak örgütlenmiş*, siyasal iktidarla iç içe geçmiş çok katmanlı bir mekanizma olduğunu savunur. Böylece epistemik şiddetin yalnızca modern döneme ait değil, uzun sürekliliğe sahip bir siyasal pratik olduğu gösterilir.

2. Doğu medeniyetlerinin görünmezleştirilmesini siyaset teorisi bağlamında analitik bir kategoriye dönüştürür.

Çalışma, Debûsî ve Sarahsî örneklerinde de görülebileceği üzere insan hakları ve hukuki kişilik anlayışının modern siyaset teorisi tarafından sistematik olarak dışlanmasını inceleyerek “epistemik karartma” ve “kaynak silme (source erasure)” kavramlarını somutlaştırır. Böylece Doğu’nun yalnızca epistemik olarak değil, *ontolojik ve normatif düzeyde de bastırıldığını* ortaya koyar.

2a. Örtük bir iddia olarak Batı’nın kendini kendi ayakları üzerinden özellikle 1000 yıllık İslam medeniyetinden aldıklarını yok gibi göstermesinin de bir tür teolojik arka plana dayandığını iddia etmektedir. Zira nasıl ki Hz. İsa babasız bir şekilde dünyaya gelmiş ise Batı medeniyeti de bu bir tür “borçsuzluk teolojisini” buradan kurmaya çalışmıştır. İnsanın dünyaya atılmış bir varlık olduğu ve kendi kendini inşa etme düşüncesinin bu teolojik arka plan ile alakalı olduğu düşünülmektedir.

3. Karşılaştırmalı siyaset teorisini “hikâye anlatma hakkı” ekseninde yeniden kavramsallaştırır.

Literatürde karşılaştırmalı siyaset teorisi genellikle normatif çoğulculuk veya diyalojik yaklaşım çerçevesinde ele alınır. Bu çalışma ise farklı medeniyetlerin *kendi siyasal hikâyelerini anlatma hakkına sahip özne konumunu* merkeze yerleştirerek alanı teorik açıdan genişletir. Böylece karşılaştırmalı siyaset teorisinin epistemik adaletin yeniden tesisi için işlevsel bir araç olabileceği gösterilir.

4. Siyaset bilimine çok-merkezli bir epistemolojik model önerir.

Bu makale, Batı merkezli bilgi üretim modelinin yerine bilginin *çeviri, dolaşım, karşılaşma ve yaşamdaşlık ağları* üzerinden oluştuğunu savunan çoğulcu bir epistemoloji sunar. Bu model, hem siyaset teorisi hem de sosyal bilimler için alternatif bir yöntembilimsel çerçeve önerir.

7. Sonuç

Bu çalışma, epistemik şiddetin modern dünyada yalnızca bir temsil sorunu değil, tarihsel olarak üretilmiş, kurumsallaşmış ve siyasal iktidarla iç içe geçmiş bir düzenek olduğunu ortaya koymuştur. Batı'nın Reform'dan modern dünya sistemine kadar uzanan süreçte geliştirdiği bilgi rejimleri, yalnızca kendi düşünsel üstünlüğünü pekiştirmemiş; aynı zamanda diğer medeniyetlerin siyasal düşünce birikimini görünmez, ikincil veya anakronik hâle getiren bir *epistemik hiyerarşi* inşa etmiştir. İslam düşünce geleneğinin kurucu isimlerinden al-Sarāḥī'nin insan hakları, hukuki kişilik ve özgürlük anlayışının modern siyaset teorisinde yer bulamaması, bu hiyerarşinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Bu durum, epistemik şiddetin yalnızca geçmişin bir sorunu olmadığını, bugün de bilgi alanlarını yapılandıran derin bir eşitsizlik biçimi olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bulgular, siyasal bilginin tek bir medeniyet tarafından üretilmediğini; aksine bağlantısallık, çeviri, etkileşim ve ortaklaşa düşünme süreçleriyle oluştuğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenle epistemik adalet, yalnızca geçmişte yapılan haksızlıkların tespitiyle değil, *çok-merkezli bir epistemolojik düzenin* kurulmasıyla mümkündür. Karşılaştırmalı siyaset teorisi, bu yeni düzenin inşası için güçlü bir potansiyel taşır. Hermenötik yorumlama, diyalojik etkileşim ve medeniyetler arası çoğulculuğu merkeze alan yaklaşımı, farklı medeniyetlerin kendi hikâyelerini anlatabilecekleri bir epistemik alan yaratır. Böylece siyaset teorisi, Batı'nın monolojik söyleminden çıkıp çoğul, kapsayıcı ve eşitlikçi bir ufka doğru genişleyebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma epistemik şiddetin hem tarihsel hem de güncel boyutlarını açığa çıkarırken; epistemik adaletin ontolojik bütünlük, karşılıklı tanınma ve medeniyetler arası diyaloga dayalı yeni bir siyasal düşünme zeminine ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir. Siyaset biliminin geleceği, tek bir merkeze dayalı hakikat iddialarından değil, *çoğul medeniyetlerin birlikte kurdukları müşterek düşünce alanından* geçmektedir. Karşılaştırmalı siyaset teorisi, bu bağlamda, farklı medeniyetlerin kendi hikâyelerini özne olarak anlatabilecekleri çoğulcu bir epistemik zemin sunma potansiyeline sahiptir. Hikâye anlatma hakkının iadesi, yalnızca epistemik bir düzeltme değil; aynı zamanda ontolojik güvenliğin ve medeniyetler arası adil bir dünya tasavvurunun ön koşuludur.

Kaynakça

- Abu- Lughod, J. (2020). *Avrupa Hegemonyasından Önce*, (Çev. C. Mavituna), İstanbul: Vakıfbank KültürYayınları
- Acar, R. ve Kaya, C. (2025). *Philosophy of Religion in Islam*, Great Britain: Bloomsbury Academic
- Amin, S. (2018). *Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi*, (M. Sert, çev.), İstanbul: Yordam Kitap
- Aktürk, Ş. (2025). *Modern Dünyanın Kökenleri Batı Avrupa'da Müslümanların ve Yahudilerin Yok Edilmesi*, İstanbul: Paradigma Yayınları
- Altanian, M. (2024). *The Epistemic Injustice of Genocide Denialism*, London&New York: Routledge
- Blaut, J. M. (2000). *Eight Eurocentric Historians*, New York: Guilford Press

- Blaut, J. M. (2012). *Sömürgeciliğin Dünya Modeli*, (Çev. S. Behçet), İstanbul: Dergâh Yayınları
- Bayly, C. A. (2014). *Modern Dünyanın Doğuşu: Küresel Bağlantılar ve Karşılaşmalar (1780-1914)*, (Çev. M. N. Şelliki), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Buhari, Ö. K. (2021). *Varoluşsal Tehcir Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Burnett, C. (2015). “Arapça Felsefe Geleneğinin Batı Avrupa’da Kabulü”, (İslam Felsefesine Giriş içinde P. Adamson ve R. C. Taylor ed.), çev. C. Kaya, İstanbul: Küre Yayınları
- Christys, A. (1999). *Christians in Al-Andalus (8th-10th centuries)*, Leeds University
- Dallmayr, F. (1997). “Intoduction: Toward a Comparative Political Theory”, *The Review of the Politics*, 59 (3)
- Dallmayr, F. (2004). “Beyond Monologue: For a Comparative Political Theory”, *Perspective on Politics*, 2(2)
- Dallmayr, F. (2013). *Being in the World: Dialogue and Cosmopolis*, Kentucky University Press
- Davutoğlu, A. (2014). *Civilization and World Order* içinde “Civilizational Revival in the Global Age”, (ed.), F. Dallmayr, M. A. Kayapınar, İ. Yaylacı, İngiltere: Lexington Books
- Fabian, J. (2014). *Time and Other How Anthropology Makes Its Object*, New York: Colombia University Press
- Fazlıoğlu, İ. (2025). “Bir Epistemik Şiddet Olarak Yasa”, *Teklif: 2 Aylık Düşünce Dergisi*, 19, 64-69
- Fazlıoğlu, İ. (2015). *Soruların Peşinde*, İstanbul: Papersense Yayınları
- Foucault, M. (2011). *Cinselleğin Tarihi I: Bilme İstenci*, (Çev. H. H. Tufan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Fricker, M. (2023). *Epistemik Adaletsizlik*, (Çev. K. Gülen), Ankara: Fol Kitap
- Gillespie, M. A. (2008). *The Theological Origins of Modernity*, Chicago and London: The University of Chicago Press
- Görgün, T. (2021). *Osmanlı Düşüncesi*, İstanbul: Tire Kitap
- Görgün, T. (2024). *İslâm ve Batı İlişkileri Çerçevesinde Medeniyet Meselesi*, İstanbul: Endülüs Yayınları
- Hasse, D. N. (2018). *Influence of Arabic and Islamic Philosophy on the Latin West*, içinde E. N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018 ed.), Stanford University, <https://plato.stanford.edu/entries/arabic-islamic-influence/>
- Hempton, D.N.(2025). *Christianity at the Crossroads: The Global Church from teh Print Revolution to the Digital Era*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781009597449>
- Hobson, J. M. (2019). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, (Çev. E. Emert), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

- Hodgson, G. S. (2001). *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, (Çev. A. Kanlıdere; A. Aydoğan), İstanbul: Yöneliş Yayınları
- Kapust, D. (2017). *Comparative Political Theory in Time and Place*, Helen M. Kinsella (ed.), USA: Palgrave Macmillan
- Karademir, N. (2025). Ölümünden Kaçarken Devlete Tutulmak Devletin Kökeni Hakkında Bir İnceleme, İstanbul: Lejand Yayınları
- Karatani, K. (2018). *İkonomi ve Felsefenin Kökenleri*, (Çev. A. N. Bingöl), İstanbul: Metis Yayınları
- Kılıç, T. (2021). Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Köksal, A. C. (2020). “İnsan Haklarının Felsefi Krizi: İslâmi Bir Perspektif”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı 58, s.25-67
- Kömürcüoğlu, Ş. (2020). *Logostaki Mitos*, İstanbul: İz Yayıncılık
- Kurun, İ. (2016). *The Theological Origins of Liberalism*, Lanham: Lexington Books
- Mallette, K. (2012). “Sicily and the Islamic World” içinde M.R. Menocal, R.P. Scheindlin, & M. Sells (ed.), *The Literature of Al-Andalus* (s.375-387), Cambridge University Press
- Maringe, F. (2023). “The conceptual “jungle” of the decolonization of higher education: Contestations, contradictions and opportunities”, içinde *Colonization and Epistemic Injustice in Higher Education* F. Maringe (ed.), London and New York: Routledge
- Messiri, A. (2021). *Kalemin Dansı Göstergecinin Oyunu Seküler Emperyalist Epistemoloji*, (Ed. Hatice Nuriler), İstanbul: Mahya Yayıncılık
- Ökten, K. Ö. (2003). *Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Posey, K. (2021). *Centering Epistemic Injustice*, Lanham&Boulder&London&New York: Lexington Books
- Raven, J. (Ed.). (2024). *Global Exchanges of Knowledge in the Long Eighteenth Century: 1650-1850*, Woodbridge: The Boydell Press
- Said, E. (2020). *Şarkiyatçılık*, (B. Ülner, çev.), İstanbul: Metis Yayınları
- Schützle, L., Schelhammer, B., Yadav, A. Vd (2024). *Epistemic Injustice and Violence*, Bielefeld: Verlag Publications
- Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, (Çev. A. E. Zeybekoğlu), Ankara: Dost Kitabevi
- Sherman, B. R., ve Goguen, S. (Ed.). (2019). *Overcoming Epistemic Injustice: Social and Psychological Perspectives*, London&New York: Rowman&Littlefield
- Sloterdijk, P. (2008). *Kapitalist Dünyanın İç Evreninde*, (Çev. İ.Aka), İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Spivak, G. C. (2020). *Madun Konuşabilir mi?* (Emre Koyuncu, çev.), Ankara: Dipnot Yayınları
- Tiezen, C. L. (2013). *Christian Identity amid Islam in Medieval Spain*, Leiden & Boston: Brill

Toynbe, A. (2025). *Bir Tarih İncelemesi*, (Çev.M. Murtaza Özeren,), Ankara: Kronik Kita

Vacano, D.D. (2015). “The Scope of Comparative Political Theory”, *Annual Review of Political Science*, 18(1)

Wallerstein, I. (2006). *European Universalism The Rhetoric of Power*, New York&London: The New Press

Yeşilkaya, N. (2023). *Tanrı'yı Oynamak Biyoetikte Güncel Tartışmalar*, Ankara: Eski Yeni Yayınları

Extended Abstract

This study seeks to rethink comparative political theory through the conceptual lenses of epistemic violence and epistemic justice, with particular emphasis on the “right to tell one’s own story” as a fundamental political and epistemological claim. It argues that modern political science, and especially Eurocentric historiography, has been constructed upon a selective and hierarchical organization of knowledge that systematically marginalizes non-Western political experiences. Within this framework, the political thought and practices of non-Western societies have been rendered either invisible or portrayed as derivative, secondary, irrational, or pre-modern, thereby denying them the status of epistemic subjects in their own right.

Rather than approaching epistemic violence merely as a matter of incorrect representation, prejudice, or incomplete knowledge production, this study conceptualizes it as a comprehensive mechanism of domination. Epistemic violence operates by monopolizing the sources, criteria, and legitimacy of knowledge within a single civilizational and historical center. Through this monopolization, certain modes of knowing are universalized as neutral, rational, and scientific, while others are relegated to the realms of tradition, belief, mythology, or irrationality. As a result, epistemic violence not only distorts historical understanding but also undermines the ontological security of societies whose intellectual traditions are excluded from the dominant canon.

The study situates the roots of epistemic violence within a *longue durée* historical framework, emphasizing that its institutionalization predates modern colonialism. Two critical historical moments are examined to demonstrate the early formation of epistemic exclusion as a political strategy. The first is the Council of Nicaea and the subsequent marginalization of Arianism, which illustrates how theological authority and political power converged to define legitimate knowledge and belief. The second is the prohibition of Averroism in medieval Europe, particularly through the condemnations of 1270 and 1277, which exemplify how philosophical inquiry was regulated to preserve ecclesiastical and political authority. These cases reveal that epistemic violence emerges where political power seeks to stabilize itself by controlling the boundaries of legitimate knowledge.

Building upon these historical foundations, the study turns to the modern period and interrogates Eurocentric narratives surrounding the emergence of modern state reason. Dominant accounts of political modernity typically trace the origins of rational governance, sovereignty, and secular authority to internal European developments, drawing heavily on Greco-Roman heritage and early modern European thinkers. However, this study challenges such narratives by highlighting the systematic erasure of Islamicate political thought and Ottoman state practice from the genealogy of modern political rationality. It argues that early modern European thinkers were not operating in an epistemic vacuum, but rather within a dense network of encounters, translations, and intellectual exchanges with the Islamic world.

In this context, the study critically engages with arguments suggesting that concepts such as *raison d'état* and practical statecraft were influenced by Ottoman-Islamic political practices. Thinkers such as Machiavelli, as well as later figures including Casanus, Montaigne, and Locke, are shown to have been embedded—directly or indirectly—within these cross-civilizational epistemic networks. Yet, the subsequent canonization of modern political thought systematically obscured these connections, presenting European political rationality as an autonomous and self-generated achievement. This process of erasure constitutes a paradigmatic example of epistemic violence through historical narration.

The study further deepens this critique through the example of al-Sarakhsi, a classical Hanafi jurist whose writings articulate concepts of legal personhood, inviolability, and freedom centuries before their codification in modern Western political thought. By examining Sarakhsi's conception of human dignity and legal subjectivity, the study demonstrates that notions commonly presented as exclusive products of modern Western philosophy have deep roots in Islamic legal and political thought. The exclusion of such contributions from the canon is not accidental but reflects an epistemic hierarchy that privileges the origin of ideas over their substance. This exclusion is therefore analyzed as a form of epistemic injustice rather than a neutral historiographical oversight.

At the theoretical level, the study draws upon contemporary discussions of epistemic injustice to argue that the marginalization of non-Western knowledge systems constitutes both a moral and political problem. Epistemic injustice operates not only by denying credibility to certain knowers but also by depriving entire communities of the interpretive resources necessary to make sense of their own historical experiences. When societies are prevented from narrating their political past as meaningful and formative, they are also constrained in imagining alternative political futures. In this sense, epistemic violence functions as a mechanism of temporal domination, confining non-Western societies to a perpetual “pre-modern” status.

To address this problem, the study proposes relationality and coevalness as key conceptual tools for rethinking comparative political theory. Relationality emphasizes that political ideas, institutions, and practices emerge through interaction, circulation, and mutual influence rather than isolated civilizational development. Coevalness, in turn, challenges temporal hierarchies that position the West as the sole inhabitant of historical “modernity” while relegating others to the past. Together, these concepts provide a framework for understanding political history as a shared, interconnected process rather than a linear progression led by a single center.

Within this framework, comparative political theory is reconceptualized not as a method of measuring non-Western political systems against Western norms, but as a dialogical and hermeneutic practice. Its purpose is not to assimilate difference into a universal model, but to enable multiple political traditions to articulate their own normative horizons as epistemic equals. The “right to tell one's own story” thus emerges as a foundational principle of epistemic justice, encompassing both the recognition of historical agency and the capacity for self-interpretation.

The study concludes that overcoming epistemic violence requires more than the inclusion of marginalized voices into existing frameworks; it necessitates a fundamental rethinking of the criteria by which political knowledge is produced and validated. Comparative political theory, when grounded in relationality and epistemic justice, offers a promising avenue for constructing a more pluralistic and equitable understanding of political modernity. Such an approach not only enriches political theory but also contributes to restoring ontological security by affirming the legitimacy of diverse civilizational experiences in shaping the shared political history of humanity.

Migrant Integration in Europe: A Multidimensional Analysis

Rüya Karıcı¹

Emel İlter²

Abstract

The study analyses the issue of European migrant integration within the framework of the democracy index, which measures the level of democracy of countries, and the well-being index, which is regarded as a well-being indicator. Accordingly, the objective of the study is to explore the relationship between the level of migrant integration and democratic values, social well-being, and various macroeconomic variables. In accordance with this objective, the study concentrates on European countries that both play host to a significant number of migrants and are regarded as highly desirable destinations by migrants. The study employs dynamic panel data analysis to examine the experiences of 24 European countries during the 2015-2019 period, a period which coincided with significant migratory influxes. The dependent variable in the study is the migrant integration index, calculated on the basis of the policies implemented by the respective countries. The study also incorporates the integration in the preceding period to investigate whether this integration is a dynamic process. Furthermore, the investigation of the relationship between migrant integration and macroeconomic and socio-political variables is unique in terms of multidimensional analysis. The findings enable the level of integration in Europe to be measured and compared across a range of variables.

Keywords: Migrant Integration, Europe, Democracy, Welfare, Dynamic Panel Data Analysis

Avrupa’da Göçmen Entegrasyonunun Çok Boyutlu Analizi

Öz

Çalışmada Avrupa göçmen entegrasyonu konusu, ülkelerin demokrasi düzeylerini ortaya çıkaran demokrasi endeksi ve bir refah göstergesi olarak değerlendirilen iyi hissetme hali (well-being) endeksi çerçevesinde incelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, göçmen entegrasyon düzeyinin demokratik değerler, toplumsal iyi olma hali ve çeşitli makro ekonomik değişkenler ile nasıl ilişkili olduğunu keşfetmektir. Bahse konu olan amaç doğrultusunda çalışma, hem fazla sayıda göçmene ev sahipliği yapan hem de göçmenler tarafından çok tercih edilen Avrupa ülkelerine odaklanmaktadır. 24 Avrupa ülkesi göçmen akışı ile karşı karşıya kaldıkları 2015-2019 dönemi kapsamında dinamik panel veri analizi kullanılarak irdelenmektedir. Çalışmada bağımlı değişken olarak, ülkelerin hayata geçirdikleri politikalar üzerinden hesaplanan göçmen entegrasyon endeksi dikkate alınmaktadır. Çalışma söz konusu entegrasyonun dinamik bir süreçte sahip olup olmadığının araştırılmasında bir dönem önceki entegrasyonu da göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca göçmen entegrasyonunun makro ekonomik ve sosyo politik değişkenler ile ilişkisinin araştırılması çok yönlü analiz açısından özgündür. Elde edilen bulgular, Avrupa’daki entegrasyon düzeyinin

¹ Assistant Professor, Kırıkkale Üniversitesi, ruyakarci@kku.edu.tr, 0000-0003-2425-2918

² Assistant Professor, Fırat Üniversitesi, eilter@firat.edu.tr, 0000-0002-9456-6712

çeşitli değişkenler üzerinden okunmasına ve karşılaştırılmasına imkân tanımaktadır. Ayrıca göçmen entegrasyonunun dinamik yapısını anlamaya yönelik katkılarda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Entegrasyonu, Avrupa, Demokrasi, Refah, Dinamik Panel Veri Analizi

1. Introduction

The phenomenon of migration is a part of human history. With the impact of globalisation, international migration has become an increasingly widespread phenomenon throughout the world. Despite regional differences, similar political, economic and social transformations that deepen with the impact of globalisation and affect societies have led to an increase and diversification of international migration mobility worldwide. This situation has led Castles & Miller to call the current era as the age of migration (Castles & Miller, 2008:13).

In the report published by the International Organisation for Migration of the United Nations in 2024, it is stated that there are approximately 281 million international migrants worldwide. This figure corresponds to approximately 3.6 per cent of the global population. The number of people displaced by conflict, violence, natural disasters and other reasons is the highest figure in history with 117 million (World Migration Report, 2024:7-8). These data show that the phenomenon of migration is not an event that concerns only certain countries of the world, but has become a global phenomenon. Similarly, the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) claims that by the end of June 2024, the number of forcibly displaced persons worldwide was 122.6 million. Compared to the end of 2023, this figure represents an increase of 5 per cent or 5.3 million. This means that by the end of June 2024, 1 out of every 67 people worldwide was forcibly displaced. This figure is almost double the figure of a decade ago (1 in every 114 people) (UNHCR, 2024:3-5).

The intensive migration movement has made it necessary to understand the nature, effects and consequences of migration in depth. Managing migration is important for the social, economic and political transformation of countries. The successful integration process of migrants in the economic, social and political fields in the countries they go to emphasises the success of migration management. In this context, integration is an important dimension of migration. There is no consensus on how integration should be conceptualised. Integration has been defined as the degree to which migrants have the knowledge and capacity to build a successful and fulfilling life in the host society (Harder et al., 2018, 11484). Knowledge includes elements such as fluency in the national language and the ability to navigate the host country's labour market, political system and social institutions. Capacity refers to the mental, social and economic resources migrants have to invest in their future (Harder et al., 2018: 11484). While migrant integration is highly contextual and varies from country to country, the International Organisation for Migration (IOM) recognises that successful integration is a dynamic and multifaceted process involving the mutual adjustment of migrants and host communities based on the principles of protection of fundamental rights, respect, tolerance and non-discrimination. (<https://www.iom.int/migrant-integration>).

Migrant integration is a multidimensional issue encompassing economic, psychological, social, linguistic and civic inclusion. Historically, in the 1960s, integration was seen as a 'one-way' process driven by the natural inclusion of the individual, whereas over time it has been seen as a two-way process of mutual adaptation by both migrants and host societies (Macuchova and Rauhut, 2023:2). Since the 1990s, migration research has adopted a 'three-pronged' approach that takes into account not only the relations between the host society and migrants, but also the relations of home countries with their diasporas (Givens et al., 2021). The widening of the scope of the subject of migration and integration has allowed for a

deepening of the fields of study. Researchers generally evaluate integration in the host society in terms of political, social, economic and cultural dimensions. All these policy areas are, in Boswell's terms, classic dimensions of integration, covering all aspects of a migrant's life. They include cultural dimensions such as knowing the language of the host country, understanding its society and respecting basic norms, social dimensions such as access to education and welfare systems, economic dimensions such as access to the labour market and employment, and finally political dimensions, usually related to citizenship, such as the right to vote and stand for elections, which is also considered as the final stage of integration (Boswell, 2003: 21).

Some of the studies on migrant integration focus on the economic integration of migrants in their destination countries. It is stated that for successful economic integration, not only the qualifications of human capital but also other factors such as existing barriers and discrimination within the country should be taken into consideration (Li and Li, 2013). The current socio-economic differences of migrants in the countries and/or regions where they are located are addressed in a comparative manner (Gilmartin and Dagg, 2021), while the employment inequalities of migrants constitute the focus of many studies (Godin, 2008; Dustmann et al., 2024; Gisselquist, 2021). Migrants' voting rights, citizenship rights, political participation and political actions, and other factors influencing these issues contribute to the literature under the umbrella of political integration (Engdahl, 2020); Michon, 2013; Porters et al., 2008). As in many other policy areas, it is noteworthy that the political integration of migrants in Western democracies is also examined under the religion variable and its relationship with political participation is questioned (Just et al., 2014). In addition, migrants' marriages and their relationship with social integration indicators (Lichter et al., 2015), the difficulty of supporting language learning and social integration (Jones, 2017), the cultural transition processes they undergo to achieve educational, professional and social integration (Sinacore et al., 2009) are some of the studies shaping the literature.

Based on the findings in the literature, in order to contribute to the dynamic nature of migration and integration, this study is designed to reveal how the level of migrant integration is related to democratic values, social well-being and various macroeconomic variables. 24 European countries were analysed using dynamic panel data analysis for the period 2015-2019 in which they faced with migrant flows. In this context, the study will first discuss Migrant integration and its development in Europe and then interpret the findings obtained by applying empirical analysis.

2. Migrant Integration in Europe

Following World War II, Europe was settled by millions of migrants from developing countries. From the 1950s to the 1970s, migration was not a subject of much debate. The decisions made are shaped in line with the needs of the labour market (Klaus et al., 2020: 7). With the recovery process of Europe after World War II, people who were imported to meet the need for labour, settled permanently in various countries of Europe for reasons such as family reunification and asylum policies with the economic stagnation in the 1970s. This process and the developments led to the continuation of the flow of migrants to Europe (Givens, 2006: 67). The issue of migration and integration in Europe has been one of the most important political issues especially since the 1990s. In the 1980s and especially in the 1990s, this issue became politicised in many countries. One of the breaking points in Europe was the intense wave of migration in 2015-2016. The migration crisis in Europe in 2015-2016 created the need for a quick solution to the issue of integration policies and divided leaders

and public opinion on the policy decisions to be implemented within the borders of the European Union. It is also argued that migration decisions were made emotionally or politically orientated during this period (Duszczuk, 2020 :1; Klaus et al., 2020 :7).

In Europe, migrant-receiving states have started to develop various integration policies after realising that migration has gained a permanent character at their borders. Although each country's integration policy and its success in implementing these policies are different, almost all countries have faced some economic, social and political difficulties in the integration of migrants. The transformation of the problems experienced into serious problems has created a common concern for Europe. The failure to integrate migrants into the society has been one of the reasons behind the development of a common European approach to integration (Okyay, 2007:53). European countries' experiences and policies on migration and integration have been shaped and developed by historical background, socio-economic factors, different views of nationhood and citizenship, geographical location and regional political structures (Gonda, 2020: 24).

In Europe, integration policies are defined with reference to the European way of life as an inclusive way of life. The European Commission's Integration Action Plan argues that development can only be achieved if everyone in society is supported. Integration policies are characterised as one of the important keys to the long-term prosperity and stability of economies for all communities coming to and staying in Europe. It is emphasised that integration should be both a right and a duty. It means empowering those who are disadvantaged, while at the same time ensuring that the community is united and cohesive (European Commission, 2020:1). In the common European approach, many different policy areas such as education and training, health, housing and employment are identified as areas of integration. What is defined as the integration process involves the host society, which must create opportunities to ensure the social, cultural, political, economic participation of migrants. It also includes the adaptation of migrants, who also have rights and responsibilities towards the country of residence (European Commission, 2020: 2-14).

The 'key indicators' approach initiated by the European Union in 2010 on migrant integration involves the monitoring of the European Union, member states and local government units based on certain criteria. It focuses on evaluating the integration process of countries by using various indicators such as employment, education, social cohesion and active citizenship. It is also used to evaluate the integration strategies of states (Danış and Dikmen, 2022:29). One of the important initiatives to analyse and compare integration policies has been the Migration and Integration Policy Index (MIPEX). A value is obtained that enables an assessment to be made on health, education, employment, anti-discrimination, political participation, family reunification, access to citizenship, permanent residence policies (MIPEX, 2020). All these developments can be considered as an indication that policy makers and societies in Europe want to approach the issue of migration and integration and the monitoring of this issue more consciously.

Discussions on migration and integration in political institutions and academic literature in Europe are usually based on the number of asylum applications made to those countries. In order to provide a clearer picture of the migration wave in Europe between 2015-2019, the table below shows the asylum applications made to various European countries between 2015-2019.

Table 1: Asylum Applications to Countries in the 2015-2019 Period

	2015	2016	2017	2018	2019
Germany	476510	745160	222565	184180	165615

France	76165	84270	99330	137665	151070
Italy	83540	122960	128850	59950	43770
Sweden	162450	28795	26330	28605	30325
Spain	14780	15755	36610	54050	117800
Hungary	177135	29430	3390	670	500
United Kingdom	40160	39735	34780	38840	46055
Austria	88160	42255	24715	13710	12860
Belgium	44665	18280	18340	22530	27460
Finland	32345	5605	4995	4500	4520
Bulgaria	20390	19420	3695	2535	2150
Poland	12190	12305	5045	4110	4070
Denmark	20935	6180	3220	3570	2700
Ireland	3275	2245	2930	3670	4780
Romania	1260	1880	4815	2135	2590
Luxembourg	2505	2160	2430	2335	2270
Slovenia	275	1310	1475	2875	3820
Czech Republic	1515	1475	1445	1690	1915
Portugal	895	1460	1750	1285	1820
Croatia	210	2225	975	800	1400
Lithuania	315	430	545	405	645
Latvia	330	350	355	185	195
Slovakia	330	145	160	175	230
Estonia	230	175	190	95	105

The total number of asylum applications to the European countries in Table 1 was 1260,565 in 2015, 1184,005 in 2016, 628,935 in 2017, 570,565 in 2018 and 628,665 in 2019. It is seen that a total of 4272,735 applications were made to the above-mentioned countries in five years. The highest number of asylum applications was made to Germany with 1794,030 when the total of five years is taken into consideration. It was followed by France with 548.500 and Italy with 439.070. The lowest numbers of asylum applications were registered for Latvia (1415), Slovakia (1040) and Estonia (795). The fact that asylum applications are very high in some countries, moderate in others and low in others can be associated with the geographical location, economic opportunities, social support and immigration policies of the countries. However, since the issue of migration and integration presents a multidimensional structure, it should not be ignored that different variables may have an impact. What is known and what can be deduced from the table is that the issue of global migration and integration is not an issue that concerns only certain countries. In this context, it requires a sustainable solution that will cover not only Europe but also all countries on a global scale. This situation makes international co-operation inevitable as in every field.

3. Empirical Analysis

3.1. Data

This study investigates on the issue of migrant integration, which is considered to have significant effects on the quality of life of migrants as well as on the overall structure of society and social cohesion. Furthermore, the study aims to provide an analysis of the concept of migrant integration from democracy, welfare, economic and socio-political perspectives.

To this end, a comprehensive analysis of 24 European countries³ has been conducted employing dynamic panel data analysis for the period 2015-2019, a timeframe that coincided with the onset of substantial migratory influxes. The variables incorporated within the study are delineated in Table 2.

Table 2: Information on the Variables

Variable	Source
Migrant Integration	Migrant Integration Policy Indeks (2020)
Democracy	EIU Democracy Index
Subjective Well-being	OECD (2024) How's Life? Well-being Database
Government Effectiveness	World Bank / WDI (2024)
Asylum Applications	Eurostat
GDP Growth	World Bank / WDI (2024)
Population Growth	World Bank / WDI (2024)

The Migrant Integration Policy Indeks is employed as the dependent variable in the study. The index under consideration is the result of a collaborative effort by the “*Migration Policy Group*”⁴ and the “*Barcelona Centre for International Affairs*”⁵. The index functions as a reference instrument for policymakers, researchers and civil society organisations. It encompasses a range of measures implemented in the domains of education, employment, health and social services, social participation, political participation and anti-discrimination measures against migrants. The efficacy of these measures in facilitating the integration of migrants into the society of their country of origin is a key consideration. The index employs a rating system to evaluate the efficacy of policies designed to facilitate the integration of migrants, utilising a scale that ranges from “0” to “100”. The policies that promote strong integration are expressed with high scores, while low scores indicate relatively more limited integration.

A fundamental principle of the study concerns the influence of varying degrees of democracy on the incorporation of migrants. The Democracy Index is a composite indicator of political and social health, calculated using 60 separate indicators divided into four categories: electoral process and pluralism; civil liberties; the functionality of government; and political participation and political culture. The Index then categorises countries into four different regime types: full democracies, limited democracies, hybrid regimes and authoritarian regimes, and scores between “0” and “10”.

Another focal point of the study pertains to the examination of the repercussions that the general welfare level of society exerts on the process of migrant integration. The “*How's Life? Well-being Database*” report (2023) of the OECD (2023) is utilised as an indicator of subjective well-being. The index of subjective well-being is scored on a scale of “0-10”, and the variable is published in the database in question, expressing the proportion of those

³ These countries are Belgium, Bulgaria, Czechia, Denmark, Germany, Estonia, Ireland, France, Croatia, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Hungary, Austria, Poland, Portugal, Romania, Slovenia, Slovakia, Finland, Spain, Luxembourg, Romania, Slovenia, Slovakia, Finland, Sweden and the United Kingdom.

⁴ It is a research and policy development institution specialising in the field of migrant integration policies.

⁵ The function of this research centre, which is based in Barcelona, is to serve as a think tank that conducts research on a variety of subjects, including, but not limited to, international relations, foreign policy, global economic developments, migration, human rights and regional security.

scoring “4 and below”. Therefore, relatively lower values correspond to higher levels of subjective well-being. The incorporation of the explanatory variable entitled “*Subjective Well-being*” in the study signifies an acknowledgement that the psycho-social state of the society is also being considered, as opposed to an exclusive focus on economic opportunities or legal rights.

The study also focuses on the effects of various macroeconomic and socio-political variables on the integration of migrants. The “*Government Effectiveness*” variable is based on factors such as the quality of public service, the independence of the civil service, and the ability to formulate and implement policies. This variable takes values between “-2.5” and “2.5”. In this particular context, the value “-2.5” is indicative of low efficiency, whereas “2.5” signifies a high efficiency level. The variable “*Asylum Applications*” denotes the ratio of asylum seeker applications from outside European countries in the countries under consideration. The “*GDP Growth*” variable is focused on the effects of changes in economic opportunities and the effects of migrants’ participation in employment on social cohesion. The variable under scrutiny is the annual percentage increase in GDP per capita. In order to comprehend the impact of the demographic context on the integration of migrants, it is imperative to consider the “*Population Growth*” variable. This variable signifies the annual population growth rate, which is a crucial metric in understanding the dynamics of population change.

The descriptive statistics of the variables utilised in the study are presented in Table 3.

Tablo 3: Descriptive statistics

	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
Migrant Integration	53.458	14.613	35	87
Democracy	7.9	0.832	6.38	9.73
Subjective Well-being	8.098	1.374	4.4	9.9
Government Effectiveness	1.082	0.532	-0.215	2.025
Asylum Applications	4.167	8.806	0.012	62.936
GDP Growth	2.799	2.525	-1.116	23.305
Population Growth	0.173	0.760	-1.607	2.431

3.2. Methodology

The aim of this study is to identify the factors influencing the integration process of migrants in 24 European countries. It also examines the impact of past integration policies on the current situation. In order to achieve these objectives, the study takes into account the 2015-2019 period, during which the countries in question were confronted with the issue of migration. The model, which has been constructed with these issues in mind, is presented below.

$$\text{Migrant Integration}_{it} = \delta \text{Migrant Integration}_{t-1} + \beta_1 \text{Democracy}_{it} + \beta_2 \text{Subjective Wellbeing}_{it} + \beta_3 \text{Government Effectiveness}_{it} + \beta_4 \text{Asylum Applications}_{it} + \beta_5 \text{GDP Growth}_{it} + \beta_6 \text{Population Growth}_{it} + \mu_i + v_{it}$$

In the above model, the parameter to be estimated for the time lag of the dependent variable “*Migrant Integration*” is represented by the symbol δ . In other words, the objective of the present investigation is to ascertain whether the integration of migrants in the preceding period has exerted a statistically significant influence on the current period’s integration

process. The response parameters to be estimated for the explanatory variables are denoted by “ $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ and β_6 ”. The symbol μ_i is used to denote unobservable effects, while v_{it} is employed to represent disturbance terms for all i and t , with zero mean and variance σ^2 .

Dynamic panel data models are utilised in instances where the lag of the dependent variable is incorporated as an explanatory variable within the model. This approach is significant in consideration of the dynamic fluctuations within the model over time. The Generalised Method of Moments (GMM) is a prominent methodology employed for the estimation of parameters within dynamic panel data models. In instances where the time dimension “ T ” is considered negligible, two GMM approaches are proposed for the estimation of the parameter of the lagged dependent variable: “*Difference GMM*” and “*System GMM*”. The Difference GMM approach, as developed by Arellano and Bond (1991), involves the consideration of moment conditions based on the first differences of variables. Conversely, the System GMM approach, as pioneered by Arellano-Bover (1995) and Blundell-Bond (1998), operates under an additional assumption that the first differences of the instrumental variables are independent of fixed effects. It has been asserted that this assumption enhances the efficiency of the estimations by allowing for the utilisation of a greater number of instrumental variables (Roodman, 2009: 86). Consequently, it is recommended to employ the System GMM approach, particularly in circumstances involving small samples, as is the case in this study.

3.3. Empirical Findings

The results of parameter estimation using the System GMM estimator, which examines the determinants of migrant integration in European countries, are reported in Table 4⁶.

Table 4: Results of the two-stage system GMM

Panel A: Estimated coefficients of the two-stage system GMM		
Variable	Coefficients	p-value
Migrant Integration _{t-1}	1.009***	0.000
Democracy	0.779***	0.002
Subjective Well-being	-0.028*	0.088
Government Effectiveness	0.507	0.198
Asylum Applications	-0.009*	0.091
GDP Growth	-0.044	0.478
Population Growth	0.544***	0.002
Panel B: Test Statistics		
Test	Test Statistics	p-value
Wald Test	9312.41***	0.000
Sargan Test	1.89	0.548
AR(1)	-1.960*	0.051
AR(2)	0.450	0.654
Observation	120	
Group	24	

Notes: p -values are given in parentheses. ***, **, * indicate significance at the 1%, 5% and 10% levels respectively.

⁶ All analyses in this study were conducted using the STATA statistical software, version 17.

Panel A of Table 4 presents the parameter estimates derived from the System GMM estimator. It is evident from the coefficient estimate of the variable “*Migrant Integration*_{*t*-1}” (representing the one-period lag of the dependent variable) that it is both positive and statistically significant⁷. This finding indicates that migrant integration is positively influenced by the integration in the previous period. Furthermore, the estimated coefficient for the variable “*Democracy*” is positive and statistically significant, indicating that countries with full democracy implement stronger integration policies than countries with limited democracy. The coefficient for the “*Subjective Well-being*” variable, which considers the general life satisfaction of the society, is negative and statistically significant, thereby supporting the hypothesis that an increase in unhappy individuals in the society may have a negative impact on integration policies. The negative and statistically significant coefficient of “*Asylum Applications*” indicates that integration policies may weaken in countries where asylum applications are relatively high. The “*Population Growth*” variable has been found to have a positive and statistically significant effect on migrant integration, suggesting that nations experiencing accelerated population growth tend to implement more robust integration policies.

Panel B of Table 4 presents the test statistics for the validity of the estimation results obtained using the system GMM approach. Firstly, the results of the Wald test are presented, which investigates the overall significance of the model. Considering the test statistic, the null hypothesis is rejected, which implies that the model is generally significant. In the next stage, the validity of the instrumental variables is tested with the Sargan test. The findings indicate that the null hypothesis, which states that the instrumental variables are valid, cannot be rejected. A fundamental assumption of System GMM is the absence of second-order autocorrelation in the differenced residuals. In order to investigate this assumption, Arellano-Bond AR(1)/AR(2) tests were conducted for first- and second-order autocorrelation. The findings indicate that the null hypothesis for AR(1) is rejected, and as expected, there is negative and statistically significant first-order autocorrelation. Conversely, when the AR(2) test findings were analysed, the non-rejection of the null hypothesis indicated the absence of second-order autocorrelation. In summary, the evaluation of the results using the System GMM approach validates the estimation results.

4. Conclusion

Today, migration has become a phenomenon that concerns not only the individuals who migrate, but also the countries that individuals both go to and leave. Individuals migrate for many economic, social, cultural and political reasons. However, migration also brings with it the responsibility to adapt to the country of destination and to live together. The integration of migrants into their countries of destination is important not only for the migrant but also for the welfare, political peace and sustainable policies of the country. In this context, every dynamic affecting migrant integration is a strategic necessity to be taken into account.

The main motivation for this study is related to the fact that migrant integration is a dynamic and multidimensional issue. The study addresses the issue of immigrant integration in Europe for the period 2015-2019. The study is designed to reveal the effects of social well-being variables referring to democratic outcomes, macroeconomic indicators and welfare levels of countries.

The findings of the study show that the level of democracy of countries is statistically significant on immigrant integration. This finding indicates that countries with full democracy implement stronger integration policies than countries with limited democracy. Considering

⁷ Unless stated otherwise, the significance level, α , is set to 0.10.

the level of democracy in the group of countries considered, it is expected that they will formulate deeper policies on immigrant integration and that these policies will be relatively more successful in terms of ensuring social cohesion. However, this does not mean that integration policies in these countries will always be successful. As a matter of fact, the findings of this study indicate that countries with full democracy produce better results in terms of immigrant integration. It is thought that countries with limited democracy may feel the necessity to take more concrete steps to implement integration policies than full democracies. It can be argued that full democracies have a more solid infrastructure in various policy areas such as employment, social policy, education, etc. Therefore, it can be said that full democracies are less likely to be deeply affected in terms of social, political, economic etc. when a flexible integration policy is pursued. However, the opposite is the case in limited democracies. There is a greater need to strengthen both policy areas and social cohesion and to prevent unrest. Therefore, it can be said that they are more likely to implement more pragmatic and realistic policies. Considering the high population density and population diversity of full democracies, limited democracies can be expected to have a more homogenous social structure. This supports the facilitation of the integration process.

The finding obtained for the variable 'Well-being' is that the increase in unhappy individuals will negatively affect integration policies. This finding once again shows that the phenomenon of migration is an issue that cannot be reduced only to migrants. The peace, happiness and positive perception of the local population towards migrants support a successful integration process. This finding is supported by the finding that integration policies may weaken in countries where asylum applications are relatively high. The high number of applications is likely to bring many economic, social and political difficulties. The reflection of the results on social life is expected to make the integration process more complex.

Another finding of the study is that integration policies in the past period affect the following periods in parallel. Therefore, it is important for the sustainability of the policies to be implemented that an improvement step to be taken today regarding integration will positively affect the following periods.

The integration of immigrants is a difficult subject to analyse under a single variable. The multifaceted nature of the subject also opens the door to research with different variables. The internal dynamics, social structures, political environment, cultural and economic dynamics of the countries shape the integration policies of the countries and this is reflected in the findings of the studies. At this point, the empirical findings on immigrant integration are important in terms of guiding policy makers. As a result, the realisation of sustainable and multidimensional successful integration policies not only ensures the adaptation of immigrants to the native society. It also contributes to the development of countries.

References

- Arellano M. & Bond, S. (1991) Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations, *The Review of Economic Studies* 58(2), 277-297. <https://doi.org/10.2307/2297968>
- Arellano, M. & and Bover, O. (1995) Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics* 68, 29-51.
- Blundell, R. & Bond, S. (1998) Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics* 87, 115-143.
- Boswell, C. (2003) *European Migration Policies in Flux: Changing Patterns of Inclusion and Exclusion*. The Royal Institute of International Affairs, Blackwell.

Castles, S. & J. Miller, M. (2008) Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. (Bülent U. Bal and İbrahim Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Danış, D. & Dikmen, H. (2022) Türkiye’de Göçmen ve Mülteci Entegrasyonu: Politikalar, Uygulamalar ve Zorluklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21 (Özel Sayı), 24-45.

Dustmann, C. et al. (2024) Inequality and immigration. *Oxford Open Economics* 3 (Supplement_1), i453-i473.

Duszczyk, M. et al. (2020) Relations Between Immigration and Integration Policies in Europe: Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States. New York: Routledge.

EIU Democracy Index, Economist Intelligence Unit; Our World in Data, Retrieved February 26, 2025, from <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-eiu?tab=chart> ; <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/>

Engdahl, M. Et al. (2020) The Role of Local Voting Rights for Non-naturalized Immigrants: A Catalyst for Integration?. *International Migration Review* 54(4), 1134-1157.

European Comission (2020) Retrieved February 5, 2025, from Action Plan on Integration and Inclusion 2021-2027. [https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/ 214 8b 15d-884c-4ac6-977a-1ffc6b5a8d59_en](https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/214_8b_15d-884c-4ac6-977a-1ffc6b5a8d59_en)

Eurostat, Retrieved February 26, 2025, from <https://data.europa.eu/data/datasets/qxxvm2wbumpxz8gtwocuq?locale=en>

Gilmartin, M. & Dagg,J. (2021) Spatializing Integration Outcomes. *Population, Space and Place* 27(2). e2390. DOI: 10.1002/psp.2390.

Gisselquist, R. M. (2021) Involuntary migration, inequality, and integration: National and subnational influences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(21), 4779-4796.

Givens, T. E. (2007) Immigrant integration in Europe: Empirical research. *Annu. Rev. Polit. Sci.*, 10(1), 67-83.

Givens, T. et al. (2021) Introduction to International Migration: Population Movements in the 21st Century. (Ed. Jeannette Money and Sarah Lockhart). *Immigrant Integration* in (pp. 175-196). New York: Routledge.

Godin, J.F. (2008) Immigrant Economic Integration: A Prospective Analysis Over Ten Years of Settlement. *International Migration* 46(2). 135-165.

Gonda, M. et al. (2020) Relations Between Immigration and Integration Policies in Postwar Europe. (Ed. Maciej Duszczyk, Marta Pachocka and Dominika Pszczółkowska). *Relations Between Immigration and Integration Policies in Europe: Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States.* in (24-46).New York:Routledge.

Harder, N. et al. (2018) Multidimensional Measure of Immigrant Integration. *Proceedings of the National Academy of the Sciences of the United States of America* 115 (45): 11483–88. <https://www.pnas.org/content/115/45/11483>.

Jones, A. et al. (2017) Supporting immigrant language learning on smartphones: A field trial. *Studies in the Education of Adults* 49(2), 228-252.

Just, A. et al. (2014) Islam, Religiosity, and Immigrant Political Action in Western Europe. *Social Science Research* 43, 127-144.

Klaus, W., Duszczyk, M., and Pszczolkowska, D. (2020). Which Factors Influence States' Migration Policies?. (Ed. Maciej Duszczyk, Marta Pachocka and Dominika Pszczółkowska). *Relations Between Immigration and Integration Policies in Europe: Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States*. in (7-24). New York: Routledge.

Li, P.S. & Li, E.X. (2013) Decomposing Immigrants' Economic Integration in Earnings Disparity: Racial Variations in Unexpected Returns. *Canadian Ethnic Studies Association* 45(3). 81-94.

Lichter, D. T. et al. (2015) Whom do immigrants marry? Emerging patterns of intermarriage and integration in the United States. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 662(1), 57-78.

Macuchova, Z. and Rauhut, D. (2023). New Methods and Theory on Immigrant integration. Insights from Remote and Peripheral Areas. (Ed. Daniel Rauhut). *Measuring Immigrant Integration – Determining How, What and Who*. in (pp. 123-141). Cheltenham: Edward Elgar

Michon, L. & Vermeulen, F. (2013) Explaining Different Trajectories in Immigrant Political Integration: Moroccans and Turks in Amsterdam. *West European Politics* 36(3), 597-614.

Migrant Integration Policy Indeks (MIPEX), (2020 Retrieved February 26, 2025, from <https://mipex.eu/>

OECD, (2024) OECD how's life? Well-being database definitions and metadata. Retrieved February 26, 2025, from <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HSL>

Okuy, A. S. (2007) Integration of Immigrants in an Integrating Europe. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 51-67.

Portes, A. et al. (2009) Divided or Convergent Loyalties? The Political Incorporation Process of Latin American Immigrants in the United States. *International Journal of Comparative Sociology*, 50(2), 103-136.

Roodman, D. (2009) How to do xtabond2: an introduction to difference and system gmm in stata, *The Stata Journal* 9(1), 86-136.

Sinacore, A. et al. (2009) Cultural transitioning of Jewish immigrants: Education, employment and integration. *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 9, 157-176.

UNHCR, (2024) Retrieved February 2, 2025, from <https://www.unhcr.org/mid-year-trends-report-2024>

World Bank, (1990) *World development indicators*. Retrieved February 26, 2025, from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

World Bank, (1990) *Worldwide governance indicators*. Retrieved February, 26, 2025, from <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>

World Migration Report, (2024) <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>

Kent Diplomasisi Bağlamında Türk Yerel Yönetimlerinin Öne Çıkan Roller

Kemal Kaya¹

Öz

“Kent diplomasisi”, şehirlerin uluslararası ilişkilerde daha etkin bir rol alması ve sorunları çözmek amacıyla işbirlikçi bir yaklaşım benimsemesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Şehirlerin, yalnızca yerel düzeyde değil, aynı zamanda küresel meselelerle de ilgilenmesi, onları ulusal devletlerin ve başka aktörlerin ötesinde önemli bir oyuncu konumuna getirmiştir. Bu çerçevede, kentlerarası işbirliğinin daha sürdürülebilir şehirler için önemli araçlar olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, belediyelerin uluslararası işbirlikleri kapsamında, Türk Yerel Yönetimlerinin bu alandaki etkinliklerinin bir resmini çizmeyi amaçlamıştır. Çalışma, döküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, İstanbul İlçe Belediyelerinin 2014-2018 yılları faaliyet raporları incelenerek kent diplomasisine dair proje ve uygulamaları çıkarılmış, ayrıca Urbact, Eurocities vb. ağlara üye olan diğer dünya şehirlerinin gerçekleştirdikleri projeleri ve faaliyetleri incelenerek karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırma temelinde, Türk yerel yönetimlerinin öne çıkan faaliyetleri eleştirel bir şekilde değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışma bulgularında; Türkiye’de yapılan çalışmalar ile küresel örnekler arasında içeriksel farklılıklar olduğu görülmüştür. Türkiye’deki çalışmaların; kültürel değişim programları, festival ve iftar organizasyonları, öğrenci kampları, Erasmus+ gibi programlara yönelik ortak katılımlar, insani yardım girişimleri üzerine yoğunlaştığı, buna karşılık Avrupa belediyelerinin aynı dönemlerde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ise kentsel sürdürülebilirlik, sosyal yenilikçilik, göçmen entegrasyonu, ekonomik kalkınma ve kentsel dayanıklılık gibi daha geniş kapsamlı temalarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Yerel yönetimler, Kent diplomasisi, Uluslararası faaliyet ve projeler, İşbirlikler

The Emerging Roles of Turkish Local Governments within the Framework of City Diplomacy

Abstract

City diplomacy has gained increasing significance as cities assume more active roles in international relations and adopt collaborative approaches to addressing shared challenges. Beyond their traditional local functions, cities’ engagement with global issues has positioned them as influential actors alongside nation-states and other international stakeholders. Within this framework, intercity cooperation emerges as a key instrument for fostering sustainable urban development.

This study aims to present an overview of the activities undertaken by Turkish local governments in the field of city diplomacy, particularly within the context of international cooperation. The research employs qualitative data collection methods, primarily document

¹ Dr., kkaya14@gmail.com, 0000-0002-8741-7516

analysis. In this regard, the activity reports of district municipalities in Istanbul covering the period between 2014 and 2018 were examined in order to identify projects and practices related to city diplomacy. In addition, projects and initiatives implemented by cities from different parts of the world that are members of international networks such as URBACT and Eurocities were analyzed comparatively. Based on this comparison, the prominent activities of Turkish local governments have been critically evaluated and commented upon.

The findings of the study reveal notable differences in content between city diplomacy practices in Turkey and those observed in global examples. While the activities of Turkish municipalities during the examined period predominantly focus on cultural exchange programs, festivals and iftar events, student camps, joint participation in initiatives such as Erasmus+, and humanitarian aid efforts, European municipalities tend to concentrate on broader thematic areas. These include urban sustainability, social innovation, migrant integration, economic development, and urban resilience.

Key words: Local governments, city diplomacy, international activities and projects, collaborations.

1. Giriş

Küreselleşen dünyada kentlerin rolü üzerine yapılan tartışmalar, günümüzün dinamik ve değişken uluslararası ilişkiler bağlamında büyük bir öneme sahiptir. Geleneksel olarak sadece yerel yönetim birimleri olarak algılanan kentlerin, artık yalnızca yerel sorunları çözmekle kalmayıp, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin kritik aktörleri haline gelmesi, şehir yönetiminin ve kent diplomasisinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Kent diplomasisi kavramı, içindeki dinamizm ve çok yönlülüğüyle, yerel yönetimlerin öteki şehirlerle, ulusal devletlerle, Sivil Toplum Kuruluşları(STK) ve uluslararası organizasyonlarla olan etkileşimlerini yönetme süreçlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda, kentlerin yalnızca sembolik roller üstlenmekle kalmayıp, küresel sorunlara çözüm bulma adına aktif birer oyuncu olarak sahneye çıkmaları, yerel kaynakları ve bilgi birikimlerini kullanarak daha geniş bir etki alanı yaratmalarını sağlamaktadır. Ayrıca yerel yönetimlerin uluslararasılaşmasının nedenlerine dair gelişmelerin ele alındığı çalışmalarda; Demokratikleşmenin yerel yönetimleri getirdiği süreçler önem arz etmektedir (Daoudov, 2013).

Son yıllarda, kentlerin küresel sorunlarla daha yakından ilgilenme potansiyeli ve bu sorunlara çözüm bulma kapasiteleri giderek daha fazla kabul görmektedir. Doğal afetler, çevre sorunları, iklim değişikliği, göç ve sağlık gibi uluslararası düzeydeki problemlerle kentler önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda, kentlerin birbirleriyle işbirliği yapma, ortak projeler geliştirme ve bilgi paylaşma gereksinimi doğmuş ve kent diplomasisinin etkinliği artmıştır.

Yerel yönetimlerin küresel arenadaki rolü ve önemi, Friedmann'ın "dünya kenti" kavramı ve Wallerstein'in dünya sistemleri teorisiyle de ilişkilidir. Dünya kenti kavramı, kentlerin global sistem üzerindeki rolünü yeniden düşündürmekte, yerel yönetimlerin sadece ulusal sorumluluklarla değil, aynı zamanda küresel meydan okumalarla da yüz yüze olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda, yerel diplomasi'nin gerekliliği bir kez daha gözler önüne serilmektedir (Demirtaş, 2023). Bu durum, kentlerin uluslararası projeler ve ağlar aracılığıyla küresel sorunlara nasıl katkı sağladığını açıklamakta, özellikle, kentlerin iklim değişikliği, göç, sürdürülebilirlik gibi sorunlarla başa çıkmak üzere nasıl bir araya geldiklerini ve iş birliği yaptıklarını ortaya koymaktadır. Belediyelerin ulusal ve uluslararası düzeyde yürüttüğü projeler ve işbirliklerinin yerel hizmetlerde yarattığı etkiler daha kaliteli yerel hizmetlerin sunulmasına katkı sağladığını göstermektedir (Erdem, 2021).

Kardeş şehir" projeleri, farklı kültürlerin ve yerel yönetimlerin tanışmasına ve işbirliği yapmasına olanak tanıyarak, insanlar arasında dostane ilişkilerin kurulmasına katkı sağladığı

vurgulanmaktadır (Apan, 2023). Öteki bir ifade ile “Kardeş kent” ilişkileri, kentlerarası diyalog ve iş birliğinin özendirilmesi önemli bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamanın sunduğu fırsatlar, kültürel alışveriş ve ekonomik iş birliği gibi alanlarda önemli bir avantaj sağladığını ortaya koymaktadır (Özcan, 2023). Özcan, bu tür uygulamaların yerel diplomasi çerçevesinde ne derece etkili olduğunu analiz ederek, daha fazla şehir eşleştirme projesinin teşvik edilmesini önermektedir. Ayrıca “kardeş kent” projelerindeki "yumuşak güç" kavramının rolü; barış, ekonomi, ticaret, kültürel ve sosyal faaliyetler ile eğitim gibi alanlarda kalıcı bağlar kurulmasına olan etkileri de önem arz etmektedir (Akgün, 2023).

Öte yandan sürdürülebilirlik anlayışı, kentlerin sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği de göz önüne alarak planlanmasını gerektirmektedir (Oktay, 2023). Bu uluslararası işbirlikleri, çevre sorunları, göçmen meseleleri, tarihi ve kültürel turizm ile kültürel miras gibi pek çok farklı alanda çalışmalar yapmalarını sağlamaktadır (Tuzcuoğlu, Akman ve Akman, 2020).

Afetle ilgili yerel yönetimlerin uluslararası ilişkilerdeki rolünü ele alan çalışmalarda ise; Kent yönetimleri tarafından afet konularının genellikle göz ardı edildiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla kentler, kardeş şehir projeleri, uluslararası ağlara üyeliklerle, afet yönetimi konusunda bilgi ve deneyim paylaşımı, bu konuda kurumsal kapasitelerini geliştirmeye yönelik yardımlar, teknoloji transferi gibi faaliyetlerde bulunabilecekleri önerilmektedir.

2. Kent Diplomasisi

“Kent diplomasisi”, günümüzde giderek daha fazla önem kazanan bir kavram olup, şehirlerin uluslararası ilişkilerdeki rollerini ve katılımlarını ifade etmektedir. Bu kavram, şehirlerin başka ülkelerdeki şehirler, kurumlar veya kuruluşlarla gerçekleştirdikleri diplomatik faaliyetleri kapsamaktadır (Batal ve Tuğlu, 2018, s. 196).

Gelişen “kent diplomasisi” olgusu, geleneksel diplomasiyle paralel bir çizgide ilerlemekte ve bu anlamda "yerel diplomasi", "ulusaltı diplomasi", "paradiplomasi" ve "yerel dış politika" gibi terimlerle yakın anlam taşımaktadır (Daoudov, 2013, ss. 28-29). Bu kavramlar şehirlerin, ulusal ve uluslararası aktörler arasında köprü kurarak, sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesini özendirdiğini göstermektedir. Yerel yönetimler, şehirlerini ve yerel toplumlarını uluslararası arenada temsil etmek ve bu bağlamda etkili bir iletişim kurmak üzere kent diplomasisini aktif bir biçimde kullanmaya yönelik bir eğilim içerisinde. Dolayısıyla “Kent diplomasisi”, yerel yönetimlerin uluslararası ilişkilerdeki yerini güçlendiren, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimlerini artıran bir araçtır. Burdan hareketle “Kent diplomasisi” kapsamında yerel yönetimlerin sunduğu fırsatlar oldukça çeşitlidir. Bu fırsatlar, iklim değişikliği, göç, sosyal eşitlik gibi küresel meselelerle başa çıkma noktasında yerel yönetimler, kendi şehirlerinin gereksinimlerini dile getirerek uluslararası platformlarda seslerini duyurabilmektedirler (Akgün, 2018, ss. 238-239).

Yerel yönetimlerin uluslararası ilişkilerinin hukuki çerçevesinin oluşturulmasında Avrupa Konseyi’nin rolü, literatürde sıklıkla vurgulanan bir konu olmuştur. Bu çalışmada ele alınan makalelerde, yerel yönetimlerin uluslararası alandaki işleyişinin, büyük ölçüde “Avrupa Konseyi” tarafından geliştirilmiş olan sözleşmelere dayandığı belirtilmektedir. 1990’lı yıllarda kent diplomasisi uygulamalarının mevzuatlara entegre edilmesi süreci, bu sözleşmelerin etkisiyle hız kazanmıştır. “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı” (AYYÖŞ), uluslararası arenada yerel yönetimlerin özerkliğini pekiştiren temel belgelerden biridir. Bu sözleşme, yerel yönetimlerin kendi yetki alanlarında karar almalarını sağlamanın yanı sıra, demokratik katılımı özendirecek bir çerçeve sunmaktadır. AYYÖŞ, yerel yönetimlerin uluslararası ilişkilerdeki rolünü güçlendirmek adına hukuki bir zemin oluşturmuş ve bu bağlamda yerel

aktörlerin, ulusal ve uluslararası düzeydeki işbirlikleri için gerekli olan meşruiyeti sağlamıştır (Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, 1985).

Bir öteki önemli belge olarak kabul edilen “Avrupa Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınır Ötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi”, yerel yönetimlerin sınır ötesi işbirlikleri gerçekleştirmesine yönelik hukuksal bir çatı sunmaktadır. Özellikle “Avrupa Birliği”ne üye ülkelerde, yerel yönetimlerin kendi sınırlarını aşarak öteki ülkelerle gerçekleştirdiği işbirlikleri, bu sözleşme çerçevesinde düzenlenmiş ve desteklenmiştir. Böylece, yerel yönetimlerin uluslararası düzeyde etkinliklerini artırmaları ve deneyim paylaşımında bulunmaları mümkün hale gelmiştir. “Avrupa Kentsel Şartı” ise, şehirlerin genel planlaması ve yönetimi konusunda yerel yönetimlerin rolünü ön plana çıkarmaktadır. Kentsel sorunların, uluslararası işbirliği ve deneyim paylaşımı yoluyla daha etkili bir biçimde ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Avrupa Kentsel Şartı, 1992). Bu bağlamda, şehirlerin yerel yönetimlerinin uluslararası düzeydeki etkileşimleri, yalnızca yerel düzeyde değil, aynı zamanda küresel ölçekte sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak amacıyla da önemli bir araç haline gelmiştir.

2.1. Uluslararası Literatürde Kent Diplomasisi Üzerine Yapılan Yayın Çalışmaları

Bu kısımda son yıllarda “kent diplomasi” üzerine yapılan uluslararası çalışmalar incelenmektedir. İncelemelerde; Yerel yönetimlerin, yetkinlikler, normlar ve ilişkiler bağlamında, uluslararası diplomasi dinamiklerinde aktif bir oyuncu haline geldiği sonucuna ulaşılmaktadır (Camps, 2013). Ayrıca kentlerin uluslararası kent ağları ve diplomasi aracılığıyla “yumuşak güç” oluşturarak (Beall ve Adam, 2017) çatışma önleme, barış inşası ve küreselleşme süreçlerindeki kritik rolleri olduğu görülmektedir. Yerel yönetimlerin stratejik ağlar kurarak (Acuto ve Morissette, 2017) küresel etkilerini artırmaları, modern diplomasi anlayışında yeni bir dönemi işaret etmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin çatışmaları önleme, barış inşası ve çatışma sonrası yeniden yapılanma süreçlerindeki rolleri önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Örneğin; “City Diplomacy / The Role of Local Governments in Conflict Prevention, Peace-Building and Post-Conflict Reconstruction” (Bush, K. D. 2008) başlıklı çalışmada, yerel yönetimlerin bu süreçlerde nasıl aktif bir rol oynayabileceği ve karşılaştıkları zorluklar ele alınmıştır. Yerel yönetimlerin çatışma önleme ve barış inşası süreçlerinde nasıl katkıda bulunabileceğini araştıran bu çalışmada, söz konusu katkıların yerelde oluşturulan sosyal ve kültürel yapılar üzerinden şekillendiğini vurgulamaktadır. Yerel yönetimler, kendi toplulukları içerisinde kurdukları diyalog ve işbirliği mekanizmaları ile çatışmaların ortaya çıkmasını önleyebilirken, aynı zamanda barış süreçlerinin sürdürülebilirliğine de katkıda bulunmaktadır. Çatışmanın ardından ise, yerel yönetimlerin etkinliği, yeniden yapılandırma süreçlerinin başarısı için belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin bu tür yapıların inşasında yer alabilmesi, onların sadece yerel sorunlarla değil, aynı zamanda küresel olaylarla da başa çıkabilme yeteneklerine işaret etmektedir. Oluşan yetenekler sebebiyle yerel yönetimlerin uluslararası hukukta oluşturduğu sonuçların önemi belirginleşmiştir (Leonardi, 2021).

Avrupa kentleri belediye başkanlarının, özellikle jeopolitik anlaşmazlıkların çözümünde aktif rol almakta oldukları ve diplomat gibi görev yaptıkları, bu durumun büyük avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla bu durum büyük meselelerin küçük gösterilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, Avrupa kentlerinin AB faaliyet alanında bir katalizör görevi yaptıkları ve yapılması gerekeninde iç uyumun dışarıya aktarılmasını sağlamak olduğu ve “merkezin dengelenmesi” kavramından yola çıkarak kentlerin faydalı bir denge unsuru oldukları görülmektedir (Parkes, 2020).

“The City diplomacy to push ahead and economic growth and building resilience against disaster: case study in Semarang City” başlıklı bir çalışmada (Susiatiningsih, Farabi,

Paramasatya ve Rahman, 2022); Endonezya'nın Semarang kentinin, ekonomik çıkarları ve sık meydana gelen afetler sebebiyle kentte meydana gelebilecek zor durumlara karşı kendi diplomasisini nasıl yürüttüğü açıklanmaktadır. Bu amaçla, kent belediye başkanının önderliğinde, kentte iş forumları düzenlenerek yabancı yatırımları getirmek amacıyla "kent diplomasisi" faaliyetleri yürütülmekte ve 100 Dirençli Şehir (100RC) isimli bir şehir ağına üye olarak kentin afete karşı hazır olabilmesini sağlamak üzere çeşitli ortaklıklar oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışmada, kent yönetiminin kent diplomasisi uygulama stratejilerinin, kentin uzun vadeli kalkınma planlarına da yansıtılarak büyük fırsatlar sağladığı savunulmuş, kentin kıyılarında meydana gelen ani sel baskınları gibi sorunların çözümünde kent diplomasisinden yararlanıldığını ortaya koymuştur (100RC, nd.). Dolayısıyla bu durum, ulusal yönetimin diplomatik faaliyetlerine kıyasla kent diplomasisinin kentin karşı karşıya olduğu kentsel zorlukları ele almak amacıyla etkili olduğu anlamına gelmektedir.

"City Diplomacy: The New Role Of Cities In International Relations" (Bertolucci & Greta, 2019) başlıklı bir başka çalışmada yazar, kent diplomasisini; Kentlerin gereksinimlerini dışarıya yansıtmaya kapasitesidir şeklinde açıklamaktadır. Küreselleşme ile beraber devlet dışı aktörlere diplomasi yapma alanı açılmıştır. Kent yönetimleri yapmış oldukları diplomatik faaliyetler ile ait oldukları ulusal devletin çıkarlarını temsil etmektedirler. Buradan hareketle kentlerin bir evrim sürecinden geçmekte olduğu, dolayısıyla kentlerin uluslararası ilişkilere giderek daha fazla maruz kalırken, öte yandan yerleşiklerin kent yönetimi kararlarına daha fazla katılımı ile yerel karar alma sürecini güçlendirmekte olduğu gözlemlenmektedir. Dahası, kent diplomasisi, resmiyetten uzak daha çok sembolik ikili dostluk ilişkilerine kadar çeşitli gelişim yolları izlemekte olduğu ve "kent diplomasisi" alanları içinde; İklim değişikliğinin sonuçlarını durdurmaya yönelik tedbirlere katılımı, şehir yaşamını daha sürdürülebilir hale getirme çabaları ve aynı zamanda çatışma çözümü girişimlerine ilişkin daha iyi faaliyet içinde olabilmektedirler.

Öte yandan küreselleşme süreçlerinin, ulus devlet iktidarını zayıflatmasında etkisi olduğu ve bu durumda ulusaltı aktörler kendi özne statülerini oluşturma durumuna doğru yeniden konumlanma sürecinden geçmektedirler (Surmacz, 2018). Ayrıca "kent diplomasi" faaliyetlerinin genellikle daha düşük seviyeli politik alanlarla ilgili olduğu ve bunlarında; kültür, kalkınma, çevre ve göç sorunları gibi alanlar olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan çalışmada (Benjamin Barber)'ın çalışmasına atıfta bulunarak, "Devletler ekonomik, teknokratik ve kültürel işlevleri kapsamında ne kadar bağlantılı ve birbirine bağımlı olursa olsun, hâlâ çok güçlü olan devletlerin yargı, yürütme ve mali mevzuatına tabidirler. Dolayısıyla devletler hiçbir yere gitmiyor" (Barber, 2013, s. 25) şeklinde yorumda bulunduğunu ve kent diplomasisinin ulusal diplomasisinin yerini alamayacağını belirtmiştir. Ayrıca çalışmada, şayet kentlerin diplomasiden elde ettikleri şey devletlerin gelişmesine katkıda bulunmuyor ve eğer bu elde edilen şey ulus devletin gücündeki bir açıkla bağlantılıysa, hükümetler pasif bir şekilde kendi üstünlüklerini baltalamaya çalışmayacaktır şeklinde yorumda bulunulmuştur.

Ayrıca kent diplomasisi faaliyetlerini ölçen ve değerlendiren endekslerde mevcuttur. Bu endeksler, kent diplomasisinin fırsatlarını ve iyi uygulamalarını araştırmaktadır. Endeksler, şehirlerin uluslararası politikalarını dört ana kategoride değerlendirmektedir. Kent ilişkileri, iş ilişkileri, turizm ve kültürel ilişkiler ve çok kültürlülük. Kentlerin 21. yüzyılda öteki paydaşlarından daha fazla güç kazanacağı ve kentlerde toplanan ekonomik ve siyasi gücün, birçok devletin gücünden daha fazla olacağı savunulmuştur (City Diplomacy Index, 2021). Ayrıca bu endekslerin ortaya koyduğu sonuçlar vasıtasıyla, kent diplomasisinin, kentlerin öteki kentlerle ilişkilerini geliştirerek ve kent birliklerine veya ağlarına katılarak yerelin gücünü ve menfaatlerini daha da geliştirilmesinde önemli rol oynayacağı belirtilmiştir.

2.2. Türkiye'de Kent Diplomasisi Uygulamalarının Hukuki Yapısı

Türkiye'de "kent diplomasisi" uygulamaları belirli yasal çerçeveler içerisinde yürütülmektedir. Bu bağlamda, 1969 yılında yürürlüğe giren "Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun"un 6. maddesi, yerel yönetimlerin uluslararası temsilciliklerle olan temaslarını düzenlemektedir. Söz konusu madde, yerel yönetimlerin "yabancı devletlerin büyükelçilikleri, elçilikleri, başkonsoloslukları, konsoloslukları, fahri başkonsoloslukları, fahri konsoloslukları ve öteki diplomatik misyonları

ile, milletlerarası kurulların temsilcilikleri ve misyonları ile, bu kuruluşlara bağlı müşavirlikler, ataşelikler, bürolar ve öteki resmi mercilerle" olan ilişkilerini kapsamlı bir biçimde düzenlemektedir (1173 Sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun, 1969). Milletlerarası hukuk normlarına ve prosedürlerine uygun olarak yürütülecek olan bu temasların, 'Dışişleri Bakanlığı'na bilgi verilerek gerçekleştirileceği düzenlemeye bağlanmıştır. Bu hüküm, yerel diplomasi faaliyetlerinin merkezi yönetimin denetiminde yapılmasını ve yerel yönetimlere dış politika alanında tamamen bağımsız bir statü verilmemesinin uygun görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, 1987 yılında kabul edilen 3335 sayılı "Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun" ile Türkiye'de yerel yönetimlerin uluslararası nitelikteki teşekkülleri kurma, bu teşekküllerle iş birliği yapma veya mevcut kuruluşlara katılma hakkı tanınmıştır. Bu düzenleme, yerel yönetimlerin belirli alanlarda iş birliği geliştirmelerine ve karşılıklı politika alışverişinde bulunmalarına olanak sağlamaktadır (3335 Sayılı Kanun, 1987).

2000'li yılların başında, Türkiye'de yerel yönetimlere yönelik reform sürecinde uluslararası ilişkilerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu reform süreci, 2004 ve 2005 yıllarında tamamlanmış olup, "Avrupa Birliği" (AB) gibi uluslararası aktörlerin belirleyici bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Reform öncesinde, bu aktörlerin yerel yönetimlerle ilgili çeşitli talepleri bulunmaktaydı. Bu talepler arasında belediye ölçeğinin genişletilmesi, altyapı hizmetleri için birliklerin oluşturulması, belediyelerin idari ve finansal özerklik algıları, bütçe otoritesi, özel sektörle tam özgürlükle ilişkilerin kurulması ve uluslararası yerel yönetim kuruluşlarıyla ilişkiler gibi faktörler vardır. Reform sonrası dönemde bu talepler doğrultusunda önemli gelişmelerin yaşandığı söylenebilir (Erdem, 2021, s. 107). 5393 sayılı belediye kanununun 74. maddesi, belediyelerin uluslararası ilişkilerini doğrudan düzenleyen bir hüküm getirmiştir. Bu düzenlemeye göre, belediyeler, belediye meclisinin onayı ile uluslararası teşekküllere kurucu üye olma hakkına sahiptir. Ayrıca, bu teşekküller, organizasyonlar ve uluslararası yerel kurumlarla ortak faaliyet ve projeleri gerçekleştirme veya "kardeş kent" ilişkileri kurma yetkisine sahiptir. Kanun, "kardeş kent" ilişkileri ile ilgili belirli düzenlemeler de içermektedir. Ancak, bu faaliyetlerin ülkenin dış politikası ve uluslararası anlaşmalarla uyumlu olarak yürütülmesi ve önceden "Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı"nın izninin alınması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, 5393 sayılı kanunun ilgili maddesinde, yurtiçi ve yurtdışındaki kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirilen ortak hizmetler ve proje giderlerinin, 60. maddede yer alan "belediye giderleri" arasında sınıflandırıldığı vurgulanmaktadır (5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2005). 5393 sayılı "Belediye Kanunu"nun 18. maddesi, yerel yönetimlerin yurtiçindeki ve "Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı"nın izniyle yurtdışındaki belediyeler ve mahalli idare birlikleri ile karşılıklı iş birliği yapabilmelerine olanak tanımaktadır. Bu madde, belediyelere kardeş kent ilişkileri kurma, ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla kültür, sanat ve spor gibi alanlarda faaliyet ve projeler gerçekleştirme yetkisi vermektedir. Ayrıca, belediyeler bu çerçevede arsa, bina ve benzeri tesisleri inşa etme, yaptırma, kiralama veya tahsis etme kararını alabilirler. Bu düzenlemeler, 5216 sayılı "Büyükşehir Belediye Kanunu"nun 28. maddesi gereğince, "belediye kanunu ve öteki ilgili kanunların bu kanuna aykırı olmayan hükümleri ilgisine göre büyükşehir ve ilçe belediyeleri hakkında da uygulanır" hükmü doğrultusunda, Türkiye'deki büyükşehir belediyelerini de kapsamaktadır. Benzer düzenlemeler, 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu"un 43. ve 62. maddelerinde, Türkiye'deki il özel idareleri için de belirlenmiştir (5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2005; 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 2004; 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 2005).

2000'li yıllarda yayımlanan İçişleri Bakanlığı genelgeleri, yerel yönetimlerin uluslararası ilişkilerine dair düzenlemelerde önemli değişiklikler getirmiştir. Bu genelgeler, önceki

uygulamalardan farklı olarak, yurtdışına görevlendirmelerde valilerden izin alma zorunluluğunu kaldırmış ve bu yetkiyi belediye meclislerine devretmiştir. Belediyeler, yurtdışına yapılan görevlendirmeler hakkında ilk belediye meclisi toplantısında bilgilendirme yapmakla yükümlüdür. Bu değişiklik, yerel yönetimlerin uluslararası ilişkiler üzerindeki vesayet denetiminin önemli ölçüde ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, merkezi yönetimin bu alandaki kontrol ve denetim yetkisi devam etmektedir. Söz konusu faaliyetler, “477 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” (477 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Madde 40, 2018) ile Cumhurbaşkanı’nın iznine tabi tutulmuş olup, bu durum merkezi yönetimin denetleyici rolünün sürdüğünü göstermektedir.

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de gerçekleştirilen reform süreci, yerel diplomasi faaliyetlerinin düzenlenmesine yönelik çeşitli hukuki düzenlemelerin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreç, yerel yönetimlerde diplomatik faaliyetlerin gelişimini ve hızlanmasını desteklemiştir. Örneğin, “Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı” tarafından 2020 yılında yayımlanan bir rapor, yerel yönetimlerin uluslararası “kardeş kent” anlaşmaları ve uluslararası kuruluşlara üyeliklerde belirgin bir artış yaşadığını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, son on yılda Türkiye’deki belediyelerin uluslararası ilişkiler kurma çabalarının arttığı gözlemlenmektedir. Bu eğilimi destekleyen bir çalışma, "Türkiye’de Yerel Diplomasi Yönetimine Dair Bir Araştırma" (Erdem ve Ersavaş, 2021, ss. 34-36), 1989-2020 yılları arasında Türkiye’deki 45 belediyenin uluslararası ilişkiler birimi oluşturduğunu ve bu durumun “yerel diplomasi” faaliyetlerine verilen önemin bir göstergesi olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, belediye bünyesinde kurumsal yapıların oluşturulması, “yerel diplomasi” faaliyetlerinin önemi ve kapsamının arttığını göstermektedir.

3. Amaç, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmanın temel amacı; Belediyelerin uluslararası İşbirlikleri kapsamında Türk Yerel Yönetimlerinin bu alandaki etkinliklerinin bir resmini çizmeyi amaçlamıştır. Yöntem olarak; döküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamlarında gerçekçi ve kapsamlı bir şekilde incelendiği bir araştırma türüdür. Çalışma kapsamında, İstanbul İlçe Belediyelerinin 2014-2018 yılları faaliyet raporları incelenerek kent diplomasisine dair proje ve uygulamaları çıkarılmış, ayrıca Urbact, Eurocities vb. ağlara üye olan diğer dünya şehirlerinin gerçekleştirdikleri uluslararası projeleri incelenmiştir. İncelenen “Kent diplomasisi” faaliyetlerinin içeriksel analizi yapılarak, Türkiye ve uluslararası alandaki faaliyetler karşılaştırılmıştır.

Çalışma bulgularında; Türkiye’de yapılan çalışmalar ile küresel örnekler arasında içeriksel farklılıklar olduğu görülmüştür. Türkiye’deki çalışmaların; kültürel değişim programları, festival ve iftar organizasyonları, öğrenci kampları, Erasmus+ gibi programlara yönelik ortak katılımlar, insani yardım girişimleri ile belirli teknik ve afet yönetimi eğitim işbirlikleri üzerine yoğunlaştığı, buna karşılık diğer dünya belediyelerinin aynı dönemde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ise kentsel sürdürülebilirlik, sosyal yenilikçilik, göçmen entegrasyonu, ekonomik kalkınma ve kentsel dayanıklılık gibi daha geniş kapsamlı temalarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu projeler, Avrupa yerel yönetimlerinin uzun vadeli ve stratejik nitelikte projeler geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Çalışma ile kentlerin uluslararası ilişkilerdeki rollerinin daha iyi anlaşılmasına ve uluslararası platformlarda daha etkin olmalarına katkı sağlayabileceği düşünüldükçe literatüre değerli bir katkı yapacağı değerlendirilmektedir. Bu noktada, kentler arası etkileşimlerin analiz edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Zira bu analiz, kent diplomasisinin dinamiklerini anlamak ve yerel

yönetimlerin bu süreçte nasıl bir rol oynadığını ortaya koymak açısından kritik bir öneme sahiptir.

4. Türk Yerel Yönetimlerinin Küresel Alanında Yaptıkları Çalışmalar

Son yıllarda Türkiye’de “kent diplomasisi” ile ilgili çalışmalar, hem akademik hem de pratik düzeyde önemli gelişmeler göstermiştir. Artan uluslararası etkileşimler ve yerel yönetimlerin küreselleşen dünyadaki rolleri, bu alandaki araştırmaların artmasına zemin hazırlamıştır. Yerel yönetimlerin uluslararası ilişkilerdeki rolü, ulusal diplomasi ile bütünleşik bir biçimde düşünüldüğünde, pek çok fırsat ve zorluk sunmaktadır. Öteki bir ifade ile Türkiye’deki yeni mevzuat düzenlemeleriyle birlikte yerel yönetimlerin, farklı ülkelerin deneyimlerinden yararlanabilmek amacıyla uluslararası ağlara üye olarak çeşitli projeler geliştirmeyi tercih etmektedirler. Bu kapsamda, projelerin uluslararası alanda tanıtılması, yeni yatırım fırsatlarının sağlanması, örnek projeler keşfetme imkânı yaratılması ve çevre, trafik, yenilikçilik gibi konularda gelişimin izlenebilmesi gibi avantajlar ön plana çıkmaktadır (Akman, 2017). Öte yandan “Yerelleşme” ve “Küreselleşme” kavramlarının Türkiye’deki yerel yönetimlerin yönetişimi ve “kent diplomasisi” uygulamaları üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmalarda; 2000’lerden beri Türkiye’deki yerel yönetimlerin Kent diplomasisi alanında yapılan faaliyetlerin, yerel yönetimlerin kurumsal kapasitesini güçlendirmeye odaklanan faaliyetler olduğu, bu manada yerel yönetimlerin dünya çapında daha etkili bir diplomasi yürütmesi amacıyla çok düzlemli yönetişim yaklaşımının yerel yönetimlerin uluslararası ilişkilerine nasıl yansıdığı, bu bağlamda ortaya çıkan dinamiklerin ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Batal & Tuğlu, 2018).

Tablo 1 de “Kent Diplomasisi” bağlamında Türk Yerel Yönetimleri’nin öne çıkan rollerinin araştırılması ve ortaya çıkarılması amacıyla Türkiye’nin en fazla uluslararası faaliyet ve proje gerçekleştiren İstanbul ilçe belediyelerinin uygulamaları incelenmiştir.

Tablo 1. İstanbul İlçeleri Uluslararası Projeler / Faaliyetler

Belediye	Kardeş şehir antlaşması ve uluslararası birliklere üyelik	Kardeş şehir ile ortak etkinlik ve programlar	Festival, sergi, fuar ve tanıtım günleri	Uluslararası kongre, konferans, araştırma ve sempozyumlar
Adalar	-Nacka – İsveç, -Paleo Faliro– Yunanistan, -Veles – Makedonya, -Pokhara – Nepal, -Çolpon Ata –Kırgızistan -Santa Ana - Kostarika			
Atasehir		-Uluslararası Kardeş Kültürlerin Festivali, Arnavutluk, Cezayir, Gürcistan, Makedonya, KKTC ile Paraguay’dan gelen ekiplerin katıldığı halk dansları gösterileri - Uluslararası İhlamur Festivali, Fransa, Küba, Bulgaristan ve Romanya’dan gelen misafir dans topluluklarının da katılımı ile. -Almanya Aile Bakanlığı’na bağlı Hannover Belediyesi Aile ve Gençlik Dairesi uzmanlarından ve Hannover Erkekler Bürosu eğitimcileri tarafından ‘Aile İçi Şiddete Karşı Erkek Eğitimi’ programı.		Hogeschool Van Amsterdam Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencileri, Türkiye’de ki sosyal hizmet uygulamaları hakkında bilgi edinmek ve uygulama yöntemlerini incelemek amacıyla,16 Öğrenci, 2 öğretim görevlisi ve 1 sosyal hizmet uzmanı Türkiye’yi ziyaret etmiştir.
Avclar	-Razgard - Bulgaristan	Bulgaristan’ın Razgrad şehrinde düzenlenen yoğurt festivaline katılım.		-Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Demo Populizm konulu Sempozyum. -Uluslararası Kadın Belediye Başkanları zirvesi.

Bağcılar	-Almatı – Kazakistan -Hamm - Almanya	Ramazan Etkinlikleri kapsamında Kazakistan'ın Almatı ve Almanya'nın Hamm şehrinde iftar programları.		
Başakşehir	-Alor Setar -Malezya			
Bayrampaşa		-Balkanlar'daki kardeş belediyelerde Ramazan iftar programları ve iyi niyet gezileri. -Kış Pazarı; Karadağ-Plav Belediyesi, Bosna Hersek – Saraybosna belediyesi ve değişik ülkelerden diplomatlar ile. -Yunanistan, Bosna Hersek, Kosova, Arnavutluk Başkonsolosluklarına nezaket ziyareti.		
Beykoz	-Srebrenitsa - Bosna Hersek	-Srebrenica'da ve Prizren'de iftar programları. -Sel felaketiyle karşı karşıya kalan Bosna Hersek'e 4 tır insani yardım malzemesi gönderilmiş ve Ramazan Ayında Bosna Hersek'in Srebrenitsa şehrinde 4 bin kişilik iftar sofrası kurulmuş, ayrıca aynı kentte 2.500 kişilik aşure dağıtımı.		Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Sempozyumu.
Beşiktaş			-Foto İstanbul Beşiktaş Uluslararası Fotoğraf Festivali. -İtalya da düzenlenen Hayat ve Işık sergisinin açılışı.	

Beylikdüzü	-Eurpcities Sosyal İşler Forumu	-Gürpınar'ı ziyarete gelen Rum Mübadiller, göç ettikleri Yunanistan'ın Vardar-Yenicesi ilçesinde Belediye Başkanı Grigorios Stamkos ile birlikte Beylikdüzü Belediyesi ile uzun vadede ortak yürütülebilecek proje toplantısı.	-UCLG-MEWA Sosyal İçerme Paneli. -Bisiklet Yolları Ağı farkındalık konferansı. -EUROCITIES kültür, ekonomi, sosyal-siyasal politikalar ve çevre Toplantısı, -EUROCITIES Sosyal İşler Forumu katılım.

Beyoğlu	-Cenova-İtalya -Bunkya-Japonya -Ayadomoun-Lübnan	Kardeş belediyelerin Kültür Merkezleri ile koordinasyon toplantısı.	Avrupa'nın Ritmi Sokak Festivali.	-Japonya-Bunkyo Belediyesi ve JICA (Uluslararası Japon Kalkınma Ajansı) ile ortak yürütülen Afet Bilinci Programı Avrupa Diller günü. -Berlin'de "BERLİNİST" Berlin İstanbul Türk Film Günleri Kültürlerarası Sanat Diyalogları günleri. -Dünya Yerel Yönetimler ve Şehirler E-devlet Organizasyonu'nun (WEGO) 2016 Yönetim Kurulu Toplantısı. -Gençler Dünyayı Dolaşıyor projesi kapsamında, 51 gencin yurtdışında, farklı kültürler görüp, farklı hayatları tanıma programı. -Almanya'nın Mannheim kentinde gerçekleşen "The Urban Thinkers Campus (Kentsel Düşünürler Kampüsü) etkinliğine katılım. -Beyoğlu belediyesinin kuruculuğunu üstlendiği Beyoğlu Investors Grubu (BİG) üyeleri ile dünyanın en büyük turizm fuarı olarak gösterilen Berlin ITB Fuarı'na Türkiye'nin tanıtımı amacıyla katılım.
Çekmeköy	-Güzelyurt- K.K.T.C -Doyran -Makedonya -Vogoşça- Bosna Hersek -Berrechid -Fas -Bilma- Nijer	Makedonya/Doyran ve Bosna Hersek/Vogoşça'da ortak iftar programları.		

Esenyurt	-Inn Gall- Nijer -Dakar –Sicap ----Liberte –Senegal -Brcko - Bosna Hersek -Üsküp - Makedonya	Bosna Hersek'in Brcko, Makedonya'nın Üsküp, Kalkandelen (Tetova) ve Gostivar şehirlerinde iftar programları.	Afrika Birliği ve Tanıtım Günleri	Erasmus+ Eğitim seminerleri, Avrupa ve Gençlik Konferansı.
Esenler				Araştırma ve İnceleme Gezileri kapsamında, Kazakistan-Astana, Abu Dhabi / Dubai ve Masdar, Umman / Beyrut ve Floransa / İtalya programları.
Kartal	Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler Birliği (ICLEI)			
Küçükçekmece	Budapeşte Józsefváros-Macaristan			
Maltepe	-Komrat -Gagavuz Yeri -Mineralni Bani- Bulgaristan -Mrah El Sraj -Lübnan		Bosna Sancak, Azerbaycan, İsviçre, Küba, Rusya Geceleri programı.	
Pendik	Budapeşte-Kispest - Macaristan	Pendik'de başarılı olan öğrenciler ile Macaristan-Budapeşte-Kispest'de 10 günlük kamp etkinliği.	Uluslararası Geleneksel El Sanatları Festivali.	-Almanya'da bulunan geri dönüşüm tesislerine inceleme programları. -Finlandiya Helsinki kentinde Isonnity Group Home (Engelli İnsanlar İçin Yaşam Birimi), Atık getirme tesisleri inceleme programı.
Sancaktepe	-Cibuti-Cibuti -Avrupa Bilim Merkezleri			

Sarıyer	-Revanna-İtalya -Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı (UCLG-MEWA)			-Uluslararası Gençlik İstihdamı ve AB Politikaları Çalıştayı. -İngiltere Plymouth'daki ilköğretim okullarına, sanat okullarına ve gençlik merkezleri ile yaşam merkezlerine ziyaretler.
Şile		İsveç Ulusal Parlamentosu Sosyal Koruma Komitesi, Şile Kuştepe ve İzzetpaşa mahallelerini ziyaret.		Dün, Bugün, Yarın-Romanlar programı.
Şişli			2014 yılında başlanan Şile Bezi ve El Sanatları Merkezi oluşumu ile Şile Bezi'nin tanıtımına yönelik dünyanın önde gelen şehirlerinde (New York, Londra, Dubai) sergilenmekte olan the Moving Museum adlı modern sanatların yer aldığı uluslararası sergilere katılım.	
Tuzla			"Evrensel Barış" temalı 22. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali	
Ümraniye	Fojnica - Bosna Hersek	-Bosna Hersek Fojnica kentinde 2.000 kişiye aşure dağıtılarak Türk gelenekleri paylaşıldı. -Bosna Hersek ve civarında yaşanan sel felaketi nedeniyle 25 bin parça yardım malzemesi desteği.	-Tatarların Milli Bayramı Sabantuy Günleri, Etiyopya, Habeşistan'da, yoksul ve yetimlere, kıyafet ve kırtasiye malzemesi yardımı, Saraybosna'nın Çanakkale şehitlerini anma etkinliği	-"Uluslararası Kudüs Sempozyumu" İslam Ülkeleri Finans Zirvesi (ICF) Summit Istanbul 2017. -Uluslararası Ebru Kongresi -"İslamofobiye Karşı Avrupa İslam Sofrası Zirvesi" Saraybosna'da düzenlemiştir.
Projeler				
Başakşehir	"İyilikte bir damla da sen ol" sloganı ile Afrika Kenya'da 150 haneli köyde açılan su kuyusu ile 800 kişinin temiz ve sağlıklı suya			

	kavuşması sağlanmıştır.
Beylikdüzü	Avrupa Birliği tarafından desteklenen “Black Sea Basin Joint Operational Programme – 2014 – 2020” programının “Developing Sustainable Water Culture On The South Black Sea: A Municipal Cooperation For Awareness Raising On Grey Water Reuse /Munico” isimli projesine ortak olunmuştur.
Beyoğlu	-Gençlik Merkezi ve Bregenz Between Gençlik Merkezi’nin müşterek çalışması olan ‘Avrupa ile Ortak Yönler’ projesi Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden 22 kişilik bir grupla İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. -Dortmund Belediyesi işbirliği ile AB Gençlik Değişimi projesi, Avrupa Diller Günü Etkinliği, Locals Go Europe (Yereller Avrupa’da) AB Hareketlilik Projesi Profesyoneller Değişimi, İstanbul AB’ye Hazırlanıyor Projesi kapsamında Belçika’nın Gent Belediyesi ile Gerçekleştirilen Yolda Projesi gerçekleştirilmiştir. -Beyoğlu Belediyesi’nin Kardeş Belediyesi olan Macaristan’ın Pecs şehri ile, “2 Nations 1 Camera” (2 Ulus 1 Kamera) Projesi gerçekleştirilmiştir. -Güney Kore-Yecheon Belediyesi ile Okçuluk alanında iş birliği antlaşması imzalanmıştır.
Kadıköy	-Dünya Mimarlık Festivaline katılarak “bitmiş binalar – okullar” kategorisinde Bahriye Üçok Ekolojik Çocuk Yuvası projesi ile finalistler arasında yer almaya hak kazanmıştır. -Katılım öncesi mali yardım aracı (IPA 2013) kapsamında finanse edilen Türkiye’de iklim değişikliği alanında kapasitesinin geliştirmesi hibe programı kapsamında Türkiye Avrupa Vakfı ortaklığı ile “Kadıköy Belediyesi Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi (Integrated and Participatory Climate Action for Kadıköy Municipality) Projesi uygulanmaya başlanmıştır.
Kartal	-Avrupa Birliği 7.Çerçeve Programı kapsamında yürütülen R2CITIES- Yerleşim Alanlarının Yenilenmesi: Sıfır Enerji Tüketen Şehirlere Doğru Projesi’nde ortak olarak yer almaktadır. Yerleşim alanlarında yeni yalıtım ve alternatif enerji kullanım yöntemleriyle enerji verimliliğini arttırmak ve oluşacak yeni modelin ulusal ve uluslararası ölçekte yaygınlaşmasına katkı sağlamak amacıyla yürütülen daha etkin kullanmalarına yardımcı olmak ve vatandaşların bu süreçlerde yer almasını desteklemek üzere pilot belediye olarak seçilen Kartal Belediyesi’nde çalışmalar yürütülmüştür. R2CITIES Projesi, 3 farklı şehirde (Valladolid/İspanya, Cenova/İtalya ve Kartal/Türkiye) eş zamanlı olarak yürütülmektedir. -Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) ile İsveç Bölgeler ve Yerel Yönetimler Birliği’nin (SALAR) işbirliği ile yürütülen Türk İsveç Yerel Yönetimler Ortaklığı Programı (TUSELOG) kapsamında;yerel yönetimlerin çalışmalarında, hizmet planlama, karar alma ve uygulama ile izleme-değerlendirme süreçlerinde katılım mekanizmalarını daha etkin kullanmalarına yardımcı olmak ve vatandaşların bu süreçlerde yer almasını desteklemek üzere pilot belediye olarak seçilen Kartal Belediyesi’nde çalışmalar yürütülmüştür.
Küçükçekmece	Haziran 2017 de Belfast / Kuzey İrlanda’da gerçekleştirilen 1. Dünya Herkes İçin İstihdam Konferansı’nda Engelsiz Sosyal Hizmet Merkezi (İş’te Ben) Projesi sunmu.
Maltepe	Türkiye ve İran arasındaki kültürel ve sosyal ilişkilerin gelişmesine katkı sunması amacıyla, İran Kültür Festivali, “Komşunun Komşuya Kültür Seslenişi” projesi gerçekleştirilmiştir.
Pendik	-Erasmus+ Programı kapsamında “3 Diyardan 3 Kültür / 3 Cities 3 Culture (3C)” ve Avrupa Gönüllü Hizmeti konulu “Genç Gönüllüler

	Yerel Yönetimlerde” projelerini gerçekleştirmiştir. -Erasmus+ Hareketlilik Programı kapsamında Almanya Bonn Belediyesi ile ortak olunan “Nice to Work with You” projesi kapsamında gelen 15 kişilik heyet Pendik belediyesinde sosyal işler, kültür, finans, altyapı, çocuklar ve gençlik gibi konularda incelemelerde bulunmuştur. -“Colourless and Coolerless Components for low Power Optical Networks (C3P0)” projesinde test aktivitelerinin yürütülmesi için seçilen pilot şehir Pendik olmuştur. -Macaristan Kispest Belediyesi ile yapılan öğrenci değişim programı kapsamında, Macaristan Yunus Emre Enstitüsü işbirliği ile “Türk Dili ve Sanatı” kursları açılmıştır.
Sarıyer	-AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı ile ortak yürütülen Avrupa Gönüllü Hizmeti programı kapsamında, Sarıyerli gençler, Bulgaristan – Yunanistan – Slovenya – Malta – İspanya – İngiltere – Ukrayna – Polonya-Portekiz ve Avusturya’ya gönderilmiştir. -ERASMUS+ Yetişkin Eğitimi hibe programı kapsamında, “Yerel Yönetimlerde Yetişkin Eğitimi Personelinin Gelişimi” Projesinde İngiltere’de “Avrupa Hareketliliği - Mülteci ve Göçmen Çocuklarla Çalışmak”, “Eğitimde Çeşitliliğin ve Eşitliğin Ele Alınması” ve “Eğitim Kurumlarında Ayrımcılık Yasağı” başlıklarında hak temelli yapılandırılmış eğitim kursları düzenlenmiştir. Eğitim kurslarına 18 SAGEM eğitmeni 3 grup halinde gönderilmiştir.
Sultanbeyli	“Avrupa Kültür Şöleni Projesi” ile hibe almaya hak kazandı. Sultanbeyli Belediyesi’nin “Avrupa Kültür Şöleni Projesi” üç aşamadan oluşuyor. Birinci aşamada bölgedeki gençlere ulaşarak onların Eurodesk ile tanışmaları sağlanırken, ikinci aşamada gençlerle ortak çalışmalar yapılıyor. Üçüncü aşamada ise gençlerin Avrupa kültürünü tanımları için bir “Avrupa Kültür Şöleni” düzenlenecek. Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülen AB Eğitim ve Gençlik Programlarının tanıtımı ve Avrupa fırsatlarından bölgedeki gençleri haberdar etmek için “Erasmus+” programının alt dalları tanıtımı.
Şişli	“Music Beyond Borders” projesi, Erasmus + Programı kapsamında İngiltere’den gelecek gençlerle Türkiye’nin değişik bölgelerinden gelen Roman gençlerinin ortak müzik çalıştayları yapmalarını, sinemacı gençlerin projeyi filme almalarını ve etkinlik organizasyonu konusunda da tüm gençlerin aktif rol almasını içermektedir.
Üsküdar	Avrupa Birliği’nin en yüksek bütçeli hibe programı olan HORIZON 2020 Çerçeve Programı kapsamında açılan Akıllı, Yeşil ve Entegre Ulaşım başlığında hibe almaya hak kazandı. Toplum için Şehirler (Cities-4-People) Projesi, Haziran 2017 tarihi itibarıyla 5 farklı ülkeden (İngiltere, Belçika, Hollanda, Yunanistan ve Türkiye) bir yerel kamu kurumu ve bir Ar-Ge kurumu olmak üzere toplam 13 ortağın katılımı ile uygulanmaya başladı. Proje, “Toplum Odaklı Ulaşım Sistemleri” konulu bir araştırma ve inovasyon projesidir. Projenin amacı “Akıllı, Yeşil ve Entegre Ulaşım” konusunda yeni yöntemler geliştirmek. Üsküdar Belediyesi, bu proje kapsamında toplum odaklı ulaşım konusunda araştırma ve geliştirme çalışmaları ile şehir profili oluşturacak; vatandaşların ulaşım ile ilgili karşılaştığı temel sorunları belirleyerek proje ortakları ile sürdürülebilir şehirleşme üzerinde çalışmaları.

Kaynak: (İstanbul İlçe Belediyeleri Faaliyet Raporları, 2014-2018).

Tablo 2 de, “Kent Diplomasisi” bağlamında Türk Yerel Yönetimleri’nin faaliyet ve projelerinin, dünyadan diğer Yerel Yönetimler’in gerçekleştirdikleri Uluslararası faaliyet ve projeleri ile olan farklılıkları incelemek amacıyla; Dünyanın diğer ülkelerindeki Yerel Yönetimler’in gerçekleştirdikleri Uluslararası proje ve faaliyetler incelenmektedir.

Tablo 2. Dünyadan Yerel Yönetimler’in gerçekleştirdikleri Uluslararası projeler

Belediye	Dünyadan Uluslararası projeler
Palermo – Sekondi-Takoradi	İtalyan Palermo ile Gana Sekondi-Takoradi kentleri arasında sürdürülebilir kalkınma için ortak bir program başlatılmıştır. Bu ortaklık sürdürülebilirlik süreçleri için uygulama örnekleri oluşturmayı ve uzun vadeli şehir eşleştirmesi stratejileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Avrupa Birliği (EU) fonuyla desteklenen üç yıllık bir girişimdir ve kapsamı sürdürülebilir kent yönetimi ile ilgili politika ve kapasite geliştirmeyi içerir (Sekondi-Takoradi Metropolitan Assembly, n.d.).
Zaragoza – Ounck	Zaragoza (İspanya) ile Ounck (Senegal) şehirleri, spirulina üretimi gibi yerel beslenme ve ekonomik kalkınma alanlarında “Ortak Gıda Üretimi Projesi” için birlikte çalışmaktadır. Bu üretim modeli, beslenme güvenliği ve yerel ekonomiyi güçlendirme hedeflerine hizmet etmektedir (PLATFORMA, 2022).
Norwalk– Nagarote	ABD Norwalk ve Nikaragua Nagarote şehirleri arasında yürütülen Toplumsal Kalkınma Projesi; eğitim, sağlık, sürdürülebilir tarım ve afet yardımı alanlarında uzun soluklu iş birliği içermektedir. Yerel halkın yaşam kalitesini artırmaya odaklanmaktadır (The Norwalk/Nagarote Sister City Project, n.d.).
Surabaya – Kitakyushu	Endonezya ve Japonya şehirleri arasında çevre yönetimi, atık ayrıştırma ve sürdürülebilir kent uygulamalarına yönelik “Yeşil Şehir Projesi” iş birliği gerçekleştirilmiştir (UCLG ASPAC & Surabaya City Government, 2021).
Manchester – Wuhan	İki kent arasında; Fotoğraf yarışmaları, kültürel sergiler ve dijital etkinliklerle halklar arası etkileşimi artırmayı amaçlayan bir Kültürel Değişim Programı’nı içeren kardeş şehir projesidir (Zhang, Zhao & Chen, 2025).
Berlin – Jakarta – Mexico City – Windhoek	Küresel güney ve kuzey şehirleri arasında kültür, adil ticaret ve sürdürülebilir kalkınma temelli ortak etkinlikler düzenlenmek olan “Cities in Action” projesidir (Sister Cities in Action, n.d.).

Kitakyushu Uluslararası	Kitakyushu (Japonya) dünya çapındaki ortaklarıyla çevre projeleri yürütür; Phnom Penh'e temiz su altyapısı sağlamak, Surabaya'da organik atık kompostlama sistemleri kurmak ve Hai Phong'a kapsamlı çevre yönetimi planları hazırlamak gibi örnekler vardır. Bu ortaklıklar genellikle "sister city" ilişkileri üzerinden teknik eğitim ve uygulama desteği sağlar (United Nations, n.d.).
Zürih–Tyre	Zürih ve Lübnan'daki Tyre şehri arasında UN-Habitat aracılığıyla yürütülen ortak proje, Suriyeli mülteci krizinin şehir altyapısı ve sosyal uyum üzerindeki etkisine yönelik faaliyetleri içermektedir. Zürich tarafından sağlanan fon ve teknik destek ile ulaşım, sosyal hizmetler ve topluluk entegrasyonu gibi alanlarda kapasite güçlendirme sağlanmıştır (UN-Habitat, n.d.).
Ieper (Belçika) – Wa (Gana)	Bu bağlamda Ieper ile Wa arasındaki ilişki, su ve sanitasyon, yerel ekonomik kalkınma, eğitim, tarım alanlarında sürdürülebilir projeler yürütmüştür. Özellikle Gana'daki altyapı projelerine yapılan destekler, uzun vadeli toplumsal gelişime katkı sağlamıştır. Akademik literatürde bu ilişki örnek vaka olarak yer almaktadır. Ayrıca bazı belediyeçilik ve yerel kalkınma literatüründe Ieper-Wa ortaklığının meyve suyu fabrikası gibi yatırım projeleri ve karşılıklı eğitim programları gibi somut uygulamalarla desteklendiğine dair yerel raporlar da bulunmaktadır (Atanga, Ainuson ve Van Lindert, 2018).
Toledo (ABD) – Tanga (Tanzanya)	Toledo–Tanga kardeş şehir ilişkisi, sürdürülebilirlik ve topluluk gelişimine odaklanmış gerçek bir çalışma vakasıdır. Bu ilişki kapsamında kamu sağlığı, su ve atık yönetimi, altyapı iyileştirme, eğitim sistemlerinde kapasite artırımı gibi alanlarda bilimsel ortak çalışmalar ortaya konmuştur (Atanga, R. A., Wang, Y., Ayambire, R. A., Wang, C., Xu, M., ve Li, J.,2024).
Kuji – Klaipėda (Litvanya)	Kuji ile Klaipėda arasındaki ilişkide Avrupa ve Uzakdoğu arasında sürdürülen kültürel diyalog öne çıkmaktadır. 1989'dan beri devam eden bu protokol kapsamında müzik festivalleri, sergiler ve öğrenci programları düzenlenmektedir. Bu tür etkinlikler, tarihsel bağları güçlendirmekte ve toplumlararası anlayışı artırmaktadır (Embassy of the Republic of Lithuania to Japan, 2009).
Wellington – Sakai (Japonya)	Wellington ve Sakai arasındaki kardeş şehir ilişkisi, özellikle 1990'larda başlamış ve öğrenci ile öğretmen değişim programlarıyla güçlenmiştir. Her iki şehir de karşılıklı ziyaretler ve kültürel programlar organize ederek ortak festival, eğitim kursları ve sergiler düzenlemektedir. Bu tür faaliyetler, yerel topluluklar arasında doğrudan

	temasın artmasına ve kültürel yakınlaşmanın güçlenmesine hizmet etmektedir (Wellington City Council, 2024).
Berlin (Almanya) – Jakarta (Endonezya) / Mexico City (Meksika) / Windhoek (Namibya)	Berlin’in farklı dünya şehirleri ile yürüttüğü <i>Sister Cities in Action</i> (Aksiyon İçin Kardeş Şehirler) inisiyatifi, kültür, hafıza, sanat ve yerel organizasyonlar aracılığıyla küresel ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir. Berlin ve partnerleri arasında değişim programları, kültürel sergiler, ortak festivaller ve toplumsal hafıza projeleri gerçekleştirilir. Bu ilişkiler, uluslararası anlayışı ve kentsel strateji paylaşımını teşvik etmektedir (Sister Cities in Action, 2025).
Aarhus (DK) – Harbin (CN)	İş ve yatırım iş birliği (City of Aarhus Business, n.d.).
Amadora (PT), Dresden (DE), Oldenburg (DE), Riga (LV), Vantaa (FI), Thessaloniki (GR), Val de Marne (FR)	Arrival Cities Network Projesi: Göçmen entegrasyonu, mahalle uyumu, konut, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişim; yabancı düşmanlığıyla mücadele; özel sektörün katılımının teşvik edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu proje, URBACT III programı kapsamında Avrupa’daki göç ve entegrasyon konularında ortak politika geliştirme ağıdır ve Dresden, Oldenburg, Riga, Vantaa, Thessaloniki, Val-de-Marne gibi şehirlerin dahil olduğu bir ağ olarak yürütülmüştür (TU Dresden, 2025).
Poznań (PL), Klaipėda (LT), Newcastle (UK), Parma (IT), Granada (ES)	Genç nüfusu kente çekecek yaratıcı ekonomi politikaları geliştirme amaçlı gerçekleştirilen bir projedir. Gen-Y City Network projesi URBACT III programı kapsamında yürütülen bir <i>Action Planning Network</i> olup Avrupa şehirlerinde genç nüfusu çekmeye ve yaratıcı ekonomi politikaları geliştirmeye odaklanmıştır (URBACT, n.d.).
Copenhagen (DK), Bologna (IT), Antwerp (BE)	Twinning for Climate Adaptation projesi ile; İklim uyumu ve dayanıklılık planlarına odaklanmaktadır. Programın amacı olan şehirlerarasında bilgi paylaşımı, iklim eylemleri ve eşleştirme odaklı öğrenme gibi içerikler bulunmaktadır (NetZeroCities, 2025).
Amadora (PT), Dresden (DE), Oldenburg (DE), Riga (LV), Vantaa (FI), Thessaloniki (GR), Val de Marne (FR) 2015–2018	Arrival Cities Network projesi, Avrupa şehirlerinin göçmen entegrasyonu, sosyal uyum ve temel hizmetlere erişim konularında birlikte çalıştığı bir <i>Action Planning Network</i> ’tür (URBACT, n.d.).
Barcelona (ES), Paris (FR), Turin (IT), Gdańsk (PL), Braga (PT),	

Milan (IT)	BoostINNO (Boosting Social Innovation) , Avrupa Birliği'nin URBACT III Programı kapsamında yürütülen ve kentlerde sosyal inovasyon kapasitesinin güçlendirilmesini , bu süreçlerin ise katılımcı yönetim modelleri aracılığıyla kurumsallaştırılmasını hedefleyen çok uluslu bir şehirler ağı projesidir. Proje, Gdańsk (Polonya) liderliğinde; Barcelona (İspanya) , Paris (Fransa) , Turin (İtalya) , Milan (İtalya) ve Braga (Portekiz) kentlerinin ortaklığıyla 2016–2018 yılları arasında uygulanmıştır (URBACT, 2018).
Vienna (AT), Bratislava (SK), Prague (CZ)	DanuBioValNet Biyoteknoloji ve bio-temelli kümelenme işbirlikleri. Bu proje Interreg Danube Transnational Programme kapsamında yürütülmüş olup, biyoteknoloji ve bio-temelli kümelenme işbirlikleri odağında çalışan bir interdisipliner bölgesel inovasyon projesidir (Interreg Danube Transnational Programme, 2019) .
Lund (SE), Laguna de Duero (ES), Soma (TR)	CiTyFiED Kentsel enerji verimliliği dönüşümü. CITYFiED projesi, Avrupa Birliği'nin 7. Çerçeve Programı (FP7) çerçevesinde yürütülen ve kentsel enerji verimliliği dönüşümü alanında üç pilot şehirde (Laguna de Duero/İspanya, Lund/İsveç, Soma/Türkiye) kapsamlı demonstrasyonlar gerçekleştiren bir çalışmadır (European Union, 2014).
Antwerp (BE), Athens (GR), Madrid (ES), Utrecht (NL), Stockholm (SE)	CITIES-GROW projesi Avrupa çapında göçmenlerin ekonomik ve istihdam odaklı entegrasyonunu ele alan bir Eurocities / Integrating Cities girişimidir. şehirler arasında bilgi paylaşımı ve mentorluk destek mekanizmaları yoluyla mülteciler ve göçmenlerin entegrasyonu (özellikle girişimcilik, iş gücü piyasasına erişim ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında) geliştirilmiştir (Eurocities, 2017).

Tablo 3 te Yerel Yönetimler'in uluslararası faaliyet ve projelerinin içerik ve konularına yer verilmiştir. Bu tablodaki veriler ile Kent Diplomasisi bağlamında Türk Yerel Yönetimleri'nin öne çıkan faaliyetleri ve dünyadan diğer Yerel Yönetimler'in öne çıkan faaliyetleri yorumlanacaktır.

Tablo 3. Yerel Yönetimlerin Uluslararası Faaliyet ve Projelerin Konuları

Kent diplomasisi bağlamında yapılan çalışma konuları	Türk şehirlerinin öncelikleri
Kardeş kent faaliyetleri	+
Kurumsal kapasite geliştirme	+
Uygulama ve deneyim transferi ve finansal kaynaklara erişim	+
Karmaşık sorunlarla mücadele	
Ülkenin uluslararası alandaki görünürlüğüne katkısı	+
Dünyada ortaya çıkan sorunların çözümü	+
Uluslararası projelere katılım	+
Kentlerin küresel kuruluşlarda etkili olmaya çalışması	+
Ulusal güvenlik, kalkınma, ekonomi unsurlarına katkılar	
Afet önleme çalışmaları (kentte meydana gelebilecek zor durumlara karşı kendi diplomasisini yürütmek)	
Kent diplomasisi uygulama stratejilerinin, kentin uzun vadeli kalkınma planlarına yansıtılması	
Kente yabancı yatırımları getirmek	+
Kentlerin kendi sınırları içindeki tarihi mülklerin korunması ve tanıtımı	+
İklim değişikliği ve diğer küresel sorunların ele alınmasında oynadıkları öncü rol	
Ulusal devletin çıkarlarını temsil etmek	
Resmiyetten uzak dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi	+
Kentlerin AB faaliyet alanında bir katalizör görevi yapması	

Jeopolitik anlaşmazlıkların çözümünde aktif rol	
AB fonlarına ve mali programlara erişim	+
Lobicilik	+
Yumuşak güç unsurlarını desteklemede oynayabilecekleri roller	+

Bu kısımda; yukarıdaki tablo ve bölümlerdeki diğer bütün veriler incelendiğinde, yerel yönetimlerin yürüttükleri uluslararası faaliyet ve projelerin içerik ve tematik alanları sunulmakta ve Türk yerel yönetimlerinin öne çıkan faaliyetleri eleştirel bir değerlendirme yapılarak yorumlanmıştır. Bu karşılaştırma tablosuna göre, şehirlerin politika önceliklerinin önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgulara göre Türk belediyelerinin çalışmaları; Deneyim aktarımı, resmiyet içermeyen dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi, ağırlıklı olarak kardeş belediyeçilik çerçevesinde şekillenen faaliyetler ve bu faaliyetlerin büyük ölçüde kültürel değişim programları, festival ve iftar organizasyonları, öğrenci kampları, Erasmus+ gibi programlara yönelik ortak katılımlar ile insani yardım iş birliklerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, incelenen dönemde ilçe belediyelerinin daha çok kültürel diplomasiye, topluluk temelli etkileşimlere ve kurumsal kapasite paylaşımına dayalı somut ve kısa vadeli ortak faaliyetlere odaklandıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu temalar, Türk belediyelerinin kent diplomasisini büyük ölçüde yumuşak güç unsurları, iş birliği ağları ve kaynaklara erişim perspektifiyle ele aldığını göstermektedir. Buna karşılık diğer dünya belediyelerinin hayata geçirdikleri projelerin; kentsel sürdürülebilirlik, karmaşık sorunlarla mücadele, sosyal yenilikçilik, ulusal güvenlik, kalkınma ve ekonomik hedeflere katkı sağlama, kent ölçeğinde ortaya çıkabilecek kriz durumlarında bağımsız diplomatik girişimlerde bulunma, kent diplomasisi uygulama stratejilerinin uzun vadeli kentsel kalkınma planlarına entegre edilmesi, iklim değişikliği, göçmen entegrasyonu ve diğer küresel sorunların ele alınmasında öncü rol üstlenilmesi, ulusal devlet çıkarlarının temsili, kentlerin Avrupa Birliği politika alanında katalizör işlevi görmesi ve jeopolitik anlaşmazlıkların çözümünde aktif rol oynanması gibi daha geniş kapsamlı ve proje temelli alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalar ile küresel örnekler arasında belirgin farklılıkların bulunduğu dikkat çekmekte ve küresel örneklerde görülen kurumsallaşma ve politika entegrasyonu düzeyine Türk belediyelerinin tam olarak ulaşamadığına işaret etmektedir. Ayrıca, kentlerin küresel ve bölgesel kuruluşlarda politika yapım süreçlerine yön verme kapasitesi, ulusal devletin çıkarlarını uluslararası platformlarda temsil etme işlevi, Avrupa Birliği politika alanında katalizör rol üstlenme ve jeopolitik anlaşmazlıkların çözümünde aktif aktör olma gibi daha **stratejik ve siyasal** boyutların da Türkiye’deki çalışmalarda sınırlı düzeyde ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu durum, Türkiye’de kent diplomasisinin büyük ölçüde **operasyonel ve ilişkisel** bir faaliyet alanı olarak kurgulandığını, buna karşılık **uzun vadeli, stratejik ve çok düzeyli yönetim** boyutunun henüz yeterince kurumsallaşmadığını göstermektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, özellikle kentlerin uluslararası alandaki görünür faaliyetlerine odaklanmıştır. Yerel yönetimlerin uluslararası faaliyet ve projelerin ve akademik araştırmaların incelenmesi, bu alandaki bilgi birikiminin derinleşmesini ve disiplinin evrimini anlamak adına oldukça değerli bir çalışma niteliğindedir. Çalışmadan elde edilen bulguların analizi doğrultusunda elde edilen sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Elde edilen veriler, Türk belediyelerinin yürüttüğü uluslararası faaliyetlerin ağırlıklı olarak kültürel değişim programları, festival ve iftar organizasyonları, öğrenci kampları, Erasmus+ gibi programlara yönelik ortak katılımlar, insani yardım girişimleri işbirliklerinden oluştuğunu göstermektedir. Bu doğrultuda söz konusu dönemde ilçe belediyelerinin daha çok kültürel diplomasi, topluluk temelli etkileşimler ve kurumsal kapasite paylaşımına dayalı somut ortak faaliyetler yürüttükleri anlaşılmaktadır. Buna karşılık diğer dünya belediyelerinin aynı dönemde gerçekleştirdiği projelerin ise kentsel sürdürülebilirlik, sosyal yenilikçilik, göçmen entegrasyonu, ekonomik kalkınma ve kentsel dayanıklılık gibi daha geniş kapsamlı temalarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalar ile küresel örnekler arasında temel farklılıklar olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye dışında yapılan çalışmalar, “kent diplomasisi” kavramının çok boyutlu işlevsel yönlerini ve küresel sorunların ele alınmasında oynadıkları öncü rol ile, kentlere olan katkılarını ön plana çıkarmış olduğu, Türkiye’de yapılan çalışmaların ise daha çok, deneyim transferi, resmîyetten uzak dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi, insani yardım ve kültürel ilişkiler gibi konulara odaklandıkları gözlenmiştir. Bu durum, diğer dünya yerel yönetimlerinin uzun vadeli ve stratejik nitelikte projeler geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

Genel olarak çalışmadaki bütün veriler incelendiğinde, Türkiye’deki mevcut uygulamalar ile küresel eğilimler arasındaki gözüken farklılık, kent diplomasisinin daha bütüncül bir yaklaşımla yeniden ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’de kent diplomasisinin geliştirilmesine yönelik aşağıdaki politika önerileri öne çıkmaktadır.

İlk olarak, kent diplomasisi uygulamalarının belediyelerin uzun vadeli stratejik planlarına ve kentsel kalkınma belgelerine sistematik biçimde entegre edilmesi gerekmektedir. Kent diplomasisi, proje bazlı ve dönemsel faaliyetlerin ötesine taşınarak kurumsal bir politika alanı olarak tanımlanmalıdır. İkinci olarak, yerel yönetimlerin iklim değişikliği, kentsel dayanıklılık, göçmen entegrasyonu ve afet yönetimi gibi küresel sorunlarda daha aktif roller üstlenebilmesi için kurumsal kapasite ve uzmanlık altyapılarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Üçüncü olarak, Türk belediyelerinin transnasyonel belediye ağlarına katılımı yalnızca fonlara erişim amacıyla değil, politika öğrenimi, iyi uygulama transferi ve norm üretimi süreçlerine etkin katılım sağlayacak şekilde yeniden kurgulanmalıdır. Bu kapsamda, belediyelerin uluslararası ağlar içinde daha görünür ve yönlendirici roller üstlenmeleri teşvik edilmelidir. Dördüncü olarak, kent diplomasisi faaliyetlerinin ulusal dış politika ve kalkınma hedefleriyle uyumlu ancak yerel özerkliği zedelemeyecek bir çerçevede koordine edilmesi, çok düzeyli yönetim anlayışının güçlendirilmesine zemin hazırlayacak yönetim yaklaşımına katkı sağlayacağı söylenebilir.

Kaynakça

100RC. (nd.). Resilientcities. <https://resilientcitiesnetwork.org/> (Erişim Tarihi: 31.12.2025).

1173 Sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun. (1969). T.C. Resmî Gazete 13201.

<https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1173&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>(Erişim Tarihi: 14.02.2025).

3335 Sayılı Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun. (1987).

<https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3335&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>(Erişim Tarihi:14.02.2025).

477 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Madde: 40. (2018).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180704-1.htm>. (Erişim Tarihi: 15.03.2024).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu Madde: 28. (2004).

<https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>(Erişim Tarihi:14.02.2025).

Acuto, M., Decramer, H., Kerr, J., Klaus, L., Tabor, S. ve Toly, N. (2018). Toward City Diplomacy: Assessing capacity in select global cities, *Chicago Council On Global Affairs*.https://globalaffairs.org/sites/default/files/2022-5/toward_city_diplomacy_report_180207.pdf. (Erişim Tarihi: 13.02.2024).

Acuto, M., Morissette, M. ve Tsouros, A. (2017), City Diplomacy: Towards More Strategic Networking? Learning with WHO Healthy Cities. *Glob Policy*, 8(1). 14-22. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12382> (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

Akgün, H. (2023) Kardeş Kent İlişkilerinin Geliştirilmesinde Diplomasinin Yeri ve Kapsamı: Uluslararası İstanbul-Büyükçekmece Kültür ve Sanat Festivali Örneği. *İdealkent*, 15(40), 307-337. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1310710>.

Akgün, H. (2018) Kardeş Kent İlişkilerinin Geliştirilmesinde Diplomasinin Yeri ve Kapsamı: Uluslararası İstanbul-Büyükçekmece Kültür ve Sanat Festivali Örneği, *Kent Araştırmaları Dergisi*, 236-267.

Akman, Ç. (2017) Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Uluslararası Kuruluşlara Üyelikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 485-510.

Apan, A. (2023) Yerel yönetim diplomasisi,

https://www.researchgate.net/publication/377160829_Yerel_Yonetim_Diplomasisi, (Erişim Tarihi: 14.02.2024).

Atanga, R. A., Ainuson, K. G., & Van Lindert, P. (2018) Sister city partnerships and sustainable development in emerging cities: Empirical cases from Ghana and Tanzania. **International Journal of Development and Sustainability**, 7(2), 706–723. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4417936?utm_source=chatgpt.com, (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Atanga, R. A., Wang, Y., Ayambire, R. A., Wang, C., Xu, M., & Li, J. (2024) *Sister city partnerships and sustainable development in emerging cities: Empirical cases from Ghana and Tanzania*. Habitat International, 154, 103208.

<https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2024.103208>,
https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S019739752400208X?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı. (1985) Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı. https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Yerel_Y%C3%B6netimler_%C3%96zerklik_%C5%9Ea rt%C4%B1 (Erişim Tarihi: 31.12.2025)

Avrupa Kentsel Şartı. (1992). Avrupa Kentsel Şartı, <https://www.marmara.gov.tr/uploads/kentsel-sart-raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 31.12.2025)

Avrupa Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınır Ötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi, (1980) https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020135836106_tur.pdf (Erişim Tarihi: 31.12.2025).

Batal S. & Tuğlu K. (2018) Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çok Düzlemli Yönetişim ve Kent Diplomasisi Bakımından Değerlendirilmesi. *Tesam Akademi Dergisi, Yerel Yönetimler Özel Sayısı*, 189-214.

Beall, J. & Adam, D. (2017) Cities, Prosperity And Influence. The role of city diplomacy in shaping soft power in the 21st century.

https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/cities_prosperity_and_influence.pdf (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

Barber, B. R. (2013) If mayors ruled the world: dysfunctional nations, rising cities. *Yale University Press*. p.25.

Bertolucci, G. (2019) City diplomacy: the new role of cities in international relations. https://www.semanticscholar.org/paper/City-diplomacy%3A-the-new-role-of-cities-in-relations-Bertolucci/b66f87cfc1d9fe13065df53d8cf7ac8f19e97ff?utm_source=direct_link. (Erişim Tarihi: 11.02.2025).

Bush, K. D. (2008) City Diplomacy: The role of local governments in conflict prevention, peace-building and post-conflict reconstruction. VNG International.

Camps, G.A. (2013) Local Efforts and Global Impacts: A City-Diplomacy Initiative on Decentralisation. *Perspectives: Review of International Affairs* 2: 21(2), 49-61. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=244758>. (Erişim Tarihi: 15.03.2024).

City Diplomacy Index. (2021) Equilibrium Institute - *City Diplomacy Index*,

<https://egyensulyintezet.hu/en/city-diplomacy-index-methodology/>,

(Erişim Tarihi: 20.02.2024).

City of Aarhus Business. (n.d.) *Sister cities – City of Aarhus and Harbin, China*. <https://cityofaarhusbusiness.dk/partnerships/sister-cities> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Daoudov, M. (2013) Yerel Dış Politikanın Temelleri, *T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını*: İstanbul, 28-29.

Demirtaş, B. (2023) Küreselleşen Kent Diplomasisinin Analizi. *Şehir & Toplum Dergisi*, Sayı: 24, Ocak-Nisan 2023, 19-30.

Embassy of the Republic of Lithuania to Japan. (2009, June 25) *Sister cities Klaipeda and Kuji celebrate the 20th anniversary*. https://jp.mfa.lt/en/news/106/sister-cities-klaipeda-and-kuji-celebrate-the-20th-anniversary%3A1022?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Erdem N. (2021) *Yerel Yönetimlerde Diplomasi Faaliyetleri Ve Yerel Hizmetlere Yansıması: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği*, [yayınlanmamış doktora tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 2021. S.107. file:///C:/Users/user/Downloads/707500.pdf (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

Erdem, N. & Ersavaş, K. (2021) “Türkiye’de ‘Yerel Diplomasi Yönetimi’ne Dair Bir Araştırma”, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi* 3(1), 34-36, Haziran 2021.

https://www.researchgate.net/publication/352980726_Turkiye'de_Yerel_Diplomasi_Yonetimi_ne_Dair_Bir_Arastirma. (Erişim Tarihi: 15.03.2024).

Ersavaş, K. S., Sağlam, Y. H. ve Erdem, N. (2024) Afet Yönetiminde Kent Yönetimlerinin Uluslararası İlişkilerinin Yeri: Türkiye Büyükşehir Belediyeleri Örneği. *Memleket Siyaset Yönetim*, 19(43), 393-424. <https://doi.org/10.56524/msydergi.1463085>

European Union. (2014) *CITYFiED: Replicable and innovative future efficient districts and cities* (Grant Agreement No. 609129). EU Seventh Framework Programme (FP7). <https://www.cityfied.eu/> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Eurocities. (2017) *CITIES-GROW: Integration of migrants through economic activity in cities*. Integrating Cities. <https://integratingcities.eu/projects/cities-grow/>

Leonardi, A.P. (2021) Local Governments on the Global Stage – Territorial non state Actors, City Diplomacy and International Legal Order(s), (2021), *Ordine internazionale e diritti umani*, 400-421.

https://www.researchgate.net/publication/351984592_Local_Governments_on_the_Global_Stage_-_Territorial_non_state_Actors_City_Diplomacy_and_International_Legal_Orders, (Erişim Tarihi: 20.02.2024).

NetZeroCities. (2025) *Twinning Learning Programme: Cities driving climate action*. <https://netzerocities.eu/twinning-learning-programme> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Oktay, Y. (2023) Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Yerel Diplomasi. *şehir & Toplum Dergisi*, Sayı: 24, Ocak-Nisan 2023, 89-97.

Özcan, B. (2023) Yeni Nesil Yerel Diplomasi Aracı Olarak Bir Klasik Uygulama: şehir Eşleştirme. *şehir & Toplum Dergisi*, Sayı: 24, Ocak-Nisan 2023, 33-43.

Parkes, R. (2020) City Diplomacy: The EU's Hidden Capacity to Act. (*DGAP Policy Brief, 21*). Berlin: *Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V.* <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssor-69821-0>. (Erişim Tarihi: 19.02.2024).

PLATFORMA. (2022) Zaragoza (İspanya) – Ouonck (Senegal): Spirulina üretiminin altyapısının iyileştirilmesi ve ekonomik faaliyetlerin güçlendirilmesi.

<https://platforma-dev.eu/zaragoza-spain-ouonck-senegal-rehabilitation-of-infrastructures-and-strengthening-of-the-economic-activity-of-spirulina-production-in-ouonck/> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Sekondi-Takoradi Metropolitan Assembly. (n.d.) *Twin-Cities in Sustainable Partnership Project (Palermo – Sekondi-Takoradi)*. Sekondi-Takoradi Metropolitan Assembly. <https://stma.gov.gh/EU/official-launch.php> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Sister Cities in Action. (2025) *Sister Cities in Action – Berlin/Jakarta/Mexico City/Windhoek project overview*. https://sister-cities-action.org/?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Surmacz, B. (2018) City Diplomacy, *Barometr Regionalny Analizy Prognozy* 16(1): 7-18, https://www.researchgate.net/publication/364561420_City_Diplomacy, (Erişim Tarihi: 20.02.2024).

Susiatiningsih, H., Farabi, N., Paramasatya, S., ve Rahman, D. F. (2022) The City diplomacy to push ahead and economic growth and building resilience against disaster: case study in Semarang City. *STED Journal*, 4(2), 78-87.

The Norwalk/Nagarote Sister City Project. (n.d.) *About Norwalk/Nagarote Sister City Project*. <https://www.sistercityproject.org/about-us>. (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

TU Dresden. (2025) *Arrival Cities, Action planning network (URBACT III programme)*. <https://tu-dresden.de/bu/architektur-landschaft/wa/forschung/abgeschlossene-forschungsprojekte/arrival-cities> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Tuzcuoğlu, F., Akman, Ç. ve Akman, E. (2020) Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Uluslararası Faaliyetleri: Uluslararası Kuruluşlara Üyelikler Üzerinden Bir Değerlendirme. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 7(Özel Sayı-Special Issue), 1211-1238. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.821037>

Interreg Danube Transnational Programme. (2019) *DanuBioValNet: Cross-clustering partnership for boosting eco-innovation by developing a joint bio-based value-added network for the Danube Region*. Approved project documentation and official outputs. DanuBioValNet Project Library. <https://dtp.interreg-danube.eu/approved-projects/danubiovalnet/>, Erişim Tarihi: 23.12.2025).

İstanbul İlçe Belediyeleri faaliyet raporları. (2014-2018).

Adalar B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://adalar.bel.tr/hizmet-faaliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Arnavutköy B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.arnavutkoy.bel.tr/yayinlarimiz/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Ataşehir B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.atasehir.bel.tr/kurumsal/liste/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Avcılar B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://avcilar.bel.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Bağcılar B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.bagcilar.bel.tr/icerik/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Bahçelievler B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.bahcelievler.istanbul/yayinlar/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Bakırköy B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.bakirkoy.bel.tr/rapor/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Başkşehir B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.basaksehir.bel.tr/stratejik-yonetim> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Bayrampaşa B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.bayrampasa.bel.tr/faaliyet-raporlari-4659> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Beşiktaş B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://besiktas.bel.tr/kurumsal/plan-ve-raporlar/faaliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Beykoz B.(2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.beykoz.bel.tr/faaliyetler?category=faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Beylikdüzü B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.beylikduzu.istanbul/stratejik-plan-ve-raporlar/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Beyoğlu B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://beyoglu.bel.tr/kurumsal/yayinlar/faaliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Büyükçekmece B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://www.bcekmece.bel.tr/kurumsal/liste/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Çatalca B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.catalca.bel.tr/evrak-kategori/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Çekmeköy B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://www.cekmekey.bel.tr/kurumsal/stratejik-plan-ve-performans-programlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Esenler B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://esenler.bel.tr/kurumsal/faaliyet-raporu/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Esenyurt B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.esenyurt.bel.tr/plan-rapor-programlar/sayfa/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Eyüpsultan B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/plan-program-ve-raporlar/728> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Fatih B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.fatih.bel.tr/tr/main/pages/faaliyet-raporu/19> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Gaziosmanpaşa B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://www.gaziosmanpasa.bel.tr/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Güngören B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://www.gungoren.bel.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Kadıköy B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.kadikoy.bel.tr/tr/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Kağıthane B. (2014-2018) faaliyet raporları.

https://www.kagithane.istanbul/kagithane_belediyesi/detail/Faaliyet-Raporlari/188/10/0 (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Kartal B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://www.kartal.bel.tr/Belediyemiz/FaaliyetRaporu> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Küçükçekmece B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://kucukcekmece.istanbul/icerikler/yayinlarimiz/faaliyet-raporlari/1946> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Maltepe B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://www.maltepe.bel.tr/kurumsal/strateji/faaliyet-raporu> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Pendik B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.pendik.bel.tr/sayfa/detay/faaliyet-raporu> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Sancaktepe B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.sancaktepe.bel.tr/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Sarıyer B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://sariyer.bel.tr/icerik/raporlar-faaliyet-raporlar> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Silivri B. (2014-2018) faaliyet raporları.

https://www.silivri.bel.tr/sayfa/faaliyet_raporlari/291 (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Sultanbeyli B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.sultanbeyli.bel.tr/raporlar-ve-planlar/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Sultangazi B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.sultangazi.bel.tr/activity-report> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Şile B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://sile.bel.tr/tr/kurumsal/faaliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Şişli B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.sisli.bel.tr/kurumsal/stratejik-plan-ve-raporlar/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Tuzla B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://www.tuzla.bel.tr/kategori/188/1/faaliyet-raporlari.aspx> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Ümraniye B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://umraniye.bel.tr/kurumsal/kurumsal-dokumanlar/faaliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Üsküdar B. (2014-2018) faaliyet raporları.

<https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/pages/kurumsal-raporlar/20> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

Zetincburnu B. (2014-2018) faaliyet raporları. <https://zeytinburnu.istanbul/zeytinburnu-kurumsal/faliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi: 24.12.2025).

UCLG ASPAC & Surabaya City Government. (2021) Voluntary Local Review Surabaya 2021: *Improving sustainable development towards a resilient post-pandemic community* (Surabaya City's report). United Cities and Local Governments Asia Pacific & Surabaya City Government.

https://sdgs.un.org/sites/default/files/vlrs/2022-03/vlrs_surabaya2021_english_fa.pdf (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

United Nations. (n.d.) *International environment cooperation and business, utilizing the city-to-city collaboration: Kitakyushu City environmental international cooperation activities (SDG Action 43086)*. <https://sdgs.un.org/partnerships/international-environment-cooperation-and-business-utilizing-city-city-collaboration>

(Erişim Tarihi: 23.12.2025).

United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). (n.d.) *City-to-City Partnership: Zürich – Tyre (Suriyeli mülteci krizi ve şehir altyapısı/uyum destek projesi)*. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Ortaklık Platformu. tarihinde <https://unhabitat.org/project/city-to-city-partnership-zurich-and-tyre-0>.

(Erişim Tarihi: 23.12.2025).

URBACT. (n.d.) *Arrival Cities network: Managing global flows at local level (Action Planning Network 2015–2018)*. <https://urbact.eu/networks/arrival-cities> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

URBACT. (n.d.) *Gen-Y City network: Developing, attracting and retaining young local talent*. <https://urbact.eu/networks/gen-y-city> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

URBACT. (2018) *Boosting social innovation: Final report*. URBACT Action Planning Network – BoostINNO. <https://urbact.eu/networks/boostinno> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Wellington City Council. (2024) *Wellington celebrates 30-year sister city anniversary with Sakai*. <https://wellington.govt.nz/news-and-events/news-and-information/our-wellington/2024/02/wellington-celebrates-30-year-sister-city-anniversary-with-sakai> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Zhang, Y., Zhao, B., ve Chen, W. (2025) *Role of international sister-city partnerships in facilitating sustainable urbanisation: practices between Manchester and Wuhan*. *Global Sustainability*, (8) 45. <https://doi.org/10.1017/sus.2025.10029>. <https://www.cambridge.org> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).

Extended Abstract

City diplomacy has gained increasing significance as cities assume more active roles in international relations and adopt collaborative approaches to addressing shared challenges. Beyond their traditional local functions, cities' engagement with global issues has positioned them as influential actors alongside nation-states and other international stakeholders. Within this framework, intercity cooperation emerges as a key instrument for fostering sustainable urban development.

This study aims to present an overview of the activities undertaken by Turkish local governments in the field of city diplomacy, particularly within the context of international cooperation. The research employs qualitative data collection methods, primarily document analysis. In this regard, the activity reports of district municipalities in Istanbul covering the period between 2014 and 2018 were examined in order to identify projects and practices related to city diplomacy. In addition, projects and initiatives implemented by cities from different parts of the world that are members of international networks such as URBACT and Eurocities were analyzed comparatively. Based on this comparison, the prominent areas of activity of Turkish local governments were interpreted.

The findings of the study reveal notable differences in content between city diplomacy practices in Turkey and those observed in global examples. While the activities of Turkish municipalities during the examined period predominantly focus on cultural exchange programs, festivals and iftar events, student camps, joint participation in initiatives such as Erasmus+, and humanitarian aid efforts, European municipalities tend to concentrate on broader thematic areas. These include urban sustainability, social innovation, migrant integration, economic development, and urban resilience.

Discussions concerning the role of cities in a globalized world have gained increasing importance within the context of contemporary, dynamic, and rapidly evolving international relations. Cities, which were traditionally perceived primarily as local administrative units, have progressively emerged as influential actors in international affairs. This transformation extends beyond their capacity to address local challenges and necessitates a reconceptualization of both urban governance and city diplomacy.

City diplomacy, characterized by its dynamic and multifaceted nature, refers to the processes through which local governments manage and institutionalize their interactions with other cities, nation-states, non-governmental organizations, and international organizations. Within this framework, cities no longer perform merely symbolic or representational functions; rather, they actively contribute to addressing global challenges by mobilizing local resources, policy expertise, and institutional capacities, thereby expanding their sphere of influence in the international arena.

Moreover, the literature emphasizes that the internationalization of local governments is closely linked to democratization processes at the local level. Enhanced political participation, administrative autonomy, and transparency in local governance structures facilitate the engagement of municipalities in international networks and collaborative initiatives, thereby reinforcing their capacity to act as effective actors in city diplomacy.

The primary objective of this study is to examine and systematically map the activities of Turkish local governments in the field of international cooperation, with a particular focus on city diplomacy practices. The study adopts a qualitative research design and employs document analysis as the main data collection method. Qualitative research enables an in-depth and contextual examination of social phenomena by analyzing perceptions, practices, and processes within their natural settings through methods such as observation, interviews, and document review.

Within the scope of the research, the activity reports of district municipalities in Istanbul covering the period between 2014 and 2018 were analyzed in order to identify projects, initiatives, and policy orientations related to city diplomacy. In addition, international projects implemented by cities participating in transnational networks such as URBACT and Eurocities were examined to provide a comparative perspective. The collected data were subjected to content analysis, allowing for a systematic comparison between city diplomacy activities carried out by Turkish municipalities and those implemented by cities in other countries.

The findings reveal notable differences in thematic focus and strategic orientation between city diplomacy practices in Turkey and global examples. During the examined period, Turkish local governments primarily concentrated on activities such as cultural exchange programs, festivals and iftar (breaking of the fast) events, student camps, joint participation in initiatives such as Erasmus+, humanitarian aid projects, and limited technical and disaster management training collaborations. In contrast, city diplomacy initiatives implemented by municipalities in other parts of the world particularly in Europe tended to focus on broader and more structurally oriented themes, including urban sustainability, social innovation, migrant integration, economic development, and urban resilience. These projects indicate that European local governments increasingly design and implement long-term, strategic, and policy-driven city diplomacy initiatives.

Overall, this study contributes to the existing literature by enhancing the understanding of the evolving roles of cities in international relations and their effectiveness within international platforms. By emphasizing the analysis of intercity interactions, the study underscores the importance of city diplomacy as a critical mechanism for interpreting the growing influence of local governments in global governance processes.

This study focuses specifically on the observable international activities of cities, with the aim of contributing to a more systematic understanding of city diplomacy practices. Examining the international activities and projects of local governments, together with existing academic

research, constitutes a valuable approach for assessing the deepening of knowledge in this field and tracing the evolution of city diplomacy as an emerging discipline.

The analysis of the findings can be summarized as follows. The empirical evidence indicates that the international activities undertaken by Turkish municipalities predominantly consist of cultural exchange programs, festival and iftar events, student camps, joint participation in initiatives such as Erasmus+, and humanitarian aid projects. Accordingly, district municipalities in Turkey appear to have prioritized tangible collaborative activities grounded in cultural diplomacy, community-based interactions, and the sharing of institutional capacity during the period under examination. By contrast, city diplomacy projects implemented by municipalities in other parts of the world during the same period are largely oriented toward broader and more policy-driven thematic areas, including urban sustainability, social innovation, migrant integration, economic development, and urban resilience.

The findings further reveal fundamental differences between city diplomacy practices observed in Turkey and those documented in global examples. Studies conducted outside Turkey, in particular, emphasize the multifaceted and functional dimensions of city diplomacy, highlighting its pioneering role in addressing global challenges as well as its contributions to urban governance and development. In contrast, studies focusing on Turkey tend to concentrate on conceptual definitions and on themes such as urban development, experience sharing, the formation of informal partnerships, humanitarian assistance, and cultural relations. This divergence suggests that local governments in other regions increasingly design and implement long-term, strategic, and institutionalized city diplomacy initiatives.

In the contemporary context, strengthening international cooperation and generating joint solutions to address the growing complexity of urban problems constitute key strategic priorities for cities. From this perspective, the continuity and institutionalization of city diplomacy practices are likely to enable cities to assume a more prominent and influential role in the global arena.

In conclusion, city diplomacy should be understood not merely as participation in international relations but as a strategic instrument for strengthening urban identity, enhancing city branding, and promoting economic sustainability. Accordingly, the expanding role of cities in this evolving diplomatic landscape has the potential not only to improve the quality of urban life for future generations but also to contribute to peace, stability, and cooperation at the global level.

Jeopolitik Çerçeve ‘Coğrafya Mahkumları’ Kavramı: Rusya-Ukrayna Savaşı üzerine bir analiz.

Elif Hatun Kılıçbeyli¹

Öz

19. Yüzyılda kavramsal olarak ortaya çıkan jeopolitik terimini Rusya imparatorluğunun, yapısal ve tarihsel farklılıklarıyla ortaya çıkan iki farklı siyasal yapı sonrasında, - tarihsel olarak kendisini takip eden önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) ve sonra Rusya Federasyonu üzerinde son yıllarda yaşadığı jeopolitik süreç analizi dahil olarak Şubat 2022 yılından başlayan rusya-ukrayna savaşı odağındaki analizi içermektedir. Kıdemli bir gazeteci olan T. Marshall, uzun yıllar dünyanın farklı çatışma bölgelerinde uluslararası gazetecilik ve analiz çalışmaları içeren yayınlar yaptı. Bu kez uluslararası teoriler yerine 2019 ve 2024 yılında yayınlanan ‘Coğrafya Mahkumları’ kitabının sonuç ve iddialarına eleştirel olarak çalışılmıştır. Coğrafi konum ve reel durumun siyasi otoriteyi doğrudan ilgilendirdiğini ve en doğal oluşum olduğunu iddia eder. T. Marshall bu durumu ‘Coğrafi Mahkumlar’ olarak tanımlayarak ve tarih boyunca tüm liderlerin kendi ülkelerinde coğrafi şartlarının esiri olduklarına dikkat çekmektedir. Kitapta yer alan “Rusya” kısmı ise Ukrayna çatışması süreciyle incelenmiştir. Doğal ve coğrafi gerçeklikler, çatışma sürecine ilişkin ise ‘çatışma çözüm’ metodları incelenmiştir. Kaynakçanın farklı yayın organlarında farklı vurgulanmasına rağmen, basılı kitaplar ve farklı indekslerdeki dergi makaleleri de bu çalışmada dikkate alınmıştır.

“Prisoners of Geography” within a Geopolitical Framework: An Analysis of the Russia–Ukraine War”

Anahtar kelimeler: Rusya, Ukrayna, jeopolitika, coğrafi alan.

Abstract: In the 19th century, the term of "Geopolitics," which appeared conceptually, encompasses the analysis of the russian empire's two distinct political structures, resulting from structural and historical differences. This analysis includes the analysis of the geopolitical processes it has experienced in recent years, first in the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and then in the Russian Federation, which historically followed it. This analysis focuses on the Russia-Ukraine war that began in Feb, 2022. A veteran journalist, T. Marshall has published international journalism and analysis in various conflict zones around the world for many years. This time, instead of international theories, the conclusions and arguments of his book "prisoners of geography," published in 2019 and 2024, are critically examined. He reconsiders that geographical location and real circumstances without any causes to affect political authority and are the most natural formation. T. Marshall defines this situation as "geographic prisoners," emphasizing that throughout history, all leaders have been captives of their geographical circumstances within their own countries. His one of the section from this book labeled as "russia" section of the book is examined through the lens of the ukraine conflict. Natural and geographical realities, and related conflict processes, methods of

¹ Doç.Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, ehkilicbeyli@atu.edu.tr.

conflict resolution were examined. Although the bibliography has varying emphasis in different publications, the study also considered author, printed books, and many of them, journal articles in various indexes.

Keywords: Russia, Ukraine, geopolitics, geographical area.

1. Giriş. Tarihsel arkaplan. Coğrafya'dan jeopolitik yaklaşıma.

Uluslararası sistemde dünya siyasasının değişimi ile ortaya çıkan yeni politik gerçekçiliğe paralel olarak jeopolitika'nın bir araştırma alanı olarak onanması 19.yy sonları, 20.yüzyılın başladığı dönem olarak kabul edilse de, dünya düşün tarihinde 'Jeopolitik Determinist İdea' fikri düşünsel bağlamda ilk kez Aristoteles (İ.Ö.384 – 322) tarafından 'Politika' çalışmasında yer almıştır (Aristoteles, 2013).

Jeopolitik kavramının kökeni ve gelişimi, devletlerin dış politikalarını şekillendirmede coğrafi faktörlerin rolünü öne çıkarır. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda, coğrafyanın devletlerin uluslararası arenadaki hareket alanını ve stratejik hamlelerini belirlediği düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bu bağlamda, jeopolitik analizler yalnızca askeri ve siyasi dinamikleri değil, aynı zamanda ekonomik çıkarlar ve kültürel etkileşimler gibi çok boyutlu unsurları da içermektedir. Rusya'nın jeopolitik stratejileri incelenirken, sahip olduğu geniş topraklar, doğal kaynaklar ve sınır komşuları ile olan ilişkilerinin tarihsel sürekliliği ve güncel değişimleri dikkate alınmalıdır. Bu deterministik idea'nın üç önemli ögesi vardır;

İlk olarak insan karakterini şekillendiren şey iklimdir. İklimlerde hissedilen ve baskın olan sıcak ve soğuk arasındaki zıtlıktır. Kuzey halkları, soğuk iklimlere uyum sağlayarak fiziksel ve manevi değeri yüksek, cesur ancak siyasi örgütlenme becerisi zayıf olan topluluklar olgusunu yaratmışlardır(Aristoteles, 2013). Sıcak iklimdekilerde yaşayan (örneğin Doğu halkları): zeki ama cesaretleri azdır. Aralarında kalan ılıman bölge ise orta iklim (işaret edilen yer tam da Yunan dünyasıdır) kabul edilir. Bu bölgede yaşayan toplumlar, hem zeki hem cesurdur. Aristoteles'in buradan çıkardığı sonuç ise bu toplum, en iyi siyasi düzeni kurabilir. Bu görüş modern anlamda jeopolitik determinizme benzer:

Coğrafya → insan karakteri → Devlet biçimi.

İkinci bir etken ise coğrafya'dır. Coğrafya, devletlerin kaderini etkiler. Aristoteles, devleti etkileyen ana unsurlar olarak; potansiyel etki gücü, ekonominin dinamizmini ve askeri yapıları sayar. Tüm bunlar önemli oranda coğrafi konuma göre belirlenir. Örneğin denize kıyısı bulunan devletlerin ticaretle zenginleştiğini ama kültürel olarak daha kozmopolit olduğu için siyasi istikrarlarının değişken olabileceği şeklinde açıklar. Orta iklim bölgesi “ideal insan topluluğu”nu üretir. Bu, Aristoteles'in ünlü “orta yol” düşüncesinin jeopolitik bir uzantısıdır. Bu yapı;

Aşırı ısı maruziyeti → Aşırı karakter özellikleri,

İlman iklim → dengeli ve siyasi olarak en iyi yurttaş tipi.

O dönemde; insan davranışını bilimsel olarak açıklamak için iklim ve coğrafya güçlü bir “nedensel açıklama” aracıydı. Yunan kent devletlerinin başarılarını açıklamak için coğrafi konumu ve iklimi öne çıkarmak yaygındı. “doğa düzeni” ile siyaset arasında bağ kurmak felsefi bir gelenektir.

Bu nedenle bazı halkların daha iyi siyasi düzen kurmaya “doğal olarak” daha yatkın olduğunu ileri sürer. Uluslararası ilişkiler içinde siyasi coğrafya, ekonomik coğrafya gibi

tanımların daha üst düzeyinde devletlerin çıkarları temelinde düzenlenen teorik yaklaşımlar ve uygulamalarına yönelik bir bütün olarak ele alınmaktadır. Basit anlamda ‘coğrafyanın siyasi yorumu’ şeklinde düşünülebilen ancak yüzyılların dönüşümü ile beraber gelişen jeopolitika, dış politikada en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Uluslararası ilişkilerde aktörlerin belirlenmesi ve durumlarının tespitiyle ilgili olarak coğrafya önemli belirleyicilerden olmakla beraber, jeopolitik yaklaşımlar, uluslararası ilişkilerde 20. ve 21. yüzyılda ivme kazanarak önemli gelişmeler göstermiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve sonrasında ortaya çıkan tüm siyasi durumlarda jeopolitik etkiden söz etmeksizin açıklanması ve siyasal sistemleri de inceleyerek küreselleşme sürecindeki dünya devletlerinin güvenliği, korunması ve niteliği konuları kolay açıklanamamaktadır. Bu amaçla, jeopolitika kavramı, tarihsel gelişimi, teorileri ve genel açılımları, yeni olasılıklar üzerinde değişim ve dönüştürme süreçlerinde objektif ve akılcı değerlerle tekrar sorgulamayı gerekli kılmaktadır.

E.Wallerstein ise dünya-sistemleri teorisini jeopolitik (küresel güç ilişkileri) ve jeokültür (dünya çapında ortaklaşa kabul edilen fikirler, değerler, ideolojiler) bağlamında açıklar. Dünya, tek bir kapitalist dünya-sistem olarak işler ve tüm devletlerin davranışları bu sistemin yapısal zorunlulukları tarafından belirlenir. Jeopolitika, artık sadece devletler arası güç rekabeti değildir; aynı zamanda dünya-sistemindeki konumun korunması mücadelesidir. Jeopolitik, devletlerin “ulusal çıkar” mücadelesi gibi görünür, ama aslında kapitalist dünya sisteminin yapısal zorunluluklarının dışı vurumudur (Wallerstein, 2004).

Fernandes ile Ferreira çalışmasında, jeopolitiğin günümüzde dikkate almadan toplumsal gelişimi ele almak neredeyse imkansız olduğuna işaret etmektedir. Güç ilişkilerinin geniş anlamda mekânda nasıl somutlaştığı, hayatımızın her boyutunu etkilemektedir. Jeopolitik düşünce, artık her yerdedir ve bu nedenle risklere hazırlıklı olmak, Birleşmiş Milletlerin (BM) tüm sürdürülebilir kalkınma hedeflerine nüfuz eden çok geniş bir alanda hayati bir önemdedir (Fernandes; Ferreira, 2025).

Fernandes ile Viana, ‘Jeopolitik Kod’ kavramını açıklayarak, Rusya’nın kısa süre içinde kalma sorununu çalışmışlardır. Kırım’ın Rusya ile yeniden birleşmesinin ardından, Oblast’ın jeostratejik önemi Avrupa güvenliğinde ve özellikle Baltık bölgesinde daha da güçlenmiştir. Moskova, Polonya–Litvanya sınırı boyunca uzanan ve “Suwalki Koridoru” olarak bilinen 104 kilometrelik toprak parçasını ele geçirmekte başarılı olursa, üç Baltık devleti NATO müttefiklerinden tamamen kopmuş olacaktır. (Fernandes, Viana, 2022).

Fernandes ile Cruz, Moskova’nın, Pekin’le artan diplomatik ve coğrafi yakınlığından yararlanarak ekonomik getiriler kazanarak küresel bir jeopolitik mihver (pivot) olmayı hedeflediğini; bu durum büyük ölçüde ekonomisini destekleyen ve dolayısıyla Rus gücünün en önemli unsurlarından biri olan teknolojik gelişimi enerji (hidrokarbon) tedarikiyle sağlayabildiğine değinmektedir. Şubat 2022’den bu yana Rusya’nın artan izolasyonu bağlamında ve Avrupa Birliği’nin (AB) enerji pazarını yeniden yönlendirebilme perspektifi göz önünde bulundurulduğunda, Çin’in önemi daha da artmıştır. (Fernandes, Cruz, 2022).

18. yüzyıldan bu yana Rusya, diğer kıtasal güçlerle jeopolitik bir rekabet içinde olmuştur. Asya ile Avrupa kıtasında bölgesel siyasi yapıyla kısmen yumuşak güç, kısmen de fiziki unsurlar içeren bağlarını sürdürme çabalarını 21.yüzyıla kadar taşımıştır. 2000 yılı ile birlikte Başkan olan V.Putin ile Rusya, dünya politikasında daha fazla iddialı bir çizgiye evrilmiştir. 21. yüzyılda Rus dış politikasının temel yönelimlerini, Rusya’nın izlediği yolda etkili olmuş jeopolitik düşünceleri derinlemesine inceleyerek açıklamaktadır. 2000’lerden bu yana Kremlin’in görüşlerinde dört ana jeopolitik teori baskın olmuştur: Avrasyacılık, İzolasyonculuk, İstisnacılık ve Batıcılar yaklaşımı (Fernandes, Ageeva, 2021).

Bu dört ana jeopolitik akımı ve bunların tümünün geçmiş tarihsel bağlamlarda ortaya çıktığını göz önünde bulundurarak, bu akımların günümüzdeki yeniden biçimlenmesini ve birbirleriyle nasıl etkileşimde olduklarını açıklamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, yaklaşık 300 yıllık bir zaman dilimini kapsayan üç farklı siyasal yapı altında –Rus imparatorluğu, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu– Rusya’nın kıtalararası politikalarını uluslararası basımı bulunan kaynakçaları incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Rusya’nın özellikle bölge dışı güçlere karşı tutumundaki süreklilik gösteren ve değişen yaklaşımları ve bu tutumların ardındaki nedenleri analiz etmeye odaklanmaktadır. Araştırmada nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak orijinal İngilizce basılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklar, jeopolitik kavramı çerçevesinde coğrafi alan ile siyasi strateji arasındaki ilişki ve etkileşimi incelemeye dayanan bir coğrafi araştırmanın temelini oluşturmaktadır (Marshall, 2024). Buna göre, Rusya’nın tarihsel geçmişini de içine alarak bölgesel politikaları jeopolitik analiz yoluyla ortaya konarak incelemiştir.

Araştırmanın coğrafi kapsamı ve sınırları

Çalışma alanı, T.Marshall’ın kitabında yer verdiği Rusya bölümüdür. Özellikle Rusya’ya ait batı avrupa bölgelerini de kapsayan coğrafi mekândır. Araştırmanın kapsamı, Rusya’nın rus imparatorluğu, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu dönemlerinde çevre koruma kanunları ve kent yaşam lugatı gibi alanlarda kullanımı ile bu dönemlerde uygulanan siyasi pratiklerle sınırlıdır.

Rusya’nın Doğu bölgesinde sahip olduğu devasa ölçeklerdeki taygalar, kuzey, kuzeydoğu ve doğu bölümlerini etkili kullanımı, doğrudan federal çıkarlarına hizmet etmektedir. Ulusal güvenlik, hatta devlet güvenliği kavramının tamamı, rusya’nın tüm devlet yapılarında tartışılmaz bir öncelik durumundadır. Ülkede güvenlik algısı, büyük ölçüde coğrafi sınırlarıyla tanımlanmaktadır. Rusya’da genel kabul gören inanca göre, ülkenin güneybatı kısmı doğu ve kuzey sınırlarına kıyasla daha az korunmaktadır; bu nedenle Orta Avrupa, Rusya açısından özel bir jeopolitik bir öneme sahiptir.

2. ‘Coğrafya Mahkumları’nı anlamak.

21.yüzyılda ‘Jeopolitika’ konusunu artık sadece dünya coğrafyasını çalışan doğa bilimciler, askeri personel ve alan çalışan akademisyenler değil; uluslararası ticaret ve iş dünyası ile birlikte iktisatçılar da çalışmaktadır. Dar görülen alanından çıkan jeopolitik terminoloji, küresel değişime dahil edilerek hammadde, doğal kaynaklar, dünya borsa piyasasında sıklıkla değinilen bir kavramlar bütünüdür. Neoliberal sistem ‘kazanç’, ‘rekabet’ ve ‘başarı’ konularındaki hedeflerine ulaşmak amacıyla jeopolitika okuyarak, anlama çabasıdadır. Dünyada neler olup bittiğini anlamak için gerekir; T. Marshall’ın Coğrafya Mahkumları adlı kitabında coğrafyanın günümüz jeopolitiğine nasıl katkıda bulunduğunu incelemiştir (Read, 2025). Kitap, dünyanın farklı bir perspektiften ele alındığı, ülkelerin tarih boyunca attıkları adımları ve aldıkları kararları topografya ve konumun nasıl şekillendirdiğine dair etkileyici bir okuma sunuyor. Ancak kitabı son dönemde yaşanan olayların ışığında okuyunca, Marshall’ın uluslar ve bölgeler arasındaki süregelen gerilimlere ilişkin analizinin ne kadar öngörülü olduğunu görünce şaşırmamak imkansız hale geliyor.

Orta Doğu’daki devam eden çatışmalardan, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yükselen milliyetçiliğe kadar, kitabın coğrafi faktörlerin siyaset ve uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisine dair içgörülerini büyük oranda bir şekilde doğrulanmış durumdadır. Üstelik COVID-19 pandemi dönemi öncesi yazılmış olsa da, salgınların sunduğu zorluklar ve fırsatlara dair yaptığı inceleme, ele alınan temaların güncelliğini koruduğunu gösteriyor. T. Marshall’a göre ülkelerin: dış politika kararları, ekonomik güçleri, güvenlik stratejileri, sınır çatışmaları, hatta liderlerinin davranışları çoğu zaman arazi yapısı, iklim, doğal kaynaklar,

dağlar, nehirler, erişilebilir limanlar, komşu bölgeler gibi coğrafi etkenler tarafından belirlenir. T. Marshall'ın ulaştığı nihai sonuçları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

1. Coğrafya sabittir, değişmez bir alandır. Devletler buna uyum sağlamak zorundadır. Liderler değişebilir, ideolojiler gelir gider ama coğrafya aynı kalır. Siyasi değişim, beklenen ve beklenmeyen durumlara bağlı olarak hareket eder. Bu nedenle ülkeler çoğu zaman “özgür” seçimler yapmaktan çok, coğrafyanın izin verdiği seçimleri yapmaktadır.

2. Jeopolitik baskılar ülkeleri belirli politikaları uygulamaya zorlar. Örneğin: Rusya'nın sıcak denizlere açılma çabası -ki bu kısım eksik bilgi nedeniyle T. Marshall'ın yanlışlığı tekrar etmesidir, Çin'in Batı'ya doğru genişleme isteği, ABD'nin iki okyanusla çevrili doğal korunmuşluğu, Ortadoğu'nun bitmek bilmeyen sınır çatışmaları, Afrika'nın kalkınma zorlukları coğrafyanın doğrudan sonuçlarıdır.

3. Geleceği anlamak için ilk bakılması gereken şey, hangi formda ve hangi boyutta olursa olsun haritadır. Bir ülkenin yeraltı ve yerüstü sahip olduğu herşeyi kapsar.

T. Marshall kendi metodolojik çalışması sonunda uluslararası ilişkileri anlamak için analiz ettiği : coğrafya, diplomasi, savaşlar, ittifaklar ve ekonomik yolları daha ayrıntılı inceleyerek dünya politikasını çözmenin en temel yolu bölgenin fiziksel şartlarını incelemeyi tercih etmiştir.

4. ‘Coğrafya’ya kader’ demek, küreselleşme ile ayrı bir dinamizm kazanan uluslararası aktörleri görmemek; uluslararası işgücünü, dünya borsalarının seri dizilişini ve dijital paraların ortaya çıkışını ve artan hareketliliğini; dünya ticareti ve lojistikle beraber uzay çalışmalarını hiçe sayan dar bir kalıptır. Coğrafya bütünüyle anlamlıdır. Hiçbir coğrafi olay, coğrafi durumun devlet tarafından reddi, kriteri olarak kabul edilemez. Coğrafya’ya şekil veren, değer katma görevi devlete aittir; sonrasında ise toplumun değişim ve dönüşümünden en çok etkileyen unsurdur (Marshall, 2024).

T. Marshall'ın dikkati çeken bir diğer açıklaması “Coğrafya her şeyi belirler” diyememesidir. Ancak küresel aktörlerin etkisiyle hazırlanan senaryoların devreye girdiğine işaret etmektedir. İnsan iradesi elbette çok önemli bir etkidir, özellikle Birinci Sanayi Devriminden itibaren teknoloji sürekli değişken olarak önemlidir. Bu değişkenlik, insanı, toplumu ve devleti; beraberinde yaşam tarzlarını – kent ve kırsalın yapısını- doğrudan etkilemiştir, değiştirmiştir. Tüm bu radikal değişkenliklere rağmen, halen coğrafyanın çevreye, devlete ve topluma doğrudan etkisi/baskısı hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmaz. Coğrafya da değişkendir, ancak ortadan kalkması olası değildir.

T. Marshall ın ilk kitabının ilk bölümünde yer alan Rusya bölümü, özellikle Doğu Avrupa kısmında düz bir arazi olmasının olumsuzluğuna dikkat çekmektedir. Bu coğrafi durum, doğrudan Rusya'nın savunmasızlığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Tarihsel geçmişinden de bilindiği gibi hem Napolyon hem Hitler de bu düzlüğü geçmiştir. Batı'dan gelen askeri saldırılarla bu düzlük geçildiği için Rusya sürekli ‘tampon bölge’ arayışındadır. Bu acil durum nedeniyle, Ukrayna, Baltıklar, Kırım gibi bölgeler jeopolitik zorunluluk nedeniyle önem kazanmaktadır. T. Marshall ın derin tarih bilmemesi nedeniyle ve genel olarak Rusya hakkında yanlış bilinen duruma açıklık getirmek gereklidir. Rusya'nın yüzyıllardır ‘sıcak denizlere çıkışı’ konusu, 2.Katerina dönemi General Potemkin'in deniz stratejileri konusundaki çalışmalarında yer alır (Kılıçbeyli, 2025). Potemkin bu sözlerini Hint denizini kast ederek söylemiş olduğunu, aslında Karadeniz’ e kıyısı olan Rusya'nın ‘akan sulara ulaştığını bilmek gerekir. Akan sular terimiyle, ‘donmamış su’ olarak anlaşılması kast edilmektedir (Garahova, 1997). T. Marshall'ın Rusya'nın coğrafyası konusundaki kısıtlı alan bilgisine göre;

Sıcak denizlere çıkış yok → deniz gücü sınırlı.

T. Marshall bir seri olarak devam ettirdiği kitabında bir dizi sorunun yanıtını da aramaktadır. Güvenlik ve refaha ilişkin bir dizi değerlendirilmiş gözlemleri kapsar. Rusya'nın Ukrayna'daki eylemlerini ne etkiledi? Biz (Batı) bunu öngörmede başarısız mı olduk? Eğer öyleyse, neden? Moskova şimdi ne kadar ileri gidecek?" (Marshall, 2021). Bu soruları 2014'den 2019' a kadar soran T. Marshall, yanıtlarına ilişkin yeni kitaplar yazmaya devam etmektedir.

3. Rusya – Ukrayna Savaşı üzerine.

T. Marshall'ın Coğrafyanın Mahkumları kitabı, Rusya-Ukrayna savaşını jeopolitik bağlamda, coğrafi konum ve gerçek koşulların siyasi otoriteyi etkileyen en doğal oluşum olduğu tezi üzerinden açıklamaktadır. Marshall, tarih boyunca tüm liderlerin kendi ülkelerinin coğrafi koşullarının esiri olduğunu vurgulayarak bu durumu "Coğrafi Mahkumlar" olarak tanımlar. Kitabın yaklaşımları ve argümanları, Rus İmparatorluğu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve ardından Rusya Federasyonu'nun yapısal ve tarihsel farklılıklardan kaynaklanan siyasi yapılarını ve yaşadığı jeopolitik süreçleri analiz etmeyi kapsamaktadır.

24 Şubat 2022 günü Rusya'nın doğrudan Ukrayna'ya başlayan askeri müdahalesi ile başlayan savaş günümüz itibarıyla halen devam etmektedir. T.Marshall ın kitabı Rusya'nın savaşı öncesinde yazılıp yayınlandığı için kitapta savaş konusuna değinilmemiştir. Ancak 2013 den itibaren Kiev ile Moskova diyalogunu değerlendiren T. Marshall, V.Putin'in pek bir tercih şansı olmadığını ve Sivastopol limanının bulunduğu ve nüfusunun % 60 oranında 'etnik Rus' olan Kırım'ı işgal etmek zorunluluğundan bahsetmiştir. Bunu 'tam bir coğrafi zorunluluk' olarak niteler. Kırım'ın ilhakının Rusya için kaçınılmaz olduğuna ve Sivastopol'un stratejik önemine vurgu yaparken, 1936 yılı Montrö Sözleşmesinin Rusya'nın Karadenizden çıkışını kısıtladığını belirtmiştir. T.Marshall, ABD nin NATO ülkesi olan Romanya'nın Karadeniz filosunu genişletme teşviki ve Türkiye'nin İstanbul Boğazını sağlam tutması gibi diplomatik yönlendirmeleri gelecek on yıl içinde yapmasını beklediğini de eklemiştir. Rusya'nın 2014 yılında, Ukrayna toprağı olan Kırım'ı ilhak etmesi ve bunu takiben Donbas bölgesinde bir savaşın patlak vermesi, konvansiyonel askerî gücü siyasi yıkıcılık ve enformasyon savaşıyla birleştiren hibrit bir çatışmayı da başlatmıştır. 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik açık savaş ilanı, savunmadaki ülkenin karşı karşıya olduğu varoluşsal tehdidi daha da yoğunlaştırarak, doğrudan egemenliğini ve kurumsal varlığını hedef almıştır (Marshall,2020).

V. Putin in 2014 yılında bir konuşmasında Novorossiya (Yeni Rusya) demesi, bir anda heyecana neden olsa da Novorassiya olarak isimlendirilen bölge, Türk-Rus Savaşı sonrası İkinci Katerina döneminde Rus İmparatorluğuna geçmiş; o dönemden itibaren Rus nüfus yerleştirilmiştir. 1922 yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bırakılan Novorossiya, Harkov, Donetsk, Lugansk, Herson, Mikolaiv ve Odessa bölgelerinde Rus nüfus artarak yaşamaya devam etmişlerdir (Marshall, 2020).

Harita 1 . Rusya Federasyonu’nun dünya haritasındaki yeri.

<https://geology.com/world/russia-satellite-image.shtml>

24 Şubat 2022 tam kapsamlı işgale yönelik Rusya’nın Ukrayna ile savaşı 2014 yılında başladı ve sekiz yıl devam etti. Bu yeni bir savaş değil, ancak savaşın yürütülme yoğunluğu, onlarca yıldır Avrupa’da görülmeyen bir devletlerarası savaşın icrasına ilişkin pek çok tartışmayı yeniden gündeme getirmiştir. Avrupalı devletlerde kaygı, korku ve güvenlik tehditi olarak algılanmıştır (Fedorchak, 2024).

Rusya’nın Ukrayna’ya 2022’deki müdahalesi, askerî gücün yaygın biçimde kullanılmasına rağmen, hibrit savaş unsurlarını da içermektedir. Ukrayna’da Rusya yalnızca Ukrayna ile değil, aynı zamanda Batılı devletlerle de savaş halindedir. Konvansiyonel gücüyle bu savaştan galip çıkma ihtimaline sahip olduğu söylenemez. Nitekim siber saldırılar ve enformasyon savaşı, işgal başlamadan önce dahi ortaya çıkmıştır. Rusya, dijital çağın sunduğu araçlarla birlikte çatışmalarda paralı askerler ve özel kuvvetler de kullanmıştır. Savaş hâlen devam etmektedir ve Rusya, operasyonun başında belirlediği hedeflere ulaşamamıştır (Demirkıran, Öner, 2024). Kurumsallığın ciddi oranda zedelendiği bir dönemde Ukrayna devleti, ulusal kimlik, Batı desteği ve adem-i merkeziyetçi yönetim yapılarından yararlanarak, aşırı baskı altındaki savaş koşullarında işlevsel devletliğini sürdürme konusunda AB ve ABD’den sağlanan hem silahlı asker hem de yüksek teknolojik silahlarla Rusya’ya karşı direnç gösterebilmiştir.

Harita 2. 2022 yılı Rusya – Ukrayna Savaşı. <https://news.usni.org/2022/06/01/ukraine-will-make-no-deals-to-cede-territory-to-end-war-with-russia-says-ambassador>

4. Sonuç

Rusya, 300 yılı aşkın etkin bir nüfus ile Avrupa –özellikle Avrupa kıtası merkezinde- bir varlık göstermektedir ve bu süreçte birçok siyasal dönüşüme tanıklık etmiş ya da doğrudan yaşamıştır. Özellikle ‘Glasnost’ (Açıklık) ve ‘Perestroyka’ (Yeniden yapılanma) nın Rusya’ya coğrafyanın değişimine ve sosyopolitik dönüşümlere de neden olmuştur. Sonuç olarak, Rusya için Avrasya vizyonunun ve ölçeğinin yenilenmiş önemini ve bunun, Avrupa ile ilişkiler pahasına 2008’de başlatılan “Doğu’ya Dönüş”ü açıklamada nasıl katkıda bulunduğunu jeopolitik argümanlarla açıklamak mümkündür. Dört jeopolitik söylemde ortak olan, Rusya’nın Avrupa için mi, yoksa daha geniş bir alanı içine alan coğrafyasıyla varlığını devam ettirmek amacını bir yandan sorgularken, diğer yanda tavizsiz olarak Rusya-Ukrayna savaşında taraf olan ülkelerin uyguladığı çok parçalı yaptırımların sonucunu yine jeopolitika açıklayacaktır. Rusya izolasyonu üzerine yaptırımların etkisi Rusya’da önemli duraksamalara neden olsa da başta Çin ve Hindistan’ın açık desteğiyle kırmaktadır. Yaptırımlar, Rusya’yı Batılı devletlerin istediği noktaya getirememiş ancak birçok Rus politikasını (Federasyon içinde ve dış politikalarda) olumsuz etkilemiştir.

‘Coğrafya Mahkumları’nda da değinildiği üzere, yüzyıllar boyunca değişen ulusal egemenlikler, bölgesel dinamikler, sosyopolitik yapılar ve yüksek teknolojideki gelişmeler, güç merkezlerinin dinamizmini önemli ölçüde etkilemiştir. T.Marshall, doğal ve coğrafi gerçekliklerin temel belirleyici olduğunu savunarak ‘coğrafi determinizm’e odaklanmaktadır; uluslararası teoriler yerine, coğrafyanın siyasi sonuçlar üzerindeki etkisini yeniden ele almayı tercih etmiştir. Rusya’nın saldırgan değil “savunmacı zorunluluklar” içinde kalması sonucu, kendi coğrafi sınırlarının tehdit altında olma stresi, gerilimi artıran baskın bir unsurdur. Devam etmekte olan Rusya-Ukrayna savaş sonucu, birçok ülkenin bazen anlaşılan bazen anlaşılamayan tutumlarıyla savaş, bir taraftan değiştirilmeye çalışılmakta olsa da, neredeyse

dördüncü yılına girmektedir. Yüzyıllar geçtikçe ve silah sanayi, savunma sanayi daha vurucu, etkin silahlar olarak kullanılsa da 21.yüzyıl savaşlarının daha kısa sürmediği T. Marshall'la ortaya konulmaktadır.

Şubat 2022 den bugüne değin Rusya-Ukrayna savaşı dönem dönem saldırı hali yavaşlasa da halen nihai bir barış görüşmesi taraflarca sağlanamamış durumdadır. Bu süreçte, ABD nin doğrudan savaşı sona erdirmeye önerileri ve özel temsilci atayarak başlattığı diplomatik girişimler olmasına rağmen, barış ve çatışmadan uzak ilkelerle kurulan AB'den ABD benzeri bir diplomatik görüşme talebi bulunmaması son derece dikkat çekicidir. Mevcut durumda Rusya-Ukrayna'nın sınır ve sınıra yakın cephelerde devam eden savaş hali ancak tarafları ikna edici yapıda, ince ayar formüllerle sonuçlanabilecektir.

Kaynakça

Aristoteles (2013), Politika. Çev:Furkan Akderin, Say Yayınları.2013.

Fedorchak, V. (2024). The Russia – Ukraine War : Towards Resilient Fighting Power. Routledge, 2024. ISBN:978-1032398433.

Fernandes S.; Ferreira D.S. (2025). Practicing Peace Through Geopolitics https://doi.org/10.1007/978-3-031-88777-2_16

Fernandes, S., Viana, P. (2022). Kaliningrad and the Lithuanian 'Geopolitical Code'. Contemporary Europe - Sovremennaya Evropa. DOI: 10.31857/S0201708322010065

Fernandes S., Cruz M. (2022).The Security Dilemma In Russia's New National Security Strategy: Between Militarism And Being A Geographical Pivot. JANUS NET E-Journal Of International Relations. DOI: 10.26619/1647-7251.13.1.1

Fernandes, S.; Ageeva, V. (2021). New Russian Geopolitics: Reviving Past Perceptions And Ambitions. Geopolitics in The Twenty-First Century: Territories, Identities, And Foreign Policies. EID: 2-S2.0-85108922765, Part Of ISBN: 9781536191233

Garahova, Y.G.(1997). Prazdnovaniye Kuchuk Kaynardchiskava Mira 1775. Rodionov V.A. Yekatarina Velikova i Moskva. Gasprom i Vintershall. Moskva.

Kılıçbeyli, E.H. (2025). Russia's Strategic Resilience in the Black Sea. 8th Blue Black Sea Congress.Istanbul. https://blueblacksea2025-kongre.marmara.edu.tr/dosya/kongre/blueblacksea2025/BBSC_abstracts_book_2025.pdf

Marshall, T. (2024). Prisoners Of Geography: Ten Maps That Tell You Everything You Need To Know About Global Politics. Elliott & Thompson Limited

Marshall, T. (2021). The Power Of Geography: Ten Maps That Reveals The Future Of Our World. Elliott & Thompson Limited

Demirkıran, Ö., Öner, B. G. (2024). A new hybrid war arena: Russia's interventionsin Ukraine in 2014 and 2022. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 25(54).

Read, K. (2025). Why should you read Prisoners of Geography by Tim Marshall? <https://kathrynread.com/why-should-you-read-prisoners-of-geography-by-tim-marshall/>

Wallerstein, I. (2004). Jeopolitik ve Jeokültür. İz Yayıncılık. İstanbul.

Extended Abstract

The origin and development of the concept of geopolitics emphasize the role of geographical factors in shaping states' foreign policies. Particularly during the nineteenth and twentieth centuries, the belief that geography determines states' room for maneuver and strategic behavior in the international arena became increasingly widespread. In this context, geopolitical analyses encompass not only military and political dynamics but also multidimensional elements such as economic interests and cultural interactions. When examining Russia's geopolitical strategies, it is essential to consider the historical continuity and contemporary transformations arising from its vast territory, natural resources, and relations with neighboring states.

Since the eighteenth century, Russia has been engaged in geopolitical competition with other continental powers. Its efforts to maintain ties—partly through soft power and partly through material and physical instruments—with the regional political structures of both Asia and Europe have extended into the twenty-first century. With V.Putin's rise to the presidency in 2000, Russia adopted a more assertive posture in world politics. The fundamental orientations of Russian foreign policy in the twenty-first century can be explained through a detailed examination of the geopolitical thinking that has shaped Russia's strategic trajectory. Since the 2000s, four major geopolitical theories have dominated the Kremlin's worldview: Eurasianism, Isolationism, Exceptionalism, and Westernism (Fernandes & Ageeva, 2021).

Taking into account that all four of these geopolitical currents emerged in specific historical contexts, this study aims to explain how they have been reconfigured in contemporary conditions and how they interact with one another. Covering approximately three centuries under three distinct political structures—the Russian Empire, the Soviet Union, and the Russian Federation—this research examines Russia's transcontinental policies through internationally published sources. The study focuses on analyzing both the enduring and changing approaches in Russia's stance toward extra-regional powers, as well as the underlying reasons for these approaches. Employing qualitative research methods, the study draws upon original English-language printed sources. These sources form the foundation of a geographical inquiry that examines the relationship and interaction between spatial conditions and political strategy within the framework of geopolitics (Marshall, 2024). Accordingly, Russia's regional policies are analyzed through geopolitical analysis, incorporating its historical background.

The geographical scope of the study is limited to the Russia section presented in T.Marshall's book, particularly the geographical space that includes Russia's Western European regions. The research is confined to the use of environmental protection laws and urban life terminology during the periods of the Russian Empire, the Soviet Union, and the Russian Federation, as well as the political practices implemented during these periods.

Russia's vast taiga regions in the East and its effective use of northern, northeastern, and eastern territories directly serve federal interests. National security—and indeed state security as a whole—constitutes an unquestionable priority across all Russian state structures. The perception of security in Russia is largely defined by its geographical borders. According to a widely held belief in Russia, the country's southwestern regions are less protected compared to its eastern and northern borders; therefore, Central Europe holds particular geopolitical significance for Russia.

In the twenty-first century, geopolitics is no longer studied solely by natural scientists specializing in world geography, military personnel, or field-specific academics. It has also become a subject of analysis for international trade actors, the business world, and economists. Having moved beyond its previously narrow scope, geopolitical terminology has

been incorporated into global change narratives, forming a conceptual framework frequently referenced in discussions of raw materials, natural resources, and global financial markets. The neoliberal system seeks to understand geopolitics in order to achieve its objectives related to profit, competition, and success. Understanding geopolitics is thus necessary for comprehending global developments.

In his book *Prisoners of Geography*, T.Marshall examines how geography contributes to contemporary geopolitics (Read, 2025). The book offers a compelling perspective by illustrating how topography and location have shaped the historical decisions and actions of states. When read in light of recent events, it becomes evident how prescient Marshall's analyses of persistent tensions among nations and regions have been. According to T.Marshall, states' foreign policy decisions, economic power, security strategies, border conflicts, and even the behavior of their leaders are often determined by geographical factors such as terrain, climate, natural resources, mountains, rivers, accessible ports, and neighboring regions. T.Marshall's principal conclusions can be summarized as , geography is fixed and unchangeable. States must adapt to it. Leaders may change and ideologies may come and go, but geography remains constant. Political change operates in response to both expected and unexpected developments; therefore, states often make not "free" choices but choices permitted by geography.

Geopolitical pressures compel states to adopt certain policies. Examples include Russia's pursuit of access to warm seas (a claim T.Marshall reiterates despite its factual limitations), China's westward expansion, the United States' natural security provided by two oceans, the Middle East's persistent border conflicts, and Africa's development challenges—all of which are direct consequences of geography.

As a result of his methodological approach, T.Marshall identifies geography, diplomacy, wars, alliances, and economic routes as the key analytical categories for understanding international relations, prioritizing the examination of physical conditions as the most fundamental means of decoding world politics. Geography is meaningful in its entirety. No geographical phenomenon or condition can be dismissed by the state. The responsibility for shaping and adding value to geography belongs to the state, after which geography becomes one of the most influential factors in societal transformation (Marshall, 2024).

In the opening chapter of *Prisoners of Geography*, T.Marshall emphasizes the disadvantages posed by the flat terrain of Eastern Europe in the Russian section. This geographical condition directly exposes Russia's vulnerability in terms of defense. Historically, both Napoleon and Hitler crossed this plain during their invasions. As Western military attacks have historically traversed this flatland, Russia continuously seeks buffer zones. Consequently, regions such as Ukraine, the Baltic states, and Crimea acquire strategic importance due to geopolitical necessity.

Tim Marshall's book explains the Russia–Ukraine war through a geopolitical framework that emphasizes geographical position and material conditions as the most natural forces shaping political authority. The Russian-Ukrainian war began with Russia's direct military intervention in Ukraine on February 24, 2022, and continues to this day. Since Marshall's book was written and published prior to the war, it does not explicitly address the conflict. However, evaluating the Moscow–Kyiv dialogue since 2013, T.Marshall argues that V.Putin had limited choices and was compelled to occupy Crimea, home to the strategically vital Sevastopol port and a population composed of approximately 60 percent ethnic Russians. He describes this as an absolute geographical necessity. Marshall underscores the inevitability of Crimea's annexation for Russia and highlights the strategic importance of Sevastopol, while also noting

that the 1936 Montreux Convention restricts Russia's access from the Black Sea. He further anticipated that within the following decade, the United States would encourage NATO member Romania to expand its Black Sea fleet and that Türkiye would maintain firm control over the Istanbul Strait.

Russia's annexation of Crimea in 2014 and the subsequent outbreak of conflict in the Donbas region initiated a hybrid war combining conventional military force with political disruption and information warfare. In 2022, Russia's open declaration of war against Ukraine intensified the existential threat faced by the defending state, directly targeting its sovereignty and institutional existence (Marshall, 2020).

While questioning whether Russia aims to remain a European power or to sustain its existence across a broader geographical space, geopolitics also explains the consequences of the multifaceted sanctions imposed by countries siding against Russia in the Russia–Ukraine war. Although sanctions have caused significant disruptions within Russia, they have been mitigated primarily through the overt support of China and India. While sanctions have failed to compel Russia toward the desired outcomes of Western states, they have negatively affected many Russian policies, both domestically and in foreign affairs.

As emphasized in *Prisoners of Geography*, changing national sovereignties, regional dynamics, sociopolitical structures, and technological advancements have significantly influenced the dynamism of power centers over centuries. T. Marshall focuses on geographical determinism, arguing that natural and geographical realities are the primary determinants of political outcomes, and deliberately prioritizes geography over international relations theories. Russia's actions, framed not as aggression but as defensive necessities, are driven by persistent stress and tension arising from perceived threats to its geographical borders.

Despite attempts by various countries to reshape the conflict through sometimes comprehensible and sometimes incomprehensible positions, the ongoing Russia–Ukraine war is approaching its fourth year. T. Marshall's analysis demonstrates that even in the twenty-first century—despite the increasing lethality and effectiveness of weapons—wars do not necessarily become shorter. Since February 2022, although the intensity of hostilities has fluctuated, no definitive peace negotiations have been achieved. Despite U.S. diplomatic initiatives, including the appointment of special envoys, the absence of comparable diplomatic engagement from the European Union—founded on principles of peace and conflict avoidance—remains striking. Under current conditions, the war along and near the Russia–Ukraine border can only be resolved through persuasive and finely calibrated diplomatic formulas.

Çatışma ve Savaşlarda Toplumsal Cinsiyet Kimliklerinin Yeniden İnşası: Suriye İç Savaşı Örneği¹

Safura Koçoğlu Eyiler²

Öz

Toplumsal cinsiyet kimlikleri, yaşamımızdaki savaş ve çatışma gibi bazı dönüm noktalarıyla değişmekte ve dönüşmektedir. Savaş ve çatışma, bağlama ve kültüre göre var olan toplumsal cinsiyet kimliklerini kimi zaman tümüyle değiştirmekte kimi zaman da pekiştirmektedir. Bu çalışma da, toplumsal cinsiyet kimlikleri ve ilişkilerinin çatışma ve savaş ortamında yeniden nasıl bir süreç etrafında inşa edildiğini incelemektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet algısına göre erkek, vatanını, kadınları ve çocukları korumak, cesur ve güçlü olmak zorundadır. Savaş ve çatışma durumunda kendisinden beklenen rolü başarıyla yerine getiren erkek, başarılı sayılarak toplumsal cinsiyet kimliğini pekiştirmekte ve bu kimliğe meşruiyet kazandırmaktadır. Kadın ise savaş ve çatışma durumunda, geleneksel toplumsal cinsiyet anlayışının gereği olarak evinde kurgulanmakta ve gerekmedikçe erkek işi olarak görülen savaş ve çatışmaya dâhil olması istenmemektedir. Diğer yandan savaş ve çatışmanın koşulları ve kültür, toplumsal cinsiyet kimliklerinin yeniden şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda savaşın ve çatışmanın bağlamının toplumsal cinsiyet kimliklerini yeniden belirlediğini savunan makale, vaka çalışması kısmıyla Suriye İç Savaşı'ndan örneklerle dayanarak savaş ve çatışma durumunda toplumsal cinsiyet kimliklerinin nasıl yeniden inşa edildiğini araştırmaktadır. Bu çalışmadan çıkan sonuçların feminist güvenlik ve savaş çalışmaları literatürüne katkı sağlaması hedeflenmektedir.

The Reconstruction Of Gender Identities In Conflicts And Wars: The Case Of The Syrian Civil War

Abstract

Gender identities change and transform with some turning points in our lives such as wars and conflicts. Wars and conflicts sometimes completely transform and sometimes reinforce existing gender identities, depending on the context and culture. This study examines how gender identities and relations are reconstructed in the context of conflict and war. According to the traditional gender perception, a man is expected to protect his homeland, women and children and to be brave and strong. A man who successfully fulfills the role expected of him in wars and conflicts is considered to be successful, reinforcing and legitimizing his gender identity. Under these conditions, women are confined to their homes as required by the traditional understanding of gender and are not expected or asked to participate in wars and conflicts, which are seen as men's work, unless necessary. Yet, the conditions and culture of wars and conflicts are effective in reshaping gender identities. In this context, the article, which argues that the context of wars and conflicts redefine gender identities, investigate how gender identities are reconstructed in the event of wars and conflicts based on examples from

¹ Bu makale, "Feminist güvenlik çalışmaları perspektifinden çatışma ve savaşlarda toplumsal cinsiyet kimliğinin yeniden inşası: Suriye örneği" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Araştırma Görevlisi, Üsküdar Üniversitesi, safura.kocogluEyiler@uskudar.edu.tr, 0000-0003-2607-3139

the Syrian Civil War in the case study section. It is aimed that the results of this study will contribute to the feminist security and war studies literature.

Giriş

Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetin sabit, doğal ve verili bir özü olmadığını, toplumsal olarak iktidar ve güç ilişkileri tarafından kurulduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda kadın ve erkek rolleri de kültüre ve zamanın ruhuna göre farklı şekillerde algılanmaktadır. Fakat kadın, tarih boyunca genellikle ikincil olarak kurgulanmaktadır. Örneğin Platon, “Devlet” adlı eserinde kadınların erkeklerle aynı koşullarda yaşamalarını, savaşçı olmalarını, müzik ve jimnastikle eğitilmelerini önermektedir (2010, s. 153). Platon’a göre, kadın da erkeğin yaptığı bütün işleri yapabilir. Fakat yine de erkek kadar olamaz. Ona göre kadın da yaradılış olarak devlet işleriyle ilgilenebilir. Fakat kadın, bu işte zayıftır (2010, ss. 157-158).

Kadının tarih boyunca neden ve nasıl baskılandığını araştıran Simone de Beauvoir, bunun sadece kadının biyolojisiyle ve ekonomik yapıyla açıklanamayacağını savunmaktadır. Ona göre bu baskılanmanın nedeni, kadının “öteki” olmayı bilinç seviyesinde içselleştirmesidir. Bu baskı mekanizmasında “öteki cins” olan kadın, mutlaklığı, özelliği ve özneyi ifade eden erkeğe göre belirlenmektedir (Beauvoir, 1971, s. 17). Hegel felsefesinden yararlanan Beauvoir’a göre “mutlak tin” eril olarak inşa edilmekte ve ataterkillik, kadını “mutlak başka”lar olarak yeniden konumlandırarak dışılığın de erilliğin de anlamını belirlemektedir (Direk, 2018, ss. 40-48).

Toplumsal cinsiyet kodlarının yeniden üretildiği durumlardan biri, bir cinsel şiddet biçimi olan cinsel tacizdir. Toplumsal cinsiyetli olmak, heteroseksüel bir tabilik ilişkisini de beraberinde getirmektedir. Judith Butler’a göre, “cinsel taciz kodlarının³ kendisi, toplumsal cinsiyetin yeniden üretildiği” bir araca dönüşmektedir (2009, ss. 87-88). Bu toplumsal cinsiyetlendirilmiş olma hali, çok büyük boyutlu bir toplumsal pratiğin sonucudur. Fakat bunu, sadece erkeğin kadına tahakkümü olarak düşünmek oldukça yanlıştır. İdealize edilmiş egemen erkekliğin bütün özelliklerini taşıyamayan erkek de, bu özellikleri taşıyan erkeğin tahakkümü altına girebilmektedir. İdealize edilmiş egemen erkekliğin bütün özelliklerini taşıyan erkekler, hem kadını hem de diğer erkekleri egemenlikleri altına alabilmektedir. Bu hegemonik erkeklik (hegemonic masculinity)⁴ devamlı yeniden üretilmektedir (Connell, 1987, s. 183). Aynı şekilde savaş ve çatışma durumunda da bütün dikkatlerin kadınlara ve kız çocuklarına yönelmesi, savaşın ve çatışmanın yetişkin erkeklere ve erkek çocuklarına yıkıcı ve yıpratıcı etkisinin gözden kaçırılmasına neden olmaktadır (Whitworth, 2008, s. 109). Bu nedenle savaş ve çatışma okumalarında toplumsal cinsiyet bakış açısına sahip olmak oldukça önemlidir.

Uluslararası Güvenlik alanında çalışan feminist teorisyenlere göre, Uluslararası İlişkiler (UI) disiplinin temelinde gizli bir erkek bakış açısı bulunmakta ve kadınların tecrübeleri, düşünceleri ve sorunları gözardı edilmektedir (Peterson, 1993, ss. 6-7; Tür & Aydın Koyuncu,

³ Bu kodlar erkeğin maskülen kadının feminen olduğu varsayımından yola çıkmakta ve erkeğin genellikle taciz eden, kadının da taciz edilen konumunda olduğunu varsaymaktadır. Bu da Catherine MacKinnon gibi teorisyenlere toplumsal cinsiyeti üretenin, heteroseksüelliğin hiyerarşik yapısı olduğunu düşündürmektedir. Bu da kadının erkeğe tabi olduğu bir ilişki yaratmaktadır.

⁴ Hegemonik erkeklik (hegemonic masculinity), herhangi bir dönemde baskın olan erkeklik anlayışını ve olgusunu ifade etmektedir. İdealize edilmiş egemen erkeklik de bu anlayış ve olguya göre şekillenmektedir. Fakat her yaratılan hegemonik erkeklik biçimi toplumda sosyalizasyon süreciyle içselleştirilmekte ve pekişmektedir. Örneğin geleneksel anlayışa göre erkek, güçlü olmalıdır ve ailesini korumalıdır. Bu, çocukluktan itibaren buna dayalı pratiklerle öğretilir. Bu anlayış toplumda kurumsallaştıkça ve yaygınlaştıkça kadının üzerindeki erkek tahakkümünü meşrulaştırma ve koruyan-korunan gibi bir tabi olma ilişkisi geliştirmektedir.

2010, s. 19). Disiplinin merkezinde bulunan bu eril bakış açısının kökleri, geleneksel Uİ disiplini içerisindeki devlet merkezli ve askeri odaklı güvenlik anlayışına dayanmaktadır. Realistler ve Liberaller arasındaki tartışma, barış ve işbirliğinin mümkün olup olamayacağı üzerinedir. Realistler, güvenliği politik ve askeri terimlerle tanımlamakta ve güvenliğin referans nesnesini (referent object) devlet olarak ele almaktadır. Onlara göre anarşinin hakim olduğu ve devletlerin kendi kendine yardım (self-help) ilkesi ile hareket ettikleri bir uluslararası ortamda devletler, askeri kapasitelerini geliştirerek sınırlarını ve toprak bütünlüğünü korumakla yükümlüdür (Tickner, 2001, s. 38). Diğer yandan güvenlik tehditleri sadece dış çatışma biçiminde oluşmamakta, dış güçlerin desteklediği iç çekişmeler şeklinde de gelişebilmektedir. Bu durumda devlet, nadiren tüm vatandaşlarının güvenliğini önemsemekte, asıl amacı, vatandaşların büyük bir kısmının pahasına da olsa, egemen elit kesimin iktidarda kalmasını sağlamak olabilmektedir. Böylece devlet, güvenlik sağlayıcı olmaktan ziyade, bir güvenlik tehdidi haline gelebilmektedir. Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bölgesel çatışma ve savaşları sona erdirmemiş hatta farklı çatışma türleri ortaya çıkmıştır (Tickner, 2001, ss. 41-42). Bu da güvenliğin tanımının yeniden yapılmasını gerektirmektedir.

Devleti odağına alan geleneksel güvenlik anlayışına karşı olan Feminist teorisyenlere göre insanlar, savaş ve çatışma durumunda ölüm gibi doğrudan şiddete maruz kalabilirken, ekonomik sıkıntılarla ortaya çıkan açlık ve hastalık gibi yapısal şiddet unsurlarıyla da mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu şiddetten en çok etkilenen kesimin kadınlar ve çocuklar olduğunu savunan feministler, güvenliği çok boyutlu düşünerek “fiziksel, yapısal ve ekolojik şiddetin bütün çeşitlerindeki azalma” olarak tanımlamaktadır (Tür & Aydın Koyuncu, 2010, ss. 12-13). Dahası feministlere göre, savaş, eşitsizlik ve şiddet doğal değil, eril bakış açısının ürünleridir. Onlara göre savaş, erkeklerin kavgasıdır (Tickner, 2001, s. 58).

Savaş ve çatışma durumunda toplumsal cinsiyet kimliklerinin iki tip dönüşümünden söz edilebilmektedir. Birincisi yeniden inşadır (reconstruction). Geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının daha da güçlenmesi ki Suriye örneği buna uymaktadır. Burada ikili (kadın-erkek) toplumsal cinsiyet algısı güçlenmektedir. Esad rejiminin ve radikal grupların pratikleri de bu ikiliğin derinleşmesine katkıda bulunmakta, çoğu zaman da öncülük etmektedir. Bir değişim ve dönüşüm söz konusudur çünkü toplumu da toplumsal cinsiyet ikiliği konusunda radikalleştirir. İkincisi yapısöküme uğratarak yeniden inşadır (deconstruction). Bu ise geleneksel normlardan sapma şeklinde kendini göstermektedir. Burada toplumsal cinsiyet kimliklerinin sınırları bulanıklaşarak kadın ve erkek rolleri arasındaki geçişkenlik artmaktadır.

Yakın zamana kadar yüksek politika alanı olarak değerlendirilen ve kadın deneyimlerinin ve katkılarının göz ardı edildiği bir alan olan güvenlik çalışmaları, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yeniden ele alınmaktadır. Bu çalışmada, Feminist Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının (Feminist Approaches to International Security) ışığında toplumsal cinsiyet kimlikleri ve ilişkilerinin çatışma ve savaş ortamında yeniden nasıl bir süreç etrafında inşa edildiği incelenmektedir. Savaşın ve çatışmanın bağlamının toplumsal cinsiyet kimliklerini yeniden belirlediğini savunan makalenin vaka çalışması kısmında ise Suriye İç Savaşı analiz edilerek toplumsal cinsiyet kimliklerinin yeniden nasıl kurgulandığı ele alınmaktadır. Bu amaçla çalışmaya ışık tutabilecek gazete haberleri, erişime açık olan Birleşmiş Milletler (BM) ve sivil toplum kuruluşu (STK) raporları incelenmiştir. Bu bağlamda Suriye'deki İç Savaş ortamında kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet kimliklerinin yer yer derinleşerek yer yer de sığlaşarak değiştiği ve yeni toplumsal cinsiyet kimlikleri inşa edildiği varsayılarak bu değişimin ve inşa sürecinin nasıl oluştuğu incelenmektedir. Bu çalışmada Suriye'nin incelenmesinin sebebi, Türkiye'nin sınır komşusu olması ve bu iç savaşın Türkiye'yi de ekonomik, siyasi ve sosyal olarak derinden etkilemesidir. Çalışmada ulaşılan sonuçların feminist güvenlik ve savaş çalışmaları literatürüne katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Ayrıca

makale, çatışma ve savaşlarda, toplumsal cinsiyet kimliğinin yeniden inşası sürecine de dikkat çekmesi açısından önemlidir.

Makalenin ilk bölümünde toplumsal cinsiyetin uluslararası güvenlik çalışmalarına nasıl girdiği ele alınarak bir süreç takibi yapılacaktır. Ardından feminist güvenlik çalışmalarının açtığı yoldan dünyadan örneklerle savaş ve çatışmalarda toplumsal cinsiyet kimliklerinin nasıl yeniden inşa edildiği incelenecektir. Son kısımda ise Suriye İç Savaşı ele alınarak orada toplumsal cinsiyet kimliklerinin nasıl yeniden inşa edildiği analiz edilecektir.

1. Güvenlik Anlayışının Evrimi ve Toplumsal Cinsiyet

Uİ disiplininde güvenlik kavramı, uluslararası sistemin tamamının veya tamamına yakınının güvenliği, coğrafi veya işlevsel alt sistemlerin yani bölgelerin güvenliği, toplumun güvenliği, devletin güvenliği, bireylerin güvenliği ve toplumsal alt grupların güvenliği gibi farklı güvenlik anlayışlarına karşılık gelebilmektedir (Dedeoğlu, 2014, s. 36). Bu farklı güvenlik anlayışları, aktörlerin uluslararası sistemdeki etki potansiyelinden, sistemde kendini konumlandığı yerden ve sistemi algılayış biçiminden kaynaklanmaktadır.

Geleneksel güvenlik anlayışına göre, uluslararası sistemin temel aktörü devletlerdir ve devletlerin de temel kaygıları güvenlidir. Bu bağlamda geleneksel güvenlik anlayışı, sistemdeki en güçlü aktörleri devletler olarak görmekte ve onlar arasındaki güvenlik ilişkilerine odaklanmaktadır. Buna göre devletler, kendilerini hem iç aktörlerden hem de diğer devletlerden ve/veya diğer uluslararası aktörlerden gelebilecek dış tehditlere karşı güvence altına almalıdır. Bu yüzden devlet güvenliğinin bileşenleri arasında fiziksel güvenlik yani emniyet, bağımsızlık, gelişme ve egemenlik bulunmaktadır (Morgan, 2007, s. 14). Özellikle Soğuk Savaş dönemine hâkim olan Realizm, uluslararası ilişkileri, sürekli bir güç için rekabet ve mücadele alanı olarak görmektedir. Realistlere göre uluslararası ilişkilerin olduğu ortam anarşiktir; yani egemen devletler üzerinde nihai karar alıcı ve kararlarının devletleri bağlayıcılığının bulunduğu merkezi bir otorite bulunmamaktadır. Hobbes (2007, ss. 94-95) “Leviathan” adlı eserinde anarşiyi, anlayışının merkezine yerleştirmekte ve sürekli bir korku ve ölüm tehdidinin bulunduğu doğa durumuna vurgu yapmaktadır. Realistlere göre, kimsenin diğerinin niyetinden emin olamadığı, anarşinin hâkim olduğu bir ortamda her devletin kendi başının çaresine bakabilecek (self-help) kapasitede olması gerekmektedir (Mearsheimer, 2001, s. 3). Realistlere göre devletin temel önceliği ve hedefi, bu anarşi ortamında varlığını devam ettirmek, hayatta kalmak yani bekadır.

Soğuk Savaşın bitmesiyle geleneksel güvenlik anlayışı sorgulanmış ve devletin güvenliğini merkeze alan ulusal güvenlik anlayışının yanı sıra yeni tehdit ve riskler de güvenliğin konusu olmaya başlamıştır. Geleneksel güvenlik anlayışına göre, devlet güvende ise vatandaş da güvendedir (Bilgin, 2010, s. 37). Peki ya devletin kendisi yurttaş için bir güvenlik tehdidi oluşturmaktaysa? Eleştirel düşünürler, güvenliğin referans nesnesinin kim/ne olabileceği hakkında sorular sormuşlardır. Bu bağlamda, güvenliğin sadece devletlere yönelik tehditlerin askeri güç ve kapasite geliştirerek sağlanabileceği düşüncesi birçok uluslararası ilişkiler uzmanı tarafından eleştirilmiştir (Baylis, 2008, s. 73). Örneğin Barry Buzan (2015), güvenliğin kapsamına askeri meselelerin yanı sıra sosyal, çevresel, siyasi ve ekonomik meseleleri de dahil ederek güvenliğin genişletilmesi (broadening security) sürecini başlatmış; devletlerle birlikte toplumun ve insanların güvenliğine de dikkat çekerek güvenliği derinleştirmiştir (deepening security). Bu bağlamda Kopenhag Okulu’nun yaptığı çalışmalar, güvenlik kavramını beş farklı kategoride ele almakta ve güvenliğe devletin yanı sıra başka referans nesneleri de eklemektedir. Bu şekilde devleti merkeze alan yaklaşım ve güvensizliği askeri tehditler üzerinden tanımlayan düşünce sorgulanmakta, insanın ve toplumun güvenliğini riske atan diğer tehditler de güvenliğin gündemine taşınmaktadır.

Ole Wæver, toplumsal güvenliği, “bir topluluğun kimliğine yönelik algılanan bir tehdide karşı savunulması” olarak ifade etmektedir (2008, s. 153). Wæver’a göre, toplumsal sektörün temel kavramı kimliktir ve toplumsal güvenlik de kolektif yapılar ve onların kimliği ile ilgilidir (2008, s. 155-156). Ona göre, kimlikler verili, istikrarlı ve nesnel yapılar değildir; bir süreç bağlamında sürekli değişmektedirler. Ayrıca, herkes aynı anda pek çok kimliğe sahiptir. Bu kimliklerden bazıları duruma ya da bağlama göre biraz daha ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, kimlikler ancak güvenlikleştirildiklerinde (securitization) bir kimlik inşası oluşmaktadır. Wæver’a göre kimlik, temel olarak birey seviyesinde bir anlam ifade etmektedir; fakat kolektif ve bireysel kimlik arasındaki ilişkiyi iyi belirlemek gerekmektedir. Ona göre, bu ilişki, bireyin kolektifi oluşturan öğeler olmasıyla değil; bireyin dahil olduğu kolektif ile ilgilidir çünkü bireysel seviyedeki bir kimlik aynı zamanda kolektif kategoriler vasıtasıyla temsil kazanabilmektedir (2008, ss. 157-158). Bu durumda bir kadın ya da bir erkek olmak, bireysel kimliklerin yanı sıra kolektif bir kategoriyi de temsil edebilmektedir. Fakat toplumsal cinsiyetin bir toplumsal güvenlik kategorisi olabilmesi için cinsiyet kavramlarıyla nitelenen “biz”in savunularak harekete geçilmesi gerekmektedir (Wæver, 2008, s. 168). Oysa savaş ve çatışma durumlarında bu toplumsal cinsiyet anlamında oluşacak olan “kolektif biz” algısı ve bilinci yerini “ulusal biz”e bırakarak toplumsal cinsiyet kimlikleri de savaşın ve çatışmanın bağlamına göre yeniden düzenlenmektedir.

Pek çok kültürde erkekler ve erkeklik baskın, güçlü, bağımsız, rasyonel, sert ve kaba olarak tanımlanırken; kadın ve kadınlık zayıf, bağımlı, saf, duygusal, nazik ve çoğu zaman tahmin edilemez olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlamalar, kadın/kadınlığı ve erkek/erkekliği karşılıklı olarak birbirini tanımlayan bir politik ikiliğin iki kutbu gibi birbirini dışlayıcı, birbirine zıt ve hiyerarşik bir güç ilişkisi içerisinde inşa etmektedir (Runyan & Peterson, 2014, s. 58). Geleneksel analizlere katkıda bulunan kadın/erkek gibi ikilikler kategorik olarak ayrı oldukları varsayılarak anlamları sabit, zamandan ve bağlamdan bağımsız olarak ele alınmaktadır. Fakat, anlamlar ve sosyal gerçeklik karmaşık, dinamik ve kesişen değişkenler tarafından biçimlendirilmektedir. Bu ikilikler sosyal ilişkilerin dinamizmini görünmez kılmakta ve sosyal gerçekliği anlamamızı kısıtlamaktadır. Bu bağlamda, ikilikler indirgemeci, durağan, zamansız ve bağlamsızdır (Runyan & Peterson, 2014, ss. 45-46). Diğer yandan bu ikilikler zamansız olsalar da ideolojik olarak bağlama bağlıdır. İkilikler iktidara sahip olanların çıkarlarına uygun biçimde değiştirilebilmekte ve sık sık yeniden yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet “öznelarası” olarak tanımlanmakta, feminenliğin ve maskülenliğin birbiriyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyetin “toplumsal olarak yapılandırılması” demek, onun birtakım biyolojik, doğal, verili, “hatta doğru olmayan kişilik özellikleri arasındaki ilişkilere dair varsayımlar üzerine inşa edilmiş” olduğunu ifade etmektedir (Sjoberg, 2014, s. 25). Kadınlar ihtiyaç duyulduğunda, örneğin savaş zamanı, geleneksel olarak “erkeklerin işi” olarak tabir edilen kamusal alanla ilgili işleri yapma konusunda yetkin endüstriyel işçi kadınlar olarak teşvik edilebilmektedir. Kadınlara olan ihtiyaç bittiğinde ya da savaş sonrasında kadınlardan ev hanımı ve sadık anneler olmaları beklenmektedir (Runyan & Peterson, 2014, s. 49).

Feminist kuramcılara göre güvenlik, sadece devletin bölünmez bütünlüğü ve egemenliği ile ifade edilmemelidir çünkü kimliklerin, bireylerin ve grupların güvenliği de önemlidir ve toplumsal cinsiyet bazlı analiz yapılarak güvensizlikler ortaya çıkarılmalıdır.

2. Feminist Güvenlik Çalışmaları Bağlamında Çatışma ve Savaşlarda Toplumsal Cinsiyet Kimliklerinin Yeniden İnşası

Savaş ve çatışma ortamında güçler dengesi değişmekte, oluşan yeni koşullar bağlamında yeni çıkarlar söz konusu olabilmektedir. Bu yeni denge ya da dengesizlik toplumsal cinsiyet kimliklerine de yansyarak onları da etkilemekte ve dönüştürebilmektedir. Savaş “üretken

yıkıcılığı” nedeniyle kadın ve erkek kimliklerini yeniden tanımlamaktadır (Blanchard, 2003, s. 1293).

Savaşmak, geleneksel olarak toplumun erkekten beklentisiyle ve maskülenlikle tanımlanan bir eylemdir (Sjoberg, 2014, s. 19). Buna göre, savaş ve çatışma anlatısında ya kadından hiç söz edilmez ya da kadına belli roller çerçevesinde yer verilir. Kadın ya annedir ya eştir ya da kız kardeş, bazen de evlattır. Diğer bir sorun ise, toplumsal cinsiyetin kadınla ve kadınlıkla ilişkilendirilmesidir. Oysa bu bakış açısı da oldukça indirgemecidir ve erkeği toplumsal cinsiyet konusunun dışında bırakmaktadır. Bunların yanı sıra, savaş ve çatışma anlatıları, devletleri, siyasetleri ve orduları biyolojik ve toplumsal cinsiyete sahip değilmiş gibi resmeder (Sjoberg, 2014, s. 21). Toplumsal cinsiyeti yok sayan bu tarz bir anlatı, savaş ve çatışmayı yüzeyselleştirmektedir. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet analizi, savaş ve çatışma anlatısının derinlik kazanması ve savaşın tüm yönleriyle anlaşılabilmesi için oldukça önemlidir. Savaşın ve çatışmanın toplumsal cinsiyetle kesişen taraflarını anlamak, anlamlandırmak ve açıklamak, savaş ve çatışmayı anlamak, anlamlandırmak ve açıklamak için gereklidir. Savaş ve çatışma ortamında kadının ve erkeğin maruz kaldığı şartları ortaya koymak, bunları analiz etmek ve buradaki güç ilişkilerinin farkında olmak ise, bu anlama, anlamlandırma ve açıklama sürecinin önemli bir parçasıdır.

Cinsiyetlendirilmiş toplumsal pratikler olarak da tabir edebileceğimiz toplumsal cinsiyet kimlikleri, zamanın koşullarına göre değişir, dönüşür ve yeniden tanımlanırlar. Geleneksel olarak erkek, “koruyucu” şeklinde tanımlanırken kadın, “korunan” olarak ifade edilmektedir. Bu geleneksel kadın ve erkek rolü, çatışma ve savaş durumunda koşullara göre esnetilerek yeniden inşa edilebilmekte ya da değiştirilmeden yeniden üretilebilmektedir. Bu bağlamda feminist uluslararası güvenlik çalışmalarının iki amacı oldukça önemlidir. Bu amaçlardan ilki, toplumsal cinsiyetin ve kadınların savaş ve çatışmanın neresinde olduğunu anlamaya çalışmaktır (Sjoberg, 2014, s. 26). İkinci amaç ise hem savaş ve çatışmada hem de bu alanlarda ortaya konulan akademik çalışmalarda cinsiyet ayrımcılığına dikkat çekmektir. Bu amaçlara ulaşmak için, feminist teorisyenler, toplumsal cinsiyeti bir analiz kategorisi olarak kullanmışlardır. Ayrıca feminist güvenlik çalışmaları, dört amaç doğrultusunda gelişimini sürdürmeye devam etmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası güvenlik politikalarında kadınların görünmezliğini sorgulamak ve Uİ disiplindeki ve karar verme süreçlerindeki toplumsal cinsiyetçi yapıyı ifşa etmektir. İkincisi, savaş, çatışma ve barış şartlarında, kadınların devlet tarafından korunup korunmadıkları ve güvende olup olmadıklarının sorgulamaktır. Üçüncüsü, kadının neden barışla özdeşleştirildiğini ve bu kimlikle ilişkilendirilmeye çalışıldığını analiz etmektir. Oysa kadınlar, barışa gösterdikleri katılım ve destek kadar savaşa da destek verebilmekte ve katılım gösterebilmektedirler. Dördüncü amaç ise, güvenlik meselelerinin tecavüz, kadınların ölüm oranlarının fazlalığı, karar verici makamlarda kadınların yokluğu gibi sadece kadınların deneyimleri üzerinden analiz edilmesinin, aslında maskülenliğe fayda sağladığını ortaya koymaktır. Bunun için, erkeklik kavramının da toplumsal cinsiyet bakış açısıyla çeşitli şekillerde ele alınarak analiz edilmesi gerekmektedir (Blanchard, 2003, s. 1290).

Militarize edilmiş erkeklik biçimlerine dayanan savaş ve savaş hazırlıkları, sürece kadınlar da dahil edilmeden hükümetler tarafından başarılı bir şekilde yürütülememektedir. Bu yüzden devletler bu süreçte kadınları ve erkekleri birlikte militarize etme yolunu seçmektedir. Cynthia Enloe (2010) bunu, “Nimo’s War, Emma’s War: Making Feminist Sense of the Iraq War” adlı kitabında ABD-Irak Savaşı’nı dört Iraklı (Nimo, Maha, Safah, Shatha) ve dört Amerikalı kadının (Emma, Danielle, Kim, Charlene) yaşamları üzerinden anlatmakta ve oturma odalarından güzellik salonlarına, kadınların militarize edilmiş hayatlarına mercek tutmaktadır. Her bir kadının deneyimi aynı zamanda savaşın cinsiyetlendirilmiş boyutlarını gözler önüne

sermekte ve savaş sırasında bu kadınların cinsiyet temelinde nasıl konumlandıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Geleneksel olarak erkek, savaşçı, güçlü, rasyonel, bağımsız olarak tanımlanırken kadın, barışçı, pasif, güçsüz, irrasyonel, duygusal ve bağımlı olarak ifade edilmektedir (Tickner, 1999, s. 4) Bu bağlamda, erkek, vatani da kadınısı olarak görmekte ve kendisine onu koruma kollama yetkisi vermektedir. Kadının savaşlardaki kurban rolünün yanı sıra aktif rolü göz ardı edilmekte ve savaşı erkekler kadar tecrübe ettikleri görmezden gelinmektedir (Sjoberg, 2014, s. 49). Diğer yandan kadını belirli rollerle sınırlandıran anlatılar kadar erkekleri de geleneksel toplumsal cinsiyet kimliklerine indirgeyen anlatılar da bulunmaktadır ki bunlar da feminenliğe aykırı davranan kadınları yok saydığı gibi maskülenliğe aykırı davranan erkekleri de savaş anlatılarında göz ardı etmektedir (Sjoberg, 2014, s. 36). Bu bağlamda, savaşlardaki en önemli stratejilerden biri de düşmanı feminenleştirmektir ve bunun için siviller kasıtlı olarak kurban edilmektedir. Bu, savaşlardaki cinsel şiddetin mantığını da ortaya koymaktadır. Askerlik, erkeklerin erkekliklerini kanıtlaması için önemli bir mecradır. Çatışma ve savaş durumu da erkeklere erkekliklerini kanıtlamak için fırsatlar vermektedir. Örneğin, bir savaş stratejisi olarak kullanılan tecavüz, sadece kadınları hedef almamakta, aynı zamanda “kadınlarını” koruyamayan erkeklerin de başarısızlıkla nitelenmelerine ve aşağılanmalarına neden olmaktadır (Tickner, 2004, s. 45).

Beklenen durum, kadın ve erkeğin geleneksel rolleri içerisinde kalarak⁵ devlete hizmet etmesidir. Fakat savaş ve çatışma gibi varoluşsal tehditler karşısında devletin kadından ve erkekten beklentileri koşullara göre farklılaşabilmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) nüfusu II. Dünya Savaşı sonrasında devletin bekasını tehlikeye atacak kadar azaldığında kadınlar doğum yapmaya teşvik edilir. Çok çocuk sahibi olan kadınlara madalya verilerek bu kadınlar “kahraman anne” olarak ilan edilir.⁶ Oysa II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgalcilere karşı savaşan ya da çeşitli şekillerde direnen hatta direnişin altyapısını hazırlayan kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar, bir bölümünü kendileri bastıkları yasadışı gazeteleri, el ve duvar ilanlarını taşırlar, dağıtırlar ve yapıştırırlar. Dahası bu kadınlar, askeri fabrikalara sabotajlar düzenler, direnişçileri saklar, besler ve onların hayatta kalmalarına yardım ederler. Bu kadınların binlercesi ya işkenceden dolayı ya da toplama kamplarında ölür. Birçok kadın da işkence sırasında konuşmamak için intihar eder. Bazı direnişçi kadınlar, ajan olarak faaliyette bulunur, bilgi alabilmek için Alman askerleriyle yakınlık kurar.⁷ Her şey bittiğinde onlar da işbirlikçiler olarak düşünülür ve halk tarafından saçları kırılarak sokaklarda kovalanırlar (Strobl, 1992, ss. 23-24).

1930’lar İspanya’ında kadınların çoğu yoksuldur, hem kilisenin hem de kocalarının otoritesi altındadır. Siyasi, sosyal ve ekonomik haklarını temsil edecek bir kurum bulunmamaktadır. 1936 yılında, İspanya’da yapılan darbe karşısındaki direniş, çok katı olan geleneksel toplumsal cinsiyet kimliklerini de etkiler (Strobl, 1992, ss. 33-35). Kadınlar elbiselerini çıkarıp üniformalar giyerler, ellerine tüfek alıp savaşa giderler. Ev kadınları ise toplumsal hayatı örgütleyerek erkekler cepheye gidince, onlardan boşalan işleri kendileri yapmak zorunda kalırlar. Ayrıca kadınlar direnişin çok önemli bir parçası olarak komiteler oluşturup sahra hastaneleri kurarlar; evlerin ve sokakların savunmasını, cephane, bilgi ve yiyecek

⁵ Devletin kadın ve erkeğin geleneksel rolleri içerisinde kalmasını isteyerek onlardan beklediği, kadının özel alanda kalarak evi ve çocuklarıyla ilgilenmesi, erkeğin ise eve ekmek getirmesi, ailesini koruyup kollamasıdır.

⁶ Günümüzde benzer bir uygulama Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından uygulanmaktadır. Yayınlanan kararnameye göre 10 ve üzeri çocuk doğuran ve yetiştiren kadınlara “Kahraman Anne” unvanı verilmekte ve 1 milyon ruble toplu ödeme yapıldığına dair bkz. TRT Haber, 2022.

⁷ Devletin kadından savaş sırasında asker olmasını ya da çatışmalar sırasında aktif olarak direnişe katılmasını istediği durumlarda toplumsal cinsiyet kimlikleri arasındaki ayrımın bulanıklaştığı (deconstruction of gender identities) gözlemlenmektedir.

dağıtımını örgütlerler. Dahası kadınlar üniformalar diker, ilaçlar ve sargı malzemeleri üretirler.⁸ Fakat, direnişin sonlarına doğru, kadınlar cephelerden çekilmeye başlar hatta buna zorlanırlar ve çamaşır, ütü, dikiş gibi geleneksel toplumsal cinsiyet kimliklerine uygun hizmetlerde görev almaya başlarlar. Cephede kalan kadınlarla alay edilir ve artık direnişin başındaki gibi saygı duyulmaz (Strobl, 1992, ss. 38-40).

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgale girişmesinin başlarında, Ukraynalı kadınlar da tıpkı Ukraynalı erkeklerin yaptığı gibi ellerine geçirebildikleri silahlarla savaşa katılmaya çalıştı. Başta Ukrayna Başkanı Volodymyr Zelensky olmak üzere Ukraynalı yetkililer, savaşan kadın ve erkek askerlere teşekkür etti. Hepsi ordunun beşte birinin kadınlardan oluşmasından dolayı övündü. Sosyal medyadaki fotoğraf ve videolar, erkek askerlerin yemek pişirdiğini, kadınların savaştığını ve hepsinin kedi ve köpek yavrularını kucakladığını gösterdi.⁹ Bu aynı zamanda daha maskülen ve ataerkil görünen Rusya karşısında feminist bir konumlanıştı. Fakat bu görüntü oldukça aldatıcıydı. Çünkü öncelikle kadınlar, silahlı kuvvetlerin sadece yüzde dokuz ya da onunu oluştuyordu.¹⁰ Ayrıca şubat işgalinden önce ordu, kadın askerler için bir dizi güzellik yarışması düzenlemiş ve kadın öğrencilerin askerî geçit töreninde topuklu ayakkabılarla yürümesini önermişti. Diğer yandan bu savaş Ukrayna toplumunu da oldukça değiştirdi. Örneğin daha fazla erkek savaşırken, artan sayıda kadın da artık hane reisi olarak hizmet etmeye başladı. Kadınlar ayrıca birliklerin desteklenmesinde ve insani yardım çabalarında öncü roller üstlendi (Oliker, 2022).

Geleneksel toplumsal cinsiyet anlayışına göre savaş ve çatışma, fiziksel güç, onur ve cesaret gerektirmekte ve genellikle bunlar da erkekte aranmaktadır. Bazı toplumlarda savaşmayan ya da savaşamayan erkeklere kadın gibi muamele yapılmakta, bu erkekler erillikten dışlanmaktadır (Kennedy, 2017, s. 119). Kadınlar ise geleneksel olarak, savaş anlatılarında bile, özel alanda resmedilmekte ve bakım işlerinden sorumlu tutulmaktadır. Oysa kadınlar, erkeklere bağımlı kılındıkları ve onların malı sayıldıkları hukuki statüleriyle savaş ganimeti olarak da görülmektedir. Bu nedenle savaşlarda ve çatışmalarda yaşanan tecavüzler çoğunlukla erkeklerin konumunu sarsmayı hedeflemektedir. Tecavüz, bu bağlamda, düşmanı küçük düşürmek ve moralini bozmak için kullanılan bir savaş taktiği durumuna gelmektedir (Clifford, 2008). 1931 yılında Asya-Pasifik Savaşı sırasında Japonya'nın Çin'in bir kısmını ve Kore yarımadasını işgal etmesiyle "rahatlatıcı kadınlar" ("comfort women") kavramı hayatımıza girer. 1919 yılından 1945 yılına kadar çoğu Koreli 50000 ila 200000 kadının seks kölesi olarak tutulduğu tahmin edilmektedir (Hirschauer, 2014, s. 76). Kadın bedenlerinin savaş zamanı istilası, ülkenin tekrar tekrar işgal edilmesi, fethedilmesi şeklinde sembolleşmekte ve siyasal bir strateji haline gelmektedir. 1943 yılında, İtalya'da, Özgür Fransa birlikleriyle birlikte belli şartlar karşılığında savaşan paralı Faslı askerlerin şartları arasında kadınlara tecavüz etmek ve malları yağmalamak da bulunmaktadır (Walzer, 2017, ss. 192-193). Bu, kadınları bir insan gibi değil de bir nesne gibi görerek onları paralı askerlere bir savaş ganimeti olarak sunmak anlamına gelmektedir.

Savaş zamanı tecavüzü (wartime rape), dünyanın hemen hemen tüm savaşlarında bir araç olarak kullanılmaktadır. 1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te, Sırp larla Müslümanlar arasında çıkan çatışmalar sonucunda, özellikle Müslüman kadınlar etnik temizlik adına sistematik olarak tecavüze uğrar (Özdemir, 2016, s. 44). Toplu tecavüz olayları yaşanır ve Bosnalı kadınlara kamplarda veya ailelerinin gözleri önünde hamile kalana kadar tecavüz

⁸ İspanya İş Savaşı'ndaki toplumsal cinsiyet kimliklerinin yeniden düzenlenişi kadın ve erkek kimliklerinin birbirine yaklaşması bakımından bir "deconstruction" örneğidir.

⁹ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Ko79hifmOZY>

¹⁰ Bu, aynı zamanda silahlı kuvvetlerdeki erkek sayısının kadın sayısından daha hızlı artmasından dolayı silahlı kuvvetlerdeki kadınların payının düşmesinden kaynaklanmaktadır.

edilir. 1990-1993 yılları arasında, Ruanda’da yaşanan soykırımda ise, binlerce Tutsi kadınına tecavüz edilir, HIV virüsü bulaştırılır ve bu kadınlar zorla hamile bırakılır. Ayrıca bu kadınlar, kadın sünneti ve seks köleliği gibi şiddetlerle karşı karşıya kalırlar. Bosna ve Ruanda’da olduğu gibi tecavüz, bir etnik temizlik aracı haline gelmekte ve politik bir amaç da taşımaktadır.

Kadınların “korunanlar” olarak tabir edilen geleneksel ataerkil toplumsal cinsiyet rolü, çatışma ve savaşlarda doğrudan hedefler haline gelmelerine neden olmakta ve kadınların istismarı toplumun yıkımı olarak algılanmaktadır (Kelleci, 2017, s. 411). Tecavüzler başlı başına bir yağma ya da talan iken; tecavüzlerin kadınları hamile bırakma amacını taşıması ise kadın bedenini vatan toprağı¹¹ ile özdeşleştiren ataerkil toplumsal anlayışın bunu bir “işgal ile edinme” yani “kadın bedenine yerleşme” olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde ulusun ve kültürün taşıyıcısı olarak görülen kadın, ait olduğu toplumdan ve bağlamdan da koparılmaktadır. Bu aynı zamanda kadını/vatanını düşman işgaline karşı koruyamayan erkeğin, kadının bedeni/vatan toprağı üzerindeki haklarını da kaybettiği anlamına gelmektedir (Kelleci, 2017, s. 418).

1992 yılında asker olan ve Bosna’da yaşananlar sırasında toplama kampı Luka’da gözcülük yapan Cvijetin Maksimoviç, kadınlara tecavüz ettiği ve Müslümanları öldürdüğü olayı şu şekilde aktarmaktadır:

(...) Bana bir makineli tüfek verdiler ve 80 kişiyi sıraya dizdiler, aralarında kadınlar da vardı. Ve sonra onlara ateş ettim. ... Daha halen gerçek bir Çetnik olmadığımı ve şimdi de hiç olmazsa gerçek bir erkek olup olmadığımı ispatlamam gerektiğini söylüyorlardı. ... Ben geldiğimde kadınlar çoktan oraya getirilmişti, altı askerde benimle gelmişti. Burada kadınlara tecavüz etmeliydim (Taşar, 1996: Cvijetin Maksimoviç).

Maksimoviç, neden öldürmeye ve tecavüz etmeye zorlandığını ise şöyle ifade etmektedir:

Ele geçirilmek istenen toprak yüzünden, Brčko’nun Sırp olmayan halkı kovulmak ya da yok edilmek zorundaydı ki Brčko Sırp olsun, aksi takdirde bu Brčko Sırbistan’a ait olamazdı, çünkü çok fazla Müslüman ve Hırvat vardı. Tecavüz etmekte bu işin bir parçasıydı, ancak bu şekilde insanları kaçırmaya zorlayabilirler ve onların geri dönmesini imkansızlaştırabilecekleri korku ve dehşeti yayabilirlerdi (Taşar, 1996: Cvijetin Maksimoviç).

Şubat 2022’de başlayan Ukrayna Savaşı’nda Ukrayna’dan kaçan yaklaşık sekiz milyon mültecinin büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Yasal yollardan ülkeyi terk eden erkekler (örneğin üç ya da daha fazla çocuk sahibi oldukları için) genellikle cinsiyetçi alaylara maruz kalmaktadır. Diğer kadın ya da erkek Ukraynalılar, sosyal medya paylaşımlarında ve yüzlerine karşı düzenli olarak onları “kadın” ya da “kadını” olmakla suçlamaktadır. Ev sahipleri ve işverenler askeri muafiyetlerine güvenmeyebileceğinden, Ukrayna içinde yerinden edilmiş erkekler genellikle ev kiralamak ve iş bulmakta sorun yaşamaktadır (Oliker, 2022).

Her ne kadar savaş ve çatışma ortamı geleneksel toplumsal cinsiyet kimliklerini sarısa da bu kimlikler yine kaynağını savaşlardan almaktadır. Sonuç olarak, Her ne kadar çok sayıda örnek olsa da kadınların ve erkeklerin çok küçük bir kısmı toplumsal cinsiyet kimlikleri sınırlarının dışında kalmaktadır.¹² Cynthia Cockburn (2013, s. 434) bunu şu şekilde ifade etmektedir. Ona göre kadınlar ve erkekler farklı rollere sahip olsalar da bazı kadınlar erkek gibi silah taşıy ve

¹¹ Bu, literatürde “Ana-olarak-Ulus” ya da “Kadın-olarak-Ulus” kavramları ile kendine yer bulmaktadır.

¹² Sosyal, ekonomik, siyasi dinamikler kadınların ve erkeklerin savaş ve çatışmadaki deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Bu deneyimleri cinsiyet, cinsel yönelim, ırk ve engellilik gibi unsurlar derinden etkilemektedir. Bkz. Kesişimsellik (intersectionality) teorisi.

savaşı. Genellikle kadınlar tecavüze uğrasalar da bazı erkekler de tecavüz ve cinsel şiddetin kurbanı olabilirler. Mültecilerin büyük kısmı kadın olabilir fakat erkekler de savaşlar ve çatışmalardan kaçabilir, mülteci kamplarında yaşayabilirler. Kadınlar erkeklerden daha “barışçıl” görünebilir ama Sudan’ın geleneksel Hakama şarkıcıları gibi bazı kadınlar, erkeklerini öldürmeye teşvik edebilirler. Bazı kadınlar savaş ve çatışma gibi durumlarda tecavüzün failleri olabilmektedir. Sierra Leone İç Savaşı’nda yaşandığı gibi, bazı kadınlar kurbanlara fiili olarak nesnelerle tecavüz ederken bazı kadınlar da kurbanı etkisiz hale getirerek toplu tecavüz olaylarının içinde bulunabilirler (Cohen, 2013a, s. 384). Örneğin Liberya’da kadın savaşçılar, nesnelerle kadınlara tecavüz ederken erkeklere ise cinsel organlarını keserek şiddet uyguladılar. Ruanda’da 1994 yılındaki soykırımın failleri arasında kadınlar da bulunmaktadır ve onlar hem öldürmenin hem de cinsel şiddetin aktif failleri haline gelirler. Ayrıca bazı örneklerde kadınlar, emir vererek tecavüze teşvik eder hatta kurbanların öldürülmelerine neden olurlar (Cohen, 2013a, s. 385). Bu bağlamda kendisi de bir kadın olan Biljana Plavsic önemli bir figürdür. Bosna Savaşı sırasında oluşturulan Yüksek Komuta Konseyi üyesi olarak görev yapan Plavsic, etnik temizlik için kadının bedenini de savaş alanı haline getiren tecavüz emirlerini doğrudan veren kişilerden biridir (Kelleci, 2017, s. 431). Erkekler de kadınlar tarafından cinsel şiddet de dahil olmak üzere çeşitli şiddetlere maruz kalabilmektedir. Mesela, Bağdat’taki Ebu Gurayb hapishanesinde Iraklı mahkumlara uygulanan işkencelerin basına sızan görüntüleri arasında bir Amerikalı kadın askerin ağzında sigarası ile gülümseyerek, başlarına çuval geçirilerek çıplak soyulmuş Iraklı erkek mahkumların cinsel organlarını işaret eden görüntüsü de bulunmaktadır.¹³ Ayrıca aynı askerin başka bir fotoğrafta çıplak Iraklı erkek bir mahkûmu boynuna bağlanan köpek tasmaı benzeri bir kementle çektiği görülmektedir.¹⁴

Savaş ve çatışma sırasında hem kadına hem de erkeğe uygulanan cinsel şiddet ideolojik bir anlayışın ürünüdür (Kelleci, 2017, s. 421). Tecavüzün amaçları genellikle utanç, aşağılanmışlık, yenilmişlik ve önemsizlik hissi yaratmaktır. Tecavüz, tecavüze uğrayanı feminenleştirmeyi, onun üzerinde hakimiyet kurmayı ve ona geleneksel toplumsal cinsiyet kimliklerini hatırlatmayı amaçlamaktadır. Ayrıca savaş zamanı tecavüzleri, sosyalleşmenin bir aracı olarak da kullanılmaktadır. Gruplar uyumlu bir savaş gücü oluşturmak için özellikle toplu tecavüzü, bir grup-içi bağ yaratma aracı olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda üyeleri arasında daha düşük iç sosyal uyuma sahip devlet ya da silahlı grupların tecavüze eğilimleri daha yüksek olmaktadır (Cohen, 2013b, s. 461).

3. Toplumsal Cinsiyet Kimliklerinin Çatışma ve Savaşlarda Yeniden İnşası: Suriye İç Savaşı Örneği

Coğrafi olarak Orta Doğu’nun kavşak noktasında yer alan, Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak ve Türkiye ile sınır komşusu olan, ayrıca Akdeniz’e de çıkışı bulunan Suriye ya da Suriye Arap Cumhuriyeti, etnik ve mezhepsel olarak farklı gruplardan oluşmaktadır. Ülkede çoğunluk olarak %60 ile Sünni Arap nüfus bulunmaktadır. Aleviler %12, Hristiyanlar %13, Dürziler %5, Kürtler ve Türkmenler %10 ve son olarak İsmaililer ise toplam Suriye nüfusunun %1’inden azını meydana getirmektedir (Mercan, 2012, s. 12). Bütün bu etnik ve mezhepsel farklılıklara rağmen Arap milliyetçiliği ve Arap kimliği ekseninde 17 Nisan 1946’da Suriye Arap Cumhuriyeti kurulur.

8 Mart 1963’te sloganı “birlik, özgürlük, sosyalizm” olan Baas Partisi Suriye’de yönetimi ele geçirir. Baas Partisi, Arap milliyetçiliğini ön planda tutar ve mezhepsel farklılıkları göz önünde bulundurmadan kapılarını tüm Araplara açar. Bu da partide başta Aleviler olmak üzere

¹³ Bkz. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/268949.asp>

¹⁴ Bkz. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/268845.asp>

azınlıkların çoğalması ve etkili olmaları ile sonuçlanır. Alevi subayların da orduda nüfuzunun artmasıyla bu subayların parti içi konumu da yükselmeye başlar. 23 Şubat 1966'da da içlerinde Hafız Esad'ın olduğu subaylar bir darbe ile yönetimi ele geçirir. Ardından Salah Cedit ve Hafız Esad, siyasette etkin olabilecek her ismi tasfiye eder, Baas Partisi kurucu kanadını bile yönetimden uzaklaştırır. 1967'de 6 gün süren Arap-İsrail Savaşı'ndan yenik çıkan Suriye, parti içi çekişmelere ve istikrarsızlıklara sahne olur. O zamanlar Savunma Bakanı olan Hafız Esad, 13 Kasım 1970 tarihinde, bir parti içi darbeye yönetime el koyar (Mercan, 2012, s. 58-65). Kendisi bir Nusayri¹⁵ olan Esad, iktidarının meşruiyetini sağlamak için Nusayriliğin, İslam'ın bir kolu olduğuna dair fetva alır ve devlet başkanının dininin İslam olması gerekliliğini de yerine getirerek iktidarına anayasal bir meşruiyet de kazandırır. Esad, 1980'li yıllarda rejime karşı yükselen sesleri susturmak ve Müslüman Kardeşler'i ortadan kaldırmak için kanun yapar ve operasyonlar¹⁶ düzenler (Mercan, 2012, ss. 70-73).

Haziran 2000'de Hafız Esad vefat edince, yerine oğlu Beşşar Esad geçer. Esad, hakimiyetinin ilk 10 yılında herhangi bir ciddi krizle karşılaşmaz. Ancak Mart 2011'de Arap Baharı Suriye'ye de geldiğinde o zamana kadar görmezden gelinmiş tüm yapısal sorunlar ve zayıflıklar rejimin yüzüne vurmaya başlar. Muhalifleri şiddetle bastırmaya çalışan rejim, Suriye halkının da kendini kanlı bir iç savaşın içinde bulmasına neden olur (Mercan, 2012, ss. 15-18). 2011 yılında Dera kasabasında rejim karşıtı duvar resimleri yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan gençlerin işkence görmesine karşı başlayan gösteriler, güvenlik güçlerinin protestocuların üzerine ateş açarak birkaçını öldürmesi ile devam eder (Glass, 2016, s. 15). Şam, İdlib ve Humus gibi diğer Suriye kentlerinde de olaylar çıkar. Esad ise, halka bir yandan reform sözü verirken diğer yandan da bu protestoları sert bir şekilde bastırmaya devam eder. Rejimin kirli işlerini yapan şebbihalar¹⁷ da aktif olarak mezhep ayrılıklarını körükleyerek iç savaşa giden yolu yaparlar (Yazbek, 2013, s. 52).

İç savaş öncesinde ve sırasında özellikle kırsalda, kadın ve erkeğe biçilen kimliklerin çok keskin bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Kadın da erkek de geleneksel kimliklerine tabidir. Suriye, çocuk yaşta evliliklerin iç savaştan önce de yaygın olduğu bir ülkedir. Evlilik için yasal yaş, kadınlarda 17, erkeklerde ise 18'dir fakat yasaya rağmen yargı daha erken yaşlarda evliliklere de izin vermektedir; kadınlarda bu yaşı 13'e, erkeklerde ise 15'e indirebilmektedir (Şeker, 2019, s. 234). Müslüman kadınlar, baba ya da yakın bir erkek akrabalarının iznini almadan evlenememektedir. Erkekler, çok eşli olabilmekte ve ilk eşin rızasını almadan ikinci bir eşle evlenebilmekte fakat bunun maddi yükümlülüklerini yerine getireceğini kanıtlamalıdır. Buna karşılık, kadın eşinden izinsiz ev dışında çalışır ve kocasına itaat etmezse kocasının sağladığı ekonomik desteği kaybetmektedir. Boşanma durumunda, kadınlar kız çocuklarının velayetini 13 yaşına kadar, erkek çocuklarının ise 15 yaşına kadar almakta, fakat tekrar evlenirlerse çocukların velayetini bu yaşlardan önce kaybetmektedirler. Ayrıca ya mahkeme kararıyla ya da evlilik sözleşmesiyle aksi belirtilmediği müddetçe kadınlar eşlerinden ayrı seyahat edememektedir. Evli bir kadın eşinin izni olmadan çocuklarıyla ülke dışına çıkamamaktadır. Dahası, ceza kanunu evlilik içi tecavüzü kapsamamakta, kadın tecavüzcüsü ile evlenirse tecavüzcü cezalandırılmamaktadır. Diğer yandan, aile içi şiddet yaygın olmasına rağmen bunu suç olarak tanımlayan yasalar olmadığından cezasız kalmaktadır. Eşitsiz mülkiyet ve miras haklarıyla kadın erkeğe daha bağımlı hale gelmektedir. Bu bağlamda, kadının da toplumdaki rolü genel olarak yemek hazırlamak, temizlik yapmak ve aile fertlerinin bakımını yapmak yönündedir (Şeker, 2019, s. 235).

¹⁵ Arap Aleviliği ya da Suriye Aleviliği.

¹⁶ Bu operasyonların en kanlılarından biri 1982 yılında Rıfat Esad komutasında düzenlenen Hama Katliamıdır. Bu katliamda öncelikle erkekler hedef alınarak binlerce kişi öldürülür. Kadınlar ise hem dolaylı hem de doğrudan şiddetin hedefi olur.

¹⁷ Esad rejimine bağlı, eli silahlı, resmi olmayan güçler.

İç savaş sırasında Suriyeli kadınlar, toplumda erkeğe nazaran daha geri planda kalan statülerine rağmen rejime karşı ses yükseltir, inisiyatifler kurar, toplantı ve eylemler düzenlerler (Yazbek, 2013, s. 150). Ayrıca, bu kadın gruplarının amaçları arasında, demokratik reform istekleri çerçevesinde gösterileri organize etmek, yaralılara acil yardımda bulunmak, ayaklanmaları koordine etmek, güvenlik güçleri tarafından takip edilen ve saklanmak zorunda kalan gençleri gizlemek ve göstericilerin ihtiyaçlarını gidermek bulunmaktadır. Dahası, kadınlar, grevler düzenler, tutuklanan aile bireylerinin bırakılmasını talep eder ve devlet şiddetinin sona ermesi için protestolar düzenler. Sonuç olarak, kadınlar da erkekler gibi tutuklanarak gözaltına alınır, bu süreçte işkenceye maruz kalırlar. Diğer yandan, Suriyeli kadınlar kamusal alana da çıkarak varlıklarını göstererek geleneksel rollerinin dışına çıkarlar. Buna karşılık, kadınların bu teşebbüsleri kaçırmalar, tecavüzler ve tacizlerle bastırılmaya çalışılır. Suriye’de muhalif saflara katılarak mücadele eden kadınlar, erkek alanı sayılan kamusal alana dahil oldukları ve kadınlık rollerini yerine getirmedikleri için cezalandırılırlar (Cankurtaran & Albayrak, 2019, s. 13). Bu ceza ve baskı yöntemleri kadınlara geleneksel kimliklerini hatırlatmak ve bu kimlikleri çeşitli yöntemlerle yeniden inşa etmek amacını taşımaktadır.

3.1. Toplumsal Cinsiyet Kimliklerinin Çeşitli Şiddetlerle Yeniden İnşası

BM Uluslararası Bağımsız Suriye Araştırma Komisyonun 2018 raporu, Esad rejimine bağlı güçlerin ve müttefik milislerin muhalif grupları cezalandırmak için kadınlara, kız çocuklarına ve erkeklere hatta erkek çocuklarına sistematik olarak tecavüz ve cinsel istismarda bulunarak savaş suçu ile insanlığa karşı suçlar işlediklerini ortaya koymaktadır.¹⁸ İç savaşta uygulanan cinsel şiddet, rejim güçleri tarafından bir konuşturma ve cezalandırma metodu olarak kullanılmaktadır (Akşam, 2018). Özellikle cinsel şiddet, kadına toplumdaki yerini hatırlatmak, onu tekrar geleneksel toplumsal cinsiyet kimliğine sokmak için sistematik olarak uygulanmaktadır. Muhalif erkeklere uygulanan cinsel şiddet ise şiddete uğrayanı feminenleştirmeyi hedeflemektedir. Ailedeki erkeklerin haberi olacak şekilde, ailedeki kadınlara uygulanan cinsel şiddet ise, erkeklere atfedilen geleneksel “koruyan” rolünü yerine getiremediklerinden dolayı onların erkekliklerini kaybederek aşağılandıkları mesajını taşımaktadır.

İç savaş, toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinden yürütülmektedir. Kullanılan şiddetler, toplumsal cinsiyet kimliklerinin değişimi ve dönüşümü için de bir araç haline gelmektedir. Bu şiddetler geleneksel toplumsal cinsiyet normlarını güçlendirmek, bu normların dışına çıkmış olanları cezalandırmak ve bundan herhangi bir sapmayı engellemek için kullanılmaktadır. Böylece kadın ve erkek kimlikleri arasında derinleşen bir hiyerarşi oluşturulmaktadır. Bu süreç aynı zamanda toplumda bir egemen erkeklik modeli oluşturma sürecidir. Bu model geleneksel erkeklik mitine bir geri dönüştür. Kadın ve erkek kimliği (toplumsal cinsiyet ikiliği) de bu şekilde yeniden keskin bir şekilde inşa (reconstruction) edilmektedir.

BM ve STK raporlarına göre aktivistler ve muhalif savaşçıların kadın aile üyeleri, şiddetin daha çok cinsel olanına maruz kalırken muhalif olarak algılanan çocuklara yönelik cinsel istismar olayları da yaşanmaktadır. Tecavüz, “bir savaş taktiği” olarak kullanılmakta ve gözaltındayken hem erkekler hem kadınlar hatta kız çocukları elektrik şokuna ya da cinsel organlarının yakılmasına maruz kalmaktadır (Davis, 2016, ss. 1175-1176). Örneğin Nisan 2013’te annesinin muhalefetle bağlantısı olduğu düşünülen 14 yaşındaki bir kız çocuğu kaçırlarak cinsel şiddete uğrar ve elektrik kablolarıyla dövülerek, uzun süre yiyecek ve su verilmeyerek ve vücudunda sigara söndürülerek işkence görür (MADRE, 2014, s. 8). Cinsel

¹⁸ Bkz. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/A-HRC-37-CRP-3.pdf>

şiddetten sağ kurtulanlar, ev baskınları sırasında kadınlara ve kız çocuklarına yönelik uygulanan cinsel şiddetin rejimin erkekleri tutuklamak istemesiyle bağlantılı olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda tecavüzler, isyan etmenin cezası ve caydırmanın bir yolu olarak görülmektedir. Dera'da bir kara operasyonu sırasında duvarlardaki grafitilerde şu yazmaktadır: “Hapishanelerimizdeki adamlarınız, kucağımızdaki kadınlarınız” (UN Human Rights Council, 2018, s. 6). Nisan 2012’de rejim kuvvetleri, Humus’ta kocası silahlı muhalif bir grubun üyesi olan bir kadını diğer 5 kadın ve bir genç kızla birlikte hepsinin gözleri bağlı bir şekilde kaçırarak 20 yaralı ve çıplak kadının daha bulunduğu bir odaya götürür ve tecavüz eder. Dahası kadınları, başkalarına işkence etmelerini ve cinsel saldırıda bulunmalarını izlemeye zorlarlar (MADRE, 2014, s. 8). Rejim kuvvetleri ev baskınlarıyla muhalif olduğunu düşündüğü kişileri gözaltına almayı amaçlarken aynı zamanda cinsel şiddet, öldürme ve yağma yoluyla korku aşilayarak muhalefeti bastırmayı da hedeflemektedir. Bu bağlamda kadınlar ve kız çocukları, erkek akrabalarının tutuklanmasının yanısıra onların öldürülmesine de şahit olmakta ve cinsel şiddetin de birincil hedefi haline gelmektedir (UN Human Rights Council, 2018, s. 6).

Esad rejiminin istihbarat birimi olan Muhaberat’ın hapishanesinde 2014 yılında aylarca çocukları ve kocasıyla birlikte işkence gören, daha sonrasında kocasını işkence sırasında kaybeden Macid Şerbeci, rejim tarafından çocuklarının baskı aracı olarak kullanıldığını ve eşine gözleri önünde insan onurunu hiçe sayan şiddette işkenceler edildiğini söyler (Altuğ, 2019). Ayrıca, kadınlara yönelik fiziksel, psikolojik, cinsel şiddet ve istismar bir savaş aracı olarak da kullanılır. Gözaltına alınanların büyük kısmını 15 yaş üstü erkekler oluştursa da binlerce kadın ve kız çocuğu da hapse atılır. Bu insanların ille de muhalif olası gerekmemekte, hapse atılmaları için kocalarının ya da akrabalarından birinin muhalif olması ya da muhaliflere tıbbi destek sağlayan sağlık görevlileri de olmaları yeterli görülmektedir (Kutluoğlu Karayel vd., 2019). Dahası, Suriye’de hapishaneler dışında, binaların bodrum katlarından dönüştürülerek inşa edilmiş birçok yer altı zindanı ve rejim tarafından hapishaneye dönüştürülen hastaneler de bulunmaktadır. Buralarda kadınların büyük bir bölümü işkence, açlık, hijyenik olmayan şartlar nedeniyle hayatını kaybeder. Kadınlar, ülkede politik şantaj araçlarına dönüştürülür ve maruz kaldıkları şiddet buralardan kurtulduklarında da devam eder çünkü tecavüze uğramaları nedeniyle yaftalanırlar ve kınanırlar, ailelerinden ve toplumdan dışlanırlar hatta göç etmek zorunda kalırlar. Bu yüzden pek çok kadın yaşadıklarını dillendirmemekte ve sessiz kalmaktadır. Susmalarının bir diğer sebebi ise, rejimin kendilerini yeniden tutuklamasından ya da haklarını aradıkları için ailelerine zarar vermesinden korkmalarıdır (Kutluoğlu Karayel vd., 2019, ss. 10-11)).

Suriye toplumunda namus kavramı, evlilik öncesi bekaret ve sonrasında sadakat kavramları çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bundan dolayı pek çok kişi, bir kadının ya da kız çocuğunun tecavüze uğramasının öldürülmesinden daha kötü olduğuna inanmaktadır. Erkek tecavüz mağdurları da ciddi psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bazı erkekler, erkekliklerini kaybettiklerini düşünmekte ve kendilerine yapılanları akrabalarına ya da arkadaşlarına açıklayamamaktadır. Bazı erkekler de cinsel işkenceden dolayı bir daha çocuk sahibi olamayacakları için kendilerini suçlamaktadır (UN Human Rights Council, 2018, s. 20). Cinsel şiddete maruz kalan ve tecavüze uğrayanlar sadece kadınlar değildir, erkekler de cinsel şiddetin her çeşidine maruz kalır. Gözaltından, ev baskınlarından ve kontrol noktalarından serbest bırakıldıktan sonra kadınlar ise, genellikle ailelerine yabancılaşmakta ve “evlilik için uygun” görülmemektedir. Bazen de bu kadınların aileleri kendilerine tecavüz edildiğine inandıkları için bu kadınları boşamakta ya da öldürmektedir (MADRE, 2014, s. 5).

Kadınlara cinsiyetleri üzerinden uygulanan şiddet, rejim güçleri ve şeriatçı gruplarla sınırlı kalmamaktadır. BM raporları, Suriye’de BM ve diğer kuruluşlar adına yardım taşıyanların, Suriyeli kadınları insani yardım karşılığında cinsel ilişkiye zorladıklarını göstermektedir

(Sputnik, 2018). Suriye örneğinde erkek, ona atfedilen geleneksel rolü gereği, bir yandan kendi canını korumaya çalışırken diğer yandan da kendi “onurunun, şerefının ve namusunun taşıyıcıları” olarak gördüğü eşinin ve kızının hem canını hem de namusunu korumaya çalışmaktadır. Erkeklerin ailelerini korumakta başarısız olduğu durumlarda, erkekliğinden şüphe duyulmaktadır ki; zaten kadınlara ve kızlara tecavüz edilmesinin sebeplerinden birisini de bu oluşturmaktadır. Geleneksel olarak güçlü ve başarılı olma özelliklerini erkeğe atfeden yaklaşım çerçevesinde, iç savaş da eril kimliğe erişmek üzerinden bir güç mücadelesine dönüşmekte ve bu cinsiyet temelli mücadele de toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yürütülmektedir.¹⁹

3.2.İç Savaşın Güç Kazandırdığı Radikal Grupların Toplumsal Cinsiyet Kimliklerini Yeniden İnşası

İç Savaşın güç kazandırdığı radikal İslami grupların toplumda kadın ve erkeğin yeri hakkındaki anlayışları, toplumsal cinsiyet kimliklerinin yeniden inşasında önemli bir yere sahiptir. Bu gruplar toplumsal cinsiyet kimliklerini daha da katılaştırmakta, keskinleştirmekte ve derinleştirmektedir.

Suriye’de iç savaş sebebiyle güçlenen silahlı İslami gruplar, özellikle kadınların kıyafetleri ve sosyal yaşantıları üzerinde ciddi baskı kurar.²⁰ Bu gruplardan biri de Jabhat al-Nusra’dır. Ocak 2015’te Jabhat al-Nusra militanları, İdlib’in kuzeyindeki 13 Dürzi köyüne baskın düzenler. Genellikle belli bir kıyafet kuralına göre giyinen Dürzi erkekler, bıyıklarını da uzatmakla yükümlüdür. Fakat bölgeyi kontrol etmeye başlayan al-Nusra, erkeklerin bu kıyafetleri giymelerine engel olarak erkekleri İslam’a geçtiklerini kanıtlamaları için bıyıklarını kesmeye zorlar. Ayrıca, al-Nusra Cephesi militanları, Dürzi ailelerine kızlarıyla evlenmek için baskı uygular. Kadınların peçe takmasını, İslam’a geçtiklerinden dolayı zorunlu tutar. Dürzilikte karma evlilik uygun görülmemektedir. Buna rağmen Dürzi erkekler, Dürzi olmayan kadınlarla evlenmeye zorlanır (UN Human Rights Council, 2018, ss. 14-15).

Şeriat (İslam Hukuku) ilkelerini, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik sistematik bir şekilde ayrımcılık yapacak hem kamusal alanda hem de özel alanda onların haklarına ve statülerine zarar verecek biçimde yorumlayan al-Nusra, kontrolü altında olan bölgelerde Müslüman erkekleri ayrıcalıklı kılan hiyerarşik bir toplumsal yapının oluşmasına neden olur (UN Human Rights Council, 2018, s. 15). Al-Nusra 2016 yılında bir kadını, zina yaptığı gerekçesiyle taşıyarak infaz eder. Kadının ailesi zina olayını “onursuzluk” olarak değerlendirir ve naaşını istemez. Dahası aile, “namuslarını temizlediği” için al-Nusra yargısını destekler. Kadının birlikte olduğu erkek ise tutuklanarak öldürülür (UN Human Rights Council, 2018, ss. 15-16). Bu bağlamda Suriye’deki iç savaş koşulları, toplumsal cinsiyet kimlikleri arasındaki geleneksel ayrımı daha da keskinleştirir ve derinleştirir.

2013’te iç savaşa IŞİD’in de dahil olmasıyla kadınlara yönelik şiddet daha da artar. IŞİD, kontrolü altındaki bölgelerde kadınları ve kız çocuklarını erkek akrabalarının kontrolü altına veren ve onları kamusal hayattan uzaklaştıran katı kuralları koyar. Kuralları ihlal edenleri

¹⁹ BM Bağımsız Uluslararası Araştırma Komisyonu’nun “Sonu Görünmüyor: Suriye Arap Cumhuriyeti’nde İşkence ve Kötü Muamele 2020-2023” (“No End in Sight”: Torture and ill-treatment in the Syrian Arab Republic 2020-2023) başlıklı Suriye Raporuna göre Suriye’de işkence, şiddet ve kötü muamele bu yıllarda hala devam etmektedir. Bkz. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coisyrria/A-HRC-53-CRP5-Syria-Torture.pdf>

²⁰ Kadınların kıyafet olarak siyah uzun dış örtü, siyah başörtü, yüze siyah peçe giymeleri zorunlu, yanlarında bir erkek olmadan tek başlarına sokağa çıkmaları yasaktır. Bu gruplar, yalnız kadın gördüklerinde tutuklamakta, sigara içen kadınları da cezalandırmaktadır. Gruptaki erkekler istedikleri kadınlarla evlenmek için aileleri zorlamakta, kendilerinin cihat ettiklerini, kadınların da onlarla evlenerek cihat etmiş olacaklarını söyleyerek yaptıklarını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bkz. MAZLUMDER Kadın Çalışmaları Grubu, 2014, s. 19.

fiziksel şiddet içeren cezalardan infazlara kadar değişik şekillerde cezalandırır (UN Human Rights Council, 2018, ss. 16-18). IŞİD, zina suçlaması ve karşı cinsle onaylanmayan temas nedeniyle kadın ve erkekleri rutin olarak infaz eder. Genellikle hiçbir kanıt sunmadan kadının suçunu basitçe bildiren bir bildiri okuyarak ve eylemlerini şeriat yorumuyla meşrulaştırarak idamları gerçekleştirir. IŞİD kendi içerisinde ideolojisine bağlı bir grup kadını karşı cinsle etkileşimlerini en aza indirerek yetkilendirmeyi ve güçlendirmeyi de ihmal etmez. Tamamen kadınlar tarafından yönetilen eğitim, finans, sağlık, güvenlik ve hizmet kurumları oluşturur. IŞİD, cinsiyete göre düzenlenmiş paralel kurumlar²¹ vasıtasıyla bölgesinde kontrolünü sağlar ve genişletir (Khelghat-Doost, 2020, ss. 12-15).

Kendi içinde bir devlet gibi işleyen IŞİD (Ahram, 2015, s. 59) cinsel şiddeti, alt gruplar üzerindeki üstünlüğünü devam ettirmek ve uyumu sağlamak için kullanır. IŞİD'in hegemonyasını pekiştirmesinde farklı cinsel şiddet türleri farklı roller oynamaktadır. Bu cinsel şiddet türlerinden ilki, kadınların ve kız çocuklarının kaçırılarak cinsel olarak köleleştirilmesidir. Hristiyanlar ve Yezidiler olmak üzere binlerce kadın ve kız çocuğu IŞİD tarafından kaçırılarak ya sokaklarda ya da evlerde zorla satılır. Bu kadınlara bu şekilde davranılması, onlardan gelir elde etmekten çok daha fazlasını yani fethedilmiş bir topluluğun aşağılanması hedeflemektedir. Ayrıca IŞİD, İslam hukukunun bu kadınları cariyeler ve savaşın haklı ganimetleri olarak gördüğünü iddia eder (Ahram, 2015, s. 67). IŞİD'in yaygın olarak kullandığı ikinci şiddet türü, erkeklere ve erkek çocuklarına yöneliktir. Yaşlı erkekler tarafından tecavüze uğrayan çocuklar da dahil olmak üzere erkekler, eşcinsel oldukları gerekçesiyle idam edilir ve bu idam videoları, IŞİD'in kontrolü altındaki bölge insanlarını terörize etmek için dağıtımına sunulur (UN Human Rights Council, 2018, s. 17). IŞİD'in kullandığı üçüncü cinsel şiddet biçimi, görücü usulü ya da zorla evliliklerdir. Sembolik ve politik değeri cinsel kölelikten oldukça farklı olan bu evlilikler, sosyal ve siyasi bağları ve eşitler arasındaki ittifakı sağlamlaştırmaktadır. Bir IŞİD üyesi ile evlenmek, güvenliğin sağlanması ve ekonomik açıdan refaha kavuşmak gibi fırsatlar sunabilmektedir. Ayrıca, bu tür evlilikler IŞİD'in nüfuz alanını da genişletmektedir (Ahram, 2015, ss. 68-69). Diğer yandan IŞİD, ideolojik olarak evlenmemiş ve ergenlik çağını aşmış kadınları sosyal düzenin devamlılığı için bir tehdit olarak görür. Bunun sonucunda IŞİD savaşçıları, kontrolleri altındaki bölgelerde yaşayan Sünni kız çocukları ve kadınlarla zorla evlenmeye başlar. IŞİD savaşçıları, evlenmek istedikleri kadının ailesini silahla tehdit eder ya da parayla ikna eder bazı durumlarda da kadınlar zorla götürülür.

Sonuç

Savaş ve çatışma durumu, geleneksel anlayışa göre, erkeğin güçlü, cesur, koruyan yani “erkek” olduğunu kanıtlama zamanıdır. Ayrıca bu anlayış, erkeğin hem vatanını hem de kadın ve çocukları koruması gerektiğini savunur. Kadınların savaşmasına sıcak bakmaz. Sonuçta ona göre savaş, erkek işidir. Savaşta korunamayan, esir durumuna düşen kadınlar erkekleri de tehlikeye atmakta, düşmanın onları aşağılamasına neden olmaktadır. Diğer yandan yine eril bir kurum olan devlet, çıkarları doğrultusunda kadınların da savaşmasına ses çıkarmamakta hatta yardımcı bile olmaktadır. Fakat savaş bittiğinde ya da çatışma sona erdiğinde kadından eski hiyerarşik toplumsal cinsiyet pozisyonuna dönmesini beklemektedir (Ülgül, 2017, s. 450). Bu bağlamda savaş ve çatışma durumu, içinde bulunulan şartlara bağlı olarak toplumsal cinsiyet ayrımını yer yer keskinleştirirken yer yer de bulanıklaştırmaktadır. Savaş ve çatışma şartları iki cinsi de farklı şekillerde etkilemekte ve farklı güvenlik arayışlarına yönlendirmektedir. Bu koşullarda toplumsal cinsiyet kimlikleri de yeniden inşa edilmektedir.

²¹ Genellikle kadınların kıyafet kurallarına uyup uymadığını denetleyen en etkili paralel kurumlardan biri de hisbahtır.

Suriye örneği, iç savaşın toplumsal cinsiyet kimliklerini keskinleştirdiği ve kadın-erkek olarak toplumsal cinsiyet ikiliği yarattığı bir örnektir. Bu örnekte toplum keskin kadınlık ve erkeklik normlarıyla yeniden kurgulanmaktadır. Suriye gibi ataerkil bir toplum için en hassas nokta olan ve onur meselesi sayılan kadın bedenleri üzerinden çetin bir mücadele yürütülmektedir. Kadınlara fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet uygulanarak üstünlük sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, taciz ve tecavüzler, sistematik olarak uygulanmakta ve araç haline getirilmektedir. Kadınların maruz kaldığı şiddet, onların toplumsal cinsiyet kimliklerini pekiştirerek derinleştirirken; erkeklerin maruz kaldığı şiddet ise, toplumsal cinsiyet kimliğinde bunalıma ve kırılmalara yol açmaktadır. Erkeklerin yaşadığı cinsel şiddet, mevcut erkeklik üzerinden ötekinin erilliğini kanıtlamak için giriştiği bir güç mücadelesini ifade ettiğinden mevcut olanı kadınsılaştırmayı deneyerek kendi erkekliğini egemen kılmaya çalışmaktadır. Öte yandan, çatışma ve savaş koşullarında, kendisini koruyamayan erkek gibi, ailesini de koruyamayan ve besleyemeyen bir erkek de kendisine atfedilen geleneksel rollerini yerine getiremediğinden, otoritesini yitirmekte ve kimlik bunalımı yaşamaktadır. Çatışma ve savaş, görünürde silahlarla, bombalarla devam etmekte fakat toplumsal cinsiyet üzerinden derinleşmektedir.

Bu çalışmanın literatüre yaptığı katkı, savaşlarda ve çatışmalarda kullanılan cinsiyet bazlı çeşitli yöntemlerin toplumsal cinsiyet kimliklerini yeniden inşaaya yönelik olduğudur. Bu yeniden inşa, Suriye Örneğinde olduğu gibi toplumsal cinsiyet kimliklerinin keskinleştirilmesi vasıtasıyla “reconstruction”²² şeklinde ya da kadın ve erkek kimliklerinin bulanıklaştırılması yoluyla “deconstruction”²³ şeklinde olabilmektedir. Sonuç olarak, savaş ve çatışma durumunda toplumsal cinsiyet hiyerarşisi genel olarak, en üstte kazanan erkeklerin bulunduğu, bunu kazanan erkeklerin etrafındaki kadınların takip ettiği ardından kaybeden yani güçsüz erkeklerin geldiği ve son olarak en altta kaybeden erkeklerin etrafındaki kadınların bulunduğu katman katman bir yapıyı andırmaktadır.

Kaynakça

Ahram, A. I. (2015). Sexual violence and the making of ISIS. *Survival*, 57(3), s. 57-78. doi:10.1080/00396338.2015.1047251

Akşam. (2018). BM'den tüyler ürperten Suriye raporu: İnsanlığa karşı savaş suçu işleniyor.: <https://www.aksam.com.tr/dunya/bmden-tuyler-urpterten-suriye-raporu-insanliga-karsi-savas-sucu-isleniyor/haber-717056>. Erişim tarihi: 12.04.2020.

Altuğ, B. (2019). *Suriyeli kadınlar Esed rejiminin hapishane işkencelerini anlattı*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyeli-kadınlar-esed-rejiminin-hapishane-iskencelerini-anlatti/1414014>. Erişim tarihi: 11.04. 2020.

Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), s. 69-85.

Beauvoir, S. d. (1971). *Kadın: Genç kızlık çağı*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.

Bilgin, P. (2010). Güvenlik çalışmalarında yeni açılımlar: Yeni güvenlik çalışmaları. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(14), s. 30-53.

Blanchard, E. M. (2003). Gender, international relations, and the development of feminist security theory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(4), s. 1289-1312.

²² Toplumsal cinsiyet kimliklerinin, erkeğin kamusal alanla, kadının özel alanla sınırlandırılması gibi geleneksel roller çerçevesinde yeniden düzenlenmesi.

²³ Toplumsal cinsiyet kimliklerinin geleneksel kadın ve erkek kimlikleri dışında yeniden düzenlenmesi.

- Butler, J. (2009). Toplumsal cinsiyet düzenlemeleri. *Cogito*, 58, 73-92.
- Buzan, B. (2015). İnsanlar, devletler ve korku-Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik çalışmaları için bir gündem. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Cankurtaran, Ö., & Albayrak, H. (2019). *Suriye'den Türkiye'ye kadın olmak*. (Ş. Bahar Özvarış, & T. Erdost, Dü) Ankara: Merdiven Yayın.
- Clifford, C. (2008). Rape as a weapon of war and it's long-term effects on victims and society. *7th Global Conference Violence and the Contexts of Hostility*. Budapeşte. https://www.peacewomen.org/sites/default/files/vaw_rapeasaweaponofwar_stopmodernslavery_may2008_0.pdf.
- Cockburn, C. (2013). War and security, women and gender: An overview of the issues. *Gender and Development*, 21(3), s. 433-452.
- Cohen, D. K. (2013a). Female combatants and the perpetration of violence: Wartime rape in the Sierra Leone civil war. *World Politics*, 65(3), s. 383-415. doi:10.1017/S0043887113000105
- Cohen, D. K. (2013b). Explaining rape during civil war: Cross-national evidence (1980-2009). *American Political Science Review*, 107(3), s. 461-477. doi:10.1017/S0003055413000221
- Connell, R. W. (1987). Gender and power: Society, the person and sexual politics. Polity Press.
- Davis, L. (2016). ISIL, the Syrian conflict, sexual violence, and the way forward: Syrian women's inclusion in the peace processes. *International Law and Politics*, 48, s. 1157-1190.
- Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası güvenlik ve strateji*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Direk, Z. (2018). Cinsel farkın inşası: Felsefi bir problem olarak cinsiyet. İstanbul: Metis Yayınları.
- Enloe, C. (2010). Nimo's war, Emma's war: Making feminist sense of the Iraq war. University of California Press.
- Glass, C. (2016). *Suriye yanıyor: Işid ve Arap Baharının sonu*. İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Hirschauer, S. (2014). The securitization of rape: Women, war and sexual violence. Palgrave Macmillan.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan* (6 b.). (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kelleci, T. (2017). Cinsiyetçi milliyetçilik ve savaşlarda cinsel şiddetin kullanımı: Bosna örneği. *Alternatif Politika*, 9(3), s. 409-441.
- Kennedy, C. (2017). Cinsiyet ve güvenlik. A. Collins içinde, *Çağdaş güvenlik çalışmaları* (N. Uslu, Çev., s. 117-130). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Khelghat-Doost, H. (2020). State building Jihadism: Redefining gender hierarchies and "empowerment". *Central European Journal of International and Security Studies*, 14(4), s. 5-27. doi:10.51870/CEJISS.140404

Kutluoğlu Karayel, A., Sınmaz, K., & Bakır, Z. (2019). *Suriye zindanlarındaki tutsak kadınlar*. İstanbul: İNSAMER. https://www.insamer.com/tr/suriye-zindanlarindaki-tutsak-kadinlar_2017.html.

MADRE. (2014). Seeking accountability and demanding change: A report on women's human rights violations in Syria before and during the conflict. Cenevre. https://www.madre.org/sites/default/files/PDFs/1402077548_SyriaCEDAWShadow%20FINAL%20ENG%205.27.14%20PDF.pdf.

MAZLUMDER Kadın Çalışmaları Grubu. (2014). *Kamp dışında yaşayan Suriyeli kadın sığınmacılar raporu*. İstanbul: MAZLUMDER.

Mearsheimer, J. (2001). *The tragedy of great power politics*. Londra: W. W. Norton & Company.

Mercan, M. H. (2012). *Suriye: Rejim ve dış politika*. İstanbul: Açılım Kitap.

Morgan, P. (2007). Security in international politics: Traditional approaches. A. Collins içinde, *Contemporary security studies* (s. 13-34). New York: Oxford University Press.

NTV-MSNBC. (2004). Yeni işkence fotoğrafları yayınlandı: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/268845.asp>. Erişim tarihi: 26.04.2023.

NTV-MSNBC ve Ajanslar. (tarih yok). Adı, Lynndie England...: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/268949.asp>. Erişim tarihi: 26.04. 2023.

Oliker, O. (2022). Fighting While Female. Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/fighting-while-female>.

Özdemir, Ö. (2016). Değişen uluslararası güvenlik inşasında toplumsal cinsiyet meselesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 5(2), s. 33-59.

Peterson, V. S. (1993). The politics of identity in international relations. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 17(2), s. 1-12. <https://www.jstor.org/stable/45288848>.

Platon. (2010). *Devlet*. (S. Eyüboğlu, & M. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Runyan, A., & Peterson, V. (2014). *Global gender issues in the new millennium* (4 b.). Westview Press.

Sjoberg, L. (2014). *Toplumsal cinsiyet savaş ve çatışma* (1 b.). (O. Aydın, Çev.) İstanbul: Altın Bilek Yayınları.

Sputnik. (2018). Suriyeli kadınlar 'insani yardım karşılığı cinsel ilişkiye zorlanıyor': <https://sputniknews.com.tr/20180227/suriyeli-kadinlar-insani-yardim-karsiligi-cinsel-iliskiy-zorlaniyor-1032418626.html>. Erişim tarihi: 18.04.2020.

Strobl, I. (1992). *Faşizme ve Alman işgaline karşı silahlı direnişte kadınlar*. (N. Oral, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.

Şeker, O. (2019). Suriyeli mültecilerin değişen toplumsal cinsiyet rolleri. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(23), s. 227-245.

Taşar, M. (1996). *Bosna-Hersek ve postmodern ortaçağa giriş*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

Tickner, J. A. (1999). Why women can't run the world: International politics according to Francis Fukuyama. *International Studies Review*, 1(3), s. 3-11.

Tickner, J. A. (2001). *Gendering world politics: Issues and approaches in the Post-Cold War era*. New York: Columbia University Press.

Tickner, J. A. (2004). Feminist responses to international security studies. *Peace Review*, 16(1), s. 43-48.

TRT Haber. (2022, Ağustos 19). Rusya'da 10 çocuk doğurana 1 milyon ruble ödül: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusyada-10-cocuk-dogurana-1-milyon-ruble-odul-702408.html>. Erişim tarihi: 20.01.2023.

Tür, Ö., & Aydın Koyuncu, Ç. (2010). Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı: Temelleri, gelişimi, katkı ve sorunları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(26), 3-24.

UN Human Rights Council. (2018). *"I lost my dignity": Sexual and gender-based violence in the Syrian Arab Republic*. UN. file:///C:/Users/safur/Downloads/A-HRC-37-CRP-3.pdf.

UN Human Rights Council. (2023). *"No End in Sight": Torture and ill-treatment in the Syrian Arab Republic 2020-2023*. United Nations. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coisyrria/A-HRC-53-CRP5-Syria-Torture.pdf>.

Ülgül, M. (2017). Suriye İç Savaşı'na feminist bir yaklaşım. (M. Bodur Ün, Ed.) *Alternatif Politika*, 9(3), s. 442-470.

Voice of America. (2022). Female Soldiers Fight for Ukraine, Equality With Male Peers. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=Ko79hifmOZY>.

Wæver, O. (2008). Toplumsal güvenliğin değişen gündemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), s. 151-178.

Walzer, M. (2017). *Haklı savaş haksız savaş*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Whitworth, S. (2008). Feminist perspectives. P. D. Williams (Ed.) içinde, *Security studies*: (s. 103-115). Oxon: Routledge.

Yazbek, S. (2013). Suriye devrim günlükleri: Çapraz ateşte bir kadın. İstanbul: Timaş Yayınları.

Strategic Espionage in Context: The KGB Involvement in the Richard Sorge Affair

Elnur Hasan Mikail¹

Hakan Çora²

Ali Nazmi Çora³

Abstract

This study explores the dynamics of strategic espionage through a focused examination of the KGB's involvement in the Richard Sorge affair. The paper analyzes the broader objectives and impact of Soviet intelligence operations in East Asia during the early 20th century, particularly their influence on the Soviet Union's strategic positioning before and during World War II. The core objectives include assessing KGB operational methodologies, evaluating Richard Sorge's role and contributions, and examining the implications of his intelligence for Soviet military decisions. Methodologically, the research adopts a historical-analytical approach, synthesizing declassified intelligence records, secondary scholarly literature, and primary sources related to Soviet and Japanese military and diplomatic interactions. It conceptualizes strategic espionage not merely as a tool for immediate tactical gain but as a long-term driver of geopolitical change. Findings indicate that the KGB's support of Sorge's espionage network provided the Soviet Union with critical insights, particularly regarding Japanese non-aggression and German military intentions. These revelations enabled Soviet leaders, notably Stalin, to reallocate military resources effectively, especially prior to the Battle of Moscow. Furthermore, the case demonstrates how human intelligence (HUMINT), psychological manipulation, and covert recruitment shaped wartime strategies and alliances. Ultimately, the Richard Sorge affair reveals that espionage was not a peripheral activity but a decisive force in international relations, leaving a lasting imprint on modern intelligence doctrine and Cold War spycraft.

Keywords: Espionage, KGB, Richard Sorge, Strategic Intelligence, World War II

Stratejik Casusluk Bağlamında Richard Sorge Olayına KGB'nin Dahil Olması

Öz

Bu çalışma stratejik casusluğun karmaşık dinamiklerini KGB'nin Richard Sorge olayına müdahil olmasına odaklanarak incelemektedir. Çalışma, 20. yüzyılın başlarında Doğu Asya'daki Sovyet istihbarat operasyonlarının daha geniş hedeflerini ve etkilerini, özellikle de Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasındaki stratejik konumunu etkiledikleri için analiz etmeyi amaçlamaktadır. Temel hedefler arasında KGB tarafından kullanılan operasyonel metodolojilerin değerlendirilmesi, Richard Sorge'nin rolü ve katkılarının değerlendirilmesi ve istihbaratının Sovyet askeri kararları üzerindeki etkilerinin anlaşılması yer almaktadır. Metodolojik olarak araştırma, gizliliği kaldırılmış istihbarat kayıtlarını, ikincil akademik analizleri ve Sovyet ve Japon askeri ve diplomatik

¹ Professor, Kafkas University, 0000-0001-9574-4704 emikail@turansam.org

² Assoc. Prof. Onbeş Kasım Kıbrıs University,, 0000-0001-5780-549X Email: corahakan@gmail.com

³ Asst. Prof. Onbeş Kasım Kıbrıs University,, 0000-0003-4159-0230 Email: alinazmicora@gmail.com

etkileşimleriyle ilgili birincil kaynakları sentezleyerek tarihsel-analitik bir yaklaşım kullanmaktadır. Stratejik casusluğun doğasını -sadece anlık taktiksel kazanımlar için bir araç olarak değil, jeopolitik değişimler üzerinde uzun vadeli bir etki olarak- incelemektedir. Bulgular, KGB'nin Sorge'nin casusluk ağını desteklemesinin Sovyetler Birliği'ne özellikle Japon saldırganlığı ve Alman askeri niyetleri konusunda kritik bilgiler sağladığını göstermektedir. Bu ifşaatlar, başta Stalin olmak üzere Sovyet liderlerinin, özellikle Moskova Savaşı öncesinde, askeri kaynakları etkin bir şekilde yeniden tahsis etmelerini sağlamıştır. Ayrıca bu olay, insan istihbaratının (HUMINT), psikolojik manipülasyonun ve gizli adam toplamanın savaş zamanı stratejilerinin ve ittifakların şekillendirilmesinde nasıl merkezi bir rol oynadığını da örneklemektedir. Sonuç olarak Richard Sorge vakası, bu dönemde casusluğun sadece bir arka plan faaliyeti değil, uluslararası ilişkilerde itici bir güç olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, istihbarat başarısızlıklarının ve başarılarının modern istihbarat servislerinin yapısı ve doktrini üzerinde nasıl kalıcı bir iz bıraktığının ve Soğuk Savaş casusluğunun yörüngesini ve ötesini nasıl şekillendirdiğinin altını çiziyor.

Anahtar Kelimeler: Casusluk, KGB, Richard Sorge, Stratejik İstihbarat, İkinci Dünya Savaşı

1. Introduction

Strategic espionage has long constituted a foundational yet often under-theorized dimension of international relations, security studies, and statecraft. While conventional analyses of global politics frequently privilege overt military power, diplomatic negotiations, and economic capabilities, historical experience consistently demonstrates that covert intelligence activities play an equally decisive role in shaping strategic outcomes. In periods of heightened geopolitical rivalry, particularly during systemic wars and ideological confrontations, espionage has functioned not merely as a supplementary instrument but as a core mechanism through which states anticipate threats, manage uncertainty, and recalibrate grand strategy. Within this broader context, the case of Richard Sorge represents one of the most consequential episodes of strategic espionage in the twentieth century, offering a unique lens through which to examine the operational logic, institutional dynamics, and geopolitical implications of intelligence activity.

The Richard Sorge affair unfolded during a critical juncture in global politics, when the international system was undergoing profound transformation marked by the rise of militarism in East Asia, the expansionist ambitions of Nazi Germany, and the consolidation of Soviet power under Joseph Stalin. Sorge, operating primarily in Japan under journalistic cover, succeeded in penetrating elite political and military circles at a time when reliable intelligence concerning Axis intentions was both scarce and strategically invaluable. His activities extended beyond routine intelligence collection; rather, they exemplified a form of deep-cover, long-term strategic espionage capable of influencing state behavior at the highest levels of decision-making. As such, Sorge's case challenges reductive understandings of espionage as episodic or tactical and instead underscores its capacity to generate enduring geopolitical consequences.

From an institutional perspective, the involvement of the KGB (and its predecessor intelligence structures) in the Sorge affair illustrates the maturation of Soviet intelligence doctrine during the interwar and wartime periods. Soviet intelligence operations increasingly emphasized human intelligence (HUMINT), ideological commitment, and long-term infiltration as central pillars of strategic effectiveness. The Sorge network embodied this approach, combining operational patience, psychological acumen, and social embeddedness to extract information that could not be obtained through conventional diplomatic or military

channels. In this sense, the affair offers valuable insight into how intelligence institutions adapt organizational practices in response to systemic threats and shifting power balances.

The strategic significance of Sorge's intelligence became particularly evident in relation to Soviet military planning during the early phases of World War II. His reporting on Japan's strategic priorities—most notably Tokyo's reluctance to initiate a military confrontation with the Soviet Union—provided Soviet leadership with critical reassurance at a moment of acute vulnerability. This intelligence facilitated the redeployment of Soviet forces from the Far Eastern front to the Western theater, contributing materially to the defense of Moscow during a pivotal phase of the war. Such outcomes demonstrate how intelligence assessments, when integrated effectively into state decision-making processes, can alter the distribution of military resources and shape the trajectory of large-scale conflict.

Beyond its immediate wartime implications, the Richard Sorge affair also holds enduring relevance for contemporary debates in intelligence studies and international relations theory. It illustrates the interplay between structure and agency in espionage, highlighting how individual operatives operating within institutional frameworks can exert disproportionate influence on strategic outcomes. Moreover, the case foregrounds the relationship between intelligence, perception management, and strategic deception—elements that continue to define modern security environments characterized by hybrid warfare, information operations, and strategic ambiguity.

This study situates the Richard Sorge affair within the broader conceptual framework of strategic espionage, arguing that intelligence operations should be understood as integral components of long-term state strategy rather than peripheral or auxiliary activities. By adopting a historical-analytical approach grounded in declassified intelligence records, scholarly literature, and diplomatic sources, the article seeks to bridge the gap between narrative accounts of espionage and systematic analysis of intelligence as a structural force in international politics. In doing so, it contributes to a more nuanced understanding of how covert operations have shaped, and continue to shape, the evolution of global power relations. (Masunaga et al., 2021; Kuromiya et al., 2022).

2. Definition of strategic espionage

Strategic espionage isn't just about quick wins—it's a carefully crafted, sometimes offbeat hustle to gather intel that ends up influencing everything from military moves to economic decisions. Instead of chasing immediate, bite-sized advantages like more conventional spying, it digs for insights that, over time, can shift whole national strategies and defense plans. Look, for example, at how the KGB operated during the Richard Sorge affair; one might say the moves were part of a broad, almost tangled geopolitical game that went far beyond instant tactical plays. Those covert activities weren't isolated acts but rather pieces of a larger plan aimed, in most cases, at weakening adversaries while building up Soviet influence both in Asia and elsewhere. In its arsenal—whether it's tapping into human intelligence (HUMINT), catching signals intelligence (SIGINT), or even spinning disinformation threads—this approach pretty much mirrors Stalin's own sprawling covert operations that reshaped international relations in East Asia, particularly against imperial ambitions and rival nations (Masunaga et al., 2021; Kuromiya et al., 2022).

2.1 Overview of the KGB's role in espionage

The KGB left a lasting impression on spycraft during the Cold War. Richard Sorge, for instance, wasn't just any operative – he managed to get deep into Nazi Germany even before World War II really kicked off. The agency built up a sprawling web of informers and agents

who gathered tidbits of intelligence that influenced Soviet military moves while also quietly undercutting enemy plans abroad. Sorge's career mixed hands-on spying with a dose of clever misdirection; his undercover work delivered key insights into Germany's military intentions that, in many cases, spurred unexpected Soviet responses to the Axis. This kind of operation helped set the stage for a broader Soviet espionage narrative, where overt intelligence gathering blended with propaganda-like maneuvers to create a rather complete system. The echoes of these missions still show up today – take, for example, the uneasiness over insider figures like Harry Dexter White (Adams, 2004) and the ripple effects they had on U.S. approaches to communism, not to mention the impacts on international relations and economic strategies discussed in (West, 2005).

Espionage Activity	Details
KGB's efforts to obtain information on U.S. atomic bomb research and the Manhattan Project	Approximately 3,000 VENONA translations were made public, including 49 messages about the Soviets' efforts to gain information on the U.S. atomic bomb research and the Manhattan Project.
KGB's clandestine operations against Trotsky and his followers	The FBI identified 108 individuals involved in Soviet espionage, 64 of whom were previously unknown, through the Venona project, which also revealed Soviet intelligence operations targeting Trotsky and his followers.
KGB's surveillance and counterintelligence operations in the U.S.	Between 1960 and 1970, 226 Soviet representatives were expelled from five countries, indicating the KGB's extensive surveillance and counterintelligence operations in the U.S.
KGB's recruitment of Soviet citizens by Western intelligence services	The KGB reported that the recruitment of Soviet citizens by Western intelligence services occurred, but 'not frequently.'

Table 1. KGB Espionage Activities and Counterintelligence Efforts

2.2 Introduction to Richard Sorge and his significance

Richard Sorge jumps to mind when talking about espionage. He wasn't just a spy—he mixed secret gathering with bold military moves during one of the roughest stretches of the 20th century. In Japan, both just before and during World War II, he got involved in uncovering hidden plans, showing how deep Soviet intelligence could go and how messy geopolitical games sometimes got. His reports, which at times carried crucial insights about the Japanese military's plans, quietly offered the Soviets unexpected guidance for their actions in Asia (Ascherson, 1966). When you look back at his work, it becomes clear that Stalin, generally speaking, had a knack for covert tactics that baffled opponents—proof that Sorge's findings weren't random but played right into the messy art of deception. In many cases, Stalin's use of underhanded methods added another layer to the unfolding drama of war (Kuromiya et al., 2022).

This paper takes a deep dive into the messy history of the KGB's role in the Richard Sorge affair, exploring how spying got put to work during a time that was pretty crucial. It jumps right in by breaking down the nuts and bolts of how intelligence was gathered and the sneaky

tactics the KGB sometimes wedded together, linking these methods—again and again—to broader effects on international relations and national security. At the same time, the discussion slips Sorge's actions into the mix of an ever-shifting geopolitical scene, noting that Stalin's covert operations—echoing modern ideas of deception and misinformation—had a surprisingly hand in steering World War II (Kuromiya et al., 2022). In the end, this look into espionage shows that spying isn't just some tool for war; it's a core part of statecraft whose ripple effects still shape today's strategic moves and global dynamics.

3. Historical Context of the KGB

Looking into the KGB means checking out its early days, when espionage was just starting to take shape. Born out of the messy aftermath of the Bolshevik Revolution, it wasn't long before its original focus on political repression shifted toward a mix of more refined intelligence activities across the globe. Take, for example, the Richard Sorge affair—a case that, in most respects, exposes how covert operations suddenly became a major player in international relations. In the 1930s, as Japanese aggression steadily grew and led to dubious moves like targeting Soviet interests in the Baltic Sea (a clear sign of regional tensions (Masunaga et al., 2021)), the agency started playing a more complex game. Meanwhile, Stalin's tendency to meddle in foreign affairs, especially with Japan, revealed that secret operations were not just random acts but essential strategies (Kuromiya et al., 2022). Sorge's deep dive into the Japanese military, after all, confirmed that gathering intelligence wasn't merely bureaucratic work; it was a crucial factor in nudging wartime diplomacy in a new direction.

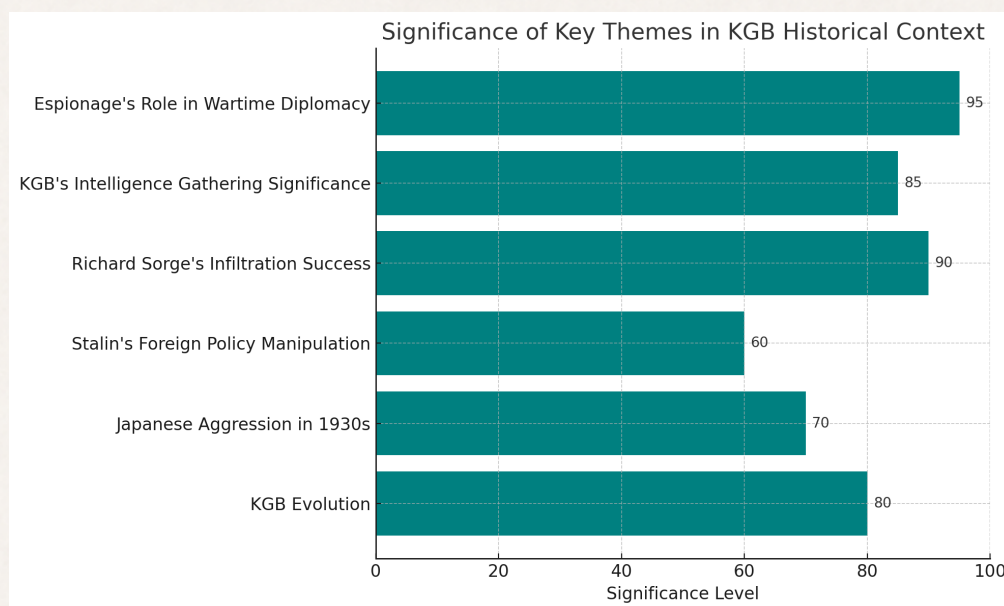

Chart 1. This bar chart illustrates the significance of key themes in the historical context of the KGB. Each theme is represented along the vertical axis, while the horizontal axis shows the perceived significance level, with espionage's role in wartime diplomacy ranking as the most significant theme.

3.1 Formation and evolution of the KGB

The KGB's origins and gradual shifts play a major role in how we see its part in espionage — just take the story of Richard Sorge as one clear example. Born in 1954, the agency popped up from the chaotic remnants of older security groups, showing just how much the Soviet Union cared about spying and keeping tabs on its rivals. It combined bits and pieces of different

bodies into one, making state security a tighter but still pretty tangled system. Oddly enough, its knack for undercover work really shone during World War II—when operations like the Sorge episode underlined a heavy, if somewhat messy, reliance on a network of spies tasked with hauling back vital intelligence from overseas. As the global scene shifted, the KGB began to mix things up, leaning on elements like religion and personal ties in its secretive maneuvers, a move in most cases not too different from tactics seen in places like the United States, which also used secret operations to push its foreign policy (Wallace et al., 2019). All in all, watching the KGB morph into a complex machine of intelligence remains a key piece of the Cold War espionage puzzle (Tonkin-Covell et al., 2015).

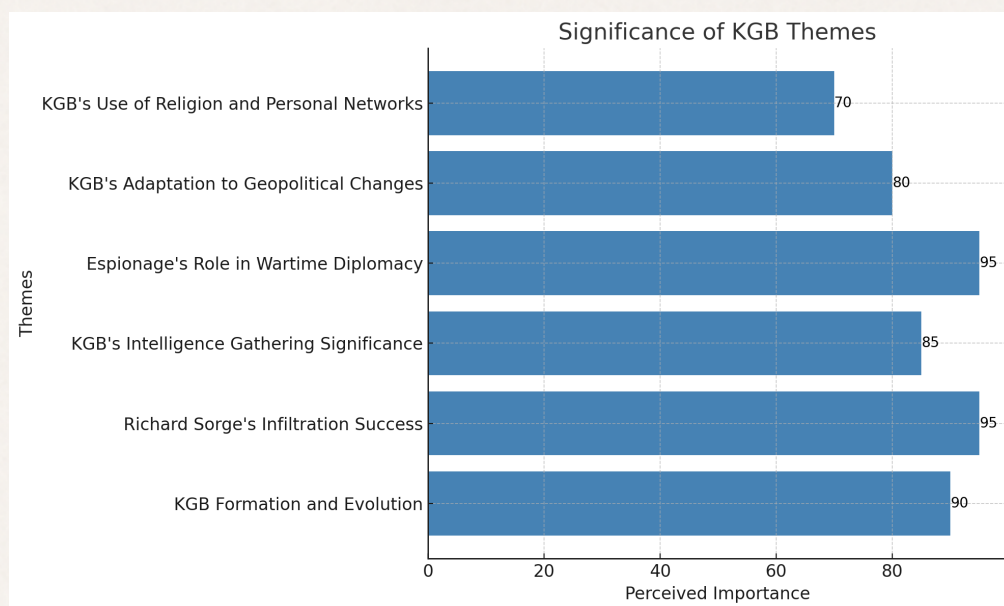

Chart 2. This bar chart illustrates the key themes and their relative significance in the KGB's historical context. Each value represents the perceived importance of the theme, with Richard Sorge's infiltration success being the most significant.

3.2 The KGB's objectives during the Cold War

During the Cold War, the KGB's aims buzzed with a variety of ambitions—boosting Soviet clout both at home and abroad was high on their list. They were busy building a sprawling network of spies that not only scooped up essential secrets but also twisted facts and stirred up dissent to throw adversaries off balance. One clear example pops up in the Richard Sorge incident, where using shrewd, on-the-ground intel helped them figure out looming threats against the Soviet Union. Stirring regional tensions—in those murky, oft-overlooked operations in East Asia during Stalin's secretive moves—the KGB revealed just how interwoven its tactics were in global power plays (Kuromiya et al., 2022). At nearly the same time, other nations were running their own covert shows, with Japan's military intelligence sneaking into Eastern Europe, which added extra layers of confusion to the already tangled Cold War espionage game (Masunaga et al., 2021).

Objective	Description
Counterintelligence	Identifying and neutralizing foreign espionage activities within the Soviet Union and its allies.
Political Surveillance	Monitoring and suppressing political dissent and opposition to maintain state security.
Active Measures	Conducting disinformation campaigns and

	psychological operations to influence foreign governments and public opinion.
Border Security	Protecting Soviet borders from infiltration and ensuring the integrity of state secrets.
Support for Allied Intelligence Services	Collaborating with Warsaw Pact intelligence agencies to coordinate operations against common adversaries.

Table 2. KGB Objectives and Operational Focus During the Cold War

3.3 Key operations and methods employed by the KGB

During the raucous days around the Richard Sorge affair, the Soviet Union's top spy outfit—the KGB—rolled out a wild mix of operations that lay right at the heart of its covert work. It built immense networks to snag vital scraps of political, military, and economic info; these ties proved pretty crucial for knowing the larger play. They weren't only busy recruiting insiders from foreign governments – they also dived into shadowy moves like running misdirection campaigns meant to skew public opinion and cover up what the Soviets were really after. Interestingly, their methods even bore a resemblance to Japanese military intelligence tactics from the same era, where forging strategic alliances was key to ramping up spy efforts in both Europe and Asia (Masunaga et al., 2021). In most cases, the agency's knack for trickery—which seemed to fit hand-in-glove with Stalin's broader strategies—kept many operations under wraps, delivering significant gains on both local and international fronts (Kuromiya et al., 2022).

Operation	Method
Establishment of Spy Network	Assumed cover as a German journalist to infiltrate Japanese society and gather intelligence on Japan's policies towards the Soviet Union.
Infiltration of German Embassy	Developed close relationships with German officials, including Ambassador Eugen Ott, to access sensitive information and facilitate communication with Soviet authorities.
Radio Communications	Utilized encrypted radio transmissions to send intelligence reports to Moscow, employing multiple radio stations to ensure secure and continuous communication.
Recruitment of Local Informants	Recruited Japanese nationals, such as Ozaki Hotsumi, to provide critical information on Japanese political and military activities.
Disguised as Diplomatic Courier	Used diplomatic status to travel to other countries, carrying intelligence materials and messages between Tokyo and Moscow.

Table 3. KGB Operations and Methods in the Richard Sorge Affair

3.4 The KGB's influence on global espionage practices

Global espionage really changed its course after the KGB stepped onto the scene—just look at the curious case of Richard Sorge. Richard Sorge, a German operative with a knack for trickery and a talent for cobbling together a tangled web of informants, quickly became a key resource for Soviet intelligence right before World War II erupted. His moves—marked by a

blend of sly manipulation and carefully planned misinformation (a tactic that, one might note, echoed Stalin's own leanings)—basically set a sort of espionage blueprint that many others would later try to follow. It's interesting, too, that his smooth penetration into Japan's elite circles wasn't just clever but ended up establishing a model for undercover work that surfaced in various geopolitical settings. In most cases, scholars now assert that these KGB strategies didn't merely tip the scales in East Asia, they also sowed the seeds for what we today call hybrid warfare—a concept that continues to shape modern statecraft (Kuromiya et al., 2022).

4. The Richard Sorge Affair

Richard Sorge's affair shows a patchwork of espionage and power plays during a time when nothing was really stable. In wartime Japan, Sorge—a Soviet spy—dished out key intel that massively shifted Soviet tactics against Japan and Nazi Germany. His secret network confirmed that KGB methods really worked in practice and also hinted at how Japanese military intelligence was busy trying to chip away at Soviet influence in Asia; those ideas even date back to early strategic plans from the 1930s (Masunaga et al., 2021). One might say that his work fits right into Stalin's somewhat covert efforts to twist regional conflicts, effectively turning adversaries into tools for Soviet gains (Kuromiya et al., 2022). The fallout from his revelations didn't just alter wartime policy—it also underlined, in no uncertain terms, how critical gathering secret information was to steering international relations back then.

4.1 Background of Richard Sorge's life and career

Richard Sorge was born in 1895 in Baku, Azerbaijan—a time and place wired with cross-cultural sparks. Growing up in a household where German and Russian influences mixed in unexpected ways, he got curious about politics early on and ended up joining the German Army in 1914. After World War I, things took a turn; generally speaking, he drifted toward leftist ideas and gradually embraced Communist leanings, which seem to have steered his secretive later career. In the early 1930s, he relocated to Japan, where, on the surface, he worked as a journalist—even as he was busy playing double duty as a spy for the Soviet Union. His role wasn't just background work; he gathered critical details about Japanese military moves, details that played an important part in Soviet strategy. That kind of split life—public by day, covert by night—captured the messy and often shadowy nature of global politics at that time, where deception and undercover operations were everyday tools (Masunaga et al., 2021; Kuromiya et al., 2022).

4.2 Overview of Sorge's espionage activities in Japan

In the 1930s, Richard Sorge's espionage in Japan wasn't just a minor blip—it served as a vivid example of intelligence work that, generally speaking, nudged Soviet military plans during World War II. Disguised as a journalist, he plunged into Tokyo's buzzing social and political circles, steadily scooping up key tidbits about Japan's diplomatic leanings toward the Soviet Union. His reports, often laid out in a rather offhand style, revealed important hints about Japan's schemes to launch an invasion against the Soviets, with the Far East front coming up as especially critical. Some earlier writings suggest that Japanese military intelligence back then was marked by a growing hostility toward the Soviet Union—a trend clearly tied to directives issued in 1932 and again in 1938 (Masunaga et al., 2021). By mixing his own deft handling of shifting dynamics with the secretive moves of Soviet operatives, Sorge's actions end up sketching a pretty tangled picture of espionage that defined East Asia's volatile geopolitical stage (Kuromiya et al., 2022).

4.3. Key intelligence gathered by Sorge for the Soviet Union

During World War II, Richard Sorge was deep into covert work that brought the Soviets key insights about what the Japanese were planning militarily. Stationed in Tokyo, he managed to slip into both German and Japanese groups, picking up surprising bits on how decisions were made behind closed doors. Often his reports focused on when Japan planned its moves—a shift that, in many cases, showed they were leaning toward challenging the Soviet Union instead of the West, which let Moscow reassign resources at a critical time. His intelligence, generally speaking, allowed Soviet leaders to ready defensive plans against potential Japanese actions—a detail that fit neatly into Stalin’s broader Asian strategy. One can say that his rare access to delicate information really highlighted why espionage remains essential for statecraft. In a way, his approach mimicked Stalin’s own secretive methods, turning regional tensions into actionable intelligence and underlining just how complex, and sometimes messy, spy work can be (Masunaga et al., 2021; Kuromiya et al., 2022).

4.4. The impact of Sorge's intelligence on Soviet military strategy

Richard Sorge’s work in gathering intelligence left a deep mark on Soviet military planning during World War II. His detailed reports—often noting when Japan might strike and what their overall plans were—gave Soviet leaders a clearer picture, which in most cases meant they could place troops and allocate resources more wisely, lowering the chance of a grueling fight on two fronts. At the same time, his findings meshed with earlier espionage efforts, like the ones tied to Japanese military interests in the Baltic region, uncovering a tangled mix of alliances and rivalries that shaped Soviet moves in Asia (Masunaga et al., 2021). Interestingly, Sorge’s knack for twisting details highlighted how Stalin often relied on sly deception and crafty maneuvers—a strategy he’d similarly experimented with in China (Kuromiya et al., 2022). Ultimately, Sorge’s contributions proved pivotal in steering how the Soviets responded to outside threats, a factor that wasn’t easy to overlook.

4.5. Analysis of the KGB's Involvement

The KGB’s role in Richard Sorge’s case really sheds light on how tangled Soviet spy tactics could get at a critical moment in history. Sorge, posing as a journalist, dived into layers of deception—sometimes more than you’d expect—to grab key details about Japan’s moves during World War II. It seems the KGB believed that playing the everyday civilian was the best way to sneak into foreign circles. His reports, which pointed out the looming threat of Japanese aggression against the Soviet Union, became a central piece for Soviet planning. Interestingly, this mirrors earlier Japanese intelligence efforts in the Baltic Sea, where Japan too tried to dig up information on Soviet activities, showing that both sides, in most cases, relied on covert operations as a form of warfare. All in all, these actions underline how local hints could be turned into global strategies, a kind of chess match that drove espionage during that era (Masunaga et al., 2021; Kuromiya et al., 2022).

4.6. The KGB's recruitment and support of Richard Sorge

Richard Sorge was a determined German journalist who spent time in Japan, quietly building a network of contacts that gave him an edge when it came to military secrets on both sides. In those turbulent days the KGB decided to back him—a move that many now see as a clever twist in the murky world of intelligence. His connection with the KGB wasn’t just a fancy title; it meant he received practical help like steady logistical support and off-the-cuff guidance, which in turn let him pass along details that subtly shifted Soviet views of the Pacific conflict. The continuous, sometimes unsystematic, support he got really highlighted how both sides leaned on one another in unexpected ways. This arrangement, in most cases, tied into a bigger Soviet plan to curb Japanese moves through the smart use of gathered intelligence, tweaking power balances across Asia. In a way, Sorge’s career mixed the thrills

of espionage with the stark reality of covert recruitment, showing just how influential the KGB's tactics could be during such unsettled times (Kuromiya et al., 2022)(Andrew & Mitrokhin, 1999).

4.7. The operational challenges faced by the KGB in Japan

During the Richard Sorge affair period, Japan turned out to be a real headache for the KGB, full of twists thanks to its tangled social and political scene. The intelligence game often slowed down under a thick coat of suspicion—any foreign presence was immediately eyed with extra careful scrutiny in pre-war Japan. Relying on local informants, which was absolutely crucial, often meant taking a gamble; loyalties could flip on a dime and mess up the essential flow of information (Jervis, 2017). Then there was Stalin's secretive, manipulation-heavy approach that only muddled the waters further in a nation with plenty of counterintelligence savvy. In the end, these operational hardships really highlighted how Stalin's own cunning plans, even tapping into Japan's imperial ambitions to chip away at its overall might, show just how layered coercion can spring from espionage under intense geopolitical pressure (Kuromiya et al., 2022).

4.8. The consequences of Sorge's capture and execution

Capturing Richard Sorge—and then executing him—really shifted the whole espionage scene during World War II, laying bare some pretty major weak spots in intelligence and showing how much strategic plans could suffer from those kinds of oversights (Ferris, 2008). Sorge wasn't just any spy; working incognito as a journalist in Japan, he managed to scoop up crucial details about what the Germans were plotting for the Soviet Union. In many ways, his capture not only exposed the limits of Soviet counterintelligence at the time but also meant losing a key source of information. His elimination, in turn, sent ripples of fear and hesitation through the KGB, which ended up putting a damper on further covert moves (Masunaga et al., 2021). Generally speaking, this twist also muddled the wider geopolitical picture—suggesting that even Stalin's slick deceptions weren't entirely foolproof; they could be manipulated or even disastrously fail, a fact that would later steer changes in intelligence practices (Kuromiya et al., 2022).

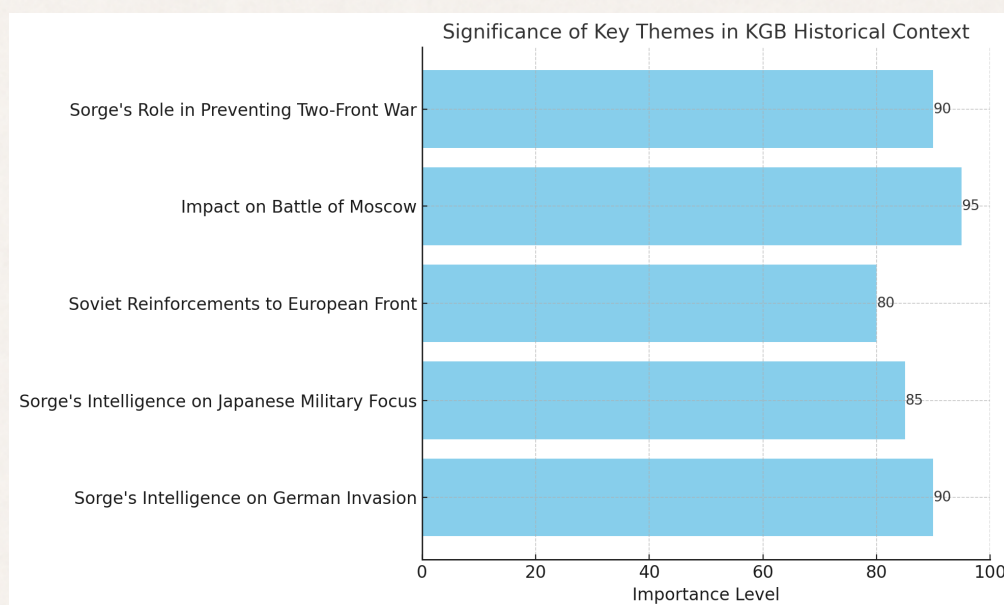

Chart 3. This bar chart illustrates the significance of key themes in the historical context of the KGB. Each bar represents the perceived importance of themes such as Sorge's intelligence on

the German invasion and Japanese military focus, as well as the impact on the Battle of Moscow and Soviet reinforcements. The chart visually emphasizes the varying levels of importance assigned to these themes.

4.9. The legacy of the Sorge affair for KGB operations

Sorge's notorious affair still lingers, impacting the KGB long after World War II and subtly shifting how it hunts for secrets. In a daring twist, Richard Sorge managed to sneak into the Japanese high command, proving that undercover work can, in most cases, flip the geopolitical script—even if it's a risky gambit. That unexpected win pushed the agency to shake up its hiring habits and lean into recruiting operatives who could forge long-term ties inside enemy groups. At the same time, the mishaps and missteps that the Soviets suffered during and right after the incident—when several branches were, frankly, all over the place—sparked a push for better internal teamwork and clearer communication. The hard lessons from that controversial spell, which remind us just how perilous espionage can be, continue to echo in KGB tactics today, nudging them toward more unified, joint operations with global allies, as pointed out in (Masunaga et al., 2021) and (Tonkin-Covell et al., 2015).

5. Conclusion

Examining the KGB role in the Richard Sorge affair exposes a tangled web of covert tactics during some of history's most unstable moments. Sorge's knack for slipping into top-tier Japanese military circles not only landed the Soviets crucial bits of intelligence but also revealed the nuanced—and sometimes unpredictable—style of 1930s spycraft. In a way, the methods used by the KGB, intertwined with broader geopolitical maneuvers, seem to echo Japan's own daring intelligence moves in the Baltic along with its audacious, even overzealous, posture toward the Soviet Union (Masunaga et al., 2021). Generally speaking, this affair makes it clear that a measure of trickery was vital for navigating the complex international scene of World War II, much like the subtle (if occasionally messy) strategies that Stalin employed to influence regional powers (Kuromiya et al., 2022). All things considered, Sorge's story—with its imperfect yet richly instructive layers—shows how espionage has long swayed historical outcomes and why these secretive strategies still stir up global dynamics today.

5.1. Summary of key findings regarding the KGB and Sorge

Richard Sorge's spy work gives us a raw look at how the KGB really operated during World War II—mixing big-picture strategies with a jumbled day-to-day hustle. He not only slipped into enemy circles as a Soviet agent but also managed to snag key details about German military plans, proving that deep human intel can sometimes beat high-tech gadgets. His style, favoring gut feelings over fancy machinery, became a sort of trademark for the agency. In most cases, even with clumsy coordination and a few gaps in oversight, the KGB wedded Sorge's gathered data into decisions that reshaped the Soviet wartime stance in ways that still echo today. It's interesting how the hodgepodge and fragmented way different countries pulled together intel back then also reflects the KGB's own struggles to piece things together smoothly (Tonkin-Covell et al., 2015; Whaley et al., 1967).

5.2. Reflection on the significance of the Sorge affair in espionage history

Few moments in spy history shook things up as much as the Sorge affair. It's hard to imagine just how one agent could twist the fate of a global conflict until you consider Richard Sorge—he slipped into the inner circles of the Japanese government, gathering key info that, in most cases, ended up benefiting the Soviet Union. His knack for forecasting Japan's non-aggression pact with the Soviets even helped Stalin juggle forces, shifting military strength toward the

Western front when it really counted. That whole incident shows, quite dramatically, how one daring operative can upend international power dynamics and lay bare the tangled, unpredictable nature of espionage. Sorge's bold moves, coupled with Stalin's own sneaky reliance on cunning deception in international affairs, truly underline why spycraft remains a cornerstone of modern statecraft, as noted in studies of Stalin's covert operations in East Asia (Kuromiya et al., 2022).

5.3. Implications for understanding modern intelligence operations

Modern spy work really comes to life when you look back at cases like the KGB's messy involvement in the Richard Sorge affair. In many instances, espionage did more than just twist immediate political affairs—it nudged the evolution of covert strategies and broader ways of collecting secret insights. Generally speaking, Sorge's remarkable ability to slip into the Japanese intelligence maze tells us a lot about how covert operations and state power often run together in unexpected ways. It's a bit like the complex plots you'd find in a *le Carré* novel; these old episodes highlight emerging ethical puzzles and remind us that even small missteps in intelligence work can spark major fallout, as documented by various Communist Party challenges (Burton et al., 2023). The gradual shift in spy tactics—and the enduring obsession with keeping things under wraps—continues to be a tough nut to crack for intelligence agencies today (Brazil et al., 2012).

5.4. Final thoughts on the role of strategic espionage in international relations

All in all, espionage still stands as a major factor in global affairs, a go-to asset for nations tangled up in the messy drama of international power plays. Take the Richard Sorge affair, for instance – it shows just how much behind-the-scenes intelligence maneuvers can flip historical outcomes, swaying national policies and military plans during critical moments like World War II. Look a bit closer and you'll see that spying isn't only about hoarding secret data; it also works to reshape alliances and stir rivalries, much like Stalin's calculated moves with Japan in the early 20th century (Kuromiya et al., 2022). Then again, evolving spy tactics – highlighted by the KGBs involvement – remind us that adapting to a constantly shifting global scene is never-ending, proving that covert intelligence remains a vital part of statecraft, as seen in Japan's intricate intelligence efforts during the interwar years (Masunaga et al., 2021).

In conclusion, this study highlights the critical role of Richard Sorge's espionage activities in shaping Soviet wartime strategy and underscores the broader significance of the KGB's approach to strategic intelligence during a pivotal era in global politics. The findings reveal that Sorge's infiltration into Japanese and German political circles provided the Soviet Union with timely and actionable intelligence that directly influenced key military decisions, particularly regarding the reallocation of troops in anticipation of conflict on the Eastern Front. This paper contributes to the existing literature by bridging the gap between individual espionage narratives and the broader institutional frameworks of Cold War intelligence operations, offering a nuanced view of how covert operations like those conducted by the KGB transcended tactical objectives to influence long-term geopolitical outcomes. Furthermore, the research adds to our understanding of how human intelligence, disinformation tactics, and psychological operations operated in concert within the Soviet intelligence apparatus, reinforcing the notion that espionage was a foundational tool of statecraft rather than a peripheral activity. By contextualizing the Sorge affair within the evolving history of international espionage, the study invites future research into how similar operations may have quietly shaped other major turning points in 20th-century history.

References

- Adams, T. (2004). *The trial of Harry Dexter White: Soviet agent of influence*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/216835088.pdf>
- Andrew, C., & Mitrokhin, V. (1999). *The sword and the shield: The Mitrokhin archive and the secret history of the KGB*. New York, NY: Basic Books.
- Ascherson, N. (1966). *Master spy*. Harper & Row. Retrieved from <https://www.nybooks.com/articles/1966/05/12/master-spy/>
- Brazil, M. (2012). *The darkest red corner: Chinese Communist intelligence and its place in the Party 1926-1945*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/41236688.pdf>
- Burton, A., & Dylan, H. (2023). 'An anarchy of treason': Public history, insider knowledge and the early spy novels of John le Carré. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/622441344.pdf>
- Dulles, A. (1963). *The craft of intelligence*. Harper & Row. Retrieved from <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp70-00058r000200060001-2>
- Egorov, B. (2025). 3 biggest Soviet intelligence failures. *Russia Beyond*. Retrieved from <https://www.rbth.com/history/332442-3-biggest-soviet-intelligence-failures>
- Egorov, B. (2025). How Stalin betrayed the intelligence officer who saved Moscow during WWII. *Russia Beyond*. Retrieved from <https://www.russiabeyond.com/history/329>
- A fresh look at a legendary spy: New Japanese translation of Richard Sorge's reports from Tokyo*. Misuzu Shobō. Retrieved from <https://www.nippon.com/en/japan-topics/bg900461/>
- Espionage in the Cold War*. Gale. Retrieved from <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/espionage-cold-war>
- Ferris, J. (2008). Intelligence and strategy: Selected essays. *Intelligence and National Security*, 23(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/02684520701885043>
- Gale. (2024). *Espionage in the Cold War*. *Encyclopedia.com*. Retrieved from <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/espionage-cold-war>
- Jervis, R. (2017). *Perception and misperception in international politics* (Rev. ed.). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- J. Mark Ramseyer, & Miwa, Y. (2025). *The good occupation*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/6341461.pdf>
- Kuromiya, H. (2022). *Stalin, Japan, and the struggle for supremacy over China, 1894–1945*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/548537074.pdf>
- Matthews, O. (2019). *An impeccable spy: Richard Sorge, Stalin's master agent*. Retrieved from https://www.academia.edu/89223788/An_Impeccable_Spy_Richard_Sorge_Stalins_Master_Agent
- Masunaga, S. (2021). *In search of new facts: Interwar Japanese military intelligence activities in the Baltic states and Finland: 1918–1940*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/475143086.pdf>

- McTaggart, P. (2002). *Soviet military intelligence: Richard Sorge*. Retrieved from <https://warfarehistorynetwork.com/article/soviet-military-intelligence-richard-sorge/>
- Misuzu Shobō. (2023). A fresh look at a legendary spy: New Japanese translation of Richard Sorge's reports from Tokyo. *Nippon.com*. Retrieved from <https://www.nippon.com/en/japan-topics/bg900461/>
- Tonkin-Covell, J. (2015). *The collectors: Naval, army and air intelligence in the New Zealand Armed Forces during the Second World War*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/29202898.pdf>
- Wallace, J. C. (2019). *Blowback of the gods: The U.S. government's covert use of religion as a tool of foreign policy in the Cold War*. Retrieved from https://open.bu.edu/bitstream/2144/34791/7/Wallace_bu_0017E_14201.pdf
- West, N. (2005). *Richard Sorge: The man who saved Moscow*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Whaley, B. (1967). *Research program on problems of international communication and security*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/18321085.pdf>

Taoism and Theism¹

Stephen Siu Kay On (Steve On)²

Abstract

This paper combines Taoism, in particular, the Taoist notion of nature as non-assertive action and as a cosmological whole, with theism, in particular, the notion of God's creatures in John Locke's *Second Treatise*, which depicts humanity as a single species with the same rank and who possess all the same advantages of nature. Drawing upon the resources available in these notions enables us not only to speculate upon the metaphysics of the ecological crisis, namely, elucidate the ultimate underpinning of this crisis, but also to provide a context-invariant account. All of this suggests that Taoism and theism alternatively (and properly) interpreted can play an important role in furthering our apprehension of this crisis. Instead of underestimating the resources in these Eastern and Western notions, we should duly capitalize upon them so as to get at this crisis in a new way that ought to satisfy the philosophic mind, i.e., deeply.

Keywords: Taoism (Daoism), theism, John Locke, ecological crisis, metaphysics

1. The three preconditions

As prelude to giving a proper specification of the notion of nature in Taoism and the notion of mankind as God's creatures in John Locke's theism, so as to advance an alternative account of the ecological crisis, I should specify three important background conditions. These should give us a handle on the eco-crisis. First, a precondition, and probably "the" precondition, of the eco-crisis can be none other than the consequences (what economists call the negative externalities) of the Industrial Revolution. In whole or in part, the Industrial Revolution played a historic role in generating air, light, noise, and water pollutions that have contributed to the degradation of the earth's ecology on a scale that is unprecedented anthropocentrically. Witness the wanton destructions of natural resources, e.g., the loss of habitats for wildlife, dwindling water supplies, wildfires, mass extinction, and erosion of biodiversity (New York Times, 2025; Guardian, 2025; AP, 2025; Le Monde, 2025).

Second, underpinning the rapid growth and economic output that had been brought about by the Industrial Revolution is this precondition: optimism in the abilities of science to produce growth – in theory without end. Humanity has for the last two hundred years or so gotten so accustomed to growth based on technological innovations, scientific advances, and medical

¹ Previous versions of this paper were presented at the 2025 Marmara University Political Science Congress, 2025 Western Political Science Association, 2024 International Online Conference on Global Religion and the Climate Crisis, 2024 World International Studies Committee, 2024 Eurasia Conference, 2023 American Political Science Association, and 2022 Institute for Advanced Study in Asian Cultures and Theologies, Chinese University of Hong Kong, S.A.R., P.R.C. I would like to thank Peter Jones, Professor Emeritus, Newcastle University, U.K. In addition, I would like to duly acknowledge and thank all the conference participants and my 2022 IASACT cohorts for their questions and feedback. As usual, I am especially grateful to my wife, Chi-Ching Chen, for her love, support, and patience without which this article could not have been written. All remaining errors are mine and mine alone.

² Assistant Professor, Ibn Haldun University, 0000-0001-6123-7720

breakthroughs that we often take it for granted. Here, it should be noted that the economic growth spurred by science is intimately linked with cognitive growth. These two forms of growth mutually reinforce one another. Underneath the surface manifestations, science presupposes and is undergirded by a metaphysics that posits a subject and an object, and that privileges instrumental rationality where the subject apprehends the object, for example, the mind apprehends nature. It is this metaphysics that underpins the growth generated by the Industrial Revolution. Nowadays, it is all but incontrovertible that the triumphs of science of the past two hundred years have proven the pessimistic predictions of Thomas Malthus to be empirically false. Yet, the “flip side” of this triumphalist narrative (human conquest of nature) is ecological destruction, which has continued apace and accelerated over the last several years.

Third, and lastly, in order to explain how we come to apprehend the eco-crisis, how we arrive at consciousness of it, we must specify this next precondition: a movement against the first metaphysics. Why humanity has the appropriate worldview and the collective cognition to grasp the significance of the current moment lies in whole or in part in an alternative metaphysics, which is the opposite of the first metaphysics. Call this a metaphysics centered on the preservation of humanity – against the disenchantment of the world where our concepts of freedom, free will, autonomy, and sense of the self are rationally explained and essentially exposed as illusory. Emergent from within and in even opposition to this opposing metaphysics is the notion that, in lieu of centering on humanity, humanity may itself be part of a whole that might be characterized as a cosmos-centered metaphysic without Cartesian dualism. Manifestations of this undifferentiated metaphysics (“the” thing-in-itself) include various popular movements whose general outlook is defined by harmony in the broadest sense such as New Ageism, Animal Liberation, living-in-tune-with-nature vision of Aboriginal Peoples, speciesism, human rights without human supremacy, new consciousness, higher dimension, all-inclusive understanding that humans are not the only sentient being worthy of respect, dignity, and protection. As a feature (an outgrowth) of this alternative metaphysics, this third background condition is manifested by the collective cognition of the need to protect and preserve humanity *and* the planet earth.

With these three main preconditions laid out, let us take one last pace back and turn to environmental political theory (Vanderheiden, 2020).³ As will soon become clear, in order to understand the eco-crisis in a particularly meaningful way that deeply satisfies, we have to speculate upon the metaphysics of this crisis.

2. Environmental political theory

Particularly germane for this paper is the intervention by Steve Vanderheiden, who accepts the challenge posed by *The Politics of the Anthropocene* (Dryzek and Pickering 2019, p. 39).⁴ Vanderheiden’s self-assigned task is to lay bare the fundamental assumptions of environmental political theory by giving a critical analysis of the key concepts in political theory, i.e., freedom, democracy, progress, equality, agency and responsibility, community, sovereignty, and justice. Ideas are important because they “orient us in the world and to each other, link causes and effects” (Vanderheiden 2020, p. 2). Plainly, ideas can “bring

³ See also the Marxist, anti-capitalist, anti-neoliberal global approaches, approaches emergent from within eco-feminism, eco-nationalism, power-transition theory, anthropocentric-ecocentric dualism, triple-paradigm crisis, integration of the natural and the social sciences, affective political ecology, reconceiving the eco-crisis as state crime, mismatched property rights, climate journalism as a form of bearing witness, lessons from British climate policy from 1973 to 2020, and the scalar divide and the economies of scale.

⁴ The authors challenge us to “rethink what core values such as justice, sustainability and democracy mean in the context of an active and unstable Earth system.”

recognition of these problems or inform constructive solutions to them” (ibid., pp. 2-3). These views are commonplace and even the materialist would be willing to concede that ideas have such powers. Now, a question is, what might be the political and material obstacles to rethinking the fundamental concepts? Moreover, what might be underpinning these obstacles? Vanderheiden hardly touches upon these issues and he precludes many of the debates that are raging in environmental political theory and contemporary discourse more generally. This leads to the major criticism, which is that Vanderheiden overly focuses on dominant discourses and theorists in Anglo-American politics and philosophy, and within liberalism he privileges contemporary statements.⁵ Absent from Vanderheiden’s discussion are such topics as Asian and African cultures and theologies. Environmental political theorists are increasingly drawing upon these traditions – e.g., Eastern – to question and broaden existing assumptions.⁶

Criticisms aside, Vanderheiden’s intervention nevertheless retains value for any serious attempt at working through the implications of the eco-crisis at the foundation. Taking cue from, but not limited to, Vanderheiden’s rethinking of the fundamental concepts, I now venture forth to discuss the eco-crisis in distinctively metaphysical terms. To this end, I draw upon the resources in two seemingly unrelated notions found in the East and the West, namely, the most relevant notion (nature) in Taoism and John Locke’s theistic (political and epistemological) writings, so as to illuminate what the eco-crisis truly *is*.

3. The notion of nature in Taoism

Predating the theism in Locke’s writings is Taoism, and most germane for the present purpose is the notion of nature. So, what is it? Before specifying it, it is necessary to give a proper specification of the Taoist cosmology,⁷ with its four presuppositions. First of all, it has to be observed that Taoist cosmology begins from the assumption that the endless stream of always novel yet still continues situations we encounter are real, and there is ontological parity among the things and events that constitute our lives (Ames and Hall 2003, p. 20). That is to say, in accordance with a particular interpretation of the Tao, in underscoring the reality of the process of change itself, “only *becomings* are” (ibid.). In this view of the cosmos, there is no permanent, unchanging reality (such as the Platonic Forms) that exists behind, beyond, underlying, or within the fleeting impermanence of the accidents before our eyes. Rather, there is just the ceaseless and usually cadenced flow of experience. The Taoist understanding of “cosmos” as the “ten thousand things” means that, in effect, the Taoists have no concept of the cosmos at all insofar as that notion in the English language is derived from early Greek philosophy, i.e., the term “kosmos,” which entails a coherent, single-ordered world which is in any sense enclosed or defined (as in having a beginning and an end). On the contrary, the Taoists are primarily “acosmotic” thinkers (Hall and Ames 1995, chap. 2). The implication of this broad distinction between a “cosmotic” worldview and an “acosmotic” worldview is that “natural kinds” would be no more than generalizations made by analogizing among similar phenomena. The reason is as follows. In the absence of some overarching “arche” or beginning as an explanation of the creative process, the Taoist worldview posits “an-archic”

⁵ This paper is in part a response to what Vanderheiden has unwittingly or not ruled out, e.g., theism in Locke, the great liberal of the seventeenth century.

⁶ Steve On, “Mastery of Nature: A Daoist Inquiry,” paper presented at the 2022 American Political Science Association. See also approaches in postcolonialism, neocolonialism, radicalism, anti-racism, republicanism, conservatism, and poststructuralism.

⁷ Here, I mainly draw upon Ames and Hall, 2003.

conditions as the “natural kinds”; an-archic is understood in the philosophic sense of this term. In short, difference is prior to identifiable similarities (Ames and Hall 2003, p. 21).

What explains this Taoist worldview is the notion of interdependence between time and space. The Chinese binomial most frequently translated as *kosmos* is *yu-zhou*, a term that overtly expresses this interdependence. The “world” as *shi-jie* is likewise expressed literally as the “boundaries between one’s generation and the tradition” (ibid.). For Ancient China, time pervades everything and is not to be denied. Time is not independent of things, but a fundamental aspect of them. Unlike traditions that devalue both time and change in pursuit of the timeless and eternal, in Ancient China things are always transforming (*wu-hua*). In fact, in the absence of some claim to objectivity that “objectifies” and thus makes “objects” of phenomena, the Chinese tradition does not make the distinction, nor have the separation between time and entities that would allow for either time without entity, or entities without time. There is no possibility of either an empty temporal corridor or an eternal anything in the sense of being timeless (ibid.).

What encourages us within a Western metaphysical tradition to differentiate time and space is our received convention, inherited from the Ancient Greeks, that makes us see things in the world as fixed in their formal aspect, and thus as bounded and limited. If instead of giving ontological privilege to the formal aspect of phenomena, we were to regard them as having parity in their formal and changing aspects, we might be more like classical China in temporalizing them in light of their ceaseless transformation, and conceive of them more as “events” than as “things.” In this processual, ever-evolving worldview, each phenomenon is some unique current or impulse within a temporal flow. In fact, it is the pervasive and collective capacity of the events of the world to transform continuously that is the actual meaning of time (ibid.).

Second of all, another presupposition of the Taoist cosmology is that this acknowledgement of the reality of both change and the uniqueness that follows from it is that particular “things” are in fact processual events and are thus intrinsically related to the other “things” that provide them context. In other words, these processual events are porous, flowing into each other in the ongoing transformations we call experience. Formation of things and function (what these things do to whom) are interdependent and mutually determining characteristics of these events. It is for this reason that things resist “definition” (with a beginning and an end, or an enclosure). For the Taoist, there is no ostensibly discrete boundary around events that flow in and out and are ever-mutating. With fluid and shifting boundaries among things, integrity for any particular thing does not mean *being* or *staying* whole, or even actualizing its own internal potential. Rather, integrity is something *becoming whole in its co-creative relationships with other things*. Integrity is consummatory relatedness. Integrity in this sense of becoming whole in one’s relations with other things is a co-creative process in which one shapes and is shaped by one’s enviroing circumstances. Not only is change an integral characteristic of things, but real creativity is a condition of this continuing transformative process. In short, our immediate experience is composed of fluid, porous events that entail both persistence and the spontaneous emergence of novelty, both continuity and disjunction. In this evolving order, there is at once a familiar rhythm to life, and the newness of each moment. Thus, the uniqueness of each emerging event is present in what already exists, and it preempts notions such as strict, linear causality, absolute predictability, and reversibility. The world in Taoist philosophy is ever new. The propensity of things is always under-determined, attended as it is by the contingency of real novelty.

In order to make sense of the Taoist view of creativity, let us contrast it to the familiar model of *creatio ex nihilo* (create something out of nothing) that is commonly associated with Judeo-

Christian cosmogony. A.N. Whitehead argues that any robust sense of creativity requires that creativity itself is more primordial than God. According to the Judeo-Christian tradition, the *all-powerful* God determines things, makes things. God is the Maker of the world, not its Creator. In the presence of the perfection that is God, nothing can be added or taken away. There can be no novelty or spontaneity. Hence, all subsequent acts of “creativity” are in fact secondary and derivative exercises of power. Creativity can make sense only in a processual world that admits ontological parity among its constitutive events and of the spontaneous emergence of novelty. Real creativity entails the spontaneous production of novelty, irreducible through causal analysis. In other words, the radical sense of creativity that we associate with “bringing into being” in *creatio ex nihilo* is too isolated and extreme for this idea within the Taoist tradition. The term *tao* (also translated in English as *dao*) entails both the process and the created product. It is the locus and the time frame within which the always contextualized creativity takes place (Ames and Hall 2003, p. 24).

Third of all, life in the Taoist “cosmology” is entertained through and only through these same phenomena that constitute our experience. The field of experience is always construed from one perspective or another. There is no view from nowhere, no external perspective, no decontextualized vantage point. We are all in the soup. The intrinsic, constitutive relations that obtain among things make them reflexive and mutually implicating, residing together within the flux and flow. This mutuality does not in any way negate the uniqueness of the particular perspective. Although any and all members of a family have implicated within them and thus present rather than represent the entire family, all members constitute and experience the family from their own particular point of view. And members in making the family their own – quite appropriately – have a distinctive proper name. In this processual Taoist cosmology, continuity is prior to individuality, and the particular character or disposition of each event is thus an ongoing distinctive achievement. That is to say, each event distinguishes itself by developing its own uniqueness within the totality. Freedom is, thus, neither the absence of constraint nor some isolatable originality, but the full contribution of this achieved uniqueness to a shared community (Ames and Hall 2003, p. 27).

Fourth of all, and finally, another presupposition is that we are not passive participants in our experience. The energy of transformation lies within the world itself as an integral characteristic of the events that constitute it. There is no appeal to some external efficient cause: no Creator God or primordial determinative principle. In the absence of any preordained design associated with such an external cause, this energy of transformation is evidenced in the mutual accommodation and co-creativity that are expressed in the relations that obtain among things. When turned to proper effect, this energy can make the most of the creative possibilities of any given situation. This kind of responsive participation has been characterized as the art of contextualizing (Hall and Ames 1998, pp. 39-43 111-112), which is a way of living and relating to a world that quite simply seeks to get the most out of the diversity of experience (Ames and Hall 2003, p. 27).

With all of this said, this interpretation of the Taoist cosmology argues for a processual understanding of classical Taoist cosmology. This alternative interpretation of the Taoist worldview posits that “things” are not things but “events” that are active “processes” and ongoing “events.” The ontological language of substance and essence that is sedimented into the English language tends to defy this linguistic priority, insisting upon the primacy of “the world” rather than the process of the world “worlding” and the myriad things “happening.” The English language can, thus, only imperfectly “translate” the world being referenced in the *Daodejing*.

Now, since the 1980s, thinkers in the Western tradition have made the connections between Taoism and ecology (Ames, 1986; Cheng, 1986; see also Chai, 2016; Fox, 2005; Girardot, et al., 2001; Miller, 2013; Nelson, 2004; Nelson, 2009; Parkes, 2012; Pfister, 2007; Wawrytko, 2005). These studies tend to assess Taoism's contribution to the development of an ecological consciousness in China through a historical or a theoretical perspective. In the oft-cited volume (Girardot, et al., 2001), as duly acknowledged by one of its co-editors, the aim was to "provide evidence that the affinity between Daoism and ecology was more than a romantic wish of contemporary environmentalists for an exotic non-Western Other. Rather, environmental values were actually grounded in the worldview of Daoist religion and concretely manifested in Daoist history" (Miller, 2013, p. 255). Such a perspective is in whole or in part predicated upon the four presuppositions, which have been spelled out above, namely, creativity emerges spontaneously without a Creator-God. As revealed by the primordial and transformative powers of Nature (the natural world, the "cosmos"), this Taoist perspective gives rise to a core value of naturalness called *zi-ran* and the ethic of nonassertive action called *wu-wei*. Now, as expounded by Liu Xiaogan, this ethic rests upon these philosophical foundations:

Dao represents forever the unknown final reason of the world, surrounding us, reminding human beings of their limitations. As average members of the ten thousand things in the universe, humans have no power to do what they wish without facing unexpected consequences. Therefore, prudent behavior and action, namely, *wu-wei*, are important and beneficial (Liu, 2001, p. 324, cited by Miller, 2013, p. 255).

Here, it is imperative upon us to learn from and abide by this Taoist ethic: this seemingly counterintuitive, illogical, and even mystical warning that being harmonious with the Tao, the Way, being attuned to the "worlding" of the world, i.e., a fundamentally non-rational, even irrational, foundational awareness of the world should impel us humans not toward instrumental rationality and technological exploitation and mastery of nature but toward spontaneous creative consciousness and spiritual simplicity that is nonexploitative and non-extractive. As Liu makes clear, this ethic of *wu-wei* or nonaction leads us to seek "better results, not pure negating of all actions" (ibid.). Thus, in this light, with the four major presuppositions of the Taoist cosmology laid bare, with the ethic of nonaction explicated in terms of spontaneous creative consciousness and striving toward "better results," we are now in a position to develop an alternative interpretation of the Daoist view of nature as follows.

3.1 An alternative interpretation of the Taoist view of nature

Taoist nature should (and can) serve as the basis of a shift from the conventional paradigm that endorses short-sighted instrumental rationality, exploitation, and extraction to an alternative paradigm that is grounded upon the intrinsic worth of spontaneous, primordial, and processual cosmos that embraces the nonhuman world and the human world, i.e., a cosmological whole.

Against this backdrop, in accordance with the particular interpretation of nature in Taoism that has been presented here, one may argue that this Taoist notion has anticipated and captured the three essential background conditions of the eco-crisis. Recall 1) consequences of the Industrial Revolution, 2) instrumental rationality, and 3) cosmos-centered metaphysics emergent from within human-centered metaphysics. In a manner of speaking, then, Taoist nature as interpreted here seems to have anticipated and captured the metaphysics being manifested by these preconditions. In reverse order, 3) might best be thought of as in harmony with the Taoist view of nature, 2) the negation of the Taoist notion of nature, and 1) the most destructive and clearest manifestation of this negation.

4. Theism in John Locke's writings

The state of nature has a law of nature [that] . . . teaches *all mankind* . . . that being all equal and independent, no one ought to harm another in his life, health, liberty, or possessions: *for men being all the workmanship of one omnipotent, and infinitely wise maker; all the servants of one Sovereign master, sent into the world by His order, and about His business; they are His property*, whose workmanship they are, made to last during His, not one another's pleasure: and being furnished with like faculties, sharing all in one community of nature, *there cannot be supposed any such subordination among us*, that may authorize us to destroy one another, as if we were made for one another's uses, as the inferior ranks of Creatures are for ours. *Every one*, as he is bound to preserve himself, and not to quit his station willfully, so by the like reason, when his own preservation comes not in competition, ought he, as much as he can, to *preserve the rest of mankind* (Locke, *The Second Treatise*, para. six, emphasis added).

It is commonplace to suggest that the foundation of Locke's political philosophy rests on the proposition that all the members of the human family are, by nature, one another's equal in authority and rule (e.g., Ashcraft, 1986; Dunn, 1969; Simmons, 1992; Waldron, 2002). Going all the way down, in metaphysical terms, the ultimate underpinnings of Locke's political philosophy can be none other than this idea: all of us are God's creatures, His property and workmanship; none of us is naturally superior or subordinate to another. What makes us morally similar, but distinct from other creatures, i.e., brutes, in Locke's theism is this same capacity, the "power of abstracting," i.e., the capacity to reason on the basis of general ideas (Chapter XI, Book II of *An Essay Concerning Human Understanding*). It is on this basis, Locke theorizes, that we can with our power of reason figure out ("reason out" by meditating upon the law of nature) that "Every one, as he is bound to preserve himself, and not to quit his station willfully, so by the like reason, when his own preservation comes not in competition, ought he, as much as he can, to preserve the rest of mankind, and *may not*, unless it be to do justice on an offender, *take away, or impair the life, or what tends to the preservation of the life, the liberty, health, limb, or goods of another*" (*The Second Treatise*, para. six, emphasis added).

For the present purpose, I set aside Locke's injunctions against attacking or injuring each other and his commands to preserve the life, the liberty, health, limb, and goods of another. Instead, I will speculate upon the metaphysics that underpins Locke's theism, which seems to have anticipated and captured the metaphysics being manifested by the three essential background conditions of the eco-crisis (as specified in Section I). These three conditions might best be thought of as a substantiation, an inversion, and an extension of Locke's philosophical thinking. Recall 1) consequences of the Industrial Revolution, 2) instrumental rationality, and 3) human-centered metaphysics. Again, in reverse order, the link between 3) and Locke's political theory seems straightforward. Both are concerned with "the preservation of the life, the liberty, health, limb, or goods of another" in Locke's terminology. Locke's philosophical-political theory precedes 3). In a way, then, 3) can be conceived of as a substantiation of Locke's theism. With regard to 2), it is arguably the inversion of the metaphysics of Locke's theistic political doctrine. The nib of this inversion is: instrumental rationality presupposes rationality. Rationality is nothing if not reason itself and the capacity to exercise reason. In Locke's epistemological writing, he makes clear that men are different from brutes; men have the capacity to reason (and abstract based on general ideas) but not brutes. Plainly, the essence of instrumental rationality has already been expressed in whole or in part by Locke. Lastly, as the clearest and most destructive manifestation of instrumental rationality, 1) should be viewed as the extreme outgrowth (an extension) of Locke's political philosophy and specifically his theory of property that has been embraced to varying degrees by almost all the governments around the world, i.e., globalization as Lockeanization.

5. Conclusion

In response to the myriads of challenges posed by the eco-crisis, this paper has sought to describe the key preconditions that had significantly contributed to it. Next, furthering advances in environmental political theory by building upon the work of a major thinker, basic research has been conducted into two fundamental ideas thrown up in Eastern thought and Western political philosophy, i.e., the Taoist notion of nature and the theist notion of humanity as God's creatures in Locke's political theory. Then, by drawing upon the philosophical resources available in these notions, a speculative account of the metaphysics of the eco-crisis is provided.

It appears that the central notions in Taoism and classical liberalism have an important role to play in the general discourse on the eco-crisis. The idea doing the work is this: if the challenges posed by the eco-crisis are so urgent that they require thinking afresh some or all of the fundamental concepts, then there is every reason to philosophize in a manner that transcends the boundaries established by religion, theology, tradition, and space and time. Thus, properly understood "old-fashioned" ideologies in the East and the West have the resources capable of deepening our understanding of the eco-crisis in an especially meaningful way.

Now, a good deal of contemporary discourse, including political theory and philosophy in the Analytic and the Continental traditions, has seemingly adopted context-variant thinking that particularizes the myriads of challenges posed by the eco-crisis. Under the description of "depending on the context" (or context-variant) that is generously sprinkled throughout these relativistic accounts, one sometimes wonders whether it is possible at all to have such a particular account of the eco-crisis that is truly capable of getting its ideas across to another account so as to communicate its central vision. Going against the grain, this paper has argued the opposite, i.e., a context-invariant account, that ought to attract and (hopefully) satisfy the ideologically self-aware and philosophically minded in the East and the West.

Bibliography

- Ames, R. T. (1986) Daoism and the Nature of Nature. *Environmental Ethics* 8 (4), 317-350.
- Ames, R. T. & Hall, D. L. (2003) *Daodejing: Making This Life Significant: A Philosophical Translation*. New York: Ballantine Book.
- Ashcraft, R. (1986) *Revolutionary Politics and Locke's "Two Treatises of Government"*. Princeton: Princeton University Press.
- Chai, D. (2016) Rethinking the Daoist Concept of Nature. *Journal of Chinese Philosophy* 43 (4), 259-274.
- Cheng, C.-Y. (1986) On the Environmental Ethics of the Dao and the Qi. *Environmental Ethics* 8(4), 351-370.
- Dryzek, J. S. & Pickering, J. (2019) *The Politics of the Anthropocene*. Oxford: Oxford University Press.
- Dunn, J. (1969) *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the "Two Treatises of Government"*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, A. (2005) Process Ecology and the 'Ideal' Dao. *Journal of Chinese Philosophy* 32 (2), 47-57.

- Girardot, N. et al., eds. (2001) *Daoism and Ecology: Ways within a Cosmic Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, D. L. & Ames, R. T. (1995) *Anticipating China: Thinking Through the Narratives of Chinese and Western Culture*. Albany: SUNY Press.
- Hall, D. L. & Ames, R. T. (1998) *Thinking from the Han: Self, Truth, and Transcendence in Chinese and Western Culture*. Albany: SUNY Press.
- Le Monde (2025) Climat. <https://www.lemonde.fr/climat/> (Access Date: 16.12.2025)
- Locke, J. (1988) *Two Treatises of Government*, ed., Peter Laslett. Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, J. (2021) *Drafts for the Essay Concerning Human Understanding*. Edited by J. R. Milton and G. A. J. Rogers, Clarendon Edition of the Works of John Locke. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, J. (2013) Is Green the New Red? The Role of Religion in Creating a Sustainable China. *Nature and Culture* 8 (4), 249-264.
- Nelson, E. (2004) Responding to Heaven and Earth: Daoism, Heidegger and Ecology. *Environmental Philosophy* 1 (2), 65-74.
- Nelson, E. (2009) Responding with Dao: Early Daoist Ethics and the Environment. *Philosophy East and West* 59 (4), 294-316.
- Parkes, G. (2012) Lao-Zhuang and Heidegger on Nature and Technology. *Journal of Chinese Philosophy* 39 (2), 112-133.
- Pfister, L. F. (2007) Environmental Ethics and Some Probing Questions for Traditional Chinese Philosophy. *Journal of Chinese Philosophy* 34 (2), 101-123.
- Simmons, A. J. (1992) *The Lockean Theory of Rights*. Princeton: Princeton University Press.
- The Associated Press (2025) Climate. <https://apnews.com/climate-and-environment> (Access Date: 16.12.2025)
- The Guardian (2025) Environment. Climate crisis. <https://www.theguardian.com/environment/climate-crisis> (Access Date: 16.12.2025)
- The New York Times (2025) Climate and Environment. <https://www.nytimes.com/section/climate> (Access Date: 16.12.2025)
- Vanderheiden, S. (2020) *Environmental Political Theory*. Cambridge: Polity.
- Waldron, J. (2002) *God, Locke, and Equality: Christian Foundations of John Locke's Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wawrytko, S. (2005) The Viability and Virtuosity of Daoist Ecology: Reversion as Renewal. *Journal of Chinese Philosophy* 32 (2), 89-103.

Türk Dış Politikasında Hibrit Bir Araç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Savunma Sanayii Üçgeninde Modern Deniz Gücü Diplomasisi

Mesut Özel¹

Öz

Bu çalışma, 2000 sonrası dönemde Türkiye'nin deniz gücü kullanımında niteliksel bir dönüşüm gerçekleştirdiğini ve klasik "gambot diplomasisi"ni aşan hibrit bir "Modern Deniz Gücü Diplomasisi" modeli geliştirdiğini öne sürmektedir. James Cable'ın gambot diplomasisi ve Joseph Nye'in yumuşak güç teorilerini, Rowlands'ın paydaş analizi ve güç dönüştürme kapasitesi kavramları ışığında sentezleyen çalışma, savunma sanayii diplomasisini sistematik bir üçüncü ayak olarak entegre eden yeni bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Üç temel bileşeni stratejik sinerji içinde birleştiren bu model: (1) Sert Güç (askeri caydırıcılık ve zorlayıcı diplomasi), (2) Yumuşak Güç Projeksiyonu (insani diplomasi, itibar inşası ve iş birliği) ve (3) Savunma Sanayii Diplomasisi'nden (yerli teknolojik kapasitenin nüfuz ve ortaklık aracı olarak sergilenmesi) oluşmaktadır. Modelin etkinliği ve sürdürülebilirliği, Soğuk Savaş sonrası stratejik özerklik arayışına dayanan yerli savunma sanayii kapasitesindeki köklü büyümeyle doğrudan ilişkilidir. Bu dönüşüm, Türk Donanması'nı geleneksel kıyı koruma rolünden, proaktif bir küresel aktör konumuna taşımıştır.

Çalışma, modelin operasyonel işleyişini nitel vaka analizleri üzerinden incelemektedir: Türkiye'nin Libya müdahalesi ve deniz yetki alanları mutabakatı, Türk Deniz Görev Grupları'nın küresel seferleri ile Somali ve Katar'daki ileri üs stratejisi. Analiz, bu hibrit modelin Türkiye'yi gambot diplomasisinin tarihsel mağduru konumundan, 21. yüzyıl deniz devlet aklında kilit bir aktör konumuna taşımada etkili olduğunu göstermektedir. Çalışma, literatüre yeni bir analitik çerçeve önermek ve bu modeli ampirik olarak detaylandırmak suretiyle katkı sunmaktadır.

Bununla birlikte, modelin uzun vadeli başarısı azalan getiriler, algı yönetimi zorlukları, dengeleyici koalisyon riskleri ve taktik kazanımları kalıcı diplomatik sonuçlara bağlayacak stratejilerin geliştirilmesi gerekliliği gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Nihai başarı, sert gücü derinleşmiş diplomatik angajman ve yumuşak güç kapasitesiyle destekleyen kapsayıcı bir stratejik vizyona bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Modern Deniz Gücü Diplomasisi, Gambot Diplomasisi, Savunma Sanayii Diplomasisi, Mavi Vatan, Hibrit Model, Türk Deniz Görev Grupları (TDGG).

A Hybrid Tool in Turkish Foreign Policy: Modern Naval Power Diplomacy in the Triangle of Hard Power, Soft Power and Defense Industry

Abstract

This study argues that post-2000 Türkiye has undergone a profound qualitative transformation in its use of naval power, developing a complex and hybrid "Modern Naval Power Diplomacy" model. This model strategically integrates three core components into a cohesive

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, mesut.ozel@kent.edu.tr, 0000-0002-8577-6750

framework: (1) Hard Power (military deterrence and coercive gunboat diplomacy), (2) Soft Power Projection (humanitarian diplomacy, reputation building, and naval cooperation), and (3) Defense Industry Diplomacy (showcasing indigenous technological capacity as a tool of influence and strategic partnership). The article develops this analytical framework by synthesizing the theories of James Cable (gunboat diplomacy) and Joseph Nye (soft power), incorporating insights from stakeholder theory and the concept of power conversion capacity.

The model's effectiveness is directly linked to the growth of its domestic defense industry, a cornerstone of Türkiye's post-Cold War quest for strategic autonomy. This transformation has propelled the Turkish Navy from a traditional littoral defense force into a proactive shaper of regional security and a global maritime actor.

Through qualitative case study analysis, the article demonstrates the model's operational functioning. Key cases examined include Türkiye's intervention in Libya and the subsequent maritime jurisdiction agreement, the global expeditions of the Turkish Naval Task Groups (TNTG) as mobile diplomatic platforms, and the forward base strategy in Somalia and Qatar. The analysis concludes that this hybrid model has been instrumental in transforming Türkiye's role from a historical subject of gunboat diplomacy into a primary actor in 21st-century naval statecraft.

However, the study also identifies significant challenges to the model's long-term sustainability, including risks of diminishing returns, the formation of balancing coalitions, and the imperative to translate tactical gains into lasting diplomatic outcomes. Ultimately, the model's success depends not only on advancing hard power capabilities but also on complementing them with deepened diplomatic engagement and soft power projection to ensure legitimacy and strategic resilience.

Keywords: Modern Naval Power Diplomacy, Gunboat Diplomacy, Defense Industry Diplomacy, Blue Homeland, Hybrid Model, Turkish Naval Task Groups (TNTG).

1. Giriş: Tarihsel Arka Plan, Dönüşen Rol ve Stratejik Çerçeve

Türkiye'nin deniz gücünü bir diplomasi aracı olarak kullanımı, köklerini Cumhuriyet'in kuruluş dönemine kadar uzanan bir tarihsel birikime dayanmaktadır. Bu bağlamda, James Cable'ın "gambot diplomasisi" kavramsallaştırması yalnızca bir analiz çerçevesi olmakla kalmamakta, aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme sürecinde deniz gücünün rolüne dair önemli tarihsel örnekler de sunmaktadır. Cable (1994), 19. ve erken 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun, büyük güçlerin sıkça başvurduğu gambot diplomasisinin hedefi ve mağduru olduğuna işaret etmektedir. Özellikle kapitülasyonlar döneminde ve I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul'un işgali gibi olaylar, deniz yoluyla uygulanan siyasi baskının somut örneklerini oluşturmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte bu tarihsel mağduriyet algısı, aynı zamanda deniz gücünün bağımsızlığın ve egemenliğin sembolü olarak yeniden inşasının da motivasyon kaynağı haline gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk döneminde, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin deniz gücünü bir prestij ve diplomatik meşruiyet aracı olarak kullanma çabaları dikkat çekicidir. Örneğin, 1924 yılında *Hamidiye* Kruvazörü'nün uzun mesafeli bir eğitim seferine çıkarak çeşitli limanları ziyaret etmesi ve 1936'da Türk Donanması'na ait savaş gemilerinin Malta ve Pire limanlarına gerçekleştirdiği diplomatik ziyaretler (Uyaniker, 2021), bu dönemde "dostane deniz diplomasisi" yoluyla uluslararası tanınırlık ve itibar kazanma arayışının göstergeleridir. Bu hamleler, Cable'ın tanımladığı "sınırlı deniz gücü" kullanımının barışçıl ve ilişki geliştirici versiyonları olarak yorumlanabilir. Ancak, Soğuk Savaş koşulları ve NATO üyeliği çerçevesinde Türk Deniz Kuvvetleri'nin rolü büyük ölçüde ittifak savunması ve kıyı koruma

ile sınırlı olmuş, bu erken dönemdeki sembolik projeksiyon kapasitesi uzun bir süre ikinci planda kalmıştır.

Türkiye, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde ise deniz gücünü, bu tarihsel birikimden beslenen ancak geleneksel "gambot diplomasisi"nin ötesine geçen çok boyutlu bir diplomatik modele dönüştürmüştür. Soğuk Savaş sonrasında derinleşen stratejik özerklik arayışının bir sonucu olarak bu dönüşüm, Türk Deniz Kuvvetleri'ni (TDK) salt bir askeri varlık olmaktan çıkarıp, Karadeniz'den Hint Okyanusu'na uzanan coğrafyada dış politikanın aktif bir şekillendiricisi haline getirmiştir (Güvenç, 1998: 136). Bu bağlamda, Türk Deniz Kuvvetleri'nin 2023-2025 döneminde gerçekleştirdiği ortalama 250'den fazla yıllık diplomatik ve operasyonel faaliyet (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2025), bu dönüşümün somut bir göstergesidir.

Bu süreç, "cephe ülkesi" algısı ve NATO'ya koşulsuz güvenin sorgulanmasıyla tetiklenmiş; "Açık Denizlere Doğru" (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1997) gibi doktrinlerle desteklenerek Türkiye'yi 19. yüzyılın gambot diplomasisi mağdurundan 21. yüzyılın faili/aktörü konumuna taşımıştır (Güvenç, 2004: 45). "Mavi Vatan" doktriniyle somutlaşan jeopolitik vizyon ise deniz yetki alanlarını bir "vatan" parçası olarak kavramsallaştırmış ve bu alanların korunmasını ulusal güvenliğin merkezine yerleştirerek (Gürdeniz, 2013) hibrit modelin ortaya çıkışını tetiklemiştir. Bu vizyon, Türkiye'nin 462.000 km²'lik Mavi Vatan alanındaki hak ve menfaatlerini korumayı hedefleyen bir deniz jeopolitiği anlayışının ürünüdür.

Bu dönüşüm, stratejik çalışmalardaki daha geniş bir paradigma kaymasıyla uyumludur; dar bir "deniz gücü/donanma diplomasisi" kavramından, daha kapsamlı bir anlama sahip olan "denizci devlet aklı"na (*naval statecraft*) doğru bir geçişi temsil etmektedir (Patalano, 2024). Patalano'nun (2024) da ifade ettiği gibi, artık kritik soru sadece donanmaların diplomasiyi nasıl destekleyebileceği değil, "ulusal devlet aklının diplomasiyi azami etkiyle sunmak için bir donanmaya ne ölçüde ihtiyaç duyduğu"dur.

Bu çerçevede, çalışmanın temel hipotezi, Türkiye'nin 2000 sonrası dönemde deniz kuvvetlerini salt bir tehdit veya gösteri aracı olarak kullanmaktan ziyade, üç temel bileşeni, sert güç, yumuşak güç ve savunma sanayii diplomasisini, stratejik bir sinerji içinde birleştiren kapsamlı bir "Modern Deniz Gücü Diplomasisi" modeli çerçevesinde konuşturduğudur. Modelin etkinliği ve sürdürülebilirliği, savunma sanayiindeki yerli ve milli kapasite artışıyla doğrudan ilişkilidir. Cable'ın (1994) ikili ve mekanik gambot diplomasisi anlayışının aksine, bu hibrit model Türk Deniz Görev Grupları (TDGG) seferleri, denizaşırı üsler ve çok taraflı operasyonlar gibi geniş bir faaliyet yelpazesinde tezahür etmektedir.

Bu makale, söz konusu dönüşümü sistematik bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, öncelikle James Cable'ın "gambot diplomasisi" ve Joseph Nye'nin "yumuşak güç" kavramları etrafında şekillenen literatürü inceleyecek ve savunma sanayii diplomasisini sistematik bir bileşen olarak entegre eden yeni bir analitik çerçeve önerecektir. Ardından, bu üçlü modelin işleyişi, Libya mutabakatı, TDGG seferleri, Somali anlaşması ve Katar'daki kalıcı varlık gibi temsili vaka analizleri üzerinden incelenecek; sonuç bölümünde ise modelin başarıları, riskleri ve gelecek perspektifi değerlendirilecektir.

2. Teorik Çerçeve: Geleneksel Modellerden Hibrit Bir Modele

Bu çalışma, deniz gücünün bir diplomasi ve dış politika aracı olarak kullanımına ilişkin mevcut literatür üzerine inşa edilmiştir. Temel çıkış noktası, James Cable'ın (1994) "gambot diplomasisi"ne dair çığır açan çerçevesidir. Cable, deniz gücünün siyasi bir mesaj iletmek, caydırmak veya sınırlı güç kullanmak için araçsallaştırılmasını tanımlamaktadır. Gambot diplomasisinin etkinliği, güçlü bir propaganda aracı olarak işlev görmesinden kaynaklanır;

savaş gemilerinin konuşlandırılması, hedef hükümetler ve kamuoyları için önceden tasarlanmış sembolik bir mesaj niteliği taşır. Temel amaç fiziksel zorlama değil, psikolojik iknadır (Ernek Alan, 2014; Cable, 1970, s. 21). Bu klasik model, tarihsel olarak güçlü devletlerin, askeri varlıklarını göstererek daha zayıf aktörlerin politikalarını şekillendirdiği ikili ve hiyerarşik bir etkileşimi öngörür.

Ancak, Soğuk Savaş sonrası dönemin karmaşık ve çok katmanlı jeopolitiği, Cable'ın bu ikili (fail-mağdur) ve devlet merkezli modelinin açıklayıcı gücünü önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Küreselleşme, devlet-dışı aktörlerin yükselişi ve güç dengelerindeki kaymalar, deniz gücü diplomasisi (*naval diplomacy*) sahnesini dönüştürmüştür. Bu dönüşüm karşısında, bazı yazarlar daha nötr ve kapsayıcı bir kavram olan "deniz gücü/donanma diplomasisi"ni tercih ederken (Widen, 2011), Le Mière (2011) gambot diplomasisini dostane deniz diplomasisi ile savaş arasında uzanan geniş bir spektrumda konumlandırmaktadır. Ona göre bu kavram, iki uç arasındaki "belirsiz" (*nebulous*) ve dinamik bir alanı kapsamakta; zorlama ile işbirliği, tehdit ile davetin iç içe geçtiği bir operasyonel ortama işaret etmektedir (s. 57).

Rowlands (2019) ise daha ileri giderek, geleneksel modellerin, çok sayıda devlet ve devlet-dışı aktörün dahil olduğu, iletişim süreçlerinin karmaşıklaştığı ve taktiklerin yumuşak güçten sert güce uzanan geniş bir yelpazede şekillendiği çağdaş donanma diplomasisi vakalarını açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürmektedir (s. 95-96). Bu radikal eleştiriden hareketle Rowlands, donanma diplomasisini anlamak için merkezine "Neden?" (amaç) sorusunu yerleştiren ve bu temel soruyu "Ne?" (iletişim), "Kim?" (paydaşlar) ve "Nasıl?" (yöntemler) sorularıyla çerçeveleyen yeni ve daha esnek bir analitik model önermektedir (s. 109). Bu bağlamda, Rowlands'ın (2019) paydaş teorisi, modern diplomasinin bu karmaşıklığını analiz etmek için güçlü bir araç sunmaktadır. Teori, bir donanma diplomasisi olayını, doğrudan katılan tarafların yanı sıra birincil, ikincil ve üçüncül dereceden etkilenen çok sayıda aktörü içeren çok katmanlı ve ilişkisel bir ağ olarak ele almaktadır (s. 99-104). Bu çerçeveye, Türkiye'nin Libya'daki müdahalesinin veya Somali ile deniz güvenliği anlaşmasının neden sadece ilgili ülkeleri değil, aynı zamanda AB, BM, bölgesel güçler, uluslararası şirketler ve sivil toplumu içeren geniş bir paydaş yelpazesinde yankı uyandırdığını anlamamıza olanak tanımaktadır.

Cable'ın çerçevesine yönelik bu modern eleştiriler ve geliştirmeler, onu diğer temel uluslararası ilişkiler kavramlarıyla entegre etme ihtiyacını doğurmuştur. Joseph Nye'nin (2004) "yumuşak güç" kavramı bu entegrasyon için hayati öneme sahiptir. Nye, zorlama veya maddi ödül olmadan, cazibe ve ikna yoluyla başkalarının isteklerini şekillendirme becerisini tanımlamaktadır. Kozanhan'ın (2019) da vurguladığı üzere, yumuşak güç sert güçten bağımsız değil, onunla simbiyotik ve tamamlayıcı bir ilişki içindedir. Deniz Kuvvetleri, liman ziyaretleri, ortak tatbikatlar, eğitim programları ve insani yardım operasyonları gibi faaliyetlerle bu çekim gücünün projeksiyonu için ideal platformlardır (Till, 2018). Bu faaliyetler, güven inşa eder, itibarı pekiştirir ve uzun vadeli ortaklıkların temelini atar.

Üçüncü ve günümüz bağlamında giderek daha kritik hale gelen bir bileşen ise "savunma sanayii diplomasisi"dir (Bitzinger, 2010; Karp, 2010). Bu kavram, yerli askeri platformların ihracı, ortak üretimi veya stratejik konuşlandırılması yoluyla teknolojik yetkinliğin, güvenilir ortaklığın ve jeopolitik nüfuzun sergilenmesini içerir. Milli ve yerli teknoloji, artık sadece bir güvenlik aracı değil, aynı zamanda derin diplomatik etki ve bağımsızlık sembolüdür. Türkiye özelinde bu yeteneğin ardındaki temel motivasyon, 1990'larda batılı müttefiklerden gelen ambargoların ve değişen güvenlik paradigmalarının tetiklediği stratejik özerklik arayışıdır (Güvenç, 1998). Yurtiçi savunma sanayiindeki kapasite artışı, Türkiye'yi gambot diplomasisinin pasif bir nesnesi olmaktan çıkarıp, sert ve yumuşak gücü yerli ve milli teknoloji ile besleyen aktif bir deniz diplomasisi aktörü konumuna yükseltmiştir.

3. Önerilen Çerçeve: Modern Deniz Gücü Diplomasisi Modeli

Bu çalışmanın öne sürdüğü "Modern Deniz Gücü Diplomasisi" modeli, yukarıda detaylandırılan teorik temel üzerine inşa edilerek, Rowlands'ın (2019) çok paydaşlı ve amaç odaklı analiz sacayağını, Türkiye'nin 21. yüzyıl stratejik pratiği bağlamında somutlaştırmakta ve operasyonelleştirmektedir. Model, Soğuk Savaş sonrası dönemde tek boyutlu kalmış geleneksel gambot diplomasisi anlayışını aşarak, üç temel bileşeni dinamik ve stratejik bir sinerji içinde bir araya getirir:

3.1. Sert Güç (Geleneksel Gambot Diplomasisinin Evrimi)

Bu bileşen, caydırıcılık ve sınırlı güç gösterisini içerir. Ancak Cable'ın (1994) tanımladığı klasik, neredeyse teatral gösteriden farklı olarak, Türkiye'nin uygulaması gerçek bir askeri kapasite ve müdahale yeteneğine dayanmaktadır. Doğu Akdeniz'de sismik araştırma gemilerini savaş gemileriyle koruma, Akdeniz Kalkanı Harekâtı gibi operasyonlarla diplomatik kazanımları askeri varlıkla güvence altına alma veya Libya'daki askeri desteğin sahadaki dengeyi değiştirmesi, bu sert gücün "gösteri" olmaktan çıkıp "belirleyici" bir faktör haline geldiğini gösterir. Bu, yalnızca psikolojik iknadan ibaret değil, gerektiğinde sınırlı da olsa güç kullanımı iradesini ve kabiliyetini sahaya yansıtan bir araçtır.

3.2. Yumuşak Güç Projeksiyonu

Joseph Nye'nin (2004) teorileştirdiği kavramın denizlerdeki operasyonel karşılığıdır. İnsani diplomasi, itibar inşası ve iş birliği faaliyetlerini kapsar. Türk Donanması, bu kapsamda Somali açıklarında korsanlıkla mücadele, Afrika'nın çeşitli limanlarına yapılan insani yardım ve eğitim görevleri icra eden *TCG Giresun* gibi platformlarla sağlık hizmetleri, uluslararası tatbikatlarda ortak eğitim faaliyetleri ve diplomatik nezaket ziyaretleri gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetlerin amacı, Türkiye'yi güvenilir bir ortak, yardımsever bir aktör ve bölgesel istikrarın destekçisi olarak konumlandırmaktır. Yumuşak güç projeksiyonu, sert gücün yarattığı gerilimi dengelemeye, ilişkileri normalleştirmeye ve uzun vadeli bağlılık inşa etmeye hizmet etmektedir.

3.3. Savunma Sanayii Diplomasisi

Bu, modelin en yenilikçi ve Türkiye'ye özgü bileşenidir. Bitzinger (2010) ve Karp'ın (2010) işaret ettiği gibi, yerli ve milli teknolojik kapasitenin bir güvenlik ve nüfuz aracı olarak sergilenmesini içermektedir. MİLGEM sınıfı korvetler, REİS sınıfı denizaltılar, Bayraktar TB2 Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA) ve *TCG Anadolu* amfibi hücum gemisi gibi milli platformlar, sadece askeri araçlar değil, aynı zamanda yüzen diplomatik kartvizitlerdir. Bu platformların ihracı (Pakistan, Ukrayna örnekleri), ortak üretimi veya Türk Deniz Görev Grupları (TDGG) ile dünya limanlarında sergilenmesi, Türkiye'nin artık sadece güç kullanan değil, aynı zamanda ileri teknoloji üreten, paylaştan ve güven veren bir stratejik ortak olduğu mesajını iletmektedir. Bu diplomasi türü, ilişkileri alıcı-satıcı düzeyinden, teknolojik bağımlılık ve güven esasına dayalı derin stratejik ortaklıklara taşıma potansiyeli taşımaktadır.

Bu üçlü model, salt bir taktik veya araçsal tercihin ötesinde, Gürdeniz (2020) gibi stratejistlerin "Atlantik'ten Avrasya'ya rota değişimi" olarak tanımladığı daha geniş bir jeopolitik ve jeo-ekonomik yeniden konumlanmanın denizlerdeki yansımasıdır. Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynakları rekabeti (Karabat, 2019) bu dönüşümü hızlandıran ve "Mavi Vatan" doktriniyle meşruiyet zeminine oturtan temel dinamiklerden biridir. Ancak, Uzel (2020) gibi akademisyenler bu süreci, dış politikada diplomasinin araçsal akılcılığının yerini, askeri kabiliyetlerin ve söylemin ön plana çıktığı daha sert, daha riskli ve "askerileşmiş" bir eğilimin aldığı yönünde eleştirmektedir. Bu eleştiri, modelin uzun vadede

yumuşak güç ve diplomasi ile denge kurulamadığı takdirde karşılaşabileceği meşruiyet ve sürdürülebilirlik sorunlarına işaret etmesi açısından önemlidir.

4. Operasyonel Mantık ve Teorik Konumlandırma

Bu üçlü modelin operasyonel mantığı ve etkinliği, Kozanhan'ın (2019) işaret ettiği "güç dönüştürme" (*power conversion*) kapasitesine dayanır. Holsti'nin (1964, s. 169) klasik tanımıyla güç, bir devletin sahip olduğu potansiyel kaynakları (askeri, ekonomik, teknolojik) etkili bir şekilde seferber ederek, "ödül, ceza, ikna ve zorlama" stratejileri aracılığıyla diğer aktörlerin davranışlarını istediği yönde şekillendirme becerisidir. Türkiye'nin Modern Deniz Gücü Diplomasisi modeli, işte bu soyut potansiyeli somut diplomatik ve stratejik sonuçlara dönüştüren bir mekanizma işlevi görmektedir. Model, bu dönüşümü üç temel kanalla gerçekleştirmektedir: Geleneksel gambot diplomasisi yoluyla ceza tehdidi ve ikna, yumuşak güç projeksiyonu yoluyla ödül ve cazibe ile ikna ve savunma sanayii diplomasisi yoluyla teknolojik ikna ve ortaklıkla özendirme.

Ateşoğlu'nun (2024) güç kullanım stratejilerine dair çerçevesi ışığında, modelin bileşenleri daha net işlevselleşir. Buna göre, gambot diplomasisi ve savunma sanayii diplomasisi (özellikle caydırıcı platform konuşlandırmaları) ağırlıklı olarak zorlama (*coercion*) ve caydırıcılık (*deterrence*) araçları olarak öne çıkar. Rakibi maliyeti artıran bir eylemden vazgeçirmeyi ya da Türkiye'nin çıkarlarına saygı göstermeye ikna etmeyi hedefler. Buna karşılık, yumuşak güç aktarımı ise çatışmayı önleyici caydırıcılık ve iş birliği aracıdır. İlişkileri gerginleştirebilecek yanlış anlaşılmalara azaltarak, güven inşa ederek ve ortak çıkar alanları yaratarak çatışma ihtimalini baştan asgariye indirmeye çalışır.

Modelin bu teorik konumlandırmasının sahada somut tezahürü, Türk Deniz Görev Grupları (TDGG) gibi "seyyar diplomatik platform"larda (Özgen, 2017) cisimleşmektedir. TDGG severer, üçlü modelin canlı ve butanes bir laboratuvarıdır. Bir seferde, atış tatbikatlarıyla sert güç mesajı verilirken, aynı gemilerin uğradığı limanlarda yerel yetkililerle görüşmeler, basın açıklamaları ve topluma yönelik etkinliklerle yumuşak güç aktarılmaktadır. Seferi gerçekleştiren milli tasarım ve inşa MİLGEM korveti veya firkateyni ise, bir savunma sanayii diplomasisi vitrini olarak, Türkiye'nin teknolojik olgunluğunu ve güvenilir ortaklık kapasitesini fiziken sergilemektedir. Bu, modelin bütünleşmiş ve eşzamanlı işleyişinin mükemmel bir örneğidir.

Modelin coğrafi erişimini, sürekliliğini ve derinliğini stratejik olarak güçlendiren kritik uzantı ise "İleri Üs Stratejisi"dir (Özgen, 2019). Bu strateji, gambot diplomasisini geçici bir "gelip giden güç gösterisi" olmaktan kurtarıp, kalıcı bir stratejik varlığa dönüştürür. Katar'daki askeri üs, Türkiye'nin Körfez'deki köklü müttefikliğinin somut göstergesi ve Hint Okyanusu'na açılım için lojistik bir dayanak noktasıdır. Somali ile imzalanan Deniz Güvenliği ve Eğitim İş Birliği Anlaşması, Türkiye'ye ülkenin kıta sahanlığındaki kaynakların korunması ve yönetilmesinde benzersiz bir rol vererek, Afrika Boynuzu'nda derin bir stratejik nüfuz alanı yaratır. Libya'daki deniz destekli varlık ise, diplomatik olarak kazanılmış deniz yetki alanlarının fiilen korunmasını ve Doğu Akdeniz'deki dengelerde sürekli bir aktör olmayı sağlamaktadır (Ekiz & Olaç, 2024). Bu ileri üsler ve anlaşmalar, Türk donanmasına bölgesel krizlere hızlı müdahale yeteneği, uzun süreli operasyonlar için lojistik destek ve istihbarat toplama imkânı sunarak, modelin "güç dönüştürme" kapasitesini katlanarak artırmaktadır. Sonuç olarak, Modern Deniz Gücü Diplomasisi modeli, Türkiye'nin denizlerdeki potansiyelini, çok boyutlu, birbirini besleyen araçlarla kalıcı stratejik etkiye ve küresel bir aktör konumuna dönüştüren sofistike bir devlet akli (*statecraft*) çerçevesi olarak ortaya çıkmaktadır.

5. Vaka Analizi: Modern Deniz Gücü Diplomasisinin Tezahürleri

Türkiye'nin "Modern Deniz Gücü Diplomasisi" modeli, artık salt teorik bir çerçeve olmaktan çıkarak 21. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçek dünya sahnesinde somut başarılar ve karmaşık etkileşimler üreten etkin bir stratejik araç haline gelmiştir. Bu dönüşümün derinliğini ve modelin işleyiş mekanizmalarını anlamak için, onun dört temel operasyonel tezahürünü Rowlands'ın (2019) paydaş teorisi ve güç dönüştürme kapasitesi bakış açısından derinlemesine incelemek gerekmektedir. Bu analiz, modelin nasıl çok katmanlı bir diplomatik mühendislik aracına dönüştüğünü gösterecektir.

Rowlands'ın (2019) paydaş teorisi, Türkiye'nin deniz diplomasisi girişimlerinin neden ve nasıl geniş yankılar uyandırdığını deşifre etmek için kritik bir analitik araç sunmaktadır. Rowlands'a göre, çağdaş bir donanma diplomasisi olayı, doğrudan muhatapların çok ötesine uzanan, birincil, ikincil ve üçüncül dereceden etkilenen çok sayıda devlet, devlet-dışı aktör, uluslararası örgüt ve iç siyasi oluşumu içeren karmaşık bir ağıdır (s. 99-104). Bu çerçeve, her bir vakayı izole bir ikili ilişki olarak değil, küresel ve bölgesel güç dengelerini sarsan bir dalga etkisi olarak okumamızı sağlamaktadır. Örneğin, Türkiye'nin Libya'daki askeri ve diplomatik hamlesi, sadece Trablus'taki Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile Halife Hafter güçleri arasındaki mücadeleye müdahil olmakla kalmadı. Bu hamle, AB'yi derinden bölen bir dış politika krizi yarattı, BM'nin Libya sürecindeki otoritesini tartışmaya açtı, Mısır ve BAE'nin bölgesel pozisyonlarını tehdit etti, Rusya'nın askeri vekilleri üzerinden dolaylı bir rekabet alanı oluşturdu ve Türkiye iç siyasetinde hem destek hem de riskleri gündeme getirdi. Benzer şekilde, Somali ile imzalanan kapsamlı deniz güvenliği anlaşması da basit bir ikili işbirliğinin ötesinde anlam taşımaktadır. Bu anlaşma, Etiyopya, Kenya ve hatta uzak aktörler olarak Hindistan ile Çin'in Hint Okyanusu'ndaki çıkarlarını ilgilendiren bir hamledir; uluslararası deniz hukuku çevrelerinde egemenlik devrine varan yetkiler nedeniyle tartışma konusu olmuş, aynı zamanda bölgedeki potansiyel hidrokarbon kaynakları için çalışmayı uman uluslararası enerji şirketlerinin hesaplarını da etkilemiştir.

5.1. Libya: Operasyon-Politika Simbiyozu ve Güç Dönüşümünün Ustalık Örneği

Libya, hibrit modelin "operasyon-politika simbiyozu"nu ve güç kaynaklarının nasıl hızla diplomatik ve jeo-ekonomik kazanca dönüştürüldüğünü mükemmel şekilde sergileyen bir laboratuvarıdır. Türkiye'nin BM tarafından tanınan UMH'ye verdiği askeri destek, Kardaş'ın (2020) tabiriyle hesaplanmış risklere dayalı "zorlayıcı diplomasi"nin (*coercive diplomacy*) agresif bir örneğiydi. Burada sert güç, yalnızca bir gösteri olmaktan çıkarak belirleyici oldu; Türk Savunma Sanayii'nin bir ürünü olan insansız hava araçları (İHA'lar) ve elektronik harp sistemleri, Hafter'in Trablus kuşatmasını kırmada kritik bir rol oynadı (Özkan, 2020; Al-Khalidi, 2020). Bu, savunma sanayii diplomasisinin sadece sergilenmesi değil, doğrudan sahada sonuç alıcı bir enstrüman olarak kullanılmasıydı ve Türkiye'ye bölgesel çatışmaların gidişatını değiştirebilen inandırıcı bir askeri güç kimliği kazandırdı. Bu sert güç başarısı, diplomatik bir zaferle taçlandırıldı: 2019 tarihli Deniz Yetki Alanları Mutabakatı. BM nezdindeki meşruiyet, burada kritik bir yumuşak güç unsuru işlevi gördü ve anlaşmaya uluslararası hukuk açısından bir dayanak sağladı. Bu mutabakat, Türkiye'yi Doğu Akdeniz'in enerji haritasında bir kenar oyuncusu olmaktan çıkarıp, merkezi bir paydaş haline getiren dönüm noktası oldu. Ardından gelen Akdeniz Kalkanı Harekâtı ise, bu diplomatik kazanımın denizde fiziki güçle korunması, yani kazanılan "hakkın" "beka"sının sağlanması anlamına gelmektedir. Bu süreç, Holsti (1964) ve Kozanhan'ın (2019) işaret ettiği güç dönüşümünün tam halkasını gösterir: Askeri kabiliyet (sert güç + savunma sanayii) siyasi bir anlaşma (diplomatik kazanç) üretmiş, bu kazanç yine askeri varlıkla (koruyucu gambot diplomasisi) güvence altına alınmıştır.

5.2. Türk Deniz Görev Grupları (TDGG): Seyyar Diplomatik Temsil Platformları

TDGG'ler, bu yeni diplomasi anlayışının "açık denizlere doğru" evriminin canlı, nefes alan kanıtlarıdır. 2010'lardaki nispeten sembolik "bayrak gösterme" misyonlarından, 2014'teki "Barbaros TDGG" seferi ile birlikte Afrika kıtasını çevreleyen ve 24 ülkede faaliyet gösteren "çok boyutlu yetenek projeksiyonu"na evrilmişlerdir (Özgen, 2017). Bu görev grupları, modelin üç bileşenini tek bir operasyonel pakette harmanlayan seyyar diplomatik platformlardır. Örneğin, 2024'te MİLGEM sınıfı korvet *TCG Kınalıada*'nın gerçekleştirdiği Uzak Doğu seferi, bu üçlü senfoninin tipik bir icrasıdır: Japonya ile diplomatik ilişkilerin 100. yılı kutlamalarına katılarak derin bir yumuşak güç teması ve tarihsel bağ vurgusu yapmış; bölgedeki müttefiklerle ortak tatbikatlar icra ederek operasyonel uyumluluğu ve hazır olma durumunu sergilemiş, yani sert güç mesajı vermiş; ve sefere katılan geminin bizzat kendisi, Türkiye'nin gelişmiş gemi inşa yeteneğinin yüzen bir reklam panosu olarak savunma sanayii diplomasisi yapmıştır (Öncel, 2024). Bu seyirler, Türkiye'nin artık yalnızca sorunlu bölgelere değil, dünyanın stratejik deniz yollarının tamamına ilgi duyan ve varlık gösterebilen bir küresel deniz aktörü olduğunun beyanıdır.

5.3. Somali ve Katar: Kalıcılık, Derinlik ve Operasyonel Erişimin Mimarisini Kurma

Modelin coğrafi sürekliliğini ve derinliğini sağlayan kritik stratejik uzantı, "İleri Üs Stratejisi"dir. Somali ve Katar'daki yapılanmalar, bu stratejinin iki farklı ancak tamamlayıcı modelini temsil eder. Somali ile imzalanan "Deniz Güvenliği ve Eğitim İşbirliği Anlaşması", yalnızca bir askeri üs anlaşması değil, kapsamlı bir egemenlik paylaşımı ve yetki devridir (Devecioğlu, 2024). Türkiye'ye Somali'nin geniş kıta sahanlığındaki kaynakları koruma, yönetme ve bu alanda Somali adına hareket etme yetkisi veren bu anlaşma, Türkiye'yi Afrika Boynuzu'nun denizlerindeki baş aktör konumuna yükseltmiştir. Bu, klasik gambot diplomasisinin geçici varlığından, neredeyse "vesayet" benzeri kalıcı bir stratejik sorumluluğa ve nüfuz alanına geçiştir. Katar'daki daimî deniz varlığı (Akkır & Genç, 2024) ise, köklü bir siyasi-askeri ittifakın somutlaşmış halidir ve Türkiye'nin Basra Körfezi'nde kalıcı, meşru bir varlığını temsil eder. Bu üs, Hint Okyanusu'na açılan bir kapı ve lojistik merkez olarak, TDGG seferleri gibi projeksiyon faaliyetlerini destekleyen bir "kuvvet çarpanı" işlevi görür.

Tüm bu diplomatik ve askeri hamlelerin arka planında, savunma sanayiindeki yerli kapasite artışının katalitik ve birleştirici rolü yatmaktadır. MİLGEM sınıfı korvetler, HİSAR hava savunma sistemleri ile donatılmış fırkateynler ve özellikle *TCG Anadolu* amfibi hücum gemisi gibi platformlar, Türkiye'nin deniz gücü diplomasisini "sınırlı güç gösterisi" mantığından "bağımsız, kapsamlı ve sürdürülebilir güç projeksiyonu" mantığına taşımaktadır (Özgen, 2019). Bu platformlar, Patalano'nun (2024) deyişiyle güçlü birer "platform egemenliği" sembolüdür. Sadece savaş aracı değil, Türkiye'nin siyasi iradesinin, teknolojik bağımsızlık idealinin ve küresel stratejik hırslarının yüzen temsilcileridirler. Somali ve Katar'daki ileri üsler ile TDGG'lerin küresel seferleri, bu platformların "operasyonel erişim" sağlama kapasitesinin tezahürüdür. Bu erişim, donanma faaliyetlerinin sürekliliğini ve siyasi hedeflerin coğrafi gerçekliğe dönüşmesini sağlayarak, modelin kendi kendini besleyen bir döngü yaratmasına olanak tanımaktadır: Milli ve yerli teknoloji, ilerde varlı gösterimi ve güç aktarımını mümkün kılmaktadır; bu varlıklar da savunma sanayiinin prestijini ve ihraç potansiyelini daha da artırmaktadır. Sonuç olarak, bu dört vaka, Modern Deniz Gücü Diplomasisi modelinin, Türkiye'yi tarihsel bir mağdur rolünden, karmaşık paydaş ağlarını yönetebilen, gücünü çok boyutlu araçlarla dönüştürebilen ve küresel deniz jeopolitiğinde söz sahibi bir aktör konumuna taşımada nasıl işlev gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk Deniz Kuvvetleri'nin, tarihsel süreçte maruz kaldığı gambot diplomasisi mağduriyetinden sıyrılarak, Türk dış politikasında destek unsuru

olmaktan çıkıp bölgesel güvenliği şekillendiren, krizlere müdahale eden ve küresel etki alanını genişleten merkezi bir stratejik aktöre dönüşümünü analiz etmiştir. Bu köklü dönüşüm, James Cable'in (1994) klasik "gambot diplomasisi" kavramını aşan, Joseph Nye'in (2004) "yumuşak güç" projeksiyonu ve "savunma sanayii diplomasisi"ni stratejik bir sinerji içinde birleştiren çok boyutlu ve dinamik bir "Modern Deniz Gücü Diplomasisi" modeline dayanmaktadır. Model, Holsti (1964) ve Kozanhan'ın (2019) işaret ettiği "güç dönüştürme" kapasitesinin etkili bir tezahürü olarak, Türkiye'nin sahip olduğu askeri, teknolojik ve diplomatik kaynakları somut jeopolitik kazanımlara dönüştüren bir mekanizma işlevi görmüştür.

Türkiye'nin uygulamaya koyduğu bu hibrit model, Rowlands'ın (2019) 21. yüzyılın çok paydaşlı ve karmaşık ortamı için önerdiği kavramsal çerçevenin etkileyici bir pratik yansımasıdır. Çalışmada ele alınan vaka analizleri, modelin operasyonel sahada nasıl hayat bulduğunu ve çok katmanlı bir diplomasi mühendisliği aracına nasıl dönüştüğünü açıkça ortaya koymuştur. Libya'daki müdahale ve Akdeniz Kalkanı Harekâtı, askeri başarının diplomatik bir mutabakata, bu mutabakatın ise proaktif bir deniz varlığı ile kalıcı bir hakka nasıl dönüştürüldüğünü göstermiş; sert güç, yumuşak güç ve savunma sanayii arasındaki simbiyotik ilişkiyi somutlaştırmıştır. Türk Deniz Görev Grupları (TDGG), bu üçlü bileşenin "seyyar diplomatik platform" olarak küresel denizlerde nasıl aktarıldığının canlı kanıtı olmuş, Türkiye'nin ulaştığı operasyonel olgunluğu ve küresel erişim hırsını yansıtmıştır. Somali ve Katar'daki kalıcı askeri varlık ve yetki devri içeren anlaşmalar ise, deniz diplomasisini geçici bir güç gösterisinden, sürdürülebilir stratejik derinlik ve bölgesel nüfuz sağlayan bir yapıya evrilmesini sağlamıştır.

Ancak, modelin gösterdiği operasyonel başarılarla rağmen, önünde önemli stratejik riskler ve sınırlılıklar bulunmaktadır. "Azalan getiriler" tehlikesi, benzer askeri-diplomatik araçların tekrarlayan kullanımının etkisini zamanla düşürebilir. Algı ve yanlış algı dinamikleri, özellikle Türkiye'nin bölgesel hamlelerinin "yayılmacı" veya "asabi" bir güç olarak çerçevelenmesi riskini taşımakta ve uluslararası meşruiyeti aşındırabilmektedir. En ciddi tehditlerden biri, Türkiye'nin artan deniz gücü projeksiyonuna karşı bölgesel ve küresel rakipler arasında "dengeleyici koalisyonlar" oluşması ihtimalidir; Doğu Akdeniz'de yaşanan gerilimler bu riskin somut bir göstergesidir. Ayrıca, askeri varlık ve zorlayıcı diplomasi ile elde edilen taktik pozisyonları, kalıcı ve istikrarlı diplomatik kazanımlara dönüştürecek kapsamlı "çıkış stratejileri"nin ve uzlaşma arayışının geliştirilmesi, modelin uzun vadeli sürdürülebilirliği için hayati önem taşımaktadır.

Dolayısıyla, modelin gelecekteki nihai başarısı sadece artan yerli teknolojik kapasiteye ve askeri kabiliyete değil, aynı zamanda bu sert gücü dengeleyecek, meşrulaştıracak ve kalıcı kılacak derinleşmiş bir diplomatik inşaa, kurumsal ilişki ağı ve yumuşak güç kapasitesine de bağlıdır. Türkiye'nin "Mavi Vatan" ve "Asya ve Deniz Yüzyılı" vizyonları güçlü bir stratejik temel oluşturmakta, ancak bu vizyonun müttefiklere, ortaklara ve uluslararası topluma tutarlı, inandırıcı ve kapsayıcı bir şekilde iletilmesi, daha geniş iş birlikleri teşvik edilerek çok taraflı meşruiyet zemininin güçlendirilmesi hayati önem taşımaktadır.

Bu çalışma literatüre iki temel katkı sunmuştur: İlk olarak, Türkiye'nin deniz gücü kullanımındaki niteliksel dönüşümü, geleneksel gambot diplomasisi, yumuşak güç ve savunma sanayii diplomasisini sentezleyen yeni bir analitik çerçeveye sistematize etmiştir. İkinci olarak, bu hibrit modelin işleyişini, Libya'dan Somali'ye, TDGG seferlerinden ileri üs stratejilerine uzanan güncel ve kapsamlı vaka analizleri üzerinden ampirik olarak detaylandırmıştır. Türk Deniz Kuvvetleri, geliştirdiği bu özgün "Modern Deniz Gücü Diplomasisi" modeli ile Türkiye'yi, tarihsel bir mağdur konumundan küresel deniz jeopolitiğinde söz sahibi, etkin bir aktör konumuna taşımada önemli bir adım atmıştır. Bu

modelin nihai ve kalıcı başarısı ise, sahip olunan gücü akıllıca dengeleyen, diplomasiyle meşrulaştıran, yumuşak güçle besleyen ve uzun vadeli istikrar hedefiyle uyumlu kılan kapsamlı ve ileri görüşlü bir stratejik vizyona bağlı olacaktır.

Extended Abstract

This study presents a comprehensive analysis of a significant evolution in Turkish foreign and security policy: the development and implementation of a sophisticated "Modern Naval Power Diplomacy" model in the post-2000 era. This framework represents a deliberate and strategic departure from Türkiye's historical experience as a subject of classical gunboat diplomacy, instead forging a proactive, multi-dimensional approach that leverages naval power as a central instrument of statecraft. The core argument is that Türkiye has successfully transitioned from a reactive coastal defense posture to that of an agenda-setting maritime actor, capable of shaping regional security environments, intervening in crises, and projecting influence across a vast expanse from the Black Sea to the Horn of Africa. This transformation is not accidental but is rooted in a calculated hybrid model that synergistically integrates three distinct yet interconnected pillars of power: coercive hard power, attractive soft power, and innovative defense industry diplomacy.

The theoretical underpinnings of this model are an intentional synthesis of established and contemporary international relations concepts. It begins with James Cable's foundational work on "gunboat diplomacy," which provides the historical lexicon for understanding naval force as a political instrument of limited coercion and psychological signaling. However, recognizing the analytical constraints of this somewhat binary, state-centric framework in today's complex geopolitical arena, the model integrally incorporates Joseph Nye's paradigm of "soft power." This acknowledges that attraction, persuasion, and the shaping of preferences through non-coercive means are critical complements to traditional force. The novel and defining contribution of the Turkish approach is the systematic elevation of "defense industry diplomacy" to a co-equal pillar. This concept captures the strategic use of indigenously developed advanced military technology—warships, drones, and command systems—not merely as tools of war, but as potent currency for influence, symbols of strategic autonomy, and foundations for deep technological partnerships that alter dependency relationships.

To effectively analyze the model's operation in a world of multi-actor engagements, the study employs Rowlands' stakeholder theory. This lens is crucial for unpacking the complex networks of state and non-state actors—from great powers and international organizations to local factions and energy corporations—that are affected by or can influence maritime diplomatic events, explaining the wide reverberations of Türkiye's actions. Furthermore, the entire enterprise is driven by the imperative of "power conversion capacity"—the effective translation of latent national resources (industrial output, economic strength, political will) into tangible diplomatic leverage and geopolitical outcomes. This theoretical fusion provides a robust framework for dissecting Türkiye's new naval statecraft.

The operational validity of this tripartite model is vividly demonstrated through its principal manifestations in key strategic theaters. The Libyan intervention stands as a premier case of "operation-policy symbiosis." Here, decisive military support to the UN-recognized government, critically enabled by the battlefield-dominating performance of indigenous Bayraktar TB2 drones, reversed the siege of Tripoli. This hard power success was instantly converted into a monumental diplomatic achievement: the 2019 Maritime Jurisdiction Agreement with Libya's Government of National Accord. This agreement single-handedly reconfigured the legal and energy calculus of the Eastern Mediterranean, granting Türkiye a legitimate seat at the table. Subsequent sustained naval operations, such as Operation

Mediterranean Shield, served to physically secure these diplomatic gains, illustrating the proactive use of naval forces to garrison political victories.

Simultaneously, the global expeditions of the Turkish Naval Task Groups embody the model's integrated and mobile character. These TDGGs are best understood as "seaborne diplomatic platforms." A single deployment consciously blends live-fire exercises with partner nations (demonstrating hard power capability and interoperability), formal diplomatic ceremonies and community outreach during port visits (projecting soft power and building goodwill), while the very hulls of the vessels—increasingly domestically engineered MİLGEM-class corvettes or frigates—serve as floating, undeniable testaments to Turkish technological prowess (executing defense industry diplomacy). This multifaceted projection allows Ankara to communicate a composite message of strength, partnership, and advanced innovation to a global audience in one coordinated movement.

Complementing these mobile forces is the strategic establishment of permanent forward presence, which institutionalizes influence. The comprehensive naval security and training agreement with Somalia represents an extraordinary depth of penetration, granting Türkiye extensive authority over Somali maritime resources and effectively creating a zone of sustained strategic influence in the critical Horn of Africa. In contrast, the permanent naval base in Qatar solidifies a core alliance with a key regional partner, providing Türkiye with persistent operational access to the Arabian Gulf and signaling a long-term commitment that transcends episodic crises. These bases transform naval power from a visiting force into a permanent fixture, ensuring logistical sustainability and strategic patience.

However, the analysis concludes that this effective and innovative model faces substantial challenges that will determine its long-term sustainability. First are inherent strategic risks, including the law of "diminishing returns," where the repeated application of coercive naval postures may lose its psychological impact and instead galvanize adversarial resolve. There is a persistent and acute danger of triggering the formation of "balancing coalitions," where regional rivals and extra-regional powers align to counterbalance Türkiye's perceived assertiveness, a dynamic already observable in the Eastern Mediterranean. Furthermore, the constant battle of perceptions is critical; adversarial framing of Türkiye's actions as revisionist or destabilizing can steadily erode international legitimacy and undermine soft power capital.

Second, and most crucially, is the "legitimacy-strategy nexus." The model's ultimate endurance depends on its ability to balance hard power assertions with deepened, consistent diplomatic engagement and genuine soft power cultivation. Tactical military victories and forward operating locations must be ultimately translated into lasting, broadly accepted diplomatic arrangements. This necessitates the development of sophisticated political "exit strategies" and a demonstrable commitment to multilateral frameworks to avoid the pitfalls of overreach and perpetual confrontation. The visionary concepts of "Mavi Vatan" (Blue Homeland) and the "Century of Türkiye" must be communicated and perceived as inclusive, stabilizing, and rule-based projects, not exclusively possessional or exclusionary.

Therefore, the future trajectory hinges on a dual-track advancement. It requires the continuous momentum of technological innovation and industrial growth to maintain a qualitative edge. Yet, parallel and equal investment is needed in diplomatic narrative-building, alliance management, and public diplomacy. The goal must be to ensure that Türkiye's growing power is perceived as legitimate and its strategic vision is understood, and where possible, shared by partners. In contribution to academic and policy discourse, this study provides a new analytical framework that places defense industry diplomacy at the heart of modern statecraft analysis and offers a detailed empirical account of a mid-tier power's innovative pathway to

strategic influence. Ultimately, the legacy of Türkiye's "Modern Naval Power Diplomacy" will be judged not by the strength of its individual components, but by the strategic wisdom and diplomatic agility with which they are balanced and woven into a sustainable and responsible role in a contested global order.

Etik Bildirim

Tüm araştırmaların etik yönergelere uygun olduğunu ve yasal gerekliliklerine uyduğunu beyan ediyorum

Çıkar Çatışması Beyanı

Ben, yazar olarak, çıkar çatışmasını olmadığını beyan ediyorum.

Kaynakça

Aboudouh, A. (2020, 3 Eylül). Gunboat diplomacy won't solve Greece and Türkiye's feud in the eastern Mediterranean – despite what Erdogan seems to think. *The Independent*. <https://www.independent.co.uk/voices/greece-turkiye-mediterranean-gas-dispute-erdogan-lausanne-treaty-b395121.html>

Akkır, A. R. & Genç, D. (2024, 11 Haziran). *Katar'da konuşlanacak TCG Kuşadası ve TCG Kumkale gemileri için görevlendirilme töreni*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/katarda-konuslanacak-tcg-kusadasi-ve-tcg-kumkale-gemileri-icin-gorevlendirilme-toreni/3286123>

Al-Khalidi, S. (2020, 7 Haziran). *Türkiye's combat drones in Libya a showcase of President Erdogan's ambitions*. The Arab Weekly. <https://www.thearabweekly.com/Turkiyes-combat-drones-libya-showcase-president-erdogans-ambitions>

Ateşoğlu, H. S. (2024). Military power and international security. *Insight Türkiye*, 26(1), 41-50.

Bilgen, M. E. (2024, 13 Mart). *Türkiye ve Somali Deniz Güvenliği Anlaşması*. Mavi Vatan. <https://mavivatan.net/turkiye-somali-deniz-guvenligi-anlasmasi/>

Bitzinger, R. A. (2010). Come the revolution: Transforming the Asia-Pacific's defense industries. RSIS.

Cable, J. (1970). Gunboat diplomacy: Political applications of limited naval force. Praeger.

Cable, J. (1994). Gunboat diplomacy, 1919-1991: Political applications of limited naval force (3. bs.). Macmillan.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (1997). *Açık Denizlere Doğru Strateji Belgesi*. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (2025). *Son Üç Yıllık Dönemde İcra Edilen Faaliyetler*. Deniz Basımevi.

Devecioğlu, K. (2024, 7 Mart). *Türkiye ve Somali: Bölgesel Güvenlikten Ekonomik Kalkınmaya, Yeni Bir İş Birliği Yaklaşımı*. ORSAM. <https://orsam.org.tr/yayinlar/turkiye-ve-somali-bolgesel-guvenlikten-ekonomik-kalkinmaya-yeni-bir-is-birligi-yaklasimi/>

Ekiz, A. & Olaç, A. B. (2024, 11 Haziran). *TSK'nın Somali'de görevlendirilmesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı tezkeresi TBMM'de kabul edildi*. Anadolu

Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tsknin-somalide-gorevlendirilmesine-iliskin-cumhurbaskanligi-tezkeresi-tbmmde-kabul-edildi/3287118>

Ernek Alan, G. A. (2014). Propaganda aracı olarak gambot diplomasisi. G. Ülger (Ed.), *Propaganda: Algı, ideoloji ve toplum inşasına dair incelemeler* (ss. 83-99). Beta Basım Yayım.

Güvenç, S. (1998). TSK'nın sınırötesi girişim yetenekleri: Ulusal güvenlik politikasında yeni boyut. G. Özcan & Ş. Kut (Ed.), *En uzun onyıl: Türkiye'nin ulusal güvenlik ve dış politika gündeminde doksanlı yıllar* (ss. 135-167). Boyut Kitapları.

Güvenç, S. (2004). Bir dış politika aracı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri: Yetenekler ve uygulamalar. F. Sönmezoğlu (Ed.), *Türk dış politikasının analizi* (3. bs., ss. 893-935).

Güvenç, S. & Egeli, S. (2016). Changing naval balances in the Eastern Mediterranean: Implications for Türkiye. *Turkish Policy Quarterly*, 15(1), 93-106.

Güvenç, S. & Memişoğlu, O. (2004). Türkiye and regional security. R. T. Griffiths & D. Özdemir (Ed.), *Türkiye and the EU enlargement processes of incorporation* (ss. 215-230). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gürdeniz, C. (2013). *Hedefteki donanma*. Kırmızı Kedi Yayınevi.

Gürdeniz, C. (2019, 1 Aralık). *Donanma diplomasisi, Libya Mutabakatı ve Akdeniz Kalkanı Harekâtı*. Ulusal. <https://www.ulusal.com.tr/haber/8475991/donanma-diplomasisi-libya-mutabakati-ve-akdeniz-kalkani-harekati>

Gürdeniz, C. (2020). Türkiye in the century of the sea and Asia. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(2), 81-88.

Holsti, K. J. (1964). The concept of power in the study of international relations. *Background*, 7(4), 179-194.

Karabat, A. (2019, 28 Ocak). 'Gunboat diplomacy will continue': Turkish-Cypriot gas battle set to boil in 2019. *Middle East Eye*. <https://www.middleeasteye.net/news/gunboat-diplomacy-will-continue-turkish-cypriot-gas-battle-set-boil-2019>

Kardaş, Ş. (2020, 13 Ağustos). *Understanding Türkiye's coercive diplomacy*. German Marshall Fund of the United States. <https://www.gmfus.org/news/understanding-Türkiyes-coercive-diplomacy>

Karp, A. (2010). The global arms trade and the system of proliferation. A. Tan (Ed.), *The global arms trade: A handbook* (ss. 15-28). Routledge.

Kesemen, M. K. (2020, Ağustos). *Doğu Akdeniz jeo-politiği çerçevesinde gambot diplomasi*. Stratejik Ortak. <https://stratejikortak.com/2020/08/dogu-akdeniz-jeo-politigi-cercevesinde-gambot-diplomasi.html>

Koca, L. (2019). Denizaşırı harekât yetenekleri ve Türk deniz politikası. *Mavi Vatan*, 2(1), 38-45.

Kozanhan, M. K. (2019). Güç kavramı ve donanmaların yumuşak güç unsuru olarak diplomaside kullanılması. *Mavi Vatan*, 2(1), 22-29.

Le Mièrre, C. (2011). The return of gunboat diplomacy. *Survival*, 53(5), 53-68. <https://doi.org/10.1080/00396338.2011.621678>

- Luttwak, E. N. (1974). *The political uses of sea power*. Johns Hopkins University Press.
- Nye, J. S., Jr. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Öncel, R. (2024). *Türkiye's emerging naval diplomacy*. SETA. <https://www.setav.org/en/turkiyes-emerging-naval-diplomacy>
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de enerji güvenliğine yönelik bir girişim: Akdeniz Kalkınma Harekâtı. *Akademik Ortadoğu*, 8(1), 101-114.
- Özgen, C. (2017). Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi'nde dönüşüm ve bir uygulama örneği olarak Türk Deniz Görev Grubu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(12), 167-182.
- Özgen, C. (2019). Türkiye'nin deniz aşırı askeri üs kurma girişimleri: Tespitler ve geleceğe yönelik öneriler. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 381-408. <https://doi.org/10.28956/gbd.646388>
- Özkan, M. (2020, 11 Haziran). *What Türkiye's intervention in Libya is all about*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/what-Türkiye-intervention-libya-all-about>
- Patalano, A. (2024, 16 Ocak). *Rethinking naval diplomacy in a contested global order at sea: A framework for naval statecraft*. King's College London, Centre for Grand Strategy. <https://www.kcl.ac.uk/news/rethinking-naval-diplomacy-in-a-contested-global-order-at-sea-a-framework-for-naval-statecraft>
- Rowlands, K. (2019). *Naval diplomacy in the 21st century: A model for the post-Cold War global order*. Routledge.
- TCG Kınalıada Komutanlığı. (2024). TCG Kınalıada Japonya Yolunda: Uzak Mesafeler Yakın Dostluklar. *Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki*, 656.
- Till, G. (2018). *Seapower: A guide for the twenty-first century* (4. bs.). Routledge.
- Uyanıker, F. (2021). Türk Donanmasının Stratejik Bir Seyri: 1936'da Malta ve Pire limanları ziyareti. Paradigma Yayınevi.
- Uzgel, İ. (2020, 9 Ocak). *The rise of Türkiye's Gunboat Diplomacy*. Duvar English. <https://www.gazeteduvar.com.tr/english/2020/01/09/the-rise-of-Türkiyes-gunboat-diplomacy>
- Widen, J. J. (2011). Naval diplomacy—A theoretical approach. *Diplomacy & Statecraft*, 22(4), 715-733. <https://doi.org/10.1080/09592296.2011.625830>

Rethinking Populist Securitization and Nativism: A Comparative Analysis of the Freedom and Victory Party

Veli Özdemir¹

Abstract

The Victory Party (ZP), founded by Ümit Özdağ in 2021, and the Freedom Party (PVV), led by Geert Wilders since 2006, are defined as far-right parties. Both parties have placed opposition to immigration at the center of their political campaigns. However, in the 2023 elections, while the PVV became the leading party, the ZP failed to exceed the electoral threshold in Turkey. Comparative studies attribute this difference to Turkey's electoral system, economic crisis, discursive intensity, organizational weakness, fragmented nationalist structure, and the influence of civil society. However, these explanations are based on the assumption that both parties share common characteristics as “far-right populists.” The research question of this study, which focuses on nativism and securitizing rhetoric, is why ZP and PVV differ. The main argument of this study, which conceptually compares the far-right populist definitions of ZP and PVV, is that although both parties possess far-right populist characteristics, the reference objects they invoke in their nativist features and securitization discourses are different. Within this framework, nativism has been reconceptualized, and the securitizing discourses of both leaders have been analyzed comparatively. The study covers the period 2022–2023; data were collected from leaders' speeches, party manifestos, interviews, and social media posts; and were classified and evaluated using qualitative content analysis. Finally, the impact of each country's political structure on these discourses is discussed.

Keywords: nativism, populism, far right, ZP, PVV

Popülist Güvenikleştirmeyi ve Nativizmi Yeniden Düşünmek: Özgürlük ve Zafer Partisi Karşılaştırmalı Bir Analiz

Özet

2021 yılında Ümit Özdağ tarafından kurulan Zafer Partisi (ZP) ve 2006'dan bu yana Geert Wilders'ın liderliğini sürdüren Özgürlük Partisi (PVV), aşırı sağ partiler olarak tanımlanmaktadır. Her iki parti de göç karşıtlığını siyasi kampanyalarının merkezine yerleştirmiştir. Ancak 2023 seçimlerinde PVV birinci parti olurken, ZP Türkiye'de seçim barajını aşamamış ve başarısız olmuştur. Karşılaştırmalı araştırmalar bu farkı Türkiye'nin seçim sistemi, ekonomik kriz, söylemsel yoğunluk, örgütsel zayıflık, parçalı milliyetçi yapı ve sivil toplumun etkisiyle açıklamaktadır. Bununla birlikte bu açıklamalar, her iki partinin “aşırı sağ popülist” olarak ortak özelliklere sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Nativizm ve güvenikleştirici söylemlere odaklanan bu çalışmanın araştırma sorusu, ZP ve PVV'nin neden farklılaştığıdır. ZP ve PVV'nin aşırı sağ popülist tanımlamalarını kavramsal boyutta karşılaştırmalı analiz eden bu çalışmanı temel argümanı, iki partinin aşırı sağ popülist özellikler taşımalarına rağmen nativist özellikleri ve güvenikleştirme söylemlerinde başvurdukları referans nesnelerin farklı olduğudur. Bu çerçevede nativizm yeniden

¹ Dr. Öğr. Gör., Işık Üniversitesi, veliozdemir@gmail.com, 0000-0001-7694-5818

kavramsallaştırılmış ve her iki liderin güvenlikleştirici söylemleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışma, 2022–2023 dönemini kapsamaktadır; veriler liderlerin konuşmaları, parti manifestoları, röportajlar ve sosyal medya paylaşımlarından toplanmış; nitel içerik analiziyle sınıflandırılıp değerlendirilmiştir. Son olarak, her iki ülkenin siyasi yapılarının bu söylemler üzerindeki etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: nativizm, popülizm, aşırı sağ, ZP, PVV

1. Introduction

The rise of far-right populist movements has increasingly shifted immigration and diversity away from being a purely “technical” policy area and into the existential language of national identity, belonging, and security. In Europe, actors such as the RN, FPÖ, and PVV frame migration as a threat to cultural integrity and sovereignty; in Germany, the AfD's example shows that migration can be incorporated into a more explicitly state-centered securitization discourse that emphasizes constitutional order, internal security, and the “restoration of order.” In Turkey, anti-immigration sentiment, primarily represented by the ZP, has frequently been framed as a threat through state-centered security concerns and demographic anxieties (Ivaldi, 2018; Betz, 2019; Rydgren, 2017; Huymans, 2006). In this literature, nativism is often treated as an “anti-immigration” reflex that overlaps with nationalism; the axes around which nativist discourses are constructed are not sufficiently differentiated. However, the discourse of “protecting the native community” can be constructed in some contexts through cultural-civilizational values and in others through ethno-demographic continuity and population policy; this differentiation directly affects the voter groups that far-right actors address and the forms of antagonism they construct. This study aims to answer the following question by comparing ZP and PVV through the lens of nativism: Why do these two far-right actors, who share similar anti-immigration stances, differ? The main argument of the paper is that while the PVV constructs its nativism in a relatively flexible manner through a cultural-civilizational “defense of values” repertoire, the ZP anchors its nativism in an ethno-demographic core, thereby limiting its capacity for articulation. Thus, nativism is conceptualized not as a “fixed ideological component” but as a discursive practice that is context-sensitive and produces different logics of exclusion.

2. Theoretical and Conceptual Framework: Thinking of Nativism as Discursive Performance

In far-right literature, nativism is often treated as one of the fundamental components defining the party family, alongside populism and authoritarianism: it produces an exclusionary political logic around the assumption that the “native” national community must be protected from “foreign” elements. However, viewing nativism as a homogeneous ideological core may overshadow the discursive axes through which exclusion is constructed in different contexts and render meaningful distinctions invisible (Stavrakakis et al., 2017; Mondon & Brown, 2023; Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017). This study approaches nativism not as an ideational “set of beliefs” but as a context-embedded practice of boundary-drawing and exclusion. To clarify this distinction, it is necessary to analytically disentangle its relationship with populism and nationalism: Populism constructs a moralized political field through a vertical “people–elite” antagonism; nationalism produces the idea of the nation through historical-cultural repertoires; nativism intensifies the boundaries of the political community in an exclusionary manner by establishing a horizontal “native–non-native” antagonism. Nativism may intersect with these two logics, but it cannot be reduced to them. In Laclau and Mouffe's (1985) approach, identities are not fixed essences; they are contingent fixations constructed through discursive articulations within hegemonic struggles. The “us/them”

distinction is not a direct reflection of social reality, but rather the result of meaning-producing boundary-drawing practices. This framework allows us to think of nativism not as an automatic derivative of nationalism, but as a specific discursive logic that enables the constitution of the “native” subject and the exclusion of the “non-native.” In line with Newth's (2023) approach to discursive nativism, nativism is a performance that can be enacted with different codes rather than a fixed ideological content. This performance can be constructed around cultural-civilizational values (freedom, secularism, “Western values”) in some contexts; around ethno-demographic continuity (population balance, “survival,” demographic threat) in others. Therefore, the issue is not only the “severity of anti-immigration sentiment,” but also the ontological plane **on which exclusion is legitimized** (values/lifestyle or population/demographics).

3. Methodology

The study comparatively analyzes the discourses of PVV leader Geert Wilders and ZP leader Ümit Özdağ during the 2022–2023 period. These two examples were selected because they are often grouped together in the literature on far-right classifications. The study examines nativism not as a measure of thematic intensity, but rather through the axes, metaphors, and narrative patterns used to construct the boundary between “native” and “non-native.” Data was collected through purposeful sampling from leader speeches, television interviews, and digital media content. Social media data was collected using platform-based census logic, focusing on posts containing direct political messages from verified official accounts. Within this framework, 67 speeches/texts by Wilders and 72 by Özdağ were compiled for comparison. Turkish and English texts were analyzed in their original language; Dutch content was translated into English and back-translated to minimize meaning loss. The analysis is based on Mayring's (2011) two-stage qualitative content analysis approach. In the first stage, preliminary codes based on the conceptualization of nativism were created, and in the second stage, subcodes were developed based on recurring narrative patterns, metaphors, and discursive emphases. The coding was designed to reveal whether the nativist boundary was primarily established along cultural-civilizational or ethno-demographic axes. It was considered possible that the texts might contain multiple axes; coding was performed with plurality in mind.

4. PVV and the Discursive Logic of Cultural-Civilizational Nativism

Contrary to the ethno-demographic fixation observed in ZP, nativism in PVV discourse operates more along a cultural-civilizational axis, as a contextually reconfigurable practice. In PVV, the “native community” is constructed not as an ethnic/biological subject, but as a moral-cultural community bearing specific normative values. The recurring emphases on “freedom,” “the rule of law,” “women's rights,” and ‘secularism’ in Wilders' discourse construct the nativist boundary around “what we stand for” rather than “who we are” (Mudde, 2007; 2019). This situation circulates anti-immigration and anti-Islam sentiments in a manner consistent with processes of cultural racialization, without directly reducing them to a form of biological racism. In PVV discourse, “we” is established as a collective subject that internalizes liberal-democratic values and carries the moral heritage of “Western civilization.” While ‘they’ are mostly represented as Muslims/non-Western immigrants, exclusion is based on the narrative of “normative incompatibility” rather than ethnic fixation. Wilders' discourse that “Islam is incompatible with freedom and democracy” frames them as a political-cultural threat to the order of freedom rather than as a sphere of belief.

This value-based construct gives the PVV discursive flexibility: theoretically, actors presumed to embrace “Western values” can be included in the ‘us’ category, thereby removing the

absolute exclusion; however, it also legitimizes exclusion through the language of “moral defense.” This nativist architecture can also be concretized through everyday security concerns: themes such as women's safety, public order, and “not being able to walk safely on the streets” connect the threat narrative to the audience's everyday experience. Thus, nativism both produces harsh exclusion and takes on a form of “defense of values” that can resonate with center-right and secular voters. This structure appears to be a decisive discursive advantage for the PVV in building broad, heterogeneous coalitions.

5. ZP and the Consolidation of Ethno-Demographic Nativism

In ZP discourse, nativism is strongly anchored to an ethno-demographic core, unlike the cultural-civilizational flexibility found in the PVV. The “protection of the native community” is defined not through values or cultural assimilation, but through narratives of population, ethnic continuity, and historical founding sacrifices. Özdağ's repeated references to “the Turkish nation,” “the Turkish homeland,” and “the country founded with the blood of martyrs” establish “us” not as a category of citizenship open to negotiation, but as an essential national subject that already exists and must be protected. Within this framework, the threat is represented not so much by “what immigrants do” but rather by “how many there are” and “how they change the population composition.” Metaphors such as “silent invasion,” “demographic occupation,” and “population engineering” transform migration from a human/economic phenomenon into a military-strategic threat and directly translate the nativist boundary into population policy. Thus, exclusion is naturalized through “demographic necessity” rather than behavioral incompatibility or normative conflict: patterns such as “the population is changing,” “we will become a minority,” and “they are multiplying” remove political choice from being a negotiable area and bring it closer to an inevitable narrative of destiny (Betz, 2021). The ZP's nativist architecture can produce ideological clarity and high-intensity mobilization; however, it narrows the scope for rhetorical maneuvering (Wodak, 2015). The constant reproduction of the same metaphors and reference sets limits the integration of nativism with different themes. Therefore, the exclusionary logic not only hardens but also weakens the capacity to connect with heterogeneous voter groups. While exclusion, legitimized as “defense of values” in the PVV, can be translated into different ideological positions, in the ZP, exclusion becomes unconditional through demographic essentialism, and the scope for articulation narrows.

6. Comparative Discussion: Two Nativist Models, Two Discursive Architectures

The comparison between the PVV and the ZP shows that nativism cannot be treated as a singular, homogeneous component of far-right populism. Both parties make opposition to immigration central to their mobilization and establish sharp boundaries between “native/non-native”; however, the ontological plane on which the boundary is established and the sources of legitimation differ. What PVV protects is primarily a normative-cultural lifestyle: “freedom,” “secularism,” “rule of law,” and social order establish the nativist line within a civilizational framework. This nativism circulates exclusion in the language of moral defense; while maintaining its harshness, the discourse can be translated for different audiences (Akkerman et al., 2016; Mudde, 2019). As a result, the PVV exhibits discursive flexibility, presenting anti-immigration sentiment as a “legitimate” value politics not only to the far-right electorate but also to the center-right and secular voters.

In the ZP, what is protected is the population itself and historical-demographic continuity. The nativist boundary is constructed based on the logic of demographic struggle rather than value conflict; the “threat” is fixed on the quantitative impact of the migrant presence. This architecture unconditionally justifies exclusion: the presence of “them” is a threat in itself.

This situation produces a highly intense but narrowly focused mobilization; it limits the discourse's capacity to articulate with different ideological positions (De Cleen et al., 2018). This comparison suggests that electoral success asymmetry is related not only to structural variables such as the electoral system or organizational capacity, but also to **the discursive architecture of nativism**. What is decisive is not the “severity” of exclusion; it is **on which ontological plane** exclusion is established (values/lifestyle or population/demographics) and with which discursive sources it is legitimized (Newth, 2023). When nativism is established through flexible performances, it can become conducive to producing broad coalitions; when fixed to an ethno-demographic core, its political impact may remain narrow and inward-looking.

7. Conclusion

By comparing the PVV and ZP, this study has revealed the analytical limitations of approaching nativism within far-right populism in terms of “presence/absence.” The findings show that in the PVV, nativism is established within a cultural-civilizational framework, with normative references such as freedom and secularism, without being reduced to ethnic essentialism; whereas in the ZP, nativism is anchored in ethno-demographic continuity, population balance, and narratives of “survival.” This points to the explanatory power of approaching nativism through context-sensitive discursive performances rather than fixed ideological content: nativist discourses should be understood not only by whom they exclude, but also by which threat narratives and boundary-drawing practices they employ to construct the political subject. The distinction between cultural-civilizational nativism and ethno-demographic nativism reveals that far-right populism does not have a homogeneous discursive structure; it can produce different logics of exclusion in different contexts. Furthermore, comparing the far-right discourse in the Turkish context with European examples shows that nativism can be rearticulated in non-Western political contexts with strong state traditions through state-centered security visions and narratives of historical continuity. Understanding this differentiation is critical not only for labeling far-right populism but also for analyzing its effects on the democratic political sphere more accurately.

References

- Akkerman, T., de Lange, S. L., & Rooduijn, M. (Eds.). (2016) *Radical right-wing populist parties in Western Europe: Into the mainstream?* Routledge.
- Anderson, B. (2020) *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. In S. Seidman & J. C. Alexander (Eds.), *The new social theory reader* (pp. 282–288). Routledge.
- Arzheimer, K. (2018) Explaining electoral support for the radical right. In J. Rydgren (Ed.), *The Oxford handbook of the radical right* (pp. 143–165). Oxford University Press.
- Balzacq, T. (2011) *Securitization theory: How security problems emerge and dissolve*. Routledge.
- Betz, H.-G. (2021) Forty years of radical right-wing populism: An assessment. In J. Rydgren (Ed.), *Global resurgence of the right* (pp. 7–40). Routledge.
- De Cleen, B., Glynos, J., & Mondon, A. (2018) Critical research on populism: Nine rules of engagement. *Organization*, 25(5), 649–661.
- Huysmans, J. (2006) *The politics of insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. Routledge.

- Huysmans, J. (2014) *Security unbound: Enacting democratic limits*. Routledge.
- Ivaldi, G. (2018) Contesting the EU in times of crisis: The Front National and politics of Euroscepticism in France. *Politics*, 38(3), 278–294.
- Mayring, P. (2011) *Nitel sosyal araştırmaya giriş: Nitel düşünce için bir rehber* (A. Gümüş & M. S. Durgun, Çev.). Bilgesu Yayıncılık.
- Moffitt, B. (2016) *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford University Press.
- Mondon, A., & Winter, A. (2020). *Reactionary democracy: How racism and the populist far right became mainstream*. Verso.
- Mudde, C. (2007) *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2019) *The far right today*. Polity Press.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2018) Studying populism in comparative perspective. *Comparative Political Studies*, 51(13), 1667–1693.
- Newth, G. (2023) Rethinking “nativism”: Beyond the ideational approach. *Identities*, 30(2), 161–180.
- Rydgren, J. (2017) Radical right-wing parties in Europe. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 485–496.
- Stavrakakis, Y., Katsambekis, G., Nikisianis, N., Kioupkiolis, A., & Siomos, T. (2017) Extreme right-wing populism in Europe. *Critical Discourse Studies*, 14(4), 420–439.
- Zafer Partisi. (2022) *Göç ve demografik süreklilik politikası beyannamesi* [Parti bildirgesi]. <https://zaferpartisi.org.tr>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2025.

Arap-İsrail Çatışması: Tarihsel Dinamikleri, Uluslararası İlişkilerdeki Güncel Yansımaları ve Olası Gelecek Senaryoları

Süleyman Özmen¹

Öz

Arap-İsrail çatışması, 20. yüzyılın başlarından itibaren Orta Doğu'nun siyasal ve toplumsal yapısını derinden etkileyen, uzun süreli ve çok boyutlu bir çatışmadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Filistin'de ortaya çıkan demografik ve siyasal dönüşümler, İngiliz Mandası altındaki Siyonist göçler ve 1917 Balfour Deklarasyonu ile başlayan süreç, 1948'te İsrail devletinin ilanı ve takip eden Arap-İsrail savaşlarıyla birlikte bölgesel ve küresel düzeyde kalıcı sonuçlar doğurmuştur. Bu bildiri, çatışmanın tarihsel kökenlerini Filistin meselesi, Kudüs'ün statüsü, yerleşim politikaları ve mülteci sorunu gibi temel başlıklar üzerinden analiz etmekte; ayrıca ABD, Rusya, Avrupa Birliği ve bölge ülkelerinin çatışmadaki rollerini uluslararası ilişkiler kuramları ışığında değerlendirmektedir. Çalışmada nitel yöntem benimsenmiş; tarihsel süreç kronolojik olarak ele alınırken, güncel gelişmeler karşılaştırmalı ve çok düzlemli bir bakış açısıyla incelenmiştir. Son bölümde, özellikle Abraham Anlaşmaları ve bazı Arap ülkelerinin İsrail ile normalleşme girişimlerinin çatışma dinamiklerini nasıl etkilediği tartışılmakta; çatışmanın geleceğine ilişkin üç temel senaryo – tırmanma, statükonun sürmesi ve kapsamlı barış – değerlendirilerek bölgesel ve küresel aktörler için çıkarımlar ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap-İsrail çatışması, Filistin, Kudüs, mülteciler, uluslararası ilişkiler, güvenlik, Abraham Anlaşmaları, gelecek senaryoları

The Arab-Israeli Conflict: Historical Dynamics, Current Reflections in International Relations, and Possible Future Scenarios

Abstract

The Arab-Israeli conflict has been one of the most enduring and complex conflicts in modern Middle Eastern history. Emerging from the late Ottoman period and the demographic-political transformations in Mandate Palestine, the conflict intensified with the Balfour Declaration of 1917, the establishment of the State of Israel in 1948, and subsequent Arab-Israeli wars. This paper analyses the historical roots and multi-layered nature of the conflict by focusing on key issues such as the Palestinian question, the status of Jerusalem, Israeli settlement policies, and the Palestinian refugee problem. Methodologically, the study adopts a qualitative approach and combines historical analysis with theoretical perspectives from realism, liberalism, and constructivism. The roles of major external actors notably the United States, Russia, and the European Union as well as regional actors including Arab states, Iran, and Turkey are examined in the broader context of regional security and great-power politics. Special attention is given to the recent normalization processes symbolized by the Abraham Accords and their implications for the future of the conflict. The paper concludes by outlining three main scenarios for the future of the Arab-Israeli conflict: escalation, the persistence of the status quo, and a comprehensive peace settlement. It argues that without addressing structural issues such as Palestinian statehood, the status of Jerusalem, settlements, and the

¹ Doç. Dr., İstanbul Rumeli Üniversitesi, suleyman.ozmen@rumeli.edu.tr, 0000-0003-4102-5733

refugee question, any normalization attempt will remain fragile and conflict management-oriented rather than truly conflict-resolving.

Keywords: Arab-Israeli conflict, Palestine, Jerusalem, refugees, international relations, security, Abraham Accords, future scenarios

1. Giriş

Arap-İsrail çatışması, modern Orta Doğu çalışmalarının merkezinde yer alan; hem tarihsel sürekliliği hem de güncel siyasal etkileri bakımından “uzun süreli çatışma” kavramının klasik örneklerinden birini oluşturmaktadır. Çatışma, dar anlamda İsrail devleti ile Arap devletleri ve Filistinliler arasındaki askeri karşılaşmalar ve toprak anlaşmazlıkları olarak görünmekle birlikte, daha kapsamlı bir bakış açısı; ulusal kimlik inşası, kolonyal miras, dini sembollerin siyasallaşması, mültecilik deneyimi, güvenlik kaygıları ve büyük güç rekabeti gibi çok sayıda unsurun iç içe geçtiği karmaşık bir yapı ortaya koymaktadır (Cleveland & Bunton, 2016, s. 3; Fawcett, 2016, s. 19; Gelvin, 2014, s. 5; Hinnebusch, 2015, s. 2; Smith, 2021, s. 1). Bu nedenle Arap-İsrail çatışması yalnızca bölgesel bir güvenlik sorunu değil, aynı zamanda uluslararası sistemin işleyişi, normların uygulanma biçimi ve küresel güç dengelerinin dönüşümüyle yakından bağlantılı, çok katmanlı bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

Filistin meselesi, Kudüs’ün statüsü, İsrail’in yerleşim politikaları ve Filistinli mültecilerin konumu çözümsüz kaldığı sürece bölgede kalıcı bir barış düzeninin tesis edilmesi son derece güç görünmektedir (Aruri, 2003, s. 14; Çevik, 2014, s. 92; Khalidi, 2020, s. 27; Pappé, 2006, s. 181; Yılmaz, 2016, s. 74). Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkı ile İsrail’in güvenlik ve tanınma talepleri arasındaki asimetric güç ilişkisi, çatışmanın normatif ve hukuki boyutlarını daha da karmaşık hâle getirmektedir. Bu bağlamda uluslararası hukukun temel ilkeleri, insan hakları normları ve insancıl hukukun sahadaki uygulanışı ile uluslararası toplumun çifte standart algısını besleyen tutumları arasındaki gerilim, çatışmanın derinleşmesine ve taraflar arasındaki güvensizliğin kalıcılılaşmasına katkıda bulunmaktadır (Fawcett, 2016, s. 211; Shlaim, 2014, s. 28; Smith, 2021, s. 141).

Öte yandan son yıllarda gündeme gelen Abraham Anlaşmaları ve bazı Arap ülkelerinin İsrail ile normalleşme adımları, çatışmanın bölgesel boyutunu yeniden tanımlayan önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu süreç bir yandan İsrail’in Arap dünyasıyla ilişkilerinde güvenlik, ticaret ve teknoloji alanlarında yeni iş birliği imkânları yaratırken, diğer yandan Filistin meselesini bölgesel gündemin merkezinden kısmen uzaklaştırarak ikincil bir başlığa dönüştürme riski taşımaktadır (Barnett, 1998, s. 11; Fawcett, 2016, s. 215; Lust, 2016, s. 186; Oran, 2013, s. 531). Bu ikili gelişme, çatışma literatüründe barışın niteliğine ilişkin “çatışma çözümü” ile “çatışma yönetimi” ayrımını yeniden gündeme getirmekte; Filistin sorununun dışlandığı bir normalleşme modelinin ne ölçüde sürdürülebilir olduğu sorusunu ön plana çıkarmaktadır (Khalidi, 2020, s. 75; Yılmaz, 2016, s. 144).

Bu çalışma, Arap-İsrail çatışmasını yalnızca kronolojik bir olaylar dizisi olarak değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler kuramlarının sunduğu kavramsal araçlar üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Realizm, liberalizm ve inşacılık yaklaşımları; güvenlik ikilemi, ittifak siyasetleri, uluslararası kurumların rolü, kimlik ve söylem gibi boyutlar aracılığıyla çatışmanın temel dinamiklerini açıklamada önemli analitik imkânlar sunmaktadır (Barnett, 1998, s. 18; Fawcett, 2016, s. 24; Hinnebusch, 2015, s. 7; Lust, 2016, s. 109). Bu kavramsal çerçeve ışığında çalışmada hem tarihsel süreç hem de güncel gelişmeler, küresel ve bölgesel aktörlerin politikalarıyla birlikte ele alınmakta; çatışmanın geleceğine ilişkin olası senaryolar normatif bir barış çağrısının ötesine geçilerek analitik biçimde tartışılmaktadır.

Sonuç olarak giriş bölümü, Arap-İsrail çatışmasını kimlik, tarihsel hafıza, toprak, güvenlik ve uluslararası hukuk boyutlarıyla iç içe geçmiş uzun süreli bir kriz alanı olarak konumlandırmakta; çalışmanın temel sorunsalını, çatışmanın tarihsel kökenlerinin ve güncel yansımalarının çok boyutlu bir analizle ortaya konulması olarak belirlemektedir. Bu çerçevede izleyen bölümlerde sırasıyla araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanacak; ardından tarihsel dinamikler, çatışmanın temel unsurları, uluslararası ve bölgesel aktörlerin rolleri, Abraham Anlaşmaları ve gelecek senaryoları ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

2. Amaç ve Yöntem

Bu bildirinin temel amacı, Arap-İsrail çatışmasını tarihsel, siyasal ve uluslararası ilişkiler perspektifleriyle birlikte ele alarak, çatışmanın hem kökensel dinamiklerine hem de güncel seyrine ilişkin bütüncül ve çok boyutlu bir analiz ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışma, bir yandan Osmanlı'nın son döneminden günümüze uzanan tarihsel süreci kronolojik bir çerçevede incelemekte, diğer yandan da bu sürecin belirli kırılma noktalarını – 1948 Savaşı ve Nakba, 1967 ve 1973 savaşları, İntifadalar, Oslo süreci ve 2000 sonrası çatışma döngüleri gibi – analitik olarak çözümlemektedir (Gelvin, 2014, s. 6; Morris, 2008, s. 1; Shlaim, 2014, s. 22; Smith, 2021, s. 3; Tessler, 2009, s. 7). Böylelikle çatışmanın yalnızca askeri boyutuna değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümler, ulusal hareketler, diplomasi süreçleri ve normatif tartışmalar gibi farklı düzlemlerine de odaklanılmaktadır.

Amaç bakımından çalışma, üç düzeyli bir analitik çerçeve önermektedir. Birinci düzeyde, Arap-İsrail çatışmasının tarihsel arka planı ve yapısal sorunları – Filistin devletleşmesi, Kudüs'ün statüsü, yerleşim politikaları ve mülteci sorunu – ayrıntılı biçimde ele alınmakta; bu sorunların çatışmanın sürekliliğini nasıl beslediği tartışılmaktadır (Aruri, 2003, s. 15; Çevik, 2014, s. 88; Khalidi, 2020, s. 29; Pappé, 2006, s. 182). İkinci düzeyde, küresel ve bölgesel aktörlerin – özellikle ABD, Rusya, Avrupa Birliği, Arap devletleri, İran ve Türkiye'nin – politikaları analiz edilerek, bu aktörlerin değişen güç dengeleri ve ittifak ilişkileri bağlamında çatışmaya nasıl müdahil oldukları incelenmektedir (Bregman, 2017, s. 241; Fawcett, 2016, s. 210; Gerges, 2013, s. 54; Hinnebusch, 2015, s. 9; Oran, 2013, s. 527). Üçüncü düzeyde ise Abraham Anlaşmaları ve normalleşme girişimleri çerçevesinde çatışmanın geleceğine ilişkin tırmanma, statükonun sürmesi ve kapsamlı barış senaryoları tartışılmaktadır (Fawcett, 2016, s. 215; Lust, 2016, s. 184; Yılmaz, 2016, s. 141).

Yöntem açısından çalışma, nitel araştırma yaklaşımını benimsemektedir. Bu çerçevede tarihsel süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlayarak Mandat dönemi, 1948 Savaşı, 1967 ve 1973 savaşları, Filistin ulusal hareketinin yükselişi, İntifadalar, Oslo süreci ve 2000 sonrası İsrail-Gazze çatışmaları temel dönemeçler üzerinden kronolojik olarak ele alınmıştır (Gelvin, 2014, s. 8; Morris, 2008, s. 3; Shlaim, 2014, s. 24; Smith, 2021, s. 5; Tessler, 2009, s. 10). Tarihsel analiz, hem birincil hem de ikincil kaynaklara dayanan kapsamlı bir literatür taraması ile desteklenmiştir. Bu literatür taraması kapsamında, Arap-İsrail çatışması ve Filistin meselesi üzerine yazılmış temel akademik monografiler ve makaleler incelenmiş; farklı tarih yazımı geleneklerinin – örneğin “Yeni Tarihçiler” ile daha klasik İsrail ve Arap anlatıları – sunduğu perspektifler karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir (Aruri, 2003, s. 19; Bregman, 2017, s. 12; Brown, 2003, s. 7; Çevik, 2014, s. 41; Fawcett, 2016, s. 23; Khalidi, 2020, s. 11; Pappé, 2006, s. 3; Sayigh, 1997, s. 4; Smith, 2021, s. 9; Yılmaz, 2016, s. 38).

Çalışma, uluslararası ilişkiler kuramlarından realizm, liberalizm ve inşacılık çerçevelerini analitik bir araç seti olarak kullanmaktadır. Realist yaklaşım, özellikle güvenlik ikilemi, güç dengesi, ittifak politikaları ve büyük güç rekabeti üzerinden Arap-İsrail çatışmasını açıklamaya imkân verirken; liberal kuram, uluslararası kurumlar, diplomasi süreçleri,

ekonomik karşılıklı bağımlılık ve barış girişimleri gibi unsurları ön plana çıkarmaktadır (Fawcett, 2016, s. 27; Hinnebusch, 2015, s. 12; Lust, 2016, s. 111). İnşacı perspektif ise kimlik, söylem, tarihsel hafıza ve meşruiyet tartışmalarına odaklanarak, tarafların birbirini algılama biçimlerinin çatışmanın seyrini nasıl etkilediğini analiz etmeye imkân tanımaktadır (Barnett, 1998, s. 8). Bu üç kuramsal çerçeve, birbirini dışlayan alternatifler olarak değil, çatışmanın farklı boyutlarını görünür kılan tamamlayıcı analitik perspektifler olarak kullanılmaktadır.

Yöntemsel olarak çalışma, normatif bir barış çağrısı yapmanın ötesine geçerek, çatışmayı nedenleri, dinamikleri ve olası sonuçlarıyla birlikte analitik biçimde anlamayı hedeflemektedir. Bu amaçla kavramsal netlik sağlanmaya çalışılmış; “işgal”, “devletleşme”, “normalleşme”, “uzun süreli çatışma”, “güvenlikleşme” gibi kavramlar literatürle uyumlu biçimde kullanılmıştır (Hinnebusch, 2015, s. 5; Smith, 2021, s. 17). Ayrıca seçilen zaman aralığı ve olaylar, Arap-İsrail çatışmasının tamamını tüketen bir kronik sunmak yerine, çatışmanın güncel dinamiklerini anlamak bakımından kritik öneme sahip kırılma noktalarına odaklanan seçici bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu nedenle çalışma, kapsamı gereği bazı alt tartışmaları ayrıntılı biçimde ele alamamakla birlikte, genel hatlarıyla çatışmanın tarihsel derinliğini ve güncel yansımalarını bir arada kavrayan bütüncül bir analitik çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

3. Tarihsel Dinamikler

3.1. Osmanlı’nın Son Dönemi, Manda Yönetimi ve Siyonist Göçler

Arap-İsrail çatışmasının kökenleri, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki küresel ve bölgesel Avrupa’da yükselen milliyetçilik ideolojisi ve antisemitizmin kurumsallaşması, Siyonist hareketin ortaya çıkışına zemin hazırlamış; Theodor Herzl etrafında şekillenen siyasal Siyonizm, Yahudiler için ulusal bir yurt arayışını Filistin coğrafyası üzerinden somutlaştırmıştır (Gelvin, 2014, s. 21; Smith, 2021, s. 34; Tessler, 2009, s. 55). Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun merkezî otoritesinin zayıflaması, modern bürokratik kurumların inşa edilmeye çalışılması ve vilayet düzenlemeleri, bölgedeki etnik ve dini kimliklerin siyasal taleplerini artırmış; Arap milliyetçiliği ile Siyonist hareketin yükselişi aynı tarihsel bağlamın farklı tezahürleri olarak ortaya çıkmıştır (Karpas, 2010, s. 179; Cleveland & Bunton, 2016, s. 158).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Filistin’in İngiliz Mandası altına girmesi ve 1917 Balfour Deklarasyonu, Filistin’de bir “Yahudi ulusal yurdu” kurulmasına uluslararası meşruiyet sağlayan bir çerçeve sunmuştur. Buna karşın aynı dönemde Arap toplumuna bağımsızlık vaat eden farklı diplomatik girişimler, bölgedeki Arap nüfusun beklentileri ile Siyonist projenin hedefleri arasında derin bir çelişki yaratmıştır (Khalidi, 2020, s. 12; Smith, 2021, s. 41). Mandat yönetimi, bir yandan Siyonist göç ve yerleşim faaliyetlerini hukuki ve idari mekanizmalar aracılığıyla desteklerken, diğer yandan Arap toplumunun siyasal taleplerini bastırmaya yönelik güvenlikçi politikalar benimsemiştir. Bu süreçte artan Yahudi göçleri, toprak satın alma pratikleri ve silahlı örgütlenmeler, Arap-Yahudi ilişkilerinde giderek tırmanan bir gerilim üretmiş ve sonraki yıllardaki çatışmaların sosyo-politik zeminini oluşturmuştur (Pappé, 2006, s. 98; Tessler, 2009, s. 72).

Bu dönemin analitik açıdan en önemli özelliği, Filistin meselesinin erken aşamada bir “yerel etnik çatışma” olmaktan çıkıp, uluslararası güç dengeleriyle iç içe geçmiş bir sorun alanına dönüşmesidir. İngiltere’nin Mandat yönetimi altındaki çelişkili taahhütleri, hem Siyonist hareketi hem de Arap elitlerini dış aktörlerle ilişki kurmaya yöneltmiş; böylece çatışma erken safhalardan itibaren uluslararasılaşmıştır (Fawcett, 2016, s. 64; Gelvin, 2014, s. 27). Bu

bağlamda Filistin, kolonyal yönetim pratiklerinin, ulus-devlet inşa süreçlerinin ve büyük güç rekabetinin kesişim noktasında şekillenen özgün bir çatışma alanı haline gelmiştir.

Manda dönemi aynı zamanda, kimliklerin siyasal olarak keskinleştiği ve uzlaşma kanallarının giderek daraldığı bir güvenlikleşme sürecine de işaret etmektedir. Hem Arap hem Yahudi toplumları, karşı tarafı varoluşsal bir tehdit olarak algılamaya başlamış; bu durum, siyasal taleplerin müzakere edilebilir olmaktan çıkıp sıfır toplamı bir çatışma mantığına evrilmesine yol açmıştır (Hinnebusch, 2015, s. 14; Smith, 2021, s. 47). Bu güvenlikçi çerçevenin kurumsallaşması, 1948 Savaşı'na giden sürecin yalnızca askeri değil, aynı zamanda toplumsal ve söylemsel temellerini de oluşturmuştur.

3.2. 1948 Savaşı, Nakba ve Mülteci Sorununun Doğuşu

1947 tarihli Birleşmiş Milletler Taksim Planı, Filistin topraklarının biri Yahudi, diğeri Arap olmak üzere iki devlete bölünmesini ve Kudüs'ün uluslararası bir rejim altında yönetilmesini öngörmekteydi. Yahudi liderlik planı, kimi çekincelere rağmen devletleşme için bir başlangıç noktası olarak kabul ederken, Arap taraf hem toprak paylaşımının adaletsiz olduğunu savunmuş hem de Filistin'in Arap çoğunluklu bir ülke olarak tek bir bağımsız devlet çerçevesinde kalması gerektiğini ileri sürmüştür (Morris, 2008, s. 66; Smith, 2021, s. 58). 1948'de İsrail devletinin ilanı ve bunu izleyen savaş, bir yandan yeni devletin uluslararası meşruiyetini güçlendirirken, diğeri yandan yüz binlerce Filistinlinin zorunlu göçe maruz kalmasına, köy ve kasabaların boşaltılmasına ve yerle bir edilmesine yol açmıştır.

Filistinlilerin “Nakba” (felaket) olarak tanımladığı bu süreçte, yaklaşık 700.000 kişinin mülteci konumuna düştüğü ve yüzlerce yerleşim biriminin demografik yapısının köklü biçimde değiştiği ifade edilmektedir (Morris, 2008, s. 72; Pappé, 2006, s. 138). Nakba deneyimi, yalnızca insani bir trajedi değil, aynı zamanda Filistin ulusal kimliğinin kurucu mitlerinden biri olarak kolektif hafızada derin bir yer edinmiştir (Aruri, 2003, s. 19; Sayigh, 1997, s. 24). Mültecilerin büyük bölümü komşu Arap ülkelerine ve Gazze ile Batı Şeria'ya sığınmış; geçici olması öngörülen kamplar, zamanla kalıcı sosyal mekânlara dönüşmüştür. BM'nin UNRWA aracılığıyla yürüttüğü yardım faaliyetleri, sorunu insani düzeyde yönetmeye yönelik bir çaba olarak ortaya çıkarken, mültecilerin siyasi statüsü ve geri dönüş hakkı gibi yapısal sorunlar çözümsüz kalmıştır.

3.3. 1967 ve 1973 Savaşları, İşgal ve “Toprak Karşılığı Barış”

1967 Altı Gün Savaşı, Arap-İsrail çatışmasının tarihsel seyrinde ikinci büyük dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. İsrail'in Batı Şeria, Gazze Şeridi, Doğu Kudüs, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'ni işgal etmesi, ülkenin kontrol ettiği toprakları üç katına çıkarmış; böylece Filistin meselesi “işgal” olgusu etrafında yeniden tanımlanmıştır (Bregman, 2017, s. 91; Smith, 2021, s. 74). Bu savaş, hem Arap rejimlerinin askeri kapasitesinin sınırlılıklarını ortaya koymuş hem de İsrail'in bölgesel güç konumunu pekiştirmiştir. Savaşın ardından kabul edilen BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı, “toprak karşılığı barış” ilkesini gündeme getirerek, işgal edilen topraklardan çekilme ile Arap devletleri ve İsrail arasında barış yapılması arasında bir bağ kurmuştur (Fawcett, 2016, s. 97; Tessler, 2009, s. 108).

1973 Yom Kippur Savaşı ise, Arap-İsrail çatışmasının askeri boyutunun devam ettiğini gösterirken, aynı zamanda diplomatik açılımların önünü açan bir kırılma yaratmıştır. Mısır ve Suriye'nin sürpriz saldırıları, İsrail'i ciddi güvenlik riskleriyle yüz yüze getirmiş; ancak savaşın nihai seyri İsrail'in askeri üstünlüğünün sürdüğünü göstermiştir (Bregman, 2017, s. 124). Buna karşın savaş sonrasında başlayan diplomasi süreci, ABD'nin arabuluculuğu ve Camp David Anlaşmaları ile Mısır-İsrail barışına zemin hazırlamıştır. Mısır'ın Sina karşılığında İsrail'i tanıması ve savaş halini sona erdirmesi, çatışmanın bölgesel çerçevesini

kısmen daraltmış; ancak Filistin meselesi büyük ölçüde ertelenmiş ve ikincil plana itilmiştir (Rabinovich & Reinhartz, 2008, s. 63). Böylece “toprak karşılığı barış” ilkesi kısmen hayata geçirilmiş, fakat Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkı hâlâ kurumsal bir çerçeveye kavuşturulamamıştır.

3.4. Filistin Ulusal Hareketi, Silahlı Mücadele ve Oslo Süreci

1960’lı yıllarda Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) kurulması ve özellikle Fatah öncülüğündeki silahlı mücadelenin yükselişi, Filistin meselesini Arap rejimlerinin söylemsel sahipliğinin ötesine taşıyarak bağımsız bir ulusal hareket olarak uluslararası gündeme yerleştirmiştir (Sayigh, 1997, s. 41; Tessler, 2009, s. 139). FKÖ, zamanla Arap devletleriyle ilişkilerini yeniden düzenleyerek Filistinlilerin “tek meşru temsilcisi” konumunu elde etmiş; bu süreç, Filistin kimliğinin Arap kimliğinden görece özerkleşmesine ve mücadelenin merkezine Filistin toplumunun bizzat kendisinin yerleşmesine katkıda bulunmuştur. 1987’de başlayan Birinci İntifada, sivil itaatsizlik, kitlesel gösteriler ve yerel örgütlenmeler aracılığıyla işgale karşı yeni bir mücadele biçimi ortaya koymuş; İsrail’in işgal maliyetlerini artırırken, Filistin toplumunda da siyasi çoğullaşma ve tabandan yükselen yöntemlerin önemini artırmıştır (Brown, 2003, s. 52; Smith, 2021, s. 101).

1993 Oslo Anlaşmaları, Filistin Yönetimi’nin kurulmasını, tarafların karşılıklı tanınmasını ve iki devletli çözüm perspektifinin uluslararası düzeyde kurumsallaşmasını beraberinde getirmiştir. Ancak Kudüs’ün statüsü, mülteciler, sınırlar ve yerleşimler gibi nihai statü konularının ertelenmesi, Oslo sürecini başından itibaren kırılgan bir zemin üzerine oturtmuştur (Brown, 2003, s. 79; Fawcett, 2016, s. 134; Shlaim, 2014, s. 112). İsrail’in yerleşim faaliyetlerini sürdürmesi, Filistin tarafında iç siyasi bölünmeler ve süreçten dışlanan aktörlerin – özellikle Hamas’ın – yükselişi, Oslo’nun sahada somut bir barış düzeni inşa etmesini zorlaştırmıştır. Roy (2011), özellikle Hamas ve Gazze’deki toplumsal dönüşümler üzerinden, Oslo sonrası dönemde İslamcı hareketlerin güçlenmesi, sivil toplumun dönüşümü ve ekonomik bağımlılık ilişkilerinin artmasını çatışmanın yeni dinamikleri olarak ele almaktadır (Roy, 2011, s. 67).

3.5. 2000 Sonrası: İkinci İntifada, Gazze ve Tekrarlayan Çatışma Döngüleri

2000’li yılların başında Camp David görüşmelerinin başarısızlığı ve bunu izleyen İkinci İntifada, şiddet düzeyinin yeniden tırmanmasına ve taraflar arasındaki güvensizliğin derinleşmesine yol açmıştır. İsrail’in güvenlik bariyeri inşası, kontrol noktaları ve hareket kısıtlamaları, Batı Şeria’nın coğrafi ve idari olarak parçalı bir yapıya bürünmesine neden olmuş; Filistinlilerin günlük yaşamını derinden etkileyen yeni bir kontrol rejimi ortaya çıkarmıştır (Gelvin, 2014, s. 223; Smith, 2021, s. 118; Tessler, 2009, s. 201). Bu süreçte intihar saldırıları, hedefli suikastlar ve geniş çaplı askerî operasyonlar, çatışmanın insani maliyetini artırmış; barış sürecine yönelik toplumsal inanç hem İsrail hem Filistin toplumunda ciddi biçimde aşınmıştır.

2006 seçimlerinde Hamas’ın parlamento çoğunluğunu kazanması ve 2007’de Gazze’de fiili kontrolü ele alması, Filistin siyasetinde Fatah–Hamas bölünmesini kurumsallaştırmış; Gazze Şeridi ağır bir abluka rejimi altına girmiştir (Brown, 2003, s. 134; Roy, 2011, s. 89). 2000’li ve 2010’lu yıllar boyunca tekrarlanan İsrail–Gazze çatışmaları, altyapının tahrip olması, sivil kayıplar ve kitlesel yerinden edilmeler gibi ağır insani sonuçlar doğurmuş; aynı zamanda taraflar arasındaki düşmanlığı besleyerek çatışma döngülerini kronik hale getirmiştir (Bregman, 2017, s. 201; Khalidi, 2020, s. 58). Bu dönem, Arap–İsrail çatışmasının giderek daha fazla İsrail–Filistin çatışması çerçevesinde, özellikle de Gazze merkezli bir güvenlik krizi olarak algılanmasına yol açmış; ancak tarihsel kökenlere dayanan yapısal sorunlar büyük ölçüde çözümsüz kalmaya devam etmiştir.

4. Çatışmanın Temel Unsurları

4.1. Filistin Sorunu ve Devletleşme

Filistin sorunu, dar anlamda bir toprak paylaşımı meselesi olmanın çok ötesine geçerek ulusal kimlik, kendi kaderini tayin hakkı, egemenlik ve uluslararası tanınma gibi unsurlarla yakından ilişkilidir (Khalidi, 2020, s. 29; Sayigh, 1997, s. 18; Smith, 2021, s. 61). Filistinliler açısından devletleşme talebi, yalnızca modern devlet sistemine dâhil olma arzusunun değil; aynı zamanda Nakba, işgal ve mültecilik deneyimleriyle şekillenen tarihsel adaletsizlik algısının giderilmesine yönelik bir beklentiyi de yansıtmaktadır. Bu bağlamda iki devletli çözüm modeli, uzun yıllardır uluslararası toplum tarafından temel siyasal çerçeve olarak benimsenmiş olsa da sahadaki gelişmeler bu modelin uygulanabilirliğini giderek zayıflatmaktadır (Çevik, 2014, s. 142; Gelvin, 2014, s. 265; Yılmaz, 2016, s. 73).

Batı Şeria'daki yerleşimlerin sayıca ve coğrafi olarak genişlemesi, Filistin topraklarının fiili olarak parçalanması, Gazze'nin uzun süreli abluka altında tutulması ve Doğu Kudüs'ün statüsüne ilişkin belirsizlikler, olası bir Filistin devletinin toprak bütünlüğünü ve işlevsel egemenliğini ciddi biçimde tartışmalı hâle getirmektedir (Khalidi, 2020, s. 57; Pappé, 2006, s. 203). Buna ek olarak Filistin iç siyasetinde kurumsal zafiyetler, demokratik meşruiyet sorunları, uzun süredir yenilenmeyen seçimler ve Fatah-Hamas rekabeti, devletleşme sürecinin önündeki önemli içsel engeller olarak ortaya çıkmaktadır (Brown, 2003, s. 94; Roy, 2011, s. 52; Yılmaz, 2016, s. 81). Ulusal hareketin parçalı yapısı, müzakere süreçlerinde Filistin tarafının tek ve tutarlı bir muhatap olarak temsil edilmesini zorlaştırmakta; bu durum İsrail'in sahadaki fiili durumu kendi lehine pekiştirmesine imkân tanımaktadır.

4.2. Kudüs'ün Statüsü

Kudüs, üç semavi din açısından taşıdığı kutsallık ve yüksek sembolik değeri nedeniyle Arap-İsrail çatışmasının en karmaşık ve çözüme en dirençli başlıklarından birini oluşturmaktadır. 1967 Savaşı'ndan bu yana İsrail'in kontrolü altında bulunan Doğu Kudüs, uluslararası hukukta işgal altındaki topraklar kapsamında değerlendirilmesine rağmen İsrail tarafından "ebedi ve bölünmez başkent" olarak tanımlanmaktadır (Gelvin, 2014, s. 252; Smith, 2021, s. 90). Buna karşılık Filistin tarafı, Doğu Kudüs'ü kurulması öngörülen bağımsız Filistin devletinin başkenti olarak görmekte ve bu talebi egemenlik hakkının temel bir unsuru olarak konumlandırmaktadır. Bu karşıt yaklaşımlar, Kudüs'ü yalnızca bir toprak ihtilafı olmaktan çıkararak din, kimlik ve ulusal anlatıların kesiştiği çok katmanlı bir çatışma alanına dönüştürmektedir.

Kudüs'ün statüsüne ilişkin egemenlik iddialarının dini sembollerle iç içe geçmesi, taraflar arasındaki uzlaşma ihtimalini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Kutsal mekânların kontrolü, erişim ve ibadet özgürlüğü gibi meseleler, her iki toplumda da güçlü mobilizasyon potansiyeline sahip siyasal ve duygusal tepkiler üretmektedir. Bu durum, siyasi liderlerin müzakere süreçlerinde esneklik göstermesini zorlaştırmakta ve Kudüs meselesini barış görüşmelerinin en hassas gündem maddelerinden biri hâline getirmektedir (Çevik, 2014, s. 174; Tessler, 2009, s. 322; Yılmaz, 2016, s. 99).

Buna ek olarak Kudüs'te yürütülen yerleşim politikaları, demografik düzenlemeler, kimlik kartı rejimleri ve kentsel planlama uygulamaları, kentin Filistinli nüfusunun sosyo-ekonomik ve siyasal konumunu yapısal biçimde zayıflatmaktadır. Bu uygulamalar, Filistin toplumunda kalıcı bir dışlanmışlık ve adaletsizlik algısının yerleşmesine yol açmakta ve Kudüs'ün nihai statüsüne ilişkin uzlaşma ihtimalini daha da kırılğan hâle getirmektedir (Khalidi, 2020, s. 47; Pappé, 2006, s. 189). Literatürde yaygın olarak kabul edildiği üzere, Kudüs'ün nihai statüsü

üzerinde karşılıklı kabul gören bir çözüm üretilmeden kapsamlı ve sürdürülebilir bir barış anlaşmasına ulaşılması son derece güçtür.

4.3. Yerleşim Politikaları

İsrail'in Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te sürdürdüğü yerleşim politikaları, hem uluslararası hukuk normları hem de Arap-İsrail çatışmasının çözüm perspektifleri açısından merkezi bir tartışma alanı oluşturmaktadır. İşgal altındaki topraklarda inşa edilen sivil yerleşimler, uluslararası insancıl hukuk çerçevesinde hukuka aykırı kabul edilmesine rağmen İsrail tarafından güvenlik ve tarihsel hak iddialarıyla meşrulaştırılmaktadır (Çevik, 2014, s. 162; Yılmaz, 2016, s. 85). Bu durum, yerleşim meselesini yalnızca hukuki bir ihlal alanı olmaktan çıkarak siyasal egemenlik ve mekânsal kontrol stratejisinin ayrılmaz bir parçası hâline getirmektedir.

Yerleşimlerin mekânsal dağılımı ve bunları birbirine bağlayan yol, duvar ve altyapı ağları, Filistin yerleşim alanlarının sürekliliğini ciddi biçimde zedelemekte ve olası bir Filistin devletinin toprak bütünlüğünü fiilen aşındırmaktadır. Bu parçalanmış yapı, literatürde sıklıkla "Bantustanlaşma" kavramıyla tanımlanan sürdürülemez bir coğrafi düzen üretmektedir (Khalidi, 2020, s. 59; Pappé, 2006, s. 205; Smith, 2021, s. 114).

Uluslararası toplumun yerleşimlere ilişkin normatif itirazlarına rağmen sahadaki fiili genişlemenin sürmesi, uluslararası hukukun bağlayıcılığı ve küresel yönetim mekanizmalarının etkinliği konusunda ciddi bir meşruiyet tartışmasını da beraberinde getirmektedir (Çevik, 2014, s. 170; Yılmaz, 2016, s. 92). Yerleşim faaliyetlerinin devamı, Filistin toplumunda adalet algısını aşındırarak siyasal radikalleşmeyi teşvik etmekte; aynı zamanda İsrail iç siyasetinde güvenlik merkezli ve maksimalist söylemlerin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır (Gelvin, 2014, s. 278). Bu yönüyle yerleşim sorunu, olası bir barış anlaşmasında hukuki ve siyasal açıdan müzakere edilmesi en zor başlıklardan biri olmaya devam etmektedir.

4.4. Mülteci Sorunu ve Geri Dönüş Hakkı

1948 ve 1967 savaşları sırasında yerlerinden edilen Filistinliler ve onların kuşakları, günümüzde bölgedeki mülteci kamplarında ve diasporada yaşayan, milyonlarla ifade edilen bir nüfusu oluşturmaktadır. Mülteci sorunu; hukuki statü, vatandaşlık, geri dönüş hakkı, tazminat ve entegrasyon gibi çok katmanlı boyutlarıyla hem bölge ülkelerinin iç siyasetinde hem de uluslararası toplum açısından karmaşık bir meydan okuma sunmaktadır (Aruri, 2003, s. 41; Pappé, 2006, s. 136). Filistinli mülteciler için geri dönüş hakkı, ulusal kimliğin ve Nakba hafızasının temel unsurlarından biri olarak görülmekte; bu hak, bireysel ve kolektif adalet talebinin vazgeçilmez bir parçası olarak savunulmaktadır (Sayigh, 1997, s. 92; Khalidi, 2020, s. 118).

İsrail açısından ise büyük ölçekli bir geri dönüş, devletin demografik yapısını ve Yahudi ulusal karakterini tehdit eden varoluşsal bir risk olarak algılanmaktadır (Morris, 2008, s. 252; Smith, 2021, s. 141; Tessler, 2009, s. 428). Bu nedenle İsrail, mülteci sorununun çözümünü çoğunlukla mültecilerin bulundukları ülkelerde entegrasyonu, sınırlı sayıda sembolik geri dönüş ve maddi tazminat gibi formüller üzerinden tartışmayı tercih etmektedir. Bu karşıt normatif çerçeveler nedeniyle mülteci meselesi, gelecekteki herhangi bir barış anlaşmasında en çetin pazarlık başlıklarından biri olmayı sürdürmektedir (Aruri, 2003, s. 44; Sayigh, 1997, s. 101). Aynı zamanda mültecilerin sosyo-ekonomik koşulları, kamp yaşamının yarattığı kırılganlıklar ve radikalleşme riskleri, bölgesel güvenlik dinamikleri açısından da göz ardı edilemeyecek bir faktör olarak gündemde kalmaktadır.

5. Uluslararası ve Bölgesel Aktörlerin Rolü

5.1. ABD ve Batı Dünyası

ABD, özellikle Soğuk Savaş sonrasında Arap-İsrail çatışmasının en etkili dış aktörü hâline gelmiştir. İsrail'e sağlanan askeri, ekonomik ve diplomatik destek, ülkenin bölgesel güç kapasitesini önemli ölçüde artırırken; ABD aynı zamanda barış süreçlerinde arabulucu ve kolaylaştırıcı rol üstlenmiştir (Fawcett, 2016, s. 207; Rabinovich & Reinharz, 2008, s. 244; Smith, 2021, s. 176). Ancak bu ikili rol, ABD'nin hem İsrail'in "stratejik müttefiki" hem de "tarafsız arabulucu" olma iddiaları arasında kalıcı bir gerilim yaratmış; özellikle Filistin tarafında ABD'nin tarafsızlığına yönelik ciddi şüphelerin oluşmasına yol açmıştır. Mearsheimer ve Walt (2007, s. 112), ABD iç siyasetinde İsrail yanlısı lobinin etkisine dikkat çekerek, bu ilişkinin Amerikan dış politikasındaki normatif söylem ile sahadaki pratikler arasındaki uyumsuzluğu derinleştirdiğini savunmaktadır.

Avrupa Birliği ise iki devletli çözüm, uluslararası hukuk, insan hakları ve kalkınma iş birliği vurgusunu öne çıkaran daha normatif bir yaklaşım benimsemektedir (Fawcett, 2016, s. 214; Hinnebusch, 2015, s. 198). AB, mali yardım programları ve kurumsal kapasite geliştirme projeleri aracılığıyla Filistin Yönetimi'ni desteklese de sert güç kapasitesinin sınırlılığı ve iç bütünlük sorunları nedeniyle çatışma üzerinde dönüştürücü bir etki yaratabilen belirleyici bir aktör konumuna ulaşamamaktadır. Yerleşim politikaları ve Kudüs'ün statüsü gibi konularda AB ile ABD arasında ortaya çıkan söylemsel farklılıklar ise çoğu zaman sahada somut politika ayrışmalarına dönüşmemektedir.

Rusya ve diğer büyük güçler, çatışmaya daha sınırlı ve dönemsel etkilerle müdahil olmakta; özellikle Suriye krizi ve bölgesel güç dengeleri bağlamında İsrail ile yürütülen güvenlik koordinasyonu, Rusya'nın tutumunu şekillendiren önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Gerges, 2013, s. 87; Hinnebusch, 2015, s. 211). Genel olarak büyük güçlerin Arap-İsrail çatışmasına yaklaşımı, normatif söylem ile jeostratejik çıkarlar arasındaki gerilim tarafından belirlenmekte; bu durum uluslararası toplumun çatışmanın çözümüne yönelik tutarlı ve kalıcı bir çerçeve üretmesini zorlaştırmaktadır.

5.2. Bölgesel Aktörler: Arap Devletleri, İran ve Türkiye

Arap devletlerinin Filistin meselesine yaklaşımı, tarihsel olarak ortak bir stratejik vizyondan ziyade bölünmüşlük, rejim güvenliği kaygıları ve ulusal çıkar öncelikleri çerçevesinde şekillenmiştir. Filistin davası Arap kamuoyları nezdinde güçlü bir ahlaki ve siyasal meşruiyet kaynağı olmaya devam ederken, birçok Arap rejimi için bu mesele iç muhalefeti kontrol etme ve dış politika tercihlerini meşrulaştırma işlevi gören söylemsel bir araç olarak kullanılmıştır (Barnett, 1998, s. 47; Lust, 2016, s. 114).

Mısır ve Ürdün'ün İsrail ile imzaladığı barış anlaşmaları, bu ülkeleri çatışmanın yönetiminde arabulucu ve güvenlik ortağı konumuna taşımış; ancak aynı zamanda Filistin meselesinin Arap dünyasındaki kolektif sahiplenilmesini zayıflatmıştır (Bregman, 2017, s. 201; Rabinovich & Reinharz, 2008, s. 258). Körfez ülkelerinin İran tehdidi algısı ve ABD ile güvenlik ilişkileri doğrultusunda İsrail ile normalleşme eğilimi göstermesi ise Filistin meselesinin bölgesel öncelikler hiyerarşisinde geri plana itilmesine yol açmıştır (Gerges, 2013, s. 136; Hinnebusch, 2015, s. 224).

İran, Filistinli silahlı gruplara verdiği destek ve sert İsrail karşıtı söylemiyle çatışmanın mezhepsel ve jeopolitik boyutunu derinleştirirken, Filistin meselesini ABD ve İsrail'in bölgedeki nüfuzuna karşı ideolojik ve stratejik bir araç olarak konumlandırmaktadır (Gerges, 2013, s. 142). Türkiye ise Kudüs, Gazze ve Filistinli mülteciler konularına yaptığı vurgu ile söylemsel ve diplomatik düzeyde öne çıkan bölgesel aktörlerden biri olmuştur. Ankara'nın İsrail ile ilişkilerindeki dönemsel gerilim ve normalleşmeler, Filistin meselesinin hem iç

siyaset hem de bölgesel güç dengeleri bağlamında nasıl araçsallaştırıldığını göstermektedir (Dedeoğlu, 2004, s. 69; Karpat, 2010, s. 314; Oran, 2013, s. 531; Yılmaz, 2016, s. 120).

6. Abraham Anlaşmaları ve Gelecek Senaryoları

6.1. Abraham Anlaşmaları ve Normalleşme Dinamikleri

2020’den itibaren İsrail ile Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Sudan ve Fas arasında imzalanan anlaşmalar, Arap-İsrail ilişkilerinde yeni bir normalleşme dalgası olarak değerlendirilmiştir. Abraham Anlaşmaları, daha önce yalnızca Mısır ve Ürdün ile sınırlı olan açık diplomatik ilişkilerin Körfez ve Kuzey Afrika’daki bazı ülkeleri de kapsayacak şekilde genişlemesini sağlamış; bu süreç güvenlik iş birliği, ekonomik entegrasyon, teknoloji transferi ve enerji projeleri gibi alanlarda yeni imkânlar doğurmuştur (Fawcett, 2016, s. 201; Gerges, 2013, s. 151; Lust, 2016, s. 184). Söz konusu anlaşmalar, İran’ın bölgesel nüfuzuna karşı İsrail ile bazı Arap monarşileri arasında uzun süredir örtük biçimde devam eden stratejik yakınlaşmanın kurumsallaşmış bir ifadesi olarak da yorumlanmaktadır (Hinnebusch, 2015, s. 233).

Bu normalleşme dalgasının Filistin meselesi açısından doğurduğu sonuçlar ise akademik literatürde tartışmalıdır. Bir yaklaşıma göre, İsrail’in bölgesel entegrasyonunun artması, uzun vadede güvenlik ortamını yumuşatarak İsrail toplumunda “sürekli tehdit” algısının zayıflamasına ve Filistin meselesine daha esnek çözüm arayışlarının gündeme gelmesine katkı sağlayabilir (Bregman, 2017, s. 214; Hinnebusch, 2015, s. 238). Bu perspektife göre ekonomik karşılıklı bağımlılık ve diplomatik normalleşme, taraflar arasında güven inşasını kolaylaştırarak daha pragmatik ve kademeli çözüm modellerinin önünü açabilir.

Buna karşılık eleştirel literatür, Filistin’in doğrudan taraf olmadığı bir normalleşme sürecinin İsrail’in işgal ve yerleşim politikalarını fiilen “olağanlaştırdığına” ve çatışmanın yapısal nedenlerini görünmez kıldığına dikkat çekmektedir (Khalidi, 2020, s. 71; Smith, 2021, s. 134; Yılmaz, 2016, s. 142). Bu bakış açısına göre, Filistin meselesini barışın ön koşulu olmaktan çıkaran bir bölgesel düzen, kısa vadede diplomatik ve ekonomik kazanımlar sağlasa da uzun vadede Filistin toplumunda derin bir yalnızlık, güvensizlik ve ihanet algısı üretmektedir. Bu durum, siyasal uzlaşma kanallarının zayıflamasına ve radikalleşme eğilimlerinin güçlenmesine zemin hazırlayabilmektedir.

Bu çerçevede Abraham Anlaşmaları, çatışma literatüründe sıklıkla vurgulanan “çatışma çözümü” ile “çatışma yönetimi” arasındaki ayrımı somutlaştıran bir örnek olarak değerlendirilebilir. Anlaşmalar, çatışmanın temel meselelerine—işgal, egemenlik, Kudüs ve mülteciler—doğrudan temas etmekten kaçınarak, istikrarı mevcut güç dengeleri içinde sürdürmeyi amaçlayan bir yaklaşımı kurumsallaştırmaktadır (Fawcett, 2016, s. 209; Gerges, 2013, s. 158). Bu bağlamda normalleşme süreci, barışın yapısal temellerini inşa etmekten ziyade, çatışmanın maliyetlerini yönetilebilir düzeyde tutmayı hedefleyen pragmatik bir bölgesel düzen arayışı olarak okunabilir.

Sonuç olarak Abraham Anlaşmaları, Arap-İsrail çatışmasının bölgesel bağlamında önemli bir kırılmaya işaret etmekle birlikte, Filistin meselesini merkezine almayan bir barış mimarisinin sürdürülebilirliği konusunda ciddi soru işaretleri doğurmaktadır. Filistin sorununun ertelenmesi ya da ikincilleştirilmesi üzerine inşa edilen bir normalleşme düzeni, kısa vadede istikrar üretebilse dahi, uzun vadede çatışmanın yapısal dinamiklerini yeniden üretme riskini barındırmaktadır. Bu nedenle söz konusu anlaşmalar, bölgesel istikrar ile adil ve kapsayıcı barış arasındaki gerilimi görünür kılan kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilmelidir.

6.2. Olası Gelecek Senaryoları

Arap-İsrail çatışmasının geleceğine ilişkin olarak üç temel senaryodan söz etmek mümkündür: tırmanma, statükonun sürmesi ve kapsamlı barış. Tırmanma senaryosu, özellikle yerleşimlerin hızla artması, Batı Şeria’da şiddetin yoğunlaşması, Gazze’de ablukanın devamı ve bölgesel rekabetin sertleşmesi gibi dinamiklerle ilişkilidir. Filistinli aktörler arasında radikalleşmenin derinleşmesi, İsrail iç siyasetinde güvenlikçi ve maksimalist söylemlerin güç kazanması ve büyük güç rekabetinin bölgeye daha doğrudan yansması durumunda, geniş çaplı çatışmaların yeniden patlak vermesi olası görünmektedir (Bregman, 2017, s. 223; Gelvin, 2014, s. 279; Tessler, 2009, s. 410). Bu senaryoda hem insani maliyetlerin hem de bölgesel istikrarsızlığın artacağı; mülteci krizlerinin derinleşeceği ve uluslararası sistemde normatif meşruiyet tartışmalarının yoğunlaşacağı öngörülebilir.

En olası senaryo olarak değerlendirilen statükonun sürmesi, “düşük yoğunluklu çatışma” ile dönemsel krizlerin devam ettiği ve diplomatik girişimlerin kalıcı barıştan ziyade kriz yönetimi düzeyinde kaldığı bir tabloyu ifade etmektedir. Bu çerçevede iki devletli çözüm söylem düzeyinde varlığını korurken, sahada fiili parçalanma, asimetrik güç ilişkileri ve yerleşimlerin genişlemesi sürmektedir (Çevik, 2014, s. 181; Fawcett, 2016, s. 214; Yılmaz, 2016, s. 151). Bu senaryo kısa vadede büyük çaplı savaşları engelleyebilse de orta ve uzun vadede yapısal adaletsizlikleri ve kimlik temelli gerilimleri derinleştirerek çatışma potansiyelini canlı tutmaktadır.

Normatif açıdan en arzu edilen ancak gerçekleştirilmesi en zor senaryo kapsamlı barıştır. Bu senaryonun mümkün hâle gelmesi için Filistin tarafında siyasal birlik ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, İsrail tarafında ise yerleşim faaliyetlerinin sınırlandırılması ve iki devletli çözüme yönelik güçlü bir siyasal iradenin ortaya konulması gerekmektedir (Fawcett, 2016, s. 220; Khalidi, 2020, s. 83; Shlaim, 2014, s. 312; Smith, 2021, s. 145).

Bununla birlikte kapsamlı barışın önündeki en büyük engellerden biri, taraflar arasındaki derinleşmiş güç asimetrisi ve güvensizliktir. Uzun süreli çatışma deneyimi, özellikle Filistin toplumunda müzakere süreçlerine yönelik ciddi bir hayal kırıklığı üretmiş; İsrail tarafında ise güvenlik kaygıları siyasal karar alma süreçlerinde baskın bir çerçeve hâline gelmiştir (Tessler, 2009, s. 418; Gelvin, 2014, s. 286).

Son olarak bu senaryoların gerçekleşme olasılığı, yalnızca bölgesel aktörlerin tercihleriyle değil; küresel güç dengeleri, enerji piyasalarındaki dönüşümler, uluslararası normların evrimi ve bölgesel toplumların siyasal mobilizasyon düzeyiyle de yakından ilişkilidir (Barnett, 1998, s. 32; Gerges, 2013, s. 167; Hinnebusch, 2015, s. 245). Bu bağlamda Arap-İsrail çatışmasının geleceği, ikili bir ihtilaftan ziyade çok aktörlü ve çok düzlemli bir uluslararası siyaset denklemi içinde şekillenmeye devam edecektir.

7. Sonuç

Bu çalışma, Arap-İsrail çatışmasını Edward Azar’ın “uzun süreli toplumsal çatışmalar” yaklaşımı ve çatışma çözümü literatüründeki yapısal eşitsizlik vurgusu çerçevesinde ele alarak, sorunun yalnızca dönemsel şiddet döngülerine indirgenemeyecek kadar derin ve çok katmanlı bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Kimlik, tarihsel hafıza ve güvenlik anlatılarının kurumsallaşması, çatışmanın taraflar arasında yeniden üretilmesine yol açmakta; bu durum barış süreçlerinin neden sıklıkla başarısızlığa uğradığını açıklayan analitik bir zemin sunmaktadır (Tessler, 2009, s. 32). Bu bağlamda çalışma, Arap-İsrail çatışmasını “çözümlemeyen bir ihtilaf” olarak değil, yapısal ve algısal dönüşümler gerçekleşmediği sürece çözümü ertelenen bir çatışma olarak kavramsallaştırmaktadır.

Çalışmanın özgün katkılarından biri, güç asimetrisi ile barış süreçlerinin meşruiyeti arasındaki ilişkiyi bütüncül bir tarihsel perspektifle ele almasıdır. Mevcut literatürde sıklıkla diplomatik

süreçlere odaklanan analizlerin aksine, bu araştırma askeri, ekonomik ve siyasal güç dengesizliklerinin müzakere zeminini nasıl daralttığını ve Filistin tarafının siyasal özne olarak konumunu nasıl zayıflattığını göstermektedir (Khalidi, 2020, s. 41). Bu yaklaşım, barış girişimlerinin neden çoğu zaman “çatışma yönetimi” düzeyinde kaldığını açıklamakta ve eşitsiz güç ilişkileri giderilmeden yürütülen müzakere süreçlerinin yapısal sınırlarını görünür kılmaktadır.

Çalışmanın literatüre ikinci temel katkısı, normatif barış söylemleri ile reel politik pratikler arasındaki gerilimi eleştirel bir bakışla irdelemesidir. Uluslararası hukuk ve insan hakları normlarının barış inşasında merkezi bir rol oynadığı sıklıkla vurgulanmakla birlikte, bu normların seçici ve tutarsız biçimde uygulanmasının çatışmayı çözmek yerine meşruiyet krizini derinleştirdiği ileri sürülmektedir (Shlaim, 2014, s. 29). Bu analiz, normların yalnızca ahlaki bir referans çerçevesi değil, aynı zamanda uygulanabilir ve bağlayıcı siyasal araçlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak bu çalışma, Arap-İsrail çatışmasına ilişkin mevcut literatüre metodolojik bir katkı da sunmaktadır. Tarihsel süreç analizi ile güncel bölgesel ve küresel dinamikleri bir arada ele alarak, çatışmanın statik değil dinamik bir yapı sergilediğini göstermektedir. Abraham Anlaşmaları, bölgesel normalleşme girişimleri ve değişen küresel güç dengeleri, bu dinamik yapının güncel tezahürleri olarak değerlendirilmiştir (Fawcett, 2016, s. 87). Bu yönüyle çalışma, çatışmanın geleceğine ilişkin senaryoları yalnızca öngörüselsel değil, kuramsal olarak temellendirilmiş bir çerçevede tartışmaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma Arap-İsrail çatışmasının çözümüne ilişkin tartışmalara, yapısal eşitsizlikleri, normatif çerçeveleri ve güç ilişkilerini birlikte ele alan çok katmanlı bir analitik model önermektedir. Bu model, barışın yalnızca diplomatik anlaşmalarla değil; karşılıklı tanıma, eşitlik, adalet ve güven inşasına dayalı uzun vadeli toplumsal ve siyasal dönüşümlerle mümkün olabileceğini savunmaktadır. Gelecek çalışmalar açısından, mikro düzeyde toplumsal algılar ile makro düzeyde uluslararası normların etkileşimini birlikte ele alan disiplinler arası yaklaşımlar, çatışmanın kronikleşmiş doğasını aşmaya yönelik daha açıklayıcı ve dönüştürücü bir araştırma gündemi sunacaktır.

Kaynakça

- Aruri, N. H. (Ed.). (2003). *The Palestinian refugee problem: The search for a resolution*. Pluto Press.
- Barnett, M. N. (1998). *Dialogues in Arab politics: Negotiations in regional order*. Columbia University Press.
- Barnett, M. N. (2017). Humanitarian governance. *Annual Review of Political Science*, 20, 1–18.
- Bregman, A. (2017). *Israel's wars: A history since 1947* (4th ed.). Routledge.
- Brown, N. J. (2003). *Palestinian politics after the Oslo accords: Resuming Arab Palestine*. University of California Press.
- Brown, N. J. (2010). The Hamas–Fatah conflict: Shallow but wide. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 34(2), 3–10.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge University Press.

- Çevik, S. (2014). Arap-İsrail çatışması ve Filistin meselesi. *Uluslararası İlişkiler*, 11(43), 1–26.
- Cleveland, W. L., & Bunton, M. (2016). *A history of the modern Middle East* (6th ed.). Westview Press.
- Dedeoğlu, B. (2004). *Uluslararası politika ve Orta Doğu*. Der Yayınları.
- Fawcett, L. (Ed.). (2016). *International relations of the Middle East* (4th ed.). Oxford University Press.
- Friedman, T. L. (1995). *From Beirut to Jerusalem*. Anchor Books.
- Gelvin, J. L. (2014). *The Israel–Palestine conflict: One hundred years of war* (3rd ed.). Cambridge University Press.
- Gerges, F. A. (2013). *The new Middle East: Protest and revolution in the Arab world*. Cambridge University Press.
- Gerring, J. (2012). *Social science methodology: A unified framework* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Hinnebusch, R. (2015). *The international politics of the Middle East* (2nd ed.). Manchester University Press.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı’dan günümüze Ortadoğu* (A. Berktaş, Çev.). Timaş Yayınları.
- Khalidi, R. (1997). *Palestinian identity: The construction of modern national consciousness*. Columbia University Press.
- Khalidi, R. (2020). *The hundred years’ war on Palestine: A history of settler colonialism and resistance, 1917–2017*. Metropolitan Books.
- Lust, E. (Ed.). (2016). *The Middle East* (14th ed.). CQ Press.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton.
- Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. (2007). *The Israel lobby and U.S. foreign policy*. Farrar, Straus and Giroux.
- Morris, B. (2004). *The birth of the Palestinian refugee problem revisited*. Cambridge University Press.
- Morris, B. (2008). *1948: A history of the first Arab–Israeli war*. Yale University Press.
- Oran, B. (Ed.). (2013). *Türk dış politikası: 1919–2012* (Cilt 3, 10. bs.). İletişim Yayınları.
- Pappé, I. (2006). *The ethnic cleansing of Palestine*. Oneworld.
- Rabinovich, I., & Reinharz, J. (Eds.). (2008). *Israel in the Middle East: Documents and readings on society, politics, and foreign relations, pre-1948 to the present*. Brandeis University Press.
- Roy, S. (2011). *Hamas and civil society in Gaza: Engaging the Islamist social sector*. Princeton University Press.
- Said, E. W. (1979). *The question of Palestine*. Vintage Books.
- Sayigh, R. (1994). *Too many enemies: The Palestinian experience in Lebanon*. Zed Books.

- Sayigh, Y. (1997). *Armed struggle and the search for state: The Palestinian national movement, 1949–1993*. Oxford University Press.
- Shlaim, A. (2005). The rise and fall of the Oslo peace process. In L. Fawcett (Ed.), *International relations of the Middle East* (pp. 241–261). Oxford University Press.
- Shlaim, A. (2014). *The iron wall: Israel and the Arab world* (Updated and expanded ed.). Penguin Books.
- Smith, C. D. (2021). *Palestine and the Arab–Israeli conflict* (10th ed.). Bedford/St. Martin's.
- Tessler, M. (2009). *A history of the Israeli–Palestinian conflict* (2nd ed.). Indiana University Press.
- UN General Assembly. (1948). Resolution 194 (III).
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. McGraw-Hill.
- Yılmaz, Ş. (2016). Arap-İsrail çatışması: Tarihsel süreç ve uluslararası sistem. *Ortadoğu Etütleri*, 8(2), 25–56.

Extended Abstract

The Arab–Israeli conflict has fundamentally shaped the political and social landscape of the modern Middle East for more than a century. Its roots lie in the late Ottoman period, the rise of nationalism and Zionism in Europe, and the demographic and political transformations in Mandate Palestine (Karpas, 2010, s. 87; Cleveland & Bunton, 2016, s. 233; Gelvin, 2014, s. 51; Smith, 2021, s. 19). The Balfour Declaration of 1917 and subsequent British policies laid the groundwork for competing national projects in Palestine, culminating in the 1947 UN Partition Plan and the 1948 war, which led to the establishment of the State of Israel and the mass displacement of Palestinians, known as the Nakba (Morris, 2008, s. 63; Pappé, 2006, s. 40; Tessler, 2009, s. 279).

This paper adopts a qualitative approach, combining historical analysis with theoretical insights from realism, liberalism, and constructivism (Barnett, 1998, s. 12; Fawcett, 2016, s. 6; Hinnebusch, 2015, s. 18). The historical section traces key turning points, including the 1948 and 1967 wars, the emergence of the Palestinian national movement, the Intifadas, the Oslo process, and the post-2000 cycles of violence in Gaza (Sayigh, 1997, s. 21; Bregman, 2017, s. 97; Brown, 2003, s. 54; Roy, 2011, s. 9; Shlaim, 2014, s. 187).

The analysis highlights four core dimensions of the conflict. First, the Palestinian question and statehood are examined not merely as issues of territorial partition but as struggles over national identity, self-determination, and sovereignty (Khalidi, 2020, s. 28; Smith, 2021, s. 102). The territorial fragmentation of the West Bank, the blockade of Gaza, and internal Palestinian divisions between Fatah and Hamas have severely undermined the feasibility of a viable Palestinian state (Brown, 2003, s. 71; Roy, 2011, s. 34; Yılmaz, 2016, s. 67).

Second, the status of Jerusalem is identified as one of the most sensitive and symbolically charged issues. While Israel claims an “eternal and undivided capital,” Palestinians view East Jerusalem as the capital of a future state. Without a mutually acceptable arrangement on Jerusalem, a comprehensive peace settlement appears highly unlikely (Çevik, 2014, s. 173; Gelvin, 2014, s. 251; Tessler, 2009, s. 320).

Third, Israeli settlement policies in the occupied West Bank and East Jerusalem are analyzed as a structural obstacle to peace. Settlements, road networks, and related infrastructure have produced a fragmented territorial reality that undermines the territorial integrity of any future Palestinian state and erodes confidence in the two-state solution (Khalidi, 2020, s. 57; Pappé, 2006, s. 203; Smith, 2021, s. 112).

Fourth, the Palestinian refugee problem and the right of return remain among the most contentious issues. While Palestinians insist on the right of return as a core collective right, Israel fears that large-scale return would fundamentally alter the demographic and political character of the state. Any future agreement will require politically sensitive and innovative arrangements on compensation, resettlement, and symbolic recognition (Aruri, 2003, s. 144; Morris, 2008, s. 241; Sayigh, 1997, s. 96; Tessler, 2009, s. 408).

The paper then turns to the role of external and regional actors. The United States has been Israel's most important ally and the primary mediator in peace processes, whereas the European Union has adopted a more normative, law- and institution-based approach but with limited leverage (Fawcett, 2016, s. 109; Rabinovich & Reinharz, 2008, s. 256; Smith, 2021, s. 167). Mearsheimer and Walt (2007, s. 5) emphasize the influence of the "Israel lobby" on U.S. foreign policy debates. Regionally, Arab states, Iran, and Turkey pursue divergent interests shaped by regime security, sectarian competition, and domestic politics (Barnett, 1998, s. 45; Dedeoğlu, 2004, s. 67; Gerges, 2013, s. 134; Oran, 2013, s. 529; Yılmaz, 2016, s. 118).

Special attention is given to the Abraham Accords and the recent wave of normalization between Israel and several Arab states. While these agreements promise closer security and economic cooperation, they risk marginalizing the Palestinian issue and normalizing the occupation if not linked to concrete progress on core final-status issues (Fawcett, 2016, s. 201; Gerges, 2013, s. 151; Lust, 2016, s. 184; Khalidi, 2020, s. 71; Smith, 2021, s. 134).

The paper outlines three possible future scenarios. The first is an escalation scenario, in which expanding settlements, recurring violence, and intensifying regional rivalries lead to broader instability. The second is a status quo scenario, characterized by continued low-intensity conflict, sporadic crises, and a focus on conflict management rather than resolution. The third is a comprehensive peace scenario, which, although difficult, would require Palestinian political unity, a genuine Israeli commitment to a two-state solution including constraints on settlements, and a coherent, justice-oriented international framework grounded in international law and human rights (Fawcett, 2016, s. 220; Khalidi, 2020, s. 83; Shlaim, 2014, s. 312; Smith, 2021, s. 145).

In conclusion, the paper argues that without addressing structural drivers such as occupation, displacement, and asymmetrical power relations, normalization initiatives will remain fragile. Nonetheless, the high human and political costs of recurrent violence may, in the long term, create incentives for more inclusive, equitable, and sustainable peace efforts that recognize the rights, security, and dignity of both Palestinians and Israelis.

Contribution to the Literature and Originality

This article contributes to the existing literature on the Arab–Israeli conflict in three main ways. First, rather than treating recent normalization initiatives such as the Abraham Accords as isolated diplomatic developments, the study situates them within a broader theoretical distinction between conflict management and conflict resolution. In doing so, it offers a conceptual lens that explains why normalization can coexist with deepening occupation and territorial fragmentation. Second, the article integrates settlement policies, regional

normalization, and future scenarios into a single analytical framework, demonstrating how these dimensions interact to reproduce structural asymmetries on the ground. This holistic approach moves beyond issue-specific analyses and highlights the cumulative impact of political, territorial, and normative factors on peace prospects. Third, by explicitly foregrounding power asymmetry and international law, the article challenges overly optimistic interpretations of regional integration and argues that sustainable peace requires not only regional stability but also justice-oriented and inclusive political arrangements. In this respect, the study offers an original, theory-driven contribution that bridges historical analysis with contemporary debates on normalization, regional order, and the limits of pragmatic peace frameworks in the Middle East.

Kopuşlar ve Süreklilikler Bağlamında Polonya Paradoksu

Oğuz Öztosun¹

Öz

Polonya, 10. yüzyıldan günümüze uzanan tarihsel süreçte, Batı ve Doğu uygarlıkları arasındaki geçirimli coğrafi konumu nedeniyle sürekli siyasal kopuşlar ve toplumsal yeniden yapılanmalar yaşamıştır. Bu çalışma, Polonya'nın tarihsel sosyolojisini kopuşlar ve süreklilikler diyalektiği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel tezi, Polonya'da devlet mekanizmasının zayıfladığı veya yok olduğu dönemlerde, Polonya Katolik Kilisesi'nin devlet ikamesi rolü üstlenerek toplumsal bütünlüğü sağlamasına karşın, bu durumun paradoksal bir şekilde modern rasyonel devletin ve seküler modernleşmenin tam anlamıyla yerleşmesini geciktirmesi şeklinde ifade edilebilir. "Polonya Paradoksu" olarak kavramsallaştırılan bu olgu, modernleşme süreçlerinin Batı Avrupa'daki seyrinden farklı olarak, Polonya'da geleneksel ve dinsel değerlerle harmanlanmış şekilde eşikteki modernleşme biçimini doğurmuştur. Çalışma, Annales Okulu'nun uzun süreli tarih yaklaşımı ile, Piast Hanedanı döneminden Jagiellon Hanedanı dönemine, 19. yüzyılın parçalanma travmalarından modern ulus inşasına kadar geçen süreci analiz etmektedir. Elde edilen bulgular, Polonya'da dinin yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal krizlere karşı geliştirilen yumuşak ideoloji ve direniş mekanizması şeklinde işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Polonya Paradoksu, Eşikteki Modernleşme, Katoliklik, Toplumsal Değişme, Din Sosyolojisi, Siyasal Kopuşlar.

Abstract

Poland has experienced continuous political ruptures and social restructurings throughout the historical process extending from the 10th century to the present due to its transitional geographical location between Western and Eastern civilizations. This study aims to examine the historical sociology of Poland through the dialectic of ruptures and continuities. The main thesis of the study is that in periods when the state mechanism in Poland was weakened or absent, the Polish Catholic Church assumed the role of state substitute and ensured social integrity; however, this situation paradoxically delayed the full establishment of the modern rational state and secular modernization. This phenomenon, conceptualized as the "Polish Paradox," has given rise to a form of threshold modernization in Poland, blended with traditional and religious values, unlike the course of modernization processes in Western Europe. The research analyzes the process from the Piast Dynasty era to the Jagiellonian Dynasty era, and from the partition traumas of the 19th century to modern nation-building, utilizing the Annales School's long time history approach. The findings reveal that religion in Poland functioned not only as a belief system but also as a soft ideology and a mechanism of resistance developed against political and social crises.

Keywords: Polish Paradox, Threshold Modernization, Catholicism, Social Change, Sociology of Religion, Political Ruptures.

¹ Yeditepe Üniversitesi, oguz.oztosun@yeditepe.edu.tr, 0000-0002-5168-9034

1- Giriş Tarihsel Sosyolojinin Işığında Polonya Gerçekliği

Ulusların tarihsel gelişim süreçleri, doğrusal ilerleme çizgisinden ziyade, içsel dinamiklerin ve dışsal şokların şekillendirdiği karmaşık ve kendine özgü belli başlı örüntülere sahiptir. Toplamların gelenekten koptukça rasyonelleşeceği ve seküler ulus-devlet yapısına evrileceği varsayımı üzerine kurulu olan Batı merkezli modernleşme teorilerinin tarihsel gerçekliği her coğrafyada beklenen modernleşme süreci ile örtüşemeyebilir. Toplumsal hafıza, coğrafi kader ve kolektif travmalar, ulusların kimliğini inşa ederken evrensel kurallara uyumsuzluk yaratıp dönüşüme uğratabilir. Polonya, Avrupa'nın merkezinde yer almasına karşın Batı Avrupa'nın tarihsel yörüngesinden belirgin çizgilerle ayrışma gösterir. Bu çalışma, Polonya'nın tarihsel serüvenini, kronolojik olaylar dizisi yerine, toplumsal yapıların direncini ve dönüşümünü anlamaya yarayan bir anahtar olarak ele almaktadır.

Tarihsel sosyoloji disiplini, toplumların zaman içindeki yolculuğunu mercek altına alırken, sıradan tarih anlatısının ötesine geçerek olayların ardındaki derin yapısal mekanizmaları sorgular. Bu bağlamda Polonya, sadece bir vaka analizi olmak yerine, Avrupa tarihinin en karmaşık toplumsal örgütlenmelerinden birine sahiptir. Doğu ile Batı arasında sıkışan ve Slav kökenli olmakla birlikte yüzünü Batı Roma'ya dönen Polonya'nın coğrafyası, jeopolitik kavşak olmanın sancılarını yaşamıştır. Coğrafi konumu, Polonya'yı tarih boyunca hem kültürel geçiş güzergahı hem de büyük imparatorlukların güç mücadelelerinin yaşandığı savaş alanı haline getirmiştir.

Montesquieu'nün feodal yasalar üzerine kullandığı meşhur metaforu, Polonya'nın çalkantılı ruhunu ve toplumsal katmanlarını kavramak adına eşsiz metodolojik zemin sunar. “Başını göğe doğru kaldıran ulu meşe ağacına uzaktan bakan bir kişi, meşenin yalnızca yapraklarını, yakınına geldiğinde ise gövdesini görmesine karşın köklerini görmez. Köklerin keşfedilmesi için meşenin dibinin kazılması gerekir” (Montesquieu, 1817, s. 417). Polonya'nın toplumsal gerçekliğini anlamak tam olarak böylesine tarihsel çalışma gerektirir. Savaşlar, antlaşmalar ve hanedan değişiklikleri gibi yüzeydeki siyasal olayların köpüğünden sıyrılıp, derinlerde yatan kök nedenlere inilmesi gerekir.

Polonya tarihinde kopuşlar olarak ifade edilen siyasal varlık yitimi, sıkça karşılaşılan ve yüzeydeki değişimleri temsil eden olgulardır. Özellikle 1772, 1793 ve 1795 yıllarına denk gelen parçalanmalarla Polonya'nın siyasi olarak haritadan silinmesi, ardından gelen II. Dünya Savaşı işgalleri ve Soğuk Savaş dönemi, siyasal egemenliğin kesintiye uğradığı travmatik dönemlerdir. Ancak Montesquieu'nün metaforuna göz önünde bulundurulacak olursa, meşenin kesilse de kökler toprağın altında canlı kalmaya devam etmiştir. Polonya toplumu, devlet otoritesi çöküş yaşadığında kültürel ve sosyal varlığını şaşırtıcı bir dirençle sürdürmüştür. Süreklilikler olarak ifade edilen olgunun temel harcı, 10. yüzyıldan itibaren Polonya kimliğinin kurucu unsuru haline gelen Katolik inancıdır. Polonya'da Katoliklik, teolojik tercih olmanın yanı sıra toplumsal krizlere ve dış tehditlere karşı geliştirilen hayati bir reaksiyon mekanizmasıdır.

Bu çalışmanın ana amacı, “Polonya Paradoksu” olarak adlandırılan özgün tarihsel ve sosyolojik olguyu geniş bir çerçevede analiz etmektir. Polonya'da devlet mekanizmasının zayıfladığı veya yok olduğu dönemlerde, Polonya Katolik Kilisesi toplumu bir arada tutan, dili ve hafızayı koruyan devlet ikamesi rolü üstlenmiştir. Ancak tarihsel ironi olarak, Polonya Katolik Kilisesi'nin kriz anlarında hayat kurtaran aşırı güçlü konumu, siyasal bağımsızlık kazanıldığında modern, seküler ve rasyonel devlet yapısının tam anlamıyla tesis edilmesini yani modernleşmeyi geciktiren engele dönüşmektedir. Bu durum, Polonya modernleşmesinin Batı Avrupa'daki örneklerinden farklı olarak tamamlanmamasına, diğer ifade ile bir ayağı

modernitede diğ er ayağı gelenekte duran bir eşikte kalma halinde hayat bulmasına neden olmuştur.

Polonya örneğı, modernleşme teorilerinin ötesine geçen özgün tarihsel diyalektik öne sürer. Polonya'nın köklerinde saklı olan güç olan Polonya Katolik Kilisesi merkezli toplumsal örgütlenme, Polonya'yı tarih sahnesinden silinmekten kurtarmış olmasına karşın, günümüzün modern devlet inşasında aşılması gereken eşiğe dönüşmüştür. Bu durum paradoksal olarak hayatta kalma reflekslerinin, gelişim ve dönüşüm süreçlerinde nasıl muhafazakâr bir dirence dönüşebileceğinin somut kanıtı olarak görülebilir. Dolayısıyla Polonya'nın dününü ve bugününü ele almakla birlikte, kurumların işlevlerinin tarihsel bağlama göre nasıl radikal şekilde değişebileceğini düşünmek gerekir. Kısacası meşenin köklerini kazımak, geçmişini anlamaya yaramanın yanı sıra, Polonya'nın modernite ile kurduğu tamamlanmamış ve sancılı ilişkinin geleceğini öngörebilmek için de son derece önemlidir.

2- Kavramsal Çerçeve Dinin Toplumsal İşlevi ve İdeoloji

Sosyolojik analiz, toplumsal olguların görünen yüzünden yerine, olguları var eden yapısal dinamikleri ve tarihsel süreklilikleri çözümlemeyi amaçlar. Bu bağlamda din, modernitenin erken aşamalarından itibaren sosyal bilimciler için en ihtilaflı çalışma alanlarından biri olagelmıştır. Aydınlanma düşüncesi ve klasik pozitivizmin modernleşme ile birlikte dinin toplumsal alandaki belirleyiciliğini yitireceğini öngörmesine karşın, tarihsel pratikler modernleşmenin lineer seyrinin her zaman için doğrulamayacağını ortaya koymuştur. Polonya modernleşmesi teorik ezberleri bozarak dinin afyon veya yanılsama olmasının ötesinde, yapısal varoluş stratejisi olarak işlev gördüğünü kanıtlayan istisnai durum yaratmıştır. Bir diğ er ifade ile Polonya Katolikliği, inanç tercihi olmakla birlikte, tarihsel travmalara karşı geliştirilmiş kolektif bağışıklık sistemi olarak klasik sosyoloji teorilerinin merceğinden ele alınabilir.

Toplumsal değişme süreçlerini analiz ederken din kurumunun rolünü anlamak, sosyolojinin kurucularından bu yana temel uğraş olmuştur. Ancak Polonya örneğinde Katoliklik, klasik sekülerleşme teorilerinin öngördüğü gibi modernleşmeyle birlikte özel alana çekilen metafizik inanç sistemi olarak kalmanın aksine, toplumsal yapıyı koruyan, kolektif bilinci şekillendiren ve modernleşmenin yarattığı kimlik krizlerine yanıt üreten son derece işlevsel ve dirençli mekanizma olarak karşımıza çıkar. Polonya Katolikliğinin kendine özgü durumunu sosyal bilimlerin teorik merceğinden daha derinlemesine ele alma girişimi Polonya'nın neden istisnai vaka olduğunun anlaşılmasına zemin hazırlar.

Émile Durkheim, din olgusunu tanımlarken dinin bireysel ve psikolojik deneyimlerden ziyade, kökleri toplumda olan sosyal olgu olduğuna vurgu yapar. Din, “kutsal, yani ayrı ve yasak sayılan şeylere ilişkin olan ve kendisine katılan herkesi tapınak denilen manevi topluluk durumunda birleştiren tutarlı inanç ve eylemler dizgesidir” (Durkheim, 2010, s. 49-76). Émile Durkheim'ın din kavramsallaştırması Polonya özelinde hayati önem taşır. Polonya'nın siyasal olarak haritadan silindiğı, devletin yok olduğu karanlık yüzyıllarda, Polonya halkını devlet kurumu yerine, Émile Durkheim'ın bahsettiğı manevi topluluk bir arada tutmuştur. Polonya Katolik Kilisesi, işgal altındaki halk için yegâne tapınak olurken dilin, aynı zamanda kültürün ve hafızanın korunduğı sığınak işlevi görmüştür. Bununla birlikte Émile Durkheim'ın mekanik dayanışma kavramı, Polonya'nın parçalanma dönemlerinde Polonya Katolik Kilisesi etrafında kenetlenen cemaat yapısını açıklamakta son derece önemlidir. Modern toplumlarda görülen ve karmaşık iş bölümüne dayanan organik dayanışmanın aksine, Polonya toplumu dış tehditler karşısında benzerliklerin ön plana çıktığı mekanik dayanışmaya sarılmıştır. Mekanik dayanışma formunda bireysel bilinç nadiren gözlenirken, toplumsal olanla dinsel olan birleşmiş haldedir (Durkheim, 2014, s. 99-141). Yani Polonya toplumu için Katolik olmak ile

vatansever olmak birbirinden ayrılamaz hale gelmiş, din, halkı çözülmekten kurtaran en temel toplumsal harç haline gelmiştir.

Öte yandan Max Weber, dinin toplumsal değişimdeki rolünü rasyonelleşme, büyü bozumu ve kurumsallaşma süreçleri üzerinden ele alır. Max Weber'e göre din, başlangıçta karizmatik köklere sahip olmasına karşın zamanla rutinleşen kurumsal ve bürokratik yapıya dönüşür. Ruhban sınıfı, bu süreçte özel bilgi, sabit doktrin ve mesleki niteliklere sahip profesyonel bir mevkii işgal eder (Weber, 2016, s. 119-122). Polonya'da Katolikliğin inşası, tam olarak Max Weber'in ifade ettiği üzere, ruhban sınıfının doktrini sistematikleştirmesi ve devletin yokluğunda güçlü hiyerokratik otorite oluşturmasıyla mümkün olmuştur. Ancak burada kritik bir ayrım söz konusudur. Max Weber'in Batı Avrupa modernleşmesi için öngördüğü ve Protestan ahlakı üzerinden gelişen kapitalist rasyonelleşme süreci, Polonya'da oldukça farklı şekilde hayat bulmuştur. Batı Avrupa'da Protestanlığın dünyevi asketizm yani çilecilik üzerinden çalışmayı ibadet sayarak kapitalist birikimi teşvik etmesine karşın (Weber, 2009), Polonya'da Katoliklik daha geleneksel, cemaatçi ve öte dünyacı karakter sergilemiştir. Polonya Katolikliği, modern kapitalist ilişkilerden ziyade, geleneksel dayanışma ağlarını besleyen ve moderniteye mesafeli duran bir yapı olarak kalmıştır. Bu durum, Polonya'da rasyonalizasyon sürecinin Batı'dan farklı seyir izlemesine ve Karl Marx'ın tabiriyle katı olanın buharlaşmaması, diğer bir ifadeyle geleneksel yapıların modernite içinde erimemesi sonucunu doğurmuştur.

Din kurunun bahsi geçen karmaşık toplumsal işlevini ve toplum üzerindeki derin etkisini anlamlandırmada Şerif Mardin'in ideoloji ayrımı da son derece açıklayıcı çerçeve sunar. Şerif Mardin'e göre sert ideolojiler, seçkin kültürüyle sınırlandırılan, entelektüeller tarafından üretilen ve sistematik işlenen yapılar olarak karşımıza çıkarken, yumuşak ideolojiler kitlelerin gündelik yaşamına sinen, daha esnek ve şekilsiz inanç sistemleridir (Mardin, 2016, s. 14-16). Polonya'da Katoliklik, halkın zihninde sadece teolojik kitaplarda yer alan öğreti olmakla birlikte, siyasal kriz anlarında kimin dost kimin düşman olduğunu belirleyen ve vaziyet alışları kodlayan güçlü bir yumuşak ideolojidir.

Clifford Geertz'in tanımıyla Katoliklik, insanlarda “uzun süreli, geniş kapsamlı, güçlü ve güdüler yerleştirmeye çalışan bir semboller sistemi” (Geertz, 1966, s. 4-5) olarak Polonya kültürünün çekirdeğini oluşturmuştur. Yumuşak ideoloji olarak ifade edilebilecek olan Katoliklik, Polonya halkına siyasal belirsizlik ve işgal dönemlerinde anlam haritası sunarak yön bulmalarını sağlamıştır. Buna karşın madalyonun diğer yüzünde, Katolikliğin çizdiği güçlü harita, alternatif düşünce biçimlerinin ve modern seküler ideolojilerin gelişimini baskılamış, toplumsal modernleşmenin önünde kültürel bariyer inşa etmiştir.

Polonya modernleşmesi tarihsel sosyoloji ile incelendiğinde, Polonya Katolik Kilisesi'nin işlevinin teolojik sınırları aşarak ontolojik güvence mekanizmasına dönüştüğü görülmektedir. Émile Durkheim'in mekanik dayanışma kavramı ile toplumun dağılmasını engelleyen, Max Weber'in bürokratik otorite kavramı ile devletin boşluğunu dolduran ve Şerif Mardin'in yumuşak ideoloji kavramı ile gündelik hayatı kodlayan toplumsal yapı, Polonya'yı tarihsel yok oluştan kurtarmıştır. Ancak bahsi geçen tarihsel başarı, beraberinde ağır bedeller de getirmiştir. Kriz dönemlerinde hayatta kalmayı sağlayan mekanizmalar, olağan dönemlerde gelişmeyi ve modernleşmeyi frenleyen muhafazakâr bariyerlere dönüşmüştür. Polonya'nın bugünkü toplumsal ve siyasal gerilimleri, geçmişte hayat kurtaran kutsal çatının, modern, çoğulcu ve seküler demokratik yapının inşasında yarattığı gölgeden kaynaklanmaktadır. Kısacası Polonya Katolikliği, hem kurtuluş destanı hem de modernleşme sürecinde aşılması gereken paradoks olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

3- Tarihsel Zemin Katolikliğin İnşası ve Süreklilikler

Avrupa'nın siyasi haritası incelendiğinde, Polonya'nın konumu, medeniyetler Doğu-Batı medeniyetlerinin fay hattı üzerinde yer alır. Kuzey Avrupa'nın geniş ovalarının, doğal sınırlarla korunamayan ve orduların geçişine sürekli olarak açık olan koridoru, üzerinde yaşayan halkları varoluş kaygısına ve stratejik ittifak arayışlarına itmiştir. Coğrafi determinizm, Polonya devlet aklının oluşum aşamalarında hem askeri hem de kültürel ve teolojik kalkan arayışına girilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Polonya tarihi, Doğu'nun stepleri ile Batı'nın sarayları arasında sıkışan Polonya halkının, kimliğini kurumsallaştırma çabası şeklinde okunabilir.

Polonya'nın tarihsel varoluşu, sınırları belli toprak parçası üzerinde siyasal egemenlik kurma mücadelesi olmanın yanı sıra, coğrafi konumu gereği Ortodoks/Bizans Doğu medeniyeti ile Katolik/Roma medeniyeti arasında varoluşsal tercihler yapma zorunluluğudur. Polonya'nın Doğu ile Batı medeniyetleri arasındaki tarihsel tercihi, Polonya toplumunun kaderini belirleyen ve yüzyıllar boyunca değişmeyen en önemli süreklilik unsurunu oluşturmuştur. Bu nedenle Polonya'nın Hristiyanlaşma süreci, salt olarak manevi din değiştirme hadisesi veya teolojik aydınlanma olarak görülmemeli jeopolitik olarak hayatta kalma stratejisidir şeklinde anlaşılmalıdır.

Polonya devletinin tarih sahnesine kurumsal aktör olarak çıkışı, 966 yılında Piast Hanedanı'ndan I. Mieszko'nun Çek prensesi Dobrawa ile evlenerek Hristiyanlığı kabul etmesiyle başlar (Arik, 2010, s. 20). Polonya'nın tarihsel hamlesi, Cermenlerin 10. yüzyıldaki Hristiyanlaştırma adı altında doğuya doğru başlattığı yayılmacı politikalara karşı geliştirilen siyasal bağımsızlık refleksidir. I. Mieszko, kılıç zoruyla Hristiyan yapılarak Cermen hakimiyetine girmek yerine, kendi iradesiyle ve doğrudan Roma Katolikliğine bağlanıp, aradaki yayılmacı Cermen bariyerini aşarak Avrupa siyasal sistemine eşit aktör olarak girmeyi hedeflemiştir (Kołocowski, 2000, s. 10-14). Böylelikle Polonya, kuruluşunun hemen ertesinde yüzünü Batı'ya dönüp, Latin alfabesini ve Roma hukuk kültürünü benimseyerek Doğu Slavlarından keskin bir çizgide ayrılmıştır.

Polonya yürüttüğü stratejinin meyveleri kısa sürede toplanmıştır. 1000 yılında Gniezno'da bağımsız Polonya Başpiskoposluğu'nun kurulması ve Piskopos Wojciech'in aziz ilan edilmesi, Polonya Katolik Kilisesi'nin kurumsal olarak devletle bütünleşmesini sağlamıştır. Tarihe "Gniezno Buluşması" olarak geçen olayda, Kutsal Roma Cermen İmparatoru III. Otto'nun Polonya'yı ziyareti ve Polonya dükünü egemen bir hükümdar olarak tanınması, Polonya'nın Batı dünyasındaki meşruiyetini tescillemiştir (Michałowska, 1995, s. 76-82). Daha da önemlisi, 11. yüzyılın henüz başında Polonya Katolik Kilisesi, sadece dini ritüellerin uygulandığı kurum olmanın ötesine geçerek, özellikle 12. ve 13. yüzyıllarda yaşanan feodal bölünme dönemlerinde, merkezi otorite dağılıp ülke dükalıklar arasında parçalandığında Polonya fikrinin ve idealinin yaşamasını sağlayan yegâne kurum olmuştur. Siyasal parçalanmaya karşı birleştirici tepki ortaya koyan Polonya Katolik Kilisesi, Leh dilini ve kültürel kodları koruyarak, ulusal bilincin din üzerinden şekillenmesine zemin hazırlamıştır (Arik, 2010, s. 54-58).

Litvanya ile 14. yüzyılda kurulan siyasi birlik, Polonya Katolikliği için yeni yayılma ve misyon alanı yaratmıştır. 1386 yılında Polonya Kraliçesi Jadwiga ile Litvanya Büyük Dükü Jagiełło'nun evliliği, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e uzanan Avrupa'nın en büyük devletlerinden birinin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Nikodem, 2009, s. 350-362). Polonya Katolik Kilisesi 14. yüzyılda, Vilnius ve Lviv gibi doğu bölgelerinde piskoposluklar kurarak etki alanını genişletip, Katolikliği Litvanya topraklarına taşıyarak Doğu Avrupa'da Roma Kilisesi'nin ileri karakolu haline gelmiştir. Ancak "Altın Çağ" olarak görülebilecek bahsi geçen dönem aynı zamanda "Polonya Paradoksu"nun tohumlarının atılması sonucunu

beraberinde getirmiştir. Jagiellon Hanedanı döneminde ve sonrasında szlachta olarak adlandırılan soylulara verilen, vergi muafiyetinden yargı bağımsızlığına kadar uzanan geniş ayrıcalıklar, merkezi otoriteyi giderek zayıflatmış ve soylu demokrasisi adı verilen, dünyada eşi benzeri olmayan bir yapı ortaya çıkarmıştır.

17. yüzyıla gelindiğinde, Batı Avrupa’da Fransa gibi mutlak monarşiler ve merkezi devletler yükselirken (Anderson, 2013, s. 15), Polonya’da devlet mekanizması tek bir soylunun bile meclis kararını veto etme hakkına dayanan liberum veto sistemi ile kilitlenmiştir. Gottfried Lengnich’in isabetli tanımıyla karşı çıkma iktidarı olarak işleyen liberum veto sistemi, Sejm olarak adlandırılan meclisin karar alamaz hale gelmesine ve devletin felce uğramasına neden olmuştur (Dinç, 2017, s. 500-502). Devletin liberum veto sistemine bağlı olarak yaşadığı kurumsal felç durumu, Polonya Katolik Kilisesi’nin konum alışıını değiştirmiştir. Devletin yokluğunda veya Interregnum olarak adlandırılan kralın seçilemediği fetret devirlerinde, Polonya Katolik Kilisesi’nin Başpiskoposu olan Gniezno Başpiskoposu interrex olarak adlandırılan kral naibi/krallar arası kral sıfatıyla devleti resmen temsil etmesi, Polonya Katolik Kilisesi’nin devletleşme sürecinin en somut ve yasal göstergesidir (Arık, 2010, s. 148). Kralın olmadığı yerde Başpiskoposun kral gibi davrandığı tarihsel pratik, siyasal iktidarın zayıflığı ile dinsel iktidarın gücü arasındaki ters orantıyı gözler önüne serer. Yaşanan siyasal durum, Polonya Katolik Kilisesi’nin toplumsal ve siyasal vazgeçilmezliğini pekiştirerek, modernleşme sürecinde devletin sekülerleşmesini engelleyecek olan güçlü tarihsel meşruiyetin temellerini atmıştır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Polonya’da devlet aygıtının liberum veto hakkının özgürlük arayışları ile kendi kendini sabote ettiği süreçte, Polonya Katolik Kilisesi’nin interrex aracılığı ile sergilediği yönetim performansı, Polonya’nın tarihsel sosyolojisinin en kritik kırılma noktasıdır. Devletin felce uğradığı, kralın seçilemediği ve siyasal kaosun hakim olduğu fetret dönemlerinde Polonya Katolik Kilisesi’nin devreye girmesi, halkın bilinçaltında kral ve devletin geçici dinin ise kalıcı olduğu yönünde fikirler yaratmıştır. Polonya Katolik Kilisesi salt manevi otorite olmaktan çıkarak, fiili devlet bağlamında dünyevi iktidarın tek meşru temsilcisi haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak, modern devlet teorisinin öngördüğü din ve devlet işlerinin ayrılması ilkesi, Polonya’nın tarihsel pratiğinde devletin zayıflığı oranında dinin devletleşmesi gerçeği ile telafi edilerek, modern Polonya kimliğinin seküler temeller üzerinde yükselmesini zorlaştıran köklü yapısal mirasa dönüşmüştür.

4- Büyük Kopuş Parçalanma ve Direniş

Devlet aygıtının fiziksel varlığı ile ulusal kimliğin manevi sürekliliği arasındaki gerilim, siyaset sosyolojisinin en ilgi çekici tartışma alanlarından biri olarak kabul edilir. Genellikle ulusların hayatta kalmalarının, egemen devlet aygıtına sahip olmaları ile eşdeğer görülmesine karşın, toplumlar tarihsel kırılma anlarında devlet koruması olmaksızın varlıklarını sürdürebilecek alternatif dayanışma mekanizmaları üretebilirler. Bu bağlamda Polonya tarihi, yok oluş hikayesi yerine devlet aygıtının buharlaştığı ortamda toplumun kendini yeniden yaratma kapasitesini gösteren eşsiz modernleşme örneği sunar.

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Polonya’nın Rusya, Prusya ve Avusturya gibi dönemin üç büyük gücü tarafından 1772, 1793 ve 1795 yıllarında üç aşamada paylaşılarak siyasi haritadan tamamen silinmesi salt sınır değişikliği olmamakla birlikte, Polonya tarihinin en büyük travması ve onarılması zor kopuşudur (Lukowski, 1999, s. 28). Polonya’nın 800 yıllık devlet geleneğinin bir anda yok sayılması, Polonya halkı üzerinde derin şok etkisi yaratmıştır. Ancak paradoksal biçimde, yaşanan siyasal yok oluş ve devlet aygıtının kaybı, toplumsal ve dinsel kimliğin en güçlü şekilde kristalize olduğu dönemi başlatmıştır. Siyasal ölüm, aslında ulusal ve dinsel dirilişin zeminini hazırlamış; devlet beden olarak ölürken, ulusun ruhu güçlenerek hayatta kalmıştır. Devletin ortadan kalkmasıyla birlikte, Polonya toplumu savunmasız hale

gelip, işgalci güçlerin sistematik asimilasyon politikaları ile yüzleşmek zorunda kalınca, Polonya toprakları farklı emperyal projelerin deney sahasına dönüşmüştür.

Özellikle Batı'da, Otto von Bismarck önderliğindeki Protestan Prusya'nın yürüttüğü Kulturkampf olarak adlandırılan kültür savaşı politikaları, Katolikliği ve Leh dilini kamusal alandan silmeyi hedeflerken, Doğu'da Çarlık Rusyası'nın Ortodokslaştırma ve Ruslaştırma baskıları Polonya'da toplumsal hayatı kuşatmıştır. Katoliklik çift yönlü cendere altında salt inanç sistemi olmaktan çıkıp, milli sığınak ve ele geçirilemez direniş kalesi haline gelmiştir. Okullarda, mahkemelerde ve dairelerde Lehçe konuşmak yasaklandığında, kiliseler ana dilin özgürce fısıldandığı yegâne alanlar olmuştur. Polonyalılar, bağımsızlıklarını yitirdikleri karanlık dönemde Katolikliği, düşman işgaline uğramamış sağlam kaleleri olarak görmüşlerdir (Demir, 2015, s. 116). Ordu, meclis ve bürokrasi gibi siyasal iktidar alanlarını tamamen yitiren Polonyalılar, tüm enerjilerini kültürel ve dinsel iktidar alanlarını tahkim etmeye odaklamışlardır. Ortaya konan savunma refleksi, Polonya kimliğinin tanımını kökten değiştirmiştir. Çok kültürlü ve çok dinli Polonya-Litvanya Birliği'nin mirası yerini, etnik kökene dayalı daha homojen bir yapıya bırakmış; Polonyalı olmak, kesin çizgilerle etnik olarak Leh ve dini olarak Katolik cemaatinden olmak üzerinden anlam kazanmıştır (Grochowski, 1997, s. 1-26). Polonya Katolik Kilisesi, sivil toplumun nüvesini oluşturarak (Putnam, 1995), dilin, kültürün, yasaklı edebiyatın ve tarihin nesilden nesile aktarıldığı bir karşı-kamusal alan işlevi görmüştür. Katoliklik, asimilasyon tehlikesine karşı geliştirilen en güçlü antikor olmuş ve Polonya halkını dağılmaktan kurtaran birleştirici güç olmuştur.

Parçalanma dönemi, Polonya entelijansiyasını da derinden etkilemiş ve modernleşme ile bağımsızlık stratejileri konusunda derin bir zihinsel ayrışma yaşanmıştır. Bir yanda, 1830 ve 1863 yıllarındaki kanlı ve başarısız ayaklanmaların ruhunu taşıyan Romantik İdealistler yer almıştır. Adam Mickiewicz gibi şairlerin öncülük ettiği bu akım, mesyanik anlayışla Polonya'yı ulusların İsa'sı olarak görmüştür. Romantik İdealistlere göre, İsa nasıl insanlığın günahları için çarmıha gerildiyse, Polonya da Avrupa'nın özgürlüğü için parçalanarak kendini feda etmekle birlikte günü geldiğinde yeniden dirilecektir. Diğer yanda ise, romantik ayaklanmaların yıkım ve sürgünden başka bir şey getirmediğini gören ve ayakları yere basan Pozitivist Gerçekçiler bulunmaktadır (Bromke, 1967, s. 2). Pozitivist Gerçekçiler *praca organiczna* olarak adlandırılan organik çalışma kavramını geliştirmiştir. Canlı organizmanın hayatta kalması için tüm organların sağlıklı olmasının gerekmesi gibi Polonya'nın da kurtuluşunun silahlı direniş yerine ekonomik kalkınma, eğitim, sanayileşme ve toplumsal bilinçlenme ile mümkün olacağını savunmuşlardır. Stanisław Staszic gibi aydınlar, siyasal bağımsızlık olmasa bile ekonomik olarak güçlü, bilimsel olarak donanımlı ve kültürel olarak yaratıcı bir ulusun asla yok edilemeyeceğini iddia etmişlerdir (Blejwas, 1970, s. 28).

Modernleşme için sanayi, eğitim ve dil alanında rasyonel reformlar önererek, seküler ve rasyonel toplum hedefleyen Pozitivistler Gerçekçiler bile paradoksal olarak, reformlarını halk tabanına yaymak adına Polonya Katolik Kilisesi'nin devasa örgütlenme ağına muhtaç kalmışlardır. Köylüye okuma yazma öğretmek veya tarım tekniklerini anlatmak isteyen Pozitivist Gerçekçiler arzularını ancak köy papazının onayıyla yapabilmıştır. Dolayısıyla her iki akım, ister mistik bir motivasyonla ister pragmatik bir araç olarak, Katolik mirasıyla hesaplaşmak veya onunla uzlaşmak zorunda kalmıştır (Blejwas, 1970, s. 25). Polonya'nın Katoliklik temelindeki tarihsel gerçekliği, Polonya modernleşme hareketlerinin en seküler kanadının dahi dinsel kodlardan ve Polonya Katolik Kilisesi'nin gölgesinden tam olarak sıyrılamadığını, modernitenin Polonya'da her zaman din ile iç içe şekillendiğini ortaya koymaktadır.

En nihayetinde, Polonya'nın parçalanması haritaların yeniden çizildiği jeopolitik mağlubiyet olmak yerine Polonya ruhunun yeniden yaratıldığı ateşle imtihan sürecidir. Bu süreçte

Romantikler İdealistler tarafından ortaya konan fedakarlık retoriği ile Pozitivistler Gerçekçiler tarafından benimsenen yeniden inşa pratiğinin, birbirine karşıt kutuplar gibi görülmesine karşın, pratikte Polonya Katolik Kilisesi'nin sağladığı meşruiyet zemininde birleşmek zorunda kaldıkları söylenebilir. Polonya modernleşmesi, Batı Avrupa'daki örneğinde olduğu gibi dinden arınmış aydınlanma projesi olmak yerine, dinin hem koruyucu kalkan hem de meşrulaştırıcı araç olarak merkezde yer aldığı özgün muhafazakâr modernleşme örneği olarak tezahür etmiştir. Devletin yokluğu, Polonya Katolik Kilisesi'ni fiili devlet haline getirerek, siyasal bağımsızlık kazanıldıktan sonra sökülüp atılamayan, hem toplumu bir arada tutan hem de sekülerleşmeyi frenleyen “Polonya Paradoksu”nu kurumsallaştırmıştır.

5- Eşikteki Modernleşme Tamamlanmamış Süreç

Modernleşme teorileri, genel anlamda Batı Avrupa'nın tarihsel deneyiminden yola çıkan evrenselci varsayımlar üzerine kuruludur. Batı merkezli hâkim paradigmaya göre modernleşme, en temelde geleneksel bağların çözüldüğü, dinsel otoritenin zayıfladığı ve rasyonel bürokrasinin toplumsal yaşamı domine ettiği doğrusal ilerleme hattı olarak tasvir edilir. Buna karşın, tarihsel sosyolojinin merceği merkezden çepere, özellikle de Avrupa'nın doğusunda yer alan sınır ülkesi Polonya'ya çevrildiğinde, teorinin öngördüğü şablonun kırılma yaşadığı görülür. Polonya örneği, tek tip modernleşme olmadığını ve modernleşmenin yerel dinamikler, tarihsel travmalar ile birlikte jeopolitik zorunluluklar sonucunda şekillenen, çok katmanlı ve çatışmalı süreç olduğunu kanıtlayan en çarpıcı örnek olarak karşımıza çıkar.

Polonya'nın tarihsel serüveni ve modernleşme deneyimi, standardize edilen Batı Avrupa merkezli sosyolojik şablonlarla açıklanmaya çalışıldığında, teorinin pratikle örtüşmediği istisnai durum ortaya çıkar. Marshall Berman'ın (2013) modernitenin yıkıcı ve dönüştürücü gücünü tarif ederken Karl Marx'tan ödünç alarak kullandığı meşhur katı olan her şeyin buharlaşması metaforu, Polonya modernleşmesinde beklenmedik sonuçlar vermiştir. Batı'da kapitalizm ve sanayileşme, geleneksel yapıları, dini bağları ve feodal ilişkileri eritip buharlaştırırken, Polonya'da gelenek, din, aile ve feodal sadakat gibi katı olan unsurlar modernitenin ve dış baskıların etkisiyle buharlaşmak bir yana, elmas gibi daha da sıkışarak sertleşmiştir. Siyasal baskılar, Polonya'nın geleneksel kabuğunu kıramamış, aksine hayatta kalmak için zorunlu savunma zırhına dönüştürmüştür.

Polonya'nın modernleşme sürecindeki eşikte kalma veya arafta olma durumu, birbirini besleyen üç temel yapısal faktör ile açıklanabilir. Birincisi ve belki de en önemlisi, burjuvazinin zayıflığı ve sınıfsal yapının özgün oluşudur. Batı Avrupa'da İngiltere ve Hollanda örneğinde görüleceği üzere modernleşmenin motoru olan, ticareti ve rasyonel düşünceyi savunan güçlü burjuva sınıfı varken, Polonya'da tarih sahnesi szlachta olarak adlandırılan soyluların mutlak hegemonyası altındadır. Ticareti küçümseyen, toprağa ve şerefe dayalı değerleri yücelten soylu kültürü, Polonya'da modern kapitalist sınıfın doğuşunu geciktirmiştir. Üstelik kentlerdeki ticaretin büyük ölçüde Yahudi veya Alman azınlıkların elinde olması, etnik Polonyalıların modern kent yaşamına ve ticari rasyonaliteye mesafeli durmasına, dolayısıyla burjuva modernleşmesinin yabancı unsur olarak algılanmasına yol açmıştır. İkincisi, devlet aygıtının yokluğudur. Modernleşme, genellikle okullar, hukuk sistemi ve altyapı gibi ulus-devletin rasyonel bürokrasisi eliyle yukarıdan aşağıya yürütülen süreçte yaşanır. Ancak Polonya'nın modernleşmenin son derece hız kazandığı 19. yüzyıl boyunca devlet aygıtından mahrum olması trajik durumlar ortaya doğurmuştur: Polonya topraklarında demiryolları, sanayi yatırımları ve idari reformlar gibi modernleşme hamleleri, genellikle Rusya ve Prusya işgalci güçleri tarafından dayatılarak atılmıştır. Dolayısıyla Polonyalılar için modernleşmek, paradoksal şekilde Ruslaşmak veya Almanlaşmak anlamına geldiği için modernizme karşı tepkisel ve şüpheci bir duruşu beslemiştir. Üçüncüsü ise derin kültürel reflekslerdir. Modernleşme, Polonya kolektif hafızasında ulusal kimliği tehdit eden Batılılaşma veya özden kopuşu simgeleyen yabancılaşma ile özdeşleştiği için geleneksel

Katolik değerler, modernitenin aşındırıcı etkisine karşı korunması gereken kutsal bir kale olarak görülmüştür.

Polonya'nın modernleşme sancısı, teknik anlamda kalkınma sorunundan ziyade son derece derin kimlik ve algı sorunudur. Polonya, zihinsel haritalarda sürekli kaygan zeminde gidip gelmektedir. Kibirli Batı Avrupa'nın gözünde Doğulu/Geri/Köylü, Doğulu Rusya'nın gözünde ise Batılı/Katolik/İsyankâr olarak damgalanmıştır. Damgalanan birey veya toplum, kendisini damgalayana göre konumlandırma eğilimindedir (Goffman, 1963, s. 107). Bu nedenle, Erving Goffman'ın damgalama (stigma) teorisi, Polonya toplumunun ruh halini anlamak adına anahtar rolü görür. Polonya bahsi geçen çifte ötekilik kıskacında son derece ilginç stratejik hamleler yapmıştır. Rusya'nın Barbar Doğuluğu'na karşı kendisini medeniyetin sınır bekçisi ve Batılı olarak tanımlarken, Batı'nın yozlaşmış sekülerliği karşısında ise geleneksel, dindar ve ahlaklı kimliğine sığınarak manevi üstünlük taslamıştır. Bahsi geçen stratejik hamleler, Polonya'nın demokrasi ve özgürlük gibi Batı'nın siyasal değerlerine tutkuyla bağlı kalmakla birlikte, Batı değerlerini Katoliklik, muhafazakâr ve ulusalcılık gibi geleneksel filtrelerinden geçirerek kendine has modernite anlayışı geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Polonya'nın ateşli Avrupalılaşma arzusu, yüzyıllardır üzerine yapışan Doğulu damgasından kurtulup, ait olduğunu düşündüğü medeniyet dairesine kabul edilme çabasıdır (Todorova, 2015, s. 125).

Sonuç olarak, Polonya'nın modernleşme deneyimi, Batı tipi buharlaşma olmak yerine, kendine özgü kristalizasyon sürecidir. Sınıfsal olarak burjuvazinin eksikliği, siyasal olarak devletin yokluğu ve psikolojik olarak damgalanma korkusu, Polonya'yı Batılı kurumları arzulamakla birlikte Batılı değerlere mesafeli duran paradoksal yapıya dönüştürmüştür. Bugün Polonya'nın Avrupa Birliği içindeki konumuna bakıldığında, teknik ve ekonomik entegrasyonu başarıyla sağlarken, aile, din ve ulusal egemenlik gibi kültürel ve ahlaki konularda sergilediği uzlaşmaz tavır, tarihsel arka planın mirasıdır. Polonya, Erving Goffman'ın işaret ettiği damgalanmış kimlikten kurtulmak adına Batı Avrupa'nın siyasal çatısına sığınmasına karşın, varoluşsal özünü korumak uğruna modernitenin kültürel kodlarına karşı daima tetikte bekleyen modern muhafazakâr kale olarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum, Polonya modernleşmesinin tamamlanması yerine, gelenekle modernitenin sürekli müzakere edildiği dinamik süreç olarak ele alınmasını zorunlu kılar.

6- Sonuç Diyalektik Bir Süreç Olarak Polonya Tarihi

Bu çalışma toplumsal yapıların tarihsel olayların basit toplamı olmak yerine, olayları üreten ve şekillendiren derin zihniyet kalıplarına dayandığını ortaya koymaktadır. Polonya örneği coğrafi determinizmin ve tarihsel travmaların, Polonya ulusunun modernleşme rotasını bağımlı patikaya sokan siyasal durumunu ortaya koyar. Tarihsel sosyolojik analiz, Polonya'nın yaşadığı dönüşümün, dışarıdan ithal edilen kurumsal şablonlarla içerideki yerleşik kültürel kodlar arasındaki bitimsiz müzakere sürecini gösterir. Bu bağlamda, parçalar halindeki tarihsel verileri bütünlüklü sosyolojik analize dönüştürmek ve Polonya'yı özgün kılan mekanizmayı tanımlamak gerekir.

Polonya modernleşmesi tarihsel sosyolojik yaklaşımla ele alındığında, kronolojik olay dizilimi yerine kopuşların süreklilikleri beslediği, sürekliliklerin ise yeni kopuşlara karşı güvence mekanizması işlevi gördüğü kendi içinde tutarlı diyalektik durumla karşı karşıya kalınır. Tarihsel olayların tozu dumanı dağıtıldığında, Polonya'yı var eden omurganın, siyasi kurumlar kadar Katolik inancı ile yoğrulmuş toplumsal direnç olduğu görülür. 10. yüzyılda verilen stratejik Katolikliğe geçiş kararı ile Polonya'yı Batı medeniyetine yaklaştıran kültürel bağ Doğu Avrupa'nın oldukça sert esen jeopolitik rüzgarları ve işgal girişimleriyle sürekli olarak gerilmesine karşın kopmamıştır.

Çalışmanın temel bulgusu olarak kavramsallaştırılan “Polonya Paradoksu” özünde tahterevalli mekanizması gibi çalışır. Devlet aygıtının zayıfladığı veya yok olduğu durumlarda Polonya Katolik Kilisesi’nin olağanüstü güçlenmesine karşın, bağımsızlık kazanılıp normalleşme sürecine girildiğinde toplumun geleneksel ve dinsel gücünün modern devletin rasyonel ve bürokratik işleyişini zorlaştırması gerçeği söz konusudur. Buna karşın Polonya Katolik Kilisesi, temelde inanç kurumu olarak kalmayarak tarihsel süreçte işgaller boyunca eğitimi, sosyal yardımlaşmayı ve kültürel hafızayı yöneten sivil toplum ve hatta işgalci otoriteye paralel çalışan gölge devlet işlevi görmüştür. Polonya Katolik Kilisesi’nin her yerde olma hali, devlet aygıtı yeniden inşa edildiğinde hareket alanına müdahil olarak Polonya’nın modernleşme sürecinin, sekülerleşme basamağında takılarak eşikte kalmasına neden olmuştur. Polonya modernleşmesi, Batı’dakinin aksine büyü bozumu ile ortaya çıkan geleneksel yapıların tasfiye edilmek yerine dönüştürülerek ve hatta siyasallaştırılarak korunmasıyla ilerleyen kendine özgü modeldir.

Polonya örneği, klasik modernleşme teorilerinin tüm toplumların eninde sonunda rasyonelleşme sonucunda sekülerleşmesi şeklindeki tek hatlı ilerleme mitinin aksine tarihsel, kültürel ve dinsel faktörlerin moderniteyi nasıl bükebileceğinin, yerelleştirebileceğinin ve özgünleştirebileceğinin en çarpıcı kanıtıdır. Polonya’da din, yalnızca öte dünya ile ilgili kurtuluş vaadi ve ritüelistik ayinlerden ibaret olmayıp, dünyadaki siyasal varoluşun, ulusal direnişin ve kimlik inşasının temel dayanağıdır. Kısacası eşikteki modernleşme Polonya’nın geçmişten getirdiği güçlü, koruyucu ama aynı zamanda kuşatıcı Katolik mirası ile modern dünyanın seküler, liberal ve küresel talepleri arasında hassas denge arayışının süregelen ve henüz bitmemiş hikayesidir.

Son olarak, “Polonya Paradoksu” kavramı, Polonya’ya özgü durumu ortaya koymakla birlikte, ilerleyen analizlerde Shmuel Noah Eisenstadt (2000) tarafından öne sürülen çoklu moderniteler yaklaşımı dikkate alınarak farklı bakış açılarıyla yeniden değerlendirilmeye son derece açıktır. Polonya deneyimi, modernleşmenin tek tip olmadığını; her toplumun kendi tarihsel mirası, inanç haritası ve travmaları sonucunda moderniteyi yeniden yorumladığını kanıtlar niteliktedir. Gövdesi kesilmesine karşın, meşe ağacının kökleri toprağa tutunmaya devam ederek üzerine inşa edilen her yeni siyasal yapıyı kendi özsuyla beslemeyi başarmıştır. Dolayısıyla Polonya’yı anlamak, Katolik gelenek ile seküler ve rasyonel devlet arasındaki gerilimin, uyumsuzluk yerine ülkenin varoluşsal dinamiği olduğu gerçeğini kabul etmekten geçer. Bahsi geçen dinamik, Polonya’nın Avrupa içindeki özgün yerini korumasını sağlarken, sosyoloji disiplinine din ve modernleşme ilişkisine dair ezber bozan alternatif bakış açısı kazandırmaktadır.

Kaynakça

Akay Dinç, Ö. (2017). *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Reform Düşüncesi ve Uygulama Örnekleri*. Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti içinde (s. 499-510). İstanbul: Beta.

Anderson, P. (2013). *Lineages of the Absolutist State*. New York: Verso.

Arık, S. (2010). *Kuruluştan XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi*. Ankara: Köksav Yayınları.

Berman, M. (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Modernite Deneyimi*. (Çev. Ü. Altuğ ve B. Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.

Blejwas, S. A. (1970). The Origins and Practice of ‘Organic Work’ in Poland: 1795-1863. The Polish Review, 15(4), 23-54.

Braudel, F. (2016). *Tarih Üzerine Yazılar*. (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Bromke, A. (1967). *Poland's Politics: Idealism vs Realism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Demir, R. (2015). *A Historical Sociological Approach to the Evolution of Poland*. Journal of Caspian Affairs, I(1), 115-134.
- Durkheim, É. (2010). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, É. (2014). *Toplumsal İşbölümü*. (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eisenstadt, S. N. (2000). *Multiple modernities*. Daedalus, 129(1), 1–29.
- Geertz, C. (1966). *Religion as a Cultural System*. Anthropological Approaches to the Study of Religion içinde (s. 1-46). London: Tavistock.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Prentice Hall.
- Grochowski, M. (1997). *Poland under Transition and Its New Geography*. Canadian Slavonic Papers, 39(1), 1-26.
- Kołoczowski, J. (2000). *A History of Polish Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukowski, J. (1999). *The Partitions of Poland 1772, 1793, 1795*. London: Routledge.
- Mardin, Ş. (2016). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2017). *Hayalet Seçme Yazılar*. (Çev. G. Ateşoğlu vd.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Michałowska, T. (1995). *Średniowiecze*. Warszawa: PWN.
- Montesquieu. (1877). *Œuvres complètes de Montesquieu*. Paris: Garnier Frères.
- Nikodem, J. (2009). *Jadwiga Król Polski*. Wrocław: Ossolineum.
- Putnam, R. (1995). *Demokracja w działaniu*. Kraków: Znak.
- Todorova, M. (2015). *Balkanları Tahayyül Etmek*. (Çev. D. Şendil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2009). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*. (Çev. G. Solmaz). Ankara: Alter.
- Weber, M. (2016). *Din Sosyolojisi*. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.

The Polish Paradox in the Context of Ruptures and Continuities

The historical sociology of Poland offers a unique and compelling vantage point for observing the complex, often contradictory interplay between political fragility and social resilience. Situated on the volatile transitional fault lines between Western Latin and Eastern Byzantine civilizations, Poland has navigated a history characterized not by linear progression, but by profound political ruptures and persistent social restructurings from the 19th century to the present day. This study aims to examine the historical sociology of Poland through the dialectic of ruptures and continuities, utilizing the long time history approach of the Annales School. By prioritizing the long time history, the analysis looks beyond the event history of battles and treaties to uncover the deep structural mechanisms—geography, mentalities, and institutions—that operate beneath the surface of chronological time.

The central thesis of this research revolves around a phenomenon conceptualized as the “Polish Paradox.” This paradox posits a historical inverse relationship: during periods when the Polish state mechanism was weakened, dissolved, or entirely absent, the Polish Catholic Church assumed the role of a state substitute, thereby ensuring social integrity and national survival. However, this historical necessity created a dual-edged outcome. While the Church successfully preserved the nation from biological and cultural extinction, its overwhelming dominance paradoxically delayed the full establishment of a modern, rational state and the settlement of secular modernization once independence was regained. Unlike the linear modernization processes observed in Western Europe, where secularization accompanied industrialization, this dynamic gave rise to a specific form of threshold modernization in Poland, where modern bureaucratic structures are inextricably blended with, and often subordinate to, traditional and religious values.

To fully grasp the Polish reality, the study adopts Montesquieu’s famous metaphor of the oak tree: to understand the tree, one must look not just at the leaves or the trunk, but dig to the roots. In this context, political ruptures—such as the partitions of the 18th century, the devastation of World War II, and the Soviet imposition—are the surface events. The continuity of the Catholic faith and the specific ethos of the nobility represent the roots that remain alive underground, nourishing the tree even when it appears felled.

To operationalize this analysis, the research employs a robust sociological framework involving Émile Durkheim, Max Weber, and Şerif Mardin. Drawing on Émile Durkheim’s sociology of religion, the study analyzes how, in the total absence of a state apparatus, the Polish nation functioned as a spiritual community bound by mechanical solidarity. In this state, similarity rather than difference held society together; religious and national identities became fused to resist external threats. To be Polish was to be Catholic, and vice versa. Furthermore, utilizing Şerif Mardin’s distinction between hard and soft ideologies, Catholicism in Poland is identified not merely as a theological doctrine, a hard ideology of the elite, but as a soft ideology—a flexible, all-encompassing symbol system that permeated everyday life. It provided a cognitive map for the masses, coding resistance against occupiers through rituals, hymns, and language, effectively turning the private sphere into a fortress of national identity. Finally, the study references Erving Goffman’s stigma theory to explain Poland’s psychological positioning. Caught between a superior West and a barbaric East, Polish society developed a modernization process fueled by the anxiety of managing a spoiled identity, driving a desire to escape the stigma of Eastern backwardness while claiming moral superiority through its role as the Bulwark of Christianity.

The historical analysis traces the construction of this continuity back to 966, when Mieszko I accepted Christianity. This was not solely a spiritual conversion but a strategic geopolitical maneuver to avoid forceful assimilation by Germanic tribes, allowing Poland to bypass the German intermediary and join the Western political system as an equal actor via direct allegiance to Rome. However, the seeds of the “Polish Paradox” were sown during the Jagiellonian era and the subsequent rise of the noble democracy." As the szlachta (nobility) gained immense privileges—ranging from tax exemptions to legal immunity—the central state authority withered. The infamous liberum veto mechanism, which allowed a single nobleman to halt parliamentary proceedings, led to institutional paralysis. In this vacuum of executive power, the Church stepped in not just spiritually, but politically. The historical practice of the Primate of Poland acting as interrex (king between kings) during interregnum periods serves as concrete legal evidence of the Church formally acting as a state substitute. This established a deep-seated historical precedent where the weakness of secular power was directly correlated with, and compensated by, the strength of hierarchocratic authority.

The partition of Poland by Russia, Prussia, and Austria in 1772, 1793, and 1795 marked the total erasure of the Polish state from the map, a trauma that lasted for 123 years. However, the death of the state catalyzed the crystallization of the nation. Under the pressure of Otto von Bismarck's *Kulturkampf* in the west and Tsarist Russification in the east, the Church became the sole repository of Polish sovereignty. When the state banned the Polish language in schools and courts, the Church preserved it in the liturgy and the confessional. This period witnessed a significant schism in the Polish intelligentsia regarding modernization strategies, dividing them into Romantics and Positivists.

On one side were the Romantic Idealists represented by poets like Adam Mickiewicz, who viewed Poland through a messianic lens as the Christ of nations, believing that national sacrifice would lead to universal resurrection. On the other side were the Positivist Realists, who advocated for organic work (*praca organiczna*)—prioritizing economic literacy, industrialization, and social development over futile armed insurrection. Crucially, the study finds a profound irony here: even the secular, rationalist Positivists were forced to rely on the Church's vast organizational network to implement their reforms. To teach a peasant new agricultural techniques or literacy, the secular reformer needed the endorsement of the village priest. This dependency reinforces the finding that no modernization movement in Poland—even one explicitly aimed at science and reason—could succeed by bypassing the Church, further embedding religious influence into the very DNA of Polish modernity.

Consequently, the study's findings challenge standard Western sociological templates. Marshall Berman's concept of modernity as a force where all that is solid melts into air did not apply to Poland. In the West, capitalism and industrialization dissolved feudal bonds and religious authority. In Poland, under external existential threat, traditional structures did not evaporate; they hardened like diamonds to resist the pressure.

Three structural factors are identified as causes for this threshold modernization. First is the structural weakness of the bourgeoisie. Unlike the West, Poland lacked a strong native bourgeoisie to drive rational capitalism; trade was historically dominated by the nobility who despised commerce, or by Jewish and German minorities. This caused modern capitalism to be perceived as an alien or un-Polish imposition. Second is the absence of the state as a modernization agent. In the West, the state built schools and railways; in Poland, these were built by occupiers. Thus, modernization was often associated with denationalization, fueling a reactive, conservative stance. Third are deep cultural reflexes, where traditional Catholic values were viewed as a sanctuary against the corrupting influence of a secular Western modernity that seemed indifferent to Poland's plight.

The analysis concludes that Polish history operates as a dialectical process where ruptures feed continuities, and continuities act as insurance against future ruptures. The "Polish Paradox" reveals that the very mechanism that saved the nation—the Church acting as a shadow state—became an obstacle to the formation of a secular, rational bureaucracy once independence was regained. The Church's omnipresence meant that the secularization phase of modernization was never fully completed. Ultimately, the Polish case serves as a critique of linear modernization theories that predict inevitable secularization. Instead, it supports Shmuel Noah Eisenstadt's theory of multiple modernities, demonstrating how historical and cultural factors can bend, localize, and hybridize modernity. In Poland, religion remains a fundamental pillar of political existence and national identity, resulting in a threshold modernization that is an ongoing, unfinished narrative of balancing a protective, encompassing Catholic heritage with the demands of a secular, globalized world.

Küresel Uluslararası İlişkiler Literatürüne Çin Kültürü'nden Kuramsal Katkılar: Epistemolojik Çoğulluk ve Alternatif Arayışı

Bahar Temir¹

Özet

21. Yüzyılda Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplini, karmaşık küresel krizler ve Batı dışı aktörlerin yükselişi karşısında, geleneksel Batı-merkezli teorik çerçevelerin epistemolojik sınırlarıyla yüzleşmektedir. Bu bağlamda, Amitav Acharya ve Barry Buzan'ın geliştirdiği Küresel Uluslararası İlişkiler (Global IR) yaklaşımı, disiplini daha kapsayıcı ve çoğulcu bir yapıya kavuşturmayı hedefler. Bu çalışma, Çin felsefi geleneğinden beslenen Daoizm (Yol Felsefesi), Tianxia (Her Şeyin Altındaki Dünya) ve Dünyacılık (Worldism) kavramlarının Küresel Uluslararası İlişkiler literatürüne sunduğu özgün katkıları incelemektedir. Çalışmada, Küresel Uluslararası İlişkiler yaklaşımı hem teorik bir çerçeve hem de yerel bilgi sistemleri ve kavramlarını evrensel düzleme taşıyan teorik yaklaşım olarak benimsenmiştir. Analizler, Çin'in ilişkisel, bütüncül ve uyum arayışına dayalı dünya görüşünün, Batı'nın rasyonalist, bireyci ve çatışma odaklı güç paradigmlarına ontolojik bir alternatif sunduğunu göstermektedir. Özellikle Tianxia'nın devlet-merkezciliği aşan evrensel düzen anlayışı ve Daoizm'in diyalektik uyum ilkesi, Çin'in dış politika davranışlarını anlamlandırmada katkılar ve yeni bakış açıları sağlamaktadır. Sonuç olarak çalışma, bu kavramların disipline entegrasyonunun, Uluslararası İlişkiler teorilerinin Batı hegemonyasından arındırarak çok-merkezli ve kültürel çeşitliliğe dayalı daha zengin bir akademik zemine taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Uluslararası İlişkiler (Global IR), Daoizm, Tianxia, Dünyacılık, Epistemolojik Çoğulluk.

Theoretical Contributions from Chinese Culture to the Literature on Global International Relations: Epistemological Pluralism and the Search for Alternatives

Abstract

In the 21st century, the discipline of International Relations (IR) faces the epistemological limits of traditional Western-centric frameworks, theoretical frameworks in the face of complex global crises and the rise of non-Western actors. In this context, the Global International Relations (Global IR) approach, developed by Amitav Acharya and Barry Buzan, aims to transform the discipline into a more inclusive and pluralistic one. This study examines the unique contributions of concepts rooted in the Chinese philosophical tradition, Daoism, Tianxia (All-Under-Heaven), and Worldism, to the Global IR literature. This study adopts Global IR as both a theoretical framework and a primary method for integrating local concepts and systems into the discourse of IR discipline. The analysis demonstrates that China's relational, holistic, and harmony-oriented worldview offers a significant ontological alternative to the rationalist, individualistic, and conflict-oriented power paradigms of the Western thought. Particularly, the concept of universal order, Tianxia, which transcends state-centrism, and Daoism's principle of dialectical harmony provide novel perspectives for interpreting Chinese mind set and Chinese foreign policy orientations. Consequently, the

¹ Arş. Gör. Başkent Üniversitesi, bahartemir@baskent.edu.tr, 0000-0001-9449-2357

study concludes that integrating these indigenous concepts into the IR discipline liberates IR theory from Western centrism, moving it toward a richer academic foundation based on plurality and cultural diversity.

Keywords: Global International Relations (Global IR), Daoism, Tianxia, Worldism, Epistemological Pluralism.

Giriş

Robert Cox'un (1981) en çok alıntılanan ifadelerinden biri olan "Teori her zaman birileri ve belirli bir amaç için vardır" (s. 128) ifadesi, Uluslararası İlişkiler (UI) disiplininin ve Uluslararası İlişkiler teorilerinin ontolojik olarak tarafsız ve evrensel olmadığını; aksine, bu teorilerin belirli aktörlerin çıkarlarını, tarihlerini, kültürel ve siyasi geçmişlerini yansıttığını ima etmektedir. Bu eleştirel ifade, Uluslararası İlişkiler disiplininin Batı'nın tarihi köklerine, Batı merkezli modernite biçimine, liberal kapitalist sisteme ve Vestfalyan ulus-devlet temelli çerçevelerine son derece bağımlı olması nedeniyle disiplinin özünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Cox'un bu çarpıcı ifadesi sadece Eleştirel Teori ve onun özgürlük (emancipation) hedefi çerçevesinde değil, aynı zamanda Uluslararası İlişkiler disiplininin Batı dışı dünyaya karşı dışlayıcı davranışını vurgulama, bir bütün olarak Uluslararası İlişkiler disiplinin epistemolojik taraflılığını düzeltme ve disiplinin sınırlarını genişletme çabaları nedeniyle "Küresel Uluslararası İlişkiler" bağlamında da yeniden değerlendirilebilir.

Amitav Acharya'nın (2014) da vurguladığı üzere, ana akım Uluslararası İlişkiler teorileri genellikle Batı deneyimlerinden ve tarihinden türetilen kavramları evrensel olgular olarak kabul eder ve evrenselleştirir, aynı zamanda Batı yarımküresi dışında üretilen bilgiyi sistematik olarak marjinalleştirir veya görmezden gelme eğilimine sahiptir. Bu nedenle, Cox'un Uluslararası İlişkiler disiplininin ve teorilerinin doğası ve işlevi üzerine kurduğu bu güçlü ifade, Uluslararası İlişkiler disipliniyi çoğullaştırma, Batılı olmayan alternatiflerin seslerini duyurma ve alanın Batı egemenliğinin merkezinden uzaklaştırma çabalarında, Küresel Uluslararası İlişkiler teorisinin temel amaçları için analitik bir çerçeve de sunabilir. Uluslararası İlişkiler (UI) disiplini, başlangıcından itibaren tarih ve siyasetin bir dizi önyargılı, seçici ve Avrupa merkezli anlatısı üzerine kurulmuştur. Carvalho ve diğerleri (2011) tarafından vurgulandığı gibi, disiplinin kurucu mitleri olarak kabul edilen 1648 Vestfalya Barışı ve 1919'da Uluslararası İlişkiler disiplininin akademik bir kürsü olarak kuruluşu, Batı tarihini, siyasetini ve normatif varsayımlarını ayrıcalıklı kılan, kurgusal dönüm noktaları ve disiplinin kilit taşı olarak işlev görmektedir (s. 749–750). Bu büyük patlamalar (big bangs), Uluslararası İlişkileri soylu, evrensel ve bilimsel bir disiplin olarak meşrulaştırmak amacıyla kurgulanmış olsa da bu anlatıların Uluslararası İlişkiler disiplininin temel mitleri olarak kabul edilmesindeki asıl işlevi, disiplinin Batı merkezli güç yapılarını ve sömürgeci bilgi pratikleriyle derin bağlantısını gizlemektir.

Uluslararası İlişkiler disiplininde baskın olan, Realizm ve Liberalizm gibi ve geleneksel teoriler, Batı odaklı zihniyetin yeniden üretimi olarak hizmet etmiş; güç dengesi, güvenlik ikilemleri ve rasyonel aktörler kavramlarını vurgulayan devlet merkezli, güç odaklı ontolojiye sıkı bağlılıklarıyla disiplini şekillendirmiştir. Uluslararası yapının bilimsel ve pozitivist analizine olan güçlü bağlılıklarıyla, bu teoriler iç sosyal yapıların, kültürel çeşitliliğin, yerel tarihlerin ve en önemlisi, uluslararası ilişkilerin Batı dışı deneyimlerinin rolünü ve önemini marjinalleştirir. Maddi güç kapasiteleri mantığı çerçevesinde hareket eden bu yaklaşımlar ve kavramlar, sabit kategorilerine uymayan ve ayrıcalıklı Batı yarımküresinin dışında kalan devletleri, tarihleri, kültürleri ve gelenekleri büyük ölçüde göz ardı etmekte ve disiplinin kapsamı dışında bırakmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında, Postkolonyalizm, Feminizm ve

İnşacılık (Konstrüktivizm) gibi ortaya çıkan eleştirel teorileri ana akım ve geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin temel varsayımlarına meydan okusa da disiplinde eksik olan, Batı dışı dünyanın yerel, kültürel, siyasi ve tarihi özgüllüklerinden doğan özgün bir teorinin inşasıdır. Çünkü bilgi üretimi ve uygulamaları, büyük ölçüde Batı akademik kurumlarında, ağırlıklı olarak İngilizce dilinde, Batı standartlarına uygunluk ve akademik geçerlilik beklentileriyle şekillenmeye devam etmektedir.

Bu bağlamda, Acharya ve Buzan (2009; 2019) gibi akademisyenlerin öncülük ettiği Uluslararası İlişkiler disiplinini küreselleştirme çabaları, yalnızca yeni bir teorik çerçeve arayışı olarak değil, aynı zamanda disiplinin çok yönlü doğasına katkıda bulunmak, kavramsal kategorilerini zenginleştirmek ve epistemolojik temellerini çoğullaştırmak için yapılan stratejik ve akademik çabalar olarak da yorumlanabilir. Ancak, disiplinin küreselleşme ve demokratikleşme misyonları henüz tamamlanmamıştır. Yine de Uluslararası İlişkiler disipliniinde yaşanmakta olan köklü değişiklikler, yenilikler ve dönüşümler de belirgin şekilde gözlemlenmektedir. 21. yüzyıl ile gelen yeni ve karmaşık zorluklar ve küresel dönüşümler karşısında, baskın Batı merkezli Uluslararası İlişkiler teorilerinin ve Batı merkezli kavramların sınırlılıkları ortaya çıkmaktadır. Derinleşen küreselleşme ile birlikte, ekonomik krizler, küresel salgın hastalıklar, siber tehditler ve çevresel krizler gibi karmaşık tehditler karşısında, disiplininin yerleşik ve geleneksel normlarının etkisizliği ve yetersizliği de kanıtlanmıştır.

Böyle bir konjonktürde küresel siyaset, Amitav Acharya'nın ünlü ifadesiyle, 21. yüzyılın öne çıkan olgusuna, "diğerlerinin yükselişine" (The Rise of the Rest) tanık olmaktadır. Bu kavram, başta Asya olmak üzere, Batı-dışı aktörlerin, özellikle de Çin'in yükselişine atıfta bulunmakta ve uluslararası siyasetin tüm yönlerinde pasif aktörlerden edilgen güçlere doğru dramatik bir eğilimi işaret etmektedir (Acharya, 2014; Acharya & Buzan, 2019). Bu dramatik değişim bağlamında, Çin'in artan siyasi, ekonomik ve kültürel etkisi, anarşi, egemenlik, düzen, çatışma ve uzlaşma gibi geleneksel uluslararası ilişkiler kavramlarının geçerliliği ve evrenselliği üzerinde de tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, Asya'nın, özellikle de Çin'in yükselişi olgusu, sadece jeopolitik bir olgu olarak değil, aynı zamanda Uluslararası İlişkiler disipliniinde entelektüel ve disiplinsel bir kırılma noktası olarak da öne çıkmaktadır. Bu kırılma noktası, Batı'nın ekonomik kapasitesindeki gerilemenin ve Çin'in alternatif bir model olarak yükselişinin sembolü olan 2008 Küresel Finans Krizi ile daha belirgin hale gelmiştir.

Literatürde Çin'in yükselişi olgusu, genellikle Batı merkezli kavramsal çerçeveler ile ele alınmaktadır ve Çin, ABD hegemonyasına ve Batı merkezli liberal dünya düzenine karşı bir karşı yükselen revizyonist bir güç olduğu ön koşulu ile incelenmektedir. Temelde Realizm ve Liberalizmin kavramlarına dayanan bu okuma, Çin'in yükselişini kaçınılmaz olarak çatışma ile sonuçlanacağını varsayan Güç Geçişi Teorisi (Power Transition Theory) ve *Hegemonik Geçiş Teorisi* (Hegemonic Transition Theory) kavramları ve "Tukidides Tuzağı" (The Thucydides Trap) ekseninde değerlendirmektedir. Ancak, Çin'in yükselişine dair bu Batı merkezli varsayımlar, gerçekliklileri karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Küresel siyaset bağlamındaki sözde evrensel, özde Batı kökenli güç projeksiyonları ve devlet davranışlarına dair kavramlar ve yorumlar, Çin örneğinde geçerliliklerini kanıtlayamamıştır. Çünkü Batı tarihinde önceki yükselen güçlerin aksine, Çin; Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm gibi köklü medeniyet değerlerinden beslenen, tamamen farklı bir tarihsel ve kültürel ontolojiye sahiptir. Konfüçyüsçülük ve Taoizm'e dayalı olarak gelişen Çin'in geleneksel düşün kültürü, güç, düzen ve çatışma için geleneksel kavramlara dayalı Batı beklentilerinin yerine uyum, ilişkisellik, çoğulculuk ve ahlaki otorite gibi farklı kavramlar sunmaktadır. Bu nedenle, Çin'in yükselişini Batı kavramları ve yaklaşımlarıyla analiz etmek, metodolojik bir çıkmaz yaratmaktadır. Bunun yerine, Çin'i ve diğer Batı dışı yükselen bölgesel güçleri, anlamak yerel

tarihi ve kültürel kavram setlerini içeren alternatif bir epistemolojiyi gerektirir. Dolayısıyla, Çin'in artan bölgesel ve küresel önemi, kendi tarihine ve kültürüne dayalı özgün bir Çin Uluslararası İlişkiler Okulu geliştirme çabalarını tetiklemiştir. Amitav Acharya'nın (2019) da belirttiği gibi, bu çaba sadece yerel bir teori üretimi değil, aynı zamanda Küresel Uluslararası İlişkiler literatürünü zenginleştirecek çoğulcu bir sentez arayışıdır.

Bu çalışmanın çıkış noktası, Amitav Acharya'nın Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik eleştirileri ve vizyondan hareketle disiplinin kapsayıcı ve disiplinler arası yapıya kavuşturma amacı ile örtüşmektedir. Acharya, disiplinin günümüze kadar fazlasıyla Batı merkezli kaldığını savunarak, daha kapsayıcı, çok sesli ve farklı disiplinlerle etkileşim içinde olan küresel bir yapıya kavuşturulması gerektiğini öne sürmektedir. Bu çalışma da Acharya ve Buzan'ın Küresel Uluslararası İlişkiler çerçevesi oluşturma çağrısından hareketle, Çin kökenli teorik yaklaşımların disipline sunduğu katkıları ve getirdiği yenilikleri derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın merkezinde, Çin medeniyetinin ve düşünce dünyasının temel taşlarını oluşturan üç önemli kavram yer almaktadır ki bu kavramlar aynı zamanda Çin tarihini, kültür ve geleneklerini de yansıtmaktadır: Taoizm, L.H.M. Ling ile özdeşleşen Dünyacılık (Worldism) ve Zhao Tingyang'ın yeniden yorumlayarak literatüre kattığı Tianxia (Gök Altı, Gök Kubbenin Altı). Çalışma, bu geleneksel kavramların sadece felsefi ve kültürel birer unsur olmaktan çıkıp, Uluslararası İlişkiler literatürüne nasıl dahil edildiğini; ontoloji ve epistemoloji açısından Batılı yerleşik kalıplara ne tür alternatifler sunduğunu incelemektedir. Çalışmanın temel argümanı, bu kavramların Batı'nın yerleşik ve bilimsel bir zorunluluk çerçevesinde kabul ettiği varsayımlara alternatif olarak ele alındığı yönündedir. Özellikle L.H.M. Ling'in Taoist diyalektiği, zıtlıkların çatışması değil uyumu üzerine kurulu yaklaşımı ve Dünyacılık perspektifi ile Zhao Tingyang'ın sınırları kaldıran Tianxia kavramsallaştırması; Batı merkezli teorilerin temelini oluşturan hegemonya ve küresel siyaseti belirleyen anarşi ön kabullerine ve fikirlerine bir meydan okuma getirmektedir. Bu çalışmada Küresel Uluslararası İlişkiler çerçevesinde savunulan ana fikir ise Geleneksel Çin felsefe ve siyaset düşünüşü kavramları, dünyayı tek bir coğrafi merkezin (Batı'nın) gözünden ve Batılı değer yargıları ile değil, çoğulcu ve küresel siyasetin artan çok kutupluluk olguları penceresinden okumayı mümkün kılmasıdır. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler disiplininin sadece Batılı kavramlar ve yaklaşımlar ile sınırlı kalmayıp, farklı medeniyetlerin tecrübelerinden, kültürlerinden ve kavramlarından da yararlanarak daha kapsayıcı, çoğulcu ve çeşitliliğe yer açan bir yapı olarak yeniden inşa edilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Bu katkılar aynı zamanda disiplinin gerçek anlamda 'uluslararasılaşmasına' da zemin hazırlar.

Bu araştırma, ele alınan Küresel Uluslararası İlişkiler literatürüne Çin kültürü'nden kuramsal katkılar konusunu bütüncül olarak sunmak amacıyla dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Küresel Uluslararası İlişkiler literatürü ve gelişen Çin Uluslararası İlişkiler Okulu'nun disipline sunduğu tarihsel ve entelektüel katkıları genel hatlarıyla taranmış ve incelenmiştir. İkinci bölümde, çalışmanın teorik omurgası inşa edilmiştir. Bu kısımda, Amitav Acharya ve Barry Buzan'ın kurucu metinleri ile Deepshikha Shahi'nin çalışmaları merkeze alınarak; Küresel Uluslararası İlişkiler yaklaşımının nasıl bir analiz çerçevesi sunduğu ve çalışmaya nasıl teorik çerçeve olarak uygulandığı belirtilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmanın temel analiz birimleri olan Taoizm, Dünyacılık (Worldism) ve Tianxia (Gök Altı) kavramları derinlemesine irdelenmiş, felsefi kökenleri ve uluslararası siyasetteki karşılıkları detayları ile verilmiştir. Son olarak dördüncü ve sonuç bölümünde ise; ele alınan kavramların ve teorik yaklaşımların disipline sağladığı özgün katkılar bir araya getirilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Küresel Uluslararası İlişkiler Literatürü Üzerine

2000'li yıllardan itibaren, Uluslararası İlişkiler (Uİ) disipliniinde daha kapsamlı, kapsayıcı ve çoğulcu bir yapıya yönelik akademik girişimler artış göstermiştir. Bu "küreselci dönüşümün" öncülerinden Amitav Acharya, 2014 yılındaki Uluslararası Çalışmalar Derneği (ISA) konuşmasında, Batı egemenliğindeki teorilere meydan okuyarak "Küresel Uluslararası İlişkiler" (Global IR) adını verdiği alternatif yaklaşımın temel ilkelerini ortaya koymuştur. Bu ilkeler; çoğulcu evrensellik, farklı tarihsel deneyimlerin tanınması, yerel katılım, diyalojik etkileşim ve küresel tarihsel farkındalık üzerine kuruludur. Acharya ve Buzan (2019), disiplinin Batı merkezli tarihine ve epistemolojik temellerine yönelik eleştirel yaklaşımlarını, *The Making of Global International Relations* adlı eserlerinde kurumsallaştırmışlardır. Yazarlar, 2009 tarihli "Neden Batı Dışı Uluslararası İlişkiler Teorisi Yok?" başlıklı çalışmalarında ise Batı dışı teorilerin gelişimini engelleyen yapısal faktörleri; küresel akademideki eşitsizlikler, Anglo-Amerikan kurumsal egemenliği, Batı epistemolojilerinin hegemonyası ve yayın süreçlerindeki dil hiyerarşileri olarak sıralamışlardır. Bu bağlamda Küresel Uluslararası İlişkiler, yalnızca mevcut kavram ve teorileri eleştiren bir çaba olarak değil, disiplinin ontolojik ve epistemolojik temellerini yeniden şekillendirerek, farklı kültür ve coğrafyalardan gelen perspektiflerin ana akıma entegre edilerek disiplinin zenginleştirilmesine olanak sağlayan kritik bir çerçeve olarak konumlandırılmaktadır.

Disiplini çoğullaştırma çabalarına katkı sunan Blaney ve Townsell (2021), geleneksel Batı merkezli varsayımlara meydan okuyan ve çoklu ontolojilerden beslenen çoklu dünya yaratma kavramını önerirken; Deepshikha Shahi (2023), Batı ontolojilerine eklenmek yerine, Batı dışı ve yerli ontolojilerin etkileşimini ve sentezini savunan özgün bir epistemolojik çoğulluğa dikkat çekmektedir. Boaventura de Sousa Santos (2014) 'Güneyin Epistemolojileri' (Epistemologies of the South) yaklaşımında yüzyıllardır süregelen sömürgecilik ve emperyalist pratiklerin Batı dışı bilgi sistemlerini sistematik olarak yok ettiğini belirtmiştir. Santos, küresel sosyal adaletin ancak 'küresel bilişsel adalet' (global cognitive justice) ile mümkün olabileceğini savunur. Bu noktada Küresel Uluslararası İlişkiler de yerel kavramların ve terimlerin sürece dahil edilmesi ve değer görmesiyle bu adaleti sağlayabilir. Arlene B. Tickner ve Karen Smith (2020), *International Relations from the Global South: Worlds of Difference* adlı derlemelerinde, disiplinindeki hakim Batı-merkezli kavramlara karşı özellikle Küresel Güney'deki yerel kavramların "farklılık dünyalarını" (worlds of difference) vurgulamaktadır. Ana akım Uİ tarafından pasif bir "veri kaynağı" olarak görülen Küresel Güney'in tarihi ve teorik üretimlerinin, disiplini "sömürgecilikten arındırma" (decolonizing) ve çoğullaştırma sürecinde etkili bir rol oynayabileceğini vurgulamışlardır. Ancak bu süreç eleştiriden muaf değildir. Bilgin (2021) ve Bilgin & Çapan (2021), Küresel Uluslararası İlişkiler'in ayrı bir teori olarak mı ortaya çıktığı, yoksa Batı merkezli teoriler ile mi bütünleştiği sorusunu gündeme getirmiştir. Yazarlar, bu girişimin çeşitlilik adına katkı sunsa da, geleneksel kavramlar çatısı altında kalma eğilimi taşıdığını vurgulamaktadır.

Arlene Tickner (2013), merkez-çevre dinamikleri üzerinden yayın ve atıf politikaları ve dil farklılıkları gibi sistematik eşitsizliklerin alternatif yerel teorileri nasıl marjinalize ettiğini ortaya koyarken; Ersel Aydın ve Gonca Biltekin (2018), yerli teorileştirmenin önündeki kurumsal ve finansal engelleri vurgulayarak, yerli kavramların ana akım tarafından tanınmamasını eleştirmektedir. Engin Sune (2024) ise, Afrika, Latin Amerika ve Asya bağlamlarında teorileştirme çabalarının dahi arka planında çoğunlukla Batı merkezli kavramsal yapıların bulunduğunu belirtmektedir.

Çin özelindeki tartışmalara odaklanıldığında, Batı dışı Uluslararası İlişkiler çerçevesi dahilinde alternatif ontolojiler ve epistemolojiler sunan bir Çin Uluslararası İlişkiler Okulu inşa etme girişimlerinin yoğunlaşarak devam ettiği görülmektedir. Yan Xuetong (2014), Çin'in antik dönem güç dengesi felsefesinden beslenen bir "ahlaki gerçekçilik" (moral realism) geliştirirken; Qin Yaqing (2018), Konfüçyüsçü etiklere dayanan ve küresel siyasette

öznelarasılığı (intersubjectivity) vurgulayan "ilişkisel teori"ye (relational theory) odaklanmaktadır. L.H.M. Ling (2014) ise Batı ikilemlerinin eksikliklerini vurgulayarak, Taoist felsefeden ve *yin-yang* diyalektiğinden beslenen; uyum, çokluk, dönüşüm ve tamamlayıcılığı temel alan bir dünya görüşü (Worldism) sunmaktadır. Bu yaklaşımını 2020 yılında Carolina M. Pinheiro ile birlikte ele aldıkları "South-South Talk" çalışmasında geliştirmiştir. Yazarlar, Batı'nın aracılığı olmadan "yaratıcı dinleme ve konuşma" (Creative Listening and Speaking) kavramına dayalı bir "Güney-Güney Konuşması" önermektedir. Taoist *yin/yang* diyalektiği ile *pacha* (zaman-mekan) kavramını bütünleştirerek "yin/yang pacha" adında bir kavram sunan Ling ve Pinheiro'ya göre bu kavram, Batı epistemolojisinin hiyerarşilerini aşarak, Güney toplumları arasında ilişkisellik (relationality) ve rezonans (resonance) üzerinden yeni bir dayanışma biçimi geliştirmeyi mümkün kılar. Zhao Tingyang (2016) tarafından yeniden derlenen "Tianxia" (Gök Altı Her Şey) kavramı ise; Batı'nın egemenlik ve anarşi vurgusunun aksine, ahlaki otorite, uyum ve kapsayıcı hiyerarşi üzerine kurulu, zor kullanılmadan kurulan bütünleşik bir dünya düzeni öngörmektedir.

2. Küresel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı

Bu araştırmanın temel teorik çerçevesi olarak benimsenen Küresel Uluslararası İlişkiler yaklaşımı, geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerinin tek taraflı ve Batı merkezli ontoloji ve epistemolojilerine meydan okuyan; aynı zamanda Batı-dışı uluslararası ilişkiler teorisinin gelişimini besleyen Çin kökenli entelektüel kavramların disipline temel katkılarını analiz etmek amacıyla uygulanmıştır. Küresel Uluslararası İlişkiler, yerel kültürlerin, tarihi deneyimlerin ve siyasi geleneklerin evrensel düzeyde tanınmasını savunarak disiplinin epistemolojik olarak çoğullaşmasını ve çeşitlenmesini talep eder; bu da disiplininin çeşitliliğine ve kapsayıcılığına önemli bir katkı sunar.

Amitav Acharya ve Barry Buzan (2018), "Neden Batı-dışı uluslararası ilişkiler teorisi yok?" sorusunu ele alırken, sorunun kökenini Batı-dışı toplumlarda yerel geleneklerin ve siyasi kavramların "geç tanınma" faktörü üzerinden ele almaktadır. Yazarlar, Batı-dışı coğrafyalarda özgün bir teorisinin gelişmemesinin temel nedeninin entelektüel yetersizlik değil, Batı-dışı fikir ve geleneklerin meşru birer teori veya kavram olarak kabul edilmesinin önündeki yapısal ve kurumsal engeller olduğunu vurgularlar. Uluslararası İlişkiler disiplininde, özellikle Anglo-Amerikan akademisinin hakimiyetinden kaynaklanan bilimsel bilgi üretiminin ve teorileştirme çabalarının geçerli sayılabilmesi için Batı'nın normatif kavramlarına ve anlayış biçimlerine uygun olması gerektiği yönünde genel bir kanı ve kabullenme söz konusudur (Acharya ve Buzan, 2018, s. 4).

Ayrıca, sömürge sonrası (post-kolonyal) akademik çevrelerde "içselleştirilmiş bilişsel hiyerarşiler" araştırmacıları yerel, geleneksel ve kültürel çerçevelere dayalı yenilikler ile disipline katkı yapmaktan alıkoymaktadır. Sömürge sonrası akademinin mensupları, Batılı alternatiflerine göre çok daha zengin analitik araçlar sunsa bile yerel kavramları uluslararası akademik meşruiyet kazanma adına, Batı kavramlarını ve teorilerini kabul ve yeniden üretme (mimikri) gibi zorunluluklar hissetmektedirler (Acharya ve Buzan, 2018, s. 11). Bu epistemolojik kısır döngü, disiplinin neden hala Batı-merkezli kaldığını açıklayan güçlü bir argüman olarak ele alınabilir.

Küresel Uluslararası İlişkiler çerçevesindeki eleştiriyi bir adım öteye taşıyan Deepshikha Shahi (2023) rasyonaliteyi, pozitivizmi ve ampirik doğrulamayı ayrıcalıklı kılarak diğer bilgi biçimlerini dışlayan Uluslararası İlişkiler teorilerinin tekdüzeliğini ve bilimsel ön kabullerini eleştirmektedir. Shahi (2023), artan sayıda Uluslararası İlişkiler akademisyeninin, bilgilerini merkezden (Batı'dan) uzaklaştırmak (de-centering) ve katı Batı ve Batı-dışı ikiliklerini rasyonel bir düzlemde uzlaştırmak adına yenilikçi metodolojilere ihtiyaç duyduğunu savunmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda Küresel Uluslararası İlişkiler'in araştırma

gündemi şekillenmeye başlamıştır. Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarını Batı-merkezcilikten kurtararak yeniden düzenleme ihtiyacı, disiplinin Batı tarihine, kültürüne ve siyasi geleneklerini temel alan tek düze kavramlarına karşı bir çare arayışıdır. Bu bağlamda araştırmacılar, sadece var olan kavramları eleştirmekle kalmayıp, disiplinin çoğulculuğu adına yerel kaynaklardan beslenen yenilikçi yollar inşa etmektedirler (Shahi 2023, s. 32).

Bu disiplinler ihtiyaçtan hareketle Acharya ve Buzan (2019), çok kültürlü ve çok boyutlu bir disiplinin inşası için yeni kavram ve ilkeler sunmuşlardır. Yazarlar, çoklu yerel geleneklerin ve kavramların evrensel olarak tanınmasını ve disipline entegrasyonunu vurgulamaktadırlar. Altı temel ilke ile Küresel Uluslararası İlişkiler, disiplini dönüştürecek bir kuramsal yönelim (meta-theoretical orientation) olarak tanımlanır:

1. Uluslararası İlişkiler disiplini sadece Batı değil, küresel tarihsel deneyimlere dayandırmak,
2. Batı-dışı perspektifleri disipline entegre etmek,
3. Kuramın bölgesel ve yerel köklerini oluşturmak,
4. Mevcut küresel Uluslararası İlişkiler kuramlarını tamamen reddetmek yerine onyerel kavramları entegre ederek disiplini genişletmek,
5. Gelenekler ve kültürler arasında hiyerarşik değil, diyalojik ilişkileri geliştirmek,
6. Tek tip bir evrensellik yerine Çoğulcu Evrenselliği savunmak (Acharya ve Buzan, 2019, s. 5).

Küresel Uluslararası İlişkiler çerçevesi, disiplinin Batı merkezli kurucu mitlerine meydan okumakta ve Çin, Hindistan, Kore, Japonya ve İslam medeniyetleri gibi çeşitli entelektüel mirasların disipline entegrasyonuna yönelik bilimsel çabalara dikkat çekmektedir (Acharya ve Buzan, 2019, s. 8). Yerel ve evrensel sentezleme yönündeki bu entelektüel girişimin temel amacı, disiplinin tarihini ortadan kaldırmak değil; 21. yüzyılın karmaşık küresel sorunlarını daha doğru okuyabilmek için Batı ve Batı-dışı kavramları bir araya getirmektir.

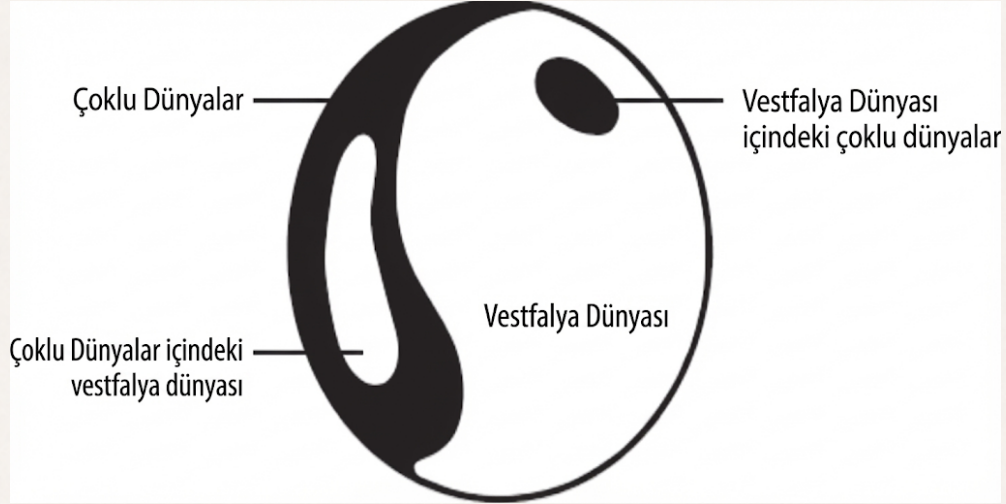
3. Çin Kültüründen Alternatifler: Taoizm, Dünyacılık ve Tianxia

"Yol" veya "işleyiş" anlamına gelen (道) Tao (Dao) kavramı, Antik Çin felsefesinin merkezinde yer alan en temel felsefi ve kozmolojik sistem olarak öne çıkmaktadır. Tao kavramı sadece bir köken değil, aynı zamanda evrensel işleyiş mekanizmasını da ifade eder. Birçok Çinli entelektüel göre Dao, Chiao Wei'nin (2015) belirttiği üzere, "evrende var olan her şeyin nihai kaynağını ve varoluş sürecini" ifade eder (s. 13).

Taoist diyalektik: dengeli yin/yang ilişkileri (Ling 2014, s.37)

Taoist kozmolojide, "orijinal güç" veya "ilk enerji" anlamına gelen Yuanqi (原氣), Tao altında dünyanın kurucu kaynaklarından biri kabul edilir. Yuanqi'den (原氣) türeyen Yangqi (eril, aktif güç), Yinqi (dişil, pasif güç) ve Heqi (uyum enerjisi), varoluşun dinamik yapısını oluşturur (Chiao Wei, 2015, s. 16). Bu üç kavram, sırasıyla cenneti, yeryüzünü ve insanları temsil eder. Entelektüel ve felsefi Çin geleneğinde, doğal olaylar siyasi ve sosyal düzenin yansımaları olarak kabul edilir, bu nedenle doğal krizler siyasi düzenin çökmesinden kaynaklanır (Chiao Wei, 2015, s. 16).

Mevcut dünya düzeni: Vestfalya (Westphalia) Dünyası> Çoklu Dünyalar (Multiple Worlds) (Ling 2014, s.38).

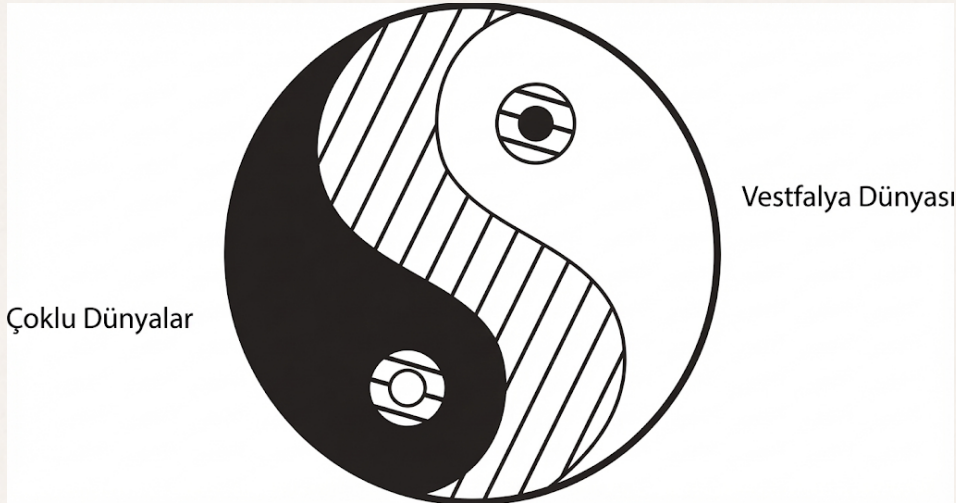
L.H.M. Ling (2013) de benzer bir düzlemde, Taoist diyalektiği "parçalar arasındaki karşılıklı ilişkileri" ve "parçaların bütünle olan ilişkilerini" vurgular. Bu yaklaşım, Batı'nın rasyonel aktör modelinin aksine, bir "oluşma" veya Ling'in tabiriyle "yol yapma" (path-making) sürecini ifade eder. Ayrıca Ling, Taoist diyalektiğin sabit kategorik ikilemlere (özne-nesne, biz-öteki gibi) odaklanmak yerine, bedenler, aktörler veya devletler arasındaki aktif ve dönüştürücü etkileşimlere dayandığını vurgulamaktadır (s. 559). Ling'e (2014) göre, "Taoizm, sabit ikilikler ve hiyerarşik karşıtlıklar yerine paradoksu, değişimi, akışkanlığı ve çoğulculuğu kucaklayan ilişkisel bir ontoloji sunar" (s. 72). Batı düşünündeki "ya o ya bu" mantığının aksine Taoizm, karşıtlıkları üretken parçalar olarak kabul eder. Sıkça vurgulanan dinamizm ve değişim kavramları bu bütünlük içinde anlam kazanır, çünkü çelişkiler birbirini yok etmek için değil, tamamlamak için vardır. "Görecelilik ve karşılıklı dönüşebilirlik" prensibi, zıt kutupların hem gerilimini hem de uyumunu tanımlar. Yani Tao, normal şartlar altında çatışmaya yol açması beklenen zıt kutupların enerjisini ve uyumunu miras alır ve bunları Tao'nun akışı içinde bir uyum (harmony) sentezine dönüştürür (Ling, 2013, s. 559-560).

Ling (2013), ünlü Yin-Yang sembolünü ve diagramını, Taoizm felsefesinin ve onun uyumlu düzeninin bir özeti olarak görselleştirir. Ling'in (2014) ifadesiyle; "Yin ve Yang, Batı anlamında mutlak bir karşıtlığı değil, dinamik bir tamamlayıcılığı sembolize eder; her biri diğerinin tohumunu kendi içinde taşır ve birlikte dönüşüm ve denge yaratırlar" (s. 74). Yin-Yang diyagramı, iç içe geçmiş S şeklinde eğrilerden oluşur; siyah (Yin) ve beyaz (Yang) alanlar birbirinin karşıtını oluşturmanın aksine uyumlu bir bütün oluşturur. Eğrinin her iki tarafında, "kendindeki diğerini" temsil eden küçük bir nokta bulunur: Beyaz Yang'ın içinde küçük bir siyah nokta (Yin) ve siyah Yin'in içinde küçük bir beyaz nokta (Yang). Geleneksel

tasvirde Yin (siyah kısım) dişillliği, karanlığı ve pasifliği; Yang (beyaz kısım) ise erilliği, aydınlığı ve aktifliği sembolize ederken Yin-yang'ın genel temsili de bu iki kutbun uyumlu birleşimini sembolize eder (s.560).

Ling (2014), bu noktada önemli bir noktaya dikkatleri çeker: "Uyumun Taoist vizyonu, tekdüzelik anlamına gelmez, aksine çeşitli aktörler ve sistemler arasında dinamik bir denge anlamına gelir ve hegemonik bir egemenlik olmadan bir arada yaşamayı (co-existence) mümkün kılar" (s. 78). Ayrıca Ling'e (2014) göre Taoist diyalektik, küresel politikayı geleneksel, sabit ve devlet merkezli güç mücadeleleri (power politics) yerine; devletler ve toplumlar arasında karşılıklı bir "yol yapma, inşa etme" süreci olarak anlamak için alternatif bir epistemolojik araç sunmaktadır. Bu perspektifte küresel politika; "aktörlerin ilişkisel olarak var olduğu (relationality) ve etkileşimleriyle sürekli olarak kimliklerini yeniden şekillendirdiği, sürekli bir oluşma sürecidir". Bu yaklaşım, Vestfalya sisteminin dayattığı statik egemenlik kavramlarına ve sabit kimliklere ontolojik bir meydan okuma olarak nitelendirilebilir (s. 75). Taoist diyalektik ve onun ilişkisel ontolojisi, Ling'in çoklu dünya görüşünü ve aktörleri hiyerarşik bir küresel düzene tabi tutmadan entegre etmeyi amaçlayan "Dünyacılık" (Worldism) kavramını destekler. Ling (2014), "Dünyacılık" (Worldism) kavramını "ontolojik eşitliği tanımak ve farklı kültürel/siyasi oluşumlar arasındaki 'yaratıcı gerilimi' kucaklamakla ilgili olan ve tek tip evrensel bir dünya yerine çoğulcu bir dünyayı (pluriverse) teşvik eden bir yaklaşım olarak tanımlar (s. 70).

Taoist diyalektiğe odaklanan L.H.M. Ling (2014), güç ilişkilerini göz önünde bulundurarak, Batı'nın Vestfalya dünya politikası kavramlarının hegemonyasına meydan okuyan eleştirel bir alternatif olarak Dünyacılığı konumlandırır. Ling'e (2014) göre, Dünyacılığın "belirli bir halkı, geleneği veya dünyanın bir bölgesini (Batı'yı) egemen hale getirmiş olan güç ilişkilerini yeniden düzenleme" amacını taşıdığını savunmaktadır (s. 194).

Etkileşim alanı: iç ve dış "sınırlar" (Ling 2014, s.43)

Dünyacılık kavramının merkezinde diyalojik bir model yer almaktadır. Bu model, 1648 Barış'ına ve güç politikası ilkelerine dayanan hegemonik "Vestfalya Dünyası" ile; küresel ölçekte susturulmuş ama var olan, çeşitli ontolojileri, tarihleri ve kültürleri temsil eden "Çoklu Dünyalar" (Multiple Worlds) arasında bir denge arayışıdır. Ling'in kavramsallaştırmasında Çoklu Dünyalar; Vestfalya Dünyası ile bir "etkileşim alanı" yaratarak, alt tabakalar (subalterns) tarafından, onlar için ve kendi aralarında söylemsel bir dayanışma oluşturmayı hedefler. Daha da önemlisi, bu yaklaşım Vestfalya Dünyası'na bir "eşitlik konumundan" seslenmenin bulmaya çalışır. Bu ontolojik eşitlik talebi, küresel siyasetin merkezini tek başına

kontrol eden Vestfalya Dünyası'nın hegemonik statüsünü sarstığı oranda dönüştürücüdür. Bu nedenle Dünyacılık, sadece yerel ve marjinal sesleri mevcut hegemonik düzene eklemekten daha fazlasını temsil etmektedir. Aksine, Batı-dışı dünyadan gelen gelenek, deneyim ve kavramları merkeze alarak dünya siyasetini yeniden merkezileştirir (s. 21). Amaç, farklı aktörlerin dünya siyasetindeki dengeleyici rollerini, potansiyellerini ve Vestfalya Dünyası karşısındaki ontolojik eşitliklerini vurgulamaktır (Ling, 2014, s. 23).

Ayrıca Dünyacılık (Worldism), çoklu aktörleri ve kavramları mevcut sisteme entegre ederken, aynı zamanda Vestfalya düzenine ontolojik bir meydan okuma yöneltir. Çünkü Dünyacılık; küresel siyaseti Batı merkezli Vestfalya düzeninin köklerinden ve tahakkümünden kurtarıp yeniden dengelemeyi (de-centering) ve diyalog yoluyla Vestfalya dünyasını hem kapsayan hem de aşan (transcending) bir yaklaşım geliştirmeyi hedefler. Ling (2014), 21. yüzyılın küreselleşmiş ve çok kutuplu yapısında mevcut küresel siyasetin, farklı düşünme biçimlerini barındıran 'Çoklu Dünyalar' (Multiple Worlds) tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır. Çok kutuplu küresel siyasetteki bu çoklu dünyalar; tarih, felsefe, edebiyat, dil ve mitler gibi beşerî bilimlerin tüm yönlerini harmanlayarak hibrit, melez veya karışık miraslar geliştirir. Bu yaklaşım, mevcut Vestfalya dünyasına alternatif bir perspektif sunar ve onu yeniden değerlendirmeye tabi tutar. Böylece Dünyacılık, Vestfalya'nın devlet merkezli kısıtlı bakışının ötesine geçerek, kültürler ve gelenekler arasındaki küresel ve yerel etkileşimlerin çokluğunu ve karmaşıklığını vurgular (s. 34)."

Sonuç olarak, Dünyacılık, Vestfalya Dünyası'na ve dinamiklerine zorlayıcı, reformcu ve dönüştürücü alternatifler sunmaktadır. Dünyacılık, çeşitli aktörler arasında çoklu ontolojilerin, tarihlerin ve geleneklerin varlığını ve etkileşimini vurgulayan çoğulcu, çoklu ve diyalojik analitik çerçeveler sunar. Bu nedenle, Batı kökenli hegemonya, anarşi ve güç kavramları yerine etik ve dengeli bir şekilde kapsayıcı bir alan açmaktadır.

	Westphalianism (Westfalyacılık)	Worldism (Dünyacılık)
Temel Varsayım	Dünya düzeni, farklılıklara rağmen evrenselleştirme ve standartlaştırma gerektirir.	Dünya düzeni, farklılıklar arasında iletişim ve müzakere gerektirir.
Meşrulaştırma	Devletler Hobbesçu bir “doğa durumu” içinde var olur.	Özellikler “dünyalar dünyası” (World-of-Worlds) içinde var olur.
Özellik Anlayışı	(1) Ben> Ötekiler, (2) Westphalia Dünyası>Diğer dünyalar	(1) Çoklu dünyalar (2) Westphalia Dünyası bu çokluk içinde yalnızca bir dünyadır
Amaç	Westphalia Dünyası'nın tahakkümü yoluyla istikrar	Çoklu dünyalar ile Westphalia Dünyası arasında denge
Güç Araçları	Hiyerarşi, hegemonya ve şiddet siyaseti	Eşitlik, akışkanlık ve etik temelli diyalojik ilişkiler
Sonuç	Şiddet ve hiyerarşiyle dayatılan durağanlık	Etik ve eşitlik yoluyla sağlanan dinamik akışlar

Ling'in Westfalya ile Dünya görüşü karşılaştırmalı çerçevesi (2014, s.35)

Entelektüel köklerini Antik Çin düşüncesinden alan ve Batı merkezli küresel düzene ve teorileştirmeye en kapsamlı ontolojik alternatifi sunan etkili kavramlar arasında şüphesiz ki 'Tianxia' da yer almaktadır. Kelime anlamı "Gök Altında Her Şey" (All-under-Heaven) olan

Tianxia, tarihsel olarak Çin'in (Orta Krallık) komşuları üzerinde kültürel bir üstünlük ve paternalist bir otoriteye sahip olduğu hiyerarşik bir küresel siyasi sistemi ifade etmektedir. Felsefi köklerini Antik Konfüçyüsçü geleneğinden alan Tianxia, ekonomik, askeri ve idari politikalarında görece özerk, ancak sosyal, siyasi ve etik konularda sistemin kozmolojik merkezine (İmparator'a) bağlı alt-devletlerden (tributary states) oluşan bir dünya düzeni öngörmektedir (Yücel, 2020, s. 94). Tarihsel pratikte bu yapı, "Haraç Sistemi" (Tribute System) üzerinden yürütülmüş; barış ve uyum sürdüğü müddetçe, merkezi otoritenin alt birimlere müdahale etmediği bir yönetim mantığıyla işlev görmüştür (Zhao, 2017, s. 34). Fairbank (1968), bu sistemin Çin'in küresel düzen vizyonunu yansıttığını; bu vizyonun Batılı anlamda egemenlik ve hukuki eşitlikten ziyade, ahlaki meşruiyete ve ritüel üstünlüğe dayanan hiyerarşik bir düzen olduğunu iddia etmektedir (s. 4). Dolayısıyla Tianxia kavramının arkasındaki Çin zihniyeti ve geleneği; sınırları kesin çizgilerle ayrılmış, egemen eşitliğe dayalı Batı tipi ulus-devlet modelinin ve anarşik dünya politikası uygulamalarının doğrudan zıttı olarak durmaktadır.

Çağdaş Çinli siyaset filozoflarından biri olan Zhao Tingyang, Batı tipi yönetim krizine ve siyasi çıkmazlara Çinli bir alternatif inşa etmek amacıyla Tianxia'nın bu köklü geleneğini modern bir teorik çerçeve ile ele almıştır. Tianxia'nın özünü vurgulayan Zhao (2017), mevcut uluslararası sistemin yüksek bir otoritenin yokluğundan kaynaklanan geleneksel anarşi varsayımı üzerine kurulduğunu belirterek bu varsayımları eleştirir ve Tianxia'yı, "hiçbir ülkenin veya kültürün yabancı olarak görülmeyeceği" (s. 34) bir sistem olduğu için, bu çatışmaya eğilimli dünya düzenine bir çare olarak sunar. Bu sistemin ahlaki harcı, Konfüçyüsçü etikteki "beş ana ilişki" (Wu Lun) üzerine kuruludur: Baba-oğul, hükümdar-tebaa, ağabey-kardeş, eşler arası ve arkadaşlar arası ilişkiler (Qin, 2010, s. 42). Ayrıca Zhao'ya (2017) göre Tianxia sisteminin 21. yüzyılda yeniden etkinleştirilmesi için dört temel ön koşul gereklidir: Dünyanın içselleşmesi (bütünün parça üzerindeki önceliği), ilişkisel rasyonellik (bireysel çıkar yerine karşılıklı fayda), Konfüçyüsçü iyileştirme, mükemmelleştirme ve uyumlu evrensellik (s. 47). Tianxia'nın uyumlu ve hiyerarşik dünyasında Zhao (2005), Tianxia sisteminin temel stratejisinin "düşmanı dosta dönüştürme teorisi... onları fethetmek yerine başkalarını çekmek" (s.33) olduğunu ve hem hiyerarşiyi hem de benmerkezciliği birleştirdiğini savunmaktadır (Ling, 2016, s.26). Ayrıca, Tianxia "doğayı, doğaüstünü (Gök,Tian)ve ahlaki birbirini dışlamadan sürekli ve döngüsel bir ilişki içinde birleştirir" (Zhao, 2021; Qin, 2010).

Çinli akademisyenler tarafından yapısal olarak çatışmaya eğilimli kabul edilen Vestfalya ulus-devlet sistemiyle taban tabana zıt olan Tianxia, kapsayıcılık ve dünyayı tek ve büyük bir aile olarak kabul etme gibi kendine özgü özellikleriyle öne çıkar. Bu düzende "dünya inşası, ulus inşasından ontolojik olarak daha önce gelir ve daha önemlidir" (Zhao, 2009, s. 232). Bu bağlamda, Qin (2010), Batı dünya düzeninin düalist felsefesini eleştirerek, anarşik küresel sistemdeki çatışan çıkarlar ve "Ben ve Öteki" gibi ikili ayrımlar nedeniyle Batılı anarşik küresel modelde kalıcı bir uyum ve barışın mümkün olmadığını sonucunu çıkarıyor. Ancak, Tianxia perspektifinin sunduğu bütüncül bir dünya düzeninde, sistemdeki zıt ve çelişkili unsurların tamamlayıcılığı sayesinde uyum ve istikrar sağlanabilir. Wang & Han'a (2016) ve birçok Çinli bilim insanına (Qin 2018, 2023; Zhao 2009, 2021) göre, Tianxia'nın bütüncül sistemi, yalnızca merkezi otoritenin değil, aynı zamanda sistem içindeki alt devletlerin de güvenliği, refahı, uyumu ve tüm sistemin çıkarlarını artırmayı hedefleyen, karmaşık ve birbirini tamamlayan bir karşılıklı fayda ağı öngörmektedir (s.62).

Kısaca, Tianxia'nın ulus-devletlerin ötesine geçen dünya toplumu ve kurumları fikrine olan bağlılığı, Dünya'yı Çin uluslararası ilişkiler teorisinin merkezi analiz birimi olarak konumlandırır. Bu yaklaşım, kaosu yönetecek, ortaklaşa kabul edilmiş bir 'Dünya Kurumu'na (World Institution) ihtiyaç duyulduğu anlayışını temel almaktadır (Noesselt, 2012, s. 20;

Zhao, 2021, s. 36). Çin'in Tianxia, Taoizm ve Dünyacılık (Worldism) kavramlarının bu çoğulcu ve kapsayıcı yönleri; ağırlıklı olarak uyum, iş birliği, ilişkisellik ve ahlaki sorumluluk gibi geleneksel değerleri vurgulayarak, küresel siyasetteki Batı-dışı teorileştirme çabaları arasında Çin'in özgün epistemolojik katkısının en somut yansıması olarak durmaktadır.

4. Küresel Uluslararası İlişkilere Çin Katkıları

Uluslararası İlişkiler disiplini (UI) Batı merkezli teorilerin uzun süredir devam eden hakimiyeti, özellikle Soğuk Savaş sonrasında ve günümüzde, diğer güçlerin, özellikle de Çin'in yükselişi ve bunun küresel siyasete yansımaları katılımı neticesinde geri dönülemez bir kırılma sürecine girmiştir. Siber güvenlikten nükleer yayılmaya, pandemilerden ekolojik krizlere kadar uzanan karmaşık ve sınır aşırı küresel tehditlerin çoğalması, Batı'nın tarihsel ve kültürel deneyimlerine dayanan geleneksel uluslararası ilişkiler paradigmasının, kavramlarının ve teorilerinin ontolojik sınırlılıklarını gün yüzüne çıkarmıştır (Acharya, 2014; Acharya & Buzan, 2019). Bu karmaşık küresel meydan okumalara ve kapsamlı analitik ihtiyaçlara yanıt olarak, Acharya ve Buzan gibi akademisyenler, daha çoğulcu, çok boyutlu ve kapsayıcı bir disiplin olarak nitelendirdikleri Küresel Uluslararası İlişkiler'in kavramsal inşası ve gelişimi için entelektüel bir zemin hazırlama çabası içinde olmuşlardır.

Bu genişleyen Küresel Uluslararası İlişkiler içinde, Çin Uluslararası İlişkiler Okulu'nun yükselişi, yalnızca Çin'in artan siyasi ve ekonomik kapasitesi nedeniyle değil, aynı zamanda köklü felsefi, tarihi, geleneksel ve normatif katkıları nedeniyle de dikkat çekmiştir. Çin'in yükselişi ve Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasında kaçınılmaz bir çatışmalı hegemonik geçişe giden yolu öngören determinist Batılı varsayımlar, küresel siyasetteki gerçeklikle ve Çin'in stratejik kültürüyle örtüşmemektedir.

Çin, yükselen bir güç olarak Batı tipi bir hegemonya kurma veya doğrudan bir güç transferi eğiliminde olmadığı için, Uluslararası İlişkilerin geleneksel teorik çerçeveleri Çin'in niyetlerini, kapasitesini ve stratejik davranışlarını anlamlandırmakta ve kavramakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü Çin, Batı'nın kendi değer yargıları ve tarihi çıkarımları çerçevesinde tanımlayabileceği bir aktör olmaktan çok, kendine özgü tarihi, felsefi ve siyasi yörüngelere sahip medeniyet niteliğinde bir olgu olarak tezahür etmektedir. Bu özgünlük de Uluslararası İlişkiler disiplinine küresel ve yerel kavramları entegre eden, çoğulcu ve kapsayıcı bir teorik çerçevenin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çin'in Uluslararası İlişkiler disiplini entelektüel bir eksen kaymasına yol açan bu yükselişi, sadece maddi bir güç değişimi değil, aynı zamanda epistemolojik bir alternatif sunumunu da temsil etmektedir. Köklü Çin geleneğini modern siyasete entegre eden Taoizm, Dünyacılık (Worldism) ve Tianxia gibi yerel ve kültürel kavramlar, Uluslararası İlişkiler disiplini teorize etmenin alternatif yollarını oluşturmaktadır. Yin-Yang diyalektiği ve sürekli dönüşüm vurgusuyla Taoizm, uluslararası ilişkileri yerleşik sabit kategoriler yerine, dinamik ve ilişkiyel süreçler olarak yeniden ifade eder. Çatışma ve iş birliğini birbirini dışlayan zıtlıklar olarak değil, birbirini tamamlayan kurucu unsurlar olarak görerek, gücün statik ve hegemonik kavranışına meydan okur (Ling, 2014). Benzer şekilde Dünyacılık, tek bir kültürel veya ideolojik sistemin hakimiyetini eleştirerek; çoğulculuk, kapsayıcılık ve kültürlerarası diyaloga dayalı post-hegemonik bir zemin öne sürer (Ling, 2014, s. 194). Gök Altında Her Şey anlamına gelen Tianxia ise, uyum, karşılıklılık ve kolektif sorumluluğa dayalı hiyerarşik, ilişkiyel ve etik değerlerin baskın olduğu bir küresel düzen öngörür (Zhao, 2016; Noesselt, 2012).

Çin entelektüel geleneğinden ve tarihsel derinliğinden türetilen bu kavramlar, Küresel Uluslararası İlişkiler literatürünün gelişimine hayati katkılarda bulunmaktadır. Bu katkı, sadece yerel terminolojilerin literatüre eklenmesi değil; Batı-dışı ontolojilerin, epistemolojilerin ve normatif varsayımların disiplinin ana akımına entegre edilmesi ve böylece disiplinin disiplinler arası doğasına katkı anlamına da gelmektedir. Uluslararası

İlişkiler disiplinine teorik bir canlılık ve çok seslilik getiren bu kavramlar, uzun süre marjinalleştirilmiş veya sessizleştirilmiş medeniyetlerin kültürlerine görünürlük kazandırmaktadır. 21. yüzyılın karmaşık gerçekliklerini ve yeni küresel olguları anlamlandırmak ve yorumlamak adına bu kavramlar, ilişkiselliği (relationality), etik sorumluluğu ve tarihsel sürekliliği küresel olguların eleştirel analizlerinde öne çıkarmaktadır. Yerel tarihi, kültürel ve felsefi köklerden beslenen bu teorik açılımlar, disiplinin Batı-merkezli doğasını ve tekeli merkezden uzaklaştırarak (de-centering), Uluslararası İlişkiler disiplininin tam anlamıyla küreselleşmesine ve evrensel bilgi üretimi için yeni ve çoklu kaynaklara yer açılmasına da hizmet etmektedir (Acharya, 2014; Shahi, 2023).

Sonuç olarak, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ister kurumsallaşmış ayrı bir Çin Okulu çatısı altında, isterse Çin entelektüel tarihi ve geleneğinden türeyen bağımsız kavramlar olarak ele alınsın, tüm bu teorik gelişmeler ve katkılar, sadece Çin'in jeopolitik ve ekonomik yükselişini değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler disiplinindeki büyük paradigma değişimini de işaret etmektedir. Taoizm, Dünyacılık (Worldism) ve Tianxia gibi Çin kültürüne özgü kavramlar aracılığıyla Çin'in küresel siyaseti teorileştirme biçimi; disiplinin Batı hegemonyasından ve tek sesliliğinden kurtulup, daha kapsayıcı, çoğulcu ve hakiki anlamda küresel bir diyaloga evrilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu katkı, dünya üzerindeki seslerin, deneyimlerin ve perspektiflerin zengin çoğulluğunun temsili açısından kritik bir önem taşımaktadır. Kültürel çoğulluğu aşılması gereken bir sorun olarak değil, daha kapsayıcı ve dengeli bir teori inşası için zengin bir kaynak olarak değerlendiren bu yaklaşım; çatışmadan ziyade uyumu, hegemonyadan ziyade bir arada yaşamayı önceleyen yeni bir Uluslararası İlişkiler anlayışının habercisidir. Bu bağlamda disipline kazandırılan yeni yerel, kültürel, tarihi ve geleneksel kavramlar ve teorik çerçeveler, Uluslararası İlişkiler disiplininin gerçek anlamda küreselleşmesi hususunda hayati bir rol oynamaktadır. Çatışma kültüründen ve hegemonik yaklaşımlardan çok kültürlerarası diyaloga öncelik veren bu vizyon, disiplini Batı-merkezli köklerinden ve kısıtlılığından kurtararak evrensel ve çoğulcu bir zemine taşımayı teşvik etmektedir.

Kaynakça

- Abraham, I. (2015). A distinctly Chinese vision of global hegemony. *The Pacific Review*, 28(5), 649–667. <https://doi.org/10.1080/09512748.2014.992742>
- Acharya, A. (2014). Global International Relations (IR) and regional worlds: A new agenda for international studies. *International Studies Quarterly*, 58(4), 647–659. <https://doi.org/10.1111/isqu.12171>
- Acharya, A., & Buzan, B. (2007). Conclusion: On the possibility of a non-Western IR theory in Asia. *International Relations of the Asia-Pacific*, 7(3), 427–438. <https://doi.org/10.1093/irap/lcm018>
- Acharya, A., & Buzan, B. (2009). Why is there no non-Western international relations theory? *International Relations of the Asia-Pacific*, 9(3), 287–312. <https://doi.org/10.1093/irap/lcp013>
- Acharya, A., & Buzan, B. (2019). *The making of Global International Relations: Origins and evolution of IR at its centenary*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108647670>
- Acharya, A., & Buzan, B. (Eds.). (2010). *Non-Western international relations theory: Perspectives on and beyond Asia*. Routledge.

- Aydınlı, E., & Biltekin, G. (2018). Turkish international relations scholarship: Between modernization and fragmentation. *Review of International Studies*, 44(5), 731–750. <https://doi.org/10.1017/S0260210518000251>
- Bilgin, P. (2021). Non-Western IR and the core-periphery hierarchy: A critical perspective. *International Studies Review*, 23(1), 56–73. <https://doi.org/10.1093/isr/viaa020>
- Bilgin, P., & Çapan, Z. G. (Eds.). (2021). *Global IR and the challenges of core-periphery divisions*. Routledge.
- Blaney, D. L., & Trownsell, J. (2021). Worlding multiply: Toward a pluriversal International Relations. *Millennium: Journal of International Studies*, 49(1), 3–24. <https://doi.org/10.1177/0305829820937083>
- Callahan, W. A. (2008). Chinese visions of world order: Post-hegemonic or a new hegemony? *International Studies Review*, 10(4), 749–761. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2008.00827.x>
- Demir, E. (2017). The Chinese School of International Relations: Myth or reality? *Journal of Contemporary China*, 26(103), 781–796. <https://doi.org/10.1080/10670564.2017.1348589>
- Fairbank, J. K. (Ed.). (1968). *The Chinese world order: Traditional China's foreign relations*. Harvard University Press.
- Fierke, K. M. (2019). Contraria sunt complementa: Reimagining difference in IR. In A. Tickner & D. Blaney (Eds.), *Recrafting International Relations*. Routledge.
- Ling, L. H. M. (2013). Worlds beyond Westphalia: Daoist dialectics and the 'China threat'. *International Studies Review*, 15(1), 69–77. <https://doi.org/10.1111/misr.12008>
- Ling, L. H. M. (2014). *The Dao of world politics: Towards a post-Westphalian, worldist International Relations*. Routledge.
- Ling, L. H. M. (2016). What's a name?: A critical interrogation of the "Chinese School of IR". In Y. Zhang & T. Chang (Eds.), *Constructing a Chinese School of International Relations: Ongoing debates and sociological realities*. Routledge.
- Ling, L. H. M. (2018). Heart and soul for world politics. *International Theory*, 10(2), 311–346. <https://doi.org/10.1017/S1752971917000211>
- Noesselt, N. (2012). Mapping the discourse on Tianxia: Conceptualising the 'Chinese world order'? *China Report*, 48(3), 1–11. <https://doi.org/10.1177/000944551104800301>
- Qin, Y. (2010). Why is there no Chinese international relations theory? In A. Acharya & B. Buzan (Eds.), *Non-Western international relations theory: Perspectives on and beyond Asia* (pp. 26–50). Routledge.
- Qin, Y. (2016). A relational theory of world politics. *International Studies Review*, 18(1), 33–47. <https://doi.org/10.1093/isr/viv018>
- Shahi, D. (2023a). *Advancing Global IR: A dialectical engagement with non-Western theories*. Palgrave Macmillan.
- Shahi, D. (2023b). Ecologies of International Relations: Indigenous ontologies and the challenge to Western IR. *International Studies Review*, 25(3), viad039. <https://doi.org/10.1093/isr/viad039>

- Shahi, D. (2023c). Global IR research programme. In *Resilient cosmopolitanism: Ethics, politics and the future of Global IR* (pp. 23–52). Palgrave Macmillan.
- Sune, E. (2024). Western-centric moments in homegrown IR theories: Dependency, Chinese and African schools. *All Azimuth: A Journal of Global Studies*, 13(1), 1–22. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.1413405>
- Şahin, M. (2021). Tianxia (All-Under-Heaven): An alternative system or a rose by another name? *Journal of Chinese Political Science*, 26(2), 277–295. <https://doi.org/10.1007/s11366-020-09687-4>
- Tickner, A. (2021). Neo-imperialism and the core-periphery dynamics in IR. In P. Bilgin & Z. G. Çapan (Eds.), *Global IR and the challenges of core-periphery divisions* (pp. 45–65). Routledge.
- Tickner, A. B., & Smith, K. (Eds.). (2020). *International relations from the Global South: Worlds of difference*. Routledge.
- Wang, Y. (2009). China: Between copying and constructing. In A. B. Tickner & O. Wæver (Eds.), *International Relations scholarship around the world* (pp. 103–119). Routledge.
- Wang, Y., & Han, X. (2016). Why is there no Chinese IR theory?: A cultural perspective. In Y. Zhang & T. Chang (Eds.), *Constructing a Chinese School of International Relations: Ongoing debates and sociological realities*. Routledge.
- Wang, Y., & Han, X. (2016). Why is there no Chinese IR theory?: A cultural perspective. In Y. Zhang & T. Chang (Eds.), *Constructing a Chinese School of International Relations: Ongoing debates and sociological realities* (pp. 58–76). Routledge.
- Wight, C. (2002). Philosophy of social science and international relations. In W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (Eds.), *Handbook of International Relations* (pp. 30–66). SAGE Publications.
- Yılmaz, Ö. (2023). Non-Western challenges to Eurocentrism: The case of Chinese IR [Master's thesis, Hacettepe University].
- Yücel, O. (2020). International Relations studies in Asia: Japan, China, and India compared [Master's thesis, Middle East Technical University].
- Zhao, T. (2006). Rethinking empire from a Chinese concept 'All-under-Heaven' (Tian-xia). *Social Identities*, 12(1), 29–41. <https://doi.org/10.1080/13504630600555559>
- Zhao, T. (2009). A political world philosophy in terms of All-under-Heaven (Tianxia). *Diogenes*, 56(1), 5–18. <https://doi.org/10.1177/0392192109102149>
- Zhao, T. (2021). *All under heaven: The Tianxia system for a possible world order* (J. E. Harroff, Trans.). University of California Press.

Extended Abstract

From its onset, the discipline of International Relations (IR) has been dominated by Western-centric theoretical frameworks. Traditional paradigms, mainly Realism and Liberalism, have established the ontological and epistemological foundations of the field, universalizing the specific European historical experience of the Westphalian state system. While these theories provided adequate explanations for a Western-dominated world, the 21st century has

witnessed dramatic shifts and transformations that signal these singular lenses increasingly inadequate.

21st century has faced a landscape characterized by multidimensional global crises, including economic crisis, pandemics, climate change, and complex security dilemmas. Simultaneously, the global power structure is shifting. Amitav Acharya conceptualizes this phenomenon as the "Rise of the Rest," where non-Western actors, Asian powers and particularly China, are moving from the periphery to the center of global politics. As China's rise has become a fact in 2010s onwards, its foreign policy behavior did not fit the rationalist, individualist, and power-maximization logic inherent in Western IR theory. Thus, mainstream international relations theories often misinterpret China's actions as irrational, assertive, deceptive, and aggressively hegemonic, creating blind spots in the theoretical analysis of China's political behavior. Thus, there is an intellectual necessity to bridge the gap between mainstream theory and the rich historical experiences of the non-Western world, and to accurately grasp the roles of non-Western powers in global politics. This study aims to address this theoretical gap by exploring how indigenous Chinese philosophical traditions can expand the epistemological boundaries of the discipline. The primary objective is to examine the theoretical contributions of three specific concepts: Daoism, Worldism and Tianxia (All-Under-Heaven).

Beyond treating these concepts as only cultural artifacts or regional curiosities, this study accepts them as indigenous concepts and alternative explanatory frameworks which are capable of explaining contemporary international politics. The study aims to demonstrate that concepts from Chinese intellectual and philosophical tradition which prioritizes relationality, holism, and harmony over the Western emphasis on conflict and binary opposition, can significantly enrich and diversify the Global IR literature. Furthermore, the research critically evaluates how these local concepts and frameworks challenge the hegemony of Western epistemologies, contributing to a more pluralistic and inclusive discipline without simply replacing one form of centrism with another.

The research adopts the Global International Relations (Global IR) approach, developed by Amitav Acharya and Barry Buzan, as both its primary theoretical framework and methodological lens. Global IR challenges Western centric nature of IR theory not by rejecting it, but by enlarging it with a broader dialogue that values epistemological pluralism. It posits that universal theory cannot be derived mainly from Western political history, it must include the histories and ideas of the wider world.

Methodologically, the study employs a qualitative conceptual analysis. It systematically studies the philosophical tenets of Daoism, Tianxia, and Worldism. The research treats these concepts as theoretical alternatives by analyzing how they differ from the key IR concepts such as sovereignty, order, power, and governance. This study compares Chinese frameworks with traditional Western theories, highlighting their differences and identifying their potential contributions.

This study also focuses on the core analysis of three interconnected concepts taken from the Chinese IR: Daoism, Worldism and Tianxia. In contrast to Western philosophical emphasis on differences and opposites (e.g., friend vs. enemy, democracy vs. autocracy), Daoism offers a worldview based on the unity of opposites as signified in the symbol of Yin and Yang. A Taoist perspective applied to global international relations argues that stability is achieved not through alliances based on hegemony or the balance of power, but through the dynamic harmony and coexistence of differences. This explains the frequent use of ambiguity, patience, and conflict avoidance strategies in Chinese foreign policy, which Western realism

often misinterprets as weakness or deception. For Taoism, victory means not the annihilation of the opponent, but the restoration of balance and the fluid management of relationships.

Drawing from the work of scholars such as L.H.M. Ling, this study examines Worldism as a modern expression of Chinese philosophical concepts. The fundamental principle of Worldism is relationality, the idea that actors do not exist as autonomous individuals as liberalism suggests, but they are constituted by their relationships. This leads to the concept of relational security, which argues that security is mutually constructed and can only be achieved through mutual recognition; this directly contrasts with the Western quest for absolute security, which often leads to security dilemmas.

This study also addresses Tianxia, an ancient concept in the global international relations literature that signifies a universal system of governance under a virtuous center, and another influential alternative concept. This concept contrasts with the Westphalian system, which is based on the legal equality of sovereign states defined by exclusion and boundaries. Developed from Zhao Tingyang's modern interpretation of ancient Tianxia philosophy, the concept presents Tianxia as an alternative model of governance. It can be considered a global governance model that takes the world as the unit of analysis instead of the nation-state. Particularly, this perspective is important for addressing transnational issues such as climate change, which transcend national sovereignty.

The findings of this research indicate that the integration of Chinese concepts into IR theory fundamentally changes how we perceive global politics. The study finds that Western theory is largely rationalist and materialist, focusing on capabilities and institutions, whereas the Chinese approach is relational. This suggests that China's rise should be understood not merely as a quest for material hegemony, but as an attempt to restructure the normative environment of global politics toward relational governance. The application of Daoist dialectics reveals that Chinese foreign policy frequently employs ambiguity and non-confrontation as strategic assets, which Western theories often misinterpret as weakness or deceit. The study argues that recognizing these cultural strategies is essential for accurate policy analysis within the global context. The analysis of three important concepts suggests that the current liberal international order is not the only possible form of universalism. The alternative model offered by Chinese intellectual and philosophical concepts is a competing vision of universal order, which prioritizes collective stability and development over individual political rights, challenging the current global political architecture.

However, the discussion also acknowledges the risks. The study urges that although these concepts enrich Global IR, they are not intended to replace Western centrism with Sinocentrism. The value of these concepts within the Global IR perspective lies in the plurality of the discipline of IR, not substitution. The discussion section emphasizes that while these concepts provide superior explanatory power for understanding the non-Western world, they must be approached critically. The goal of Global IR is plurality, not substitution. There is a risk that these concepts could be used to legitimize authoritarianism or replace Western hegemony with Chinese hegemony. Therefore, the study argues for a synthesis where these concepts serve as analytical tools rather than normative doctrines.

In conclusion, this study argues that 21st-century global politics cannot be fully understood only through a Western perspectives. The "Rise of the Rest" brings the necessity of "Rise of the Ideas of the Rest." The Chinese concepts of Taoism, Worldism and Tianxia offer sophisticated theoretical perspectives that address specific deficiencies of mainstream International Relations theory. By emphasizing harmony over conflict, relationality over individualism, and a holistic worldview over fragmented sovereignty within strict boundaries,

these concepts and their contributions pave the way for emergence or development of a more truly "Global" International Relations. The integration of these indigenous perspectives into the IR discipline represents a contribution to its transformation into a truly universal field. Epistemological pluralism thus stands not only an ethical must for inclusivity of discipline but also a growing necessity for analyzing the complex, multipolar world of the now and t future.

Illiberal Multilateralism and Normative Transformation in Europe

Yasemin Necmiye Tutar¹

Abstract

This article examines how liberal norms are transformed within multilateral institutions created to protect values such as liberal democracy, human rights, and the rule of law. To explain this transformation, the concept of "illiberal multilateralism" is developed, and illiberal practices emerging within liberal institutions are placed within an analytical framework. The study conceptualizes this situation as "derived norms," demonstrating how institutional practices redefine liberal values. The paper is based on a qualitative analysis of how illiberal multilateralism manifests in different institutional contexts, using Hungary, Serbia, and Azerbaijan, which have varying degrees of institutional proximity to the European Union. The findings reveal that higher corporate integration does not always produce stronger normative compliance and can, in some cases, facilitate the internal erosion of liberal norms. In this respect, the study offers a critical contribution to the debates on the normative power of European multilateralism and proposes a conceptual framework for explaining the transformation of liberal norms in European governance. The findings demonstrate that higher levels of institutional integration do not necessarily produce stronger *normative compliance*, understood as the effective internalization of liberal norms. Instead, variations in *institutional proximity* that is, degrees of formal and functional integration with European multilateral institutions shape distinct strategies of illiberal engagement.

Keywords: Illiberal multilateralism, liberal norms, normative power Europe, European Union, institutional proximity, normative transformation

İlliberal Dönüşüm: Kurumsal Yakınlık ve Normatif Aşınma

Öz

Bu makale, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi liberal normların kurumsal taşıyıcıları olarak tasarlanan çok taraflı kurumların, bu normları nasıl yeniden anlamlandırıldığı ve dönüştürdüğü sorunsalını ele almaktadır. Bu dönüşümü kavramsallaştırmak amacıyla illiberal çok taraflılık kavramı geliştirilmiştir. Bu kavram aracılığıyla, liberal kurumsal yapılarda ortaya çıkan illiberal pratiklerin sistematik bir analizi sunulmaktadır. Bu durum çalışmada "türetilmiş normlar" olarak kavramsallaştırılarak liberal değerlerin kurumsal pratikler yoluyla nasıl yeniden tanımlandığını ortaya koymaktadır. İlliberal çok taraflılığın farklı kurumsal bağlamlarda nasıl tezahür ettiği, Avrupa Birliği ile farklı düzeylerde kurumsal yakınlıkta olan Macaristan, Sırbistan, ve Azerbaycan üzerinden yürütülen nitel bir analiz ile gerçekleşmiştir. Bulgular, yüksek düzeyde kurumsal entegrasyonun, liberal normların etkin biçimde içselleştirilmesi olarak anlaşılan normatif uyumu her zaman güçlendirmedeğini göstermektedir. Buna karşılık, Avrupa çok taraflı kurumlarıyla kurulan formel ve işlevsel entegrasyon düzeylerini ifade eden kurumsal yakınlıktaki farklılıklar, illiberal etkileşimin farklı stratejilerini şekillendirmektedir.

¹ Asst. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Department of International 0000-0001-6820-9685.

Anahtar Kelimeler: İlliberal çok taraflılık, liberal normlar, normatif güç, Avrupa, Avrupa Birliği, kurumsal yakınlık, normatif dönüşüm

1.Introduction

Multilateral institutions such as the European Union (EU), the United Nations (UN), and the Council of Europe were established after World War II with the aim of protecting and promoting fundamental values such as human rights, the rule of law, and liberal democracy. The primary function of these institutions is to strengthen democratic governance by creating normative convergence among member states and cooperating with them. This assumption has been one of the fundamental pillars of the European political order for years, but recent developments in Europe have called it into question. The EU's inability to halt democratic decline in Hungary, the diminishing impact of conditionality on Serbia's membership, and Azerbaijan's ability to maintain its authoritarian form of government while maintaining close cooperation with European institutions signify a significant transformation in the functioning of liberal norms within multilateral institutional structures. These examples show that, despite the continued presence of liberal values in official documents and political commitments, their capacity to produce practical political outcomes is increasingly weak. This normative vacuum is particularly evident in the forms of strategic relationships that governments with semi-authoritarian characteristics establish with multilateral institutions. Instead of completely rejecting liberal norms, these types of regimes selectively adopt them while reshaping the way they are applied to suit their own political interests. In this process, states not only passively adhere to institutional rules but also actively interpret and transform them.

At this point, the existing literature often overlooks the practices of strategic adaptation and transformation adopted by semi-authoritarian actors within liberal multilateral institutional frameworks. This article aims to fill this gap by developing the concept of illiberal multilateralism and placing illiberal practices emerging within liberal institutions into an analytical framework. The study proposes the concept of "derived norms" to explain how norms transform their practical meaning while states maintain their formal commitment to liberal institutions. While these norms formally support liberal values, they emphasize institutional practices that, in reality, weaken the democratic content of those values. In this study, *derived norms* are defined not as the complete disappearance of liberal norms but as a process through which their priorities and meanings are shifted and reconfigured through institutional practices.

The article offers a critical contribution to approaches that explain normative erosion solely through institutional collapse or the complete rejection of liberal values, pointing out that illiberal practices are an increasingly widespread phenomenon in liberal institutional environments. Actors can instrumentalize liberal institutions and effectively transform democratic values while appearing to preserve them, as this article reveals. In this context, the study revolves around three examples, each with varying degrees of institutional proximity to the EU. Hungary, a full member state, Serbia, a candidate country, and Azerbaijan, as an example of external functional integration, are examining the different manifestations of illiberal multilateralism. Thus, the study demonstrates the emergence of an increasingly contested and fragmented normative space in European multilateralism and provides an actor- and institution-focused perspective to the debates on normative power. The study employs a theory-building and qualitative approach to examine the transformation of liberal norms within European multilateral institutional structures. The study investigates *the conditions under which liberal norms are sustained, reinterpreted, or undermined within European multilateral institutions*. The research endeavors to elucidate the processes of adaptation, instrumentalization, or erosion that reproduce liberal norms under

diverse institutional arrangements. In this context, three case studies with varying degrees of institutional proximity to the EU are analyzed. The analysis is conducted based on official reports, monitoring documents, and relevant legal assessments from the European Union and the Council of Europe.

2. Conceptual Framework: Illiberal Multilateralism and Normative Transformation

This study defines multilateralism as an institutionalized framework for cooperation distinguished by universal principles of conduct, rule-based interactions, and procedural consistency (Ruggie, 1992). Recent research on norm contestation within multilateral institutions has primarily focused on major global powers, particularly China and Russia (Cooley & Nexon, 2020). Conversely, the methods by which smaller and medium-sized European regimes maneuver and strategically interact with liberal multilateral institutions internally have received minimal attention. This study fills this gap by looking at cases of illiberal multilateralism in Europe and how institutional proximity affects strategic engagement. Multilateral institutions maintain their legal frameworks, membership structures, and formal obligations while gradually reconfiguring their liberal normative principles. Democracy, human rights, and the rule of law are still officially considered liberal values, but they are being pushed aside in favor of other important issues like sovereignty, regime stability, civilizational pluralism, and functional cooperation. Illiberal multilateralism possesses certain attributes akin to other concepts in the literature. Ginsburg's (2020) notion of authoritarian international law examines the legal mechanisms employed by authoritarian regimes to undermine democratic accountability. Flonk's (2025) concept of hollow multilateralism underscores the decline of normative substance within formally robust institutions. Raymond's (2021) research on authoritarian multilateralism underscores the proactive endorsement of alternative norms within international organizations. Illiberal multilateralism stresses the selective adaptation and repurposing of liberal norms within current institutional structures. Research on norm contestation in multilateral institutions has focused on major global powers, particularly China and Russia (Cooley & Nexon, 2020). By contrast, comparatively little attention to how smaller and medium-sized European regimes navigate and strategically engage with liberal multilateral institutions. This study addresses the existing gap by examining instances of illiberal multilateralism in Europe and the influence of institutional proximity on strategic engagement.

2.1. Conceptualizing Illiberal Multilateralism

Illiberal multilateralism is based on two main parts that are different from each other: multilateralism is a way for institutions to work together, and illiberalism is a political norm. It is necessary to treat these dimensions separately to prevent conceptual conflation and to tackle the issue that "illiberal multilateralism" represents an internal contradiction. Ruggie (1992) characterizes multilateralism as an institutional approach to coordination among actors based on universal behavioral principles, as opposed to transient or context-specific agreements. From this viewpoint, multilateralism signifies not merely cooperation but a unique institutional framework that organizes, enables, and perpetuates collaborative engagement over time. It actually assumes the continued usefulness of multilateral institutions as rule-based frameworks. The endurance of multilateral institutions is thus a prerequisite of illiberal multilateralism. The term "illiberal" does not refer to a specific type of government but rather to a way of thinking and governing that puts sovereignty, regime autonomy, political control, and stability ahead of liberal-democratic values like pluralism, judicial independence, and universal human rights (Kelemen, 2020). In this context, illiberalism can be seen in various regime types, such as illiberalizing democracies, hybrid regimes, and authoritarian systems. The commonality among these cases lies in their collective adherence to

liberal norms (Bieber, 2018). Illiberal multilateralism functions through adaptation and reinterpretation. In both instances, the tension emerges from the simultaneous existence of a formally maintained institutional or procedural framework. Illiberal multilateralism preserves the procedural obligations of multilateral cooperation while subverting the liberal ideals typically linked to them.

2.2 Strategies of Illiberal Multilateral Engagement

Illiberal multilateralism does not exhibit a singular or homogeneous behavioral pattern. This study outlines three common approaches that illiberal entities use in multilateral settings: weakening internal norms, strategic alignment, and symbolic adherence, drawing from existing research. These strategies describe the ways illiberal entities adapt to, take advantage of, and reshape multilateral organizations while staying involved. This typology is crucial, as it links where institutions stand with how norms are adjusted, moving beyond broad discussions of norm challenges to foster a mechanism-focused grasp of how illiberal multilateralism operates. Internal norm erosion is a tactic employed by illiberal regimes to undermine liberal norms internally by exploiting their membership in multilateral bodies. This approach draws from research on democratic challenges within the EU. These studies demonstrated that member states can evade enforcement while adhering to regulations through institutional veto points, consensus rules, and procedural delays. Regimes practicing internal norm erosion adhere to formal obligations while deliberately undermining their practical implementation. Liberal standards are still present in treaties, monitoring systems, and official talks, but changes in domestic laws, selective adherence, and strategic reinterpretation make them less effective. While multilateral institutions retain symbolic influence, their capacity to foster unity or deter negative actions is diminishing over time. This approach contrasts with open norm resistance, as it hinges on institutional integration. By framing external oversight as politically driven interference and employing narratives focused on sovereignty, illiberal entities convert institutional discord into domestic acquiescence while remaining within the multilateral framework. Instrumental alignment characterizes how states in transitional institutional roles, like candidate or accession nations, engage with multilateral organizations. In this arrangement, individuals engage with multilateral institutions primarily due to strategic considerations rather than moral imperatives. Research on EU enlargement and conditionality illustrates that reforms can be implemented selectively to obtain financial aid, political backing, or international legitimacy, without resulting in significant democratic transformation (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Bieber, 2018). I emphasize formal adherence to institutional mandates in domains yielding immediate advantages, while postponing, undermining, or partially executing politically detrimental reforms. In this context, multilateralism operates as a transactional system, where adherence is modified to optimize advantages and mitigate domestic hazards. The persistence of instrumental alignment is closely linked to the reliability of enforcement mechanisms. When geopolitical factors, stability issues, or competition from outside actors make conditionality less effective, illiberal regimes can keep working with liberal institutions for a long time without actually making any real progress toward normative convergence (Cooley & Nexon, 2020).

Instrumental alignment shows how multilateral institutions can unintentionally support illiberal governance by making a clear distinction between formal compliance and real reform. When institutions lack integration but still rely on each other for political or functional reasons, symbolic compliance serves as an effective strategy. This pattern aligns with research on symbolic politics and legitimacy in international organizations, emphasizing how states may embrace the rhetoric and rituals of compliance while opposing actual implementation (Hafner-Burton & Schneider, 2023). In cases of symbolic compliance, liberal norms are

acknowledged rhetorically and incorporated into official documents, reporting procedures, and institutional dialogue. Nonetheless, these commitments are predominantly performative, aimed at mitigating reputational costs and indicating compliance without transforming domestic power dynamics. Involvement in multilateral organizations primarily aims to establish external credibility. Symbolic compliance differs from instrumental alignment because it is independent of the likelihood of someone joining or becoming a member. Instead, it depends on the symbolic value of participation itself, especially in institutions where rules aren't strictly enforced, decisions are made by consensus, or there are competing strategic priorities. (Flonk & Debre 2025)

3. Hungary: Internal Norm Erosion from Within EU Membership

Hungary is an example of how full membership in a liberal multilateral institution can weaken internal norms. Since Viktor Orbán assumed power in 2010, Hungary has been at the center of debates about illiberal transformation within the EU (Scheppele, 2018). The Orbán administration has developed a discourse that redirects the EU's liberal normative framework by referencing sovereignty, cultural protectionism, and family values. In this case, the Hungarian government has used the benefits of being an EU member to their advantage while still formally taking part in EU decision-making. This dynamic has weakened the EU's ability to uphold the consistent application of common rules across its member states (European Commission, 2020; 2022). This arrangement allows for a kind of illiberal multilateral participation that gradually erodes the liberal normative core while preserving the structure of institutions.

In this discourse, infringement procedures and monitoring mechanisms are redefined not as impartial legal accountability tools, but as biased instruments used by Brussels elites (Orbán, 2014; 2018). When the EU expresses its concerns, there is a persistent delay in alignment, selective changes in law, and obstruction of procedures, as seen in European Parliament resolutions and Commission Rule of Law Reports. The Hungarian government obscures its disagreement with EU rules. Instead, it has been slowly changing the way domestic institutions work in ways that make them less independent, less effective, and less able to limit executive power (European Parliament, 2018; European Commission, 2020; 2022).

EU membership itself is becoming a crucial part of this process. Hungary's status as a full member state has provided access to institutional resources that increase its bargaining power, particularly in policy areas requiring unanimity. This advantage has allowed the government to weaken the effectiveness of conditionality mechanisms and use disagreements with EU institutions as a tool for mobilization in domestic politics. During the 2018–2025 period, the government frequently framed criticism from the EU as "ideological interference from Brussels"; the protection of national sovereignty and the emphasis on the discourse of "Christian Europe" have been highlighted (Radio Free Europe/Radio Liberty, 2024). In contrast, EU Rule of Law Reports and European Parliament resolutions have systematically documented the ongoing deterioration in the areas of judicial independence, media pluralism, and the fight against corruption (European Commission, 2020; 2022; 2024; European Parliament, 2022). Hungarian authorities can question interpretations of liberal norms from within, exercise their veto rights, and politicize implementation mechanisms by continuing to participate in EU decision-making processes and access institutional forums. Therefore, internal reforms that make the judiciary less independent, the media less diverse, and checks on executive power less stringent are normalized by referring to national constitutional identity and democratic authority, even if they are formally part of the EU legal system.

Due to their reliance on political consensus among member states, EU infringement procedures and Article 7 TEU mechanisms have remained largely symbolic (Madsen, 2019).

Although the European Commission's 2025 Rule of Law assessment has tied the distribution of EU funds to specific reform conditions, the Hungarian government has consolidated its domestic public support by presenting these measures as violations of national sovereignty and examples of political repression (European Commission, 2025). In this context, EU conditionality has become a political arena where norms are renegotiated. The erosion of domestic norms in Hungary has been institutionalized through a series of concrete legal and constitutional reforms. The Basic Law adopted in 2011 and its subsequent amendments weakened judicial oversight, most notably by significantly restricting the Constitutional Court's jurisdiction in budgetary and financial matters (Bánkuti et al., 2012).

Amendments to the Media Law in 2018 led to the centralization of regulatory authority over public and private media, severely eroding media pluralism and freedom of the press (Freedom House, 2023). Judicial reforms implemented in 2020 further increased executive influence over judicial appointments and court administration. This phenomenon has expanded; this situation has been the subject of recurring concerns in both the EU Rule of Law Reports and the Venice Commission opinions (Venice Commission, 2012; 2013; 2021; European Commission, 2022).

Generally, the Hungarian example represents a model where high institutional convergence is combined with transformative internal norm erosion, as defined in the study's typology. EU membership has enabled the strategic use of institutional tools for the internal reinterpretation and weakening of liberal standards that have failed to produce normative convergence. Hungary exemplifies the institutionalization of illiberal multilateralism at the member state level and the undermining of the EU's normative authority.

4. Serbia: Instrumental Alignment through Candidate Status

Serbia began accession negotiations with the EU in 2014. Since then, while pursuing the membership process, it has also centralized its political system (European Commission, 2014, 2019, 2022). Under the leadership of Aleksandar Vučić, the country has developed a form of governance characterized by weakened media freedom, restricted judicial independence, and a concentration of political power (Kmezić, 2020). Instead of resolving this tension, Serbia's EU accession process has institutionalized it and allowed it to coexist with continued accession under EU enlargement frameworks (European Commission, 2019).

Scholars often refer to the relationship between Serbia and the EU as a selective adaptation. In this relationship, reforms related to accession are mainly focused on making it easier to get financial help, pay for infrastructure, and gain legitimacy from outside sources. However, basic reforms concerning democratic accountability and the rule of law remain limited (Bieber, 2018). Therefore, progress in technical harmonization has not translated into deeper political rapprochement. *EU progress reports between 2014 and 2025 consistently document stagnation or regression in judicial independence, media pluralism, and anti-corruption efforts, even as Serbia continues to benefit from EU financial assistance and political engagement* (European Commission, 2016; 2019; 2022; 2024).

This pattern shows a strategic approach in which the accession process is used to keep the regime stable instead of changing it to a democracy (Kmezić, 2020). Serbian officials decide how to interact with the EU based on their interests and sovereignty. At the same time, they keep close political and economic ties with Russia, China, and the Gulf states (Bieber, 2018). According to EU policy documents, Serbia is recognized as a crucial partner in the Western

Balkans, underscoring the growing conflict between normative commitments and geopolitical priorities (European Commission, 2020). The European Commission's 2025 assessment highlights Serbia's limited alignment with EU foreign policy, notably its refusal to join sanctions against Russia. This stance has not resulted in a substantial decrease in financial or political support, revealing the weakening credibility of conditionality amid rising geopolitical tensions (European Commission, 2025).

Therefore, Serbia's alignment with the EU *acquis* has largely remained formal. Although the government has participated in EU-mediated initiatives and signed agreements such as the *Brussels Agreement (2013)* and the *Ohrid Agreement (2023)*, these steps have not been accompanied by sustained progress on core political reforms or on unresolved issues, including the normalization of relations with Kosovo (*European External Action Service, 2023*).

At the domestic level, international democracy indices, including Freedom House and V-Dem, have recorded a significant increase in authoritarian tendencies since 2018, reflected in declines in scores for media freedom, judicial independence, and electoral integrity (Freedom House, 2023; V-Dem Institute, 2023). Therefore, the accession process has been used as a tool to project a reformist image externally and bolster regime legitimacy internally. Serbian authorities have been prompted to selectively adhere to procedural and technical prerequisites, resulting in postponed reforms concerning media freedom, judicial independence, and political pluralism. Taken as a whole, the Serbian case exemplifies a form of instrumental conditionality where candidate status provides strategic flexibility. While compliance with EU rules occurs primarily at the formal level, illiberal standards are weakly institutionalized. Serbia thus demonstrates how illiberal multilateralism operates within instrumental institutional environments, exposing the structural limitations of enlargement-based conditionality under conditions of geopolitical competition. As a result, multilateral institutions, by emphasizing procedural conformity over lasting normative convergence, might unintentionally bolster illiberal practices and governance.

5. Azerbaijan: Symbolic Compliance and External Legitimacy Management

Azerbaijan joined the Council of Europe in 2001, raising expectations that it would achieve improvements in human rights, democratic governance, and the rule of law after the post-Soviet transition period (Council of Europe Assembly, 2001). Over two decades later, despite limited progress in these areas, democratic indicators have steadily declined (Freedom House, 2023). The Azerbaijani example, therefore, highlights the difference between formal institutional membership and substantive normative alignment, demonstrating a model that can be described as symbolic alignment within European multilateral frameworks. Despite Azerbaijan's continued participation in the Council of Europe, it has systematically restricted political pluralism by suppressing opposition voices, limited media freedom through censorship and control, and weakened judicial independence by exerting influence over the judiciary (PACE, 2022). The government has ratified core human rights conventions, engaged with the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), and maintained an appearance of compliance with European standards through regular participation in monitoring procedures and the submission of follow-up and compliance reports (PACE, 2017; 2020).

At the same time, opinions published by the Venice Commission since 2009 consistently document the executive's increasing dominance over the judiciary and constitutional order, while successive decisions by PACE point to persistent violations related to electoral integrity and political opposition (Venice Commission, 2009; 2016; PACE, 2022). Changes in the law

and rules make the symbolic side of compliance even more clear. Venice Commission opinions on Azerbaijan's media and electoral legislation indicate that recent reforms have remained largely procedural, failing to strengthen substantive guarantees of independence and pluralism (Venice Commission, 2018; 2021).

Liberal norms are officially recognized, but in practice, the regime is subject to stability and political control.

In Azerbaijan, official discourse is vital to sustaining symbolic compliance by consistently undermining external normative pressure. Presidential statements and government communications consistently portray international criticism as interference in domestic affairs and frame liberal-democratic demands as culturally biased and externally imposed standards (Aliyev, 2021). In this discursive framework, political legitimacy is defined not by pluralism or institutional accountability, but by sovereignty, state control, national identity, and socio-economic development. Consequently, although liberal norms are still officially recognized in European institutions, their actual impact on domestic political practices has been increasingly supplanted by a different normative framework focused on regime autonomy and stability.

The Venice Commission's assessments between 2014 and 2021 reveal unilateral executive control over judicial reforms and electoral legislation (Venice Commission, 2014; Venice Commission and OSCE/ODIHR, 2018), while PACE resolutions document ongoing restrictions on media freedom and political opposition (PACE, 2022). International indices further reinforce this model: Freedom House classified Azerbaijan as an "unfree" country in 2023, noting deterioration in many dimensions of governance (Freedom House, 2023). In this context, symbolic convergence functions as a mechanism for regime stability by consolidating power structures and managing international legitimacy.

In relations with European institutions, Azerbaijani officials always talk about their commitment to democracy, human rights, and the rule of law. Azerbaijan is an active member of the Council of Europe's reporting procedures, monitoring dialogues and official cooperation mechanisms. On the other hand, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe has found that democratic governance is still inadequate in many areas, such as the restriction of political opposition, civil society, and independent media (Council of Europe, 2019; 2020). These reports show a clear difference between formal promises and actual compliance.

Although Azerbaijan continues to work with the European Court of Human Rights, it has consistently refused to implement the European Court of Human Rights' decisions, particularly in politically sensitive cases. Despite the Azerbaijani government's continued participation in monitoring procedures and institutional dialog, the Committee of Ministers has repeatedly reported delays, partial compliance, or non-implementation (Council of Europe, 2022). The continuation of these practices demonstrates that participation and reporting can coexist with minimal practical transformation.

Azerbaijan's strategic importance in European energy security has further enhanced the effectiveness of this strategy. The completion of the Southern Gas Corridor and the EU's increasing dependence on Azerbaijani gas have particularly enhanced Baku's influence in its relations with European institutions, especially after 2022 (European Commission, 2022). Energy cooperation has complicated efforts to exert normative pressure, as concerns about supply security have taken precedence over human rights considerations (Youngs, 2007). Since the beginning of the energy crisis, Azerbaijani authorities have more openly used European partnerships to justify domestic authoritarian measures and further reduced the practical impact of liberal norms (European Commission, 2022).

Although Azerbaijan does not have official EU membership or candidate status, its functional integration into the European institutional order through membership in the Council of Europe and strategic cooperation with the EU justifies its inclusion in the analytical framework (Council of Europe, 2001; European Commission, 2022). Unlike Hungary and Serbia, Azerbaijan is in a position of limited institutional proximity and high functional dependence. This configuration allows the regime to gain external legitimacy from symbolic conformity while remaining largely isolated from sanction mechanisms. In the suggested typology, Azerbaijan exemplifies non-liberal multilateralism, wherein normative influence is attained through strategic interdependence and is both external and functionally integrated.

6. Empirical Support and Causality

The empirical evidence demonstrates that illiberal multilateralism functions as a systematic process with identifiable causal mechanisms. The disparities in institutional status, norms, and strategic multilateralism across the three cases elucidate the variations in illiberal strategies. Each case exhibits a distinct amalgamation of these variables, and their collective examination reveals persistent patterns that associate institutional context with normative outcomes (Adler-Nissen & Zarakol, 2021).

Hungary exemplifies the manipulation of internal norms through its full EU membership. Institutional status grants access to veto powers and consensus-driven decision-making processes, enabling the government to hinder enforcement initiatives and reinterpret liberal commitments internally (Kelemen, 2020). Therefore, membership challenges the expected logic of EU institutions. It lets liberal norms be redefined strategically by using national identity, sovereign democracy, and resistance to ideological intervention as examples. In this context, institutional proximity serves as a catalyst for norm erosion.

Serbia exemplifies a pattern of selective and instrumental alignment, characterized by strategic choices based on specific interests and instrumental use of alignment, associated with its candidate status. When the credibility of accession conditionality diminishes, norms are regarded as tools (Bieber, 2018). The accession process in Serbia is viewed as a strategic approach to obtain economic resources, political backing, and external legitimacy, emphasizing the pragmatic aspect of alignment over democratic reform. Consequently, alignment predominantly transpires at the formal level, whereas substantive democratic standards remain inadequately institutionalized. The disparity between the EU's progress report assessments and the government's emphasis on stability and sovereignty exemplifies a specific form of logical reasoning (European Commission, 2019; 2024). Increased institutional proximity without credible enforcement heightens strategic adaptation, enabling maneuvers that prioritize self-interest over normative alignment.

Azerbaijan is a good example of how to build external legitimacy in a situation where institutions are not very close to each other but are very dependent on each other for their functions. Although Azerbaijan is neither an EU member nor a candidate, it attains international legitimacy through symbolic engagement with European institutions, particularly the Council of Europe, and strategic energy collaboration (PACE, 2022; European Commission, 2022). In this instance, institutional position alone does not dictate normative outcomes, strategic considerations such as energy security influence the effects of liberal norms (Youngs, 2007). Formal indicators of alignment endure, whereas authoritarian practices intensify domestically, resulting in an equilibrium between external legitimacy and internal regime stability. The three cases show that the status of an institution is a key factor in determining how illiberal strategies work in multilateral settings. Being close to the institution makes it easier

for internal norms to erode, which means that established norms can slowly fade away or be reinterpreted from within. The case of Azerbaijan demonstrates that acting as an intermediary facilitates the alteration of processes and strategies. Simultaneously, functionally embedded external positions facilitate comprehension and legitimacy. Illiberal multilateralism arises across various institutional tiers, propelled by a unified strategic rationale. Different levels of institutional attachment influence the interpretation, movement, and application of liberal norms in practice, as demonstrated by this pattern.

7. Comparative Analysis: Institutional Position and Strategies of Illiberal Multilateralism

This section compares Hungary, Serbia, and Azerbaijan to show how their positions in European multilateralism affect their different strategies for illiberal engagement. The comparative analysis elucidates systematic variation in the adaptation, instrumentalization, or erosion of liberal norms, contingent upon states' institutional proximity, oversight exposure, and access to multilateral resources (Adler-Nissen & Zarakol 2021).

The three cases have different roles in European multilateral governance. As a member, Hungary has many procedural rights, such as the right to vote in decision-making processes, take part in legislative processes, and access institutional veto points (European Parliament 2018; European Commission 2020). Serbia is an EU candidate state that is in the middle of the process of joining. It benefits from financial and political support at the same time. Azerbaijan, however, is not involved in the EU accession process. It works with the EU mainly through functional cooperation in areas like promoting human rights and monitoring mechanisms like compliance assessments within the Council of Europe.

These variations in institutional standing are analytically significant. They influence both the motivations for participation and the array of strategies accessible to illiberal regimes. Full membership allows for internal contestation, candidate status promotes selective compliance linked to incentives and peripheral participation supports reputational signaling with minimal domestic adjustment (Cooley & Nexon 2020).

Hungary's integration into EU institutions aids its strategy for internal norm erosion. As full members, Hungary can challenge how liberal norms are understood within the Union's legal and procedural framework. People say that EU rules are important and that they are followed, but they lose a lot of their power when people follow them late, block the process, or make enforcement political (European Parliament 2018; 2022; European Commission 2020; 2022). Institutional access thus serves to undermine liberal oversight while remaining within the multilateral framework.

Serbia's strategy of instrumental alignment is a reflection of its position in the middle of the institutional spectrum. Accession conditionality incentivizes formal alignment with EU norms, however, inconsistent enforcement and geopolitical factors diminish the costs associated with partial compliance (Schimmelfennig & Sedelmeier 2005). The Serbian government only makes changes in areas that will bring them material benefits or make them look good to the rest of the world. They don't make any real changes in politically sensitive areas, as shown in Commission progress reports (European Commission 2020; 2022; 2023). Multilateral engagement functions as a reciprocal exchange of benefits.

Azerbaijan's strategy of symbolic compliance arises from its marginal yet enduring involvement with European institutions. Being part of reporting, monitoring, and dialogue systems provides countries diplomatic legitimacy and boosts their reputations, even though their practices are mostly unaffected by outside forces (Council of Europe 2019; 2020; Venice

Commission 2021). Liberal norms are recognized both rhetorically and procedurally; however, inadequate enforcement and restricted institutional influence enable the continuation of authoritarian governance (Council of Europe 2022). In this setup, multilateralism is mostly used to keep things fair.

In all three cases, illiberal multilateralism doesn't work by completely rejecting liberal norms. It works by selectively adapting them (Adler-Nissen & Zarakol 2021). The mechanism's adaptation transpires varies: In Hungary, institutions maintain their strength while gradually weakening liberal norms from within, In Serbia, people implement norms where they yield the greatest rewards and In Azerbaijan, norms are used as a way to address outside scrutiny. These patterns align with specific arrangements of institutional access, oversight capability, and enforcement legitimacy.

This comparison makes it clear that illiberal multilateralism does not lead to a single normative outcome. It accomplishes its goal by establishing derivative normative hierarchies within multilateral institutions. In this case, liberal ideas are used with other important ones, such as sovereignty, regime stability, and functional cooperation (Flonk 2025). Multilateralism persists in its structure, but its normative consequences vary systematically across institutional settings.

The comparative analysis indicates that It can't be understand how illiberal multilateralism affects global governance without looking at where institutions are positioned. Full members, candidates, and peripheral participants encounter varying opportunity structures and constraints, resulting in unique engagement patterns. This discovery contests linear notions of normative convergence via participation and underscores the necessity to examine multilateral institutions as arenas of strategic adaptation. (Cooley & Nexon 2020).

It demonstrates how illiberal multilateralism transforms European governance by comparing Hungary, Serbia, and Azerbaijan within a unified analytical framework, revealing its effects from within, at the margins, and across the periphery. The typology formulated in this article offers analytical utility for comprehending both the reasons behind the failure of liberal norms to converge and the ways in which multilateral institutions are altered through prolonged illiberal engagement (Adler-Nissen & Zarakol 2021).

8. The theoretical contribution and its connection to established literature are noteworthy.

Prior research has primarily viewed international institutions as instruments of legitimacy through formal participation, concentrating on their role in legitimizing actions. This analysis presents specific instances of how illiberal entities, through their conduct within institutional frameworks, deliberately modify both the interpretation and the practical application of liberal norms. In a transitional analytical realm, illiberal multilateralism partially rejects liberal principles and strategically reinterprets and applies them. Second, the study expands the discourse on multilateralism during periods of stress, specifically addressing issues of institutional legitimacy and global power competition as emphasized in the Review of International Organizations literature. A research looks at big powers like China and Russia, but this study shifts the focus to what is happening within Europe and in areas close to it. It indicates that medium-sized governments in or near the EU use illiberal multilateralism for more than just rivalry between great powers. The paper weakens the standards that made the EU strong and shows how these things work together in the EU. Third, the article contributes to prior studies on norm competition and institutional instrumentalization by presenting a model that links the function of an institution, its normative approach, and the application of multilateralism in practice. Illiberal actors modify

liberal norms through two interrelated dimensions: discursively, by changing their meaning, and institutionally, by redistributing organizational responsibilities. This dual process enables substantial normative transformation without formal institutional disruption. This study synthesizes insights from normative power theory (Manners, 2002) and strategic institutionalism (Krasner, 1983) to clarify the dynamic evolution of European multilateralism. The changes are not only indicative of evolving values; they also constitute an active process of derivative norm creation. During this process, liberal norms are formally upheld but practically replaced. The framework delineated in this paper elucidates the distinctions within the liberal-illiberal dichotomy in contemporary literature by providing an in-depth analysis of its contribution to a more actor-centric and institutionally grounded perspective on evolving norms, highlighting the transition toward. Future research may apply this framework in diverse regional contexts, including Latin America, Southeast Asia, or Africa, to examine internal resistance mechanisms and counter-strategies within multilateral organizations.

9. Conclusion and Discussion

It was examined the transformation of liberal multilateralism within the European institutional structure in this study. The study shows that within their workings, liberal multilateral institutions enable illiberal practices, which contribute to democratic regression. The procedural logic, flexibility, and diverse forms of integration within European multilateralism create a space where states can develop illiberal strategies without withdrawing from these structures, thereby allowing for strategic adaptation and manipulation. The article formulates the notion of illiberal multilateralism to elucidate this process. The examples show that while liberal norms such as democracy, human rights, and the rule of law persist in institutional documents and official discourse, their practical impact is progressively weakened through selective adaptation, procedural adjustment, and strategic reinterpretation. This process indicates a normative repositioning where liberal norms are formally preserved while being transformed in content.

The examination of Hungary, Serbia, and Azerbaijan demonstrates that the level of institutional proximity to the EU, such as full membership status, candidate country status, and non-member status, is decisive in shaping their respective illiberal multilateralism strategies. Hungary allows the internal erosion of liberal norms due to its full membership status, institutional reach, and limited enforcement capacity. In Serbia, a candidate country, the membership process provides a basis for instrumental adaptation and selective reforms. Azerbaijan is not a member of the EU, meets normative expectations by using the Council of Europe and functional cooperation channels to create symbolic adaptation strategies within a limited framework of institutional integration. Across the three cases, they reveal that illiberal multilateralism is a systematic phenomenon sensitive to institutional context.

Membership, candidacy, and external integration generate different incentive structures that determine how norms are adapted and prioritized. This finding challenges the linear assumption that higher institutional integration automatically leads to stronger normative conformity by highlighting the multiple interactions between institutional integration and normative adherence in multilateral settings. One of the theoretical contributions of this study is to clarify the distinction between the discursive reframing of norms and the formation of derived normative hierarchies through institutional practices. Derived norms do not mean the complete replacement of liberal values or the construction of alternative normative orders. They refer to the gradual shift in the priority and practical impact of liberal norms within existing institutional frameworks. This process demonstrates that normative conflict occurs through procedural and institutional mechanisms.

These findings also have profound implications for discussions on European multilateral governance and normative authority. The normative influence of the EU is becoming increasingly conditional, context and dependent on institutional limits due to evolving geopolitical dynamics and changing global norms. The examples examined demonstrate that liberal multilateralism has not ended, it they have evolved a more competitive, fragmented, and negotiable normative space due to the changing dynamics of multilateral interactions and normative contestation.

Finally, the article argues that illiberal actors do not introduce entirely external norms to multilateral institutions. A process of norm displacement occurs, where liberal norms are formally maintained but are practically subordinated to priorities such as functional cooperation, sovereignty, regime stability, and administrative control, as exemplified by the cases of Hungary, Serbia, and Azerbaijan. Conceptualizing this process is critical to understanding how liberal norms are tested, transformed, and reproduced in contemporary multilateral politics.

The findings of this study directly challenge assumptions in the literature regarding the normative power of the EU. The Normative Power Europe approach explains the EU's capacity to spread democratic values through institutional attraction, membership incentives, and normative convergence (Manners, 2002). This article demonstrates that institutional participation and normative commitments do not facilitate democratic internalization. Instead, it can lead to the selective adaptation and substantive erosion of liberal norms in certain settings. This finding shows that normative power relies on how norms are proclaimed, implemented, monitored, and enforced. The study also urges a fresh and critical examination of the reasons attributed to Europe's declining democracy. These include claims that it is mainly due to problems with how the EU is run or the rise of authoritarian ideas around the world (Kelemen, 2020; Levitsky & Ziblatt, 2018). The cases examined show that democratic erosion can be produced not only by external pressures or ideological ruptures but also through processes of strategic alignment, procedural flexibility, and institutional interaction within liberal multilateral institutions.

References

- Adler-Nissen, R., & Zarakol, A. (2021). Struggles for recognition: The liberal international order and the merger of its discontents. *International Organization*, 75(2), 611–634. <https://doi.org/10.1017/S0020818320000454>
- Bieber, F. (2018). Patterns of competitive authoritarianism in the Western Balkans. *East European Politics*, 34(3), 337–354.
- Bánkuti, M., Halmai, G., & Scheppele, K. L. (2012). Disabling the Constitution. *Journal of Democracy*, 23(3), 138–146. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/disabling-the-constitution/>
- Cooley, A., & Nexon, D. H. (2020). *Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order*. Oxford University Press.
- Flonk, T., & Debre, M. J. (2025). *Hollow multilateralism: Institutional survival without liberal substance*. *Review of International Organizations*.
- Ginsburg, T. (2020). *Authoritarian International Law?*. *American Journal of International Law*, 114(2), 221–260. doi:10.1017/ajil.2020.3.

- Hafner-Burton, E., & Schneider, C. (2023). Authoritarianism inside international institutions. *International Organization*, 77(4), 1–34.
- Kelemen, R. D. (2020). The European Union's authoritarian equilibrium. *Journal of European Public Policy*, 27(3), 481–499.
- Kmezić, M. (2020). Rule of law and democracy in the Western Balkans: addressing the gap between policies and practice. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(1), 183–198. doi:10.1080/14683857.2019.1706257
- Krasner, S. D. (1983). Structural causes and regime consequences: Regimes as intervening variables. *International Organization*, 36(2), 185–205.
- Madsen, M. R. (2019). *Resistance to the European Court of Human Rights: The institutional and sociological consequences of principled resistance*. Courts Working Paper No. 159, University of Copenhagen. Forthcoming in Breuer (Ed.), *Principled Resistance to ECtHR Judgments – A New Paradigm?* (Springer).
- Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms? *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235–258.
- Radio Free Europe/Radio Liberty. (2024, October 23). Orban tells Hungarians to “resist” Brussels. RFE/RL. <https://www.rferl.org/a/hungary-orban-resist-brussels/33170392.html>
- Raymond, G. A. (2024). *Authoritarian multilateralism and the hollowing out of liberal norms*. *Cambridge Review of International Affairs*, 37(2), 215–234. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2269809>
- Ruggie, J. G. (1992). Multilateralism: The anatomy of an institution. *International Organization*, 46(3), 561–598. <https://doi.org/10.1017/S002081830003278X>
- Sata, R. (2023). Europe vs. the EU in Hungarian populist discourse. “Frontiers in Political Science”.
- Scheppele, K. L. (2018). *Autocratic legalism*. *University of Chicago Law Review*, 85(2), 545–583.
- Schimmelfennig, Frank & Sedelmeier, Ulrich (2005). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell University Press. <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9780801441146/the-europeanization-of-central-and-eastern-europe/>
- V-Dem Institute. (2023). *Country profile: Serbia*. *Varieties of Democracy (V-Dem)*. <https://www.v-dem.net/country/Serbia/>
- Youngs, R. (2007). *Europe's external energy policy: Between geopolitics and the market*. CEPS Working Documents No. 278, Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels.

Hungary Documents

- European Commission (2020). *Rule of Law Report – Hungary*. https://commission.europa.eu/system/files/2020-09/hu_rlr_country_chapter.pdf
- European Commission. (2022). *Rule of Law Report: Hungary Country Chapter*. Brussels. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/annual-rule-law-cycle/2022-rule-law-report_en

European Commission. (2024). *Rule of Law Report: Hungary Country Chapter*. Brussels. https://commission.europa.eu/publications/2024-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en

European Parliament (2018). Resolution on Hungary (Article 7). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0340_EN.html

European Parliament. (2022). *European Parliament resolution of 24 November 2022 on the assessment of Hungary's compliance with the rule of law conditions under the Conditionality Regulation* (OJ C 167). Strasbourg. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2023_167_R_0012

Freedom House. (2023). *Freedom in the World 2023: Hungary*. FreedomHouse.org. <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2023>

Orbán, V. (2014). *Speech at the 25th Bálványos Summer Free University*. Tusnádfürdő. <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

Orbán, V. (2018). *Prime Minister Viktor Orbán's speech at the 29th Bálványos Summer Open University and Student Camp*. Prime Minister's Office. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orbans-speech-at-the-29th-balvanyos-summer-open-university-and-student-camp/>

Venice Commission. (2012). *Opinion on the Act on the Transitional Provisions of the Fundamental Law of Hungary* (CDL-AD(2012)009). Council of Europe. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)009-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)009-e)

Venice Commission. (2013). *Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary* (CDL-AD(2013)012). Council of Europe. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)012-e)

Venice Commission. (2020). *Opinion on amendments affecting the judiciary in Hungary* (CDL-AD(2020)012). Council of Europe. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)012-e)

Serbian Documents

Brussels Agreement (2013). *First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations* <https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/brussels20agreement.pdf>

European Commission (2016). *Report on Serbia*. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/e66d2dc8-ad88-4570-8a6c-94ce27302171_en?filename=20161109_report_serbia.pdf

European Commission (2020). *Serbia 2020 Report* (SWD(2020) 352 final) <https://www.stat.gov.rs/media/5500/izvestaj-ek-o-napretku-srbije-za-2020-godinu.pdf> stat.gov.rs

European Commission (2024). *Serbia Report 2024* <https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/3c8c2d7f-bff7-44eb-b868->

[414730cc5902_en?filename=Serbia+Report+2024.pdf](https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/3c8c2d7f-bff7-44eb-b868-414730cc5902_en?filename=Serbia+Report+2024.pdf) *Enlargement and Eastern Neighbourhood*

European Commission (2024). *Serbia Report*. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/3c8c2d7f-bff7-44eb-b868-414730cc5902_en?filename=Serbia+Report+2024.pdf

European Commission. (2019). *Serbia 2019 Report*. European Commission. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20190529-serbia-report.pdf>

European Commission. (2025). *Rule of Law Report 2025 – Country Chapter: Serbia*. European Commission. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/annual-rule-law-cycle/2025-rule-law-report_en

European External Action Service. (2023). *Belgrade–Pristina Dialogue: Agreement on the path to normalisation between Kosovo and Serbia*. European Union External Action Service. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-eu-proposal-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en

Freedom House. (2023). *Serbia: Nations in Transit 2023 country report*. Nations in Transit 2023. Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2023>

Ohrid Agreement (2023). European External Action Service. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en

Azerbaijan Documents

Aliyev, I. (2021). Official statements and speeches on sovereignty and non-interference.

Assembly of the Council of Europe. PACE, (2020), Parliamentary Assembly of the Council of Europe. *Reported cases of political prisoners in Azerbaijan* (Resolution 2322). <https://pace.coe.int/files/28584/html>

Assembly of the Council of Europe. PACE (2001). *Azerbaijan's accession and commitments regarding pluralist democracy, human rights, and the rule of law*. Council of Europe. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19451&lang=en>

Assembly of the Council of Europe. PACE, (2022), Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE). *Resolution 2477 (2022): The functioning of democratic institutions in Azerbaijan*. Council of Europe. <https://pace.coe.int/en/files/30040/html>

Assembly of the Council of Europe. PACE, (2017), Parliamentary Assembly of the Council of Europe. *Resolution on the functioning of democratic institutions in Azerbaijan*. Strasbourg. <https://pace.coe.int/en/files/24188/html>

Council of Europe – PACE (2019). *Resolution 2184 – Democratic institutions in Azerbaijan* <https://pace.coe.int/en/files/25421/html>

Council of Europe – PACE (2020). *Resolution 2322 – Obligations and commitments of Azerbaijan*. <https://pace.coe.int/en/files/28655/html>

Council of Europe – PACE (2022). *Resolution 2479 – Implementation of ECtHR judgments*. <https://pace.coe.int/en/files/30006/html>

Council of Europe, Venice Commission. (2009). *Opinion on the draft amendments to the Constitution of the Republic of Azerbaijan* (Opinion No. CDL-AD(2009)010-e). Council of Europe. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)010-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)010-e)

European Commission. (2022). *EU and Azerbaijan enhance bilateral relations, including energy cooperation*. European Commission. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-azerbaijan-enhance-bilateral-relations-including-energy-cooperation-2022-07-18_en

Freedom House. (2023). *Azerbaijan: Nations in Transit 2023 Country Report*. Nations in Transit 2023. Freedom House. Erişim adresi: <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/nations-transit/2023>

Freedom House. (2023). *Freedom in the World 2023: Azerbaijan*. Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-world/2023>

Freedom House. (2023). *Nations in Transit: Azerbaijan*. Washington, DC. <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-world/2023>

OSCE/ODIHR. (2018) *Joint Opinion on amendments to the Electoral Code of Azerbaijan* (CDL-AD(2018)014). Council of Europe.

President of the Republic of Azerbaijan. <https://president.az>

Venice Commission (2021). *Opinion on the Media Law of Azerbaijan*. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2021\)010-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2021)010-e)

Venice Commission. (2009). *Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of the Republic of Azerbaijan* (CDL-AD(2009)010). Council of Europe. <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282009%29010-e>

Venice Commission. (2014). *Joint Opinion on the Draft Law on the Central Election Commission of the Republic of Azerbaijan* (CDL-AD(2014)015). Council of Europe. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)015-](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)015-)

Venice Commission. (2016). *Opinion on the draft amendments to the legislation on the judiciary and elections of the Republic of Azerbaijan* (CDL-AD(2014)016). Council of Europe.

Venice Commission. (2018). *Opinion on the Draft Constitutional Law on Amendments to the Constitution of the Republic of Azerbaijan* (CDL-AD(2018)011). Council of Europe. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2018\)011](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)011)

Demokratik Siyasetin İktisat Politikasına Zararlı Etkileri: Türkiye’de Erken Emeklilik Örneği

Şerafettin Okan Yayla¹

Öz

Siyasal sistemler ülkede bir resmî ideoloji varsa bu ideolojinin sert veya yumuşak olması; parti sayısı, yani sistem içinde siyasal rekabetin bulunup bulunmaması; kitle iletişim araçlarında sahiplik; ekonomik hayata devlet müdahalelerinin ölçüsü ve derecesi ve şiddetin sistem içindeki yeri ve rolü bakımlarından değerlendirilebilir ve tasnif edilebilir. Bu ölçütlerle siyasal sistemler demokratik ve anti demokratik sistemler olarak ikiye ayrılabilir. Demokrasiler sert bir resmî ideolojinin bulunmadığı, birden çok siyasi partinin olduğu, kitle iletişim araçlarında özel sektörün de yer aldığı, ekonomik hayatın bütünüyle devlet kontrolünde olmadığı ve şiddetin devlet tarafından ölçülü ve kurallı olarak kullanıldığı rejimlerdir. Demokratik sistemlerde yönetilen ile yöneten, seçmenler ile iktidar arasında özel bağlar ve ilişkiler bulunur. Demokrasi seçmenlerin taleplerinin partiler aracılığıyla sisteme yansıtıldığı bir rejimdir. Partiler iktidara gelebilmek için seçmenlerden gelen bu taleplere cevap vermeye çalışır. Ancak bu talepler ve onlara verilen cevaplar her zaman müspet sonuçlar üretmeyebilir. Bazı durumlarda seçmen tabakalarından gelen talepler sağlam iktisat politikasından sapmaya yol açabilir. Türkiye’de Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) vakası buna bir örnek teşkil etmektedir Türkiye dünyadaki gidişin tersine emeklilik yaşını yükseltmek yerine EYT grubu için düşürdü. Bu da zaten açık vermekte olan SGK açıklarının büyümesine ve devletin merkezi hazineden SGK sistemine aktardığı fon miktarının artmasına sebep oldu.

Anahtar kelimeler: Siyasal sistemler, demokrasi, sağlam ekonomi politikası, Emeklilikte Yaşa Takılanlar, sosyal güvenlik fonları

Abstract

Political regimes can be classified on whether or not a hard official ideology exists; the number of political parties, private ownership in mass media tools; state’s intervention into economic life and the use of violence by the state. Within this framework political regimes are divided into two groups: Democratic and anti-democratic regimes. In a democracy there is no hard official ideology; political parties are definitely more than one; private property does exist in mass media; state’s intervention into economic life is limited and state uses violence limitedly and according to a set of predetermined rules. In democratic systems special ties exist between the governor and the governed, in other words political power and voter masses. Democracy is known as a system in which demands from the voters are sent to the political power and political power is expected to meet those demands. However this sort of voter demands do not always create good results. In some cases these demands might force the political power to leave sound economic policy. This has been the case in Türkiye with the expectations of those who demanded an early retirement. The decision for the early retirement of millions of people increased the deficit in Social Security Funds tremendously.

¹ Doktor, Altınbaş Üniversitesi, serafettinokanyayla@gmail.com, 0000-0001-8482-1575

Keywords: Political regimes, democracy, sound economic policy, early retirement, social security fons

Giriş

Demokrasi zamanımızda en çok ilgi ve değer gören ve en çok sözü edilen siyasi yönetim biçimidir. İnsanlar demokrasinin her zaman ve her konuda bütün toplum için iyi sonuçlar vereceğine inanmaktadır. Bunun sebebi olarak da demokratik sistemlerin halktan gelen taleplere açık ve bu taleplere cevap vermeye çalışıyor olmasını görmektedir.

Doğal olarak her siyasi sistem gibi demokrasinin de iktisat politikalarına etkileri vardır. Genel eğilim demokrasinin iktisat politikalarına pozitif etkiye bulunduğu ve ülkenin ekonomik gelişmesine katkı sağladığıdır. Bu büyük ölçüde doğru bir tespittir. Ancak her durumda ve vakada böyle olmayabilir. Bu yazının amacı demokratik siyasetin sağlıklı iktisat politikalarına nasıl zarar verebileceğini Türkiye’de Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) örneği üzerinden incelemektir.

Yazı siyasi sistemlerin tasnifinde kullanılan ölçütlerle başlayacaktır. Bu ölçütlere göre siyasi sistemler ikili bir tasnife tabi tutulacaktır. Daha sonra demokrasi ve ekonomik gelişme üzerinde kısaca durulacaktır. Ardından demokrasinin iktisat politikalarına zararlı etkilerinden bahsedilecektir. Yazıda son olarak Türkiye’de gerçekleştirilen erken emeklilik uygulamasının iktisat politikasına verdiği zararlara işaret edilecektir.

1. Siyasi sistemlerin tasnifi: Demokrasiler ve anti demokratik sistemler

Siyasi sistemler değişik şekillerde tasnif edilebilir. Bu tasnifler genellikle demokrasi etrafında şekillenir ve bu çerçevede demokrasiler ve anti demokratik siyasi sistemlerden bahsedilir. Anti demokratik sistemler de otoriter sistemler ve totaliter sistemler olarak ikiye ayrılabilir.

Günümüzde demokrasi çok popüler ve hayli yaygındır. Zamanımızın bir demokrasiler çağı olduğunu söylemek bir abartma sayılmamalıdır. Bir zamanlar dünyada azınlıkta kalan demokrasiler bugün çoğunluktadır. Demokrasiyi bir bütün olarak ve doğrudan doğruya reddeden bir ülkeye ve bir yazara nadiren rastlanmaktadır.

Demokrasi öylesine popülerdir ki demokratik nitelikleri yeterli seviyede haiz olsun veya olmasın bütün sistemler en azından demokrasinin bazı unsurlarının kendilerinde bulunduğunu öne sürmekte ve bazı demokratik usul kurallarını taklit etmektedir. Bunların en başında seçimler gelir. Seçim demokrasinin olmazsa olmazıdır. Bu yüzden kimi anti-demokratik sistemler dahi bir tür seçim yapmakta ve bununla hem ülke dışında hem de uluslararası coğrafyada meşruluk ve halk iradesine dayanma iddialarında bulunmaktadır. Bu yüzden siyasi sistemlerin analizi daha geniş bir bakışı gerektirmektedir.

Siyasi sistemleri analizde kullanılabilecek ölçütler elbette vardır. Bunlardan yararlanarak sistemlerin temel özelliklerini ve gerçekten demokratik olup olmadıklarını daha sağlıklı bir şekilde tespit ve tahlil edebiliriz (Linz, 2024).

İlk ölçüt siyasi coğrafyada egemen bir ideolojinin bulunup bulunmadığı ve böyle bir ideolojik hakimiyet varsa bu ideolojinin hangi niteliklere sahip olduğudur. Bilindiği gibi ideolojiler sert-kapalı ideolojiler ve açık-yumuşak ideolojiler olarak ikili bir tasnife tabi tutulabilir (Mardin, 1983). Bu tasnifte hem teorik çalışmalar hem de ampirik çalışmalar göstermektedir ki sert-kapalı ideolojilerin egemen olduğu rejimler demokrasi olamamaktadır. Çünkü bu ideolojiler evrensel hakikate tekeliçi biçimde sahip olduğuna inanmakta ve devlete de bu ideolojiye halkı her yol ve yöntemle inandırma görevini vermektedir. Böyle bir ortamda

ideolojik çoğulluk ortadan kalkmakta ve hayat bütünüyle tek bir ideoloji etrafında organize edilmeye çalışılmaktadır.

Bu tür sert-kapalı ideolojilere örnek olarak ortodoks sosyalizm ve faşizm verilebilir. Yirminci yüzyılda yaşanan acı tecrübeler göstermiştir ki bu sert ideolojilerin resmî ideoloji olduğu ve ideolojik tekel kurduğu yerlerde demokrasi var olamamıştır. Bu rejimlerin bir kısmı seçim de yapmıştır ama bu seçimler demokratik nitelikleri haiz olmaktan uzaktır. Başka bir deyişle bu rejimlerde gerçek bir siyasi katılım ve iktidarın halk oyuyla göreve gelmesi ve yine halk oyuyla görevden gitmesi söz konusu değildir.

Buna dayanarak açık-yumuşak ideolojilerin demokrasi açısından daha elverişli bir ortam oluşturduğu söylenebilir. Bu tür ideolojiler bütün hayatı kuşatma ve herkes için doğruyu temsil etme iddiasında bulunmaz. Bu ortamda farklı ideolojileri takip eden siyasi partiler serbestçe yarışmacı seçimlere katılabilir; iktidara gelebilir ve iktidardan gidebilir. Bu tür ideolojilere örnek olarak sosyal demokrasi, muhafazakarlık ve liberalizm verilebilir. Nitekim en azından çok yakın zamana kadar dünyanın en istikrarlı demokrasilerinde iki ana siyasi blok var olmuştur. Bunlar sosyal demokrat ve muhafazakâr bloktur.

İkinci unsur olarak siyasi sistemdeki parti sayısına bakmak gerekir. Sitemde kaç parti vardır? Bu açıdan da iki ihtimal söz konusudur. İlki sistemin bir tek parti sistemi olmasıdır. Böyle bir sistemde tüm siyaset tek parti etrafında dönmektedir. Başka partiler yoktur. Çoğu zaman başka partilerin varlığına ve siyasetin parçası olmasına izin verilmez. Bu siyasi çoğulluğa izin verilmediği ve iktidarın alternatif partiler arasındaki yarışla belirlenmediği anlamına gelir. Bu tür bir sistem demokrasi olmaktan uzaktır. İkincisi sistemde birden çok partinin bulunmasıdır. Buna da siyasi çoğulluk ve çoğulculuk denmektedir. Siyasi çoğulcu sistemde siyasi partiler em azından teorik olarak eşit şartlar altında seçimlere girerler ve seçimde aldıkları sonuca göre iktidara gelir veya iktidara ortak olma fırsatı yakalarlar.

Demokrasi siyasi sistemde en azından iki partinin fiilen var olduğu ve yarıştığı sisteme verilen bir addır. Parti sayısına bir üst sınır yoktur ama bir alt sınır vardır. En az iki parti olması gerekir. Partilerin sadece tabelada değil gerçek anlamda parti olması gerekir. Bazı çok partili görünen siyasi rejimlerde olduğu gibi bir ana parti bir de onun gerçekte uzantısı olan ve asla iktidara alternatif teşkil etmeyen sistemler çok partili sistemler olarak değerlendirilemez (Yayla, 2014).

Üçüncü unsur olarak ifade özgürlüğüne ve iletişim araçlarının mülkiyet dağılımına bakmak gerekir. İfade özgürlüğü insanların bir ülkede olup bitenlerle ve özellikle kamu gücü, otoritesi ve kaynakları kullananların kamusal faaliyetleriyle ilgili olarak görüş ve kanaatlerini, övgü ve eleştirilerini serbestçe dile getirebilmeleri anlamına gelir. İfade özgürlüğü konuşmadan yazmaya, dergi ve gazete yayınlamaktan kitap basmaya ve sanal ortamlara kadar değişik araçlarla kullanılabilir (Pusa, 2024). İfade özgürlüğü araçlarına sahiplik ile ifade özgürlüğü arasında doğrudan bir bağlantı yoktur (Pusa, 2024). Konuşma imkanına herkes sahiptir ve ifade araçlarına sahiplik ve bu araçları kullanma bakımından insanlar arasında ciddi eşitsizlikler vardır. Ancak zamanımızda sosyal medyanın yaygınlaşması ifade özgürlüğü açısından eşitsizlikleri önemli ölçüde azaltmıştır. Demokrasiler ifade özgürlüğünün temel haklar arasında sayıldığı ve korunmaya çalışıldığı siyasi rejimler olarak görülür. Buna karşılık anti demokratik rejimlerde ifade özgürlüğü ya tamamen ya da büyük ölçüde oradan kaldırılır. Otoriter rejimlerde ifade özgürlüğü tamamen yok edilmese de büyük ölçüde budanır. Totaliter rejimlerde ise ifade özgürlüğü tamamen ortadan kaldırılır.

İletişim araçlarına sahiplik ile ifade özgürlüğü arasındaki bağ eskiye nispetle çok azaldı ve zayıfladı. Bazı demokrasilerde mülkiyeti kamuya ait yayın organları vardır. Bazı ülkelerde ise iletişim araçlarında kamu mülkiyeti yoktur. Türkiye ilkinde, Amerika Birleşik Devletleri büyük

ölçüde ikincisine örnek olarak verilebilir. Ancak kamu mülkiyetine dayanan iletişim araçlarının olması özel mülkiyete bağlı iletişim araçlarının ortadan kalkması veya kaldırılması sonucunu vermemelidir. İsteyen özel sermaye bu alana serbestçe girebilmeli ve çalışabilmelidir.

Sosyal medya çok önemli bir ifade özgürlüğü aracının doğmasına yol açmıştır: sosyal medya platformları. Bugün dünyada eskisine nispetle çok daha fazla sayıda insan kendi fikir ve görüşlerini mülkiyeti kendisine ait olmayan sosyal medya platformlarında açıklama, diğer insanlara duyurma imkanına sahiptir. Öte yandan dünyada son yıllarda yaşanan bazı olaylar sosyal medya platformları ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişkide değerlendirilmesi gereken yeni sorunlar ortaya çıkartmaktadır. Örnek vermek gerekirse, İsrail'in Filistin'e yaptığı saldırıların sosyal medyada yansıtılması açısından çeşitli problemler boy göstermiştir. Ancak yine de bunun yapılmasının ifade özgürlüğü ihlali teşkil edip etmediği tartışılmaktadır (Pusa, 2024).

Dördüncü unsur şiddetin siyasi sistemdeki yeridir. Bütün demokrasilerde devlet kamusal ve meşru zor kullanma hakkına ve yetkisine sahip yegâne organ olarak görülmektedir. Bireylerin başka bireylere karşı tek tek veya kitle halinde şiddet kullanması çoğu zaman bir suç teşkil eder ve yargısal işlemlere tabi tutulur. Ancak, devlet gerektiğinde şiddet kullanabilir. Bu devletin şiddeti her durumda ve istediği kadar kullanabileceği anlamına gelmez. Demokrasilerde kamu şiddetinin nerede, ne zaman ve nasıl-hangi ölçekte kullanılacağı ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Kural olarak şiddet sadece kriminal eylemlerde ve kriminal tiplere karşı kullanılabilir. İktidar çevreleri tarafından muhaliflere sırf muhalif olukları için şiddet yöneltilemez.

Buna karşılık anti demokratik sistemlerde şiddet muhalefete karşı devamlı olarak kullanılır. Muhalefetin var olmasına ve iktidar için yarışmasına veya iktidarla yarışmaya hazırlanmasına izin verilmez. Muhalif liderler ve hareketler şiddet yoluyla bastırılır ve dağıtılır. Tehlikeli görülen muhalif liderler bir şekilde kriminalize edilerek toplumsal hayattan kopartılır. Bazen hiç yargılanmadan bazen düzmece mahkemelerde yargılanarak mahkûm edilir ve siyasi alternatif olmaktan çıkartılır.

Beşinci unsur olarak ise iktisadi sisteme ve genel olarak iktisat politikasına bakmak gerekir. Bu bakımdan halk ile sistem arasındaki ilişki üzerine odaklanmak şarttır. Anti demokratik sistemlerde halkın iktidar üzerinde en azından açık ve doğrudan bir tesiri yoktur. İktidar iktidarda olmasını halkın tercihlerine borçlu değildir. Bu yüzden, toplumsal talepleri dikkate almak yerine kendisi bütün topluma veya bazı toplum kesimlerine kendisinin önemli gördüğü amaçları ve uygulamaları empoze etmeye çalışır. Zaten anti demokratik sistem olarak totaliter sistemde bütün ekonomik hayat devlet elinde ve kontrolündedir. Otoriter sistemde devletin ekonomi üzerindeki hakimiyeti totaliter sistemlerdeki kadar kapsayıcı olmamakla beraber devlete rağmen bir şeyler yapmak imkansızdır. Anti demokratik sistemlerde insanların kontrol altında tutulması esastır. Bunun yapılabilmesi ekonomik hayatın da kontrol altına alınmasına bağlıdır. Ekonomik hayatı kontrol eden siyasi güç hemen hemen bütün toplum hayatını kontrol etme gücüne sahiptir (Hayek, 2013).

Buna karşılık demokrasilerde siyasi sistem halktan gelen bütün tepkilere ve taleplere açıktır. Bunun yolları bir taraftan bilhassa seçim zamanında halkın siyasilerle doğrudan muhatap olması diğer taraftan parti teşkilatlarında görev alması veya bir şekilde seçim dışı zamanlarda da siyasilere ulaşmasıdır. Bu sayede halktan gelen kitlesel talepler ve tekil insanlardan gelen şahsi talepler siyasi makamlara ulaşır. İktidar ekonomik alanda da halkın taleplerini dikkate almak ve ona göre hareket etmek mecburiyeti hisseder.

2. Demokrasi ve ekonomik gelişme

Günümüz dünyasında demokrasilerin genellikle demokratik olmayan ülkelerden daha zengin olduğu görülmektedir. Buna pek az istisna vardır. Singapur belki bir örnektir. Bir diğer gelişmekte olan örnek Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Ancak, bu istisnalara rağmen dünyanın en gelişmiş yerlerinin aynı zamanda demokrasi olduğunu söylemek kesinlikle bir abartma yapmak anlamına gelmez. Batı Avrupa, AB, ABD bunu göstermektedir.

Ancak sadece seçimle özdeşleştirilmiş bir demokrasi değildir ekonomik gelişme ve kalkınmanı ardında yatan. Aslında demokrasi kavramı burada bir kestirme yol olarak kullanılmaktadır. Asıl atıf yapılması gereken şey demokraside var olduğunu peşinen kabul ettiğimiz veya her demokratik ülkede bulunduğunu veri olarak aldığımız hak ve özgürlüklerdir. Bu, demokrasilerin özgürlükçü demokrasi olarak adlandırıldığı durumlarda daha açık bir biçimde tezahür eder. Bunlar arasında ise ekonomik hak ve özgürlükler öncelikle gelmektedir.

Bir diğer bakış ise demokrasi ile ekonomik gelişme arasında olmaktan çok özgürlük ile ekonomik gelişme arasında bir ilişki olduğuna değinir. Ancak böyle de olsa bu demokrasilerin ekonomik gelişmeye müspet katkıları olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Zira demokrasiler elde edilebilir siyasi sistemler arasında özgürlüğe en fazla yer ve değer veren sistemlerdir. Bu özgürlükler ekonomik özgürlükleri de kapsar.

Ekonomik özgürlükler deyince aklımıza neler gelmelidir? Popüler kullanımda genellikle ekonomik özgürlük kavramı ekonomik bağımsızlık ile karıştırılmaktadır. Mesela bazı feminist yazarlar kadınların ekonomik özgürlüğe sahip olmamasını kadınların içine düşebildiği kötü durumların ana sorumlusu olarak görmeye ve göstermeye meyillidir. Keza ülkelerin özgür olması ile özgürlükçü olması da birbirine karıştırılan hususlardandır. Bir ülkenin özgür olduğunun söylenmesi çoğu zaman onun bağımsız olduğunun söylenmesinin bir yoludur. Ancak, her bağımsız ülke aynı zamanda özgürlükçü değildir. Ülkede yaşayan insanlar temel hak ve özgürlüklerden şu veya bu derecede mahrum olabilir. Yine özgürlük ile bağımsızlık karıştırılmaktadır.

Ekonomik özgürlük insanların sahip oldukları üretim faktörlerini üretim süreçlerine, istedikleri bileşimlerle ve diledikleri şartlarda dahil etmeye hak ve yetki sahibi olmalarıdır. Üretim faktörleri elbette geniş bir yelpaze teşkil eder. Vasıflı veya vasıfsız emek, teknik bilgi ve beceri, toprak, sermaye, teşebbüs gücü, makina gibi şeyler başlıca üretim faktörleri olarak görülebilir. Ekonomik özgürlük ortamında üretim ve tüketim kararları bireysel olarak ve her üreten veya tüketen aktörün kendisi tarafından alınabilir. Üretim faktörlerinin iktisadi faaliyetlere dahil edilmesi elbette tek belirleyicinin faktör sahibi olması şeklinde vuku bulmaz. Faktör çokluğu ve diğer ekonomik aktörlerle farkında olarak veya olmayarak karşılıklı etkileşim ortamında ve bunların ortak kararlarının bir sonucu olarak vuku bulur.

Ekonomik hak ve özgürlüklerin olduğu yerde insanlar serbestçe iş, meslek seçer. Seçtikleri iş veya mesleği engellenmeden yerine getirir. Bu hiç kuşku yok ki özellikle meslek seçiminde hiçbir kısıtlama olmaması ve her mesleğin herkes tarafından icra edilebilmesi anlamına gelmez. Bazı meslekler diploma şartına bağlıdır, yani lisansa bağlanmıştır. Bazı meslekler ise lisanslamaya ilaveten regülasyonlara tabidir. Burada önemli olan şu veya bu insanı veya insan kesimin ayırma tabi tutan özgül bir düzenleme yapılmamış olmasıdır. Mesela tıp fakültesini bitiren bütün insanlar doktor olarak çalışabilir. Hukuk fakültesini bitirenler de avukat ve hâkim olarak meslek icra edebilir. Tıp mezunu olmayanlar doktor hukuk mezunu olmayanlar avukat olarak çalışamaz. Ancak bu uygulama insanlar arasında vahim bir ayrımcılık yapıldığı anlamına gelmez. Burada mühim olan belli mesleklerin belli şahıslara veya zümrelere mahsus

tutulmaması veya bazı insanların kendilerine mahsus çeşitli özelliklerine dayanarak bu mesleklerden dışlanmamasıdır.

Ekonomik hak ve özgürlükler insanlarda çalışkanlığı, verimliliği, üretkenliği teşvik eder. Aynı şekilde, bu hak ve özgürlükler tutumluluğu ve yatırımcılığı da besler. Risk almayı özendirir. Bu sayede yeni ve kamu otoriteleri tarafından akıl edilmesi zor girişimler ortaya çıkar. Girişimciler çeşitli üretim faktörlerini bir araya getirerek yeni mal ve hizmet üretecek veya zaten üretilmekte olan mal ve hizmetleri çok daha etkin şekilde üretecek girişimlere açılır. Bu sayede üretim girdilerinin mütemadiyen azaldığı ama çıktıların arttığı görülür. Piyasa ekonomisi tarihi bir bakıma azalan girdiler ve artan çıktılar tarihi olarak okunabilir. Ülkenin tüm potansiyeli harekete geçirilir ve ülke böylece ekonomik gelişme yolunda hızla ilerleyebilir (McAfee, 2019).

3. Demokratik siyaset ve ekonomi gerilimi

Ancak, bu, demokratik sistemde ekonomik işlerin hep yolunda gittiği ve herkesin ve her kesimin hayatını etkileyecek kararlar alabilme hakkına ve yetkisine sahip kamu otoritelerinin ekonomik gelişmeye katkı yapacak, en azından kendiliğinden vuku bulacak ekonomik gelişmeye asla engel olmayacak bir ekonomi politikası takip ettiğini ve edeceğini göstermez. Siyaset ile ekonomi arasında gerilimli anlar ve alanlar olabilir. Burada kamu otoritesinin hangi istikamette hareket edeceği hayati öneme sahiptir.

Siyaset ile ekonomik politika arasındaki gerilimin ana sebeplerinden biri siyasetçilerin seçimleri kazanma ve iktidara gelme arzusudur. Bu hususta partiler iktidarda da muhalefette de adımlar atmaya çalışabilirler. Kuşku yok ki iktidarda olmak bu açıdan daha sıkıntılı bir durumdur, çünkü ülkenin sorumluluğu genel olarak iktidardadır ve ekonomi politikasında yanlış istikamette atılacak bir adımın faturası da ilk olarak ve esas itibarıyla iktidara çıkacaktır.

Demokratik seçimlerde her iddialı siyasi parti mümkün olursa tek başına iktidara gelmek ister. Bunun olabilmesi için ise seçmenlerin bir şekilde bir partiye oy vermeye hazır olmasına bağlıdır. Başka bir deyişle seçmen çoğunluğu bir partinin lehine olacak şekilde etkilenmelidir ki oyunu o partiden yana kullansın ve o parti iktidara gelmesine yeterli oy çokluğuna ulaşsın. Bu yüzden siyasi partiler seçmen kitlelerini ikna etmeye yönelir ve bunun için çeşitli araçları ve yolları kullanmaya çalışır.

Bilimsel çalışmalar akla gelen her faktörün seçmen davranışı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu yüzden partiler her yolu dener. Bazı insanlar ailesi içinde oluşmuş bir geleneğe bağlı kalır. Böylece ailesinin çizgisini takip eder ve geleneksel parti seçimini yeniler. Bunun olabilmesi için partilerin uzunca bir süredir var olması ve kurumsallaşmış olması gerekir. Bazı şahıslar parti liderine sempati duyarak bir partiye oy verir. Bazen bu sebeple siyasi partilere cephe alır. Kimi durumlarda sempati mahalli adaya yönelik olarak seçmen davranışını etkiler. Bazı seçmenler meseleye ideolojik açıdan bakar ve ideolojisini savunan veya ona yakın duran partiye oy verir. Bu bakımdan seçmenler arasında muazzam bir farklılaşma vardır.

Konuya bir başka bakış bütün ekonomik aktörleri kendi menfaatleri peşinde koşan aktörler olarak görür. Başka bir deyişle her aktör tek tek ve grup olarak fayda maksimizasyonu peşinde koşmaktadır. Bu yaklaşımın etkili ve hayli başarılı bir ifadesini Kamu Tercihi Okulu'nda bulabiliriz (Kalkan, 2016). Kamu Tercihi Okulu'na göre siyaseti genel olarak ekonomik terimlerle ve bakışlarla anlamak mümkündür ve ufuk açıcıdır. Bu çerçevede ele alındığında siyasetteki bütün ana aktörler kendi faydalarını maksimize etme peşindedir. Siyasetteki ana aktörlerden biri olan siyasi partiler seçim kazanma ve iktidara gelme peşinde koşar.

Siyasetçiler ise seçilme derdindedir. Bürokratlar ellerinin altındaki yetkileri ve kaynakları artırmayı ve personellerini genişletmeyi hedefler. Seçmenler de hem tekil olarak hem de kitleler halinde fayda peşindedir. Bu faydalar kendisinin iş bulmasından bir yakınının işe yerleştirilmesine, terfi imkanlarından çalışma şartlarının iyileştirilmesine kadar uzanır (de Jouvenel, 1990). Böylece siyaset bir fayda sağlama ve fayda dağıtma aracına ve sürecine dönüşür. Her siyasi vakayı, olguyu ve tavrı izah etmede şu veya bu ölçüde yetersiz kalabilecek olabilir ve bazı açıkları bulunabilir de bu bakışın siyaseti anlamak ve açıklamak bakımından hayli işe yaradığı da söylenebilir.

Bazı durumlarda seçmen çıkarları tekil bir nitelik sergiler. Kişisel tercihler ve talepler nadiren açıkta ve açıkça dile getirilir. Bu talepler özel ortamlarda iletilir. Ancak, kolektif çıkar arayışları kamusal ses çıkarma şansına sahiptir. Bu amaçla gruplaşmalar vuku bulur. Devamlı olarak gösteriler yapma ve siyasetçilere bizzat ulaşarak veya kitle gösterileri aracılığıyla baskı yapma yolları kullanılır. Hatta kolektif taleplere klasik haklar gibi bir insan hakkıymış gibi hak niteliği kazandırılarak neredeyse bütün toplumun desteği sağlanmaya çalışılabilir. Bu yazının konusu olan Erken Emeklilik (EE) meselesi de aşağı yukarı bu duruma ulaşmıştır denebilir.

Bu durumda kitlelerin hoşuna gitse dahi sağlam ekonomi politikasına ters düşecek ve bu yüzden de ekonomik gelişmeye şu veya bu ölçüde engel olacak devlet icraatları ortaya çıkar. Sağlam ekonomi politikası devletin insanların ekonomik hayatına fazla müdahil olmaması, ekonomik hayatın akışını daha ziyade kendi haline bırakması ve devamlı altından kalkılması zor, devamlı açık verecek ve dışardan finanse edilmesi gereken projelere girişmemesi, böylece bütçe açıklarından uzak kalması ve bütçe imkanlarını devletin vazgeçilmez, olmazsa olmaz görevleri için kullanması anlamına gelir. Ne var ki hemen hemen bütün dünyada devletlerdeki genel eğilim sağlam iktisat politikasından uzaklaşma yönündedir. Bazı ülkeler ise bu istikamette devasa olduğu söylenebilecek adımlar atabilmektedir. Bu yazının konusu olan Türkiye'deki Erken Emeklilik vakası da bu çerçevede görülebilir.

4. Emeklilik sistemi, Türkiye'de erken emeklilik ve sonuçları

Emeklilik sistemi bu konuda hassaten çalışmamış ve emeklilik sisteminin tarihini incelememiş kimseler tarafından devlet tarafından bulunmuş ve gerçekleştirilmiş bir sosyal güvenlik uygulaması olarak görülebilir. Ancak, tarihi bilgiler bunun böyle olmadığını göstermektedir. Yaşa ve/veya ölüme bağlı maaş sistemi İskoçya'da ve daha ziyade mahalli din adamları arasında doğmuştur. Bir din adamının erken ölümünden sonra ailesinin çektiği sıkıntıları gören iki din adamı ve bir matematik profesörü harekete geçmiş ve vefat eden kimselerin ailelerine sürekli ödeme yapılmasına dayanan bir sistem kurmuş ve hayata geçirmiştir (Ferguson, 2011).

Bu vaka iki bakımdan çok dikkat çekicidir. İlki olayın bir kamu otoritesinin katılımı ve dahli olmaksızın gerçekleşmesidir. Bugün devletsiz bir emeklilik sistemi neredeyse düşünülemez hale gelmişse de sistem orijinal haliyle devletler tarafından oluşturulmamış, sivil inisiyatiflerle ve sivil toplum içinde doğmuştur. Devletin sisteme katılması hatta bir tür tekel oluşturması daha sonra oryaya çıkmıştır. Sistem insanların hayattayken sisteme ödeme yapmasına dayanmıştır. İkinci dikkat çekici yön kurucu heyette bir matematik profesörünün bulunmasıdır. Bu sistemin ciddi matematiksel hesaplamalara dayandığını göstermektedir. Bu halen böyledir ve başka türlü olması zor görünmektedir. Bu hususu bırakın konu hakkında bilgisiz insanları bazı iktisatçı akademisyenler tarafından ret ve inkâr edilebilmesine rağmen böyledir (Çelik, 2025).

Emeklilik sosyal sigorta sistemine devletin müdahil olması ve sistemi yaygınlaştırması ilk olarak Alman başbakanı Bismarck tarafından Almanya'da gerçekleştirilmiştir. Muhafazakâr bir politikacı olan Bismarck yükselen sosyalist hareketlerden endişe duymuş ve hem bu

hareketlerin alanını daraltmak için hem de kendisine politik destek sağlamak için sistemi kamu tarafından yürütülen bir faaliyet durumuna getirmiştir. Bu yol zamanla tüm dünyaya yayılmıştır. Bugün devletin müdahil olmadığı bir emeklilik sistemi hemen hemen yok gibidir. Devlet hem emekli olmak için çalışılması gereken süreyi hem de emeklilerin alacağı maaşı belirlemede başı çekmektedir. Dahası sistemin çalışanları aşacak şekilde genişlemesine ve emekli olma şartlarının hafifletilmesine destek verebilmekte ve hatta bunu siyasi amaçlarla teşvik edebilmektedir. Kuşku yok ki bunun olmasına artan çalışma çağı nüfusu ve muazzam seviyelere ulaşan zenginleşme tarafından da izin verilmiştir. O yüzden devletler herhangi bir sorunla karşılaşmadan emekliliği diledikleri gibi yaygınlaştıracakları ve insanları çok erken emekli edebilecekleri yolunda bir kanaate kapılmış ve buna uygun uygulamalar yapmışlardır.

Bu şartlar altında emeklilik hızla yayıldı. Diğer taraftan artan tıbbi bakım ve tedavi imkanları, iyileşen beslenme şartları, salgın hastalıklarla aşı ve benzeri yollarla daha etkin mücadele edilmesi gibi durumlar da ortalama insan ömrünü uzatmıştır. Bu insanların çoğu zaman çok uzun yıllar boyunca emekli maaşı almasına yol açmıştır. Ailelerin işe dahil edilmesiyle eşler vefat eden eşlerinin emekli maaşını alır hale gelmiştir. Böylece emekliliğin esasında dayandığı aktüeryal denge bozulmaya başlamıştır. Aktüeryal denge çalışan ve sosyal sigorta primi ödemekte olan insanların sayısı ile emekli maaşı alan insan sayısı arasındaki ilişkiyle ilgili bir kavramdır. Buna göre emeklilik sisteminin sağlıklı işlemesi emekli başına düşen çalışan sayısı ile bağlantılıdır. Olağan şartlarda bir emekliye karşı sigorta primi ödeyen dört-beş çalışanın olması halinde sistem sağlıklı bir şekilde işleyebilir. Bu takdirde emeklilerin maaşı çalışanların ödediği primlerle oluşan fonlardan sağlıklı ve sürekli bir şekilde karşılanabilir. Aksi takdirde emekli maaşlarını ödemek için sosyal güvenlik fonları dışında kaynak bulmak ve kullanmak gerekir. Netice itibarıyla emeklilik sistemi her ne kadar devlete ait ve devletin sorumluluk alanı gibi görülse de aslında emeklilik sistemi geçmişte çalışmış olanlar, halen çalışanlar ve gelecekte çalışacaklar arasında kurulan bir dayanışma sistemidir. Bugün çalışanlar geçmişte çalışmış olanların maaşlarını ödemektedir. Gelecekte çalışanlar da o günlerin emeklisi olacak olan bugünün çalışanlarının emekli maaşlarını ödeyeceklerdir. Böyle bir sistemin sağlıklı işlemesi bir taraftan çalışan-emekli sayısına bir taraftan da bugünün çalışanlarının ödeyeceği prim miktarlarına bağlıdır. Sistemin hemen hemen bütün dünyada çöküşe girmesinin ana sebebi bu bağın ortadan kaldırılmasıdır. Bu süreçte etkili olan unsurlardan biri ise siyaset ve siyasetçilerdir (Schmditz ve Goodin, 1998).

Türkiye’de emeklilik sistemi mesela AB ülkelerinin sistemleriyle karşılaştırıldığında sistemin açıkları hemen fark edilir. En önemli farklılık emeklilik yaşında boy göstermektedir. Türkiye’de emeklilik çağı hemen her zaman AB ülkelerinde olduğundan daha düşük olmuştur. Bir zamanlar bazı insanlar 38 yaşında emekli olabilmekteydi. Emeklilik yaşını yukarı çekme yolunda çabalar da oldu. Ancak bu çabalar çoğu zaman başarısız kaldı, dikkate değer bir sonuç alınamadı. Politikacılar seçmen kitlelerini kendilerine çekmek için emeklilik yaşıyla kolayca ve hoyratça oynayabildi. Bu yüzden emeklilik yaşına ilişkin tartışmalar Türkiye’de ana siyasi konulardan bir haline geldi.

Bu konuda atılan en ilginç ve bu yazıda değerlendirilecek adımlardan biri 2023 seçim kampanyasında geldi. Erken emeklilik ilk olarak 2018 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde muhalefet tarafından dile getirildi. Özellikle CHP bu konu üzerinde ısrarla durdu. AK Parti adayı olan Tayyip Erdoğan erken emekliliğin sağlanması çağrılarını direndi. Bunun yanlış olduğunu söyledi ve siyasi hayatına mal olsa bile bunu sağlama yoluna gitmeyeceğini söyledi. Konu böylece bir süre için unutuldu. İlginç şekilde erken emeklilik 2023 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde genel tartışma konularından biri haline geldi. Millet İttifakı adayı Kemal Kılıçdaroğlu seçimi kazanması halinde bu yolu açacağını beyan etti. Bu Cumhur İttifakı’nı bir arayışa itti. Seçimi kaybetme ihtimali vardı, çünkü yaklaşık 3 milyon kişinin erken emeklilik

beklediği söylenmekte ve bu insanların eşleriyle birlikte aşağı yukarı 6 milyon kişilik bir seçmen kitlesi teşkil ettiği öne sürülmekteydi. Bu kitlenin blok halinde belli istikametlerde hareket etmesi seçimin kazanılmasına veya kaybedilmesine sebep olabilirdi. Bu korku Erdoğan'ı harekete geçirdi ve erken emeklilik "hakkı" tanındı.

Erken emeklilik nedir? Erken emeklilik, emekli olma şartlarıyla ilgili düzenlemelere dayanır. Böylece emekli olacak kimseler yaş şartından kurtulmuş olur. Sosyal Sigorta Kurumu'nun yaş şartlarını devamlı gözetmesine ve emeklilik yaşını yükseltme yolunda çabalamasına rağmen Emeklilikte Yaşa Takılanlar adı verilen bu gruba emeklilik hakkının tanınması çok genç yaşlarda, kırklı yaşlarında insanların emekli olabilmesini sağlar. Oysa dünyadaki genel eğilim emeklilik yaşının yükseltilmesi yolundadır.

Buna göre, EYT, 8 Eylül 1999 tarihinden önce sigorta girişi bulunan çalışanların, yaş şartı olmadan emekli olabilmesine olanak tanımaktadır. Bu tarihten önce çalışmaya başlayanlar emeklilik için yaş şartına takılmaz. Kadınların emekli olabilmesi için 20 yıl sigortalılık ve en az 5.000 gün prim ödemesi gerekir. Erkeklerin emekli olabilmesi için 25 yıl sigortalılık ve 5.975 gün prim ödemiş olma şartı aranır. Bu kapsamda EYT'liler, prim günlerini tamamladıklarında, yaş beklemeden, hangi yaşta olurlarsa olsunlar, emekli olabilir. 2000 sonrası çalışanlar ise, yaş ve prim şartlarını kademeli olarak yerine getirmek zorundadır. Kadınlarda 58, erkeklerde 60 yaş sınırı aşamalı şekilde uygulanır.

Buna ilişkin kanuni düzenlemeler yapıldı ve erken emekliliğe giden yol açıldı. 8 Eylül 1999 öncesine sigortaya kayıt yaptırmış olmak şartıyla kadınlara 58 erkeklere 60 yaşından önce emekli olma imkânı tanındı. İlginç bir şekilde insanlar kendilerinin ilk sigortalı olduğu zamandaki mevzuatı esas aldı ve bunun kendileri için bir kazanılmış hak olduğunu öne sürdü. Oysa insan hakları teorisi açısından durum daha karmaşıktı. İnsan hakları insanların doğuştan, insan oldukları için sahip oldukları vazgeçilemez ve devredilemez haklardır. Bu haklar insanla beraber gelir. Sosyal güvenlik ve emeklilik ise klasik bir insan hakkı olmaktan ziyade geniş insan grupları arasında yapılan sözleşmelere dayanan, bu sözleşmelerden kaynaklanan haklardır. Hak dense bile bunun klasik bir insan hakkı olduğu öne sürülemez. Öyle olsaydı herkesi aynı yaşta emekli olabilmesi, emekli olma yaşının hiçbir şarta bağlı olmaması ve asla yükseltilmemesi gerekirdi. Oysa emeklilik hayli yakın zamanlarda insanların gündemine girmiştir ve klasik hak şartlarına uymamaktadır.

Bunu beklemekte olan yüzbinlerce insan bundan yararlanmak için erken emekliliğe başvurdu. Sayısı devalı artmakta olan bu insanların maaş ödemeleri SGK'ya yük olarak bindi. Erken emeklilik zaten bozuk olan aktüeryal dengeyi iyice bozdu. Maliye Bakan Mehmet Şimşek'in açıklamalarına göre 2024 yılında EYT'nin Türkiye'ye maliyeti 724 milyar liradır. Bu rakam milli gelirin yüzde 2'sine tekabül etmektedir (Yılmaz, 2025).

Aslında bu bozulma sadece Türkiye'de vuku bulmakta olan bir problem değil, hemen hemen bütün ülkelerin problemi. Aşağıdaki tablo da bu konuda bir fikir vermekte.

SEÇİLMİŞ AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE AKTİF PASİF ORANI

Ülke	Toplam Emekli Sayısı (milyon)	Kayıtlı İstihdam (milyon) (15-64) yaş	Aktif-Pasif Oranı
AB Toplam	121,3	200	1,5
Almanya	23,7	39,9	1,7
Fransa	20,5	25,9	1,3
Türkiye	15,9	25,6	1,6
İtalya	15,7	20,4	1,3
İspanya	10	19,3	1,9
Portekiz	2,9	4,5	1,6
İsveç	2,8	4,8	1,7
Avusturya	2,6	4,2	1,6
Bulgaristan	2	2,4	1,2
Macaristan	2	4	2
Finlandiya	1,6	2,4	1,5
Danimarka	1,5	2,7	1,8
Norveç	1,5	2,7	1,8
İrlanda	1,1	2,4	2,1

Kaynak ve açıklama: EuroStat ve DİSK-AR. AB 2022, Türkiye 2024 verisidir. Toplam emekli sayısı yaşlılık, ölüm ve işgöremezlik aylıkları toplamıdır. Veriler yaklaşık olup çeşitli faktörlere bağlı olarak kimi değişiklikler gösterebilir.

Kaynak: Aziz Çelik, <https://www.birgun.net/makale/bir-sosyal-guvenlik-safsatasi-4-calisana-1-emekli-658761>

Tablo açıkça göstermektedir ki mevcut emeklilik sistemlerinde aktüeryal denge çok bozulmuş durumdadır. Türkiye’de de durum budur. Türkiye’de emekli maaşlarının düzenli ve daimî olarak çalışanlardan alınan sosyal güvenlik primleriyle ödenmesi çoğu yerde ve durumda imkansızdır. Bu yüzden diğer kaynaklardan SGK’ya kaynak aktarmak gerekmektedir. Türkiye de bu durumdadır. Türkiye’de yaklaşık 15 milyon emekliye karşılık yaklaşık 25 milyon kişi çalışmaktadır. Üstelik hala erken emeklilik yolunda ilerleyenler vardır. Bir de mesela sigorta tarihinden bir gün veya bir ay sonra sigortalı olmuş kimselerin durumu da tartışılmaktadır. Yani 8 Eylül 1999 da değil de diyelim ki 10 Eylül veya 17 Eylül 1999’da sigorta girişi yapılan insanlar vardır ve onlar da kendilerine büyük bir haksızlık yapıldığı kanaatindedir. Bu insanlar da oluşturdukları gruplarla 1 gün veya bir hafta için 10 yıl çalışmanın adaletsiz olduğu yolunda yoğun bir propaganda kampanyası yürütmekte ve “erken emeklilik hakkı” istemektedir.

Resmi rakamlara göre SGK devamlı olarak açık vermektedir. Bu açık her geçen gün daha da artmaktadır. Aşağıdaki tablo bu bakımdan aydınlatıcıdır.

Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir – Gider Dengesi (Milyon TL):

	2022	2023 P	2023 GT	2024 P
GELİRLER	971.710	1.478.939	2.091.726	3.300.883
Prim tahsilatları	728.843	1.101.745	1.476.833	2.521.341
Diğer gelirler	242.868	377.194	614.893	779.541
GİDERLER	1.013.431	1.538.131	2.204.996	3.686.541
Emekli aylığı ödemeleri	680.436	1.045.088	1.442.343	2.670.220
Sağlık giderleri	283.224	379.401	544.658	851.264
Yatırım harcamaları	205	610	610	1.170
Diğer giderler	49.566	113.112	217.385	163.886
GELİR-GİDER FARKI	-41.720	-59.192	-113.270	-385.658
BÜTÇE TRANSFERİ	389.917	582.493	909.130	1.512.880
P Program				
GT Gerçekleşme Tahmini				

Kaynak: <https://www.haberturk.com/sgkya-2024te-15-trilyon-butce-transferi-3633271-ekonomi>

Görüldüğü gibi SGK açıkları devamlı büyümekte ve bu açığın giderilmesi için hazineden SGK'ya para aktarılması gerekmektedir. Böylece etkilenen ekonomi politikasında ciddi bir problem doğmaktadır. Bu eğilim devam ederse bir süre sonra neredeyse tüm hazine gelirlerinin SGK açıklarını kapatmakta kullanılması gibi ilginç bir durum ortaya çıkacaktır.

Kuşku yok ki bu gidişe önlemek veya en azından yavaşlatmak için bazı şeylerin yapılmasının mümkün olduğu düşünülebilir. İlk olarak halen çalışanlardan alınan prim miktarları ciddi biçimde artırılabilir. Ancak bu da özellikle özel sektöre ciddi bir etkide bulunacaktır. Bazı özel firmalar kapatılırken bazıları da çalıştırdığı insan sayısında önemli azaltmalar yapma yoluna gidecektir. Bir diğer yol emekli maaşlarının olabildiğince düşük tutulmasıdır. Ancak bu da çeşitli sorunlara yol açar ve sonunda geniş bir seçmen kitlesi olarak emeklilerin bunu yapan partilere ve iktidarlara cephe almasına yol açar. Bu da sanırım siyasetçilerin göze almak istemeyeceği bir şeydir. Bir diğer yol emeklilik sisteminin işleyişinde bazı uygulamaların gözden geçirilmesi olabilir. Mesela hem kendisi hem vefat eden eşi üzerinden çift emeklilik maaşı alanların maaş sayısı teke düşürülebilir. Evlenmemiş veya eşinden ayrılmış kız çocuklarının babalarının emekli maaşına ortak yapılmasından vazgeçilerek her emeklinin sisteme yıl olarak maliyeti indirilebilir. Ancak bütün bu adımların her birinin politik yansımaları ve sonuçları olacaktır. Bu da siyasi partilerin özellikle seçim dönemlerinde bu tür adımlar atmakta isteksiz olmasına yol açacaktır.

Bir diğer çözüm arayışı genel olarak ekonomik sistem içinde ortaya çıkabilir. Mesela vergiler artırılabilir. Emisyondaki para miktarı yükseltilebilir. Devlet iç ve dış borçlanma yoluyla açığı giderme yoluna gitmeyi deneyebilir. Ne var ki bu adımların tümünün ve her birinin hem ekonomik hem de siyasi sonuçları olacaktır. Vergilerin artırılması müteşebbisleri caydırır. Emisyondaki para miktarının olağandışı artması enflasyonu azdırır, bu da fiyat istikrarını bozar ve parayı değersizleştirir. Borçlanma ise borç alma maliyetlerinde ciddi artışları getirir ve en sonunda borç almayı imkânsız kılabilir.

Büyüyen probleme çözüm bulunmaması da hazinenin gitgide SGK emrine girmesine yol açabilir. Bñ durumda kamu yatırımların yapılması ve hatta temel kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi tehlikeye girebilir. Bu gidişin vahimliğini gören devletler bireysel emeklilik sistemini oluşturmuştur. Ancak bu sistem de genel olarak devlet kontrolündedir ve artan problemlerden etkilenmemesi imkânsızdır.

Görüldüğü gibi erken emeklilik sistemi orta ve uzun vadede ülkelerin ekonomisinde büyük yük oluşturma potansiyeline sahiptir. Zaten genel olarak nüfus dengelerindeki değişiklikler bütün dünyada sistemi çıkmaza sokmuştur. Gelecek yıllarda da kaçınılmaz olarak bu konu gündemi daha çok işgal edecek ve belki de radikal adımlar atılması gerekecektir.

Sonuç

Demokratik sistemlerin tanıdığı ve koruduğu temel hak ve özgürlükler ile hem ekonomik gelişme hem de bireysel ve toplumsal refah seviyesi yükselmesi arasında önemli bir bağlantı olduğu açık bir gerçektir. Burada elbette demokrasi kavramıyla kastedilen özellikle ve sadece rekabetçi ve sonuç veren seçimler değildir. İktidarların gelip gitmesine yol açan seçimler demokrasinin gerekli şartıdır ama yeterli şartı değildir. Demokrasi derken kastedilen genel hak ve özgürlüklerin bulunmasıdır. Demokrasi bu tür rejimler için bir tür mahlas olmuştur denebilir.

Demokrasilerdeki temel hak ve özgürlükler genel olarak ekonomik hak ve özgürlükleri de kapsar. Bu çerçevede mülkiyet özgürlüğü, insanların istedikleri işe veya mesleğe girebilmeleri, işletme kurabilmeleri ve kapatabilmeleri, sahip oldukları üretim faktörlerini serbestçe iktisadi süreçlere dahil edebilmeleri, serbestçe ticaret yapabilmeleri gibi şeyler anlaşılır. Elimizdeki tarihi ve güncel veriler bunların mümkün olduğu yerlerde büyük ekonomik gelişmeler ortaya çıktığını, ülkelerin muazzam ilerlemeler kaydedebildiklerini kesin olarak göstermektedir.

Ancak, bu, demokrasilerde ekonomik rasyonaliteye ve ekonomik sağ duyuya aykırı olacak icraatlarının hiç yapılmadığı veya asla yapılmayacağı anlamına gelmez. Özellikle seçim zamanlarında seçmen baskısı, yarışan siyasi partilerin iktidara gelebilmek için seçmenlere abartılı vaatler yapmaları veya seçmen kilelerinin abartılı talepleriyle karşılaşmaları mümkündür. Bu gibi durumlarda partilerin halkın taleplerini karşılama arzusu duymalarını bekleyebiliriz, çünkü seçim kazanmaları ve iktidara gelmeleri bu taleplere bir cevap vermelerine bağlıdır. İşte bu ilişki ortamı içinde demokrasilerde iktisat politikalarına zarar verecek uygulamalara imza atma durumu ortaya çıkabilir.

Türkiye’de yaşanan buna uygun bir örnek EYT olayıdır. Geçmişte de sıkıntı yaşayan ve sıkıntının gelecekte çok ağırlaşacağını hisseden Türkiye emekli yaşını yukarı çekme yolunda adımlar atmaya çalışmış ve emekliliğe yaş şartı getirmiştir. Buna göre kadınlar 58 erkekler ise 60 yaşında, emeklilik için gerekli şartları karşılamış olmak kaydıyla, emekli olabileceklerdir. Ancak, 8 Nisan 1999 öncesinde SGK’ya kayıt yaptırmış ve yaşı emeklilik yaşlarının çok altında kalan çok sayıda insan emekliliğin kendilerinin kazanılmış hakkı olduğu iddiasıyla yola çıkmış ve bu süreçte önce muhalefet partilerinin desteğini almıştır. 2023 Cumhurbaşkanlığı seçiminde konu siyasetin sıcak tartışmalarından birine dönüşmüş ve Erdoğan seçimi kaybetme korkusuyla daha önce asla uygulamayacağını söylediği erken emeklilik uygulamasını hayata geçirmiştir.

Bu adım zaten bozuk olan SGK dengelerini iyice bozdu. SGK açıkları hızla ve muazzam miktarlarda arttı. Bu yüzden her yıl Hazine’den SGK’ya artan oranlara aktarılmaya başlandı. Görüldüğü kadarıyla 2024 yılında bu miktar 1,5 trilyon liraydı. Bu kaynak aktarımı sağlıklı bir iktisat politikasının önünde engeller oluşturabilir. Bu gidişle bir süre sonra Hazine’nin ana

görevi SGK açıklarını karşılamak olabilir. Bu da göstermektedir ki demokrasilerde halkın talepleri ve siyasi partilerin bu taleplere ekonomik hayatın akışının düşünmeksizin cevaplar vermeye çalışması sağlıklı ve sürdürülebilir iktisat politikası takip etmenin önünde engel teşkil edebilmektedir.

Kaynakça

Çelik, Aziz (2025). <https://www.birgun.net/makale/bir-sosyal-guvenlik-safsatasi-4-calisana-1-emekli-658761>.

Ferguson, Niall (2011). *Paranın Yükselişi: Dünya Finansal Tarihi*, çev. Barış Pala, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Haberturk.com/sgkya-2024te-15-trilyon-butce-transferi-3633271-ekonomi.

Hayek, F. A (2013). *Özgürlüğün Anayasası*, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Akara: BigBang Yayınları.

Kalkan, Buğra (2016). James M. Buchanan: Demokrasinin Patolojileri ve Anayasal Çözüm Önerileri, Ankara: Liberte Yayınları.

Jouvenel, Bertrand (1990). *The Ethics of Redistribution*, Indianapolis: Liberty Fund.

Linz, Juan (2024). *Totaliter ve Otoriter Sistemler*, Ankara: Liberte Yayınları.

Mardin, Şerif (1983). *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.

McAfee Andrew (2019), *More from Less*, New York: Scribner.

Pusa, Tuğba (2024), *İfade Hürriyeti ve Sosyal Medya*, Ankara: Liberte Yayınları.

Schmidt, David and Robert E. Goodin (1998). *Social Welfare and Individual Responsibility: For and Against*, Cambridge University Press.

Şimşek, Mehmet (2025).

<https://www.youtube.com/watch?v=KhRYC7wapf8#:~:text=%22EYT'nin%20y%C4%B1ll%20>

Yayla, Atilla (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Ankara: Liberte Yayınları.

Extended Abstract

This article looks at a common idea that democracy always leads to smart economic choices, It then questions this assumption through using an example from Turkey: A rule allowing people to retire early, called "Retirement without an Age Requirement" (EYT). Often, democracy gets credit for listening to citizens and boosting economies. Yet here, the argument shifts, political systems built on votes and public demand might sometimes push leaders toward decisions that harm financial stability over time. When elected officials face tight races and loud voter expectations, their actions can favor short-term gains. Such pressures open space for costly programs with weak economic logic. Responsiveness turns risky. In this light, what seems like serving the people may actually burden them later.

Starting off, the conversation lays out a way to sort different types of government, making clear that voting alone does not make a system democratic. How governments operate gets measured through various aspects: whether one ideology controls everything, how many parties exist and whether or not they truly compete, how freely people can speak their minds, if force plays a part in power struggles, along with how politics ties into the economy. When official ideology becomes strict and shut out alternatives - like in hardline socialist or fascist

setups - the space for diverse opinions shrinks, blocking real debate and contest. On the flip side, looser frameworks - take liberal, conservative, or social democratic views - make room for rivalry without bloodshed, creating ground where democracy might grow.

One thing the article points out is that true political choice matters - there must be at least two actual political parties able to gain or lose control via voting. Just as crucial: people need room to speak freely, to question leaders, and to demand answers when things go wrong. Power in democracies tries to keep force within limits, using it only to uphold safety, never to crush rivals. Under dictatorships, though, punishment for speaking up happens regularly, and real opposition is never allowed. How money decisions get made is of utmost importance in these systems, since elected officials respond more directly to voters' needs and the risk of being voted out next time.

What comes next dives into how democracy links up with growing economies. While many rich nations now run on democratic systems, the writer points out that just voting does not build prosperity. Instead, what matters more is a wider setup of liberties - particularly those tied to economic choices. Being able to work, invest, create, and trade without heavy limits defines this kind of freedom. When people can act on their talents and resources openly, output rises, new ideas emerge, money flows where it is needed, and bold moves pay off. That energy helps entire communities tap into what they can do and keep expanding over time.

Still, having democracy around will not always bring smart money choices. Power struggles often clash with solid financial decisions, especially when votes are in a strict competition. Chasing office tends to drive leaders more than careful planning. That push can tilt their focus toward quick wins instead of steady budgets down the line. From time to time, people who vote back ideas just because they gain something right away. These choices often end up costing everyone else more than expected. Looking at politics through a certain lens shows how each player - whether elected, voting, or managing programs - acts mostly for personal advantage. Benefits now matter more than long-term downsides when casting ballots.

Trouble often starts when group requests turn into claims backed by strong political pushes. Take Turkey's early pension system as an example. Even though paying people before they are due strains state funds, many saw it as fair and something already earned. Parties worried about losing votes could not say no without risk. So budgets bent to match ballot concerns instead. Decisions shifted where politics outweighed prudence.

Looking closely at pensions shows how economics shape real outcomes. Not what most think - governments didn't start them; ordinary groups did, using careful number work to plan ahead. Power slowly shifted, with officials taking charge, adding perks to win favor. In Turkey, people retire early when measured against Europe. Too many government moves broke the fairness needed between those paying in and those collecting later.

Right after starting work before 8 of September 1999 - a person could leave the workforce young, if enough payments were made into the system. That happened because of a rule change tied to the 2023 election race. Even though people live longer now, and most countries push retirement later, Turkey let some in their forties stop working. Still, calling this privilege a basic human right misses what pensions really are. They are based on calculations and agreed terms, not moral claims rooted in dignity as being human. So linking early exit from jobs to universal rights does not hold up when you look closer.

Early retirement hit the economy hard. Because more people started drawing pensions earlier, fewer workers were left paying into the system, which strained financial stability. Government reports show EYT spending ran up huge bills every year - taking a big slice of

the country's total earnings. That pressure forced the Social Security body to lean heavily on money pulled from elsewhere in the budget, pulling funds out of infrastructure and daily public needs.

Still, even if democracy fits best with liberty, wealth, and basic human worth, it sometimes stumbles on actual decisions. When winning votes matters more than future needs, elected leaders might push choices that hurt the economy. Take the EYT example - pressure from the public, rivalry between parties, fear of losing elections, all mixing into moves that strain government finances. In the end, better care and stronger ethics are needed in shaping economic rules where democracies run things, matching voter expectations with honest numbers and fairness across generations.

Uluslararası Toplum Kendisine Karşı İşlenen En Ağır Suçlara Cevap Verebilir mi?

Dikran M. Zenginkuzucu¹

Öz

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), taraf devletlerin topraklarında işlenen veya topraksal yargı yetkisinin bulunmadığı durumlarda taraf devletlerin uyruğu olan uluslararası suçların failleri üzerinde yargı yetkisine sahip ilk sürekli uluslararası ceza mahkemesidir. Mahkemenin Tüzüğü'nün giriş bölümünde belirtildiği gibi uluslararası suçlarda caydırıcılık için en etkin yol cezasızlığın önlenmesi ve evrensel ceza yargısıdır. Ancak doğası gereği uluslararası suç üretme riski taşıyan önemli sayıda güncel silahlı çatışma ve istikrarsızlık uluslararası ceza yargı yetkisi dışında kalmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin sevk yetkisi, UCM'nin yargı yetkisine yönelik engelleri aşmak ve evrensel yargı yetkisini kullanması için en etkili mekanizmayı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Güvenlik Konseyi, sürekli beş üyesinin veto yetkisi nedeniyle en ciddi durumları UCM'ye sevk etmekten sıkça kaçınırken, Genel Kurul ve diğer kurumlar uluslararası adaleti etkili bir şekilde savunmuşlardır. Bu çerçevede, bu çalışma uluslararası toplumun vicdanı ve temsilcisi olarak uluslararası suçlarda cezasızlığın önlenmesi ve caydırıcılık için Genel Kurul'a alternatif bir sevk yetkisi önermekte ve tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Sevk yetkisi, Birleşmiş Milletler, Barış İçin Birleşme prosedürü.

Can the International Community Respond to the Grave Crimes Committed Against Itself?

Abstract

The International Criminal Court (ICC) is the first permanent international criminal court with jurisdiction over perpetrators of international crimes in the territory of States Parties or, in the absence of territorial jurisdiction, over nationals of States Parties. As the Preamble to the Court's Statute states, the most effective means of deterring international crimes is the prevention of impunity and universal criminal jurisdiction. However, a significant number of current armed conflicts and instabilities that inherently pose a risk of commission of international crimes fall outside the Court's jurisdiction. The Security Council's referral authority constitutes the most effective mechanism for overcoming obstacles to the ICC's jurisdiction and exercising universal jurisdiction. While the Security Council, due to the veto power of its five permanent members, has often refrained from referring to the most serious cases to the ICC, the General Assembly and other institutions have effectively defended international justice. In this context, the present article discusses and proposes an alternative referral authority for the General Assembly, as a representative of the conscience of the international community, to prevent impunity and to promote deterrence for international crimes.

Keywords: International crimes, International Criminal Court, Referral power, United Nations, Uniting for Peace procedure.

1. Giriş

¹ Doç. Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, dikranzenginkuzucu@esenyurt.edu.tr, 0000-0002-4521-4868.

İnsanlık tarihi boyunca her zaman savaşlar, askeri müdahaleler, katliamlar, büyük devletlerin uluslararası hukuku, uluslararası insancıl hukuku ihlalleri veya görmezden gelmeleri olagelmıştır. Ancak son dönemlerde, özellikle Rusya-Ukrayna ve Gazze savaşları ile açıkça ve umursamaz şekilde işlenen saldırı, savaş, soykırım suçları ve Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin bu durumlarda hareketsiz kalması ve paralize olmasıyla II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninin ve garantilerinin işlevsiz kaldığı yönündeki endişeler artmıştır.

Uluslararası toplum, uluslararası barış ve düzeni bozan bu en ağır suçları bir bütün olarak kendisine karşı işlenmiş saymıştır. Uluslararası ceza hukukunun temelini de bu kabul oluşturmaktadır (Cassese, 2003, s.37-41 ; Cryer, Robinson & Vasiliev, 2007, s. 3-15; May & Hoskins, 2010, s. 3-7; Slomanson, 2011, s. 244; Bassiouni, 2014, s. 13-15; Sayapin, 2014, s. 8-28). Bu uluslararası suçlar Uluslararası Ceza Mahkemesini (UCM) kuran Roma Tüzüğü'nde soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu olarak sayılmıştır (5. madde).

Öte yandan, bu suçların herkesin gözü önünde yaygın ve umursamaz şekilde işleniyor olması, büyük güçlerin sessizliği ve suçluların cezalandırılmasının siyasi pazarlık konusu olması doğal olarak herkese; arada büyük devletler varken bu suçlara karşı nasıl mücadele edilebileceği sorusunu sordurmaktadır.

Bu çalışma, günümüzde süregelen ve gelecekte işlenmesi olası uluslararası suçlara karşı bir caydırıcılık mekanizması oluşturabilmek amacıyla UCM'nin yargı yetkisini uluslararası toplumun vicdanını rahatlatarak şekilde arttıracak bir yöntem arayışındadır. Bu çerçevede öncelikle UCM'nin yargı yetkisinin uluslararası suçlar için caydırıcı etkisi tartışılacaktır. Ardından dünya üzerinde uluslararası suç işleme potansiyeli taşıyan savaşlar, çatışmalar ve iç karışıklıklar üzerinde UCM'nin yargı yetkisi gözden geçirilecek ve sonunda bu yargı yetkisini güncel ve gelecekteki olası uluslararası suçlar üzerinde caydırıcı olacak şekilde genişletilmesi için BM Genel Kurulu'un oynayabileceği rol tartışılacaktır.

2. UCM'nin Kuruluşu ve Yargı Yetkisi

UCM öncellerinin aksine antlaşmalar hukukuna tabi bir tüzük ile kurulmuş ve birincil değil tamamlayıcı yargı yetkisine sahiptir. Buna göre öncelikli yargı yetkisi ulusal veya özel olarak kurulmuş hibrid ceza mahkemelerindedir (17(1). madde). Ancak, bu tür yaygın ve ağır suçların bir hükümetin planlaması ve desteği olmaksızın işlenemeyeceği ya da işlendiği yerde artık bu suçluları soruşturacak ve kovuşturacak bir otoritenin kalmamış olacağı açıktır.

Öte yandan, UCM'nin böyle yaygın suçlarda tüm sorumluları tek tek yargılayacak kaynak ve kapasiteye sahip olmadığı kabul edilmelidir (Coalition, 2025). Roma Tüzüğü'nün Giriş bölümünde belirtildiği gibi bu gibi suçların yeniden işlenmemesi için en güçlü önlem bu suçlarda süregelen cezasızlığın önlenmesi ile olası gelecek suçların işlenmesi önünde caydırıcılıktır. Ancak Mahkeme'nin cezasızlığa tümden son vermesi mümkün değildir. Bu bakımdan aslında Mahkeme'nin ana işlevi başlıca sorumluları ve adaletin gerçekleşmesi için en önemli failleri yargılayarak cezasızlığın sona ermesi için caydırıcı bir mesaj vermektir.

2.1 UCM'nin Caydırıcı Etkisi

UCM'nin gelecekte işlenmesi olası bu tür ağır suçlara karşı caydırıcı işlevini yerine getirebilmesi, çalışır olabilmesi için iki unsur can alıcı önemdedir. Bunlardan ilki yargı yetkisinin varlığı ikincisi ise devletlerin işbirliğidir.

UCM'nin arkasında bir ulusüstü hükümet ve kolluk gücü olmadığına göre devletlerin işbirliğine muhtaçtır (Erasmus, 2003, s. 410). Ancak tek başına yargı yetkisinin varlığı ve

bunu kullanabilmesi dahi uluslararası etki yaratmaktadır. Örneğin yakalama emirleri nedeniyle Rusya Devlet Başkanı V. Putin, Güney Afrika'daki BRICS Zirvesine gidememiş (Maseko & Armstrong, 2023), İsrail Başbakanı B. Netanyahu diğer devletlerden yakalama emrinin kaldırılması için destek istemiştir (Williams, 2024). Açıktır ki Savcı'nın inceleme başlatmış olmasının etkisinin tam anlamıyla caydırıcı olduğu iddia edilemez. V. Putin, B. Netanyahu ve benzer liderler suçlarına, katliamlara devam etmektedirler ancak uluslararası toplumun bu tepkisini de yok sayamamaktadırlar. Örneğin, barış görüşmelerinde D. Trump, Netanyahu için af istemiştir (OCCRP, 2025) çünkü bilmektedirler ki soykırımla suçlanan ve UCM tarafından aranan biri uzun vadede siyasi olarak varlığını koruyamayacaktır, uluslararası düzende bir yeri olamayacaktır. Bu bakımdan UCM'nin sadece yargı yetkisinin varlığı bile uluslararası suçlarda caydırıcılık ve ifşa işlevi görmektedir.

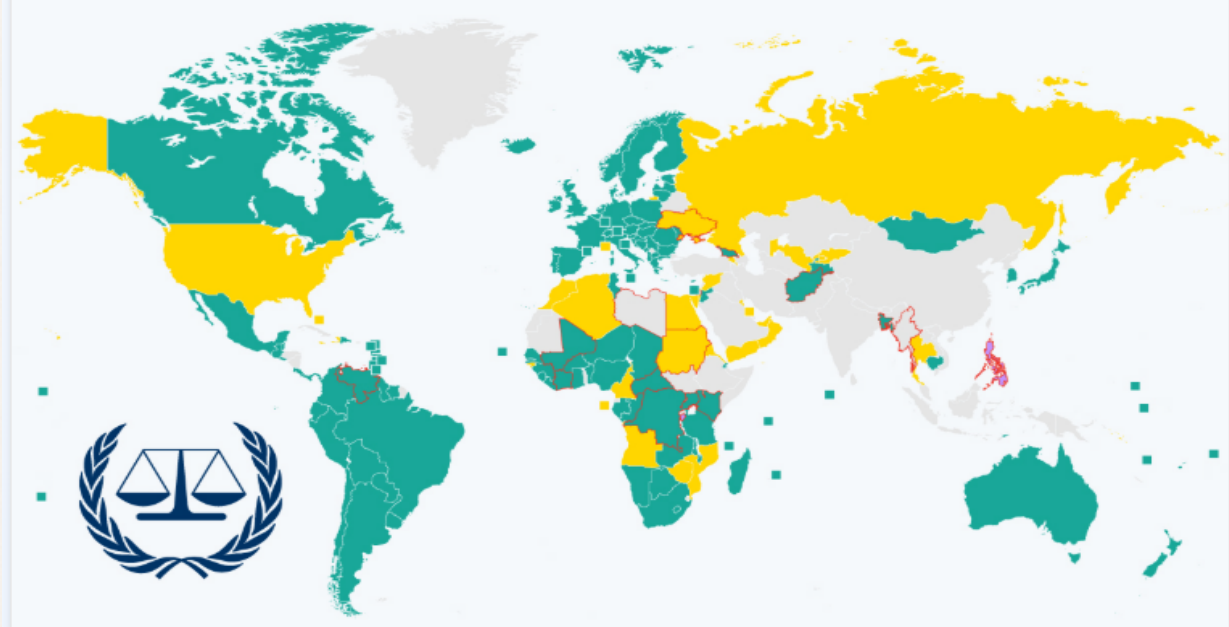
2.2 UCM'nin Yargı Yetkisi

UCM evrensel yargı yetkisine sahip değildir. UCM'nin yargı yetkisi iki koşula bağlıdır; UCM'nin yargı yetkisinin doğması için uluslararası suç ya UCM'ye taraf bir devlet yargı yetkisi içerisinde işlenmiş olmalıdır ya da bir taraf devlet uyuğu tarafından işlenmiş olmalıdır (12. madde). Ayrıca, taraf olmayan devletlerin Mahkeme ile işbirliği yükümlülükleri yoktur (87(5). madde). Bu koşul, UCM'nin yargı yetkisini oldukça sınırlandırmaktadır. Özellikle suç taraf olmayan devletteki iç karışıklıklar ya da taraf olmayan bir devletin sınır aşırı müdahaleleri sırasında işlenmiş ise UCM'nin yargı yetkisinin doğmaması söz konusu olabilmektedir.

Bu bakımdan UCM'nin caydırıcı olabilmesi için evrensel yargı yetkisine sahip olması önemlidir. UCM'ye evrensel yargı yetkisi sağlayabilecek mekanizma ise bir durumun UCM'ye BM Güvenlik Konseyi tarafından sevk edilmesidir (13(b). madde). Böyle bir sevk durumunda, ilgili devlet veya devletlerin Tüzüğe taraf olması kısıtı ortadan kalkmaktadır. Ancak Güvenlik Konseyi sevk için bir kararname çıkarmalıdır ve sürekli üyeler kendileri ya da yakın müttefikleri yararına bu kararnameyi veto etmektedirler veya engellemektedirler (Zenginkuzucu, 2021, s. 69).

Bugün Roma Tüzüğüne Harita 1'de yeşil renk ile gösterilen 125 devlet taraftır ancak Güvenlik Konseyi'nin üç sürekli üyesi ve uluslararası politikanın başat güçleri olan ABD, Rusya ve Çin zaten kendileri Roma Tüzüğüne taraf değillerdir. Ayrıca Myanmar, Ukrayna ve Filistin'de görülmüştür ki bu devletler veto haklarının uluslararası düzen ve barış lehine değil kendi çıkarları ve stratejileri lehine kullanmaktadırlar (Zenginkuzucu, 2021, s. 65; Zenginkuzucu, s. 37-41; Security Council Report, 2025). Her ne kadar UCM tüm bu durumlarda yargı yetkisini kullanmaya çalışıyorsa da UCM'nin yargı yetkisinin siyasileştiği ve Mahkeme'nin sadece Afrika devletlerine karşı işleyen bir cezalandırma aracına dönüştüğü eleştirileri de yükselmektedir (Anadolu Ajansı, 2024).

Harita 1: Roma Tüzüğü'ne taraf devletler

Kaynak: Statistica, 2025.

3. Uluslararası Çatışma ve İstikrarsızlık Bölgelerinde UCM'nin Yargı Yetkisi

Kızılhaç (ICRC, 2025), BM Barış misyonu (UN Peacekeeping, 2025), BM İnsan Hakları Konseyi (OHCHR, 2015; 2025) ve saygın uluslararası sivil toplum kuruluşlarından (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2025; Council on Foreign Relations, 2025) derlenen verilerle günümüzde dünya üzerinde uluslararası suç işlenebilecek potansiyelde 51 çatışmanın olduğunu tespit edilebilir (Tablo 1). Bu çatışmalara savaşlar, iç savaşlar, işgaller ve uluslararası suç potansiyeli olan ciddi siyasi gerilimler dahildir. Bunların bir kısmında gerilim günümüzde biraz sönümlenmiş olsa da çatışma ve suç potansiyeli tamamen ortadan kalkmamış olan gerilimler tutulmuştur. Buna göre 51 çatışma ve gerilim, 60 devlet topraklarında gerçekleşmektedir ve bu 60 devlete ek 12 devlet daha sınırları dışında bu çatışmalara taraftır. Sözü edilen ev sahibi 60 devletten 33'ü Roma Tüzüğüne taraf değildir. Yani bu durumların yarısından fazlası UCM yargı yetkisi dışında kalmaktadır. Kendi toprakları dışındaki çatışmalara taraf olan 12 devletten ise sadece 4'ü UCM'ye taraftır.

Tablo 1. Silahlı çatışmalar ve UCM'nin yargı yetkisi

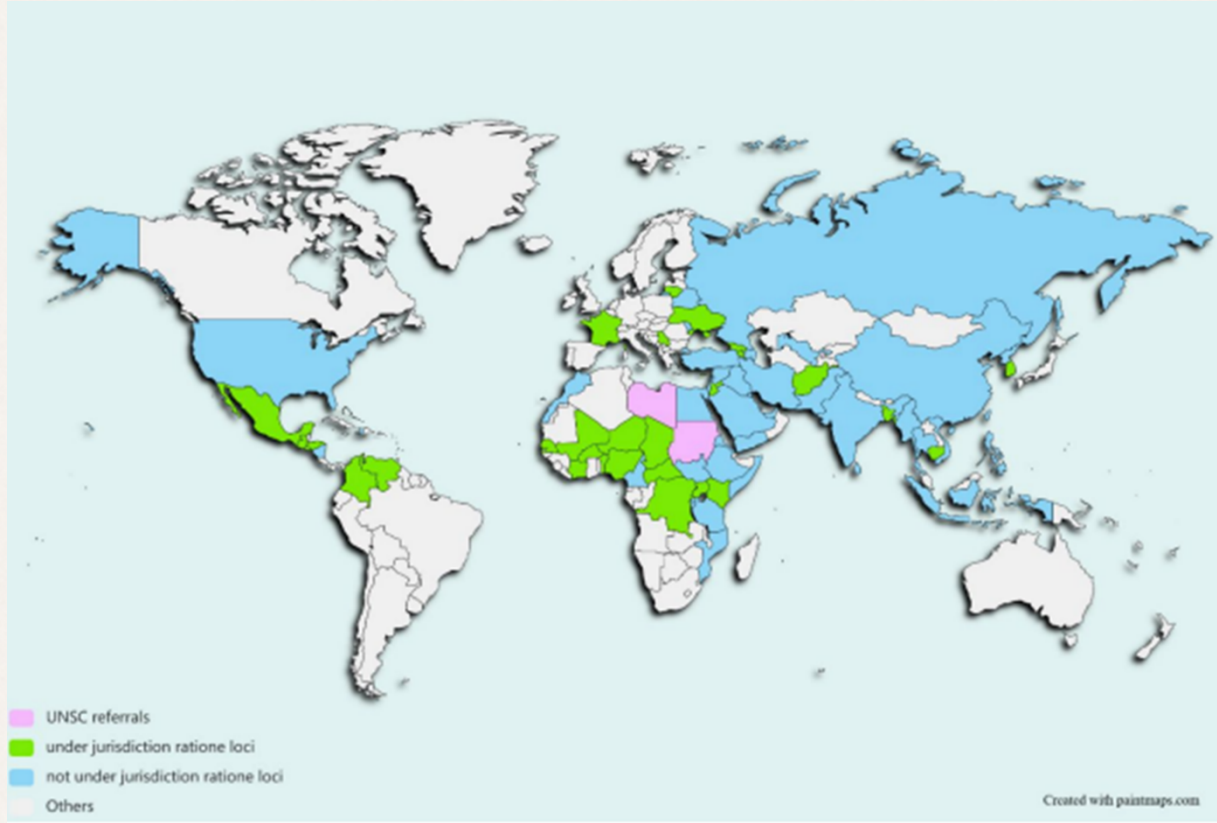
#	Durum	UCM'nin topraksal yargı yetkisi	UCM'nin kişisel yargı yetkisi	UCM'nin yargı yetkisi kullanması
1	Afganistan'da istikrarsızlık	Var	Yok	Savcı soruşturması
2	Güney Çin Denizi'nde egemenlik uyuşmazlığı	Kısmen	---	---

3	Çin Uygur özerk bölgesi	Yok	---	---
4	Kuzey Kore Krizi	Kısmen	---	---
5	Pakistan'da istikrarsızlık	Yok	---	---
6	Keşmir'in statüsü üzerine Hindistan ve Pakistan arasındaki uyuşmazlık	Yok	---	---
7	Tayvan sorunu	Yok	Yok	---
8	Myanmar iç savaşı	Kısmen	---	Savcı soruşturma başlattı
9	Ukrayna savaşı	Yok	Yok	Ev sahibi devletin bildirimi
10	Dağlık Karabağ uyuşmazlığı	Yok	Yok	---
11	Suriye	Yok	Yok	---
12	Irak'ta istikrarsızlık	Yok	Yok	---
13	Lübnan	Yok	Yok	---
14	Türkiye ve Kürt silahlı gruplar arasında çatışma	Yok	---	---
15	İsrail-Filistin çatışması	Var	Yok	Üye devlet sevki
16	Libya'da iç savaş	Yok	---	Güvenlik Konseyi sevki
17	Yemen ve Kızıl Deniz'de çatışma	Yok	Kısmen	---
18	Sudan iç savaşı	Yok	---	Güvenlik Konseyi sevki
19	Sahel'de şiddet yanlısı radikaller	Var	---	---
20	Orta Afrika Cumhuriyeti'nde çatışma	Var	---	Üye devlet sevki
21	Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde çatışma	Var	Kısmen	Üye devlet sevki
22	Güney Sudan'da istikrarsızlık	Yok	---	---
23	Somali'de çatışmalar	Yok	Kısmen	---
24	Etyopya'da çatışmalar	Yok	Yok	---
25	Güney üçgeninde çatışmalar	Var	---	---
26	Haiti'de istikrarsızlık	Yok	---	---
27	Venezuela krizi	Var	---	Üye devlet sevki
28	Çad	Var	---	Üye devlet sevki
29	Uganda	Var	---	Üye devlet sevki
30	Mali	Var	---	---
31	Kolombiya	Var	---	---
32	Kenya	Var	Yok	Üye devlet sevki

33 Fildişi Sahili	Var	---	Ev sahibi devletin bildirimi
34 Moldovya	Yok	Yok	---
35 Gürcistan	Var	Yok	Savcı soruşturması
36 Mozambik	Yok	Yok	---
37 Burundi'de iç savaş	Kısmen	Yok	Savcı soruşturması
38 Nijerya	Var	Kısmen	Ratione loci - Savcı soruşturması
39 Filipinler	Kısmen	---	Savcı soruşturması
40 Senegal	Var	---	---
41 Tayland	Yok	---	---
42 Batı Sahara'da askeri işgal	Yok	---	---
43 İran	Yok	---	---
44 Nikaragua	Yok	---	---
45 Belarus	Kısmen	---	Üye devlet sevkî
46 Meksika'da istikrarsızlık	Var	---	---
47 Mısır	Yok	---	---
48 Kıbrıs	Var	Yok	---
49 Kosova	Var	---	---
50 Sri Lanka	Yok	---	---
51 Özbekistan	Yok	---	---

Bu durum haritalandırıldığında UCM'nin yalnızca yeşil renkli topraklar üzerinde yargı yetkisi bulunmaktadır. Haritadaki mavi renkte görülen 41 devlet ise UCM'ye taraf olmadıklarından bu topraklarda işlenen suçlar veya bu suçları işleyen uyrukları topraksal ya da kişisel bakımdan UCM'nin yargı yetkisi dışında kalmaktadır (Harita 2). Sonuç olarak, uluslararası suçlarda caydırıcılığı arttırmak ve cezasızlığın önüne geçmek için UCM'nin yargı yetkisini bu 33 ülke topraklarına ve geri kalan müdahaleci devlet uyruklarına da, daha doğrusu tüm dünyaya yayabilmek gereklidir.

Harita 2: Silahlı çatışma ve istikrarsızlık içindeki topraklarda UCM'nin yargı yetkisi

Bu 51 çatışmadan UCM'nin topraksal yargı yetkisi içerisine giren 19'unun 10'u için UCM soruşturma başlatmıştır. Öte yandan, geriye kalan 32 potansiyel ya da fiili uluslararası suç işlenebilme durumunun 18'i için BM İnsan Hakları Konseyi, İnsan Hakları Komitesi ya da Genel Kurul'da görüşmeler yapılmış, başta insanlığa karşı suçlar ve soykırım olmak üzere uluslararası suçlar işlendiğine ilişkin kararlar ve raporlar kabul edilmiştir (Tablo 2). Ancak bunların sadece ikisindeki olaylar (Sudan ve Libya) Güvenlik Konseyi tarafından UCM'ye sevk edilmiştir.

Tablo 2: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Uluslararası Suçlar

#	Durum	UCM'nin topraksal yargı yetkisi	Genel Kurul gündemi	Uluslararası suçlara atıf	Atıf
1	Afganistan'da istikrarsızlık	Kısmen	Yok	Yok	
2	Güney Çin Denizi'nde egemenlik uyuşmazlığı	Yok	Var	Var	OHCHR, 31 Ağustos 2022
3	Kuzey Kore Krizi	Kısmen	Var	Var	A/HRC/RES/52/28, 6 Nisan 2023
4	Pakistan'da istikrarsızlık	Yok			
5	Keşmir'in statüsü üzerine Hindistan ve Pakistan arasındaki uyuşmazlık	Yok			
6	Tayvan sorunu	Yok			
7	Myanmar iç savaşı	Kısmen	Var	Var	A/HRC/RES/39/2, 3

8	Ukrayna savaşı	Yok	Var	Var	Ekim 2018 A/RES/ES-11/1, 18 Mart 2022; A/HRC/RES/52/32, 11 Nisan 2023
9	Dağlık uyuşmazlığı	Karabağ	Yok		
10	Suriye	Yok	Var	Var	A/HRC/S-17/2, 18 Ekim 2011; A/HRC/RES/29/16, 22 Temmuz 2015; A/HRC/58/CRP.3, 27 Ocak 2025
11	Irak'ta istikrarsızlık	Yok	Var	Var	CED/C/IRQ/VR/1 (Findings), 19 Nisan 2023
12	Lübnan	Yok			
13	Türkiye ve Kürt silahlı gruplar arasında çatışma	Yok			
14	Libya'da iç savaş	Yok	Var	Var	A/HRC/31/47, 15 Şubat 2016
15	Yemen ve Kızıl Deniz'de çatışma	Yok	Var	Var	A/HRC/RES/45/15, A/HRC/RES/45/15
16	Sudan'da iç savaş	Yok	Var	Var	A/HRC/4/80, 9 Mart 2007
17	Güney Sudan'da istikrarsızlık	Yok	Var	Var	A/HRC/RES/57/2, 14 Ekim 2024; A/HRC/58/27, 21 Şubat 2025
18	Somali'de çatışmalar	Yok			
19	Etyopya'da çatışmalar	Yok	Var	Var	A/HRC/54/CRP.3, 13 Ekim 2023
20	Haiti'de istikrarsızlık	Yok			
21	Moldovya	Yok			
22	Mozambik	Yok			
23	Burundi'de iç savaş	Kısmen	Var	Var	A/HRC/33/37, 20 Eylül 2016
24	Filipinler	Kısmen			
25	tayland	Yok			
26	Batı Sahara'da askeri işgal	Yok	Var	Var	Report submitted to the UN, OHCHR, 8 Eylül 2006
27	İran	Yok	Var	Yok	A/HRC/RES/55/19, 8 Nisan 2024
28	Nikaragua	Yok	Var	Var	A/HRC/RES/52/2, 6 Nisan 2023
29	Belarus	Kısmen	Var	Var	A/HRC/RES/55/27, A/HRC/RES/55/27
30	Mısır	Yok			

31	Sri Lanka	Yok	Var	Var	A/HRC/RES/46/1, Mart 2021; A/HRC/RES/51/1, Ekim 2022	26 12
32	Özbekistan	Yok	Var	Yok	E/CN.4/2006/119, Şubat 2006	1

4. Uluslararası Çatışma ve İstikrarsızlık Bölgelerinde UCM'nin Yargı Yetkisi

Uluslararası suçlara, bir başka deyişle bir bütün olarak uluslararası topluma karşı işlenmiş en ağır suçlara karşı caydırıcılığı güçlendirmek için Roma Tüzüğü'ne taraf olmamış ve olmaktan kaçınan devletlerin topraklarında işlenen veya bu devletlerin uyruklarının işlediği suçları da UCM'ye sevk edebilecek, büyük güçlerin stratejik hesaplarına göre hareket eden değil uluslararası toplum ve vicdanı temsil eden bir sevk mekanizmasının kabul edilmesi evrensel yargı yetkisinin yerleşmesi ve caydırıcılık açısından önemlidir.

Bu sevk mekanizması BM Genel Kurulu olabilir. Özellikle son üç yıl içerisinde Ukrayna ve Filistin görüşmelerinde görülmüştür ki Güvenlik Konseyi'ne karşı Genel Kurul uluslararası vicdanı daha fazla temsil etmektedir ve bu yetkiyi de kullanabilir. BM Şartı'nda sevk yetkisine ilişkin bir değişiklik sürekli üyelerin vetosu nedeniyle olanaklı görünmese de BM Genel Kurulu bu yetkiyi Güvenlik Konseyi'nin hareketsiz kaldığı durumlarda Barış için Birleşme prosedürü çerçevesinde kullanabilir. Genel Kurul daha önce Kamboçya'da yarı-yargısal bir komite kurulmasına zaten karar vermiş ve destek olmuştur (UNGA Res 57/228, 2023). Aynı şekilde BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı ya da gündemine almadığı durumlarda Barış için Birleşme prosedürü çerçevesinde üçte iki çoğunlukla bir durumu UCM'ye sevk kararı alabilir (Barber, 2021, s. 26-30). Bu çerçevede Roma Tüzüğü'nde Genel Kurul'a sevk yetkisi verecek bir değişiklik de yapılması söz konusu olabilir ki bu değişiklik zaten taraf devletlerce oylanacağından geçmesi olanaklıdır.

Ayrıca, Roma Tüzüğü'nün 121. Maddesi uyarınca taraf devletlerin yedide sekizinin onayını gerektiren 13(b) Maddesi'nde değişiklik yapılması, BM Genel Kurulu'na UCM'ye sevk yetkisini resmen verebilir. BM Genel Kurulu'nun, Uluslararası Adalet Divanı'nın Tazminat davasında da teyit ettiği gibi, bir konuyu uluslararası bir mahkemeye sunma yetkisi, sevk yetkisinin temelini oluşturacaktır. BM Genel Kurulu'nun, BM Şartı'nda belirtildiği gibi, özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin çıkmaza girdiği veya etkisiz kaldığı durumlarda, uluslararası barış ve güvenlikle ilgili konuları ele alma konusundaki doğal yetkisi göz önüne alındığında, BM Genel Kurulu'nun UCM'ye sevk yetkisini genişletmek için BM Şartı'nda bir değişikliğe gerek olmadığı söylenebilir. BM Genel Kurulu'nun UfP kararı kapsamında çeşitli zorlayıcı olmayan tedbirleri tarihsel olarak uygulaması, bu tür bir havale rolünü, Şart'ın kendisinde bir değişiklik gerektirmeden üstlenebileceği iddiasını daha da desteklemektedir.

5. Sonuç

Uluslararası ceza hukuku, uluslararası toplumun bir bütün olarak kendisine karşı işlenen en ağır suçlara karşı ortaklaşa tepkisini temsil eder. Kuşkusuz, bu tür suçların tekrarını önlemek için en etkili strateji, hesap verebilirliğin sağlanması ve cezasızlığın önlenmesidir. Bu bağlamda, bu makale aşağıdaki argümanları ileri sürmektedir:

- 1 – Ağır uluslararası suçlarla mücadelede, hesap verebilirlik ve cezasızlığın önlenmesi, uluslararası toplumun en etkili araçlarıdır;
- 2 – Uluslararası topluma karşı işlenen en ciddi suçları yalnızca kovuşturup cezalandırmanın ötesinde, UCM'nin tamamlayıcı yargı yetkisinin genişletilmesi, gelecekteki uluslararası

suçların işlenmesine karşı önemli ölçüde caydırıcı olacaktır: UCM'nin yargı yetkisinin daha da genişletilmesi, potansiyel olarak ciddi uluslararası suçların faillerine karşı daha güçlü bir caydırıcılık sağlar.

3 – BM Güvenlik Konseyi'nin sevk yetkisi, Roma Tüzüğüne taraf olmayan devletlerin topraklarında veya bu devletlerin uyrukları tarafından işlenen uluslararası suçların failleri için UCM'nin yargı yetkisini genişletmek için önemli bir işlev görür. Bununla birlikte, BM Güvenlik Konseyinin veto yetkisine sahip sürekli üyelerinden üçü, çoğu zaman kendi veya müttefiklerinin ulusal çıkarları hakkındaki endişeleri nedeniyle, bu sevk yetkisini kullanmaktan sıklıkla kaçınmıştır.

4 – BM Genel Kurulu, uluslararası toplumun vicdanını yansıtan temel bir forumdur; bu nedenle BM Genel Kurulu'na bir durumu UCM'ye sevk yetkisi verilmesi, UCM'nin mevcut yargı yetkisi sınırlamalarını aşmasını ve böylece uluslararası ceza yargı yetkisini evrensel yargı yetkisine yakınlaştırmasını sağlayabilir.

UCM'ye iki durumu sevk etmesine karşın, BM Güvenlik Konseyi, özellikle bir veya daha fazla sürekli üyenin veto hakkını kullanması nedeniyle, birçok başka durumda pasif kalmıştır. Konsey'in havale yetkisini kullanma konusundaki isteksizliği, diplomatik çözümlerin engellenmesi konusundaki endişelerle sıklıkla haklı gösterilse de, bu stratejik yaklaşım, Roma Statüsü'nün hesap verebilirliği tesis ederek gelecekteki vahşet suçlarını önleme amacıyla temelden çelişmektedir.

BM Genel Kurulu ise son yıllarda insani krizlere önemli ölçüde müdahil olmuştur. BM Genel Kurulu her ne kadar Güvenlik Konseyi herhangi bir uyuşmazlık ya da duruma ilişkin olarak görüşmelerde bulunurken, Güvenlik Konseyi'nin kendisi istemedikçe herhangi bir tavsiyede bulunamazsa da (12. madde), Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı ya da gündemine almadığı durumlarda BM Şartı'nın 11(1). maddesi BM Genel Kurulu'na uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin tüm konuları müzakere etme yetkisi vermektedir. İnsan Hakları Konseyi, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHK), BMMYK, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), bilgi toplama misyonları ve diğer kurumlar aracılığıyla gelen raporlar ve çalışmalar aracılığıyla BM Genel Kurulu, insani kaygıları ve uluslararası suçları tespit edip bunlar hakkında müzakere etmek ve failleri kınamak için önemli bir platform görevi görmektedir. Bu yetkiyle BM Genel Kurulu misyonunu uluslararası kamuoyunun sesini ve vicdanını temsil edecek şekilde geliştirmiştir.

Sonuç olarak, bu makale BM Genel Kurulu'na alternatif bir sevk yetkisi verilmesini önermektedir. Önerilen değişiklik, BM Genel Kurulu'nun uluslararası bir mahkemeye dava sunma yetkisini tanıyan uluslararası hukuktaki yerleşik ilkeyle uyumlu olacaktır. Bu yetki, Barış için Birleşme prosedürünün bir parçası olarak kullanılabilir. BM Genel Kurulu kararıyla yapılan bir sevk in doğasında bulunan önemli bir zorluk, devletlerin Mahkeme ile iş birliğinin gönüllülük esasına dayanmasıdır. Bununla birlikte, işbirliğinden kaçınan devletlerin önemli bir siyasi baskıyla karşı karşıya kalacağı açıktır.

Kaynakça

Anadolu Ajansı (2024). ICC prosecutor threatened: Court 'built for Africa and thugs like Putin'. 21.05.2024. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/icc-prosecutor-threatened-court-built-for-africa-and-thugs-like-putin/3225897> (Erişim Tarihi: 04.12.2025).

Barber, R. (2021). *Powers of the UN General Assembly to prevent and respond to atrocity crimes: A guidance document*. Asia Pacific Centre for the Responsibility to Protect. University of Queensland.

- Cassese, A. (2003). *International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Cherif Bassiouni, M. (2014). *Introduction to International Criminal Law*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Coalition for the International Criminal Court (2025). *Impartial ICC prosecutions*. <https://www.coalitionfortheicc.org/impartial-icc-prosecutions> (Erişim Tarihi: 03.12.2025).
- Cryer, R., Friman, H., Vasiliev S. & Robinson, D. (2007). *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erasmus, A. E. (2003). Revisiting Schwarzenberger Today: The Problem of an International Criminal Law. *South African Journal of Criminal Justice* 16(3), 393-414.
- Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights (2025). <https://www.rulac.org/> (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).
- https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/CoI_Guidance_and_Practice.pdf (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).
- ICRC (2025). *Explore our global reach*. <https://www.icrc.org/en/where-we-work> (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).
- Maseko N., & Armstrong, K. (2023). *Putin will not attend Brics summit - South African presidency*. BBC. 19 Temmuz 2023. <<https://www.bbc.com/news/world-africa-66247067>> (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2025).
- May L. and Hoskins, Z. (2010). *International Criminal Law and Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OCCRP (2025). *Israeli Watchdog Rebukes Trump Over Call to Pardon Netanyahu*. 13.11.2025. https://www.occrp.org/en/news/israeli-watchdog-rebukes-trump-over-call-to-pardon-netanyahu?gad_source=1&gad_campaignid=22567027894&gbraid=0AAAAADO79ReD9lWlWHLMDuDB9hF8WVdEF&gclid=CjwKCAiA3L_JBhAlEiwAlcWO59qBFjCtquCcHuO3g9mgHfD8XnCyaS-yddGnfbeqEJRTaLx7gbFyERoCNSkQAvD_BwE (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).
- OHCHR (2015) *Commissions of Inquiry and Fact-finding Missions on International Human Rights and humanitarian law: Guidance and practice* (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).
- OHCHR (2025). *International Commissions of Inquiry, Commissions on Human Rights, Fact-Finding missions and other Investigations*. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/co-is> (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).
- Sayapin, S. (2014). *The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State*. The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Security Council Report (2025). *Ukraine*. <https://www.securitycouncilreport.org/ukraine/> (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).
- Slomanson, W. (2011). *Fundamental Perspectives on International Law*. Boston: Wadsworth.
- Statista (2025). *States Parties to the Rome Statute of the ICC*. <https://www.statista.com/chart/30434/states-parties-to-the-rome-statue-of-the-icc/> (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).

UN Peacekeeping (2025). *Where we operate*. <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2025).

Williams, D. (2024). ICC: *Israel urges 'civilised nations' to spurn arrest warrants for its leaders*. 21 Mayıs 2024. <<https://www.reuters.com/world/middle-east/israels-gallant-calls-icc-prosecutor-moves-against-him-netanyahu-disgraceful-2024-05-21/>> (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2025).

Zenginkuzucu, D. M. (2019). Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi Ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rolünün Analizi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 19, 17-48.

Zenginkuzucu, D. M. (2021). Myanmar, Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Toplum: Kendisine Karşı İşlenen Ağır Suçlarda Uluslararası Toplumun Cevabı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 18(69), 49-70. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.912068>

Extended Abstract

International criminal law (ICL) aims to prevent the commission of the most serious crimes against the international community and to put an end to impunity of the perpetrators of such gravest crimes, principally the crime of genocide, violations of humanitarian law, including the crime of aggression and war crimes, and crimes against humanity. Accordingly, States have an obligation to criminalize such offences under their domestic laws, as well as to prosecute and punish those responsible. Throughout the twentieth century, the Nuremberg and Tokyo Tribunals as well as ad hoc International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda established by the United Nations (UN) Security Council (UNSC) undeniably contributed significantly to the development of the ICL and the principle of individual accountability of serious violations of international humanitarian law. Nevertheless, earlier attempts to bring criminals to justice internationally have neglected to establish a permanent international judicial mechanism.

This article aims to address one important challenge to the effective functioning of the ICC, namely the restricted jurisdiction of the Court only over the crimes committed in the territories or by nationals of its member States, and its dependence upon the UNSC's referral to initiate investigations and institute proceedings for violations occurring in the territory and by nationals of non-member States.

The present article contends that the politicization of the decision-making process taking place within the UNSC and the historical tendency of its permanent members (P5) to veto resolutions to exercise their veto power to safeguard national or allied interests, necessitate an expansion of the UNGA referral authority. In this manner, the UNGA would be authorized to utilize its referral power on behalf of the international community in cases where the UNSC remains inactive regarding serious breaches of international humanitarian law, systematic and widespread crimes against humanity, and acts of aggression. Such an expansion of referral power to the UNGA would consequently broaden the universal criminal jurisdiction and enhance its deterrent function over potential mass atrocities.

The UNSC's referral power serves as a crucial mechanism for extending the ICC's jurisdiction for the perpetrators of international crimes committed in territories of, or nationals of, States not party to the Rome Statute. Nevertheless, the UNSC has frequently refrained from exercising its referral, which is subject to the veto power of the P5, often due to concerns about their own or allies' national interests.

The UNGA is a principal forum reflecting the conscience of the international community, thus empowering the UNGA with the authority to refer a situation to the ICC could enable the ICC to surmount the existing jurisdictional limitations, thereby extending its international criminal jurisdiction closer to universal jurisdiction.

Numerous international organizations and their respective organs—including the Human Rights Council (HRC), UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), UN High Commissioner for Refugees (UNHCR)—, along with various INGOs, actively monitor and report 51 ongoing conflicts, encompassing civil wars, political instabilities, interstate armed conflicts, all of which exhibit the potential for commission of international crimes. among the 60 States currently experiencing armed conflicts and instabilities within their territories, 33 are not States Party to the Rome Statute. On the other hand, 16 States that are not directly hosting an armed conflict or instability, are nevertheless involved in these 51 cases outside their own territories; of these, only four are States Party to the Rome Statute. Among the remaining 12 States involved in an armed conflict or instability outside their territories and not party to the Rome Statute, three of the P5 members —namely the US, Russia, and China— can be identified. Only 19 out of 51 situations fall entirely under the jurisdiction *ratione loci* of the ICC, with an additional 6 situation partially covered. Among the remaining 26 armed conflicts and instabilities, only two—namely, the conflicts in Yemen and Somalia—are partially subject to the ICC's jurisdiction *ratione personae*, specifically for Jordan and Kenya nationals, respectively. The ICC exercised jurisdiction in 10 out of the 19 situations for which it has jurisdiction *ratione loci*. However, of the 32 remaining situations, the UNSC has only referred two -namely the situations in Sudan and Libya- to the ICC. These figures demonstrate that the international criminal justice system has a significant bottleneck. On the other hand, 18 of the 32 situations falling partially or entirely outside the jurisdiction *ratione loci* of the ICC, have been addressed to the UNGA, HRC or OHCHR. Even more crucially, in 16 of these situations, the UNGA, HRC or OHCHR explicitly cited the commission of international crimes in their reports and resolutions, which the UNSC has largely overlooked.

The UNGA has significantly increased its engagement in humanitarian crises in recent years. While Article 12(1) of the UN Charter precludes the UNGA from adopting resolutions and making recommendations on matters under the UNSC consideration, should the UNSC become deadlocked and unable to fulfil its functions concerning a situation or dispute referred to it, Article 11(3) empowers the UNGA to deliberate any questions pertaining to the maintenance of international peace and security, whether member States, non-member States or the UNSC itself. Through reports and works from the HRC, OHCHR, UNHCR, fact-finding missions, and other mandates, the UNGA serves as a crucial platform for identifying and deliberating on humanitarian concerns and international crimes, and for condemning perpetrators. In this capacity, the UNGA has evolved to embody the voice of the international public conscience.

Despite having referred two situations to the ICC, the UNSC has frequently remained inactive in numerous other situations, primarily due to the exercise of veto right by one or more permanent members. While the Council's reluctance to utilize its referral power has often been justified with concerns regarding the impedance of diplomatic solutions, this strategic approach fundamentally contradicts the Rome Statute's core objective of preventing future atrocity crimes by establishing accountability. Given that international crimes constitute violations of an *erga omnes* obligation, the international community as a whole is consequently considered to be their victims. In this context, the international community as a whole stands to benefit from holding the offending State and perpetrators accountable.

Therefore, ensuring the punishment of the offenders is a fundamental concern of the UNGA in fulfilling its functions and duties.

Consequently, this article suggests granting an alternative referral authority to the UNGA. The UNGA's established competence to submit a matter before an international tribunal, as affirmed by the ICJ in Reparation case, would serve as the foundational basis of its referral power. This authority could be exercised as part of, or in the same procedure as its UfP process.